

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА LXIV

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE
L'ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
LXIV

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

*Dr Nedeljko Bogdanović, dr Milan Dragičević,
dr Miroslav Nikolić, dr Dragoljub Petrović,
dr Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef

SLOBODAN REMETIĆ

BELGRADE
2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LXIV

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор
*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејировић,
др Слободан Реметић*

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2017

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Кнез Михаилова 36

Компјутерска припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@eunet.rs

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.rs
www.chigoja.co.rs

CIP – Каталогазација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80

СРПСКИ дијалектолошки зборник – Recueil de dialectologie serbe /главни уредник Слободан Реметић. – 1905, књ. 1–. – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1905 – (Београд : Чигоја). – 24 cm.

Годишње

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

САДРЖАЈ

	Стр.
Тања Милосављевић: Лексика српског призренског говора	1–601
Драгољуб Златковић: Допуна Речнику пиротског говора	603–993
Биљана Савић: Народна медицинска лексика Великог Блашка (код Бањалуке)	995–1066

Тања Милосављевић

ЛЕКСИКА СРПСКОГ ПРИЗРЕНСКОГ ГОВОРА

САДРЖАЈ

Предговор	11
УВОД	13
Језичка слика света	13
Дијалекатска језичка слика света српског призренског говора	22
Српски призренски говор	28
Лексика српског призренског говора	34
Методологија	37
Структура рада	41
АСОЦИЈАТИВНО ПОЉЕ ЧОВЕК	44
ЛСП <i>ТЕЛЕСНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЧОВЕКА</i>	47
I. ТГ делови тела	52
I. 1. ТПГ назива делова тела	55
I. 1. 1. ТМГ назива главе и њених делова	55
I. 1. 2. ТМГ назива врата и трупа	59
I. 1. 3. ТМГ назива екстремитета	62
I. 2. ТПГ назива костију	65
I. 3. ТПГ назива унутрашњих органа	66
I. 3. 1. ТМГ назива органа за варење	66
I. 3. 2. ТМГ назива органа за дисање	67
I. 3. 3. ТМГ назива циркулаторних органа	67
I. 3. 4. ТМГ назива органа имуног система	68
I. 3. 5. ТМГ назива органа за мокрење	68
I. 3. 6. ТМГ назива мушких полних органа	68
I. 4. ТПГ назива појава на кожи	68
I. 4. 1. ТМГ назива рожнатих творевина	69
I. 4. 2. ТМГ назива израштаја на кожи	70
I. 4. 3. ТМГ назива ожиљака на кожи	70
I. 5. ТПГ назива телесних течности	71
II. ЛСП придева који означавају телесне особине	73
II. 1. ЛСПГ придева са хиперсемом 'изглед'	76

II. 2. ЛСПГ придева са хиперсемом 'раст'	78
II. 3. ЛСПГ придева са хиперсемом 'ухрањеност'	80
II. 4. ЛСПГ придева са хиперсемом 'телесни састав'	81
II. 5. ЛСПГ придева који карактеришу човека са телесним недостатком.	83
II. 6. ЛСПГ придеви који карактеришу човека према изгледу појединих делова тела	85
II. 7. ЛСПГ придева који карактеришу човека према особинама коже	89
II. 8. ЛСПГ придева који карактеришу човека на основу телесних излучевина	91
II. 9. ЛСПГ придева који карактеришу човека према начину говора.	92
III. ЛСГ именица којима се номинује човек по телесним особинама.	95
III. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'изглед'	98
III. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'раст'	101
III. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'ухрањеност'	103
III. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'високи раст / прекомерна ухрањеност'	105
III. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесни састав'	107
III. 6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесни недостатак'	108
III. 7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'делови тела'	112
III. 8. ЛСПГ именица са хиперсемом 'особине коже'	114
III. 9. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесне излучевине'	116
III. 10. ЛСПГ именица са хиперсемом 'начин говора'	117
IV. ЛСГ именица којима се номинује човек по полу и узрасту.	120
IV. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'детињство'	122
IV. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'младост'	126
IV. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'зрело доба'	128
IV. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'старост'	129
IV. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'особа истих година'	130
V. ЛСГ глагола којима се означава процес говорења	131
V. 1. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'говори'	133
V. 2. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'разговара'	137
V. 3. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'подстиче'	140
V. 4. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'досађује говором'	141
V. 5. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'изражава однос'	142
ЛСП ПСИХИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЧОВЕКА.	146
I. ЛССП <i>тjемjераменjи</i>	150
I. 1. ЛСГ именица са хиперсемом 'ћудљива особа'	152

- I. 2. ЛСГ именица са хиперсемом 'плаховита особа' 154
- I. 3. ЛСГ именица са хиперсемом 'несташна, немирна особа' . 156
- I. 4. ЛСГ именица са хиперсемом 'враголаста особа' 161
- I. 5. ЛСГ именица са хиперсемом 'брбљива особа' 163
- I. 6. ЛСГ придева са хиперсемом 'чудан' 165
- I. 7. ЛСГ именица са хиперсемом 'брза, непромишљена особа' 165
- I. 8. ЛСГ придева са хиперсемом 'окретан, сналажљив' 166
- I. 9. ЛСГ именица са хиперсемом 'окретна, сналажљива особа' . 167
- I. 10. ЛСГ именица са хиперсемом 'трома особа' 167
- I. 11. ЛСГ придева са хиперсемом 'умиљат' 168
- I. 12. ЛСГ придева са хиперсемама 'осећајан / безосећајан' . . 168
- I. 13. ЛСГ именица са хиперсемом 'осећање' 175
13. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'позитивно осећање' . 177
13. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'негативно осећање' . 182
- II. ЛССП *каракѝер* 193
- II. 1. ЛСГ придева са хиперсемом 'вољне особине' 194
- II. 1. 1. ЛСПГ придева са хиперсемом 'вољан' 194
- II. 1. 2. ЛСПГ придева са хиперсемама 'храбар / плашљив' . 195
- II. 2. ЛСГ именица са хиперсемом 'вољне особине' 195
- II. 2. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'упорна особа' 196
- II. 2. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'храбра особа' 198
- II. 3. ЛСГ придева са хиперсемом 'моралне особине' 199
- II. 3. 1. ЛСПГ придева са хиперсемом 'добар' 199
- II. 3. 2. ЛСПГ придева са хиперсемом 'лош' 202
- II. 4. ЛСГ именица са хиперсемом 'моралне особине' 203
- II. 4. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'добра особа' 203
- II. 4. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лоша особа' 204
- II. 4. 3. ЛСПГ именица са хиперсемама 'поштена / непоштена особа' 208
- II. 4. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'бесрамна особа' . . . 210
- II. 5. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према другим људима' 213
- II. 5. 1. ЛСПГ именица са хиперсемама 'предусретљива / непредусретљива особа' 214
- II. 5. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'наметљива особа' . 215
- II. 5. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'недружељубива особа' 217
- II. 5. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'непоуздана особа' . . 218
- II. 5. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лицемерна особа' . . 219
- II. 5. 6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лукава особа' 220
- II. 5. 7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лажов' 222

II. 5. 8. ЛСПГ именица са хиперсемом 'сплеткарош'	223
II. 5. 9. ЛСПГ именица са хиперсемом 'преварант'	223
II. 6. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према себи'	224
II. 6. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'охола особа'	224
II. 6. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'хвалисава особа'	225
II. 7. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према раду'	225
II. 7. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'вредна особа'	226
II. 7. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лења особа'	228
II. 8. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према новцу'	234
II. 8. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'дарежљива особа'	235
II. 8. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'расипна особа'	236
II. 8. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'шкрта особа'	237
II. 8. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'похлепна особа'	238
II. 9. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према храни'	240
II. 9. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'прождрљива особа'	240
II. 9. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'гадљива особа'	244
II. 10. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према личној хигијени'	246
II. 10. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'уредна особа'	246
II. 10. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'неуредна особа'	247
II. 11. ЛСГ именица са хиперсемом 'начин понашања'	250
II. 12. ЛСГ глагола са хиперсемом 'осрамоти се'	252
III. ЛССП <i>сјособносѝи</i>	256
III. 1. ЛСГ придева са хиперсемом 'интелектуалне способности'	257
III. 2. ЛСГ именица са хиперсемом 'интелектуалне способности'	264
III. 3. ЛСГ придева са хиперсемом 'психомоторне способности'	273
ЛСП <i>СОЦИЈАЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЧОВЕКА</i>	277
I. ЛСГ именица са хиперсемом 'национална и верска припадност'	280
I. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'припадник одређеног народа'	282
I. 1. 1. ЛСМГ 'припадник српске националности'	282
I. 1. 2. ЛСМГ 'припадник друге нације'	284
I. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'припадник одређене вере'	289
I. 2. 1. ЛСМГ 'православац'	290
I. 2. 2. ЛСМГ 'иноверац'	290
II. ЛСГ именица са хиперсемом 'професија'	295
II. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'војска'	300
II. 1. 1. ЛСМГ 'војник нижег звања'	302

II. 1. 2. ЛСМГ 'војник вишег звања'	305
II. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'религија'	308
II. 2. 1. ЛСМГ 'православни духовник'	309
II. 2. 2. ЛСМГ 'муслимански духовник'	314
II. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'финансије'	317
II. 3. 1. ЛСМГ 'шеф финансија'	319
II. 3. 2. ЛСМГ 'благајник'	319
II. 3. 3. ЛСМГ 'порезник'	320
II. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'право'	321
II. 4. 1. ЛСМГ 'председник суда'	322
II. 4. 2. ЛСМГ 'судија'	322
II. 4. 3. ЛСМГ 'правни заступник'	323
II. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'обезбеђење и заштита'	324
II. 5. 1. ЛСМГ 'виши полицијски службеник'	325
II. 5. 2. ЛСМГ 'нижи полицијски службеник'	325
II. 6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'здравство'	328
II. 6. 1. ЛСМГ 'лекар'	328
II. 6. 2. ЛСМГ 'апотекар'	329
II. 7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'просвета'	329
II. 7. 1. ЛСМГ 'просветни радник'	330
II. 7. 2. ЛСМГ 'члан школске управе'	333
II. 8. ЛСПГ именица са хиперсемом 'тумачење језика'	333
II. 9. ЛСПГ именица са хиперсемом 'уметност'	334
II. 9. 1. ЛСМГ 'свирач'	334
II. 9. 2. ЛСМГ 'играчица'	337
II. 9. 3. ЛСМГ 'артист, вештак'	338
II. 10. ЛСПГ именица са хиперсемом 'грађевинарство'	339
II. 10. 1. ЛСМГ 'грађевински радник'	340
II. 10. 2. ЛСМГ 'надзорник грађевинских радова'	341
II. 10. 3. ЛСМГ 'грађевински инжењер'	342
II. 11. ЛСПГ именица са хиперсемом 'занатство'	342
II. 11. 1. ЛСМГ 'обрађивач / прерађивач метала'	347
II. 11. 2. ЛСМГ 'обрађивач / прерађивач дрвета'	349
II. 11. 3. ЛСМГ 'прерађивач прехрамбених производа'	352
II. 11. 4. ЛСМГ 'обрађивач / прерађивач вуне'	356
II. 11. 5. ЛСМГ 'прерађивач кострети'	357
II. 11. 6. ЛСМГ 'прерађивач коже'	357
II. 11. 7. ЛСМГ 'прерађивач конопље'	357
II. 11. 8. ЛСМГ 'произвођач одеће'	358
II. 11. 9. ЛСМГ 'произвођач обуће'	359
II. 11. 10. ЛСМГ 'уметнички занатлија'	361

II. 11. 11. ЛСМГ 'услужни занатлија'	362
II. 12. ЛСПГ именица са хиперсемом 'услужне делатности' ...	364
II. 12. 1. ЛСМГ 'гостионичар'	365
II. 12. 2. ЛСМГ 'кувар'	367
II. 12. 3. ЛСМГ 'слуга'	368
II. 12. 4. ЛСМГ 'носач'	369
II. 12. 7. ЛСМГ 'делатник у области снабдевања водом' ...	370
II. 12. 8. ЛСМГ 'делатник у области комуникација'	371
II. 12. 9. ЛСМГ 'јавни објављивач'	371
II. 13. ЛСПГ именица са хиперсемом 'трговина'	371
II. 13. 1. ЛСМГ 'трговац одређеном робом / продавац'	373
II. 13. 2. ЛСМГ 'препродавац'	375
II. 13. 3. ЛСМГ 'трговачки посредник'	376
II. 14. ЛСПГ именица са хиперсемом 'превоз'	377
II. 14. 1. ЛСМГ 'превозник у друмском саобраћају'	377
II. 14. 2. ЛСМГ 'превозник у воденом саобраћају'	378
II. 14. 3. ЛСМГ 'превозник у железничком саобраћају'	379
II. 15. ЛСПГ именица са хиперсемом 'пољопривреда'	379
II. 15. 1. ЛСМГ 'земљорадник'	381
II. 15. 2. ЛСМГ 'сточар'	384
II. 16. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лов и риболов'	386
II. 16. 1. ЛСМГ 'ловац'	386
II. 16. 2. ЛСМГ 'риболовац'	386
II. 17. ЛСПГ именица са хиперсемом 'печалбарство'	387
III. ЛСПГ именица са хиперсемом 'социјални статус'	392
III. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'титуле'	394
III. 1. 1. ЛСМГ 'владар'	395
III. 1. 2. ЛСМГ 'племић / великопоседник'	396
III. 1. 3. ЛСМГ 'припадник грађанске класе'	397
III. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'дужности'	397
III. 2. 1. ЛСМГ 'управник / старешина административне јединице'	399
III. 2. 2. ЛСМГ 'високи државни службеник'	400
III. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'материјални положај' ...	403
III. 3. 1. ЛСМГ 'богата особа'	404
III. 3. 2. ЛСМГ 'сиромашна особа'	405
III. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'образовни статус'	409
III. 4. 1. ЛСМГ 'образована особа'	410
III. 4. 2. ЛСМГ 'необразована особа'	411
III. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'духовни статус'	412
III. 6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'брачни статус'	414

III. 6. 1. ЛСМГ 'разведена особа'	416
III. 6. 2. ЛСМГ 'удова особа'	417
III. 6. 3. ЛСМГ 'особа у ванбрачном односу'	418
III. 6. 4. ЛСМГ 'друга жена'	419
III. 7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'место рођења / пребивања'	419
III. 7. 1. ЛСМГ 'становник села / становник града'	420
III. 7. 2. ЛСМГ 'староседелац / досељеник'	422
III. 7. 3. ЛСМГ 'особа из истог краја'	422
IV. ЛСГ именица са хиперсемом 'социјална улога'	425
IV. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'улога у примарној групи'	428
IV. 1. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога члана породице'	429
IV. 1. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога ученика'	449
IV. 1. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога пријатеља'	451
IV. 1. 4. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога комшије'	454
IV. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'улога друштвеног агрегата'	455
IV. 2. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога купца'	455
IV. 2. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога путника'	456
IV. 2. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога болесника'	457
IV. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'обичајна / обредна улога'	459
IV. 3. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога госта'	460
IV. 3. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога домаћина'	462
IV. 3. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у свадбеном обреду'	463
IV. 3. 4. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у славском обреду'	480
IV. 3. 5. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у паганским ритуалима'	482
IV. 3. 6. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога врача'	483
IV. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'правно прописана улога'	487
IV. 4. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у парничном поступку'	488
IV. 4. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у облигационом односу'	490
IV. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'антисоцијална личност'	491
IV. 5. 1. ЛСМГ 'алкоголичар'	492
IV. 5. 2. ЛСМГ 'коцкар'	493

IV. 5. 3. ЛСМГ 'разбојник'	494
IV. 5. 4. ЛСМГ 'убица'	494
IV. 5. 5. ЛСМГ 'затвореник'	495
V. ЛСГ именица са хиперсемом 'родбински односи'	500
V. 1. ЛСПГ 'крвно сродство'	506
V. 1. 1. ЛСМГ 'сродник у директној линији'	506
V. 1. 2. ЛСМГ 'сродник у побочној линији'	509
V. 2. ЛСПГ 'тазбинско сродство'	518
V. 2. 1. ЛСМГ 'родбински односи настали удајом'	521
V. 2. 2. ЛСМГ 'родбински односи настали женидбом'	524
V. 2. 3. ЛСМГ 'родбински односи настали пријатељењем'	527
V. 2. 4. ЛСМГ 'родбински односи настали поновном удајом / женидбом'	528
V. 3. ЛСПГ 'адоптивно сродство'	529
V. 4. ЛСПГ 'духовно сродство'	529
ЗАКЉУЧАК	533
Семантичка организација и вербална репрезентација концепта <i>човек</i> на призренској језичкој слици света (лексичко-семантичка структура асоцијативног поља <i>човек</i>)	550
ЛИТЕРАТУРА	569
Summary	600

Предговор

Монографија *Лексика српског призренског говора* представља допуњену верзију докторске дисертације, одбрањене на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 3. септембра 2016. године, пред комисијом у саставу: проф. др Радивоје Младеновић (ментор), проф. др Рајна Драгићевић и проф. др Никола Рамић.

С великом одговорношћу и стрепњом приступила сам обради лексичког система српског призренског говора који хронолошки припада првој половини XX века, али је несумњиво да стање приказано у Чемерицићевој картотеци, која је основни лексички извор истраживања, представља језичку стварност на призренском ареалу и у ранијем периоду. *Збирка речи из Призрена* Д. Чемерицића нуди богатство лингвистичких факата и изванјезичких илустрација. Над оваквим језичким материјалом отвара се широки дијапазон приступа проблему и могућност вишеаспектног сагледавања анализираних појава, тако да ме је свакодневна активност истраживања и разоткривања призренског човека, његовог некадашњег живота, света који га је окруживао, начин његовог размишљања и комуникације испуњавала узбуђењем и радошћу. Свака одредница из збирке скрива читав комплекс историјских, културних, етнографских, социјалних, психолошких црта, које одају дух времена и простора и које у свести истраживача оживљавају град Призрен и његово становништво различитог етничког састава, другачијих култура и несродних језика. Престоница српских царева, значајно средњовековно привредно средиште, османлијски административни, трговачки и занатлијски центар, Призрен је град бурне прошлости на чијој се територији сусрећу Исток и Запад, што је оставило дубоког трага на културу, обичаје и говор Призренаца и на економску и социјалну сферу чаршијског живота крајем XIX и у првој половини XX века. Димитрије Чемерицић је успео да урбану атмосферу сликовито дочара, да тај ухваћени историјски тренутак фиксира и да га материјализује у лексикографско сведочанство о Призрену који само пола века после њега такав више није и о Призренцима каквих више тамо нема.

Избором теме *Лексика српског призренског говора* и одабиром грађе превасходно сам желела да се одужим академику Слободану Реметићу, који је српској науци отворио магичну кутију у којој је похрањен један давно нестали свет, отворио збирку речи у којој је ухваћен одсјај укрштања различитости у јединствени, хомогени менталитет Призренаца и замрзнута слика

призренске стварности на преласку из XIX stoleћа у XX век, а савременог истраживача увео у призренско лексичко царство и понудио му чаролију упознавања са, данас, расутиим његовим благом. Знајући колико је професору Реметићу важан Чемериќићев лексикон, самим тим што се његова студија о српском призренском говору (*Српски ѓризренски говор I (гласови и облици)*) заснива на овом материјалу, намеравала сам да Чемериќићев лексички корпус преточим у речник и да лексичко-семантичким описом грађе свом професору и руководиоцу пројекта на којем радим изразим дубоко осећање признања за учињено добро.

Неизмерну захвалност дугујем свом ментору, проф др Радивоју Младеновићу, који је са пуно стрпљења и такта пратио мој рад на изради докторске дисертације, који ме је вешто мотивисао и подстицао, пружио ми потпуну слободу у композиционом и садржинском обликовању рада, охрабривао ме и уливао истраживачко самопоуздање до последње странице и уз чију сам несребичну стручну помоћ и немерљиву моралну подршку покушала да проникнем у мишљење и језик призренског човека, спознала менталитет призренских Срба и ближе упознала начин њиховог живота на размеђи XIX и XX века.

Члановима комисије, проф. др Рајни Драгићевић и проф. др Николи Рамићу срдечно захваљујем на корисним сугестијама, које сам узела у обзир припремајући рад за објављивање.

Снежани Петровић и колегама са одсека за етимолошка истраживања Института за српски језик САНУ захваљујем на свесредној помоћи и колегијалној сарадњи у вези са преузимањем грађе.

Професору Срети Танасићу велико хвала за професионално разумевање и људску великодушност.

Посебну захвалност упућујем проф. Недељку Богдановићу, са којим непосредно сарађујем у Центру за научноистраживачки рад Универзитета у Нишу и САНУ, чије ми је присуство уливало истраживачку сигурност, а проницљива тумачења језичких појава стваралачки инспирисала.

Инжењеру електотехнике Милету Ранђеловићу из Рачунарско-информационог центра Универзитета у Нишу захвална сам за графичко обликовање закључне схематске презентације и комплетно техничко дотеривање рада.

Осећање дубоког поверења и искреног пријатељства изражавам према дивној колегиници Ани Савић Грујић, са којом делим не само радни простор и радне задатке, већ и професионалне и личне несигурности, истраживачко надахнуће и стваралачко усхићење.

Породици захваљујем на духовном спокојству и снажној емотивној подршци из које сам црпла потребну енергију за писање овога рада.

Ниш, јануара 2017.

УВОД

Језичка слика света

Савремена лингвистичка теорија оперише појмом *језичка слика свећа*, чија је репрезентација и интерпретација један од кључних задатака модерних научних истраживања и предмет актуелних испитивања и описивања националних језика и народних говора.

Примитивне представе о објективној стварности у процесу антропогенезе сматрају се првим сликама света, али појам слике света у научну парадигму и филозофску расправу улази тек крајем XIX и почетком XX века. У хуманистичким наукама термин *слика свећа* означава представу о свету одражену у људском сазнању. Слика света резултат је духовних и менталних активности, одраз је човековог поимања и разумевања стварности и његове интеракције са светом који га окружује. Сложеним психичким процесима (спознајом, мишљењем, преосмишљавањем) човек прерађује информације из спољашњег света, пропуштајући их кроз призму властите индивидуалности и на тај начин формира слику света коју рефлектује кроз одређену активност (језичка комуникација, уметност, религија, мит, ритуал, фолклор) (Апресјан 1995а: 45). Когнитивним процесима слика света прераста у својеврсни систем људског сазнања и искуства и постаје носилац и преносилац колективног културног кода. Систем знања о објективној стварности у свести човека одговара појму слике света и у хуманистичким наукама (филозофији, психологији, културологији, когнитологији, лингвистици) означава се различитим терминима и тумачи са више аспеката.¹

Најраспрострањенији је појам *слика свећа (картина мира)*, који аутори интерпретирају као субјективни одраз објективне стварности, као скуп свих сазнања уобличених у колективној свести (Небольсина 2005: 302; Попова, Стернин 2007: 36), као смислено моделирање реалности у складу са представом о свету (Небольсина 2005: 302; Соколова, Гурина 2010: 84), као глобално поимање које лежи у основи човековог погледа на свет, које репрезентује суштинска својства света у свести носилаца и представља резултат свих духовних активности човека (Босова 2015: Автореф.), а као њена

¹ У руској науци користе се термини *картина мира, образ мира, схема реалности, модели универсума, когнитивная карта, модель мира, информационная модель действительности, концептуальная модель* (Базарова 2012: 490).

важна својства наводе се интегралност, космолошка оријентисаност, смисленост, инваријантност, субјективност, актуелност, континуитет, стабилност, динамичност, непотпуна експликација, унутрашња безусловна истинитост за субјекта (Сулейменова 1989: 47; Босова 2015: Автореф.).

Неуједначеност оперативних појмова најизразитија је у домену лингвокултурологије, где се синонимно користе појмови *национална слика светља* (*национальный образ мира*), *модел светља* (*модель мира*), *менталистички, мапирање светља* (*the mapping of the world*). Централни појмови у когнитивној лингвистици су *концептуализација* и *категоризација*, два најактивнија ментална процеса непосредно повезана са формирањем система знања (слике света) у виду концепата и категорија. Когнитивисти, стога, употребљавају појам *концептосфера*, који није идентичан општем значењу појма *слика светља*, већ подразумева менталне јединице које чине идентификациону базу сазнања и мишљења (Попова, Стернин 2007: 30) и односи се на свеукупност концепата једне нације (Лихачев 1993: 5), на сферу мисли и знања, која, с једне стране, одражава менталитет као специфичан начин разумевања и перципирања стварности и карактеристичне когнитивне стереотипе сазнања конкретне личности, социјалне или етничке групе, а с друге стране се налази под његовим сталним утицајем (Есмурзаева 2008: 56). Менталитет и концептосфера образују когнитивну или концептуалну националну слику света (Есмурзаева 2008: 56)², која представља когнитивну матрицу за разумевање реалности (Семейн, Тарасова 2005: 12), а у науци је дефинисана као „ментални образ действителности, сформированный когнитивним сознанием человека или народа в целом и являющийся результатом как прямого эмпирического отражения действительности органами чувств, так и сознательного отражения действительности в процессе мышления“ (Попова, Стернин 2007: 37). Непосредна когнитивна слика света истовремено је и апстракција и когнитивно-психолошка реалност која се манифестује у менталним активностима народа, у његовом понашању и комуникацији, устаљеним обрасцима понашања у стереотипним ситуацијама, огледа се у уопштеним ставовима, општем мишљењу и типизираним исказима. Секундарним знаковним системима концептосфера се фиксира, непосредна когнитивна слика света испољава се кроз форму и материјализацијом постаје индиректна, а свој најдубљи израз налази у језику. Део концептосфере изражен језичким знаком руски лингвисти когнитивистичке оријентације

² Аутори уочавају извесне дивергенције између појмова концептосфере и менталитета и са когнитивистичког становишта посматрају их као посебне појаве. За разлику од концептосфере која је скуп мисаоних јединица прикупљених у процесу националне колективне спознаје, менталитет је повезан са сфером вредновања и оцене. Менталитет је општа слика света која настаје на основу природних предиспозиција и социјално условљеним факторима, укључује вредносну оријентацију, захвата дубље нивое индивидуалне и колективне свести и налази се у дубљим слојевима људске психе (Прохорова 2009: 17).

називају *језичким семантичким њросѝором*, који је ужи појам од концептосфере с обзиром на чињеницу да немају све мисаоне слике (концепти) адекватан језички израз (Попова, Стернин 2007: 44). Са овим кореспондира појам *језичка слика свейѝа*, којим се идентификује вербализовани сегмент концептуалне слике света, односно део слике света репрезентован језичким јединицама.³

Језичка слика света (ЈСС) у фокусу је савремених лингвистичких по-сматрања и у жижи словенске језичке научне парадигме⁴, у оквиру које налазимо различита виђења и бројна теоријска одређења овог феномена.⁵ На почетној инстанци увиђа се дистинкција између објективне и субјективне оријентације у научном поимању ЈСС.⁶ Представници објективистичког правца сматрају да језик одражава реални свет објективно и адекватно, да је у суштини референције корелација између света предмета и света појмова, односно објективне стварности и њеног одраза у човековом мишљењу, да слика света реализује индивидуално и колективно знање и да се саодноси са свеукупним знањем човечанства у одређеном историјском периоду (Колшаский 1990: 4), да су различитости, евидентне на националним ЈСС, само привид а не израз неког посебног националног духа (Серебренников 1988: 139). Компромисни прелаз представља виђење да је слика света реална представа о свету и човеку својствена члановима одређене друштвено-културне заједнице на одређеној

³ Језик има двоструку функцију у формалној реализацији слике света – учествује као семиотички знак преко којег се она чита и као средство фиксације мисаоног садржаја (Герасименко 2014: 319).

⁴ Интерес лингвиста за проучавање ЈСС по мишљењу Г. С. Самојлове изазван је променом вредносних оријентација у науци, хуманизацијом науке крајем XX и почетком XXI века, јачањем људског фактора у лингвистици, усмеравањем ка проблему формирања и развоја језичке личности, схватањем језика као социјалног чиниоца националне идентификације, ширењем и утврђивањем језичких контаката који воде контрастирању језичких система и увиђању специфичности националних језика и националних погледа на свет (Сомойлова 2007: 282).

⁵ Историјат појма језичке слике света и његово поимање у савременој лингвистици представљени су у прегледним чланцима П. А. Небольсине (2005), Ј. Л. Воротњикова (2006), М. А. Серјогине (2007), Ж. Б. Есмурзајеве (2008); Н. Н. Зенегине (2008), Т. П. Чепелове (2009), М. Е. Чижове (2011), Н. Н. Гончарове (2012), Т. А. Смирнове (2012), А. Р. Габасове и Ф. Г. Фаткулине (2013). Осврт на схватање језичке слике света у руској лингвистици налазимо у судији из лексичке семантике С. Ристић и М. Радић Дугоњић *Реч. Смысл. Сазнање* (1999) и у књизи Р. Драгићевић *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу* (2010).

⁶ Још се средином XIX века у науци о језику увиђа дистинкција између реалних и субјективних представа и њихових одраза у лексичком значењу, као „ближайшего“ (језичко) и „дальнейшего“ (научно) (А. А. Потебней). Разграничење између уобичајеног, свакодневног и научног значења речи евидентно је и у првој половини XX века – „повседневное, широкое понятие“ и „научное понятие“ (Д. П. Горский); „житейское“ и „научное понятие“ (А. В. Брушлинский, Л. С. Выготский) (Балашова 2005: Аутореф.).

историјској етапи њеног развоја, а ЈСС вербални одраз свеукупног људског знања о објективној стварности (Касевич 2004: 78).

Насупрот објективистички усмереном гледишту је став субјективиста, проистекао из антропоцентричности и етноцентричности језичке природе, да сваки језик представља особену ЈСС (Небольсина 2005: 303). У тумачењу ЈСС и њеног одраза у језичкој структури аутори субјективистичког опредељења полазе од Хумболтове поставке о унутрашњој форми језика⁷ и развијају идеју о језику као креатору слике света, која се обликује под утицајем историјских догађаја, географских услова и етно-психолошких карактеристика сваког народа. Америчка етнолингвистичка школа неохумболтоваца (Е. Сепир, Б. Ворф) поставља хипотезу лингвистичког релативитета, која се базира на убеђењу да људи виде свет кроз призму сопственог језика и да реални свет постоји у мери у којој је одражен у језику. С обзиром на чињеницу да сваки језик репрезентује стварност на свој начин, језици се међусобно разликују својим језичким сликама света. Ову претпоставку разрађује Ј. Вајсгербер, који конципира језик као „средњи свет“ који стоји између објективне стварности и свести, као креативну силу активну у свим сферама духовног живота и први у науку уводи термин *језичка слика свећа*, истичући њен субјективно-национални карактер и потпуно је одвајајући од објективне, научне слике света. Његова теорија језичке слике света (*Weltbild der Sprache*) произлази из уверења да лексикон једног језика представља скуп свих знаковних јединица и појмовних садржаја којима располаже конкретна језичка заједница и да се у лексичком систему (систему лексичких поља) језика више него у другим језичким структурама открива специфичан поглед на свет носилаца сваког конкретног језика (према Красноярецев 2008: 6–10).⁸ Неохумболтовску традицију деведесетих година XX века настављају и усавршавају представници Московске семантичке школе (И. А. Мелчук, Ј. Д. Апресян, В. Ј. Апресян, И. М. Богуславски, О. Ј. Богуславскаја и др.), који заступају тезу о лексикону као језичкој манифестацији националне слике света и истичу значај систематског и теоријског описивања лексичке семантике, а језик посматрају као средство кодирања и декодирања информација садржаних у значењу лексема (Апресян 1995: 3). Утемељивач овог лингвистичког правца Ј. Д. Апресян своју концепцију ЈСС базира на ставу да сваки појединачни језик одражава одређени начин перцепције и организације

⁷ В. фон Хумболт језик доживљава као духовну силу, суштину постојања, која делује у човековом сазнању и обликује се у мишљењу, у самом човеку а не у спољашњој средини (Маслова 2001: 59).

⁸ Гледишта блиска овоме појављују се у савременој когнитивистичкој теорији, где се лексичко-фразеолошком систему приписује водећа улога језичког репрезента ЈСС, мада се у потпуности не искључује утицај националних црта и на синтаксички, морфолошки и фонетски ниво језика или на поједине њихове категорије (Вежбицкая, Апресян, Корнилов).

(концептуализације) света, да систематизована значења експлицирана језиком изражавају јединствену колективну филозофију својствену носиоцима датог језика, да је модел концептуализације стварности делимично универзалан, а делом национално-специфичан, што ЈСС одваја од научне и чини је „наивном“, не у смислу одраза примитивних представа већ због тога што рефлектује суштински, обичан, вековним искуством прожет поглед на свет и ствари из реалног окружења, који се супротставља њиховом научном схватању и објашњењу (Апресјан 1995: 67).⁹

Овом становишту блиско је тумачење О. А. Корнилова, који под ЈСС подразумева пре свега лексичко-фразеолошки систем језика у којем је фиксиран национални поглед на свет, док је синтакса само начин функционисања лексичких средстава, при чему и другим сегментима језичке структуре (морфологији, фонетици) не одриче улогу извора информација о националном менталитету. У монографији *Языковые картины мира как производные национальных менталитетов* (2003) аутор раздваја два конвергентна приступа проучавању слике света (објективистички и субјективистички) и терминолошки дистанцира објективну и субјективну слику света. Термин *језичка слика свећа* изводи из метафоричке сфере и даје му научни карактер. Проширујући објективистичку схему човек – мишљење – знање – објективни свет, укључује у категорију сазнања логичко-појмовну, сензорно-рецептивну, емоционално-вредносну и митолошку компоненту, односно механизме мишљења, осећања, фантазије и вредновања, чиме признаје утицај субјективног фактора, под којим се објективна стварност прелама у свести човека и ЈСС квалификује као субјективну. Предност даје појму *национална језичка слика свећа*, с обзиром на чињеницу да ЈСС фиксира резултате опажања, осмишљавања и разумевања стварности од стране конкретног народа, тако да са културолошког аспекта она испуњава двоструку функцију – чувара илустративног лингвистичког материјала и извора сазнања о националном карактеру и менталитету (Корнилов 2003).

Појам језичке (наивне, националне) слике света усвојен је и темељно разматран у окриљу модерне руске когнитивистике из перспективе лексикологије (лексичке творбе, лексичке семантике и прагматике) и лексикографије (Ј. Д.

⁹ У првом тому изабраних радова *Лексическая семантика (Избранные труды, том I Лексическая семантика, 1995)* Ј. Д. Апресјан повезују наивну слику света са значењем речи, јер језичко значење не пресликава непосредно реалност, већ рефлектује одређене детаље наивне слике света, карактеристичне за дати народ, која се разликује од логичке, научне слике која је идентична за носиоце различитих језика. Као резултат значењске анализе издвајају се универзалне и карактеристичне националне црте и откривају се неки фундаментални принципи формирања лексичке семантике, на основу које је могуће реконструисати језичку (наивну) слику света сваког народа (Апресјан 1995: 630).

Апресјан, Ј. Н. Караулов В. Н. Телија¹⁰, П. В. Чеснаков¹¹, Е. С. Јаковљева¹², А. Вјежбицка¹³, И. А. Стернин и З. А. Попова, А. Д. Шмељев, Ј. С. Степанов¹⁴, О. А. Корнилов, В. И. Карасик); лингвокултурологије (Ј. Н. Караулов, Е. Д. Сулејманова¹⁵, Н. Д. Арутјунова¹⁶, В. А. Маслова¹⁷, Н. Л. Чулкина, Н.

¹⁰ В. Н. Телија ЈСС сматра неизбежним продуктом сазнања који настаје као резултат узајамног деловања мишљења, стварности и језика као средства изражавања мисли о свету у говорном акту, а метафору истиче као једно од најпродуктивнијих средстава њеног обликовања.

¹¹ П. В. Чеснаков износи тезу о статичној и динамичној слици света. Статичка слика света условљена је устројством језика и запечаћена у речницима и историјски се мења у складу са променама у језичком систему, али је у сваком периоду развоја стабилна. Динамичка слика света манифестује се у говору, текстовима, уметничким формама. Њена је појава повезана са недостацима језичког система, посебно на лексичком плану, јер је немогуће сваку појаву репрезентовати једним нерашчлањеним концептом. Значајну улогу у реализацији динамичке слике света аутор додељује језичкој личности, која обимом свога знања, нивоом познавања језика, прагматичким циљем непосредно утиче на динамику језичке слике света (Чеснаков 1989: 68).

¹² Е. С. Јаковљева прихвата теоретска начела Апресјана и ЈСС дефинише као схему перципирања стварности фиксирану у језику и специфичну за сваки колектив (Јаковлева 1996: 47).

¹³ У интерпретацији А. Вјежбицке ЈСС је својеврсни модел концептуализације стварности, тј. систем кроз историју нагомиланог знања и представа о свету који постоје у свести одређеног народа а изражени су језиком (Вјежбицка, 2000: 35). Њену концепцију и концептуални приступ проучавању ЈСС преузимају лингвисти млађе генерације, представници нове московске школе концептуалне анализе (А. Д. Шмелев, А. А. Зализњак, И. Б. Левонтина).

¹⁴ Према мишљењу Ј. С. Степанова у сваком природном језику свој одраз налазе историјски, географски, културни, социјални и индивидуални фактори развоја нације, који су перципирани у људском сазнању и подвргнути процесима концептуализације и категоризације, чији је крајњи резултат ЈСС.

¹⁵ Е. Д. Сулејманова метафоричност термина *језичка слика света* види у специфичним цртама националног језика у којима је забележено аутентичано историјско искуство одређеног друштва које носиоцима датог језика обезбеђује јединствени поглед на свет, који не одудара од објективне стварности али је допуњен карактеристичним елементима културе тог народа, због чега је ЈСС неодвојива од слике света као што се језик не може разлучити од мишљења.

¹⁶ Лингвокултуролошки приступ ЈСС евидентан је и у радовима Н. Д. Арутјунове, која развој ЈСС прати преко језичког описа аномалних појава (одступања од норме), које представљају специфику културе једне језичке заједнице, при чему је језик репрезент логичке схеме уобичајеног начина размишљања народа.

¹⁷ В. А. Маслова ЈСС разматра у контексту односа језика и културе, квалификујући је као метафору, као посредника између човека и реалности, јер је у националном језику инволвирано читаво историјско искуство одређеног друштва у складу са којим језичка личност гради уникатну слику света, при чему сваки предмет, свака појава или процес добијају вредност у односу на друштвену стварност, начин живота и националну културу одређеног етноса (Маслова 2001: 65). ЈСС је, по њеном мишљењу, општекултурно добро нације којим је условљено комуникативно понашање и схватање спољашњег и унутрашњег света човека, одраз начина језичке и мисаоне активности карактеристичне за једну епоху и за њене духовне, културне и националне вредности.

Ф. Аљефиренко, Ј. И. Зиновјева и Ј. Ј. Јурков¹⁸, К. И. Демидова¹⁹); етнолингвистике (Н. И. Толостој, С. М. Толстаја, С. Е. Никитина), социolingвистике (Е. А. Балашова); психolingвистике (В. Л. Бољшакова). Основни постулат когнитивистичке интерпретације ЈСС јесте да је она по својој природи апстрактна и да се може анализирати једино њена реализација у конкретном националном језику. Национална језичка слика света поред универзалних елемената садржи идентификационе компоненте које носе информацију о етничким и културним карактеристикама народа који говори датим језиком и представља специфичан и оригиналан модел концептуализације стварности.

Језичка слика света у српској лингвистици постепено се разоткрива различитим когнитивистичким приступима лексичком значењу. Контрастивну анализу језичке слике стварности Украјинаца и Срба са когнитивистичког аспекта спровела је Љ. Поповић (Поповић 2004, 2008), где износи оригинално виђење овог појма и у свом размишљању се удаљава од полазних концепција руских и украјинских аутора. Љ. Поповић сматра да је језичка слика стварности двокомпонентна по својој природи, те да се састоји од индивидуалних прототипичних концепата и од колективних стереотипских, заснованих на семантичкој и интуитивно спознатој енциклопедијској информацији, тј. да се ослања и на наивне представе и на интуитивну спознају (Поповић 2004: 295). У првом делу рада ауторка описује моделе концептуализације простора, и материјалом из украјинског и српског језика илуструје конституисање менталног стереотипа, док у другом испитује основне концепте вербалних стереотипа у језичким сликама стварности два словенска народа. Категорију акционалности Љ. Поповић разматра преко теорије семантичких локализација, коју, такође, у проучавању просторних метафора примењује П. Пипер (Пипер 1997). Појмовним и језичким метафорама као моделима концептуализације стварности бавила се Д. Кликовац у студији *Метифора у језику и мишљењу* (Кликовац 2004). Одроз колективног поимања стварности у значењу речи може се поуздано пратити методом проучавања вербалних асоцијација. Допринос овом типу когнитивистичког истраживања дали су П. Пипер (2003, 2003а, 2004), Р. Драгићевић (2003, 2010), М. Стефановић (2004), аутори *Асоцијативног речника српског језика* (2005), који представља богат извор информација за истраживања из когнитивне лингвистике и

¹⁸ Језик, према Ј. И. Зиновјевој и Ј. Ј. Јуркову, непосредно учествује у два процеса у вези са сликом света. Прво: утиче на формирање језичке слике света и друго: сам језик изражава и експлицира друге човекове слике света. Језичка слика света је израз човекове способности да моделује и структурише слику стварности у одређеној лингвокултуралној заједници (Е. И. Зиновјева, Е. Е. Јурков 2006: 53).

¹⁹ К. И. Демидова, чија је примарна научна област дијалектологија, говоре средњег Урала проучава у лингвокултуролошком контексту и са тог аспекта дефинише ЈСС као поглед на свет етноса или субетноса одређене културе одражен у језику, као систем вредносних оријентација кодираних у асоцијативним компонентама језичких јединица (Демидова 2012: 182).

реконструкцију етнокултуралних стереотипа. Асоцијативну методу као истраживачки поступак примењује Р. Драгићевић у анализи лексиколошких, лингвокултуролошких и когнитивистичких проблема. У књизи *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу* ауторка се бави питањем конотације као сегмента лексичког значења, утицајем културе на конотацију лексема, променом лексичког значења под утицајем друштвених промена, културним стереотипним појмовима, концептуализацијом емоција (Драгићевић 2010). Реконструкцију језичког стереотипа на основу концептуализације дома у оквиру ЈСС носилаца српског језика извела је С. Ристић (2012, 2012а, 2013) по теоријском и методолошком узору Лублинске етнолингвистичке школе и поставкама когнитивне етнолингвистике Ј. Бартмињског изложеним у књизи *Језик – Слика – Свети* (2005).

Територијално ограничени сегмент националне језичке слике света у науци је означен термином *дијалекатска језичка слика свети* (ДЈСС), под којим се у савременој дијалектологији поима „териториални вариант државног вида мира, отражен в совокупы коммуникативных средств и в системе ценностных ориентаций диалектного общества, как схема восприятия реальности, формировавшаяся в течение многих веков существования социума, ограниченного определённой территорией, имеющего свою историю, определённые природные, экономические, хозяйственные условия жизни, что и обусловило особенности мировосприятия, мировидения, мироощущения диалектного общества определённой местности“ (Демидова 2011: 6). Дијалекатска језичка слика света реализује се у језичком систему носилаца дијалекта, односно дијалекатске личности и представља модел наивног, традиционалног и уникатног поимања објективне стварности једне друштвене заједнице (Демидова 2009: 371). Унутар ДЈСС издвајају се мањи фрагменти, које неки руски дијалектолози називају *регионална језичка слика мира* и интерпретирају као део националне језичке слике света који се одликује сопственим историјским развојем, садржи аутентичне црте које је чине особеном и представља одређену историјско-културну зону (Шуљакина 2014: 36). К. И. Демирова, пак, усваја термине *диалектна микросистема* и *диалектна макросистема*, јер је ДЈСС хетерогена, чини је мноштво народних говора и сваки од њих се одликује специфичним начином језичке репрезентације слике света. Дијалекатски микросистем (частна диалектна микросистема) је минимални систем говора једног социјума, захвата мањи ареал, формиран је под истим историјским условима, садржи црте макросистема коме припада и особности по којима се разликује од других микросистема истог макросистема (Демидова 2014: 35).

Л. Н. Овчињикова не оправдава распрострањен и уходани приступ ДЈСС као подсистему или варијанти конкретног језика, већ ДЈСС сматра

својеврсним гносеолошким и културним феноменом, који има свој сопствени развојни пут који, свакако, није потпуно лишен утицаја националног језика (Овчинникова 2006: 170–171).

Основне одлике ДЈСС произилазе из специфичног начина мишљења и концептуализације стварности дијалекатске личности, који карактерише антропоцентризам, субјективизам, повезаност са спољашњом средином, блискост с природом, конкретност у перцепцији објективне стварности, маштовитост и детаљизација у именовању реалија, висок степен експресивности и емоционалности, актуелизација негативних појава (песимизам) (Овчинникова 2006: 171; Шулякина 2014: 34). Феномен дијалекатске језичке личности добио је статус лингвистичке категорије у руској науци, где је дефинисан као свеукупност социјалних и индивидуалних црта одражених у лексикону, фолклорним текстовима и језичком сазнању представника конкретног народног говора (Иванцова 2002: Автореф.). Један од основних поступака проучавања дијалекатске језичке личности јесте откривање дијалекатске језичке слике света и анализе њених концепата преко дијалекатског лексичког система, јер лексика народних говора представља захвалан материјал за истраживање народне културе и народног језичког сазнања и на синхронијском и на дијахронијском плану (Литвинова 2011а: 73).

Специфичности поимања стварности у сазнању носилаца дијалекта најадекватније се вербализују у лексичком систему и значењској структури дијалекатске лексике. ДЈСС у свом значењском слоју акумулира лингвокултуролошку, етнолингвистичку, социolingвистичку информацију и одражава субетничке стереотипе перципирања реалног окружења обликоване психичким процесима. Механизми који непосредно учествују у формирању ДЈСС су асоцијативни модел мишљења, сензорно-перцептивни тип спознаје стварности, сликовито и емотивно преосмишљавање реалности, а њеном финалном обликовању доприносе компоненте традиционалне културе колектива и наивни поглед на свет. Интегрална ДЈСС разбија се на мање фрагменте, на слике света ужих говорних подручја, који функционишу као њен саставни део и мноштвом својих одлика се у њу уклапају, али егзистирају као самосталне целине са карактеристичним погледом на свет и његовом посебном језичком репрезентацијом. Од опште језичке слике света разликује се својим јединственим карактером, који је изразитији уколико се развијала на територијалној и језичкој периферији, у затвореном колективу или изолованом ареалу који је трпео културне и језичке утицаје из околине, и служи свом народу као супстрат слике света националног језика (Литвинова 2011а: 73). Откривање фрагмената слике света преко дијалекатске лексике значи разоткривање гносеолошке базе у којој су складиштена традиционална знања народа, његове архаичне представе о организацији света који га окружује и уопштено вишевековно иску-

ство сеоског или варошког начина живота. Лексички састав сваког идиома одражава особености језичке сегментације стварности (Загоровская 1990: 91). Сваки дијалекатски речник представља аутентичну енциклопедију материјалне и духовне културе народа, јер је у народној речи најдубље и најпотпуније изражена историја народне културе и одражен национални карактер, и тим се језичким фактима веродостојно допуњује и употпуњује језичка слика света једне нације.

Дијалекатска језичка слика света српског призренског говора

Дијалекатска слика света у овом раду репрезентована је лексиком српског призренског говора. На примеру дијахроног лексичког система једног периферног урбаног српског говора представимо фрагмент српске дијалекатске слике света. Анализом је обухваћен корпус лексичких јединица локализован на подручје града Призрена у хронолошком распону од краја XIX до краја прве половине XX века. Просторна и временска координата одређене су природом материјала на којем је базирано лексичко-семантичко испитивање лексичких елемената, а то је *Збирка речи из Призрена* Димитрија Чемерицића. ДЈСС Призрена формирала се под утицајем различитих историјских, социјалних, културних и лингвистичких фактора.

Историја града Призрена почива на екстремним позицијама: словенско име – престоница српских царева – мултиетнички град у оријенталном урбаном устројству – град у коме је претежни живаљ албанског порекла. Градско насеље у јужном делу Косова и Метохије, смештено у Метохијској котлини подно Шар-планине, на обалама реке Бистрице и у непосредној близини Белог Дрима, помиње се још у римском периоду под именом Теранда. У српском народу град је кроз векове носио назив Призрен, са изговорним варијантама Презрин, Призрин, Приздрен, Прездрин. У византијским изворима означен је као Приздријан и Приздријана, а са турским освајањем његово име добија оријентални лик Торзерин и Персерин. Мештани свој град називају Приздрен и у новије време Призрен (Реметић 1996: 333). Први пут град се у писаним изворима (повељи Василија II) помиње 1019. године у вези са Призренском епископијом. Српској средњовековној држави Призрен је припојен 1214. године и од тада почиње његов убрзани друштвени и привредни развој. Град економски јача за време краља Милутина, а посебно у доба царева Душана Силног и Уроша Нејаког, чија је престоница био, због чега је у писаним споменицима описно називан „царским градом“ и „царском престоницом“, а у фолклору „српским Цариградом“ (Ивановић 1987: 462). За време Душанове владавине град је био на врхунцу привредне моћи – био је центар трговине, занатске производње и услужних делатности, па се у њему ковао посебан новац (тзв. призренски динар). Економска стабилност учинила га је још у XIV веку мултиетничком средином, где је

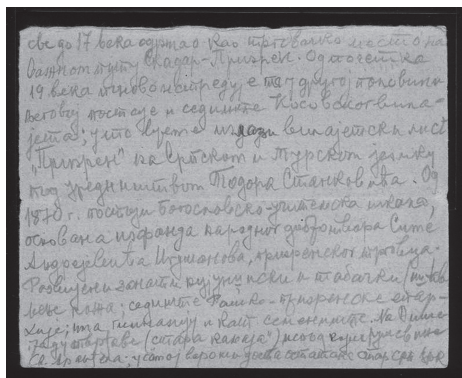
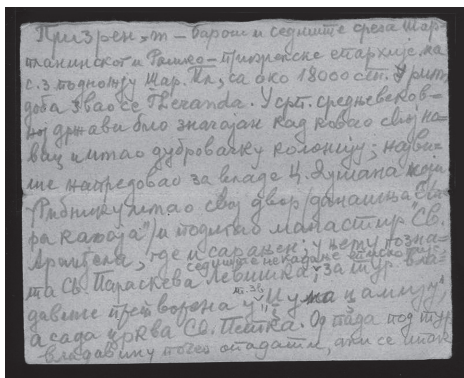

поред Срба живело становништво албанског, дубровачког²⁰ и млетачког порекла, било је Корчулана, Сплићана, Саса, а боравио је и велики број грчких и италијанских трговаца. Материјално средњовековно наслеђе из XIII и XIV века (остаци града Вишеграда, манастир Светих арханђела Михаила и Гаврила, Богородица Љевишка, цркве Светог Спаса и Светог Николе) потврђује знамениту прошлост града Призрена.

Пропаст снажне немањихке државе после смрти цара Уроша одразила се и на опадање квалитета живота у Призрену и на даљу судбину града. Турци га освајају 1455. године и под влашћу Отоманског царства је до 1912. године. Након тешког периода и стагнације од готово два и по столећа, са структурним променама у етничком саставу и урбаној организацији, Призрен почетком XVII века обнавља свој средњовековни значај и постаје утицајно привредно средиште на југозападу Балкана. Град и његова околина доживљавају нагли просперитет у области пољопривреде (узгаја се винава лоза, жито, стока), занатства (развијено је педесетак врста заната), трговине (извози се свила, накит, вино, сточни производи). Стабилност у граду нарушавали су чести упади и пљачкања од стране припадника брдских албанских племена, безбедност слаби, пропада организација општег народног устанка против Турака и до коначног преокрета и потпуног колапса долази после Велике сеобе (1690), када се мењају и демографска и економска слика града. Иако је мноштво хришћанског становништва расељено и велики број угледних призренских Срба избегао, у Призрен се живот брзо враћа и он се поново успешно издиже из рушевина и свој пуни процват достиже у XIX веку, када броји 46.000 становника, међу којима има Срба, Турака, Албанаца, Цинцара и Рома (Ивановић 1987: 462–463; Реметић 1996: 333–335; Петровић 2012: 12–14). Почетком XX века Призрен је у саставу отоманске провинције Косовског вилајета, а од Турака је ослобођен после Првог балканског рата (1912), када су Косово и Метохија припојени српској држави. Од 1915. до

²⁰ У Призрену је егзистирала велика дубровачка колонија, која је имала свог дипломатског представника у овом граду – конзула.

1918. године град је под бугарском окупацијом, која уједињује Србе, Турке и Албанце у међусобној телеранцији и солидарности. После Првог српског рата Призрен припада Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, потом Краљевини Југославији, постаје седиште округа и почиње индустријски и културно да се развија.²¹ По ослобађању од окупатора (италијанске Велике Албаније) у Другом светском рату потпуно се мења етнички састав, узрокован масовним иселјавањем Срба и Турака и све већим приливом албанског становништва. Савремене прилике учиниле су да у средњовековном српском граду почетком XXI већинско становништво чине Албанци и да Срба готово нема.²²

Слика света призренских Срба саздана је на богатом историјском искуству, на раскошном материјалном и духовном наслеђу и обликована је у мултиетничком, мултиконфесионалном, мултикултурном и мултилингвалном окружењу. Славна средњовековна прошлост града и доминација српског становништва и српског језика, потом вишевековна коегзистенција са Турцима и снажна културна и језичка интерференција остварена у непосредном додиру два народа, наноси из суседних словенских и несловенских традиција и говора детерминисали су језичку концептуализацију и конкретизацију објективне стварности и утицали на формирање призренске дијалекатске слике света. Снажан култ предака, патријархални начин живота, етичка принципијелност, мешовити тип менталитета (изоштрена чулност, наглашена емотивност, спонтаност, импулсивност, немиран дух, маштовитост, танана интелигенција), психологија „народског“ човека, ур-

²¹ Детаљну историју Призрена и његове околине од 1019. до 1941. године описао је Михајло Чемерикић у тротомној монографији (Чемерикић 2003).

²² По статистичким подацима демографска ситуација у Призрену после ратних сукоба 1999. мења се у корист албанског живља. Према попису становништва на Косову и Метохији из 2011. године призренска општина броји 231374 становника, од чега је Албанаца 81,6%, Бошњака 9,6%, Турака 6,4%, Рома 2,3% и Срба само 0,09%, бројчано 194 (подаци су преузети са сајта Evropskog poslovnog registra www.eupr.rs/prizrenski-upravni-okrug/prizren/geography-2330.html, 16. 12. 2015).

бана друштвена структура, отвореност социјума да усваја елементе непознатих култура, суживот са народима других вера, обичаја и језика, висок ниво толеранције, релевантни су чиниоци који су учествовали у обликовању специфичног и аутентичног погледа на свет старих Призренаца и дубоко су утиснути у значењском слоју његовог језичког одраза. Менталитет социјума најдиректније је испољен у лексичком систему, а дијалекатски речник неисцрпни је извор за реконструкцију историјских, друштвених и економских прилика призренског колектива, за антрополошку и етнолошку студију о призренском човеку.

Богатство језичких факата у којима је поуздано и до детаља рефлектована слика света Срба Призренаца налазимо у *Збирци речи из Призрена* Димитрија Чемериџића, која садржи близу 16 000 лексикографских одредница. Оригинална, рукописна верзија речника, која се чува у Институту за српски језик САНУ као део лексичке грађе за *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* садржи 15. 561 листић записаног материјала, предатог Академији 1950. године за потребе великог речника САНУ. Призренац Димитрије Чемериџић (1882–1960) након блиставе официрске каријере²³ посветио се прикупљању лексичког блага свога завичаја и саставио збирку драгоцену и као лексикографски корпус и као аутентична грађа за комплексна лингвистичка испитивања (дијалектолошка, лингвокултуролошка, етнолингвистичка, социоллингвистичка, антропололингвистичка). Део рукописа, укупно 3 848 речи на слова А-, Б- и В-, аутор је предао Српској академији наука 1950. године (РСА 1: XXVI; CVIII), док не постоји писано сведочанство о томе када је предат преостали део збирке. Према подацима који су накнадно унети у рукопис, претпоставља се да је Чемериџић допуњавао збирку и посвећено радио на њој све до своје смрти (Петровић, Тасовац 2014: 172). Грађа за прва четири слова (А–Г) прекуцана је писаћом машином на папир формата А4, док се остатак чува у форми у којој ју је предао Чемериџић. Речи су исписиване на листићима различитог квалитета (хартија из старих свезака, писаћи папир, цигарет-папир) и величине (од папира формата А4 до 1/16 А4), мастилом и графитном оловком, а оваква материја подложна је ишчезавању. Захваљујући ажурности С. Петровић и Т. Тасовца, целокупна картотека је 2013. године добила свој електронски облик. У оквиру Платформе за транскрипцију старог рукописног наслеђа (<http://prepis.org>) Чемериџићева збирка је дигитализована и преко интернета постала

²³ „Димитрије Чемериџић је рођен 6. новембра 1882. године у Призрену. Као официр, учествовао је у два балканска и два светска рата. Други светски рат дочекао је као коњички бригадни генерал, а заробљен је 20. априла 1941. године у Дечанима, одакле је депортован за Немачку, у официрски логор за ратне заробљенике, где је и остао све до 6. априла 1945. године. За заслуге стечене у рату и миру добио је петнаест домаћих и страних одликовања. Умро је 26. октобра 1960. године у Београду“ (Петровић 2014: 172).

доступна стручној и широкој јавности, а један од главних задатака пројекта Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала „Појмовник српске културе“ је транскрибовање, обележавање семантичких поља, међусобно повезивање појединачних одредница и развој напредних навигационих структура за ово јединствено сведочанство о призренском говору и његовим носиоцима (Петровић, Тасовац 2014: 171–172).

Лексичке јединице у Чемерикићевом речнику граматички су обрађене, у већини случајева наведена су сва лексичка значења потврђена богатом егземплификацијом и неретко пропраћена сликовитим етнографским илустрацијама, документована подацима из историјске и путописне прозе, новинских чланака, црквених списа, трговачких, еснафских и породичних тефтера. Највиши степен аутентичности садрже секвенце из свакодневне комуникације, примери истргнути из говора обичног призренског човека у најразличитијим животним ситуацијама, жива реч у разговорном дискурсу. Управо се у том сегменту грађе разоткрива непроцењива вредност збирке за вишеаспектна научна испитивања, јер се „на основу ове сјајне картотеке могу написати исцрпне студије о животу и обичајима старих Срба Призренаца (...) Једном речју, Чемерикић је од заборављања за свагда отргао комплетну материјалну и духовну баштину својих суграђана“ (Реметић 1996: 340). Чемерикићев лексикон је „...више од дијалекатског речника једног говора или једне уже географске области. То је својеврсна енциклопедија Призрена и Призренаца, која доноси обиље података о њиховим обичајима, одећи, занатима, јелима, међуетничким, међуconfесионалним и социјалним односима. Зато ова збирка, поред лингвистичког, има и велики културноисторијски и етнографски значај“ (Петровић, Тасовац 2014: 173). Културолошку вредност збирке и њену антрополошку димензију потврђује назив мултимедијалне изложбе на којој су представљени делови Чемерикићевог рукописа у оригиналном издању и скенираној верзији – „Призрен – живот у речима“ (Петровић, Тасовац 2013). Тим поводом С. Петровић истакла је значај овог лексичког корпуса на основу којег се може успоставити јединствена слика света старих Призренаца: „Димитрије Чемерикић није био лингвиста и није користио језичку методологију, зато је његова збирка много више од дијалекатског речника. Она садржи списак имена, презимена, надимака и прича из породичне историје призренских Срба, Турака, Албанаца, анегдоте и приче о њиховој одећи, јелу, о међунационалним, социјалним односима. Управо зато пред нама оживљава читава епоха и заборављени део историје Призрена, а овом поставком показујемо да је културу колективног памћења могуће осавременити. Призрен је један од ретких дуготрајних урбаних средина у овом делу Балкана, од XI века до данас он је урбани центар. Био је мултинационалан и мултијезички град у коме су живели различити народи,

различитих религија и језика, али способни да направе јединствени менталитет и то се из ове збирке види“ (Полићика, 27. 10. 2013). Своја запажања о културолошкој димензији призренске лексичке збирке С. Петровић излаже у коауторском раду са Т. Тасовцем *Збирка речи Димијрија Чемерићића као извор за етнолингвистичка и етнолошка исцртавања* (Петровић, Тасовац 2014), а о њеној језичкој вредности пише у тексту *Збирка речи из Призрена Димијрија Чемерићића као извор за проучавање језичке и културне индиференције на Косову и Метохији* (Петровић 2010). Ова збирка послужила је као изворна грађа за поуздану етимолошку студију турцизама *Турцизми у српском призренском говору* (Петровић 2012), важног лексичког слоја српског призренског говора у којем је прсликан значајан сегмент призренске културе.²⁴ Исти материјал послужио је као основа опширне и исцрпне дијалектолошке монографије С. Реметића *Српски призренски говор I (гласови и облици)* (Реметић 1996).

мартинира т. indecl. браћа се у
оци с'рав. брелица брџебдана да
се види шта је коме судбина одре-
дила. Браћаре обично муче да дају
и маје се и то која Српкиња. Посу-
тај: мн. свад (свадбе и маје не-
ке), а често и то који муче карав-
даји то који белог од себе (како, обо-
јаз, бресте, шта су мн. какића и шти).

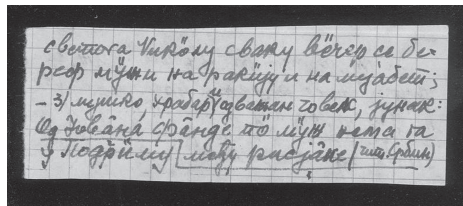
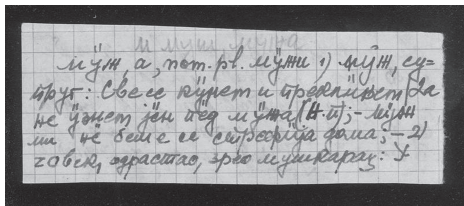
браћара је белог свадбе и брелица
који с водом који покрије алгеда-
лота га с вечери ставља под ду-
му (ако је шта) или под било какав
дрво. Свадбадан рано ујутру она свад-
ба што и војне кадрија белог то белог
говарети: Мартинира, мартинира, ките
дишито ду штига/шч. мартинира, шч
штига, која је ако срџа и о свад-
рот белогу, како шта је белог
бу селетан шч. картвено судба.

свадба; у раније време био обичај да кучи и
стајорско мачу младожењи за свадбу или обичај
бе са карекалца или роговима о које су
висиле косице (филеци) турске материје;

свадба, е. 3 и ју. као 2, мн. венчање двоје мла-
денача са тоздом и весели које свада срџе-
вју данаки. 1. Ташкентска мачка, 1858, 68.
SRPOMIA
Па (Смадиш чов) вимо за свадбу мн. 134 го 134
Па трајето мачкице мн. 11 во 6 (срџа) ... 66.

13. Описати свадбу и код мача и код младожење
2) сви они који у свадбу ч свадби:
3) fig.

²⁴ Турски призренски говор, који спада у западнорумелијске дијалекте турског језика, описан је у истоименој књизи С. Јусуфа (Jusuf 1987).

Српски призренски говор

Вербална интерпретација и лексичка репрезентација наивног поимања света призренског човека на дијалекатској мапи српског језика манифестују карактеристичне црте српског призренског говора, ситуираног у систему призренско-тимочког дијалекта српског језика. Српски призренски говор представник је косовско-метохијског типа призренско-јужноморавског поддијалекта, чији органски развој почива на аутохтоним елементима и допуњује се компонентама несловенских језика и механичким наносима из суседних македонских области (Реметић 1996: 533).²⁵ На основу језичких података из Чемерицићевог материјала и на резултатима њене теренске провере 1993. године и непосредног увида у актуелно стање, С. Реметић методама традиционалне српске дијалектологије анализира прозодијске, фонетске и морфолошке особине српског призренског говора и даје генезу уочених одлика. Маркантне језичке црте призренско-јужноморавске говорне зоне карактеришу и говор Срба Призренаца:

- експираторни акценат, без опозиција по квалитету и квантитету;
- вокално *л* дало је *лу* иза сугласника *с* (*слуза, слунце, слубица*);
- ново јотовање и код лабијала (*гробл'е, здравл'е, дивл'о*);
- финално *л* дало је (*ј*)*а* (*биднаја, донеја, гоја*);
- енклитички облици *не, ве* у Амн;
- завршен процес уопштавања *-в* у 3. л. мн. презента;
- прво лице множине аориста на *-смо*;
- наставак *-ише* у 2. л. мн. императива;
- потпуна очуваност облика датива;
- облици типа *синови, градови* у Н-ОП мн. (напореда са ликовима *синове, градове*) (Реметић 1996: 533–544)..

Посебност призренског говора очитује се у својствима која су последица његовог контакта са језицима из непосредног окружења и интензивне

²⁵ Пре ове монографије призренски говор није детаљније испитиван, мада су се аутори дотicali његових особина у освртима на стање српског језика на Косову и Метохији (Живановић 1887), у обрадама суседних идиома (Павловић 1939; Стевановић 1950), у расправама синтетског типа (Ивић 1991).

интерференције са турским језиком. Елементи из околних македонских идиома препознатљиви у морфолошком систему српског призренског говора су:

- формант *-на-* у инфинитивној основи глагола III врсте (*бидаја, викнасмо*);
- наставак *-л'е* у сва три рода множине радног придева;
- наставак *-е* у Н(ОП) множине сва три рода придевско-заменичке деκлинације;
- *са, се* место српског *су* (Реметић 1996: 534).

Утицај турског и албанског језика евидентан је у фонетском систему и очитује се у следећим језичким појавама:

- присуство фонеме *й* у позајмљеницама;
- декомпоновање вокалног *p*, уместо којег стоји секвенца *ʰp*;
- ненарушени статус фонеме *φ*;
- изједначавање сонаната *љ* у свим позицијама и *л* испред вокала предњег реда у корист *л'* и отврдњавање *л* испред вокала задњег реда и на крају слога;
- свођење африката *ч* и *ћ* на *ч'*, односно *џ'* и *ђ'* на *џ'*;
- нарушавање односа између сонаната *н* и *њ* (Реметић 1996: 535).²⁶

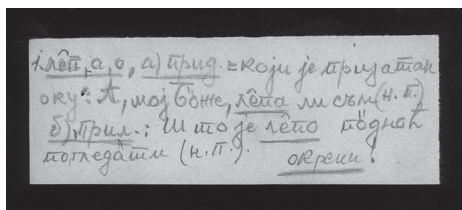
Стање градског призренског говора описано у студији С. Реметића и подаци из околних јужнометохијских говора које налазимо у радовима Р. Младеновића указују на извесна неслагања реалне језичке ситуације са транскрипцијама Д. Чемериџића. „Резултати вредног ентузијасте углавном су издржали теренску проверу“ (Реметић 1996: 340), међутим, очигледни су пропусти у Чемериџићевом материјалу који захтевају озбиљније стручне интервенције.

Најизразитије неслагање са приликама на терену учача се у домену акцентуације. Чемериџић редовно бележи краткосилазни акценат и дужину, који нису својствени говорима призренско-тимочког дијалекта. С. Реметић је отклонио заблуду у вези са Чемериџићевим бележењем квантитета под акцентом, с обзиром на чињеницу да су у прозодији српског призренског говора доследно истрвене све фонолошке дистинкције (Реметић 1996: 340–341, 345–346).²⁷ Акценат српског призренског говора је експираторни,

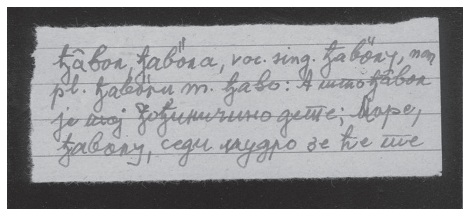
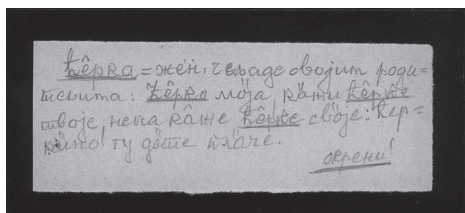
²⁶ Неке граматичке црте својствене градском призренском говору могу се идентификовати у српским говорима на југу и југозападу Косова и Метохије. Детаљним испитивањем актуелног стања у наведеним говорима бави се дијалектолог Р. Младеновић (Младеновић 1999, 2000, 2001, 2001а, 2006, 2007, 2010), изворни и стручни познавалац призренског говора, под чијим је менторством рађена докторска дисертација *Лексика српског призренског говора*.

²⁷ Претпоставља се да је Чемериџићева реконструкција призренског акценатског система последица утицаја Глише Елезовића, који евидентира квантитет у говору Ораховца (Реметић 1996: 346).

са тенденцијом везивања за пенултиму. Приликом уношења Чемерикићевог грађе у текст монографије извршили смо неопходне корекције на том плану и наглашавање речи усагласили са налазима С. Реметића. Акцент задржава место на претпоследњем слогу, како га бележи и Чемерикић, док је наглашени слог увек под ударним акцентом (*á*), а у ретким примерима где акценат није регистрован извели смо га накнадно, уз сугестију и помоћ проф. Р. Младеновића.

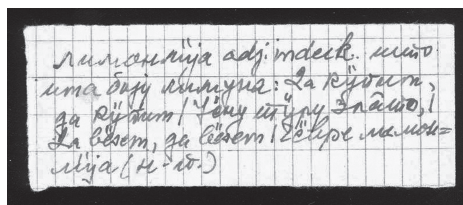
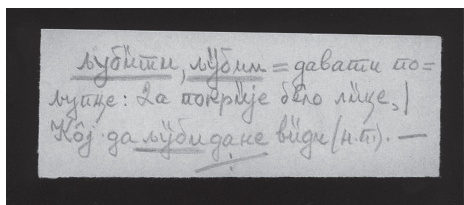
Пропусти у фонетској транскрипцији у Чемерикићевом рукопису односе се на уједначавање призренског гласовног система са стандардним фонетским ликовима, што је вид прилагођавања потребама Академијиног лексикографског пројекта. Наиме, у картотеци нема свођења африката *ч* и *ћ* на *ч'*, односно *џ* и *ђ* на *џ'*. Ова четири гласа, која Чемерикић доследно евидентира, сравнили смо са вредностима које они реализују на подручју Призрена.²⁸

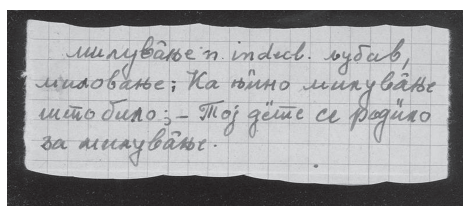
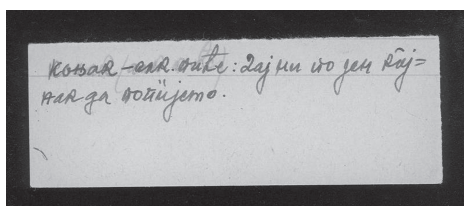
Други недостатак је игнорисање нарушеног односа *л* и *љ* у Призрену,²⁹ где долази до изједначавања латерала (*љ*) у свим позицијама и *л* испред вокала предњег реда са *л'*. Важећи фонетски принцип смо усвојили и доследно га применили у навођењу Чемерикићевог материјала. Појава која није нашла одјека у Чемерикићевом корпусу и коју нисмо прилагођавали стању на терену јесте отврдњавање *л* испред вокала задњег реда, с обзиром на то да су одступања у веларном изговору незнатна у односу на стандарно *л*, а титловање би додатно оптеретило преузет текст.

²⁸ Процес изједначавања *ч* и *ћ*, односно *џ* и *ђ* зауставио се на половини пута отврдњавања меких и омекшавања тврдих африката, а тиме резултирао умекшаним *ч* и *џ* (*ч'*, *џ'*) (Реметић 1996: 408).

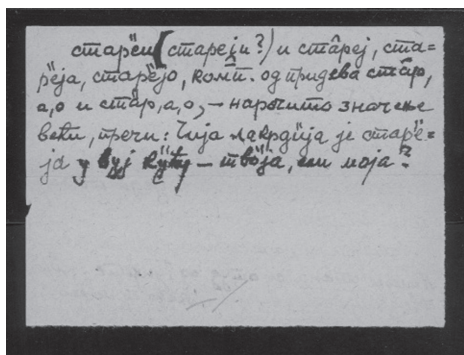
²⁹ Чемерикић свесно заобилази ову фонетску појаву, прилагођавајући је моделу новоштокавштине, јер на једном месту и сам потврђује да се понекад *л* испред *е* претвара у *љ*, а приметна су и колебања у оригиналној графици (*боли* и *бољи*, *болив* и *бољив*, *мален* и *маљен*).

У неизмењеној варијанти унели смо фонему њ, онако како ју је Чемерикић у највећем броју случајева записао (коњ, младожења, сирење, камење, венч'ање, играње, њега, њему, његов и сл.), не региструјући поремећени однос у изговору н и њ, јер би навођење варијетета (њ / јн / јн') довело до неуједначести.

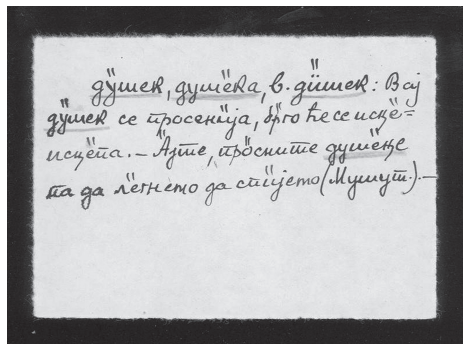
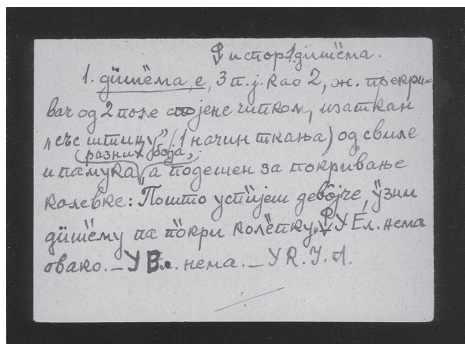

Сонант *j* у Призрену има вредност *џ* које се изговара јаче или слабије, у зависности од многобројних фактора (Реметић 1996: 392). Чемерикић осећа његову нестабилност у интервокалном положају, нарочито између вокала предњег реда, и ту појаву решава навођењем варијетета (амаму'ијин / амаму'ин, бејана / беана, сџареи / сџаре'и), али овај принцип не спроводи доследно. У транскрипцији Чемерикићевог рукописа руководили смо се чињеницом да у Призрену не постоје потврде за секвенцу *ији* (абаџ'ин, алваџ'ин, ефендиин), прихватили ликове са губљењем секундарног *j* (џраи, најраи, сџраи, осџаи), а тамо где се *j* факултативно јавља усвајали смо лик са пуним изговором овог гласа и бележили га уобичајеним графичким знаком (*j*).

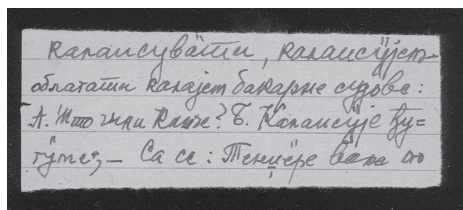
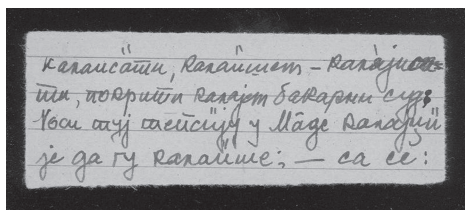
вџи, вџија, ино 1 п. мн. за све родове вџије, приса. призе
од вџија: Убоше и вџија чџаџ у Новоке. - Запросила се вџија сџестра
Давица. - Аџије браћа.

Речи у којима се јавља вокално *p* преносимо у оригиналној графичи, без обележавања његовог декомпоновања, осим у примерима преузетим из монографије С. Реметића. Вокал *ii* усвајамо у изворном лику, у којем и доминира у Чемерицићевом корпусу, али неретко дајемо и дублетне ликове типа *миждец'ија* / *миждец'ија*, *мишићерија* / *мишићерија*, онако како их и сам аутор збирке евидентира, упућујући једном варијантом на другу (*дишек* / *душек* / *дишек*).

Маркантна одлика српског призренског говора је чување полугласника (б) под акцентом. Изван наглашене позиције полуглас се отвара према вокалу *a*, са којим се изједначује. Код Чемерицића полугласник срећемо у свим положајима у речи, што у појединим случајевима не одговара подацима из релевантне литературе. Захваљујући интервенцијама Р. Младеновића, полугласник у именичким суфиксима и заменицама заменили смо вокалом *a* (*свекар*, *огањ*, *мрџвак*, *најредак*; *ведар*; *ијакaв*, *овакав*, *ишгодар*).

У области морфологије већи недостатак збирке је реконструкција инфинитива, глаголског облика којег у српском призренском говору нема. Бележење непостојећег облика може се оправдати наменом лексичке збирке и методолошким прилагођавањем концепцији Академијиног *Речника*, где се глаголске одреднице дају у инфинитиву. Илустрације из говора којима се поткрепљује значење лексеме не потврђују постојање овог неличног облика на призренском ареалу. Зато је било неопходно инфинитив елиминисати, а глаголе наводити у неком од постојећих облика. Усвојили смо устаљени модел који се примењује у лексикографској пракси и описивању призренско-тимочких говора, где се глаголи најчешће дају у 3. л. јд. презента.

У домену морфолошке структуре извршена је корекција сложеног облика перфекта 3. л. јединине и множине (*бија је / је бија, наука је, викаја је, гукало је, умрело је; бил'е су*), који се спорадично јавља у Чемерицићевој грађи. Такве примере ускладили смо са основним принципом грађења перфекта (без помоћног глагола) у призренском говору.

Проблематични су остаци футурске форме добијене сажимањем инфинитива и енклитика глагола *оч'е (врнашч'е би'ч'и киша, вал'ашч'е до'ста, мисл'есмо ои'ишч'е, врагосашч'е се)*, за које С. Реметић каже да су особеност призренског говора и оцењује их као конструкције са извесном дозом модалности (Реметић 1996: 503). Ми смо се у преношењу грађе определили за модел футура I *ч'у, ч'е + њрезенї* и другачије примере преводили у облик уобичајен у српском призренском говору.

У српском говору Призрена номинатив множине именица првог деклинационог типа има двојаку форму, на *-и* и на *-е* (*агальци / агальце, агзљьци / агзљьце, адеїи / адеїе, ајайи / ајайе*). Чемерицић кроз читав материјал форсира наставак *-е* као локално обележје, па се стиче погрешан утисак о морфологији именица овога типа. С тим у вези усвојили смо напомене проф. Младеновића да је основни множински облик именица мушког рода у Призрену са наставком *-и*. Уочава се и употреба адаптиране турске плуралске форме (*агалари, Гогалари*), коју смо одбацили због неаутентичности и користили искључиво регуларну множину (*аге, Гоге*).

Код Чемерицића није неуобичајена појава флексивног генитива (*о[д] деч'инскога викања, од јенога говеда, од Пазара, на вр'носа, без његовога гајреїа*) и инструментала (*Сокол све алвац'илком шїо изранија шїеј децу, Русїа Кабаи главом*), које смо, по препоруци Р. Младеновића, заменили одговарајућим аналитичким конструкцијама *од, без + ОП*, односно *свс + ОП*.

Чемерицић уноси у грађу везник *ч'и* где се у призренском говору очекује *шїо*. Следећи коенаре Р. Младеновића, кориговали смо исфорсирано *ч'и* у корист аутохтоног *шїо*.

У корпусу је уочена висока фреквентност прилога *врло*, који никако није део призренског језичког система и подвргли га замени количинским прилозима *млого, јако*.

Поједине непрецизности које познаваоци призренског говора уочавају у Чемерицићевој збирци могу бити резултат временске дистанце, историјског развика језика у току једног столећа и промена насталих под утицајем књижевног језика. Крупнији недостаци су, пак, последица наменски прикупљане грађе и њеног уобличавања према пропозицијама лексикографске обраде у будућем *Речнику срїскохрваїског књижевног и народног језика*. У том послу Д. Чемерицић несумњиво је био вођен инструкцијама стручног лица, под чијим је утицајем интерпретирао језичка факта. Начињени пропусти нарушавају веродостојност језичког система, али се

лако могу отклонити систематским преобликовањем података, тако да у целини не умањују Чемерикићев ентузијастични подухват и не повређују укупну вредност сакупљеног материјала. Изузетан значај *Збирке речи из Призрена* за српску науку о језику потврђују студије *Српски њризенски говор I* С. Реметића и *Турцизми у српском њризенском говору* С. Петровић, као и велики број научних и стручних чланака. Она добија утолико више на важности ако се сагледа у контексту актуелне политичке ситуације, јер је познато сведочанство о многовековној егзистенцији Срба и српског језика на простору јужне Метохије.

Лексика српског призренског говора

Наслов *Лексика српског њризенског говора* упућује на сегмент језичке структуре којим ћемо се у раду бавити и одређује тематски оквир обраде грађе.

Речнички потенцијал Чемерикићеве збирке наслућује се из корпуса турцизама презентованих у етимолошкој студији С. Петровић, а њена вредност за утврђивање порекла речи препозната је и од стране аутора *Етимолошког речника српског језика*, који су је уврстили у листу својих истраживачких извора. Ексерцирајући лексички слој турских речи из рукописне збирке Д. Чемерикића, С. Петровић уочава значајну диспропорцију грађе – „почетна слова имају знатно више лексичког материјала, а како се иде ка крају тај број упадљиво опада“ и примећује да је ниво лексикографске обраде знатно слабији и непотпунији при крају него на почетку, где код многих речи недостају семантичке дефиниције и примери, а поједине су забележене само на основу потврда из тефтера (Петровић 2012: 21–22). И поред недовршености у многим аспектима, Чемерикићева лексикографска обрада не нарушава валидност корпуса српског призренског говора за поздану лексичко-семантичку анализу. Значења су углавном прецизно и исцрпно дефинисана и потврђена у облику синтаксичке конструкције, а тамо где су семантичке информације скраћене, непотпуне или нејасне извршена је реконструкција значења на основу егземплификације. Примери су, како наводи Р. Драгићевић, сведочанство о реалном постојању неких речи и значења у језику и понекад говоре више него дефиниције, јер се на основу подесних илустрација могу запазити значењске нијансе и утврдити стилска или употребна обележеност лексеме (Драгићевић 2007: 32). У случајевима где изостаје семантичко одређење, пример фигурише као денотативна или остензивна дефиниција. Синтаксички контекст у којем је лексичка јединица употребљена указује на тип комуникативне ситуације у којој она остварује одговарајућу функционалну вредност и детерминише дистрибуцију лексичких значења. Адекватне реченичке секвенце истргнуте из свакодневне комуникације живописно дочаравају и јасно предочавају дијалекатску

семантику и могу послужити као идентификатор лексичког значења. Чемерикић неретко значење поткрепљује примерима из фолклорних извора, обично кратким књижевним формама (пословицама, изрекама, загонеткама, разбрајалицама) или стиховима из народних лирских песама. Жанровским ситуирањем истиче се стилска димензија дијалекатске лексике и расветљава њена функционална раслојеност. На основу адекватних примера успевали смо да без већих проблема реконструирамо значење лексема и одредимо денотативни и конотативни макроплан њиховог значења.

У Чемерикићевим речничким чланцима где изостају објашњење и потврда значења или се наводе из историјских, путописних, црквених, еснафских извора, лексичка семантика реконструисана је на основу поређења са стањем у *Речнику косовско-меџохијског дијалекта* Г. Елезовића, који је ареално и хронолошки најближи Чемерикићевом лексичком материјалу. Потом су налази проверавани и савњивани са ситуацијом у *Речнику говора северне Меџохије* М. Букумирића, РСАНУ, РЈАЗУ и РМС, у случајевима када је значење дијалекатске лексеме дефинисано синонимом из стандардног језика. Значење турцизама у српском призренском говору упоређивали смо са њиховим семантичким реализацијама регистрованим у Шкаљићевом речнику. Извесне појаве сагледавали смо у ширем ареалном контексту и компарирали их са подацима из речника југоисточних српских говора, а у појединим случајевима чињенице смо расветљавали узимајући у обзир лексичко-семантичке паралеле у македонском, бугарском, албанском и румунском језику.

Приликом одређивања редоследа значења и правилног семантичког структурирања полисемичних јединица уважавали смо инструкције проф. Р. Младеновића, којем је призренски говор матерњи, и ослањали се кроз читав рад на његов изворни језички осећај и на стручно, дијалектолошко познавање овога идиома. Од значајне користи биле су нам сугестије Р. Младеновића и у вези са лексиком која у Чемерикићевом лексикону није евидентирана а која се поуздано очекује у говору Срба Призренаца. Чемерикићев речник је диференцијалног карактера, аутор је тежио да забележи аутентичне елементе, тако да је у том покушају рационализације и парцелације грађе пропустио неке језгрене јединице лексичког система српског призренског говора. Празнине у грађи попунили смо усменим потврдама Р. Младеновића и увидом у *Регистар речи* у склопу монографије *Српски призренски говор I* С. Реметића и у изводе за први том *Српског дијалектолошког атласа* (Призрен, пункт 50). Лексички материјал из ова два извора показује млађе стање призренског лексичког система у односу на Чемерикићев рукопис и послужио нам је као допуна основне грађе. Подаци преузети са стране у раду су обележени одговарајућим симболом (*), како би се истакла разлика између лексичких факата унетих из речничког корпуса из прве половине XX века

и оних који обележавају каснији период развоја призренског говора (од седамдесетих до почетка деведесетих година минулог века), који карактерише прогресивно повлачење аутохтоних особина под утицајем књижевног језика, пасивизирање лексичких ознака за реалије које ишчезавају из употребе и нису саставни део модерног начина живота, трансформација семантичких структура и реорганизација значења која одговара новом и другачијем погледу на свет. Наша анализа првенствено се заснива на лексичкој збирци Д. Чемерикића, а свака накнадна интервенција објашњена је на месту где се појављује у тексту.

Циљ рада *Лексика српског призренског говора* јесте проучавање лексичко-семантичког система српског призренског говора и реконструкција језичке слике света призренског колектива у датом историјском пресеку (крај XIX и прва половина XX века). Задаци који су пред нама биће својеврсно семиотичко читање кодова традиционалне културе Призрена и његових становника преко тематски груписане дијалекатске лексике која покрива све сфере живота и човековог деловања. Чемерикић нам је оставио сведочанство о готово свим видовима живљења старих Призренаца, о човеку, природи, друштвеној стварности, култури, религији и веровањима, фолклору и играма, обредима и обичајима, што заслужује да буде корпус једног научног рада. Увидевши разноврсност и системски карактер грађе који би нам омогућио поуздану дубинску и потпуну реконструкцију призренске дијалекатске слике света, у припремној фази рада осмислили смо скицу интегралног описа лексичког система српског призренског говора. Полазном концепцијом обухваћен је целокупни лексички материјал на којем се наше испитивање заснива, а лингвистичка обрада би на тај начин подразумевала целовиту структурну организацију. У процесу истраживања упознали смо се са различитим класификационим моделима и типовима лексичко-семантичког структурирања језика у оквиру теорије семантичких поља и дошли до верзије лексичко-семантичке структуре српског призренског говора, коју нам намеће природа лексичког материјала и начин категоризације стварности старих Призренаца.³⁰ Свеукупну лексичку грађу распоредили смо по

³⁰ С. Петровић на основу семантичких црта турцизме у српском призренском говору групише у двадесет и три скупине (1. анатомија; 2. људске особине; осећања; 3. родбина, својта; 4. држава (администрација, управа), 5. војска, оружје, титуле; 6. занимања, занати, трговина, алат; 7. друштвени живот, обичаји, игре, музика; 8. религија, веровања; 9. сточарство, коњарство; 10. кућа, покућство; 11. одећа, обућа, тканине; 12. јело, пиће, дуван; 13. накит, козметика, хигијена; 14. медицина (болести, лекови); 15. урбани живот, саобраћај; 16. новац; 17. мере; 18. боје; 19. биљке; 20. животиње; 21. метали, минерали и сл.; 22. природа (пејзаж); 23. време, временске прилике. Овакав начин семантичке анализе, истиче ауторка, помаже да се стекне увид о томе у којим сферама живота у Призрену су турски језик и цивилизација оставили најдубљи печат (Петровић 2012: 350–356).

највишем степену општости у пет већих целина и на основу овог принципа конструисали пет асоцијативних поља:³¹

1. асоцијативно поље *човек*;
2. асоцијативно поље *материјална култура*;
3. асоцијативно поље *духовна култура*;
4. асоцијативно поље *природа*;
5. асоцијативно поље *друштво*.

У овом раду спроведена је темељна анализа првог асоцијативног поља, које је по лексичком инвентару најобимније, семантички најиздиференцираније и парадигматски најкомплексније и пошто је слика човека један од основних фрагмената језичке (дијалекатске) слике света.³²

Методологија

Антропоцентричност језичке слике света определила је методолошки приступ проучавању призренског лексикона, посебно оног његовог сегмента који је асоцијативно и семантички везан за човека. Специфичност лексичког корпуса (дијалекатска лексика), постављени задаци (лексичко-семантичка анализа) и циљеви рада (реконструкција дијалекатске слике света) фактори су који утичу на ефикасност одабраног методолошког апарата.

Савремени приступ лексичком систему подразумева системско описивање јединица и интерпретирање њихових међусобних односа. Системно-структурна и антропоцентричка научна парадигма нуде оптималне моделе постављања и решавања лексичко-семантичке дијалекатске проблематике. Комбиновањем традиционалних и модерних метода, разрађених у оквири-ма наведених праваца, долазимо до комплексног, плуралистичког приступа изучавању лексичког значења у српском призренском говору. План израза и план садржаја асоцијативног поља *човек* условили су избор структурали-

³¹ Асоцијативно поље схватамо као скуп највишег нивоа општости међу чијим члановима постоји семантичка веза и који су парадигматским значењским односима повезани са доминантом поља. Као асоцијативне доминанте издвајамо појмове *човек*, *материјална култура*, *духовна култура*, *природа* и *друштво*, што наше тумачење асоцијативног поља приближава терминолошком одређењу „појмовно поље“, јер у назначеном говору немају сви надређени појмови адекватан лексички израз, али су интуитивно присутни у свести носилаца дијалекта, а асоцијативне везе утемељене су на колективном искуству датог социјума. У том смислу, асоцијативно поље идентификујемо као идеографску схему за класификацију лексике српског призренског говора коју попуњавају ужи лексички скупови (семантичко поље, лексичко-семантичка група, лексичко-семантичка подгрупа, лексичко-семантичка микрогрупа, синонимски ред).

³² Асоцијативна поља нису изоморфне структуре, већ се елементи једног могу наћи и у сфери неког другог поља, па се она у неким деловима могу међусобно преклапати. Флексибилност асоцијативног поља *човек* огледа се у ширењу његовог домена и пресецању са пољима *природа*, *друштво* и *духовна култура*.

стичких и когнитивних научноистраживачких поступака изниклих из теоретских поставки руске семантичке школе.

Структурна организација анализираних лексичког фонда заснована је на методи семантичког поља, која има широку примену у лексичко-семантичким, психолингвистичким, социолингвистичким и етнолингвистичким проучавањима језика. Теорију семантичког поља поставио је Ј. Трир (1931), постулирајући семантичко поље аналогично према магнетном пољу, које се образује тако што појмови, попут магнета, привлаче и окупљају у сферу свога значења целе низове речи које попуњавају одговарајући појмовни мозаик (Драгићевић 2007: 235).³³ Семантичка веза међу лексемама које образују једно семантичко поље веома је снажна, елементи унутар скупа уређени су по хијерархијском принципу и узајамно су детерминисани. На основама трировске концепције, у лингвистици су се развила бројна одређења и представљени различити типови истраживања семантичког поља. Анализа теоријских одређења и њихова типолошка класификација Ј. Н. Караулова показује да семантичко поље у суштини представља посебан ниво језичког система са карактеристичним својствима и принципима организације (једро – периферија), који се тумачи и као начин сегментације лексичко-семантичког континуума и као саставни део одређене искуствене сфере. Тако схваћено, лексичко-семантичко поље користи се као методолошко средство продирања у концептуалну слику света и идентификовања њених национално-културних специфичности (Шеина 2010: 69). У процесу структурирања поља откривају се дијалектичке везе између језичких појава и ванјезичке стварности, механизми те везе и његове законитости, испољавају се особености језичког сазнања и разоткривају његове национално специфичне црте. Примена метода семантичког поља у проучавању речничког састава омогућује адекватну процену одраза објективне стварности у језику и даје потврду системске организације лексике (Чигашева 2002: 266). У границама поља лексика је организована у уже скупове – тематске групе, лексико-семантичке групе, лексичко-семантичке подгрупе, лексичко-семантичке микрогрупе и синонимске редове, обједињене заједничким диференцијалним семантичким знаком међу чијим члановима постоји лингвистичка системност и семантичка блискост иако су, углавном, ванјезички засноване. Поље

³³ Ј. Трир језик једног историјског раздобља формулише као стабилну и релативно затворену структуру чији елементи нису међусобно изоловани већ граде системске везе, због чега су у центру истраживачке пажње не само значења речи, већ и лексички односи у оквиру семантичке структуре. Целокупни језички систем састоји се из два типа узајамно повезаних поља – појмовног и лексичког, чије су елементарне јединице појмови, односно речи. Речи попуњавају појмовно поље, формирајући семантичко поље. Семантичка поља су међусобно повезана по принципу хијерархијске потчињености. Током времена мењају своју структуру, мењајући на тај начин и целикупни лексички систем.

представља једну од форми систематизације језичог материјала (лексичког значења) у систему језика (Башарина 2007: 96).

Парадигматско-системна представа о организацији језика инспирисала је примену новог метода у анализи семантичког садржаја, којим би се учврстила методолошка и теоријска база семантичког поља. Метод компоненцијалне анализе изниклао је из структурализма и почива на хипотези да је лексичко значење могуће разложити на семантичке компоненте (семе) и да се речнички састав једног језика може описати помоћу ограниченог броја семантичких ознака.³⁴ Растављање значења на минималне значењске елементе омогућава издвајање инваријантних и варијантних компонента и њихово рангирање у структури семантичког поља. На основу метода компоненцијалне анализе семантичко поље може бити представљено као скуп речи или њихових појединих значења, повезаних парадигматским односима, које у свом саставу имају општу (интегралну) сему, а разликују се по, најмање, једном диференцијалном знаку. Те семантичке ознаке и лексеме које их садрже образују хијерархијски организовану структуру. У различитим семантичким пољима исти семантички знак може имати различит хијерархијски статус, од категоријалне семе до диференцијалне компоненте нижег ранга. Компонденцијална анализа погодан је начин за анализу семантичког садржаја, јер пружа добру основу за детаљно и прегледно истраживање, за упоређивање значења вишезначница или за семантичку компарацију више речи. Као поуздан метод применљива је у категоризацији оних лексичких појава које одговарају истом сегменту стварности, а посебно је подесна за анализу именица са конкретним значењем.

Категоризацији језичког сазнања у модерној лингвистичкој парадигми приступа се из угла односа језика и човека, језика и мишљења, језика и културе. У контексту антропоцентричне парадигме и у оквиру ње оформљених когнитивистичких теорија приступили смо лексичко-семантичком опису сегмента српског призренског говора који се односи на човека. Антропоцентристички приступ језику полази од аксиома да је језик огледало човека – представника одређене културе, његов суштински задатак је расветљавање начина на који човек представља себе у језику, а у средишту антропоцентризма налази се појам језичке слике света (Куцева 2006). У оквиру антропоцен-

³⁴ Поступак компоненцијалног изучавања фонетских појава Н. С. Трубецког структуралисти (Р. О. Јакобсон, Л. Ељмслев и др.) преносе у сфере граматике и семантике. Овај метод дао је добре резултате у домену пручавања семантичке организације лексема и прогресивно се ширио у славистичкој лингвистици, где је крајем XX века постао доминантна теорија за описивање семантичке структуре. Независно се развијао на тлу Америке у оквиру антрополошких испитивања категорије сродства, а затим интензивно почиње да се користи и у области језика (Драгићевић 2007: 66).

тричке парадигме образовала су се два научна правца, лингвокултурологија и когнитивна лингвистика.

Лингвокултурологија посматра језик као одраз свеукупних културних вредности и отвара могућност проницања у национални менталитет носилаца одређеног језика и целокупног знања садржаног у искуству језичке личности.³⁵ Појава овог научног правца испровоцирана је потребом да се одреди улога језика као средства интерпретације човекове културе и националног менталитета (Денетјева 2013: 177). Нова научна дисциплина располаже адекватним категоријалним апаратом, а основни термин којим оперише је концепт. Са аспекта културологије концепт је схваћен као основна ћелија културе у менталном склопу човека, константа која кроз дужи период чува колективно наслеђе у сазнању народа и његову духовну културу (Степанов 1997: 76). Концепти се формирају у сазнању човека на основу личног и колективног националноисторијског искуства, и што је то искуство богатије, то је шири обим концепта и веће су могућности за појаву емоционалне ауре језичких јединица у којима се дати концепт одражава. У том смислу, језички систем је пројекција човековог сазнања, а језик део концептуалног система и вербално средство репрезентације националне (регионалне) слике света.

Улогом језика у процесу сазнања и осмишњавања света, концептуализације и категоризације човековог искуства бави се когнитивна лингвистика. У центру интересовања и ове научне дисциплине је концепт, али не искључиво као јединица културе. Концепт се разматра с аспекта менталног садржаја, односно менталних информација о појавама објективне стварности које су у њему садржане. Концептуализација је ментално конструисање реалних предмета и појава које води образовању представа о свету у виду концепата, тј. смисаоних структура фиксираних у сазнању човека (Денетјева 2013: 178). Концептуализација се, у светлу когнитивне лингвистике, изједначава са значењем и представља образовање појмова на основу човековог физичког, чулног, емоционалног, интелектуалног искуства о свету који га окружује (Драгићевић 2007: 90). Концептуална анализа представља прогресивну истраживачку технику у домену апстрактне лексике. Овај метод примењује се у тумачењу апстрактних семантичких садржаја (нпр. лексичко-семантичке групе 'осећање') посредством различитих механизма и средстава концептуализације – појмовне метафоре, појмовне метонимије, семантичког сценарија³⁶.

³⁵ В. Н. Телија лингвокултурологију види као део етнолингвистике посвећен испитивању и описивању односа језика и културе у њиховој синхроној узајамности (Телија 1996: 222).

³⁶ Семантички сценарио базира се на структурама као што су домен, схема и фрејм, заснованим на људском искуству које се рефлектују на мишљење и језик. Обрасци знања и веровања, као ванјезички системи, утичу на формирање типичних сценарија који, пак, имају важну улогу у сагледавању значењске вредности неке језичке јединице (Драгићевић 2007: 92).

У нераскидивој вези са концептуализацијом је процес категоризације, тј. логичке класификације објективне стварности на категорије и груписање појава и предмета у класе, блокове, рубрике, скупове и сл. Категоризација помаже да се схвати начин на који човек перципира свет око себе и у каквој форми чува и примењује добијену информацију. У истраживању принципа категоризације когнитивисти се придржавају теорије прототипа, с обзиром на чињеницу да категорије немају увек јасне границе. Прототип је централни члан категорије у том смислу што се остали чланови пореде с њим (Драгићевић 2007: 83). Анализа прототипа продуктиван је метод за разумевање и семантичко описивање тематских група лексема.³⁷ У случајевима када појаве из ванјезичке стварности није могуће категорисати на основу компоненцијалног метода (нпр. људске особине), лексичко значење разматрали смо помоћу прототипичног представника одређене категорије.

Језичка репрезентација социопсихолошких и културних представа у испитиваном говору подвргнута је посматрању са становишта етнолингвистике, која у средиште истраживачког интересовања ставља однос језика и етноса, језика и народног менталитета, језика и духовне културе. Дијалекатском лексикону иманентни су елементи народне традиције датог социјума, који најсликовитије манифестују лингвистичке, етничке, социјалне, етнопсихолошке и културалне специфичности колектива. Лексички материјал на којем се темељи реконструкција призренске језичке слике света обилује етнографским фактима, што захтева комплексни методолошки приступ, посебно у домену социјалне карактеризације човека.

Опис лексичког значења заснован је на методологији савремених славистичких језичких истраживања. Актуелна методолошка апаратура примењена је у структурирању дијалекатског лексичко-семантичког система и описивању семантичког садржаја лексичких јединица српског призренског говора. Плуралистички приступ речничком материјалу који носи обележја историјске епохе (крај XIX и почетак XX) и територијалне карактеристике (Призрен), који комбинује методе релевантне светској лингвистичкој пракси, показао се као адекватан начин проучавања лексике народних говора, подесна техника и подобан модел за реконструкцију дијалекатске слике света.

Структура рада

Композициони план рада условљен је избором лексичких јединица и њиховим међусобним садржинским везама. Сегментација изванјезичке стварности у свести носилаца српског призренског говора детерминисала је лингвистички модел класификације лексичког подсистема. Појмовна

³⁷ Р. Драгићевић предлаже прототип као идеалан поступак семантичке анализе придева који означавају људске особине (Драгићевић 2007: 83).

категоризација одредила је сегментацију концепта *човек* и условила класификацију лексичких јединица са архисемом 'човек'. Структура рада обележена је унутрашњом организацијом језичких елемената и њиховим парадигматским везама.

Централни део представља лексичко-семантичка анализа асоцијативног поља *човек*. Парадигматски део асоцијативног поља *човек* сачињавају језички елементи обједињени инваријантним семантичким знаком 'човек', који истовремено представља диференцијално обележје у односу на остала асоцијативна поља. Категоријална сема 'карактеристике човека' интегрише номинациони, квалификтивни и агентивни корпус лексема чији је референт човек.³⁸

Асоцијативно поље је на основу диференцијалних сема вишег ранга подељено у три лексичко-семантичка поља (ЛСП):

1. ЛСП *тјелесне карактјеристјике човека*;
2. ЛСП *тјсихичке карактјеристјике човека*
 1. ЛССП *тјемтјераментји*,
 2. ЛССП *карактјер*,
 3. ЛССП *стјособностји*;
3. ЛСП *соцјјалне карактјеристјике човека*.

Свако поље представља самосталну структурну целину у раду. Интегрално-диференцијалне семантичке компонененте у оквиру поља имају функцију надређеног појма (хиперсема) који обједињује елементе у уже хијерархијски организоване парадигматске скупове (субпоља, лексичко-семантичке групе, лексичко-семантичке подгрупе, лексичко-семантичке микрогрупе и микроредове). За сваки скуп одређена је хиперсема и дата њена одговарајућа лексичка варијанта, уколико у говору постоји, а затим су на основу заједничког семантичког обележја (диференцијалне семе нижег ранга) лексеме организоване у уже групе, чији су чланови у међусобном хиперо-хипонимском, кохипонимском, антонимском и синонимском односу. Синонимски ред је најужи микросистем елемената интегрисан у лексичко-семантичку групу. Након издвајања јединица у синонимском односу дати су примери који потврђују њихову функционалну вредност у испитиваном говору. Полази се од доминанте реда, односно лексема са денотативним значењем које су ближе језгру ширег скупа којем припадају, затим се наводе експресивне синонимске варијанте и периферни елементи скупа, који имплицитним и потенцијалним компонентама значења фигурирају у датој групи. Иза илустрација следи анализа садржаја сваког конституента реда, навођење етимолошке семантичке базе словенских речи и турцизама и се-

³⁸ Овом приликом изостављен је опис именица и придева којима се означава здравствено стање човека и глаголских лексема за означавање неких физиолошких и психолошких процеса (глагола кретања, глагола опажања, глагола мишљења, глагола осећања).

мантичко удаљавање од ње, испитивање унутрашње и спољашње структуре деривата, асоцијативне мотивисаности метафора, одређивање степена интензитета експресивности и употребне вредности лексеме, утврђивање међусобних односа чланова скупа и статуса лексичке јединице у микросистему.

Описани принцип лексичко-семантичке анализе, доследно спроведен кроз сва три поглавља, битно је одредио унутрашњу концепцију рада и допринео дубљем и детаљнијем опису концепта *човек* и његове вербалне манифестације на призренској језичкој слици света.

АСОЦИЈАТИВНО ПОЉЕ ЧОВЕК

Наука о језику је последњих деценија у великој мери посвећена човеку. „Современная лингвистика проявляет большой интерес к изучению взаимодействия языка с человеком, его мышлением, духовно-практической деятельностью и сознанием“ (Калиткина 2010: Аутореф.³⁹). У савременој лингвистици један од праваца који се интензивно развија јесте антрополошка лингвистика⁴⁰, која се заснива на постулату да се у центру лексичког система језика налази човек. Модерну науку о језику обележава нова научна парадигма, која обухвата истраживања обједињена термином „антропоцентризам“ (Вјежбицка, Апресян, Хомякова,⁴¹). Антропоцентрички приступ заснива се на аксиому да је језик пре свега инструмент општења, а сваки појам који је означен језиком одражава и човеков однос према њему. Објекат антропоцентричних проучавања је „человек мыслящий (cogens), говорящий (loquens), действующий (agens), играющий (ludens), воспринимающий (percens)“ (Моисеева 2006: Аутореф.). У оквиру антрополошке лингвистичке парадигме човек се сагледава преко језичких јединица на више нивоа: преко језичке слике света (Ю. Д. Апресян, В. Г. Гак), кроз призму метафоре (Н. Д. Артюнова), фразеологије (В. Н. Телия), аксиологије, творбе речи, лексикографије (Ю. Н. Караулов), лингвокултурологије, етнологингвистике, психолингвистике, социолингвистике. Човек као носилац традиционалног друштвеног, моралног и културног кода запечаћеног у језику предмет је истраживања славистичке дијалекатске лексикологије.

Проучавање концепта *човек* са лексичко-семантичког становишта веома је комплексно и углавном се темељи на постулатима когнитивистике. Савремена лексиколошка истраживања заснивају се на теоријама когнитивне лингвистике: концептуализму, теорији семантичких поља, теорији прототипа и сл. Концепт *човек* представља сложену когнитивно-културолошку

³⁹ Скраћеницу аутореф. користићемо уместо пагинације приликом цитирања делова аутореферата докторских дисертација преузетих са сајта <http://www.dissercat.com>, с обзиром на то да у оригиналној верзији странице нису нумерисане.

⁴⁰ Термин „антрополошки“ обухвата проучавање свега што се тиче човека, превасходно његове културе (Ivić 2001: 233).

⁴¹ „В настоящее время стремительно развивается антропоцентрическая лингвистика, поставившая в центр внимания проблему 'язык и человек'“ (Стернин 2000: 4).

ку јединицу, која има вишестепену структуру. Анализа лексичких јединица којима се карактерише човек са аспекта телесног, психичког и социјалног захтева плуралистички приступ.

У обради лексичке грађе која се односи на тематску целину *човек* ослањамо се на методологију руске лексиколошке школе, која се темељи на поменутом когнитивистичким теоријама. Лексикологија савременог руског језика обилује радовима који се баве појединим сегментима тематске целине *човек*. Физичким карактеристикама човека бавили су се: Р. Н. Менон (Менон 1985), А. П. Василевич и В. В. Савицкиј (Василевич, Савицкий 1988), Е. И. Зиновјева (Зиновьева 1993), В. М. Богуславскиј (Богуславский 1994), Т. В. Бахвапова (Бахвалова 1996), У. М. Трофимова (Трофимова 1999). Унутрашње особине, црте карактера и човеков интелект проучавали су: Т. С. Шчепина (Щепина 1984), Е. А. Јурина (Юрина 1995), В. И. Убијко (Убийко 1998), Л. Б. Никитина (Никитина 2006). Семантички и творбени аспекти именовања лица у савременом руском језику били су предмет истраживања: С. Л. Акопова (Акопова 1985), Л. П. Сичугове (Сычугова 1995), Г. Н. Абреимове (Абреимова 1998). Фразеологизме којима се карактерише човек испитивали су: Ј. П. Солодуб (Солодуб 1985), М. Овезова (Овезова 1986), Н. Б. Дроздова (Дроздова 1998). А. И. Моисејев бавио се називима људи мотивисаних професијом (Моисеев 1968). Велики број радова посвећен је субјективној оцени антропографске лексике: Т. В. Бахвалова (Бахвалова 1995), Ј. И. Чајкина (Чайкина 1995), А. Н. Ростова и Т. В. Трезубова (Ростова, Трезубова 1996). Комплетну концепцију описа човека и његове представе на наивној слици света дао је водећи савремени руски семантичар Ј. Д. Аפרесјан у монографији *Образ человека по данным языка* (1995), где разликује седам система са којима корелира седам семантичких примитива, елементарних јединица семантичког метајезика из којих се опис састоји): 1. физичко опажање – 'опажање'; 2. физиолошки састав – 'осећање'; 3. физиолошке реакције на спољашње и унутрашње утицаје; 4. физичко деловање и делатност; 5. жеље – 'хтети'; 6. интелектуална делатност и ментални састав – 'знати', 'разумети'; 7. говор – 'говорити'. Сваки систем има своју унутрашњу организацију, системи се међусобно саодnose и образују одређену хијерархију (Апресян 1995).

Семантичко пространство *човек* активно се изучава у оквиру руске дијалекатске лексикологије. Бројне студије и радови засновани на дијалекатској грађи баве се структуром семантичког поља *човек*: Е. А. Нивина (Нивина 2003), С. А. Моисеева (Моисеева 2006), У. В. Ерофесева и Е. А. Пепељајева (Ерофесева, Пепеляева 2011), Ј. В. Седојкина (Седойкина 2011), Т. А. Литвинова (Литвинова 2011, 2013), Г. Е. Жондарова (Жондорова 2012). Концепт *внешний человек* заступљен је у радовима А. М. Кочеваткина (Кочеваткин 1999), О. В. Коротун (Коротун 2002), В. В. Пирко (2006), М. Т. Ипакове (Ипакова 2012). Концепт *внутренний человек* на лексичком

материјалу из народних руских говора истраживали су: Н. А. Лукјанова (Лукјанова 1985), Т. В. Бахвалова (Бахвалова 1996), Е. В. Коскина (Коскина 2001), М. А. Јеремина (Еремина 2003), Е. А. Барашкина (Барашкина 2007), Ј. С. Шуљакина (Шуљакина 2012). Честе су и компаративне анализе руских дијалеката са стањем у енглеском, немачком и француском језику: З. А. Богус (Богус 2006), Д. М. Магомедова (Магомедова 2007), А. А. Занковец (Занковец 2007), М. Ш. Алдијева (Алдиева 2009), Н. Х. Тујгунов (Туйгунов 2012).

Тематска група *човек* последњих година постаје предмет интересовања и домаћих лексиколога и дијалектолога. Придевима са значењем људских особина у савременом српском језику бавила се Рајна Драгићевић (Драгићевић 2001), а Гордана Штасни номинацијом човека (Штасни 2013), номинацијом мотивисаном позитивним карактерним особинама (Штасни 2011), атрибутивним именицама (Штасни 2008) и *nomina agentis* у књижевном језику (Штасни 2001). Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Љиљана Недељков објавиле су семантичко-деривациони речник у две свеске. У првој је представљена анализа делова тела човека (Гортан Премк, Васић, Недељков 2003), а у другој унутрашњи органи, ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине и сродство (Гортан Премк, Васић, Недељков 2006).

Концепт *човек* заступљен је у радовима Радмиле Жугић, која је на грађи из призренско-тимочких, превасходно јабланичких говора проучавала пејоративе за мушка и женска лица (Жугић, 2009, 2010), као и придеве и придевске деминутиве који се односе на особине човека (Жугић, 1997, 2006). Лексичке јединице којима се означавају човек и његове особине у говорима југоисточне Србије обједињене су у јединствени *Антропографски речник љузренско-тумочких говора* Н. Богдановића (Богдановић 2016), чија се интересовање за лексику тела препознаје у насловима радова *Имена и љузрима моћивисана називима за људско љело*, *Именовање љо љелесним карактерисљикама у лесковачком говору*, *Тело оћисано биљем у љузрљском говору*, *Тело и биље у језичкој љолисљији*, итд.).

Прегледана литература пружила нам је увид у савремену методологију истраживања и описивања дијалекатске лексике којом се именује човек и описују његове особине. Семантички опсег лексичких јединица чији је денотат човек изузетно је широк и састоји се од веома разуђених лексичко-семантичких подсистема, што условљава разгранату, вишестепену хијерархијску структуру (Штасни 2011: 167). Номинација човека и његових особина може бити мотивисана физичким изгледом, узрастом, карактерним, интелектуалним, моралним особинама, понашањем и темпераментом, друштвеним и материјалним статусом, професијом, међуљудским односима. Човека сагледавамо у његовој свеукупности, са свим телесним, психичким и социјалним својствима, што нам је омогућила веома богата лексичка грађа. Лексика српског призренског говора обилује лексичким јединицама које се односе на

све поменуте аспекте човековог бића и чини богати слој лексичког система овог говора.

Страни и домаћи радови нуде различите концепције обраде лексичког материјала који се тиче човека. Већина радова заснива се на проучавању семантичке структуре дате лексике. Један од ефектних начина проучавања лексике ове лексичке целине јесте преко анализе парадигматских лексичких скупова.⁴² Најпоштији скуп је асоцијативно поље, са архисемом *човек*, као најважнијим кохезионим елементом, који је истовремено и доминанта поља. Ужи лексички микросистем је лексичко-семантичко поље, у оквиру којег фигурирају ужи парадигматски скупови – тематске групе и лексичко-семантичке групе, које се даље гранају на подгрупе и микрогрупе. Комплексност лексике чији је референт човек у српском призренском говору условила је разгранату семантичко-структурну организацију лексема.

Стожер асоцијативног поља *човек* је архисема 'човек',⁴³ која се у испитиваном говору вербално реализује контактним синонимима *ч'овек* и *инсан* (тур. *insan*).

Ў, мо̀ре ч'овеку, ш̄ӣо си ч'удан! – Од њега̄ ӣо̄ а̀бдал ч'овека̄ виде̄ја л'и си?

Ш̄ӣо̄ се л'ӯӣши на̄ ӣо̄ј ма̀га̀ре, с̄ӣо̀ка̄ је, не̄је инсан̄ ӣа да раз̀бѝра.

Елементи асоцијативног поља *човек* интегрисани су доминантом поља – семантичком компонентом 'карактеристике човека'. На основу диференцијалних компонената вишег ранга 'тело', 'психа', 'друштво' поље је подељено три већа скупа, односно лексичко-семантичка поља (ЛСП):

1. ЛСП *т̄елесне карак̄ӣтерис̄ӣӣке човека*;
2. ЛСП *ӣсихичке карак̄ӣтерис̄ӣӣке човека*;
3. ЛСП *социјалне карак̄ӣтерис̄ӣӣке човека*.

ЛСП ТЕЛЕСНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЧОВЕКА

Лексика којом се означава човекова спољашњост представља један од најстаријих слојева лексичког фонда сваког језика. У руској лексиколошкој литератури усталио се термин „внешний человек“, који на „језичкој мапи света“ представља један од три тзв. „образа-концепта“ човека.⁴⁴ Овај кон-

⁴² У раду користимо славистичку терминологију у вези са лексичким скуповима и поделе лексичких скупова (према општости, према међусобној зависности чланова, према кохезионом центру) које даје Рајна Драгићевић (Драгићевић 2007: 234–244).

⁴³ *Архисема* је лингвистички термин који се у руској науци дефинише као општа семантичка компонента заједничка свим јединицама одређене класе, која одражава њихова заједничка категоричка својства и атрибуте. Архисему схватамо као семантичку ознаку највишег степена општости иманентну свим елементима асоцијативног поља.

⁴⁴ „В наивной языковой картине мира выделяются условно мыслимые образ-концепт целостного, образ-концепт внутреннего и образ-концепт внешнего человека“ (Коротун 2002: 4).

цепт „включает всё то, что человек объективно и субъективно, прагматически, эстетически присваивает своему внешнему виду: физические и нефизические органы (естественные и искусственные), предметы, украшающие человека и покрывающие его тело или используемые для дополнения внешнего облика, динамические признаки внешности (движения тела, мимика, позы, манеры, походка), внешние речевые признаки (голос, речь), а также эстетические, этические, социальные, психологические оценки наружности человека“ (Коротун 2002: 4).

Е. В. Ерофејева и Е. А. Пепељајева у структури семантичког поља *човек* на треће место стављају лексичко-семантичку групу *објективне физичке карактеристике човека* са подгрупама: 1. спољашњост, 2. пол и узраст, 3. делови тела, 4. физички састав, здравље (Ерофеева, Пепељаева 2011). Г. Е. Жандарова у семантичком пространству „образ човека“, на материјалу руских староседелачких говора Јакутије, на основу диференцијалних компонента значења издваја три субпоља: 1. спољашњи изглед, 2. вредан човек / лењ човек, 3. странац. Субпоље *спољашњи изглед* састоји се од језгра, које чине лексичко-семантичке групе: спољашњи изглед, тело и његови делови, функционалне ознаке спољашњости, експресија спољашњости, и периферије, којом су обухваћене лексичко-семантичке групе: пратеће ознаке спољашњости, стилистички маркирани еквиваленти и еуфемистички еквиваленти (Жондорова 2012). Седојкина, Литвинова и Нивина у обимним студијама о номинацији човека у руским народним говорима по један сегмент посвећују спољашњим карактеристикама човека. Ј. В. Седојкина, између осталог, истражује именовање лица по спољашњим и унутрашњим особинама у брјанским говорима. Две лексичко-семантичке групе посвећене су физичким карактеристикама: 1. именовање лица по спољашњим ознакама и физичкој природи, 2. именовање лица по спољашњем изгледу (Седојкина 2011). Т. А. Литвинова, проучавајући номинације човека „как отражение языковой картины мира“ у воронешким говорима, у оквиру микропоља *човек као живо биће* као подгрупу обрађује карактеристике човека по спољашњости (Литвинова 2011). Е. А. Нивина део студије *Лексика тематической группы „человек“ в говорах Тамбовской области* посвећује физичким карактеристикама човека. Ову тематску целину рашчлањује на фрагменте: 1. глава, 2. врат, 3. труп, екстремитети, 4. карактеристике спољашњег изгледа (раст, стас, здравље, лепота) (Навина 2003).

Радови у целини посвећени лексички која се односи на човекову спољашњост доносе ширу слику концепта *внешний человек* и детаљнију систематизацију лексичких јединица. Издвојићемо три таква рада: *Концептуализация представлений о внешности человека в русской языковой картине мира* О. В. Коротун, *Семантическое поле как системное объединение просторечных единиц (анализ фрагмента семантического поля*

„Внешний облик человека“ в просторечии Приамурья) В. В. Пирко и *Имена прилагательные, характеризующие внешность человека по физическим особенностям, в ярославских говорах* Е. А. Варабјове. Први рад, на грађи из савременог руског језика, представља концептуализацију представа о човековој спољашњости преко језичког концепта *внешний человек*, који се у лексичком систему репрезентује као истоимено макропоље. Једро поља са хиперсемом 'спољашњи изглед' чине четири лексичко-семантичке групе: 1. спољашњи изглед, 2. тело и његови делови, 3. функционалне ознаке спољашњости, 4. експресија спољашњости. Ближој периферији припадају лексеме које садрже сему 'спољашњи изглед' у конотативном значењу. Даља периферија макропоља обухвата лексичко-семантичку групу *йрайеће ознаке сїољашњостїи*, где је хиперсема имплицитно дата (Коротун 2002).

Физичким карактеристикама човека у приамурском дијалекту бавила се В. В. Пирко. Језгро семантичког поља представљено је хиперсемом 'спољашњи облик човека'. У центру и периферији издвајају се лексичко-семантичке групе: 1. делови човековог тела, 2. обим човековог тела, 3. ознаке човека по полу и узрасту, 4. одећа, са одговарајућим дијалекатским хиперонимом *сївари*, 5. спољашње манифестације здравља и физичког развоја човека, 6. навике, манири понашања (Пирко 2006).

Тематску групу придева којима се карактерише човек по физичким особинама у јарославским говорима, ауторка је разврстала у неколико лексичко-семантичких група, које чине антонимски парови *леї / ружсан, висок / низак, дебео / мршав*, а неке се односе на телесни састав, форму главе, црте лица (Воробјева 2003).

Придевима који се односе на општи телесни изглед или на изглед појединих делова тела код нас се бавила Радмила Жугић у раду *Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана*. У оквиру групе придева који се односе на телесне особине ауторка издваја две подгрупе „у зависности од тога да ли се придевима квалификује телесни изглед као природна датост или стечена током живота (I. 1.) или је пак настанак придева мотивисан човековим односом према сопственом изгледу тела, односно неких његових конкретних делова (I. 2.)“ (Жугић 1997: 137). У вези са овим сегментом рада, Р. Жугић закључује да су лексеме специјализоване, сужених семантичких поља, а самим тим и бројније, и да придевске лексеме друге подгрупе носе снажну негативну конотацију која достиже степен пејоративности.

Велики број лексичких јединица у наведеним студијама и радовима настао је на основу метафоричког преноса или добија конотативно значење помоћу суфикса, што је, иначе, карактеристично за дијалекатску лексику. Лексеме индуковане метафоризацијом припадају оној лексичкој сфери, односно групи, којој и денотат (објекат номинације).

Метафоричком номинацијом у језичком систему бави се грузијска лингвисткиња Ж. Вардзелашвили, истичући да метафоричка номинација обухвата све стране човекове личности: спољашњи изглед (раст, тело, црте лица итд.), психичка својства (црте карактера, темперамент, умне способности, емоционалност и сл.), социјалне особине. На основу овога, сву лексику датог типа разврстава у четири групе: 1) спољашњост; 2) карактер; 3) понашање; 4) социјалне особине човека (Вардзелашвили 2011: 45). За означавање човека по спољашњем изгледу метафорички пренос се најчешће остварује по моделу „конкретно“ (предмет, животиња, биљка) → „конкретно“ (физичке карактеристике човека). Метафоричким преносом остварује се веза појмова по сличности, тако што се појам који се означава неком другом речју доводи у везу са употребљеним појмом на основу једне заједничке особине. Сличност изворног и циљног појма никад није апсолутна и комплетна, већ је заснована на некој компоненти, односно на неком доминантном човековом телесном својству.⁴⁵

Метафоричка номинација обавезно садржи категорију оцене према именованом лицу. У већини случајева та оцена је негативна. Радови који се баве антропографском лексиком потврђују да је „много мање јединица, и на лексичком и на фразеолошком нивоу, којима се именује човек према позитивним особинама уопште него према негативним“ (Штасни 2011: 169). Такав је случај и у руској лингвокултури, где је „зафиксировано больше внешних негативных признаков“ (Куражова 2007), у односу на оне са позитивном оценом.⁴⁶ Позитивна својства не одступају од социјалне норме, друштвено су прихватљива, неутрална. У ретким примерима ће се позитивна особина нагласити, обично у случају изузетне телесне лепоте. Свако одступање од нормалног и уобичајеног, од важећих естетских норми и од неписаног кодекса заједнице оцењује се негативно, што је изражено семантиком експресивно маркираних јединица.⁴⁷

За маркирање појединих људских физичких особина и за номинацију носиоца неке телесне карактеристике најчешће се користе зооними, које у

⁴⁵ Свака секундарна номинациона јединица, којој је у основи било која семантичка модификација, заснована на каквом доминантном (човековом) својству семантички би се могла сматрати атрибутивном именицом (Штасни 2011: 168).

⁴⁶ „Возможно, это свидетельствует о том, что русские чаще обращают внимание на недостатки во внешнем облике человека, более критично подходу к этому вопросу“ (Куражова 2007).

⁴⁷ „У потенцијалне или имплицитне семе спадају и семе колективне експресије. То су семантичке компоненте засноване на уверењима и представама целе језичке заједнице. Ова секундарна значења заснована су на колективним представама о неким животињама и биљкама, а затим су, по тим својствима, названи неки типови људи“ (Драгићевић 2007, 72).

својој семантичкој структури садрже семе позитивне или негативне оцене.⁴⁸ Последњих година у руској лексикологији појавили су се бројни радови који се баве анималистичком лексиком као једним од начина карактеризације човека како у савременом руском језику, тако и у дијалекту (Куражова 2007, Кубасова 2008, Калиткина 2010, Мушњикова 2011).

На основу прегледане литературе долазимо до закључка да су дијалекатске лексичке јединице којима се означавају физичке карактеристике човека системски организоване, да могу припадати различитим врстама речи, да стоје у хиперо-хипонимским, синонимским, антонимским парадигматским односима и да су веома фреквентне оне чије је секундарно значење индиковано метафоризацијом у негативном смислу.

У лексичкој структури српског призренског говора лексика којом се означавају тело и телесне људске особине и којом се номинује човек као носилац тих особина представља специфичан и сложен лексички микросистем, који ћемо означити као лексичко-семантичко поље (ЛСП) *тѐлесне карактѐристѐйшке човека*. Центар ЛСП чине лексеме распоређене у тематској групи (ТГ) *делови тѐла* и лексичко-семантичким групама (ЛСГ) *ѝридеви којима се означавају тѐлесне особине* и *именице којима се номинује човек ѝо тѐлесним особинама*. Периферне су групе које у свом саставу имају елементе који, поред биолошких, садрже и социјалне, односно психофизичке компоненте човековог развоја – ЛСГ *номинација лица ѝо ѝолу и узрасѝу* и ЛСГ *глаголи којима се означава ѝроцес говорења*. Делом свог садржаја оне задиру у сфере друга два семантика поља и секу их на периферији. У периферној зони поља смештене су лексеме које својим семантичким потенцијалом, односно скривеном семантиком гравитирају ка некој од централних ЛСГ.

Семантички садржај лексема уобличили смо према одређењима Д. Чемерикића и, уколико значењски одговарају стању у савременом језику, сравнили их са дефиницијама датим у *Речнику САНУ* (књ. 1–19) и *Речнику Маѝице срѝске*, ради семантичке прецизности. У случајевима када се дијалекатско и књижевно значење не поклапају, ослањали смо се на семантичку реализацију какву даје Чемерикић. У речничкој грађи многе одреднице нису дефинисане или нису поткрепљене одговарајућим илустративним материјалом. Тамо где уз лексему није забележено и њено значење, прибегавали смо семантичком реконструисању на основу датих примера и уз помоћ монографија и речника оближњих говора. Многе лексеме, које су се аутору збирке речи из Призрена чиниле уобичајеним или незанимљивим за речник нису регистроване, а чине саставни део лексичког система призренског говора, потражили смо у *Регистѝу речи* у монографији *Срѝски ѝризренски*

⁴⁸ „Зоометафора, безусловно, тонко выражает дополнительные оттенки свойств человека, обогащая их в понятийно-экспрессивном плане, обеспеченном ассоциативном связью с соответствующим животным“ (Мушинкова 2011: 115).

говор I Слободана Реметића (Реметић 1996) и у грађи за први том *Српског дијалектолошког атласа* (СДА), где је Призрен један од пунктова. Од велике помоћи су радови и коментари професора Радивоја Младеновића, коме је призренски говор изворно познат. Лексеме унете са стране обележаваћемо звездicom (*), а коришћени извор биће наведен у загради поред примера.

За прецизирање дијалекатске семантике од велике користи је етимологија речи, па се у том домену ослањамо на *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Петра Скока (Skok I, II, III) и на *Etimološki rječnik srpskoga jezika* (EPCJ 1, 2, 3). Турске облике наводимо према етимологији коју је дала Снежана Петровић у књизи *Турцизми у српском призренском говору* (Петровић 2012).

Да бисмо утврдили карактер необичних облика и неочекиваних значења појединих лексема које срећемо у призренском говору, проверавамо њихово постојање и у осталим призренско-тимочким говорима. Увидом у речнике ове говорне зоне добијамо потврду о томе да ли је реч о локалном дијалектизму или се језичка појава јавља и на другим подручјима овог ареала, као и на ширем подручју Косова и Метохије.

У структури ЛСП *телесне карактеристике човека* у српском призренском говору издваја се пет лексичко-семантичких скупова:

1. ТГ делови тела,
2. ЛСГ придева којима се означавају телесне особине,
3. ЛСГ именица којима се номинује човек по телесним особинама,
4. ЛСГ именица којима се номинује човек по полу и узрасту,
5. ЛСГ глагола којима се означава процес говорења.

I. ТГ делови тела

I. У структури ЛСП *телесне карактеристике човека* први парадигматски лексички скуп је тематска група *делови тела*, која представља саставни део лексичког фонда српског призренског говора.⁴⁹ ТГ *делови тела* састоји се од конкретних лексичких јединица, тј. именица којима се номинују делови људског тела.

Деловима људског тела посвећене су прве две свеске *Семантичко-деривационог речника српског језика*. Прва тематска свеска заснива се на „... деривационим гнездима лексема *човек*, *људи* и *жена* и лексема којима се

⁴⁹ У литератури наилазимо на термилошко укрштање назива за лексички скуп који се односи на делове тела. Неки аутори овај лексички микросистем називају тематском групом (Драгићевић, Тугаћова), а неки лексичко-семантичком групом (Гортан Премк, Кочеваткин, Занковец, Ипакова, Бердникова). Занковец, на пример, соматизме обележава као лексичко-семантичку групу која се раслојава на седам тематских група (Занковец 2007: 71). Ми смо се определили за назив тематска група, јер ТГ нема доминанту и међу њеним члановима не постоји однос детерминације и комплементарности, као међу члановима ЛСГ.

именују делови људског тела“ (Гортан Премк, Васић, Недељков 2003: 7), а у другој свесци су дата гнезда лексема којима се именују унутрашњи органи и основна физиолошка стања (Гортан Премк, Васић, Недељков 2006). У уводном делу прве свеске ауторке истичу да примарне семантичке реализације основних лексема из лексичко-семантичке групе *делови људског тела* припадају и општем фонду и термилошком, и у оба система функционишу са приближно истим семантичким садржајем, с тим што су у термилошким садржајима десемантизоване све или већина сема нижег ранга, па термини имају слабо развијену полисемију и деривацију за разлику од основних лексема општег лексичког система (Гортан Премк, Васић, Недељков 2003: 16). У овом речнику лексеме су третиране и као термини, који припадају анатомској терминологији, и као јединице општег лексичког фонда.

За лексичку јединицу којом се номинује део тела у руској лексикологији устаљен је термин соматизам (соматизм), а за тематски скуп лексема које се одnose на делове тела соматска лексика (соматическая лексика). Руски аутори се слажу да је соматска лексика стабилан и „один из древнейших пластов лексики, хорошо сохранивших свою праоснову“ (Кочеваткин, Занковец, Туганова, Ипакова, Бердникова). Последњих година се инсистира на проучавању соматске лексике руских народних говора и на компаративним анализама соматизама као фразеолошких јединица, што је изнедрило велики број докторских дисертација.⁵⁰ Код нас се контрастивним истраживањима соматизама у немачкој и српској фразеологији бавила Г. Ристић (Ристић 2013).

У руским радовим наилазимо на мање-више модификовану поделу соматизама коју је дао А. М. Кочеваткин (Кочеваткин 1999). Он разликује шест тематских група, у оквиру којих фигурирају подгрупе.

1. Сомонимическая лексика
 - 1.1. Названия, являющиеся общесистемными обозначениями
 - 1.2. Названия головы и их частей
 - 1.3. Названия шеи и туловища человека
 - 1.4. Названия верхних конечностей
 - 1.5. Названия нижних конечностей
2. Остеонимическая лексика
 - 2.1. Названия костной системы организма человека в целом
 - 2.2. Названия костей головы
 - 2.3. Названия костей туловища
 - 2.4. Названия костей верхних конечностей
 - 2.5. Названия костей нижних конечностей

⁵⁰ Актуелна су испитивања дијалекатске соматске лексике (Кочеваткин 1999, Туганова 2006, Гынгазова 2009, Ипакова 2012), упоредна истраживања соматизама у неком од локалних језика са стањем у енглеском језику (Богус 2006, Алдиева 2009, Туйгунов 2012), и соматизама као фразеолошких компонената (Бердникова 2002, Занковец 2007).

3. Спланхнонимическая лексика
 - 3.1. Названия внутренних органов в целом
 - 3.2. Названия пищеварительных органов
 - 3.3. Названия дыхательных органов
 - 3.4. Названия мочеполовых органов
4. Ангионимическая лексика
5. Сенсонимическая лексика
 - 5.1. Названия органов зрения
 - 5.2. Названия органов слуха
 - 5.3. Названия органов обоняния и вкуса
 - 5.4. Названия органов осязания
6. Лексика, обозначающая болезни, недуги и проявления человеческого организма
 - 6.1. Названия болезней и недугов человека
 - 6.2. Названия проявлений человеческого организма

Занковец из своје поделе искључује називе болести, а уводи називе за рожнате израстине на телу (коса, нокти, итд.), сврставши их у групу „корнонимическая лексика“ (Занковец 2007). Ипакова додаје још две лексичко-семантичке групе: лексику којом се именује нервни систем и лексику која се односи на телесни састав организма (Ипакова 2012).

Чланови тематске групе *делови њела* су у међусобно аутономним односима. За тип хипонимијског односа међу лексичким јединицама које означавају делове тела Р. Драгићевић уводи Крузов термин – меронимија или мерономија. Меронимије су хијерхијске структуре уређене по принципу део – целина.⁵¹ На пример, лексеме *глава, њруи, рука, нога* представљају мерониме лексеме *њело*, док је *њело* холоним за лексеме *глава њруи, рука, нога*. Ове лексеме су комероними и стоје у односу комеронимије (Драгићевић 2007: 293). У односу на релацију хипероним – хипоним холоним и мероним означавају конкретнији однос зависности између колокацијских саставница и надређеног појма, јер се темеље на изражавању односа делова и целине (Благус Бартолец 2009: 28). Принцип део – целина за описивање лексичке групе *делови њела* предлаже и руски лексиколог П. Н. Денисов (Денисов 1980: 118). При анализи лексике којом се именују делови људског тела полазимо са овог теоријског становишта.

Тематска група *делови њела* састоји се од пет подгрупа:

1. ТПГ назива делова тела,
2. ТПГ назива костију,
3. ТПГ назива унутрашњих органа,

⁵¹ „Меронимијска формула гласи: А је део Б-а, на пример: рука је део тела (...)“ (Драгићевић 2007: 293).

4. ТПГ назива појава на кожи,
5. ТПГ назива телесних течности.

Општи назив за „човечји организам схваћен у својој целовитости (као морфолошка и функционална целина“ у српском призренском говору је *снага*.

Длакав је он свуџи ђо снаге.

По снаге има бенгове.

I. 1. ТПГ назива делова тела

I. 1. Подгрупа називи делова *џела* садржи три тематске микрогрупе (ТМГ):

1. ТМГ назива главе и њених делова,
2. ТМГ назива врата и трупа,
3. ТМГ назива екстремитета.

I. 1. 1. ТМГ назива главе и њених делова

I. 1. 1. Горњи део људског тела у коме се налази мозак именован је лексемама *глава*, *главина*, *главич'ица*, *главурда*, *главушка*, *глафч'е*, *главеџина*, *главина* и *главурда*.

Славедна главу и зач'уџа. – Дај му јено јасџџ'е за џод главу. – Навал'џла главу на маџерџно рамо џа џлач'е. – Оџџидни у берберџа да џџи мџкне џуџ косуриџу од главе.

Покри деџџџ главицу, зе ч'е осџбне. – Главица му је ка џесница. – Сџрочу у његове главице, гол'џма че му бџдне џај каџа.

Јаднич'е, још му гоџри главич'ица. – Млого гу ослабџло девоџч'е, сал гл'џда де ч'е навџл'џ главич'ицу.

Глач'е му ка лубџнч'е. – Ёџџе, овал'џко му је глафч'е, ка моџа џесница. – Мицке ка деч'џнске главч'џч'џи.

Главеџина му је ка у вола. – За њоџну главеџину џај мафес ч'е бџдне мицџк.

Туџија кџч'е на џуџ главину своџу, џа џде ка соџџариџа. – Његовеџи главџне не могал'е да наџ'ев фџс.

Деџџе гу мицко, а главурда му овал'џква. – Главурду џма море, а не главу.

Доминанта реда је једини неутрални члан скупа, лексема *глава*. Деминутивно маркиране са нијансом хипокористичности су лексичке јединице *главица*, *главич'ица* и *главч'е / глафч'е*, које у лексичком систему српског призренског говора функционишу као синоними. Деминутивност и хипокористичност остварују се суфиксима *-ица* и *ч'е*⁵². Лексема *главич'ица* је

⁵² Суфикс *-че* има високу продуктивност у призренско-тимочким говорима, а изведенице са овим суфиксом могу имати тројаку семантичку реализацију: деминутивну, хипокористичку и деминутивно-пејоративну (Жугић 2012: 224, 227).

другостепени дериват, настао додавањем суфиксалне морфеме *-ица* на творбену основу првостепеног деминутивног деривата *главица*. Аугментативи са пејоративним значењем су првостепени деривати *главейина*, *главина*⁵³ и *главурда*, настали додавањем експресивних суфикса *-ејина*, *-ина* и *-урда* на творбену основу *глав-*.

I. 1. 1. 2. Предња страна главе код човека именује се лексемама: *л'ице*, *сјрејџ* / *сјрејџ* / *сјрејџ* и *ч'ере*.

Да њокрије бѣло л'ице.

Ако ме излѣже, чу га њл'унем у срејџ сјрејџ. – Њоен сјрејџ гу је њако мија.

Ове три синонимске лексичке јединице мероними су лексеме *глава*. Именица *л'ице* је свесловенска и прасловенска форма (**liko*) у значењу „facies“ (Skok II: 300). Именичке лексеме *сјрејџ* и *ч'ере* преузете су из турског језика. Турцизам *сјрејџ* (тур. *suret*) Чемерикић бележи у још два фонетска лика – *сирејџ* и *сурејџ*, а за *ч'ере* (тур. *çehre*) не даје илустративну потврду.⁵⁴

I. 1. 1. 2. 1. Мероними лексеме *л'ице* су: *ч'ело*, *о́браз*, *бра́да*, *о́ко*, *но́с*, *у́о*, *усни́ца*.

I. 1. 1. 2. 1. 1. Део лица изнад очију до руба косе назива се *ч'ело*. У српском призренском говору постоји полусложеница којом се означава „нарочито лепо чело“ – *а́лџџн-ч'ело*, која је посведочена и у живом говору и у народној песми. Прва лексичка компонента полусложенице је турцизам *а́лџџн* (тур. *altın*) са значењем „злато; златни“, а друга „baltoslovenska riječ iz praslovenskog doba iz oblasti naziva za dijelove tijela (Skok I: 304).

Па њој н'ојно а́лџџн-ч'ело. – Да њи видим рѣсе ко́се, / Рѣсе ко́се, а́лџџн-ч'ело (нар. песма)

I. 1. 1. 2. 1. 2. Једна страна људског лица, односно део лица између ока, носа уста, браде и уха означава се лексичким јединицама *о́браз*, *о́брашч'е*, *ба́за*.

Поџека му о́браз. – Одошџо њи њоџекнаја њај о́браз?

Поџекло ми дејџејџу је́но о́брашч'е. – Намаџси му обџдва о́брашч'ејџа сџс л'ујџу ракију. – О́брашч'и́ч'и му су ка јабу́ке.

Пази мајџере ба́зу, би́ро. – Шџо је, ло́чко, шџо ми ње бо́л'и, ба́за? – Ч'екај на́на да омије дејџејџу ба́зе.

Стилистички неутрална је ознака *образ*. Облик *обрашч'е* јавља се са деминутивно-хипокористичким значењем. Хипокористички је маркиран об-

⁵³ Са оваквим номинационим значењем лексема *главина* забележена је у РСАНУ, док се у РСМ ниједно њено значење не односи на горњи део људског тела.

⁵⁴ Српски призренски говор, иначе, карактерише паралелна употреба домаћег и турског назива, што се може објаснити потребом градског становништва да диглосијом истакне своју културалну доминацију у односу на сеоску популацију (Младеновић)

лик *ба́за*, који је уобичајен у дечијем говору, користи се при обраћању деци и односи се искључиво на образ детета.

I. 1. 1. 2. 1. 3. Спољни део органа чула слуха обележава се именима *уо* и *ушина*.

Син гу, Андрешка, оглувеја на оба уа, да је дал'еко. – Глу'је на оба уа. – Ако ми ободџу њаднаја, уо ми остјанало (нар. изрека). – *Ако тије уфайшим, море јужнику, уши ч'е ти извуч'ем.*

Има ушине ка магаре.

Типичан дијалектизам је аугментатив са пејоративно обојеним значењем *ушина*.

I. 1. 1. 2. 1. 4. Орган чула вида у човека именован је лексемом *око*.

На јено око не види. – Ч'ор је на оба ока. – Крсџу бол'и око, њош'екло му, дори се зашворило.

I. 1. 1. 2. 1. 4. 1. Отвор у средини дужице, кроз који светлосни зраци продиру у унутрашњост ока, зеница, означава се лексемама *гл'едац*, *гледал'ка*, *бебе*, *зеница** и *ц'рно**.

На јен гл'едац њоч'ело да му се њушч'а њерде, да је дал'еко. – Роса ујна-Цавина се убола у око, ти'еке, богу фала, гл'едџу не ош'иешила. – Об'два гл'еца гу зафайшло њерде, ч'уч'ке њојзи.

Бич'и уфайшло од оч'и њој иш'о му је јена гледал'ка њо мицка зе друга.

Бол'и га око веј два-џри д'на, њоч'ело ниш'ио да му се њушч'а на бебе.

Називи *гл'едац* и *гл'едал'ка* мотивисани су функцијом овог дела ока и поствербали су глагола *гледа*. Доминантно значење турцизма *бебе* је „одојче“, али је и у изворном језику широко распрострањено значење „зеница“ (тур. *gözbebeği*) (Петровић 2012: 72)⁵⁵. Лексеме *зеница* и *ц'рно* за именовање зенице нису регистроване у Чемерицићевој збирци, али јесу у Упитнику за Први том СДА и одатле их наводимо.

I. 1. 1. 2. 1. 5. Истурени део лица између очију и уста који служи као орган за дисање и мирис номинован је лексемама *нос* и *носина*.

Тече му крф на нос.

Носина му је ка свињска сурла.

Пејоративно значење има аугментативни облик *носина*.

I. 1. 1. 2. 1. 5. 1. Носни отвор, спољашњи зид носног отвора, означен је именичком лексемом у облику множине *ноздрве**, а један од носних отвора синтагмом *руја од нос** (СДА).

⁵⁵ С. Петровић не искључује могућност да се ради о домаћој семантичкој креацији, на шта је наводи пример из говора Алексиначког Поморавља, где је Н. Богдановић забележио лексему детенце са значењем „зеница ока“ и дао објашњење „кад се у њ погледа види се људски лик“ (Богдановић 1987: 291). Међутим, паралеле из македонских дијалеката (мак. *бебе*) и албанског језика (алб. *bebe* „беба“ *bebeya e syrit* „зеница“), где је потврђено значење „зеница“, показују да се у овом случају ради о утицају турског језика.

I. 1. 1. 2. 1. 6. Једна од две меснате покретне ивице уста које споља заклањају зубе вербализује се именицама *усниџа*, *буџа* и *рило*.

Ако зборим криво, дабогда, усџа да ми се обрнеф на џило.

Овол 'иква му је буџа. – Буџе има, а не усниџе ка други. – Реко л'и му, а он џеке о'усџи џуј његову буџу.

Цвеџко има овако дебела риџа.

Шупљина у доњем делу главе са унутрашње стране зубне преграде именује се лексичком јединицом *усџа*. Код Чемериџића не налазимо *усџа* као посебну одредницу, али се у грађи јављају примери који потврђују њено постојање у призренском говору. Лексема *усна*⁵⁶ није забележена. У том значењу користи се изведени облик *усниџа*. Месната, пунија усна означена је лексичким јединицама *буџа* и *рило*, које се паралелно употрбљавају. Картографисани материјал за СДА показује да именица *рило* у значењу *усна* доминира у пунктовима у околини Призрена и простире се на читав југозападни део Косова, док је *буџа* фреквентнија на подручју око Урошевца и Ђњилана. Према Скоковом мишљењу, *буџа* је преузета из албанског језика (алб. *buzë*), где је настала из деминутива *burëze* „устаџа“ (Skok I: 246), али је ареал шири од српско-албанског контакта (мак. *буџи*, буг. *буџа*, рум. *buze*). Примарна семантичких реализација лексеме *рило* у говору Призрена јесте „њушка у свиње“, која се метафорички преноси на „усну у човека“. У говору, *усниџа* се понаша као немаркирани облик, док *буџа* и *рило* попримају пејоративну нијансу, јер именују телесну појаву која је упадљивија и са димензијама које превазилазе изглед прототипичних усана (*усниџе*).

I. 1. 1. 2. 1. 7. Беличаста кошчата плочица усађена у вилице која служи за кидање и ситњење хране означава се немаркираним елементом *зуб* / *зџи* и маркираним обликом *зџич 'е*.

Де ме бол 'и зуб, онамо ми иде језик.

Деџеџу ми никл 'е два зџич 'еџа. – Камо да видим џеј џвоје зџич 'ич 'и џио грџеф.

Деминутивна форма односи се на зуб детета.

I. 1. 1. 2. 1. 8. За плџснати, покретљиви мишићни орган у усној дупљи који служи као орган за укус, за жвакање и гутање хране и као говорни орган у употреби је лексема *језик*.

Онеџи дубараџ 'ике Насџе, џио ми извади л'уџиџну сџс мџџа, боџ да дамла гу удриџа у језик, џе не моџла више да џрозбори.

I. 1. 1. 2. 1. 9. Део лица испод уста именује се лексемом *браџа*.

Поџекла му браџа. – У браџу га удариџа.

⁵⁶ Према Скоку *усна* је поименичени придев, дериват лексеме *усџа* (Skok III: 549), док аутори *Семантичко-деривационог речника* напомињу да је са синхроног становишта придев *усни* дериват од именице *усна* а не обрнуто (Гортан Премк, Васић, Недељков 2003: 328).

I. 1. 1. 3. Бочни део лобање од ува до чеоне кости номинован је именицама *pluralia tantum* *сл'ейоо́чи** и *сл'ейочни́це** (СДА).

I. 1. 1. 4. Задњи део главе који се граничи са вратом, номинован је лексемама *и́ило* и *и́иланик** (СДА).⁵⁷

Ако збо́рим криво, да бо́гда, у́ста да ми се обрнеф на и́ило.

I. 1. 2. ТМГ назива врата и трупа

I. 1. 2. Тело је холоним лексема *враи́* и *и́руи́*.

I. 1. 2. 1. Део тела који спаја главу с трупом именује се лексемама *враи́** и *враи́ина*.

Има́ле и́ако беле бисе́ре око́ло враи́ (Реметић 1996: 546).

Враи́ина му је ка у бика. – Њего́вези враи́ине ва́л'а ја́ка це́ја ла́квѝ дь́гьчка.

Према неутралном члану *враи́*, формиран је аугментативни назив са пејоративним значењем да се означи дугачак, али и снажан мушки врат.

I. 1. 2. 1. 1. Предњи део врата именује се лексичким јединицима *грло*, *гуша*, *богаз*, *грлице*, *грл'енце* и *гуши́ца*

Под грло и́ури́ла два́ ре́да дука́иѝ. – На грло и́оч'ела да гу иска́ч'а, да је дал'е́ко, гу́ша. – Па и́ој њо́јно бѝло грло, да и́и је ми́ло са́л да га гл'е́даш. – По арно да бѝше врза́ја ка́мењ на грло и́а се меи́на́ја у ре́ку зе шѝо до́ч'ека да иско́ч'и ми́фл'и́з.

Кьд га у́фаи́и за гу́шу, и́а кьд и́оч'е да га да́ви, рекосмо: ку́ку, удави га! – Обеси́ла и́л'еи́иво на гу́шу, и́а и́ако иде и́о ма́л'е. – Тури́ше му ју́же на гу́шу и обеси́ше га.

Ри́и и у́фаи́и га за бо́газ да га уда́ви.

Ослабе́ло ја́днич'е од надворѝце, и́а му грлице јѝдва др́жи гла́ву

Шѝо́ и́и је, би́ро, грл'енце л'и ми и́е бо́л'и, мајки́но? – Гл'и́ч'ка га и́од грл'енце, а оно се сме́је.

Гуши́ца му је, ја́днич'еи́у, све́ буосери́на до буосери́не.

Паралелно са словенским именицама *грло* (прасл. **gьr-dlo*) и *гуша* (< прасл. **gltati*) користи се турска метафора *богаз* (тур. *boğaz*), чија је примарна семантика и у језику даваоцу и у језику примаоцу „клизур, теснац“ (Петровић 2012: 84). Призренци су усвојили комплетан полисемантички садржај лексеме *богаз*, што потврђује тенденцију српске призренске језичке

⁵⁷ У стандардном језику задњи део главе именује се лексемама *и́ошѝљак* и *зайшѝљак*. Скок каже да су то поименичене синтагме *za tylot*, *po tyli*, изведене помоћу суфикса -ѝк, а да се старословенско чисто *tylъ* изгубило. Међутим, лексема *и́ил* чува се у готово свим призренско-тимочким говорима: у пиротском (Живковић 1987: 155), лесковачком (Митровић 1992: 382), лужничком (Манић 1997: 77), у говорима јужне Србије (Златановић 1998/403), у тимочким говорима (Динића 810), у говору Црне Траве (Стојановић 2010: 924). У облицима варијантама *и́ило* и *и́иланик* присутна је у српском призренском говору.

личности ка билингвизму и напоредај употреби српског и турског имена у најразличитијим доменима, чиме урбани друштвени слој наглашава свој социјално-културни престиж.

Деминутиви *грлице*, *грл'енце* и *гушица*, као стилски маркирани чланови реда, резервисани су за означавање дела врата у детета и функционално ограничени на фамилијарни дискурс.

I. 1. 2. 1. 2. Стражни део врата означава се лексемом *шија*.

Исиоганила му се шија.

I. 1. 2. 2. Централни, средишњи део човековог тела између врата и удова, који обухвата грудни кош, трбух и карлицу, *truncus* назива се *труп*. Труп чине груди, леђа, трбух и карлица.

I. 1. 2. 2. 1. Предњи део човечјег трупа од врата до трбуха номинован је синонимним лексичким јединицама *џрсе*, *џрса** и *џ'укс*.

Етше, овде се зайџисујем, у џрсе.

Сџс џесниџу га ударџја у џ'укс. – Бол'и га џ'укс. – Бајаги ме џишиџеше у џ'укс.

Лексеме *џрсе* и *џрса* (СДА; Реметић 1996: 596) дијалекатски су облици.⁵⁸ Лексема *џ'укс*, која је подједнако фреквентна, турски је дијалектски облик (тур. дијал. *сікс*, *сігјис*, поред *гџџис*).

I. 1. 2. 2. 2. Парни орган на грудима жене који после порођа лучи млеко, дојка, именује се лексемом *сіса*.

Сіса ме бол'и. – Дај деџеџу сісу. – Одбџва га од сісе.

I. 1. 2. 2. 2. 1. Избочен врх на дојци назива се *брадавиџа*.

Поџекл'е гу брадавиџе, не моџже да надоџи деџше, јадниџа.⁵⁹

I. 1. 2. 2. 3. Удубљење испод грудне кости, јамица између груди и желуца, *epigastrium* назива се *ложич'иџа*.

Бол'и ме ложич'иџа. – Овде у ложич'иџу ме бол'и.

I. 1. 2. 2. 4. Најужји део човејег трупа изнад кукова, појас, назива се *џоловина*. *Бџли ме џоловина. – Сџегнало ме неџиџо у џоловину.*

Овај назив мотивисан је позиџијом у односу на цело тело, јер се према појасу тело дели на горњи и доњи део.

I. 1. 2. 2. 5. За задњи део човечјег трупа у употреби су словенске лексеме *грб*, *грбџина*, *леџ'а**, *џрбаџи** и *џрбе** и турџизам *арка* (тур. *арка*).

Турџи девојџ'е у кол'евку, џа га наџиовари на грб и џџако оџиџе у село.

Грбаџи грбџину.

⁵⁸ Облик *џрса* у призренском говору „може имати упориште у облицима збирне множине на *-ја* у македонским северношарпланинским и дебарским говорима...“ (Младеновић 2007: 109).

⁵⁹ У случају натицања дојке (маститиса) и немогућности да подоји дете, породиља је узимала тек окоћено штене које је стављала на груди да сиса, како би се разрадили млечни канали и подстакла лактаџија (Чемериџић).

Пала и наг'рдела 'рбай̄ (Реметић 1996: 376)

Да ми је само арку да ги видимо.

Наведене лексичке јединице у говору функционишу као синоними. Прасловенски придев **grъbъ* (Скок I: 610) поименичен је и очуван у дијалекту, а од таквог облика изведена је именица *грбина*, која губи првобитно пејоративно значење. У српском призренском говору чува се и синонимска лексема *рбай̄* (прасл. **hrъbътъ*), забележена и у облику *рбе* (Реметић 1996: 376). Лексема *леу'а* нема у Чемериџићевом корпусу, највероватније зато што је „... именица *леђа* у новије време интегрисана у лексички систем“ (Младеновић 2007: 109).⁶⁰

I. 1. 2. 2. 5. 1. Горњи део леђа између врата и руку у овом говору се јавља у два облика, сингуларном – *ил'еч'о* и плуралском *ил'е ч'а** / *ил'е ч'и**.

Бол'и л'и ши дэсно ил'еч'о? – Узéја се у об'два ил'еч'о.

Облике *pluralia tantum ил'еч'а* / *ил'е ч'и* у градском говору Призрена бележе Реметић (Реметић 1996: 474) и Младеновић (Младеновић 2007: 109), који каже да је овај облик позајмљен као готов из неког другог дијалекта. Према *pluralia tantum*, којом се означава део тела бипартитне структуре, издвојени део именује се именицом у једнини *ил'еч'о*

I. 1. 2. 2. 5. 2. Доњи део кичме, крста, означава се именицом *йоловина*.

Ако га бол'и йоловина, иу'рај му ч'аше. – Ой'аши вунен йојас да ши грéје йоловину.

Именицом *йоловина* означава се доњи део кичме, као и појас. Ова хомонимија условљена је положајем ових делова тела и њиховом међусобно блиском позицијом.

I. 1. 2. 2. 6. Део дела у коме су желудац и црева номинован је лексичким јединицама *срце*, *мешина* и *иу'лум*.

Осéбло му зар дуи'енце шио седéја на гóлу зéмљу ши га бол'и срце. – Ниши сьм јеја мэд, ниши ме срце бол'и.

Јéде, мајко, јéде, док не наиу'ни иу'ј његову мешину.

Де се наједује иај његоф иу'лум с иој л'ек л'éба и сирéње. – Удари га у иу'лум ши иáде ка свéч'а.

Скок сматра да је овакво значење лексема *срце* етимолошки оправдано, јер је *sъrdъse* значило „centralni tjelesni organ“, а *sъrd-* је нижи превојни степен од прасл. **serd-* > *srěd-* (Скок III: 316). Дакле, *срце* је орган смештен у средишту тела. Код лексема *мешина* и *иу'лум* дошло је до метафоричке трансформације примарне семантике. И словенска и турска реч (тур. *tulum*) имају истоветно основно значење – „обрађена кожа која служи за пренос

⁶⁰ Р. Младеновић потврђује њено постојање на југозападу Косова и Метохије, где се претежно јавља у облику множине, који је преузет као готова граматичка конструкција (Младеновић 2007: 109).

и држање течности и растреситих материја“. Пренос значења мотивисан је сличношћу по функцији.

I. 1. 2. 2. 6. 1. Удубина у кожи на средини трбуха именована је лексемом *йуџак*. Код Реметића, поред пупак, налазимо и варијанту *йуџк**.

И џај џејја сџави џи на џуџк гоја (Реметић 1996: 420).

I. 1. 2. 2. 7. Стражњи део људског тела на којем се седи означен је лексичким јединицама *дуџе*, *дуџина*, *гуџица*, *и уџика*, *дуџенце* и *дуџишиџе*.

Наџила дуџеџа ка нџч 'ве. – *Исфл 'иска га џо дуџе*. – *Дуџе му гач 'е нема*, *а глава му цвеч 'е џираџи* (нар. изрека).

Не мџже да џомери џуџ своју дуџину. – *По дуџине удри кол 'ико оч 'еш*, *а не џо главе да га нагрџиши*.

Сџди на гуџицу.

Окراح 'ал 'е гу кошул 'ч 'ич 'и џе гу се виџе гола дуџенца.

А, дуџишиџе л 'и џи џвоје усрџно!

Именица *дуџе*, према Скоковом мишљењу, изведена је од основе без суфикса *-ло* (*diplo*) и наставка *-е* (Скок I: 459). Од исте основе настао је и облик *дуџина*, код којег је наставак *-ина* изгубио аугментативно значење. Лексема *гуџица* дериват је прасловенске лексеме *гуз* (прасл. **gzь*) (Скок I: 640) са истрвљеним првобитним деминутивним значењем. Лексема *и уџика* настала је од турске основе (тур. *göt*) и домаћег суфикса *-ка*, с тим што се деминуција не осећа. Деминутивни дериват *дуџенце* односи се на задњицу детета, док аугментативни облик *дуџишиџе* има изразито пејоративну конотацију.

I. 1. 3. ТМГ назива екстремитета

I. 1. 3. Општи назив за руке и ноге, *уд*, није регистрован у Чемерићићевој лексичкој збирци.

I. 1. 3. 1. Један од горњих удова човековог тела, од рамена до врхова прстију назива се *рука*, *руч 'еџина*, *руч 'урда* и *руч 'урина*.

Сџра ми је да ми не џоџекне рџка.

Ако џе џресне сџс џуџ своју руч 'еџину, *ч 'е џе домлџше*, *џруч 'ч 'е џе уч 'џни*.

Ада, мужџина, сџџегне л 'и с џеј његове руч 'урде и џоч 'не л 'и да гњеч 'и, *мџсл 'иши коске ч 'е џи џоџуцав*.

Тџшка му џај руч 'урина: да џе згромџше ако џе удџри.

У говору су фреквентни пејоративни синоними *руч 'еџина*, *руч 'урда* и *руч 'урина*. Сва три експресива су првостепени деривати, настали додавањем пејоративних наставака *-еџина*, *-урда*, *-урина*, а пејоративност је мотивисана силином, односно снагом којом рука удара или стиска што.

I. 1. 3. 1. 1. Део тела између врата и надлактице именован је лексемом *рамо*.

Тішійи гу нішійо рамо.

I. 1. 3. 1. 2. Удубљени део раменог чланка, зглавка између грудног коша и надлактице номинован је лексемом *мишка*.

Две лубенице под јену мишку не бива. – Увајише га двојица под мишке ња га оћнесоше дома. – Под мишку му искочила ницина ка ора.

I. 1. 3. 1. 3. Део руке од рамена до лакта назива се *подмишка*.

Бол'и ме подмишка. – Със њл'ећиво доу'о до подмишке. – Узе девојч'е у подмишку ња њскоч'и њред враћа.

I. 1. 3. 1. 4. Зглоб руке који спаја горњи део подлактице са доњим крајем надлактице именован је лексичком јединицом *лакњи*.

Муч'ан је веселник, никако не може да исћружи њуј рѹку шћо му је сьвијена у лакњи. – Вијеф га обѡдва лакња.

I. 1. 3. 1. 5. Део руке од зглавка до врха прстију назива се *шака*.

Исћружи дѡсну ња л'ѡву шаку. – Змија сьс гол'е шаке не се шћѡа (нар. изрека).

I. 1. 3. 1. 5. 1. Унутрашња страна шаке без прстију именује се лексемом *длан**.

Бриждѡја гу длан (Реметић 1996: 430).

I. 1. 3. 1. 5. 2. Мероним шаке је *ћрс / ѡрс**, један од пет покретних, крајњих делова руке човека.

Свѡјено шћо му се ѡдл'ућује ѡај ћрс.

Мали ѡрс (Реметић 1996: 447).

I. 1. 3. 2. Крајњи доњи део људског тела (од бока наниже) који служи за ходање именован је лексемама *нога*, *бац'ак*, *ножурда* и *ногица*.

Муч'ѡн је ѡај Долаш без обѡдве нѡге. – Ич' не може на дѡсну нѡгу.

Глеј кол'икве му су његове бац'аце. – Сьви шћѡј ѡвоје бац'аце, шћо си ги ћружѡја ѡако? – Ращч'ѡћѡла бац'аце и ѡако сѡди.

Сѡди л'уцки, шћо си ћружѡја ѡако шћѡј ножурде?

Осѡл'е ћи дѡћѡћу нѡгице, не л'и видиши да му ѡмодрѡл'е.

Доминанта реда је неутрална номинација *нога*. Турцизам *бац'ак* (тур. *basak*) није у апсолутној синонимској вези са домаћом речју иако су им значења лексикографски изједначена. Експресивни потенцијал његовог семантичког садржаја наслућује се у говорном чину, јер говорник бира турцизам у ситуацији када жели да истакне дужину нечијих ногу, тачније, краткост као особину, или када хоће да укаже на непримерено држање ногу приликом седења. Таквом експресивно-функционалном вредношћу *бац'ак* је ближи аугментативно-пејоративној изведеници *ножурда* него мотивној речи. Немаркирани члан (*нога*) подлеже и процесу деминуције (*ногица*), али само у случају када треба да означи доњи екстремитет детета.

I. 1. 3. 2. 1. Избочени део човечјег тела између бокова и бедрене кости назива се *кук*.

Исекóше му нóгу до кúк.

I. 1. 3. 2. 2. Део ноге од кука до колена, бедро, означава се облицима *бедри́ца, бу̀йи́на, бу̀йи́ка, бу̀йи́ки́ца* и *бу̀йи́кич'е*.

Бо́л'и ме, е́йше о́вде, у бедри́цу.

Убоде га у бу̀йи́ну. – Широ́ко је за њего́ве бу̀йи́не. – Још ме бо́л'и бу̀йи́на.

Чúдо, мо́ри снао, ши́о и́внке бу̀йи́ке има и́ој дево́јч'е. – Поцрвене́ла ми деи́еиу́ је́на бу̀йи́ка.

Посе́рко ли ни је́дан, до́ри и бу̀йи́кице.

Пои́екна́ио му је и́ој бу̀йи́кич'е, мо́ри, не л'и ви́диш? – Узни ми́цко раки́ју ња му и́сири бу̀йи́кич'е. – Њо́јному деи́еиу́ и́внке му су бу̀йи́кич'ич'и ка це́фке.

Денотативног су карактера изведенице *бедри́ца* и *бу̀йи́на*. Деминутивно-хипокористичку конотацију реализују деривати *бу̀йи́ка, бу̀йи́кица* и *бу̀йи́кич'е*.

I. 1. 3. 2. 3. Зглоб који спаја доњи део бутне кости с горњим крајем цеванице, део ноге око тог зглоба, именује се лексемом *кол'ено* и њеном изведеницом *кол'ени́ца*.

И кол'ена и лакти́ови му и́ои́екл'е.

О́н и́и ои́идне код о́ца, кл'екне на кол'ени́це и и́о́ч'не да га мо́л'и да му ои́ро́сти и́ио куи́ија на ац'и́стио и́ој дево́јч'е Па́ну и ши́о га доне́ја до́ма.

I. 1. 3. 2. 4. Чланак, зглоб на нози номинован је деминутивном формом *кошч'и́ца*.

Ч'ара́ије имáл'е два́ ч'еши́иа, је́не ши́о имáл'е од и́рси́е до кошч'и́це, а дру́ге ши́о имáл'е и́сиод кошч'и́це и'ерда́ни.

I. 1. 3. 2. 5. Доњи део ноге човека којим се тело у ходу и стајању ослања о тло, именован је лексемом *но́га*. У призренском говору нема лексеме *стио-и́ало*, у употреби је само *нога*.

Пои́екла му но́га, не мо́же да обуч'е конду́ру.

Велико стопало фигуративно се именује лексемом *лои́арда*.

Ши́о уч'и́иел-Па́вл'е има лои́арде, шеснаес са́ана и́и́ије мо́ж да зго́и́виш. – Но́га л'и гу је, це́ла лои́арда.

Лексема *нога* у значењу „стопало“ холоним је лексема *и́абан, и́еи́ица, и́рс*.

I. 1. 3. 2. 5. 1. Доња страна стопала номинована је турцизмом *и́абан* (тур. *taban*).

I. 1. 3. 2. 5. 2. Задњи део стопала именује се изведеном лексичком јединицом *и́еи́ица*.

Не мо́гу да обуч'ем конду́ру на де́сну но́гу, и́ои́еч'ена ми је и́еи́ица.

I. 1. 3. 2. 5. 3. Један од пет покретних, крајњих делова ноге означен је лексемом *и́рс* (мн. *и́рсии*).

Прс му се јо̄иет̄ӣ њодл'ӯӣује. – Гл'едај да не њодл'ӯӣиши њрс.

I. 1. 3. 2. 5. 3. 1. Крајњи дебљи прст на ноzi именује се дериватом *њолч'аник / њалч'аник*.

Със њолч'аник да ње газне, цре̄ва да њи исӣера.

I. 1. 3. 2. 5. 4. Средњи прст на руци или ноzi означава се синтагмама *вел'ики њрс* (Реметић), *гол'ем њрс** и *сре̄и'ан њрс** (СДА).

I. 1. 3. 2. 5. 5. Најмањи прст на руци или ноzi именује се синтагматским спојевима *мал'и њрс* (Реметић) и *мӣцак њрс* (СДА).

I. 2. ТПГ назива костију

I. 2. Другу подгрупу тематске групе *делови њела* чини мали број лексема које се односе на скелет човека, односно кости.

I. 2. 1. Један од тврдиx делова тела који са другим таквим деловима чини скелет човека назива се *коска*.

Ада, мужина, сӣегне л'и с ње̄ј његове руч'урде и њоч'не л'и да гњеч'и, мӣсл'иши коске ч'е њи њо̄ӣуцав.

Деминутивни облици именице *коска* су *кочице* и *кошч'ица** (Реметић).

I. 2. 2. Покретни саставак двеју или више костију назива се *зглоб** (СДА).

I. 2. 3. Коштани стуб састављен од пршљенова, који чини средину костура код човека именује се архаичним синонимима *кич'ма** и *рњӣеница**. У исписима за СДА, одакле смо преузели ове две лексеме, *рњӣеница* је маркирана као старија, а *кич'ма* је ушла у говор у новије време. Лексема *рњӣеница* дериват је словенске именице *рба̄ӣ* (прасл. **hrъbъtъ*) у значењу „леђа, кичма“ (Skok I: 685). Етимологија речи *кич'ма* није сасвим јасна. Скок наводи Миклошичеву претпоставку да је настала од праслов. **кӯшта*, али и Будманијеву тврдњу да албански прилог *ка̄* потиче од турског *кӣ* „стражња страна“ (Skok II: 77). *Кичму* налазимо и у Шкаљићевом речнику турцизама, као домаћу твореницу од турске основе *кӣ* (Škaljić 1966: 407).

I. 2. 3. Једна од дванаест пари танких и извијених костију, везаних за кичму, које обавијају грудни кош номинује се лексичком јединицом *ре̄бро** (Реметић).

I. 2. 4. У коришћеном лексичком корпусу налазимо назив за тртичну кост – *о̄ӣашка*, која је забележена и у деминутивној форми – *о̄ӣашч'ица*.⁶¹

Па̄де ми де̄ӣе и на̄грде се, ње вӣкна Сӣо̄јанку Мач'кӣну да му дӣгне о̄ӣашч'ицу.

⁶¹ Реч *о̄ӣаш* истиснута је из стандардног језика. У РСАНУ дефинисана је као „део тела у виду репа, реп“ и у синонимном је односу са дериватом *о̄ӣашка*. Оба облика ове лексеме, са значењем „реп“, регистрована су и у тимочком, пиротском и говору јужне Србије.

I. 3. ТПГ назива унутрашњих органа

I. 3. Трећа подгрупа обухвата лексеме са диференцијалним знаком 'унутрашњи органи'. Називе унутрашњих органа, које срећемо у лексичком корпусу којим располажемо, разврстали смо према физиолошким функцијама у пет микрогрупа:

1. ТМГ назива органа за варење,
2. ТМГ назива органа за дисање,
3. ТМГ назива циркулаторних органа,
4. ТМГ назива органа имуног система,
5. ТМГ назива органа за мокрење,
6. ТМГ назива мушких полних органа.

I. 3. 1. ТМГ назива органа за варење

I. 3. 1. 1. Орган за варење хране смештен у горњем делу трбушне дупље означава се синонимским низом: *желудцац* / *жел'удац**, *џ'рба**, *џ'рбушина** и *миде*.

Желуце ги бол'ел'е (Реметић 1996: 454).

Дџџе џџи исџџуло миде шџџо џџако бџџа наџџвор.

Словенске лексеме, које се користе напоредо са позајмљеницом из турског језика (тур. *mide*), Чемерикић не бележи. Лексичке јединице *жел'удац*, *џ'рба* и *џ'рбушина* преузели смо из грађе за СДА. Код Реметића налазимо лик *желудцац* и множински облик *желуце* (Реметић 1996: 569).

С. Реметић бележи и деминутивни облик *џ'рбушч'е* (Реметић 1996: 429).

I. 3. 1. 2. Највећа телесна жлезда, која се налази у горњем делу трбушне дупље и има важне функције у вези са разменом материја у организму, јетра, номинована је лексемом турског порекла *џ'игерица* (тур. дијал. *ciger*; поред *ciğer*).

I. 3. 1. 3. Жучни мехур смештен испод јетре, где се прикупља жутозелена течност горког укуса (коју излучује јетра преко жучне кесице), назива се *жуч**.

Оџерисала од жуч'сам се (Реметић 1996: 362).

I. 3. 2. ТМГ назива органа за дисање

I. 3. 2. 1. Почетни хрскавичави део органа за дисање, горњи део душника именује се словенским лексемама *грло*, *гркл'а*, *гркл'ан* (прасл. **gьrtanь*), *грцман*, *гуша* и турском *богаз* (тур. *boğaz*), које у говору функционишу као синоними. Турцизам *богаз* у овом домену фигурира секундарним значењем.

Ако га бол'и грло, дуни му џроз џџџку ма'ло нишадор. – Осџбло му грло џџе засиџнаја, да џреговори не моџже. – За лакрџију шџџо ми изваџила да боџ

да нејоменик да гу искоч'и на грло. – Не шиурај, море, шиол'икве залце у усџиа, зе ч'е ши зајреф у грло. – Зајрела гу беша зајирач'ка у грло.

Да га закол'е, да му љресеч'е гркл'у ка јажнеју.

Ошиде му мицко вода у гркл'ан, џа се засџркна. – Ако џроговориши још јену, гркл'ан ч'е ши искубем.

Да зач'ушиши јемјуи, зе грџман ч'е ши извадим. – Грџман ши џука да би л'и ши џука.

Заџаде му залч'е л'еба у гушу ши се засџркна и јодва се џовраши. – Нашиемник, јеја снег џа га забол'ела гуша. – Дај му миц'ко воду, зајрело му нишишо у гушу. – Наједе се, до гуше се засџши.

У говору фигурирају и деминутивни облици грлце, грџманч'е и гушица.

Ако га забол'ело грлце, сиу'и ма'ло нишадър џа му дуни џроз цефку.

Расџлакало се беша и зајшиши'ело, мисл'иши џу'ч'е му грџманч'е.

Ошишла му вода у гушицу. – Давај му вруч'у алву да му најари гушицу.

– Његове гушице досџиа ч'е је џој ч'анач'е мал'ебија.

I. 3. 2. 3. Продужетак задњег краја меког непца у ждрело у облику меснатог, покретног језичка именује се лексичком јединицом ресџца, која анатомској терминологији припада својим секундарним значењем.

Деџеју ми џаднала ресџца.

I. 3. 2. 4. Орган за дисање смештен у грудном кошу који прима кисеоник из атмосфере означен је именицом џлу'ч'а*.

Нине џлу'ч'а са све џрне.

I. 3. 3. ТМГ назива циркулаторних органа

I. 3. 3. 1. Централни мишићаст орган који регулише крвоток у телу чо-века и који се налази на левој страни грудне дупље назива се срџе.

Девојач'ко срџе је ка срч'а.

I. 3. 3. 2. Цеваст крвни суд који води крв према срцу, вена, означен је двема лексемама, словенском жџила и турском дамар (тур. *damar*).

Набрел'е му жџил'е, мисл'иши ч'е џукнеф. – Куку шио му су жџил'е, све гунга до гунге.

Расека бич'и кој дамар шио му шиол'ико иде џај крџ. – На ноге му су дамари ка коноџци.

I. 3. 4. ТМГ назива органа имуног система

I. 3. 4. 1. У лексичкој грађи налазимо само називе за циркулаторни орган смештен у трбушној дупљи с леве стране, испод дијафрагме и задњих ребара, чија је функција стварање црвених крвних зрнаца, који стоје у синонимском парадигматском односу: сл'езџна*, сл'езџнка* и да'лак.

Поџекнала гу сл'езџна (Реметић 1996: 386).

Словенизам *сл'езина* (прасл.**selz-*) налазимо у Реметићевом регистру речи из Призрена, а његов облик *сл'езенка* забележен је у грађи за СДА. Чемерикић региструје само лексему *далак*, која је је у основном значењу преузета из турског језика (тур. *dalak* „слезина“).

1. 3. 5. ТМГ назива органа за мокрење

1. 3. 5. 1. Један од два унутрашња органа која луче мокраћу назива се *бубрек* (тур. дијал. *бѷбрек*, поред *böbrek*)

Бол'и ме шѷј, у бубрек.

1. 3. 6. ТМГ назива мушких полних органа

1. 3. 6. 1. За именовање мушког полног органа користе се лексеме прасловенског порекла *жила* и *кѷр*. Назив *жила* мотивисан је анатомијом органа, а код лексеме *кур* дошло је до пресемантизације првобитног значења – „петао“.

Деминутивне изведенице од метафоре *кур* су *кѷре* и *курѷнце*.

Гл'ѷј колицино му је курѷнце.

Аугментативно-пејоративни облик гради се наставком *-ишиѷе* – *куришиѷе*.

Л'ѷл'е, кол'ѷкво му је куришиѷе.

1. 3. 6. 2. Део мушког полног органа, кеса са семеним жлездама именује се множинским обликом *мошниѷе*.

Пошиѷкле му мошниѷе деѷѷѷу ми. – Кѷд га ѷдари у мошниѷе, он ѷаде.

1. 3. 6. 3. Мушка полна жлезда, парни орган јајастог облика, смештен у мошницама означава се лексемама *јајѷе* и *ѷаѷак*. Деминутивна форма је метафорички еуфемизам, а непристојност се уклања и турцизмом *ѷаѷак* (тур. *ѷаѷак*), који се обично користи у плуралском облику *ѷаѷаѷе*.

Бол'и ме нешиѷо л'ѷво јајѷе.

Таѷаѷе му вѷсиф ка бисаѷе. – Таѷаѷе да ми изѷдеш.

1. 4. ТПГ назива појава на кожи

1. 4. Четврта тематска подгрупа обједињује лексеме којима се означавају појаве на спољњем омотачу човечјег тела, који се именује лексемом *коѷжа** (СДА).

Ова субгрупа обухвата следеће микрогрупе:

1. називи рожнатих творевина,
2. називи израштаја на кожи,
3. називи ожиљака на кожи.

I. 4. 1. ТМГ назива рожнатих творевина

I. 4. 1. Рожна творевина у облику врло танког влакна на неким деловима човечјег тела назива се *длака*.

Да га видиш, цеја и'укс му је обуч'ен у длаку.

I. 4. 1. 1. Семема „длаке на човечјој глави, власи“ номинују се лексемом *кóсе*.

Падаф му кóсе, брго ч'е оч'ел'ави. – Сьїл'еїи кóсе у коџач'. – А: Шїо̄ ии ч'їни маїи? Б: Мије кóсе.

I. 4. 1. 1. 1. Место на глави где је коса отпала, теме без косе означено је турцизмом *ч'ела* (тур. дијал. *çel*, поред *kel*).

I. 4. 1. 2. Семема „длаке са стране лица и делу лица испод уста (у одрасла човека)“ означава се лексемама *брада*, *брадица*, *брадич'е* и *брадеїӣна*.

Аи'а-Дана̄ пуиїӣја браду. – Обрич'ија браду, исїруја јасл'иљк.⁶²

По'арно сїаромӯ под брадицу, зе младомӯ под̄ йеснӣцу (нар. посл.).

Овол'ич'ко брадич'е носи. – Брадич'е му ка̄ йой-Ч'осей̄ово шїо̄ бїло.

Пуиїӣја брадеїӣну ка да је калӯи'ер.

I. 4. 1. 3. Длаке на левој или десној страни горње усне номинују се лексемом француског порекла *мусїач'* (фр. *moustache*).

Мусїач' му се смеје. – Тај л'и шїо̄ има јен мусїач' беја? – Ако бїдне̄ йој шїо̄ ии викаш, еве овеј моје мусїач'е мей̄нише у гомна.

I. 4. 1. 4. Длаком обрасло дно чела изнад очне дупље номинује се домаћим лексемама *обрва* и *вѐи'а*, најчешће у плуралском облику. У српском призренском говору забележене су двочлане номинационе јединице *ч'аїма* *вѐи'е* и *ч'акма̄л'и обрве*. Према мишљењу С. Петровић ово су полукалкови, формирани као одраз турских двочланих синтагми, изафета. Обе синтагматске јединице представљају бесуфиксни или придевски изафет *çatma kaş* у значењу „састављене обрве“, с тим што је промена *-їм- > -км-* у *ч'акма̄л'и* највероватније локалног карактера. (Петровић 2012: 302, 305, 359). Шкаљић и Скок *чакмакли* као епитет за обрве тумаче преко турског *çakmak* „кремен“, па су такве обрве „сјајне, црне, правилно савијене“ (Škaljić 1966: 160; Скок I: 290). У лексичкој збирци Д. Чемериџића не налазимо примере који би нам разјаснили семантику именских полукалкова у призренском говору.

I. 4. 1. 5. Рожни покривач у облику плочице на горњем крају прстију на рукама и ногама назива се *нокаї̄*.

Не вала̄ ноч'ом да се сеч'ев нокї̄е.

⁶² Срби у Призрену нису носили браду, сем свештених лица и понеког интелектуалца, као што је обичај код старијих муслимана. Призренци се нису бријали четрдесет дана у знак жалости за преминулим блиским сродником (Чемериџић).

I. 4. 2. ТМГ назива израштаја на кожи

I. 4. 2. У трајне или привремене промене на кожи у облику израштаја убрајамо младеже, брадавице и бубуљице. У ову микрогрупу сврстали смо и промене настале услед иритације или запаљења површинског слоја коже.

I. 4. 2. 1. За урођени мали израштај на кожи тамније боје у облику мрље, пеге или квржице, младеж, користи се турска дијалекатска реч *бѣнг* / *бѣнк* (тур. дијал. *benk*, *benğ*, поред стандардног *ben*).

По снаге има бенгове.

I. 4. 2. 2. Мањи округао израштај на кожи назива се *брадавица*.

Мѣур ч'е бидне, неје брадавица. – Искач'аф му брадавице на руке.

I. 4. 2. 3. Чворић на кожи, гнојавица, односно бубуљица, именује се лексемом *фрѣга*.⁶³

Дейѣиу ми искоч'ил'е фрѣге ѿо снаге. – Не ч'ѣикај шѣуј фрѣгу, ч'е се ѿодл'ѣиши.

I. 4. 2. 4. Отврдла и јако задебљала кожа на длановима, табанима или где другде именована је лексемом *жѣул** (СДА).

I. 4. 2. 5. Гнојно запаљење ткива на површини коже означава се словенским лексемама *ѣриши** и *ч'ѣр** (Реметић, СДА).

Ч'ѣрове му изашил'е (Реметић 1996: 507).

I. 4. 2. 6. Водени мехур на кожи од опеклине, тесне обуће и сл. именује се лексемама *ѣлоа* и *мѣур*.

Мѣур ч'е бидне, неје брадавица.

Не знам шѣо ми је дейѣиу, искоч'ил'е му ѿо снаге свѣ нике ѣлоје.

I. 4. 3. ТМГ назива ожиљака на кожи

I. 4. 3. Трећу микрогрупу чине лексеме са диференцијалним знаком 'ожиљак'.

I. 4. 3. 1. Траг на кожи од зарасле ране секундарна је семантичка реализација лексичких јединица *брѣзда*, *нишан* и *дѣмка*.

На обрѣз му се види брѣзда шѣо га огрѣбѣла мѣч'ка. – Свѣ брѣзде ѿо руке шѣо има.

⁶³ Претпостављамо да је *фрѣга* гласовна варијанта именице *кврѣга*, чије је примарно значење у стандардном речнику „одебљање, израстак у било којем делу организма, чворуга, гука“ (РМС II: 694). *Кврѣга* води прасловенско порекло (прасл. **kьrk-*), а етимолошко значење „*spasmus*“ очувано је у фонетском лику *грч*. Првобитни облик (*крч*) временом се и фонетски и морфолошки модификовао (*крѣга*, *кврѣга*, *хрѣга*) и развио нова значења, међу којима је доминантно „чвор“ (Skok I: 612). Уместо *х* појављује се *в*, то *в* прелази у *ф*, а значење се помера са „чвор на дрву“ на „чворић на кожи“. У значењу „бубуљица“ *фрѣга* је забележена на ширем подручју Косова и Метохије (Елезовић II: 412), а са ликом *врѣга* јавља се у пиротском (Живковић 1987: 16) и тимочком (Динић 2008: 81) говору, и по тврдњи проф. Богдановића, у сврљишком говору. У говору јужне Србије *врѣга* означава чворугу од ударца (Златановић, 1998: 63).

Мийшин нишан на ч'ело од р'ане му је.

Познач'еш гу њо дамке на десни образ. – Нашему Мийше њај дамка на ч'ело му је од р'ане.

Лексема *бразда* означава ожилјак у виду огреботине, односно траг од гребана, па је са примарним њеним значењем повезује сема 'траг'. Турцизам *нишан* (тур. *nişan*) у основном значењу именује мету у коју се гађа, а секундарна му је семантика „белег, ожилјак задобијен приликом гађања“. Номинационо значење турске речи *дамка* (тур. *damga*) јесте „жиг, печат“, а у једној од семантичких реализација означава „ожилјак на телу“.

I. 4. 3. 2. Трагови од богиња на кожи означавају се лексемом у плуралској форми *р'оше*.

I. 4. 3. 3. Траг од убода именује се лексемом *б'оцка*.

Камо да видим од о'шићо њи је њај б'оцка на образ.

I. 4. 3. 4. Траг од уједа инсекта, односно алергијска реакција на ујед, означава се поствербалом *б'оцка*, а удвајањем се истиче интензитет појаве.

Искач'аф му б'оцке њо снаге.

Ис'ецаљ'е га б'ује, б'оцка-б'оцка је јаднич'е. – Све б'оцке-б'оцке ш'ио му искоч'ил'е њо снаге.

I. 4. 3. 5. Траг по кожи од уједа буве именују се сложеном лексемом *буосерине*.

К'уку, како иде од срам'оше, све буосерина до буосерине и њо гр'ло и њо руке.

I. 5. ТПГ назива телесних течности

I. 5. У посебну подгрупу сврстали смо називе телесних течности, који су забележени у коришћеним изворима.

I. 5. 1. Лексички еквивалент семеме „црвена течност која непрекидно кружи организмом обезбеђујући исхрану ћелија и размену материја“ је *кр'в / кр'ф*.

Т'еч'е му кр'в на нос. – Лубеница искоч'и ка кр'ф црвена.

I. 5. 2. За семему „безбојна сланкаста течност коју луче жлезде у очној дупљи услед бола, узбуђења и сл.“ користи се лексема *сл'уза*.

Овде ћемо навести и глаголску лексему *сл'узи*, са значењем „лучи сузе (о оку)“.

Сл'узи ми не'шићо десно око. – Сл'узиф ми оч'и.

I. 5. 3. Лексема *зној* којом се означава семема „водена течност, текућина коју луче знојне жлезде, а која избија кроз кожные поре“ није регистрована у коришћеној збирци речи, али јесте деноминал *озној се* у значењу „постати знојав, презнојити се“. На основу тога закључујемо да је лексема *зној* саставни део лексичког система.

Ако се озноиши, имаши њромену ња се њресвуч'и. – Де си се њако озноија?

I. 5. 4. Слуз из уста, бала, именује се лексемом у плуралском облику *л'њге*.

Обриши њеј лњге. – Течу му лњге низ њуј брадурину његову. – Течеф му лњге на усња.

I. 5. 5. Слузава течност која тече из носа, слина, именована је лексичким јединицама *мрсол' / м'рсал** (Реметић) и *мансура**.⁶⁴

Обриши дењењу мрсол'. – Нос ми се зањворија од мрсол'.

Мансуре си њуњњја. – Течеф му мансуре. – Обриши му дењењу њеј мансуре (Реметић 1996: 407).

I. 5. 6. Слузав испљувак, шлајм, именује се турцизмом *балгњм* (тур. *balgam*).

Удави га балгњм, нефез не може да узне.

I. 5. 7. Густа лепљива течност која се ствара у запаљеном ткиву на површини коже означава се лексемом *гној*.

Прибра ка рана гној. – Благ мњл'ем ч'е му извуч'е гној. – Свејено њњо му гној рана јаднику, ње не може да се оч'исњи од гној.

I. 5. 8. Семема „лепљив гној који цури из очију, крмељ“ означена је лексемом *дрл'а*.

Мњкни дењењу њуј дрл'у од ока. – Не знам оњк'уд му искач'аф све њеј дрл'е.

Тематска група лексема којима се номинују делови тела хијерархијски је устројена. Систем лексема за означавање делова тела функционише на принципу део – целина. Чланови мањих лексичких целина, подгрупа и микрогрупа стоје у међусобном односу комеронимије и синонимије. Централни лексички скупови су тематске подгрупе назива делова тела, костију и унутрашњих органа, а ближеј периферији припадају чланови подгрупа 'појаве на кожи' и 'телесне течности'. Језгро подгрупа чине лексеме са денотативним значењем (*глава, л'ице, сњрењи, образ, уо, око, нос, усница, врай, грло, гуша, грб, грбина, рбай, њл'еч'о, срце, дуње, нога, рука, бедрица, буњина*), а околијезгреној зони припадају лексеме субјективне оцене. У овој тематској групи доминирају деминутивно-хипокористичке (*главица, главич'ица, глафч'е, обрашч'е, база, грлице, грл'енце, гуњица, ноњица, буњкица, буњкич'е, кошч'е, кошч'ица, грлице, грњманч'е, кује, куренце, брадица, брадич'е*) и аугментативно-пејоративне (*главењина, главина, главурда, врањина, дуњина, руч'ењина, руч'урда, руч'урина, ноњурда, куњиње, брадењина*) изведенице. Одређени број соматизама настао је метафоричким моделом преношења значења по сличности (*богаз, бенг, њулум*).

⁶⁴ Лексема *мрсол'* карактеристична је за призренско-јужноморавске говоре (Skok II: 471; Митровић 1992: 218; Златановић 1998: 237), али је потврђена и у тимочким говорима (Динић 2008: 423) и у Црној Реци (Марковић 1993: 367).

Називи делова тела, односно соматизми, представљају архаични слој лексичког система. Лексеме којима се номинују делови тела воде порекло из прасловенског језика. Словенски анатомски термини добро су очувани у српском призренском говору и саставни су део опште дијалекатске лексике (*глава, л'ице, шило, шил'аник, уо, нос, око, гл'едац, гл'едал'ка, усница, зуб, језик, врати, грло, гуша, шија, ируи, ирсје, сиса, ложич'ица, йоловина, грб, грбина, лец'а, б'рбаи, б'рбе, ил'еч'о, срце, мешина, дује, гузица, и'уика, рука, рамо, мишка, йодмишка, лакьи, шака, ирс, нога, кук, бедрица, бушина, буика, колена, кол'еница, коска, кич'ма, рииеница, ребро, оиашч'ица, желудац и'рба, и'рбушин, грло, гркл'а, гркл'ан, грцман, илуч'а, срце, слезина, слезенка, жила, кур, мошнице, јајце, брада, брадавица, фрга*). Други слој чине турцизми, који се користе паралелно са домаћим лексемама (*ч'аре, богаз, и'укс, арка, иулум, и'уика, бац'ак, миде, и'игерица, дамар, далак, бубрек, иашаце, бенг*). Призренска језичка личност показује склоност ка усвајању турских речи које напоредо користи са аутохтоним словенизмима и тиме усложњава синонимске редове соматизама. Дијалекатска истанчаност огледа се у перцепцији и потреби да се пронађе вербална ознака за сваки део тела и да се језички нагласи оно што је истурено, видљиво, изражено на телу. Језички се маркира сваки орган (*глава, нос, уво, уста, врат, рука, нога*) чије пропорције не одговарају естетској норми коју народ поима као телесни идеал, који је већих или мањих димензија у односу на величину прототипа.

II. ЛСГ придева који означавају телесне особине

II. Лексичко-семантичка група придева којима се означавају телесне особине обухвата придевске лексичке јединице које се односе на физичке карактеристике човека у српском призренском говору. Ову лексичку скупину чини велики број лексичких јединица којима се карактерише човек по некој урођеној или стеченој телесној особини.

Колективна представа припадника једне заједнице о пожељним и непожељним телесним карактеристикама испољава се и на лингвистичком плану, што се огледа у великом броју забележених описних придева који се односе на овај сегмент људске стварности. Дијалекатски маркирани придеви углавном садрже субјективну оцену, која је позитивно или негативно конотирана, и која опис човека своди на једну доминантну његову особину.⁶⁵

За организацију и семантичку анализу система придева за означавање телесних особина важна је колективна свест о постојању прототипичних

⁶⁵ „Она (субјективна оцена – прим. аут.) спада у део семантичког садржаја придева, који би се могао назвати потенцијалном семом, финијом нијансом у значењу, или, просто, експресивношћу“ (Драгићевић 2000: 74).

особа као носилаца прототипичних особина.⁶⁶ Један од критеријума поде-ле придева који описују људске особине, који налазимо код Р. Драгићевић, јесте подела на основу имплицитне компарације. Р. Драгићевић придеве из ове тематске групе дели на оне којима се означавају особине које сви имамо у различитом степену (*висок, леј, йамейтан*) и на оне којима се означавају особине које поседују само неки од нас (*зрикав, кљакав, слей*). Драгићевић, даље, каже да придеви обе групе имају први степен имплицитног поређења, што значи да се њима означава одступање од прототипа у вези са степеном испољености или поседовањем особине, а да само прва група придева има антониме (Драгићевић 2001: 76). Придеви којима се означавају особине које не поседујемо сви немају способност имплицитне компарације, јер означавају апсолутни степен испољености особине. Придеви који подлежу имплицитном поређењу ступају у антонимске односе, при чему се позитивним чланом антонимског пара исказује висок степен изражености особине у односу на степен изражености особине код прототипа, док се негативним чланом антонимског пара исказује низак степен изражености особине или непоседовања особине у односу на прототип (Драгићевић 2001: 76). Придевски антоними не могу имати хиперониме и немају лексикализовану архисему, али је могуће исказати особину коју они значе именицом изведеном од неутралног члана пара (Драгићевић 1996: 25). Проучавајући придеве за означавање људских особина у савременом српском језику анализом прототипа и инпут анализом, Р. Драгићевић закључује да су сема позитивног или негативног колективног вредновања и сема интензитета најважније семе на којима се заснива развој значења овог придевског система, који је хијерархијски организован захваљујући полисемичкој структури придева (Драгићевић 2001: 77).

Придевима који се односе на општи телесни изглед или изглед појединих делова тела бавила се Р. Жугић, на материјалу из јужноморавског дијалекта. Она је у оквиру ове групе издвојила две подгрупе у зависности од тога да ли се придевима квалификује (1) телесни изглед као природна датост или стечена током живота или је (2) настанак придева мотивисан односом према сопственом изгледу, и истиче да придеви друге подгрупе носе снажну негативну конотацију која често достиже степен пејоративности (Жугић 1977: 137). „Лексеме су специјализоване, сужених семантичких поља, а самим тим и бројније“ (Жугић 1997: 143), што је потврђено неколиким групама семантички сродних придева, као, на пример, оних који у семантичком језгру имају недовољну телесну развијеност, говорење, однос човека према послу и сл.

⁶⁶ „Када проценимо да је неко леп, он је леп у односу на прототип, а ако је неко ћелав или зрикав, он је такав за разлику од прототипа.“ (Драгићевић 2000:75).

У руској дијалекатској лексикологији налазимо рад Е. А. Варабјове *Имена прилагательные, характеризующие внешность человека по физическим особенностям, в ярославских говорах*. Придеви су систематизовани у неколико лексичко-семантичких група и описују човека по лепоти, висини, фигури, по форми појединих делова тела, на основу здравственог стања и раличитих врста дефеката. И овде, основу лексичко-семантичких група чине лексеме субјективне оцене, а придевске лексеме ступају у синонимске и антонимске везе, „...большая группа прилагательных имеет прозрачную внутреннюю форму, характерную для диалектной лексики“ (Воробьева 2003: 170).

Систем придева са хиперсемом⁶⁷ 'телесне особине' хијерархијски је устројен и састоји се од девет подгрупа. Лексичке јединице су обједињене на основу хиперо-хипонимских односа и припадају класи 'особина'.

1. ЛСПГ придева са хиперсемом 'изглед',
2. ЛСПГ придева са хиперсемом 'раст',
3. ЛСПГ придева са хиперсемом 'ухрањеност',
4. ЛСПГ придева са хиперсемом 'телесни састав',
5. ЛСПГ придева који карактеришу човека са телесним недостатком,
 5. 1. ЛСМГ придева који карактеришу човека са недостатком неког дела тела,
 5. 2. ЛСМГ придева који карактеришу човека са дефектом хода,
 5. 3. ЛСМГ придева који карактеришу човека са дефектом вида,
 5. 4. ЛСМГ придева који карактеришу човека са дефектом слуха,
 5. 5. ЛСМГ придева који карактеришу човека са говорном маном,
6. ЛСПГ придева који карактеришу човека према изгледу појединих делова тела,
 6. 1. ЛСМГ придева који карактеришу човека према обиму главе,
 6. 2. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику и боји очију,
 6. 3. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику ушију,
 6. 4. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику носа,
 6. 5. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику усана,
 6. 6. ЛСМГ придева који карактеришу човека без зуба,
 6. 7. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику ногу,
 6. 8. ЛСМГ придева који карактеришу човека са деформитетима стопала,
7. ЛСПГ придева који карактеришу човека према особинама коже,
 7. 1. ЛСМГ придева који карактеришу човека према боји коже лица,

⁶⁷ Термин *хиперсема* преузели смо из руске лингвистичке теорије, где је одређен као семантичка компонента вишег ранга којом се означава класа објеката / појмова (Жеребило 2010). Ми ћемо је користити у значењу надређеног појма на сваком нивоу семантичке хијерархије, који има интегралну функцију.

7. 2. ЛСМГ придева који карактеришу човека на основу појава на
кожи,
7. 3. ЛСМГ придева који карактеришу човека на основу осетљивости
коже,
7. 4. ЛСМГ придева који карактеришу човека на основу косматих
делова коже,
8. ЛСПГ придева који карактеришу човека на основу телесних
излучевина,
9. ЛСПГ придева који карактеришу човека по начину говора.

У систему придева којима се означавају телесне особине човека велики број степенованих придевских лексема стоји у међусобном антонимском односу. Такви су придеви којима се означава степен лепоте, степен висине, степен дебљине и степен телесне развијености. Антонимски парови обједињени су појмом који није лексикализован, па смо као критеријум у супротстављању чланова антонимских парова одредили одговарајућу именицу, којом се означава заједнички суперординирани појам. Именица којом је номиниран надређени појам врши функцију хиперсеме. Нестепеновани придеви немају хипероним, јер немају једног неутралног члана, па се не може одредити именица којом бисмо означили критеријум за успостављање одређеног антонимског пара. Такви су придеви који карактеришу човека са телесним недостатком, придеви који карактеришу човека на основу изгледа појединих делова тела, према особинама коже и на основу телесних течности. У оквиру ових подгрупа, поједини антонимски парови супротстављени су према критеријуму присуство / одсуство особине.

II. 1. ЛСПГ придева са хиперсемом 'изглед'

II. 1. Подгрупа лексичких јединица са хиперсемом 'изглед', којој у српском приречном говору одговара квазихипероним *кълѣк* (тур. *kalk*)⁶⁸, дели се у две микрогрупе, међу чијим члановим постоји однос комплементарности:

⁶⁸ Према првом Прџићевом правилу о карактеристикама хипонима хипероним и хипоними морају припадати истој врсти речи (Прџић 1997: 96). Када се надређени појам изражава другом врстом речи у односу на хипониме, као у нашем случају, Р. Драгићевић уводи термин квазихипероним (Драгићевић 2012: 292). Овакав принцип хиперо-хипонимског структурирања дијалекатских лексичких јединица преузели смо из новије руске лексиколошке праксе, тачније, ослањамо се на концепцију коју је спровела В. В. Пирко у раду *Семантичко поле как системное објединение просторечных единиц (анализ фрагмента семантичког поля «Внешний облик человека» в просторечии Приамурья)* (Пирко 2006).

1. придеви са хиперсемом 'пријатни изглед',
2. придеви са хиперсемом 'непријатни изглед'.

Придеви ове подгрупе обележавају трајне физичке пожељне / непожељне особине. Све лексичке јединице садрже елемент субјективности, јер означавају степен изражености особине у односу на прототип, са којим се имплицитно пореде.⁶⁹

II. 1. 1. Придевске лексичке јединице са хиперсемом 'пријатни изглед' и класом 'особина': *л'еї*, *гл'едан*, *л'ичан*, *дил'бер* граде хиперо-хипонимске односе (телесне особине човека – изглед – пријатан изглед).

Бо́же, л'еїа л'и сьм!

*Гл'еднога му́жа узела. – Гл'едно момч'е је. – Неје гл'една, ама је ра-
боїна. – Сесїра гу је ѿо гл'една. – И гл'една и рабоїна.*

Ем млад, ем л'ич'ан. – Сьг сьм узела л'ич'нога му́жа.

Бо́лна л'ежи дил'бер Туїа. – Мо́ри, Бојко, дил'бер девојко (нар. песма).

Ови придеви чине синонимски ред са доминантом *л'еї*, чије је примарно значење „који је пријатне спољашњости“. Придевом *л'еї* дефинишу се остале лексичке јединице, које поред „леп“ садрже још и семантичке компоненте „наочит“ и „стасит“. Потенцијална диференцијална сема 'љубак', присутна је у турцизму *дил'бер* (тур. *dilber*). Све лексеме, осим *дил'бер*, словенског су порекла. Проста придевска лексема *л'еї* (прасл. **лѣйь*) примарно

⁶⁹ Естетски критеријуми призренске културне заједнице подлежу свеprisутном хеленистичком идеалу калакогатије – споју лепоте и доброте, естетског и моралног, усклађености телесног и духовног, комбинацији спољашњег изгледа, племенитости и лепог владања (Жунић 2008: 65). На античким основама поникло је конвенционално поимање лепоте, где важи класицистичко начело пропорције, хармоније и симетрије, пројектовано у представама наивног човека о савршеном облику човековог тела. Идеалне телесне мере и колористички принцип доминантни су квалитативни елементи идеје о лепом у традиционалној естетској култури српског народа (Богдановић 1991: 21–29; Ивић 1995: 30, 36–37; Поповић 1999: 149–154), који се манифестују у клишираним формулама „црна коса, црне очи, бело лице, румени образи, витак стас“ (за жене), „црни бркови, црна брада, стаситост, телена снага“ (за мушкарце). Позитивном естетском утиску доприноси оно што колектив категорише као пријатно (оно што изазива угодност, уживање), при чему је чулни доживљај пресудан у формирању општег укуса и дефинисању идеала телесне лепоте, што потврђују важећа естетичка начела – „лепо је оно што се свиђа без икаквог интереса“, „лепо је оно што изазива опште допадање“, „лепо је предмет нужног допадања“ (Жунић 2008: 62). Иако нема универзалног и апсолутног показатеља лепоте тела, у конкретној епохи и култури симетричност црта лица, складност делова дела, здравље и правилан физички развој естетска су мерила на основу којих се обликује прототип лепог човека. Одступање од стереотипног обрасца лепоте, који је постављен као норматив средине, у призренском патријархалном друштву категоријално се квалификује као непријатно, ружно. Појам ружног супротставља се идеји о лепом и интерпретира се као одсуство лепоте (склада, пропорције, здравља). Флексибилност дозвољена у процени лепог лица и тела, искључена је при оцени онога што друштво перципира као ружно, према чему се на појединачном плану заузима ригидан став и о чему се у говорном чину емотивно и експресивно износи субјективан естетски суд.

означава наведену људску особину. Лексичка јединица *л'ичан* дериват је лексеме *л'ик*, а секундарно значење „леп, наочит, стасит“ развила је из, такође, секундарне семантичке реализације мотивне лексеме „изглед, физиномија једног лица“ (Скок III: 300). Придев *гл'едан* настао је од поствербала *глед* и наставка *-ьн* (Скок I: 568), и у дијалекту и у стандардном језику фигурира са значењем „наочит, лепа изгледа“ (РМС I: 497). Све лексеме садрже имплицитну сему субјективног значења.

II.1. 2. Сему 'непријатни изглед' садрже придевске лексеме: *р'уџсан*, *гр'уб* / *гр'уй*, *грд*, *грдан*, *грдобан*, *ук'убеи*.

Браӣи му ѿо̄ неје гр'уй. – *Ук'нач'ила се шӣо узела ѿо̄га гр'убога мӯжа*. – *Гр'уба је ч'и ѿо̄ гр'уба не б'ива*. – *Гр'убо гу ѿскоч'и ѿо̄ј девојч'е*. – *Свѣ дѣца ги су ѿако гр'убе*.

С'ироч'у ѿеј л'ич'не младанавѣс'ӣе, младожѣња ги бѣше до̄с'ӣа грд. – *Грда ч'и ѿо̄ грда не б'ива*.

Огрде ка ѿорас'ӣе, зе док бѣше мӣцак, нѣ бешѣ ѿако грд'ьн. – *Мӯж гу је грдан ис'ӣӣна, ама је м'лого л'ӯцак*.

Порас'ӣе, ама о̄с'ӣаде грдобан. – *По грдобну жѣну о̄чи нѣ ми видѣле*. – *К'уку, шӣо грдобно гу је ѿо̄ј м'лац'е̄јо девојч'е*.

Од простог прасловенског придева *грд* (прасл. **grǫbь*), који се чува и у том облику, изведени су *грдан* и *грдобан*, који у свом значењу садрже сему интензитета, јер означавају непријатан физички изглед који се граничи са наказношћу. Пејоративне конотације је турски придев *укубеи* (тур. дијал. *ukubet*), који се односи на изразито ружну, скоро наказну особу. Прасловенског је порекла придев *груб* (прсл. **grǫbь*), чије је примарно етимолошко значење „дебео, ружан“, које се чува у дијалекту.

II. 2. ЛСПГ придева са хиперсемом 'раст'

II. 2. У подгрупи лексичких јединица са хиперсемом 'раст' разликују се три микрогрупе:

1. ЛСМГ придева са хиперсемом *средњи рас'ӣ*,
2. ЛСМГ придева са хиперсемом *високи рас'ӣ*,
3. ЛСМГ придева са хиперсемом *ниски рас'ӣ*.

Придевска лексема којом се означава средњи раст прототип је лексема из друге две микрогрупе, које стоје у међусобном антонимском односу. Супротност значења антонима заснива се на принципу „знатна заступљеност – незнатна заступљеност“. Лексичким јединицама ове подгрупе надређена је лексема *бој* (тур. *boy* „висина, раст“).

Мӣцка је у бој, на о̄ца је, на Ванч'е̄ӣа. – *Ба̄ӣал бој ч'о̄век*. – *Бараб'ари-с'ӣе се, да видимо кој је ѿо̄гол'ем у бој*.

II. 2. 1. Семеме „који је средње висине“ одговара турцизам *ör̄īaboј*, који је у готовом облику и значењу преузет из турског језика (тур. *orta boy*).

Ör̄īaboј ч'овек б'еше бија, ни м'лого висок, ни ња ми'ч'ак и бој. – А: Ви-сок л'и на оца? Б: Неје, ör̄īaboј је.

Лексикализација за средњи раст (*ör̄īaboј*) испоставља се као једина вербална ознака за средње вредности и необичан пример забележен у српском призренском говору.

II. 2. 2. Придевске лексеме са хиперсемом 'високи раст': *висок, гол'ем, узун*⁷⁰, *бојл'ија, ба̄иал-бојл'ија, фидан-бојл'ија, кљкљ'ија* обједињују елементе на основу хиперо-хипонимских односа (телесне особине човека – раст – високи раст).

Висок ч'овек б'еше бија. – Високо девојч'е искоч'и.

По гол'ем је од с'тарѣјога бра̄иа. – Тејзи њо гол'емејзи окрач'ало јел'еч'е.

Бојл'ија ч'овек. – Бојл'ија искоч'и на ма̄иер. – Млац'еја њо је бојл'ија зе с'тарѣја.

На д'еду је њако ба̄иал бојл'ија. – Де л'и нац'оше њуј ба̄иал бојл'ија младонав'есиу.

Заједничка семантичка компонента наведених лексема је 'високи раст'. У синонимској парадигми најближу везу остварују домаћи придев *висок* и турцизам *узн* (тур. *uzun* „дуг, висок“) у надимцима типа *Узн-Милан, Узун-С'иојан*. Једним од својих секундарних значења лексема *гол'ем* подударала се са примарним значењем придевске лексеме *висок*. Придевске лексичке јединице *бојл'ија, ба̄иал бојл'ија, фидан бојл'ија* и *кљкљ'ија* дефинисане су семемом „који је стасит, витак“, што имплицира сему 'високи раст'. Све лексеме су у готовом облику преузете из турског језика. Придев *бојл'ија* (тур. дијал. *boyli*, поред *boylu*) у улози основинске речи има именицу *boy* са примарним значењем „стас, узраст, раст“. *Бојлија* је компонента у синтагмама *ба̄иал бојл'ија* (тур. *bat(t)al boylu*) и *фидан бојл'ија* (тур. *fidan boylu*). Први конституент синтагматског споја *ба̄иал бојл'ија* семом 'незграпан' интензивира сему 'висок', која је присутна у другом члану синтагме. У споју *фидан бојл'ија* значење је појачано конотативним елементом *фидан*, чија је примарна семантика „изданак, младаца, танак прут“. Придев *кљкљ'ија* (тур. *kılkı*) настао је од именице *kılık* у значењу „спољни изглед“, што имплицира да је висина једна од пожељнијих особина у вези са спољашњим изгледом.

II. 2. 3. Лексичке јединице са хиперсемом 'ниски раст' и класом 'особина': *ми'цак / ми'ч'ак* и *ки'ч'ик бојл'ија* обједињују елементе на основу хиперо-хипонимских односа (телесне особине човека – раст – ниски раст).

⁷⁰ Индеклабилни придев *узн* користи се само као саставна компонента надимка или као презиме (Чемерикић).

Kòsīa īīēza-Mārin je mićak na oća. – Vāsīl'je īō mićak od Mladēna. – A: Šīō mićko īskoch'ū ovoj dēīē? B: Pa mićka mu je māīī. – Sānda je mić'ka na māīīer. – Mladanevēsīa bēše l'īčna i fīdan-bojl'īja, a mladožēēna gu mić'ak īa debel'ūškas.

Дијалектизам *мићак* / *мичак*⁷¹ је деминутивно и хипокористички конотиран. Двочлана јединица турског порекла *кiч'ик бојл'ија* (тур. *kıçık boylu*, дијал. *boylı*) денотативно означава онога „који је низак растом, мали“, на шта упућује прва лексичко-семантичка компонента, која је и носилац диференцијалне семе (тур. *kıçık* „мален“).

II. 3. ЛСПГ придева са хиперсемом 'ухрањеност'

II. 3. Придевске лексичке јединице са хиперсемом *ухрањеност* деле се на две микрогрупе, чији су чланови градибилни антоними:

1. ЛСМГ придева са хиперсемом 'прекомерна ухрањеност',
2. ЛСМГ придева са хиперсемом 'недовољна ухрањеност'.

II. 3. 1. Хиперсема 'прекомерна ухрањеност' заједничка је семантичка компонента која омогућава парадигматско повезивање придевских лексема *дебѣја* / *дибѣја*, *дебел'ушас*, *дебел'ушкас*, *дежмѣкас*, *шишко* и *шишман* у једну микрогрупу. Чланови овог лексичког скупа су у зависном односу детерминације, градећи синонимски ред са доминантом *дибѣја*.

И дајка-Душан бија дебѣја. – Тај дебел'и Мусīаф Л'иша јанја мѣску, зе коњ нѣ га нѣси. – Онѣјзи дебел'ѣјзи īоī-Гигинице свѣ гу се īрѣсе o[д] дебел'ине. – И оīац му бѣше īако дибѣја ка он шīо је.

И оīац му бија īако дебел'ушас. – Сал Милан и Санда искоч'ише īако дебел'ушасīи на māīīer, a друге дѣца нѣ. – И īој дебел'ушасīо Анч'е ба-шīно.

Младаневѣсīа бѣше л'ична и фидан-бојл'ија, а младожѣња гу мић'ак īа дебел'ушкас. – Дебел'ушкасīо īскоч'и īој Цвеīкѣво млац'ѣјо девојч'е.

Тако је дежмѣкас оīкако га знам. – Л'уикина намескиња је īај деж-мекасīа Л'ѣнка.

Еīе га иде īај шīшко Сīојан.

Семантички се подударају домаћи и турски придев *дибѣја* и *шишман* (тур. *şişman*). Облик *шишко* је или преузет из турског дијалекта као индеклинабилни придев (тур. дијал. *şişko*) или је домаћа творба са хипокористичким суфиксом *-ко* (Петровић 2012: 325; Skok III: 396; Škaljić 1966: 590). Деминутивним формантима *-асīи* и *-касīи* настали су облици *дебел'ушас* и *дебел'ушкас* којима се умањује степен изражености особине. Лексема *деж-*

⁷¹ Облик *мићак* / *мич'ак* настао је редукцијом облика *малецак* услед сужавања артикулације у емфатичним ситуацијама (Богдановић 1987: 67).

мекас дефинисана је семемом „који је мали и дебео, здепаст“, и поред семе ухрањености, садржи и диференцијалну сему раста.

II. 3. 2. Лексичке јединице са хиперсемом 'недовољна ухрањеност' и класом 'особина': *су*, *слаб*, *ѿњњк*, реализују хиперо-хипонимске односе (телесне особине човека – ухрањеност – недовољна ухрањеност), при чему се хипоними налазе у синонимском односу без изражене доминанте.

Суа је ка висменица. – Суа је, сал коска и кожа.

Млого је слаб.

Младаневесиа му ѿњнка, висока.

Значење „мршав, недовољно ухрањен“ лексеме остварују у секундарним реализацијама. Прост придев *су* примарно означава особину онога „који не садржи влаге, који није мокар“, па се радијалном полисемијом из основног значења развило секундарно „који је изгубио потребну влажност, сасушен“, а метафоричким преносом са предмета на човека конотирана је људска особина и остварен интензитет значења. Значење „мршав“ које лексема *слаб* има у дијалекту⁷² засновано је на асоцијативној вези са њеним основним значењем „који је мале физичке снаге, који је слабог телесног састава“. Придев *ѿњњк* у секундарном значењу садржи семе 'витак' и 'висок', које су се развиле из примарне семске структуре „који је мале дебљине, који се јавља у танком слоју“. Семантичка компонента 'висок' диференцијални је знак ове лексеме у односу на *су* и *слаб*, које у семској структури не потенцирају сему висине. Вредносни суд имплементиран у конотативном сегменту семантичке структуре придева за квалификацију неухрањених особа избија у говорним ситуацијама да направи разлику између *су* и *ѿњњк*, јер *су* имплицира негативну оцену и приписује се изразито мршавој особи, док *ѿњњк* означава витку, складно грађену женску особу.

II. 4. ЛСПГ придева са хиперсемом 'телесни састав'

II. 4. Овој подгрупи припадају придевске лексичке јединице обједињене хиперсемом 'телесни састав'. Оне су подељене у две микрогрупе лексема, које стоје у међусобном антонимском односу:

ЛСМГ придева са хиперсемом 'јак телесни састав',

ЛСМГ придева са хиперсемом 'слаб телесни састав'.

Степеновани антоними који припадају овим микрогрупама означавају углавном урођене, трајне телесне карактеристике, оцењене позитивно или негативно у односу на прототип.

⁷² Овакво значење лексеме *слаб* карактеристично је на Косову (Skok III: 277; Елезовић II: 238), а потврђује га и Букумирић у говору северне Метохије (Букумирић 2012: 563). Елезовић бележи и деминутивну форму *слабачак* у значењу „прилично слаб, који није дебео“.

II. 4. 1. Придевске лексичке јединице са хиперсемом 'јак телесни састав': *јак**, *круџан*, *кйвейл'ија*, *бабаџ'ан* у својству хипонима учествују у хиперо-хипонимским парадигматским односима (телесне особине човека – телесни састав – јак телесни састав).

Ко-је јачи да дофаџи (Реметић 1996: 478).

Виок, круџан, л'ичан, диџ.

Не се брџни, кйвейл'ија је он, брџо ч'е џребол'и рџну.

Словенизми *јак* (прасл. **jakъ*), *круџан* и турцизми *кйвейл'ија* (тур. *kuvvetli*) и *бабаџ'ан* (тур. дијал. *babacan*) паралелно се употребљавају за означавање особине онога који је физички снажан, крепак.

II. 4. 2. Лексичке јединице обједињене хиперсемом 'слаб телесни састав' и класом 'особина': *слаб*, *слабач'к* / *слабачак**, *џурав*, *ч'кул'ав*, *забун* граде хиперо-хипонимске односе (телесне особине човека – телесни састав – слаб телесни састав), у оквиру којих хипоними ступају у синонимске односе без јасно опредељене доминанте.

Млого му је џураво деџе.

Ч'кул'аџко ч'кул'ави, и џи да се обџраш сџз мене.

Још од зџмус сџе је џџако забун.

Придевска лексема *слаб* примарно означава особину онога „који је мале физичке снаге, који није јаког, чврстог физичког састава“. У монографији о призренском говору налазимо деминутивни облик овог придева *слабач'ак* (Реметић 1996: 363), којим се интензивира значење мотивне речи – „доста слаб, нејак, немоћан“. Придеви *џурав*, *ч'кул'ав* и *забун* садрже интегрално-диференцијалне семе 'неразвијен' и 'мршав'. Код лексеме *ч'кул'ав* примарно значење „кржљав (о вођу)“ асоцијативном везом се преноси на човека.⁷³ Скок лексему *џурав* са значењем „kržljav, sitan, neparredan“ територијално везује за Косово.⁷⁴ Изводи је од именичке речи *џура* „čovjek malen i mršav, керес“, за коју претпоставља да је поствербал глагола *џуриџи се*, али етимологија није сасвим јасна (Skok I: 634; Skok III: 688). *Забун* је архаични турски дијалекатски лик (тур. дијал. *zabun*, поред *zebun*). Негативна субјективна оцена инхерентна је овим придевским јединицама.

⁷³ Придевска лексема *ч'кул'ав* јавља се и у варијанти *чкол'ав* на ширем подручју Косова и Метохије (Елезовић II: 453; Букумирић 2012: 679). У говору Црне Траве ова лексема примарно означава „чворноватно дрво“, а у секундарној реализацији „пргавог, незгодног човека (Стојановић 2010: 1026).

⁷⁴ Придев *џурав* присутан је и у јужноморавским говарима: у значењу „превише мршав“ на југу Србије (Златановић 1998: 120), „мршав, кржљав, слабе физичке грађе“ у околини Ниша (Јовановић 2004: 62), а у лесковачком говору срећемо *џуљав* са идентичним семантичким садржајем.

II. 5. ЛСПГ придева који карактеришу човека са телесним недостатком

II. 5. Придевима који карактеришу човека са телесним недостатком означава се апсолутни степен испољености непожељне особине, због чега нема антонима са позитивним значењем. Особина онога „који има телесни недостатак, ману“ означава се придевским лексемама *муч'ан*, *невол'ан* и *беанл'ив* / *бејанл'ив*.

Беанл'ива је јадница и муч'на њако бенгава.

Глуо је, невол'но се и родило јаднич'е.

Беанл'ив је ч'уч'а, дѣйка у збор.

Творбеним формантом *-ан* (< *-ьн*) формирани су деноминални придеви *муч'ан* и *невол'ан* са значењем „који има телесни недостатак“. Придевска лексема *муч'ан* имплицитно садржи сему 'патња', доминантну компоненту у примарној значењској структури именице од које је изведен. Наведено значење придевске лексичке јединице *невол'ан* заснива се на традиционалном уверењу да је особа са телесним недостатком несрећна, бедна, али се дериват удаљава од номинационог значења именице која се препознаје у основи и развија специфичну дијалекатску семантику. Придев *бејанл'ив* / *беанл'ив*, изведен од турске именице *беана* / *бејана* (тур. дијал. *beuane* „мана, недостатак физички и психички“) и домаћег суфика *-л'ив*, задржава семски садржај мотивне речи, маркирајући особу са неким физичким недостатком.

Лексичке јединице су повезане интегралном семом 'телесни недостатак', а на основу диференцијалних сема формирали смо пет микрогрупа:

5. 1. ЛСМГ придева који карактеришу човека са недостатком неког дела тела,

5. 2. ЛСМГ придева који карактеришу човека са дефектом хода,

5. 3. ЛСМГ придева који карактеришу човека са дефектом вида,

5. 4. ЛСМГ придева који карактеришу човека са дефектом слуха,

5. 5. ЛСМГ придева који карактеришу човека са дефектом говора.

II. 5. 1. Придеви који карактеришу човека са недостатком неког дела тела су: *сакати*, *кл'анкав* / *кл'анкаф*, *ч'олак*.

Бија рањети у ногу ња о'сѣаде са'кати.

Осѣаде њако кл'анкаф.

Деда му бија ч'олак.

Семеми „који нема део руке или ноге“ одговара лексема *сакати*. Придев *сакати*, преузет из турске терминологије телесних мана (тур. *sakat*), једини је турски придев који се деклинира, аналогично према домаћим придевима са суфиксом *-ати* (Skok III: 190). Придевске лексеме *кл'анкав* / *кл'анкаф* и *ч'олак* (тур. *colak*) садрже диференцијалну сему 'рука'. Њима се карактерише особа која је без руку или је саката у руку.

II. 5. 2. Особу са дефектом хода карактеришу придеви *крив*, *гѣгав* / *гѣгаф*, *бангав*, *ч'оѡав** и *ѡоѡал*, који граде синонимски низ са неопредељеном доминантом.

Мој муѡ Сѡаса бија крив на јѣну нѡгу.

Гѣгав је јѡш о[d] деѡѡѡа. – Е, сал ни бѣше ѣксик ѡѡј гѣгав Тодѡрка. – Шѡѡ ѡѡи је, мѡре, гѣгаф л'и си ѡѡе идеш ѡѡако?

У дѣсну нѡгу је бангав. – Бангаво се и родѡло ѡно. – Мѡкни ми се оѡѡ ѡѡѡ ѡѡѡ, банго бангави.

Тѡѡал ч'ѡвек нѣје за нѡгде. – Раѡѡѡ бѣше у кол'ѣно ѡѡе ѡѡѡаде ѡѡѡал.

У једној од секундарних реализација придев *крив* означава особу која храмље, ѡпа. Овакво дијалекатско значење асоцијативно се развило из примарне семантике ове лексеме „савијен, нагнут, искошен“, која је пренесена на човека који се савија, искривљује при ходу. Придевска лексема *гѣгав* / *гѣгаф* поствербал је глагола *гѣга се*, којим се оноματοпејски опонаша радња, односно ход, а означава особу која се љуља при ходу. Придев *бангав* „ро *postanju* је *siganski pridev rango = sanskrit pangū 'hrom'*“ (Skok I: 89) и првобитно се односио на коње, па је из коњске терминологије ушао у општу лексику да означи људску особину. Придев *ч'оѡав* мотивисан је турском речи *çolpa / çulpa* (Škaljić 1966: 180), а значење садржано у мотивној речи приписује се лицу домаћим формантом *-ав* као карактеристична телесна особина. У Чемерикићевом корпусу овај придев не налазимо. У Реметићевој грађи постоји деадјектив *ѡѡѡавац* / *ч'оѡѡавац* (Реметић 1996: 362, 363), чиме се подразумева егзистирање придева *ѡѡѡав* / *ч'оѡѡав* у српском призренском говору. Турцизам *ѡѡѡал* (тур. *topal*) задржао је изворно значење „хром“.

II. 5. 3. Придеви који карактеришу човека са дефектом вида су: *сиѡ'ав* / *сиѡ'авф*, *ч'ѡр*, *ч'ѡрав**, *шашија*.

Сиѡ'ав се и родѡја.

Бѣч'ар је ч'ѡр.

Ч'оравѡѡо ч'оравѡ, не видѡш л'и ѡѡѡѡѡѡѡ? (Реметић 1996: 463).

Муѡж гу је шашија. – Сѡѡарѡѡо му девојч'е ка да је шашија, ѡѡѡе гл'ѣда, мѣне видѡ.

Словенски придев дијалекатски обојен *сиѡ'ав* / *сиѡ'авф* и турски *ч'ор* (тур. дијал. *çor*, поред *kör*) означавају различити степен оштећености вида. Лексема *сиѡ'ав* / *сиѡ'авф* односи се на особину онога који слабо види, који је кратковид, и има експресивну употребу. Придевима *ч'ор* и *ч'орав* обележена је особа која не види на једно око. Турцизмом *шашија* (тур. дијал. *şası*, поред *şası*) описује се особа којој је свако око управљено у другом правцу, која је разрока.

II. 5. 4. Придевске лексеме којима се карактерише човек са дефектом слуха су *наглу*, *глу* / *глув* / *глуф**, *глуав* / *глуавф*, *глуѡѡѡем* / *глуѡѡѡем**.

Пѡѡѡруш ка да је наглу ѡо мѡло. – Тѡј дѣѡѡе се наглуѡ и родѡло ѡѡе сѡге и не ч'ѡје.

Глу је, викај кџд му збориши. – Теза-Мара је свсвѣм глџа. – Оно џсѣаде глџо од бџл'ес. – Глџому деѣѣѣу казџје ѣрикажње. – Онѣѣзи глџеѣѣзи Маге л'и си рекла? – Ыма глџу жѣну.

Нѣкој ми нѣје глџф (Реметић 1996: 405).

Глџав је, нишѣо не чује. – Глџаф чџвек нѣје за нигде да ѣде. – И нѣмѣур је и глџаф је.

У глџ"онѣми долџзи (Реметић 1996: 405).

Сложеном придевском лексемом *наглу* означава се особа која не чује сасвим добро, која има оштећен слух. Лексемом *глу / глџв / глџф** означена је особа лишена слуха потпуно или делимично. Употребна вредност одређује парадигматску релацију између лексеме *глџв*, односно њених фонетских варијетета *глџ* и *глџф* и лексеме *наглу*. Када означава онога који не чује добро, лексичка јединица *глџв* имплицира експресивну компоненту. Аналогијом према придевима на -ав, којима се означавају телесне особине човека, развио се облик *глуав / глџаф*, без дистинкције у значењу у односу на основни лик. Композит *глџ"онѣм / глџонѣм* у семској структури садржи једну сему више – 'нем', јер карактерише особу лишену и слуха и способности говора.

II. 5. 5. Микрогрупи придева који карактеришу човека са дефектом говора припадају лексичке јединице: *нѣм, бѣл'бав / бѣлбав* и *уњкав*.

Нѣма нѣсѣм, но сѣм айѣѣѣ'ѣка.

Тѣј млѣѣ'еј нѣје бѣл'бав, сѣл ѣѣѣ сѣѣѣреј. – Бѣл'ба бел'бѣви. – Бел'бѣво гу је девојч'е јаднице. – Бѣл'бѣва је џна, мѣри. –И браѣѣ гу је бија бѣл'бав.

Сѣн гу је уњкав.

Придевом *нѣм* окарактерисана је особа лишена способности говора. Порекло овог придева није потпуно разјашњено. По једној теорији то је сложеница с негативним префиксом *не-* и индоевропским кореном **ет-* (> *ити* „разговор“), а по другој је ономатопејског порекла (*ти* код животиња које не говоре), одакле **тѣт-*, са дисимилацијом *м – м > н – м* (Skok II: 516). Лексеме *бел'бав* и *уњкав* су ономатопејског порекла. Придевом *бел'бав / бѣлбав* означена је особина онога који изговара неправилно поједине гласове, који тепа, слично детету које почиње да проговара. Лексема *уњкав* односи се на особину онога који говори кроз нос.

II. 6. ЛСПГ придеви који карактеришу човека према изгледу појединих делова тела

II. 6. Овој подгрупи придева припадају лексичке јединице које карактеришу човека на основу изгледа појединих делова тела, који постаје доминантна физичка карактеристика особе. Значења ових придева развила су се синегдохом, јер се њима описује особа у целости, а не неки део тела. Придеви су разврстани у микрогрупе:

6. 1. ЛСМГ придева који карактеришу човека према обиму главе,
6. 2. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику и боји очију,
6. 3. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику ушију,
6. 4. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику носа,
6. 5. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику усана,
6. 6. ЛСМГ придева који карактеришу човека без зуба,
6. 7. ЛСМГ придева који карактеришу човека са деформитетом кичме,
6. 8. ЛСМГ придева који карактеришу човека према облику ногу,
6. 9. ЛСМГ придева који карактеришу човека са деформитетима стопала.

II. 6. 1. Човек са великом главом окарактерисан је придевом *главаѝ*.
*Главаѝ је на оџа. – Сал главаѝи Лаза бѣше ѣксик. – Миџко деѝе а гла-
ваѝо.*

II. 6. 2. Друга микрогрупа обухвата придеве који квалификују човека према облику и боји очију.

II. 6. 2. 1. Придеви који карактеришу особу по облику очију су *окаѝ* и *кокоѝл'ав*.

Окаѝо ги девојч'е.

Коккоѝл'ава баба.

Синонимски пар *окаѝ* и *кокоѝл'ав* односи се на особу која има изразито крупне очи. Придев *окаѝ* дериват је са наставком *-аѝ*, којим се истиче карактеристична појединост. Девербативни је придев *кокоѝл'ав*, са дијалекатски обојеним творбеним формантом *-л'ав*, који је носилац квалификативне вредности. Формантом *-л'ав* означава се особина онога који „кокоти очи“, који је буљав (*kokoš > kokot > iskokotit* (оџи) „izbuljiti“, Skok II: 121).

II. 6. 2. 2. Придевске лексеме које карактеришу особу према боји очију су: *ѝлавоок**, *џрноок**, *караџ'уз*, *ч'акар*.

Плавóок Немац (Реметић 1996: 381).

џрноок (Реметић 1996; 381).

На гурбеѝ ч'е ѝдем ч'акар.

Прва два примера су композити у чијој се семској структури разликују две семе, интегрална 'око' и диференцијалне 'плав', односно 'црн'. У синонимском односу су домаћа сложеница *џрноок* и турска *караџ'уз* (тур. дијал. *karacıız*, поред *karagöz*), настале простим слагањем. Турцизам *ч'акар* (тур. *çakır*) садржи две значењске компоненте и остварује две семантичке реализације: „који је разнобојних очију“ и „који је светлих очију“.

II. 6. 3. У микрогрупу придева који означавају човека према облику ушију спадају: *клаѝоуш*, *клаѝушас*, *ч'ул'*, *ч'ул'ав*.

Клаѝоушас гу младижења.

Ч'улаво јаднич'е.

Сложени придев *клајоуш* описује особу која има клемпаве уши, тј. чије уши млитаво висе надоле. Први део сложенице је ономатопеја из прасловенског периода (прасл. **klěp*), којом се опонаша бука услед удараца нечим тврдим, затим се име пренело на „клатно, звечак“, па асоцијативном везом на уши (Skok II: 95). Композит *клајоушас* квалификује особу према облику ушију, а облик са творбеним формантом *-ас(и)* умањује степен изражености особине исказане придевом *клајоуш*.

Придев *ч'ул'* је деноминал именице *чула*, чије је примарно етимолошко значење „*ime ovci u koje su малене uši*“ (Skok I: 339). Са животиње особина се пренела на човека који има мале или осакаћене уши. Придевски облик формиран суфиксом *-ав* семантички је еквивалент простом облику и има функцију накнадног морфолошког уобличавања придева *ч'ул'*.

II. 6. 4. У српском призренском говору забележен је придев *крњав*, којим се карактерише особа према облику носа.

На кога њскоч'и њој дѣше њако крњаво?

Док бѣше миџка не бѣше крњава, а кѣд њорасѣе, ѡкрњае.

Придевска лексема *крњав* у секундарној семантичкој реализацији означава онога који је малог, кратког носа. Секундарни семантички садржај „оштећен, непотпун“ са предмета асоцијативно се преноси на део тела.

II. 6. 4. 1. Придевима *грбав* и *грбас* описује се нос који није раван, који има избочину.

Грубѣше гу њај грбаф нѡс.

Грди гу њѡен нѡс ѡѡо је грбас.

Формант *-аси* уноси у дериват значење сличности, па је *грбас* нос који има облик грбе.

II. 6. 5. Према облику усана, човек се карактерише лексемама: *бузл'ија*, *рилав*, *кривоус*.

Тражѣше ѡе јѣн чѡвек, јѣн бузл'ија. – Син гу ѡскоч'и бузл'ија на дѣду. – Тако се бузл'ија ѡно родѣло. – У њѣну куч'у сви су бузл'ије.

На кога ѡскоч'и ѡој Данкино дѣше ѡако рѣлаво?

Оѡишла у ѡѣј кривоусѣе Сѡојанке.

Придеви *бузл'ија* и *рилав* имају идентично значење и употребну вредност. Означавају особу која има дебеле, снажно развијене усне и садрже компоненту експресивности. Обе придевске лексеме изведене су од именица којима се номинују дебеле, пуне усне. Композитом *кривоус* означена је особина онога који је кривих усана.

II. 6. 6. Микрогрупи придева којима се означава особа без зуба припадају дублети *шкрб* и *шкрбав*.

Сѣсѣра му шкрба.

Шкрбав гу је ѡај млѡц'ѣј син.

Примарно, придевске лексичке јединице *шкрб* и *шкрбав*⁷⁵ означавају оштећен, окрњен зуб, али се процесом сличним механизму синегдохе карактеристично својство једног дела тела, у овом случају зуба, приписује човеку као доминантна његова особина.

II. 6. 7. Придеви који карактеришу човека са деформитетом кичме у српском призренском говору су *грбав* / *грбаф*, *грбас* и *гурав* / *гураф*.

Грба̀во се оно и родило. – Грбавица грба̀ва.

Јефџа Гуда бија грбас. – Не се родило грба̀шио, њосл'е огрбе́ло оно.

Чор-Ла̀за самарџија је и њомало гурав. – Тај гура̀ви судија и начџ бија њирџиен њијан. – Њега га вика̀лџ Згура шџио бија гурав.

Деривати са творбеним формантом *-ав* карактеришу особу на основу непожељне особине, односно човека са израслином, избочином на леђима. Формантом *-асџ* негативна оцена карактеристичне особине се ублажава.⁷⁶

II. 6. 8. Особа кривих ногу описује се придевима *кривоногас*, *бајмак*, *бајмакл'ија* и *акл'е*.

Остиарџл'и, одрџиџл'и, кривоногасџи.

Проз димџје гу се види ч'и је она бајмак.

Ада Тодорка бајмакл'ија му је сџсџира њџму.

Тражџија гу њијџ акл'е Јован.

Семе 'крив' и 'нога' садржане су у семској структури сложеног придева *кривоногас*. Облици *бајмак* и *бајмакл'ија* у призренски говор су дошле или преко турског (тур. дијал. *таутак*, поред *раутак* „кривити се“) или преко албанског језика (алб. *бајмак* „кривоног“). Интересантан је индеклинабилни облик *акл'е* којим се означава кривонога особа, чија етимологија није позната и који није регистрован ни у једном дијалекатском речнику призренско-тимочких и косовско-ресавских говора.

II. 6. 9. Микрогрупу придева којима се карактерише човек са деформитетима стопала чине придевске лексеме *дџџџиџабан* / *дџџџиџабан*, *дџџџиџабанл'ија* и *џџџџџног*.

Јован беџе бија дџџџиџабан, ка и сџн му. – И џџџџџ аџ'а-Лукино девојч'е Дџара џскоч'и дџџџиџабан.

⁷⁵ Лик *шкрб* настао је из иницијалне групе *шџџр-* (прасл. **štrьbь*), која потиче дисимилацијом из *шџр-* (прасл. **ščьrb-*) (Skok III: 402) и егзистира на подручју Косова и Метохије (Елезовић II: 482; Букумирић 2012: 696). Старија фонетска варијанта *шџџрб* очувана је у говорима јужне Србије (Златановић 1998: 482), околини Ниша (Јовановић 2004: 686), тимочким говорима (Динић 2008: 917) и у Црној Трави (Стојановић 2010: 1054).

⁷⁶ Говорећи о паралелној употреби придева на *-ав* и *-асџ* са именицама које означавају део тела као мотивним речима, Р. Драгићевић каже да је код ове категорије придева на *-асџ* дошло до укрштања значења категорије придева карактеристичне особине / детаља и категорије придева са деминутивним значењем (категоризација придева по М. Павловићу). Значење придевске варијанте на *-ав* је апсолутније, а придевом на *-асџ* се исказује особина у мањој мери (Драгићевић 2001: 111).

*И Милан Циц, вуци му на ѿуѿи, бѣше бија дѿзѿабанл'ѿја.
Паѿѿрног се и рѿди, јаднѿч'е.*

Придевом *дѿзѿабан*, који је у готовом облику преузет из турског језика (тур. *düztaban*), карактерише се особа која има равна стопала, односно равне табане. Сложени придев *ѿаѿѿрног* односи се на особу чија су стопала окренута ка унутра. Претпостављамо да је ова лексема у призренски говор дошла из македонског језика, где *ѿаѿѿрног* значи „што е како нозе на патка“ (ДРМЈ).⁷⁷

II. 7. ЛСПГ придева који карактеришу човека према особинама коже

II. 7. Подгрупа придева који карактеришу човека према особинама коже састоји се од четири микрогрупе придевских лексема:

7. 1. ЛСМГ придева који карактеришу човека према боји коже лица,

7. 2. ЛСМГ придева који карактеришу човека на основу појава на кожи,

7. 3. ЛСМГ придева који карактеришу човека на основу осетљивости коже,

7. 4. ЛСМГ придева који карактеришу човека на основу косматих делова коже.

II. 7. 1. У посебну микрогрупу интегрисани су придеви којима се описује особа на основу боје коже лица: *белол'ѿкас*, *румен*, *смѿгѿр* / *смѿгар*, *ѿ'рномањаc** / *ѿрномењаc* / *ѿ'рномењаc**, *ѿсмер*.

Белол'ѿкас је ѿн на ѿца. – Сѿѿарѿјо гу девојч'е је белол'ѿкаcѿѿо, а ѿѿѿј мацѿ'ѿјо ѿа ѿсмер. – Дѿца му су белол'ѿкаcѿѿе, на бабу.

Дѿбру девојку, л'ѿѿу, румѿну...

Дѿша смѿгар у л'ѿѿе. – Тој смѿгро девојч'е.

Јен улази ѿ'рномењаc (Реметић 1996: 442).

На кога ѿскоч'ѿ ѿсмер ѿвој дѿѿѿе кѿд ни ѿѿѿѿ ни маѿѿѿи му несу ѿсмер.

Придев *белол'ѿкас* означава особу светле пути. Творбени формант *-ас(ѿѿ)* уноси елемент експресивности у семантички садржај мотивне речи, при чему субјективна оцена није упадљива. На исти начин гради се и придевска лексема *ѿрномењаc*, која се у говору јавља и у фонетским варијантама *ѿ'рномањаc* и *ѿ'рномењаc*. Овај придев има неутрално значење, описује особу тамног тена, при чему се деминутивност не осећа. Идентично значење има турцизам *ѿсмер* (тур. *esmer*). *ѿрномењаc* и *ѿсмер* се паралелно користе. Особа која има црвенкасту боју коже лица окарактерисана је придевом *румен*. Семе 'црвенкаст' и 'ружичаст' у семантичком садржају придева *румен* имплицирају финију значењску нијансу – румен тен последица је доброг

⁷⁷ У ДРМЈ лексема *ѿаѿѿрног* маркирана је као архаична са литерарном употребном вредношћу. Среће се у народној македонској поезији.

здравља и један од најважнијих естетских критеријума у традиционалном поимању женске лепоте. У антонимској релацији са лексемом *румен* је придев *смугар* „мрк, црн“, са импликацијом ’болестан’. Скривена компонента употпуњује денотацију придевске лексеме и детерминише њену употребу. Квалитативна својства која се односе на боју тена приписују се особи углавном као привремена особина узрокована телесном тегобом или душевним немиром.

II. 7. 2. У српском призренском говору регистровани су придеви *дамкал’ија*, *фрґав* / *ф’рґав** и *рошав* / *рошаф*, којима се квалификује особа која има извесне промене на кожи.

Груби га шїој шїо је дамкал’ија свуї̄ њо главе, ња и њо снаге и њо ноге. Ф’рґав беше (Реметић 1996: 400).

Рошаф је ка Панӣа њої-Сїојанов.

Турцизмом *дамкал’ија* (тур. дијал. *damgali* / *damgali*) карактерише се особа која има тамне мрље, пеге по кожи. Придевском лексемом *фрґав* означена је особина онога који има бубуљице, а придевом *рошав* описује се особа која на кожи има трагове од богиња. Формантом *-ав* садржај мотивне речи приписује се денотату као карактеристична негативна физичка особина.

II. 7. 3. У посебну микрогрупу сврстани су придеви који карактеришу човека на основу осетљивости појединих делова коже на спољашње надражаје: *гил’ич’кав* / *гил’ич’каф*, *гил’игич’кав* / *гил’игич’каф*, *гл’ич’кав* / *гл’ич’каф*.

Да је гил’ич’кав, гил’ич’кав је. – Сал̄ њод мїшкѹ шїо је гил’ич’каво, зе на друго месїо нѣ. – Он је млого гил’ич’каф свуд њо снаге.

Он ич’нѣје гил’игич’аф.

Гл’ич’кав је њо шабане. – Ич’нѣје гл’ич’кава.

Све придевске лексичке јединице потичу од истог, ономагопејског корена и имају идентично значење. Поствербали су глагола са коренском морфемом *гил-* (Skok I: 561). Изведени су од фонетски модификованих глаголских основа, а означавају особину онога који је осетљив на надражаје коже услед додиривања појединих делова тела.

II. 7. 4. Општа придевска лексема којом се означава особа са израженом косматомшћу гласи *длакав*

Длакав је он свуї̄ њо снаге.

II. 7. 4. 1. Особа чија је брада обрасла длаком означена је придевом *брадаї̄*.

Досѣг не бија брадаї̄. – Тому брадаї̄ому њу Раме.

II. 7. 4. 2. Особа без бркова и браде карактерише се придевским дублетима *ч’ос(е)* и *ч’осав*.

Осїаре њакѣв ч’ос.

Узѣла ч’осавога Миїу.

Суфиксом *-ав* на мотивну реч турског порекла (тур. *köse*) истиче се карактеристична појединост, у овом случају одсуство длакавости на бради и изнад горње усне.

II. 7. 4. 3. Онај који је без косе окарактерисан је придевским дублетима *ч'ел'* и *ч'ел'ав*.

Самур кайак на ч'ел'аву главу.

Лексема *ч'ел'* (тур. дијал. *çel*, поред *kel*) преузета је у изворном облику и значењу. Преузети семантички садржај задржава се и у облику са домаћим наставком *-ав*, који је фреквентнији у говору.

II. 7. 4. 4. Особа која има увијене праменове косе, коврце, описује се придевским синонимима *кудрав*, *грџурав* / *грџул'ав* и / *гурџурав* / *гурџул'ав*, *ч'когрил'ав*.

Од брач'у сал Сивџки је грџул'ав. – И деда му, њој-Гига, бија њако грџул'ав. – Грџул'аво њскоч'и оно на мајџер.

Сивојановица аџ'а-њојова њсџаре и још је грџурава. – Висок, л'ич'ан, ња грџураф, да њи је мило да га гл'едаш.

Сивџки Десџојов њел'еја, ама још је грџурав. – Младожџења ги бџеше висок, л'еј, л'ичан, ња још и грџураф.

Још и дњџс је она њако гурџул'ава. – Оро водџше јџн гурџул'аф момак. – Девер гу бџеше бија гурџул'аф, а не мџж.

Придев *кудрав* настао је од именице *кудеља* (прасл. **kondeľь*), везујући се асоцијативно за примарно значење мотивне речи „конопљина или ланена влакна“.

II. 8. ЛСПГ придева који карактеришу човека на основу телесних излучевина

II. 8. 1. Особа којој често тече слюзава течност, слина, из носа означена је придевом *мрсол'ав*.

Врак њи изџеја њуј Мару мрсол'аву. – Цвџџко Дујџна дајма је мрсол'ав, завал'ија. – Дошла и донџла њо сџбе њој мрсол'аво дејџиџиџе.

II. 8. 2. Онај коме цури слуз из уста, бала, описује се придевом *л'игав* / *л'игаф*.⁷⁸

Кџд гџд га њогл'едаш, њој девојч'е је л'игаво.

II. 8. 3. На основу присуства густе лепљиве течности која се ствара у запаљеном ткиву на површини коже особа се карактерише придевом *гнојав* / *гнојаф*. Овом придевском лексемом углавном се означавају делови тела захваћени упалом коже из којих цури гној.

⁷⁸ У Речнику САНУ овакво значење придева *љигав* означено је као покрајинско (РСАНУ 11: 663). У књижевном језику полисемија се развија у другом правцу и придев секундарним значењем улази у сферу апстрактног, прецизније, у домен духовних особина (РМС III: 254)

Гнојав је свѸд ѿо снаге.

Сѿиојанке аѸ'а-Ц'орине цеја ѿај о́браз гу је гнојаф. – Тој гноја́во уо, свејено гу ѿе́ч'е. – На гноја́ву ра́ну ва́л'а да ѿу́ра бла́г ме́л'ем.

II. 8. 4. Особа са крмељом у очима описује се лексемом *дрл'ав / дрл'аф*.

Дајма је ѿа́ко дрл'аф. – Шѿио ѿи је, мо́ри, ѿој девојч'е ѿа́ко дрл'аво? – Дрл'ави́ца дрл'ава!

Сви придеви ове подгрупе су деноминативни деривати уобличени формантом *-ав*, који задржавају цео семантички садржај мотивне речи.

II. 9. ЛСПГ придева који карактеришу човека према начину говора

II. 9. 1. У Чемериѿевој лексичкој збирци налазимо придеве којима се карактерише човек који брзо говори: *бргозбо́рл'ив / бргозбо́рл'иф, бргозбо́ран* и *брзо́рек*.

Бргозбо́рл'ив је и он, цеја о́ѿац. – Тој је́но де́ше ѿио ѿма, ѿа и оно ѿскоч'и бргозбо́рл'иво.

Бргозбо́ран је ка и ма́ѿи ѿио му била. – Бргозбо́рно, ма́јко, ка да изе́ло но́гу од коко́шке.

Према класификацији Р. Драгићевић, ови придеви спадају у категорију придева акције, којима се одређују особе по некој радњи која се стално понавља да поприма квалификативну вредност, постаје особина. Придеви који карактеришу човека који брзо говори девербативног су порекла, са карактеристичним творбеним формантима *-л'ив* и *-ан*. На основу приложених илустрација може се наслутити колективна аксиолошка процена дате особине, која није искључива али нагиње ка негативној оси квалификације човека.

Лексичко-семантичка група придева којима се означавају телесне особине обухвата девет подгрупа, у оквиру којих се формирају мање лексичке скупине. Систем придева којима се карактерише човек на основу физичких својстава хијерархијски је устројен.

Степеновани придеви ступају у антонимске парадигматске односе и обједињени су заједничком хиперсемом. С обзиром на то да придеви не могу имати лесикализовани хипероним, на основу заједничке архисеме извели смо именицу којом смо означили надређени појам (нпр. за антонимски пар *леј-ружан* хипероним је 'изглед'; за *висок-мицак* 'раст'; за *дебеја-су* 'ухраћеност', за *јак-слаб* хипероним је 'телесни састав'). Чланови антонимског пара супротстављени су на основу уже семе, која је представљена синтагмом ('пријатан изглед' – 'непријатан изглед', 'високи раст' – 'ниски раст', 'прекомерна ухраћеност' – 'недовољна ухраћеност', 'јак телесни састав' – 'слаб телесни састав'). Човек је позитивно или негативно обележен у вези са неком особином, што подразумева и неутралну међувредност. Осим у случају

обележавања човека средње висине (*орџабој*), где је та међувредност лексикализована, у осталим случајевима није, али функционише као имплицитни члан поређења. На тај начин успостављају се хиперо-хипонимски односи међу лексичким јединицама у оквиру једне лексичке скупине. У оквиру подгрупе лексеме стоје у међусобним односима комплементарности, а у оквиру микрогрупе налазе се у односу детерминације, градећи синонимске редове (*л'еј, гл'едан, л'ичан – ружан, груб, грд, грдан, грдобан; висок, гол'ем, бојл'ија, баџал-бојл'ија, фидан-бојл'ија, кљк'ија – мицак / мичак, кјч'ик бојл'ија; дебеја, дебел'ушас, дебел'ушас, дежмекас, шишко, шишман – су, слаб, њњк; јак, кјвејл'ија, бабац'ан – слаб, слабач'к, журав, ч'кул'ав, забун*).

Подгрупа придева којима се карактерише особа са телесним недостатком садржи нестепеноване придеве, којима се означава апсолутна особина (*сакаџ, ч'олак; крив, гегав, ч'ојав, њојал; силав, ч'ор, шашија, глу, глуонем*). Нестепеновани су и придеви који припадају подгрупама придева који приказују човека према изгледу појединих делова тела, на основу осетљивости коже, телесних течности и начину говора. Њима се описује особа на основу карактеристичне појединости. Особина појединих делова тела или нека телесна особеност постају доминантно обележје које се приписује особи као носиоцу те особине (*главај, клајоуш, ч'ул'ав, крњав, рилав, бузл'ија, грбав, кривоногас, бајмак, бело'икас, црномањас, фржав, рошав, длакав, ч'ел'ав, ч'ос, кудрав, гргул'ав, мрсол'ив, дрл'ав, бргозборл'ив*). Преношење карактеристика делова тела на особу семантички је процес сличан механизму синегдохе, али то није синегдоха, јер се употребом придева уз именицу ширег значења не мења његова семантика. Значење се не мења иако се шири перспективизација (*кудрав човек = човек кудраве косе*). Ову способност имају само придеви који означавају физичке људске особине (Драгићевић 2001: 223).

Сви придеви имају способност грађења синонимских веза, при чему се синонимија остварује паралелном употребом домаће и турске лексеме (*висок, бојл'ија; дибеја, шишко; јак, кјвејл'ија, бабац'ан; слаб, забун; црноок, карац'уз; кл'анкав, ч'олак; крив, ч'ојав; кривоногас, бајмак; црномањас, есмер*). Други начин настанка синонима је стварање секундарних значења асоцијативном везом према основном значењу или развијањем појединих значењских компонената примарног значења (*гледан, су, слаб, њњк, ч'кул'ав, рилав, крив, гегав, кудрав*). Синонимичност се остварује и извођењем нових придевских облика експресивно конотираних, који у говору функционишу паралелно са мотивним придевом (*грд, грдан, грдобан; глув, глуав; шкб, шкрбав, бајмак, бајмакл'ија, дјзџабан, дјзџабанл'ија; ч'ул', чул'ав; чел', чел'ав*).

Највећи број лексичких јединица из ове лексичко-семантичке групе изведен је творбеним формантом *-ав*, који се додаје именичкој, придевској и глаголској творбеној основи, којима се означава особа као носилац неке карактеристичне телесне особине, најчешће негативне (*кл'анкав, гегав, бангав, ч'ојав, гил'ав, глуав, бел'бав, крњав, грбав, гурав, рилав, шкрбав, фргав, рошав, гил'ич'кав, гил'игич'кав, длакав, ч'ел'ав, кудрав, гргурав, гургурав, л'игав, гнојав, дрл'ав*).⁷⁹ Неутралног су карактера формант *-ан* (*грдан, муч'ан, невол'ан, беанл'ив, бргозборан*) и *-л'ив* (*беанл'ив, бргозборл'ив*), којима се приписује особина садржана у мотивној основи, док се дијалекатским творбеним формантом *-л'ав* истиче негативна субјективна оцена, односно пејоративност (*кокџл'ав, гркул'ав, ч'когрџл'ав*). Аугментативно-пејоративног значења је формант *-аџ* (*главаџ, окаџ*). Деминутивног карактера је творбени формант *-ас(џ)*, којим се ублажава присуство непожељне собине или је таква особина изражена у мањој мери (*дебел'ушас, дебел'ушкас, дежмекас, клаџушас, грбас, кривоногас, белол'икас*).

Језгро ЛСГ придева који означавају телесне особине чине придевске лексеме које особу квалификују на основу спољашњег изгледа, раста и ухрањености. Централни елементи групе су придеви којима се описују телесни састав и телесни недостаци човека. У централној зони орбитирају и чланови којима се маркира човек према изгледу појединих делова тела као његовој доминантној физичкој особини. На периферији су окупљене лексеме које описују човека према неком карактеристичном својству, које може бити одлика актуелног физичког или здравственог стања или прерасти у трајно својство (особине коже, телесне излучевине, начин говора).

Систем придевских лексема са значењем физичког својства значајан је сегмент при расветљавању језичке слике стварности призренских Срба и у склапању мозаика језичке слике призренског човека. Класификација придева унутар лексичко-семантичке групе и њихов статус у групи могу допринети расветљавању опште културолошке оцене и реконструкцији владајућег стереотипа телесности у призренској култури не прелазу из XIX века у XX век. По ондашњим естетским мерилима, лепота, висина и снага су високо вредноване спољашње особине. Пожељно је да млад мушкарац буде висок и јак, а млада жена витка (*џџнка*). Лепота се најчешће приписује младима и подједнако је важна и за младиће и за девојке. У разговорном дискурсу чији су учесници жене неретко се истиче физичка лепота мушкараца, што разоткрива афинитете и критеријуме Призренки при одабиру партнера, ако су, уопште, имале право избора, тачније њихове потајне жеље. Удата Призренка неће пропустити прилику да у женском друштву нагласи да је „узела

⁷⁹ Творбени формант *-ав* садржи експресивну лексичку вредност, с обзиром на то да сви придеви за означавање телесних особина деривирани помоћу овог наставка имају непожељно значење (Драгићевић 2007: 194).

гл'еднога мужа“. У квалификацији женских особа, атрибуту *гл'една* обично се додаје и *рабојна*, јер једино у комбинацији са вредноћом, лепота може жену да приближи колективном идеалу. При опису младе жене, квалификативом *рабојна* допуњује се и наглашава комплетна позитивна слика, али се и компензује неки физички недостатак.

Нетолеранција према претераном експлицитно се испољава у аксиолошкој процени дијалекатске језичке личности и манифестује у одабиру лексичких јединица којима се конкретне особине вербализују, али и у истанчаности њиховог семантичког садржаја. Прекомерна гојазност је крајње непожељно својство, као и тешка потхрањеност, а став говорника према екстремно дебелим и екстремно мршавим људима је изразито негативан. Међутим, у говорном чину провејава извесна симпатија према умерено ухрањенима, односно према људима гојазним у мањој мери, што је језички изражено деминутивним придевским облицима. Такође, народ веома прецизно перципира разлику између неухрањености (мршавости) и виткости и опажена својства ментално складишти у две супротне категорије. Когнитивна процена призренског социјума о пожељним и непожељним особинама формирана је на традиционалном народном уверењу да је телесна маса показатељ здравственог стања, а добро здравље је вредност инваријантна свим културама и друштвима. У Призрену се особине неухрањеног и болесног човека чак и лексички изједначавају (*слаб*). Према болесним члановима заједнице, тачније, према онима који имају неку физичку ману, урођену или стечену, социјум испољава хомогени став, што показују квантитативно уједначени синонимски редови. За сваки од дефеката у говору постоји од три до пет лексичких ознака (за хромост 5, за слабовидост и слабост слуха по 4, сакатост 3, говорне мане 3), тако да ниједан од телесних недостатака није посебно језички маркиран.⁸⁰ Материјал нам пружа увид у, мање-више реалну, слику призренске стварности онога доба и у менталитет Срба Призренаца, који не трпи неспособност, чак ни у виду и облику који су изван човекових моћи. Инвалидност онеспособљава човека за рад, а рад је на самом врху вредносне скале, одмах после здравља. Здрав човек, члан колектива способан за рад културолошки је модел патријархалног друштва и друштвени идеал призренске локалне заједнице крајем XIX и у првој половини XX века.

III. ЛСГ именица којима се номинује човек по телесним особинама

III. Трећу лексичко-семантичку групу ЛСП *шелесне карактеристике човека* чине именице којима се номинује човек по телесним особина-

⁸⁰ Истраживање Р. Драгићевић показало је да деформитети највише привлаче пажњу описивача нечијег изгледа, а одмах за њима и истакнути, наглашени делови тела (Драгићевић 2010: 116).

ма. Карактеристична физичка својства човека, позитивна или негативна, представљају једну од основа именовања човека у српском призренском говору. Лексичке јединице којима се денотира човек према спољашњем изгледу, што укључује општи изглед, висину, тежину, телесни састав, телесне недостатке, изглед појединих делова тела и сл., спадају у групу атрибутивних именица, јер имају придевски карактер значења. „Захваљујући својој концептуалној вредности, именице овога типа представљају типичне представнике *nomina attributiva*“ (Штасни 2011: 168).

Деривационо-семантичком анализом *nomina attributiva* у стандардном језику баве се Г. Штасни (Штасни 2007, 2013) и Р. Драгићевић (Драгићевић 2001)⁸¹. Један сегмент књиге Г. Штасни *Речи о човеку* односи се на сагледавање деривационих специфичности лексема којима се именује човек према физичком изгледу. Спроведена је семантичко-деривациона анализа персоналних *nomina attributiva* од прототипичних опозитних придева *леј* и *ружан* и анализиране су *nomina attributiva* мотивисане соматизмима и глаголима карактеристичним за чулну перцепцију, као и глаголима говорења и кретања (Штасни 2013). Дијалекатски корпус атрибутивних именица основа је радова Р. Жугић, која је са семантичко-творбеног становишта проучавала пејоративе за женска и мушка лица у јабланичком говору (Жугић 2009; Жугић 2010). Истражујући и лингвистички уобличавајући различите сегменте дијалекатског лексичког система, овог типа именица у лесковачком говору дотакао се и Н. Богдановић (Богдановић 2009).

Именовање човека у руским народним говорима тема је бројних радова и докторских дисертација (Геляева 2002; Махмутова 2002; Урманчева 2003; Пирко 2006; Гурская 2010, Литвинова 2011, *Седойкина 2011*). Номинацијом лица у брјанским говорима са семантичког, творбеног и деривационог аспекта бавила се Ј. В. Седојкина, са посебним освртом на именовање по спољашњим карактеристикама и изгледу (Седојкина 2011). Опширан фрагмент монографије Т. А. Литвинове *Номинации человека как отражение языковой картины мира* посвећен је именовању човека по физичким карактеристикама у воронешким говорима (Литвинова 2011). С. Л. Гурскаја је истраживала именице општег рода којима се карактерише човек по спољашњим ознакама у јарославским говорима (Гурская 2010). На примеру анализе семантичког поља 'внешний облик человека' у градском говору Приамурја, В. В. Пирко представља семско обједињавање дијалекатских јединица (Пирко 2006). Човек као објект номинације у турским говорима у Русији предмет је истраживања А. И. Геляјеве, с освртом на концептуалну семантику и начине номинације „внешнего человека“. (Геляева 2002).

⁸¹ У раду посвећеном придевима са значењем људских особина у савременом српском језику Р. Драгићевић истраживачку пажњу посвећује и именицама насталим од таквих придева (Драгићевић 2001).

Експресивна лексика, као важан слој дијалекатске лексике, присутна је у свим наведеним радовима. Као централна тема јавља се у раду Урманчејеве *Экспрессивы со значением лица в говорах Вологодской области* (Урманчеева 2003), где је посебно обрађено лексичко-семантичко поље „характеристика човека по его внешнему облику“, и у компаративном истраживању *Оценочные существительные со значением лица женского пола в русском и английском языках* А. Н. Махмутове (Махмутова 2002). Метафоричка номинација човека, као израз колективне експресије, веома је продуктивна у народним говорима. Овом слоју лексике посвећени су радови *Лексико-семантическое образование существительных со значением лица (на основе метафоризации)* С. Л. Акопове (Акопова 1985), *Метафорические номинации в системе языка* Ж. Вардзелашвили (Вардзелашвили 2001), *Анималистическая лексика румынского языка как способ характеристики человека через сравнения и метафоры* А. О. Кубасове (Кубасова 2008) и *Антропонимический потенциал анималистической лексики* Е. Н. Каљиткине (Калиткина 2010).

Конзистентан теоријско-методолошки приступ феномену експресивности у српском језику налазимо у монографији С. Ристић *Експресивна лексика у српском језику*, где ауторка на примерима именичких и глаголских експресива представља мотивационо-психичку (прагматичку) и когнитивну зависност њихове семантике, експресивност посматра са дијахроног и синхроног аспекта и на основу урађеног когнитивног модела значења експресивне лексике у српском језику предлаже и представља типски начин обраде експресивне лексике у речнику. Феномену експресивне лексике у српском језику С. Ристић приступа у складу са новијим тенденцијама у развоју лингвистичких теорија, пре свега когнитивне лингвистике и теорије језичке личности, представљајући прагматичке и когнитивне карактеристике конотативне семантике именичких експресива и типове аксиолошког лексичког значења (Ристић 2004). Једно поглавље књиге посвећује проблему именичких експресива типа 'особа + спољашњи изглед', преузетих из жаргонског речника (Ристић 2004 : 87–105).

Структурирање лексичко-семантичке групе именица којима се номинаује човек по телесним особинама заснива се на физиолошком саставу човека, али и на перцепцији околине човека као носиоца одређених телесних ознака. Систематизација лексема по подгрупама и микрогрупама показује каквим језичким средствима за именовање лица по телесним карактеристикама располаже српски призренски говор и открива специфичан став говорника према њима. Именице субјективне оцене су готово све оне које су настале од придева којима се означавају људске особине, као и оне настале од именица са значењем делова тела. Субјективна оцена садржана је у свођењу особе на само једну особину која је доминантна по оцени говорника. У овим случајевима творбени формант не игра важну улогу (Драгићевић 2001: 32).

Именичке лексичке јединице експресине конотације могу се објаснити екстралингвистичким чиниоцима, у првом реду факторима психолошке природе.

ЛСГ именица којима се номинује човек по телесним особинама састоји се од дијалекатских лексичких јединица са хиперсемом 'телесне особине' и класом 'ознака' забележених у српском призренском говору. С обзиром на то да ову ЛСГ углавном чине именице које су деривационим процесима настале од придева за означавање физичких својстава човека, њихова подела заснива се на подели придева у оквиру ЛСГ придева којима се карактеришу телесне особине. Именице којима се номинује човек по телесним особинама систематизоване су у десет подгрупа, које се састоје од мањих лексичких целина – микрогрупа, чији чланови ступају у лексичке парадигматске односе: хиперо-хипонимске, антонимске и синонимске.

Номинационе јединице сврставају се у подгрупе на основу заједничких сема, односно хиперсеме, и у мање лексичке целине – микрогрупе на основу сема нижег ранга, формирајући хијерархијски устројен систем:

1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'изглед',
2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'раст',
3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'ухраћеност',
4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'високи раст/прекомерна ухраћеност',
5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесни састав',
6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесни недостатак',
7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'делови тела',
8. ЛСПГ именица са хиперсемом 'особине коже'
9. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесне излучевине',
10. ЛСПГ именица са хиперсемом 'начин говора.

III. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'изглед'

III. 1. Лексичке јединице са хиперсемом 'изглед' сврстане су у две супротстављене микрогрупе:

1. именице са хиперсемом 'пријатан изглед',
2. именице са хиперсемом 'непријатан изглед'.

III. 1. 1. Именичке лексичке јединице обједињене семом 'пријатан изглед' у српском призренском говору имају лексикализовани хипероним *шїрейл'їја* (тур. *şöhretli* „онај који је леп“). Међусобно су супротстављене диференцијалним семама 'особа мушког пола', 'особа женског пола'. Чланови микрогрупе стоје у односу комплементарности, градећи антонимске релације типа мушко – женско.

III. 1. 1. а. Лексичке јединица са интегралном семом 'пријатан изглед' и диференцијалном 'особа мушког пола' је *аслан*.

Има два сина, два аслана. – Синóви л'и су? – аслáни!

За лепу, наочиту, крупну мушку особу користи се турцизам *аслан* (тур. *arslan*), којим се примарно именује крупна, крволочна звер из породице мачака *Felis leo*, односно лав. Номинација је остварена метафоричким преносом, при чему су доминантне физичке карактеристике животиње асоцијативно пренете на човека. У српски призренски говор инфилтрирана је турска метафора са целокупним културним фоном који је прати и који је уткан у њен семантички садржај. Представе које турски народ има о лаву блиске су српској језичкој личности, што је утицало на усвајање имена и у домену позитивне карактеризације човека.

III. 1. 1. б. Лексичке јединице са интегралном семом 'пријатан изглед' и диференцијалном 'особа женског пола' формирају синонимски ред: *аслáнка*, *аџикиња*, *каџана*, *кокóна*.

Шџо има јéну ч'ёрку аслáнку, да џи је мило да гу гл'ёдаш. – Тёзи алка Цавине аслáнке, Дáнке, џријáје гу свё шџо обóч'е.

Ё, шџо аџикињу унуку има. – Милујеш л'и џуј аџикињу?

Оч'еш л'и Милку џојóву, оч'еш л'и нáзл'и кокóну?

За лепу, наочиту жену или девојку у употреби су турцизми *асланка* (тур. *arslan*), *аџикиња* (тур. *аџ*) и *каџана* (тур. *katana*), који се значењски подударају у секундарним семантичким реализацијама, имплицирајући сему позитивне оцене. Стилски релативни синоними имају експресивну вредност, јер су метафорички трансформисали примарни семантички садржај. Лексема *асланка* (тур. *arslan*) изведена је од именице мушког рода *аслан*, задржавајући семантику речи у основи. Зоометафоре су и лексеми *аџикиња* и *каџана*. Лепа, грациозна жена подсећа на ждребицу, бедивију, што је примарно значење лексеми *аџикиња*. Основно значење именице *каџана* у призренском говору је „велика мазга за коришћење брдске артиљерије“, а метафоричко значење „стасита, лепа, наочита жена“ настало је развијањем семантичке компоненте 'велика' и потенцијалне семе општег изгледа. Лексема *кокóна* у Призрену значи „лепотица, госпођа“ и највероватније је преузета из турског језика (тур. *kokona* „1. госпођа (хришћанка, Гркиња); 2. жена склона гиздању“). Првобитно се ова реч односила на хришћанске жене, које су се модерно облачиле и пратиле европску моду⁸², а потом се тако називала дотерана, нагиздана жена која оставља пријатан естетски утисак на околину⁸³.

III. 1. 2. Лексичке јединице интегрисане у микрогрупу са хиперсемом 'непријатан изглед' и класом 'ознака' ступају у све три врсте лексичких парадигматских односа: хиперо-хипонимски (телесне карактеристике – изглед

⁸² Значење „госпођа, дама обучена ала франга“ бележи Елезовић (Елезовић I: 301).

⁸³ Овакво значење потврђено је у македонском и албанском језику (Петровић 2012: 184; ДРМЈ).

– непријатан изглед), антонимски (особа мушког пола – особа женског пола) и кохипонимски, односно синонимски (синонимски ред).

III. 1. 2. а. Мушка особа непријатне спољашњости у говору Призрена номинирана је релативним експресивним синонимима: *грдник*, *грдоња*, *грдило*, *грдоба*, *ч'ел'еш*, *укубеи*, *шебек*, *наказа*.

Грдник, да се згрдзиш кд га видиш. – Онога грдника грднога Ч'ор-Зѣфу, јојеи обукл'е свѣ у нѡво.

Зайусија се, грдило се уч'унија. – Кој, ѿој грдило л'и ѿражија онакву девојку? – Оному грдило Соколу свѣ више му се кривиф ноге.

Муж гу је јен грдоња, да га не ѿогл'едаш. – Гредѿа шѿо ѿакву девојку дадоше оному грдоње Ванч'ѣшу.

Гл'ѣј га какав је, цѣла грдоба. – Погл'едај се у огл'едало да видиш шѿо грдоба си.

А, бре ч'ел'ѣшу, и ѿи си наша да ми збориш.

А ѿи, шебеку јѣдѣн!

Таку наказу ка шѿо је он несмо видѣл'е.

Пејоративност суфиксалних изведеница *грдник*, *грдоња*, *грдило*, *грдоба* произилази из семантичког садржаја творбене основе, коју чини придев *грд(ан)*. Семантички еквиваленти граде се пејоративним суфиксима *-(н)ик*, *-оња*, *-ило*, *-оба*, којима се интензивира негативна оцена садржана у основи. Понављање творбене основе показује да непријатан изглед веома привлачи пажњу говорника. Погрдно је маркиран поименичен турски дијалекатски придев *ч'ел'еш* (тур. дијал. *keleş* „ружан, груб“), који се у српском призренском говору користи као подругљива реч за ружну особу. Из изворног дијалекта преузета је лексема *укубеи* (тур. дијал. *ukubet*), која се у говору Призрена понаша и као придев („ружан, наказан“) и као именица којом се номинује веома ружна мушка или женска особа. Метафоричком трансформацијом изворног примарног семантичког садржаја турцизма *шебек* (тур. *şebek* „мајмун“) развило се фигуративно и пејоративно значење које конотира ружног човека, засновано на семи изгледа. Сема интензитета иманентна је лексеми *наказа*, којом се номинује веома ружна, нагрђена особа. Ова лексема није својствена идиому који обрађујемо, у призренски говор је, највероватније, ушла под утицајем књижевног језика.

III. 1. 2. б. Именице са интегралном семом 'непријатан изглед' и диференцијалном 'особа женског пола' су семантички еквиваленти *грда*, *грдница*, *грдул'а*, *грдило*, *наказа*, *наказница*.

А, мори, грдо грдна, ч'е видиш своје сал док ми ѿаднеш у руке. – Посвадише се шѿо извадила лакрдију онѣзи Миѿрине грде.

Грдница, мајко, мука да ѿе уфаѿи кд гу ѿогл'едаш ѿакву. – Не гл'едај ѿѿу'е слѣмке, мори грднице, ѿѣке гл'едај своје грѣде, гл'едај каква си ѿи сама.

*Што грдул'а му била жена, боже ч'увај. – Онџи грдул'е ора да не гу
узнеш од руке.*

Урааи се, умре и њој грдило, њај грбавица Агна.

Млого је грдна, јадница, наказа, да је дал'еко.

Онџи наказнице, онџи крифке, гу реко све у оч'и.

Наведени деадјективни деривати номинују женску особу приписујући јој атрибутивни садржај мотивног придева. Првостепени деривати са простим придевом *грд* у основинском делу јесу именичке лексеме *грда*, *грудл'а* и *грдило*, док је именица *грдница* изведена од дублетне форме *грдан*. Творбене основе су носиоци субјективне оцене, а форманти *-а*, *-ица*, *-ул'а* и *-ило* пејоративност попримају од основе и негативно конотирају женску особу као носиоца особине. Носиоци повишеног степена експресивности су наставци *-ул'а* и *-ило*, а ефекат снажног интензитета пејоративности постиже се употребом деривата *наказница*. Непријатан физички изглед жене углавном се доводи у везу са неким физичким недостатком, а може бити и последица њеног немарног односа према сопственој спољашњости. Носиоци дијалекта строго оцењују телесну непривлачност, што је посебно наглашено у женском разговорном дискурсу.

III. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'раст'

III. 2. Подгрупа именица са хиперсемом 'раст' и лексикализованим хиперонимом *бој* дели се на две микрогрупе лексичких јединица са супротстављеним семама 'високи раст' и 'ниски раст'. У оквиру микрогрупа нема опозиције према семи пола, јер се истим лексемама номинују и мушке и женске особе.

III. 2. 1. Лексичке јединице са хиперсемом 'високи раст' и класом 'ознака' граде хиперо-хипонимске односе (телесне карактеристике – раст – високи раст) и стоје у међусобном синонимском односу: *дугоња*, *грдосија*, *бојл'ија*, *баиал бојл'ија*, *фидан бојл'ија*⁸⁴, *гранда*, *алосија*, *див* / *диф*.

Онџе дугоње Симе Пуч'е.

⁸⁴ Лексичке јединице турског порекла *бојл'ија*, *баиал бојл'ија* и *фидан бојл'ија* употребљавају се у истом облику и као придеви и као атрибутивне именице, а њихову функционално-семантичку вредност одређујемо на основу Чемерицићевих илустративног материјала.

У Чемерицићевој збирци има много турцизама који су истовремено окарактерисани и као именице и као непроменљиви придеви. Етимони ових речи су именице, али су у призренском говору коришћене као детерминанте уз неку другу именицу. С. Петровић ову појаву објашњава директним турским утицајем, сматра да је то рефлекс бесуфиксалног, односно придевског изафета (Петровић 2012: 350). Турцизме које Чемерицић дефинише и као именице и као индеклабилне придеве третираћемо или као именичке или као придевске речи у зависности од ширег синтаксичког контекста.

Ћаде се за онога грдосију Симу Пуч'у. – Тому грдосије Панушму баџа-Ал'ексиному њвоје кондуре не му сџадаф ни на њолч'аник. – И она бидна грдосија ка и брач'а гу.

Тому бојл'ије кол'ико му вал'а за јене ч'ашире. – Ђ, ч'кул'о један, и њи да се барабарши със онога бојл'ију.

А: За кога су њеј ч'акшире? Б: За онога баџал бојл'ију Симу Ч'емерику.

Шџо однесе њому фидан бојлије?

Ђше га, иде њај грана Сима. – Ада, със њолч'аник да ње газне њај грана, црева ч'е њи исџури. – Ти, брѣ, ка јен њаџл'иц'ан, и њи да искоч'иши на меџдан оному гране. – Муж гу беше мицк, сџиан, а она јена грана, у зубе да га њонесе.

Дрџши л'и на њамеџ шџо алосија беше, бог да га њрџши, Сима Ч'емерика?

Висок, круџан, л'ичан, диџ. – Тај ч'аџкунов дџв Данил воденичко коло га дџза ка јену њѣрку.

Сему позитивне оцене имплицитно садржи турцизам *бојл'ија*, којом се квалификује висока, стасита особа као носилац пожељне особине. Сему интензитета уноси лексичка компонента *фидан* у синтагми *фидан бојл'ија*, којом се именује особа танког и високог стаса. Остале лексеме имплицирају сему негативне оцене, изражавајући субјективан став говорника према особи високог раста. Експресивима *дугоња*, *грдосија*, *див / диџ* и *баџал бојл'ија* именује се особа несразмерно високог раста. Лексема *дугоња* укључује значењски елемент 'мршав', док лексеме *грдосија*, *алосија*, *грана*, *див / диџ* и *баџал бојл'ија* интегришу семе 'веома висок', 'крупан', 'снажан'.

Са творбеног аспекта, лексема *дугоња* је деадјектив, са пејоративним наставком *-оња*, који уноси експресивност у значење деривата. Пејоративност именице *грдосија* условљена је пејоративном творбеном основом, а непродуктиван аугментативни суфикс *-осија* поприма својство пејоративног суфикса у контакту са таквом творбеном основом. Овим наставком формирана је и пејоративна метафора *алосија*, која примарно означава особу која много и халапљиво једе, а у секундарној реализацији семантички је изједначена са основним значењем лексеме *грдосија*. Обе су формиране сложеним суфиксом *-осија*, који се везује, у једном случају за именичку, а у другом за придевску основу и има функцију интензивирања експресивности. Митолошки термин *див* секундарно означава човека изузетно високог раста и велике снаге. Овакво значење лексеме *див* заснива се на колективној представи о митолошком бићу људског обличја натприродне величине и снаге и поређењу човека натпросечног раста и телесне снаге са овим апстрактним појмом.

III. 2. 2. Лексичке јединице са хиперсемом 'ниски раст' и класом 'ознака' обједињују елементе на основу хиперо-хипонимских односа (телесне

карактеристике – раст – ниски раст) и ступају у сининимске односе: *йи́нцур*, *здѣйка*, *йѳокмак*.

Здѣйка је, не мо́ж да га йодѳгнеш.

Миѳак а дебел'ушас, йѳокмак.

Семемом „особа малог раста“ дефинисана је лексема *йинцур*, која је потврђена на ширем подручју Косова и Метохије у лику *йиѳрак* и значењем „мали, малишан“ (Елезовић II: 537), али не и у осталим говорима призренско-тимочког ареала. Ова реч дошла је преко албанског језика (алб. *picërë*) (Skok III: 610). Следећи њену изворну семантику, можемо закључити да је у призренском говору основно значење настало развијањем семе 'дечак'. Интегрално-диференцијална сема за именице *здѣйка* и *йѳокмак* је 'набијен'. Лексема *здѣйка* дериват је изведен од придева *здејастѳ* и неутралног наставка *-ка*, који поприма негативну конотацију од творбене основе, означавајући ниску а дебелу особу. Основно значење турцизма *йѳокмак* (тур. *tokmak* „маљ, дрвени чекић“) у Призрену је „дрвени грнчарски набојац за ситњење земље“. Метафорички пренос заснива се на продуктивности семе тежине алатке, док је сема висине садржана у самом својству здепастости.

III. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'ухрањеност'

III. 3. У подгрупи лексичких јединица са хиперсемом 'ухрањеност' издвајају се две микрогрупе са семама 'прекомерна ухрањеност' и 'недовољна ухрањеност', чији су чланови у међусобном антонимском односу.

III. 3. 1. Именице са хиперсемом 'прекомерна ухрањеност' деле се у мање лексичке целине, односно синонимске редове, који су супротстављени семом пола.

III. 3. 1. а. Лексичке јединице са хиперсемом 'прекомерна ухрањеност' и диференцијалном семом 'особа мушког пола' су кохипоними: *дебѣл'ко*, *свиња*, *йѳурум*.

Онѳга дебѣл'ка Јована Труѳа ноге више не носѳф. – Огоѳја се йѳај дебѣл'ко, бурило се уч'инѳја.

Проѳ'е йѳај свиња, йѳај дѳбѣја Јован.

Еѳте га, иде йѳај йѳурум.

Деминутивност суфикса *-ко* неутралисана је експресивним садржајем творбене основе, тако да изведеница *дебел'ко* у призренском говору фигурира као мање-више неутрална номинација дебелог човека. Негативно су конотиране метафоре *свиња* и *йѳурум*. Семе сликовитости, пејоративности и интензивности садржи зоометафора *свиња*. Метафоричком трансформацијом примарног значења турцизма *йѳурум* (тур. *ııulum*) настао је назив за један део човековог тела – трбух, а ширењем перспективизације значење се преноси на човека са израженим трбухом, односно дебелог човека.

III. 3. 1. б. Лексичке јединице са хиперсемом 'прекомерна ухрањеност' и диференцијалном семом 'особа женског пола' граде кохипонимске и синонимске односе, без јасно опредељене дијалекатске доминанте: *дебел'ица*, *дебел'ајка*, *дебел'ка*, *дебел'уша*, *дебел'ушка*, *дунда*, *дундица*, *свиња*, *џурум*.

Дебел'ицо, њомери се мало њошамо да седнем.

Тај дебел'ајка још мало ња със своју дебел'ину да пресџигне и мона-Сџфку.

И онџзи дебел'ке Газикалове гу се нашла сџпреч'а, заџросила се за Цџку ласџрац'ију.

Тој Л'енч'е је дебел'уша, ама кџд џгра џро, лџсно га џгра.

Тај Санина дебел'ушка рано њоч'ела да се гои. – Онџзи Сџојанове дебел'ушке гу оџешњаја минџан.

Пој-Сџојанова л'и бџше џај дунда шџо џроц'е надџл'е? – Дунда дебела кџч'у не њомџла.

А џај дундица унџка л'и џи је? – Онџзи Косарине дундице гу оџешња ал'инч'е.

Нагоџла се, свиња се уч'инџла.

Па и џај мона-Сџфка, нагоџла се, џурум се уч'инџла.

Једнокоренски синоними су *дебел'ица*, *дебел'ајка*, *дебел'ка*, *дебел'уша*, *дебел'ушка*. Именички деривати изведени продуктивним суфиксима *-ица*, *-ка*, *-уша* и дијалекатски обојеним наставцима *-ајка* и *-ушка* попримају значење особине исказане придевом у творбеној основи (*дебел-*). Наведени суфикси женску особу маркирају експресивним квалификативом. Сема деминутивности запажа се у лексеми *дебел'ушка*.

Ономатопејског порекла су лексема *дунда* и њен деминутивни облик *дундица*. Именица *дунда* којом се именује веома дебела женска особа, односно *дундица*, којом се номинује дебела девојчица, у вези су са придевом *надувен*, при чему је основа *ду-* ономатопеизирана (Skok I: 457). Метафорама *свиња* и *џурум* погрдно се називају особе оба пола.

III. 3. 2. Лексичке јединице са хиперсемом 'недовољна ухрањеност' нису опозициониране по полу, већ стоје у међусобним односима кохипонимије и синонимије, означавајући особе и мушког и женског пола: *мрша*, *мрџвац*, *сарага*, *акреј*.

Ослабџа, мрша се најравџја

Ослабџа, ослабџа, жџв мрџвац се уч'инџја. – Осушџла се, сал кџс и кџжа се уч'инџла, мрџвац дошла.

Осушџја се, ослабџа, сарага се уч'инџја.

Ослабџа, акреј се уч'инџја.

Мршава, ослабела особа у Чемерикићевој збирци дефинисана је именичком лексемом *мрша*. Интересантно је постојање овог апелатива с обзи-

ром на то да наши извори покузују одсуство придева *мршав*.⁸⁵ Секундарним значењима мршаву особу означавају лексеме *мршвац*, *сарага* и *акреј*. Метафоричком трансформацијом примарне семантике остварен је пренос значења по сличности спољашњег изгледа у лексеми *мршвац*. *Сарага* и *акреј* су зоо-метафоре којима се номинује мршава особа. Из примарне семске структуре којом се означава *сарага* – „врста ситне, суве слатководне рибе“, секундарно метафоричко значење развило се продуктивношћу сема ’ситна’ и ’сува’. Сема негативне оцене присутна је у конотативној сфери значења лексеме *акреј* (тур. *akrep*), која примарно означава „шкорпију“. Пренос семантичког садржаја остварен је на основу негативне колективне представе о „зглавару сродног пауку, са доњим вилицама у виду штисаљки и отровном жаоком“.

III. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'високи раст / прекомерна ухрањеност'

III. 4. Посебну подгрупу чине именице са хиперсемом 'високи раст / прекомерна ухрањеност', због њихове фреквентности и експресивне вредности у говору Призрена. Подељене су у две микрогрупе са интегралним семама 'особа мушког пола' и 'особа женског пола'.

III. 4. а. Лексичке јединице са хиперсемом 'високи раст / прекомерна ухрањеност' и диференцијалном семом 'особа мушког пола' граде хиперо-хипонимске (телесне карактеристике — високи раст / прекомерна ухрањеност — особа мушког пола) и синонимске односе: *бѣвол*, *бѣздол*, *меч'ка*, *гарѣѣа*, *шаѣшал*, *Ајдар Бѣл'а*.

Порѣса, жѣно, раскруѣњаја се, љѣја бѣвол се уч'инѣја.

Порѣса, љѣја бѣздол се уч'инѣја. – И за ѣѣѣга бѣздола л'и се наѣшла девојка.

И ѣѣј гарѣѣа л'и се уфѣѣѣја у ѣро.

И ѣѣј Ајдар Бѣл'а л'и се уфѣѣѣја у ѣро? – Е, Ајдар Бѣл'о јѣна, шѣѣ не гл'ѣдаш ѣреѣ себе кѣд идеш.

Сема 'крупан' присутна је у свим лексичким јединицама којима се именује висока и прекомерно ухрањена мушка особа. Сема 'незграпан' повезује лексеме *бѣвол*, *бѣздол*, *гарѣѣа*, *меч'ка*, *шаѣшал* и *Ајдар Бѣл'а*, сема 'трапав' заједничка је лексемама *Ајдар Бѣл'а* и *шаѣшал*, а сема 'тром' одликује семску структуру лексеме *меч'ка*. Све лексеме су фигуративно маркиране, а секундарне семантичке реализације остварене су метафоричком трансформацијом примарне семантике. Апсолутни синоними су зоо-метафоре *бѣвол* и *бѣздол*, којима се крупан, незграпан мушкарац сликовито пореди са врстом говечета *Vubalus*. Скупини лексема којима се номинује

⁸⁵*Мрша* и *мршав* стоји у вези са *мрха* > *марха* > *марва* и значењски је повезано са *мрѣина* (Skok II: 467).

телесно незграпна, трома особа придружује се својим фигуративним значењем дијалектизам *меч'ка*, који у семском саставу примарне семантичке реализације садржи семе 'крупан' и 'незграпан', а секундарно метафоричко значење развијено је на продуктивности ове две семе, које имплицирају и тромост као особину. У Чемерикићевој лексичкој збирци регистрован је и локализам *Ајдар Бал'а*, властито име прерасло у метафору за незграпну мушку особу. Турцизми *гарийа* (тур. *garip* „странац, туђин; чудноват, небичан“)⁸⁶ и *шайшал* (тур. *şabşal* „лењ“) преобликовали су изворну семантику, и у призренском говору означавају високу и дебелу особу, са семом 'незграпан' као интегралном за обе лексеме, и диференцијалном 'трапав' у лексеми *шайшал*.

III. 4. б. Лексичке јединице са хиперсемом 'високи раст / прекомерна ухрањеност' и диференцијалном семом 'особа женског пола' граде хиперо-хипонимске односе (телесне карактеристике — високи раст / прекомерна ухрањеност— особа женског пола) и формирају синонимски ред без јасно опредељене доминанте: *гол'емц'ика** (Реметић), *бивол'ица*, *биздол'ица*, *меч'ка*, *мазбајџа*, *гарийа*, *шайшал*, *сурейајка*, *сурейач'а*.

Туж ли Санину бивол'ицу зајпросија.

По од гу њознавам њиј биздол'ицу Јефу, сал ч'ини: њрајџ, њрајџ, њрајџ.

Шџо младаневесџа ги беше, мазбајџа.

Кужу, шџо гарийа ги беше младаневесџа!

Ене гу иде њај сурейајка.

Све наведене лексеме у семском саставу имају сему 'незграпна'. Денотативно значење има једино лексема *гол'емц'ика*, преузета из монографије С. Реметића, уз коју стоји објашњење „крупна, развијена жена“ (Реметић 1996: 91). Компонента 'трапава' укључена је у семску структуру десигната *биздол'ица*, *меч'ка*, *сурейајка* и *сурейач'а*. Интегралне конотативне компоненте су сема експресивности и сема негативне оцене. Метафоризацијом су настала именована *бивол'ица*, *биздол'ица*, *меч'ка* и *мазбајџа*. Називи *бивол'ица*, *биздол'ица* и *меч'ка* за крупну, незграпну женску особу мотивисани су карактеристичним особинама ових животињских врста и везом по сличности пренети на људско биће. Потенцијална сема величине, тачније гламазности, садржана у основном значењу лексеме *мазбајџа* (тур. *mazbata* „протокол, записник“), мотивисала је метафорички пренос са предмета на особу. Турцизмима *гарийа* и *шайшал*, семантички се придружују именице *сурейајка* и *сурейач'а*, изведене домаћим наставцима пејоративне конотације *-ајка* и *-ач'а* и израженом негативном оценом.⁸⁷

⁸⁶ У северној Метохији *гарий* је „сиромашна, немоћна особа“ (Букумирић 2012: 94).

⁸⁷ Очигледно је да творбену основу пејоратива *сурейајка* и *сурейач'а* чини именица *сурей*, чију етимологију и семантику нисмо успели да одгонетнемо. Могуће је да је од тур. *sürtük* „жена која сio dan besposliči, sokačara“ (Skok III: 364). Њену продуктивност потврђују облици *сурујаја* са значењем „одрасла и развијена девојка“ у говорима северне Метохије

III. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесни састав'

III. 5. Именице са хиперсемом 'телесни састав' формирају две микрогрупе са супротстављеним семама 'јак телесни састав' и 'слаб телесни састав'.

III. 5. 1. Именичке лексеме са хиперсемом 'јак телесни састав' гранају се у два мања парадигматска лексичка скупа, чији чланови стоје у међусобном антонимском односу, супротстављени дистинктивним обележјем 'мушко' / 'женско'.

III. 5. 1. а. Хиперсема 'јак телесни састав' и диференцијална сема 'особа мушког пола' повезује лексеме *муџина* и *бабаџ'ан*, којима се примарно номинује крупан, снажан мушкарац.

Сви гол'ѐми, цѐле муџине, ња оч'е, богами, и да јѐдеф. – Тај муџина Сѝма Пуч'а.

Ч'кул'о јѐдан, и њи да се дол'иш сѝ њога бабаџ'ана.

У српском призренском говору аугментатив *муџина* и турцизам *бабаџ'ан* функционишу као апсолутни синонимски пар, јер им се примарна семска структура у потпуности поклапа. Обе лексеме садрже сему позитивне оцене, јер су телесна развијеност и снага пожељне особине мушкараца.

III. 5. 1. б. Особа женског пола јаког телесног састава именује се лексичком јединицом *бабаџ'анка*, изведеном од именице за мушки род, али је, за разлику од мотивне турске речи, негативно конотирана. Телесне особине својствене мушкарацу као одлика физичког изгледа жене подлежу строгом естетском суду колектива и таква оцена је експлицирана у творбено-семантичкој структури женске номинације.

Обѐдве ч'ѐрке гу су њако бабаџ'анке. – Туј бабаџ'анку л'и зайросѝја?

III. 5. 2. Микрогрупу лексичких јединица са хиперсемом 'слаб телесни састав' чине два синонимска реда лексема супротстављених по семи пола.

III. 5. 2. а. Кохипоними који стоје у међусобном односу релативне синонимије обједињени на основу хиперо-хипонимских односа (телесне карактеристике – слаб телесни састав – особа мушког пола) су: *ч'кул'а*, *ч'кул'авко* / *ч'кул'афко*, *авеѝ*, *розга*.

ѐ, ч'кул'о јѐдѝн, и њи ми се сѝл'иш. – Искрши ми ѝ'ам њај Бил'бил'ов ч'кул'а.

Мѝкни се одѝл'е њи, ч'кул'авко ч'кул'ави.

Кѝд ги гл'ѐдаш, ка авеѝе да видиш.

Зар и од онога розге ч'ѐкаш какву рабоѝу?

(Букумирић 2012: 590) и *сурѝуља* у значењу „девојчурљак“ у лесковачком говору (Митровић 1992: 374). Изворно нам је познато да се у околини Алексинца за крупну, несразмерно развијену девојку каже *сурѝачина*.

Деадјективи *ч'кул'а* и *ч'кул'авко* именују слабу, неразвијену мушку особу, при чему експресивност проистиче из семантике придева од којег су изведени. Метафоричким преносом развила су се секундарна значења лексема *авеџ* и *розга*, која се односе на слабу, оронулу, исцрпљену особу. У случају лексема *авеџ* метафоричка асоцијација заснована је на трансформацији типа апстрактно – конкретно, ослабео човек доводи се у везу са привиђењем, утваром. Два конкретна семантичка садржаја „изношена, похабана ствар“ и „исцрпљена, изнемогла, немоћна особа“, који представљају полисемантичку структуру лексема *розга*, повезује потенцијална сема функционалности. Сема интензитета заједничка је овим двама лексемама.

III. 5. 2. б. Лексичке јединице са диференцијалном семом „особа женског пола“ су: *ч'кул'авица*, *авеџ* и *розга*.

У њејзи Ч'ијрине ч'кул'авице.

Ослабела, авеџ се уч'инила, да је дал'еко.

Да видиш њуј њеза-Јефу, да гу не њознадеш, розга се уч'инила ч'уч'ка она.

III. 6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесни недостатак'

III. 6. Именичке лексичке јединице са хиперсемом 'телесни недостатак' обједињене су у подгрупу на основу хиперо-хипонимских односа (телесне карактеристике – телесни недостатак) са лексикализованим хиперонимом *ил'еџл'ија* (тур. *illetli*) „особа која има телесну ману, недостатак“.

Ицина најмлац'еја ч'ерка ил'еџл'ија је, јадница, има другу работу.

На основу сема нижег ранга разврстане су у четири микрогрупе:

б. 1. именице са хиперсемом 'дефект хода',

б. 2. именице са хиперсемом 'дефект вида',

б. 3. именице са хиперсемом 'дефект слуха',

б. 4. именице са хиперсемом 'дефект говора'.

III. 6. 1. Именичке лексема са хиперсемом 'дефект хода' граде два синонимска реда чији су чланови међусобно супротстављени семом пола.

III. 6. 1. а. Именице са хиперсемом 'дефект хода' и диференцијалном семом 'особа мушког пола' у српском призренском говору су *гегавца*, *гегавко* / *гегавко*, *ч'оџавац**, *банга*, *џоџал*.

Још не л'и доша онај гегавца Косџа? – Ти, гегавцу гегави, да гл'едаш своју работу. – И онџу гегавцу Сокџу доша дџн, умре јадник.

Гегавко гегави. – Заџросила се за онџа гегавка баждаранца. – Тај гегавко гу је џеџкич'ич'.

Ч'оџавац (Реметић 1996: 362)

Ада џај банга Ц'џа, кој други мџже да бидне?

Микни се о[д] ш[о]га ш[о]й[а]ла, о[д] ш[о]га нал'е[и]а. – Јеф[т]и[е] ш[о]й[а]лу с[е]с[т]ра ми р[е]ч'е.

Именице *гегавца*, *гегавко*, *ч'о[и]авац* и *банга* изведене су од придева који у дериват уносе семантички садржај, а неутралним творбеним формантима означава се особа – носилац особине.

III. 6. 1. б. Именице са хиперсемом 'дефект хода' и диференцијалном семом 'особа женског пола' граде синонимске парадигматске односе: *гегавица*, *кривач'а*, *кривка* / *кривка*, *ш[о]й[а]л'ица*.

Ч'ерка гу је гегавица. – Ч'ш[о]й[а]ш се др[у]гом, м[о]ри гегавице, а с[е]бе не видиш каква си.

Т[а]ј кривач'а Милан[о]ва сврш[н]а. – Сна[е] Милан[о]ве с[е]с[т]ра м[е]герем била кривач'а.

Он[е]јзи наказнице, он[е]јзи кривке, гу р[е]ко св[е] у о[ч]и.

Т[а]ј кривка, ш[а]ј ш[о]й[а]л'ица с[е]с[т]ра л'и гу се ош[р]ова[л]а? – И он[е]јзи ш[о]й[а]л'ице гу се нашла ш[р]ил'ика да се удаде.

Лексеме *гегавица* и *ш[о]й[а]л'ица* граде моционе парове са лексемама мушког рода *гегавца* и *ш[о]й[а]л*, и представљају праве антониме. Једнокоренске лексеме *кривач'а* и *кривка* немају опозита у мушком роду.

III. 6. 2. Дијалекатским лексичким јединицама са хиперсемом 'дефект вида' диференцирају се особе мушког и женског пола.

III. 6. 2. а. Кратковида мушка особа именује се лексемама *сил'авац* и *сил'авко* / *сил'авко*.

Сил'авац сил'ави.

Сил'авко сил'ави!

Суфиксална поименичења *сил'авац* и *сил'авко* номинују мушкарца као носиоца особине садржане у придеву. Субјективна оцена присутна је, такође, у творбеној основи.

III. 6. 2. б. Лексичке јединице са хиперсемом 'дефект вида' и диференцијалном семом 'особа женског пола' су *сил'авица*, *ч'оравица** и *ч'ор[а]јка*.

Д[е] м[о]ри, сил'авицо сил'ава!

Ч'оравицо ч'ор[а]ва, не видиш л'и ш[е]с[т]и[и]ју? (Реметић 1996: 463).

Синонимима *ч'оравица* и *ч'ор[а]јка* у српском призренском говору номинује се женска особа која не види на једно око. Ове лексеме стоје у односу релативне синонимије према именици *сил'авица*, којом се именује женска кратковида особа. Лексеме *ч'оравица* и *сил'авица* имају транспарентну творбену структуру: мотивисане су пејоративно конотираним придевским јединицама *ч'орав*, односно *сил'ав* и неутралним суфиксом *-ица*, којим се означава особа женског пола. *Ч'ор[а]јка* је изведена од придевског облика *ч'ор* и сложеног суфикса *-ајка*, који поприма пејоративно обележје творбене основе, преносећи пејоративну семантику на лице које означава.

III. 6. 3. Именице са хиперсемом 'дефект слуха' обједињују елементе на основу хиперо-хипонимских односа (телесне карактеристике – телесни недостаци – дефект слуха) и налазе се у међусобном антонимском парадигматском односу.

III. 6. 3. а. Именичке лексеме са интегралном семом 'дефект слуха' и диференцијалном 'особа мушког пола' представљају синонимски низ: *глуваца*, *глувако* / *глувафо*, *глуан*, *глуфч'а*, *глуфџер*, *шурлан*.

Виђе л'и тиџа глуваца Драгеџа? – А, море глуваџу глува.

Тај маџаџи'џа Л'уба џера маџаџи с онога глувака Тоду. – Глувафо глува.

Тому глувану вал'а и със џрсиџе да му збориш џа да џе разбере. – А, море, глувану глуви, ако џе дофаџим џа џи џроч'бч'кам уџи џо мојски, једнџк ч'е џроч'ујеш.

Миџни ми се одоџл'е, е глуфч'о један. – Оному глуфч'е Драгеџу.

Оглувеја, глуфџер биднаја. – Задефав онога глуфџера Пануша.

Викај, шурлан је, не ч'ује. – Искидасмо се од сме със тиџа шурлана Цвеџка.

Наведеним лексемама номинује се мушка особа са делимичним или потпуним оштећењем слуха. Мотивна реч лексема *глуан*, *глуфч'а*, *глуфџер* је придев *глув*, а лексема *глуваца* и *глувако* његов дијалекатски лик *глуав*. Творбени форманти су продуктивни суфикси за грађење именица мушког рода *-ан*, *-ац*, *-ко*, и мање продуктивни, али експресивно обојени *-ч'а* и *-џер*. Из албанског језика је преузета и фонетски и морфолошки адаптирана лексема *шурлан* (алб. *i shurdhër* „онај који не чује“).

III. 6. 3. б. Лексичке јединице којима се номинује женска особа са дефектом слуха су једнокоренски синоними *глуваџа*, *глуал'ка*, *глуач'а* / *глувач'а*, *глуфџерка*, *глуфџерајка*.

Глуваџа л'и си мори, џе не ч'ујеш да џе викам? – Тејзи глуваџе вал'а добро да гу викаш на уо џа да џе разбере. – Де, мори, глуваџо глува.

Мука док докажеш шџоџоџр онџзи глуал'ке Косџине маџере. – Не сеџи на уџи, мори глуал'ко, џеке слуџај шџо зборим.

И сеџира ка да му бџла глуач'а. – Разбра л'и се с џуј глуач'у? – Онџзи глуач'е нана-Виџе. – Тај глувач'а не гл'еда сеџе, џеке се џоч'џоџује друџому. – Ч'џоџаф гу се џејзи грешниџе, џејзи глувач'е гл'је. – Де, мори, глувач'о гл'ва!

Оџџави џуј глуфџерку, бога џи, не гу задевај више.

Ч'е узне џуј глуфџерајку, ч'е се укнџч'и със џу. – Тај л'и гу је зџва, џџј глуфџерајка?

У основи именица женског рода којима се означава особа која слабо чује или уопште не чује је примарни придев *глув*, односно његова варијанта *глуав*. Према облику за мушки род *глуваца* моционим суфиксом *-ица* изве-

дена је именица женског рода *глуавица*. Именицом мушког рода мотивисани су и пејоративни облици *глуфџерка* и *глуфџерајка*. Суфиксима експресивне пејоративне семантике *-ал'ка* и *-ач'а* изведене су именице *глуал'ка* и *глуач'а*. Наведене дијалекатске лексичке јединице иду у прилог тврдњи да је стварање експресивне лексике најчешћи начин настајања синонима (Апресян 1995: 223; Драгићевић 2007: 249).

Ш. 6. 4. Микрогрупа именица са хиперсемом 'дефект говора' обухвата лексеме којима се номинује особа са говорном маном или особа која нема способност говора. Чланови микрогрупе распоређени су у два синонимска реда, диференцирана према семи пола.

Ш. 6. 4. а. Хиперсемом 'дефект говора' обједињене су именичке лексеме мушког рода *бѐл'ба* / *бѐл'ба*, *бил'убајка*, *дџџика* и *нѐмџур*.

Збџри ка Манѐџов бѐл'ба. – *Бѐл'ба је, исџџина, ама је вредно и рабџџино мџмч'е*. – *Е, бѐл'бо јѐдан, џџи ч'е ми збџриш*.

Сџн му ка да је бил'убајка.

Нѐмџур џџе бџг уч'инџја. – *Дџј џџџму нѐмџџру јѐно комџч'е л'ѐба*.

Придевом *бел'бав* мотивисана је именица *бѐл'ба*, којом се номинује мушка особа која неправилно изговара неке гласове, која тепа. Лексемама *бил'убајка* и *дџџика* именује се мушка особа која говори непрекидано и с тешкоћама услед недостатка у говорним органима. *Нѐмџур* је мушкарац који нема моћ говора.⁸⁸

Ш. 6. 4. б. Именице женског рода са интегралном семом 'дефект говора' су *бел'бавџца* / *бѐл'бавџца*, *бил'убајка*, *дџџика* и *нѐмџурџч'а*.

Ка никџја бел'бавџца, бџг да ч'џва. – *Тџ, мџри, бел'бавџцо бел'бџва*.

Тџј бил'убајку л'и џџражџја ел'и сѐсџџру зу?

Ч'џјеш л'и, мџри нѐмџурџч'о!

Са придевом у основи је именица женског рода *бел'бавџца*. Лексема *бил'убајка*, чија нам је етимологија нејасна, истим обликом означава оба пола, а пејоративност је остварена продуктивним пејоративним суфиксом *-ајка*.⁸⁹ Без граматичке дистинкције по полу је и поствербал ономатопејског порекла *дџџика*, за који Чемериќић не даје илустративну потврду. Суфиксом *-ач'а* постиже се стилско-семантичка интензификација експресива *нѐмџурџч'а*.

⁸⁸ Лексема *нѐмџур* у призренски говор дошла је из македонског језика, а регистрована је и у јужноморавским говорима у значењу „ћутљив и намргођен човек“ (Златановић 1988: 255).

⁸⁹ У Средској, поред Призрена, постоји братство Бил'убајкини (Младеновић). Из Чемериќевог записа уз одредницу *бил'убајка* сазнајемо да Билибајкићи нису аутохтони Призренци, већ су се доселили из Сретачке жупе, где се користи глагол *билиџка* у значењу „свира, свиручка у шупељку“, од којег је, можда, изведена именица са продуктивним наставком за грађење пејоратива у овом говору *-ајка*.

III. 7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'делови тела'

III. 7. Именичке лексичке јединице са хиперсемом 'делови тела' чине подгрупу именица којима се номинује човек на основу појединих делова тела. Номинација се заснива на маркантном, истакнутом делу тела, који постаје доминантна телесна особина особе и по којој особа бива препознатљива и негативно окарактерисана од стране колектива. Отуда пејоративи као најфреквентније номинационе јединице у овој категорији именована.

III. 7. 1. Лексичке јединице обједињене семом 'велика глава' су *главоња*, *главурдан* и *главач'а*.

Главоња је, на деџу зџр? – За онџа главоњу Лазу, каџа не се наџди. – Тако су главоње сви њџни муџи.

Тај главурдан Лаза Муџа. – Виде л'и де џџџа главурдана Гиџу?

Л'џл'е шџџо главач'а ги беџе младанавџсџа. – Де, мџри, главач'о главаџа. – Онџџи главач'е Доџе ниџџџо не гу сџџада у џџџу главеџџџу.

Експресиви *главоња* и *главурдан* су семантички дублети негативне конотације којима се номинује мушка особа велике главе. Именица *главоња* првостепени је дериват, где је носилац пејоративности творбени формант, док код другостепеног деривата *главурдан* аугментативност и пејоративност потичу из творбене основе, јер је мотивна реч ове лексеме *главурда*. Диференцијација по семи пола остварена је у лексеми *главач'а*, којом се погрдно именује женска особа велике главе. Пејоративност у семантички садржај мотивне речи уноси суфикс *-ач'а*, тако да је мотивисана именица негативно конотирана.

III. 7. 2. Особа лепог лица именује се турцизмом *сџреџл'џја* (тур. *suret*). Сема позитивне оцене произилази из семантичког садржаја лексеме.

III. 7. 3. Сема 'мали, прџаст нос' интегрџше лексеме *крџавац* и *крџавџца*, које су меџусобно супротстављене семама 'особа мушког пола' и 'особа женског пола'.

Мџре, џџџ крџавцу, не се мџч'аџ сџс камџе.

Зџр и џџџ крџавџца ваџди друџџу лакрџџје?

Обе лексеме изведене су од придевског облика *крџав* моционим суфиксима *-ац* и *-џца*.

III. 7. 4. Сема 'дебеле усне' заједничка је лексемама *бузл'џја*, *рилавац* и *рилавџца*.

Траџџеџе џџе јџн чџвек, јџн бузл'џја. – Син гу џскоч'и бузл'џја на деџу. – Тако се бузл'џја џно родџло. – У њџну куч'у сви су бузл'џје.

Рилавац, на џца се исџџуриџа.

Не гу задеваџ џџџ рилавџцу.

Лексемом *бузл'џја* означавају се особе и мушког и женског пола које имају изражене, меснате усне. *Nomina attributiva* изведена је од лексеме *буза*

и адаптираног турског суфикса *-li*, којим се означава носилац особине. Лексеме *рилавац* и *рилавица* погрдни су називи за мушку, односно женску особу са дебелим уснама. Мотивисане су придевом *рилав*, који је, пак, настао од лексичке метафоре *рило*. Конотативност се испољава у творбеној основи и преноси на дериват.

III. 7. 5. Особа која има велике уши номинује се лексемом *ушиџна*.

Ћдаде се за онога Милановога ушиџну.

Ову лексичку јединицу неутралне основе карактерише аугментативно-пејоративна значењска компонента, садржана у аугментативном наставку *-ина*. Експресивна семантика је у овом случају са наставка пренета на основу.

III. 7. 6. Сема 'крив врат' присутна је у композиту *кривошија*.

Тога л'и кривошију ч'е да жене?

III. 7. 7. Грбава мушка особа именује се дериватима *грбавац*, *грбавко* / *грбавко*, женска изведеницама *грбавица*, *грбавка*, *грбајка*, а особе оба пола сложеном лексемом *згџра*.

Грбавац грбави, и он да ми се сил'и. – По арно нека гл'еда онога својега грбавца. – Ако дофаџим тиога грбавца, ч'е му исџраим џлеч'и. – Ч'џи брџ, грбавцу, за тиџе је збор, за кокошку сол.

Тај грбавко, тиј нал'еџ, кабил' је и тиој да уч'џни. – Добру девојку заџросише оному грбавку Јоџе. – Грбавко грбави.

И тиџзи грбавиџе гу се зар наџла сџреч'а да се удаде. – А, мори, грбавиџо грбава, и тиој л'и знаџ тиџи, да се ч'џџиаш другому?

Тај грбавка гу је зџвич'ња. – Кому даде моџавџло, онџзи грбавке л'и? – Де, мори, грбавко грбава.

Ч'џ л'и, море, тиј грбајку Риџу како носи лакрдије? – Онџзи грбајке реко гу све у оч'и и заџвори гу џџи.

Једнокоренски деривати мушког рода граде синонимски пар *грбавац* – *грбавко*, а синонимски низ формирају именице женског рода настале продуктивним суфиксима *-ица*, *-ка*, *-ајка*: *грбавица*, *грбавка*, *грбајка*. Изведене именичке лексеме мотивисане су придевом *грбав*, осим лексеме *грбајка* чија је основинска реч именица *грб(а)*, чији се семантички садржај у потпуности прелива у именицу, а неутрални суфикси експресивну значењску нијансу добијају у контакту са основом. Пејоративно је обојен суфикс *-ајка*, који у дериват уноси виши степен пејоративности.

III. 7. 8. Особа са великом, израженом задњицом у Призрену се сликовито номинује полусложеницом *џџанур-ч'џџл'џја*, која у свом саставу има две лексичко-семантичке компоненте: *џџанур* (тур. дијал. *џџanur* „округла даска за прављење лепиња; тепсија“) и *џ'џџ* (тур. дијал. *сџџџ*, поред *гџџџџџ*, *гџџџ* „задњица“). Суфиксацији подлеже други члан, означавајући носиоца особине, односно онога / ону који / која има задњицу као танур. Сема облика

и сема величине продуктивне су семантичке компоненте које доводе у везу ова два појма.

III. 7. 9. У Чемерикућевој лексичкој збирци налазимо лексеме којима се номинује особа према функционалности руку, и то за мушку особу која у раду користи десну руку – *деснак*, и за женску особу која у раду користи леву руку – *левач'ина*.

Сесџра му је лавач'ина, а он је деснак.

III. 7. 10. Сема 'криве ноге' у микрогрупу обједињује лексеме *бајмак*, *бајмакл'ија*, *акл'е* и *џајџал'е*, с тим што *бајмак*, *бајмакл'ија* и *акл'е* означавају особу са о-ногама, а *џајџал'е* са икс-ногама.

То му бајмаку зајац може да џроџрч'и џроз ноге.

Наџе ли се минџан џејзи бајмакл'ије.

У акл'еџа деџа.

III. 7. 11. Особа са равним табанима именована је турцизмом *дџџа-банл'ија* / *дџџабанл'ија*.

Јован кондурџија му'ч'и се сирџма како да наџрави л'уџке кондурџе онџму својџму дџџабанл'ије.

III. 8. ЛСПГ именица са хиперсемом 'особине коже'

III. 8. Подгрупу именица са хиперсемом 'особине коже' чине три микрогрупе именичких лексичких јединица, разврстане на основу дистинктивних црта, као што су боја коже, појаве на кожи и косматост.

III. 8. 1. а. Мушкарац тамније пути у Призрену је маркиран лексемом *га'л'ош**.

Постојање ове лексеме у призренском говору потврђује проф. Р. Младеновић. У основи деривиранице именице налази се стари словенски придев *гал* „црн“ (Skok I: 551). Наставком *-ош* особи се приписује особина означена мотивним придевом.

III. 8. 1. б. Женска особа тамнијег тена именује се лексемом *га'фка* и њеном деминутивном формом *га'фч'е*.

Шџџо ч'џниш, мо'ри га'фко? – Ч'ија бџше џај га'фка шџџо водџше џро?

Л'еџо му сџдџф дџмиџе онџму Миланџвџму га'фч'еџу.

Од исте семантичке основе развио се облик женског рода *га'фка*, са фонетском адаптацијом финалног *-л* у *-в*, што упућује на унос лексеме са Шар-планине, где *-л* у овој позицији даје овакав рефлекс (Младеновић)⁹⁰. Деминутивно-хипокористичну нијансу добија облик на *-ч'е*.

III. 8. 2. Особа која на кожи има трагове од богиња, роше, номинује се именицама *рошџвко* и *рошавџца*, у које се слива цео семантички садржај мо-

⁹⁰ У сретечком говору је такође *га'фка* (Младеновић).

тивног придева, док су творбени форманти *-ко* и *-ица* носиоци дистинкције по полу.

III. 8. 3. Микрогрупа *nomina attributiva* којима се номинује човек на основу косматих делова тела грана се у неколико мањих лексичких скупова који се односе на боју косе, одсуство косе, браду и бркове.

III. 8. 3. 1. Особа, обично дете, светлоплаве косе именује се лексемама *белош* и *белка*.

Тај белка њојна л'и је ел'и јејирвина гу? – О, белка мајкина! – Како гу беше име њејзи Сџојанович'ине белке, Тодорка л'и?

А ч'и је њај белош?

Значење овог семантичког пара разликује се једино по црти 'мушко / женско'.

III. 8. 3. 2. Особа са белим или светлим праменом косе означена је именицама *бал'а*, *бал'ош* и *бал'ошка*.

Тај Сџефанкин бал'а.

А ч'и је њај бал'ош, нека је жиџ?

Бал'ошка гу је сџарџа, а њај друга гу је млац'џа.

Примарно, ове лексеме означавају животињу чији је део главе прекривен белом длаком⁹¹, а у секундарној семантичкој реализацији човека са светлијим праменом косе. Лексема *бала*, према Чемерикићевом наводу, преузета је из албанског језика (алб. *balë*). Дистинктивно обележје именица *бала*, *балош* и *балошка* је сема пола, док су им остале значењске компоненте идентичне. Лексемом *бала* именују се особе оба пола, док су *балош* и *балошка* моционим суфиксима морфолошки и семантички диференцирани.

III. 8. 3. 3. Особа без косе означена је именичким лексичким јединицама *чел'аш*, *ч'ел'афко*, *ч'ел'авац*, *ч'ел'авица*.

Семантички садржај придева *ч'ел'*, односно *ч'ел'ав*, који чине творбени основу, слива се у новонасталу именицу, а творбени форманти *-аш*, *-ко* и *-ац* граде дублетне форме *чел'аш*, *ч'ел'афко*, *ч'ел'авац*, који у говору функционишу као семантички и експресивни синоними. Све компоненте значења мотивне речи садржи и именица *ч'ел'авица*, а моциони суфикс *-ица* диференцира је у односу на именице које означавају особу мушког рода.

III. 8. 3. 4. Особа која носи велику браду у Призрену се назива *брадашко*.

Ене га, иде њај брадашко ац'и-Сел'им.

У Чемерикићевој збирци лексема *брадашко* стилски је маркирана, истакнута је њена иронична употребна вредност.

⁹¹ Код Елезовића налазимо *баљош* „во са пегом на челу, фиг. каже се за човека који је сулуд, невешт, сметен“ и *баљуша* „овца, крава са пегам на образу“ (Елезовић I: 29). У северној Метохији во чији је део чела прекривен белом длаком назива се *балоња*, а *балош* пас чији је део главе прекривен белом длаком (Букумирић 2012: 30).

III. 8. 3. 5. Човек са великим и широким брковима је *йалабѝјѝкл'ија*.
Зар се удава за Лазу Шкарѝу, за ѝога йалабѝјѝкл'ију?

Реч је настала од турске синтагме *pala büyükli* са значењем „човек са дугим увијеним брковима“.⁹² Прва компонента синтагматског споја уноси метафоричност у значење целе синтагме, доводећи бркове у везу са кратком, широком сабљом.

III. 9. ЛСПГ именица са хиперсемом 'телесне излучевине'

III. 9. Подгрупа именица са хиперсемом 'телесне излучевине' састоји се од пејоратива којима се именују мушка и женска лица као носиоци непожељних особина. Пејоративна конотација ове категорије именица проистиче из колективног става према личној хигијени. Лексеме су распоређене у микрогрупе, без даљег гранања.

III. 9. 1. Крмељива, дрљава особа именује се лексемама *дрл'а*, *дрл'авко* / *дрл'авко*, *дрл'авац* и *дрл'авица*.

И ѝај Младенов дрл'а да ми се сѝл'и ѝуј. – Оми се, мори дрл'о дрл'ава, и ул'уди се јенѝуѝ.

Дрл'авко дрл'ави.

Дрл'авцу дрл'ави. – А, море, ѝи дрл'авцу, сѝл док ѝе не узнем у моје шаке. Још не л'и се омѝла ѝај дрл'авица. – Онејзи Цвейѝне дрл'авице ка да ѝоч'ел'е да гу ѝроодѝф ѝеј дрл'е.

Особа се именује на основу особине исказане придевом, која постаје његова стална карактеристика. Носилац особине означен је суфиксима *-ко*, *-ац* за мушки род и *-ица* за женски, док се обликом *дрл'а* означавају особе оба пола.

III. 9. 2. *Nomina attributiva* за онога / ону који / која много слини су *мрсол'ко*, *мрсол'авко* / *мрсол'авко*, *мрсол'авац*, *мрсол'ка*, *мрсол'авка* / *мрсол'авка*, *мрсол'авица*.

Ч'уѝи ѝи, мрсол'ко мрсол'ави.

Зар за ѝога мрсол'авка ч'е се удаде, куку њојзи?

Знам кој ми је извадија лакрдију, ѝај мрсол'авица Ч'иѝрина.

Међу члановима ове микрогрупе постоји диференцијални знак мушко / женско, који условљава формирање моционих парова: *мрсол'ко* / *мрсол'ка*, *мрсол'авко* / *мрсол'авка*, *мрсолавац* / *мрсол'авица*. Пар *мрсол'ко* / *мрсол'ка* изведен је од именице и суфикса *-ко* и *-ка*, док су друга два пара добијена додавањем творбених форманата *-ко* / *-ка* и *-ац* / *-ица* на придевску осову (*мрсол'ив*). Деривати у говору функционишу као семантички и експресивни еквиваленти.

⁹² Потврђује је Елезовић у лику *йалабиклија* и значењу „бркоња, брканлија“ (Елезовић II: 535), код Букумирића је нема.

III. 9. 3. Онај коме иду бале, љиге из уста пејоративно је оквалификован експресивима *л'игáвац*, *л'игáвко* / *л'игáфко*, *л'игави́ца*, *л'игáјка*.

Тај л'игáвац Цвѣтíко Дуи́йна.

Ул'уди се јенíуи́, мóри л'игави́цо.

Цео семантички садржај мотивне речи, тј. придева *л'игав* слива се у новонастале именице којима се, по оцени говорника, означава носилац негативне особине. Антонимија се остварује по опозицији мушко / женско, што је морфолошки означено корелативним суфиксима *-ко* / *-ка*, *-ац* / *-ица*.

III. 10. ЛСПГ именица са хиперсемом 'начин говора'

III. 10. Подгрупу именица са хиперсемом 'начин говора' чине три лексеме које номинују особу која брзо и неразговорно говори: *бргозбóрник*, *бргозборни́ца*, *бргозбóрка*.

Бргозбóрник, сѣс'тíро, ња не мóш да га разбѣреш шíю и́и збóри.

Тај бргозборни́ца ч'ѣрка гу уда́ла се.

Тѣзи Анц'уи́не бргозбóрке не мóжеш ни двѣ лакрдíје да гу разбѣреш. – Рѣч'е нíшшíю и́ај бргозбóрка, а́ма ја нѣ гу рáзбра шíю рѣч'е.

У полисемантичкој структури ових лексичких јединица примарно значење карактерише особу по начину говора. Именице су девербативног порекла, изведене неутралним суфиксима, а експресивност се остварује на нивоу синтагматског споја (*брго* + *збори*) и негативне оцене садржаја (брзо говорити) означеног њиме.

Лексичко-семантичка анализа именица којима се номинује човек према телесним особинама показује да ова номинациона категорија образује сложени систем, у чију хијерархијску структуру улазе идентификациони називи и експресивни квалификативи. Идентификациона именованња, по правилу, заснована су на особинама онтолошки својствена човеку (висина, тежина, телесни састав, изглед појединих делова тела и сл.). Експресивно-квалификативна именованња садрже аксиолошке црте, одређују естетску вредност именованог лица и имплицитно постављају естетске критеријуме. Експресиви не само да карактеришу особу већ је и оцењују по различитим параметрима (лепота, фигура, карактеристични детаљи, дефекти) с аспекта одређене социјалне норме. Ту норму образују позитивна именованња човека, зато је таквих речи мање. У призренском говору позитивно су оцењени лепа жена (*асланка*, *аи́киња*, *каи́ана*, *кокона*) и снажан мушкарац (*бабац'ан*). Речи са негативном оценом су далеко бројније, њихова семантика је сложенија и односи међу њима богатији. Најбројнија су именованња која су мотивисана непријатним изгледом особе (*грдник*, *грдоња*, *грдíло*, *грдоба*, *ч'ел'еш*, *укубей*, *шебек*, *наказа* / *грда*, *грдница*, *грдул'а*, *грдíло*, *наказа*, *наказница*), високим растом (*дугоња*, *грдоси́ја*, *баи́ал бојл'и́ја*, *фидан*

бојл'ија, див / диф), прекомерном или недовољном ухрањеношћу (*дебел'ица, дебел'ајка, дебел'ка, дебел'уша, дебел'ушка, дунда, дундица, свиња, ѿулум; мрша, мршвац, сарага, акреј*), високим растом и прекомерном ухрањеношћу (*бивол, биздол, меч'ка, гарийа, шайшал Ајдар Бал'а / бивол'ица, биздол'ица, меч'ка, мазбајта, гарийа, шайшал, сурейајка, сурейач'а*), slabим телесним саставом (*ч'кул'а, ч'кул'авко, авей, розга*) и телесним недостацима (*гегавца, гегавко, ч'ојавац, банга, ѿојал; глувац, глувако, глуан, глуфч'а, глуфтер, шурлан; бел'ба, бил'ибајка, дѿика, немтур*).⁹³

Лексичке јединице којима се номинује човек на основу маркантне телесне особине или истакнутог дела тела најчешће су деривати са придевом као мотивном речи. Све именице које припадају овој ЛСГ су именице субјективне оцене, а већина њих је пејоративно конотирана. Пејоративност, обично садржана у творбеној основи, преноси се на неутрални суфикс и експресивно боји новонасталу именицу којом се квалификује носилац непожељне особине. Најпродуктивнији суфикси у овој категорији именована су *-ко, -ац, -а, -оња* за мушки род и *-ка, -ица, -ач'а, -ајка* за женски род. Једнокоренске суфиксалне творенице са овим творбеним формантима фигурирају као дублетне форме (*ч'кул'а / ч'кул'авко; гегавко / гегавца; ч'ел'афко / ч'ел'авац; дрл'а, дрл'авко / дрл'авац; мрсол'ко, мрсол'авко / мрсолавац; л'игавко / л'игавац; дебел'ка / дебел'ица / дебел'ајка; кривач'а / кривка; глуавица / глуал'ка / глуач'а; глуфтерка / глуфтерајка; ч'оравица / ч'орајка; грбавка / грбајка / грбавица; мрсол'авка / мрсол'авица; бргозборница / бргозборка*). Према облицима на *-ко* и *-ац* за мушки род суфиксима *-ка, -ица* изведене су именице којима се означавају особе женског пола (*дебел'ка, глуал'ка, грбавка, мрсол'ка; гегавица, сил'авица, глуавица, грбавица, крњавица, рилавица, дрл'авица*). Нископродуктивни суфикси *-оња (грдоња, дугоња, главоња), -ило (грдило), -ул'а (грудл'а), -ија (грдосија), -уша (дебел'уша)* уносе у значење виши степен пејоративности. Од готових облика преузетих из турског језика којима се именује мушка особа, продуктивним суфиксалним морфемама *-ка* и *-ица* образују се именице женског рода (*бабац'ан / бабац'анка; ѿојал / ѿојал'ица*), док облици са турским дијалекатским суфиксом *-ли* у призренском говору означавају особе оба пола (*бојл'ија, сирейл'ија, бузл'ија, ил'ейл'ија, ѿанур-ч'уил'ија, бајмакл'ија*).

Конотативну нијансу значења лексичке јединице у оквиру ове ЛСГ, осим суфиксацијом, постижу и метафоризацијом. Метафоричка номинација

⁹³ Разматрајући именичке експресиве типа 'особа + спољашња особина', С Ристић поставља модел њихове семне структуре и формално га представља у запису ДК (денотативне компоненте) + КОО (компонента објективне оцене) + КСО (компонента субјективне оцене) + ЕМК (емотивна компонента) + ЕксКС (експресивна компонента стилског типа) + ЕксКП (експресивна компонента прагматичког типа) + ФСК (функционално-стиљска компонента) (Ристић 2004: 92).

један је од начина развијања дијалекатске синонимије. Паралелно са изведеницама у призренском говору функционишу лексичке метафоре, које могу бити домаћег порекла или су у пренесеном значењу преузете из турског језика. На тај начин формирају се синонимски парови и синонимски редови (*здѣйка, шокмак, дебел'ко, свињ, шулум; мрша, мрџвџа, сарага, акреј; бивол, биздол, меч'ка, гарийа, шайшал; ч'кул'а, ч'кул'авко, авей, розга*). Метафором се углавном номинује особа на основу фигуре (по висини, тежини, телесном саставу), док овом типу именовања не подлежу особе са телесним дефектима.

Овај лексичко-семантички сегмент лексичког система призренског говора одликује се богатством експресива, пре свега пејоратива, и лексиком негативне оцене, што одражава естетске вредности колектива. Позитивна својства не одступају од социјалне норме, друштвено су прихватљива, неутрална су, па самим тим нису истакнута ни у говору. Дијалекатској језичкој личности интересантно је оно што је изражено у мањој или већој мери, што није нормалних димензија, што је мало и недовољно (ситна грађа, слаба телесна развијеност, мршавост, низак раст, мали нос) или претерано велико (прекомерна висина, прекомерна тежина, велика глава, велике уши, изражене очи, пуне, широке усне) у односу на прототипичан изглед. У ретким примерима ће се позитивна особина нагласити, обично у случају изузетне лепоте код жена или телесне снаге код мушкараца. Извесна физичка својства резервисана су искључиво за особе мушког пола (висина, физичка развијеност, снага), стога жене са овим особинама подлежу оштром естетском суду, што се на језичкој слици човека испољава низом негативних номинација за високу, крупну и дебелу женску особу. Број именовања у категоријама 'раст' и 'ухраћеност' сликовито предочава критеријуме за процену пожељног или непожељног спољног изгледа и указује да мршав, низак и здепаст мушкарац није привлачан. Телесна складност и пропорционалност грађе основни су принципи који важе у призренском поимању телесности почетком прошлога века.⁹⁴ Физички портрет Призренаца уклапа се у традиционални балкански клише (висок, наочит, маркантан, јак мушкарац; висока, танка, складно грађена жена, правилних црта лица). Колективни укус формирао се под утицајем античке и оријенталне културе и у великој мери подлеже устаљеном патријархалном обрасцу, али у неким елементима овај сегмент језичке слике човека носи снажан локални печат. Културални обриси урбане средине евидентни су у поимању личне хигијене и њене важности за здрав и леп изглед, као и инсистирање на уредности и педантности. Овакав став

⁹⁴ И век касније, лингвокултуролошка истраживања показују сличне резултате. Анализом вербалних асоцијација на стимулус *леп* Р. Драгићевић открива да Срби за физичку лепоту везују висину, младост, савршеност и складност (Драгићевић 2010: 129).

потврђују компоненте објективне и субјективне оцене, али и експресивне компоненте стилског и прагматичког типа у позитивним номинацијама типа *аслан*, *ајкиња*, *кокона*, *фидан бојлија*, *мужина*, *бабац'ан*, као и читав микросистем негативног именовања. Физичка лепота у свести призренског човека подразумева здраво тело и пропорционалне димензије свих делова тела. Свако одступање од поимања идеалног оцењује се као непожељно и у том кључу треба разумети мноштво погрдних назива за особе са физичким недостацима. Синонимски редови у домену номинације особа са телесним манама показују да је су за Призренце најтежи они дефекти који су у вези са слухом и говором. Потпуно или делимично одсуство слуха и поремећаји у говору, по броју номинација за носиоце ових особина, поимају се као најнеповољнији недостаци. Највероватнији разлог оваквог стања јесте чињеница да ови деформитети онемогућавају и ометају вербалну комуникацију, а то је основно средство споразумевања међу људима. Хромост и грбавост, такође, изазивају нетрпеливост средине, која се когнитивним механизмима претаче у језик, где добија формалну експресију.⁹⁵ Лексичка грађа која припада домену номинације човека по телесним својствима допуњује језичку слику призренског човека и разоткрива карактеристичне црте призренске језичке личности, које доприносе коначном обликовању портрета прототипичног становника и прототипичне становнице Призрена на преласку између два века.

IV. ЛСГ именица којима се номинује човек по полу и узрасту

IV. Основна дистинкција међу члановима људске заједнице успоставља се по полу. Према анатомско-физиолошким обележјима разликују се мушкарци и жене. Особа се најпре перципира као припадник мушког или женског пола, а затим према старосној доби, тако да су параметри пола и узраста кључни у диференцијацији и квалификацији човека.

Категорија узраста карактерише човека са хронолошког, биолошког, социјалног и психолошког аспекта. Хронолошки узраст се дефинише као време од рођења до одређеног тренутка, а у говору се актуелизује помоћу бројева. Биолошки узраст лингвистички се изражава јединицама које означавају етапе у животу човека и самог човека на одређеном степену биолошког развоја. Социјални узраст у вези је са социјалним улогама које човек стиче током жи-

⁹⁵ Из списка *nomina attributiva* насталих од придева са значењем људских особина Р. Драгићевић запажа особине које нарочито привлаче пажњу говорника српског језика, а то су обично особине које се односе на способност рађања, вредноћу, проблеме са ходом, старошћу, телесном тежином. Особа са пожељним особинама не сме бити мршава ни предебела, не сме имати упадљиве деформитете, мора бити уредна, и вредна (Драгићевић 2010: 116–117). Културолошка запажања о пожељним и непожељним физичким својствима међу говорницима српског језика у првој деценији XXI не разликују се у већој мери од оцене патријархалних и конзервативних Призренца на почетку XX века.

вота, што је у језику изражено лексемама типа *ученик*, *студент*, *родитељ* и сл., које на периферији свога значења имају сему узраста. Психолошки узраст односи се на унутрашњи човеков доживљај сопствене старосне доби и не мора се поклапати са биолошким. У лингвистичким радовима углавном се даје узрасна класификација на основу биолошких параметара.

Семантичко поље 'узраст', као фрагмент руске језичке мапе изучава се у оквиру антропоцентричке научне парадигме. У руској лингвистичкој литератури постоје истраживања како самог концепта *узраст* (Литвиненко 2006, Волкоморова 2006), тако и појединих његових аспеката, који укључују проучавање средстава језичке актуелизације концепта (Марзук 2008), описивање његове структуре, моделовање лексичко-семантичког поља узраста (Адеева 2007), поделу на лексичко-семантичке групе које обухватају поједине старосне ступњеве (Салимьянова 2011; Проценко 2012).

Концептуализација узраста заснива се на теорији семантичког поља и системском описивању његове структуре. Семантичка анализа језичких јединица које улазе у састав лексичко-семантичког поља представља базу когнитивно-семантичког модела концепта 'узраст'. Истраживање датог концепта садржи и лингвокултуролошку компоненту, јер лингвистичке јединице ове лексичко-семантичке групе одражавају представе носилаца идиома о узрасним карактеристикама човека.

Основне когнитивне категорије које одређују садржај концепта *узраст* су категорије времена, развоја и степена. Периоди човековог живота, као и сам човек у одређеној животној етапи и на одређеном ступњу биолошког и психолошког развоја, имају конкретну језичку реализацију у српском говору Призрена. Лексички елементи обједињују сему пола и сему узраста, стварају парадигматске и асоцијативно-деривационе везе, денотирају или оцењују референта са аспекта биолошких и ментално-емоционалних карактеристика.

Структура лексичко-семантичке групе именица којима се номинује човек по полу и узрасту заснива се на класификацији узрасних периода, односно на компонентама животног циклуса, а то су: детињство, младост, зрелост и старост. Савремена развојна психологија нуди детаљнију поделу, па психички развој у онтогенези дели на следеће периоде, укључујући и пренатални: 1. новорођенче (први месец након рођења); 2. одојче (од првог месеца до краја прве године); 3. прво детињство (до 2-3. године); 4. рано детињство (до 6-7. године); 5. средње детињство (до 9. године); 6. позно детињство (до 12. године); 7. рана адолесценција (до 16. године); 8. средња адолесценција (до 21. године); 9. позна адолесценција или рана зрелост (до 25. године); 10. средња зрелост (до 50. године); 11. позна зрелост (до 65. године); 12. предстарачко доба (до 70. године); 13. старост (од 71. године) (Брковић 2000: 80-81).

Ослањајући се на модерну узрасну периодизацију, а према лексичком материјалу којим располажемо, формирали смо подгрупе и микрогрупе именица којима се номинује човек по полу и узрасту у српском призренском говору. ЛСГ са хиперсемом 'узраст' и лексикализованим хиперонимима *добо** (СДА) и *бој* (тур. *boy*) структурирана је на следећи начин:

1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'детињство',
 1. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'новорођенче',
 1. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'рано детињство',
 1. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'средње детињство',
 1. 4. ЛСМГ именица са хиперсемом 'позно детињство',
2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'младост',
 2. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'рана младост',
 2. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'младост',
3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'зрело доба',
4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'старост',
5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'особе истих година'.

IV. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'детињство'

IV. 1. Подгрупу именица са хиперсемом 'детињство' и одговарајућим лексички исказаним хиперонимима *дејињстио* и *деч'инсиво**⁹⁶, којима се означава најранији период човековог живота, поделили смо на четири микрогрупе које се односе на поједине фазе дечјег доба.

У моје дејињстио не било овако ка сѣге. – Оно је јейим још оиј својега дејињстиа.

Лексичке јединице у оквиру подгрупе организоване су хијерархијски, а у оквиру микрогрупа граде синонимске и антонимске везе, при чему се антонимија заснива на дистинктивном знаку 'мушко' / 'женско'.

IV. 1. 1. Микрогрупу лексема са хиперсемом 'новорођенче' чине релативни именички синоними *бебе*, *бебѣнце*, *бейч'е*, *лудиња*, *јаврија*, *рул'ек*, *рул'ч'е*, без дистинктивног обележја по полу и са лексемом *бебе* као доминантом реда.

Бебе је још, мори снао, шийо зна оно? – Ў, да је дал'еко, де било ијој, бебейу да се дава ракија.

Овол'ицно гу је бибѣнце, нека гу је живо.

Родила овол'ицко мицко бейч'е.

Мич'ко је, лудиња је, још нишио не разбѣра.

Не зна оно шийо оч'еш од њѣга, још је јаврија.

⁹⁶ Лексеме *деч'инсиво* нема код Чемериџића, али је присутна у лексичком систему призренског говора (прим. Младеновић).

Иїаам, осїаїла сьм дѡма рул'ек.

Мицко, сїїно рул'ч'е гу бѣше.

Интернационална реч којом се именује новорођенче, настала редупликацијом ономатопеје *бе* (Skok I: 129), дијалекатски је обојена и садржи експресивну нијансу у значењу. Хипокористички облик *бебе* основно је именовање тек рођеног детета у призренском говору, док форме *бебенце* и *бейч'е*, поред хипокористичне, садрже и деминутивну значењску компоненту. Лексеме *лудиња* и *јаврија* описно су дефинисане семемом „дете које још не разазнаје свет око себе“. *Лудиња* је именички дериват са придевом *луд* у основи, који на Косову и Метохији реализује значење „млад, незрео, недорастао“, „без имало алузије на слабост ума“ (Елезовић I: 371). Конотативност остварује лексема *јаврија* (тур. дијал. *yavri*, поред *yavru*), која примарно означава младунче птице, птића. Лексичка јединица *рул'ек* одговара семемима „дете у повоју“, што имплицира значење обједињено хиперсемом. Ово је девербативни дериват, настао од ономатопејског глагола *рул'а* са значењем „гласно плаче, плаче вичући“ (Skok III: 170). Дечијим плачем мотивисан је и деминутивни облик *рул'ч'е*.⁹⁷ Интегрална семантичка компонента за све наведене именице је сема позитивне субјективне оцене.

IV. 1. 2. Именице са хиперсемом 'рано детињство' *двогодишњаџ'е* / *двегодишњаџ'е*, *двогѡч'е*, издвојили смо у посебну микрогрупу из разлога што овај период детињства представља посебну развојну фазу, а грађа нам управо нуди називе за дете од две године.⁹⁸ Не постоји дистинкција по полу, пол се може одредити на основу синтаксичког контекста. У обе лексеме заступљена је експресивна значењска нијанса.

И иїѡј девојч'е двогодишњаџ'е гу добило ч'еминдѡне, да је дал'еко. – Да нѣје урок, иїѡј двегодишњаџ'е гу је ка злїиѡна јабука.

Ја кѡд сьм се удала у њїну куч'у, њѣга сьм га заиїекла ка двогѡч'е. – Бл'изнаџи су ѡни, двогѡч'ич'и. – Од свѣ двогѡч'ич'е у малу Цанино је најнаїрѣдно.

Обе лексеме су композити настали сложеном творбом, са деминутивним суфиксима.

IV. 1. 3. Хиперсема 'средње детињство' повезује лексеме *дѣише*, *дѣиѣенце*, *дѣиїишїе*, *дѣца*, *деч'ица*, *деч'ина**, *деч'урл'ија*, *бисѣрко*, *злїиѡ*, *алиїѡнч'е*, *бїр*, *л'ѡчка*, *бан баница*, *банч'е*, са доминантом микроскупа *дѣише*.

⁹⁷ Именице *рулек* и *рулче* можемо сматрати македонским утицајем (ДРМЈ), јер их у осталим говорима призренско-тимочке зоне нема, а не региструју их ни речници косовско-метохијских говора.

⁹⁸ Претпостављамо да номинација заснована на хронолошкој компоненти (броју година) има везе са именовањима у пастирској терминологији, где за јарад и јагњад од две године старости постоји посебан назив (*дивиза*, *дивизе*).

Шт̄ио̄ бијеш̄ ш̄ој̄ де̄ше, шт̄ио̄ ш̄и уч'унило? – Дади де̄ше̄ш̄у играч'ке, ш̄а на раб̄ош̄у.

Тол'ицному де̄шенце̄ш̄у бива л'и да се дава ш̄ирјак?

Тој врашко де̄ш̄иш̄ӣе. – Ош̄и ш̄ога њојнога де̄ш̄иш̄ӣа ра̄аӣ несмо. – Теј две де̄ш̄иш̄ӣе̄ш̄и, куч'у ч'е дӣгнеф на главу.

Деца се играф на сокак.

Деч'ицама донеја ебл'ебију и кирџим.

Бере се деч'урл'ија ка на свадбу. – Тај врашка деч'урл'ија се мѣч'а с камење ш̄е ни кр̄ши ч'арамиде. – Привикај ш̄ејзӣ ш̄окл'е̄ше деч'урл'ије да не ни досај'аф више с ш̄уј̄ њину вику.

Оди мајкице своје, бисерко мајкин. – Бисерко си ми ш̄ӣ мој, моје алӣьнч'е, моје злат̄ио, мој л'очко, благо ма̄ӣере.

Алӣьнч'е бабино.

О, бир мајкин. – Пораснаја ми бир бабин. – Нас̄ӣа л'и се, биро. – Шт̄ио̄ ш̄л̄ач'еш, биро, кажи ма̄ӣере. – Оди нане своје, биро.

О, бан мајкин. – Л'оч'ко моја, бане мој.

Оди нане своје, баницо нанина. – Ти си ми баница моја, ш̄ӣ си ми л'очка моја.

Општи назив за дечака или девојчицу у периоду од треће до седме године је *де̄ше*. Именицом *де̄ше*, као и њеним деминутивно-хипокористичким и пејоративним облицима *де̄шенце* и *де̄ш̄иш̄ӣе*, није изражена дистинкција по полу. Збирни облик је *деца*, од којег су настали експресиви *деч'ица* и *деч'урлија*. За облик *деч'ина*, који смо преузели из грађе С. Реметића, нема потврда у Чемерицићевој збирци. Ова форма је у призренски говор дошла из македонског језика (ДРМЈ), а отврдњавање гласа њ Реметић објашњава интерференцијом са турским језиком (Реметић 1996: 419).

Апелативи којима се обраћа деци садрже хипокористичку семантичку компоненту и имају пренесено име. *Бисерко* је дериват са деминутивним наставком *-ко*, којим се детету приписују својства садржана у семској структури мотивне речи. Истим механизмом остварена је и полисемантичка организација домаће речи *злат̄ио* и турске *алӣьнч'е* (тур. *altın* „злато“). Конотативност је развијена на семи вредности овог племенитог метала, а асоцијативним путем материјална вредност трансформисана је појмовно и лексички у духовну. Деминутивно-хипокористички творбени формант *-ч'е* појачава метафоричко значење у лексеми *алӣьнч'е*. Метафоричан је и назив *бир*, који потиче од турске речи *bir* која примарно означава број *један*, а у српском призренском говору се користи у мажењу, обично родитеља, детету. Фигуративно значење заснива се на семи нижег ранга 'једини'. Аутохтона албанска реч је *л'оч'ка* (алб. *loçk/ë* „очна јабучица“, фиг. *~ a e zemrës* „душо моја, срце моје, голубе мој“), веома фреквентна у српском говору Призрена

као назив за дете из милоште. Овај албански етимон секундарним значењем је, осим у призренски говор, ушао и у турске дијалекте (тур. дијал. *loşko*) (Петровић 2004: 159). Речи од мила *бан* и *баница* у овој категорији именованја једине садрже дистинктивно обележје 'мушко / женско', али не и деминутивно-хипокористички облик *банч'е*. Овде је дошло до метафоризације секундарних семантичких реализација лексеме *бан* „господар, господин“ и *баница* „угледна, достојанствена женска особа“, које у призренском идиому добијају нову семантичку вредност „дете од милоште“.

IV. 1. 4. Микрогрупа иманица са хиперсемом 'позно детињство' обухвата два синонимска реда, са диференцијалном семом пола.

IV. 1. 4. а. Именичке лексеме са интегралном семом 'позно детињство' и диференцијалном 'особа мушког пола' су: *мушкарч'е*, *шиїарац* и *шиїарч'е*.

Порастіе, цѣја шиїарац се уч'ини.

Бажјги шиїарч'е му њскоч'и њој мушкарч'е.

Дечак узраста до дванаест година номинује се релативним синонимима *мушкарч'е*, *шиїарац* и *шиїарч'е*, при чему су облици са *-ч'е* деминутивно и хипокористички маркирани, док облик на *-ац* има неутралну семантичку вредност. Значење „поодрасло мушко дете“ примарно је значење лексеме *шиїарац* у српском призренском говору, док се фигуративно односи на јарца старости од две године.⁹⁹

IV. 1. 4. б. Хиперсема 'позно детињство' и диференцијални знак 'женски пол' обједињују лексичке јединице у односу релативне синонимије: *девојч'ица*, *девојч'е*, *девојч'енце*.

*Сбрал'е се којшиіске девојч'ице, Росіне другач'ке, да се њграф крїч'ич'и.*¹⁰⁰

Викаф гу девојч'е, а она се уч'инила цѣла њрескоч'кобила. – Тому девојч'еїу се искривїла јена нога, да је дал'еко. – Девојч'ич'и се њушиїил'е оїи ч'кол'е.

Јен л'ек девојч'енце, ња и оно њоје.

Одраслије женско дете именује се деминутивним формама лексеме *девојка* – *девојч'ица* и *девојч'е*, и другостепеним дериватом са хипокористичким значењем *девојч'енце*.

⁹⁹ Од прасловенског **šip* „трн, шиљак, врх“, изведено је *шиїар*, са основним значењем „могуна мушкога года“ и секундарним, метафоричким „поодрасло мушко дијете“, а од њега деминутив на *-ац* *шиїарац* „клен мањи од оке“. (Skok III: 394). У стандарду су *шиїар* и *шиїарац* апсолутни синоними, са примарним значењем „одраслији дечак“ и секундарним из зоолошке терминологије (РМС VI: 959).

¹⁰⁰ Аутохтони множински облик је *девојч'ич'и*, а пример из Чемерицићевог корпуса утицај је књижевног језика.

IV. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'младост'

IV. 2. Подгрупа именица са хиперсемом 'младост' састоји се од две микрогрупе лексичких јединица којима се номинује особа на основу полних и узрасних карактеристика.¹⁰¹

IV. 2. а. Микрогрупа именица обједињених хиперсемом 'рана младост' и одговарајућим хиперонимом *ац'амілѣк* формирају две лексичке групе без даљег гранања на основу дистинктивне црте 'мушко / 'женско'.

IV. 2. 1. б. Особа мушког пола на прелазу из дечаштва у младићко доба именује се лексичком јединицом *ац'аміја*.

Кал'ч'е ми је ац'аміја. – Пол'ко де, још је млад, ац'аміја је, ња ел'бѣѣ, мѡже и да њогрѣши.

IV. 2. 1. 1. Особа женског пола у периоду полног сазревања именује се лексемама *девојкица*, *ац'аміја*, *ѡрескоч'кобила*.

Тѡј ѣсмер девојкица неје њѡјна, јеѡрвѡна гу је.

Бѡла сѣм ац'аміја кѣд ме удадѡше.

Вѡкаф гу девојч'е, а ѡна се уч'инѡла цѣла ѡрескоч'кобила.

Експресивно је конотиран хипокористик *девојкица*, док пејоративну значењску нијансу садржи композит *ѡрескоч'кобила*, који у Призрену означава „девојчицу која прераста у девојку“. Турцизам *ац'аміја* (тур. *асати*) неутрална је номинација за женску особу у прелазној узрасно-развојној фази коју можемо назвати пубертетом.

IV. 2. 2. Другу микрогрупу чине именице којима се означавају особе у узрасном добу између пубертета и зрелог доба. Лексичке јединице овог микропоља обједињене су хиперсемом 'младост' и лексикализованим хиперонимом *младос*. Особе у периоду живота пре женидбе и удаје означене су општим називом *младиња*.

Игра и ѡсма неје за нас сѡаре, ѡеке је за младињу. – На Паниѡел'ију младиња свѡноч'шиѡ ѡигра.

На основу диференцијалне семе пола лексичке јединице разврстане су у два синонимска реда.

IV. 2. 2. а. Лексеме са хиперсемом 'младост' и дистинктивном семом 'особа мушког пола' представљају синонимски ред *мѡмак*, *мѡмч'е* и *бѣч'ар*.

Да неје ѡрок, ѡораснаја гу Гѡга, цѣја мѡмак се наѡравѡја. – А: ѡжени л'и се Мѡѡа? Б: Не, још је мѡмак.

Пѡрасна, да неје ѡрок, цѣло мѡмч'е се уч'инѡја.

Бѣч'ар је, још неје жѣњѡѡ.

¹⁰¹ Термин *адолесценција* који се у развојној психологији користи да означи узраст од 12. до 25. године заменили смо лексемом *младосѡ*, која више одговара линквокултуролошком контексту Чемерикићеве лексичке збирке, где је дефинисана као „доба живота између детињства и зрелог доба“.

Према облику за женски род *мома* настао је *момак*, који у српском призренском говору има две семантичке реализације чији садржај одговара датој узрасној категорији. Овом лексемом номинује се „млад човек који још није стигао до потпуне зрелости живота“, што је њено примарно значење. У истом значењу употребљава се облик *момч'е*, где суфикс *-ч'е* има неутрални карактер. Секундарна семантичка реализација именичке лексеме *момак* садржи сему 'неожењен младић'. Ова семантичка компонента доминантна је у семској организацији турцизма *беч'ар* (тур. *bekâr*), тако да се секундарно значење лексеме *момак* поклапа са основним значењем турске речи *беч'ар*.

IV. 2. 2. б. Особа женског пола која није удата именује се лексемама *девојка*, *мома*, *ч'уџа*, *ч'ора*, *девојч'е*, *девојч'еџина*, *девојчина*, *девојч'иџије*, *девојч'ура*, *девојч'урина*, које граде синонимски ред са доминантом *девојка*.

Још неје дадена, још је девојка.

Удала се мома да неје дома.

Тражеше ње јено девојч'е. — Тејзи ѿоѿ-Сѿојановице Сивгарке о[д] ѿол'ико девојч'ич'е сал јено гу остиаде неудаѿо.

Тол'иква девојч'еџина и још не ул'егла у разбој, још не науч'ила да ѿкаје.

Таж алка-Катиџина девојчина, кд се ѿоруга, уфати бели свеѿи.

Теј малске девојч'иџија да ѿи се усѿеф на вр' главе с ѿуј њину вику.

Да има образ, ѿај девојч'ура би се меџнала у реку зајно със ѿој своје коѿил'е.

Особа у узрасном добу девојаштва именује се неутралним лексемама *девојка*, *мома*, *ч'уџа* и *ч'ора*, и лексичким јединицама субјективне оцене *девојч'е*, *девојч'еџина*, *девојчина*, *девојч'иџије*, *девојч'ура*, *девојч'урина*. Основно именовање у српском говору Призрена је *девојка*, словенска лексема са прасловенским поимениченим придевом **děva* у улози основинске речи и сложеним наставком *-ојка* (Skok I: 415). Апсолутни синоним са лексемом *девојка* је именица *мома*, која „etimologijski pripada seriji djetinskih reduplikacija tipa *tata* = rus. *tota*, arb. *mēmē*“ (Skok II: 453). Језичка интерференција остварена је у случају лексеме *ч'уџа*, која је у значењу „девојка“ преузета из албанског језика (алб. *çirë*). Сема 'неудата женска особа' са осталим именицама повезује лексему *ч'ора*, заступљену на косовско-метохијском ареалу (Букумирић 2012: 680), коју Скок доводи у везу са циганском речи *çorro* и потврђује паралелу у румунском језику (рум. *cioroii* или *fecioára* „девојка“, са губитком првог слога) (Skok I: 335).

У српском призренском говору потврђен је само један експресив са хипокористичким значењем – *девојч'е*. Називи који у семском саставу садрже сему негативне оцене далеко су бројнији. Негативна конотација и експресивност постижу се пејоративним тврбеним формантима: *-ина*, *-еџина*, *-иџије*, *-ура*, *-урина*, који се додају основи мотивне речи *девојка*, а тако

добијени пејоративи ступају у однос једнокоренске синонимије. Именовања *девојч'ејшина*, *девојч'ина*, *девојч'ишиће*, *девојч'ура*, *девојч'урина* маркирају девојку пејоративним квалификативом. Негативна субјективна оцена мотивисана је непримереним понашањем и одступањем од моралног кодекса заједнице. Конкретни социјални и културни обрасци уписани су у садржај улоге одрасле девојке, утичу на формирање идентитета и обликовање женствености. Период девојаштва у призренском вредносном систему сагледаван је најчешће из перспективе обављања будућих брачних и породичних улога девојке (мајке и супруге). Девојка се у традиционалној патријархалној и православној култури Срба најчешће сагледавала и вредновала из перспективе сексуалног морала, где важе строге нормe, а тек онда и на основу њене радиности, као и физичког здравља потребног за биолошку репродукцију. Патријархална култура пројектује смерност, честитост, скромност, стидљивост, осећајност, пасивност, несклоност конфликтима, радиност и спретност у особине које красе „добру девојку“.

IV. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'зрело доба'

IV. 3. Лексичке јединице са хиперсемом 'зрело доба' деле се у две микрогрупе чији чланови стоје у међусобном односу антонимије, са обележјем 'мушко' / 'женско' као дистинктивном цртом.

IV. 3. а. Мушка особа у зрелом добу именује се лексичким јединицама *муж* и *мушкарац**, а збирни облици су *мушкадија* и *мушкарџа*.

Да зајовѣдају на свадбу мѹжи на вечеру, а жѣне на рѹч'ек. – У Свѣјога-Николу сваку вѣч'ер се бѣреф мѹжи на ракију и на муѣбѣи.

Мушкарџа ѿа ми се ѿѿравила у снагу, ама ми двѣ ка да једѣмо игл'е.

Значење „одрастао мушкарац, masculus“ секундарно је значење именичке лексеме *муж*, којом се примарно номинује брачни партнер, супруг. Од прасловенског * *тожь* развило се *мушкарац* (*муж* → *мушкар* → *мушкарац*) са основним значењем „особа мушког пола“. У Чемериџићевеј збирци ова лексема није регистрована, али је потврђена у регистру речи из Призрена (Реметић 1996: 583).

IV. 3. б. Одрасла особа женског пола је *жѣна*, колектив *женскадија*.

Док нѣ се ѳжени, Андрѣшка Караџ'ирез млого ѿрч'аше ѿо жѣне. – Жѣна је ѳна мори, нѣје девојка.

А: Шѿѿ је ѿѿѿ иѿѿ се ч'ује у Паниѿел'ију? Б: Женскадија се сѣбрала ѿа ѿѿје и ниша се.

Номинационо значење именице жена у призренском говору је „женска особа уопште, femina“, дакле, лице по полу супротно мушкарцу. Семантички комплекс ове лексеме развија се на семама нижег ранга. Одређена узрасна и развојна фаза поклапа се са променом социјалног статуса, па је *жѣна* и 'уда-

та женска особа', где је сема 'удата' диференцијални знак на којем се развија секундарни семантички садржај. Збирни облик гради се наставком *-адија*, као и код именица мушког рода.

IV. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'старост'

IV. 4. Подгрупа именица са хиперсемом 'старост' и лексикализованим хиперонимом *сѣ̄арос*, дели се на две микрогрупе лексема узрасне семантике супротстављених семом пола.

Му'ч 'ан сѣ̄арос до'живе ч 'у'ч 'ка она.

IV. 4. а. Стар човек номинује се лексемама *сѣ̄арац**, *де'да*, *ац 'а* и *ми'ц* / *ми'ц 'а*. Множински придевски облик *сѣ̄ари* у именичкој служби има исто значење.

Осѣ̄аре'ја, ослабе'ја, о'грбе'ја, де'да се уч 'инија.

Увеч 'ер сѣ̄ари ни казу'јеф ѿрика'жње.

Ац 'о, изме'ри му оку гро'же. – Тра'жи ѿе јен ац 'а.

Ми'ц 'о, ѿо'шѣо лубени'це?

Лексема *сѣ̄арац* нема код Чемерицића, али Реметић потврђује да је она део лексичког система призренског говора (Реметић 1996: 601). Једна од семантичких реализација именичке лексичке јединице *деда*, која има разгранату полисемантичку структуру са основним значењем „очев или мајчин отац према унучади“, јесте „старац уопште“. Хипокористцима *ац 'а* и *ми'ц 'а* примарно се номинује крвни сродник с очеве стране, стриц, а секундарно се односе на старију мушку особу. Облик *ац 'а* преузет је из турског дијалекта (тур. дијал. *аса*, *асо* „стриц, старији брат“) (Петровић 2012: 56), мада Шкаљић претпоставља да се ради о домаћем хипокористичком од *ами'ц 'а* (Škaljić 1966: 71). Од турског *атса* потиче албански хипокористик *midžhë*, који је усвојен у призренском говору, али је његова употреба ситуационо детерминисана – користи се у обраћању Срба Призренаца старијим муслиманима.

IV. 4. б. Стара жена именована је лексичким јединицама *ба'ба*, *да'да* и *ала*.

Ба'ба ѿикве ѿосе'јала / на зло ме'сѣо, на бу'њишѣе (нар. песма). – *Оѿ ѿре'кора ба'ба не умре'ла ѿе'ке д'ѣн к'д гу до'ша* (нар. посл.). – *Да'ј ми, ба'бо, јену ѿи'кву.*

А даде целива ли руку?

Ало, ѿо'шѣо су ѿи ѿе'ј др'ва? – С'ѣк ѿро'несе јена ала ѿун ко'фин о'расе. – Фан'елу ѿро'дадо једне'зи ал'е. – А кол 'ико да'ваш ѿи, ало?

Значење „старица“ једно је од секундарних реализација семантичког комплекса именице *баба*. У говору Призрена то је доминантна номинација старије женске особе. Лексема *дада* припада терминологији родбинских односа, али се једним својим семантичким садржајем односи на сваку старију

жену у породици, па смо је из тог разлога уврстили у јединице са узрасном семантиком. Турцизам *ала* (тур. хала „тетка по оцу“) код Срба у Призрену се потпуно десемантизује, тако да губи семантичку позицију у терминологији сродства, а добија искључиво комуникативну функцију, служи у обраћању женама друге вере.

IV. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'особа истих година'

IV. 5. Подгрупу јединица организованих посредством хиперсеме 'особа истих година' чини антонимски пар *врџник* и *врџница*, које имају идентичан семски састав и диференцијалну сему пола.

Кол'а аџ'а-Томин је Миџин врџник. – По гол'ем је од својџа врџника. – Врџници су њни.

Врџница гу је. – Својџи врџнице њч'е да даде игрџ'ке, а дрџому нџ. – Теј две врџнице јџко се милџџџ.

Овим лексичким јединицама именују се особе истих година, без обзира на старосну доб.

ЛСГ именица којима се номинује човек по полним и узрасним карактеристикама има развијену хијерархијску структуру. По структурно-семантичком типу то је синкретична лексичка група, чије јединице улазе у различите типове односа: хиперо-хипонимске, антонимске, синонимске. Основне јединице експлицирају узрасну скалу носилаца испитиваног идиома, па је и номинација лица по полу и израсту заснована на параметрима одређеним од стране говорне заједнице. Лексичка диференцијација по полу почиње тек у периоду позног детињства, што је у вези са биолошким и психолошким факторима, односно физиолошким развојем и формирањем полног идентитета. У време када је Чемерикић прикупљао лексичку грађу у Призрену адолесенција као развојна фаза није вербализована, али је, ипак, период ране младости идентификован као прелазна фаза из детињства у младост. Осим развојних, социјални чиниоци учествују у одређивању појединих животних периода, па се разликују доба пре и доба после удаје и женидбе, које смо класификовали као младост и зрело доба.

Јединице којима се номинује човек по полу и узрасту углавном су неутралног карактера. Конотативност је остварена у категорији именовања деце, где је референт (дете) означен метафором (*лудиња, јаврија, бисерко, златио, алињч'е, бир, бан, баница*). Експресивно су обојене лексичке јединице које припадају подгрупама са хиперсемама 'детињство' и 'младост', што се може оправдати значајем ових етапа у целокупном психо-физичком развоју човека и формирању личности. Именовање деце кроз све четири фазе детињства показује висок степен позитивне оцене (*бебенце, бејч'е, рулч'е, двогодишњач'е / двегодишњач'е, двогоч'е, дејџенце, деч'ица, мушкарч'е,*

шићарч'е девојкица, девојч'ица, девојч'е, девојч'енце). Субјективност се остварује утврђеним творбеним моделима, тј. додавањем деминутивно-хипокористичких продуктивних наставака *-ч'е, -ица* и *-енце* на творбену основу која је носилац узрасне семантике. Мање фреквентни, али присутни, јесу пејоративи *дејшишиће* и *деч'урл'ија*, који се могу оправдати негативним ставом говорника према несташној и немирној деци.

Номинација на следећем узрасном степену показује веома изражену социјално-културолошку компоненту. Схватање младости као комплексног развојног периода и вредносни оријентири говорне заједнице језички су испољени у номинационим јединицама. Патријархална морална начела и став друштва према извесним облицима понашања уочава се у номиновању младића и девојака. Млад, нежењен мушкарац се именује или неутрално или хипокористиком *момч'е*. Однос према младој женској особи која није удата далеко је строжи, од ње се очекује смерно владање, поштовање традиционалних правила, атрибути који ће је квалификовати као смерну, поштenu, вредну. На тај начин можемо реконструисати пожељни профил младе Призренке у првој половини XX века. Свако нарушавање идеалне слике оцењује се негативно, па отуда бројни пејоративни облици за девојку која се не уклапа у понашајни образац прописан од стране колектива и примерен њеном узрасту (*девојч'ејина, девојчина, девојч'ишиће, девојч'ура, девојч'урина, йрескоч'кобила*). Особе у периодима зрелости и старости номиноване су неутралним лексичким јединицама, што је, опет, лингвистички одраз односа друштвене заједнице према озбиљним, породичним људима и старим лицима. Патријархални друштвени миље инсистира на постулатима православне духовне традиције опхођења према старијима и не подржава непоштовање и нехуман однос према старим лицима¹⁰²

V. ЛСГ глагола којима се означава процес говорења

V. Лексичко-семантичка група глагола говорења обједињује глаголске лексичке јединице с општом категоријално-лексичком семом 'говор' и класом 'процес'. Основне функције говора, физиолошко-акустичка, комуникативна, емотивна и когнитивна, уобличене су у лексичко-семантички систем глагола говорења, који представља доминантну језичку форму свих комуникативних процеса. Говор као средство комуникације и изражавања мисли и осећања подразумева комплексан процес и неодвојивост телесних, психич-

¹⁰² Упоредјујући податке из асоцијативних речника српског, бугарског и руског језика на стимулус *сйар*, Р. Драгићевић уочава амбивалентан однос према старости у све три културе: „у исвесној мери та особина се поштује и верује се да старост доноси мудрост, искуство, разборитост, доброту, али и избораност, болести, немоћ, истрошеност“ (Драгићевић 2010: 127). У односу на Русе и Бугаре, Срби показују најмање трпеливости, разумевања и хуманости према старима.

ких и социјалних чинилаца који учествују у тој активности. У том смислу, лексичко-семантичка група која обухвата *verba dicendi* представља гранични лексички скуп између три поља са архисемом 'човек' као кохезионим центром, те је можемо означити као периферну групу лексичко-семантичког поља *шелесне карактеристике човека*.

У руској литератури везаној за лексичку семантику ова ЛСГ је подробно описана. Глаголи говорења проучавају се са различитих аспеката, испитују се њихова лексичко-семантичка, семантичко-синтаксичка и функционална својства. Посебна пажња посвећена је истраживању ове групе глагола у народним говорима. Ј. А. Бесонова поставила је методичку основу компоненцијалне анализе дијалекатских глагола говорења и сврстала их у јединствено микропоље, које функционише као фрагмент „поля речи“ (Бесонова 2008). Критеријум по којем се одређује да ли глагол припада датом пољу јесте постојање субјекта (обавезна позиција) и објекта (необавезна позиција) који успостављају контакт помоћу језичких јединица (Бесонова 2011). Иста ауторка проучавала је семантику глагола говорења у орловским говорима са структурног, комуникативног и културолошког аспекта и према циљу говорног чина, односно централним семама ('произносить', 'выражать мысль', 'сообщать', 'взаимодействовать', 'побуждать', 'оценивать') поделила их у шест лексичко-семантичких група (Бесонова 2001). Лексичко-семантичком анализом глагола говорења у Нижнеградској области бавила се Ј. С. Коршунова, разврставши их у две подгрупе по физиолошко-акустичким и садржајно-смисленим особеностима говорног акта: „характеризующие глаголы говорения“ и „глаголы речевого действия“ (Коршунова 2002). Семантичко-стилистичке карактеристике ЛСГ глагола говорења описала је И. А. Крилова (Крылова 1996), а парадигматска својстава метафоричких глагола у различитим аспектима говорне ситуације разматра Н. О. Кирилова (Кириллова 2006).

Глаголи говорења у савременом српском језику предмет су истраживачке пажње Стане Ристић, која их представља, на примерима облика глагола *рећи* и *казати*, као метајезичке модификаторе и локутивне карактеризаторе говорног поступка (Ристић 2006, 2007). Испитујући лексичку семантику експресивних глагола, С. Ристић издваја типове глаголских јединица конотативног значења, међу којима 10. парадигми припадају експресиви са семантичким примитивом „рећи / говорити, престати говорити“.

Семантичком кохерентношћу глагола говорења и њихових допуна у српском језику бавила се Гордана Штрбац (Штрбац 2009), а у хрватском Иво Прањковић (Pranjković 2007).

Синонимске односе у лексичко-семантичкој групи говорења глаголских лексема с доминантом *зборим* 'говорим' у јабланичком говору инпут-анализом и анализом упутница истраживала је Р. Жугић (Жугић 2011), и то је једини

рад у нашој дијалекатској лексикологији посвећен овом лексичком скупу. Глаголе говорења Р. Жугић је разврстала у девет синонимских редова са доминантима *грдим / изгрдим, галамим / изгаламим се, луйеџам, свађам се, њиџам (џиџујем), њодсиџичем / њодсиџакнем, гунђам, кревељим се и муџам*.

Д. Чемерикић је у своју лексичку збирку унео велики број глагола којима се у призренском говору означава говорни процес, што нам даје могућност да у оквиру ЛСП *џелесне каракџерисџике човека* издвојимо лексичко-семантичку групу глагола обједињених хиперсемом 'говори' и лексикализованим хиперонимом *збори*, који је лексички идентификатор групе.

Хиперсема 'говори' условљава припадност свих глаголских јединица којима се означава говорни процес истој ЛСГ, и зато је она општа сема у хијерархијској структури лексема. Из хиперсеме произилазе централне семе, које образују семантичко језгро глагола и одражавају особености говорног процеса. На основу централних сема издвајамо пет подгрупа глагола говорења у српском призренском говору:

1. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'говори',
2. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'разговара',
3. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'подстиче',
4. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'досађује говором',
5. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'изражава однос'.

Даља подела врши се на основу сема нижег ранга, које конкретизују говорну ситуацију или допуњавају основне семе описујући сам говорни чин. Према диференцијалним семама формирају се микрогрупе, чији чланови ступају у парадигматске односе и према степену семантичке сличности граде синонимске редове. Према граматичком параметру 'глаголски вид' глаголи су систематизовани у микроредове.

V. 1. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'говори'

V. 1. Глаголске лексичке јединице са хиперсемом 'говори' означавају општи процес говорења. Даља конкретизација процеса говорења иде у два правца: начин говорења и садржај говорења.

V. 1. 1. Глаголске јединице са хиперсемом 'говори' у општем значењу „изговара речи, обраћа се коме, изражава мисли и осећања“ распоређене су у два микрореда према трајању радње.

V. 1. 1. а. Глаголи несвршеног вида граде синонимски ред *збори, казује, вика, њрич'а**, *гугуч'е, гўка / гўч'и*, са доминантом *збори*.

Пуџиџи га нека збори, знаџи да је брл'а. – Зборим, зборим, ама нема кому да зборим. – Овој деџе ич' не разбўрам џиџо ми збори. – Турч'ин, а збори наџиџски. – Криво да сџднеџи, њраво да збориџи (нар. посл.)

Мене л'и ми казујеш иџеј палавре. – Маскара л'и је, истиина л'и је, не знам, казујем шио сьм ч'уја у ч'аршију.

Ч'есіо би викаја, бог да га иросіи, Јован Праса: газеіе іи су ка магаре, шио наіовариши, ііој носі. – Држи на іамеіи шио іиі викам: ч'е доу'е и'авол іо своје, зе бој неје мач'ка.

И іуј седив, зборив, ирич'ав, а ја іл'еіем (Реметић 1996: 539).

Гугуч'аше, гугуч'аше, іа засіа, златіо маіеріно. Како гуч'и она, мори, ч'е рекнеш гука ніка голубіца.

Још је рано за њега да іоч'не да гуч'и. – Свејено шио гука, ка да оч'е нішиіо да іиі рекне. – Доцкан гу іоч'ело да гуч'и ііој девојч'е. – Све до малоч'ьс шио гуч'еше.

У српском призренском говору доминира глагол *збори*, који је своје етимолошко значење развио на закону синегдохе, од секундарног значења именице *збор* „реч, говор, разговор“, која је примарно означавала скуп људи (Skok I: 202)¹⁰³. Глагол *казује* словенска је реч са општим значењем „dicere“ (Skok I: 69). Глаголска лексема *вика* карактеристична је за јужнословенски ареал прасловенског језика (прасл. *vu- од ие. ономатопеје *i-) и примарно етимолошко значење јој је „clamare“ (Скок И: 592). У српском призренском говору ова глаголска јединица има разгранату семантичку структуру, а као терцијална семантичка реализација јавља се типично дијалекатско значење „говори, казује“. Глагол *ирич'а* у призренском идиому функционално је неискоришћен. Метафорички су глаголи *гугуч'е* и *гука / гуч'и* ономатопејског порекла и углавном се односе на говор деце у фази проговарања. Глагол *гугуч'е* има још једну димензију значења – „нежно, мило говори“.

V. 1. 1. б. Глаголи свршеног вида, такође, ступају у синонимске односе: *каже, рекне, докаже, гукне*, са доминантом реда *каже*.

Миждеи'ика ни каза ч'и се заіросіла Данка Ицина. – А: Мапо, давај мјжде, доша іиі браіи. Б: Знам ч'и доша, каза ми Мийка и узе мјжде. – Седи да іиі кажем две-іриі лакрдије. — Не збори, кажи му сьс ишарейі.

Нацеш ли де у ч'аршију, рекни да га ч'екамо овде. – Ја седим іред каіици'ик, а ііај дивл'ојина Сііојан Куч'кар ірооди за дома и ни добровеч'ер да ми рекне. – Разбраја сьм, добро сьм разбраја шиа ми реч'е.

Ако га видиши іамо, докажи му ч'и му је маіиі много болна. – Тој вал'а да му се докаже, іе да зна каква му је рабодіа вамо. – Ајде, докажи ако можеш да докажеш нішиіо онјзи дебел'е селске главе. – Њему нішиіо не може да му се докаже. – Он, сирома, ни не доказа шио имаше да му каже, а Сііефан іеке ріиіи на ноге іа іоч'е да вика на њега. – Шио іоч'ело да се казује вал'а и да се докаже до крај.

¹⁰³ Од свесловенског глагола *berǫ, bьrati*, односно превојног степена *bor*, настала је префиксална именичка сложеница *збор* (Skok I: 201).

На ма, на ма, ти́еке гукне по кој њу́и. – Гукни га, гукни га де. – Тако је оно њрокл'еио, неч'е да гукне.

Глаголска лексема *каже* настала је према имперфективном облику *казује* и може се користити као двовидска, али се најчешће употребљава као перфективна паралела глаголу *збори*. У апсолутном синонимском односу са глаголом *каже* стоји лексема *рекне*. Префиксални облик *докаже* односи се према осталим члановима реда као релативни синоним. У ову микрогрупу иде комплетним семантичким садржајем: „1. јави, саопшти; 2. објасни; 3. заврши казивање“. У перфективном виду глагол *гукне* остварује двоструку метафоризацију „проговори (о деци)“ и „почне да говори“.

V. 1. 2. Микрогрупа са хиперсемом 'говори' и диференцијалном семом 'гласно' састоји се од два микрореда глаголских лексема којима се означава начин говорења.

V. 1. 2. а. Глаголи несвршеног вида су *вика*, *развикује се*, *буни*, *њраска*, *грми*, са доминантом синонимског реда *вика*.

Шии́о викаш њол'ико, шии́о не збориш њии́о ка ч'овек? – Не викај њол'ико, ч'е ми разбу́диш девојч'е. – Вика́ и вика́, ама она не мога́ше да ме разбе́ре. – Теза-Ма́ра је глѹа, ва́л'а до́бро да гу се вика́ ња да ч'ује.

Ти са́лѹе чу́иш, он је ња́кав, развику́је се за све́шѹо. – А шии́о се ња развику́јеш?

До́сиа де, уч'у́ишиѹе јенѹи́и, не бу́ниѹе ви́ше. – Наѹемни́ци, бу́ниф, куч'у да ди́гнеф на гла́ву. – Бунѹу, бунѹу, ња се смири́ше.

Пу́иши́и га нека њра́ска, ч'е се исѹра́ска, ња че му њро́ц'е л'у́иши́на.

Збори, а ња́ј гласе́ишина грми л'и му грми. – Ко́га ми́сл'иш да њла́ишиши ѹе грмиш њол'ико, ме́не л'и?

У оквиру ове микрогрупе глагол *вика* реализује своје основно значење „гласно говори“. Префиксални рефлексивни итератив *развикује се* поред семе – конкретизатора 'гласно' садржи још једну допунску компоненту 'често'. Глагол *буни* у српском призренском говору чува своје етимолошко значење „виче, галами“. Ономатопејског је порекла итеративни глагол *њраска* у основном значењу „пуца“, па се глаголска ознака метафорички преноси на глас асоцијативним повезивањем јачине звука при пуцању чега и висине гласа услед викања. Истим процесом настало је секундарно значење глагола *грми*, које се преноси на психолошко поље „бучно говори у бесу“. Метафоризацијом се актуелизира сема интензитета.

V. 1. 2. б. Микроред глагола свршеног вида чине лексеме *разви́ка се*, *навика се*, *исѹра́ска се*, *разгрми се*.

Не сме́м да му ѹо́мѹнем ѹо́ј, сѹра́ ми је да не́ се разви́ка ка шии́о ѹма а́деи́. – Разви́каја се ои́ саба́јл'е ња са́мо грми. – Заши́о се разви́ка си́нач' браца-Ц'е́ка на браца-Души́ана?

Шии́о си́е се ѹол'ико навика́л'е на ѹо́ј ја́дно девојч'е?

*Пушићи га нека љраска, ч'е се исљраска, ља че му љроџ'е л'уићина.
Шћо љи је, море ч'овеку, ље си се љако разгрмеја?*

Префиксални перфективни глагол *развика се* означава почетак радње „почне да виче“, чије трајање није ограничено и не захтева обавезно допуну 'на некога'. Са истим глаголом у основи је сложена глаголска лексема *навика се*, чији семантички садржај у овом идиому укључује сему 'изгрди'. Семска структура имперфективног глагола *љраска* пренесена је у облик свршеног вида *исљраска се*, при чему творбени формант, у овом случају префикс, утиче на степен реализовања радње, односно уноси градуелност међу релативним синонимима. Префикс *раз-* у метафоричко значење *разгрми се* уноси семантичко обележје апстрактне дисперзивности.

V. 1. 3. Посебну микрогрупу чине глаголи који се диференцирају од осталих глагола са хиперсемом 'говори' према садржају говорења. У свом семском саставу ове глаголске лексеме несвршеног вида садрже допунску сему 'којешта', ступајући у синонимске односе: *брбоићи / брбоч'е, ломоићи / ломоч'е, љроџа*.

*Брбоићи ка неслан. – Исоч'ил'е на сокак ља брбоићиф л'и брбоићиф.
– Бѣу брбоићил'е све док не бѣше викнаја акшам. – Брбоићало ка брбоићало,
нема другу рабоицу, љеке сал да брбоч'е ка љразна воденица.*

*Ломоићи ка љрекеићало. – Сал ломоићи, ка љразна воденица. – Ломоч'е
ка љразна воденица.*

Ај, не љроџај, бога љи.

Глаголска лексема *брбоићи / брбоч'е* води порекло од балтословенске ономатопејске основе *брб-*, од које се ономатопејским суфиксом *-ои* изводи звук извирања (Skok I: 204). Глаголске основе *брбоићи* и *брбоч'е* Чемерикић у свом речнику региструје као две одреднице, дефинишући их описно на следећи начин: „говори којешта, брбља“, односно „многo прича“. Овако одређена лексема *брбоићи* садржи допунску компоненту 'којешта', а *брбоч'е* у функцији диференцијалне семе има квантификатор 'многo'. У овом случају не можемо се сложити са Чемерикићем, јер се ради о једној лексичкој јединици која у призренском говору има две презентске основе, а илустративни материјал омогућава дефинисање семантичког садржаја лексеме на следећи начин – „многo говори о чему безначајном“. Исти лексикографски поступак аутор речника примењује и у случају глагола *ломоићи* и *ломоч'е*, с тим што дефинише само лексему *ломоићи* „говори којешта“ и на њу упућује јединицу *ломоч'е*. Лексема *ломоићи / ломоч'е* стилски је маркирана, јер је остварен метафорички пренос значења девербативне именице у основи (*ломои* „ломљава, лупа, тресак“). Скок наводи да је од поствербала *лом* „ломљење“ на Космету настао аугментативни глагол са наставком *-ои-аићи* који има метафоричко значење „говорити којешта“ (Skok II: 316). Семантички и стилски глаголу *ломоићи / ломоч'е* одговара глагол *љроџа*, који

је фигуративно маркиран и дефинисан синтагмом „говори којешта“. Глагол је настао од прасловенског корена *īрей-* са превојем *īрой-* и примарно значи „лупати“ (Skok III: 496), а у призренско-тимочком дијалекту процесом метафоризације развио је жаргонско значење.¹⁰⁴

V. 2. ЛСПГ глагола са хиперсемом ’разговара’

V. 2. Уколико у говорној ситуацији учествује двоје или више учесника и циљ им је размена информација, централна сема глагола говорења јесте ’разговара’. Из основне семе произилазе семе следећег хијерархијског нивоа у зависности од конкретног циља који се актуелизира: постићи сагласност или се вербално супротставити саговорнику.

V. 2. 1. Глаголи неутралног значења „разговара, обраћа се речима један другоме“ разврстани су у два микрореда према трајању радње.

V. 2. 1. а. Централну сему ’разговара’ садрже синоними *лафи**, *муабетиише*, *лакрдише* / *лакрдисује* и *егл’ендише* / *егл’ендисује* (се).

Пушии мене ја да лакрдишем със њу. – А: *Лакрдисаја л’и си със Јована?*
Б: *Несъм, ии лакрдиши.* – *Ми лакрдисујемо, а он само ч’уиши и гл’еда у земљу.*

А: Помози ви бог, шиио чинише? Б: *Еише, муабетиишемо ииako.*

Къд ме бегендише, нек се село егл’ендише. – *Егл’ендисујем* (Реметић 1996: 379).

Апсолутну синонимску вредност остварују деноминали од турских именица *лафи* и *лакрдише*. Глагол *лафи* настао је од именичке речи *lâf* (тур. *lâf* „разговор“). Егзистенцију ове лексеме у призренском говору потврђује од ње изведен свршени облик *иолафи*, иако не постоји као посебна јединица у Чемерицићевом речнику. Глаголска лексема *лакрдише* / *лакрдисује* изведена је од именице *лакрдија* (тур. дијал. *lakirdi*, поред *lakirdi*) и у испитиваном идиому има неутралну значењску вредност. Хедонистички тон, очекиван у семантичком садржају глагола *лакрдише*, у српском призренском говору задржава глаголска лексема *егл’ендише* (се) „забавља се разговарајући“ (тур. дијал. *eglendi*, 3. л. перф. синг. од *eglenmek* „забављати“). За обележавање процеса пријатаног разговора користи се *муабетиише* „пријатељски разговара, ћаска“, изведен од турске именице *muhabbet* „разговор“.

V. 2. 1. б. Микроред глагола свршеног вида чини синонимски пар *иозбори* и *иолафи* са интегралном семом ’поразговара’ и фразеолошке јединице *узне се у збор* и *оивори лакрдију*, са интегрално-диференцијалном семом ’започне разговор’.

¹⁰⁴ Митровић 1992: 386; Јовановић 2004: 645; Жугић 2005: 395; Динић 2008: 823; Стојановић 2010: 935.

Па доџ'и, браца-Сѣѣфан, да ѡѡијемо ѡ јѣну каву и да ѡзборимо. – Видо га оѡ дал'ѣко у Шадрван, ѡзборе м'ало с'с Андрѣју Ч'ифѣл'ију, ѡа оѡиде на Баждарану.

За ѡѡј рабѡѡу вал'а ѡрво да ѡлафим с'с мојега орѡака. – Бѣше ѡвде, ѡлафи м'ало с'с Душана, ѡа оѡиде. – Полафи ѡѡ м'ало с'с Јована Мач'кинога.

Узѡсмо се у збор за ѡѡга ч'ич'у Тѡму Дол'аша шѡо је ѡако м'уч'ан.

Оѡворѡсмо лакрдију и за Л'екшана ѡѣза-Марѡнога.

Глаголске сложенице *ѡзбори* и *ѡлафи* грађене су делимитативним префиксом *ѡ-*, који у значење основних глагола уноси временско ограничење, тј. глаголи са овим префиксом означавају радњу која је трајала неко време. У српском призренском говору овај префикс има деминутивно значење, које преноси на глаголски основински део, те они означавају радњу која се извршила у малој мери. Ову тврдњу поткрепљује семски састав глаголских лексичких јединица *ѡзбори* и *ѡлафи*, који на првом хијерархијском нивоу имају сему 'кратко' (хиперсема 'говори' – централна сема 'разговара' – диференцијална сема 'кратко'), као и конкретизатор *мало* уз глаголе говорења у примерима из призренског говора. Ова два глагола можемо третирати као апсолутне синонине, један настао од домаће основе (*збор*), а други од турске (тур. *laf*), обе са истим значењем „разговор“.

Фразеолошке синтагматске јединице, са лексемски валентним глаголима као централним члановима лексичких спојева и именичким речима као допунским колокатима, *узне се у збор* и *оѡвори лакрдију* имају исти семантички садржај „започне разговор“.

V. 2. 2. Микрогрупа глагола са хиперсемом '(у)чини договор с ким' подељена је на два микрореда синонимских лексема.

V. 2. 2. а. Глаголске лексичке јединице несвршеног вида са хиперсемом 'разговара' и централном семом 'чини договор с ким' су *договара се* и *кандисује*, које стоје у односу релативних синонима.

За сваку рабѡѡу ѡни би се ѡрво договарал'е да узнеф л'и ел'и да не узнеф ѡѡј рабѡѡу. – Док бѣу ѡамо ѡни се јѡш договарану на кол'ико вадич'и да се ѡлаѡи и кол'ико да бидне ѡнѡириз. – Договараф се како да уч'ѡниф ѡаре ѡе да се догради ѡај ч'кола шѡо се ѡоч'ѣла.

Давам му ѡри фр'анге за лѡјзе, ама ѡн не кандисује.

Чемерикић наводи три семантичке реализације глагола *договара се*: „1. споразумева се, слаже се с ким; 2. саветује се, већа; 3. одлучује, решава“, које би се могле свести на једну „саветује се у циљу заједничке одлуке, преговара“. Према облику за свршени вид, настао је глагол несвршеног вида *кандисује* са значењем „слаже се, пристаје“.

V. 2. 2. б. Микроред глагола свршеног вида састоји се од лексичких јединица *договори се*, *здоговори се*, *доѡѡѡа*, *нагоди се*, *кандише*.

Договорише се два ошћинара да ошћиднеф у Пришћину и виќнеф владику да се врати у Призрен. – Че се договорим със браћа ми ња че њи одговорим. – Тај њућ договорисмо се овако: сваќи одма да даде њо јену белу меу'едију, а ѡсл'е њо ч'ећири грѡша на месец. – Договорисмо се да ми даде бивѡлске коже.

Здоговорише се да Јѡван иде у Сел'аник.

Док не се доћићам със муќа ми, нићићо не мѡгу да рекнем. – За ѡуј црквѡску работу ошћинари се бѡу доћићал'е със владику. – Доћићајће се ња ми одговориће бива л'и ел'и не бива.

Јѡдѡ се нагодише. – Брач'а се, нагодише се ка шћић ѡрил'икује брач'ама.

Кѡд му реко да идемо зајно, он кандиса.

Јединице *договори се*, *здоговори се*, *нагоди се*, *кандише* у свом семантичком садржају имају сему „сложи се с ким“. Глагол *нагоди се* садржи допунску сему 'око поделе чега', која га семантички диференцира од осталих чланова синонимског реда. Семантичку компоненту 'посаветује се' садржи глагол *доћића*, који је у Чемериќићевој збирци дефинисан глаголом „договори се“. Од облика перфекта *kandi* (тур. дијал. *kandi*) турског глагола *kanmak* настао је облик свршеног вида *кандише* са значењем „сложи се, пристане“.

V. 2. 3. Чланови микрогрупе са хиперсемом 'разговара' и централном семом 'долази у вербални сукоб с ким' подељени су према трајању радње у два микрореда.

V. 2. 3. а. Микроред глагола несвршеног вида са интегралном семом 'долази у вербални сукоб с ким' чине синонимске јединице *сваћ'а се*, *инаћи се*, *глоћ'е се*.

Тѡј два браћа никако не мирујев, сваћ'аф се, а њо којућ сал шћићо се не ѡбѡјев, бѡг да ч'ува.

Глоћ'ал'е се они и ошћац док ги бија жћиф. – Глоћ'ау се, глоћ'ау док не доћераше до двал'ање.

Тѡј две јейћрѡе ич'не мирујев, свѡјено се инаћић ѡмећ'у себе.

Лексема *сваћ'а се* реализује своје основно значење „вербално се сукобљава са неким“. ¹⁰⁵ Овај семантички садржај одговара секундарној реализацији глагола *инаћи се* (тур. *inat*), који примарно значи „пркоси“. Примарно значење рефлексивног глагола *глоћ'е се* „угриза се, коље се“ односи се на зоолошку сферу, одакле се метафорички преноси на психолошку поље, означавајући однос и комуникацију међу људима, па је секундарни семантички садржај дефинисан глаголом „свађа се“.

¹⁰⁵ У глаголу *сваћ'а се* препознаје се прасловенски корен **ued-* „говорити“, који се налази и у санскриту *vāda-* „свађа“. Од тог корена развио се најпре глагол *вадићи се* „inimicage“, који је као судски термин ушао у румунски, а апстрактум *vad* у мађарски језик. Код нас се јавља са префиксима: *свадићи се* према имперф. *свађаћи се* и *завадићи* (Skok III: 558).

V. 2. 3. б. Са доминантном семом 'дође у вербални сукоб с ким' забележен је свршени глагол *йосвади се*.

Дирау јен другога док се не йосвадише и не йобише.

V. 3. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'подстиче'

V. 3. Подгрупа глаголских лексема са хиперсемом 'подстиче' окупља глаголе којима се саговорник подстиче на акцију, радњу. Према циљу говорног чина који подразумева једног или више учесника, чланови ове подгрупе подељени су у три микрогрупе.

V. 3. 1. Глаголи са хиперсемом 'подстиче' и диференцијалном семом 'зове' не формирају синонимске редове. У српском призренском говору забележен је по један такав глагол.

V. 3. 1. а. Глагол несвршеног је *вика*.

Вика тие майи, не л'и ч'ујеш? – Викане смо на боју у Анџуша Грбинога. – Викаја га и на веч'еру. – Гока дошла със мџжа, ч'е вал'а да се викаф на руч'ек ел'и на веч'еру.

Поред општег семантичког садржаја „зове“, глагол *вика* има и уже, специфично значење „позива на какву свечаност“.

V. 3. 1. б. Свршеног вида са значењем „позове“ је глагол *викне*.

Како се разбол'е, једнџ викнасмо еч'има. – Викни майшер јенч'џс. – Вал'а да се викне Сџојан, да се дойишамо и със њџга.

V. 3. 2. Глаголске јединице са диференцијалном семом 'убеђује' распоређене су у два микрореда.

V. 3. 2. а. Микроред глагола несвршеног вида чине релативни синоними *наџерује*, *алдџрисује*, *кандџрисује*, *кани*, са доминантом реда *наџерује*.

Све със ч'уџек шџо га наџерује да слџша. – Све ч'џка да се наџерује на рабџу.

Алдџрисуј га кол'ико оч'еш, он џој џа џој. – Н'џга џа, кој га алдџрисуваја у ч'ариџу? – Да се алдџрисује џај дебџла глава?

Кандџрисуј га кол'ико оч'еш, неч'е га кандџришеш.

Кани га ка гџсџа. – Оно је џако срамежл'иво, дајма оч'е да се кани.

Лексема *наџерује* дефинисана је семемом „убеђује кога да учини што“, са елементима хијерархијски организоване семске структуре: хиперсемом 'говори', централном семом 'подстиче', диференцијалном 'убеђује' и дупунским семама 'кога' 'да учини што'. Глаголска лексема *алдџрисује* (тур. *aldirtmak* „обраћати пажњу, придавати значај“) није забележена ни у једном српском говору, осим у призренском, где значи „убеђује, уразумљује“.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Слично значење има и у бугарским дијалектима („наговарати, обраћивати“), мада на нивоу турског језика није до краја јасан његов семантички помак „наредити неком да узме“ → „обраћати пажњу“ (С. Петровић 2012: 42).

Балкански турцизам *кандѝрисује* (тур. *kandırmak*) чува етимолошко значење „наговара“ (Škaljić 1966: 391; Петровић 2012: 172). Основно значење полисемантичког домаћег глагола *кани* у Призрену је „нуди, подстиче (некога да пије, једе и сл.)“.¹⁰⁷ Семе нижег ранга ’некога’, ’да пије, једе’ конкретизују значење доминантне семантичке компоненте ’подстиче’.

V. 3. 2. б. Свршеног глаголског вида су глаголске јединице *наѝѝера*, *алдѝрише* и *кандѝрише*.

Ја не могу да га наѝѝерам, наѝѝерај га ѝи. – Бре ѝамо, бре овамо, док не га наѝѝера да ми ѝлаѝи барч’.

Дрво мѝж л’и да алдѝришеш, е, ѝако и ѝуј ѝврду главу. – Алдѝриса л’и га? – Да се мѝже да алдѝрише, ѝа ѝ’ѝне-ѝ’ѝне, ама мука је ѝио не мѝже. – Он ка да неје алдѝрисан.

Дебѝла глава је он, не мѝж да га кандѝришеш.

Чланови овог микрореда граде релативне синонимске односе, јер имају сличан семантички садржај. Лексема *наѝѝера* значи „подстакне на деловање“, *алдѝрише* „убеди, уразуми“, а *кандѝрише* „приволи, задобије пристанак“.

V. 3. 3. Са централном семом ’подстиче’ и диференцијалном ’наређује’ забележен је глагол несвршеног вида *зайѝоведа* / *зайѝоведује*.

Само домач’ин зайѝоведа у кучу.

Докл’е ги зайѝоведујем и докл’е ми онѝ наѝ’ѝф и донѝсеф ѝој ѝио ѝирѝ-жѝим, ја рѝѝнеф и јенч’ѝс узнем ѝио ми вал’а.

V. 4. ЛСПГ глагола са хиперсемом ’досађује говором’

V. 4. Подгрупу глагола са хиперсемом ’говори’ и централном семом ’досађује говором’ чине лексичке јединице распоређене у два микрореда према глаголском виду.

V. 4. а. Значењска компонента ’досађује говором’ у микроред интегрише глаголске лексеме несвршеног вида *досаѝ’а**, *ѝ’ѝмка*, *заврзује*, *ѝрч’ка*, *осандѝсује*, *ѝаќалдѝсује*, *даѝи*, *гњаѝи* и фразеолошку јединицу *ѝуни ги сѝѝѝ’е*.

Млого ми досаѝ’а. – Немој да ми досаѝ’аш (Реметић 1996: 500, 501).

Дѝсѝа дѝ, докл’е ч’е ми ѝ’ѝмкаш ѝуј?

Мѝкни ми се од главе, не ми заврзуј ѝуј ѝеке гл’ѝј своју работѝу

Дѝсѝа дѝ, ѝио ѝрч’каш ѝуј свејено?

Оѝрѝѝи ѝио ѝи осандѝсујем јѝѝѝ, ама невол’а је. – Осандѝсује ми ѝај жѝѝна.

Дѝсѝа бре, мѝкни ми се од главе и немој више да ме даѝиш с ѝѝѝ ѝѝѝје ѝалавре.

¹⁰⁷ Овако је и у осталим призренско-тимочким говорима (Живковић 1987: 64; Јовановић 2004: 439; Динић 2008: 323; Стојановић 2010: 354).

*Микни ми се од главе, немој више да ме гњавиш, ње њој, ње овој. –
Гњавеше ме док не га сикџериса.*

*Он ги њуни сџел'е кол'ико оч'еш. – Ђне га у берберницу, њуни ги сџел'е
џамо.*

Једна од семантичких реализација доминанте реда *досаџ'а* у српском призренском говору је „дојади непрестаним говорењем“. Чемерикић не региструје ову лексему, али овакво њено значење можемо реконструисати на основу примера из монографије С. Реметића о призренском говору. Идентични семантички садржај имају лексеме *џ'џмка*, *осандисује* и *џаќљдисује*, као и фразема *џуни ги сџел'е*, дефинисане семемом „досађује причањем“. У Чемерикићевом речнику забележена је само метафоричка семантичка реализација лексеме *џ'џмка*, која се на косовско-метохијском ареалу односи на лавез паса (Букумирић 2012: 146). Из турског језика преузети су глаголи *осандисује* (тур. *osandı*, дијал. *osandı*, 3. л. јд. перф. од *osantmak*) и *џаќљдисује* (тур. *takıldı*, 3. л. јд. перф. од *takılmak*) са изворном семантиком „досађује“, која је у српском призренском говору допуњена семом 'причање'. Глаголске лексеме *дави* и *гњави* у призренском идиому имају богату полисемичку структуру и разуђен фигуративни семантички садржај „досађује, мучи, кињи“, који, контекстуално, реализује значење „досађује говором“. Глаголска синтагма *џуни ги сџел'е*¹⁰⁸ трансформисала је значење и у говору се усталила као фразеолошки израз метафоричког семантичког садржаја „непрестано прича, досађује причањем“.

Семантичку компоненту више садрже глаголи *заврзује* и *џрч'ка*, који укључују значење „заговета“, односно „досађује приговарањем“.

V. 4. б. У лексичкој грађи налазимо облике свршеног вида *осандише* и *џаќљдише*, према којима су настали имперфективни глаголи *осандисује* и *џаќљдисује*.

*Микни ми се од главе, немој да ме осандишеш
Шџо ми џаќљдишеш, иди рабоџај.*

V. 5. ЛСПГ глагола са хиперсемом 'изражава однос'

V. 5. Подгрупа глагола са хиперсемом 'изражава однос' састоји се од глаголских лексема које карактеришу говор с аспекта емоционалног односа и субјективне оцене. Глаголи који припадају овој подгрупи означавају вербални контакт између два или више учесника говорне ситуације, са циљем да се изрази негативан однос према саговорнику. Према циљу говорног процеса глаголи са централном семом 'изражава однос' хијерархијски су устројени и према диференцијалним семама подељени су у четири микрогрупе.

¹⁰⁸ *Сџел'а* је „мекани део самара напуњен сламом који се налази испод дрвене конструкције“ (Букумирић 2012: 581).

V. 5. 1. Глаголске лексичке јединице са хиперсемом 'говори', централном семом 'изражава однос' и диференцијалном семом 'прекорева' разврстане су по трајању радње у два микрореда.

V. 5. 1. а. Имперфективни глаголи са интегралном семом 'прекорева' у српском призренском говору су *грди*, *вика*, *џује*/*џије**.

Што га грдиш кд неје крив? – Ако те грдим, за твоје добро те грдим, море биро. – Грдила ме маји што сџ свирала џроз свирку. – Грдеше га оца млого. – Поган језик има, џује и грди све што сџгне. – При џа мей л'и си, мори, грди л'и се џако маји која те родила и џораснала?

Викај на њега кол'ико оч'еш, он веи не се ч'џни, теера своје.

Како се џује џу'а маји. – Џује ти л'џба. – Турци џоч'нал'е да џуев (Реметић 1996: 441)

Полисемичан глагол *грди* има две семантичке варијанте у оквиру секундарне семантичке реализације. У једној значењској варијанти доминира сема 'прекорева', а у другој 'ружи, псује', којом се приближава лексичком значењу глагола *џује* „говори у џутњи, бесу ружне непристојне речи“. У разгранатој семантичкој структури глаголске лексеме *вика*, једно од секундарних значења дефинисано је синонимом „грди“.

V. 5. 1. б. Глаголи свршеног вида *викне*, *наџа*, *оџује*, *исџује* чине ред релативних синонима.

Викни му ти џо твојски, о[д] тебе џо има сџра зе од мене. – Овако се види мудро и џослушно, ама џо којиуџ бџва да се викне и на њега.

А ви два ме наџасти не кривога, не дужнога. – Наџа га, коџличе га џџни. – Што ти валаше да гу наџаш џако џред свеџи.

Он мене да оџује маџер. – Он ме оџуваја.

Да ги исџујем

Перфективни глагол *викне* дефинисан је синонимским глаголима „изгрди, прекори“. Префиксални облик *наџа* има метафоричко значење „нападне кога речима, извређа кога“ и може представљати семантичку паралелу дуративном глаголу *грди*.¹⁰⁹ Виши степен интензитета грдње испољава се сложеним глаголом *исџује* „обасути погрдама, изгрдити“. Обликом *оџује* упућивање прекора и погрдних речи догађа се у тренутку, али кратко трајање радње не умањује тоналитет и експресију значења глагола у основи.

V. 5. 2. Микрогрупу глагола са хиперсемом 'говори', централном семом 'изражава однос' и диференцијалном '(о)клевета' чине глаголи *оџа* и *оџдне*.

V. 5. 2. а. Глагол несвршеног вида *оџа* у Чемерикићевој збирци описно је дефинисан „оговора, износи неистине о другима, набеђује“.

¹⁰⁹ Перфективни глаголи *развика се* и *навика се* садрже компоненту емоционалног односа према саговорнику, али смо их, ипак, сврстали у лексичко-семантичку микрогрупу са интегралном семом 'говори гласно', која је доминантна у њиховој семској структури.

Ойада кога сџигне.

V. 5. 2. б. Према имперфективном облику настао је глагол свршеног вида *ојадне*.

Ојаднала ме свѣкру ми.

Префиксоидне сложенице *ојада* и *ојадне* у дијалекту имају специјализовано значење „(о)клевета“.¹¹⁰

V. 5. 3. Централна сема 'изражава однос' и сема првог хијерархијског нивоа 'исмева' садржане су у семској структури глагола *ч'јоџа* (*се*) и *јоџч'јоџује* (*се*) и израза *јзне у мајјай*.

Ч'јоџа га де сџигне. – Избија гу шџо му се ч'јоџала. – Он мене да ч'јоџа јо ч'аршије.

Шџо ми се јоџч'јоџујеш?

Онога црника Ч'ор-Зѣфу, а га видеф, јзнеф га у мајјай.

Германског је порекла глагол *чјоџа* (*се*) (нем. *spotten*) (Skok III: 410), који се у значењу „исмева кога, подсмева се коме“ користи и у македонском (мак. (*се*) *шјоџааџи*) и у албанском језику (алб. *те (у) спотие, те (у) шпотие*). Албански утицај потврђује постојање ове лексеме на читавом косовско-метохијском ареалу (Елезовић II: 455). Префиксацијом, *јоџч'јоџује* (*се*), не мења се значење.¹¹¹ Значењу наведених лексема семантички одговара лексички спој *јзне у мајјай*, где је један од чланова конструкције балакански турцизам *мајјай* (тур. *tautar* „шала, исмевање“), који у комбинацији са компатибилним домаћим глаголом актуелизира процес „подсмева се коме“.

V. 5. 4. Диференцијална семантичка компонента 'шали се' одликује чланове ове микрогрупе.

V. 5. 4. а. Микроред имперфективних јединица чине глаголска лексема *маскари се* и фразеолошка глаголска синтагма *ч'јни мајјай*.

Маскарим се, жџи ми здравл'е. – Де шџо јџи је, шџо се л'јџиши, маскарила се жџена.

Кажџи ми исџина л'и је ил'и ч'јниши мајјай.

Деноминал *маскари се* изведен је од именице *маскара* „шала, исмевање“, која је на Балкан дошла преко турског језика (тур. *maskara*) и развила широко деривационо гнездо. У призренском говору доминира значење „говори

¹¹⁰ Глагол *ојада* развија широко лексиколошко гнездо на призренско-тимочком и косовско-ресавском говорном подручју (Митровић 1992: 263; Манић 1997: 57; Јовановић 2004: 508; Динић 2008: 527; Стојановић 2010: 591; Елезовић II: 30).

¹¹¹ Основно значење префикса *јод-* је сублокативност, а концептуалистичким тумачењем глагол *јодругиваџи се* припада групи глагола чије се значење темељи на оријентационој подметафори 'поквареност (подлост) је доле' (Belaj 2008: 276). У ову групу глагола можемо уврстити дијалекатску лексему *јоџч'јоџује* (*се*), која се семантички идентификује синонимским глаголом *јодсмева се*.

досетке“ без примесе друге семантичке компоненте „исмева“. ¹¹² Колокација *чини мајџај* семантички је еквивалентна глаголској јединици *маскари се*.

V. 5. 4. б. Семема „нашали се“ одговара перфективни глагол *намаскари се*.
Със њѣга не мѡж ни да се намаскариши.

Префикс *на-* уноси значење циља и резултата говорног процеса означеног основним глаголом.

Лексичко-семантичка анализа глагола којима се означава говорни процес показује да дијалекатски глаголи говорења имају сложену семску структуру, тако да скуп сема у лексичко-семантичким варијантама речи карактерише различите аспекте човековог деловања, мишљења, карактера, као и однос према члановима колектива. Ову ЛСГ обележавамо као периферну и граничну у ЛСП *џелесне каракџерисџике човека*, јер поред физиолошких својстава говорног процеса, учључује и компоненте значења које се односе на психолошки и социјални домен испољавања личности. Отуда висока фреквентност, денотативно и конотативно нијансирање семантичких вредности и велика разноврсност *verba dicendi* у српском призренском говору.

Модел и садржај комуникације детерминишу семантички потенцијал глаголских лексема, који се актуелизује у вербалном контакту или говорној ситуацији. Циљ говорног процеса условљава повезивање семантички блиских глаголских јединица, које могу бити неутралног карактера – јединице којима се означава општи процес говорења и размењивање информација међу саговорницима (*збори, казује, каже, рекне, лакрдише, договара се, здоговори се, кандише*), експресивно маркиране – јединице које поседују стилску вредност, деминутивност (*брбоч'е, њозбори, њолафи*), емоционално обојене – јединице којима се изражава однос према саговорнику (*вика, развикује се, навика се, грди, свац'а се*), негативно конотиране – јединице којима се изражава однос према саговорнику или члану колектива (*ојада, ч'јоџа, њоџч'јаџује се*) и метафорички индуковане – јединице које припадају различитим семантичким категоријама говорног процеса (*гугуче, гука, џраска, грми, ломоџи, џроџа, глоц'е се, џ'мка, заврзује, џрчка, нааџа*). Конотативна компонента глагола говорења може бити експлицитна и имплицитна, у зависности од творбених средстава којима се формално истиче емоционалност, експресивност и субјективна оцена, као и од унутрашњег облика речи, сликовитости, метафоричке семантике. Заснована је на субјективном ставу говорника према стварности или адресату, а тип експресивности (субјективна или негативана оцена, повишена или висока тоналност) указује на однос говорника и адресата, који је обично неформалан, фамилијаран, али и на узрасну и социјалну хијерархију међу њима. У семантици глаголских експресива којима се означава процес говорења реализује се оцена по параметру пожељности /

¹¹² Овакво значење наводи и Елезовић (Елезовић I: 390).

непожељности, којом се најчешће изражава негативан однос заснован на непожељности и одликује се повишеним и високим степеном експресивне тоналности (Ристић 1997: 173). Експресивности дијалекатског система глагола говорења доприноси њихова спољашња форма, њихова звучност, која је, најчешће, производ ономатопејских образовања. Таквим глаголима се углавном омаловажава начин на који неко говори (*ћраска, грми, расћраска се, разгрми се*), али се исказује и негативан однос према садржају изреченог (*брбојши, ломојши, ћроја*), као и према говорнику (*и'џмка*). Бројност синонимских редова предочава говорне ситуације које колектив не подржава, а међу најупечатљивијима су вика, вербално досађивање и убеђивање. Народ изнад свега не подноси вербалну агресију и вербални притисак.

Забележене су и фразеолошке јединице којима се означава процес говорења (*узне се у збор, ојвори лакрдију, ћуни сћел'е, узне у мајћай, ч'уни мајћай*). То су најчешће дводелне синтагматске конструкције, при чему је један од чланова лексички валентан, повезује се са компатибилном речју. У овом случају колокати су лексички и семантички спојиве глаголске и именичке јединице. Именичке јединице припадају лексичкој сфери говорења и понашају се као семантички детерминатори, тако да преко њих откривамо значење лексичког споја.

Лексеме анализиране лексичко-семантичке групе организоване су хијерархијски, у подгрупе, микрогрупе и микроредове, унутар којих граде парадигматске лексичке односе. На тај начин се ЛСГ глагола којима се означава процес говорења уклапа у структуру лексичког система српског призренског говора. Њима се употпуњује општа схема наивне слике човека, која поред универзалних когнитивно-прагматичких својстава садржи национално и дијалекатски специфичне елементе.

ЛСП ПСИХИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЧОВЕКА

Основе савременог лингвоантрополошког проучавања психичког састава човека поставио је В. фон Хумболт оригиналном лингвофилозофском концепцијом, која се темељи на начелу да се слика човека и његовог унутрашњег света може реконструисати помоћу језичких јединица, јер је човек утиснуо у језик свој физички облик, психичко устројство, емоције и интелект, свој однос према свету који га окружује (Барашкина 2007: 136). На овом ставу утемељена је руска когнитивистичка школа, која у центар језичке слике света поставља концепт човека и његовог унутрашњег света.

Одраз психичких карактеристика човека у лексици руског језика, између осталих, истраживао је С. О. Малевинскиј. Полазећи од психолошких теоретских и емпиријских традиција и теорија личности, аутор предлаже структуру психичких особина на основу лексикографски дефинисане семантике лексема које припадају менталној сфери: контролисане психичке

активности и спонтано понашање, карактер, емоционалност, мисаоне способности, практичне способности и склоности (Малевинский 2006: 8–14). О различитим приступима лингвистичког описивања феномена „унутрашњег човека“ пише Е. А. Барашкина у опсежној студији *Внутренний мир человека в русской языковой картине мира: современные подходы*, истичући метафоризацију као један од продуктивних начина моделирања унутрашње слике човека (Барашкина 2007). Концепт психичке карактеризације као фрагмент језичке слике света, иако није целовит и хомоген, изучава се као систем историјски, психолошки и културно мотивисаних представа о човеку изражених језичким средствима (Барашкина 2007: 137). Концептуалном семантиком и начинима номинације „унутрашњег човека“ бави се А. И. Гељајева у раду *Человек как объект номинации в языковой картине мира*, у којем излаже концепцију системности номинације човека и његових когнитивних предиспозиција на основу интеграције идеографског описа концепта „човек“, анализе когнитивне семантике и културно-националног спецификаума његовог номинационог потенцијала (Гељаева 2002).

Бројни радови посвећени су лингвистичким истраживањима појединачних компонената језичке слике унутрашњег света човека. Карактер, као специфичан склоп емоционално-мотивационих, социјалних, моралних и конативних црта личности, у средишту је лексичко-семантичких анализа руских и домаћих аутора. Прегледана литература која се тиче овог сегмента човековог менталног склопа почива на лексичкој грађи из стандардних језика и дијалеката и заснована је на елементима теорије компоненцијалне анализе. Компаративно истраживање позитивних и негативних црта карактера у руском и азербејџанском језику спровела је Ш. Гасанова (Гасанова 2011), а у руском и алтајском, на примерима придевских речи, А. А. Добринина (Добринина 2006). Н. В. Терехова представља један од могићих начина лексичко-семантичке анализе придева који означавају карактер човека у савременом руском језику, растављајући их на значењске компоненте (Терехова 2002). Придеве који означавају карактерне црте човека као семантичко хиперполе проучавала је Е. М. Павлова (Павлова 1986). М. М. Романова разматра лексичка средства позитивне и негативне оцене карактера човека, тачније придева који се односе на моралне карактеристике, у маријском језику (Романова 2012). Морално-вољне особине карактера као лексичко-семантичко микрополе у руском и азербејџанском језику описала је Л. Ахмедова (Ахмедова 2013). Дијалекатске придевске лексеме којима се означавају црте карактера човека и његов емоционално-психички састав предмет су истраживања А. Д. Ли у раду *Синонимно-антонимические группы имен прилагательных, обозначающих черты характера человека и его эмоционально-психические состояния (в русском говоре с. Межог Усть Вымского района Коми АССР)*

(Ли 1984). На матријалу говора Ивановске области, Ј. С. Шуљакина анализира семантичко поље 'негативне црте карактера' (Шуљакина 2012).

Монографија Р. Драгићевић о придевима са значењем људских особина у савременом српском језику већим делом се заснива на семантичкој и творбеној анализи придева који означавају духовне особине (Драгићевић 2001). Придевима који означавају карактерне црте личности бави се Р. Жугић у раду *Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана* (Жугић 1996). У раду Г. Штасни *Номинација човека мојивисана њозиивним каракџерним особинама* деривационо-семантички су анализирани супстантиви из савременог српског језика чији је денотат човек као носилац одређене позитивне карактерне особине (Штасни 2011). Једно поглавље у књизи Г. Штасни *Речи о човеку* носи назив *Човек и каракџер*, у којем ауторка анализира корпус лексема из РМС које садрже компоненте значења везане за човекову природу, нарав, при чему, са творбено-семантичког аспекта, обрађује концепт доброг и концепт лошег човека преко номинације мотивисане позитивним, односно негативним карактерним особинама (Штасни 2013). Именичким експресивима типа 'особа + психичка или морална особина' С. Ристић посвећује два поглавља у монографији о експресивној лексици у српском језику (*Именице њиџа 'особа + њсихичка или морална особина'* и *Тџиови аксиолошког лексичког значења (на њимерима именица 'особа + њсихичка или морална особина')*) (Ристић 2004: 53–86).

Интелектуалне способности лингвистички се проучавају као посебно лексичко-семантичко поље или као сегмент већег парадигматског лексичког скупа. Феномен човековог интелекта и његов одраз у лексици и фразеологији савременог руског језика и народних говора привлачио је пажњу лингвиста, што потврђује богата традиција проучавања језичких јединица које припадају интелектуалној сфери. Семантички, прагматички, мотивациони, аксиолошки и други аспекти анализе поља 'интелект човека' присутни су и у радовима новије генерације истраживача: Т. В. Леонтјеве (Леонтјева 2003), Е. А. Шерина (Шерина 2010), Р. Т. Сирајева (Сираева 2013), О. М. Мазаела (Мазаел 2014). Емоционалност као сегмент психичке сфере истражена је у радовима А. А. Кијашеве (Кијашева 1985), М. Х. Галијевог (Галиев 2005), Е. А. Монастирскаје (Монастырская 2008). Именице овог семантичког типа у србистици са деривационог и семантичког становишта проучава Г. Штасни (Штасни 2013).

Преглед наведене литературе од велике нам је помоћи приликом конципирања материјала и одређивања методолошких смерница његове обраде. Систематизација грађе из српског призренског говора која припада сфери психичке карактеризације човека базира се на хуманистичким теоријама личности (А. Маслов, К. Роџерс, Г. Олпорт), моделима динамичке структуре личности (А. Г. Коваљов, К. К. Платонов) и петофакторном моде-

лу личности (Л. Голберг, Р. Кател, П. Коста, Р. Мекре), чији аутори личност посматрају кроз организацију црта или особина, којима се могу објаснити основне карактеристике личности (особеност, целовитост и доследност). Личност је динамичка структура коју чини систем међусобно повезаних црта, односно основних психичких својстава личности (Rot 1994: 13, Нгнјиса 2003: 130). Психичке особине су релативно трајне одлике појединца које долазе до изражаја у реакцијама и поступцима људи (Rot 1994: 35). Један од најзаступљенијих метода у идентификацији црта личности¹¹³ данас је лексички приступ, који се развио у окриљу Б5 (Big Five) теорије, а заснива се на претпоставци да су најважније особине личности забележене као речи у језику, те да се испитивањем структуре тих речи може добити научно прихватљив модел личности (Rot 1994: 38; Marinić, Pučić: 2011: 114; Малевинский 2006: 5). На основу пописа свих речи из великог енглеског речника Г. Олпорт и Х. Одберт су 1936. године издвојили триста придева који означавају релативно трајне универзалне особине, тј. релативно конзистентне начине понашања који се могу срести код свих људи (Rot 1994: 38). Факторском анализом Р. Кател је утврдио дванаест фактора, односно фундаменталних особина на које је могуће свести понашање човека (Rot 1994: 40-43). У савременој психологији доминира подела особина личности на особине којима се означавају особености темперамента, на особине личности којима се означавају особености карактера и на особине којима се означавају способности (Rot 1994: 38).

Речничка грађа којом располажемо обилује лексемама којима се описује или номинује особа на основу њеног понашања, тј. начина реаговања у одређеним ситуацијама, при чему долазе до изражаја психичке карактеристике појединца, које се процењују у односу на друге. С тим у вези, Р. Драгићевић као приступ анализи придева духовних особина прихвата идеју А. Вјежбицке о њиховом везивању за ситуацију (Драгићевић 2001: 173). Психичке особине појединца процењују се и језички експлицирају на основу његовог понашања. Позитивна или негативна процена понашања условљена је понашајним обрасцем, животним добом, степеном образовања, начином васпитања, моралним начелима, друштвеним нормама заједнице. Р. Драгићевић уводи вредносно плус / минус, којим се означава носилац особине у односу на степен испољавања плуса или минуса у датој ситуацији код прототипа (Драгићевић 2001: 174). Већина особина постоји у одређеном степену и обично су биполарне, због чега се најчешће приказују паровима

¹¹³ Већина психолога сматра да су црте личности основ и структуре и динамике личности, а Олпорт их дефинише као неуропсихичке структуре, тј. стабилизоване трагове у нервном систему настале понављањем сличних реакција у сличним ситуацијама (Нгнјиса 2003: 133). Термине *црте личности*, *особине личности* и *психичке особине* / *карактеристике* користимо у наставку рада као синониме.

назива, од којих један означава крајњи степен развијености у афирмативном правцу, а други назив у пару крајњи степен развијености у негативном правцу (Rot 1994: 37). С обзиром на то да се концепту позитивног супротставља концепт негативног, лексеме којима се описују или номинују носиоци особина успостављају антонимски парадигматски однос.

Приликом структурирања ЛСП *психичке карактеристике човека* ослањамо се на општу поделу психичких својстава којом се особине личности групишу у три подструктуре: темперамент, карактер и способности. Узевши за основу важећу психолошку поделу црта личности, лексичку грађу разврстали смо у три лексичко-семантичка субпоља (ЛССП):

1. ЛССП *темпераментнi*,
2. ЛССП *карактер*,
3. ЛССП *способности*.

1. ЛССП *темпераментнi*

1. У психолошкој литератури постоје бројна одређења појма темперамента, али ниједан од аутора не прецизира својства личности која темперамент обухвата (Hrnjica 2003: 278). У том смислу, задатак издвајања јединица које се односе на овај скуп психичких особина из лексичког корпуса карактерологије човека не чини се једноставним. У РМС *темпераментнi* је дефинисан као „степен (брзина и јачина) умног и осећајног, емоционалног реаговања, скуп својстава, склоности, карактерних црта човека, нарав, ћуд“ (РМС VI: 180). У лексикографском одређењу темперамента изједначавају се особине темперамента и црте карактера, што отежава класификацију психичких карактеристика човека. При формирању лексичко-семантичких група смерницу нам даје схватање по којем се особине темперамента манифестују у емоционалним реакцијама, активностима и понашању појединца (Rot 1994: 48). Семантички најближи оваквом психолошком тумачењу темперамента су термини *нарав* „духовне саме од себе настале особине, својства, склоности, начин понашања и реаговања, карактер, природа“ (РМС III: 606) и *ћуд* „скуп свих психичких својстава која се испољавају у понашању човека и у његовим поступцима, нарав, природа, карактер“ (РМС VI: 367), које и Чемерикић користи за дефинисање психичких особина које се манифестују у начину понашања (нагле промене расположења, импулсивност, екстривертност, интровертност, начин говора, брзина и спретност) и емоционалности (осећајност, безосећајност).

Увиду психолошку и лингвистичку литературу претходи структурирању лексичко-семантичког субпоља *темпераментнi*, а лексичке јединице из домена психичких карактеристика човека у овај сегмент сврставамо на основу њихове семантичке интерпретације у Чемерикићевом речнику.

Хиперсеми 'темперамент' у српском призренском говору одговарају лексикализовани хипероними *нараф*, *шабијаџи*, *ч'еф* и *уј*.

Нараф му је *џоган*. – *Тешко њојзи със његов нараф*.

Табијаџи не се мења. – *Не вал'а да биднеш шако ваџрен, зе със шај шабијаџи ч'е џаднеш на бел'ају*.

Ч'еф му је *џежак*.

Главу ч'е џромени, ама уј неч'е џромени. – *Такъв му је уј*.

Домаћу реч *нараф* (прасл. **porъ*) Чемерикић описује семемом „духовне особине, начин понашања, карактер“, што је шире од значења темперамента у смислу у којем га ми третирамо приликом одређивања граница лексичко-семантичког субпоља.¹¹⁴ Турцизме *шабијаџи* (тур. *tabiat*), *ч'еф* (тур. дијал. *kēf*, поред *keyif*, *keuf*) и *уј* (тур. *huy*) Чемерикић семантички изједначава са значењем лексема *ћуд* и *нарав* и овим синонимским паром их дефинише.

Темпераментна особа описује се придевском лексемом *ваџрен* „темпераментан, страствен, плаховит“, а номинује фраземом *живи огањ*.

Тако је он ваџрен о[д] деџеџа. – *Ваџрен је у раб[о]џу*. – *Нека фал'и б[о]га ш[и]о гу је јеџрва ваџрена, џа ураб[о]џа и своју и њојну раб[о]џу*.¹¹⁵

Лексичке јединице мотивисане психичким својствима човека која смо уврстили у особине темперамента разврстали смо у тринаест лексичко-семантичких група:¹¹⁶

1. ЛСГ именица са хиперсемом 'ћудљива особа',
2. ЛСГ именица са хиперсемом 'плаховита особа',
3. ЛСГ именица са хиперсемом 'несташна, немирна особа',
4. ЛСГ именица са хиперсемом 'враголаста особа',
5. ЛСГ именица са хиперсемом 'брбљива особа',
6. ЛСГ придева са хиперсемом 'чудан',
7. ЛСГ именица са хиперсемом 'брза, непромишљена особа',
8. ЛСГ придева са хиперсемом 'окретан, сналажљив',
9. ЛСГ именица са хиперсемом 'окретна, сналажљива особа',
10. ЛСГ именица са хиперсемом 'трома особа',
11. ЛСГ придева са хиперсемом 'умиљат',
12. ЛСГ придева са хиперсемама 'осећајан / безосећајан',
13. ЛСГ именица са хиперсемом 'осећање'.

¹¹⁴ Под *темпераментном* подразумевамо психичке особине човека које се испољавају у начину понашања и емоционалним реакцијама.

¹¹⁵ *Ваџра* у Призрену није аутохтона лексема (у употреби је *огањ*), тако да је највероватније дошла са стране (према мишљењу Р. Младеновића), мада Чемерикић бележи деминутивни облик *ваџрица*, а Реметић пејоративни *ваџришиџе* (Реметић 1996: 105).

¹¹⁶ Морамо напоменути да је наша подела условна, те да се семантичке границе формираних лексичких група и подгрупа не могу дефинитивно прецизирати, јер вишекомпонентна структура лексичког значења омогућава да реч различитим нијансама једног значења фигурира у неколико лексичко-семантичких група.

Центар лексичко-семантичког субпоља чине лексеме које примарно и неутрално денотирају човека као носиоца психичке особине или га описују на основу дате карактеристике. Централним елементима сматрају се и лексичке ознаке са конотативном макрокомпонентом, која може бити емотивна, експресивна и стилистичка. Околојезгреној зони припадају јединице које садрже потенцијалне семантичке компоненте, док периферији гравитирају лексеме чији семантички садржај скрива елементе психологизације личности.

I. 1. ЛСГ именица са хиперсемом 'ћудљива особа'

I. 1. ЛСГ именица којима се номинује особа која често и нагло мења расположење припадају синонимне лексичке јединице повезане хиперсемом 'ћудљива особа': *нарафл'ија, ујл'ија, ч'ефл'ија, шевеч'ел'ија, весвесел'ија, далгал'ија, ии́и́и́из, и'ена́беи́*, међу којима се као доминантне намећу *нарафл'ија* и *ујл'ија*.

Не могу, сесџиро, да угóдим, и́о́му мо́јему нарафл'ије.

Ујл'ија родила ујл'ију. – Јо́и́еи́ се и́оби́ја и́а́ј ма́јкин ујл'ија. – Во́ј де́ше ч'е искóчи ујл'ија на о́ца.

Тешко њóзи, мо́ри сесџиро, сьс и́о́га њóжнога шевеч'ел'ију. – И бо́г да гу и́рóсџи, Цаја и́о́и́оди́ја беш́е шевеч'ел'ија.

Е́ше га и́а́ј весвесел'ија Ариф Синани. – Те́јзи весвесел'ије Ни́це Крко́и́озл'ије свé гу је ра́мно до у Косóво. – А на́ша и́о́и́ади́ја, ма́ло л'и би́ла весвесел'ија?

Уч'ини́ја се далгал'ија ка ч'еми́је да му и́ро́и́адна́л'е. – Онóму далгал'ије и́и́о се у́би беш́е му се увр́и́ело у гла́ву ч'и ч'е му и́о́мре ку́ч'а од гла́да и́и́о бéу и́оч'ел'е да му сџи́радаф рабо́и́е. – И ако и́и је сџи́рина, она, бо́г да гу и́рóсџи, мло́го беш́е далгал'ија.

Већина *nomina attributiva* ове групе су суфиксални деривати настали морфолошки адаптираним турским наставком *-л'ија*, који у српском језику учествује у грађењу именица „...које значе особу са израженом духовном или психичком особином, односно каквим унутрашњим својством...” (Радић 2001: 35). Са домаћом именицом у основи једино је дериват *нарафл'ија* у значењу „онај који је ћудљиве нарави“ (Чемериќић). Исту или блиску семантичку реализацију у српском призренском говору имају турцизми *ујл'ија* (тур. *hiyuli*), *ч'ефл'ија* (тур. *keyifli*), *шевеч'ел'ија* (тур. *tevekkeli*), *весвесел'ија* (тур. *vesveseli*) и *далгал'ија* (тур. дијал. *dalgali*). Ове речи преузете су из турског језика као готове форме, али су у новом језичком и друштвеном контексту неке од њих преобликовале изворни семантички садржај. Придевско значење које имају у језику даваоцу углавном су задржале и у језику примаоцу, где се користе и у именичкој служби и егзистирају као двореферентне номинационалне јединице. Идентични семантички садржај имају лекичке

јединице *нарафл'ија* и *ујл'ија*, што произилази из апсолутне семантичке синонимности творбених основа, *нараф* и *уј* (тур. *hiu* „нарав, ћуд“), што је још једна подврда тенденције паралелне употребе српске и турске речи у српском призренском говору. Лексема *ч'ефл'ија* има шири семантички опсег, али се у једном делу семске структуре поклапа са значењем лексеме *нарафл'ија*. Првобитни придев употребљава се као именица којом се означава „ћудљива особа“. Придевско значење ове лексеме има полисемску структуру „весео, добро расположен, при пићу, ћудљив, самовољан“, али се номинационо значење темељи на компоненти 'ћудљив', која сублимира остали семски садржај и имлицира потенцијално значење „особа која мења расположење у припитом стању“.¹¹⁷ Значење лексеме *џевеч'ел'ија* Чемерикић дефинише синонимом „ћудљивац“, мада придевска реализација упућује на ментални поремећај „луцкаст“, што потврђује Елезовићева интерпретација „који није здрав од памети, махнит“ (Елезовић II: 305). Оваква семантичка реализација именице *џевеч'ел'ија* на Косову и Метохији базира се на компонентама изворног примарног значења „*luckast čovjek, subudalast čovjek*“ (Škaljić 1966: 615).¹¹⁸ Из терминологије обичног живота преузет је турцизам арапског порекла *весвесел'ија* (тур. *vesveseli*) (Skok III: 582), којим се у Призрену примарно номинује особа која има душевне немире, страхове, што одговара семема „подозрива особа“ (Škaljić 1966: 641; Skok III: 582), а секундарно означава ћудљива особа, прецизније меланхолик (Škaljić 1966: 641; Skok III: 582). Са овом речју семантички кореспондира лексема *далгал'ија* (тур. дијал. *dalgali*) „1. особа која има повремене душевне немире; 2. ћудљива особа“ (Чемерикић). Оба номинациона значења имају упориште у секундарном метафоричном значењу балканског турцизма *далга* (тур. *dalga*) „1. вал, талас; 2. душевни немир, душевна борба, наступ“ (Чемерикић). Метафоричко придевско значење на Косову и Метохији потврђују Елезовић и Скок (Елезовић II: 504; Skok I: 377).¹¹⁹ Турцизам *џиџииз* (тур. *titiz*) реализује значење „ћудљив човек“, са једнородном референцијом. Ова лексема у призренском говору чува изворно турско значење „нервозан, ћудљив“, које се на косовско-метохијском ареалу модификовало у „тврдица, циција“ (Škaljić 1966: 618; Skok III: 475; Елезовић II: 323). Семантичко преобликовање на балканском терену остварено је код лексеме *џ'енабети* (тур. *cenabet*), где је првобитна сема телесне нечистоће замењена семом духовне нечистоте (Škaljić 1966:

¹¹⁷ „Одатле негативни индеклинабилни придев с турском постпозицијом *-siz* „без“ (Skok I: 351): *ч'ефсвз* „нерасположен, лоше воље“.

¹¹⁸ У македонском дијалекту *џевекелија* се јавља у значењу „човек доброг срца, који радо помаже другоме“ (Петровић 2012: 272), које је, вероватно, формирано развијањем семема „наивчина“ из основне реализације у турском језику (Škaljić 1966: 615).

¹¹⁹ Од исте основе је тур. *dalmak* који се као балкански турцизам налази у *далдише* „занесе се у послу, удуби се у мисли; ода се (чему), посвети се“ (Чемерикић).

237; Skok I: 472), и у призренском говору еволуирала у значење „ћудљив, поган човек“ (Чемерикић).¹²⁰ Поред семе која имплицира честе промене расположења ’ћудљив’, лексема *μ’енабеӣ* садржи и допунску сему ’поган’, која потенцира импулсивност, склоност свађи. Другом значењском компонентом реч тежи периферији ове лексичко-семантичке групе, граничећи се са лексичким скупом чији су елементи обједињени хиперсемом ’плаховита особа’.

I. 2. ЛСГ именица са хиперсемом ’плаховита особа’

I. 2. Концепт плаховитог човека лексикализован је номинационим јединицама подељеним у два микрореда према семи пола.

I. 2. а. Плаховит, прек мушкарац именује се лексемама *намч’ор*, *најендек*, *нал’еӣ*, *нал’еӣник*, *нурсуз*, *сёрсем*, *бел’ац’ија*, *дел’иканл’ија*, *зорл’ија*, *кабадаија*, *најасник*, *оген̄*, *свёр*, *шебек*, које граде синонимски ред без јасно опредељене дијалекатске доминанте.

Намч’ор се родија.

Тога најендека л’и си наша да тӣи б’уде др’ус’ио.

С тӣога нал’еӣа не се вач’ај.

Ос’ијај га, бога тӣи, тӣому бел’аји’ије, ма̀ло му вал’а ња да тӣи извади бел’ају.

С тӣога дел’иканл’ију Пеӣруша не се њоч’нувај, със њега на крај не мо̀ж да искоч’иш. – Дел’иканл’ија њскоч’и тӣај Ц’ека Младенов.

Кабадаија беше бија тӣај Јован Фанда.

Несъм знала тӣио најасник је ац’а-Ц’оц’ин Васил’. – Од њега њо најасника ч’овека у век несъм видеја.

Сѓк за сѓк, ос’ијај га, не му њриоди, м̀лого се разл’уӣија, оген̄ је.

Он неје ч’овек, свёр је.

А, тӣи, шебеку једьн.

Чланови микрореда са хиперсемом ’плаховита особа’ и интегрално-диференцијалном семом ’особа мушког пола’ стоје у синонимском парадигматском односу и квалификују особу колеричког типа темперамента. Апсолутни синонимски пар чине лексеме *намч’ор* и *најендек*, јер је у Чемерикићевом речнику јединица *најендек* дефинисана синонимом *намч’ор*, а значење ове речи у призренском говору интерпретирано је семом „прек, набусит човек“ (Чемерикић). Турцизму *намч’ор* (тур. дијал. *патѓор*, поред

¹²⁰ У македонском језику *џенабеӣ* је „несрекен, колнат, проклет човек“ (ДРМЈ). У родопским дијалектима јавља се у лику *џенабеӣшин* и значи „непослушен човек којто прави бели“ (РРД). Лексема *џенабеӣ* веома је активна у дијалекатском лексичком систему, са значењима „намћор“ (Митровић1992: 434), „љут, напрасит, зао човек“ (Јовановић 2004: 679), „свађалица, напрасит човек“ (Златановић1998: 468), „свадљивац, незгодна особа“ (Стојановић 2010: 1035).

nankör) семантички парира реч нејасне етимологије, распрострањена и у осталим говорима призренско-тимочке зоне.¹²¹ Из турског језика преузета лексема *нал'еџи* (тур. *nalet*) и од ње домаћом творбом настала дублетна форма *нал'еџиник* остварују апсолутну синонимију у српском призренском говору са турском именицом *нурсуз* (тур. *nursuz*) „човек непријатне, незгодне нарави“ (Чемерикић). Творбеним формантом *-ник*, према *џрокл'еџиник*, настао је облик *нал'еџиник*, којим се интензивира сема негативне експресије.¹²² Семски комплекс лексеме *дел'иканл'ија* идентификује млађу мушку особу плаховите нарави, односно узбуркане, вреле крви (тур. дијал. *delikanli*, сложеница од *deli* „луд, силовит“ и *kan* „крв“ + суф. *-li*). Дистинктивна црта ’младић’ ову номинациону јединицу диференцира од значења другог турцизма у српском говору Призрена, лексеме *зорл'ија* (тур. дијал. *zorli / zorlu*) „бесан, силовит човек“, али се имплицитном конотативном семом, садржаном у етимолошком значењу, приближава словенској метафори *огењ* „бесан, разјарен човек“. Овом значењу је блиско, такође метафорично, значење лексеме *свер* „необуздан, нагао човек“, настало развијањем и семантичким варирањем компоненте ’диваљ’ из примарне семантичке реализације. Већим делом семске структуре поклапају се значења лексема *кабадаџија* и *наџасник*. Овим синонимским паром номинује се особа која се насилно и грубо понаша према коме. Турска реч (тур. *kabadayı*) сложена је од две компоненте (тур. *kaba* + *dayı*), које секундарним, метафорички модификованим семантичким реализацијама („прост, неотесан, груб“ + „јунак, херој“, Škaljić 1966: 376, 204) учествују у обликовању значењске структуре композита. Глаголом је мотивисан домаћи дериват *наџасник*, образован суфиксом *-(н)ик*, који пејоративно својство поприма везивањем за основу. Особа чија се плаховитост испољава кроз вербални сукоб са ким, увек спремна на свађу, означена је лексемом турског порекла *серсем* (тур. *sersem*). Секундарним значењем „свађалица, кавгаџија“ парира јој именица *бел'аџија*. Полисемантичка структура лексеме *бел'аја* (тур. *belâ*) условила је разгранато деривационо гнездо, а продуктивност семе ’расправа, свађа’ огледа се у извођењу назива за особе склоне свађи. Именовање мушке особе остварено је турским наставком *-и'ија*, који је, иначе, нископродуктиван у семантичкој категорији именовања мушке особе са доминантном психичком особином у стандарду

¹²¹ *Наџендек* и *намџор* семантички су изједначени и у *Лужничком речнику* (Манић 1997: 53). У осталим речницима ове дијалекатске области *наџендек* је забележен у придевском: „мрзовољан“ (Митровић 1992: 235) и прилошком значењу: „онако како не ваља, наопако“ (Жугић 2005: 219), „наопако“ (Стојановић 2010: 509). Углавном се јавља од ове речи изведени глагол *наџендуши се* у значењу „наљути се“ (Живковић 1987: 94; Митровић 1992: 235; Жугић 2005: 219; Динић 2008: 457; Стојановић 2010: 509).

¹²² Теоријско упориште за овакву тврдњу налазимо код Скока, који наводи да *налеџи* потиче од арапског *lanet*, односно арап. *lanet alahh* „od boga proklet, koji je lišen božje milosti“ (Skok II: 500).

(Радић 2001: 19), па и у дијалекту, где је експресивно обојен (Жугић 2010: 230). У српском говору Призрена показује високу фреквентност у процесу деривације именица са значењем носиоца особине.

I. 2. б. Семантичко језгро другог лексичког скупа сачињавају семе 'плаховита особа' и 'особа женског пола'. Синонимски ред формирају номинационе јединице *нурсуска*, *серсем*, *бел'ац'ика*, *гадница*, *гадул'а*, *најасница*, *горойадница**.

Със ѿуј нурсуску не се збори.

Не л'и гу знаш ишо бел'ац'ика је сирина ми поадња?

Гадница жена беше била, е вуци гу на иуи. – Онејзи језиике, онејзи гаднице Пәне, нога ноге не мисл'и добро.

Онејзи оаднице, онејзи гадул'е да богда усѿа да гу се обрнеф на ишо ми извади л'ушину със брач'у.

Лодва съм се одбранила од ијејзи најаснице Чукалке.

Мори, горойадница горойадна, не дѿрај дѿте (Реметић 1996: 145).

Према именицама мушког рода, од турског облика *нурсуз* суфиксом *-ка* обликована је номинација за жену незгодне нарави *нарсуска*. Четири лексеме из ове подгрупе имају скоро идентичан семски састав, којим доминира компонента 'свађалица'. То су *бел'ац'ика*, *гадница*, *гадул'а* и *серсем*. Све означавају пргаву, свадљиву женску особу. Лексема *серсем* нема обличких ознака за детерминацију рода, док су остали чланови овог синонимског низа настали суфиксалном творбом. *Бел'ац'ика* је женски опозит именици мушког рода *бел'ац'ија*. Од придевске основе изведени су истокоренски пејоративи *гадница* и *гадул'а* са значењем „безобразна, свадљива жена“ (Чемерикић). Виши степен експресивности и пејоративности осећа се код деривата са творбеним формантом *-ул'а*, који се углавном везује за пејоративне основе и стога се може сматрати пејоративним суфиксом, док продуктивни суфикс *-ка* пејоративно обележје поприма у контакту са пејоративном творбеном основом (Жугић 2009: 99). Женска особа склона грубом, насилном понашању квалификује се именичким експресивима *најасница* и *горойадница*. Обе именице су глаголског порекла и представљају трећестепене деривате с придевском творбеном основом. Семантички садржај мотивних придева (*најасан*, *горойадан*) наставком *-ица* приписује се особи женског пола као референту. Наведена именованја за женска лица у семској структури садрже потенцијалну сему негативне субјективне оцене.

I. 3. ЛСГ именица са хиперсемом 'несташна, немирна особа'

I. 3. Корпус именица мушког и женског рода са хиперсемом 'несташна, немирна особа' распоредили смо у две подгрупе, чији елементи граде анто-

нимске парадигматске односе засноване на дистинктивном обележју 'мушко' / 'женско'.

I. 3. a. Подгрупа именичких лексема са интегралном семом 'несташна, немирна особа' и диференцијалном 'особа мушког пола' обухвата семантичке еквиваленте *бесник*, *аџајник*, *бел'ајник*, *бел'ац'ија*, *џалавац*, *џалавко*, *небиџник*, *небиџко*, *јуџник*, *џуџарак*, *џуџаракл'ија*, *лајер*, *неврџикуч'а*, *неврџикуч'а*, *анџикрис*, *наџемник*, *враг*, *врагош*, *џ'авол*, *оџанч'џр*, *несџреч'а*.

Смири се јениџи, море беснику. – Да избџијеш џога бесника Ц'џу зе не мџже више да се џрџи.

Море, аџајнику, ч'е ме заџамџиши, само док џе уфџџим. – Онај дајка Васил'ов аџајник Бџда исџруја бунар.

Море, џи бел'ајнику, јџеџи л'и си уч'инија никџу бел'ају џио џе избила маџи? – Шџо бел'ајника унџа џма, ч'увај бџже.

Бел'ац'ија бел'ајни. – Тџму бел'ац'ије Бџшке џеза-Анџ'уџиному ниџио не давај у руке, ја ч'е исџрује, ја ч'е искрџи. – Кол'џно је, џа и џно бел'аји'ија.

Не биднаја нане, море небиџнику, кџд си џакав.

А, море небиџко, сал ако не ми доџ'еш у руке!

Море, јуџнику, смири се, зе ч'е џе избџјем!

Лајер, нигде мџџо да сџвије.

Сџк сџм узџла лич'нога мџџа, недомач'ина, неврџикуч'у.

Викаџе родила сина, не, мџри, анџикриса родила џна.

Тај ац'а-Ц'џи'ин наџемник Васил' ми искрџи џ'ам. – Ёма два сина, два наџемника. – А џи, наџемнику, само да џе дофџџим!

Шџо враг деџе је џџј Боџкино унџ'е. – А, море врагу, сал ако џе уфџџим! – Деџа, врагџви, мџч'аф камџе на ч'арамиде. – Теза-Мџрина снџа је гол'ем враг. – Враг џџена бџше, бџг да гу џрџџи.

Тај врагош Ц'џи'инич'ин ми искрџи џесџиич'е. – Да ми је да уфџџим џџога врагџша џио ми обраја шеч'ерач'у.

А џио џ'авол је џџј Ц'џи'инич'ино деџе! – Море, џ'аволу, сџди мџдро зе ч'е џе избџјем. – Деџа, џ'авол'и, мџч'еф се сџс камџе на џџога ч'уџ'у Ч'ор-Зџфу.

Море џи, оџанч'џру, сџди мџдро зе ч'е џе избџјем.

Шџо несџреч'у сина џма, бџг да ч'ува. – Син му је гол'џма несџреч'а.

Потпуни семантички и експресивни еквиваленти у овом лексичком скупу су лексичке јединице *бесник*, *џалавац*, *џалавко*, *јуџник*, *анџикрис*, *наџемник*, *враг*, *џ'авол*, *оџанч'џр*. Њиховим семским саставом доминирају семе 'немиран' и 'несташан', а од осталих чланова групе диференцира их дистинктивна црта 'дете'. У Чемериџиџевим семантичким интерпретацијама ова компонента значења је експлицирана. Синонимски ред издвојених атрибу-

тивних именица означава немирно, несташно, живахно, непослушно мушко дете.¹²³ Неутрални наставак *-(н)ик* експресивну вредност поприма од творбених основа (придевске и именичких) у примерима *бесник*, *јужник* и *наџемник*. Степен пејоративности је ублажен чињеницом да се њима денотира дете, јер су у том узрасту овакви облици понашања очекивани. Овим лексемама референт се пре прекорева због лошег владања, него негативно оцењује. Облик *бесник* је транспарентан и на деривационом и на семантичком плану. Дериват *јужник* непознат је осталим говорима Косова и Метохије и југоистоку Србије. Деминутивно значење „немирко, несташко“, које ова реч има у Призрену, развило се метафоризацијом и представља трансформационо-семантичку паралелу лексеми *коноџ'ар*.¹²⁴ У основи лексеме *наџемник* је балканска реч црквеног порекла *анаџема*, овде са аферезом. У контакту са формантом *-ник* преобликује значење, па је у речничкој грађи фигуративно маркирана. Из црквене терминологије преузете су лексеме *аниџкрис* и *џ'авол*, чије је примарно значење метафорички трансформисано. Са лексемом *џ'авол* семантички се укрстила словенска реч *враг*. Натприродна бића у функцији су индуктора семантичке деривације које денотирају човека по психичким својствима, односно према нарави. Суфиксима *-ац* и *-ко* од придева *џалав* изведене су именице *џалавац* и *џалавко* за означавање носиоца особине изражене мотивном речју, која на косовско-метохијском ареалу значи „несташан, немиран, пргав“ (Чемерикић), „пргав, несмотрен, брзоплет“ (Елезовић II: 53; Skok II: 592).¹²⁵ Иако је значење лексеме *џалавко* упутницом усмерено на једнозначну лексикографску одредницу *џалавац* „несташко, немирко“ (Чемерикић), облик са наставком *-ко* има већу експресивну вредност, израженију нијансу деминуције и блажи афективни призвук. Иако се везује за придев са негативно конотираним семантичким садржајем, суфикс *-ко* својом, првентсвено деминутивном, природом ублажава укупан тон изведенице, који је пре благонаклон него пејоративан. Метафоричко значење има именичка јединица *оџанч'вр*, које се развило продуктивношћу неке од потенцијалних сема примарне семантичке реализације „занатлија који прави

¹²³ Дете као референт наведених психичких особина у Призрену се номинује и деминутивним именицама типа *беснич'е*, *аџајнич'е*, *наџемнич'е*, *бел'ајнич'е*, *небиџнич'е*, које овом приликом не узимамо у разматрање.

¹²⁴ Јединицу *коноџ'ар* сврстали смо у четврту ЛСГ на основу лексикографског описа значења, односно доминантне значењске компоненте, али морамо напоменути да је граница међу члановима треће и четврте групе веома танка. Концепт несташне особе у неким сегментима се поклапа са концептом враголасте особе. Критеријум за поделу је граница друштвено прихватљивог модела понашања, односно степен субјективне оцене.

¹²⁵ Иако *џалав* личи на наш придев, семантички и фонетски се слаже са новогрчким *παλαβός* „луд, сулуд“ (Skok II: 592). Са значењем какво има у призренском говору налази се још у македонском (*џалави* „1. немирен, буен, бесен; 2. луд, безумен“, РМЈ) и бугарском језику (*џалав* „игрив, буен, немирен“, РБЕ).

опанке“ (могуће ’брз’, ’окретан, ’вешт’, ’хитар’), јер веза између основног и метафоричког значења свакако има локални карактер, с обзиром на то да је значење „несташко, немирко“ непознато осталим народним говорима.

Семантички су комплексније именице *аџајник*, *бел’ајник*, *бел’аџ’ија* и *врагош*, дефинисане семемом „дете које чини штету“ (Чемерикић), при чему су семе ’немиран’, ’несташан’ имплициране у самом садржају. Продуктивним творбеним формантом *-ник* од турских именичких основа настали су *аџајник* (*аџаја* „штета, несрећа“ > тур. *hata*) и *бел’ајник* (*бел’аја* „несрећа, беда, зло“ > тур. *belâ*). Домаћа је творба облик *бел’аџ’ија*, од исте основе као и *бел’ајник*, са којим је у синонимској корелацији. У односу детерминације са осталим члановима је изведеница *врагош*, мотивисана секундарном семантиком лексеме *враг* у овом говору. Формално обележје, суфикс *-ош*, и семантичка компонента негативне оцене умањују степен синонимности међу релативним синонимским паром *враг* и *врагош*.

У ову семантичку категорију сврстали смо и именице *небиџник*, *небиџико*, *џуџарак*, *џуџаракл’ија*, *лајер*, *неврџичуч’а*, *несврџичуч’а*, *несџреч’а*, које Чемерикић дефинише синонимима „мангуп, скитница“. Семски комплекс лексеме *мангуй* садржи сему ’скитница’ (према РМС), која се може раставити на компоненте ’особа’, ’лутати’, ’стално’. Испоставило се да је ова сема веома продуктивна у дијалекту, па је доминантна у семском саставу *nomina attributiva* за именовање особа које „немају мира“. Префиксално-суфиксалним начином творбе настали су облици глаголског порекла *небиџник* и *небиџико*, највероватније мотивисани клетвом *не биднаја...* и импликационом семом која је условила значење деривата (клетви претходи неки непримерени облик понашања особе којој је упућена, у овом случају скитање без дозволе старијих или какав несташлук). Пејоративним сложеницама *неврџичуч’а* и *несврџичуч’а* номинује се особа која не мари за дом, која воли да скита. Мотиватор значења је глагол *врџи* (прасл. **vǫrteti, vǫrtjǫ*), у дијалекатском значењу „задржава на једном месту“, односно његов перфективни облик *сврџи*, са рекцијском допуном *куч’а* у функцији конкретизатора (*не може да сврџи у куч’у*). Одричним обликом особа се детерминише као носилац негативне особине. Онај који нема мира номинује се истокоренским турцизмима *џуџарак* и *џуџаракл’ија* (тур. и дијал. *tutarak* „епилепсија“, герундиј од *tutmak* „држати, ухватити, добити болест“ (Петровић 2012: 284)). Значење регистровано у Елезовићевом речнику „који се никако не смири, који једнако иде као бесомучан“ (Елезовић II: 352) оправдава место ових лексема у реду са синонимима интегрисаним семом ’скитница’. Особа која стално скита означава се и пејоративном лексемом *лајер*. У оваквом облику и значењу реч егзистира на подручју Косова и Метохије (Елезовић II: 526;

Букумирић 2012: 298), али нам њено етимолошко значење није познато.¹²⁶ Пејоративно је конотирана и метафора *несипреч'а*, која се секундарним семантичким садржајем односи на мангупа, скитницу. Метафоричко значење мотивисано је облицима понашања који потенцијално изазивају невољу, недаћу.

1. 3. б. Именице са хиперсемом 'несташна, немирна особа' и диференцијалним знаком 'женски пол' формирају синонимски ред: *беснул'а*, *маниџул'а*, *џалавиџа*, *џалаџурка*, *брл'ивиџа*, *бел'ајниџа*, *наџемниџа*, *небиџниџа*, *сил'ивисџира* / *џил'ивисџира*, *шал'афа*, *анџикрис*, и *авол'иџа*.

Шџо си џа џиџи, мори беснул'о, џако узбеснела? – Удри гу две-џири за враџниџе џеџи беснул'е, џа ч'е се смири.

Шџо си узбеснела, мори маниџул'о? – Теџи маниџул'е л'и збориш?

Оџварај оч'и и гледај како рабоџаш, џалавиџо. – Не л'и гу знаш шџо џалавиџа је она.

Уџе џуџ џалаџурку џе се укњач'и. – Тој млаџ'ејо девојч'е гу је јена џалаџурка шџо гу нема. – Враџ џи џуџ џалаџурку изеџа.

А шџо рабоџу ч'екаш од џеџи брл'ивиџе? – Ч'уџи барем џиџи, брл'ивиџо брл'ива.

Теџи бел'ајниџе Санде л'и наџ'е да дадеш? – Бел'ајниџа на маџер. – А, џиџи, мори бел'ајниџо, ч'е ме уџамџиш!

Куч'у ни расџури џај наџемниџа џоџадиџа. – Смири се, мори наџемниџо, зе ч'е џе избџијем, бога ми.

Тај небиџниџа мајкина Тач'е.

Праџ се сил'ивисџира.

Тој л'и је жена џај његова шал'афа.

Девојка гу је жив анџикрис.

Шџо џ'авол'иџа је она!

Пејоративним суфиксом *-ул'а*, од придевских основа, изведени су експресиви *беснул'а* и *маниџул'а*. Семантички еквиваленти су им именице на *-иџа*: *брл'ивиџа*, *џалавиџа*, *наџемниџа*, *бел'ајниџа* и *небиџниџа*. Анализирани примери показују да је у категорији женских лица најпродуктивнији суфикс *-иџа*, чија је примарна функција моциона, а пејоративни карактер поприма у додиру са пејоративном творбеном основом. Метафоризацијом су обликована значења лексема *анџикрис* и *џ'авол'иџа*. Према *наџемник* и *небиџник* настали су облици за женски род *наџемниџа* и *небиџниџа*. Јединица *џ'авол'иџа* метафоричком семантиком нагиње периферији ове лексичко-семантичке групе и приближава се лексичком скупу којим се номинује вра-

¹²⁶ У осталим говорима призренско-тимочке зоне јавља се у морфолошким ликовима *љаџа*, *љаџша*, *љаџча*, са изразито пејоративном семантиком „неугледан човек“ (Митровић 1992: 203; Жугић 2005: 185). У македонском језику облик *лаџе* погрдан је назив за момка (ДРМЈ).

голаста особа. Интегрално-диференцијална сема 'каћиперка' присутна је у лексемама *сил'ивисџира* / *цил'ивисџира* и *шал'афа*. Немирни дух, склоност несташлукима и скитању негативно су оцењени и лексикализовани пејоративима за женска лица, јер у већој мери изражене ове особине темперамента не приличе женској особи.

I. 4. ЛСГ именица са хиперсемом 'враголаста особа'

I. 4. Значењске компоненте 'враголаст' и 'духовит' у семантичкој структури једног броја *nomina attributiva* условиле су формирање посебне лексичко-семантичке групе именица, која се, према семи пола, грана у две антонимске подгрупе.

I. 4. а. Враголаста и духовита мушка особа номинује се релативним синонимима *обесеник*, *жел'езник*, *коноџч'ар*, *ч'ајкун* / *ч'ајкџн*, *шалц'ија*, *зџвзек*, *мајџаџч'ија*, *маскарџ'ија*, *сојџарија* *меракл'ија*, *џ'умбусч'ија* / *џ'умбусџ'ија*, са дијалекатским доминантима *обесеник* и *шалц'ија*.

Шџо обесеник је џај џвој Драги. – Море обесенику, сџди мџдро зе ч'е џе избџјем. – Од џога Шурџинога обесеника л'и си џој науч'ија?

Шџо жел'езника сина џма, бџг да ч'џва! – Море, жел'езнику, смџри се зе ч'е џе избџјем.

Шџо гу је син коноџч'ар ч'и ч'џвај бџже. – Море, џи коноџч'ару, сџди мџдро зе ч'е џе избџјем.

Сџс џога ч'ајкуна л'и си наџа да се дрџџиш? – Чајкџн деџе ми је.

Гџл'ем шалц'ија је џн.

Зџвзек бџше џај наџ даја.

Од Л'џбе дрвара џо мајџаџч'ију ч'овека нџсџм видеја.

Е, џоџуцаџмо смејач'и се сџс онџга маскарџ'ију Л'џбу Дрварџвога.

Од њџга џо меракл'ију ч'овека нџч'е наџ'еш.

Лексичким јединицама *обесеник* и *шалц'ија* дефинисана су значења осталих чланова ове групе. Семантичка компонента 'враголаст' доминира у значењској структури јединица *обесеник*, *коноџч'ар*, *жел'езник* и *ч'ајкун* / *ч'ајкџн*. *Обесеник* је девербативна именица са наставком *-ик* (дијалекатски еквивалент стандардном *-јак*) и може се сматрати творбено-семантичким дериватом, који је као *nomina attributiva* остварен у метафоричкој реализацији, која постаје основна у призренском говору.¹²⁷ Основно значење лексеме *коноџч'ар* потпуно је потиснуто конотативним садржајем, и у Призрену се ова лексема употребљава само у значењу „обешењак, спадало“.¹²⁸ Метафором је индуковано значење лексеме *жел'езник*, развијено од покрајинског

¹²⁷ Фигуративно значење речи *обешеник* Елезовић даје описно: „који је по својим поступцима заслужио вешала“ (Елезовић II: 3).

¹²⁸ Елезовић, такође, бележи значење „обешењак, спадало“ као основно. Занатлија који израђује конопце на Косову и Метохији назива се *ужар* (Елезовић I: 309).

еуфемизма за ђавала (РСАНУ V: 333). Из турског језика позајмљена је лексичка јединица са богатим семским саставом *ч'ајкун / ч'ајкѝн* (тур. *çarkın*) и у призренском идиому добија карактер атрибутивне именице којом се денотира обешењак, мангуп, лола, дангуба. Делом семске структуре, који сматрамо доминантним, прикључује се семантичком језгру ЛСГ са хиперсемом 'враголаста особа'. Појмовне вредности лексема са обележјем особине темперамента *шалц'ија, зевзек, мајѝајч'ија, маскарѝ'ија* и *сојѝарија* семантички су интерпретиране синонимом „шалѝвѝија“ (Чемерикић). Код ових именица преовлађује сема 'духовит', тако да оне граде однос релативне синонимије са осталим елементима скупа који су семантички веома блиски (*обесеник, конойч'ар, жел'езник* и *ч'ајкун / ч'ајкѝн*). У синонимском низу са доминантом *шалц'ија* преовладавају турцизми. Именички деривати *шалц'ија, мајѝајч'ија, маскарѝ'ија* мотивисани су именицама *шала, мајѝај* (тур. *şaytar* „шала“) и *маскара* (тур. *maskara* „шала“), чији се семантички садржај турским суфиксом *-и'ија* приписује особи као позитивна психичка карактеристика. *Зевзек* (тур. *zevzek*) и *сојѝарија* (тур. *soytari*) турски су називи за онога који воли да се шали, који је весео и духовит. У ову подгрупу иде и синонимски пар *меракл'ија* (тур. *terakli*) и *ѝ'умбусч'ија / ѝ'умбусѝ'ија* (тур. *cümbüş*), у чијем семском саставу доминира сема 'веселак', што се уклапа у концепт враголастог и духовитог човека.

На основу лексичког корпуса којим се именује враголаста мушка особа можемо закључити да припадници говорне заједнице толеришу обешењаштво, да окружење прихвата екстревртне психолошке типове јер су они иницијатори друштвених збивања и махалских прича, па отуда благонаклон став заједнице према особама спремним на шалу, што се на наивној језичкој слици човека рефлектује кроз номинацију позитивне субјективне оцене.

1. 4. б. Лексема које у свом семантичком садржају имају хиперсему 'темперамент', интегралну сему 'враголаста особа' и дистинктивну црту 'женско' су *обесеница, жел'езница, маскарѝ'ика*.

Искидасмо од смѝ сѝ ѝѝѝ ѝѝѝза-Анѝ 'уишину обесеницу.

Од Бошкѝнице Дрѝајѝѝѝ ѝѝ маскарѝ'ику жѝѝну ѝч'и не ми видѝл'е.

Иди вѝкај ѝѝѝ жел'езницу!

Поред заједничке архисеме, ове јединице садрже исте семе нижег ранга ('враголаста', 'духовита', 'женска особа') и имају исту експресивну и употребну вредност. Као еквиваленти именицама мушког рода на *-ик* моционим суфиксом *-ица* формирани су облици женског рода *обесеница* и *жел'езница*, а према *-и'ија* формантом *-и'ика* настао је првостепени дериват *маскарѝ'ика*, којим се денотирају женске особе као носиоци карактеристичних психичких особина. Особе сангвиничког типа темперамента, са цртама као што су духовитост, веселост, шалѝвост, оцењене су позитивно, што на творбеном нивоу

номинационих јединица није транспарентно, али се на семантичком плану експресивна компонента потенцијално назире и спада у тип контекстуалних сема. Знатно бројнији инвентар лексема за номинацију враголасте мушке особе показује да социјум обешечаство као пожељну особину приписује мушком делу популације, а да је шеретско понашање жена и девојака допуштено и прихватљиво искључиво у затвореним и интимним круговима, и то унутар породице или у женском друштву.

I. 5. ЛСГ именица са хиперсемом 'брбљива особа'

I. 5. Темперамент се испољава и преко начина говорења. Према колективној представи брбљивост је особина својствена женским особама, што се у оквиру ове лексичко-семантичке категорије испољава несразмерним односом лексикализованих јединица мушког и женског рода. У Чемерикићевом речнику од укупно једанаест лексема са хиперсемом 'брбљива особа', шест је женског, четири су мушког рода и једна је двородна именица. Притом, блага семантичка диференцијација постоји. У семском комплексу већег броја семема којима се дефинише брбљива женска особа, експлициран је квантификатор 'много' уз глагол 'прича', док је код *nomina attributiva* мушког рода акценат на садржају говорења. С обзиром на сему пола, јединице ове ЛСГ формирају две подгрупе.

I. 5. а. Лексичко-семантичка подгрупа именица са хиперсемом 'брбљива особа' и диференцијалном семом 'мушки пол' обухвата јединице *брл'а*, *зборл'ивац** (СДА), *жугавац*, *оїадник*, *горореч'ник*.

Пушїи га нека збџри, знџи да је брл'а.

Тџј жугавац Шџурдин.

Шїџџ ме не оїџдаш їи, оїџднику ни јџдџн?

Дџ, мџре горореч'нику, зайџџџри јџмїџїи їџџї їџџџје їџџџне џсїџџџ. – Тџџа горореч'ника џдри їреко џсїџџџ да му дџџ'е їџџмеїџ.

Деривативним супстантивима *брл'а* и *зборл'ивац* идентификује се мушка особа која много и свашта прича. Девербативна именица *брл'а* ономатопејског је порекла. Другостепени дериват *зборл'ивац* има сложену творбену структуру. Семантички садржај ове атрибутивне именице заснива се на појмовној вредности мотивног придева. Сема нижег ранга 'оговара' нијансира значење експресива *жугавац* и *оїадник*. Од пејоративне придевске основе и неутралног творбеног форманта *-ац* изведена је номинација за брбљивца који непрестано клевета, оговара *жугавац*.¹²⁹ Са њим је у синонимској корелацији девербативни пејоратив *оїадник*, мотивисан гла-

¹²⁹ Исто значење Букумирић региструје у говору северне Метохије за лексему *жуга* (Букумирић 2012: 157). Од ономатопеје (узвик за терање и вабљење гусака) развио се на косовско-метохијском ареалу глагол *жугаїи* са значењем „приговарати, наговарати, убеђевита“ (Елезовић I: 182; Skok III: 686), „дуго и безразложно причати, гњавити“ (Букумирић 2012: 157).

голом *оџада*, који у дериват преноси целокупни семантички садржај „оговара, клевета“, при чему је атрибутивно значење именице уобличено удруживањем информација садржаним у творбеној основи и суфиксу „онај који оговара, клевета“ (Чемерикић). Њима се придружује атрибутивна именица *горореч'ник*, чија семантика упућује не само на особину темперамента (брбљивост), већ и на изражену негативну карактерну црту референта и друштвено неприхватљив облик понашања, а то су потреба и спремност да се саговорник увреди, повреди, понизи.

I. 5. б. Женска особа која пуно прича, брбљивица, торокуша номинује се именичким лексемама које стоје у парадигматском односу детерминације, градећи синонимски ред без јасно опредељене доминанте: *алајџ'а*, *брл'а*, *лајавица*, *џаралајка*, *жугавица*, *оџадница*, *горореч'ница*.

Мѣне ми је ња сѣрѣм шѣо збѣри њџј алајџ'а. – Онејзи мѣлске алајџ'е Сулѣјѣне ч'е гу зајѣвѣрим усѣја јенѣуѣи.

Не мѣж да гу зајѣвѣриш усѣја њејзи брл'е.

Кѣј, њџј Сѣефанкина лајавица л'и њи рѣкла? – Тејзи лајавице њишѣо не верѣјем.

Бѣг нека гу суди њејзи оџаднице шѣо ме ѣџаде куд свекрѣве.

Не знаш гу шѣо горореч'ница је ѣна. – Мѣри, горореч'ницо, шѣѣ сѣм њи уч'инѣла ѡе си ѡџква сѣс мѣне?

Експресивним јединицама из ове подгрупе референту се приписују особине садржане у творбеним основама деривата и изражава висок степен пејоративности. Негативна оцена појачана је пејоративним суфиксима у примерима *алајџ'а* и *џаралајка*. Етимологију *алајџ'а* Скок изводи од турског *(х)алах*, преко *алакаѣ* на Косову „лармати, грајати“ (Skok I: 24). Непотпуно је етимолошко тумачење дијалектизма *џаралајка*, за који претпостављамо да је у вези са *дарабуком*, односно *џарлабуком*, турским музичким инструментом од печене земље са два отвора (Skok I: 371). У оба случаја реч је о оноματοпејском пореклу и метафоричком преносу значења. Конотативно значење добијено је развијањем компоненте 'бука' и асоцијативним повезивањем са галамом коју производи особа која непрестано прича. Таква особа је погрдно маркирана пејоративним наставцима *-ач'а* и *-ајка*. Метафоричку творбену основу има и пејоративна лексема *лајавица*, другостепени дериват са придевом пренесеног значења у основи, мотивисаног секундарном семантиком глагола *лаје*. На семантичкој периферији лексеме *лајавица* појављује се сема 'клевета', која је у самом језгру семске организације лексеме *жугавица* и *оџадница*. Спремност да у директној комуникацији изговори тешке, увредљиве речи карактерише женску особу означену лексемом *горореч'ница*, коју због такве карактерне особине колектив оцењује као непожељног учесника говорног чина. Творбени формант *-ица* у ова четири примера моциона је ознака рода, али у контакту са пејоративним осно-

вама поприма пејоративни карактер и гради именице изразито негативне субјективне оцене.

I. 6. ЛСГ придева са хиперсемом 'чудан'

I. 6. Лексичко-семантичка група придева са хиперсемом 'чудан' обухвата три лексичке јединице којима се обележава особа коју друштво перципира као неприлагођену, која се понаша другачије од осталих, која се по нечему разликује од других. Придевске лексеме којима се описује особа која изазива чуђење осталог дела колектива су семантички еквиваленти *ац'аиџ*, *ич'меџ* и *џуаф*.

Ў, море ч'овеку, шџо си џа и џи ац'аиџ. – Беше ац'аиџ, ама свк се џо ац'аиџ уч'инџа. – И наша џоџадиџа бџла ац'аиџ жсена.

Ич'меџ ч'овек беше, бог да га џросџи.

Ў, море ч'овеку, шџо џуаф си џа и џи, ка да не знаш шџо је младос. – Туаф жсена беше и џај Цаја џоџадиџа, бог да гу џросџи.

Значење турских придева *ац'аиџ* (тур. *асаџр*), *ич'меџ* (тур. *hikmet*) и *џуаф* (тур. *tuhaf*) у српском призренском говору Чемерикић интерпретира семемом „чудан, чудноват“. Турцизми имају идентичну семантичку и употребну вредност и служе за квалификацију особа које се начином понашања не уклапају у прототипичан сценарио, који живе „мимо света“. Колективна свест детектује необичан животни стил који јој је недокучив, тајанствен, недовољно јасан, а људе који се неочекивано понашају етикетира као особењаке и чудаке.

I. 7. ЛСГ именица са хиперсемом 'брза, непромишљена особа'

I. 7. Карактеристичне црте темперамента су брзина и снага реаговања (Нртјиса 2003: 280). Особа која брзо, пренагљено реагује и без размишљања доноси одлуке у призренском идиому квалификује се номинационим јединицама које се у зависности од семе пола гранају у две подгрупе.

I. 7. а. Именице са хиперсемом 'брза, непромишљена особа' и диференцијалном семом 'особа мушког пола' су семантички еквиваленти *безглавник*, *немисл'еник*, *немисл'енко* и *красник*.

Тога безглавника л'и си џраџила да џе џослуша? – Шџо ч'инџи џој, џи безглавнику безглави?

Де, море немисл'енику немисл'ени.

Семантичка дефиниција ових лексема сведена је на доминантну сему 'непромишљен', која имплицира компоненте 'несмотрен', 'пренагљен', 'брзоплет'. Са творбеног аспекта, у три случаја ради се о префиксално-суфиксалним сложеницама и једном деривату. Метафоризацијом је трансформисано значење композита *безглавник*, са одричним префиксалним чланом који суге-

рише одсуство појмовне вредности изражене другим делом, која из физичке прелази у психичку сферу човековог бића, изражене именицом *глава*, односно њеним пренесеним значењем. Суфиксацијом се сигнификује мушка особа као референт психичке особине лексикализоване слагањем. Истим поступком, али без конотативне компоненте, настале су једнокоренске сложенице *немисленик* и *немисленко* од глаголске основе, префикса са одричном семантиком и синонимским наставцима за означавање носиоца особине мушког рода. Деривацијом је добијена именица *красник*, од придевске основе и суфикса *-ик*, са иронично преобликованим значењем мотивне речи. Колерици и сангвиници, као типови темперамента којима су својствени овакви облици понашања негативно су вредновани од стране колектива. То се језички манифестује експресивном, односно пејоративном нијансом у значењу.

I. 7. б. Ополитни лексички скуп са истом хиперсемом окупља именице женског рода *безглавница* и *немисл'еница*.

Рабоџа, ама све наојако, ка никоја безглавница. – А ти, безглавнице безглава, ч'екај само док ти уфаџим.

Немисл'еница је она, ч'е испрује рабоџу.

Семска организација синонимског пара садржи исте значењске компоненте као паралелни облици мушког рода, осим дистинктивне ознаке пола.

I. 8. ЛСГ придева са хиперсемом 'окретан, сналажљив'

I. 8. Сангвиничке црте темперамента препознајемо међу придевским лексемама којима се описује окретна, брза, хитра, отворена, сналажљива, вешта, разборита особа. Лексичко-семантичка група придева са хиперсемом 'окретан, сналажљив' интегрише језичке јединице *окреџан*, *оџресан*, *лџк*, *аџ'џк*, *ч'ескин*, *мисл'ен*, са доминантом *окреџан*, којом су дефинисани остали чланови синонимског реда.

Од Јована Маце џо окреџинога неч'е наџ'еџе. – Окреџино џскоч'и џџој девојч'е.¹³⁰

Оџресна џскоч'и џџај Роџа Грџина. – Браџи му је џо оџресан.

Лџк ч'овек, за све је ерџаџ.

Девојч'е гу, млого гу је аџ'џк. – Шџџо аџ'џк момч'е џскоч'и онај Тоџил'ов џџџџкун.

Ч'ескин џџи је овој деџе.

Мисл'ену џжену узџа.

Придеви *окреџан* и *оџресан* удаљавају се од етимолошког значења глагола од којих су настали и у овом говору атрибутивно се приписују енергичној, жустрој, предузимљивој, сналажљивој особи. У семантичкој

¹³⁰ Према усменој сугестији проф. Младеновића, могуће да је придев *окреџан* нанос из књижевног језика.

корелацији са њима је метафоричка јединица *љк*, која се односи на онога који са лакоћом обавља послове, који је брз и вешт. Синонимски ред обогаћен је придевима преузетим из турског језика *ач'џк* (тур. *açık*) и *ч'ескин* (тур. *keskin*). Придевска лексема *ач'џк* овој лексичко-семантичкој групи припада само делом своје семантичке структуре и то оним који реализује значење из сфере психичких особина. Основна семантичка реализација односи се на домен боја, а у једној од секундарних реализација придев *ач'џк* означава отворену, окретну, разбориту особу. Индеклинабилни придев *ч'ескин* фигурира секундарним етимолошким значењем, које у призренском говору постаје примарно „вредан, хитар, брз“ (Чемерикић).¹³¹ Облик партиципа *мисл'ен* користи се за квалификовање разборите, промишљене особе, тако да фигурира на периферији ове лексичко-семантичке групе.

I. 9. ЛСГ именица са хиперсемом 'окретна, сналажљива особа'

I. 9. Лексичко-семантичкој групи именица са хиперсемом 'окретна, сналажљива особа' припадају елементи који граде парадигматски однос синонимије *сунсуџа*, *јагул'а*, *џел'иван*.

Шџо јџна сунсуџа гу је џој сџарџо девојч'е

Нџч'е му бидне нишџо, јагул'а је он, ч'е измрда.

Е, не мџже џако, за џуј рабџу ја сџм џо џел'иван оџи џџбе.

Дистинкција по полу присутна је само у првом примеру, док су преостале две лексеме двореферентне. Лексеми *сунсуџа*, чије етимолошко значење са синхронијског становишта не можемо прецизно утврдити, одговара семема „бистра, довитљива, окретна женска особа“.¹³² С људском референцијом јављају се атрибутивне именице *јагул'а* и *џел'иван*, које секундарном семантиком квалификују сналажљиву, окретну особу. Семантичка трансформација заснована је на продуктивној значењској компоненти садржаној у примарној семантичкој реализацији. У примеру *јагул'а* метафорички пренос индукован је семом покретљивости речне рибе, начином њеног кретања, односно семом вештине циркуског артисте у другом случају. Чланови овог лексичког скупа експресивно су нијансирани и позитивно конотирани.

I. 10. ЛСГ именица са хиперсемом 'трома особа'

I. 10. Флегматичном типу темперамента припадају особе које споро и слабо реагују, а које су означене дијалектицима *џуџуница* и *вљч'а*.

¹³¹ Овако је на ширем подручју косовско-метохијског ареала (Елезовић II: 362; Букумирић 2012: 625).

¹³² Могућа је претпоставка да се ради о називу преузетом из турске ботаничке терминологије (тур. *zengebil*) за зачинску биљку ђумбир. У том случају реч је о семантичкој деривацији, односно замени фитоморфне архисеме антропоморфном.

Однеси овејзи ѿуѿуниѿе, мрзи гу да се дигне.

Мрзи га, влач'у, и шио се родија. – Развуч'ена влач'а је она, е врак гу годиње изеја.

Денотативни семантички садржај „трома, безвољна особа“ и конотативне значењске компоненте упућују на закључак да су носиоци карактеристика флегматичног темперамента негативно оцењени и да нису нарочито занимљиви призренској језичкој личности. Значење лексеме *ѿуѿуниѿа*, настале од именице *ѿуѿун*, мотивисано је смиреношћу онога који пуши и ужива у дувану. Глаголску основу има лексема *влач'а*, а њена секундарна метафоричка семантика, којом упливава у сферу психичке карактеризације човека, почива на семи начина вршења радње, односно на асоцијативној вези између влачења вуне и успорених покрета троме особе.

I. 11. ЛСГ придева са хиперсемом 'умиљат'

I. 11. У лексичко-семантичку групу придева са хиперсемом 'умиљат' интегрисане су лексеме *мија*, *милоѕиив*, *благоѕиив* и *кроѕиак*.

Млого је мија Сандин младожења. – И сенка гу је мила ѿејзи девојке.

Зеѿ гу је врло милоѕиив. – Сиареја је ѿо милоѕиива зе млац'еја.

Оѕиц му, бог да га ѿроѕи, бија млого благоѕиив. – Тај млац'еја алка-Цавина снаа ѿо благоѕиива зе ѿај сиареја.

Млого је кроѕика ѿај девојч'ица. – Кроѕиак ч'овек беше.

Категоријалну вредност лексема одређује дијагностичка (заједничка) компонента 'умиљат', која је надређена семама нижег ранга 'мио', 'љубак', 'пријатан', 'благ'. Прост је придев *мија*, *милоѕиив* и *благоѕиив* су другостепени деривати са именичком творбеном основном и суфиксом *-ив*.¹³³ Једнозначењска је реч *кроѕиак* „благ, миран, племенит“. Особине изражене овим придевским лексемама позитивно су вредноване, тако да синоними и кохипоними *мија*, *милоѕиив*, *благоѕиив* и *кроѕиак* садрже сему позитивне субјективне оцене.

I. 12. ЛСГ придева са хиперсемама 'осећајан / безосећајан'

I. 12. Придевске лексеме које припадају семантичкој категорији емоционалности успостављају антонимску релацију на основу квалитативности семантичког садржаја. Заједничко обележје им је то што кореспондирају са концептуалним вредностима које припадају домену емоција, али заједничко

¹³³ „Придеви на *-ив* у свом семантичком садржају немају компоненту фреквентног, лаког, брзог испољавања особине коју означавају, већ они просто значе опскрбљеност особином“ (Драгићевић 2001: 104).

опште својство развијају у два опозитна пола, позитиван и негативан. Особа способна да осећа и да изражава осећања, која је осетљива за друге, позитивно је вреднована од стране колектива. У структури значења јединица којима се означава човекова осећајност заступљене су компоненте које развијају опозитну вредност, осликавајући дуалистички принцип човековог емоционалног устројства. Типичан парадигматски однос међу елементима датог скупа је антонимија, а у оквиру поларизованих страна лексеме међусобно ступају у синонимски однос.

I. 12. 1. Концепт осећајног човека лексикализује се придевским јединицама, *брижан, ајеџил'ив, гајл'ел'ија, дерџил'ија, жалосџив, срч'обол'ан, џлач'кив*, са стожером *брижан / брижџн*.

Овџ дџнове аџ'а-Ц'оџ'а ми се ч'џни млого брижан. – Ч'есџил'џк, џа је брижан како да изрџни џолико дџџу. – Брижна је, веселниџа, за сџна џџо не гу џисџја јоџи. – Девџџ'е гу је брижно за мџжа џџо оџџиџа у војску. – Брижан оџџџи.

Тај млаџ'еј џо гу је ајеџил'ив зе џџџ сџџреј. – Млого је она ајеџил'ива за својџџџиџу. – Тако се ајеџил'иво родџло, мџри мџјко. – Бегендисџје ми се џџџо су гу и дџџа ајеџил'иве.

џџџ џџи је, мџре ч'овџку, џџе си џџако гајл'ел'ија од сабајл'е? – Гајл'ел'ија је сирџџиџа за девџџ'е џџџо гу се удало џџако, џџџо гу се оџрнџло.

Млого је дерџил'ија, о[д] дџрџи се дџри земл'осџја у л'иџџе.

Мџџџа је џо срч'обол'ан зе Мџлан. – Тај сџџреј џа не, а џџџ две млаџ'еји млого су срч'обол'не за мџне. – Срч'обол'на је ка свака сџсџџра за браџџа. – Дџџа гу су млого срч'обол'не за мџне. – Сџџреј му сџн ич' неје срч'обол'ан за својџџџиџу.

Појмовна вредност изказана синонимским редом је брижност, забринутост за друге. Оваква врста осећања испољава се у односу према другим џудима, најчешће ближњима. С обзиром на репертоар лексема, осећајност која се манифестује кроз бригу о другоме високо је вреднована и као емоционално својство човека позитивно оцењена. Компонента субјективне оцене чини саставни део семног потенцијала придева којима се описује осећајна, осетљива особа. Носећа компонента значења 'брижан, забринут' одредила је категоријалну вредност чланова лексичко-семантичке групе. Хиперсема 'осећајан' и интегрално-диференцијална сема 'брижан, забринут' чине идентификатор лексема *брижан / брижџн, ајеџил'ив, гајл'ел'ија, жалосџив, дерџил'ија*. Семантички садржај мотивне именице *брига* „осећање неспокојства, узнемирености због некога или нечега“ преточен је у деривирани придев *брижан* којим се описује човек као носилац наведене особине. Девербативум *ајеџил'ив* у семској структури садржи главно семантичко

обележје глагола *aje* „мари, брине“, од којег је настао (Skok I: 648).¹³⁴ Суфикс *-л'ив* има значењску специфичност, истиче компоненту фреквентног испољавања радње садржане у творбеној основи. Са домаћим придевима *брижан* и *ajeл'ив* семантички кореспондира турцизам *gajl'el'uja* (тур. *gayleli*), преузет као готов дериват (од тур. дијал. *gayle* „брига“). Компонента 'брижан' саставни је семантички елемент примарне реализације турског непроменљивог придева *deril'uja* (тур. *derli*) са семантичким садржајем квалитативног типа „брижан, тужан, жалостан“. Диференцијална сема 'саосећајан, мека срца' доминантна је у значењској структури придева *жалослив* и *срч'обол'ан*. Придев *жалослив* Чемерикић интерпретира семемом „самилосан, саосећајан“. Блиског значења је сложено-суфиксални придев *срч'обол'ан* „болећив, осетљив према својим ближњима“. Допунска семантичка компонента која спецификује значење ове придевске лексеме је 'према ближњима'. Са творбеног аспекта, реч је настала слагањем именице *срце* и глагола *бол'и*, односно од њега изведеног придева на *-ан*, где *срце* има духовну концептуалну вредност. Овој категорији придева придружили смо лексему *йлачк'ив*, мотивисану дијалекатским ликом именице *йлач* – *йлач'ка* и творену суфиксом *-ив*, којом се описује особа која често плаче. Битан семантички елемент у значењу придева је квантификативна компонента значења која особу квалификује према фреквентности испољавања радње. На појмовном плану, плачљивост можемо повезати са појачаном осетљивошћу, претераном осећајношћу, што се на семантичком нивоу манифестује импликацијом семе 'осећајан' у семантичком садржају придева *йлач'кив*. Експресивна компонента значења није наглашена, осим у лексеми *срч'обол'ан*, јер се позитиван принцип, осећајност, емпатија и брига за другога, иако високо на скали друштвених вредности, перципира као нормално, прототипско понашање, што се у језику рефлектује лексичким средствима којима нису потребне додатне премисе значења.

I. 12. 2. Опозити придевима са хиперсемом 'осећајан' су придеви негативне вредности: *бездушан*, *инсафсyz* и *имансyz*.

Како мож да биднеш йако бездушан? – Свекрва гу је сиройище млого бездушина.

Од њега йо инфансyz ч'овека нема га у нашу ч'аршију.

Од њега л'и, од йода имансyzа л'и ч'екаш да йи йомогне?

Хиперсема 'безосећајан' повезује домаћи сложени придев *бездушан* и турске придеве *инфансyz* и *имансyz*, и као интегрална сема омогућава им да граде синонимске односе у оквиру подгрупе. Позитивна димензија семантичког садржаја лексеме *душа* негирана је префиксом *без-*, који носи

¹³⁴ Творбени формант је инфинитивна основа *ajeл'*, што указује да ова реч није обликована у призренском говору где инфинитива нема, већ је као таква ушла у идиом из косовско-метохијских говора.

информацију о одсуству онога што значи основна реч у сложеници *бездушан*. У овом примеру префиксом се одричу аспекти темперамента личности као што су емоционалност, осећајност, осетљивост, а особа се карактерише као безосећајна, немилостива, немилосрдна. На исти начин човека квалификују и придеви турског порекла *инсафсџ* (тур. *insafsiz*) и *имансџ* (тур. *imansiz*), код којих је одсуство особине исказано постпозицијом *-сџ* (тур. *-siz*), која семантички одговара нашем префиксу *без-*. Лексема *инсафсџ* дословна је творбена семантичка турска варијанта домаћег облика *бездушник* (од тур. *insaf* „срце, душа, осећање“ и *-siz* „без“ „без милости, осећања“). У примеру *имансџ* основа је из области ислама „вера“ (Skok I: 715), али је облик са постпозицијом на Косову проширио значење и ушао у домен психологије личности. Семски састав лексема одражава негативан став друштва према безосећајним особама што се језички испољава експресивношћу и негативном субјективном оценом.

У појмовној вредности и семантичким интерпретацијама психолошке сфере човека, категоријална компонента која интегрише лексеми у посебно субпоље јесте 'темперамент'. Надређени елемент семантичке структуре повезује јединице у дато лексичко-семантичко субпоље, а диференцијална сема високог ранга представља идентификатор који лоцира одређену лексеми у уже спецификовану лексичко-семантичку групу. Лексичко-семантичка системска организација карактеристична је и за овај слој лексичког састава српског призренског говора. Лексичке јединице, придеви и именице, које смо ексцерпирали из Чемерикићевог корпуса, представљају важно средство карактеризације личности на основу урођених психичких особина које особа испољава у спонтаном понашању и које се процењују као природа, ћуд, нарав или, терминолошки, темперамент. С обзиром на то да ли се конкретна особина испољава у једној или више ситуација и у зависности од параматара оцењивања поступака, односно од контекста у којем се јавља, може се говорити о релативности особина, тј. перспективизацији. Најшири ниво перспективизације, наводи Р. Драгићевић, јесте општи ниво придавања особина, а ако се перспектива сужава значење лексема се специјализује (Драгићевић 2001: 241). У речничкој обради лексема нема семантичке дистинкције према типу перспективизације, па смо их у складу са тим анализирали.

Семантичко језгро субпоља чине лексеми које примарно денотирају човека као носиоца особине темперамента (*нарафл'ија*, *ујл'ија*, *ч'ефл'ија*, *џевеч'ел'ија*, *намч'ор*, *најендек*, *нал'еџ*, *нал'еџник*, *нурсуз*, *нурсуска*, *бесник*, *џалавац*, *џалавко*, *аџајник*, *беснул'а*, *џалавица*, *обесеник*, *брл'а*, *зборл'ивац*, *аџ'аџ*, *ич'меџ*, *џуаф*, *кроџак*, *ч'ескин*, *брижан*, *ајеџл'ив*, *гајл'ел'ија*, *жалосџив*, *бездушан*, *инсафсџ*, *имансџ*). Ближој периферији гравитирају јединице које са централним јединицама имају заједничку архисему ('чо-

век'), хиперсему ('психичке карактеристике'), сему вишег ранга ('темперамент') и интегралну сему (хиперсема ЛСГ), али се диференцијалним семама нижег ранга удаљавају од центра ЛСГ или се потенцијалним семама приближавају семантици једрених лексема (*весвесел'ија, далгал'ија, белац'ија, дел'иканл'ија, зорл'ија, кабадаија, најасник, бел'ацика, гадница, гадул'а, серсем, аџајник, бел'ајник, бел'ац'ија, небийник, небийко, џуџарак, џуџаракл'ија, лајер, неврџикуч'а, брл'ивица, бел'ајница, најемница, небийница, сил'ивисџра, шал'афа, ч'ајкун, шалц'ија, мајџајч'ија, маскарц'ија и умбусч'ија, жугавац, ојадник, красник, мисл'ен, џлач'кив, дерџил'ија*). Периферији припадају метафорички индуковане лексичке јединице (*огењ, свер, шебек, аџишкрис, враг, и'авол, ојанч'џр, несџреч'а, жсел'езник, јагул'а, џел'иван, џуџуница, влач'а, лџк, ач'џк*).

Међу њима, највећи је број изведеница, а најпродуктивнији суфикси за деривацију у овој семантичкој категорији су *-(н)ик* (*нал'еџник, најасник, бесник, аџајник, бел'ајник, небийник, јужник, обесеник, жсел'езник, ојадник, безглавник, немисл'еник, красник*) и *-л'ија* (*нарафл'ија, ујл'ија, ч'ефл'ија, џевеч'ел'ија, весвесел'ија, далгал'ија, дел'иканл'ија, зорл'ија, џуџаракл'ија, меракл'ија, гајл'ел'ија, дерџил'ија*) за грађење именица мушког рода; *-ица* (*гадница, џалавица, брл'ивица, бел'ајница, најемница, небийница, и'авол'ица, обесеница, жсел'езница, лајавица, жугавица, ојадница, џуџуница*) за деривирање именица женског рода; *-ан* (*окреџан, оџресан, брижан, срч'обол'ан, бездушан*) и *-(л')ив* (*милоџив, благоџив, жалосџив, џлач'кив, ајџил'ив*) за извођење придевских речи. Високу продуктивност у овој категорији именована показује турски наставак *-и'ија* (*бел'ац'ија, шалц'ија, мајџајч'ија, маскарц'ија, и'умбусч'ија / и'умбусц'ија*). Мање је фреквентан облик за означавање референата женског пола *-и'ика* (*бел'ацика, маскарц'ика*). Нископродуктивни су неутрални суфикс *-ац* (*џалавац, зборл'ивац, жугавац*) и суфикси субјективне оцене *-ко* (*џалавко, небийник, небийко, немисл'енко*), *-ул'а* (*гадул'а, беснул'а, маниџул'а*), *-ач'а* (*алајач'а*), *-ајка* (*џаралајка*). Просте речи су углавном турцизми (*џиџиџиз и'енабей, намчор, нал'еџ, нурсуз, серсем, ч'ајкун / ч'ајкџн, шалц'ија, зевзек, ац'аџи, ич'меџ, џуаф, ач'џк, ч'ескин*).

Снижени степен експресивности карактерише лексичко-семантичку групу именица са хиперсемом 'ћудљива особа', што се може објаснити тиме што је појмовна вредност лексичких елемената групе најближа општем схватању темперамента, односно нарави, ћуди. Експресиви пејоративне конотације доминирају у лексичко-семантичким групама именица са хиперсемама 'плаховита особа' (*намч'ор, најендек, нал'еџник, бел'ац'ија, дел'иканл'ија, зорл'ија, кабадаија, најасник*), 'брбљива особа' (*брл'а, жугавац, ојадник; алајач'а, брл'а, лајавица, џаралајка, жугавица, ојадница*), 'брза, непромишљена особа' (*безглавник, немисл'еник, немисл'енко, крас-*

ник, безглавница, немисл'еница). Најразуђенија је конотативна вредност именица мушког рода са хиперсемом 'несташна, немирна особа', и креће се од изразито негативне пејоративног типа (*ѿуѿарак, ѿуѿаракл'ија, л'ајер, неврѿикуч'а, несѿреч'а*), преко благо пејоративне нијансе (*бесник, аѿајник, бел'ајник, бел'ац'ија, ѿалавац, небѿѿник, врагош*) до деминутивно-хипококрстичке експресије (*ѿалавко, небѿѿко; јужник, враг*). Облици понашања који се сматрају примереним мушкарцима (несташлуци, скитање, шеретлук), женским особама не приличе, што је на лексичком плану негативно оцењено (*беснул'а, маниѿул'а, ѿалавица, ѿалаѿурка, брл'ивица, бел'ајница, наѿемница, небѿѿница, сил'ивисѿра / цил'ивисѿра, шал'афа, аѿѿикрис, ѿ'авол'ица*). Позитивном субјективном оценом означене су лексеме које припадају лексичко-семантичким групама именица са хиперсемама 'враголаста особа' (*обесеник, жел'езник, коноѿч'ар, ч'ајкун, шалц'ија, зевзек, мајѿаѿч'ија, маскарѿија, сојѿарија, меракл'ија*) и 'окретна, сналажљива особа' (*sunсифа, јагул'а, ѿел'иван*) и придева са хиперсемама 'окретан, сналажљив' (*окреѿан, оѿресан, лѿк, ач'ѿк, ч'ескин*), 'умиљат' (*мија, милосѿив, благосѿив*) и 'осећајан' (*жалосѿив, срч'обол'ан, ѿлач'кив*). Експресивност и субјективна оцена којима су обележене поједине лексеме у већини случајева произилазе из експресивности творбене основе.

Концепт екстровертне личности представљен је лексемама неутралног значења, емотивно-експресивним јединицама и метафорички. Сегмент ванјезичке стварности који се тиче оних психичких својстава човека које долазе до изражаја у начину понашања, у одређеним ситуацијама, у односу према другима, представљен је језичким елементима који носе локалну специфику. Фокусирање пажње представника дијалекта на једну карактеристичну пожељну или непожељну црту прераста у главно обележје личности по којем је одређена особа перципирана у друштвеној заједници и одговарајућим језичким знаком обележена. Позитивно су процењени носиоци црта сангвиничког темперамента (ведри, враголасти, духовити, живахни, несташни, радознали, виспреди, проницљиви, окретни, дружељубиви, непосредни, осећајни, топли, простодушни). Сангвиничке црте темперамента препознајемо међу лексемама којима се именује окретна, брза, хитра, отворена, сналажљива, вешта, разборита особа. Ове особине углавном се приписују женама, јер се од жене у патријархалном друштву очекује да буде спретна и вешта у кућним пословима, брза и сналажљива у обављању свакодневних активности, довитљива у комуникацији, емоционално стабилна и флексибилна зарад одржања функционалних породичних односа. Сталоженост, промишљеност, вештина, сналажљивост цењене су мушке особине у традиционалном пословном свету. У Призрену, који је важио за привредно средиште на Балкану, држало се до материјалних и духовних вредности које су појединцу обезбеђивале висок социјални статус, а истакнута позиција у

друштву припадала је онима који су поседовали истанчане способности и афирмативне црте личности, што је допринело формирању прототипа урбаног пословног човека. Овакви типови пожељни су чланови друштва, па их заједница добронамерно прихвата, што се на језичком плану рефлектује великим бројем назива позитивне конотације.

Квантитативно се издваја и подргрупа именована колерика, који су експресивно означени семантичком компонентом негативне субјективне оцене. Број лексема, њихов формални и значењски састав, упућују на закључак да су Призренци испољавали висок степен негативне афективности према носиоцима својстава колеричког типа темперамента. Интензивно испољавање емоција, нагло и бурно реаговање, необузданост, бес, вербална и физичка агресивност, саможивост, нестабилност, плаховитост, непромишљеност, брбљивост непожељне су особине чије носиоце социјум не прихвата и вербално их маркира погрдним именима која садрже висок степен интензитета експресивности. Дијалекатској језичкој личности најмање су инересантни флегматични и меланхолични типови, који су по природи интровертни, окренути себи, тихи и повучени, па својим понашањем и реакцијама не нарушавају односе у заједници. Овакав став говорника на језичкој слици света манифестује се оскудном вербалном репрезентацијом.

Из угла вербалне репрезентације концепта темперамента на призренској језичкој слици света покушали смо да успоставимо везу са владајућим вредносним системом призренске језичке личности, понашајним обрасцима и пожељним моделима емоционалног реаговања у призренском друштву на почетку XX века, да расветлимо унутрашњу слику призренског човека и реконструисамо прототипични темперамент Призренаца (екстровеит – сангвиник). Лексичко-семантичка анализа језичких јединица из сфере психичке карактеризације човека пружа увид у лингвокултуролошке специфичности призренске језичке личности и омогућује реконструкцију пожељних особина темперамента (окретаност, спретност, сналажљивост, испреност, духовитост, враголастост, стабиланост, емотивна уравнотеженост, промишљеност, разборитост, умереност у говору, умиљатост, смиреност, осећајност), али и препознавање психичких црта које, посматране у контексту основног одређења централне лексеме групе *нараф*, представљају прототипичне вредности темпераментног Призренца (ђудљив, променљивог расположења, плаховит, склон конфликтима, несташан, немиран), које припадају самом језгру концепта темперамента.

На основу субјективне оцене психичких особина добија се слика пожељних особина Призренца (окретан, спретан, духовит, враголаст, несташан) и Призренке (умиљата, осећајна, враголаста). Одступање од нормe и социјално неприхватљиве особине услов су за формирање негативног суда и негативне субјективне оцене. Негативно су процењене

особе променљивог расположења, плаховите и свадљиве, брбљиве, непромишљене и безосећајне. Осећајност, окретност, отвореност, виспреност и духовитост високо су вредноване унутрашње особине човека међу Призренцима у прошлом веку.

I. 13. ЛСГ именица са хиперсемом 'осећање'

Емоционални развој један је од важних процеса у развоју личности који се одвија под утицајем сазревања и социјалног учења. Емоционалне реакције прате све човекове доживљаје, па су у психолошкој теорији дефинисане као „психички процеси којим вреднујемо сазнато, изражавамо субјективни однос према догађајима, особама и властитим поступцима“ (Brković 2000: 198; Радомировић 2003: 163). На психолошким основама базира се примарно семантичко одређење лексеме *осећање* стандардизовано у РМС семемом „1. а. начин душевног, психичког доживљавања у коме се испољава, очитује различит однос човека према бићима, предметима и појавама“ (РМС IV: 205), преко које се објашњава значење лексикографске јединице *емоција* „узбуђење, узбуђеност, осећање“ (РМС I: 851). Ако кренемо даље, видећемо да 'осећање' улази и у опис значења глагола *узбудити* „1. а. изазвати, побудити јача осећања (у некоме), узнемирити, узрујати (некога); б. пробудити, изазвати уопште неко осећање, машту и сл“. Експлицитнију и директнију везу са осећањима остварује рефлексивни облик *узбудити се* „1. а. бити обузет јачим осећањем, узнемирити се, узрујати се; б. настати, појавити се, пробудити се, побудити се (о осећањима)“ (РМС VI: 444). Ако неутралишемо појачани интензитет емотивног реаговања исказан првим делом дефиниције значења лексеме *емоција*, у савременом српском језику *осећање* и *емоција* појављују се као функционални (терминолошки) синоними, па ћемо их у фрагменту који се односи на емоционалну сферу третирати као семантичке дублете.

Емотивност као сегмент психолошког устројства личности у великој мери одређује темперамент човека, јер се особине темперамента испољавају у емотивним реакцијама појединца на одређени стимулус. Стварносни стимулус представљају конкретне ситуације које провоцирају појаву емоција. У модерној когнитивистичкој теорији постоји прототипични сценарио помоћу којег се емоције повезују са типичном ситуацијом или типом ситуација где се осећање јавља (Драгићевић 2007: 96). Као један од метода за испитивање апстрактних ентитета Р. Драгићевић предлаже модел А. Вјежбицке, која заступа став да је разумевање прототипичне емоције немогуће независно од ситуације. Истражујући прототипични сценарио туге, Вјежбицка полази од чињенице да се људске емоције разликују од језика до језика, од културе до културе, али имају и много тога заједничког, а те универзалне елементе Вјежбицка назива примитивима. Примитиви су базични концепти (кон-

цепт доброте, туге, жеље, тела, знања, осећања) које деле сви језици и који чине природни семантички метајезик (Драгићевић 2007: 102). Универзални аспект емоција очитује се на наивној слици света, на којој се истовремено одсликава и посебна етнопсихологија социјума.

За концептуализацију емоција веома је важна веза између емоција и телесних манифестација до којих доведе. Емоције можемо конкретизовати и разумети преко појмовних метафора као механизма мишљења. Метафоре за емоције обично су метонимијски условљене, а та каузалност заснива се на органским и бихејвиоралним испољавањима емоција. Свака емоција има три компоненте: физиолошке промене, промене у спољашњем понашању, субјективни доживљај емоција.¹³⁵ Субјективни доживљај емоција односи се на доживљаје пријатности и непријатности, зато постоји подела на пријатне и непријатне, односно позитивне и негативне емоције. Према параметру чулног надражаја, тј. према хедонистичком тону или осећају напетости, лексика емоција се конфронтира и окупља око супротних полова лексичко-семантичког субпоља. Биполарна структурна организација лексичко-семантичке групе именица са надређеном компонентом 'осећање' темељи се на базичној класификацији емоција у психологији на позитивне и негативне. На основу критеријума усмерености осећања, лексика која прати емоционална стања човека распоређена је у уже тематске блокове – емоције које се односе на чулно дражење, емоције према себи, емоције према другима. Даља сепарација емоционалних доживљаја прати интензитет осећања од сасвим слабог расположења, преко снажних афеката и необузданих страсти до трајних комплексних сентименталних диспозиција. Лексички корпус којим располажемо пружа нам вербални инструментариј који покрива читаву скалу емоционалних доживљајних квалитета, који одговарају психолошкој систематизацији емоционалних реакција: афективном тону (пријатности / непријатности), расположењу, афекту и сентименту, међу којима препознајемо како примарна, једноставна осећања, тако и сложена емотивна стања.

Интерполација лексичког сегмента којим се денотирају емоционална стања у лексичко-семантички круг *темперамент* оправдање налази у тези да емоције, као диспозиције за устаљене начине реаговања, чине сложу структуру личности која се назива темперамент (Brković 2000: 198). Као саставни део сложених диспозиција личности, емоције детерминишу облике понашања и реаговања на спољашње импулсе, које смо сврстали у особине темперамента и које карактеришу психоемоционалну сферу индивидуе.

Носилац општег кодификованог значења („осећање“) са класомом 'људско' у српском призренском говору је турцизам *insaf* (тур. *insaf*).

¹³⁵ Физиолошки ефект који се најчешће метонимизује у концептуалној анализи је лупање срца изазвано снажном емотивном реакцијом субјекта и оно представља део мотивације за метафору „срце је место где су смештене емоције“ (Драгићевић 2007: 97).

Тај ч'овек ни за сѝоку нѝма инсаф.

Према категоријалној ознаци 'позитивно / негативно' лексика емоција поларизује се у две антонимски усмерене лексичко-семантичке подгрупе:

1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'позитивно осећање',
2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'негативно осећање'.

13. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'позитивно осећање'

13. 1. На позитивној оси симетрије групишу се називи за емоције које се јављају као реакције на спољне импулсе, тј. догађаје које процењујемо као добре по нас. Задовољство је примарна емоционална реакција, из које се диференцирају остала пријатна осећања (Brković 2000: 205). Према врсти емотивног доживљаја који означавају, лексичке јединице са хиперсемом 'позитивна осећања' формирају микрогрупе, у оквиру којих егзистирају семантички блиске лексеме, распоређене према степену интензитета доживљених, односно испољених емоција.

13. 1. 1. Интегрална семантичка компонента 'задовољство' обједињује лексичке елементе *књнач* ', *радос*, *ч'ѐф*, *сѝрѐч'а*, *игбал*, *баѝи* и *нафаќа*, које се у оквиру микроскупа коме припадају понашају као градивни синоними.¹³⁶

Књнач' ти је да седнеш ѝре[д] ѝај ан, да се наруч'аш, ѝа да се најѝјеш ѝуј ладну воду. – Наѝа ми уч'ини књнач' иѝио ми ѝоклони ѝѝј димѝје.

И оѝи радос се ѝлач'е, ч'ѐрко моја, а нѝ само од жало.

Миѝа ми уч'ини гол'ем ч'ѐф, донесе ми ѝѝсмо од сина.

Сѝрѐч'а за ѝаре нѝ се куѝје.

Намадо игбал да га видим док бѝ у Бејаград.

Немадо баѝи да га сѝрѐфим у ч'арѝију.

¹³⁶ Балкански турцизам *раѝѝлѝк* (тур. *rahatlık*), који Шкаљић дефинише домаћим еквивалентима „задовољство, спокојство, безбрижност, удобност“ (Škaljić 1966: 529), постоји у призренском говору, али у значењу „мир, безбедност“. Иницијално значење механизмом платисемије шири перспективизацију из психолошке сфере на шири друштвени контекст, с обзиром на то да је субјективно осећање резултат објективних историјских околности, те је осећање спокоја једино могуће у стању без рата. Овакво семантичко одређење Чемериких илуструје примером *Оѝкако засѝуѝи Србѝја, уч'ини се раѝѝлѝк* (Чемериких).

Обличке варијанте албанског порекла *афаѝи* (алб. *afat*) и *афаѝика* модулирају значење „мир“, од полазног „предах, одмор“ до „стање душевног мира, спокојство“, које се може реализовати само у одређеној семантичкој позицији (*Свејено му ѝ'амка, афаѝи нѝма од ѝѝга; Куку, иѝио гу је ѝогано ѝѝј деѝиѝѝе, афаѝику нѝ гу дава*) (Чемериких).

Сматрамо да наведени лексички елементи не припадају синонимском реду са водећом компонентом 'задовољство', те да излазе из оквира дате лексичко-семантичке подгрупе, мада јој се неким дубљим слојевима семантичке структуре приближавају и са њом кореспондирају на периферном нивоу у семантички детерминисаном контексту.

Имадо нафаку да га зашћекнем дома.

Основно пријатно осећање – задовољство на скали јачине емотивног реаговања одговара расположењу и у српском призренском говору идентификује се лексичко-семантичком позајмљеницом из албанског језика *књач*’ (алб. *kënaqësi*). Семантичку валентност ова именица остварује са глаголима *бидна*, *чини* (*се*), *учини* (*се*), *направи* (*се*), а у одређеним семантичким позицијама условљеним контекстом може добити сувројну значењску вредност.¹³⁷ Варијанта *јачег интензивења изражена је аспиракцијом именицом радос*, чија је семантика уобличена семемом „осећање задовољства због каквог усјеха и уошће због нечег пријатног, добро расположење, веселост“. Примарно значење *турцизма ч’еф*, чији се облик у језику реџијенију ослања на *турску дијалекатску варијанту кѳ* (тур. *keyif, keuf*), потпуно одговара основној семантичкој вредности домаћег еквивалента *радос*. У осталим деловима полисемантичке структуре значења им се разилазе. Осећање потпуног задовољства, среће, које достиже највиши и најинтензивнији емотивни степен на фону пријатности, вербализује се синонимима *сиреч’а*, *игбал*, *баи* и *нафака*. Дијакроничка изведеница *сиреч’а* централна је јединица у систему лексике емоција, јер директно номинује позитивно емоционално стање и представља кључно средство објективизације концепта среће. Периферијску окосницу чини низ турских речи из терминологије обичног живота, које лексички кореспондирају са словенизмом *сиреч’а*, али имају ужи семантички распон и функционално су ограничени. Номинационим јединицама *игбал* (тур. дијал. *igbal*, поред *ikbal*), *баи* (тур. *baht*) и *нафака* (тур. *nafaka*) идентификују се спољашњи фактори који код субјекта изазивају позитивну оцену објективне стварности и подстичу духовно задовољство које се поима као срећа. У семантичкој структури ове лексеме садрже иницијалну сему ’срећна околност’, која њиховом значењу даје лингвокултурну димензију и ноту традиционалне духовне културе, изједначавајући концептуалне вредности среће и судбине.¹³⁸

13. 1. 2. У категорији позитивних емоција које се односе на друге људе централну позицију заузима љубав, која се у психологији тумачи као „sentiment koji sadrži osećanje naklonosti, nežnosti i privrženosti prema osobi koja nas privlači, sa kojom se naše Ja u velikoj meri identifikuje“ (Brković 2000: 210). Кодификовано значење лексеме *љубав* подудар се са психолошким одређењем у оним сегментима полисемантичке структуре који описују љубав као сложену емоцију, што је у РМС интерпретирано семемама: „1.

¹³⁷ *Има она сира лакрдија – кој пробира, набере – иакој и он, нечаје овуј, неч’аше онуј и сѳ се књач’у’ч’ини шћо узе шћуј говедарушу (Чемерикић).*

¹³⁸ Једно од секундарних значења лексеме *срећа* у Матичином *Речнику*, односи се на фаталистички аспект схватања среће, маркиран као народни: „3. нар. *судба*, *судбина*, *шћок догађаја који не зависе од воље човекове; сћицај околности*“ (РМС V: 971).

а. осећајна везаност за одређену особу супротног пола, привлачност која се оснива на привлачности супротних полова; 2. б. приврженост, оданост, велика наклоност уопште, осећајна везаност за кога или што“ (РМС III: 255). Примарна стандардна дефиниција односи се на прототипичан вид љубави, а то је мушко-женска љубав. Концепт љубави у језичком сазнању Срба Призренаца укључује асоцијативне елементе који уобличавају прототипични когнитивни сценарио за љубав: наклоност, жеља, страст, миловање, чежња. Позитивна реакција на стимулус љубав је срећа, док на негативном емотивном плану фигуришу патња и бол. Прелазни ступањ је чежња. Другачији тип љубави је родитељска, мајчинска љубав, која сублимира и позитивна (нежност, приврженост) и негативна осећања (брига, неспокојство, страх). Љубав према ближњима, такође, заузима високу позицију на скали емотивне привржености, која се на наивној слици човека и света манифестује и као индивидуални прототипични и као колективни стереотипски концепт.

У семантичком саставу лексичких јединица којима се у српском призренском говору вербализује појам љубави издвајају се три нивоа значењске структуре: сема основне категоријалне вредности (‘позитивно осећање’), интегрално-диференцијална сема (‘љубав’) и диференцијалне семе нижег ранга (‘љубавна страст’, ‘љубавна чежња’). Све лексеме садрже позитивну аксиолошку оцену, што их квалификује у лексичко-семантичку подгрупу са хиперсемом ‘позитивна осећања’. Дистинктивно обележје ‘емоција према другима’ категоризује посебан синонимски ред, интегрисан заједничком компонентом ‘осећајна везаност за кога’, односно доминантом ‘љубав’. Хиперсема има одговарајућу лексикализацију у испитиваном идиому, која се понаша као стожер синонимског реда: *л’убав**, *мџлос*, *мџлувáње*, *áџьр*, *éшк*, *мџрак*, *сџвда*.

Ц’áчки л’убав (Реметић 1996: 445).

*Нџка ги бóг даде мџлос.*¹³⁹ – *Їма л’и на свџџи џој шџџо нџч’е уч’џни сџсџџра за брáџџњев мџлос?*

Ка њџно мџлувáње шџџо бџло.

Уч’џни му, за мџј áџьр. – *Још џџџд ми он џскоч’и од áџьр.* – *За áџьр бџџџи, нџмој џáко.* – *Áџьр за áџьр – сџрџње за џáре* (нар. посл.).

Тáј ч’óвек нџ зна шџџо је éшк.

Бџлна лџџџи од мерáка за Ванч’џџа Мџџинога. – *Мџрак ми је да гу видим.* – *Осџаде ми мџрак за џџј девџјч’е, џџџ-Јовáново.*

Бџлна л’џџџи Туџџа Јоргушџва, бџлна л’џџџи од сџвдáа.

Нуклеус микрогрупе је лексема *л’убав*, као носилац општег номинационог значења и кохезиони центар овог ужег лексичког скупа. Са њом се семантички прожима централна лексичка јединица *мџлос*. *Л’убав* и *мџлос*

¹³⁹ Ово је опште место у здравицама младенцима (нап. Чемерикић).

у призренском говору кореспондирају на нивоу примарних семантичких реализација. Основни семантички садржај лексеме *милос* исказан је синонимом *љубав*. У дијалекатској синхронијској равни оне функционишу као истозначнице, а такав значењски однос је историјски условљен. Прасловенски придеви **ljub* и **mil*, коренске морфеме емотива *л'убав* и *милос*, дијакхронијски су синоними са значењем „*carus*“ (Skok II: 338, 426). Етимолошка семантичка веза делимично се истрвила у изведеним именичким облицима. Апстрактум *л'убав* потиснуо је мотивни придев и преузео доминантну улогу у емоционалној сфери. Придев *мил* (*мио*) изузетно је продуктиван и улази у афективни језик богатом лексиколошком породицом. Суфикс за грађење апстрактних именица *-ос(и)* разуђује значење основе и усмерава га у правцу испољавања различитих видова емотивне наклоности према другоме, па је тако лексема *милос(и)* развила читаву мрежу емоционалних значења и у стандарду и у дијалекту (нежност, пажња, љубав, радост, срећа, самилост, сажаљење, милошта (РСАНУ 7: 552–553)). У Призрену *милос* примарно идентификује љубав, а секундарно љубазност. Од истог корена, али од глаголске основе настала је именица *милување*, која у секундарној реализацији стиче право именичко значење „љубав“. Апстрактни семантички садржај деривата наслања се на секундарну денотацију глагола *милује* „осећа љубав, наклоност према особи супротног пола, воли; уопште воли, некога, осећа наклоност према некоме“, које је у *Речнику* САНУ маркирано као застарело и покрајинско (РСАНУ 7: 541), одрживо и у српском призренском говору. Централним лексичким елементима основном семантиком „љубав, наклоност“ придружује се турцизам *аиџер* (тур. *hatur*). Етимолошко значење ове турске речи „памет, мисао“ (Škaljić 1966: 319–320) претрпело је значајне трансформације у језику реципијенту, које, ипак, остају у кругу психолошке сфере. Из интелектуалног, когнитивног домена лексема *аиџер* је проширила семантички домет на поље емоционалности и мотивације и та се дифузно манифестује на читавом призренско-тимочком терену. У народним говорима на југоистоку Србије доминантно значење углавном је базирано на сигнификату 'љубав' као емотивном мушко-женском односу, који укључује осећања наклоности, пристрасности, поштовања, проузрокује добро расположење и подстиче жељу и вољу које мотивишу на акцију (готовост, спремност). Језичка ознака *аиџер* семантички конципира љубав као покретачку силу, што потврђују њене значењске реализације у дијалекатским речницима (Елезовић I: 22; Живковић 1987: 4; Митровић 1992: 21; Златановић 1998: 24; Жугић 2005: 9; Динић 2008: 10; Букумирић 2012: 19). Главним делом семске структуре лексеме преузете из турског језика *ешк* (тур. *aşk*), *мерак* (тур. *merak*) и *севда* (тур. *sevda*) идентификују осећање експлицирано хиперсемом 'љубав'. Диференцијални потенцијал имају компоненте конкретизатори, које на денотативном плану спецификују љубавно осећање, а на

конотативном нивоу значења га интензивирају. Код лексеме *ешк* сужавање семантичке перспективизације иде у правцу позитивног, хедонистичког доживљаја љубави (љубавна жеља, страст). Овим лексичким јединицама означава се јака љубав у којој преовлађује осећајна телесна привлачност. У самој интерпретацији страсти, којом је објашњен турцизам *ешк*, детерминатор 'јака' одређује интензитет примарног осећања.¹⁴⁰ Лексема *мерак* има сложенију полисемантичку структуру, која покрива читав комплекс љубавног сентимента „1. љубав; 2. жеља. 3. чежња, туга“ (Чемерикић).¹⁴¹ Широки семантички распон, степенасто организован, прати градацију идеографске вредности лексеме: љубав рађа жељу, страст тражи задовољење кроз полно здруживање са вољеном особом, чежња се јавља као последица неутољене пожуде. Турцизмом *мерак* је на наивној слици света представљен један заокружени концепт љубави. Номинална вредност јединице *севда* у српском призренском говору одговара терцијарној реализацији лексеме *мерак*. У интуитивној спознаји љубав се најчешће поима као страсна жеља за неким. Реализација љубавне пожуде обично је онемогућена из различитих друштвених разлога, због моралних принципа или животних околности. Као последица неостварене жудње јавља се осећање љубавне чежње, као типична емоција заљубљене особе. У том контексту, чежњу можемо концептуализовати као медијалну, граничну емоцију између среће и туге. Метафизички појам, аксиолошки оцењен као прототипичан на релацији опозитних апстрактних вредности у домену емоција, вербализован је лексичким знаком преузетим из турског језика *севда*, који семантички покрива ово неиздиференцирано, суптилно, флуидно емотивно стање.¹⁴² Чежња може лако исклиз-

¹⁴⁰ Прелаз *a > e* није објашњен (Скок I: 70). Од *ашк* „љубав“ развијен је у турском језику облик *ашик*, који је у Призрену посведочен у облицима *ашик* и *ашикч'ија* са значењским варијантама „драган, љубавник; онај који је заљубљен“ (*И уч'ишел' Ваца гу бија ашик. – Изгорена је да види својег ашика. – Узела ашикч'ију муџа. – Док бија млад, гол'ем ашикч'ија беше.*) (Чемерикић). Чемерикић напомиње да код муслимана у Призрену ова реч значи „перверзни љубавник који има дилбера“, тако да имплицитни елементи 'хомосексуалац' и 'педофил' праве значајну дивергенцију између полазног значења, под којим се у српском призренском говору подразумева мушко-женски однос, и онога који му дају призренски муслимани. Према изведеној домаћој творби *ашикч'ија* образован је морфолошки облик женског рода *ашикч'ика* са значењском реализацијом „заводница, кокета“, са конотативним елементом појачане експресије (*Ч'ула л'и си, мори, ч'и се запросила ш'ај ашикч'ика Т'уша?*) (Чемерикић). Именица *ашик* у колокацијској је вези са глаголом *учини се*. У глаголској синтагми *учини се ашик* „заљуби се“, именица је у функцији семантичког детерминатора (*Уч'ини се ашик, зач'оре се у њу, ја ш'ој*). Може се јавити као предикатска допуна уз перфекат *бија / била* (*Андрешика бија врло ашик на Л'енку, ама не му гу дадоше*).

¹⁴¹ Испитивање концептуализације љубави међу говорницима српског језика показује да се љубав доводи у везу и са другим емоцијама – срећом, чежњом, нежношћу, надом, болом, патњом (Драгићевић 2010: 158).

¹⁴² Порекло турске речи различито се тумачи: као позајмљеница од арапског *sawdā* „црна жуч, меланхолија“, са значењским померањем ка „љубавна чежња, патња“ или као

нути из сфере пријатне љубавне пожуде и тада прелази у домен негативних осећања.

13. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'негативно осећање'

13. 2. Негативни субјективни актуелни доживљаји изражени су лексичким елементима са инваријантним семантичким знаком 'негативно осећање'. У структури значења конституентских чланова подгрупе актуелизирају се семантичке компоненте интензитета, трајања и усмерености осећања. Издиференцираност негативних емоција представљена је одговарајућим језичким знацима, којима је на наивној слици света реконструисан емотивни свет човека. Концепт негативних емоција сложенији је и динамичнији у односу на позитивну емотивну сферу, што је детерминисано ванјезичким факторима, а у језику испољено богатим синонимским редовима.¹⁴³ Негативна осећања асоцијативно су повезана са антиподом, што на нивоу лексичко-семантичке групе отвара могућност за развој антонимије.

Номинациона средства са интегрално-диференцијалном ознаком 'негативна осећања' организована су у три микрогрупе, према параметрима сложености и усмерености осећања.

13. 2. 1. Ужи лексички скуп формирају јединице којима се лексикализују елементарне инстинктивне емоције, као што су неспокојство, гнев, брига, страх, туга. Свако од ових емоционалних стања у српском призренском говору изражено је низом лексема међу којима постоји одређени степен семантичке блискости.

13. 2. 1. 1. Семантички елементи 'узнемиреност, душевни немир, неспокојство' обједињују лексеме *весвеса*, *далга*, *сџкл'еи* и *сафра*.

Аи'а-Ц'оџ'у беше уфайиџла весвеса ч'и ч'е ѿџреф глџдни, ѿа се дџга, ѿџиџа у Свеџџџа Мџрка и ѿџџџо узџја сџм сџбе на врџџи. – На ма, на ма ѿџеке гу дџџ'е весвеса ѿа ѿџч'не да ѿлџч'е.

Кџд видџиш да га фџч'а далга, џсџџај га, не га задџвај. – Ч'есџџџлџк бџше сџбеџи ѿџџо га фџч'џу ѿџџ далге, ѿџе узџе сџм сџбе на врџџи. – Гајреџи, бре! И ѿџвоџџи далге ч'е се наџ'е ч'џре.

Сафра ми дџџ'е кџд ѿџч'не џн да зџџри.

За доминанту синонимског реда наметнуо се турцизам *весвеса* (тур. *vesvese*) примарном реализацијом основне категоријалне вредности „душевни немир, неспокојство, страх“. У пару са њим иде, такође турска реч, *далга* (тур. *dalga*), која синонимски однос са лексемом *весвеса* успоставља секундарним метафоричним семантичким садржајем. Основно значење „та-

домаћа турска реч од основе глагола *sevme* „волети“ (Петровић 2012: 255).

¹⁴³ И у овом сегменту лексичког система важи правило да оно што је негативно, што одступа од очекиваног, пожељног, уобичајеног јаче стимулише „језичку креативност“ него оно што је позитивно, неутрално и очекивано (Драгићевић 2007: 279).

лас“ из сфере конкретног (узбуркано, немирно море) асоцијативно се преноси на поље апстрактног, на ментални ентитет „повремени душевни немир, душевна борба“. Овде је реч о неправој или контекстуалној синонимији, која се остварује само под одређеним условима. Висок степен семантичке блискости са доминантом реда испољава и турцизам *сџкл’еџ* (тур. *siklet*), који у Призрену реализује значење „нервоза, мука; досада“ (Чемерикић). Семантички елемент ’нервоза’ имплицира нервну напетост, раздражљивост, неспокојство, што се потенцијално саодноси са примарним значењем лексеме *весвеса* и секундарним семантичким садржајем именице *далга*. Периферним делом семске структуре приближава се основној реализацији лексеме *сафра* „досада“, којом се осећање неспокојства спецификује у правцу узрока „осећање нестрпљивости, неспокојства, незадовољства због одсуства занимљивих или узбудљивих доживљаја“. Са доминантном лексемом успоставља релативни однос синонимије.

13. 2. 1. 2. Незадовољство узроковано физичком или социјалном препреком која спречава активност или постизање неког циља испољава се кроз осећање гнева. Од важности циља, трајања осујећења (фрустрације) и нивоа тензије, емоција гнева се јавља у распону од благе љутње до стања беса (Brković 2000: 207). У српском призренском говору ово осећање именује се синонимским паром *л’уџина* и *џуклоџица*.

У л’уџину свџиџо моџе да се уч’ини.

Док нџ му џроџ’е џуклоџица, џч’нџ га задџвај.

Синонимска веза између лексема *л’уџина* и *џуклоџица* почива на заједничкој хиперсеми ’негативна осећања’ и диференцијалној семи вишег ранга ’незадовољство због каквог неуспеха’, односно ’срџба’. Денотативни семантички садржај им је, готово, идентичан. Чемерикић значење речи *л’уџина* описује синонимима „гнев, срдитост, бес“, а *џуклоџица* „љутња, срдитост“. Обе лексеме означавају висок степен емоционалне напетости. Појмовна вредност обележеног осећања изражена је семантичком компонентом интензитета, која је експлицитно садржана у интерпретацији *гнева* „велика љутина, срџба“ (РМС I: 508), који се у свести представника дијалекта манифестује као типичан пример беса, а у призренском говору идеографски и семантички одговара именици *л’уџина*. *Л’уџина* је првостепени дериват, деадјектив настао од секундарног значења придева *л’уџи* „незадовољан, нерасположен због каквог догађаја или чијег држања, поступка, срдит, гневан“. Апстрактна именица гради се суфиксом *-ина*, и у испитиваном говору семантички се понаша као еквивалент стандардно фреквентнијем облику *љуџиња*. Типичан лексичко-семантички дијалектизам је именичка лексема *џуклоџица*, изведена од основе партиципа перфекта актива *џукл-* и сложеног

наставка *-ошница*¹⁴⁴, при чему се апстрактност лексичког значења постиже појмовном метафором којом се концептуализује гнев – *йући од беса*, па у том смислу *йуклошница* семантички идентификује емотивно „пуцање“ и одговара менталним ентитетима срџба, бес, јарост.¹⁴⁵

13. 2. 1. 3. Ужи аспект незадовољства је брига, испољена кроз осећање узнемирености због некога или нечега или бојазни да се не деси нешто неповољно. Брига блиско кореспондира са немиром, тугом и страхом, тако да је тешко диференцирати осећања која се међусобно прожимају и разврстати лексичке елементе који лингвистички прате апстрактне изванјезичке појаве. Критеријум поделе је диференцијална семантичка компонента вишег реда 'брига' у функцији носиоца идеографске вредности основног емоционалног стања. Лексеме окупљене око доминанте *брига су гајл'е, гарамеџи и касавеџи*.

Бринаџа је и њај брига, не да неје бринаџа. – Туи'а брига не се брине, мори ч'ерко.

Јанало га гол'емо гајл'е. – А њи, њио бѣреш гајл'е за другога? – За муку и за гајл'е се родила ч'уч'ка она. – Имаја гајл'е, немаја, њему је свејено. – Сџриџи се, ч'екај, и њојму њвојему гајл'еџу ч'аре ч'е се наџ'е. – Тој је њојно гајл'е, домаш'ица је. – Од гајл'е свуноч'иџи не засџа.

Не ми давај и њај гарамеџи, бога њи. – Ограиса на гарамеџи. – У њвојему гарамеџу има њл'ач'.

О[џ] њу сџрану касавеџи да немам.

Именица *брига* етимолошки је поствербал од **brigiti < *berg-ti* „стражити над џим, водити бригу о пеџем“ (Skok I: 211), који је у дијакхронијској равни апстраховао семантику полазног глагола и у савременом српском језику се наметнуо као једна од водећих именичких лексема у семантичком опсегу негативних осећања. С обзиром на лингвистичку чињеницу да ове лексеме нема у другим словенским језицима, осим у српском и хрватском, ту лексичку празнину на Балкану попуњава турцизам *гајл'е* (тур. *gayle*) (Петровић 2012: 96). Турцизам у Призрену остварује апсолутну семантичку еквивалентност и има идентичну функционалну вредност као домаћа реч, па се *брига* и *гајл'е*

¹⁴⁴ Од исте основе изведен је облик са творбеним формантом *-ошина йуклошџина* „пукотина“ (Чемериџић).

¹⁴⁵ Р. Драгићевић асоцијативном методом долази до следећих закључака у вези са типичним сценаријем љутње у српском језику: „1. Љутња је у свом најтипичнијем облику реакција на блокирани циљ или на нанесено понижење; 2. Љутња је реакција на догађај, а стереотипни носиоци љутње у типичном сценарију јесу они који немају разлога да је контролишу због своје важне улоге у друштвеној групи, па је због тога слободно и често испољавају. 3. Љутња има своје две манифестације – тренутну и трајн(и)ју. Тренутна манифестација је типична емоција, док је трајн(и)ја део колеричног темперамента и представља особину.“ Два типична сценарија љутње са компонентама имица љутње, према резултатима асоцијативне методе, јесу: један учесник, осећање фрустрације због неоствареног циља, губитак контроле, агресивно понашање, односно два учесника, изазивач чини неправду, увреду, понижење, други учесник је изазван и реагује (Драгићевић 2010: 175).

у овом идиому понашају истозначно.¹⁴⁶ Оно што бригу класификује међу негативне емоције јесте евалуација – процена ситуације и значење које субјекат приписује догађају због којег се узнемиреност јавља. Врста осећања изазваног рационалним или ирационалним страхом да се нешто десило или ће се десити органски се манифестује од благе узнемирености до паралишућег страха, а у језик се транспонује низом блискозначница, чији семантички опсег укључује неколико емотивних ознака. Такве су лексичке јединице *гарамеї* (тур. *garamet*) и *касавеї* (тур. *kasavet*), које делом семантичке структуре задиру у лексички скуп којим се номинује туга. На периферији се додирују са конституентима те микрогрупе *јад* и *дерїї*, чије се примарне семантичке компоненте односе на тугу, а 'брига' се јавља као допунски значењски слој, као субординативни елемент који носи информацију о стимулусу примарног осећања. Турцизме *гарамеї* и *касавеї* у синонимски ред са доминантом *брига* квалификује категоријална вредност језгреног елемента „брига, туга, невоља“ (Чемерикић), који дато обележје садржи у доминантној позицији.

13. 2. 1. 4. Концепт туге на наивној слици света представљен је низом именичких лексема које директно означавају душевни бол изазван неком несрећом или великом чежњом, али и оним које се делом свог семантичког садржаја односе на душевну патњу или је потенцијално исказују. Домену туге у српском призренском говору припадају лексичке јединице: *жál*, *жálба*, *жáлос*, *јасл'иљк*, *бóл'*, *їоїресница*, *карасéвда*, *јáд*, *дérїї*, *áсреїї*, *мúка*, *зámеїї*, *несїрèч'а*, *їаксіраїї*, *гајреїї*.

Зáр нé їїи је жáл да га бијеш їїáко душмáнски? – И дьн-дьньс ми је жáл шїїо не ўзо їїој лóже. – Кьд їоч'оше да га їўшч'аф у грóб, їрїїискáше дéца му, срце да їїи їреїўкне од жáл. – Изгорóше гу, јáднїцу, їїéј жáлóве їїе їрèїуч'е сáма.

Нé л'и їїи је жáлба, девојко, за девојáч'ко игрáње?

Сїáрос – жáлос.

Исїрўла јасл'иљк.

Од ка їскоч'и мїфл'из, їїéке їóч'е: ўф, ўф, и ўмре о[д] їїáј бóл'.

Дóбро је и жїва ч'ўч'ка óна кол'їко їоїреснїце їреїурїла їреко глáве. – Ыскоч'и сирóма оїї їáмеїї, шїїо га сїїизáше свé їоїреснїца їо їоїреснїце.

Болўје ми девојче од карасéвда.

Да їїи кáжем мóје дерїїóве, мóје јáдóве.

На гóл'ем дérїї су, сироїїїња, о[д] їїéј арнаўцке їьсјадїје. – Не їóје од сéфа, їїéке од дérїї, ч'ўч'а óна. – Тéј мúке, їїéј дерїїóве гу уч'инїше їїáкву.

¹⁴⁶ Синхронизиски пресек призренско-тимочког дијалекта показује неједнаку тенденцију у коришћењу овог синонимског пара. Јужноморавски говори практикују паралелну употребу (Митровић 1992: 66; Златановић 1998: 70; Жугић 2005: 50), док се на северу и истоку говорне зоне користи само домаћа лексема.

*У асреџи ги се добило њој јединч'е њима. – Ада, њол'ико време се оно
свз асреџи ч'екало. – Свс асреџи се добило њој девојч'е.*

*За муку се, сирџма, он и родија. – Мука ми је ишио не га видо њо њооџку.
Нашла гу несџреч'а, умре гу ч'ерка девојка.*

Тако му било зар њисано да га уфаџи и њај ѡаксџраџи.

*Ти да си здраво, ч'џни гџјреџи, ѡако зар било ѡисано од бџга. – А ѡој
болџч'е како ѡи је, ч'џни л'и гџјреџи?*

Прототипичне лексеме којима се исказује туга су *жал*, *жалба*, *жалос*, *бол*, *ѡѡџресница*, *јад*, *дерџи*, *несџреч'а*. Оне представљају семантичку окосницу групе и непосредно се супротстављају немаркираним елементима на позитивном полу. Скуп лексема са заједничким елементом 'туга' одликује хетерогеност и растреситост, јер у говору постоје ускоспецификована именовања којима се означавају различити аспекти овог осећања. Лексема *жал* и њени творбени ликови *жалба* и *жалос* представљају антонимске варијанте именице *радос*, која је у овој антонимској релацији плус-антоним који поседује и номинално и контрастно значење, због чега је доминантан, семантички супериоран над маркираним члановима. Њихов однос може се посматрати преко формуле апстрактних супротстављености, на основу које се могу класификовати по критеријуму ниже општости који прати опозицију позитивно – негативно (пријатно – непријатно). Немаркирани, минус-антоними показују одређени, често висок степен непријатности, који је испољен у самом семантичком садржају којим се описује негативни емоционални доживљај. Једнокоренским синонимима примарно се денотира душевна бол, што са дијахронијског становишта потврђују налази П. Скока (Skok III: 671). Деривационо гнездо именице *жал* у овом лексичко-семантичком сегменту чине лексичке јединице *жалба* и *жалос*, које се понашају искључиво као творбене варијанте. Фреквентност просте речи у призренском говору потврђена је аутентичним илустрацијама. Р. Драгићевић асоцијативном методом у испитивању концептуализације туге открива да лексема *жалосџи* својом полисемијом и деривацијом указује на превагу једне ситуације која изазива тугу, а то је губитак драге особе (Драгићевић 2007: 100–101; Драгићевић 2010: 181)). У Призрену се значење именица *жал*, *жалба* и *жалос* не везује доминантно за овакав прототипичан сценарио туге. Њихова семантичка и употребна вредност није контекстуално условљена и односи се на душевну патњу без обзира на узрок који је изазива. За жалост изазвану смрћу блиске особе у српском призренском говору се користи турцизам *јасл'илџк*. Именица је домаћа творба од турског придева *yasli*, чију семантику „ожалосћен, који је завијен у црно“ (Skok I: 758) у целости преузима, реализујући специјализовано значење које се остварује без икаквог додатног

семантичког детерминатора.¹⁴⁷ Секундарно у домену туге фигурира лексема *бол*, која примарно означава осећај телесне, физичке патње, а њена друга семантичка реализација односи се на душевну патњу, што одговара појмовној метафори *туга је болест* и може се асоцијативно везати за објективну телесну манифестацију (Драгићевић 2007: 100). Душевна бол јаког интензитета номинује се сложеницом *тешкоћа*, у чијој је основи првостепени дериват *тешко* са својом фигуративном семантиком „тешко, јако узбуђење које неко доживи, претрпи“ (РСМ IV: 805).¹⁴⁸ Семантичка компонента интензитета у семми 'велика љубавна патња' ставља лексему *карасевда* (тур. *karasevda*) у ред јединица којима се означавају снажни емотивни доживљаји и испољава висок степен негативне емоције. Узрок велике туге је неостварена љубав, необузdana љубавна чежња означена другим елементом сложенице *севда*. Први члан композита *кара*, чије је етимолошко значење „црн“, упућује на мрачно расположење, што одговара концептуалној метафори *туга је тамно* (Драгићевић 2007: 98). Нереализована или неузвраћена љубав проузрокују дубоку тугу, која доводи до помрачења животне радости и депресије. Овакав вид туге везује се за сценарио неостварене љубави. Осећање жалости и бриге преплиће се у семантичкој структури именица *јад* и *дерти*. У позадини доминантне емоције – туге постоји осећање бриге којим је испровоцирана, тако да би један од концепата којим се асоцијативно описује туга могао да гласи *туга је брига*. На семантичком нивоу то се огледа у дефиницијама значења ове две блискозначнице: *јад* „осећање жалости и бриге, душевне патње“, *дерти* (тур. *dert*) „невоља, туга, брига, душевни бол“ (Чемерикић). Специфично значење у говору Призрена реализује лексема *асреј* (тур. дијал. *asret*, поред *hasret*) „тужна жеља за породом“ (Чемерикић). У овако формулисаној семантичком садржају примећујемо преплитање више значењских слојева из сфере емоција ('жеља', 'чежња', 'брига', 'туга') допуњених семом узрока ('пород'), која конкретизује и спецификује опште емотивно значење. Тугу као семантички слој у свом значењу имају лексеме *мука* и *замети*, чије централне значењске компоненте сугеришу ситуације које покрећу тугу, а углавном су везане за телесни аспект тегобе, за физички напор и замор. Као потенцијална компонента 'туга' се јавља у семском саставу контактеног синонимског пара *несиреч'а* и *таксират* (тур. *taksirat*), који семантички кореспондирају на нивоу основних реализација, експлицирајући спољашње факторе који про-

¹⁴⁷ У призренском идиому постоји и придев *јасл'ија* „који је у жалости за умрлом својом“ (*Мара је јасл'ија за брајна гу Милана*) (Чемерикић).

¹⁴⁸ Р. Драгићевић на основу истраживања концептуализације емоција закључује да се прототипична туга манифестује као најинтензивнија туга, а разлог томе треба тражити „у вези с тим што туга може бити нечија трајна емоција, у том смислу што се покреће сваки пут као реакција на помисао на тужан догађај или даје општи тон нечијег расположења, темперамент“ (Драгићевић 2007: 106).

изводе осећање туге „зла срећа, зао удес, незгода, невоља“ (Чемерикић). Домаћа лексема има сложенију полисемантичку структуру, тако да секундарним семантичким садржајем улази у централну зону номинације негативних емоција са надређеном семом 'туга'. *Нес̄т̄реч'а* се налази у односу праве антонимичности према позитивном члану антонимског пара *ст̄треч'а*. Префиксом *не-* одриче се значење позитивног члана, а афирмише супротно значење и добија нова антонимска лексичка вредност. Начином на који се подносе недаћа, туга и бол мотивисано је терцијарно значење турцизма *гајреџ* (тур. *gayret*) „стрпљиво подношење душевне патње“ (Чемерикић). Овакво значење лексема *гајреџ* обично реализује када се нађе у улози семантичког детерминатора уз глагол *чини*. Позитивна семантичка мотивациона основа „помоћ, труд, храброст“ (Skok I: 544) изнедрила је позитиван секундарни семантички садржај, који представља пожељан образац одношења према тузи и несрећи (храбро, стрпљиво, постојано).

13. 2. 1. 5. Негативно осећање изазвано каквом стварном или антиципираном опасношћу процењује се као страх, а у српском призренском говору номинује се лексемама *с̄т̄ра̄*, *к̄орке*, *т̄иреске* и *з̄ор*.

Море, Миџа има с̄т̄ра̄ од оца, зе да нема, њобеснеја би. – Тџ с̄т̄ра̄ове ш̄т̄о изедосмо не се казујеф. – Од с̄т̄ра̄а не смејасмо да искоч'имо ни на кайџ'ик.

Ја њч' не фач'ам корке кџд нџч'ом идем њроз Арас̄т̄у. – Ш̄т̄о корке нафач'асмо њо њџџ док с̄т̄иџосмо у Зоч'џш̄т̄е.

Зар мало т̄иреске б̄ило кџд бѣше дошла Л'ума?

Голем зор видџосмо.

Стање узнемирености, забринутости и бојазни од ситуације која прети интегритету личности означава се лексичком јединицом *с̄т̄ра*, као доминантом реда којом се објашњава значење осталих чланова. Идентичну значењску вредност остварује турска лексема *korku* употребљена у конкретној семантичкој позицији и само у плуралском облику *корке*. Лексема *корке* врши функцију семантичког детерминатора у колокацијској вези са глаголом *фа'ча* или његовом перфективном варијантом *нафач'а*. Овакву употребну вредност има једино у српском призренском говору, без паралела у осталим српским говорима и балканским језицима (Петровић 2012: 187). Множинска форма *т̄иреске* дијалекатски је пример метафтонимије, једног од когнитивних модела концептуализације емоција. Метафора за страх метонимијски је мотивисана на основу логичке везе између саме емоције и њених физиолошких и бихејвиоралних манифестација.¹⁴⁹ Дрхтање тела услед страха и подрхтавање тла услед треска (грома) доводе се у асоцијативну везу, па отуда у говору

¹⁴⁹ Метонимијски условљену метафору Р. Драгићевић илуструје моделом З. Кевечеша, који пример *т̄иресао се од с̄т̄раха* објашњава метафором *с̄т̄рах је хладноћа*, која је мотивисана метонимијом *дрхт̄ање као физиолошки ефекат̄и с̄т̄раха за с̄т̄рах* (Драгићевић 2007: 166)

Призрена *īреске* као лексичка метафора за страх.¹⁵⁰ Страх се појављује као један од значењских слојева полисемичне турске лексеме *зор* (тур. *zor*). Историјски оквир условио је семантичку перспективизацију позајмљенице у језику примаоцу. У том смислу, лексема *зор* реализује значење „страх“ само у одређеном контексту. Овај семантички слој актуелизира се и у комбинацији са глаголом *даде* (*даде зор* „заплаши“). Сила и насиље производе невољу, муку, што последично доводи до страха. Идеографске вредности лексичке јединице *зор* детерминисане су реалним животним околностима, сталним страхом пред освајачком силом. Актуелне друштвене прилике одредиле су доминантне елементе когнитивног сценарија страха за Призренце, а то су непријатељска сила, насиље, етнички сукоби, смрт. У разумевању значењске вредности језичких јединица којима се у српском призренском говору интерпретира осећање страха помаже схема силе, тј. структура на којој се базира појмовна метафора *сīрах је физичка сила*.

13. 2. 2. Ванјезички елементи који условљавају категоризацију и систематизацију дијалекатске лексике емоција укључују психолошку мапу емоционалних односа према другим људима. То су комплексне диспозиције – сентименти, трајни афективни и конативни односи према познаницима: завист, љубомора, мржња (Brković 2000: 210). Сложеност емоционалних структура рефлектује се на семантичку организацију лексичких јединица којима се дате емоције номинују.

13. 2. 2. 1. Завист и љубомора су осећања која се међусобно преплићу уколико је осећање нерасположења изазвано срећом или успехом другог или је, пак, проузроковано пажњом и наклоношћу која се указује некоме или нечему другом. У том значењу користе се семантички дублети *л'убомора** и *кѣскан*.

Мāне узѣја на мēне кѣскан.

Примарна асоцијација у концептуализацији љубоморе везује се за сумњу у неверност брачног друга или емотивног партнера уопште. Душевна бол која се јавља као последица на овај начин нарушених љубавних односа испољава се кроз осећање љубоморе и манифестује се као нетрпеливост према супарнику. Чемерикић није регистровао домаћу сложеницу којом се именује ово осећање, али на основу придева *л'убоморан* (Реметић 1996: 580) претпостављамо да је позната призренском говору. Турски придев *кѣскан* у Призрену је супстантивизиран, али се и у именичкој функцији семантички наслања на аутохтони адјектив.¹⁵¹

¹⁵⁰ Потврду за асоцијацију треска – дрхтање налазимо у номинацијама за грозницу *īрескавица* (Призрен) и *īреска* у македонском језику (ДРМЈ). Ова дијакхронијска веза најдиректније је испољена у литванском језику – *traška* „дрхтај“ (Skok III: 503).

¹⁵¹ Турско *kiskan* настало је од општетурског *kis / kiz-* „шкрт; редак, скупочен, вредан“. У значењу „завидан, љубоморан“ допушта се укрштање са хомонимским гнездом *kiskan-* /

13. 2. 2. 2. Сентимент у чијој су структури осећања ненаклоности, аверзије и одвратности у психологији се детектује као мржња. Одлике овог комплексног осећања су релативна трајност, јер се може мрзети само психолошки блиска особа, и тежња за приступањем објекту мржње са деструктивним намерама (Brković 2000: 210). Психолошки засноване појмовне вредности осећања мржње уткане су у семантичку интерпретацију лексеме *мржња* „осећање јаке одбојности, неподношљивости према коме или чему, јако осећање непријатељства“ (РМС III: 439), коју С. Реметић бележи у морфолошком и фонетском лику *м^рзос* (Реметић 1996: 442). У пореклу апстрактума *мрзос* замрзнута је метафора *мржња је хладно (лед)*. Прасловенски корен **mъrz-* развио је две лексиколошке породице. Изведенице од превојног степена **morz-* > *mraz-* сачувале су првобитно конкретно значење („студен“), које је код облика добијених од *mrz-* асоцијативним путем доспело у духовну сферу (Skok II: 472). Етимолошки налаз поткрепљује дијахронијску концептуализацију овог психолошког и емотивног стања као духовне хладноће, што се реперкусира и на синхронијској равни. Занимљиво је да речници косовско-метохијских говора не региструју реч за мржњу, а ни Чемерикић лексему *мрзос* лексикографски не обрађује, што може антиципирати претпоставку да се на овом подручју мржња не концептуализују као посебно осећање, већ се пројектује у неке друге типове негативних емоционалних доживљаја, као што су бес, завист, љубомора, патња, страх.

13. 2. 3. Посебну подгрупу чине емоције које се односе на самооцену, тј. осећања срама, кривице, кајања. Интересантно је да су регистровани само називи за негативне емоције које произилазе из субјективних стандарда вредновања. То су емоционалне реакције базиране на моралним принципима о исправном и погрешном.

13. 2. 3. 1. Осећање велике неугодности, збуњености, кајања због неког непријатног, ружног поступка или због сопственог недостатка именује се паром контактних синонима *сѣрѣм* и *јѣзѣк*.

Сѣрѣм да гу је ѿѡј росѣију Мѣру. – Ич’ сѣрѣм нѣма ѿѡј девојч’е.

Зѣр си се јѡйеѡѡ наѡѡја, јѣзѣк ѡе бѡло? – Јѣзѣк је од л’ѡди ѡѡј ѡѡѡ ч’ѡниѡи.

У српском призренском говору значење словенске и турске речи се изједначило и оне овде функционишу као семантички еквиваленти, чија употреба није условљена контекстом. Обе лексеме потичу из сфере духовног, с тим што је прасловенско **sormъ*¹⁵² морална категорија, а турско *yazık* се етимолошки везује за домен религије, примарно означавајући „грех“ (Skok

kizgan- које је у вези са *kız* „жар, врелина“ (Петровић 2012: 193).

¹⁵² Законом метатезе ликвидира прасл. **sormъ* дало је *срам*, али је у говору Срба Призренаца дошло до уметања сугласника *-ѡ-* у групу *ср*. Једно од објашњења за ову фонетску појаву даје М. Павловић, који је тумачи непосредним и јаким утицајем македонских говора.

I: 764), са семантичким помаком у дијахронијској перспективи ка области свакодневног живота „штета“. Екскламовно значење, какво има на Косову, „ствар од које се стиди, оно што не доликује, срамота“ (Елезовић I: 249) у Призрену поприма номинативну вредност, тако да лексема *јазџк* семантички парира домаћој именици *сѣрам*, означавајући осећање непријатности због лошег чина.¹⁵³

13. 2. 3. 2. Осећање кривице јавља се код особе која доживљава да се огрешила о моралне норме понашања, а као последица немирне савести прати је кајање, чији интензитет увећава свест о немоћи да се рђави поступци исправе. Неисправан поступак, погрешка учињена намерно или случајно и осећање одговорности за такав поступак именује се турцизмом *кабајеџи*. Жаљење због лошег поступка денотира се лексичком јединицом *џишманлък*.

Къд си уч'инија џај резилък, а џи џири кабајеџи.

Изџа га џишманлък.

Лексеме *кабајеџи* и *џишманлък*, којима се означавају негативне емоције везане за самопроцену личних поступака, стоје у специфичном семантичком односу који можемо означити као везу узрока и последице. Та каузалност читава се у њиховим семантичким структурама. У семантичком садржају лексеме *кабајеџи* експлициране су компоненте које носе информацију о стимулусу 'неисправан поступак' и консенквенци 'осећање одговорности за оно што је учињено'. Лош, неморалан чин производи осећање кривице. Потенцијална семантичка црта 'грижа савести' заједничко је значењско обележје обе лексичке јединице. У семској семантичкој организацији лексеме *џишманлък* однос узрока и последице реализује се преко допунских семантичких црта. Кајање подразумева неки грех, неки неприличан облик понашања који је изазвао емотивно испаштање, и то је импликациона сема именице *џишманлък*. Претпоставља се да се покајањем мења понашање, а то је фокална сема ове речи. Ове категорије семантичких ознака Е. Најда даје у виду опозиције импликациона сема : фокална сема (Драгићевић 2007: 68), која прати узрочно-последичну релацију (оно што претходи – оно што следи) у лексичким садржајима који се пореде или у самом семантичком садржају лексеме.

Концепт емоција представља динамичан систем, чији је развитак условљен екстралингвистичким и језичким факторима. Ментални ентитети се у језичкој свести испољавају интуитивно. Њихова метафизичка вредност и висок степен апстрактности могуће је спознати преко симбола из конкретне

Уметање сугласника није непознато ни другим српским говорима, нарочито оним уз албанско пограничје (Реметић 1996: 438-439).

¹⁵³ Турцизам *резилък* у говору Призрена фигурира у значењу „срамота“, али значењским садржајем не одговара категоријалном обележју 'осећање', већ се односи на нечистан, срамотан чин, који може да буде спољашњи импулс за осећање срама.

сфере. Дати концепт анализирали смо преко језичких знакова, који у својим семантичким садржајима носе културни код етноса и у којима су утиснути обрасци знања и веровања. Они утичу на формирање екстрајезичких система, какав је, на пример, типичан сценарио за доживљавање и испољавање неке емоције, који се може користити у њеном лингвистичком опису. Сценарио се базира на структурама као што су домен, схема и сл., а оне се заснивају на људском искуству, које се рефлектује на мишљење и језик (Драгићевић 2007: 92). Једно од основних средстава концептуализације емоција је појмовна метафора, ментални механизам преко којег смо покушали да разумемо и организујемо лексички систем емоција у српском призренском говору. Полазећи од конкретних домена, може се дешифровати апстрактност значења циљног домена. Тако се, у испитиваном идиому, срећа конципира као судбина; љубав као жеља, миловање и чежња; туга као брига, болест, депресија; страх као физичка сила; мржња као хладноћа. Структурне метафоре употпуњавају тумачење значења језичких јединица којима су вербализовани духовни појмови. Традиционални оквири, друштвени контекст, социјални односи и морална оријентација регулишу емоционално реаговање појединца и спадају у ванјезичке чиниоце који су утицали на формирање концепта емоција на конкретном говорном подручју. Комуникативни дискурс, територијална диференцијација, позајмљивање, асиметрија језичких ознака лингвистички су детерминатори његовог језичког уобличавања.

Лексичко-семантичка група са хиперсемом 'осећања' састоји се од лексема које реализују значења позитивних и негативних емоција. Општа семантичка ознака 'позитивна осећања' у центар лексичког скупа интегрише лексеме *радос, ч'еф, сїреч'а, л'убав, милос*. Њима се супротстављају централни елементи лексичког скупа са надређеном компонентом 'негативна осећања': *жал, жалба, жалос, јасл'илк, бол', ѿїрресница, карасевда, јад, дерїї, брига, гајл'е, сїра, весвеса, далга, л'убомора, кьскан, мрзос*. У односу праве антонимије налазе се парови *радос – жалос, сїреч'а – несїреч'а, л'убав – мрзос*. Синонимичност, као последица творбених процеса и лексичког позајмљивања, условила је појаву антонимских варијаната (*радос – жал, жалба, жалос; л'убав, милос, аїїр, ешк – мрзос*). И у овом лексичком сегменту преовладавају елементи који припадају категорији негативног, што се може тумачити као психолошка, а не искључиво језичка, универзалија. Човеку је неопходно да оно што га мучи искаже, да се причом о проблему растерети и зато тражи језичка средства којима ће вербализовати оно што га духовно притиска и боли (15 назива за тугу). Таква потреба није наглашена у случају позитивних емоција. Обрнуту асиметрију уочавамо у броју језичких ознака којима се изражавају љубав (7) и мржња (1). Концепт љубави је далеко разрађенији и на наивној слици света представљен низом јединица које покривају широки семантички дијапазон и прате доживљајне фазе љубавног

осећања. Језичка слика је и у овом случају одраз екстралингвистичких (љубав је мултидимензионални психички конструкт који укључује читав комплекс осећања) и језичких фактора (позајмљивање лексема из турског језика којима се прецизније може изразити изнијансираност сложеног унутрашњег стања и која су се потпуно асимилирала у лексички систем призренског говора). Емоционална сфера употпуњава лексичко-семантички приказ психичких карактеристика човека и уграђује се као веома важан фрагмент у дијалекатски обојену слику света.

II. ЛССП *каракѝер*

II. Међу психолозима постоји сагласност да се темперамент у значајном степену формира под утицајем наследних фактора, док се карактер обликује искључиво под утицајем средине. Карактер обухвата морална и конативна својства личности која се испољавају у односу према самом себи, према другим људима, радним задацима и нормама понашања уже и шире заједнице (Hrnjica 2003: 324, 328). У речницима савременог српског језика семантичка структура лексеме *каракѝер* је комплексна.¹⁵⁴ Примарно, *каракѝер* је скуп битних и сталних психичких особина које се испољавају у поступцима, при чему су истакнуте морална и вољна компонента. Семантичка интерпретација основног значења јединице *каракѝер* у РСМ искључује интелектуалне особине и ограничава га на поступке појединца, док у РСАНУ обухвата и колективну димензију.¹⁵⁵ Лексикографски опис примарног значења лексеме *каракѝер* у РСМ ближи је савременим психолошким схватањима овог појма.¹⁵⁶

У корпусу речи из Призрена идентификовали смо јединице које одговарају психолошком концепту појма *каракѝер* и које денотирају човека као носиоца одређене карактерне особине. Сви лексички елементи субпоља са хиперсемом 'карактер' садрже категоријалну сему 'сталне психичке осо-

¹⁵⁴ У РСАНУ семантички опсег лексеме *каракѝер* обухвата шест, а у РСМ пет семантичких реализација.

¹⁵⁵ Основно значење *каракѝера* у РСАНУ исказано је семемом „1. а. скуп битних, изразитих и сталних морално-психичких и интелектуалних особина појединца или заједнице, које се испољавају у погледима и поступцима, у односу према средини, морално-психички лик; природа, ћуд. б. морална чврстина, јака воља, постојаност, истрајност, доследност; честитост, поштење.“ (РСАНУ 9: 272), а у РСМ дефинисано је на следећи начин: „1. скуп основних, битних, сталних психичких особина које се очитују, огледају у нечијим поступцима; ћуд. б. чврста, јака воља, доследно и постојано уверење, упорност, непоколебљивост у остваривању чега. в. лична етика, морал, честитост.“ (РСМ II: 663).

¹⁵⁶ Карактер подразумева интегрисани систем особина које омогућавају појединцу да упркос препрекама на релативно доследан начин поступа, и то у односу на моралне принципе и морална схватања неког друштва. Манифестовање карактерних особина (доследност, упорност, храброст, кукавичлук, поштење, савесност, несавесност итд.) укључује и вољни и етички моменат (Rot 1994: 54).

бине човека'. Општост инваријантних сема условљава даљу спецификацију и организацију лексема у лексичко-семантичке групе:

1. ЛСГ придева са хиперсемом 'вољне особине',
2. ЛСГ именица са хиперсемом 'вољне особине',
3. ЛСГ придева са хиперсемом 'моралне особине',
4. ЛСГ именица са хиперсемом 'моралне особине',
5. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према другим људима',
6. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према себи',
7. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према раду',
8. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према новцу',
9. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према храни',
10. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према личној хигијени',
11. ЛСГ именица са хиперсемом 'начин понашања',
12. ЛСГ глагола са хиперсемом 'осрамоти се'.

Прва четири лексичка скупа односе се на опште карактерне црте човека, вољне и моралне. Лексеме сврстане у остале лексичко-семантичке групе су специјализоване, имају уже значење. Моралност поступака оцењује се у конкретним односима, човек се процењује у односу према себи, другим људима, односу према раду, материјалним добрима, храни, личној хигијени. Особине које притом испољава оцртавају његов морални лик и карактеришу га позитивно или негативно.

Лексичко-семантичке групе устројене су на основу парадигматских лексичких односа. Однос инклузије, односно хипонимија, остварује се међу лексемама којима се означава надређени појам и лексемама којима се обележавају субординирани појмови. Антонимска релација успоставља се између лексема које у својој појмовној вредности садрже својства која човека могу окарактерисати као позитивну, односно негативну личност. Лексеме које се налазе у функцији опозита ступају у међусобне синонимске односе.

II. 1. ЛСГ придева са хиперсемом 'вољне особине'

II. 1. Доминантна психичка својства која карактеришу особу према снази, истрајности и спремности да се одлучи на какав поступак јесу упорност и храброст. Особе које поседују ове карактерне црте означене су придевским лексемама подељеним у две подгрупе према варијантним семама 'вољан' и 'храбар / плашљив'.

II. 1. 1. ЛСПГ придева са хиперсемом 'вољан'

II. 1. 1. Лексичко-семантичку подгрупу квалификатива са варијантом 'вољан' чине синоними *каил*, *разија*, *кабил* и *далдисан*.

Каил 'сџм да ѿи ѿомогнем, ама не могу.

Разија сѐм да му њомогнем Јовану кол'ико мѐгу. – Максуѝ, и ако је Тѹрч'ин, неје разија да уч'ѝни никоје зло рисјанима ка шѝо има Тѹрци.

Тај рсѓз кабил' је и ѝој да уч'ѝни. – Да гу је кабил', у ч'ашу воде би гу ѝоѝила ѝѹј снаѹ.

У ѝијѐње далдисан ч'овек, ка ѝај Ѐл'ка Угар, неје за ниѝиѝо. – А зѹр се наѝди Цигѹнка шѝо неје далдисана у краѹ'у?

Турцизми *каил'* (тур. *kail*) и *разија* (тур. дијал. *razi*, поред *razi*) семантички су изједначени са домаћим еквивалентима *вољан*, *сѹремѹн*, *гоѝов*, *рад*, којим су лексикографски дефинисани у Чемериѝићевом речнику. Блиског значења је, такође, турска реч *кабил'* „способан да што учини“ (Чемериѝић), што имплицира значењске компоненте садржане у семантичком одређењу придева *каил'* и *разија*, које се у овом случају могу третирати као семе потенцијалног, али негативног карактера, јер је *кабил'* способан, односно спреман да учини неко зло. Партиципом глагола *далдише* (тур. дијал. *daldi*, 3. л. јд. перф. од *далмак*), *далдисан*, квалификује се особа ода-на, посвећена нечему, занета чиме. Елементи значења 'одан', 'посвећен' сврставају ову лексему у ред јединица са хиперсемом 'вољне особине'. Основно значење глагола *далдише* кореспондира са секундарном семантичком реализацијом глагола *ѝосвеѝи* „обрати сву пажњу и настојање на што“, и на тој релацији партиципски облици ове две глаголске лексеме успостављају синонимску везу.

II. 1. 2. ЛСПГ придева са хиперсемама 'храбар / плашљив'

II. 1. 2. Значењске компоненте 'храбар / плашљив' уграђене су у семантички садржај опозитних придева *дел'ѝја* и *ѹфиф*.

Дел'ѝја ч'овек бѐше бија и ѝај Ц'ѹрѝ'е Сѝвгар. – Дел'ѝја је он, ѐрбаѝ је и на гѝло нѝиѝ'е да удѹри.

ѹфиф ч'овек неје за рабѝѝе де ѝгра глаѹа.

Основном значењу турског придева *дел'ѝја* (тур. *deli*) „храбар, смео, неустрашив“, секундарним, фигуративним значењем супротставља се турцизам *ѹфиф* (тур. *hafif*) „1. слаб, лако ломљив; 2. нежног здравља; 3. слабог материјалног стања; 4. фиг. несигуран, плашљив“ (Чемериѝић). Индуктор метафоричке трансформације значења је семантичка компонента 'слаб', која се из материјалне сфере преноси у домен човекове духовности и квалификује особу слабог карактера, обележавајући је као кукавицу, плашљивца.

II. 2. ЛСГ именица са хиперсемом 'вољне особине'

II. 2. У лексичком скупу именица са надређеном семом 'вољне особине' доминирају именичке речи којима се номинује особа јаке воље. Њима су оз-

начени носиоци пожељних особина, као што су упорност, предузимљивост, храброст, али и негативно маркирана карактерна црта тврдоглавост.¹⁵⁷ На основу варијантних сема, лексеме су подељене у подгрупу именица са хиперсемом 'упорна особа' и подгрупу именица са хиперсемом 'храбра особа'.

II. 2. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'упорна особа'

II. 2. 1. Именице обједињене семантичком компонентом 'упорна особа' гранају се у микроредове према семама нижег ранга које уже спецификују значења.

II. 2. 1. 1. а. Номинационе јединице мушког рода мотивисане вољом као позитивним фактором човековог психичког устројства су *дика̄ӣч'ија* / *дикач'ија* и *гајре̄ӣч'ија* / *гајреч'ија*.

Заӯзне л'и се тӣај дика̄ӣч'ија за шӣогодр, ч'е га свр̄ши ка шӣо вал'а ња не̄ знам шӣо да бӣдне.

По невол'е се види кол'ико је гајре̄ӣч'ија јен ч'овек. – Гајре̄ӣч'ија, њол'ико муке ѡре̄ӣури ѡреко главе и не̄ се да. – Нека фал'и бѡга шӣо ѡма ѡѡга гајреч'ију бра̄ӣа.

Са турским речима у основи, облици *дик̄ӣач'ија* (тур. *dikkat*) и *гајре̄ӣч'ија* (тур. *gayret*) настали су домаћом творбом уз помоћ суфикса -ч'ија (Петровић 2012: 96, 115). Семантичким садржајем удаљавају се од језгра лексичко-семантичке групе, али оно што их сврстава у подгрупу номинација које се односе на упорну особу јесте потенцијална семантичка вредност. *Дика(̄ӣ)ч'ија* је у Призрену именоване за предузимљиву мушку особу, а предузимљивост имплицира појмовне вредности као што су упорност, спремност, истрајност, смелост. Ово значење проистиче из секундарне семантичке реализације мотивне речи.¹⁵⁸ Лексема *гајре(̄ӣ)ч'ија* овој подгрупи припада значењским елементом који се односи на истрајност и издржљивост подношења душевне патње. Допунски елементи семске структуре сужавају перспективизацију и конкретизују значење ове лексичке јединице. На периферији семске организације *гајре(̄ӣ)ч'ија* се приближава *дика(̄ӣ)ч'ији* компонентом 'предузимљив', и у тој равни налазимо везу између значења ове две лексеме, које можемо назвати блискозначницама.

¹⁵⁷ Међу вољне особине уврстили смо и тврдоглавост, као вид испољавања упорности. Семантичку оправданост за овакву категоризацију лексема којима се именује тврдоглава особа налазимо у семској структури придева *тврдоглав*, где се као веома важан значењски елемент појављује 'упоран'. Из тог разлога, лексичке јединице које се односе на тврдоглаву особу сврстаћемо у лексичко-семантичку подгрупу именица са интегралном семом 'упоран', али у посебан микроред лексема са негативном конотацијом.

¹⁵⁸ Елезовић бележи значење „пажљив“ за изведеницу *дика̄ӣлија*, које се развило из примарне семантике именице *дика̄ӣ* (Елезовић II: 506).

II. 2. 1. 1. б. Према облицима мушког рода формиране су номинације за женски род *дикайч'ика* и *гајрејч'ика* / *гајреч'ика*.

Да не беше п̄ај дикайч'ика, маји ги, зар би ги се ушч'уваја п̄ај ч'ифлѣк у Корѣшу.

У бѣл'ес ич'неје гајрејч'ика она. – Тејзи гајреч'ике мајѣре ги вал'а да благодариф шѣо се ушч'ува њан ч'ифлѣк у Корѣшу.

Семски састав именица женског рода поклапа се са семантичким садржајем именица мушког рода, осим семе која се односи на пол особе, што је формално обележено моционим суфиксом *-ч'ика*.

II. 2. 1. 2. У оквиру подгрупе са интегралном семом 'упорна особа' појављује се ред лексема којима се именује тврдоглава особа.

II. 2. 1. 2. а. Микроред лексема са дистинктивним обележјем 'мушко' чине синонимичне именичке јединице: *главоња*, *главурда*, *главурдан*, *дебела глава*, *коњ*, *ѣуноглавац*, *ѣуноглавко*.

Тѣму главоње Гиѣ л'и искаш да докажеш нешѣо? – Збѣри кол'ико ђч'еш онѣму главоње Васил'у, у ѣуј његову главѣшину нѣшѣо не ѣде.

Разбѣри се, мѣри, неразбрана главурдо. – При ѣамѣи л'и си, мѣре п̄и, дебела главурдо?

Главурдан, уч'иш га, збѣриш му за његово дѣбро, а Ѣн свѣ п̄ерсѣне ч'ини. Дѣ мѣш да алдѣришеш ѣуј дебелу главу? – Разбѣри се јѣнѣуѣи, ѣј, п̄и, мѣре, главо дебела неразбрана!

Не се разбѣра п̄ај коњ мајкин.

Сас п̄ѣга ѣуноглаваца нѣма зѣѣговор.

Синонимски парадигматски однос наведених лексема остварује се на релацији њихових секундарних семантичких реализација, оних које метафорички денотирају човека. Таква значења интерпретирана су семемом „тврдоглава особа“. Концепт тврдоглаве особе укључује негативне особине као што су својеглавошћ, ограниченост, непопустљивост, упорност. Упорно остајање при сопственим ставовима, упорност у недоличним поступцима, као вољне димензије, карактеришу тврдоглавог човека. Лезички се ове појмовне вредности лексикализују одговарајућим јединицама, које у нашем случају имају фигуративни карактер. Семантичка компонента 'упоран' у структури квалификативног придева *тврдоглав*, којим се описује метафоричко значење семантичких дублета *главоња*, *главурда*, *главурдан*, *дебела глава*, *коњ*, *ѣуноглавац*, *ѣуноглавко*, категоризовала је чланове ове микрогрупе. Негативну експресивну семантику носе пејоративни суфикси *-ња* и *-урда* у примерима *главоња* и *главурда*, чије је значење мотивисано обимом и величином главе. Од аугментативно-пејоративног облика настао је другостепени дериват *главурдан*. Синтагматски спој *дебела глава* модификује значење на асоцијативној вези између физичке карактеристике и карактерне црте. У овој конструкцији семантички су изједначене детерминанте *дебела* и

īvrda, које допуњују вредност главног члана. Глава као део тела повезан је са психичком и интелектуалном сфером и због тога се доводи у везу са особинама које карактеришу човека у том смислу. Лексема *глава* веома је продуктивна у деривационо-семантичким процесима, што показују именованња у овој семантичкој категорији, настала њеним морфолошким и семантичким варирањем. Сегментацијом сложенице *īуноглавац* добијамо деривационе елементе *īун-о-глав-ац* који садрже семантички код за разумевање семантичке деривације. Метафорички пренос назива са животиње на човека настао је по аналогији са номинацијама мотивисаним главом (*главурдан*, *дебела глава*), па је сема величине главе водоземца у једној од његових развојних фаза била мотивна за трансформацију примарног значења и његовог преноса на човека као референта. Семантички дериват са атрибутивним значењем је и лексема *коњ*, која у секундарном значењу остварује другачију денотацију и конотацију. Метафоричко значење лексеме *коњ* индуковано је механизмом колективне експресије, јер је сисар из реда копитара који служи за јахање и вучу перципиран у колективној свести као ограничена, глупа животиња. Замена зооморфне архисеме антропоморфном у овом случају има негативну експресивну вредност.

II. 2. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'храбра особа'

II. 2. 2. Другу подгрупу именица чине номинационе јединице код којих је вољни моменат повезан са осећањем страха. Одсуство страха или спремност на деловање упркос страху друштвена заједница процењује као храброст, и у односу на апстрактни прототип оцењује особу као храбру или као кукавицу.¹⁵⁹ Елементи лексичког скупа са номиналном вредношћу „храбра особа“ формирају микроред синонима *јунак*, *муџ*, *вук*, *īушкешар*, са стоже-ром *јунак*.

Син гу је јунак. – Добро дошла, Сандо, шїио ч'иниш, како си, здраво л'и си, јунак л'и си?

Од Јована Фанде іо муџ нема га у Подрїму мец'у рисјане.

Де, море, кој може да уфайїи іиога вука? – Тај сїарї вук, іада л'и у рўке, ич'?' – Доша и іаїј вук Рамадан Заскок. – Де си, брe, сїарї вуку?

¹⁵⁹ Одређујући параметре којим се пореди испољавање особине (храброст) са степеном испољавања особине прототипа, Р. Драгићевић уводи категорију вредносно плус и вредносно минус, при чему истиче да је наша афирмативна или негативна процена заснована на индивидуалним или колективним нормама. Да ли ће неко кога описујемо бити означен са плус или минус, зависи од тога колики је степен тог позитивног или негативног одређења изражен у односу на степен испољавања плуса или минуса у датој ситуацији код прототипа. Ако је неко у одређеној ситуацији показао храброст у односу на замишљено понашање прототипичне личности у тој ситуацији, за њега кажемо да је храбар, односно позитиван у ситуацији када особина храбрости може доћи до изражаја (Драгићевић 2001: 174).

Интегрална сема за све четири лексеме је 'храбар', јер су све дефинисане семемама 'храбар човек' (Чемерикић). Заједничка им је и сема пола, јер се све односе на мушку особу, изузев именице *јунак* која се употребљава и за мушкарце и за жене. Значење се шири и на припаднице женског рода, када се покажу као јаке и храбре у одређеним животним околностима. Храброст се овде процењује као трајна и стална особина, коју је особа испољила у више различитих ситуација, па је од стране друштвене заједнице маркирана као одважна и смела. Платисемијом су добијена секундарна значења лексеме *муж* у српском призренском говору „1. супруг, брачни партнер; 2. одрастао, зрео мушкарац; 3. храбар, одважан мушкарац“ (Чемерикић). Перспективизација се сужава у именованима *јушкеџар* и *вук*, која се приписују храбрим борцима, војницима, при чему се храброст као вредносно позитивна особина испољава у конкретној ситуацији. На основу контекста у којем је метафора *вук* употребљена за именовање храброг мушкарца могу се назрети околности у којима се особина испољава. Позитивна особина наглашена је детерминативом *сџари* уз именицу *вук*. Транспарентност деривационог варирања у примеру *јушкеџар* указује на онога који носи пушку, а семантичком деривацијом добијено је значење које припада домену карактеризације личности. Пренос је остварен асоцијативном везом, почива на колективном уверењу да је храброст доминантна особина онога ко носи пушку, тј. војника, борца.

II. 3. ЛСГ придева са хиперсемом 'моралне особине'

II. 3. Концепти доброг и лошег човека дају општу слику о моралној страни личности. Дуалистички принцип психичког устројства човека у овој категорији долази до пуног изражаја, а на језичкој слици човека манифестује се лексичким опонентима. Лексичке јединице распоређене су у две подгрупе, значењски супротстављене. Јединице ове семантичке скупине ступају у антонимску релацију, потпуно природно, с обзиром на то да је човек у својој суштини биће у којем коегзистира и добро и лоше (Штасни 2013: 91). Лексеме у оквиру поларизованих страна налазе се у парадигматском односу синонимије.

II. 3. 1. ЛСПГ придева са хиперсемом 'добар'

II. 3. 1. Концепт доброг човека у српском призренском говору објашњава се помоћу придевских речи *дџбар*, *л'уџак* / *л'уџк*, *милџсан*, *вал'аџан*, *аџан*, *аџл*, које формирају синонимски ред са доминантом *дџбар*.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Према интерпретацији Г. Штасни, која се у својим запажањима ослања на Лалићев речник синонима, концепт онога што је добро најуже кореспондира са концептом онога што је морално, поштено, праведно, несебично, тако да све номинационе вредности које у својим семантичким одређењима садрже наведене појмовне вредности сматра синонимичним.

Не знам на кога се ӣс̄т̄ури т̄ај нао̄й̄ч'ник, и о̄й̄ац и ма̄й̄и бил'е му до̄бри ч'и ӣодо̄бри не б̄ива. – До̄бар ч'овек б̄еше бӣја, бо̄г да га ӣро̄с̄тии. – Та̄ј сна̄а гу је до̄бра ка до̄бар д̄ѣн, бл̄аго си га њо̄јзи ш̄ио гу има. – На̄јмла̄ц'е̄ји с̄ӣн гу је најдо̄б̄ър. – До̄бро мо̄мч'е ӯзе т̄ај Кл'исиркина С̄ӣо̄јанка. – На̄јдо̄бра ми је најмла̄ц'е̄ја сна̄а.

Мло̄го је л'ӯцак Са̄ндин мӯж. – Бра̄й̄и му је ӣо л'ӯцк. – Бл̄аго Мӣй̄е с̄ьс ӣӯј л'ӯцку ж̄е̄ну. – Л'ӯцко гу ш̄о̄ј с̄тар̄е̄јо дево̄јч'е. – Де̄ца ӣч'не гу бе̄у л'ӯцке.

Мо̄мч'е гу је мло̄го вал'а̄й̄но. – Ка се род̄ише т̄ако вал'а̄й̄не ш̄е̄ј де̄ца све до̄ је̄но? – Вал'а̄й̄ну дево̄јку за̄йрос̄ија.

А̄с̄л мо̄мч'е ӣскоч'и Васӣл'ов Ја̄нич'.

Мло̄го гу је а̄р̄ьн т̄ај зе̄й̄. – А̄рно дево̄јч'е за̄йрос̄ија.

Придев *добар* има разгранату полисемантичку структуру. Значења која су у РСАНУ дата под 1. а. „који је блага, човекољубиве нарави, који не чини зло, човечан, племенит, предусретљив;“ и под 1. б. „који се држи позитивних друштвених норми, који се понаша узорно, како треба.“ (РСАНУ 4: 374), Чемерикић раздваја у две семантичке реализације: „2. који има доброте, добродушан, доброћудан, човечан; 3. који је узорних особина, ваљан“ (Чемерикић). У лексикографском опису примарног значења Чемерикић се служи квалификатором и антонимским придевима „1. супр. од лош и рђав“ (Чемерикић). Чемерикићеву интерпретацију основне семантике придева *добар* можемо упоредити са примарним семантичким одређењем у РМС, где је придев *добар* под 1. а. дефинисан семемом „који је позитивних особина, ваљан, врстан, одабран, супр. од зао, рђав, лош“ (РМС 1: 698), али Чемерикић не даје ниједну илустрацију којом бисмо идентификовали човека као референта.¹⁶¹ Дифузност и општост значења усложњава семантичку анализу ове придевске лексеме. Интересују нас значења која придев *добар* сврставају у категорију психичке, тачније моралне, карактеризације човека, стога у разматрање узимамо 2. и 3. значење лексеме *добар* у Чемерикићевом речнику. Семантички елементи у дефиницији под бројем 2

Специфичност ове семантичке скупине, наводи Штасни, јесте у способности свих лексема да међусобно ступају у однос синонимије, с тим што ће у идеографским вредностима појединачних номинација доминирати особина којом се човек карактерише као моралан, праведан или несебичан, чиме се не искључује, него се подразумева, да је он истовремено и добар. У целокупној групи придев *добар* има и улогу појмовно надређене лексеме (хиперонима), а придеви са појмовном вредношћу поштен, праведан, несебичан и сл. имају статус појмовно подређених јединица (хипонима) међу којима је успостављен однос кохипонимије (Штасни 2013: 89).

Ми смо се, при структурирању лексичко-семантичких група руководили принципом општости, тако да смо лексеме са идентификационим семама типа 'поштен', 'праведан', 'несебичан' сврстали у уже семантичке скупине, на основу диференцијалних сема које спецификују значења у оквиру дате семантичке категорије.

¹⁶¹ Његови примери су преузети из тефтера и припадају сфери предметности.

упућују на човекову природу, нарав, ћуд, и овај придев приближавају ЛСС темперамент, међутим, компонента 'човечан' сугерише карактерну црту, тако да је у овом случају тешко разлучити појмовну вредност доброг у домену људске природе и доброг у домену етике, јер су узајамно повезани у психичкој структури личности. Значење под бројем 3 прецизније је дефинисано и квалификатив *добар* сврстава у моралну категорију, односно човека као носиоца особине квалификује као високо моралну особу у односу на важеће друштвене норме.

Значењу под 2 придева *добар* у Чемерицићевој лексичкој збирци блиска су значења придева *л'уцак* „који се одликује добротом, племенитошћу, топлином“ (Чемерицић) и *милосан* „добродушан, доброћудан“. С обзиром на то да се у семантичкој интерпретацији ових придева јављају компоненте, 'добар', 'доброта', 'племенитост' као највише етичке категорије, сврставамо их у ЛСГ придева са хиперсемом 'опште моралне особине'. Придев *милосан* дефинисан је синонимним придевима *добродушан* и *доброћудан*. Компоненцијална анализа показује да се у значењу *милосан* преплићу концепт душе (емоционалност) и концепт нарави (природа човека), који, интензивирани детерминативом 'добар', представљају сублимацију позитивних психичких особина, које, између осталог, квалификују човека и као морално чисту особу. Са значењем под 3 придева *добар* семантички кореспондира придевска лексема *вал'аџан*, у чијем семантичком садржају доминира морална димензија карактера – „добар, вредан, честит“ (Чемерицић). Исти семантички садржај приписује се балканском грцизму *арџн*, са творбеном основом *ар* (*хар* „1. милост, захвалност. 2. брига, настојање“) и домаћим придевским суфиксом.¹⁶² Придевом *добар* објашњено је значење турцизама *асџл* (тур. *asil, asil*)¹⁶³. Семантички садржај лексеме *добар* чији је денотат човек одговара појмовној вредности осталих лексема у реду. Придев *добар* улази у опис осталих чланова лексичког скупа, што га чини кохезионим центром и доминантом синонимског реда.

¹⁶² У основном значењу придев *арџн* има људску референцију, а у секундарном се односи на посао, рад (*Арна му је његова рабџиа. – По арна рабџиа ч'е бидне ако уч'инимо ка шџо вџкаш* (Чемерицић)). Квалификативно значење које има у српским народним говорима, овај придев чува у бугарском (*харен* „добър, хубав, хрисим“ РБЕ) и у македонском језику (*арен* „добар“ РБЕ). Секундарном денотацијом која се развила у атрибутивну ознаку „радљив, вредан“ придев је ушао у румунски и албански језик (Skok I: 665). У просецима језичке интерференције очувало се позитивно конотативно значење изворне грчке речи, која се од XIV века јавља у српским споменицима. Погрешно је тумачење Шкалајића који придев (*х*)*аран* изводи од турског *ар* „стид“ (ЕРСЈ I: 185).

¹⁶³ С. Петровић сматра да је *асџл* „добар, честит, уредан“ у српском призренском говору вероватније од тур. *asil, asil* него од *hasil* „добит, корист, резултат“, дијал. „вредан, способен вешт“ (Петровић 2012: 53). Исту етимологију даје и Скок (Skok I: 66).

II. 3. 2. ЛСПГ придева са хиперсемом 'лош'

II. 3. 2. Концепт лошег човека лексикализује се синонимским придевским лексичким јединицама у кохипонимском парадигматском односу *лош*, *ри'ав*, *зъл*, *невал'аџан*, *наоџач'ан*, *ајерсџез*, *каџил'*, *дамкал'ија*, *дамкосан*, са стожером *лош*.

Не се џирџеше кол'ико бџеше лџоша џај наџа стџрина.

Млџого ри'аф ч'џвек. – Оџи ри'аџога дџужниџа (Реметић 1996: 376).

Млџого зъл ч'џвек. – И браџи му је млџого зъл (Реметић 1996: 40).

Драџа Уџиџеџџова бџила невал'аџина, џоруга ла се џе родџла коџил'е.

Аџа-Гџига бџија џџ наоџач'ан зе аџ'а-Дџушан. – Таџква је џна наоџач'на оџџаџко дџџшла у наџшу кџч'у. – Од џџега џџ наоџач'но дџџше нџма га у наџ соџ-как. – Сџџ ако се изнаоџач'ија, зе до сџџ не бџија џџаџко наоџџч'џн

Ајерсџез дџџше. – Таџко је џна ајерсџез оџи ка[д] дџџшла у наџшу кџч'у. – Од џџега џџ ајерсџез дџџџџч'е нџма га у наџшу маалу.

Од џџега џџ каџил' ч'џџеџа наџа наџџа џџџд неџала. – Каџил' жџџна бџеше бџила, вџџџи гу на џџџџ. – Оџи Кабаџџџџне џџ каџил' л'џџди нџма на дал'џко.

За џџџџ шџџџо уч'инџија да се оџџџе не мџџџе, џџаџко дамкал'ија џма и да џмре.

Сџџ џџи нџмам рабоџџу, за џџџну џџајџфу ја сџм дамкосан. – Дамкосана оџџџџде шџџџо се џџџруга и родџ коџил'е.

Према неутралним члановима опозиције, а то су придеви са позитивним значењем, стоје негативно маркирани придеви који карактеришу човека као неморалну особу. Прави антоним придеву *добар* је придев *лош*, други могући антоним, али неправи је придев *зъл*.¹⁶⁴ Значење већине придева у синонимском реду своди се на придев *зао*, што га чини централним у сфери негативно карактеризације човека. У синонимској релацији са придевима *лош* и *зъл* је лексема *ри'ав*, чије је значење сведено на синонимски придевски пар *неваљао* и *лош*. У призренском говору придев *неваљао* јавља се у дијалекатском лику *невал'аџан* и функционише као директни опозит немаркираном придеву *вал'аџан*, чији је семантички идентификатор сема 'частан'. Ова семантичка компонента садржана је и у семској структури придева *неморалан*, којим је дефинисана јединица *невал'аџан*, али у негираном облику. *Рђав* се налази у семантичкој дефиницији турског индеклинабилног придева *ајерсџез* (тур. *hayırsız*), који се у испитиваном идиому удаљио од етимолошког значења и развио специфичну дијалекатску

¹⁶⁴ „Зао, у ствари, нема антонима, нема супротстављену позитивну вредност, која је семантички у потпуности компатибилна с њим“, за разлику од именице *зло*, која је прави антоним именице *добро*, зато што према придеву *лош* не стоји одговарајућа именица (Драгићевић 2001: 204).

семантику.¹⁶⁵ У семантичкој структури придева *наоџачан* и *каџил* налазе се придеви *зао*, *оџак* и *суров*. Семантички садржај мотивног придева *оџак*, који Чемерикић није регистровао, суфиксацијом није трансформисан, али је експресивна компонента интензивирана префиксацијом (*на* + *оџак* + *ан* = *наоџач'ан*), „protivan smjeru (u moralnom značenju)“ (Skok II: 558).¹⁶⁶ Турски придев *каџил* (тур. *katil* „који убија“) у српском призренском говору пресемантизовао је изворно значење, али и даље обележава особу као носиоца изразито негативне моралне особине „суров, немилосрдан, зао“ (Чемерикић). Највиши степен нечовечности изражен је управо овим придевом. Најопштије негативно конотирано значење имају једнокоренски синоними *дамкал'ија* и *дамкосан*. Придевски облик *дамкал'ија* преузет је из турског језика као метафора за човека пуног мрља у моралном погледу (тур. дијал. *damgali*, поред *damgali*, изведен од именице *damga* „ознака, марка, жиг; пега, белега, ожиљак; мрља, тачка“ (Петровић 2012: 104)). Метафоричког је значења домаћа деноминална творба *дамкоше*, односно трпни придев овога глагола *дамкосан* „морално упрљан“ (Чемерикић). Значење деривираних облика добијено је метафоричким преносом водеће компоненте (’мрља’) у семантичком садржају мотивне речи (*дамка*) из физичке у духовну сферу, односно из домена телесног у домен карактерологије човека. Низом релативних синонима на језичкој слици света призренских Срба градативно је представљен концепт злог човека – *дамкал'ија*, *дамкосан*, *невал'аџан*, *лош*, *рџ'ав*, *ајерсџ*, *зъл*, *наоџач'ан*, *каџил*.

II. 4. ЛСГ именица са хиперсемом ’моралне особине’

II. 4. Дуалистички опозитни принцип човековог карактерног устројства одражава се и на корпус *nomina attributiva* којима се именује особа према моралним особинама. На семантичком плану то се огледа у позитивном и негативном значењу лексема, а деривациони процеси доприносе већем степену експресивности. Поред општих моралних категорија, добра и зла, ЛСГ именица са хиперсемом ’моралне особине’ проширили смо специјализованим номинационим јединицама које се односе на домен поштења и неморала.

II. 4. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом ’добра особа’

II. 4. 1. Номинационе јединице чији је референт човек позитивних моралних особина су *бисџерко*, *бабл'оџ*, *бџсник*.

¹⁶⁵ На ширем косовско-метохијском ареалу *ајерсџ* значи „штетан, некористан“ (Елезвић II: 492).

¹⁶⁶ Формант *-ан* семантички је неутралан, његова семантика се у потпуности подудара са придевом у основи (Драгићевић 2001: 72).

Мисл'есмо ч'и ч'е бидне бисерко, а оно исїаде йосерко. – Бисерко мајкин.

Бесник је оїи како га йознавам. – У Суоречки бајрак од Реџ-Кице йо бесника не йпражи.

А, бабл'ок, бре! – Како си, бабл'ок?

Генеричко значење има лексема *бисерко* „особа коју красе лепе особине“ (Чемерикић). У семантичком садржају ове именице сублимирана су позитивна морална својства човека и пожељне карактерне црте. То су особине прототипа и представљају културолошки идеал. Прототипски лик је врла особа која поштује морални кодекс заједнице, понаша се узорно и нема порока. Идеалне појмовне вредности преточене су у идеографску вредност лексеме *бисерко* у локалном идиому. Значење је добијено метафоризацијом мотивне речи, мотивисаној реткошћу и драгоценошћу тврдог, округлог, седефастог зрна које се ствара у љуштури неких шкољки. Суфикс *-ко* уноси у значење семантичку компоненту деминуције и хипокористичности. Особа чврстог карактера, поуздана, сигурна, одана номинује се деривираним лекемом *бесник*, у чијој је основи албанска реч *besë* „вера, поверење“. Семантички садржај творбене основе слива се у дериват, а домаћим суфиксом *-ник* обележава се референција, упућује на мушку особу која се држи задате речи, у коју се може имати поверење. Експресивом *бабл'ок* номинује се доброћудан човек, добричина.¹⁶⁷

II. 4. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лоша особа'

II. 4. 2. Лексеме којима се номинује особа као носилац негативних моралних карактеристика далеко су бројније¹⁶⁸ и формирају два микрореда са дистинкцијом према полу.

II. 4. 2. а. Конституенти микрореда интегрисани семама 'негативне моралне особине' и 'особа мушког пола' граде кохипонимске и синонимске парадигматске односе: *гадник, йоганац, йрокл'етник, наої'ч'ник, главоједник, главојешник, намсвз, јарамаз, бозда, фираун, циганин, кайил', аңи'ел, анїї'ка, шебек, црвена асїра*.

¹⁶⁷ Лексема није потврђена у Елезовићевом и Букумирићевом речнику, али по усменом сведочењу Р. Младеновића може се чути у северним и јужним метохијским говорима.

¹⁶⁸ Ова појава је ванјезички, тачније културолошки условљена. Стање у лексичком систему „...одликава нашу културу и склоност да истакнемо и обележимо оно што на другима видимо као својство или обележје које није лепо, добро, морално него да човека именујемо према вредностима које се налазе на супротном, позитивном полу...“ (Штасни 2013: 169). Други разлог лежи у чињеници да су позитивне особине – особине прототипа. „Осим тога, однос позитивно / негативно вредновање и бројност јединица произилази из тога што се добро, лепо и сл. не образлаже, а негативан суд се доказује. С друге стране, концепт лошег, злог, семантички је много разубјенији, па се лош карактер човеков може испољавати у виду агресивности, егонизма, малициозности. Ова својства се манифестују и у језику“ (Штасни 2013: 169).

Гадник, фиймеџ'ија, и све друго је, сал неје ч'овек. – Ти, бре, гаднику, у ш'у'е рабоџие да не се мешаш.

Пушии не, ѿоганџу ѿогани! (Реметић 1996: 134).

Осијају гу, ѿрокл'еџнику, шио ѿи уч'инила она? – Не се мешај, ѿрокл'еџнику јен!

Мо̀ре, наоџч'нику, смири се јенџуџи, зе знаш шио ѿе ч'ека.

Држиш л'и на ѿамеџ кџд онај главоједник Ру̀сиа Кабаи, на мрџваџа на Баждарану, уби на месџо Шач'ир-агу и још ч'еџвориџу, а двоџу рани? – Пофач'аше све главоједниџе ѿо Подриме.

Издџше му главу и ѿо̀му главојешнику аџ'и-Ру̀сиџе, обесише га. – Поџ-Џ'уриниџа жсал'еше на зоч'ишке главојешниџе да гу убил'е му̀жа. – На ѿво̀ју главу, мо̀ре главојешнику.

Бџгај оџи ѿо̀га намсџза.

Уваџиџа се сџс ѿо̀га Васил'ово̀га јарама̀за Бџду, ѿа ѿије л'и ѿије.

Осијај га, бџга ѿи, не л'и га знаш шио бџзда је. – Аферим да ѿи је кџд и ѿо̀га бџзду више веру̀јеш зе мо̀жега браџи. – Несџм и не даја бџг да сџм река шио̀го̀дер ѿо̀му бџзде, несџм га бил'е ни видеја од сабајл'е.

Сџс ѿо̀га фирау̀на да несџм ѿе видеја.

И ѿо̀ме џиганину Томч'еџу л'и веру̀јеш?

Уби га ѿај каџил' Ч'ел-Ибраџим. – За ѿеј арнаџџке каџил'е кол'ико ч'ѝни јен рисџански живоџи? – Обесише онџга каџил'а Рѝсиу Кабаџа.

Шио аџџ'ела сѝна ѿма, ч'и ку̀ку џџџзи.

Шио аџиџику сѝна ѿма, ч'увај, бџже! – То̀му Васѝному аџиџи́ке л'и веру̀јеш?

А, ѿи, шебеку јџдџн!

Шио црвџна асџра је џн.

Диференцијална сема високог ранга 'зао' присутна је у семантичком садржају свих чланова микрорџеда, у неким случајевима као доминантна, а у неким као потенцијална семантичка компонента. Елемент семске структуре 'зао' који експлиџира значење „зао, лош човек“ иманентан је лексемама ѿоганаџ, ѿрокл'еџник, наоџч'ник. Опште категоријално значење има атрибутивна именица гадник „неморалан, покварен човек“ (Чемериџић), у чијој је идеографској вредности садржан концепт зла. Продуктивни наставак у овој категорији именована је -(н)ик, који се, углавном, додаје придевским основама (ѿрокл'еџи, наоџак, гадан), које садрже и квалитативне и емотивно-експресивне компоненте значења. Овај семантичко-творбени принцип важи и за другостепени дериват ѿоганаџ, изведен неутралним суфиксом -аџ, који добија експресивно значење у контакту са метафоричком и негативно ко̀нотираном творбеном основом, тј. придевом ѿоган. Морално покварен човек означава се и номинационим јединицама намсџз, јарама̀з, бџзда, фираун, шебек и црвџна асџра. Локалног је карактера семантички дијалектизам намсџз

(тур. арх. *namsuz*, дијал. *namsız*) „човек без образа, части, покварењак“ (Чемерикић).¹⁶⁹ У призренском говору *јарамаз* (тур. *yaramaz*) „покварењак“ (Чемерикић) семантички је еквивалент лексеми *намсџ*.¹⁷⁰ Именички облик *бозда* вероватно је домаћа креација од глагола *боздише* (*се*) (тур. *bozdu* 3. л. јд. од гл. *bozmak* „покварити“) (Петровић 2012: 85) и означава лошег, поквареног човека. Безобразан, окрутан човек номинује се лексемом *фџраун* (тур. *firavun*), чије је номинационо значење у турском језику „фараон“, а пренесено „окрутна особа“. У српском призренском говору функционише секундарном семантиком.¹⁷¹ Лексеме турског порекла *намсџ*, *јарамаз* и *бозда* формирају синонимски низ, јер се семантички, експресивно и функционално потпуно поклапају. Њима се секундарном семантиком придружује именица *шебек* (тур. *şebek*) „1. мајмун, 2. безобразан, дрзак човек“ (Чемерикић), зооним који у примарном семантичком садржају има компоненте значења које информацију о особини животиње асоцијативним путем преносе на лошег човека. У датом примеру ради се о потенцијалним значењским компонентама као што су ’примитивност’, ’неразумност’, које имплицирају степен еволутивног развитка мајмуна, па се особа која има низак ниво моралне свести, која се духовно није развила у довољној мери пореди са животињском врстом из реда Primates. Фразеолошка јединица *црвена асџра* номинује, такође, покварену и неваљалу мушку особу. Метафоризација се заснива на компоненти значења која носи информацију о новчаној вредности аспре, која је иначе од сребра (грч. *ασπρον* „бео“), а то је детерминатив ’црвена’. Асоцијативну везу можемо потражити и у чињеници да је аспра као платежно средство у Призрену стављена ван оптицаја, као што је морално деградирана особа маргинализована и одбачена од стране колектива. Иронично су маркиране метафоре *анџ’ел* „ирон. добра, праведна особа“ (Чемерикић) и *анџика* „ирон. добричина, поштењачина“ (Чемерикић). У примеру *анџ’ел* метафоричка асоцијација се заснива на трансформационом типу апстрактно – конкретно. „Основне компоненте значења на основу којих се развило фигуративно значење последица су колективне експресије засноване на догматском учењу о анђелима“ (Штасни 2013: 60). Иронична употреба ове лексеме у српском призренском говору може се објаснити принципом бинарних опозиција, који функционише и у теолошкој концепцији анђела и њиховој подели на добре и зле. Лексемом *анџика* примарно се означава редак старински пред-

¹⁶⁹ С. Петровић истиче да је овако само у Призрену (Петровић 2012: 222). Њену тврдњу поткрепљује одсуство ове лексеме у речницима осталих призренско-тимочких, као и косовско-метохијских говора, а нема је ни код Шкаљића и Скока.

¹⁷⁰ Елезовић и Шкаљић лексему *јарамаз* дефинишу семемом „неваљалац“, док Скок на Космету бележи значење „зликовац, злочинац“ (Skok I: 757). Са таквим значењем корелирају призренске речи *главоједник*, *главојеишник* и *каџил*.

¹⁷¹ Усвојено је и турско дијалекатско значење „Циганин“ (Петровић 2012: 298).

мет. Материјална вредност таквог предмета доводи се у асоцијативну везу са духовном вредноћу човека. Стилистичка маркираност указује да у српском призренском говору секундарна реализација лексеме *аниџика* има супротно значење од онога које је остварено метафоричким преносом. На периферији лексичко-семантичке подгрупе секундарном семантиком „рђав, непоштен човек“ функционише лексема *циганин*, која једним делом секундарног семантичког садржаја гравитира ка лексичко-семантичкој групи ’односно према другим људима’. Зао, окрутан човек, зликовац, идентификује се лексичким јединицама *главоједник*, *главојешник* и *каџил*’. Код композита *главоједник* и *главојешник* примењен је идентичан семантичко-деривациони модел, с тим што се други елемент варира. Семантичком деривацијом добијено је метафоричко значење: онај који једе главе → убица, злочинац, зликовац. У апсолутном синонимском односу са овим лексемама је турцизам *каџил*’ (тур. *katil*). Градуални елемент, присутан у семантичком садржају номинација злог човека, у функцији је интензификатора, доприноси вишем степену експресивности и интензивира негативни карактер јединица.

II. 4. 2. б. *Nomina attributiva* којима се денотира женска особа као носица негативних моралних особина су *џоганица*, *џрокл’еџница*, *наоџч’ница*, *језиџка*, *главоједница*, *главојешница*, *каџил’ка*, *каџил’еша*, *куч’кеџина*, *циганка*.

Тај џоганица ме завади със језиџву.

Не ми збори, џрокл’еџницо, оџи моју деџу.

Наоџч’ница неч’аше да мирује със језиџве, џе одвоји мџжа и расџиури ни куч’у. – Докл’е ч’еш џако џи, море наоџч’нице?

Знаш џу сџирину џи Пану, знаш џиџо је језиџка била она.

Тај главоједница кобеше, кобеше, док не џскоба и главу својему зеџу. – Тебе, мори главоједнице, неје ниџиџо зар џиџо му џзеде жџивоџ браџиу ми, џвојему мџжу.

Главојешница главојешна сал кџне, сал коби, бог да ч’ува.

Кџи џоч’не да бије деџу, џај каџил’ка за дуџу не зна. – Гл’едај де џдриш и како џдриш, мори каџил’ко, да не будеш џосл’е џиџман ако нагрдши џој девојч’е.

Де, мори каџил’ешо, џиџо је џој џиџо ч’џниш с џџј сџару и болну свекрџву џи? – Тако беше каџил’еша још докл’е беше јен л’ек девојч’е.

Тај Сџирина куч’кеџина ми извадила лакрдију. – Тејзи куч’кеџине л’и верујеш?

Поздрави џу се џејзи циганке. – Циганке мене да не ме узџмаф у џсџа.

Наведене лексичке јединице формирају микроред синонима, међу којима се ниједна лексема не може издвојити као доминантна. Идентификационо језгро чини сема ’зла жена’, која се налази у семантичкој структури свих чланова реда. Семе нижег ранга, односно допунске семе ’рђава’, ’погана’, ’опака’,

’немилосрдна’ интензивирају степен злобе као особине која маркира референ-та. Облици *ѿоганица*, *ѿрокл’еѿница* и *наоѿьч’ница* семантички парирају мушким обличким еквивалентима. Турцизам *језиѿ* (тур. *vezit*), који је основински део домаће изведенице *језиѿка*, чува семантику какву има у језику даваоцу „окрутан, суров човек“, са референцијом на женску особу.¹⁷² Код именица *главоједница*, *главојешница* и *каѿил’ка* уочавамо семантичко померање. Жена није окарактерисана као зликовац и убица, већ, у најгорем случају, као немилосрдна, бездушна. Лексема *каѿил’ка* има блажу експресивну семантичку варијанту *каѿил’еша*. Пејоративно значење зоометафоре *куч’кеѿина* појачано је удвајањем наставака. Атрибутивно значење засновано је на метафоричком преносу који се, у овом примеру, остварује продуктивношћу семе колективне експресије. Исти механизам примењен је и у случају семантичког варирања пејоративно маркиране лексеме *циганка*. Сви лексички елементи у овој подгрупи садрже негативну субјективну оцену.

II. 4. 3. ЛСПГ именица са хиперсемама ’поштена / непоштена особа’

II. 4. 3. Висико цењена морална особина међу старим Призренцима је поштење. Карактерна својства онога који је поштен и честит котирају се у врху неписаног етичког кодекса, а особу која поседује такве особине друштво поштује и високо цени. Особе које крше моралне принципе заједнице процењују се и оцењују негативно, што се очитује у лексичком систему. Лексеме са инегралном семом ’поштена / непоштена особа’ окупљене су у две комплементарне микрогрупе према дистинктивном обележју ’+ / -’.

II. 4. 3. 1. Особа која поседује морални квалитет и која се може окарактерисати као поштена и честита у односу на прототип, номинује се јединицама *ѿраведник*, *ѿраведница*, *богал’ѿја*, *ѿснаф ч’овек*.

Праведник је он, неч’е ѿе ѿреварѿ.

Наша ѿога богал’ѿју да му баѿѿрдише ѿаре. – Да си гу рекла, уч’инѿла би ѿи, знам гу, млого је богал’ѿја она.

ѿснаф ч’овек је ѿѿј алка-Цавин Мѿлан.

Особа која се придржава начела правде и честитости, која посту-па у складу са моралним захтевима религијске и друштвене заједнице којој припада у српском призренском говору именује се лексемом *ѿраведник*. Трећестепеним дериватом *ѿраведник* апстрактна вредност садржана у мотивној речи приписује се човеку као референту.¹⁷³ Поименичењем са *-ица*

¹⁷² Турска реч *vezit* арапског је порекла, од личног имена *Yezid*, по омајатском халифи Језиду I познатог по округлости према Мухамедовом унуку Хусеину (Петровић 2012: 160).

¹⁷³ Поименичени облик придева *ѿрав*, помоћу суфикса *-ѿда*, *ѿравда* „justitia“ гради засебну лексиколошку породицу. Значење је очувано у придеву на *-ѿн* (*ѿравдан*) и пренесено је у деадјектив на *-ик* (*ѿраведник*) (Skok III: 26).

означава се фемининум *йраведница*. Именица *бог* мотивна је реч изведенице *богал'ија*, којом се означава поштена, побожна, добра особа. Овакво значење у Призрену иницирано је идејом о богу као оличењу добра, врлине и праведности, па је духовно чиста особа носилац божјих особина. Узвишене моралне особине садржане у значењу основне речи приписују се мушкој или женској особи помоћу турског суфикса *-л'ија*. Синтагматска конструкција *еснаф човек* са значењем „поштен човек“ има лексикографски статус номинационе јединице.¹⁷⁴ Овакво значење на косовско-метохијском ареалу тумачи се утицајем секундарне семантике лексеме *еснаф* у албанском језику (алб. *esnaf* „1. еснаф; 2. солидан, поштен човек“) (Петровић 2012: 136).¹⁷⁵

II. 4. 3. 2. Негативном номинационом пољу припадају лексеме *бозгун*, *баџак* / *баџџк*, *йердесъз*, *баџакч'ија* / *баџџкч'ија*, *рушвейџч'ија*, *рушвейџл'ија*.
Сџанко је йердесъз, със њџга неч'у да имам никакву рабџиу.

Йзвади га на сел'амеџ џај баџак, орџак му. – Ти, брџ, баџаку, да си ч'уџаја. – Дџе му искоч'и биринџи'и баџџк.

Ада, баџакч'ије даваф л'и се џол'ико йаре ич'? – *Баџакч'ија је на оџа.*
– Њџзи, џеџзи баџакч'ије л'и? – *Кџд си знаја ч'и је баџџкч'ија, џџо невол'у си имаја да му дадеш?*

За џџга бозгун ич' да не ми зџориш.

Не, Мусџаф-ефенџија Таџор неје рушвейџл'ија.

Семантичка компонента која ове лексеме повезује у микрогрупу је сема 'непоштен'. Двородна је именица *бозгун* (тур. *bozgun*) са значењем „непоштена, покварена особа“. Основно придевско значење ове турске речи је „покварен, неисправан“, које се из сфере предметности преноси у домен карактеризације човека. Употребљена у именичкој функцији лексема *бозгун* задржава само људску референцијалност. Непоштен, бестидан човек именује се и турцизмом *йердесъз* (тур. *perdesiz*), чија је семантика заснована на пренесеном значењу мотивне речи *йерде* „образ, поштење, част“.¹⁷⁶ Једнокоренске су синонимске лексеме турског порекла *баџак* (тур. *batak*) и *баџакч'ија* (тур. *batakçı*), дефинисане семемом „непоштењак, варалица, лопов“. У семској структури доминира општа интегрална компонента 'непоштен'. Благоу диференцијацију у значење уносе семе нижег ранга 'варалица' и 'лопов', које сужавају семантички садржај и конкретизују идеографску вредност непоштеног човека – „онај који је непоштен у сфери новца“. Ови елементи семантичке структуре упућују лексеме *баџак* и *баџакч'ија*

¹⁷⁴ Исто у *Речнику косовско-метохијског дијалекта* (Елезовић I: 176).

¹⁷⁵ С. Петровић наводи мишљење Н. Борецког, по којем је значење „поштен човек“ у албанском настало укрштањем са турским *insaf* „праведност, правичност“ (Петровић 2012: 136).

¹⁷⁶ Метафоричко значење лексема *йерде* остварује у изразима типа *йукло гу йерде*, *изгубија йерде* за карактеризацију особе без стида и срама.

на периферију групе и приближавају их лексичко-семантичкој групи „однос према новцу“.¹⁷⁷ Периферни су и творбени дублети *рушвейџ’ија* и *рушвейџл’ија*, који, такође, негативно карактеришу човека у односу према материјалном „особа која прима мито, особа подложна подмићивању“, што га имплицитно детерминише као непоштenu особу. *Рушвейџ’ија* је презет из турског језика као готов дериват (тур. *rüşvetçi*), изведен од именице *rüşvet* „мито, подмићивање“, из терминологије обичног и административног живота (Skok III: 176). Паралелни облик *рушвейџл’ија* је, по мишљењу С. Петровић, највероватније домаћа творба (Петровић 2012: 247).

II. 4. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом ’бесрамна особа’

II. 4. 4. У оквиру ЛСГ именица са хиперсемом ’моралне особине’ издваја се подгрупа именичких речи са диференцијалном семом нижег ранга ’бесрамна особа’, која одговара концепту неморалног човека, и то оној димензији која се односи на развратан, распуштен начин живота, односно на домен сексуалности. Јединице са интегралном семом ’бесрамна особа’ граде два синонимска микрореда према референту као носиоцу особине.

II. 4. 4. а. Лексеме чије значење „неморална, бесрамна особа“ обележава мушкарца у српском призренском говору су *бесрámник / бесџíрámник, безобразник, њрокúда, њоруганија, кúрвар, коџил’áндра*, Ђрсъз, едејсъз, рéзил’, куламбáра, њезéвенк, њуџиџи, њуџиџи њезéвенк, ч’ифџíел’ија, њач’áвра*, са доминантом синонимског реда *бесрámник*.

Бесрámник бесрámни. – Ти, бесрамнику, да си ч’уџáја. – Сáма си оч’áла њóга бесрамника. – Тај бесџíрámник Сџóјан Кúч’кар. – Мóre, џи бесџíрамнику, зár њмáш óбраз да збóриш?

Л’éјо га њóклоџи њóга Тал’џнога безобразника, зáџвори му úсиá. – Ти, безобразнику безобразан, девојч’е да не си ми задеваја.

А њóга њоруганију Андрéшу не л’и си зnáја кáкaв је?

Угледáја си се на њóга курвáра.

Шџó се ч’úдиш за Осмáна, Ђрсъз му бија и óџац, ња и óн је Ђрсъз.¹⁷⁸

Їмам јенóга едејсъза коџиџу ч’и ч’úвај бóже.

Ти, резил’у нијéдн, дóкл’е ч’е лóкаш њо мејáне и идеш њо курвеџиње свáки дбн?

¹⁷⁷ Слично значење регистровано је код Елезовића „који инџари или не враћа зајам, пропалица“ (Елезовић II: 498) и код Шкаљића „gasipnik, gaspikuća, који uludo troši imovinu i угораšćује је“ (Škaljić 1966: 125).

¹⁷⁸ У Чемериќићевом запису стоји *рсъз*, али смо прихватили сугестију проф. Младеновића да реч забележимо онако како се у Призрену изговара. Варијанта *Ђрсъз* једино је могућа фонетска адаптација турског лика са полугласником у иницијалном положају (тур. *ırzız*).

ШїѠо о́ч'еш од мѧне шїи, ѡезевѧнку ни јѧдѧн? – Од ѧѧга ѡѧгол'ем ѡезѧвенк нѧма у нѧшу ч'аршїју.

Зѧр шїѧј ѡушїи има ѡбраз да збѡри сѧс л'ѡде?

Ч'ѡ л'и кѧко Јѧфїѧ искарѧ Васїл'ѧ, ѡѧч'ѧвру гѧ нѧѡраи шїѡо иде у шїѧјзи безобразнїце Дудумѧнке.

Синонимска релација међу лексичким јединицама овога микрореда успоставља се на основу заједничке хиперсеме 'моралне особине човека' и интегрално-диференцијалних сема 'неморална', 'бесрамна', 'мушка особа'. Семантичка компонента 'бесраман' интегрални је елемент који спецификује значење лексема дате лексичке скупине. Сви чланови скупа имају пејоративну експресивну вредност и садрже сему негативне субјективне оцене. Лексема *бесрамник* и *безобразник* добијене су додавањем наставка *-ик* на сложено придевску основу. Префиксом *без-* формирани су деноминални придеви *бесраман* и *безобразан*, којима се квалификује особа без стида и образа (части), чији се семантички садржај слива у новонасталу номинациону јединицу. Експресивније значење има изведеница *курвар* „женскарош, блудник“ (Чемерикић). Пејоративност, која се преноси на творбени формант, садржана је у семантичкој структури мотивне речи. Виши степен експресивности садржи дериват *кошїл'андра*, преузет из регистра за СДА као назив за женскара, фреквентан и у говорима јужне Метохије (Младеновић). Пејоративни облик развио се из секундарне семантике именице *кошїл'* „1. ванбрачно дете; 2. обешењак“ (Чемерикић). Нископродуктивним пејоративним суфиксом *-андра* погрдно се номинује онај ко јури за женама и истиче се негативан став колектива према таквим мушкарцима. Поствербал глагола *куди* „клевета, говори ружно о коме“ јесте сложена именица *ѡрокуда* са значењем „неморалан човек, распусник“ (Чемерикић).¹⁷⁹ Исти семантичко-творбени принцип примењен је и у примеру *ѡоруганија*. Обе номинације експлицирају колективну осуду којој подлежу особе развратног понашања. Приближни синоними су турске речи у српском призренском говору *ѡрсѧз*, *едѧйсѧз*, *резил'*, *куламбара*, *ѡезевенк*, *ѡушїи*, *ѡушїи ѡезевенк*, *ч'иѡѡел'ија*, *ѡѧч'ѧвра*. Турцизми *едѧйсѧз* и *ѡрсѧз* семантички су еквиваленти синонимском пару *бесрамник* и *безобразник*, чије је значење објашњено управо овим домаћим лексемама. Етимолошки примарно значење турске именице *едѧйсѧз* је „неваспитан, неодгојен, неуљудан човек“ (Škaljić 1966: 262), док на Косову (Елезовић II: 510), па и у Призрену, означава бестидног, безобразног човека. Значење „безобразник, бестидник“ које лексема *ѡрсѧз* има у призренском говору може бити семантички помак од изворног „лопов“, али и независна, хомонимна позајмљеница од тур. *ırzısız* „нечастан, непоштен“ (Петровић 2012: 246).

¹⁷⁹ Уз глаголе говорења *реѧи*, *казѧѧи*, префикс *ѡро-* значи „унапред нешто казати“, а као именички префикс долази најчешће у поствербалима (Skok III: 48).

Идеографској вредности домаће речи *курвар* одговара семантички садржај турцизма *куламбара* (тур. *gulâmpare*) „женскарош“ (Чемерикић). Из области терминологије за развратан живот преузете су номинационе јединице *йезевенк*, *йушип*, *йушип йезевенк*, које означавају мушку особу која се бави подвођењем. Пејоративно значење интензивирано је редупликацијом значења у синтагматској форми *йушип йезевенк* (тур. *puşt pezevenk*), чиме се појачава негативни колективни суд о неморалној друштвеној појави. Метафоризацијом је преобликовано значење речи турског порекла *йач’авра* (тур. *raçavra* „крпа која служи за брисање“), којом се именује особа прљава у моралном смислу. Номинационо значење турцизма *ч’ифџел’ија* (тур. *çifteli*) у Призрену је „настрана особа“, али Чемерикић не наводи потврде из говора које би семантички прецизирале категоријалну вредност лексема, тако да не можемо са сигурношћу тврдити да се ради о сексуалној настраности која укључује моралну осуду.

II. 4. 4. б. Именице чији је денотат неморална женска особа су *бесрамница* / *бесџрамница*, *безобразница*, *кјрва*, *курвейиџина*, *курвеишиџина**, *йоруганија*, *давач’ка*, *оросиџија* / *росиџија*, *џ’увенда*, *џ’увендија*, *ч’енгија*, *йач’авра*, са стожером синонимског реда *бесрамница*.

Зайросија јену бесрамницу белосвџеџу. – Бесрамницо бесрамна џи. – Тџзи бесџрамнице Дудуманке. – Ти, бесџрамницо, да зайворши џстиа и да не вадши лакрдије дрџгому.

Безобразницо безобразна, и џи си се нашла да ми вадши лакрдије. – Ноч’ом идеџ у џџџзи безобразнице Дудуманке.

У наџ град, наоди се јџна кјрва, Санда, која ни йоџрни обрз, џе ни се смејев иновџрџи.

Сваки ноч’ иде у џџџ курвейиџине йозади сарај.

Бија у џџџ курвеишиџине (Реметић 1996: 141).

Онај йоруганија џи роџи койџл’е џе се йоруџа.

Таж бесџрамница, џај давач’ка Дудуманка! – Онџзи давач’ке Ч’укалке йо свџ ноч’ гу доџди мушкаџија.

Таж оросиџија Санда. – Ч’уџи џи, оросиџио. – Тџзи оросиџије Дудуманке. – Сваки ноч’ је у џџџзи оросиџије Ч’укалке. – Побџија се свз Џ’ана Ч’ел-Микинога у џџџзи росиџије Ванке. – Од џу йо росиџија не се родила.

А, мори, џ’увендо!

Таж џ’увендија ни йоџрни обрз.

Бџше добро девојч’е, свџ йач’авра сџаде.

Широк репертоар лексичких јединица са дијагностичком, заједничком компонентом ’неморална, бесрамна жена’ репрезентује изразито негативан став призренске језичке личности према женама склоним блуду и потврђује основне принципе настајања синонима у народним гаворима: стварање експресивне лексике, формирање секундарних значења лексема и творбени

процеси (Жугић 2011: 71). Наглашена негативна конотативна компонента значења главно је семантичко обележје лексема овог скупа. Са именицама мушког рода *бесрамник* и *безобразник* кореспондирају облици женског рода на *-ица бесрамница* и *безобразница*.¹⁸⁰ Ове речи можемо третирати као еуфемизме семантичког примитива *курва*. Етимолошки пејоратив (прасл. **kurьva*) добио је у дијалекту експресивније варијанте процесом деривације – *курвеишина* и *курवेशишина*. Пејоративни творбени форманти *-еишина* и *-еишишина* директно стилски маркирају јединицу. Приликом деривационог процеса дошло је до трансформације полазног семантичког садржаја глагола *дава*, па се у акту семантичког варирања као последица развило експресивно значење у девербативној именици *давач'ка*. Трансформационим моделом истиче се да је особина садржана у мотивној речи доминантно својство по којем је особа именована. У овом случају укрштају се агентивност и атрибутивност. Она која често и радо обавља радњу садржану у творбеној основи примарно је означена као дарезљива жена. Основна семантика именичке речи послужила је као семантичка база за модулацију значења и његову пејоративну секундарну реализацију. Лексичко-семантичкој групи именичких јединица са категоријалном вредношћу 'неморална женска особа' припада једнозначна именица преузета из турског језика *оросија* (тур. *orospi*, *orospi*, дијал. *orospi*), са фонетским ликом добијеним аферезом *росија*. За номинацију жена лаког морала користи се турски назив *и'увенда* (тур. дијал. *güvende*), који у призренском говору има и творбену варијанту *и'увендија*. У лексичком систему призренског идиома именица *и'увенда* егзистира секундарном семантиком „блудница“, са сниженим степеном експресивности, која је потпуно потиснула изворно номинационо значење „лијеро обичена и накіћена играчица, плесачица“ (Škaljić 1966: 259). Номинална вредност „кафанска играчица“ истрвљена је и у позајмљеници *ч'енгија* (тур. *çengi*), која се у српском призренском говору користи за именовање морално посрнуле женске особе.¹⁸¹

II. 5. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према другим људима'

II. 5. Засебну лексичко-семантичку групу формирају именичке лексичке јединице којима се човек номинује на основу карактерних и моралних црта које испољава у односима са другим људима. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према другим људима' образује девет подгрупа са интегрално-

¹⁸⁰ „Развој значења именица на *-ица* показује да са синхронизационог становишта њихова творба није у вези са одговарајућим именицама мушког рода, већ са придевом који им је у основи“ (Драгићевић 2001: 88).

¹⁸¹ Семантички помак „играчица“ → „неваљала жена“, који је забележен и у осталим балканским језицима, С. Петровић објашњава турским дијалекатским ликом *çengi* „брбљивица, алапача“ (Петровић 2012: 307).

диференцијалним семама 'предусретљива / непредусретљива особа', 'наметљива особа', 'недружељубива особа', 'непоуздана особа', 'лицемерна особа', 'лукава особа', 'лажов', 'сплеткатош', и 'преварант'. У оквиру подгрупа лексеме ступају у хиперо-хипонимске и синонимске парадигматске односе. Чланови појединих подгрупа асиметрично су устројени, при чему успостављају антонимске релације.

II. 5. 1. ЛСПГ именица са хиперсемама
'предусретљива / непредусретљива особа'

II. 5. 1. Именичке лексичке јединице са хиперсемом 'предусретљива / непредусретљива особа', обједињују елементе на основу хиперо-хипонимских (психичке карактеристике човека – карактер – однос према другим људима – предусретљива / непредусретљива особа), антонимских (предусретљива особа / непредусретљива особа) и синонимских веза.

II. 5. 1. 1. Особа која радо излази у сусрет другима у српском призренском говору означена је номинационим јединицама *доброївор*, *себаїл'ија*, *аїџри'ија* и *мукајейч'ија*.

Иди ку[д] івџега доброївџра аџ'и-Тџме, џн ни сџге нџч'е іџе остїави у кал.

Кажи іџме себаїл'ије Милану, че іџи даде.

Рџкни браїџу му, џн је іџ аїџри'ија. – Крїво да сџдимо, іравџо да зџџоримо: аїџри'ија бџше, бџг да га ірџсїи.

За Јџвана не брїни, џн је врло мукајейч'ија, ч'е уч'иџни шїџо си га мол'їла.

Семантички елементи који повезују ове четири јединице у лексички скуп јесу интегрално-диференцијална сема 'предусретљива особа' и дистинктивно обележје 'особа мушког пола'.¹⁸² Семантичке вредности чине их потпуним синонимима. *Доброївор* је у основном значењу „онај који чини добра дела, који помаже другима“, *себаїл'ија* „онај који чини добро дело“, *аїџри'ија* „љубазан, предусретљив човек“, а *мукајейч'ија* „особа која хоће да се заузме за другога“ (Чемерикић). Семантичке компоненте 'који чини добро дело' и 'предусретљив' међусобно се преплићу и имплицирају значење 'онај који радо помаже другима', што одговара појмовној и идеографској вредности чланова ове лексичко-семантичке подгрупе. Деривационим процесом слагања настала је домаћа реч транспарентне творбене структуре *доброївор*. Семантика сложенице произилази из повезивања садржаја оба

¹⁸² Претпостављамо да у говору фигурирају и паралелни облици женског рода, али у писаним изворима нема потврда, тако да би било какве реконструкције лексичког система са наше стране биле произвољне и неоправдане. У овој категорији именовања, једини мовирани облик који код Чемерикића налазимо је *аїџри'ика* „љубазна, предусретљива жена“ (*Млџго је аїџри'ика џна, сал гу сїџџени, јџднїк ч'е іџи даде ірнек*).

члана композита и нултог суфикса за денотирање мушке особе као носиоца особине изражене синтагматским спојем именице (*добро*) и глагола (*иџво-ри*). Идентични семантички садржај носи турска изведеница *себаџл'иџа* (тур. *sevaplı*), настала од именице *себаџ* „добро дело, милостиња, помоћ сиромасу“ која потиче из терминологије ислама (*sevab / sevap* „dobro djelo koje zaslužuje božju nagradu“, Škaljić 1966: 561). Облик *аџџри'иџа* домаћа је творба са наставком *-и'иџа* на мотивну именицу турског порекла *аџџр* (тур. *hatır*) „1. љубав, наклоност; 2. воља, расположење; 3. пристрасност“ (Петровић 2012: 55). Семантичке компоненте првог и другог значења мотивне речи учествују у формирању примарног семантичког садржаја деривираниог облика.¹⁸³ Придевско значење турске речи *тџкаџуџет* „заинтересован, пажљив, обазрив“ (Škaljić 1966: 472) у српском призренском говору мутирало је у именичко „брига, старање“ (Чемерикић), а додавањем суфикса *-ч'иџа* на именичку основу *муџаџеџи* добијено је творбено значење „особа која хоће да се побрине за некога, нешто, предузимљив човек“ (Чемерикић).

II. 5. 1. 2. Особа која нерадо помаже другима обележена је лексемом *аџџрсеџз*.

Ич'не мол'и џоџа аџџрсеџза, неч'е џи уч'ини. – Помоџни гу, аџџрсеџзу, сеџсџира џи је, куџавиџа.

Творбеним формантом *-сеџз* гради се опозициони семантички еквивалент именици *аџџри'иџа – аџџрсеџз* „онај који нерадо чини услуге, непредусретљива особа“ (Чемерикић). Домаћом творбом, уз помоћ турских наставака, добијени су једнокоренски пуни антоними, који чине потпуни антонимски пар. Поред семантичке, елементи антонимског пара имају супротстављену и експресивну вредност.

II. 5. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом ' наметљива особа'

II. 5. 2. Подгрупу атрибутивних именица са интегралном семом 'наметљива особа' формирају синонимичне лексичке јединице *џрибиџиџко, саџфра, грозниџа, јендиџа дил'инџи'иџа* и *гаџриџа*.

Досаџи'ује л'и џи џаџ џрибиџиџко?

Миџни ми се од глаџе, бре саџфро. – Ёџиџе га иде џаџ саџфра. – Неџсм знала ч'и је џаџква саџфра џаџ Диџил'енковџиџа.

Беџиџиџе, ёџиџе га иде џаџ грозниџа Ил'ка. – Не знам џиџо да ч'иним се џоџа грозниџу Л'убу, рааџи ме не осџџал'а, аџфаџи ми не даџа а ме види. – Знамо џиџо грозниџа је, џиџо саџфра је она, џа гу ни не алџџрисуџјемо.

¹⁸³ Значење под 3 семантичка је база из које се развила секундарна семантичка реализација лексеме *аџџри'иџа* „пристрасна особа“. Именичка јединица *аџџри'иџа* и овим значењем припада семантичком опсегу именица са хиперсемом 'однос према људима', које, овом приликом, остаје изван наше категоризације.

Усїе л'и тїи се на главу пїај дил'инц'ија, нєч'е тїе й'ушїи свє док му не уч'иши. – Микни ми се од оч'и, брє дил'иц'ија, осїај ме рaaи јенїуї.

Знaм га шїо гагрица је, док смо се гранич'ил'е с лoјза, грдне мyке сyм видеја сyс нeга.

Чланови синонимског реда са категоријалном семом 'односно према другим људима' и интегрално-диференцијалном семом нижег ранга 'наметљива особа' означавају особу која нежељена ступа у друштво или у одређене односе са другима, или својим присуством нарушава туђи комодитет. Доминантне семантичке компоненте које ове лексичке јединице сврставају у категорију *nomina attributiva*, 'наметљив' и 'досадан', међусобно су компатибилне и имплицирају једна другу. Лексеме *йрибишко*, *сафра*, *грознаца* имају готово идентични семски састав у оном делу семантичке структуре која се односи на човека као денотата. Поствербал *йрибишко* непознат је осталим говорима призренско-тимочког дијалекта. На Косову га бележи Елезовић, али у значењу „прљавко“ (Елезовић I: 133). Семантика коју ова именица има у српском призренском говору мотивисана је значењем сложеног глагола *йрибије* „приљуби се чврсто уз кога или што“. Нископродуктиван сложени суфикс *-ишко* умањује степен негативне оцене. Значење именице *сафра* у Призрену, и само на овом терену, јесте „1. досада, одвратност; 2. досадна, наметљива особа“ (Чемерићић). У призренском идиому дошло је до потпуне десемантизације ове турске лексеме (тур. *сафра* „баласт“), која се у осталим српским говорима јавља у значењима „несвестица“ и „жуч“ (Петровић 2012: 254; Елезовић II: 542; Škaljić 1966: 541; Skok III: 186). Још један семантички дијалектизам је именица *грознаца* употребљена у метафоричком значењу са човеком у улози референта, „фиг. досадна, наметљива особа“. Овакво значење развило се радијалном полисемијом, а мотивисано је секундарним значењем лексеме *гроза* „одвратност, гадост“. Семантичку блискост лексеме *сафра* и *грознаца* остварују својом секундарном семантиком, и обе су у синонимској релацији са основним значењем деривата *йрибишко*. Фигуративно је маркирана и секундарна семантичка реализација лексеме *јендија*, која је примарно назив за болест „1. канцер; 2. фиг. досадна, несносна особа“ (Чемерићић). Метафоричка трансформација основног значења заснована је на компонентама које ову болест квалификују као тешку и упорну, па се квалификативна својства опаке болести асоцијативно повезују са особинама досадног човека. Атрибутивно семантичко обележје имају и именице *дил'инц'ија* и *гагрица*, које семантичким потенцијалом припадају подгрупи са заједничком семом 'наметљива особа'. Семе нижег ранга 'извољева' и 'гуиња' диференцирају значење у правцу „особа која нарушава туђи комодитет“. Турцизам *дил'инц'ија* (тур. *dilenci*) модификовао је полазно значење „просјак“ у „онај који стално нешто тражи, извољева“ (Чемерићић). Зооморфна архисема замењена је антропоморфном у секундарним семантичким реализацијама лек-

семе *гагрица*. Метафоричким асоцијативним путем особине инсекта који напада жито и махунарке преносе се на човека који гунђањем досађује околини. Семантички садржај лексичких елемената овога скупа имплицира негативну субјективну оцену и висок степен експресивности.

II. 5. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'недружељубива особа'

II. 5. 3. У подгрупу *nomina attributiva* са носећом компонентом значења 'недружељубива особа' интегрисане су лексичке јединице *дивл'ак*, *дивл'акиња*, *дивл'акуша*, *дивл'ач'ина*, *дивл'ожина*, *шумл'ак*, *диванија*.

Тај дивл'ак Сидојан Куч'кар прооди сваки вѣч'ер ирекај мене и ни добровѣч'ер да ми рекне, а шура сѣм му бајаги. – Остай се, бога ши, не се зайоч'нувај с шдога дивл'ака.

Шшо има јѣну девојку дивл'акињу, ч'увај божје! – И шдј сѣлска дивл'акиња Вел'ика да ме уч'и ред!

Шшо не ирици'еш, мори дивл'акушо, да цел'иваш рѣку шеза-Маре? – Ђ, л'ѣшо гу рѣч'е шѣјзи дивл'акуше, зайвори гу усѣша једнѣк.

Тај дивл'ач'ина Ч'ор-Зѣфа и л'ѣшо и зиму прооди шдомо горе у лашиинско гробл'е, сѣм ка уѣ.

Шшо не ириодиш, мори дивл'ожино, дајке, шшо бѣгаш од њѣга, дајка ни је нѣш?

Он мисл'ѣја да смо ми шумл'аци, да смо дивл'аци, да не знамо нишшо. У, шшо гу бѣше диванија шдој девојче.

Између лексема *дивл'ак* и *дивл'акиња*, *дивл'акуша* постоји комплементарни однос који почива на дистинкцији по полу, док су именице *дивл'ач'ина*, *дивл'ожина* и *диванија* двородне. С обзиром на појмовну вредност придева *дивал'* продуктивна је деривација именица субјективне оцене са човеком у функцији референта. Развијањем доминантног елемента семантичке структуре квалификатива *дивал'* који није припотомљен', најпре је дошло до семантичке деривације у оквиру морфолошке врсте, а затим су творбеним процесима добијене лексеме које у семантичком садржају носе метафорички модификовану главну компоненту значења мотивног придева. Овакав вид лексикализације концепта „дивљега човека“ представља облик формалног и семантичког моделирања. Творбени дублети мотивисани истом лексемом *дивл'ак*, *дивл'акиња* *дивл'акуша*, *дивл'ач'ина*, *дивл'ожина* имају једнак семантички садржај у творбеној основи, док се творбеним формантима остварују референцијална и експресивна значења. Носилац особине садржане у придеву означава се наставком *-(j)ак*, који се додаје придевској творбеној основи и овим механизмом се гради именица којом се номинује „онај који се туђи, избегава друштво, самотњак“ (Чемерикић). Помоћу суфикса *-иња* и *-уша*, који се настављају на готов облик мушког

рода, деривирају се именице за означавање женске недружељубиве особе. Недружељубивост и повученост су особине испољене у првом плану значењске структуре женских номинација, али се тек у дубљим слојевима разоткривају мотиви таквих реакција, садржани у импликационим семантичким елементима. Ове карактерне црте могу бити последица интровертности призренских жена, али су као објекат негативне вредносне процене чешће резултат невоспитања и непознавања „реда“, јер је урбана призренска култура неговала култ међуљудске интеракције и веома се водило рачуна о поштовању обичајног кода. Мовирани облици имају наглашену субјективну вредност, с тим што је негативна конотативна компонента израженија код лексеме *дивл'акуша*, јер експресивност овог деривата проистиче из потенцијала који поседују оба творбена форманта. Пејоративно је маркиран аугментатив *дивл'ач'ина*, где је суфиксом интензивирано негативно значење мотивне именице. Метафоризацијом је преобликовано примарно значење дијалекатског облика *дивл'ожина* „дивља животиња, звер“ у „отуђена, неприступачна, недружељубива особа, самотњак“ (Чемерикић). Мотивно значење из домена зоологије индуковало је секундарно са човеком као денотатом. Функцију индуктора семантичке деривације имају импликационе семе садржане у првом творбеном елементу. У секундарном значењу лексема *дивл'ожина* остварује антропоморфну денотацију и негативну конотацију. Станиште дивљих животиња мотиватор је погрдног назива за нецивилизовану особу *шумл'ак*. Пејоративним суфиксом референту се приписују атрибути који карактеришу животну заједницу шуме, аналогично према *дивл'ак*. Турцизамом из области психичких својстава човека *диванија* (тур. *divane* „луд, суманут“) у призренском говору означава се луцкаста, неприступачна, дивља особа. Диференцијалну нијансу у односу на значење осталих лексема из ове подгрупе уноси сема 'луцкаст', као иницијална компонента семантичке структуре лексеме *диванија*. Социјална неприлагођеност и асоцијално понашање особе могу бити последица психичког поремећаја, што је вербализовано номинационом позајмљеницом која у семантичком садржају интегрише типове компонената који кореспондирају са датом изванјезичком појавом.¹⁸⁴

II. 5. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'непоуздана особа'

II. 5. 4. Лексичко-семантичка подгрупа именица са доминантном семантичком компонентом 'непоуздана особа' састоји се од лексичких јединица *ајнац'ија*, *ајнац'ика*, *дйменц'ија*, *дйменц'ика*, *игра*, *вейрушка*.

Нё л'и га знаш ишю ајнаји'ија је он? – Тако му вал'а кьд даја рабóшy ајнац'ије. – Със шюга ајнац'ију нё се фáч'ај у рабóшy.

¹⁸⁴ Овде је примењен семантички закон синегдохе, при чему је конкретум (психичка болест) пренесен на психичко поље.

Ајнаџ 'ика је на мајтер гу.

Зар мош да верујеш оному дйменџ 'ије Сйанку? – Сал тйј дйменџ 'ија вал 'аше да ни се умеша у тйј рабдйу.

Дйменџ 'ика је, мајко, шйо гу нема, ако тйи днњс рекне да је нйшйо бело, јујре ч'е тйи рекне да је тйј црно. – А, мори, дйменџ 'ике, докл'е ч'е се обрч'аш ка никоја врйешка?

Он је дајма игра и сьс њега неч'у да имам рабдйу.

Вејрушка је ойкако је, не му се верује. – Шйо ч'е ми вејрушка на дугању?

Именице турског порекла имају облике за мушки и женски род, тако да у односу релативне синонимије стоје синонимски парови *ајнаџ 'ија* и *дйменџ 'ија*, односно *ајнаџ 'ика* и *дйменџ 'ика*. Метафоричке номинације *игра* и *вејрушка* су двореферентне. Контекстуална или неправна синонимија успоставља се између примарног значења лексеме *ајнаџ 'ија* (тур. *aynaci*) „непоуздан, несигуран човек, врдалама“ (Чемерикић) и секундарног значења лексеме *дйменџ 'ија* (тур. *diyenci*) „1. кормилар; 2. фиг. нестална, превртљива особа“.¹⁸⁵ Компоненте секундарне семске структуре 'нестална' и 'превртљива' имплицирају значење „непоуздана особа“. Метафорички пренос остварен је развијањем семе која се тиче начина на који кормилар управља кормилом дајући правац лађи. Трансформациони модел апстрактно – конкретно примењен је у семантичком варирању лексеме *игра*, која из домена апстрактног („сплетка, интрига“) прелази у сферу номинације човека („превртљивац, непоуздана особа“), при чему задржава фигуративност а мења референцију. Мотивно значење којим је индуковано секундарно, са човеком као денотатом, у примеру *вејрушка*, термилолошко је из домена зоологије. Назив за врсту сокола мањег раста, који може да лебди у месту пренесен је асоцијативним путем на несталну, непоуздану особу. Индуктор метафоризације је сема која носи информацију о начину кретања ове птице из рода *Falco arvensis*. Експресивност се јавља у акту семантичког варирања као последица метафоричке трансформације.

II. 5. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лицемерна особа'

II. 5. 5. У оквиру ЛСГ са хиперсемом 'однос према другим људима' развија се подгрупа именичких лексичких јединица која обједињује елементе значења на основу диференцијалне семе 'лицемерна особа': *мазник*, *мазница*, *ич 'ијузл 'ија*, *маслар*, *масларка*, *ич 'и јузл 'ија*, *куламбара*.

¹⁸⁵ Метафоричко значење које лексема *дйменџ 'ија* има у Призрену није регистровано у речницима Елезовића и Букумирића, а немају га ни Скок ни Шкаљић. У осталим говорима призренско-тимочког дијалекта овај турцизам се не користи.

*Ti, móre mazniku, drugome udáraj ládne kříe, méne nemoj.
 Znam gu dobro, još dešétiom je óna bila maznica.
 Šiío íravo – íravo, da biíja maslar – biíja je.
 Č'ini mi se č'í óvoj devojč'e č'e bídne maslárka.
 Na koga se isíurilo vój devojč'e kuламbára?*

Дволичност као негативна карактерна црта рефлектује се кроз језик номинационим јединицама којима се обележавају носиоци ове особине.¹⁸⁶ Антонимски пар *мазник* и *мазница* има исту хиперсему ('односно према другим људима'), заједничку сему нижег ранга ('лицемерна особа') и различиту сему пола. Значење ових именичких лексема мотивисано је семантичким садржајем придева *мазан* „који се умиљава другоме да би извукао неку корист, лицемеран“, који чини творбену основу деривираних облика. У етимолошкој вези са њима су *маслар* и *масларка*, дефинисани семемом „улизица“. Семантика деривата овде не зависи од значења творбене основе, већ је формирана у процесу деривације аналогичном према облицима насталих од придева.¹⁸⁷ Односно праве синонимије са лексемама *мазник* – *мазница* и *маслар* – *масларка* успоставља турцизам *ич'и јузл'ија* (тур. дијал. *ičiyüzli*, поред *iki yüzli*) значењем „дволична особа“. ¹⁸⁸ Турска именица *куламбара* (тур. *gulâmpare*), употребљена само у женском роду, има семантичку вредност номинације према карактерним и моралним особинама „женска особа која додворавањем жели да извуче неку корист“ (Чемерикић).¹⁸⁹

II. 5. 6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лукава особа'

II. 5. 6. Варијантно значење испољавају номинационе лексеме које у свом семском саставу садрже компоненту 'лукава особа': *йоџул'енко*, *йоџуленница*, *алч'ак*, *коџил'*.

*Várđi se od Zamfira ze ón je gól'em ýoýul'énko.
 Né znaš ýi šíío ýoýul'énica je ýáj Milka.*

¹⁸⁶ Придев *дол'ич'ан* оптимална је лексикализација појмовних вредности које човека квалификују као улицицу и лицемера и припада придевском систему српског призренског говора (*И ýáj дол'ич'ни Крсџа да ми сол'и ýáмеј*)

¹⁸⁷ Трећестепени деривати *мазник*, *мазница*, *маслар*, *масларка* потичу од корена *маз-*, тј. од глагола *мазати*. Наставком *-ић* у једном правцу се развио поствербал *масић*, који је наставио да гради своју лексиколошку породицу и отуда *мазан* → *мазник* са упечатљивим семантичким помаком у односу на полазно значење. Суфиксом *-сло* (*масло*) оформљено је друго деривационо гнездо, којем припадају атрибутивне именице *маслар* и *масларка*, чије се значење удаљава од семантичке структуре мотивне именице и преноси се на човека са доминантном особином неискреног односа према људима (Skok II: 382, 383).

¹⁸⁸ У лексичком систему српског призренског говора ова реч фигурира и у придевском значењу.

¹⁸⁹ Када се односи на мушки род, тиче се сфере сексуалног опредељења.

Тому алч'аку ни за јен мангър не верујем. – Теј алч'аци и кожу ч'е му одереф нѐму.

На кога се исџурил џај коџил', њѐга га бџг сал за шѐр и сьздаја.

У моционом односу су именице *џоџул'енко* и *џоџул'еница*, префиксално-суфиксалне творенице са придевом *џоџул'ен* у творбеној основи, који у деривате пренеси цео семантички садржај „лукав, подмукао“.¹⁹⁰ У Чемерикићевом тумачењу компоненте 'лукав' и 'подмукао' семантички су изједначене, а повезује их сема потенцијалног карактера 'који има скривене намере'. Неутралну номинативну вредност у српском призренском говору остварује турцизам *алч'ак*. Негативна конотативна компонента неодвојива је од денотативне у структури лексичког значења „препредењак, варалица“ (Чемерикић), у којем је садржана импликациона компонента 'лукава особа'.¹⁹¹ Други елемент значењске структуре именицу *алч'ак* детерминише као периферну јединицу дате лексичке групе и приближава је подгрупи са надређеном семом 'сплеткарош', али је не удаљава од језгра лексичко-семантичке групе којој припада. Морфолошки облик *коџил'* семантички се диференцира од суфиксалне форме *коџил'е* на дијалекатском простору Косова и Метохије (Елезовић И: 311, 312; Букумирић 2012: 261). Семантички помак од етимолошког значења „ванбрачно дете“, што је примарно значење лексеме *коџил'е*, до „лукав, препреден човек“ речи *коџил'*, можемо пратити у контексту језичке интерференције.¹⁹² Значење „лукав, препреден човек“ ову атрибутивну именицу квалификује у семантичку категорију односа према другим људима и конотира ка негативном полу ЛСП *џсихичке каракџе-рисџишке човека*. Негативна конотација произилази из концептуализације деградираних моралних вредности, које су већ у примарној семантичкој реализацији испољене.

¹⁹⁰ Од метафоричког значења именице *џул* „шупље дрво кроз које се може ухватити лисица или јазавац“ (прасл. **ulь* „тоболац“) потичу глаголи *џулиџи*, *џоџулиџи*. Трпни придев *џоџуљен* јавља се само са префиксом (Skok III: 520). У стандардном језику придев *џоџуљен* има развијену семантичку структуру „1. трп. прид. од *џоџулиџи* (се); 2. згурен, погурен; 3. који је изгубио сјај, угашен; 4. мутан, тмуран; 5. неприметљив, сакривен; прикривен, притајен, подмукао“ (РМС IV: 810). На косовско-метохијском ареалу актуелизоване су семе 'прикривен', 'притајен' и 'подмукао' (Елезовић II: 115; Букумирић 2012: 467). Исто значење налазимо и у *Речнику лесковачког говора* (Митровић 1992: 301). У тимочком говору функцију квалификативног придева не врши трпни глаголски придев, већ је придевски облик изведен од глаголске основе и наставака *-ав* и *-ив* – *џоџуљав* и *џоџуљив* „који је подмукао, подао“ (Динић 2008: 634).

¹⁹¹ Поред *алч'ак*, који се користи и као придев, придевске лексеме којима се квалификује лукава особа у призренском идиому су: *потул'ен*, *окобас* и *шер*.

¹⁹² У говорима косовско-метохијског ареала препознатљив је утицај северноалбанског геге дијалекта, где *kopil* значи „spigius“ (Skok II: 147). Према изворима П. Скока ова реч потиче из албанског језика, одакле је у доба румунско-арбанашког номадизирања пренесена у остале балканске језике (Skok II: 147).

II. 5. 7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лажов'

II. 5. 7. Интегрална сема 'лаж' окупља атрибутивне именице *љџл'авац* / *љџл'ивац*, *лаџл'афко*, *љџл'авица*, *јаланц'ија* / *јальнција*, *јаланц'ика* / *јальнци'ика*, *мизевир*, *џрчилџжа*.

Љџл'авац љџл'ави.

Не верујем нишиџо џџому лаџл'афку.

Тејзи лаџл'авице л'и верујеш?

Ако џи река џај јаланц'ија, веруј ч'и неје истиџина.

Зар џејзи јальнци'ике да верујем, бџг да ч'ува!

Зар верујеш више џџому мизевиру зе мене?

Еџе га иде и џај џрчилџжа Тџза. – Онеј џрчилџже Тодџрке нишиџо ни на џреџавице да се обџси.

Наведене лексичке јединице номинују особу која је склона лагању, што прераста у њено доминантно карактерно својство. Такве личности обележене су номинационим средствима негативне конотације. Другостепени творбени дублети *љџл'авац* / *љџл'ивац*, *лаџл'афко*, *љџл'авица* у семантички садржај уграђују значење придева *љџл'ав* / *љџл'ив* „који говори неистину“ (Чемерикић), који, пак, у својој семској структури садржи све компоненте именице *љџжа* од које је изведен. У моционом односу су именице *љџл'ивац* и *љџл'авица*, док облик *лаџл'афко* нема еквивалента у женском роду. Суфиксом *-ко*, који иначе има деминутивну вредност, ублажава се степен испољености особине, тј. умањује се пејоративна експресивност лексеме. Етимолошко значење турске речи *јаланц'ија* (тур. дијал. *yalanci*) очувало се у призренском говору. Лексема се користи као номинација за онога који лаже, а формиран је и морфолошки облик *јаланц'ика* за денотацију женских особа које радо прибегавају лажима. Доминантна компонента 'лажљивац' у семантичкој структури турцизма *мизевир* (тур. *müzev(v)ir*) квалификује ову лексему у подгрупу са категоријалном семом 'лаж', мада је семантички блиска и члановима подгрупе са хиперсемом 'сплетка'. На овај закључак наводи нас компонента 'непоштен', али и семантика деривата *мизевирљк*, који изворно означава сплеткарење. Код Чемерикића је забележено значење „покварењаштво, непоштење“ (Чемерикић), што потенцијално упућује на лукаво поступање са циљем да се нешто постигне. Простим слагањем настао је домаћи композит *џрчилџжа*, са метафорички преобликованим значењем саставних елемената, глаголског облика *џрчи* и именице *љџжа*. Особа је у потпуности идентификована са карактеристичном карактерном особином, представљеном другим чланом у сложеници. Императивним обликом глагола *џрчи* вербализована је перцепција кретања особе која преноси лажи и гласине и интензививирана негативна експресивна вредност.

II. 5. 8. ЛСПГ именица са хиперсемом 'сплеткарош'

II. 5. 8. Особа која потајно и лукаво поступа с намерама да оствари неку корист на дијалекатској слици човека представљена је лексемама *мешореч'ник*, *мешореч'ница*, *фиџмеџ'ија*, *фиџмеџ'ика*, *дубараџ'ија*, *фесатџ'ија*.

Другар му је и њај мешореч'ник Благој.

Онџзи мешореч'нице нишиџо не верујем.

На враџи да ме носи њај фиџмеџ'ија Душан шиџо ме доџтера у овај ал.

Јџному дубараџ'ије моџе л'и да се верује, аџ'иба?

Гол'ем фесатџ'ија се наџрави.

Сплеткарош се не уклапа у апстрактни портрет прототипа који колектив гради. Таква особа је далеко од замишљених идеалних вредности, маркира се као карактерно и морално лоша и маргинализује као непожељни члан друштвене заједнице. Отуда се у систему именовања човека на основу односа према другима у којима се испољавају његове карактерне особине нашао већи број лексема за номинацију интриганта. Семантички садржај номинационих јединица актуелизира сему негативне субјективне оцене. Домаћи називи локалног карактера *мешореч'ник* и *мешореч'ница* чине семантички пар који се разликује по обележју пола, што је лексикализовано суфиксацијом. Остатком семантичке структуре експлицирају значење елемената од којих су састављени, глагола *меша*, именице *реч* и придевског наставка *-ан* „који прави сплетке“ (Чемерикић). Овако сложен придев у именице деривираних суфиксима *-ик* и *-ица* уноси комплетно значење развијено механизмом метафоричког преноса. *Nomina attributiva* *фиџмеџ'ија* (тур. *fitnesi*) базира се на значењу турске именице *фиџме* (тур. *fitne* „сплетка, интрига“) из области друштвеног морала. У Призрену је сачувала денотативни неутрални карактер, али су деривати, један преузет из турског језика, други према њему обликован, пејоративно обојени. Атрибутивна именица *дубараџ'ија* значење заснива на секундарној рализацији именичке речи *дубара* (тур. *dubara*) „1. две двојке у барбуту и табли; 2. фиг. сплетка, превара“ (Чемерикић). Домаћом творбом деривиран је облик којим се денотира особа склона сплеткарењу. Номинација *фесатџ'ија* (тур. *fesatçı*) компонентом 'сплеткарош' припада овој подгрупи као периферни члан. С обзиром на то да именује особу склону свађама и сплеткама, остаје у домену међуљудских односа и целокупном семантичком структуром гравитира ка ближем центру групе.

II. 5. 9. ЛСПГ именица са хиперсемом 'преварант'

II. 5. 9. Репертоару негативног именовања човека придружује се скуп лексема којима се денотира особа која обмањује друге *ил'еџ'ија*, *ил'еџ'ика*, *и'узбоџаџ'ија*, *џангџлоз* / *џонгџлоз*.

*Ил'еи'ија, доша да се фика със њуњено јајце. – Гл'едај како мери Ри-
сџа, зе он је ил'еи'ија. – Със ил'еи'ије не се играм.*

*С њуј ил'еи'ику неч'у да играм. — Сџојанку не гу викај ч'имч'и је
ил'еи'ика.*

Узела муџа и'узбојаи'ију.

*Грбач'и се, ч'уч'ка, њеџа се њо њуџ'е рабоџе, а све за кога, за њога
њојнога њанголоза.*

Заједничка компонента која обједињује елементе значења чланова овог лексичког скупа је сема 'превара'. То је и доминантни елемент значења у семантичкој структури турске именице *ил'е* (тур. *hille*), која мотивише значења изведеница *ил'еи'ија* и *ил'еи'ика*, са референцијом особине на мушку, односно женску особу. Метафоричким преносом је реализовано значење турцизма *и'узбојаи'ија* (тур. дијал. *göz boyacı*), које ову лексему сврстава у ред *nomina attributiva* а не у *nomina agentis*. Секундарна семантичка реализација „варалица, преварант“ добијена је продуктивношћу семе 'обмана', која је садржана у примарном значењу „мађионичар“. Значењске компоненте које сугеришу варање, обмањивање других шире се на различите сфере деловања човека, па га примарно карактеришу у оквиру социјалних категорија, а секундарно у домену психологизације личности. Деривационим, па потом семантичким варирањем настао је именички облик *џанголоз*, који у Призрену значи „варалица, покварењак“.¹⁹³ Елементи датог лексичког скупа имплицирају пејоративно експресивно значење и садрже негативну оцену као потенцијалну компоненту семантичке структуре.

II. 6. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према себи'

II. 6. Диференцијална сема високог ранга 'однос према себи' спецификује значење лексема које припадају ЛССП *каракџер* и сврстава их у посебну лексичко-семантичку групу. Овој категорији именовања припадају лексеме са интегрално-диференцијалним компонентама 'охола особа' и 'хвалисава особа'.

II. 6. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'охола особа'

II. 6. 1. Именичке јединице које се односе на охолу, горду, поносну особу су *јордамци'ија* / *јордамци'ика* и *фодул* / *фодулка*.¹⁹⁴ Дистинкција по полу

¹⁹³ Елезовић даје ширу семантичку дефиницију ове речи „беспосличар, мангуп, варалица, обешењак“ и с обзиром на семантику изражава сумњу у њено порекло од грчког термина из религијозне сфере *παρχαλόζ* (Елезовић II: 55). Ни Скок не даје прецизно етимолошко објашњење (Скок III: 596).

¹⁹⁴ Тематској групи 'однос према себи' припадале би и глаголске јединице које налази-мо у Чемерикићевом речнику: *џогол'еми се, дрџи се нагол'емо, јордџми се, фодул'и се*.

лексикализује се морфолошким формама. На основу дистинктивног знака 'мушко' / 'женско' лексеме раздвајамо у два синонимска пара.

II. 6. а. Атрибутивне именице *јордамџи'ија* и *фодул* означавају човека на основу његовог мишљења о себи самом и, у вези с тим, његовог односа према окружењу.

Браћи му беше њо јордамџи'ија.

Познавам ја добро њога фодула Мику.

Турцизми *јордамџи'ија* (тур. *yordamci*) и *фодул* (тур. *fodul*) су блискозначнице. Имају заједничку хиперсему и сему нижег ранга 'охол', које чине идентификатор, односно језгро њихове семске структуре. У семантичком садржају именице *јордамџи'ија* конкретизатор значења је сема 'поносит', док су код другог члана синонимског пара периферни елементи номиналног значења семе нижег ранга 'сујетан' и 'разметљив'. Лексемом *јордамџи'ија* номинује се охоло мушка особа која има претерано високо мишљење о себи и с омаловажавањем се односи према другима. Лексема *фодул* именује таштог човека који се размеће, хвалише, шепури.

II. 6. б. За именовање охولة женске особе користе се *nomina attributiva* *јордамџи'ика* и *фодулка*.

Џуџа аџи-Појова гол'ема је јордамџи'ика.

Искоч'и фодулка на мајџер.

Именице женског рода настале су домаћом творбом уз помоћ моционих суфикса *-и'ика* и *-ка* и, осим референције, садрже све елементе значењске структуре као и њихови еквиваленти мушког рода. Сема негативне оцене присутна је у семантичком садржају именица ове лексичко-семантичке групе.

II. 6. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'хвалисава особа'

II. 6. 2. Особа која хвали саму себе, која се размеће својим поступцима и успесима означена је експресивима *фалџи'ија*, *фал'ивеч'ера* и *фал'игуза*.

Нажалост, Чемерикић није оставио потврде које би илустровале контекст употребе ових лексема. Јасно је да су мотивисане глаголом *фал'и се* „хвали се преко мере“, изражавајући однос човека према самоме себи. Лексеме којима се номинују хвалисавци односе се и на мушке и на женске особе.

II. 7. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према раду'

II. 7. Номинација човека заснована на његовом односу према раду сублимира психолошки, тј. етички, вољни аспект човекове личности, радну способност и социјално ангажовање. Човеков положај у друштву у великој мери зависи од његове радне активности и става према послу. Друштвеној заједници потребни су појединци који се савесно односе према радним задацима и поштују радну етику колектива. Критеријуми социјалне норме спрово-

воде се на два плана – жеља за рад и посвећеност послу. Појмовне вредности у категорији човековог односа према раду утиснуте су у језички систем кроз ознаке за именовање вредних / лењих и марљивих људи. Лексичке јединице постају кодови традиционалног поимања радне делатности на основу којих се може реконструисати слика прихваћеног, друштвено пожељног, радно активног појединца. У свим секторима радне делатности, као и у кућним пословима, очекује се мотивисаност за рад и потпуна посвећеност ономе што се ради. Социјална морално-етичка норма прописује савестан однос према послу и све што је супротно еталону осуђено је од сране друштва. Семантички садржај језичких јединица у овој категорији именовања прати став заједнице према особама које вољно обављају радне обавезе или које не воле и неће да раде, што се испољава позитивном или негативном оценом. То се огледа и у структури ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према раду', која је асиметрично устројена. Обим именичких лексема које актуелизирају сему негативне оцене далеко је шири од неутралних номинација којима се изражава позитиван однос према раду. Већина именица ове групе ситуирана је у негативној сфери именовања човека према карактерним особинама и гравитира ка негативном полу ЛСП *психичке карактеристике човека*.¹⁹⁵ Дата ЛСГ именица подељена је у две антонимске подгрупе, супротстављене диференцијалним семама високог ранга 'вредна особа' – 'лења особа'.

II. 7. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'вредна особа'

II. 7. 1. Неутралног су карактера јединице којима се номинује онај који ради с вољом, који показује жељу за рад. Именичке лексеме обухваћене интегрално-диференцијалном семантичком компонентом 'вредна особа' деле се у два микрореда према семантичкој ознаци за пол, чији елементи ступају у синонимске парадигматске односе.

II. 7. 1. а. Синонимски ред граде лексеме са заједничком семом 'вредан човек': *рабоџник, дикаџ'ија / дикач'ија, самоџџник, самоџџ'џник*.

Рабоџник је џај ч'овек, да га џо рабоџник нема у нашу маалу.

Ако оч'еш да џи се куч'а измеремеџи л'уџки, џогоди онога дикаџч'ију мајџџор-Сџџџка.

Иде џо села, рабоџа џамо, џџа се, самоџџџник, да заслужџи комач'е л'џба. Самоџџџ'џник, сџџџро, џо џџа дџн рабоџа џо џуџ'е куч'е.

Доминанта синонимског реда је домаћи другостепени дериват *рабоџник*, изведен од придева *рабоџан*, чији је семантички садржај „вредан, радан“ у потпуности уграђен у значењску структуру изведенице на *-ик*. У семантичкој структури лексеме *рабоџник* налазе се само идентификационе

¹⁹⁵ Запажања руских истраживача дијалекатске лексике показују исту тенденцију у оквиру ЛСП 'однос према раду' (Луќјанова 1985: 1; Еремина 2003: 13 ; Литвинова 2011: 74).

семе 'вредан, радан' и 'мушка особа', које је квалификују у језгро лексичко-семантичке групе. Денотативне једрене семантичке компоненте 'вредан, марљив' допуњене су семом нижег ранга 'педантан у послу', која се односи на план уредности и тачности обављања каквог посла, што лексеми *дикаџич'ија* (тур. *dikkat* „пажња“) сврстава у шири центар лексичког скупа коме припада. С деривационог аспекта, облик *дикаџич'ија* домаћа је творба суфиксом *-ч'ија* (Петровић 2012: 115).¹⁹⁶ Морфолошком сегментизацијом сложеница *самоџејник* и *самоџејл'еник* долазимо до семантичке мотивисаности њиховог актуелног значења. Други елемент композита *џеј-* творбена је основа од глагола *џеј се*, који у призренском идиому има полисемантичку структуру, а као једно од секундарних реализује и значење „сатире се од посла“. Цео семантички садржај слива се у нову реч и суфиксом *-ник*, односно његовом сложеном варијантом *-јеник*, приписује се референту, мушкој особи, док први део *само-* означава да се радња исказана другим делом сложене речи односи на самога себе. Прве две лексеме имају неутралну експресивну вредност, док су композити емоционално обојени. Емоционално-експресивна вредност лексема *самоџејник* и *самоџејл'еник* условљена је социјалним положајем особе која је принуђена много да ради да би остварила основна егзистенцијална средства. Осећање говорника које преовладава у том контексту је сажаљење. Међутим, може се развити и негативан однос према особама које с резигнацијом подносе тежак рад или према онима који прекомерно раде како би приграбили што више материјалних добара. Конотативна компонента субјективне оцене може се наслутити из контекстуалне ситуације.

II. 7. 1. б. Лексичке јединице које садрже категоријалну денотативну сему 'вредан', обавезну семантичко-граматичку компоненту лица 'особа' и факултативну компоненту пола 'женски' формирају синонимски ред *рабојница*, *дикаџич'ика* / *дикач'ика*, *самоџејница*, *самоџејл'еница*, *уџејаница*, са дијалекатском доминантом *рабојница*.

¹⁹⁶ Етимолошко значење проширено је у језику примаоцу придевским формама на *-л'ија* и *-ч'ија* – *дикаџил'ија* (*Тај калфа му је много дикаџил'ија*. – *Исиџурила се на маџиер, и она беше била џако дикаџил'ија за свеџиџо*) и *дикаџич'ија* (*Рисџа Кикмир и у сџарос осџаде џако дикаџич'ија ка џиџо беше у младос*. – *Тај сџарџа јеџрва џо неје дикаџич'ија зе џај млац'џа*) на сферу радне делатности „марљив, вредан, пажљив; спреман да се заузме за нешто“. Појмовна вредност вредне, марљиве особе у српском призренском говору репрезентована је још придевским лексемама: *рабојџн* (*Тај млац'џа Суџанина ч'џрка џо рабојџна је од ч'џрке*), *врџџн* (*Он је најврџџн од све брач'у*. – *Најмиџка је, ама је најврџџна*), *џрбай* (*џрбай деџе гу џскови*. – *По џрбай је од браџа*), глаголским лексемама *џеј се* (*Док могаџе, џејџе се със џај врџиџи лов џо џланине*), *дириџи* и (*У џрвиџу, џај веселџица сама дириџи'џе у џуџ куч'у, у џај калабаџк*), *далџи се* (*Кџд се далџи се у рабојџу, она ниџиџо не ч'ује џиџо гу зборџи*) и фразеолошким јединицама *ч'џни дикаџи* (*Ч'џни дикаџи да не џи џрегџри џај џоџч'а*), (*не*) *диџне главу* (*У џџеџџу и у врџиџбу сел'ани главе не моџсеџ да диџнеџ од рабојџе*. – *Гџл'ем џџмеџ у џај калабаџк у куч'у не џи дава главу да се диџнеџ*), *убиџен од рабојџе* (*Убиџена је, чучка, од рабојџе*).

За рабоџу не брѝнем, Сѝојанка је млого рабоџниџа.

Тај снаа гу је млого дикаџч'ѝка, и у ѝкање, и у шиџење, и у везење, и у ѝл'еѝење, и да дрџи куч'у и деџу, за сваку рабоџу је, да је жѝва.

Млого се рано дѝза ѝај самоѝеѝниџа.

Ради ѝо ѝуѝ'е куч'е да рани деџу, самоѝеѝл'ениџа.

Млого је рабоџина, уѝеѝаниџа, залак л'ѝб у уѝѝа не ѝуѝра.

Микроред именица женског рода кореспондира са микроредом именица мушког рода у свим сегментима семантичке структуре, осим у категорији пола. Лексема код којих је референт семантичког садржаја женска особа значењски одговарају лексемама са мушком референцијом, што је морфолошки обликовано моционим наставцима *-ик / -иџа, -ѝ'ѝја / -ѝ'ѝка*. Семантички ред именица женског рода богатији је за префиксалну сложеницу *уѝеѝаниџа*, која у лексичком систему српског призренског говора функционише као морфолошки, семантички и експресивни еквивалент именица *самоѝеѝниџа* и *самоѝеѝл'ениџа*. Степен интензитета изражен је квантификатором 'много' у семантичкој интерпретацији ових лексема „женска особа која много ради“ (Чемериѝић).

II. 7. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лења особа'

II. 7. 2. На супротном, негативном полу ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према раду' групишу се лексичке јединице које у свом денотативном садржају имају сему 'лења особа'.¹⁹⁷ Семантичка компонента високог ранга 'лењ' представља језгро семске структуре већине лексема дате подгрупе. Денотативни семантички слој праћен је одговарајућим конотативним елементима. Емоционалност и негативна оцена јављају се као константне једрене конотативне семе у семској структури лексема ове уже лексичке скупине. Јединице лексичко-семантичке подгрупе имају функцију карактеризације личности. Њихов садржај приписује се особама мушког и женског пола, што је граматички диференцирано, осим у категорији општег рода, при чему се референт одређује на основу контекста, тј. говорне ситуације.

II. 7. 2. а. Лења особа мушког пола означава се номинационим јединицама које међусобно ступају у синонимске парадигматске односе, градећи синонимски ред: *нерабоѝѝѝја, мрзеѝа, гоѝѝован, дѝнгуѝа, залудник, дѝмбел', дѝмбел'ана, бадѝјавѝ'ѝја, гѝмсьз, калѝѝзан, локмаѝ'ѝја, сѝрѝѝук, ајл'аз, ајл'ак, ајѝа, бѝвол, бѝздол, крл'а*, међу којима се лексема *нерабоѝѝѝја*

¹⁹⁷ Детаљну компоненѝијалну семантичку анализу језичких јединица којима је лексикализован концепт лењог човека у савременим говорима Новосибирске области представила је Н. А. Лукјанова у раду *Лексико-семантиѝескаја група „человек ленивѝй“ в диалектној системе (опѝт семантиѝеског анализ)* (Лукѝянова 1985).

издваја као доминанта, јер се њоме, односно њеном стандардном варијантом *нерадник* дефинише значење осталих лексема у реду.

Ајде, море нерабошћијо, дијај се.

Не знаш кој је њо мрзџа, он ел'и браћи му.

Гошћован сџсћиро, да мрдне неч'е, сал ч'џка на гошћово. – О[д] њога гошћована л'и ч'џкаш да урабџи нишћо? – Ако оч'еш да се грџеш, море гошћовану, иди ња наџџај ма ло дрва.

Тај дџнгуба Сћџфан Скошћул'а.

Тај залудник Мире, нишћо не рабџи.

Још не л'и се диџе њај дџмбел'? – Ајде, море дџмбел'у, рабџијај, џ црвцу да рабџиаш њод сџбе. – За калфу њогодија онога дџмбел'а Саву.

Од њџга л'и ѡраџиши рабџиу, о[д] њога дџмбел'ана л'и? – Дџмбел'ана бија, дџмбел'ана и осћаде.

Ка сваки бадијавџ'ија: сџди, нишћо не рабџи, сал скићи сокаџе. – Тога бадијавџ'ију л'и да узнем за орћака. – Од њџга л'и, од њога бадијавџ'ије л'и иџкаш алављк?

Млога ч'е се уфајди од онога гамсџза шћо га узџја на дугану. – Ајде, море гамсџзу, дијај се, вал'а да се рабџи.

Тога л'и си калџазана њогодија за калфу.

Локмаџ'ија је ч'и њо локмаџ'ија не бива.

Тога ли ајл'аза да узнем на дугану?

Тај сћрћук Андрџшка л'и ѡи је друсћо? – Де мош да ѡобџнеш ош ѡога сћрћука?

Тај сћрћуч'ина нишћо не рабџи, сал скићи сокаџе, не ми ѡрџба ѡа-кав.

Ти, ајл'азу, сџди дома. – Ајл'ази ѡраџиф јџн другога.

Тај ајл'ак, сћарџ му син, ѡраџи ѡаре у зајем. – Ти, брџ, ајл'аку, докл'е ч'еш ѡако?

Ајџа, скићи ѡо вџздџн. – Ајџу ѡрашћи да гу ѡослџша. – Ономе ајџе Куч'кару.

Исћџга се ѡај бивол ѡа салџе л'џжи. – Дијај се, биво лу, докл'е ч'е смрдиши ѡџј у дџшек?

Још л'и л'џжи ѡај биздол? – Мрџи га, биздола, да се ѡмери од мџсћо.

Сџди крл'а, ич'неч'е да се ѡмери од мџсћо.

Језичке ознаке за именовање нерадног човека, човека који не воли и неће да ради садрже негативно карактерно обележје 'лењ' и све изражавају негативно однос говорника, тј. социјалног колектива, према именованом лицу. Негативна оцена је исказана високим степеном експресивности, а експресивност се постиже формалним обележјима (пејоративним суфиксима), творбеном мотивисаношћу при транспозицији, семантичком мотивисаношћу

при метафоричком преносу именована или је условљена експресивним контекстом. Семема „беспосличар, нерадник, ленштина“ (Чемерикић), у којој је актуелизирана сема ’лења мушка особа’ као централна, повезује јединице *мрзеша, нерабошиџија, гоџован, дџгуба, залудник, дембел’, дембел’ана, бадијавџија, ајл’ак, бивол, биздол, крл’а* у синонимски низ. Широки дијапазон атрибутивних именица којима се номинује лења, нерадна мушка особа, показује високу продуктивност деривационих процеса и механизма полисемије у дијалекту. Домаћи деривати *мрзеша* и *нерабошиџија* мотивисани су значењем мотивних глагола, чији се семантички садржај слива у изведеницу (*мрзеша* ← безл. *мрзи* „нема воље за рад“; *нерабошиџија* ← *не* + *рабоџа*), а експресивност творбене основе појачавају пејоративни суфикси *-еша* и *-иџија*. Придевом *гоџов* мотивисан је супстантив *гоџован* „нерадник, онај који чека све готово“ (Чемерикић). Из семантичког садржаја основе произилази атрибутивни карактер деривираних именица којом се карактерише лења особа која од других очекује да раде за њега и да од других добије све готово. Конотативна ознака интензитета произилази из веома негативног емоционалног односа говорника према ономе ко ништа не ради, што је посебно изражено у директном обраћању таквој особи (*Ајде, море нерабошиџијо, диџај се; Ако о’ч’еш да се грџеш, море гоџовану, иди ња наџејај мало дрва*). Поствербал *дџгуба* настао је од глаголске сложенице *дџгуби*, а ова од синтагме *дџн губи*, али се транспарентна апстрактна примарна семантика „узалудно губљење времена“ конкретизује у секундарној реализацији преношењем на човека као референта, а именица добија карактер *nomina attributiva*. Од придевске основе изведена је именица *залудник*, са истим семантичким садржајем као *дџгуба*, „онај који узалуд проводи време, беспосличари, нерадник“. У апсолутној синонимској релацији са лексемом *залудник* стоји *бадијавџија*, деривирани од турског прилога *бадијав* (тур. дијал. *badiyava*, поред *bedava*), који је семантички еквивалент нашем *залуд*. Сема ’узалудно’ језгрени је елемент семске структуре мотивних речи, на којем се заснива значење деадвербијала, где употпуњује информацију о начину на који особа проводи време, тј. беспосличари. Овима се придружује још једна именица преузета из турског језика – *дембел’* (тур. дијал. *dembel, denbel*, поред *tembel, tenbel*), веома фреквентна у народним говорима јужне Србије и Косова и Метохије¹⁹⁸, а среће се и у околним балканским језицима.¹⁹⁹ Њену доминацију у овој семантичкој категорији потврђује податак из Регистра за СДА, где се појављује као једина номинација за ленштину.

¹⁹⁸ Елезовић I: 130; Митровић 192: 84; Златановић 1998: 93; Јовановић 2004: 379; Жугић 2005: 69; Стојановић 2010: 166; Букумирић 2012: 125.

¹⁹⁹ У македонском *дембел* (ДРМЈ), бугарском *дембел* (РБЕ), у албанском *dembel* (Петровић 2012: 110).

У призренском идиому јавља се и у облику *дембел'ана*, где нископродуктивни суфикс у грађењу именица мушког рода *-ана* има функцију пејоративне ознаке, односно интензификатора конотативног експресивног семантичког садржаја основне речи. Турски дијалекатски облик *aylak* уградио се квалификативним значењем „незапослен, беспослен“ у лексички систем српског призренског говора, где егзистира у лику *ајл'ак* као индеклинабилни придев и као атрибутивна именица са номинационом реализацијом „беспослена особа, ленштина“.²⁰⁰ Лексеме *бивол*, *биздол* и *крл'а* секундарним значењем припадају систему атрибутивних именица. Метафорички пренос мотивисан је активирањем семе колективне експресије, тако да аналошко повезивање почива на периферном семантичком елементу, односно на уверењу колектива да је биво лења, трома животиња. Персонификована својства (особине пренете са човека на животињу) поново се преносе на људе, сврставајући их у одређене типове. Лексичко-семантичка варијанта *крл'а* у секундарној реализацији актуелизира сему статичности из примарног значења „пањ, трупац“, док све остале семе десемантизује, при чему је архисема полазног садржаја замењена архисемом циљног семантичког садржаја 'човек'. Неактивност лење особе асоцира на непомичност одсеченог дела дрвета, па је продуктивношћу потенцијалне семе формирана још једна лексичка метафора за десигнацију особе „која ништа не ради, која само седи“ (Чемерикић).

Семантичка компонента 'лења мушка особа' централна је у семској структури турцизама *гамсвз*, *калїазан* и *локмац'ија*, али је допуњена семама нижег ранга које сужавају и конкретизују значење ових лексема. Лексичком јединицом *гамсвз* (тур. *gamsız*) именује се немаран, лењ, флегматичан човек. Човеков однос према раду у овом случају условљен је његовом природом. Интелектуална способност одређује однос према раду особе обележене лексичком јединицом *калїазан* (тур. *kalpazan*), чије значење Чемерикић интерпретира семомом „човек неспособан за рад, пропалица, нерадник“. Иако потиче из турске правне терминологије (Skok II: 22), овај експресив и у другим српским говорима остварује дифузност значења.²⁰¹ Централне семе 'особа мушког пола' и 'лењ', допуњене су компонентом денотативног садржаја 'живи на туђ рачун' у хијерархијској семној структури лексеме *локмац'ија*

²⁰⁰ У призренском говору постоји израз *ајл'ак седи* „ништа не ради“, вероватно према турском *aylak durmak* (Петровић 2012: 37).

²⁰¹ Код Елезовића је забележено „човек лажљив, пропао“ (Елезовић I: 274); Ј. Динић бележи три семантичке реализације лексеме *калїазан* „1. ленштина, нерадник; 2. одрастао дечак; 3. лажан новац“ (Динић 2008: 320). Само облик *калї* налази Букумирић у говорима северне Метохије са придевским значењем „који је изгубио породично васпитање, који је препуштен улици“. У неким говорима призренско-тимочког дијалекта срећемо глагол *калїи* са значењима: „грдим, корим“ (Живковић 1987: 64), „износи нечије мане али не са злом намером“ (Златановић 1998: 164), „наноси бол, полако уништава“ (Јовановић 2004: 439), „обасипа грдњама, грди, ружи“ (Жугић 2005: 151), „брука“ (Стојановић 2010: 352).

(тур. *lokması*) „готован, изелица“ (Чемерикић).²⁰² Конотативни садржај сачињавају актуелизоване конотативне компоненте: емоционалност – презрив однос говорника према носиоцу својства, негативна социјална оцена и интензитет – висок степен испољености негативне особине.

Сема нижег ранга 'скитница' релативизира значење лексема *ajīa*, *ajl'az*, *сјрџук*, *сјрџиџ'ина* и сврстава их на периферију лексичко-семантичке групе. Факултативна сема интензитета присутна је на нивоу конотативног значења лексема. Све јединице овог микросистема пејоративно су маркиране и садрже изразито негативан став колектива према онима који скитају а не раде ништа. Турцизам *ajīa* (тур. *hayta* „беспосличар, скитница“) преноси комплетан семантички садржај, и денотативни и конотативни, у језик примаоца.²⁰³ Семантички еквивалент у призренском говору му је, такође турска реч, *ajl'az* (тур. *haylaz*), чије је значење на нашем терену настало могућим укрштањем са *ajl'ak* (Петровић 2012: 37).²⁰⁴ Дисперзивно значење остварује лексема *сјрџук* „скитница, уличар, нерадник, беспосличар“ (Чемерикић), преузета из турске терминологије обичног живота (тур. *sürtük* „жена која сio dan besposliči, sokačara“) (Skok III: 364). Експресивно значење интензивирано је пејоративним обликом *сјрџиџ'ина* посредством творбене морфеме *-ина*, који поприма пејоративну конотацију творбене основе. Афективно значење остварено је компонентом емоционалности и високе негативне субјективне оцене.

II. 7. 2. б. Једрене денотативне семантичке компоненте 'лења' и 'особа женског пола', као и конотативне 'негативна субјективна оцена' и 'експресивност' повезују лексичке јединице *нерабошџија*, *гоџованка*, *залудниџа*, *дњгуба*, *дембел'ка* / *денбел'ка*, *дембел'јка* / *денбел'јка*, *дембел'уша* / *денбел'уша*, *дембел'ана* / *денбел'ана*, *бадијавџика*, *гамсџска*, *сјрџукач'а* / *сјџиџкач'а*, *шал'афа*, *биздол'иџа*, *џрескоч'кобила*, *деч'анска неџрел'а* у синонимски ред са дијалекатском доминантом *нерабошџија*.

²⁰² У језику примаоцу турска реч *lokması* потпуно је пресемантизовала изворно значење „уштипак“ (Петровић 2012: 196). Значење које овај турцизам има у српским говорима проистиче из семантике мотивне речи *локма* „залогај“. Отуда је *локмаџија* „изелица, муфташ“ (Елезовић II: 525), „онај који из јела узима најбоље комаде меса; који радо иде у госте и једе на туђ рачун; изелица“ (Живковић 1987: 77), „онај који једе и пије на туђ рачун“ (Букумирић 2012: 294). У говорима призренско-тимочког дијалекта срећу се морфолошки ликови *локмаш* „готован“ (Митровић 1992: 201), „готован, лакташ; онај који воли да једе и пије на туђ рачун, да нешто на лак начин добије“ (Јовановић 2004: 460) и *локман* „нерадник који радо једе и пије на туђ рачун“ (Динић 2008: 387). *Локман* је, пак, у околини Ниша „путујући посластичар“ (Јовановић 2004: 460), чиме се семантички приближава турском значењу које даје Елезовић *lokmađi* „који продаје неку врсту уштипака“ (Елезовић II: 525).

²⁰³ Пејоративни карактер и висок степен експресивности ове лексеме потврђује и Скок, који је сврстава у ред балканских турцизама за псовање (Skok I: 18).

²⁰⁴ Исто и у македонском (*ajlaz* арх. „скитник, безделник“, ДРМЈ) и у бугарском језику (*хайлаз* „мързеливец, лентяй“, РБЕ).

*О[д] шѐјзи нерабошѝије л'и искаш да ти видиш рабоѝу?
Оцрни се ч'уч'а с ѝуј жѐну му гоѝованку. – Онејзи гоѝованке гу је
шѐшко и гузицу да ѝомѐри.*

Шѝо сѐдиш ѝако, мори залудницо, шѝо не узнеш рабоѝу?

Онеј дѣнгубе л'и си остѝаила да ти маа вуну?

*О[д] шѐјзи дембел'ке л'и уч'иш ѝамеѝ? – Поѝѝај, мори денбел'ко,
ѝладне је вѐч'е, вал'а да ѝраѝимо р'уч'ак на дугању.*

*Дембел'ајка, мајко, мрзи гу и да се ѝомѐри од мѐсѝо. – Узни рабоѝу,
мори дембел'ајко, и не сѐди ѝако ка ѝај деч'анска неѝрѐл'а. – Тај денбел'ајка
Цаѝка мисл'и ѝеришане ч'е гу ѝаднеф ако се ѝрифѝаѝи за какву рабоѝу.*

*Онејзи дембел'уше Сѝане мука гу је и да се ѝомѐри од мѐсѝо. – Вѝкај и
ѝуј денбел'ушу бѝрем да ѝроснује кошул'е.*

*И она бѝла царска дембел'ана ка и маѝи гу. – Куку од греѝше, ѝуј
дембел'ану да узне да се укѣнач'и. – О[д] шѐјзи денбел'ане л'и искаш да ти
види рабоѝу?*

*Бадијавѝ'ика је ка маѝи шѝо губѝла. – Зѝр њу да узне, ѝуј бадијавѝ'ику?
– Л'ѝо гу рѐч'е, заѝвори гу усѝа шѐјзи бадијавѝ'ике Каѝе.*

*Тѐјзи гамсѝске ч'е гу ѝаднеф ѝеришане ако узне да расѝрѐби сѝбу. –
Оженѝја се, вѝкаш, оцрнија се кукавац шѝо узѐја ѝуј гамсѝску. – Гамсѝска,
ка и сѐсѝра гу.*

*Мори, сѝрѝукач'о, шѝо нѐ се свѝјеш дѝма да рабоѝаш, ѝѐке ѝако
скѝѝаш сокаѝе?*

Тѝ ли је жѐна ѝај његова шал'афа.

*Ада, биздол'ѝце дава л'и се ѝаква рабоѝа, ич'?' – Мука гу је, биздол'ѝце,
и да се омѝје, ѝѐке се омѝва ка мач'ка ѝрема југ.*

*Шѝо сѐдиш бадијава, мори ѝрескоч'кобѝло, шѝо не идеш у к'уч'у да
ѝомѝгнеш маѝѐре?*

*Тај мрзлавица, ѝај деч'анска неѝрѐл'а, Сѝефановѝца алка-Ванкина. –
Онејзи деч'анске неѝрѐл'е мука гу је и да се ѝомѐри од мѐсѝо.*

Веѝина лексема овог микрорѐда корелира са именицама којима се номинују мушка лица из подгрупе 'лења особа': *гоѝован – гоѝованка, залудник – залудница, дембел' – дембел'ка, бадијавѝ'ија – бадијавѝ'ика, гамсѝз – гамсѝска, сѝрѝук – сѝрѝукач'а, биздол' – биздол'ѝца*. Наведени пејоративи стоје у моционом односу, не нарушавајуѝи механизам творбе и принцип морфолошке еквиваленције: *-ѝ / -ка, -ѝца; -ник / -ница; -ѝ'ија / -ѝ'ика*. Именице *нерабошѝија, дѣнгуба* и *денбел'ана* су двородне. У оквиру микрогрупе пејоратива за женска лица у категорији односа према раду најпродуктивнија је творбена основа *дембел'*-, односно облик мушког рода од којег се граде номинације женског рода. Степен експресивности и негативна оцена појачани су пејоративно конотираним суфиксима *-ајка* и *-уша*: *дембел'ајка / денбел'ајка, дембел'уша / денбел'уша*. Везивањем више наста-

вака за једну основу формирају се једнокоренски синоними, какви су апелативи *дембел'ка*, *дембел'ајка*, *дембел'уша*, *дембел'ана*. Факултативну сему интензитета и афективно значење имају облици *сїрїукач'а* и *сїрїїч'їна*, којима се испољава негативан емоционални однос према носиоцу својства, односно лењој и нерадној женској особи. Исти семантички и експресивни садржај има императивна сложеница *їрескоч'кобила*. Међу колокатима, члановима ове дводелне конструкције постоји однос компатибилности, односно лексичке солидарности (Драгићевић 2007: 220). Колокати композита *їрескоч'кобила* су лексемски валентни, међусобно се привлаче, јер се у семантичком садржају оба члана појављује компонента 'скаче', у првом као доминантни, у другом као асоцијативни елемент значења. Преносну лексичко-семантичку варијанту у стандарду и дијалекту остварује лексема *кобила* и у секундарној реализацији маркирана је као погрдна.²⁰⁵ Само у синтагматском лексичком споју ове две речи остварују значење „нерадна, лења женска особа“.²⁰⁶ У хијерархијској семантичкој структури лексема *шал'афа* централно место заузима сема 'нерадница', а сема нижег ранга 'коју не занима кућа и посао, само дотеривање' сужава перспективизацију и нијансира њено значење. Микросистему лексичких јединица којима се номинује лења женска особа припада локални израз *деч'анска неїрел'а*, настао по једној од фигура којима је овичена, украшена спољна страна главног олтарског прозора цркве у манастиру Дечани. „Та фигура је женска и као да представља жену нерадницу (у Призрену *неїрел'а*) која седи на земљи савијених колена, на која је наслонила лактове, док је песницама поднимила своју главу“ (Чемерикић). Матафоричко значење остварено је асоцијацијом по сличности на релацији конкретно – конкретно (фигура – особа).

II. 8. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према новцу'

II. 8. У систему лексичко-семантичког субпоља 'карактер' прилично је јасно диференцирана парадигма лексичких јединица којима је исказан комплексни човеков однос према новцу и материјалним добрима уопште. Језичке ознаке које чине комуникациону основу у овој сфери људске делатности садрже семантику односа према личној својини и семантику односа према туђој имовини. Структура дате лексичко-семантичке групе организована је на принципу хијерархијских односа међу конституентима, интегрисаних у четири подгрупе према носећим компонентама семантичког садржаја 'дарежљив', 'расипан', 'шкрт' и 'похлепан', које су централни, дијагностички денотативни елементи значења. Конотативне семе

²⁰⁵ РСМ II: 760; РСАНУ 9: 686; Динић 2008: 339; Букумирић 2012: 250.

²⁰⁶ Сложеницу *їрескочїкобила* налазимо у бугарском језику, али у семантичкој сфери забавних игара а не у домену карактеризације личности: „забавна игра, при којој играчите се прескачат един друг“ (РБЕ).

испољавају се у семном саставу већине чланова лексичко-семантичке групе кроз негативну субјективну оцену и високи степен експресивности. Социјум не прихвата и јавно обележава особе које патолошки троше или претерано чувају новац. Све што искаче из оквира пристојног, нормалног именовано је пејоративним лексемама.

II. 8. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'дарежљива особа'

II. 8. 1. Доминантна идеја концепта дарежљивог човека је пружање материјалне помоћи другима. Његов однос према имовини је непристрасан, па је стога лексика којом је појам великодушне особе вербализован неутрална. С обзиром на то да не представљају дијагностичка својства личности, лексичке јединице са једреном компонентом 'дарежљив', иако нагињу ка позитивном полу поља, не прелазе границу неутралне оцене. У односу на експресиве негативне конотације, јединице ове подгрупе далеко су мање активне на плану језичке реализације.

II. 8. 1. а. Именице мушког рода интегрисане семом 'дарежљив' формирају микроред *давач', оварда, овардар*, чији елементи граде парадигматски однос синонимије.

Сирџа је истијина, ама је давач' шћо га нѣма. – Ош Сѣме игумана ѿо давач'а ч'овѣка ѿч'и нѣ ми видѣл'е.

Учини му добро ѿјј оварда Мѣлан алка-Цанѣн, без његовога гајреѣта, ѿн би ѿројјја сѣвѣм.

Тјј овардар увек ни даде арчл'ија локѣме ел'и бакл'аве.

Семантика лексеме *давач'* интерпретирана је семом „дарежљив, предусретљив човек“. Обједињујућа сема високог ранга улази у дефиницију ове атрибутивне именице, што је ставља у центар лексичко-семантичке групе. Значење деривата мотивисано је примарном семантиком глагола у творбеној основи – *дава* „1. а. предаје, уручује; б. дарује, поклања“ (Чемерикић). Контекстуално значење ове речи, уколико је стилистички употребљена, може бити трансформисано, и у том случају налази се у односу негативне симетрије са основним семантичким садржајем. У корелацији са домаћом изведеницом је турцизам *оварда* (тур. *hovarda*), који у призренском говору има и морфолошку варијанту *овардар*. Чемерикић не нуди семантичко објашњење ових лексичких јединица, али се илустрације из Призрена уклапају у Елезовићеву лексикографску дефиницију „галантан човек, широке руке“ (Елезовић II: 532–533), где је семантичка ознака 'дарежљив' изражена имплицитно, другостепено, што лексеме *оварда* и *овардар* одводи на ближу периферију лексичког скупа.²⁰⁷ Ове лексеме се могу означити

²⁰⁷ У семној структури секундарне семантичке реализације придев *галанѣан* садржи сему 'дарежљив' 2. „који лако троши новац, дарежљив, издашан“ (РСАНУ 3: 169).

као периферне још по једном критеријуму, а то је потенцијална компонента 'расипан' у изворној семантици „раскалашна, разуздана особа, распикућа“ (Елезовић II: 533; Петровић 2012: 226). Значење које *hovarda* има у турском језику и дијалектима еволуира ка оси позитивне номинације у српским говорима на Косову и Метохији и у македонском језику²⁰⁸.

II. 8. 1. б. Слаба фреквентност неутралног именовања осликава се на лексичком плану, што потврђује синонимски пар *давач'ка* и *оварда* за језичко означавање дарежљивих особа женског пола.

Благо си га Цане и Наџе с њуј њину јуну давач'ку. – Давач'ка је она, њојскаш л'и гу шџогодџер, ако има, одма ч'е њи даде.

Еквивалент именици мушког рода *давач'* јесте облик за женски род *давач'ка*, чији се семни састав ни по чему не разликује, осим у семи пола. Носилац дистинктивног обележја је морфолошка ознака, тј. суфикс *-ка*. Новонастала именица припада групи *nomina attributiva* – другостепених деривата. Лексема *оварда* је у Чемериџићевом речнику обележена као дво-родна.

II. 8. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'расипна особа'

II. 8. 2. У свести носилаца дијалекта танка је линија између позитивне и негативне евалуације људских особина, тако да великодушност и дарежљивост веома лако могу бити перципирани као прекомерно трошење новца, тј. расипништво. С обзиром на то да се тежи маркирању човека на основу једне његове доминантне црте и то негативне, очекивали смо већи број номинационих јединица у овој семантичкој категорији. Код Чемериџића затичемо само антонимски пар *зијанч'ар* и *зијанч'арка*.

Божје, шџо ми даде њаквога зијанч'ара сина?

Од њеј зијанч'арке нишџо не можеш да ушч'уваш.

Облик *зијанч'ар* преузет је из турске терминологије обичног живота (тур. *ziyankâr* „онај који наноси штету“). Суфиксацијом је у језику примаоцу образована форма за означавање носиоца особине женског рода. У српском призренском говору ова лексема има две архисеме, антропоморфну и зооморфну. Када се језички знак приписује човеку, лексеме *зијанч'ар* и *зијанч'арка* остварују дифузност значења. Семантичка реализација „штеточина“ (Чемериџић) имплицира значење „онај који је на губитку“. У одређеном контексту актуелизира се потенцијална компонента „расипан“, која сугерише једно од подзначања са човеком у улози референта „трошација, распикућа“.

²⁰⁸ *Оварда* придавка „што е широкодушен, дарежлив, услужлив, љубезен“ (ДРМЈ).

II. 8. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'шкрта особа'

II. 8. 3. Дијалекатске лексеме *џеџија*, *сњса* / *сњса*, *џ'ебрак*, *јаудија*, *кџиџија*, *гагрица*, *сџиџица*, *давач* представљају синонимски ред експресива са интегрално-диференцијалном семом 'шкрт'.

И џај џеџија л'и се изарч'ила да џи намесџи каву?

Осџај га њега, не ми знаи шџо сњса је.

Зар од аџ'и-Васил'а Ч'ифуч'еџа, од џога јаудије, ч'екаш добро?

Како да не, имаџни су они, џеке кџиџије: шџо куџуџеф све кришом, неч'еф никој да ги зна шџо имаф.

Преџекне л'и му од ак кој грош, он га џури на сџрану и не га арч'и без невол'е, гол'ем џ'ебрак је.

Гагрица је, јено џигаре бил'е не мџж да добијеш од њега.

Њџзи, џеџи гол'еме сџиџице је сџра да не џреарч'и ако ди даде јену каву.

Тај давач' аџ'и-Васил' се џреџрџе, на дискос џури џеја јен дџнар.

Чланови лексичко-семантичке подгрупе су или двородни или означавају носиоце особине мушког пола. Оваква језичка ситуација може бити резултат патријархалног културолошког модела расподеле новца, који је у рукама мушкараца. Номинације овога типа са женском референцијом употребљавају се у вези са намирницама, а из контекста сазнајемо да се ова особина приписује женама које „шкртаре“ на кафи. У језгру семне структуре свих јединица налази се компонента високог ранга 'шкрт', с обзиром на то да је свака од њих дефинисана апсолутним синонимима „тврдица, џиџија, шкртац“. Носећа компонента значења одређује њихов положај у групи, тј. квалификује их као централне елементе датог лексичко-семантичког скупа. Њиховом атрибутивном карактеру доприносе конотативне семантичке компоненте – негативна субјективна оцена и висок степен експресивности. Конотативни садржај конституената ове подгрупе рангира шкртост у сам врх непожељних карактерних особина.

Нејасног су нам порекла једнозначна именовања *џеџија*²⁰⁹ и *сњса*. Пиџија се у Призрену језички обележава и именичком јединицом *џ'ебрак*, којом се примарно означава просјак. До семантичког варирања дошло је аналогијом, поистовећивањем онога који се понаша као просјак услед тврдичлука са особом која живи од милостиње. Лексема *јаудија* којом се номинује тврдица, шкртац, произилази из турског назива за Јевреја (тур. *Yahudi*), а њена секундарна семантика почива на стереотипу о шкртости Јевреја. Секундарна номинација настаје развијањем потенцијалне семе колективне експресије. Још један етноним преузет из турског језика (тур. *Kipti*) врши функцију атрибутивне именице у српском призренском говору. Према

²⁰⁹ Наставак- *џа* вреоватно аналогно према *џиџија*.

наводима С. Петровић секундарно значење „циција“ лексеме *к̄ий̄ӣџа* „мотивисано је, могуће, тиме што се у Египту Копти сматрају великим тврдицама“ (Петровић 2012: 192). Фигуративно употребљена именичка лексема *гагрица* добија статус *nomina attributiva* општег рода, квалификујући особу као цицију. Метафорички пренос значења из зоолошке терминологије „инсект који напада жито и махунарке“ (Чемерицић) у сферу карактерологије заснива се на поређењу начина живота овог паразита и шкртог човека.²¹⁰ Секундарно значење лексеме *с̄ӣӣџа* („циција“) индуковано је потенцијалном компонентом садржаном у примарној семантичкој реализацији која носи информацију о физичком својству овог хемијског једињења, а која је садржана у њеном етимолошком значењу (грч. *στέρω* „стежање, сакупљање“). Асоцијативном везом која се успоставља на релацији конкретно (кисели камен) – конкретно (особа која се устеже да потроши новац) настаје метафора за шкртог човека, високо фреквентна и у стандардном језику и у дијалекту. Иронично употребљена, лексема *давач* реализује значење потпуно супротно основној семантичкој вредности.

II. 8. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'похлепна особа'

II. 8. 4. Семантичком садржају лексема *л̄о̄џов**, *ѓрсѓз*, *ч'ел'е̄ӣџи'ӣџа*, *ч'ел'е̄ӣџи'ӣџа*, *јанч'есеџ'ӣџа*, *а̄јдук*, *а̄јдукѓша*, *џуб* / *џуба* и *рука* иманентна је компонента 'похлепан', која их лоцира у ЛСПГ 'односно према новцу'. Овим лексичким скупом дата група се пресеца са негативним полом ЛСПГ 'моралне особине'.

II. 8. 4. а. Синонимски ред са дијалекатским доминантама *л̄о̄џов** и *ѓрсѓз* формирају именовања *ч'ел'е̄ӣџи'ӣџа*, *јанч'есеџ'ӣџа*, *а̄јдук*, *џуб*, *рука*, *ба̄ӣџак*, *ба̄ӣџакч'ӣџа* са семантичком вредношћу „мушка особа која је склона крађи, која на непоштен начин долази до новца“.

Па̄зи се од ѓ̄о̄га ѓрсѓза.

Да видиши, м̄ори, ш̄ӣџо б̄лаго набраја ѓ̄а̄ј ч'ел'е̄ӣџи'ӣџа. – Све ш̄ӣџо с̄ӣџека, с̄ѓс арам с̄ӣџека, ч'ел'е̄ӣџи'ӣџа.

К̄ѓд бе у Сел'а̄ник, ј̄ѓн јанч'есеџ'ӣџа ми украле алӣџне у Покријѓну ч'арӣџу.

К̄урва и а̄јдук с̄ѓс ѓ̄лач'се б̄ра̄ниф. – Ј̄ѓн а̄јдук ми украле а̄рч'у ч'арӣџу.

Аи'а-Данин с̄ин искоч'ӣџа џуб. – О̄ѓл'ач'каше ги џуб̄ѓви у Црнол'ѓво. – Бра̄ѓи му је биринџи'ӣ џуба у ѓ'аковѓч'ку на̄ӣџу.

Ч'увај, б̄ѓже, од рӯке.

Д̄ѓше му ѓ̄скоч'ӣ биринџи'ӣ ба̄ӣџк.

²¹⁰ На овакву везу упућује пример из РСАНУ којим је поткрепљено секундарно значење лексеме *гагрица* – *Гагрица [значи] ѓ̄врдица (који се закоѓао у своје б̄лаго као гагрица у ж̄ӣџо)* (РСАНУ 3: 143).

Ада, баџакч'ије даваф л'и се ѿол'ико ѿаре, ич'?

Лексема *лојов* нема у збирци Д. Чемерикића, али је њено постојање у српском призренском говору посведочено изведеницом *лојовлук / лојовљк* (Реметић 1996: 43, 45, 95). За именовање онога који краде, који је склон крађи, у овом идиому фреквентнији је турцизам *ѡрсѡз* (тур. *hırsız*).²¹¹ Турски термин из области трговине *ч'елеѡир* (тур. дијал. *çelepür*, поред *kelepir*) „непоштена лака добит“ (Чемерикић), суфиксацијом се трансформисао у језички знак за номинацију човека по негативној особини – *ч'ел'еѡирч'ија*. Турцизам *јанч'есеѡија* (тур. *yankesici, yankeseci*) „депарош, лопов“ уклапа се етимолошким значењем у структуру дате лексичко-семантичке подгрупе. Лексема *ајдук* у једном од својих значења испољава градативну појмовну вредност крадљивац – лопов – пљачкаш. У српском призренском говору то је њена примарна семантичка реализација.²¹² Из албанског језика преузета је лексема *ѡуб / ѡуба* (алб. *sub* „разбојник“), са ужом спецификацијом значења. Семантичка специфичност „хајдук, разбојник“ условљена је историјским околностима, тј. постојањем хајдучије у пограничним крајевима. Језичка интерференција остварена на лексичком нивоу детерминисана је традиционалном културом два географски блиска народа. Основно значење лексема *ѡуб* „одметник од турске власти који штити народ“ проширило се на преступника који отима од народа, пљачкаша. Метафором је индуковано значење именичке јединице *рука*, мотивисано функцијом оног дела горњег екстремитета којим се на силу узима, отима. Актуелизира се сема функционалности из примарне семантичке реализације којом је означена *рука* као део дела, док се остале семе десемантизују. Конотативни аспект секундарног значења интерпретира се у категорији карактеризације човека. Турцизми *баџак* (тур. *batak*) и *баџакч'ија* орбитирају на крајњој периферији овог лексичког скупа, јер већином садржинских елемената припадају микрогрупи са негативном моралном квалификацијом 'непоштен'.

II. 8. 4. б. Особе женског пола које испољавају похлепу према туђим материјалним добрима именују се паром блискозначница *ч'ел'еѡирч'ија* и *ајдукѡша*.

Тѡјзи ч'ел'еѡирч'ије л'и си дала да ѿи ѿере.

Ка и све Циганке и она је ајдукѡша.

²¹¹ Значење „лопов“ које лексема *ѡрсѡз* има у турском језику, није прихваћено ни у једном од балканских језика осим у српском. Етимолошки, може се довести у везу са именицом *рсѡз* од тур. *ırsız* „нечастан, непоштен“ (Петровић 2012: 247).

²¹² У речницима призренско-тимочке говорне зоне и говора на Косову и Метохији семантичка реализација „лопов“ јавља се као примарна (Митровић 1992: 13; Јовановић 2004: 336; Жугић 2005: 4; Букумирић 2012: 18) или као секундарна, тамо где је основно значење „борац против турске власти“ (Елезовић I: 6, Златановић 1998: 15; Јакшић 2008: 2; Стојановић 2012: 25).

Конотативне значењске компоненте, експресивност и негативна субјективна оцена, активирани су творбеним процесима. Пејоративност деривираниог облика *ч'ел'ејирри'ика* резултат је комбиновања творбене основе и одговарајућег наставка, којим се семантички садржај мотивне речи приписује референту као негативна особина. У другом примеру, творбени формант има двоструку функцију, јавља се као граматичко обележје рода и као семантички знак којим се интензивира експресивни ниво значења основне речи.

II. 9. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према храни'

II. 9. Један од слојева карактеризације човека тиче се човековог односа према храни, који је семантички повезан са психолошком категоријом похлепе.²¹³ Веза између појмовних вредности које се односе на храну и оних које укључују похлепност, у дијалекту је стабилна и транспарентна. 'Похлепан на јело' главна је семантичка компонента семема којима се дефинишу именована овог типа, а своде се на синонине прождрљив, незасит, халав, грамзив.²¹⁴ С друге стране, међу носиоцима дијалекта развијен је концепт човека који једе мало и са смањеним апетитом, који је представљен богатим репертоаром дијалекатски обојених номинационих јединица. Особе које подлежу експресивној номинацији одступају од прототипа, тј. онога који има умерен однос према јелу.

Именичке лексеме са хиперсемом 'однос према храни' распоређене су у две подгрупе, које обједињују елементе на основу интегрално-диференцијалних компонената високог ранга 'прождрљива особа', односно 'гадљива особа' и чији елементи ступају у антонимске парадигматске односе.

II. 9. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'прождрљива особа'

II. 9. 1. Пратећи лексичку парадигму именица са хиперсемом 'однос према храни', долазимо до мањег лексичког скупа који интегрише члано-

²¹³ У оквиру ЛСП 'однос човека према сопствености', А. Едаљина разматра узајамни однос лексичко-семантичких области 'храна' и 'похлепа', примењујући мотивациону анализу на дијалекатској лексици (Едаљина 2012: 21–29).

²¹⁴ „Значење придева *похлепан* у синтагми *похлепан за јелом* није исто као семантичка реализација придева *похлепан* у његовом примарном значењу. Оно се у синтагми своди само на + и на придодату експресију. На преко потребну ситуацију за разумевање придева ЛО упућује зависни део синтагме... Иако типичну ситуацију за употребу придева *похлепан* нисмо испитали, претпостављамо да је то похлепа за новцем. Ако имамо у виду ту ситуацију, не морамо да сместимо придев у одређену семантичку позицију, а ако имамо у виду било коју другу ситуацију, морамо је назначити одређеном семантичком позицијом у коју смештамо придев ЛО. А ово је и разумљиво и очекивано, с обзиром на то да се секундарна значења придева, као и свих других лексема, могу реализовати само у детерминисаној семантичкој позицији“ (Драгићевић 2001: 176–177).

ве на основу заједничке семе 'прождрљива особа'. Конституенти подгрупе даље се гранају у два микрореда, са референцијалном дистинкцијом по полу.

II. 9. 1. а. Именице са заједничком носећом компонентом 'прождрљив' и диференцијалном 'мушки пол' формирају микроред синонима: *гладник*, *гладнич'ина*, *изеша*, *аждер*, *ала*, *алавац*, *алавко* / *алафко*, *алосија*, *вешипер*, *ламња*, *лаишимуа*.

Насиши л'и се тај гладник? – Гладника можеш л'и да насиши? – На, гладнику, наједи се.

Гладнич'ина је, никд да се засиши. – Тому гладнич'ине Васиљу приноси глумбул јуну ч'инију, сам ч'е гу изеде.

На, наједи се, изешо ниједн.

Досиша море, аждеру, ч'е ти се узне на зло толико једече.

На, насиши се, ало незасиши.

Нишио не мож да ушч'уваш од тога алаваца Цеке. – На, алавицу, наједи се јенију.

Тому алавку нишио не му је досиша. – Тај алафко алави Пејруш.

Алосију ка шио је он можеш л'и да насиши?

На, наједи се, вешиперу. – Кој може да нарани тога вешипера.

Даде и тому ламње л'еба и сирен'е.

Од тога лаишимуе нишио не мош да скријеш.

На денотативном плану сви чланови синонимског реда означавају мушку особу која много и халапљиво једе. Конотативни ниво значења одражава негативан став говорника према таквим особама, испољен високим степеном експресивности. Денотативне једрене семе 'незасит' и 'прождрљив' сврставају ове атрибутивне именице у центар лексичко-семантичке групе, а конотативне их поларизују ка негативној сфери поља. Пејоративне номинационе јединице *гладник* и *гладничина* потичу од истог корена, именице *глад*. Од придевске основе деривирана је именица *гладник*. Творбени формант *-ик* је неутралан и најчешће кореспондира са придевима на *-ан*. Везивањем за творбене основе експресивне семантике попримио је пејоративни карактер. Аналогијом према пејоративним облицима насталим овим суфиксом дериват *гладник* остварује негативну конотацију, иако је мотивисан семантички неутралним придевом. Факултативна конотативна сема интензитета актуелизира се у семантичком садржају трећестепеног деривата *гладнич'ина*. Формантом *-ина* појачан је степен експресивности мотивне речи. Девербативни дериват је експресив *изеша*, где је суфикс *-еша* носилац експресивне вредности лексеме. Семантичким варирањем развиле су се секундарне семантичке реализације термина из области народног веровања *аждер* и *ала*, које служе за номиновање незаситих, прождрљивих особа. Процес метафоризације активиран је продуктивношћу доминантне семе 'прождрљив' из примарног семантичког садржаја лексеме *аждер* (тур. заст. *ajder, ejder* „змај“). Особина

митолошког бића приписује се човеку, чиме се предимензионара човеков однос према храни и потенцира негативно својство онога који прекомерно и похлепно једе. Истим механизмом настало је метафоричко значење лексеме *ала*. Облике понашања који излазе из оквира умерености и пристојности колектив строго процењује и негативно оцењује. Особе оквалификоване по неком непожељном својству одступају од реалне слике прототипа. Стога, нису необичне асоцијације и поређења са фантастичним бићима, чиме се таква лица на неки начин мистификују а њихове особине, које социјум не прихвата, хиперболизују у негативном смеру. Метафора *ала* учествује у грађењу нових номинационих јединица, посредно или непосредно. Мотивна је реч првостепеног деривата *алосија*, где сложени суфикс има важну улогу у интензивирању експресивности семантичког садржаја творбене основе. Трећестепени дериват *алавко* изведен је од придева *алав* „који једе много и брзо“ (Чемерикић)²¹⁵ наставком *-ко*, који у дијалекту поприма пејоративну компоненту значења, с обзиром на учесталост његовог везивања за пејоративне творбене основе. Творбени формант *-ко* има вредност суфикса субјективне оцене слабијег интензитета, што води закључку да творбени синоними *алосија* и *алавко* на конотативном плану изражавају различити степен пејоративности.²¹⁶ Незасита особа доводи се у асоцијативну везу са још једним прождрљивим бићем из митолошке сфере, које се у Призрену назива *вешџер*. Контекстуално значење лексеме *вешџер* открива потенцијалну компоненту 'прождрљив' у примарној семантичкој реализацији, која се актуелизира у одређеним говорним ситуацијама, тј. у претњама и клетвама.²¹⁷ Колективне представе о особинама ове демонске појаве чине појмовну базу за стварање секундарних значења именичке јединице *вешџер*. Аналогичном је иницирано секундарно атрибутивно значење са човеком као денотатом, формирано метафоричком асоцијацијом заснованом на трансформацији типа апстрактно – конкретно и на семи колективне експресије. Идентичан модел метафоризације примењен је у процесу семантичког варирања лексичке јединице *ламња*, која примарно означава аждају која једе људе (Skok

²¹⁵ У семантичком и асоцијативном саодносу са придевом *алав* је дублетна форма на *-овиџ* – *аловиџ*, којом се означава јачи степен особине.

²¹⁶ Семантичка продуктивност лексеме *ала* огледа се и у њеној фразеолошкој употреби, где експлицира људску похлепу, која се испољава и у односу према храни, и у односу према материјалним добрима – *ала му се оћворила* „има добар апетит“ (*Оћворила му се ала, ња једе л' и једе*); *ала му зинала* „полакомио се“ (*Ала му зинала и на њој дуган 'че шиџо ми још остијанало*) (Чемерикић).

²¹⁷ Чемерикић не дефинише примарно значење лексеме *вешџер*, али се оно може реконструисати на основу датих примера: *Изде ми деч'ински ак, е вешџер му главу изеја. – Ч'уџи, ч'уџи, еџе га иде, иде вешџер да ње изеде* (Чемерикић).

II: 256).²¹⁸ Први члан сложенице *лајџимуа* етимолошки објашњава везу између халапљивости и похлепе. Глагол *лајне* ономатопејског је порекла. Ономатопеја *лај* (*хлай*), којом се опонаша глас при хитром гутању, у основи је овог глагола који значи „похлепно и шумно једе“ (РСМС III: 166) и именице *џохлеја* „склоност да се задовољи незаситљива тежња за нечим, грамзивост“ (РСМС IV: 821). Други елемент композита има метафоричко значење, настало по аналогiji са начином на који се овај инсект храни – сише крв. Компонента која носи информацију о виду исхране мува асоцијативно се тумачи као концептуализација човека који живи на туђ рачун.²¹⁹

II. 9. 1. б. Особа женског пола која много и халапљиво једе номинује се синонимичним лексичким јединицама *гладница*, *гладнич'ина*, *аждаја*, *ала*, *алавица*, *алосија*, *ламња*, *лајџимуа*, *лајнагузица* / *лајнегузица*.

*Тако била гладница и док била мицка. – Нагрула л'и се, мори гладнице?
– Дај л'еба и џејзи гладнице.*

Шџо беда џи је, гладнич'ино, а оџворџи оч'и једнџ би јела.

На, аждаја, наједи се. – Кој мџже да насџџи џуј аждаја.

Не гу дџрај алу, нека се насџџи.

Дџсџа дџ, дџкл'е ч'е једеш џи, алавиџо алава? – Тџзи алавиџе мџло гу је јџна џоџл'ија за џрекусџк.

Дџ гу сџанује џејзи алосије џџо џол'ико једе?

Кџку, мџри, џџо ламња гу бџше џџј девојч'е.

Тџзи лајџимџе џџо је јџно симџч'е за џрекусџк.

Лајнагузиџа је оџкаџо гу знџм.

У овом скупу лексичких елемената, који у оквиру лексичке парадигме формирају синонимски ред, не може се издвојити доминанта, с обзиром на то да су сви конституенти микрореда експресивно обојени и имају готово подједнаку употребну вредност. Именице *гладнич'ина*, *ала*, *алосија*, *ламња* и *лајџимуа* приписују се и мушким и женским особама, тј. имају двоструку референтност. *Гладница* и *алавица* су једнореферентне лексичке јединице, семантички еквиваленти именицама мушког рода на *-ик* и *-ко*, којима се означава лице женског рода именовано особином придева у творбеној ос-

²¹⁸ Значење које наводи Скок забележено је у околини Врања, а региструје га и М. Златановић у *Речнику говора јужне Србије* (Златановић 1998: 205). У истом речнику забележено је и секундарно значење лексеме *ламња* „прождрљива особа“. У Речнику лесковачког говора дефинисано је само метафоричко значење „прождрљивац“, са упутницом на синониме *изесник*, *изешник* (Митровић 1992; 196). Фреквентност ове лексеме грчког порекла (грч. *λάττα*) на призренско-јужноморавском говорном подручју може се објаснити утицајем македонског језика, где фигурира у лику *ламја* и значи „1. митолошко чудовиште со крилја, честопати со повеће глави и опашки што фрла оган од устата. 2. тој што е алчен и ненаситен.“ (ДРМЈ).

²¹⁹ Семантичку вредност нерадног човека лексема *лајнимџва* има у македонском језику (ДРМЈ).

нови. Лексема *аждаја* (тур. дијал. *ajdaha*) секундарном семантичком реализацијом фигурира у пољу карактеризације човека, уз потпуну промену архисема почетног и циљног домена и пејоративно је одређена. Интересантно је да се у призренском говору заступљени и *аждер* и *аждаја*, као посебни облици за мушки и женски род.²²⁰ Глагол *лајне* улази у морфолошку и семантичку структуру сложене речи *лајнагузица* као први део сложенице. У семној структури примарног значења ове глаголске лексеме садржане су информације о начину на који се узима храна 'похлепно' и 'шумно'. Други лексички елемент који улази у састав сложене јединице трансформише примарно значење механизмима полисемије – синегдохом и метафоризацијом. Истакнутим делом тела номинује се особа, а потенцијална сема која се тиче функције стражњег дела тела (седења) послужила је као база за развој метафоричког значења.

II. 9. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'гадљива особа'

II. 9. 2. У антонимској релацији са претходном лексичко-семантичком подгрупом стоји лексички скуп чији су елементи обједињени семом 'гадљива особа'.

II. 9. 2. а. Мушка особа која је гадљива на храну или поједину врсту хране именује се атрибутивним лексичким јединицама *гадник*, *гадл'авац*, *гадл'авко* / *гадл'афко*, *гадл'ивац*, *гадл'ивко* / *гадл'ифко*, *грозл'авац*, *грозл'авко* / *грозл'афко*, *грозл'ивац*, *грозл'ивко* / *грозл'ифко*, које граде синонимски ред са интегрално-диференцијалном семом 'гадљив'.²²¹

Тому гаднику не ђомага ни молба, ни корба, ни ђа ч'ушек. – Гадл'авац гадл'ави, изеде ђач'у, ама сџ[с] зор. – Шио да ч'иним с онога гадл'афца мојега, нишио не једе. – А, море гадл'авцу, једи док је вруч'о.

На мџку је јадница с онога гадл'авка својега. – Ти, море гадл'афко, ја ч'е изедеш ђој шио сџи сџираџла, ја ч'е га меџнем мач'ич'ама, а ђи ђосл'е седи гладан.

Поџи л'и ђни-јаги ђај гадл'ивац? – Ч'е га ђоџиџеш, море гадл'ифцу, зе ч'аре ђи нема!

При ђамеџ л'и си, мори девојко, ђе идеш ђоџу гадл'ифку све ђо ч'еџ?

²²⁰ Лексема *аждаја* потврђена је још и у македонском говору. За разлику од облика *аждер*, ограничена је на северозападни део Балкана (Петровић 2012: 33).

²²¹ Концепт гадљивога човека у призренском говору поткрепљен је широком лепезом језичких ознака, међу којима су и придеви *гадџел'ив*, *гадл'ав* / *гадл'аф*, *гадл'ив* / *гадл'иф*, *грозл'ав* / *грозл'аф*, *грозл'ив* / *грозл'иф*, мотивисани глаголима *гади се* и *грози се*. У блиској појмовној вези са овим концептом је човек који мало једе, који нема апетита, чија је особина лексикализована квалификативом *злџеџн*. С обзиром на то да су у анализираној грађи далеко фреквентније именичке јединице које експлицитно номинују гадљивога, а не нејешног човека, одлучили смо се да семантичкој вредности 'прождрљив' супротставимо вредност 'гадљив', у оној појмовној сфери која се односи на храну.

*Грозл'авац је шїио га нѣма. – Дѣ, брѣ, грозл'афцу грозл'ави.
 Оному грозл'афку му се грѣзи свѣ шїио му дадеш да јѣде.
 Сѣклеї ме фач'а док нараним онога мојега грозл'ивца. – Ти, мѣре
 грозл'ифцу, ел'и ч'е јѣдеш ел'и ч'е мѣїнем куч'ѣїи.*

Ајде, мѣре грозл'ивко, ѡсрѣкај ѡј л'ѣк ч'орбїцу, ѡа ч'е ѡи дадем блага.

Елементи овог микрореда потичу од два корена *гад-* и *гроз-*, и сви су изведени од придевских основа. Од придева *гадан* деривираан је облик *гадник*, који у терцијалној семантичкој реализацији остварује значење „гадљив човек“. Примарно значење мотивисаних речи *гадл'авац*, *гадл'авко* и *гадл'ивац*, *гадл'ивко* базирано је на основном значењу мотивних придева *гадл'ав* и *гадл'ив* „који се лако гади, коме се лако згади“, чији семантички садржај у потпуности преузимају, а дублетним наставцима *-ац* и *-ко* одређује се онај који активно учествује у реализовању значења творбене основе. Исти творбени принцип примењен је и у деривирању једнокоренских синонима *грозл'авац*, *грозл'авко*, *грозл'ивац*, *грозл'ивко*. Са придевским творбеним основама на *-љав* и *-љив*, којима се изражавају негативне особине појединца²²², кореспондирају творбени форманти за грађење именица мушког рода *-ац* и *-ко*, градећи творбене дублете експресивног семантичког садржаја. Конотативне компоненте значења уграђене су у семску структуру творбене основе, тако да експресивним садржајем улазе у састав именичких твореница. Примарно деминутивни карактер суфикса *-ко* ублажава степен експресивности мотивне речи,

II. 9. 2. а. Са дистинктивним знаком 'женско' овој подгрупи припадају лексеме *гадница*, *гадл'авица*, *гадл'ивица*, *грозл'авица*, *грозл'ивица*.

*Таж гадница алка-Цавина Рѣса ако и изѣде шїиогѣдѣр, изѣде га на сїлу.
 – Док не дојѣдеш, мѣри гадницѣ, ѡј шїио сѣм ѡи сийала, блага не мѣж да
 добијеш.*

Гадл'авица, мајко, ѡа нїшїио нѣч'е да окуси.

Гадл'ивица, док ѡсрѣка јѣн л'ѣк ч'ѣрбу, мѣка да ѡе уфачїи.

Ајїи, мѣри, грозл'авицо грозл'ава.

*Гол'ѣма грозл'ивица је, огрѣзи л'и се јемїуїи баклаву да јѣде, да гу
 дојѣде не мѣже.*

Формантом *-ица* граде се пејоративи у семантичкој категорији 'гадљива женска особа', што га сврстава у ред фреквентних суфикса у творби именичких експресива у српском призренском говору. Форме на *-ица* у овој номинационој подгрупи корелирају са облицима мушког рода на *-ац* и *-ко*.

²²² Придеви на *-љив* и њихова дијалекатска варијанта на *-љав* најчешће су девербативног порекла и значе да неко лако или често чини оно што значи глагол у придевској основи. Углавном имају значење негативне особине (Драгићевић 2001: 94, 101).

II. 10. ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према личној хигијени'

II. 10. У овој категорији именовања однос према личној хигијени по-сматрамо као одраз одређених психичких својстава личности. Атрибутивне именице с идентификатором 'уредан / неуредан' укључују како оцену човековог спољашњег изгледа, тако и моралну оцену. Естетска димензија личности није само одређена телесним карактеристикама, већ у великој мери зависи и од хигијенских навика и од односа појединца према сопственој спољашњости. Однос према хигијени културно је кодиран, тако да свака врста претеривања подлеже строгој критици колектива. Социјум има јасне естетске критеријуме и стандарде пристојности и уредности, којих би свака индивидуа која држи до свог угледа требало да се придржава када излази у јавност. На тој културно-социјалној равни базирају се номинације овога типа.

У парадигматској организацији ЛСГ именица са хиперсемом 'однос према личној хигијени' издвајају се две подгрупе са категоријалним ознакама 'уредан' и 'неуредан', чији су елементи, иако међусобно комплементарни, позиционирани на оси негативне номинације.

II. 10. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'уредна особа'

II. 10. 1. Чланови подгрупе са варијантом 'уредан' углавном припадају реду именовања женских лица, с обзиром на чињеницу да су женске особе склоније неговању спољашњег изгледа.

II. 10. 1. а. Концепт уредног човека у призренском говору изражен је лексемама *ч'ел'ебија* и *џ'ул'назмона*.

Ћше га ѿај ч'ел'ебија, Рисија Кикмир.

А шѿо џ'ул'назмона је он!

Балкански турцизам *ч'ел'ебија* (тур. *celebi*) користи се и у придевској и у именичкој функцији са атрибутивним значењем. Као придев квалификује уредног, елегантног човека господског држања. Када се употребљава као именица означава господина, лепо васпитаног човека. Придевско значење директно класификује лексему *ч'ел'ебија* међу једрене елементе тематске групе са хиперсемом 'однос према личној хигијени'.²²³ Компоненте придевског значења сублимиране су у семени 'господин', којом је именица семантички одређена, тако да је значење 'онај који пази на своју спољашњост' посредно, другостепено, односно имплицитно дато. У конотативној сфери значења, лексема садржи сему позитивне субјективне оцене. Компонента интензитета присутна је у семантичкој реализацији именице *џ'ул'назмона*

²²³ Секундарним значењем „чист, уредан“ једру тематске групе свакако би припадао домаћи придев *мазан* (*Мазно гу је ѿбј девојч'е, цѣла маѿи*) (Чемерикић).

„особа која се дотерује, кити, кинђури“, и која се подједнако односи и на мушкарце и на жене. Мушкарац који својим понашањем нарушава границе господске уредности и пристојности или претерује у личној хигијени извргнут је пре подсмеху него осуди. На конотативном плану, ова лексема свакако има експресивну употребну вредност.

II. 10. 1. б. Номинационе јединице женског рода показују виши степен поседовања естетске особине по којој су језички означене, што се испољава у семској организацији лексема. Такве су именице *кoкoнa*, *џ'ул'назmoнa*, *џ'ил'имoндa* и *ч'икл'имoнa*.

Извoдe лaкрдџију зa џиј кoкoну сџиринa-Мaгџину.

Мoри, џ'ул'назmoнo, нe кџиџи сe више!

Кoју, џиј џ'ил'имoнду л'и зaџросџа? – Тaј алкa-Сaндџина џ'ил'имoндa ли џи рeклa?

И џај ч'икл'имoнa Сaндa Мaрије Висoкe.

По семантичкој и употребној вредности наведене лексичке јединице на скали синонимности би се могле означити као синоними високог степена блискости. Синонимска релација међу њима је таква да се у истом контексту једна може заменити другом, а да се таквом супституцијом не нарушава синтаксичко значење (Драгићевић 2007: 245–246). Семантичка структура чланова синонимског реда упућују на значење „госпођа, дотерана жена“. Турцизам *кoкoнa* (тур. *kokona*)²²⁴ присутан је у свим балканским језицима, где мање-више чува изворну семантику. Остале три лексеме у свом саставу садрже елемент *мона*, који сугерише значење „госпођа“. Лексички елементи са којима се комбинује садрже конотативне компоненте, које лексемама дају експресиван тон.

II. 10. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'неуредна особа'

II. 10. 2. Подгрупа лексема са варијантом 'неуредан' далеко је бројнија, а номинационе јединице које јој припадају изражавају висок степен пејоративности и негативне оцене.²²⁵

²²⁴ Порекло ове речи није довољно јасно, тако да се у српском језику може тумачити и као грецизам (Петровић 2012: 184). Значење које има на Косову идентично је значењу у македонском језику „дотерана, нагиздена жена, госпођа“ (ДРМЈ).

²²⁵ Поред именичких речи обрађених у оквиру лексичко-семантичке групе, једрене лексеме неког шире замишљеног круга били би и придеви *ор*, *оран* (тур. *hor*) „неуредан, алџав, запуштене спољашњости“ (*Да врџем главу џрво, нe мoгу ор да искoч'им на сoкaк. – Расџасан, ч'акџире му сe скл'ич'кал'е и џако ор иде џо ч'арџије*) и *глоџан* „прљав, нечист“ (*И глоџинога Ал'им-џ'ају обукoше у нoво зa Бајрам. – Глоџина, мајко, бџи ка онај Ниџа џиџо гу виџаф Крџоџозл'џа. – Глоџан је ка да је Габел'*) (Чемериџић). Ближњој периферији припала би придевска лексема *ел'ач'* (тур. *helâk*) „прљав, каљав“, који квалификује спољашњу особину

П. 10. 2. а. Неуредна мушка особа означена је атрибутивним именицама *дрл'авац*, *дрл'авко* / *дрл'афко*, *ѿараманко*, *алосаник*, *вѿил'авац*, *глоѿи*, *глоѿиеш*, *глоѿиник*, *биволар*, *меч'кар*, *ајдук*, *дѣрвиш*, *вамѿир*, *вѣшѿер*, *габел'*.

За кога, за онога дрл'авца л'и се заѿросила, црна она?

И оному Пеминому дрл'афку акибей наѿ'оше младаневѣсѿу.

Искал'аја се, ѿараманко, бѣрбай се уч'инија.

Тај красник н'ојен, ѿај алосаник Бода. – Дѣ си се алосаја ѿако, море алосанику?

За ѿога вѿил'авца л'и дадоше ѿаку девојку, кѿку њојзи?

Да има и овол'ицно образ, она не би носила ѿо себѣ ѿога својега глоѿа Драгеѿа. – Ајде ч'уѿи, брѣ глоѿу, и ѿи ч'е ми сол'иш ѿамей.

Заѿросија гу ѿај глоѿиеш Младѣнов. – Иди, море глоѿиешу, ѿа се оми и ул'уди се.

Глоѿиника не мѳж да ул'удиш, ѿа не знам ѿио да ч'иниш. – Глоѿиник бија, глоѿиник и остѿаја.

Море, биволару, иди оми се јенѿуѿи, е врак ѿи године изѣја.

Заѿуѿиѿија се, уч'инија се меч'кар.

ѿио је заѿуѿиѿија се, ајдук се уч'инија.

Заѿуѿиѿија се, дѣрвиш се учинија. – ѿио си ѿакав, море дѣрвишу?

Заѿуѿиѿија се, вамѿир се уч'инија.

Еѿе га, иде ѿај вѣшѿер Јован.

У језгру семске структуре свих елемената синонимског реда налази се компонента 'неуредан', допуњена синонимима 'запуштен' или 'прљав', које одређују референта према конкретној перманентној особини. Денотативном садржинском слоју припада диференцијално обележје 'мушка особа'. Конотативни смисао експресивних јединица остварује се у интеграцији типова компонената као што су негативна субјективна оцена, емоционалност, афективност и интензитет. Најнижи степен пејоративности имају лексеме настале морфолошким трансформацијама, а највиши семантички вариране јединице. Од придевске основе *дрл'ав* деривирани су *nomina attributiva* *дрл'авац* и *дрл'авко*. Формант *-ац* један је од најпродуктивнијих форманата за извођење именица од придева, и његова је функција означавање носиоца типичне особине – *дрл'авац*, *вѿил'авац*. Додавањем наставка шири се перспективизација значења мотивних придева *дрл'ав* и *вѿил'ав*, јер другостепени супстантиви не денотирају само онога који има дрље, односно ваши, већ добијају општију номинативну вредност означавајући неуредну особу, што можемо објаснити платисемичним проширењем полазне семантике. Фреквенција везивања за пејоративне основе чини га експресивним суфиксом. Творбеним формантом

која се испољава у одређеној ситуацији, а не трајну карактерну црту која долази до изражаја у односу према личној хигијени.

-ко настао је творбени дублет *дрл'авко*. Улога овог суфикса је нијансирање значења исказаног творбеном основом, при чему се ублажава степен експресивности семантичког садржаја мотивног придева. Учествује и у грађењу деноминала *џараманко*, чија пејоративност проистиче из потенцијала именичке основинске речи *џараман* „рита, дроњак“ (Елезовић II: 58; Skok II: 606). Лексема *алосаник* мотивисана је секундарним значењем глагола *алоше* „1. прождере, халапљиво поједе. 2. испрља, умаже, похаба“ (Чемерикић). Без обзира на основу од које су деривирани, именице на *-ик* имају атрибутивни карактер значења (Жугић 2010: 222). У нашем случају формантом *-ик* обележава се носилац негативног својства. Асоцијативним путем преобликован је семантички садржај лексеме *глоџ*, која у призренском говору примарно означава коров, уродицу у жити.²²⁶ Метафорички пренос базиран је на импликационој семи 'запуштеност', из које се последично развијају фокална значења. Запуштеност обрадивог земљишта узрокује појаву корова и уродица од трава, као што небрига о спољашњем изгледу води неуредности. На тој вези успостављена је метафоричка трансформација. Метафора *глоџ* је наставила морфолошки да се даље трансформише, што говори о продуктивности преобликованог семантичког садржаја. Творбеним моделом именица + суфикс (*-ник*, *-еш*) добијене су изведенице *глоџник* и *глоџеш*, чија експресивност проистиче из мотивне метафоре, а формантима је истакнуто негативно значење мотивне речи. Метафоричко значење лексеме *биволар* и *меч'кар* развило се варирањем потенцијалних сема примарне семантичке реализације које носе информацију о изгледу чувара бивола, односно особе „која води мечку по вашарима“ (Чемерикић). Номинационо етничко значење лексеме *Габел'* трансформисало се у секундарно атрибутивно за означавање прљавог, неуредног човека према семи спољашњег изгледа Цигана чергара. Метафоричност се заснива на поређењу са особама које су од стране колектива маркиране као запуштене, неуредне, одрпане и прљаве, с обзиром на посао који обављају. У формирању конотативне сфере значења удела има и компонента колективне експресије. Механизмом метафоричке индукције настали су семантички деривати са атрибутивним значењем *ајдук* и *дервиш*. Колективна представа о изгледу одметника или припадника дервишког реда уграђена је у секундарну семантичку реализацију асоцијативним путем, истичући негативну димензију концептуализације хајдука, односно

²²⁶ У РСАНУ и РМС основно значење лексеме *глоџа* је „чељад, породица“. Значење „коров, уродица у жити“ у РСАНУ јавља се као пета семантичка реализација (РСАНУ 3: 362), а у РМС као трећа (РМС I: 503). Међутим, дијалекатски речници као основно бележе управо значење „коров, уродица“ (Елезовић I: 99; Јовановић 2004: 368; Динић 2008: 100) или из њега произишло „прљавштина нечистоћа“ (Златановић 1998: 75; Жугић 2005: 55). Пренесено значење у дијалекту преузима улогу доминантног значења, па отуда висока фреквентност придева *глоџан*, „прљав, нечист“ у свим говорима призренско-тимочке зоне.

дервиша и приписујући је човеку који не води рачуна о свом спољашњем изгледу. Функцију индуктора метафоризације у примерима *вамџир* и *вешџер*, такође, има сема изгледа. Апстрактна концептуална вредност из појмовног домена народног веровања преточена је у област карактерологије човека. Асоцијативно значење остварено је повезивањем концепције физичких особина натприродних бића и човека запуштене спољашњости. Семантичко измештање условило је и другачију конотацију и актуализацију семе интензитета, што значи да у атрибутивној улози лексеме *вамџир* и *вешџер* имају веома висок степен експресивности, тачније пејоративности.

II. 10. 2. б. Синонимски ред именица са заједничком компонентом 'неуредна женска особа' чине лексичке јединице *дрл'авица*, *алосаница*, *вџил'авица*, *џејел'уша*, *глојџница*, *глојџешка*, *бивол'ица* и *габел'ка*, без истакнуте доминанте.

Иди, сесџиро, кој ч'е ња џиј дрл'авицу да узне у куч'у? – Ти, мори дрл'авицо, џогл'едај џрво сџбе каква си, ња џосл'е се ч'џоџај другому.

Ч'екај сџмо џи, алосаницо алосана.

Узџа јџну вџил'авицу, оцрнија се, ни он урџдн, ни куч'а урџдна, ни дџца урџдне, а она сџма, бџже, ч'увај.

Тако је кџд дџднеш џејел'уше ч'исџе ч'арџе.

Кџку, шџо глојџница гу бџше сџаа. – Нџмаш л'и сџам, мори глојџницо, да искџч'иш џаква џред гџсџи?

Глојџешка, сесџиро, да гу не џоглџдаш. – О[д] џџбе л'и да узнем џрнек, мори глојџешко глојџна?

Тџ ли Санџну бивол'ицу заџросџа.

Персоналне *nomina attributiva* на *-ица* засноване су на мотивним речима које у својој појмовној вредности имају квалитативне компоненте значења (*дрлав*, *алосан*, *вџлав*, *глојџан*) или компоненте у којима се манифестује сличност са негативним људским особинама (*бивол*). Именице женског рода значењски кореспондирају са облицима за мушки род. Једино лексема *џејел'уша* нема паралелу у синонимском реду интегрисаном компонентом 'неуредна мушка особа'. Основно значење мотивне именице *џејел'* имплицира гар, прљавштину, а комбинација потенцијалног фона примарне семантичке структуре и пејоративног суфикса *-уша* даје негативну номинацију у категорији 'однос према себи'.

II. 11. ЛСГ именица са хиперсемом 'начин понашања'

II. 11. Антонимски пар *џџрбиџџил'ија* и *џџрбиџџџсџз* чини центар лексичко-семантичке групе именица са надређеном семом 'начин понашања' и инегралном семом 'васпитана / невоспитана особа'. Лексема са позитивном,

односно негативном прагматиком односе се на димензију карактера која се формира под утицајем кућног васпитања.

II. 11. а. Лексичком јединицом *ѿербијеѿл'ија* у испитиваном говору номинује се учтив, лепо васпитан човек.

Узела добро момч'е, ѿербијеѿл'ију.

Из турске терминологије обичног живота у лексички систем српског призренског говора са семантичким обележјем 'васпитан' инкорпориране су јединице за квалификовање таквих особа.²²⁷ Облик *ѿербијеѿл'ија* (тур. *terbiye(t)li*) користи се и у придевској и у именичкој служби.

II. 11. б. Сему негативне субјективне оцене садрже лексеме *ѿербијеѿсѿз*, *сел'ак* и *ѿоѿ*.

Онога ѿербијеѿсѿза Васи́л'а избија оѿи́ац.

Од њега ѿо ѿоѿ ч'овека о́ч'и не ми видел'е. – Приц'и, ѿоздрáви се, не бидни ѿоѿ. – Гл'еј де га̀зиш, е ѿоѿу едан.

Турски суфикс *-сѿз* (тур. *-siz*) значи одсуство особине исказане речју у основи, тако да је *ѿербијеѿсѿз* апсолутни антоним лексеми *ѿербијеѿл'ија*. Пејоративно је маркирана лексема *сел'ак*, чије погрдно значење произилази из оних компонената у примарној семантичкој реализацији које упућују на занимање (обрађивање земље) становника села, што имплицира њихову грубост, неотесаност и простоту. Именичка јединица *ѿоѿ* на Косову примарно номинује неотесаног, простог, неваспитаног човека (Чемерикић, Елезовић II: 484). У Призрену и околини овако су називани становници Сиринића, који себе не називају Шоповима (Младеновић). Етничко значење потиснуто је на ниже нивое семантичке организације, а атрибутивно се наметнуло као доминантно. Чемерикић низом епитета дочарава слику какву су Призренци неговали о становницима Сиринића, који себе називају Шоповима. Механизам лексичке метафоре *ѿоѿ* заснован је на потенцијалној компоненти колективне експресије, тј. на уверењу Призренаца да су Сиринићани глупи, ограничени, прости људи, без манира. У позадини таквог односа је социјална компонента, односно презрив став градског становништва према житељима околних места, сељацима. Стереотип о Шопима распрострањен је на ширем косовско-метохијском ареалу, јер и Елезовић потврђује исту семантичку вредност ове именичке ознаке (Елезовић 1935, стр. 484).²²⁸

²²⁷ Придевску функцију има облик *ѿербијеѿ* (тур. *terbiyet*), са којим је у синонимском односу придев *ч'ибар* (тур. *kibar*) „учтив, лепо васпитан“.

²²⁸ *ѿоѿ* се среће у Македонији и Бугарској. У Бугарској именује становника западног дела те земље, а у македонском језику *ѿоѿ* је у основној реализацији исто што и „селанец“, а потом „жител на североисточните делови на Македонија“ и „жител на рамничарски дел, наспрема гораните“ (ДРМЈ). Подругљиво значење које прераста у доминантно у македонским народним говорима мотивисано је презривим односом према становницима западне Бугарске, тзв. Шопима.

II. 12. ЛСГ глагола са хиперсемом 'осрамоти се'

II. 12. Субпоље *каракѝер* затварамо лексичко-семантичком групом глагола са хиперсемом 'осрамоти се', глагола који у семантичкој структури сублимирају став колектива према моралним преступима и недоличним облицима понашања појединих чланова. Елементи синонимског реда повезани су значењем које је у РМС дефинисано семемом „учинити нешто што изазива стид (код учиниоца), изложити се срамоти, обрукати се“ (РМС IV: 224). Срамни чин, неморалан поступак актерима се приписује и глаголима и глаголским синтагмама, тако да су интегралном значењском компонентом 'осрамоти се' обухваћене лексичке и дводелне јединице и сврстане у исти лексички скуп.

Стање онога који се обешчистио и довео себе у положај који изазива презир и осуду заједнице, вербализовано је глаголима *осѝрамоѝи се*, *обрука се*, *ѝоруѝа се* и изразима *ѝр се уч'ѝни*, *реѝил се уч'ѝни*, *изѝуби ѝбраз*, *изѝубиѝа ѝѝрде* и *ѝукло (ѝу, му) ѝѝрде*, са дијалекатском доминантом *осѝрамоѝи се*.

Ч'е се осѝрамоѝи и ѝна (Реметић 1996: 439).

Да си ме ѝослушаѝа не би се ѝако обрукаѝа. – ѝбрука се, ѝѝури се од муѝа.

Знаѝ л'ѝ коѝа сѝм срѝла? Туѝ Ч'ел-Перѝну ѝѝо се ѝоруѝа јенѝѝѝ.

ѝл'ка ѝѝар се наѝѝа, ѝр се уч'ѝниѝа несѝрѝч'ѝик.

Немоѝ да се реѝил'уч'ѝниѝи, немоѝ да брукаѝи ч'ѝвека на ѝра бѝга.

ѝѝуби ѝбраз ѝаѝ бесѝрамноѝа, рѝди коѝѝл'е.

ѝукло ѝу ѝѝрде и ѝѝѝи кабаѝеѝч'ѝке Ванке, зе да неѝе бесѝрамно зар би уч'ѝниѝа ѝаѝ реѝѝлѝк.

С обзиром на то да се ради о перфективним глаголима, префиксима *о-* и *ѝо-*означено је довођење у стање извршењем радње глагола (*осѝрамоѝи се* према *срамоѝи се*, *обрука се* према *брука се*, *ѝоруѝа се* према *руѝа се*). Значење основних глагола *брука се* и *руѝа се* лексички се идентификује истозначницом „срамоти се“. Глагол *сѝрамоѝи се* мотивисан је именицом *сѝрамоѝа*, чије значење у Призрену одговара опису у РМС „1. стање, положај који изазива презир, понижење; 3. нечастан, срамотан чин“ (РМС V: 957). Трећом семантичком реализацијом може се дефинисати значење девербативних именица *брука* и *ѝоруѝа*.

У синонимској релацији са глаголима *осѝрамоѝи се*, *обрука се* и *ѝоруѝа се* су лексички спојев *ѝр се уч'ѝни*, *реѝил'се уч'ѝни*, *изѝуби ѝбраз*, *изѝубиѝа ѝѝрде* и *ѝукло (ѝу, му) ѝѝрде*, са глаголом у улози управне речи и именицом као зависним чланом синтагме. Израз *реѝил'се уч'ѝни* полукалк је према турском *rezil olmak* (Петровић 2012: 245). Глагол *уч'ѝни* у српском призренском говору лексемски је валентан. Његова способност да привлачи друге речи огледа се у лексичком комбиновању и са именицама турског порекла (*ѝр*, *реѝил'*). Семантичку спојивост са именицама из сфере етике остварује глагол *изѝуби*,

који се у овом контексту понаша као семантички детерминатор, захваљујући којем можемо декодирати метафоричко значење именица *образ* и *йерде* „част, поштење“. Турцизам *йерде* (тур. *perde* „завеса; преграда“) реализује метафоричко значење и у споју са глаголом *йукне*, уз објекатску донуну (*зу, му*). У линеарном низу лексема *йерде* се налази у слабој позицији, јер је њено значење условљено контекстом. Најважније семе из примарног семског састава се гасе, а активне постају потенцијалне компоненте, периферни семантички елементи који носе културолошку димензију основног значења. Са метафоричким значењем именице *йерде* усаглашава се глагол *йукне*, који конкретно примарно значење трансформише у апстрактно, стварајући „сложени смисао“ конструкције (Драгићевић 2007: 222).

Без обзира на то да ли се ради о квалификацији или номинацији, језичке јединице лексичко-семантичког субпоља *каракџер* показују дуалистичко устројство човека, али и меру опскрбљености особином. Дуалистички опозитни принцип на коме је саздан људски карактер видљиво се одражава на лексикон српског призренског говора и у семантичком и у деривационом смислу. Концептуализација доброг и лошег човека вербализује се лексичким јединицама које имају одговарајућу идеографску вредност и граде психолошки профил идеалног Призренца, односно идеалне Призренке, по моралним стандардима прве половине XX века. Стожер поља је придев *добар*, који у средиште окупља оне придевске и именичке лексеме у чијем се семском комплексу јавља као доминантни елемент. Прототипична ситуација за испољавање доброте тешко се процењује (Драгићевић 2001: 198), међутим језичке јединице које карактеришу човека као доброг у општем смислу, као и оне код којих је *добар* детерминисан семантичком позицијом, обележавамо вредносним + (*добар, л'уцак, милосан, вал'аџан, арџн, асџл, бисерко, бабл'ок, бесник, йраведник, йраведница, богал'ија, еснаф ч'овек, доброџвор, себаџл'ија, аџьрџ'ија*). Директни опозит придеву *добар* је придевска лексема *лош*, са којом у лексичко-семантичкој парадигми остварује потпуни антонимски однос. Са придевом *лош* најуже кореспондира асоцијативно продуктиван придев *зџл*. Концепт злог човека далеко је разубјенији и семантички диференциранији, што се у језику манифестује неупоредиво већим бројем јединица за квалификовање и именовање особа са лошим карактерним особинама (*лош, рџ'ав, зџл, невал'аџан, наоџач'ан, ајерсџз, дамкал'ија, дамкосан, гадник, йоганаџ, йрокл'еџник, наоџч'ник, главоједник, главојешник, намсџз, јарамаз, бозда, фираун, џиганин, каџил', аџи'ел* (ирон.), *аџиџка* (ирон.), *шебек, црвена аџира, йоганиџа, йрокл'еџница, наоџч'ница, главоједница, главојешница, каџил'ка, каџил'еша, куч'кеџина, џиганка, бозгун, баџаџ, баџаџч'ија, йердесџз, аџьрсџз, бесрамник, безобразник, йрокуда, йоруганиџа, курвар, коџил'андра, џрсџз, едеџсџз, резил', куламбара, йезевенк, йуџиџ*,

йушйй йезевенк, ч'ифййел'ија, йач'авра, бесрамница, безобразница, курва, курвейшина, курвейшина, давач'ка, оросија, и'увенда, и'увендија, ч'енгија, мазник, мазница, ич'ијузл'ија, маслар, масларка, куламбара, йойуул'енко, йойууленица, алч'ак, койил', лъжл'авац, лажл'афко, лъжл'авица, јаланц'ија, јаланц'ика, мизевир, тирчильжжа, мешореч'ник, мешореч'ница, фиймец'ија, фиймец'ика, дубарац'ија, фесайч'ија, ил'ец'ија, ил'ец'ика, и'узбојац'ија, йанголоз / йонгонос, јордамц'ија, јордамц'ика, фодул, фодулка, фалц'ија, фал'ивеч'ера, фал'игуза). Поларитет се остварује и у оквиру група сужене перспективизације, тј. у случајевима где се карактерно својство испољава у типичном контексту (у односу према раду, новцу, личној хигијени, према начину понашања). У структури пожељне особине је вредносно плус (+) у ситуацији (особа се понаша као дорасла ситуацији и реагује у складу са друштвеним и моралним нормама) (работййник, дикаййч'ија, работййница, дикаййч'ика, давач', оварда, овардар, ч'ел'ебија, йербијейл'ија). Носиоци прототипичних особина позитивно су конотирани, што их чини неутралним члановима опозиције. На негативној оси смештене су номинације атрибутивног типа које се процењују негативно у односу на прототип (неработййија, мрзеша, дънгуба, залудник, дембел', дембел'ана, бадијавц'ија, гамсџ, калййазан, локмац'ија, сйрййук, ајл'аз, ајл'ак, ајйа, бивол, биздол, крл'а, залудница, дънгуба, дембел'ка, дембел'ајка, дембел'уша, бадијавц'ика, гамсџска, сйрййукач'а, шал'афа, биздол'ица, йрескоч'кобила, деч'анска нейрел'а, зијанч'ар, зијанч'арка, йеција, сънса, и'ебрак, јаудија, гагрица, сййййса, давач'(ирон.), лоййов, њрсџ, цуб/цуба, рука, ч'ел'ейирц'ија, јанч'есец'ија, ајдук, гладник, гладнич'ина, изеша, аждер, ала, алавац, алачко, алосија, вешййер, ламъа, лайййимуа, гладница, аждаја, алавица, лайнагузица, гадник, гадл'авац, гадл'авко, гадливац, гадл'ивко, грозл'авац, грозл'авко, грозл'ивац, грозл'ивк, гадница, гадл'авица, гадл'ивица, грозл'авица, грозл'ивица, кокона, и'ул'назмона, и'ил'имонда, ч'икл'имона. дрл'авац, дрл'авко, йараманко, алосаник, глойй, глоййеш, глоййник, биволар, меч'кар, ајдук, дервиш, вамййир, вешййер, дрл'авица, алосаница, йейел'уша, глоййница, глоййешка, бивол'ица, йербијеййсџ, сел'ак, шой).

Семантичке категорије у којима се испољава бинарни принцип концепта добар / лош, односно пожељна / непожељна особина парадигматски су устројене антонимским релацијама. Антонимија као однос међу лексемама супротстављених концептуалних вредности језички реализује идеографску вредност јединица којима се денотира човек као носилац позитивне / негативне особине. Репертоар негативне номинације у призренском говору неупоредиво је обимнији у односу на систем јединица позитивне оцене. Оваква (не)пропорционалност одговара стању у другим српским народним говорима (Жугић, 2009, 2010) и књижевном језику (Драгићевић 2001; Штасни 2013). Списак лексема у сегменту карактеризације човека према

карактерним својствима гради мозаик пожељних и непожељних људских особина у призренском социјуму почетком XX века. Најбројнији синонимски редови везују се за злобу (35 јединица), затим лењост (30), бесрамност (27), неуредност (23), прождрљивост (15), гадљивост (14) и похлепу (13). Нижу фреквентност реализују јединице које се односе на особине као што су тврдичлук (8), недружељубивост (7), тврдоглавост (7), лицемерје (7), лаж (7), сплеткарење (6), непоузданост (6), наметљивост (6), непоштење (6). Призренци нису ценили охолост и хвалисавост, и презирали су лукавство и варање. Најмаркираније позитивне особине су доброта (9), радиност (9), педантност (5), предусретљивост (5), поштење (4), дарежљивост (4). Број јединица којима се маркирају карактерне црте личности валидан су показатељ особина које улазе у опис портрета прототипичне призренске личности. Карактерног Призренца одликују доброта, част, поштење, храброст, искреност, хуманост, педантност, умерен однос према храни, умерено трошење новца, предусретљивост. Од Призренке се очекивало да буде часна, добра, уредна, васпитана и да није похлепна ни у једном смислу.

У поређењу са семантичко-деривационим системом *nomina attributiva* базираним на карактерним својствима човека у стандарду (Штасни 2013: 168), примећујемо извесне законитости у творби именица ове врсте. Паралелу налазимо у фреквентности наставака *-(н)ик / -(н)ица*, који се најчешће комбинују са придевским основама, и у продуктивности творбених форманата *-ац, -ко, -и'ија / -и'ика*. Призренска лексика носи специфична обележја, која се испољавају у аутентичној употреби експресивних наставака *-ија* (*йоруганија, оросија, нерабошиија, алосија, и'увендија*), *-л'ија* (*богал'ија, себайл'ија, ч'ифиел'ија*), *-ка* (*кайил'ка, зијанч'арка, глошешка, дембел'ка*), *-еша* (*кайил'еша, мрзеша, изеша*), *-уша* (*дембел'уша, йејел'уша*), *-андра* (*кайил'андра*). Ниску продуктивност бележе пејоративни суфикси *-ајка* (*дембел'ајка*), *-ач'а* (*сйрџукач'а*), *-еишина* (*курвеишина, куч'кеишина*), *-еишина* (*курवेशишина*). Творбени модели којима се гради лексика за исказивање негативног става укључују комбиновање домаћих и турских придевских и именичких основа са домаћим и турским суфиксима, при чему се експресивна вредност деривата заснива на пејоративности мотивне речи или настаје као последица семантичког спајања одређених форманата. Синонимски редови богате се деривационим процесима и механизмима полисемије. Семантичко варирање основног значења речи у српском призренском говору веома је заступљен модел стварања експресивне лексике (*главојешник, циганин, анци'ел* (ирон.), *анишка* (ирон.), *шебек, црвена асира, њач'авра, њрчильџа, бивол, биздол, крл'а, биздол'ица, њрескоч'кобила, деч'анска њејрел'а, аж-*

*дер, аждаја, ала, ламња, глоти, биволар, меч'кар, ајдук, дервиш, вампир, вештер, габел', сел'ак, шой).*²²⁹

III. ЛССП *сйособносйи*

III. Психички живот човека, његово радно ангажовање, сналажење у друштву и свакодневном животу одређују способности. Способности представљају скуп свих психолошких услова неопходних за извођење неке активности. Темеље се на наслеђеним склоностима појединца, а развијају се под утицајем околине. Способности као психолошки подсистем личности прилагодили смо когнитивистичком лексиколошком приступу човеку, па се тако као трећи фрагмент ЛСП *йсихичке каракйерисйишке човека* намеће субпоље *сйособносйи*. Општу поделу способности на сензорне, интелектуалне и моторне (Нрнјса 2003: 222) донекле прати лексичко-семантичка организација нашег субпоља, које интегрише језичке ознаке у вези са интелектуалним и психомоторним способностима.

Способности су веома важне особине личности с обзиром на то да утичу на различите аспекте деловања појединца у групи и на процесе спознања себе и појава у свету који га окружује. Људска заједница препознаје њихов значај, што се испољава у сталном процењивању индивидуалних разлика у способностима, а одражава се на језичкој слици човека кроз широк дијапазон лексичких ознака са „амбивалентним прототипичним категоријалним вредностима“ (Штасни 2013: 93). Комплексом лексичких јединица са инваријантном компонентом 'способности' маркира се особа по неком аспекту менталног функционисања који се испољава у одређеним активностима. У урбаној средини, какав је Призрен у првој половини ХХ, афирмативна својства личности доводе се у везу са умним способностима и вештином извођења одређених радњи. Интелектуалне способности високо су вредноване, али је концентрација лексема овог продуктивног семантичког поља фреквентнија на негативном полу менталне скале. Вербализација појмовних вредности паметног и глупог човека квантитативно иде у корист

²²⁹ С. Ристић показује да се сложена структура експресивних именица типа 'особа + морална или психичка особина' може представити истом формулом као и семски састав експресива са значењем спољашње особине или особине неког дела тела. При томе, ауторка истиче да је денотативно-аксиолошко (неекспресивно) значење именица којима се означавају носиоци моралних и психичких особина знатно простије од емотивно-експресивног значења исте семантичке групе и структуру лексичког значења именица модела 'особа + морална или психичка особина' разлаже на компоненте неекспресивног значења ДКВР (денотативна компонента високог ранга, архисема 'човек') + ДКНР (денотативна компонента нижег ранга, идентификациона сема 'типична морална или психичка особина') + КОО (компонента објективне осене, потенцијална сема 'што је, као што се зна добро / лоше') и компоненте субјективно-аксиолошког (експресивног) значења ДК + КОО + КСО + ЕмК + ЕксКС + ЕксКП + ФСК (Ристић 2004: 86).

негативне номинације, што јасно предочава став ондашњих Призренаца о когнитивним способностима и њихово схватање интелигенције као једне од највиших духовних врлина појединца.

Богатство и дисперзија језичких ознака у сфери менталних својстава човека омогућава различите типове парадигматских веза међу њима. Хијерархијска структура и семантичка разгранатост лексема условила је хиперо-хипонимски однос, поларизованост детерминисала антонимске релације, специфична дијалекатска експресија допринела је изузетно развијеним синонимским редовима, а међујезичка интерференција низовима контактних синонима. Лексичку парадигму, на основама теорије семантичког поља, представљамо као систем јединица организованих у мање лексичке групе:

1. ЛСГ придева са хиперсемом 'интелектуалне способности',
 1. 1. ЛСПГ придева са хиперсемом 'умно развијен',
 1. 2. ЛСПГ придева са хиперсемом 'умно ограничен',
 1. 3. ЛСПГ придева са хиперсемом 'умно поремећен',
2. ЛСГ именица са хиперсемом 'интелектуалне способности',
 2. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'умно развијена особа',
 2. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'умно ограничена особа',
 2. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'умно поремећена особа',
3. ЛСГ придева са хиперсемом 'психомоторне способности',
 3. 1. ЛСПГ придева са хиперсемама 'вешт / невешт'.

III. 1. ЛСГ придева са хиперсемом 'интелектуалне способности'

III. 1. Систем лексема са инваријантом 'интелектуалне способности' обједињује језичке јединице са широким спектром значења, које се своди на релативно мали број семема, при чему се свака може дефинисати као комбинација категоријалне семе, која је доминантна и самим тим заузима независну позицију у семском комплексу, и сета диференцијалних семантичких ознака којима се конкретизује компонента ителектуалног својства (степен развоја интелигенције неретко је у вези са физичким изгледом, карактерним цртама, а посебно се испољава у односу према раду). Надређеној компоненти 'интелектуалне способности' у српском призренском говору одговарају хипероними *й̑амей̑* и *фич'ур*. Синоним домаћој речи *й̑амей̑*, која се односи на способност човека да мисли, схвата, просуђује, дакле на мисаоне и спознајне способности, јесте балкански турцизам из области мишљења *фич'ур* (тур. *efkâr*), који проширује првобитну, искључиво когнитивнусемантику на означавање општих интелектуалних способности.

Феномен људске интелигенције и његов одраз у лексичком систему призренског говора раслојен је на две поларизоване стране. Једру структуре лексичко-семантичке групе придева са генеричким значењем које се тиче развоја интелекта подељено је на две амбивалентне зоне, што је праћено опозицијом према субјективној оцени. На позитивном полу концентрисани су неутрални придеви са интегралном семом 'паметан', док се око негативне осе симетрије групишу адјективни експресиви обједињени компонентама 'глуп' и 'луд'. Природу људске интелигенције језички прате слојеви лексема у изразитом антонимском односу. Менталну категорију 'луд' не можемо поистоветити са концептуалном вредношћу 'глуп', с обзиром на то да се у првом случају ради о душевној болести, умном поремећају, а у другом о умној ограничености.²³⁰ Дијалекатска лексика диференцира ова два значења, тако да на бинарној менталној скали разликујемо три парадигматска скупа, чији су чланови у међусобно супротстављеним позицијама, а на опозитним половима, на нивоу микроредова, ступају у синонимске парадигматске односе.

III. 1. 1. Квалификативи којима се денотира особа са израженом способношћу расуђивања, разборита, мудра, здравог ума јесу *џамеџан*, *мудар**, *џишкин*, *мисл'ен*, *сеџил'ив*, *ведар*, *бисџар*, са стажером *џамеџан*.

Овај Л'уба џскоч'и џо џамеџан од оца.

Пџшкин је вој деџе, виде л'и како одговара?

Млого је сеџил'ив џај коџил', да га џреварџиш не моџ.

Мислен човек бече џај аџ'и-Мџџа.

Овако се ч'џни ведар у џамеџ. – Ведре гу су деџа ка ведар дџн.

Наџред бџла бисџара, ама сџ се нџџџо бабундисала, зар џџо осџарела

Придеви се обично семантички дефинишу другим придевима из исте тематске групе, што отежава њихову семантичку анализу.²³¹ Кохезиони центар овог лексичког скупа је придев *џамеџан*, јер улази у дефиниције осталих чланова реда: *џишкин* „паметан, промуђуран, искусан“, *сеџил'ив* „паметан, домишљат, лукав“, *ведар* „разборит, бистар, паметан“ (Чемерикић). Синонимичним придевским лексемама „разборит“ и „мудар“ објашњено је значење доминанте *џамеџан*, који постаје најпродуктивнији члан категорије, а самим тим и њен типичан примерак. Овде се сусрећемо са тзв. грешком у дефинисању званом *circulus in definiendo* (Драгићевић 2007: 79), када се

²³⁰ Опсег значења лексема којима се изражава појмовна вредност семантичког типа 'луд' се проширио, тако да се једним делом семске структуре поклапа са идеографском вредношћу лексичких јединица које денотирају глупост као менталну особину: *луд* „1. умно поремећен, душевно болестан; 2. глуп, непромишљен, неразуман“ (РМС III: 240).

²³¹ Бавеџи се семантиком придева који се односе на људске особине, Р. Драгићевић долази до закључка да се компонентијална анализа не може користити у анализи значења придева (Драгићевић 2007: 78), већ да су у овој семантичкој групи примењиве анализа прототипа и инпут анализа (Драгићевић 2001: 195, 206).

један појам разјашњава другим (*īameīan* „разборит, мудар“), а други оним првим (*мудар* „паметан, разборит“). Овакви случајеви показују апсолутно појмовно и семантичко поклапање две лексеме или више лексичких јединица. Идентичне вредности чине придеве *īameīan* и *мудар* једреним елементима групе. Секундарном семантиком центру се прикључују придевске јединице *ведар* и *бистар*. Метафоричка реализација значења базирана је на активности семе 'чист' из примарног семантичког садржаја (*ведар* „који је без облака и магле, чист“, *бистар* „који није замућен (о води)“). Семантичка модулација компоненте 'чист' иде у правцу асоцијативног повезивања са човеком, алудирајући на бистар, јасан, непомућен, незамагљен ум. Придев *ведар* најпре се појављује као детерминатор значења главног члана у синтагматским конструкцијама типа *ведра глава, ведар īameī*, а потом се механизмом синегдохе развија у самосталну метафору за карактеризацију човека према интелектуалним својствима. Од глаголске основе изведен је придев *сеїл'ив*, који семантички одговара стандардној форми *досеїљив* „који се лако досети, нађе скривена решења, домишљат, довитљив“ (РСС I: 746). Значење које *сеїл'ив* има у Призрену мотивисано је секундарним семантичким садржајем мотивног глагола. Доминантна семантичка обележја 'паметан' и 'домишљат' блокирају негативну конотацију значењског елемента 'лукав'. У једреном делу семске структуре индеклинабилног адјектива *īишкин* (тур. *pişkin*) налазе се централне карактеристике значења лексичко-семантичке групе 'паметан', 'промућуран'. Периферна компонента 'искусан' актуелизира се у одређеном контексту и конкретизује категоријалну вредност лексеме.²³²

Неутрална идеографска вредност лексема праћена је њиховом мотивно-творбеном структуром. Прости су придеви *мудар* (прасл. **mǫdrъ*) и *ведар* (прасл. **vedrъ*). Лексему *мудар* Чемерикић није унео у збирку, али нам *nomina attributiva мудрац*, изведена из овог придева и потврђена у монографији С. Реметића, дозвољава да лексему *мудар* уградимо у систем придева српског призренског говора. Платисемичност придева *мудар* огледа се у разумењу његовог значења на косовско-метохијском ареалу.²³³ Са творбено-семантичког становишта *īameīan* је првостепени дериват, деноминал, са творбеним формантом *-ан*, којим се особи као духовно својство приписује семантички

²³² Турцизам *īишкин* јавља се само на Косову и Метохији, без паралела у балканским језицима, и то у фигуративном значењу „искусан“ (у турском језику примарно је „куван, печен“) (Петровић 2012: 240).

²³³ Елезовић истиче да се значење ове речи на Косову деинтелектуализовало, да *мудар* више значи „миран“ него „уман“ (Елезовић I: 421). Професор Р. Младеновић потврђује овакво значење и у Призрену, где је компонента 'промишљен' неодвојива од појмовних вредности 'кротак', 'миран', 'несвадљив', које особу преваходно квалификују према начину реаговања на спољашње импULSE, а придев *мудар* у сегмент о темпераменту. У северној Метохији овај придев корелира са „разуман, уман, паметан“ (Букумирић 2012: 333).

садржај исказан именицом у основи – *йамей̄* „способност човека да мисли, схвата, расуђује, интелигенција, ум, разум“. Девербативни придев *сейл'ив* означава особину појединца за себе (деривиран је од непрелазног свршеног глагола *се̄ти* (*се*) и творбеног форманта *-л'ив*) и има активни смисао, значи да неко лако чини оно што значи глагол у основи (Драгићевић 2001: 101), тј. с лакоћом схвата, брзо долази на какву мисао. Придевом *мисл'ен* квалификује се промишљена, разборита особа, развијених когнитивних способности, садржаних у глаголу од којег је придев потекао. На основу афирмативног колективног вредносног мерила, ови придеви представљају типичне особине не само у домену људских способности, већ у оквиру општег психолошког профила личности.

Ш. 1. 2. Синонимски ред придева са хиперсемом 'умно ограничен' формирају експресиви *глӯй**, *глӯйас**, *т̄ӯњав*, *не̄слан*, *недокл'е̄йан*, *недоказан*, *зел'ен*, *шӯй̄и*, *забра̄јен* / *забра̄л'ен*, *ша̄шк̄ьн*, *абда̄л*, *будала*, *ше̄р-будала*, *алч'ак* у *йамей̄*.

И којш̄ија му б̄еше глӯйас (Реметић 1996: 442).

Т̄ӯњаво гу дево̄јч'е, не̄је ка ма̄ти.

У, ш̄ӣо си не̄слан! Д̄е̄ ти је йамей̄?

Недокл'е̄йан гу је т̄а̄ј млац'е̄ји с̄ин.

Ш̄ӣо̄ ти је, мо̄ре ч'ове̄ку, ш̄ӣо̄ си т̄а̄ко недоказан?

Зел'ен л'и си, мо̄ре, ш̄ӣо̄ збо̄риши т̄а̄ко?

Шӯй̄о гу дево̄јч'е ӣскоч'и т̄е̄јзи т̄еза-Ма̄ре.

Забра̄јена с̄ьм, мо̄ри, ӣч' не др̄жим на йамей̄. – На̄на ос̄т̄ар̄ела йа се уч'инила е̄й̄ӣем забрал'ена.

Ша̄шк̄ьн чо̄век б̄еше бӣја т̄а̄ј Мӣӣа коно̄йч'ар.

Од н'ега т̄о абда̄л ч'ове̄ка виде̄ја л'и си?

Ос̄т̄а̄ви га н'ега, он је алч'ак у йамей̄.

Доминанта микрореда *глӯй* садржана је у опису кохипонима *глӯйас*, *т̄ӯњав*, *ша̄шк̄ьн*, *не̄слан*, *недокл'е̄йан*, *недоказан*, *абда̄л*, *зел'ен* и *шӯй̄и*. Са позиције централног члана лексичко-семантичке групе придев *глӯй* делује као елемент неутралне квалификације са објективном негативном оценом.²³⁴ Око

²³⁴ Лексема *глӯй* не постоји као лексикографска одредница у збирци Д. Чемериџића, што је не искључује из лексичког система српског призренског говора. То што се не појављује у основном облику може значити превид састављача лексикона или свесну намеру да се не уноси лексика општег типа која је и граматички и семантички једнака књижевној. У Регистру речи из Призрена налазимо деривирани придев *глӯйас* (Реметић 1996: 562), а Чемериџић даје деадјективну именицу *глӯйос*. Из наведеног разлога, ослањамо се на семантичку интерпретацију лексеме *глӯй* у *Речнику северне Ме̄шохије* „који је ниске интелектуалне способности, који се тешко сналази у непознатој ситуацији (Букумирић 2012: 99), с обзиром на географску блискост два говора. Ово одређење корелира са лексикографском дефиницијом у РСАНУ „1. супр. од паметан. а. умно ограничен, неспособан да добро схвата и расуђује“ (РСАНУ 3: 370).

њега су концентрисани *глуїас*, *неслан* и *недокл'еїан*, у чијим семантичким објашњењима стоји квантификатор којим се одређује степен умне ограничености: *глуїас* „помало глуп“, *неслан* „приглуп, прилично глуп“, *недокл'еїан* „приглуп, подоста глуп“. Сема интензитета одређује место ових лексема на градиционој скали менталног развоја. Формант *-ас*²³⁵ умањује степен изражености особине исказане придевом у основи. Од глаголских основа, префиксалном творбом настали су партиципски облици *неслан* и *недокл'еїан*, уз негацију и семантичку модулацију полазног значења. Значење мотивног глагола заснива се на традиционалном националном фразему *солиїи (коме) їамейї* „саветовати кога“. Асоцијације се успостављају на вези између зачињавања јела сољу и „зачињавања мозга саветима“ да би се добио пожељан и друштвено прихватљив финални производ (укусно јело – паметан човек), па се негирана придевска форма семантички наслања на трансформациони модел конкретно – апстрактно (бљутавог укуса, безукусан – празног ума, глуп).²³⁶ Семантичко преобликовање придевске лексеме *недокл'еїан* полази од конкретног значења глагола *кл'еїа* „ударцима чекића исправља оштрицу, оштри“, који префиксацијом прелази у перфективни вид *докл'еїа*, означавајући завршетак радње „доврши клепање, оштрење“, да би пуну метафоризацију остварило у одричној форми трпног глаголског придева *недокл'еїан*, јер само у том облику мотивни глагол развија секундарну апстрактну семантику. Сема 'оштри' мотиватор је семантичког варирања, док су остали значењски елементи који се односе на конкретне садржаје десемантизовани. Оштрина мисли један је од показатеља умне развијености у наивном поимању интелигенције.

Ближој периферији припадају придевске јединице у чијим је семантичким реализацијама квалификатив *глуї* допуњен низом значењских елемената нижег ранга, које конкретизују његову општу квалитативну вредност: *їуњав* „глуп, туп, млитав, луд“, *абдал*, *будала* „глуп, будаласт, луцкаст“, *шер-будала* „потпуна будала“, *зел'ен* „незрео, будаласт, глуп“ и *шуї* „будаласт, глупав“. Турцизам *абдал* (тур. *aptal*) задржао је примарно значење и у придевској и у именичкој функцији. Цео семантички садржај који има у турском језику усвојен је на ширем балканском подручју (Петровић 2012: 29). У српском језику фреквентнија је његова варијанта *будала*, чије је значење у призренском идиому појачано интензификатором *шер*. *Зел'ен* и *шуї* су метафоричке трансформације индуковане асоцијацијом на релацији младост – глупост, неразумност, неразборитост. Метафора *зел'ен* потиче из фитосфере, а *шуї* из зоосфере, тако да у потпуности мењају семантичку позицију у односу на

²³⁵ Финална консонантска група *-сї* у призренском говору упрошћена је губљењем финалног пловива (Реметић 1996: 124).

²³⁶ Језички израз има утемељење у симболичкој ритуалној радњи. У Призрену је постојао обичај да се посолито вода у којој се новорођенче први пут купа како би дете било паметно и мудро (Чемерићи).

референта (*зел'ен* који није сазрео (о плоду) – незрео (о човеку) – будаласт, глуп (о човеку); *шуи* који је без рогова – који је млад – незрео – будаласт, глуп). Полазећи од потпуне синонимичности именица *йамей* и *разум*, долазимо до семантичке једнакости између појмовних вредности *глуи* и *неразуман*, којом је исказана. Метафоре су засноване на колективном уверењу да се глупост везује за млађе људе (децу, омладину), за разлику од мудрости која је одлика старијих људи (Драгићевић 2010: 128).

Ка даљој периферији гравитирају лексеме *недоказан* и *забрајен* / *забрал'ен*, које неким сегментом семантичке структуре посредно упућују на значење „глуп“. Значењска вредност придева *недоказан* изражена је квалификативом *неразуман*, којим се не означава слабоумност као трајно интелектуално својство, већ се упућује на тренутну непромишљеност, на одсуство рационалног промишљања у одређеним ситуацијама. Придев *забрајен* / *забрал'ен* може да корелира са придевом *глуи* само на нивоу значења којим се заборавност третира као карактеристика слабијег менталног развоја. Међутим, ова особина најчешће се приписује старијим особама чија способност памћења опада услед старења.²³⁷ Могућност усвајања, чувања и коришћења информација веома је важан когнитивни фактор интелигенције, тако да нарушавање менталног склопа и успоравање можданих функција свакако утиче на интелектуалне способности појединца.

III. 1. 3. На негативном полу квалификације особа са ограниченим расуђивањем интегрисане су јединице са хиперсемом 'умно поремећен': *луд**, *манији*, *изгубен*, *исцрпљен*, *луцкас**, *ч'йрик*, *нецеја*, *ч'укнаи*, *ч'ушнаи*, *брл'ив*.

И манији од ијјанога бега. – И деда му бија манији, ѿа еѿе сѿг се он сирѿма йомамија. – Задеваф манијиога Ч'ор-Зефу. – Манији Бладоје да ме учи йамей.

Изгубен је сѿсвѿм, нишио не зна. – Она ка да је изгубѿна маѿло.

Ц'ѿ'а Ч'емерикин бија исцрпљен зе не би узѿја сам себе на враји.

Еѿе га иде и ијј ч'йрик Арса.

Ванкино деѿе ка да је нецѿло йо маѿло.

Он ка да је маѿло ч'укнаи.

Тој будалч'е његово, ијј ч'ушнаи Тоѿка.

Шиѿ иѿи је дѿњс, брл'ива л'и си, мѿри? – ѐсиј га, брл'иф је. – Они ка да су брл'иви.

Микроред корелатива обједињених диференцијалном семантичком компонентом вишег ранга 'умно поремећен' граничи се са лексичким скупом који се односи на умно ограничену особу. Интелектуалне способности овде

²³⁷ Концепт заборавности као особине старијих људи фигуративно се вербализује глаголским речима *извѿри* (*Теза-Мара осцарѿла, извѿрѿла, уч'инила се ка ч'урка, јадница*) и *бабундише се* (*Найред биѿа бисѿра, ама сѿг се нишио бабундисѿла, зѿр иѿи осцарѿла*) (Чемерикић).

су директно повезане са душевним поремећајима и условљене су психичким болестима. Примарни придев *луд* у стандарду има широк дијапазон значења „1. а. душевно болестан; б. глуп, непромишљен, неразуман; 2. који је изван себе од узбуђења, који не влада собом, избезумљен; 3. малолетан, недорастао, незрео, неискусан, лаковеран, наиван“ (РМС III: 240). На Косову се својство означено овим придевом доводи у везу са младошћу (Skok II: 325), па је, како тврди Елезовић, *луд* исто што и *млад*, без икакве алузије на слабост ума (Елезовић I: 371). У *Речнику северне Мејохије*, међутим, номинациона вредност лексеме *луд* поклапа се са примарном реализацијом у књижевном језику – „умно поремећен, умоболан“ (Букумирић 2012: 296). Чемерикић није унео придев у лексикон речи из Призрена, али јесте деадјективну именицу *лудос* у контексту *младос – лудос*, што претпоставља постојање квалификатива *луд* у живом говору и његову семантичку везу са одређеним животним добом, које се схвата као незрело, непромишљено, неразумно. Око самог центра синонимског реда груписане су јединице *манији*, *исцирујен* и *изгубен* са квалитативним значењем „умно болестан, безуман“. Придев *манији* етимолошки је повезан са глаголом *махнути*, а укрштање основа *мах-* и *ман-* П. Скок семантички оправдава изванјезичким фактором „*bijesan čovjek lamata rukama*“ (Skok II: 355). *Исцирујен* и *изгубен* губе значењску спону са глаголима чији су партиципски облици, а придевско значење осамосталили су захваљујући детерминатору у колокацијским спојевима *исцирује се од њамеј* и *изгуби се од њамеј*. Примарно глагол *исцирује* у Призрену значи „поквари“, а *изгуби* има општу семантику „остане без чега“ (Чемерикић). Ако се има у виду сужавање перспективизације (памет), семантичка модулација је транспарентна. Перфективизацијом уз помоћ префикса *из-* указује се да је радња стигла до потпуног завршетка, што значи да особа окарактерисана партиципима не поседује лудило као трајну особину, већ је оно условљено неким спољним факторима и изазвано животним ситуацијама (болест, старост, несрећа).²³⁸ Као перманентно психичко својство личности јавља се сулудост, које се перципира као одсуство нормалног душевног стања. Засталост и ограниченост интерпретирају се као особина онога који је луцкаст, будаласт, умањујући интензитет експресивног семантичког садржаја. Стога лексеме *луцкас*, *ч'ирик*, *нецеја*, *ч'укнаји* и *ч'ушнаји* образују ближу периферију лексичко-семантичке групе. Од једрених чланова диференцира их заступљеност особине у мањој мери. Деминутивна нијанса значења је формално и семантички обележена суфиксом *-ас(и)* у случају деадјектива *луцкас*²³⁹, који се уклапа у оквир придева на *-аси* којима се исказује духовна

²³⁸ Овакво тумачење оправдавају примери из говора: *Стијан се узјеја оји њамеј, да је дал'еко. – Исцируја се оји њамеј, сирџа, ње га оинесише у Девич', бог и Свеји Јанич'ије биц'и ч'е му њомогне* (Чемерикић).

²³⁹ Придев *луцкас* преузели смо из монографије С. Реметића (Реметић 1996: 442).

особина уочљива на први поглед (Драгићевић 2001: 113). Код осталих чланова низа компонента смањеног интензитета садржана је у структури елемената семантичке интерпретације. Турски непроменљиви придев *çürük* (тур. *çürük*) пандан је домаћем *иструјен*, јер примарно означава оно што је покварено, труло, неисправно, а у фигуративном, експресивном значењу има људску референцију. *Çürük* је у Призрену семантички изједначен са *луцкаси* и *сулуд*, код којих је семантичка доминанта *луд* детерминисана квантитативном компонентом 'помало, напола'. Синонимичним придевима *луцкаси* и *сулуд* дефинисане су придевске лексичке јединице *нецеја*, *ч'укнаи*, *ч'ушнаи*, чиме је сема интензитета дата имплицитно, посредно. Значење префиксалне придевске сложенице *нецеја* одговара негираној варијанти разговорног значења придева *чиџав* „паметан, нормалан“ у стандардном језику (РМС VI: 886). Придев *чукнаи* дијалекатски је семантички еквивалент књижевном *ударен*, јер у секундарној реализацији обе лексеме обележавају помало луду, ћакнуту особу. Са њима се семантички преплиће партицип глагола *ч'ушне* „1. гурне. 2. удари“ (Чемерикић) – *ч'ушнаи*, употребљен у атрибутој функцији. Семантичким варирањем основног садржаја развила су се метафоричка значења са човеком као референтом. Фигуративност се остварује сужавањем перспективизације примарног значења глагола *чукне* и *чушне*, аналогично према изразу *ударен у главу*, након чега облици трпног придева уопштавају семантику „сулуд, луцкаст, будаласт, ћакнут“, описујући човека по доминантној духовној особини. На крајњој периферији, гравитирајући ка подгрупи 'умно ограничена особа', налази се квалитативно одређење за непромишљену, неразбориту, сметену особу, која се у одређеним околностима понаша неразумно, безумно. Придев *брл'ив* семантичким садржајем приближава се лексичко-семантичкој подгрупи лексема којима се карактерише глупа особа, али контекстуална компонента одредила је њен периферни статус у оквиру анализиране подгрупе. У секундарној реализацији ова придевска лексема остварује људску референцију, примарно се односи на овцу која је болесна од брља. Изменом архисеме са животиње на човека мења се семантички садржај, при чему се сема која носи информацију о болести у мозгу овце 'брљ' метафоричким процесом трансформише у сема које се односе на психичку нестабилност човека 'непромишљен', 'неразборит', 'сметен'.

III. 2. ЛСГ именица са хиперсемом 'интелектуалне способности'

III. 2. Именичке јединице које припадају овом семантичком типу представљају продуктивну лексичко-семантичку групу, нарочито у домену негативне номинације, а најзаступљенији модел богађења синонимских редова је метафоричка трансформација. У категорији именовања човека са умањеним

интелектуалним способностима функцију индуктора семантичке деривације у већој мери имају зооними, слабије фитоними. Метафоричке асоцијације засноване су на колективним представама о својствима појединих животињских врста, по којима су најчешће названи људи са ниским коефицијентом интелигенције.²⁴⁰ Ове семе су маргиналне у примарној семској структури, али су као потенцијалне компоненте веома продуктивне и активне у настанку секундарних значења. У метафоричким семантичким реализацијама семе колективне експресије постају доминантни и централни елементи семантичког садржаја. Оне доприносе спознању и бољем разумевању наивне слике света једне језичке заједнице (Драгићевић 2007: 73).

Именице које припадају датој лексичко-семантичкој групи успостављају хиперо-хипонимске парадигматске односе (АП *човек* – ЛСП *ѝсихичке каракѝерисѝике човека* – ЛСС *сѝособносѝи* – ЛСГ именица са хиперсемом 'интелектуалне способности'). Кохезиона сила групе је апстрактна појмовна вредност 'интелектуалне способности', која нема одговарајућу лексикализацију. У њеној значењској општости и апстрактности налази се способност надређивања. Чланови анализиране групе аутономни су у односу на речи у другим лексичко-семантичким групама, тако да са њима остварују релацију слободне зависности, јер је њихова зависност условљена нејезичким појавама. Међу лексемама на нивоу групе постоји однос кохипонимије. Семантичко раслојавање лексема даље се врши према интегрално-диференцијалним семантичким елементима, а чланови тако формираних подгрупа ступају у релације антонимске природе. Дистинктивни знак 'мушко' / 'женско' условљава антонимску парадигму у оквиру мањих скупова. У зависности од референцијалности, мушке или женске, стварају се редови блискозначница, као најмањи парадигматски скупови, чије доминанте подразумевају постојање, обично експресивних, синонима.

III. 2. 1. Хиперсема 'развијене умне способности' надређена је јединицама *есаѝч'ѝја*, *мејѝеѝл'ѝја*, *на̀нка* и *сѝнсѝѝфа*. Наведене кохипониме можемо разврстати у два мања лексичка скупа, антонимски усмерена према факултативној семи пола.

III. 2. 1. а. Лексички пар *есаѝч'ѝја* и *мејѝеѝл'ѝја* гради релативну синонимску релацију на имплицитној компоненти 'паметан', скривеној у семантичким реализацијама обе лексеме.

Јован је гòл'ем есаѝч'ѝја, ка Ч'ифуѝѝин.

Нòви забѝѝѝи свè су мејѝеѝл'ѝје.

Компоненте значења 'паметан', 'уман' инкорпориране су у денотативни макроплан значења турцизама *есаѝч'ѝја* (тур. *hesapçì*) „рачунѝија, онај

²⁴⁰ „У ствари, процес је још компликованији. Прво смо неке особине са човека пренели на животиње (персонификовали смо их), а онда са животиња поново на људе“ (Драгићевић 2007: 72).

који добро рачуна²⁴¹ и *мејџејл'ија* (тур. дијал. *meşter*, поред *mektepli*) „човек који је свршио школе, учен, образован човек“. Значењска вредност и једне и друге речи одређена је семом вишег ранга 'човек развијених умних способности'. Компоненте које спецификују значење 'добро рачуна' и 'учен, образован' импликују сему 'паметан', због чега их сматрамо релевантним елементима семантичке реализације, на основу којих су лексеме категоризоване и ситуиране на периферији лексичко-семантичке групе.

III. 2. 1. б. У групи именовања женских особа са развијеним умним способностима нашле су се две лексеме, категоријално блиског значења: *sunsiḡfa* и *nanka*.

Шџо јџна sunsiḡfa гу је џој сџарџо девојч'е.

Кџку мџри, шџо нџнка гу је џој девојч'е.

Номинационо значење лексеме *sunsiḡfa* показује извесну дисперзивност, јер јој семски комплекс омогућава осцилацију у више семантичких група. Денотативним елементом 'окретна' припада центру ЛССП *џемџераменџ*, а конотативним 'субјективна оцена' позитивном полу поља. Семантичке компоненте 'бистра' и 'довитљива' одређују њено припајање ЛССП *сџособносџи*. Сема 'бистра' посредно садржи елементе 'паметна', 'оштроумна', што лексему *sunsiḡfa* квалификује међу позитивно вредноване једрене чланове скупа, обједињене заједничком семом 'интелектуалне способности'. Компонентом 'довитљива' не умањује се интелектуална појмовна вредност изражена експресивом 'бистра', већ се истиче резоновање и интелигентно деловање у одређеним животним околностима. Делом семантичке структуре која се односи на интелигенцију остаје у границама језгра датог субпоља, док је чинилац 'довитљива', у сегменту значења који упућује на какву вештину, приближава периферији групе са хиперсемом 'психомоторне способности'. Друга лексема у овом пару настала је семантичко-морфолошком деривацијом, семантичким варирањем између творбено везаних лексема, при чему је друга дериват прве – *nana* и *nanka*. Лексема *nanka* типичан је пример из наше грађе који се уклапа у теоријску поставку о принципима семантичко-деривационог варирања Д. Гортан Премк. Са ономасиолошког становиштва имамо секундарну номинацију новом лексичком јединицом добијеном у комбинаторном процесу спајања постојећих несамосталних лексичких елемената, творбене основе полазне лексеме (*nana*) и творбеног форманта (деминутивног наставка *-ka*). Са семасиолошког становишта имамо процес аналошког повезивања двају семантичких садржаја, уз обавезно укључивање новог семантичког елемента, нове грамеме изражене у твор-

²⁴¹ Из контекста сазнајемо да су Срби Призренци Јевреје сматрали добрим рачунцијама, што потиче из сфере реалног искуства, јер су се Јевреји у Призрену углавном бавили трговином. Ванјезичко сазнање донекле је когнитивно прерађено и пренето у психолошку сферу, али у језику није испољено директном номинацијом.

беном форманту (Гортан Премк 1993: 26). Анализом семантичког садржаја лексеме *нана* „старија жена“ уочена је потенцијална компонента која имплицира мудрост, која постаје доминантна у секундарној реализацији, односно у деривату. Процесом синтезе лексикализује се појам зреле, мудре девојчице новом формом (*нанка*). Само у оваквој комбинацији (*нана* + *ка*) могућа је метафоричка реализација значења „пре времена сазрело женско дете“ (Чемерикић). Компонента ’стара’ имплицира мудрост стечену годинама, и на тој појмовној основи развија се варирање семантичког садржаја, који је конкретизован дистинктивним цртама ’женско’ и ’младо’, садржаним у творбеном форманту.

III. 2. 2. Лексичко-семантичка подгрупа именица са хиперсемом ’умно ограничена особа’ представља комплекс лексема међу којима су најзаступљенији семантички деривати. Атрибутивне именичке речи којима се означава особа слабијих интелектуалних капацитета ситуиране су око негативне осе номинације и са члановима на супротном крају менталне скале ступају у парадигматски однос антонимије. У границама лексичког скупа коме припадају лексичке јединице граде два синонимска реда.

III. 2. 2. а. Именице са категоријалним значењем ’умно ограничена мушка особа’ формирају ред експресивних синонима: *будала*, *абдал*, *шаикън*, *зунџа*, *амза*, *замлаџа*, *будал’ица*, *џуњавац*, *џуњавак*, *џуџубајка*, *муч’урла*, *ајван*, *вол*, *говедо*, *магаре*, *ч’уран*, *мајмун*, *буква*, *ардџка*, *красџавица*, *буза*, *гузица*, *џоџмак*, *боздоџан*, *џоџ*.

Тако му и вал’а кџд је будала. – То му будал’е л’и реч’е? – Иди, е будало јена, џраџи џо будалу од себе.

Масџариф се сџс џоџа Младеновога абдала. – Еј, џиџ, абдалу, гл’еј у рабоџу, а не на соџак.

И џо му шаикъну ч’е кроџф караване.

За џога зунџу немам девојч’е за даџање. – Јен зунџа је џај ч’овек.

Иди, амзо један. – Еџе га џај амза, Ариф Синан. – Сџс џога амзу л’и ч’е иде?

Кој, џај замлаџа л’и Цвеџко Дуџина?

Будал’ица је он џиџо гу слџша. – Моџе, осџај џога будал’ицу.

Осџави га, не га дџрај џуњаџца.

Туњавак је, џаџав се родија.

Венч’ала се за јенога џуџубајку.

За каквога муч’урлу се исџросџла!

Шџо уџ’ини џој, ајвану један? – Заџ за џога ајвана ч’е гу удаџев?

Шџо уџини џој, е, волу један?

Не сџм знаја џиџо говедо је џај Пеџко.

Тој магаре џегово Тоџка.

Де гл’едаш, моџе, еј џиџ, ч’урану?

Кој ти река? Тај Васил'ев мајмун л'и?
 Син му је буква шио га нема.
 Ко му, шому ардџке л'и казујеш?
 И шјј красїавица Кола да ми соли йамейї.
 Играф мајїай сьс онога бузу Цвеїка Дуїїну.
 Нєсьм знаја шио је шол'їква гузица.
 По гол'ємога шокмака од њєга нєсьм видєла.
 За шїога Младеновога буздована л'и ми казујеш.
 Шоїа л'и за зєїа да їмам?

Као доминанта синонимског реда намеће се турцизам *будала* (тур. *budala*), јер су преко њега објашњена значења осталих лексема. У РСАНУ примарно значење лексеме *будала* је „онај који не уме правилно да расуђује, који је неразборит, глуп, својеглав, задрт“ (РСАНУ 2: 246), тако да су овом семемом обједињене све компоненте садржане у надређеној семи ’умно ограничена особа’. Семантичка дефиниција речи *будала* у нашем речнику књижевног и народног језика одговара њеној семантичкој реализацији у Призрену, где етимолошки семантички садржај „умно ограничен, непаметан, глуп“ (Škaljić 1966: 151) није претрпео никакву семантичку модулацију.²⁴² Да је *будала* најфреквентнија лексема за номиновање особе с ниским степеном интелигенције у српском призренском говору, потврђује и њен творбени потенцијал: *будалица*, *будалч'е*, *будалшїо*, *будалалџк*. Деривати *будал'ица* и *будалч'е* имају исту архисему (’особа’) као и *будала*, деле исте семе вишег ранга (’који не уме правилно да расуђује, који је неразборит, глуп’) и једрене конотативне семе (експресивност, негативна оцена). Префикси *-ица* и *-ч'е* уносе деминуцију у значење изведеница, што на концептуално-експресивном нивоу представља смањени интензитет пејоративности мотивне речи. Са доминантом реда остали експресиви стоје у међусобно зависном односу детерминације. Лексема *абдал* је етимолошки повезана са именицом *будала*, имају исто крајње порекло и идентично значење, сачувано у говору Призрена. Апсолутним синонимским паром чини их експресивна вредност коју добијају у говору примаоцу. Репертоар погрдних назива за мушку особу са умањеним умним способностима проширен је позајмљеницама *шашкџн* (тур. *şaşkın*) и *зунїа*, које централним елементима значења денотирају глупог мушкарца (тур. *zonta*). У семеди којом појашњава значење лексеме *шашкџн* Чемерикић квалитативну компоненту ’глуп’ допуњује семом ’збуњен’, што је њено основно значење у турском језику. *Зунїа* је турска реч забележена само у Призрену, чије значење „будала, замлата“ потиче од турског жаргонског „неуљудан, невоспитан“ (Петровић 2012: 143). Овима се придружује

²⁴² Шкаљићева интерпретација значења турцизма *будала* „лудак, махнитов“ (Škaljić 1966: 151) поклапа се са његовим тумачењем у РСМ („луд човек, лудак, луда“, РСМ I: 295).

пејоративно маркирана именица *амза* „погрд. приглупа, будаласта особа“ (Чемерикић). Стилистичко обележје упућује на њено афективно лексичко значење и на веома висок степен експресивности. Нејасног је порекла, може се довести у везу са *амсалак* „замлата“ на Косову (Елезовић I: 472) од тур. дијал. *amsalak* „клипан, будала“ (ЕРСЈ 1: 155). Домаћи еквивалент турској речи *будала* је девербатив *замлаїџа*, са израженом пејоративном употребом. У деривате *їуњавац* и *їуњаवко* слива се семантички садржај мотивног придева, а суфиксима *-ац* и *-ко* се означава носилац особине исказане придевом. Експресивност творбених дублета условљена је пејоративном творбеном основом. У семемама везаним за лексеме *замлаїџа*, *їуњавац* и *їуњавко* провејава и значењска димензија ’луд’. У семантичком опису именице *замлаїџа* она је наговештена у обележју ’занесењак’, док је у друга два случаја експлицитно исказана у дефиницији значења придева *їуњав*, и допуњена још једном ознаком психофизичког стања ’млитав’. Појава ознака ’глуп’ и ’луд’ у истом семантичком одређењу указује на њихову међусобну појмовну блискост, што као последицу има ширење значења лексема којима се у првом реду именује особа са интелигенцијом испод просека. Отуда су платисемичке реализације дате као једно значење. Платисемија је присутна и код једнозначнице *їуїубајка* „несналажљива, сметена, неспретна особа“, која скривеним значењем фигурира на периферији групе, јер се на основу дате семеме особа са сниженим интелектуалним капацитетом посредно идентификује. Велика будала именована је пејоративом *муч’урла*. Овај експресив је мотивисан именицом *муч’ак* „покварено јаје“, али се губи веза са полазним садржајем семантичким укрштањем са *будала*, што се на формалном плану огледа у аналошком преношењу наставка *-ла*. Експресивност деривата остварена је инкорпорирањем инфикса *-ур-* од пејоративног суфикса *-ура* (типа *девојч’ура*) (Skok II: 474).

Известан број лексема у овој лексичко-семантичкој подгрупи настао је семантичким варирањем основног садржаја. Такве су атрибутивне номинације *ајван*, *вол*, *говедо*, *магаре*, *ч’уран*, *мајмун*, *буква*, *ардџква*, *красїавица*, *буза*, *гузица*, *їокмак*, *боздован*, *шой*. У категорији именовања човека према својствима његовог интелектуалног развоја најпродуктивнији су зооними, потом фитоними, делови тела и тешки предмети. Умањене умне способности приписују се појединим животињским врстама, а затим се номинација преноси са животиње која је по уверењу језичке заједнице глупа на човека ограничене интелигенције. У наведеним примерима семантичка мотивација произилази из народног поимања појединих живих врста и на тој лингвокултурној и етносемантичкој основи формира се веза између животињског и биљног света и људи. Експресивност секундарних семантичких реализација добијених метафоричким преносом потиче из експресивности семе из полазног семантичког садржаја (сема колективне експресије),

али и од тога што је полазни појам у лексичкој хијерархији нижег ранга, док је човек виши лексички ранг, и зато су све лексеме које полазе од ствари, биљака и животиња и завршавају се на именовању човека експресивне (Гортан Премк 2004: 108). Зоометафоре индуковане су управо семом колективне експресије, која се у семантичкој структури примарне реализације идентификује као потенцијална. Периферни сегмент семског комплекса се активира и, уз мутацију архисеме, асоцијативно се приписује човеку као денотату, обележавајући га по доминантном својству. На тај начин факултативна компонента из полазне семеме долази у централну позицију секундарне номинације. Најпродуктивнији у семантичкој деривацији овога типа су називи за домаће животиње *вол*, *говедо*, *магаре*, *ч'уран* и општи назив за животињу *ајван* (тур. *hayvan*). Међу њима се нашла и лексема којом се примарно номинује човеку најсличнији представник животињског света – *мајмун*. Интересантно је да у изворним значењима турских лексема *ајван* и *мајмун* нису рефлектоване семе колективне експресије са негативном конотацијом. То се може објаснити чињеницом да је „колективна експресија често заснована на објективно непостојећим својствима“ (Драгићевић 2007: 73), и зато није неobiчно што се разликује од народа до народа. Из ботаничке сфере преузети су називи *буква*, *ардџква*, *красџавица*, који се најпре доводе у везу са изгледом или својствима човековог дела тела који најдиректније кореспондира са интелектом. Обликом роткве (*ардџква*) и краставца (*красџавица*) мотивисана је асоцијативна веза са главом, која се механизмом синегдохе проширује са дела на целину, погрдно маркирајући човека. Фитометафоре *ардџква* и *красџавица* имају локални карактер и одражавају наивну језичку слику какву су о човеку имали Призренци у првој половини XX века, док је *буква* широко распрострањена на српском језичком простору у функцији номинације гупог и ограниченог човека и оваквом секундарном реализацијом ушла је у стандарни језик. Мотиватор метафоричке трансформације у овом случају је једна од сема нижег ранга, која носи информацију о дебљини дебла букве. Својство стабла ове биљке асоцијативно се приписује глави човека, при чему се почетни садржај преобликује у процесу метафоризације на релацији конкретно – апстрактно (дебео – тврд – глуп), а потом се синегдохом метафора приписује човеку као денотату. Индуктори семантичке деривације могу бити и делови човековог тела. У говору Призрена срећемо два таква примера: *буза* и *гузица*, код којих је процес варирања заснован на семантичком елементу функције из примарног семантичког садржаја. Метафорична значења турцизама *џокмак* (тур. *tokmak*) „умно неразвијена, глупа особа“ и *боздован* (тур. *bozdogan*) „ограничен човек, глупак, простак“ ослањају се на имплицитне семантичке компоненте 'тврд' и 'тежак', на које упућују квалитативне семе у основним номинацијама 'гвоздени' („гвоздена кугла са дршком“), односно 'дрвени' („дрвени грнчарски набојац“). Семе нижег ран-

га које учествују у процесу метафоризације, а потом и синегдохе, повезују се по сличности са својствима која се приписују глупом човеку (тврда глава – ограничен, глуп човек), при чему се значење преноси са дела на целину. Механизам лексичке метафоре *шој* заснован је на компоненти колективне експресије, тј. на уверењу Призренаца да су Сиринићани, које су називали *шојови*, глупи и неотесани људи. Лексички корпус којим се обележава човек са умањеним интелектуалним способностима понекад се употребљава и за погрдно маркирање особа просечне интелигенције, па чак и оних који важе за паметне и разумне, у ситуацијама када непромишљено поступају. Таква експресија тешко је уочљива уколико нисмо упознати са ширим контекстом, а лексикографски материјал не упућује на такве моменте. Илустрације из говора донекле разоткривају прототипичан сценарио у којем се људска глупост најчешће процењује, а то је одабир брачног партнера.

III. 2. 2. б. Именице женског рода у сегменту номинације особа са ограниченим интелектуалним капацитетом су *будала*, *будал'ица*, *туњавица*, *туњубајка*, *амза*, *зунџа*, *муч'урла*, *говедо*, *магарица*, *гуска*, *ч'урка*, *буква*, *ардџка*, *буза*, *гузица*.

Преварила туј будалу Сшојанку.

Е, мори будал'ицо, ч'е њокојишеш със њај њамеџ.

Туњавице рекла да гу уч'џни.

Он ми гу сврши рабоџу, зар би ја туњубајка знала да гу свршим.

Амза гу је њај девојч'еџина сџарџа.

Зунџа гу је њој девојч'е.

Тај муч'урла л'и да ми изводи лакрдије със муџа?

Гол'емо говедо она била за ч'кџлу.

Ти, мори, магарицо.

Зар и њџ, мори гуско, џмаш џбраз да збџриш?

Тако л'и се њоџил'еџџеф ч'арџџе, мори ч'урко?

За ч'кџлу не гу гџри срџе, туј буква.

Иди, е, ардџко јџна, и њџ ч'е ми сол'џи њамеџ мене.

Иди, красџавицо нијџна.

Не л'и знаш џџо буза је њај сџарџа гу ч'џрка?

Куку, црна џџеза-Маџа, девојче гу џскоч'и гузица.

Стожер синонимског реда са дистинктивним обележјем 'женско' је лексема *будала*, коју у призренском говору одликује значењска општост „глупа особа“. Семе нижег ранга одређују зависан однос лексема према доминанти реда. Већина именица ове подгрупе је двородна, појављују се и са мушком и са женском референцијалношћу. Облички су диференциране *nomina attributiva* *туњавица*, *магарица*, *гуска* и *ч'урка*, што је код зоонима условљено природном поделом на мужјаке и женке. Женска глупост обично се везује за слаб школски успех и за несналажење у ручном раду.

III. 2. 3. Хиперсема 'умно поремећена особа' надређена је лексичким јединицама *маниџаши*, *диванија*, *дел'иџала*, *шушумига*, *брл'ивко* / *брл'ифко*, *брл'ивица* и *будибог*.

Еџе га иде џај маниџаши Ариф Синан.

Тај диванија Максуйи џушиџија јен крај шамије у џоџок, џа иде и свејено збори за себе.

Еџе га иде и џај дел'иџала Арса. – А шџо не џада нум (на ум) онџзи дел'иџал'е џоџадје. – И шџикич'ина ми Л'уйка била џако дел'иџала.

Тераф мајџаи с џога шушумигу Ариф Синана.

Глеј овамо, море брл'ивко. – Еџе га џај Младенов брл'ивко. – А, море џи, брл'ифко брл'иви.

А шџо рабџу ч'екаш од џџџи брл'ивице? – Ч'уйи барем џи, брл'ивицо брл'ива.

Син ка да му је мало будибог. – Будибог је и она, на маџер је.

Централна јединица лексичког скупа је атрибутивна именица *маниџаши*, изведена од придева *маниџ* и непродуктивног суфикса у категорији пејоратива *-аши*.²⁴³ Творбени формант *-аши* експресивност изведенице одређује индиректно, преко творбене основе, чији се садржај слива у деривирану реч. Семантички јој је најближа лексема турског порекла из психолошке сфере *диванија* (тур. *divane* „луд, суманут“) када се употребљава са доминантном вредношћу 'луд'. Семема „луд, луцкаст; дивљи, неприступачан“ прати ши-рокозначност ове речи у призренском говору, која периферним делом семске структуре припада слоју карактеризације човека на основу његовог односа према другим људима. У семемама преосталих чланова подгрупе најчешће се јављају квалитативни елементи 'сулуд', 'суманут' и 'луцкаст', којима се идентификује особа са блажим психичким поремећајима. Из турског дијалекта преузета је именичка лексема *дел'иџала* (тур. дијал. *delibalak*), где се употребљава у придевском значењу „бесан, луд“ уз именице којима се означава младунче или дете, тј. млада особа. Дистинктивна црта 'младо' у призренском говору је десемантизована, а задржано је значење првог дела турске сложенице, које се приписује особама без обзира на старосну доб. Суманута, луцкаста особа именована је лексемом *шушумига*, широко распрострањеном на српском говорном ареалу. Можемо је довести у везу са *шушмаџик* и *шушмаџикаси* „луцкаст“, од грчког *σχιζω*, које се налази у немачком апстрактуму *шизма* „раскол“ (Skok III: 261). Ако је етимолошка спона добро постављена, значење које има *шушумига* у српским говорима мотивисано је расцепом (од цркве, вере) и метафорички пренесено на психичку подвојеност, одвајање од свести. У једреној орбити егзистира императивна сложеница *будибог*, употребљена у именичкој служби за номиновање луц-

²⁴³ Овако и у јабланичком крају (Жугић 2010: 232).

касте, сулуде особе. Значење „ђаво, нечиста сила; зао дух“ (РСАНУ 2: 249), које је иницирало и мотивисало садржај са људском референцијом, не налазимо код Чемерицића. У пресеку подгрупа 'умно ограничена особа' и 'умно поремећена особа' смештени су другостепени деривати *брл'ивко* и *брл'ивица*. Пејоративни придевски смантички садржај исказан придевом *брл'ив* инкорпориран је у изведене именице мушког и женског рода.

III. 3. ЛСГ придева са хиперсемом 'психомоторне способности'

III. 3. Психомоторне способности се могу одредити као способности извођења одређених радњи са одређеном тачношћу, брзином, снагом, флексибилношћу и координацијом покрета, а од активности зависи који ће аспект психомоторних способности бити испољен (Hrnjića 2003: 223). Онога који поседује ову врсту способности сагледавамо као спретног, умешног и вештог у обављању каквог посла или какве активности. У Призрену се развијена психомоторика веома уважавала, а тај екстралингвистички фактор праћен је адекватним језичким ознакама, пре свега придевским речима.

III. 3. 1. На позитивном полу групе концентрисани су квалификативи који карактеришу особу по пожељном својству, означеном хиперсемом 'вешт', са лексикализованим хиперонимом *веш*: *веш*, *мари'феџ*, *мари'феџл'ија*, *џрбаџ*, *си'особан* / *си'асобан**, *окре'џан*, *лџк*, *ч'џскин*, *дарови'џ*.

За џа'кву рабо'џу ва'л'а веш ч'овек. – *Од Ри'џије Дес'џоџа џо веш ку'џу'ија не бива*. – *Погоди'ја веш'џога кал'фу*. – *Веш'џа је у све' рабо'џе*. – *У везе'ње џо је веш'џа сес'џра гу*. – *Ма'ра веш'џо џу'ра ч'а'ше, ви'кни'џе џу*.

Мари'феџ и'скоч'и џо'ј Ра'мино ко'џил'е.

Од џега џо мари'феџл'ију ч'овека у век не'сџм виде'ја, од џега џо ма'јс'џор не бива.

По' џрбаџ је од бра'џа.

Де'ца ги си'особне (Реметић 1996: 386).

Од Јована Ма'це џо окре'џинога неч'е на'џ'е'џе. – *Окре'џино и'скоч'и џо'ј дево'јч'е*.

Лџк ч'овек, за све' је џрбаџ.

Ч'џскин џи је овој де'џе.

Та'ј си'аре'ј му син џо не'је дарови'џ зе џа'ј мла'џ'е'ј. – *Дарови'џа, ма'јко, коју год рабо'џу да узне у руке, урабо'џи гу ма'јс'џорски*. – *Све' де'ца гу са мла'го дарови'џе*.

Централни елемент групе је прост придев *веш* (прасл **věd-to* > стсл. *вѣсѣть*) и доминантан у семемама осталих чланова синонимског реда. Језичким контактом условљена је апсолутна синонимија између словенског *веш* и турског *мари'феџ* (тур. *marifet*), чија паралелна употреба потврђује

бинарни карактер лексичког система српског призренског говора, где турцизми чине импозантан лексички слој. Мање је фреквентан турски придев *ербай* (тур. *erbar*), који је на Косову и југу Србије једнозначан и односи се на способну и вешту особу.²⁴⁴ Придев *сїособан*, којим се описује вешта особа, у новије време је ушао у придевски систем српског призренског говора. С. Реметић бележи га и у прозодијско-фонетском лику *сїасобан* (С. Реметић 1996: 352, 386). С морфолошког становишта, потиче од корена *соб-*, превојног лика рефлексивне заменице *себе*, деривиран уз помоћ два префикса *с-* и *їо-* и префикса *-ан* и само у том облику развија значење „вешт“ (Skok III: 211). Придевске јединице *окреїан*, *лѣк* и *ч'ескин* блиско кореспондирају са ЛСГ 'окретан, сналажљив' у оквиру ЛССП *їемїераменїї*, јер јој делом семске структуре припадају. Семски елемент који носи информацију о прецизности, брзини и координацији покрета ситуира их у домен психомоторних способности. Веште, окретне особе обично су живахне, хитре, сналажљиве, а то су особине које припадају сфери умног и емотивног реаговања. Придев *окреїан* мотивисан је поствербалом *креїи*, формиран по морфолошком моделу комбиноване, префиксално-суфиксалне творбе, означавајући особу која је вешта, умешна, спретна и брза приликом обављања какве активности. Семантички му се приближава придев *лѣк* у секундарној реализацији, којом се метафорички описује онај који са лакоћом, без напора, вешто и брзо завршава одређене послове у одређеној сфери делатности. Групи придева са хиперсемом 'психомоторне способности' турцизам *ч'ескин* припада семантичком компонентом која се односи на брзину извршавања одређених радњи. Тај елемент значења садржан је у придевима *хиїар* и *брз*, који улазе у семантички опис лексеме и одређују њен статус у групи. Део семеме 'вредан' упућује на човеков однос према раду, а не на квалитет обављања посла, који у великој мери зависи од степена развијености крупне или ситне моторике. Дифузност значења непроменљивог придева *ч'ескин* потиче од платисемије коју ова лексема остварује у турском језику „оштар, шиљат; жесток, јак; брз, вредан“ (Škaljić 1966: 191; Елезовић II: 362). У Призрену је експониран периферни изворни садржај, који семантички одговара појму окретног, спретног човека. Скривеном семантиком која се може везати за фину моторику подгрупи се прикључује деноминал *даровиїи* „који има нарочитих способности за нешто“. Сложеним суфиксом *-овиїи* особи се у јачем степену приписује таленат, поседовање природних способности и изражава емотивна вредност, односно субјективна оцена према ономе којег таква особина одликује.

²⁴⁴ Шкалајић наводи две семантичке реализације: „1. вјештак; 2. sposoban, okretan“, какве лексема *ербай* има и у турском језику. У јужним српским говорима преовладава друго значење, са носећом квалитативном компонентом 'вешт' (Елезовић I: 175; Митровић 1992: 104; Златановић 1998: 114).

III. 3. 2. На супротном полу, као опонент позитивно оријентисаним лексемама, стоји антонимски пар *нѐсїасобан* / *нѐсїасобан** и *їуїкун*, са квалитативном вредношћу „неспретан, невешт“.

И браїи му нѐсїасобан (Реметић 1996: 386).

Туїкун їскоч 'и їїој Шурдіно деїе Сїанко.

Одрицањем садржаја исказаног придевом *сїасобан* негира се постојање особине. Пример негативне квалификације у домену психомоторних способности човека је лексема *їуїкун* (тур. *tutkun*). Значење турцизма ближе је изворном основном глаголском значењу (тур. *tutmak* „држати, ухватити“), одакле „везан“ у Призрену, а од њега асоцијативним преношењем „невешт, неспретан“. Турски наставак *-кьп* одговара нашем *-л'ив* (Skok III: 529), који значи фреквентно испољавање особине (Драгићевић 2001: 105).

Оваква расподела лексема предочава чињеницу да у стварању дијалекатског лексичког система велику улогу има ванјезички моменат, јер језике ознаке неодвојиво прате екстралингвистичке феномене блиско повезане са човеком. Тенденција да се истакне оно што је специфично и пожељно својство појединца у домену моторичких способности ослања се на менталитет социјума и полази из дивљења према даровитим, али и потребе да се спретни и вешти мајстори прочују својим умећем, што лексички овога семантичког типа даје етно-културолошку вредност.

Као концепт високог степена апстракције, менталне активности укључују мањи обим семантичких компонената у односу на остале сфере психичког ангажовања. У оквиру ЛССП *сїасобности* идентификујемо два параметра за разврставање лексема, и то у областима интелектуалних и психомоторних способности. ЛСГ *инїелекїуалне сїасобности* има сложenu структуру, велики број хетерогених знакова у корелацији са адекватним позицијама на нормативној скали, па су у складу са тим јединице распоређене у три лексичко-семантичке подгрупе 'умно развијен', 'умно ограничен', 'умно поремећен', односно 'паметан', 'глуп' и 'луд'. Иако се у језгру поља налазе интелектуална својства, базични централни део чине и номинације човека према тим својствима, што је условљено категоријалним значењем јединица које улазе у језгро. Интелектуалне способности личности одражене су пре свега у опозицији *їамейан* – *глуї*. Као ментална активност вишег реда, ум је далеко супериорнији у односу на друге две категорије, с обзиром на то да омогућава обраду, складиштење, чување и пренос информација и усмерен је на обезбеђивање одрживости појединца и заједнице. Високом степену умне развијености, поседовању широког спектра информација и њиховом хармоничном протоку супротставља се умна ограниченост, способности да се објективно процени окружење контрастира се њено одсуство, адекватној менталној активности супротиви се неадекватно или хаотично

ментално деловање. Принцип интелекта има велики значај у поимању човека међу носиоцима дијалекта, а убедљив аргумент у корист ове тврдње је број лексичких јединица у синонимским редовима придева са варијантним значењима 'умно ограничен' (12) и 'умно поремећен' (10) и именицама са хиперсемом 'умно ограничена особа' (28). Сет јединица којима је репрезентована негативна сфера интелектуалних способности човека несразмерно је обимнији у односу на лексичке скупове чији су конституенти позитивно конотирани. Вредност оцене релативизирана је према норми, према прототипу, и зато компонента апсолутне оцене изражава специфичност колектива, који творебеним и семантичким процесима варирања производи блискозначнице да означи, опише, именује оно што је непожељно, „ненормално“, што се не уклапа у оквиру прототипа и тиме га пејоративно маркира. Глупост и лудило, иако проузроковани урођеним аномалијама или незрелошћу менталног апарата, у фокусу су људске нетолеранције, због тога социјум екстрахује ове особине и обележава их језичким знацима високог степена експресивности. У области психомоторних способности ситуација се драстично мења, однос позитивне лексике према негативној у овој поткатегорији претеже ка полу пожељних психичких карактеристика (10:2). Колективна спознаја интелекта као ентитета којег одликују ведрина, чистина, бистрина, оштрина, бриткост, зачињеност, дубоко је укореењена у свести призренских Срба и свој одраз налази у метафоричним вербалним ознакама (*ведар, бисџар, недоклејан, неслан*), док се ограничени ментални капацитет појмовно и језички повезује са младошћу и незрелошћу и развијањем сема колективне експресије конкретна обележја се из зоосфере и фитосфере преносе у домен карактеризације човека (*шуйи, зелен*). У представи призренских Срба о моторним способностима вештина и спретност поимају се као лакоћа и брзина покрета од које зависи успешност и умешност у обављању послова и на дијалекатској језичкој слици света интерпретирају се метафоричким садржајима и манифестују адекватним квалификативима (*окреџан, лџк, ч'ескин*).

Доминантан тип семантичке трансформације у овој категорији психичке карактеризације и номинације човека јесте метафоризација, најчешће заснована на потенцијалној компоненти колективне експресије. Менталне карактеристике преносе се асоцијативним путем, у највећем броју случајева, са животиње на човека (*ајван, вол, говедо, магаре, магарица, гуска, ч'уран, мајмун*), у мањем проценту са биљке на човека (*буква, ардџква, красџавица*). Могућа су повезивања са деловима тела (*буза, гузица*) или предметима (*џокмак, боздован*). Експресивност се испољава и кроз семантичко преобликовање партиципа *неслан, недоклејан, недоказан, игубен, исџрујен, ч'укнаџи, ч'ушнаџи*, који губе везу са полазним значењима глагола чији су морфолошки облици и као семантички деривати улазе у домен карактеризације човека, а квалитативном номиналном вредношћу 'глуп', односно 'луд' понеки

од њих циркулишу у централној зони поља, директно маркирајући особу по негативном својству. Поред домаћих придева и именица, простих (*глуї, луд, веш*) или добијених морфолошком (*глуїас, ѿуњава сеїл'ив, брл'ив, маниї, ѿамеїан, сїособан, несїособан, даровиї, окреїан; мудрац, ѿуњавац, ѿуњавако, замлаїа, ѿуїубајка*) или семантичком деривацијом (*зел'ен, шуї ведар, лѣк*), значајан лексички слој припада турцимима који гласовним склопом уносе експресивност у српски призренски говор (*їишкин, абдал, шашкѣн, зунїа, амза, марифеї, ербаї, ч'ески, ѿуїкун*). На периферији поља орбитирају лексичке јединице које диференцијалним елементима конкретизују категоријално значење (*есаїч'їа, меїїеїл'їа*) или имплицитном, скривеном компонентом посредно учествују у номинацији (*нанка, сунсифа*).

Став говорника према менталним активностима човека, које долазе до изражаја у комуникацији, животним ситуацијама, обављању одређених радњи и послова, рефлектује се у одабиру лексичких јединица којима ће те особине означити или по њима назвати човек. Конституентне јединице ЛССП *сїособности* комбинују елементе из интелектуалне сфере људске психе (паметан, разборит, уман, способан, вешт, окретан, сналажљив, хитар, брз; глуп, неразборит, сметен, будаласт, луцкаст, луд, сулуд, безуман), при чему се јасно издвајају опозити *їамеїан – глуї* и *їамеїан – луд*, док на негативној оси можемо пратити постепени прелаз из једног менталног стања у друго психичко стање (*глуї – луд; луд – глуї*), с обзиром на то да међу њима постоји извесна каузалност, која може бити искључена уколико се ради о психичкој нестабилности и дубљим душевним поремећајима.

ЛСП СОЦИЈАЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЧОВЕКА

Модерна антрополошка теорија схвата човека као јединство биолошког, психолошког и социјалног начела. Развијањем биолошких предиспозиција под утицајем средине човек постаје личност. Човек је део друштвеног организма, члан одређене друштвене групе. У оквиру група којима припада (породица, школа, нација, вера, радни колектив) човек остварује карактеристичне везе и односе, који га дефинишу као социјално биће и кроз које испољава биолошку и психолошку димензију личности. Форме организације живота одређују његову социјалну улогу, која је базирана на друштвеним начелима и традиционалном социјално-културном устројству заједнице којој припада.

Антропоцентричке категорије умногоме детерминишу лингвокултуролошки концепт човека и употпуњују модел лексичко-семантичког структурирања човека на језичкој слици света. Човека као социјално биће одређују социјални параметри као што су социјални статус, социјална улога, професија, као и узјамни однос са члановима ширих и ужих група којима припада (етнос, вера, породица). Одређени лингвокултурни социјум носи своју националну специфику, што се посебно пројектује у домену који је директно

условљен социјалним факторима. Концептосфера социјума рефлектује се на лексички систем и преко именовања човека према социјалним карактеристикама. Лингвокогнитивни модел човека укључује ментални лексикон у који је, између осталог, прочитан социјални и културни код етноса и запечаћена друштвена стварност сагледана кроз призму човека. Социјални параметри категоризације, као когнитивног облика мишљења, учествују у формирању вертикалне хијерархије антропографског лексичког система и улазе у централну зону номинације човека.

У структури семантичког поља *човек* Ерофејева и Пепељајева као језгрени лексичко-семантичку групу извајају лексички скуп *социальные характеристики человека*, са подгрупама: профессия и другие занятия, семья, национальность, статус, межличностные отношения, социальная роль, религия, убеждения, асоциальные элементы, группы и групповые отношения (Ерофеева, Пепеляева 2011: 13–15). Социјални аспект личности налази се у центру тематско-идеографске класификације фрагмента *човек* на руској дијалекатској слици света, који са биолошким и психолошким обележјима чини целину овог лексичког сегмента и повезан је са социјалним улогама, социјалним статусом и вредносним стандардима (Литвинова, Загоровская 2013: 60). Лингвоидеолошки концепт *човек као социјални објект* у систему енглеског језика В. А. Камењева тумачи преко антропоцентричних лексичко-семантичких категорија, које своди на једанаест и, према броју лексичких јединица њима обухваћених, представља их у опадајућем низу: 1. социјалне улоге, 2. пол, 3. црте карактера, 4. породични / родбински односи, 5. узраст, 6. религија, нарушавање правних и моралних норми, 8. професије, 9. умне способности, 10. материјални положај, 11. политичка убеђења (Каменева 2006: 126). Оваква категоризација с једне стране попуњава круг социјално значајних категорија перцепције и интерпретације личности, а са друге стране актуелизира потенцијалне категорије идеолошког утицаја на социјалну стратификацију, статус појединца и друштвену структуру.

Друштвено уређење, позиције на друштвеној лествици, професионална оријентација, административни државни систем, војна и црквена хијерархија, социјалне групе и међуљудски односи унутар њих, изванјезички су фактори који имају вербалног одраза и у језику функционишу као семантичке категорије на основу којих се може систематизовати дијалекатска лексика. Српски призренски говор располаже широким дијапазоном језичких средстава којима се човек идентификује на основу социјалних обележја, а параметри који се појављују као детерминатори социјалне карактеризације и номинације човека су историјски, традиционално и културно условљени. Специфика мултиетничког колектива у историјском пресеку (Призрен, крај XIX и прва половина XX века) пресликава се на језичкој равни. Екстралингвистички чиниоци најинтензивније се одражавају на нивоу лексичке структу-

ре идиома. Лексеме евидентирани у Чемериџићевом речнику за номинацију човека према социјалним ознакама нуде језичку скицу за реконструкцију читавог друштвеног устројства и друштвених односа у Призрену с временском дистанцом од једног века, тако да друштвени систем једне мултиетничне заједнице (Призрен) у конкретном временском оквиру (крај XIX и прва половина XX века) има адекватне реперкусије у лексичком систему национално и територијално маркираног говорног типа (српски призренски говор).

Јединице лексичко-семантичког сегмента означеног као ЛСП *социјалне карактеристике човека* употпуњују дијалекатску слику становника Призрена. Социјалне категорије на основу којих се номинује и аксиолошки процењује појединац са социјалног аспекта раслојавају се у пет лексичко-семантичких група:

1. ЛСГ именица са хиперсемом 'национална и верска припадност',
2. ЛСГ именица са хиперсемом 'професија',
3. ЛСГ именица са хиперсемом 'социјални статус',
4. ЛСГ именица са хиперсемом 'социјална улога',
5. ЛСГ именица са хиперсемом 'родбински односи'.

Гендерно и старосно обележје третирамо као примарно биолошка својства, па је номинација према овим дистинктивним критеријумима обрађена у оквиру ЛСП *ћелесне карактеристике човека*. Национална и верска припадност, као чисто социјалне ознаке, доминантно детерминишу човека. У централне елементе номинације спада семантички знак који подржава категорију професије као важно социјално обележје личности. Са њом је у блиској вези, и у великој мери од ње зависи, социјални статус (друштвени, материјални, брачни статус, степен образовања, титуле, дужности), који опредељује место човека у хијерархији друштвеног система. Социјални статус унеколико одређује друштвене улоге које појединац остварује у социјалним групама којима припада. Друштвена улога представља модел понашања који се очекује од појединца на одређеном положају или у одређеној ситуацији. Конкретне социјалне улоге човек остварује у интерперсоналним односима, неке се стичу узрастом, а неке се обављају у специјалним ситуацијама. Негативни облици понашања уносе асоцијалне елементе у односе које индивидуа развија са осталим члановима групе или дискредитују позицију на којој се особа налази, тако да појединци у одређеним околностима реализују и асоцијалне улоге, али је у нашем корпусу квантитативно далеко мање номинација овога типа. У вишеструким улогама човек се појављује унутар уже и шире породице. Родбинске везе усложњавају релације међу члановима фамилије, па именована по том основу ординирају у границама поља али периферно. Интерпретација личности у контексту родбинских односа обогаћује концепт човека у српском призренском говору и самим тим доприноси верној и раскошнијој представи Призренца на дијалекатској слици света.

I. ЛСГ именица са хиперсемом
'национална и верска припадност'

Човек себе потврђује као члана одређеног етноса, а друге људе идентификује по једном од основних знакова језичке спознаје – обележју етничности. Категорија етничности у руској когнитивној лингвистици схваћена је као језичка универзалија посредством које човек одређује своју националну припадност и помоћу које препознаје етничку припадност других људи (Сироткина 2012: Автореф.). Стандардни класификатори који помажу етничкој идентификацији јесу језик, менталитет, морално и духовно наслеђе, познавање етногенезе и етнокултурног развоја представника народа, карактеристике његове материјалне и духовне културе (Григорјева 2013: 151). Националност, као универзална категорија, подразумева опис концепта *ейнос*, а основно средство вербализације категорије етничности и репрезентације концепта јесу називи народа – етноними. На одређеној територији историјски се формира систем етнонима, који одражава представу о етничности тог или другог територијално-језичког колектива. Категорији националне припадности придружимо и категорију верске припадности, која је, такође, испољена карактеристичним спољашњим, језичким ознакама, којима се именују припадници одређених религија, односно верских заједница. Здруживање концепата етноса и религије у домену социјалне карактеризације човека преко номинације по датим параметрима условљено је етничком и верском структуром становништва Призрена. „Призрен је неколико векова у континуитету мултинационална и мултилингвална средина“ (Реметић 1996: 17). До доласка Турака већину становништва сачињавали су Срби, а у њему су живели и Дубровчани, Которани, Млечани и Саси. Католика је било мало, доминирала је православна вероисповест. Турци су се у Призрен почели насељавати средином XV века и до почетка XX века чине значајан етнички слој. Трећу демографску компоненту представљају Албанци, који Призрен и околину интензивно насељавају у XVII веку, што доводи и до активније исламизације хришћанског становништва. Крајем XVIII века из Јањине се досељавају Цинцари (Арумунци) и они чине најмлађу етничку групу Призренске средине (Реметић 1996: 19). Национална и верска хетерогеност на призренском ареалу представљена је на локалној слици света адекватним номинацијама становника Призрена по националном и религијском обележју.

Фрагмент етничности саставни је део језичке слике света носилаца дијалекта и заснива се на дихотомији свој/туђ (свој – чужој) (Сироткина 2012: Автореф.). Основни начини његове репрезентације су концептуализација, стереотипизација и вербалне асоцијације. Категорија етничности складиштена је у стереотипним представама које призренски Срби имају о себи и о народима са којима су у блиском контакту. Индикатори етнокултурних сте-

реотипа могу бити језик, типичне црте карактера, манири понашања, стил одевања, вероисповест, тако да емоционални ставови говорника еволуирају у различитим правцима у зависности од наведених фактора и манифестују се путем вербалних асоцијација на етнониме као речи стимулусе. Етнички ставови или социјални стереотипи (енгл. *social stereotypes*) најчешће су негативни, што се у дијалекатској лексици најефектније репрезентује експресивима. Социолингвисти ову појаву осветљавају са антрополошког, социолошког и психолошког становништва и објашњавају је интердисциплинарним приступом преко антропологије културног неразумевања, социологије идеолошког оправдања разлика и психологије одржања поштовања кроз диференцијацију према некој другој групи (Микетић, Ратковић Стевовић 2013: 109). Лингвокултуролошка упоредна истраживања етнокултуролошких стереотипа представила је Р. Драгићевић у истоименом раду (Драгићевић 2010), са етницима као стимулусима вербалних асоцијација код говорника истог језика, али на нивоу различитих ареала. Њен рад инспирисао је сагледавање етнонима у мрежи вербалних асоцијација (Даути 2012) и истраживање реакција испитаника из Косовске Митровице на етнониме као речи стимулусе (Микетић, Ратковић Стевовић 2013). Концепт *етнос*, који је нераскидиво повезан са концептуалном облашћу *вера*, пратимо преко категоризације етничке семантике, на начин који то чини руска ауторка Т. Сироткина, која етнониме разматра у оквирима когнитивно-дискурзивне парадигме, у чијој се основи налазе когнитивна семантика и теорија дискурса. Она истражује начине вербализације категорије етничности и њено представљање на локалној слици света (Сироткина 2008), проучава регионални етнонимикон са аспекта теорије семантичког поља (Сироткина 2009) и на дијалекатском језичком материјалу из Пермског краја прати језичку репрезентацију категорије етничности у руској лингвокултури (Сироткина 2012). Још два рада из модерне руске дијалекатске лексикологије послужили су нам као методолошка смерница у анализи лексике овога типа, а тичу се етнонима *Русские* и *Латыши* у лексичком систему псковских говора (Григорјева 2013, 2014).

Етничка семантика у руским текстовима когнитивистичке оријентације представљена је у виду „семантической сети“, преко које се могу репрезентовати значења различитих нивоа апстракције. Социјалну категорију националне и верске припадности и њен семантички потенцијал размотрићемо на плану лексичко-семантичке групе, где се у функцији инваријанте јавља системно-категоријална компонента ’представник одређеног народа и вере’. Лексеме окупљене око овако формулисане хиперсеме имају номинативну вредност, а у зависности од доминантног семантичког знака ’народ’, односно ’вера’ формирају две лексичко-семантичке подгрупе, које су устројене

на прототипичној категоријалној опозицији Србин / странац, православац / иноверац²⁴⁵:

1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'припадник одређеног народа',
2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'припадник одређене вере'.

I. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'припадник одређеног народа'

I. 1. Етнички састав града Призрена као ванјезички фактор рефлектује се на свим нивоима језичке структуре, али се најдиректније и најексплицитније манифестује у лексикону градског призренског говора кроз номинацију припадника одређеног етникума, градећи својеврсну лексичку структуру – тзв. етнонимикон. Именовање према семантичкој ознаци 'народност', којој у испитиваном идиому одговара лексикализовани хипероним *нарóднос* (*Врáг и́ти нарóднос цр̀ни изе́ја*), чини централну окосницу социјалне категоризације и карактеризације човека. У широком спектру социјалних ознака национална припадност је једна од примарних детерминација човека, која га на конкретној територији детерминише као држављанина те земље или као странца. На тој основи гради се дивергенција Србин / странац, која се на језичком плану огледа у системским односима међу лексемама, пре свега антонимским на релацији 'припадник српске националности' / 'припадник друге нације'. Овако организоване, лексеме функционишу у оквиру микрогрупа, које се даље раслојавају на основу гендерног семантичког знака²⁴⁶. Микроредове граде углавном експресивни синоними.

I. 1. 1. ЛСМГ 'припадник српске националности'

I. 1. 1. Номинативну вредност са варијантом 'српска народност' имају лексичке јединице распоређене у две скупине лексема, посматране из позиције самоименовања Срба и именовања којима су Срби маркирани од стране Турака. И домаће и турске номинације распоређене су у синонимске редове са опозицијом према семи пола.

I. 1. 1. 1. а. Припадник српске националности је *Ср̀бин*, *Рисјáнин*, *Крисџи́јан**. *Гòл'ем Ср̀бин би́ја и́ај Милан и́ой-Јовáнов*.

Ми смо Рисјáни, нeсмо Арнау́и.

Крисџи́јан (Србин) (Реметић 1996: 351).

²⁴⁵ На нижим нивоима полисемантичке организације етноантропоними остварују атрибутивну функционалну вредност, која је анализирана у пољу психолошке карактеризације човека.

²⁴⁶ Именовање са диференцијалним обележјем 'узраст' и збирне форме нисмо уврстили у корпус за лексичко-семантички опис како бисмо избегли додатно усложњавање хијерархије лексичко-семантичког система.

Доминанта реда је лексема неутралне номинације *Србин*. У однос релативне синонимије са њом секундарном семантиком ступају лексеме *Рисјанин* и *Крисџијан*. *Рисјанин* примарно означава припадника хришћанске вере, па се према религијској компоненти именовање преноси на припадника народа православне хришћанске оријентације – Србина. Исти семантички принцип важи и за фонетско-морфолошку варијанту *Крисџијан*.

I. 1. 1. б. За именовање женске особе српске националности користи се синонимски пар *Србињка* и *Рисјанка*.

Неје л'и њај Србињка оџишла за њуј'ина?

Арнајџи уграбил'е јену Рисјанку у Л'убијжду.

Номинације женског рода добијене су процесом морфолошке трансформације облика за мушки род, додавањем наставка *-ка* као гендерног обележја. Етноним *Србињка* је другостепени дериват, са изведеном формом *Србин* у основи. Творбени формант као ознака пола у случају именице *Рисјанка* додаје се окрњеној творбеној основи. На семантичком нивоу ове лексеме кореспондирају са именицама мушког рода из своје подгрупе, са којима успостављају однос антонимије према дистинктивном знаку 'мушко' / 'женско'.

I. 1. 1. 2. а. Називи турског порекла за Србина су *Џ'аур*, *Каурин*, *Рум мил'еџи* и *хрисџијан мил'еџи*.

За њи ми нџсмо л'уди, ми смо Џ'аури.

Турцизми *Џ'аур* и *Каурин*, који у основном значењу референцирају на неверника, тј. немуслимана, у хришћанској средини развијају етничко значење пејоративне конотације. С. Петровић ове лексеме тумачи као варијанте позајмљене из различите турске базе (тур. дијал. *caur*; нар. *gâvur*) (Петровић 2012: 125). Уз одредницу *Џ'аур*, Чемерикић напомиње да реч користе муслимани као погрдни назив за Србе. У службеним списима и исправама Турци су Србе називали *Рум мил'еџи* (тур. *Rum* „Грк“ и *milet* „народ“) и *хрисџијан мил'еџи*, јер до 1908. године Турско царство није званично признавало српску националност. Србе су идентификовали према вероисповести и етнички изједначавали са Грцима, јер су припадали под цариградску грчку патријаршију. Верска компонента као доминанта у семантичкој репрезентацији формалних турских назива за Србе истовремено је у служби етничког семантичког идентификатора.

I. 1. 1. 2. б. Женски корелати мушким експресивима су *Џ'аурка* и *Каурка*.

Иако нису евидентирани у Чемерикићевом лексикону, ови етноними свакако чине саставни део призренског етнонимикона (Р. Младеновић). Деривациони процес којим су добијене ове лексеме заснива се на општем семантичко-творбеном моделу који важи за етнониме женског рода.

I. 1. 2. ЛСМГ 'припадник друге нације'

I. 1. 2. Лексички систем етнонима српског призренског говора структуриран је на дихотомном принципу Срби / несрби, који одражава функционисање етничких именовања у дијалекатском дискурсу. Лексичко-семантичка подгрупа са интегрално-диференцијалном семом 'туђин' обухвата имена етника који су, поред српског живља, чинили демографску слику ондашњег Призрена. Етноними овог типа имају, осим номинативне, висок степен експресивне вредности, с обзиром на то да изражавају однос аутохтоног становништва према туђем народу који је насељавао њихов град. Општи називи за припадника досељеног етникума су *й̑у̑и'ин*, *јабанци'ија* (тур. дијал. *yabancı*, поред *yabancı* „странац“)²⁴⁷ и *й̑ашайорџил'ија*, у којима је садржана опозитна компонента 'туђ, стран'. Именица *й̑ашайорџил'ија* спецификује значење „туђинац“, с обзиром на то да се њоме означава особа која није поданик или грађанин земље у којој живи. Семантички садржај деривата инициран је мотивном речи *й̑ашайорџи* (тур. дијал. *paşaport*), а домаћом творбом добијен је назив за страног поданика који је у Призрен дошао помоћу пасоша. Лексема *й̑ашайорџил'ија* диференцира значење у односу на лексичке јединице *й̑у̑и'ин* и *јабанци'ија*, којима се обележава припадник националних мањина које су вековима егзистирале на територији града Призрена и његове околине.

Кòј је вáј й̑у̑и'ин?

Доша јен нòв уч'и̑иел јабанци'ија. – Од јабанци'ије йò нé ми је с̑и̑рám зé од нáше л'уди.

Ужа семантичка спецификација иде у правцу конкретизовања етничке припадности, па се на тој значењској основи издваја неколико микрогрупа.

I. 1. 2. 1. Припадник народа турско-татарског порекла, који је чинио основно становништво турске државе, номинује се етницима *Турч'ин*, *Турч'е* и *Турч'ежсија*.²⁴⁸

Оруч'ина, боруч'ина, на Турч'ина бол'еш̑и̑ина, на мéне здравл'е. – Уда-ла се за Турч'ина, за Турч'ина, за еч'има. – Теј й̑и̑р̑и Турч'ина (Реметић 1996: 495).

Дáдо Турч'е̑и̑у за десé̑и̑ак.

Бòже, ослобòди не óвеј врáшке Турч'ежсије, зé дòм'е д̑уша у нòс, не мòжеф в̑ише да се й̑р̑и̑иф.

Од турског етнонима *Türk* настао је домаћи облик *Турч'ин*, творен етничким наставком *-ин*, који П. Скок назива индивидуалним суфиксом

²⁴⁷ „Odnos Turaka prema strancima, onima koji ne pripadaju zajednici/grupi, prilično je ambivalentan. Sam naziv *yabancı* stranca označava kao nekoga izvana („divljaka“) pokazujući tako percipiranje izvanjskog kao 'divljeg', opasnog i nepoznatog“ (Bakšić 2012: 24).

²⁴⁸ Облици за женски род код Чемериџића нису регистровани.

(Skok III: 525). Творбеним формантом *-e* гради се експресивна варијанта *Турч'е*. Висок степен пејоративности исказује се обликом *Турч'еџија*, који Скок објашњава комбинацијом основе добијене од турског *türkçe* „турски језик“ и нејасног наставка *-џија* (Skok III: 526).²⁴⁹ Међутим, савремена истраживања показују другачије морфолошко структурирање овог облика. Проф. Р. Младеновић одбацује *-џија* као засебни суфикс, сматрајући да се ради о фонетској варијанти турског *-и'ија*, која је у конкретној форми (*Турч'е* + *и'ија*) последица даљинске дисимилације.²⁵⁰ Основни спољашњи елемент етничке идентификације у овом случају је национални језик, што се лингвистички одразило на морфолошку структуру деривата, а самим тим и на његов семантички садржај. Комбинација наизглед неутралне творбене основе и примарно неутралног творбеног форманта даје конотативно нијансирани лексички резултат, у којем се експресивна компонента испољава и преко фонетске модулације.

I. 1. 2. 2. Диференцијална семантичка компонента ове микрогрупе је 'албанска националност', а семантичко раслојавање унутар групе заснива се на родној припадности.

I. 1. 2. 2. а. За особу мушког пола албанског порекла користе се именичке лексичке јединице *Арнауџин*, *Шийџар**, *Белокаџац*, *Лаџинин*, *Фанда*, *Дод / Дода*, *Дед / Деда*.

Тујке њо нас беше јен Арнауџин (Реметић 1996: 483). – *Арнауџини се дизал'е на бџиџе* (Реметић 1996: 366). – *Оздол'е доџ'оше Арнауџини* (Реметић 1996: 385).

Уџеџал'е га Шийџари (Реметић 1996: 507). – *А џеџи Шийџара не дошл'е* (Реметић 1996: 508).

Све сам Белокаџац њо ч'арџију. – *Поџ-Ц'уру убише Белокаџици*.

Уџија га јен Лаџинин. – *А: Де си куџија барџну? Б: Од јенога Лаџинина на Паџа-ч'арџију*.

Дода оџаде дужан за оџанце (из тефтера).

Дед Дедул'и. – *Деда куџуџи'ија*.

Доминанта синонимског реда је неутрална номинација *Арнауџин* за припадника индоевропског народа који живи на југозападном делу Балкана. Овај назив настао је од турске варијанте *Arnaut* грчког етника *Ἀρβανίτης* (за становника Арбанума, како се градско насеље Круја по којем су Арбанаси добили име звало у средњем веку), која се проширила у источне крајеве српског језичког простора, где је према *Србин* формиран облик на *-ин* (Skok I: 55). Са

²⁴⁹ Експресиви негативне конотације *Турчеџија* и *Турчеџина* карактеристични су за косовско-метохијски ареал (Skok III: 526; Елезовић II: 351).

²⁵⁰ Ову појаву проф. Младеновић објашњава чисто фонетским разлозима, а њену природу образлаже даљинском дисимилацијом експлозивне компоненте из африкате *и'* под утицајем експлозивног *џ* и експлозивне компоненте у *ч'*.

функционалног аспекта мање је фреквентни други неутрални назив – *Ший̄шар*. Његову ретку употребу у српском говору Призрена документује изостанак из Чемериџијевог речника, као и спорадична појава у монографији С. Реметића (само два примера). Етник *Ший̄шар* преузет је из албанског језика (алб. *Shqipëtar*), јер сами Албанци користе ово име за обележавање своје етничности. Етноним *Белокаџац* мотивисан је ванјезичким обележјем, белом капом као елементом традиционалне културе одевања албанских мушкараца. Део ношње Албанаца, кече, односно бела капа, карактеристичан је знак препознавања етникума према којем се идентификују његови мушки чланови, па се појмовно повезивање манифестује на лингвистичком плану стварањем етничког имена на основу специфичног националног спољашњег обележја. Логичком везом између појма чији се назив преноси и онога на кога се преноси и процесом комбиноване творбе настало је именовање за припадника албанске народности. Називи *Фанда*, *Лајшинин*, *Дод* и *Дед* поред етничке укључију и религијску компоненту, означавајући Албанца католичке вере. Лексему *Фанда* Чемериџић није уврстио међу етнониме²⁵¹, али је према сведочењу Р. Младеновића она у Призрену веома фреквентна за обележавање Албанца католичке вероисповести. Сам назив преузет је из албанског језика, где означава име једног од албанских католичких племена.

I. 1. 2. 2. б. За именовање Албанке у употреби су лексеме *Арнауџика* и *Лајшинка*.

Арнауџика и *Рисјанка* (Реметић 1996: 403). – *Нишиџо неје дала њејзи Арнауџике* (Реметић 1996: 460). – *Арнауџике несу бил'е* (Реметић 1996: 380).

Тако њлајино њкајџ само Лајшинке.

Од творбених основа *Арнауџи-* и *Лајшин-*, које су у српски призренски говор дошле преко турског језика као готове форме за етнике мушког рода, формантом *-ка* граде се номинације за припаднице албанског народа.

I. 1. 2. 3. Посебну микрогрупу представљају називи за припаднике народа пореклом из Индије, који су у Европу дошли преко Балкана, где су најбројније заступљени. Припадници ромске националности чинили су саставни део становништва града Призрена. Етници са диференцијалном семантичком компонентом 'ромска националност' деле се у два микроредa према дистинктивном знаку 'мушко' / 'женско'.

I. 1. 2. 3. а. Мушка особа ромске популације номинује се лексемама *Циганин*, *Габел'*, *Габел'ч'ина*, *Габел'шиџија* и *Манга*.

Џзни јенога Циганина да њи њренесе. – *Ако смо Цигани, Габел'и несмо.*

²⁵¹ *Фанда* се појављује у Чемериџијевој збирци као реч унета из писаних извора, као име жупе у северној Албанији, која представља посебан „бајрак“ у саставу Миридите, и као територијални назив за становника истоимене области. Помиње се и као албанско презиме. У народном говору *Фанда* се појављује као надимак уз српска имена (*Никол'е Фанде башиџи'ије њродадо гројзе*) (Чемериџић).

Црн ка Габел'. – Свакому Габел' у душа и светӣ му је да укрáде.

Тај Габел' ч'ина, цеја момак се уч'инија, ња и он ѡроси.

Онóму Габел' ишӣије ма́ло му бéше јѣн мánгър шӣо му да́до, ӣеке ӣра-жéше шес̄арч'е. – Тај Габел' ишӣија, с̄ин му, да не узéја óбраз ӣод но́ге зар би ч'инија ӣáкве маскаралъце.

Ч'ӯиши брè, Мánго, ч'ӯиши, вèро кисèла!

Синхронијски лик *Циганин* настао је од стасл. *аџинганинъ*, дисимила-торским испадањем првог *н* – *аџиганинъ*, а потом афerezом, са наставком *-ин* аналогijом према *Србин* (Skok I: 261). Пејоративно су конотирани називи *Габел'* и *Манга*, чији семантички садржај носи семантичке елементе негативне субјективне оцене и високог степена експресивности. Албанизмом *Габел'* (алб. *gabel*) именује се Циганин чергар маргинализован од стране циганске заједнице, тако да ословљавање овим етничким именом призренски Цигани доживљавају као увреду. Експресивна вредност лексеме појачава се пејоративним суфиксима *-ч'ина* и *-шӣија* у морфолошким формама *Габел' ч'ина* и *Габел' ишӣија*, којима се експлицира пејоративност мотивне речи. Из албанског језика преузет је експресив *Манга* (алб. *manga, fjalë fyese për rot*), изразито погрдни назив за Циганина. Семантички утицај суседног језика евидентан је на конотативном нивоу семантичког садржаја који је у потпуности преузет.²⁵²

1. 1. 2. 3. б. Референт женског пола именује се лексичким јединицама *Циғанка*, *Га́фка*, *Циғанч'еӣина*, *Габèлка*, *Габел' ч'ина*, *Габел' ишӣија*.

Тӯј с̄и́ару кошџ'у да́до јенèјзи Циғанке за јèно кóшч'е. – *Шӣо се не ул'удии, мóри девојко, ӣеке сèдиши ӣáко ка нико́ја Циғанка?*

Изгорèло гу слунце, ӣоцрнèла, Га́фка се уч'ини́ла.

Наӣүди ӣӯј Габèл' ку на со́как. – *Једнèјзи Габèл' ке да́до с̄и́ару кошџ'у, ӣе узо вој кóшч'е.*

Ка сва́ка Циғанч'еӣина, оа́л да гу је да ди́гне нӣишӣо. – *Наӣүди ӣӯј Циғанч'еӣину на со́как.*

Да́дний̄е ӣèјзи Габел'ч'ине кома́ч'е л'èба ња нека и́де. – *Дè брè, Габел'ч'ино габèл'ска, ми́кни ми се од гла́ве и óсӣај ме јемӣӯи ра̄аӣ.*

Габел' ишӣија, наӣүдиши гу од вра̄ӣа, она́ е̄ӣе ӣи гу на каӣӣ'ик.

Моционим наставком *-ка* од основе *Циган-* гради се облик за женски род *Циғанка*, док се етноним *Габел'ка* изводи од готове именичке форме мушког рода. Примарно значење лексеме *гафка* је „тамнопута женска особа“, па се атрибутивна компонента која маркира особу по боји тена трансформише у семантичко обележје етничности, реализујући секундарни садржај који

²⁵² Лексема *манга* постоји и у македонском језику са значењима „1. груб, дрзок, безобзирен, бесрамен човек. 2. погрден назив за Циганен, односно Ром“ (ДРМЈ). Секундарни садржај семантички одговара пејоративној значењској реализацији речи *manga* у албанском језику.

се приписује као национална ознака припадници ромске националности. Веза између примарног и секундарног значења мотивисана је бојом коже Ромкиња. Етноними *Циганка* и *Гафка* у односу на остале конституенте реда имају најнижи степен експресивности, који се у зависности од семантичког контекста неутрализује. Стога лексема *Циганка* представља дијалекатску доминанту синонимског реда. У односу релативне синонимије према њој стоје експресиви *Циганч'ејина*, *Габел'ка*, *Габел'ч'ина*, *Габел'шиија*, који су пејоративно конотирани и ван контекста. Негативну конотацију *Габел'ка* имплицира у самом семантичком садржају, док је у примерима *Циганч'ејина*, *Габел'ч'ина* и *Габел'шиија* пејоративност стилски маркирана пејоративним суфиксима *-ч'ејина*, *-ч'ина* и *-шиија*. Овим блискозначницама подударају се критеријска обележја денотата (женска особа ромске националности) и имају идентични конотативни сегмент семантичке структуре.

I. 1. 2. 4. Најмлађи етнички слој у Призрену чинили су Цинцари, романски народ који је живео на Балкану.

I. 1. 2. 4. а. За именовање припадника етничке скупине Аромуна у српском призренском говору користио се назив *Гога** и погрдан израз *кисела мрва*.

Њојне брач'а бил'е Гоге (Реметић 1996: 495). – *И вѐма Гогѐма давѐл'е* (Реметић 1996: 496)

Ајде, море њиј, кисела мрво. – Шијо ч'е њај кисела мрва меу'у вас?

Етнички назив *Цинцар* Чемерикић није регистровао, а о његовој спорадичној употреби на Косову и Метохији сведочи Елезовић у истоименој одредници – „ретко значи народност куцовлашку“ (Елезовић II: 422). Код Елезовића налазимо друго име за Цинцара – *Гога*, који се по његовим подацима као етничко име помиње у XVIII веку (Елезовић II: 101), а у Призрену га са неутралном номинативном вредношћу бележи С. Реметић. Скок не даје поуздану етимологију ове речи, али не искључује њено балканско порекло и као могућност наводи албанску ономагопеју (према алб. *Gëge*) (Skok I: 585). Уобичајеност и фреквентност употребе синтагматског споја *кисела мрва* у функцији етничког именовања омогућавају му статус лексичке јединице у лексичком систему говора призренских Срба и према немаркираном члану *Гога* стоји у односу квазисинонимије. Колокати су семантички усаглашени и трансформацијом полазних значења у синтагматском лексичком односу реализују метафоричко значење. Лексема *мрва* изван колокације означава парче меса, а придев обезбеђује лексичку спојивост, потенцирајући особину управне речи (*кисела мрва* → *неупотребљиво парче меса* → *безвредан човек* → погрдни назив за Цинцара).

I. 1. 2. 4. а. Назив за Цинцарку је *Гогѐшка**.

О[д] њејзи Гогѐшке узѐла (Реметић 1996: 494).

Могуће је да се домаћи облик на *-ка* ослања на албански фемининум *gogeshë* (Skok I: 585).

I. 1. 2. 5. Јевреја у Призрену није било, али су као трговци вероватно посећивали град. Срби Призренци називали су их углавном турским именима пејоративне конотације.

I. 1. 2. 5. а. Припадник јеврејске националности означава се неутралном номинацијом *Јеврејин** (Реметић 1996: 574) и експресивним синонимима *Јаудија*, *Ч'ифуџи* и *Ч'ифуџин** (Реметић 1996: 608).

У Призрен нѐма Јаудије.

Код Ч'ифуџиа узѐ на зајам.

У Чемерицићевој збирци евидентирани су само афективни називи за Јевреја. *Јаудија* (тур. *Yahudi*) и *Ч'ифуџи* (тур. *Çifit, Çifut*) воде порекло од арапског *Jahud*. Етник је настао по имену Јаковљевог сина Јуде, које је у наречјима дало варијанту *Gehud*, од које се развио турски лик *Çifit, Çifut* (Skok I: 322). *Ч'ифуџи* и *Ч'ифуџин* су творбени дублети, други са сингуларним проширењем *-ин* према етнонимима типа *Србин*, *Турчин*.

I. 1. 2. 5. б. Јеврејке се номинују синонимским паром *Јаудика* и *Ч'ифуџика*.

Виџе л'и онуј Јаудику?

А свѐ бул'е и Ч'ифуџике и ове анџме бога мол'е срџско да нѐје.

Именовања са дистинктивним знаком 'женска особа' добијена су творбеним формантом *-ка* и семантички корелирају са облицима за мушки род.

I. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'припадник одређене вере'

I. 2. Демографска слика града Призрена у првој половини XX века у етничком и верском погледу била је шаролика. Национални и верски састав становништва одређен је бројним историјским, територијалним и социјалним факторима, али сучељавање различитих народа и култура одразило се на начин живота, међуљудске односе, традицију, културу и језик Срба Призренаца. Религија је у нераскидивој вези са идеологијом, политичком и друштвеном структуром, правним и моралним нормама, културом конкретног социјума, тако да у мултиетничкој и мултирелигиозној заједници верска припадност постаје једно од доминантних социјалних обележја човека, неодвојива од његовог националног идентитета. Верска идентификација остварује се по моделу „субјекат (индивидуа) – припадност – група“, особа се интегрише у социјалну групу и поистовећује се са референтним колективом према верском опредељењу. Изванјезичка стварност се на лексичком нивоу манифестује јединицама које прате појмовну сферу именовања човека по религиозном знаку, а она почива на дихотомној релацији 'свој / туђ'. Ин-

тегрални појам, надређена семантичка компонента која обједињује чланове подгрупе јесте хиперсема 'верска припадност', којој у дијалекту одговара лексикализација у функцији хиперонима *вѣра*.

Бегендисаја сѣм вѣшу вѣру. – Шѣо си вѣру разменила?

Лексичко-семантичка организација лексема са хиперсемом 'верска припадност' базирана је на бинарној опозицији 'православац' / 'иноверац', што је условило системски однос међу лексемама, распоређеним у две микрогрупе.

I. 2. 1. ЛСМГ 'православац'

I. 2. 1. Из перспективе призренских Срба опозитни елемент 'свој' односи се на хиришћане православце. Припадник православне конфесије је *рисјанин*, женска особа *рисјанка*.²⁵³ Лик *крисѣијан* потпуно је десемантизовао полазни семантички садржај, с обзиром на то да се у изворима појављује као етноним, али не и као ознака верског идентитета.

Сѣки рисјанин има свеѣога.

Ајде, море, рисјанко, дизај се, недеља је, њразник је, вал'а да се иде у цркву.

I. 2. 2. ЛСМГ 'иноверац'

I. 2. 2. У опозитну зону улазе номинације са семантичким идентификатором 'иноверац', тј. 'особа друге вере'.

I. 2. 2. 1. У поимању Срба Призренаца католичка конфесија доживљава се као туђа вера, што је у језичком сазнању резултирало опозитним паром *рисјанин* / *каѣол'ик*.

I. 2. 2. 1. а. За верника Римокатоличке цркве постоје два назива – *каѣол'ик* / *каѣалик** и *лаѣинин*.

Имам до мене каѣол'ика (Реметић 1996: 482). – *Каѣол'ици имало* (Реметић 1996: 454).

Удала се за јенога официра лаѣинина.

Припадници римокатоличке верске заједнице у Призрену означавали су се синонимским лексичким јединицама *каѣол'ик* и *лаѣинин*, при чему прва има општије значење. Паралелно са општеприхваћеним црквенолатинским називом у употреби је и турско именовање *лаѣинин*. П. Скок тврди да је *лаѣин* балкански турцизам којим су Турци примарно обележавали особу римског закона, односно католика и да је проширење *лаѣинин* каракте-

²⁵³ Особа која је прешла у православну веру квалификује се придевом *ѣокрѣиен* (*Јовану Маце за ѣокрѣиену жѣну 25 гроша* (из тефтера)), што остаје изван оквира предложене лексичко-семантичке групе, али категоријално јединица припада пољу социјалне карактеризације човека.

ристично за источне говоре (Skok II: 257). Према наводима Д. Чемерићића називом *лајџинин* првобитно се означавао Албанац католик, а касније (након Уједињења 1918. године) значење се проширило и на католике Хрвате и Словенце који су као официри службовали у Призрену.

I. 2. 2. 1. б. Женска особа католичке вероисповести номинује се лексичким јединицама *кајџал'ика** и *лајџинка*.

Донџа дома никоју лајџинку.

Облик *кајџал'ика* изведен је од фонетске варијанте *кајџал'ик*, коју бележи С. Реметић с напоменом да је лик са супституисаним вокалом ређа појава (Реметић 1996: 386). Форма женског рода *лајџинка* семантички одговара специфичној реализацији мушке номинације, тако да религиозну компоненту значења прати етничка семантичка ознака.

I. 2. 2. 2. а. Припадник муслиманске вере је *мусл'иман**. Основном називу придружују се именовања особа које су прешле у ислам *џоџур*, *џоџурко* и *дџиме* и са доминантом стоје у синонимској релацији.

Мусл'иман доша. – Некој мусл'иман (Реметић 1996: 351).

Знаја ли си некад џоџура Сул'-кајџина?

Шџо че биднем – џоџурко.

Тај сел'анџки џасил'дар је дџиме.

Релативни синоним *мусл'иман* и *џоџур*, *џоџурко*, *дџиме* имају заједничку хиперсему и сему вишег ранга 'ислам'. Њихови семантички садржаји разликују се по једној семи, тј. лексеми *џоџур*, *џоџурко*, *дџиме* имају сему више којом се прецизира да су се особе друге вере приклониле мухамеданству. Творбени дублети *џоџур* и *џоџурко* имплицирају компоненту којом се потенцијално указује да је реч о хришћанину који је прешао у ислам. Добијени су префиксацијом, од краће основе *џур-*, која чини лексичко језгро деривата са нултим наставком у првом случају и суфиксом *-ко* у другом. У конотативном садржају присутна је експресивна компонента којом је изражен негативан однос према лицу које је променило веру. Она је доминантнија у морфолошкој варијанти *џоџурко*, где се творбеним формантом наглашава потенцијална пејоративност творбене основе. Турска дијалекатска лексема *dünme* са значењем „преобраћеник из једне вере у другу“ у Призрену има дистинктивну компоненту, којом именица *дџиме* диференцира значење у односу на остале чланове лексичке групе. У призренском идиому служи за означавање исламизираниог Јеврејина.

I. 2. 2. 2. б. Лексичке ознаке са разликовним гендерним значењским елементом су семантички и творбени синоними *џоџуркиња* и *џоџурџка*.

Јена џоџуркиња џобџла о[џ] дома и дошла у мејројол'џу. – А: Шџо је вој дџње с каракол'и? Б: Трајџиф џуј џоџуркињу шџо џобџла оџ куч'е у рисјанску маалу.

Тај џоџурџка дошла.

У синонимском пару *йойуркиња* и *йойурешка*, први члан наизглед има неутралну номинативну вредност. Међутим, имплицитно је присутна сема субјективне оцене, која се заснива на колективном ставу према онима који се одричу своје вере. Виши степен експресије доноси истокоренски синоним *йойурешка*, деривиран нископродуктивним пејоративним суфиксом *-ешка* у домену етничке и верске номинације.

1. 2. 3. Особа која по убеђењима није религиозна, која не признаје постојање бога именује се релативним синонимима *анџикрис*, *каурин* и *ч'афир*.

Анџикрис му досадија да би л'и му досадија (клетва).

Мене ли наша да учи њај ч'афир.

Из грчког језика је усвојен црквени термин *анџикрис* (грч. *antichristos*), који у хришћанској терминологији значи противник Христа и хришћанства, и то је значење опстало као примарно и у народном говору. Турцизми *каурин* и *ч'афир* су етимолошком сродству (ар. *kāfir*) и у примарном језику се семантички укрштају. Општије значење има лексема *ч'афир* „неверник“, док *каурин* примарно референцира на немуслимана. У језику реципијенту обе лексичке јединице су пејоративно маркиране.

Дијалекатски материјал показује да се у говору призренских Срба лексеме којима се идентификује особа по националном и верском обележју налазе у одређеним системским односима, заснованим на принципима семантичко-деривационих веза, као и на односима припадности и супротности, што утиче на структуру лексичко-семантичке групе. Антоними се у етничкој лексици ретко срећу, они су представљени јединичним антонимима дихотомне поделе појмова 'Србин / туђин', који су условљени логичним супротстављањем, које је и у језику испољено. Лексеме *Србин / њиу'ин* образују етнотонимски пар семантичким знаком којим се идентификује особа српске националности супротстављена лицу друге националности (*Турч'ин*, *Арнауџин*, *Лайџинин*, *Циганин*, *Гога*). Представљени лексички фрагмент обогаћен је номинационим експресивима (*Турч'е*, *Турч'ежија*, *Белокајац*, *Габел'*, *Габел'ишџија*, *Габел'ч'ина*, *Габел'ка*, *Манга*, *Ч'ифуџка*), који активно ступају у парадигматске синонимске односе са доминантама скупова којима припадају. Пејоративно су конотирани називи за Србина *Ц'аур* и *Каурин* од стране Турака, где важи обрнут принцип номинације по систему 'свој / туђ'. Начело дихотомије спроведено је и у категорији именовања по верској припадности, где у опозицији према *рисјанин* стоје *каџол'ик*, *лајџинин*, *мусл'иман*, *йойур*, градећи антонимску парадигму. Језичке репрезентације које улазе у састав дате социјалне категорије распоређене су на бинарно равни 'православац' / 'иноверац', а у оквиру најужих лексичких скупова, микроредова, успостављају синонимске релације.

Са творбено-семантичког становишта у језичкој реализацији мушких етника најпродуктивнији је наставак *-ин*, који учествује у творењу неутралних (*Србин*, *Рисјанин*, *Турч'ин*, *Арнауџин*, *Лаџинин*, *Циганин*, *Јеврејин*), ређе експресивних номинација (*Каурин*, *Ч'ифуџин*). Његов корелат у женској групи именована је суфикс *-ка* (*Србинка*, *Рисјанка*, *Арнауџика*, *Лаџинка*, *Циганка*, *Јаудика*, *Ч'ифуџика*, *Каурка*). Фреквентан је и као лексичко-семантичка ознака верског идентитета (*рисјанка*, *каџал'ика*, *лаџинка*). Експресивном слоју припадају јединице које у семантичком садржају иманентно садрже пејоративну компоненту (*Ц'аур*, *Габел'*, *Габел'шџија*, *Манга*, *Ч'ифуџ*, *џоџур*, *дџиме*, *анџикрис*, *ч'афир*) или је она испољена у комбинацији неутралне или пејоративне творбене основе и пејоративног творбеног форманта (*Циганч'еџина*, *Габел'шџија*, *Габел'ч'ина*, *Габел'шџија*, *џоџурешка*), односно пејоративне основе и примарно неутралног наставка (*Турч'е*, *Турч'еџија*, *Каурин*, *Ч'ифуџин*, *Ч'ифуџика*, *Габел'ка*, *џоџурко*, *џоџуркиња*).

У центру лексичко-семантичке групе концентрисане су све номинације којима се идентификује особа по националној и верској припадности. У анализираном идиому неретко се националност изједначава са припадајућом религијом, па религиозна именована преузимају улогу етнонима, при чему се религиозна компонента потпуно или делимично десемантизује, а етничка заузима доминантну позицију у семској структури (*Рисјанин* „Србин“, *Лаџинин* „Албанац католичке вероисповести“). Периферни лексички елементи носе информацију о идеолошкој припадности (*анџикрис*, *каурин*, *ч'афир*) и односу према вери (*џоџур*, *џоџурко*, *џоџуркиња*, *џоџурешка*, *дџиме*).

Социјална категорија етничког и верског идентитета човека представљена је номинационим лексичким јединицама којима се идентификује појединац у мултиетничкој и мултирелигиозној друштвеној и културној средини какав је био Призрен у првој половини прошлог века. Преко етничких и верских назива човека на дијалекатској слици света рефлектована је појмовна, идеографска и језичка стварност Призрена тога доба.

Стереотипне представе које су Срби Призренци имали о народима из свог блиског окружења и са којима су били у сталном контакту изражене су експресивним номинационим инвентаром (*Турч'е*, *Турч'еџија*, *Циганч'еџина*, *Габел'*, *Габел'ка*, *Габел'ајка*, *Габел'шџија*, *Габел'ч'ина*, *Манга*, *Ч'ифуџ*, *Ч'ифуџика*, *Гогајка*, *џоџурко*, *џоџурешка*, *анџикрис*, *ч'афир*) и одражене у семантичкој структури етнонима. На нижим нивоима полисемантичке организације етноантропоними остварују атрибутивну функционалну вредност и учествују у креирању психолошког профила човека, јер имају способност да се под утицајем спољашњих, ванјезичких утицаја пуне значењем и одређеном конотацијом (Драгићевић 2010: 102–103). Срби Призренци у значење именица којима се означава човек према националној припадности свесно инкорпорирају афективни семантички слој, стереоти-

пе о особинама етника са којима су у суседским и непосредним културалним везама. Културално стереотипни појмови утичу на значења лексема у виду формирања секундарног значења са атрибутивном семантиком. Предрасуде које призренска језичка личност има о припадницима других народности експлицитно се испољавају у коришћењу њихових имена за експресивно маркирање човека по карактеристичној карактерној црти. Народна перцепција Ромима приписује особине као што су неуредност, непоузданост, несталност, превртљивост, лажљивост, свадљивост, непоштење, безобразлук, склоност скитању и крађи. Негативне асоцијације у вези са Ромима уграђују се, као екстралингвистички фактор, у значењску структуру етнонима као потенцијални семантички елементи, и на тим културолошким елементима развија се полисемантичка организација назива за ромску популацију (циганин „2. непоуздан, превртљив, никакав човек.“ – *И шоме Циганину Томче ли му верујеш?*; *габел* „2. неуредан, запуштен“ – *Зајусија се, габел се уч’инија*; *габел’шиија* „2. непоштен, неморалан човек“; *габел’ч’ина* „2. досадан човек“; *габел’ка, габел’ајка* „2. запуштена, неуредна жена“ – *Ти, мори габел’ко, ч’е се ул’удиши јениуи?* – *Он’ј Габел’ка Мага Дрн’ајка и по сокаце иде шако ор ка шио је дома*; *габел’ч’е* „2. немирно, свадљиво дете“ – *Море габел’ч’ич’и, шио беда ви је ше ошмасше играч’ке јен’ другому?* *манга* „2. мангуп, скитница“). Семантика се асоцијативно шири и даље, па се погрдна имена за Роме попоуњавају новим значењима и преносе на животиње, прецизније мачке, односно мачоре, који се персонифицирају у крадљивце (*Он’ј габел’, аи’а-Ц’ои’ин мач’ор, зраби ни јено иил’е и побезе преко ч’арамиде*; *Нишио се много врши око голубарника шај габел’чина кл’исаров мач’ор*; *Јена габел’ка којишска мач’ка на оч’и ми украде мрву месо*; *Онол’ицно мач’е, ша и оно габел’ч’е, и оно поч’ело да краде*; *Од шеј врашке мач’ич’и, од шеј габел’ч’ич’и, нишио не мож да ушч’уваши*; *Пис, мори, прокл’еша габел’шиија, е чума ше ч’умосала*). Универзалне предрасуде о Јеврејима као цицијама уграђене су и у колективно, стереотипно поимање Призренаца о припадницима овог народа, којима се приписују тврдичлук и бескрупулозност (*јаудија* (тур. *Yahudi*) „2. циција, човек без скрупула“. – *Зар од аи’и-Васил’а Ч’ифуч’еша, од шого јаудије ч’екаш добро?*).²⁵⁴ Чланови српске заједнице перципирани од стране колектива као шкртице, као особе које не бирајући начине и средства штите своје материјалне интересе, обележени су експресивом етничког садржаја који се носиоцу приписује уз лично име и прераста у надимак (*Ч’ифуч’е*).

²⁵⁴ Још један етноним преузет из турског језика (тур. *Kipti*) врши функцију атрибутивне именице у српском призренском говору (*Како да не, им’иши су они, шеке к’ишије: шио к’иујеф све кришом, неч’еф никој да ги зна шио имаф*). Према наводима С. Петровић секундарно значење „циција“ лексеме *к’ишија* „мотивисано је, могуће, тиме што се у Египту Копти сматрају великим тврдицама“ (Петровић, 2012, стр. 192).

Призренски Срби углавном имају непријатне асоцијације у вези са етницима из свог непосредног окружења, које су прерасле у негативне колективне представе о припадницима националних мањина у Призрену. Колективна експресија директно се испољава у маркирању карактерних црта самих Срба Призренаца. Та чињеница Чемерицићу није промакла, јер у његовом лексикону не налазимо етнониме који секундарно реализују афирмативан садржај. У Елезовићевом *Речнику* могу се срести примери позитивно конотираних атрибутивних именица, типа *османлија* „човек фини, лукав, вешт и који постиже циљ финоћом а не бруталном силом“ (Елезовић II: 38) или *гога* „вредан радник, задовољан с малим“ (Елезовић I: 101).

Именованја по верској припадности семантички су деликатнија и релације међу њима су комплексније. Религиозност традиционалног човека и поштовање своје и туђе вере развија верску толеранцију у мултиконфесионалној средини, али и инхибирају језичку креативност дијалекатске језичке личности. Иако се у именима припадника појединих религија назире презрив афективни тон, даља семантичка продукција у правцу ширења негативног семантичког потенцијала и усложњавање семантичке организације је блокирано. Трансформише се једино значење „неверник“ у најопштијем религиозном смислу и име *антишкрис* приписује се немирној, несташној, непослушној особи.

Етнонимикон српског призренског говора који хронолошки припада првој половини XX века представља језичку стварност на призренском ареалу и у ранијем периоду и као фрагмент дијалекатске језичке слике света употпуњује социјални профил призренског човека и реконструише слику мултиетничког и мултирелигиозног призренског друштва.

II. ЛСГ именица са хиперсемом 'професија'

II. Модулирање човека језичким средствима условљено је ванјезичким елементима понајвише у сферама које га детерминишу као социјално биће. Историјске околности, друштвено-политичке промене, социјално-економски оквири, културно-технолошки развој фактори су који утичу на динамику привредног развоја и професионалног живота једне урбане средине. Дијахронијски лексички пресек у моменту привредно-економског јачања Призрена након ослобођења од Турака осликава живописан колорит једне провинцијске средине на крајњем југу Србије и њен убрзани друштвено-економски развој. Привредна еволуција у првој половини XX одразила се умногоме на друштвене односе и друштвену структуру града. У дијалекатском лексичком систему тога доба фиксиран је појмовни код помоћу којег се може реконструисати слика Призрена и његових становника у сфери јавних и при-

ватних делатности и професионалне ангажованости. Професија је важан параметар по којем се човек вреднује у друштву, с обзиром на то да радном делатношћу испуњава једну од најзначајнијих социјалних улога. У систему именовања по социјалним чиниоцима, номинација по професији заузима једно од централних места. Професионалној димензији човекове личности Т. А. Воронцова и Е. И. Голованова посветиле су монографију *Категория профессионального деятеля: формирование, развитие, статус в языке* (Воронцова, Голованова 2008), у којој су именовања лица по професији први пут представљена као самостална категорија. Овој опсежној студији о човеку као субјекту професионалне делатности претходила је докторска дисертација Е. И. Голованове *Категория профессионального деятеля в динамическом пространстве языка: Лингвокогнитивный анализ* (2004), у којој ауторка излаже основне постулате на којима се категорија радника заснива.²⁵⁵

²⁵⁵ „1. Наименования лиц по профессии, выступающие в языке в виде суперпарадигматической группировки лексических единиц, репрезентируют одну из важнейших категорий концептуальной картины мира. Данные единицы выявляют значимый фрагмент действительности как с точки зрения профессионального познания и коммуникации, так и с точки зрения этнической культуры и актуализированного в языке общекommunikативного знания. 2. Языковое моделирование субъекта профессиональной деятельности демонстрирует действие механизмов категоризации, в результате чего неограниченное количество способов функционирования человека в совокупном производственном организме общества сводится к ограниченному числу языковых моделей. Нежесткий характер последних позволяет усложнять связи и отношения между концептуализированными в них смыслами в непрерывном процессе эволюции человеческого общества. 3. Магистральные способы концептуализации субъекта профессиональной деятельности формируются на базе первичных (примарных) концептов, универсальных для всех языков: объект, процесс, инструмент, продукт деятельности. В качестве дополнительного концепта, включенного в этот список, выступает важнейший онтологический концепт 'место', 'пространство'. 6. Формирование категории профессионального деятеля как ментальной и языковой сущности начинается в древнейшие исторические эпохи и происходит одновременно со становлением профессиональных сфер деятельности. факт окончательного обособления того или иного вида профессиональной деятельности получает закрепление в соответствующих обозначениях лица по профессиональному признаку, образованных на основе продуктивных моделей. 7. Категория профессионального деятеля в языке представлена сложно организованной совокупностью взаимосвязанных и взаимозависимых номинативных единиц. Изменения, происходящие внутри этой системы, обусловлены развитием социальной и экономической жизни общества, структурными изменениями, происходящими в сфере материального и духовного производства, когнитивно-коммуникативными потребностями носителей языка. 8. Развитие категории профессионального деятеля может быть представлено как смена когнитивного типа, под которым понимается доминантная когнитивная модель номинации, представляющая ход мыслительной деятельности человека по созданию нового имени и отражающая особенности определенного этапа развития человеческого общества. Эпохе ремесленной организации труда соответствует экстернативный, мануфактурному периоду — процессуальный, индустриальной эпохе — инструментативный когнитивный тип. Для наименований лиц по профессии, комплексное выражение совокупности дифференциальных признаков субъекта профессиональной деятельности, при этом доминирующим способом концептуализации деятеля является объектный (по основному объекту

Посматран са лингвокултуролошког аспекта концепт *īпрофесија* се у дијалекту реализује најчешће преко номинације човека по професионалном опредељењу, односно по врсти занимања којом се бави. Номинација човека у наведеној социјалној категорији остварује се именицама типа *nomina agentis*. Неки аутори ову категорију именована лица третирају као самосталну и за именице овога типа користе термин *nomina professionis* (Јескин, Клајн, Ајџановић). Иако је разлика између *nomina agentis* и *nomina professionis* високо контекстуално условљена, јер не постоји формална дистинкција, ове друге ипак, сматра М. Ајџановић, заслужују аутономан статус захваљујући пре свега семантичкој особености, али и оној која се тиче мотиватора (Ајџановић 2008). Међутим, номинални деривати који припадају класи имена радника нужно не искључују агентивну компоненту значења, с обзиром на то да бављење извесним занимањем подразумева вршење извесне радње. Занемаривање актуелног агенса у неким случајевима, најчешће код девербатива, условљено је контекстом. Базирајући своју теорију на творбено-семантичким основама Земскаје (*Словообразование как деятельность*) и Докулила (*Tvoření slov v češtině*), Г. Нешчименко говори о унутаркатегоријалном расколу у оквиру семантичке категорије *nomina agentis*, из које се издваја тзв. професионални номинациони блок – *nomina actoris*. За разлику од именица са агентивним значењем које су мотивисане глаголом, ономасиолошки тип *nomina actoris* има изражену супстантивну мотивацију, при чему се веза

и шире – сфере профессиональной деятельности). Общий принцип саморазвития, движения в системе наименований лиц – ротационный: происходит регулярная смена доминантных моделей номинации, соответствующих направлению концептуальной интерпретации роли человека в преобразовании мира. 9. В языке профессиональной коммуникации как социально-обусловленном и социально-ориентированном языковом пространстве, отражающем особенности восприятия объектов, их связей и отношений с позиций человека, включенного в активную целенаправленную деятельность по преобразованию мира, возникновение наименований лиц по профессии носит регламентированный характер. Поскольку в сферах письменной речи данная регламентация достигает предельных значений, наименования субъектов профессиональной деятельности, функционирующие в деловых и научных текстах, целесообразно рассматривать как терминологические единицы независимо от временного фактора. В любую эпоху они выполняют присущие терминам когнитивно-ориентирующие функции. 10. Номинации лиц по профессии, представляющие базовый уровень категоризации и являющиеся достоянием всех носителей языка, составляют ядро этнокультурного пространства, входят в совокупность инвариантных знаний и представлений общества, становясь его доминантными структурами, вследствие чего на их основе осуществляется кодирование культурноносного смысла. 11. В ментальном и языковом пространстве социјума категория профессионального деятеля выступает в качестве инструмента познания мира и человека в этом мире. Представленная наименованиями, являющимися частью общеупотребительного языка и принадлежностью языков профессиональной коммуникации, она оказывается в положении «пограничной» зоны между обыденным и специальным знанием“ (Голованова 2004: 3).

са глаголом потпуно или делимично нивелише (Г. Нешименко 2012: 223).²⁵⁶ Лексичко-семантичка група именовања по професији у савременој руској когнитивистици истражује се са лингвокултуролошког становишта, јер су номинације у категорији занимања условљене спецификом националне традиције, културе и менталитета (З. С. Ахматъянова 2000; С. А. Чеканова 2008; Я. Лю 2011, 2012, 2012а). У радовима је често заступљена компаративна структурно-семантичка анализа „професионализма“, која се углавном заснива на базичним категоријалним концептима помоћу којих је могуће описати било коју врсту делатности, а то су објект, процес, средство, продукт и место рада (Е. В. Кашпур 2005; Т. Х. Мухиддинова 2011, 2011а; Е. И. Голованова 2012). Овакав тип анализе почива на општости ономасиолошких категорија (процес рада, предмет рада, средство рада и продукт рада), које је још шездесетих година прошлог века А. И. Моисејев означио као четири елементарна типа квантификатора који представљају основне мотиваторе номинације лица по професији (Моисеев 1968: 143).

Један од принципа класификације који спроводе руски аутори јесте тематска подела по сферама делатности. Области у којима функционишу *nomina actoris* подлежу терминологизацији, јер се на нивоу одређене сфере делатности развија професионална комуникација међу учесницима у раду. На степен терминологизације утичу и социјални и унутарјезички узроци, као што су: ниво друштвеног, привредног и технолошког развоја, потреба за специјализацијом и прецизном квалификацијом појмова, развој диференцијалних ознака којима се испољава карактер и садржај рада, типови односа унутар ономасиолошких структура продуктивних у датом периоду, степен развитка парадигматских и синтагматских веза у лексичком систему (Мухиддинова 2011: Автореф.).

У српској лексиколошкој пракси уобичајени су тематски радови у којима је обрађена терминологија занимања и заната као облика традиционалне културе, али нашој науци недостају систематска лексичко-семантичка истраживања номинационих јединица којима се денотира особа као ималац занимања, које у језику функционишу у склопу ширих терминологија или као саставни део општег лексичког фонда. Модернији приступ именицама *nomina agentis* у српској језичкој теорији предлаже М. Ајџановић,

²⁵⁶ Г. Нешименко илуструје могућност двоструке мотивације, што објашњава феноменом прескакања деривационе фазе, који је присутан у свим словенским језицима: „... *učit* > *učitel* > *učitelka*, где *učitel* манифестирует фазу „существительное м. р. со значением лица; *učitelka* – фазу „существительное ж. р. со значением лица“. Если структура деривата *učitel* раскрывается через соотнесение лишь с глаголом *učit*, то сущ. *učitelka* имеет двойственную мотивировку, оно соотносится как с *učitel* (суф. -Ø), так и с *učit* (сложный суффикс *-telka*). Мотивировка с использованием сложного суффикса *-telka* становится возможной при перескоке субстантивной фазы и установлении прямого соответствия с глагольной фазой (Нешименко 2012: 222).

уводећи нове деривационе и семантичке класификационе критеријуме за дефинисање и дескрипцију именица са категоријалним обележјем 'ималац занимања' (Ајџановић 2005).

Наш корпус у оквиру социјалне карактеризације човека чини хетерогена и продуктивна група именица које особу обележавају као носиоца, односно имаоца занимања и професионално га квалификују. Лексичко-семантичка група именована радника квантитативно је веома опсежна, има сложена тематску и хијерархијску структуру и карактерише се разрађеним системским односима који сведоче о присуству како регуларних парадигматских односа (на којима се заснива организација групе), тако и о нетипичним односима међу члановима групе (родна асиметричност). Хиперсеми 'професија' као кохезионом елементу групе одговарају лексеме *рабōиша* „1. посао, рад на извршењу чега; 2. рад као стално занимање“ и *служба* „вршење одређене дужности у јавном или приватном сектору; рад за новчану надокнаду“ (Чемерикић). Језгро групе представљају номинације са семантичким идентификатором 'припадник одређене професије'. Надређена интегрална значењска компонента има више лексичких реализација приближне семантичке вредности. Номинални дериват *рабōишник* развио је атрибутивно значење „вредан, радан човек“, које потиче из адјективне творбене основе, при чему се агентивност полазне речи потпуно десемантизовала. Опште значење „радник“ остварују турцизам *ишч'ија* (тур. *işçi* 'рад, посао') (...кьд ч'уја да ч'иниф двá ч'ерéка, он извадија и даја Ц'о̄и'е двé бēл'е (ме̄и'едије), а ишч'ијама њо јēн ч'éрек) и албанска позајмљеница *й'унџор* (алб. *punëtor*), али је њена употреба ограничена на писане изворе, па се „она код Срба у Призрену не чује у живом говору“ (Чемерикић). Радник који ради за плату, који прима плату месечно назива се *ајљкч'ија* (тур. *aylıkçı*) (*Цáрски ајљкч'ија је он. – Лъсно је ајљкч'ије, рабōија не рабōија, ајљк му н'ему иде*), а онај који ради за надницу, који новчану надокнаду прима рачунајући по дану је *наднич'ар* (*Изгубија рēд, зайворија дугању ње рабōиша, ч'уч'а, ка наднич'ар. – Двá наднич'ара ми ко̄џаф лōјзе.*). Чемерикић не бележи могућу изведеницу *службеник* од именице *служба* „рад за плату“, која би кореспондирала са семантички најближом лексикализацијом *ме'мур* (тур. *memur*) „службеник, чиновник“. Именовања у семантичкој категорији 'припадник одређене професије' превазилазе значењски опсег „службеник“ и покривају све области актуелних занимања у Призрену тога доба, што води њиховој тематској класификацији на основу диференцијалне компоненте вишег ранга 'сфера делатности'. Према области материјалне или духовне културе у којој човек обавља одређени посао као професију, лексичко-семантичка група са архи-

семом 'човек' и категоријалним знаком 'професија' грана се на седамнаест лексичко-семантичких подгрупа²⁵⁷:

1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'војска',
2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'религија',
3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'финансије',
4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'право',
5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'обезбеђење и заштита',
6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'здравство',
7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'просвета',
8. ЛСПГ именица са хиперсемом 'тумачење језика',
9. ЛСПГ именица са хиперсемом 'уметност',
10. ЛСПГ именица са хиперсемом 'грађевинарство',
11. ЛСПГ именица са хиперсемом 'занатство',
12. ЛСПГ именица са хиперсемом 'услужне делатности',
13. ЛСПГ именица са хиперсемом 'трговина',
14. ЛСПГ именица са хиперсемом 'превоз',
15. ЛСПГ именица са хиперсемом 'пољопривреда',
16. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лов и риболов',
17. ЛСПГ именица са хиперсемом 'печалбарство'.

Даља спецификација занимања врши се у оквиру подгрупа, формирањем ужих лексичких скупова – микрогрупа. Називи радника дати су у мушком роду, што је језички одраз ондашњих друштвених прилика и што је условило важну језичку појаву – гендерну асиметричност. Инвентар именована човека по врсти занимања којом се бави у испитиваном идиому показује маргинални статус *nomina feminina*. Именице овога типа у наведеној категорији односе се на ретка, специјализована занимања којима су се бавиле искључиво жене. Мали је број делатности у којима су се жене професионално остваривале паралелно са мушкарцима. Деривациони еквиваленти мушким именованима који се у говору појављују семантички не кореспондирају са именицама мушког рода, већ најчешће имају посесивни карактер 'жена припадника одређене професије'.

II. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'војска'

II. 1. Војна номенклатура представља посебан микросистем лексичко-семантичког система. Војна терминологија формира се под утицајем екстралингвистичких, пре свега историјских, политичких и војних чинилаца, почива на хијерархијски устројеној ванјезичкој стварности, што је чини за-

²⁵⁷ Лексичко-семантичка организација лексема у категорији 'професија' заснива се на стандардној класификацији занимања Републичког завода за статистику (Београд, 2011), која је прилагођена нашем лексичком корпусу, на основу којег се може реконструисати слика актуелних духовних и практичних делатности у Призрену пре једног века.

твореним, готово херметичним лексичким комплексом. Без обзира на специфичност језичке функције, војна занимања учествују у конституисању специјалне, тзв. професионалне дијалекатске лексике, и као таква улазе у општи лексичко-семантички систем говора и потчињавају се његовим законитостима. Лингвистички опис војних занимања подразумева комплексну лексичко-семантичку анализу војне номенклатурне терминологије као хијерархијске структуре. Њена важна језичка одлика је системност, а особено именована војних чинова, односно војних лица испољава се у нетипичним хиперо-хипонимским релацијама. Та специфичност огледа се у одсуству лексикализованог хиперонима, што нарушава вертикалну хијерархизацију и условљава хоризонталну, обично степенасте организације. Р. Драгићевић, на основу прегледа домаће и стране литературе, прави разлику између редова кохипонима и лексичких скупина као што су чиновници у војсци, који имају своје хијерархијско устројство. Војни чиновници су пример линеарног лексичког поља и представљају хијерархије без гранања (Драгићевић 2007: 304, 305). Чланови скупа распоређени су у серије, односно низове, на сваком крају налази се по један крајњи члан (нпр. војник – маршал). Међу члановима серије границе су строго одређене и они граде нове скупове – рангове (Драгићевић 2007: 2006). Поједини руски аутори, међутим, истичу изражени хиперо-хипонимски однос међу члановима два тесно повезана микросистема – војних звања и војних дужности и вишестепеност хипонимије (Чигашева 2003: Автореф.; Пичугин, Гольцова 2012: 6–7). У опсежној компаративној анализи семантичког поља војних назива у руском и немачком језику, М. Чигашева не искључују постојање суперординиране лексеме, али наводи да је могуће одсуство хиперонима у неким групама, као и да у неким случајевима хипоним испуњава двојну функцију, хиперонима и хипонима (Чигашева 2003: Автореф.).

Војни термини истовремено се саодносе са појмовима војних звања и са конкретним денотатом, човеком који је у војној служби. У овој тематској групи примењена је метонимијска формула ЗВАЊЕ, ЧИН – ЧОВЕК КОЈИ ИМА ТО ЗВАЊЕ. На основу логичке везе и клизања референције са апстрактног појма на човека, на језичкој равни остварено је метонимијско значење и добијена именичка метонимија. Овакав пренос значења основни је механизам регуларне полисемије (Драгићевић 2007: 173). Наше интересовање везано је за субјекте војне службе као носиоце занимања. У српском призренском говору категоријалној ознаци 'војнички позив' одговара лексикализовани хипероним турског порекла *ашч'ерија* (тур. *askeriye*).

Муч'ан живої је и їдїј ашч'ерија.

У испитиваном говору лексикализовани хипероним *војник* има двоструку функцију. То је надређени елемент свим члановима лексичког скупа када реализује општу идеографску вредност „особа која врши војничку службу“.

Јавља се и у улози лексикализације носиоца нижег војног звања, па је у том случају суперординирана лексема називима за припаднике појединих војних родова.

Формирање система именовања особа чија је стална професија служба у војсци резултат је непосредног утицаја турске војне структуре, у којој постоји висок степен диференцијације војних звања у зависности од сфере функционисања и војне категорије. Спољашњи фактори, актуелни у историјској и војно-политичкој стварности Призрена с краја XIX и почетка XX века, одразили су се на структуру дате лексичко-семантичке подгрупе.

На језичком плану вертикала хијерархије одражава опозицију подређени – командант и иде у смеру одоздо – навише (од нижих ка вишим војним звањима). По принципу семантичке општости конституенти су распоређени у две микрогрупе, а на бази подела из ванјезичке стварности структурисане су уже лексичке скупине – рангове, који прате хијерархијску структуру војних звања.

II. 1. 1. ЛСМГ 'војник нижег звања'

II. 1. 1. Микрогрупа са хиперсемом 'војник нижег звања' синтетише лексичке јединице са општим лексичким значењем носиоца нижег војног звања, који се у вертикалној равни војне хијерархије понаша као опозит носиоцима виших звања, а у хоризонталној стоји као први члан узлазно устројене серије: *војник, ашч'ер, низам, нефер, бедел', редиф.*

Тражеше ње јен војник. – Војници се њушч'аф ња се размил'ел'е њо ч'аршије да куџујеф бакишише за дома. – Гл'еда војнице како уч'иф њал'иф. – Даде наредбу војницама ње га врзаше. – Кьд доџ'е њрва Србија, шњо не давасмо војницама: а вино, а ракију, а њише, а њогач'е, а њеч'ене кокотшке, све шњо ни беше даја бог.

Онај алка-Ванкин несџреџњик Душан оџиша у Србију и ашч'ер се њисаја, е враг му године изеја. – Праџија ашч'ера да узне њуџине.

Максуџ аџ'а-Раџин не бија низам, њеке њраџија бедена. – Све њо дваџри низама идеф у деврџу.

Праџија нефера да га вика у уч'умаџ.

Сџл'еман, аџин сџн, њогодија бедел'а за у војску.

Парадигматски карактер лексичких јединица које конституишу синонимски ред испољава се у њиховој компатибилности и високом степеном семантичке блискости. Стара словенска изведеница *војник* и турцизам *ашч'ер* (тур. *asker*), као истозначнице и доминанте реда, задржавају опште значење и неутралну семантичку вредност, те су потпуно заменљиве у контексту. Централној зони придружује се и реч из турске војне терминологије *низам* „војник кадровац“ (Чемерикић), односно „регуларни војник Турске

царевине“ (Škaljić 1966: 493). Турски војни термини развили су полисемична значења на основу логичке везе целина – део (*ашч’ер, низам* „1. војска 2. војник“) као посебног типа синегдохе. Са језгреним елементима општим примарним значењем „војник, редов“ повезана је лексема *нефер* (тур. *nefer*). Периферне елементе значења садржи именичка јединица *бедел’*, која лексичком скупу припада по категорији именованја, али се од осталих чланова разликује специфичним секундарним семантичким садржајем „човек који служи војску уместо другог уз новчану надокнаду“ (Чемерикић). Секундарна спецификација значења сужава примарну семантику „заменик“ и ситуира је у конкретан, војнички дискурс. Код ове лексеме занемарујемо очигледну семантичку дивергенцију у односу на остале конституенте синонимског реда, с обзиром на историјски контекст у коме се јавља и на ванјезичке елементе који учествују у обликовању њеног значења.²⁵⁸ У дати лексички скуп квалификује је интегрална компонента ’војна служба’ и семе нижег ранга ’уз новчану надокнаду’, које *бедел’а* класификују у категорију професионално ангажованих особа, односно имаоца занимања. Војни обвезник из резерве, резервист, номинује се лексемом *редиф* (тур. *redif*).²⁵⁹

Централне лексеме које остварују појмовну и семантичку вредност ’војник нижег ранга’, *војник, ашч’ер, низам, нефер*, у лексичко-семантичкој организацији микрогрупе налазе се у надређеној позицији у односу на лексичке јединице којима се денотира војник као припадник одређеног рода војске. Субординативне лексеме нису у односу кохипонимије, већ представљају хоризонталну структуру без даљег гранања.

II. 1. 1. 1. Војник који служи у коњици именује се лексичким јединицама *којнаник**, *суарија* и *аил’ија*.

Којнаници дошл’е (Реметић 1996: 416)

Суарија је.

²⁵⁸ „За време турске владавине Срби у Призрену су сматрали војнички позив недостојним, где се скупљају пропалице и бескућници, што је за ондашњу турску војску донекле и тачно, јер муслимани нису подлегали личној обавези у сталном кадру, већ су могли послати плаћеног заменика, *бедеља*“ (Чемерикић).

²⁵⁹ Посебну категорију чине лица која добровољно ступају у војску, а која остају изван наше класификације на основу професионалне оријентације. С обзиром на то да смо у домену војне терминологије, овде ћемо се кратко осврнути на номинације којима се у призренском идиому обележавају војни добровољци: *добровол’ац* (*У бугарски краји од Призрен ошидоше добровол’ци више о[д] двестиа душе*), *и’унул’ија* (*Максуи Рамин се йисаја и’унул’ија*), *башибозук, комитија* (*Ч’ула л’и му майи да Душан искоч’ија у комитије?*) и *комитијац’ија*. *Доброволац* и *и’унул’ија* су потпуни семантички еквиваленти са општим категоријалним значењем. Лексеме *башибозук, комитија* и *комитијац’ија* означавају припадника добровољних нерегуларних војних јединица. Турцизам се односи на члана нередовне војне формације састављене од Турака и Албанаца, а творбени дублети на одметника који је припадао организацији с националистичким циљем у борби за ослобађање од турског ropства на Балкану.

Аџил 'ије уч 'иф њал 'им дол 'е у Серекљк. – Грдан аџил 'ија доша синоч' у кџилу.

Српски призренски облик *којнаник*²⁶⁰ евидентира С. Реметић, док Чемерикић региструје само турска именовања. Семантички садржај полазне именице *којн* мотивисао је семантику изведенице, која значење носиоца занимања остварује помоћу наставка *-аник*. Из области војништва преузет је турски назив за коњаника *суарија* (тур. *süvari*), који примарно означава коњицу. У процесу полисемије, механизмом синегдохе (целина – део) развило се значење за припадника овог реда војске. Лексема *аџил 'ија* (тур. *atli*) изворни је дериват, настао од мотивне именице *at* „коњ“ и суфикса *-li*, који у говору реципијенту има адаптирану форму *-л 'ија*, и примарно се односи на војника коњаника.

II. 1. 1. 2. Војник који служи у пешадији номинује се лексемом турског порекла *џијде* (тур. *piyade*).

Аџил 'ија је, неје џијде.

II. 1. 1. 3. Припадник посебног рода војске која се састојала од мештана, пешака и коњаника, чија је дужност била да чувају пограничне кланце и прилазе назива се *марџолоз* (тур. *martoloz*). Балкански турцизам објашњавамо семемом којом је дефинисан у *Рјечнику турцизата* А. Шкаљића, с обзиром на то да Чемерикић не даје њено значење нити илустрацију из говора.

II. 1. 1. 4. Војни трубач именује се турцизмом *борозан*.

Бија борозан у војску. – Најред идеф борозани и свираф.

Термин је турска сложеница из области војништва од *boru* „војничка труба“ и *-zan* „онај који свира“ (Петровић 2012: 87). Други елемент уноси у сложену реч значење агентивности, док компонента 'војничка' у првом члану композита сугерише семантичку премису *nomina professionalis*. Иако структурно и значењски ова реч изворно реферира на човека, код Чемерикића је примарно синоним са обликом *борија* „војничка труба“. Такво значење *борозан* има на читавом косметском ареалу (Елезовић I: 56). Овде је турско значење десемантизовало агентивну компоненту члана *-zan* са потпуном заменом архисеме (човек – предмет) и хиперсеме ((војни) музичар – инструмент). Могуће је, да је потом, у српском призренском говору име пренесено по метонимијској формули МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТ – МУЗИЧАР.

²⁶⁰ Домаћа реч забележена у овом фонетском лиду потврда је постојања секвенце *jn* уместо *њ*, коју Чемерикић доследно избегава, приближавајући гласовне дијалекатске одлике стандардним варијантама.

II. 1. 2. ЛСМГ 'војник вишег звања'

II. 1. 2. Хиперсемом 'војник вишег звања' повезане су лексичке јединице подређене лексикализованим хиперонимима *официр**, *командар / комендар**, *комендант** и *забиш*.

Официри имал'е и дирџине (Реметић 1996: 367).

Командар на војску је Џл'ми-џаша. – Сџарога командара исџаџише сџргџн.

Украл'е му и наџему комендантџу џаре (Реметић 1996: 387).

Тај забиш је Анадол'џја.

Семантички еквиваленти у улози надређених лексема остварују општу семантичку вредност „старешина у војсци“. Спољашње околности детерминисале су употребу наведених лексема. Творбени дублети *командар* и *командант* односе се на старешину који командује неком мањом јединицом. Варијанта *командар* је хибридни дериват, са нетурском именичком основом и турским суфиксом *-дар*, према тврдњи П. Радића. Овакво образовање „могло је бити подржано суфиксом *-ар* из категорије вршилаца радње“ (Радић 2001: 105). Савремено виђење одступа од традиционалног Скоковог објашњења да је реч добијена наставком *-ар* (Skok II: 132). Облик *командант*, домаћи рефлекс италијанске форме *komandante*, накнадно је ушао у призренски говор, као последица промена на друштвено-језичком плану и слабљења турског утицаја. Доминанта 'старешина' повезује ове деривационо-семантичке еквиваленте са новијом лексемом *официр*, која значењски парира турцизму *забиш* (тур. *zabit*) „официр у турској војсци“. Историјска стварност најдиректније се рефлектује кроз војну номенклатуру. У лексичком корпусу Д. Чемериџића инкорпориран је микросистем турских војничких именована.²⁶¹ Терминологија из ове области уграђена је у општи призренски лексички систем, а условљена је ширим друштвено-политичким контекстом и заснива се на организацији појмова у друштвеној стварности. Структура виших војних звања прати узлазну хијерархију у турској војсци. Елементи микрогрупе конституишу серију, односно хијерархијски низ без гранања. Лексичке јединице којима се денотирају војници са чиновима концентрисане су у степенасто организоване рангове.²⁶²

²⁶¹ Чемериџић инсистира на војном стању пре балканских ратова и на лексички која такву војску илуструје. После балканских ратова војна терминологија је радикално измењена, тако да средином друге деценије XX века у Призрену нема турске војске. Аутор лексикона тежио је локално маркираним јединицама, на шта упућује одсуство војне терминологије која је била актуелна у војсци Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (нап. Р. Младеновић). Једини назив за припадника српске краљевске војске налазимо у монографији С. Реметића, а то је номинативна јединица којом се означава носилац највишег чина – *генерал*.

²⁶² Поред редовне војске, по потреби су биле ангажоване нередовне војсне снаге. Заповедник одреда помоћне војске носио је назив *џерибаџиџа* (тур. *çeribaşı*). Специјално звање

II. 1. 2. 1. Најнижи чин у турској војсци имао је *нефер*, официр додељен на службу вишем старешини.

Праиџија нефера да га вика у уч 'умайи.

Примарно, турцизам *нефер* (тур. *nefer*) означава простог војника. Допунске компоненте у секундарном семантичком садржају квалификују га у виши војнички ранг „војник додељен команданту или штабу ради преношења наређења“. Чемерикић секундарно значење ове речи дефинише одговарајућим еквивалентом из западне војничке терминологије „ордонанс“.

II. 1. 2. 2. Чин каплара, односно десетара, носио је *онбашија*.

Праиџија онбашију да га вика.

Реч је у форми сложенице преузета из турске војне терминологије (тур. *onbaşı*). То је изафет од *on* „десет“ и *başı* „главни, челни“, са транспарентном семантиком. Турска морфема *başı* (од *baş* „глава“) у српском призренском говору адаптирала се у форми *-башија* и продуктивна је у „категорији изведеница са значењем (главног, истакнутог) вршиоца радње“ (Радић 2001: 99), пре свега у војничким именованима.

II. 1. 2. 3. Чин наредника имао је *ч 'ауш*.

II. 1. 2. 4. Старешина наредника је *башич 'ауш*.

Имер ч 'ауш биднаја башич 'ауш.

Ч'ауш (тур. *çavuş*, поред *çavuş*) и *башич 'ауш* (*baş çavuş*) били су нижи заповедници у турској војсци. *Ч'ауш* одговара чину водника, а *башич 'ауш* „главни чауш“, надређен је по рангу осталим чаушима.

II. 1. 2. 5. Лексичка ознака за официрски чин потпоручника је *мил 'азим сани*.

II. 1. 2. 6. Један ранг више на лествици војничких звања припада потпоручнику, именованом лексичком јединицом *мил 'азим евел*.

У Чемерикићевом речнику лексема *мил 'азим* (тур. *mülâzim*) обрађена је као посебна лексикографска јединица са значењем „чин капетана у турској војсци“. Овакво одређење није прецизно, јер на другом месту аутор дефинише турцизам семемом „чин потпоручника и поручника у турској војсци.“ Значење је, међутим, издиференцирано допунским елементима у турском језику (тур. *mülâzimi evvel* „потпоручник“, *mülâzimi sani* „поручник“), па су синтагатски спојеви као јединице за номинацију наведених нижих официрских звања ушле у војну терминологију призренског идиома.

има *бајракиар* (тур. *bayrak dar*), командант војничке јединице у борбама у којима учествује његов *бајрак* („посебна јединица башибозука образована од Арнаута са територије једног бајрака, кнежине од 20-30 села која је имала заједничку заставу“ (*Суреч 'ки бајракиар*)). Са српске стране деловали су устаници против турске власти, а вођа такве добровољачке чете био је *војвода* (*Сйаса Моравч 'е је комиџки војвода*).

II. 1. 2. 7. Официрско звање које се подудара са чином капетана одговара називима *бїл'їкбаша* / *бїл'їгбаша* *, *бїл'їкбашїја* / *бїл'їгбашїја*, *јузбашїја*.

Бїл'їкбаша је у суарије. – Тьд кьд ул'егоше Л'умани у Призрен, *бїл'їкбаша* ги беше Бїсл'им Ёл'ез. – Бија и *бїл'їгбаша* (Реметић 1996: 366).

Мусїафа Таїар, *бїл'їкбашїја*.

Мусїафа Таїар је *јузбашїја*.

Бїл'їкбаша (тур. дијал. *bülükbaşı*, поред *bölükbaşı*) је „старешина *бїл'їка*“ (Чемерикић), тј. командир чете од стотину војника. У говору Призренаца реч функционише са две фонетске варијанте турског дијалекатског лика и са паралелном употребом обе адаптивне форме.²⁶³ У XIX веку назив *бїл'їкбаша* замењен је семантичким еквивалентом *јузбашїја* (тур. *yüzbaşı*), неодређеним турским изафетом од броја *сїю* (тур. *yüz*) и именице *глава* (тур. *baş*) (Петровић 2012: 84).

II. 1. 2. 8. Војни заповедник над хиљаду људи је *бимбашїја*.

У његову куч'у седи *бимбашїја*. – *Праїїја бимбашїје црвене јажца*.

Лексема *бимбашїја* (тур. *binbaşı*) преузета је као готова сложеница, којом се у турском језику означава командант војног табора који је бројао хиљаду војника (тур. *bin* „хиљаду“ и *baş* „глава“). Ово звање одговара чину мајора у савременој војној терминологији, па је и сам Чемерикић реч дефинисао преко доминанте 'мајор' „чин мајора у турској војсци“ (Чемерикић).

II. 1. 2. 9. Лексемом *мїшир* (тур. *müşir*) номинује се највиши официрски чин у турској војсци, односно носилац чина маршала.

II. 1. 2. 10. Највиши војнички чин у српској краљевској војсци имао је генерал, у Призрену именован јединицом *џ'енерал**.

Оїїиша џ'енералу (Реметић 1996: 451). – *џенерал не даја* (Реметић 1996: 421).

ЛСПГ са хиперсемом 'војска', као интегрално-диференцијалном семантичком компонентом вишег ранга, синтетизује лексичке јединице којима се идентификују субјекти војне службе, односно носиоци војних звања – војници и старешине. У оквиру микрогрупа, међусобно структурираних на опозитном принципу, лексеме су ситуиране у рангове, аналогно актуелном устројству војничког система. Ванјезички елементи се одражавају на парадигматски карактер лексичко-семантичке подгрупе, чији су чланови степенасто устројени у хоризонталном низу (*војник* / *ашч'ер* / *низам* – *нефер* – *онбашїја*, *ч'ауш* – *башч'ауш* – *мил'азим евел* – *мил'азим сани* – *бїл'їкбаша* / *јузбашїја* – *бимбашїја* – *мїшир*). Лексеме остварују нетипичне хиперо-хипонимске односе, без вертикалног гранања, формирајући

²⁶³ Специјалну војну службу вршио је *бїл'ик-емин*, „лице које је водило послове новчаног и материјалног снабдевања *бїл'їка*“ (*Бїл'ик-емин бија у војску*) (Чемерикић).

тзв. серије (’војник нижег звања’, ’војник вишег звања’), и у оквиру таквих лексичких скупова – рангове. Чланови серија имају адекватне хиперонимске лексикализације (*војник / аич’ер / низам; официр, командар, комендант, забић*), док су субординиране лексеме инкомпатибилне и не стоје у кохипонимским релацијама, већ су распоређене у рангове. Међу члановима рангова могућа је појава синонимије (*којнаник, суарија, аил’ија; бйл’икбаша, бйл’икбашија, јузбашија*). Синонимија се заснива на паралелизму српског и турског термина (*војник / аич’ер, низам*), употреби нетурске и турске речи (*официр, командар, комендант / забић*), творбеној варијантности (*командар / комендант; бйл’икбаша / бйл’икбашија*), дублетизму старијег и новијег назива (*командар / комендант, забић / официр, бйл’икбаша, бйл’икбашија / јузбашија*). Све лексичке јединице са идентификационом семантичком ознаком ’војник’, односно ’особа у војној служби’ интегрисане су у језгрену зону лексичко-семантичке групе којој припадају.

II. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'религија'

II. 2. Један од начина експликације семантичке структуре концепта *религија*, који укључује концептосферу *вера*, јесте семасиолошка анализа основних средстава његове вербализације – лексичких јединица (Сергеева 2007: 151). Лексеме којима се означавају појмови у домену религије конституишу микросистем религиозне лексике, тзв. религионима.²⁶⁴ Руска когнитивистичка школа као адекватан модел разоткривања значења религионима предлаже анализу фрејмова, који представљају „конфигурације културно утемељеног, конвенционалног знања“ (Драгићевић 2007: 93). За разумевање конзервативног религиозног лексикона, полазећи од православног фона, руски аутори разрађују универзалне сценарије и схему фрејмова²⁶⁵, која обједињује функционално повезане терминосистеме (лексичко-тематске групе) (Алексеева 2009: 200). Помоћу фрејмових сема могуће је описати специјалну лексику каква је религиозна терминологија. Савремени лингвисти користе различите приступе при семантичкој класификацији религиозне лексике.²⁶⁶ Нас занима

²⁶⁴ Руски когнитивисти користе термин *религионим* као термин за означавање реалија и апстрактних појмова из религиозно-црквене сфере (Кавцова 2013: 57).

²⁶⁵ В когнитивной лингвистике фрејмом называют определенный комплекс знаний о стереотипных ситуациях и действиях, вербализованный с помощью языковых средств, при этом значения терминов рассматриваются как особые структуры, опирающиеся на реальные ситуации (Алексеева 2009: 199).

²⁶⁶ Р. И. Горјушина религиозну лексику разврстава у девет тематских група (1) именованија верховног божества, всевышнего творца; 2) понятия, обозначающие религиозные начала; 3) понятия, противоречащие религиозным началам, канонам, истинам; 4) наименования предметов культа, богослужений, религиозных обрядов; 5) именованија священнослужителей христианской церковной иерархии; 6) именованија подвижников и противников христианства;

слој номинација са значењем лица, односно лексика која припада кластеру „духовно лице“. С обзиром на то да наш лексички корпус располаже религиононимима двеју вера различите унутрашње организације дужности и звања, надређени појам 'духовно лице', са дијалекатском лексикализацијом *дуовник*, обједињује елементе обе конфесије.

Тај дуовник шћо узе да га гл'еда Анче досѣг бија домач'ин у Свеіћу Троицу. – Дуовнику Јанич'ије (Реметић 1996: 393).

Вертикална хиперо-хипонимска парадигма (архисема 'човек' – хиперсема 'социјалне карактеристике' – интегрална сема вишег ранга 'професија' – диференцијална сема 'религија') одређује позицију лексема са категоријалном семом 'духовно лице' у домену ЛСП *социјалне карактеристике човека* и њихов статус у асоцијативном пољу *човек*. Централно место међу елементима у ЛСГ 'професија' и у ЛСПГ 'религија' лексемама обезбеђују диференцијалне компоненте нижег ранга 'православље' и 'ислам'. Ванјезички фактори одредили су распоред јединица у две микрогрупе, на основу којих се може реконструисати језичка слика конфесионалног устројства у верским институцијама ондашњег Призрена, у којем су биле активне две верске заједнице, хришћанска православна и муслиманска. Оба религиозна дискурса подржавају сложени систем међуодноса верских чинов, дужности и звања, са хијерархијски устројеном структуром. Недоследност хиперо-хипонимског принципа уочава се у границама микрогрупа, а та нерегуларност читава се у хоризонталној хијерархизацији лексичких јединица којима се денотирају звања духовних лица.

II. 2. 1. ЛСМГ 'православни духовник'

II. 2. 1. Лексички елементи са интегрално-диференцијалном компонентом 'православље' структуришу хоризонталну организацију микрогрупе. Конституенти су распоређени у серије и рангове, пратећи важећу хијерархију у православној цркви. Степенаста структура од виших ка нижим црквеним чиновима рефлектује се на лексичку системност. По моделу именичке метонимије ЗВАЊЕ, ЧИН – ЧОВЕК КОЈИ ИМА ТО ЗВАЊЕ регулисани су називи намештеника у верској служби. Терминосистем именовања свеште-

7) наименования предметов церковной утвари и церковного назначения; 8) наименования церковных праздников; 9) наименования книг церковного содержания (Горюшина 2002: Автореф.). Н. О. Косицина нуди следећу поделу: 1) основные религиозные понятия; 2) религиозные убеждения и учения; 3. силы света и тьмы; 4) персонажи священной истории; 5) обряд и обрядовая деятельность; культовые, обрядовые сооружения; 7) религиозная топонимика (Косицына 2011: Автореф.). М. О. Алексејева и Љ. Кравцова термине деле на пет група: 1. названия церковных должностей и званий, 2. названия церковных таинств и обрядов, 3. названия предметов церковной утвари и веществ, используемых в церковных обрядах, 4. названия церковных сооружений и архитектурных частей храма и 5. названия церковных одежд и облачений (Алексеева 200: Автореф.; Кравцова 2013: 56–57).

них и црквених лица прати поделу јерархије на три степена свештенства – епископски, свештенички и ђаконски и два реда – монашки и мирски. Са парадигматског аспекта јерархијске чиновне посматрамо као серије, у оквиру којих су елементи рангирани по опадајућој хоризонтални. Субординација нивоа православне јерархије у српском призренском говору одликује се одсуством номинација у појединим ранговима.

II. 2. 1. 1. У епископском чину постоје четири степена – патријарх, архиепископ, митрополит и епископ.

II. 2. 1. 1. 1. Врховни поглавар у православној цркви је *īaiīprijārak**.

Црквени грцизам налазимо у монографији о говору Призрена (Реметић 1996: 386, 405), где је забележен и у лику *īaiīprijārah*, што сведочи о спољашњим утицајима на фонетски систем призренског говора у другој половини XX века.

II. 2. 1. 1. 2. Црквени чин између патријарха и епископа има *миїроїол'иїи*. Дужност митрополита обављао је и митрополијски намесник *икóном*.

Да засїуїају миїроїол'иїиа їри идаре мему'л'уса.

Итацистички облик *миїроїол'иїи* од грчког *μητρόπολιτης* (Skok II: 417) користи се у православљу да означи чин виши од епископа. Балкански црквени грцизам *иконом* Чемерикић је преузео из писаних извора, где се јавља са два значења. Примарно се односи на високи чин у православној хришћанској хијерархији.

II. 2. 1. 1. 3. Црквени поглавар веће црквене области – епархије, највиши чин у православној цркви – епископ, у Призрену се номинује лексичким јединицама *владиќа* и *госїодин*.

Владиќа оїїиїиа у Феризóвич' да освéиїиа цркву. – Благослóви, свеїїи-владиќо, да їиї їмам свеїїу мол'иїїву. – А-да, їїол'иќи їуїї је бласињаїи, їа га бласињаја и владиќа. – Владиќа ниќако неч'áше да га заїоїи њéга. – Наóру дéл'и владиќа. – Дњњс служéше службу владиќа. – Наїиї Приздрэнци їоїиїи на дáву код владиќу.

Госїодин му дáја свој благóслов. – Оїиїиїнари мол'їл'е госїодина и он одобрија. – Госїодин неч'áја да га заїоїи.

Уместо грцизма *еїискої* користи се реч прасловенског порекла *владиќа* (прасл. **vladуќа*) са црквеном семантиком, која се развила из етимолошке базе „dominus, potestas“ (Skok III: 605). Апстрактум *госїодин* народни је назив за владуку, који је на Косову и Метохији до ослобођења од Турака задржао искључиво сакрални карактер (Елезовић I: 106). Речници савременог језика не бележе овакво значење лексеме *госїодин* (као религиозни термин реализује искључиво значење „господ“ (РСАНУ 3: 510), „бог“ (РМС 2: 540)), као ни дијалекатски речници југоисточне Србије, што упућује да је оно про-

сторно ограничено на косовско-метохијски ареал и временски лимитирано у дијахронијској лексичко-семантичкој равни.

II. 2. 1. 2. Номенклатура носилаца свештеничких чинова у Чемери-кићевом корпусу прилично је оскудна у односу на званичну јерархију у православној цркви, која познаје пет монашких презвитерских чинова и четири мирска свештеничка чина.

II. 2. 1. 2. 1. Именовања носилаца презвитерских монашких чинова распоређена су у ранговима *игуман*, *домач'ин* и *калуџ'ер*, *калуџ'ерица*.

У Свеѿиоѿ Марка игуман је Ноѿфиѿ.

Народ неч'аше ѿдога домач'ина за у Свеѿиоѿ Марка, ама владиѿка га ѿури. – Тај дуовник шѿио узе да га гл'еда Анч'е, досѿѿ бија домач'ин у Свеѿша-Троицу.

Тај калуџ'ер шѿио ч'иѿиаше ванѿ'ел'ије Пришѿиѿевѿѿ је.

Старешина православног манастира номинује се лексемама *игуман* и *домач'ин*. Балкански грцизам *игуман* (грч. *hēgimēnos*) и домаћа семантичка варијанта *домач'ин* у испитиваном говору функционишу као синоними, што поткрепљује тенденцију да се иностраној речи парира домаћим еквивалентом. Аналогно према примарном одређењу „глава куће, старешина куће“ развила се једна од семантичких реализација полисемичног деривата *домач'ин* „стрешина манастира“. Секундарно значење остварује се у семантичкој позицији са детерминатором (*домач'ин* у *Свеѿша-Троицу*, *домач'ин* у *Свеѿиоѿ Марка*). Помоћу предлошко-падежне конструкције у функцији детерминатора идентификује се употребљено, религиозно значење ове лексеме. Свештеник који живи у манастиру именује се грцизмом *калуџ'ер* (грч. *καλόγυρος*), без обзира на монашки статус. Жена која припада црквеном реду и живи у женском манастиру као монахиња обележава се моционом именицом *калуџ'ерица*. Ово је један од два назива за женску особу у домену религије (други је *кл'исарка*), у категорији носиоца црквеног звања као позива. Семантички знак 'место обитавања (манастир)' повезује лексеме овог синонимског реда, док је истовремено основна дистинктивна црта у односу на припаднике мирског свештенства.

II. 2. 1. 2. 2. Мирском свештенству припадају црквена лица која су чином рукоположења оспособљена за вршење црквених обреда и богослужења. У црквеној хијерархији чин између епископа и ђакона имају свештеници, односно јерарси. Свештеник се у Призрену номинује лексичким јединицама *ѿоѿ*, *ѿаѿаз*, *ѿконом*, *дѿсѿоѿи веч'ил'и*, *ѿѿовѿдник*.

Убиѿше ѿоѿ-Ц'уру у Зоч'иѿиѿе. – Поѿи-Мане је мрсѿиѿеѿѿко. – А: Шѿио ч'ѿини ѿоѿ-Сѿма у цркву? Б: Прич'еѿѿује богословѿе. – Кѿд сѿѿигосмо, ѿоѿови бѿу искоч'ил'е и бласиѿау народ. – Ајде, девојко, обѿч'и се, ѿоѿ сам шѿио не доша да ни свеѿѿи водѿцу. – Поѿи-Мане кроѿја нѿву манѿиѿѿу. – Поѿи-Мане ѿма

йарокију у Србицу. – Појови идеф йо нурије да свеїииф водицу. – Наи нури-ски йої је сьге йої-Сїма Јонич'ов. – Ч'екај док йої скїне йеїраїл'.

У йој време ја сьм бија аза, а йої-Тодор десїої веч'ил'и. – Пої-Трифу Печ'їнога јоїеї тїурїл'е за десїої веч'ил'а.

Ч'ека исїоведник да га исїоведает у цркву.

Првостепена заједничка компонента 'свештеник' обједињује јединице *йої, йаїаз, иконом, исїоведник*, које стоје у међусобном односу релативне синонимије. Доминанта реда и једрени елемент подгрупе је стара словенска адаптација позајмљенице из грчког језика *йої* (грч. *παπάς*) (Skok III: 8). Варијанта *йаїаз* дошла је преко Турака (тур. *papaz, papas*) и постоји само у писаним изворима (*Ми из свиїе наїосмо се у најгуїиїој гомили йаїаза*, Мих. Рашић, С Њ. В. Краљем Миланом на Истоку (према Чемерикић))²⁶⁷, док је *йої* општеприхваћени народни назив за световног, мирског свештеника. Из секундарних извора Чемерикић преузима и грцизам *иконом* и уграђује га у лексички систем као двозначни црквени термин „1. митрополијски намесник. 2. старешина цркве“ (Чемерикић). Секундарно значење лексеме *иконом* идентификујемо преко значења лексеме *йарох* „старешина цркве, свештеник на челу парохије“ (РСМ 4: 341), тако да ова лексема другостепеном семантиком улази у синонимски ред са интегралном компонентом 'свештеник', а допунским елементима 'на челу парохије' имплицира виши свештенички чин.²⁶⁸ Њеном примарном значењу блиска је семантичка реализација двочлане јединице *десїої веч'ил'и* (тур. дијал. *veçil*, поред *vekil*) „свештеник, епископски пуномоћник, намесник при Идаре мецлису (управном савету вилајета или мутесарифлука)“ (Чемерикић). Једрена компонента значења 'свештеник' ситуира синтагму у дати синонимски ред, иако она стоји у односу квазисинонимије са осталим елементима лексичког скупа. Семе нижег ранга допуњују и конкретизују централну значењску компоненту и у семантички садржај уносе информацију о статусу и улози коју изабрани свештеник добија, заступајући владика у административном савету округа. Семемом „свештеник који исповеда“ дефинисана је семантика деривата *исїоведник*, мотивисана радњом исказаном мотивним глаголом. Допунска компонента спецификује конкретну улогу свештеног лица, слушање исповеди.²⁶⁹

²⁶⁷ *Паїаз* користе Турци да означе хришћанског свештеника. Махала у којој је живело православно свештенство у Призрену назива се Папаз чаршија, према турском именовању (нап. Р. Младеновић).

²⁶⁸ С. Реметић бележи лексему *йарокија* (Реметић 1996: 405-461), на основу које би се могла извести реконструкција лексеме *йарок*, али наши извори не потврђују њено постојање у говору. Чемерикић евидентира само старосрпску реч *нурија*, и од ње насталу *нуријаи* „парохијанин“.

²⁶⁹ „Исповедници у Призрену зову се свештена лица обојега реда, који су исповедали православне вернике два-три дана пре него што би приступили тајни светог причешћења. Само се девојке и невесте нису исповедале. За исповеднике митрополити су у свакој вароши

II. 2. 1. 3. Најнижи чин јерархијске лествице има *μ'акон*.

Старом грчком позајмљеницом (грч. *διάκονος*) означава се „онај који још није рукоположен за свештеника и помаже свештеницима при служби“ (РМС 1: 817). Чемерикић ову реч потврђује наводима из еснафског тефтера. Нису регистровани остали називи за означавање ђаконских чиновна.

II. 2. 1. 4. Посебну поткатегорију чине црквенослужитељи, особе које раде у цркви.

II. 2. 1. 4. 1. Црквени појац је *ἱεράλι*.

Овај термин Чемерикић уноси из црквених књига (грч. *ψάλλος*), тако да је његова позиција у дијалекатском терминосистему нема адекватну потпору у народној речи. Алтернативни народни назив за онога који при богослужењу поје у цркви није забележен.

II. 2. 1. 4. 2. Лице које се стара о црквеним финансијама, црквени намесник, назива се *εἰρηνοῦ* / *jeйијроу* / *йијроу*.

Балкански црквени грцизам (грч. *ἐπίτροπος*) у Призрену има три фонетске адаптације: општи балкански лик (*εἰρηνοῦ*), лик са протетичким *j* (*jeйијроу*) и лик са аферезом (*йијроу*). Чемерикић наводи примере из мутавцијског тефтера (*Дадосмо у цркву Светѿога Борђа за свеће шѿо ѿалимо, ѿрими εἰρηνοῦ црквони гроша 126; Дадосмо еснафске ѿаре jeйијроу Крстѿе Вићикому*), који нису релевантни за народни говор.

II. 2. 1. 4. 3. Чувар цркве и црквени послужитељ који у православној цркви ради за плату означава се лексичким јединицом *κλ'исар*, односно *κλ'исарка* ако је особа женског пола.

Стефан је κλ'исар у Светѿога Николу. – Κλ'исар не беше дома, ѿе реко κλ'исарке за ѿарасѿос.

Бѿла κλ'исарка у Светѿога Николу.

Лексема *κλ'исар* води порекло из грчког лексикона (грч. *ἀποκρισάιος*), где првобитно није имала црквено значење. Облик са аферезом у српском језику односи се искључиво на црквењачко занимање. Да су посао црквењака у Призрену обављале и жене, потврђује облик за женски род *κλ'исарка*. Моциона именица има и значење професије („жена клисар“) и посесивно значење („клизарева жена“).

II. 2. 1. 4. 4. Полисемична лексема *војвода* у Призрену развија специфичну терцијарну семантику „заштитник и чувар манастира Високи Дечани и Пећке патријаршије“ (Чемерикић), којом гравитира ка сфери духовности.

Деч'ански игуман доша сѿс војводу.

Реализација духовног садржаја лексеме која примарно означава нередуларно војничко звање ослања се на значењску нит 'заштитник', која се

одређивали најстарије свештенике. У недостатку свештеника позивани су стари калуђери из оближњих манастира, па чак и калуђери из Високих Дечана“ (Чемерикић).

имплицитно провлачи кроз семантичку структуру именице *војвода* и у њу се уплиће („1. вођа устаничке чете; 2. старешина вилајета“ (Чемериќић), да би се пробила као доминантна компонента у локалном сакралном значењу.²⁷⁰

II. 2. 2. ЛСМГ ’муслимански духовник’

II. 2. 2. Микрогрупа лексичких јединица са диференцијалном семом ’ислам’ обједињује називе муслиманских верских службеника. С обзиром на то да је Призрен мултиконфесионална заједница, наш корпус садржи номинативне јединице за вршиоце одређених верских послова и носиоце појединих исламских звања. Међутим, лексички фонд којим располажемо у овом домену недоследно приказује духовну хијерархију у исламу (муфтија, главни имам, имам, помоћни имам, хатиб, ваиз, вероучитељ, муалим, мудерис, мујезин). Лексичко-семантичка организација спроведена је по ранговима муслиманских духовних звања.

II. 2. 2. 1. Најстарији по рангу муслимански свештеник у једној области је *мифџија*.

Сидрога мифџију микнаше од месџо и сџ је мифџија аџи-Русџем Шџорџи. – Аџ’у-Русџем Шџорџи, мифџија, ене га у Скоџје, носи џранге на ноге.

Облик *мифџија* је у српском призренском говору адаптиран према турском дијалекатском лику *mifti* (поред тур. *miftü*).

II. 2. 2. 2. Високо звање у исламу има муслимански првосвештеник – *кадија*.

Аџ’у-Русџем Шџорџи је кадија.

Кадија (тур. *кади*) је био шеријатски судија и спроводио верски закон ислама, на основу којег су уређени односи у исламској заједници.

II. 2. 2. 3. Серији духовних лица припада *мидерис* / *мидерис* / *мудерис*, наставник високе верске школе, медресе.

Хаџ’у-Умер ефендија, мудерис из Призрена (из тефтера).

II. 2. 2. 4. Муслимански свештеник именује се лексичком јединицом *оџ’а*. Хипокористик *оџ’ич’е* односи се на младог духовника, почетника у верској служби.

²⁷⁰ Код Елезовића ово је једино значење лексеме *војвода*, које је у новије доба потпуно истиснуло појам војводе за време турске владавине, када је речју *војвода* именован „хришћанин који је уживао поверење турске власти, а коме је била поверена управа једног града поред градског дигдара или једне покрајине, ... касније срески начелник“. Аутор допуњује одредницу информацијама о етничкој припадности чувара српских манастира на Косову и Метохији (Дечана, Пећке патријаршије и Девића). Звање *војводе* имали су Арнаути из суседних села, који су потицали из јачих арнаутског фисова (Елезовић I: 84–85).

Викњаја л'и оџ'а аќшам? – Сал шџо викна оџ'а аќшам. – А: Викјаја л'и оџ'а ич'индију? Б: Још неје. – Оџ'а још не викјаја јаџију. – Оџ'алари се бѣреф у Бајрак-џ'амију. – Од овеј оџ'аларе ч'овек не може да прџо'е кроз ч'аршију.

Оџ'ич'е Ал'и-мула Сал'и осџаде дужан за јуже (из тефтера).

Из области муслиманске религије преузет је назив за проповедника ислама (тур. *hoca*). Чемерикић бележи и хибридну плуралску форму *оџ'алари*, где се на турски множински облик *hocalar* додаје домаћи наставак *-и* (Skok I: 678). Примери показују да је *оџ'а*, као духовно лице које проповеда муслиманску веру, имао и улогу муџезина, с минарета је позивао вернике на молитву.

II. 2. 2. 5. Духовно лице код муслимана у рангу са православним ђаконом је *афџз*.

Осман афџз. – У Ибраџим афџза. – Мемеџ афџз.

Најнижи чин у муслиманској верској заједници имао је *афџз* (тур. *hafiz*), „онај који зна читав Kuran парамет“ (Škaljić 1966: 297), али који није могао са-мостално да обавља верске обраде, нити да позива вернике на молитву.

II. 2. 2. 6. Муслимански редовник, припадник неког од исламских верских редова номинује се лексемама *дѣрвиш*, *дѣрвишиџна*, *соџи*, и само у множини *бабалари*.

И Муса дѣрвиш. – Ајде да искџч'имо до Кори-ч'ѣшме да гл'ѣдамо дѣрвише како се бѣдеф. – Дѣрвиши бѣу ул'ѣгл'е у Свеџога сџаса да га уч'иниш дѣрвишкџу џѣч'у. – Дѣрвиши џосџишф, ашџре ги су.

Тај дѣрвишиџна је џиџан сваки дџн.

Бабалари се бѣреф у Терзималску џѣч'у. – Бабалариџа ги је сџге џос, ашџре ги су.

У својству доминанте фигурира лексема *дѣрвиш* (тур. *derviş*), као неутрална номинација. Експресивну семантичку вредност, негативно конотирани, садржи њен пејоративни дериват *дѣрвишиџна*. Учени назив за дѣрвиша је *соџи* (тур. *sofi*), којим се у списима означава „муслиман који води повучен и побожан живот, мистик“ (Чемерикић). *Дѣрвиш* или *соџи* је аскета, следбеник суфизма, мистичног учења у исламу, који побожност манифестује кроз специјалне обреде.²⁷¹ Облик за множину *бабалари*, настао према турском плуралу *babalar* (Петровић 2012: 59), семантички се ослања на једну од секундарних интерпретација лексеме *баба* у изворном језику „добар, поштен, побожан старац“ (Škaljić 1966: 109). Епитети се према сличности колектив-

²⁷¹ У Призрену и околини било је око петнаестак дѣрвишких редова: бекташије, кадирије, ноктаџије, уџаџе, саидије, синаније, хељветије. Сваки ред има свог старешину – шеха. Молитве су им заједничке, али разнолике: неки се моле стојећи на једном месту, држећи се у кругу за руке и нагињући се напред и назад; неки се хватају у коло и крећу се у круг док не падну у екстазу; неки се боду иглама и ножевима. Бекташије су тајанствени ред, њихове тајне нико не зна осим чланова реда (Чемерикић).

но приписују номинатима из дервишких редова, при чему се десигнација помера из сфере моралне карактеризације у поље религиозне оријентације.

II. 2. 2. 6. 1. Старешина текије и првак дервишког реда назива се *ше* или *баба*.

У њој време дервишка глава беше бија ше-Абедин.

Баба ги је он дервишима.

Лексикализација религијског семантичког садржаја са референцијом на човека преузета је из турске терминологије ислама (тур. дијал. *şe(h)*, поред *şeyh*). Секундарна номинација лексеме *баба* (тур. *baba*) добијена је актуелизацијом компоненте 'старешина', потенцијално присутне у основном садржају „отац, деда“. Периферне семе 'старији човек' и 'глава породице' активирале су се и постале доминантне ознаке на којима је развијено ново значење „старешина дервиша“.

II. 2. 2. 6. 2. Припадник једног од дервишких редова у Призрену номинује се лексемом *нокџац 'ија*.

Нокџац 'ије се бодџф.

Назив потиче од турске речи *nokta* „тачка, убуд“, која је у основи турског дијалекатског облика *noktaci*, који је ушао у призренски говор и прилагодио се његовим фонетским и морфолошким законитостима. Изворну семантику пренео је у говор реципијент, означавајући члана најстаријег дервишког реда, чије присталице изводе карактеристичан обред бодџа иглама или ножевима.

II. 2. 2. 6. 3. Припадник дервишког реда бекташија носи назив *бекџашија*.

Дервиши бекџашије су друго, а нокџац 'ије ња друго. – Ше Абедин је бекџашија.

Бекташије су исламско верско братство које следи учење мистика Хаџи-Бекташа Велија, оснивача овог реда у XIII веку. У основинском делу изведене лексичке ознаке за поборника исламског мистицизма, суфизма, налази се лично име *Bektaş*, а рефлекс турског придева *Bektaşî* је српско-албанска изоглоса (Петровић 2012: 74).

Микросистем назива за духовно лице инкорпориран је у терминсистем религионима призренског говора, али и у општи лексички систем именовања човека. Номинативна вредност лексичких јединица којима се именује човек у категорији професионалног ангажовања (хиперсема 'професија'), односно у поткатегорији верских службеника (хиперсема 'религија') неутралног је карактера. Лексичко-семантичку подгрупу одликује системност и стабилност, али и релативна канонизованост лексичких елемената и непринципијелност у лингвистичком спровођењу религиозних појмова. Иако Чемериќићев лексички корпус није потпун у овом домену, могуће је приближно реконструисати институцију цркве и делатности њених службеника на више нивоа црквене

структуре. Конзистентност микрогрупе са интегрално-диференцијалном семом 'православље' почива на језички утемељеним појмовима из сфере црквеног устројства, тако да њени чланови функционишу у склопу религиозне терминологије, али и као сегмент општег лексичког фонда. Рангирање духовних звања и њихових носилаца у оквиру исламске конфесионалне делатности заснива се на расположивој грађи, што утиче на коректност лексичко-семантичке организације микрогрупе чији су елементи обједињени семантичком ознаком 'ислам'. Историјска ситуација у првој половини XX века условила је динамичке језичке процесе, везане за ишчезавање реалија и појмова муслиманског духовног живота, чиме се може оправдати непотпуност исламског микротерминсистема 'духовно лице' у лексичкој збирци Д. Чемерикића.

Поједини термини и из Чемерикићеве перспективе делују архаично и имају уско ограничену, службену употребу. Специјална лексика за означавање свештених лица у области православља грчког је порекла, јер је јерархија преузета из организације грчке православне цркве (*ѡаѡиријарак, мѡиѡроѡолиѡи, иконом, игуман, калуѡи'ер, иконом, ѡ'акон, ѡсалѡи, еѡиѡиѡрон, кл'исар*). Поједини термини унети су из црквених списа (*иконом, ѡаѡаз, ѡсалѡи, еѡиѡиѡрон*). Неки се јављају са дијалекатским карактеристикама у мутавцијским тефтерима (*јеѡиѡиѡрон / ѡиѡиѡрон; ѡ'акон*). Црквене грцизме одликује висок степен терминологизације. Примећена је тенденција да се напореда са позајмљеним термином у народни говор уводи реч из општег лексичког слоја (*игуман / домач'ин; ѡаѡаз / ѡѡи*), или се туђица потпуно истискује (*еѡискоѡи, јеѡеѡе*) и њена празнина у микросистему попуњава домаћом лексемом (*владика, домач'ин, исѡѡѡедник*). У односу на официјалне називе, народна именована свештених лица религиозни семантички опсег допуњују емоционалном нијансом, те их не можемо сврстати у апсолутно неутралне номинације (*госѡѡодин, домач'ин, ѡѡи*). С обзиром на функционални карактер, разговорни еквиваленти имају општу употребну вредност. Овакав дијалекатски лексички принцип подстиче стилистичку диференцијацију и ствара услове за развој системских односа међу лексемама, пре свега иницира појаву синонимије. Номинације у исламу не показују такву тежњу. Лексеме су преузете из турског језика углавном у дијалекатској форми, морфолошки су прилагођене српском призренском говору, без корекције на плану семантичког садржаја.

II. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'финансије'

II. 3. Економски аспект друштвеног живота у Призрену почетком прошлога века одредио је структурно-семантичку организацију слоја лексике којом се означавају субјекти у сфери финансија. Термини у об-

ласти финансија у директној су вези са социјалном и економском структуром друштва, тако да номинационе јединице економско-финансијског терминосистема представљају базу за историјску реконструкцију функционисања привредног и друштвеног система. Систематизација лексема са референцијалним садржајем и информативним смислом реанимира економску слику света Призрена и експлицира оријентире финансијске делатности у овом граду за време турске власти и непосредно по ослобођењу од Турака. Историјска ситуација и друштвено-економска реалност као ванјезички фактори утицали су на формирање вокабулара који у говору функционише као лексички микросистем састављен од термилошких номинација, које карактерише утврђено значење и употреба у конкретним комуникативним ситуацијама или службеним записима. Поједине јединице из термилошког, високо специјализованог подсистема прелазе у разговорни дискурс, добијајући узуални карактер и стварајући кореферентски однос с лексемама сличног семантичког садржаја, и као такве постају активни део лексичког корпуса.²⁷²

Савремена интерпретација активне економске лексике заснива се на херменеутичкој техници „читања“ речника као хипертекста и анализирању економског терминосистема као метајезика којим је описан тзв. „мир-систем“, детерминисан економским процесима у модерном друштву и особеностима етничког односа према финансијама (Пушкарева 2006: Автореф.; Кавцова 2013: 131). Наш номинативни инвентар приказује потпуно другачији финансијски модел од данашњег, па је његов језички израз рефлекс културно-историјских прилика које су га обликовале. Призренска економска слика света стварана је у условима живота под туђом влашћу и у околностима неравномерне расподеле финансијске моћи. Друштвено-политичко и економско уређење условило је избор језичких средстава којима се именује носилац занимања у домену финансија, као и позицију лексичких елемената у границама семантичког поља.

Именичке јединице из категорије финансија припадају денотативној класи ’занимање’, што их квалификује у поље социјалне карактеризације човека. Врста занимања одредила је сферу делатности, а субјекти државне службе распоређени су у три микрогрупе, према семантичким ознакама које уже спецификују њихово звање или занимање ’шеф финансија’, ’благајник’, ’порезник’.

²⁷² Говорећи о именовању лица по врсти делатности с функционално-стилског аспекта, Конопелкина закључује „... значительная часть экономических и правовых терминов в русском языке принадлежит к категории ’двуплановых лексических единиц’, выступающих как в функции термина, так и в функции нетермина“ (Конопелкина 2010: 4).

II. 3. 1. ЛСМГ 'шеф финансија'

II. 3. 1. Семантичка компонента 'шеф финансија' повезује у микрогрупу лексичке јединице *шефѿердар* / *дефѿердар* / *дерѿердар*, *муасебеѿија* и *мал мѿдѿир* / *мал мѿдѿири*, степенасто рангиране и међусобно инкомпатибилне.

Чланови микрогрупе рангирани су према допунским компонентама ('вилајет', 'санѿак', 'срез'), које одређују статус носиоца звања, а самим тим и позицију лексеме у лексичком скупу. Дијагностичка сема ових службених дужности и њихових актера садржи информацију о њиховој историјској и хронолошкој ситуираности 'за време турске владивине'. Шеф финансија у највећој турској административној јединици, вилајету, носи назив *шефѿѿердар*, са фонетским варијантама *дефѿѿердар* и *дерѿѿердар*, које су гласовно ближе турском лику *defterdar*. За степен нижи по рангу је *муасебеѿија* (тур. *muhasebeci*) „шеф финансија у санѿаку, округу“ (Чемериѿић). Из турске управне терминологије потиче двочлани назив за шефа финансија у кази (срезу) *мал мѿдѿир* / *мал мѿдѿири* (тур. *mal müdürü*, дијал. *müdüri*), где *мѿдѿир* има опште значење „начелник појединих одељења у упавама вилајета, санѿака и каза“²⁷³, док се првим конституентом *мал* „материјално добро“ специјализује дужност и тематски конкретизује семантика другог члана.

II. 3. 2. ЛСМГ 'благајник'

II. 3. 2. Семантичко језгро у семској структури лексема *благајник**, *азнаѿѿар*, *касар*, *касиер* *сандѿк емини*, чине архисема 'човек', хиперсема 'професија', интегрална сема 'финансије' и диференцијална сема 'благајник', помоћу којих се идентификује значење лексичких јединица овог микрореда.

Благајник. *Благајника* (Реметић 1996: 438)

Сѿѿиру мѿфѿѿара викаја азнаѿѿар за верѿију.

За вуј годину усѿѿабашија бија Тома Чемериѿић, касар.

Сравњали рачун касиер и сѿѿарешина еснафа (из тефтера).

Надређена семантичка компонента 'благајник' јавља се у лексикализованом облику *благајник*, и истовремено је у функцији хиперонима и хипонима микрогрупе и издваја се као доминанта датог лексичког скупа. У Чемериѿићевој грађи не појављују се ни *благајна* ни од ње изведена *nomina agentis* *благајник*, па претпостављамо да су у говор ушле касније у XX веку, као новији јуристички неологизми од поимениченог придева *благо* у значењу „новац, накит, драгоценост уопште“ (Skok I: 167). Домаћи дериват *благајник* потиснуо је из употребе своје функционалне синониме *касар* и *ка-*

²⁷³ Лексичко-семантичка група *ѿрофесија* у неким доменима се пресеца са наредном лексичко-семантичком групом *соѿијални сѿѿѿѿус*, и то у равни која се тиче дужности и звања. Лексеме којима се означава професионални положај релевантни су елементи подгрупе 'дужности' у оквиру ЛСГ *соѿијални сѿѿѿѿус*, где су фиксирани субјекти државне управе.

сеир, изведене од полисемичне несловенске речи *каса* „1. направа у облику ормара или сандучића за чување новца, драгоцености, вредносних папира; 2. одељење у каквој установи где се изводе рачунске и новчане операције...“ (РМС 2: 672). Целокупан примарни семантички садржај мотивне речи преточен је у дериват *касар* „онај који руководи касом, благајник“ (Чемерикић) и његову службену обличку варијанту *касеир*. Микроред обогаћен је контактном истозначницом *азнаџар* (тур. *haznedar*, *hazinedar*). Семантички близак са овим лексемама је њихов квазисиноним *сандџк емини* „благајник у срезу“, неодређени изафет од турског *sandık* „сандук, ковчег“ и *етин* „управитељ“. Први члан назива асоцијативно сугерише на основно значење које имају *благајна* и *каса*, а други конституент имплицитно упућује на секундарну реализацију ових лексема, јер се номинација односи на управника среског финансијског одељења.

II. 3. 3. ЛСМГ ’порезник’

II. 3. 3. Диференцијална компонента ’порезник’ интегрише у микроред лексеме *џасил’дар*, *сџаџа*, *субаџа*, *мифџар*, које стоје у међусобном односу релативне синонимије.

Дадо џасил’дару у Призрен... (из тефтера).

Сџиреч’анима је вуј годџину сџаџа Муса ефендија. – Ђбраим Сџнан је сџаџа у Суо-Рџку. – У Подрџму сџаџа за десџџак је Муса Ше-Зџде.

Субаџа доџа да узџма десџџак.

Мифџаре џоч’џл’е да бџреф верџџу.

Државни службеник који скупља порез означен је турцизмом *џасил’дар* (тур. *tahsildar*). Денотативна макрокомпонента семантичког садржаја „који прикупља порез, порезник“ (Чемерикић) квалификује га у категорију професионално маркираних јединица и обезбеђује му позицију доминанте синонимског реда. Из турске административне терминологије преузете су и номинативне јединице *сџаџа* (тур. *sipahi*) и *субаџа* (тур. *subaşı*, *дијал. subaşı*), које у српском призренском говору надограђују полазну семску структуру елементима призренске ванјезичке стварности за време османлијске власти, уграђујући у значење премису датог историјског тренутка и актуелне друштвене ситуације. Семантичке компоненте ’закупац’ и ’десетак’ у семми „закупац државног пореза, десетка“ (Чемерикић), којом је описно дефинисано секундарно значење лексеме *сџаџа*, уносе у семантички садржај слој који разоткрива сложеност друштвеног уређења. Државни порез, наплаћиван од сопственика зиратне земље у натури, као десети део годишњих приноса, нису убирале државне власти, већ су га давале у закуп приватним лицима, званим *сџаџе*. Спахија је сакупљао десетак лично или преко субаше. Лексемом *субаџа* именује се „пуномоћник закупца државног пореза“. У Призрену је ово

једнозначна реч, ускоспецификоване семантике која се ослања на конкретно задужење субаше. Специјални облик извршне власти спроводио је *миџџар* (тур. дијал. *müftar*, поред *muhtar*) „општински одборник који је као представник једне махале сакупљао порез за ту махалу“ (Чемерикић). Секундарно значење које лексему сврстава у микроред номинација са хиперсемом ’порезник’ развило се из семантичког потенцијала примарне реализације „сесоски старешина“. Десигнат ’старешина’ имплицира друштвени положај, а извесни статус намеће дужности, што подразумева извршавање одређених државних обавеза и спровођење законом регулисаних друштвених односа, као што је убирање пореза.

II. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'право'

II. 4. Професионализми у сфери права чине микросистем правног терминосистема српског призренског говора, који представља језички конструкт концептуалног поља права. Језичка правна слика света функционише као фрагмент објективне стварности, обухваћен системом правних норми и репрезентован вербалним средствима правне комуникације. Правни појмови (суперстрати) лингвистички се манифестују језичким супстратима – терминолошким јединицама. Љ. Попова правни термин посматра као лингвокогнитивни и социокултурни феномен, истичући да је организација менталне сфере права у интеракцији са националном језичком сликом (Попова 2007: Автореф.). В. Иконикова се залаже за лингвокултуролошки и семиотички приступ проучавању правне терминологије, при чему први подразумева анализу историјских, друштвених менталних и културних реалија одређене лингвоправне заједнице која насељава одређену територију у одређеном историјском периоду, а други аспект захтева разматрање правних термина као језичкоправних знакова (Иконикова 2011: 145)

Призренски правни терминосистем карактерише историјско-територијална семантичка варијантност, тако да дијахронијска језичка слика приказује Призрен као чврсту урбану структуру која се развијала под османском влашћу и под снажним утицајем оријенталне културе. Правосудна организација у Призрену ослања се на отомански правни систем и на његове принципе нормативно-правног регулисања социјалних односа. Историјски контекст условио је национално-културну специфику концептуалног правног поља, која се испољава и на плану професионалних звања за службена лица која обављају делатност у установи суда. Лексичко-семантичка подгрупа именица са хиперсемом ’право’ у домену социјалне карактеризације човека одликује се бројно ограниченим номинационим инвентаром, који се темељи на турским називима за правне субјекте. Поједине јединице зад-

ржале су висок степен терминологизације који су имале у језику даваоцу, а известан број се укључио у активни лексички фонд српског призренског говора, донекле чувајући информациони капацитет правних термина. Према диференцијалним семантичким ознакама 'председник суда', 'судија' и 'правни заступник', које имплицитно садрже и обележје професионалног статуса, лексеме се хоризонтално гранају у три микрогрупе.

II. 4. 1. ЛСМГ 'председник суда'

II. 4. 1. Централна семантичка компонента 'председник суда' повезује лексеме *цеза реиз* / *цеза реизи* и *кадија*.

Добија њл'ам од кадије. – Аџи-Русџем Шиџрџа је кадија.

Лексички елементи микрогрупе нису заменљиви у контексту, међусобно се искључују. Синонимску релацију међу њима блокира сема која носи информацију о врсти правосудне институције којом ова службена лица председавају. *Цеза реиз* (тур. *ceza reisi*) је председник кривичног суда за време турске владавине, а *кадија* (тур. *kadi*) председник грађанског суда. Обе лексеме потичу из турске судске терминологије, али се у говору реципијенту функционално раслојавају и добијају различити нормативни статус. Платисемичност је турцизму *кадија* („муслимански првосвештеник, шеријатски судија, председник грађанског суда“) обезбедила фреквентнију употребну вредност, док двочлани назив није изашао из термилолошких оквира.²⁷⁴

II. 4. 2. ЛСМГ 'судија'

II. 4. 2. Лексикализација интегрално-диференцијалне компоненте *судија** (СДА) у кохипонимској је релацији са лексемама *миџџенџик*, *аза* и *азја*.

У Чемериџићевом лексикону примећује се одсуство општег назива за службено лице које доноси пресуду у парничном спору. Домаћа лексема *судија* не припада османлијском судском систему, какав је Чемериџићу био познат у периоду прикупљања грађе за Речник САНУ. Реч је у призренски говор ушла у време успостављања модерних правосудних институција, и у синхронизацијској равни фигурира као саставни део општег призренског лексичког корпуса. Значењску компоненту 'судија' у свом семском саставу садржи позајмљеница из турског језика *миџџенџик* (тур. *müstantik*), дефинисана семемом „истражни судија при средском првостепеном суду у Турској царевини“ (Чемериџић). Овакав садржај има прецизно дефинисан семантички опсег,

²⁷⁴ Улогу судских органа у албанским барјацима имала су мировна већа, а старешина племена био је надлежан да води грађанске и кривичне поступке. Спорове међу становницима своје жупе барјактар је решавао у духу обичајног права званог *Канони Лок Дукаџиџиџи* (*Закон Леке Дукађина*) (Чемериџић).

што лексему функционално диференцира и ограничава јој употребу, сводићи је на официјелну сферу, и аутоматски је сврстава у правни дијалекатски терминосистем. Том микросистему двоструком денотацијом припадају обличке варијанте *aza* и *azaja* (тур. *aza*), чији је семантички садржај исказан семемама „пресудитељ при Идаре мецлису“ и „махалски кмет – члан суда политичке општине у вароши“ (Чемерикић). Дистинктивни елемент је ’друштвени положај’, који експлицитно диференцира ова два значења на основу нивоа власти које денотат заузима у државном систему.

II. 4. 3. ЛСМГ ’правни заступник’

II. 4. 3. Кохезиони семантички елемент ’правни заступник’ надређени је појам лексичким јединицама *адвокаџи** и *веч’ил’*.

Доша гу адвокџи (Реметић 1996: 350).

Алка-Вџанка џиуриџа Иџу за веч’ил’а.

Пратећи дијахронијску динамику правног термилошког микросистема у српском призренском говору, намеће се запажање да су турски термини доминантни у означавању лица која се професионално баве правом. Ова језичка чињеница детерминисана је вањезичком стварношћу – друштвено-историјским моментом и административно-правним уређењем. Ослобођање од Турака и модернизација града донели су промене и у раду судских органа, што је резултирало лингвистичким процесом потискивања турцизама новим терминима. На тај начин можемо тумачити однос лексема *адвокаџи* и *веч’ил’* и на лексичко-семантичком и на функционално-стилском плану. Лексема *веч’ил’* (тур. дијал. *veçil*, поред *vekil*), која изворно означава заступника, пуномоћника, потиче из турске административне терминологије. Опште значење које покрива више сфера деловања одржало се и у призренском говору. Лексему *веч’ил’* можемо квалификовати у област права и судске праксе другостепеном семантиком, преко значења лексеме *застџиџи* „бранилац у суду, онај који заступа нечије интересе“ (РМС 2: 226). Индиректним путем долазимо до семантичког слоја захваљујући којем се овај турцизам лоцира на периферији разматране лексичко-семантичке подгрупе. Скривеним значењем *веч’ил’* семантички парира синхроној верзији *адвокаџи*, тако да се могу посматрати као временски ограничени функционални синоними.²⁷⁵ Лексема *адвокаџи*, иако је релативно нова језичка ознака у српском призрен-

²⁷⁵ Елезовић на Косову и Метохији региструје лик *авукаџи*, што је турски облик латинског *advokatus* (Елезовић II: 491). Елезовићева лексикографска активност се временски поклапа са Чемерикићевом грађом и територијално је покрива, међутим наш речнички извор не помиње турцизам *авукаџи*. У савременом облику, са дијалекатском прозодијском варијантом, евидентира је С. Реметић.

ском говору, референцијалним значењем „правни заступник, бранилац оптуженог“ придружила се језгреној зони професионалних номинација.²⁷⁶

II. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'обезбеђење и заштита'

II. 5. Национално-културна специфика града Призрена манифестује се и у представама о заштити и сигурности човека и друштва. Концепт обезбеђења и заштите обухвата различите сфере стварности, али је најснажније испољен у облистима друштвеног живота. Заштита појединца и колектива основна је обавеза друштва. У Призрену је у првој половини XX века постојао уређен безбедносни систем, што потврђује аксиолошки статус назива за припаднике полиције и осталих служби које се баве јавним редом и миром. Интерни карактер функционисања перизренске полиције и њена комплексна организација са вертикалном и хоризонталном диференцијацијом одредили су карактеристике лексичко-семантичке подгрупе. Референти који се саодносе са сфером обезбеђења и заштите у категорији занимања припадају полицији или су ангажовани од стране неке друге институције или приватних лица у својству чувара важних личности, објеката или јавног реда. Систем обезбеђења и заштите и структурна организација органа безбедности налази одраза у лексичко-семантичкој системности јединица којима се денотирају особе у овој области људске делатности.

Интегрална компонента 'полицијски службеник' групише номинације за припаднике органа јавне управе који се брину око очувања реда, постојећег уређења и поретка. Језички еквивалент надређеном појму, лексикализовани хипероним којем су субординирани остали конституенти лексичког скупа у градском говору Призрена је *џол'иц*, са творбеним варијантама *џол'ицар* и *џол'ицајац**.

Десџан џол'иц неје џако лош ка Мусџафа Таџар.

Маџиш, доша јен џол'ицар да џраџи Милана.

Доџ'нев џол'ицајци у фабрику дол'е. – Тај исџи џол'ицајац (Реметић 1996: 549).

Дијалекатски облици *џол'иц* и *џол'ицар* романског интернационализма *џол'ицајац* (тал. *polizia* > клат. *policia*), новијег инфлинтранта у призренском говору, водећи су елементи лексичко-семантичке подгрупе са хиперсемом 'обезбеђење и заштита' и једрени чланови ЛСГ са хиперсемом 'занимање' и архисемом 'човек'. Слојевитост микрогрупе почива на принципу вертикалне

²⁷⁶ Призренском правном терминосистему припада номинативна јединица *даџи'ија* (тур. *davacı*) са значењем „тужилац“, али је изузета из систематизације у категорији именовања човека према занимању, јер у говору функционише као радна именица а не као *potina* *professionis* (*Он је мој даџи'ија, џа нека збори шџа има. – Ербай ајдук и дуџи'ију обеси* (на ср. посл.)).

хијерархије полицијске структуре, а потом се лексичке јединице раслојавају хоризонтално према секторима полицијског деловања.

II. 5. 1. ЛСМГ 'виши полицијски службеник'

II. 5. 1. Службеник полицијске струке одређене надлежности назива се *кѡмсер*.

У њѡј врѣме кѡмсер бѣше бија Мусѡѡфа Таѡѡар.

Стари латинитет из области права (лат. *comesarius*) у лексичком систему српског призренског говора фигурира у лику *комсер*, означавајући виши полицијски чин – командира полиције. Сема која носи информацију о дужности именованог лица имплицитно садржи категорију статуса, сугеришући његов положај на друштвеној лествици.

II. 5. 2. ЛСМГ 'нижи полицијски службеник'

II. 5. 2. Нижем рангу у хијерархији полицијске структуре прападају полицијски чиновници који делују у сегментима обезбеђења личности и објеката и царинске контроле. Стратификација поља активности полицијских органа одражава се на конфигурацију микрогрупе и класификацију именовања нижих полицијских службеника. Микрогрупа функционише као серија номинативних јединица које референцирају на ниже полицијске службенике.

II. 5. 2. 1. Професионално ангажована лица у служби јавне безбедности су пратиоци важних личности, за које се у говору Призрена користе релативни синоними *јасақи 'ија*, *гаваз / гавас*, *девер*, *зайѡија*, *жандар** / *ѡ'андар**.

Лука гаваз. – Владѡка ѡраѡија Пеѡѡка гавѡза да ѡе вика. – Бал 'ѡа Та рабѡлос бија лаѡѡнскому конзѡл 'е гаваз.

Дадоше ми јѡнога девѡра, јѡнога зайѡију и исраѡише га сѡргѡн. – Ѡѡкѡд ѡѡде на крѡф, нигде да мрдне без два-ѡри девѡра. – Шѡѡ ч 'е ми девѡри? Сам самѡѡи ч 'е ѡдем.

Доѡ 'е жандар (Реметић 1996: 431). – *Ѡѡѡц му кѡже ѡѡму жандару ѡѡрскому* (Реметић 1996: 451).

Ѡ'андар (Реметић 1996: 410, 431; СДА).

Ѡгар кѡд бија у Бејѡград, бија зайѡија.

Тирцизми *јасақи 'ија* (тур. *yasakçı*), *девер* (тур. *devr*) и *гаваз* (тур. *kavas*) парадигматски су повезане семантичком компонентом 'пратилац'. Семантичком језгру припада и потенцијална сема 'ради заштите', с обзиром на то да се денотативни аспект значења интерпретира управо у категорији обезбеђења и заштите. Номинативну јединицу *јасақи 'ија* Чемерикић пре-

узима из путописних списа, где реч експлицира значење „пратилац“.²⁷⁷ Да је активна и у народном говору, потврђује Елезовић адекватним примерима и описом њеног значења, семантички је изједначавајући са лексемом *гаваз* (Елезовић I: 255). Именичка јединица *гаваз* је лексичка репрезентација органа безбедности са специјалним задатком. Овај турцизам у Призрену реализује значење „телохранитељ, пратилац страних дипломата и конзула и чувар њихове имовине“. Објекти заштите, у овом случају високи представници страних земаља, на плану семске структуре представљају денотативне допунске компоненте, које не утичу на формирање дистинктивне црте у односу на остале семантичке садржаје, већ пружају конкретнију информацију о активностима полицијских службеника, задужених да, обично наоружани, прате или чувају неку особу изузетног друштвеног ранга. Лексема *девер* у овом облику и значењу позната је само призренском говору. У семантичкој је вези са полукалком *девр чиниџи* (тур. *devretmek*) „патролирати у циљу осигурања јавне безбедности“, са делимичном пресемантизацијом аутохтоног значења. Призренска семантика ослања се на изворни семантички садржај турске речи *деврија* (тур. *devriye* „патрола“) (Петровић 2012: 107–108). Микроред *nomina professionis* допуњен је синонимским паром *зайџија* и *џ'андар / жандар*. Значење турцизма (тур. *zaptiye*) у лексикону је објашњено управо галицизмом *жандарм* (фр. *gendarme*), који га је потиснуо из призренског говора након ослобођења од турске власти. Турски жандарм, *зайџија*, чија је дужност била да штити особе на високом положају и да брине о безбедности путника, замењен је припадницима војнички организоване службе државне полиције – жандармима. Нови кадрови јавне безбедности у краљевској Србији преузели су службену одговорност турских заптија и понели назив позајмљен из француског језика. На Косову је доминирала фонетска варијанта *џ'андар*, у новије време паралелизам примарном лику *жандар*.

II. 5. 2. 2. Парадигматска уређеност јединица у наредној микрогрупи регулисана је интегрално-диференцијалном семом 'чувар / стражар', која обједињује лексеме *нибеџч'ија*, *ајсанџ'ија*, *џазван*, *џазванџ'ија*, *асас*, *асасин*, *џрошџ'ер*, *џол'ак*, *бекч'ија*, *џудар*.

Нибџч'ија не га џушџија унуџра. – *Преџ џашџну куч'у џма двоџца нибџч'ије*.

Викна га ајсанџ'ија, џе се видџсмо. – *Л'џба и џромџну дадо ајсанџ'ије*.

Рано је, асас јџш не ч'укџја једанџјес. – *Плаџија л'и си асасу џк?*

²⁷⁷ „Фамилије које би у наше средњовековне манастире ишле у крајевима под турском влашћу, узеле би по неколико Турака као пратиоце (јасакције), који су их од турских зулумџара заштићивале“; „На сву прилику овуа су јасакције морале спроводити и паше и субаше и стране путнике“ (Чемерикић, преузето из Ср. Поповић *Пуџов*).

Acasin jòsh ne č'ukája ĩđolnoč'. – *Acasina ĩláč'a č'aršija.* – *Acasi su sál Turci.*

Jašar bija ĩroiđo'er.

Méne me grabna ĩrižrenski ĩol'ak.

Ač'u-Rišina Kabash bija bakč'ija. – *Bekč'ije ĩláč'af ak refénski.*

Sīra č'úva lojze, ĩudar bere grojze.

Синонимску релацију међу елементима скупа обезбеђује компонента 'чувар / стражар', која има доминантну позицију у семској структури свих конституената микрореда. Општу поткатегоријалну вредност садржи стожер *нибетчи'ија* (тур. *nibetçi*), којим се номинује орган задужен за безбедност јавних објеката. Диференцијацију у оквиру синонимског реда уноси допунске семе у улози конкретизатора значења. Оне пружају податке о типу установе или места који се обезбеђују: *ајсанчи'ија* „чувар затвора“; *јазван, јазванчи'ија, асас, асасин* „ноћни чувар чаршије“; *јројшо'er* „сеоски полицијски стражар“; *јол'ак, бекч'ија* „чувар поља“; *јудар* „чувар винограда“ (Чемерикић). Изванјезичка реалност у семантички садржај лексема *јазван, јазванчи'ија* и *асас, асасин* уноси потенцијалну дивергентност. Именица *јазван* (тур. *razvant*) и њен творбено-семантички дублет реферирају на наоружане државне органе безбедности, који су ноћу патролирали призренским улицама и сокацима и чували дућане. За разлику од њих, асаси (тур. *ases*) нису били полицијски чиновници, већ су их месечно ангажовали трговци и занатлије да им чувају радње током ноћи. Поред чувања чаршије дужност асаса је била да, ударајући мотком о камен онолико пута колико је сати, објављује време. Такође, били су у обавези да отварају пролазницима улазна врата чаршија. За свој рад добијали су месечну надокнаду, а исплаћивали су их сопственици радњи из чаршије коју су чували.²⁷⁸ Семантички помак у призренском говору остварује лексема *јројшо'er*. Овај грецизам познат је старосрпском језику у значењу „начелник, кнез, кмет“ (Skok III: 53), али Чемерикић искључује овакву реализацију, дајући семантички опис који упућије на општинског полицајца задуженог за безбедност села.²⁷⁹ Општа турска семантика речи *bekçi* „чувар, стражар“ на призренско-јужноморавском ареалу сужава перспективизацију увођењем додатног значењског елемента 'поље', па се *бекч'ија* на овом дијалекатском простору идентификује као пољски чувар, изједначавајући се са домаћим именовањем

²⁷⁸ У лексикографској одредници *асас*, значење лексема „ноћни чувар чаршије“ Елезовић додатно објашњава информацијом да су асаси најстарија врста турске полиције (Елезовић I: 20). Водећи се овим одређењем, Скок семантички изједначава асаса на Космету са пасванцијом у Босни (Skok I: 659). Чемерикић јасно диференцира професионалне позиције пазвана и асаса, без обзира на истоветност послова који су обављали: пазван је орган полицијског система, а асас је радно ангажован од стране приватних лица.

²⁷⁹ Слично значење лексема *јројшо'ер* нуди *Речник говора југа Србије* „сеоски викач и позивар“ (Златановић 2011: 395).

йол'ак.²⁸⁰ Сема нижег ранга 'виноград' уско спецификује занимање чувара означеног лексемом *йудар*, професионално га измештајући из градске средине, што номинацију придружује лексемама *бекч'ија* и *йол'ак* на периферији лексичко-семантичке подгрупе.

II. 5. 2. 3. Државни службеник који одређује и наплаћује царину номинује се лексичком јединицом *колц'ија*

Колц'ије врвиф на све сйрәне, не мѡж да йренесеш нишито без и'умрук.

За турску реч *колц'ија* (тур. *kolcu*, дијал. *kolci*) у Чемерикићевом лексикону постоји више интерпретација „ниже царинско особље“, „финансијски стражар“, „чувар чаршије, исто што и асас“, „цариник“. Наводи из историјских списа, финансијских тефтера и живог говора указују на моносемантичку реализацију „царински чиновник“, у коју су транспоновани екстралингвистички елементи експлицирани у документарној грађи. У основи турског војничког термина стоји именица *kol*, која улази и у састав сложенице *каракол* (тур. *karakol*) „жандармеријска станица, гранична караула; патрола у служби јавне безбедности“ (Чемерикић).

II. 6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'здравство'

II. 6. Медицинска лексика чини посебан лексички слој у *Збирци речи из Призрена*, обухватајући углавном неспецијалне медицинске називе везане за домен народне медицине. У категорији именовања човека према професионалној делатности, семантичким знаком 'здравствени радник' интегрисани су чланови микрогрупе 'лекар' и 'апотекар'. Занимање бабице није легитимно интегрисано у систем здравствених радника, зато орбитира на периферији ЛСПГ.

II. 6. 1. ЛСМГ 'лекар'

II. 6. 1. Идентификоване су две лексичке јединице са значењем „лекар“ – *докйор* / *докйур** и *еч'им*.

Дѡбар докйор бѣше бија ијј Баки ефендија. – Док ойрч'аше йо докйора и док он доџ'е, Ал'ексија даде душу. – Видеја гу саз докйура (Реметић 1996: 390).

Први еч'им вел'и: Ленч'е ч'е умре. – Удала се за Турч'ина, за Турч'ина, за еч'има (нар. песма)

Функционални паралелизам *докйор* / *еч'им* потврђен је и у дијакронији (Чемерикић) и у синхронији (Реметић, СДА). Општеприхваћени латинизам

²⁸⁰ Исто бележи М. Златановић на југу Србије, додајући податак да су дужност бакчије обављали готово увек муслимани, те да је бакчија уједно био и најнижи представник турске власти (Златановић 1998: 34). На косовско-метохијском говорном подручју лексема *бекчија* је задржала значење које има и у турском језику (Елезовић II: 499).

доктор (лат. *doctor*), који се јавља и у фонетском дијалекатском лику *доктор*, и турцизам *еч'им* (тур. *hekim*) у лексичкој парадигми српског призренског говора остварују релацију апсолутних синонима.

II. 6. 2. ЛСМГ 'апотекар'

II. 6. 2. Стручно лице које издаје и продаје лекове номинује се турцизмом *еч'зац'ија*.

Ајове кући на Николач'а еч'зац'ију.

Преузето из турске лекарске и фармацеутске терминологије именоване *еч'зац'ија* (тур. *eczacı*) дуго није имало пандана у лексичком систему српског призренског говора. Појављивање лексеме *ајоџекарка* (Реметић 1996: 386) у монографији С. Реметића посредно указује да у овом лексичко-семантичком пољу орбитира и грцизам *ајоџекар*.

II. 6. 3. Акушерску помоћ при порођају указивала је старија и искусна жена, означена лексемом *нуна*.²⁸¹

Ада, нуна сџм му била оному млац'ејому девојч'еју Савиному. – Ако ми нуна исекла њујак, језик ми оставила.

Без обзира на одсуство стручног образовања, жена која је у својству бабице учествовала при рођењу детета, искуством и вештином олакшавала порођај и пружала прву помоћ новоређенчету, заслужује статус здравственог радника. Номинација *нуна* придружује се групи као периферни елемент. *Нуна* је варијанта дечије редупликације *нана* која се односи на старију жену, бабу, на Косову и на мајку (Skok II: 499). Неоспорна је лексичко-семантичка веза између новије именичке ознаке *бабица* и архаичнијег *нуна*, јер имају заједничку етнокултуролошку позадину, утемељену у народним веровањима, митским предањима и традиционалном фолклору.

II. 7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'просвета'

II. 7. Централну позицију концептосфере *јпросвета* заузима концепт просветног радника, који се налази на тачки пресека концепата *човек*, *јпрофесија*, *наука*, *образовање*, *друшћивени јоложсај*. Ово је један је од кључних концепата педагошког типа институционалног дискурса, чију репрезентацију карактерише номинативна разумејеност (Смыслова, 2007: Автореф.). Лексичко-семантички план језика, на којем се у највећој мери концепт лингвистички реализује, подложен је активном утицају екстралингвистичких фактора. Садржај концепта јавља се и као продукт и као инструмент идеологије која креира систем вредности у сазнању носилаца дијалекта. Вредности концепта просветног радника корелирају са вредностима педа-

²⁸¹ У Призрену није било стручних бабица до почетка XX века. Прва акушерка у Призрену била је Мара Чифтегић, родом Призренка (Чемерић).

гошког дискурса, с обзиром на то да учитељ стоји у центру важног социо-културног процеса – образовања. Просветни радник је професионално усмерен на организацију образовног процеса и има важну друштвену мисију, што се одражава на његов кредибилитет у социјуму. Стога, идеализована слика учитеља постаје еталон просветног радника и у малој покрајинској мултиетничкој и мултиконфесионалној средини, где су функционисале српске, турске и арбанашке школе.²⁸²

Развој образовног система у Призрену рефлектује се на дијалекатској слици света као хронолошка језичка манифестација дате појмовне сфере, а изванјезичка стварност одређује лексичко-семантичку парадигму и диктира класификацију лексема у лексичко-семантичкој подгрупи. Номинати субјеката у сфери просвете остварују конкретну референцију са врстом просветног рада и са одговарајућим звањем, па раслојавање лексичких елемената иде у правцу професионалне разноврсности педагошког дискурса. Основну појмовну вредност образовану семама 'човек', 'радник', 'у просвети', допуњују семантичке компоненте 'степен образовања', 'врста школске установе', 'звање', 'улога у ширењу образовања'. Допунски семантички знаци налазе се у околјезгреној појмовној зони и имају улогу класификатора у категорији именовања радника у образовним установама.

II. 7. 1. ЛСМГ 'просветни радник'

II. 7. 1. Општу појмовну вредност 'просветни радник' у српском говору Призрена остварују кохипоними *уч 'ӣӣел', уч 'ӣӣел'ка, уч 'ӣӣел'ӣца**, *гос̄ӣодин, гос̄ӣо̄и'а, дас̄кал, дас̄кал'ӣца, с̄ӣарошк̄олац, ӣр̄офесор / ӣр̄офесор**, *мид̄ериз / мид̄ерис*.

Уч 'ӣӣел' Пе̄ӣар. – Уч 'ӣӣел' По̄ӣа. – Уч 'ӣӣел' П̄авл'е ӯзе у за̄јем е̄дну л'ӣру.

Н̄аше̄јзи Ц̄а̄је ӣо̄ӣадӣје уч 'ӣӣел'ка гу б̄ила М̄ара А̄ј̄ӣина. – Уч 'ӣӣел'ку М̄а̄гу за̄ӣрос̄ӣја уч 'ӣӣел-М̄ане.

²⁸² Прве школе у Призрену биле су приватне. Учитељи су држали часове код својих кућа, а ђак је могао бити свако ко месечно плати два гроша. Реформа школства у Отоманском царству омогућила је у другој половини XIX века аутономију у раду православних просветних институција. Пресудну улогу у просветном преображају у Призрену имале су православне црквено-школске општине, које у свом раду нису зависиле од турских власти. Оне су обједињавале становништво једне општине и биле су утемељивачи првих народних школа. Крајем столећа Срби Призренци имали су Богословију и по једну мушку и женску основну школу. Грађани су се организовали и давали прилоге за изградњу школске зграде, која је довршена 1907. године. Почетком XX века отварају се мушке и женске занатске и трговачке школе, а гимназија је основана 1913. године. Муслиманских школа је било далеко више, са просветним кадром школованим у Скадру и Цариграду. После ослобођења муслиманска деца похађала су наставу заједно са српском децом (Менковић 2013: 30–34).

Грдија га госїодин шїю не знаја уроку. – Цел'иваја л'и си рўку ївїојему госїодину? – Андринога нївога госїодїна ка да имеше Јефїша. – Кој їи је сѣге госїодин, уч'їшел' Јордан л'и? – Ч'кїла се бешє їушїшїла и госїодинофци бєу искоч'їл'е. – Док не бешє їоша у богословију, сїн ми имашє сїл јєного госїодїна, а сѣге їамо їма не знам кол'їко госїодїнце.

Прєкорє л'и їе госїоц'а шїю си задоцнїла за ч'кїлу?

Тєма децїма оїшас ги бїја даскал (Реметић 1996: 496). – Оїшозгїрке бїја даскал (Реметић 1996: 527).

Кд вал'ашє да ме їраїшїф на науке, мїја нана не дїде и свєјєно збо- рєше: „Мїја унўка да бїдне даскал'їца, сїїнсе їе дїмне!“

Праїшїја уч'їшел'у ч'ауша.

Најфреквентнија лексема, која је способна да неутрализује диференцијалне компоненте других чланова микрогрупе је *учїшел'*. Релевантне семантичке ознаке које је чине централном номинацијом су 'особа', 'која обучава / преноси знање', 'другима'. Језгрєне компоненте представљају семантички идентификатор за појам просветног радника у основношколском образовању. У Призрену, међутим, оне се актуелизирају и у семантичком садржају који се појмовно везује за наставника Призренске богословије. Почетак рада Богословије изменио је стање не само у образовном систему града Призрена, већ и у лексичком систему призренског говора, чији је наставнички кадар заменио тзв. старовремске учитеље, а домаћа реч *уч'їшел'* је из лексикона потпуно истиснула дотада актуелну лексему *сїтарошколац* и постепено потискивала учени грцизам *даскал* (грч. *didascalos*). Лексичка јединица *сїтарошколац* у Чемерикићевом речнику је дефинисана семемом „учитељ који није имао савремено школско образовање“, што експлицитно диференцијални знак 'степен образовања'.²⁸³ Отварањем богословско-учитељске школе, старошколци су се повлачили из наставе, а на њихово место долазили учитељи са адекватном стручном спремом.²⁸⁴ Лексема *даскал* је имала пасивни функционални статус још у Чемерикићево време, тако да ју је аутор илустровао фрагментима из културно-историјских списа и тефтера, али не и примерима из живог говора, уз напомену да се стари назив може чути у говору муслимана који тако ословљавају српске учитеље и професоре.²⁸⁵ С. Реметић, међутим, доста касније у Призрену чује и бележи

²⁸³ Старовремске школе имале су велики број ђака, што је изискивало потребу за помоћником учитеља, који је назван *ч'ауш*. Улогу чауша имали су старији ђаци, чији је задатак био да ђаке у нижим разредима уче читању и писању, а били су задужени за одржавање дисциплине у школи и на путу од школе до куће (Чемерикић).

²⁸⁴ Последњи учитељ старошколац у Призрену је био Јанче Тодоровић Ђурић, који је престао учитељевати 1874. године, када је примио свештенички чин (Чемерикић).

²⁸⁵ Према подацима из књиге П. Костића *Просвєтїно-кулїурни живїої їравославних Срба у Призрену*, које Чемерикић преузима да би илустровао одредницу, назив *даскал* место

именицу *даскал*, која има архаични призвук, с обзиром на то да је у активном говору призренских Срба далеко фреквентнији њен семантички еквивалент *уч'ићел'*. Однос према просветном раднику прожет је уважавањем и поштовањем његове професије и његове личности и такав субјективан став се реперкусира на језичком плану употребом полисемичне лексема *госїодин*. Микрогрупа номинација према занимању у домену образовања допуњена је именовањима за женска лица *уч'ићел'ка*, *уч'ићел'ица*, *госїоц'а* и *даскал'ица*. Овакав састав микрогрупе детерминисан је просветно-културним животом у Призрену на преласку из XIX у XX век, када су жене узимале све активнију улогу у образовању и друштвеном животу.²⁸⁶ Радне именице изведене моционим суфиксима спадају у једнореферентне деривате, јер се односе на референт исказан у творбеној основи (*уч'ићел'*, *даскал*) а суфиксом се прецизира информација о њему (Драгићевић 2007: 191). Суфиксима *-ка* и *-ица* истиче се да се дериват односи на жену учитеља. Употребна вредност лексема *даскал'ица* и *уч'ићел'ка* временски је маркирана и у Чемерицићевом речнику и у регистарским исписима за СДА. Застарела форма *уч'ићел'ка* у испитиваном идиому уступа место новијем творбеном лику *уч'ићел'ица*.

Хиперсеми 'просветни радник' подређени су хипоними *їпрофесор* и *мїдериз*. Латинизам и турцизам повезује номинално значење „наставник средњих и високих школа“. Лексема *їпрофесор*, коју С. Реметић региструје у два акценатска лика, није део Чемерицићевог лексичког репертоара са категоријалном вредношћу 'просветни радник'. Позајмљеница латинског порекла (лат. *professor*) у говор је ушла са развојем средњег општег и стручног образовања и доласком високообразованог наставног кадра у Призрен. Турска реч *мїдериз* (тур. *müderriş*) у центру семске структуре садржи информационо-појмовну компоненту 'наставник', допуњену семом нижег ранга која садржи податак о типу школске установе. Допунски семантички знак 'медреса' указује на предметну специјализацију наставника, откривајући образовни профил адресанта „наставник муслиманске богословије“ (Чемерикић).

уч'ићел' употребљавао се све до доласка (у Призрен) учитеља Николе Мусулина 1856 године, па и доцније.

²⁸⁶ Прву женску школу у Призрену отворила је 1836. године Анастасија Димитријевић, позната као „даскал-девојка“. Као учитељице и наставнице стручних женских школа и гимназије радиле су и малобројне Призренке, школоване на Високој школи у Београду или институтима какав је био Девојачки институт на Цетињу. Отварање занатских и трговачких женских школа помагале су жене из Србије, како би женском становништву пружиале подршку у процесу осамостаљивања, пре свега финансијског (Менковић 2013: 32).

II. 7. 2. ЛСМГ 'члан школске управе'

II. 7. 2. Диференцијално семантичко обележје 'звање' постаје доминантни знак значењске структуре лексема *oйишiiнap*, *ч'орбаџија*, *миiтевел'ија*, *миiфетиши*, означавајући особе које професионалним положајем у систему образовања утичу на развој просвете и на рад просветних установа. Не остварују сви елементи ове микрогрупе кохипонимску релацију, иако су интегрисани у исти лексички скуп, због тога што реферирају на различите позиције школске управе.

II. 7. 3. 1. У својству функционалних синонима корелирају јединице *oйишiiнap* и *ч'орбаџија*.

Дик се Туiто, дик се ч'ерко / Ськ че iрoц'еф oйишiiнapи / Ськ ч'е iрoц'е Вaнч'е Мицин (нар. песма).

Члан црквено-школске општине, органа који је самостално спроводи ширење образовања међу српским становништвом подизањем свести о потреби школовања деце и отварањем народних школа, до шездесетих година XIX века носио је назив *чорбаџија* (тур. *çorbacı*), а касније *oйишiiнap*. Обе лексеме се у Призрену јављају само у том значењу и представљају пример територијално и временски ограничених лексичко-семантичких еквивалената.

II. 7. 3. 2. Важну улогу у ширењу образовања и специјална задужења у вези са отварањем школа и њиховим радом на просторима турске државе имао је *миiтевел'ија*.

Лексему *миiтевел'ија* (тур. *mütevelli*) Чемериких преузима из писаних извора и даје описну дефиницију њеног значења „турски поданик на чије име је гласила дозвола за отварање народносних школа у Турској; лице одговорно за отварање школа и њихов рад“.

II. 7. 3. 3. Значењска компонента 'дужност' уткана је у семантички садржај именичке лексичке јединице *миiфетиши* (тур. *müfettiş*), којом се деотира срески просветни надзорник, школски инспектор.

II. 8. ЛСПГ именица са хиперсемом
'тумачење језика'

II. 8. Лексичко-семантичкој групи именица *nomina professionis* прикључују се именице из категорије тумачења језика *иерџи'уман* и *драгоман*.

Обе лексеме потичу из исте базе, чувајући етимолошко значење „тумач“. Од арапског *tārğumān* развила се турска варијанта *иерџи'уман* (тур. *tercüman*), а од ње европски турцизам *драгоман* (Skok III: 522; Škaljić 1966: 612). У српском говору Призрена номинативне јединице су функционално ограничене на службени дискурс, што потврђује одсуство примера из разговорног језика. Језгреним компонентама 'човек', 'радник' придружује се

идентификациона сема 'тумач', а централној зони семског састава припада конкретизатор 'за турски језик'. У семеми „службени тумач за турски језик“ допунски семантички елемент 'службени' класификује ове апсолутне синониме у категорију номинација према професији.

II. 9. ЛСПГ именица са хиперсемом 'уметност'

II. 9. Важан сегмент друштвеног и културног живота у Призрену везује се за сферу људске делатности која има за циљ стимулисање чула, ума и духа. Особе чија је радна активност усмерена на преношење емоција или идеја кроз различите видове креативног и естетског изражавања у професионалном смислу припадају домену уметности. Стваралац у области уметности, уметник, фигурира као генерички појам без дијалекатског лексичког корелата. Професионално бављење неким од уметничких позива било је реткост, али су свакако постојали они који су за живот зарађивали неком врстом уметничке активности и представљали је као своје занимање. У призренској градској средини на прелазу између два века, старог и новог доба, турског и српског државног и друштвеног уређења, тек се зачињала друштвена свест о потреби културе и институција у којима би се културни живот града одвијао. У нераскидивој вези са културом је и уметност, чији квалитет зависи од нивоа културног развоја заједнице. Фрагмент призренског вокабулара који покрива категорију именовања човека према занимању у области уметности и забаве језички дочарава заступљеност појединих врста уметничког стваралаштва.

II. 9. 1. ЛСМГ 'свирач'

II. 9. 1. Доминантан вид испољавања уметничког дара међу Призренцима је музика. Тешко је ван контекста одредити којој категорији бављење музиком припада, занимању или хобију, али с обзиром на то да лексемске јединице овога типа трајно маркирају човека према врсти уметности или према инструменту на којем музицира третираћемо их као *nomina professionis*. Компонента 'уметник' је потенцијално присутна у денотативном семантичком слоју назива који улазе у састав подгрупе и из те зоне делује као имплицитна сема која се актуелизује у индивидуалним случајевима, преображавајући се у иманентни елемент значењске структуре. Централна компонента 'свирач' доминантни је семантички знак који регулише парадигматске односе у лексичко-семантичкој микрогрупи, где лексеме којима се именује особа којој је занимање свирање у неки инструмент *свирач**, *музиканти**, *ч'алгици*'ија и *бандаци*'ија заузимају позицију хиперонима.

Свирач'и *свириџ* (Реметић 1996: 500).

Дошл'е ч'алгици'ије да *свириџ*.

Ц'оџ'а Ч'унков, бандаџ'ија. – Ц'оџ'а бандаџ'ија свири у грнаџу.
Музиканџи (Реметић 1996: 351).

Неутралну семантичку номиналну вредност остварују синоними *сви-
 рач'*, *музиканџи*, *ч'алџиџ'ија* и *бандаџ'ија*, у чијем је корену назив за вре-
 менску уметност изражену помоћу тонова, музику. Доминанта синонимског
 реда је домаћи назив *свирач'*, лексички корелатив инваријантној појмовној
 вредности, којом су повезани чланови лексичког скупа. Глаголска основа
свири- у девербатив уноси значење радње коју особа обавља и која прераста
 у његово занимање. Лексема *музиканџи* усвојена је у говору реципијенту у
 поимениченом облику латинског партиципа презента (Skok II: 494), са упо-
 требном доминацијом над турцизмима *ч'алџиџ'ија* и *бандаџ'ија*, који су се
 у Чемериџијево време паралелно користили да означе особу која се профе-
 сионално бави свирањем. Лексема *ч'алџиџ'ија* мотивисана је турском речи
ч'алџије, која у Призрену има опште значење „музика, свирка“ (Чемериџић),
 а потиче од дијалекатског облика *çalgi* „музички инструмент“ (Петровић
 2012: 302).²⁸⁷ Деривирани облик *бандаџ'ија* непосредно је преузет из тур-
 ског дијалекта (тур. дијал. *bandacı*, поред *bandacı*) са значењем „музичар,
 члан банде“ (Чемериџић). У основи турцизма је италијанска реч *banda*, која
 сугерише значење „музички састав, оркестар“, а у турском језику реализује
 још и глобалну семантику „музика“.

Номинати за музичаре – свираче диференцирају се према врсти музич-
 ког инструмента, што усложњава слојевитост микрогрупе са хиперсемом
 'музика' у оквиру лексичко-семантичке подгрупе 'уметност' и детерминише
 хоризонтални распоред јединица у категорији свирача. *Nomina professionis*,
 међутим, у овом домену не предочавају у потпуности аутентичну музичку
 разноврсност. У говору је уобичејен вербални конструкт којим се дочарава
 активност Призренаца у сфери музике *чука у (армонику, џарамбуку, даире,
 шаркију, ч'унгур, ч'алџије...)*²⁸⁸, који дескриптивно указује на нечије бављење
 музиком, али категоријално не припада датом лексичко-семантичком ску-
 пу. Централна семантичка компонента 'свирач' у лексикографским описима
 представљена је и дијагностичким семским комплексом 'онај који свира', и

²⁸⁷ Лексема *ч'алџије* у Чемериџијевој интерпретацији нема диференцијалну семантичку
 вредност конкретног музичког инструмента. Значење које Чемериџићев материјал показује
 подудара се са општом семантиком ове речи у турском језику (Škaljić 1966: 153) и балканским
 језицима (мак. *чалџи* „1. направа за свирање, музички инструмент; 2. група од свирачи“,
 ДРМЈ; буг. *чалџи* разг. „музика, свирња; музикален инструмент“, РБЕ; алб. *çallgi* „instru-
 ment muzikor“, ДРМЈ), па отуда радна именица (тур. *çalgıcı*, мак. *чалџиџија*, буг. *чалџаждия*)
 генерализује значење „свирач, музичар“. Тако је и у осталим говорима на Косову и Метохији
 и југу Србије (Елезовић II: 429–430; Златановић 1998: 447; Златановић 2011: 520).

²⁸⁸ *Жиџко Ч'ич'а л'ејо ч'укаше у армоніку. – Ч'укјаја у џарамбуку. – Да се ч'ука у
 даире како вал'а, џреба да се бидне мајстор* (Чемериџић).

употпуњена диференцијалним знаком 'музички инструмент', помоћу којег се детектује ужа специјалност музиканта.

II. 9. 1. 1. Свирач, уметник на виолини денотира се лексемом *ч'еманец'ија* / *ч'еманци'ија**.

Призренски облик радне именице *ч'еманец'ија* мотивисан је дијалекатским турским ликом именице *ч'емане* (тур. дијал. *çetane* „виолина“). С. Реметић бележи адаптирану форму *ч'еманци'ија* према стандардној турској изведеници *kemançi*.²⁸⁹

II. 9. 1. 2. Онај који свира зурлу номинује се лексичким знаком *сурлац'ија*.

Назив за турски традиционални дувачки инструмент са веома јаким пискавим звуком (тур. *surna, zurna*) у Призрену се јавља у фонетској варијанти *сурла*. *Сурла* је мотивна реч за свирача који у зурлу свира.²⁹⁰ Семантички управни део деривата *сурлац'ија* налази се у суфиксу *-и'ија*, јер је у њему смештена информација о носиоцу занимања. У творбеној основи обухваћено је обавештење којим се само прецизира чиме се бави вршилац радње. Значење деривираних именица остварује се кроз семантичко прожимање творбене основе и творбеног форманта, који семантички класификује лексему у категорију професионалног именовања човека.

II. 9. 1. 3. Музичар који свира у кларинет обележава се турцизмом *грнаџац'ија*.

Менџк'е грнаџац'ија.

У основи деривата је именица *грнаџа* (тур. дијал. *girnata*), чији се цео семантички садржај „врста дувачког инструмента у облику цеви која се на доњем крају шири, кларинет“ слива у *nomina professionis*, при чему је творбени формант *-и'ија* носилац референтне вредности лексичког значења „кларинетиста“.

II. 9. 1. 4. Особа која свира ударајући у даире номинује се јединицама *даирец'ија* и *даирец'ика*.

Раџуш даирец'ија. – *Тоџу даирец'ије за јенч'џс му се најунџше даире сџз бакџиши*.

Он је ковач', а жџена му даирец'ика. – *Даџо онџзи даирец'ике шџџо иде да ч'џка даире џо џурске кџч'е*.

Свирање у даире у Призрену је било и мушко и женско занимање, па отуда номинације за оба рода. Према називу за инструмент у облику кру-

²⁸⁹ Код Скока наилазимо на семантичку једнакост између лексема *ћемане* и *гусле* (Skok I: 352). Значење „виолина“ једна је од секундарних стандардних реализација именице *гусле* (РМС I: 601). Изведеница *гуслар* искључиво се односи на особу која гуди уз гусле и својом семантиком блокира било какву везу са *nomina professionis*, остајући у категорији *nomina agentis*.

²⁹⁰ На Косову и Метохији у зурлу су обично свирали Цигани (Елезовић I: 213).

га, са металним плочицама по ободу које звече при удару руком, у турском језику је формирана радна именица *dairaci*, која је у српском призренском говору усвојена и прилагођена номинанту мушког рода. Моционим суфиксом *-и'ика* обликована је номинациона јединица за жену чије је занимање свирање у даире, као и за жену даиреције.

II. 9. 1. 5. Музичар који удара у гоч, бубњар, именован је лексемом *гоч'ебија / гоч'обија*.

И други Рамушоф син је гоч'ебија. – Гоч'ебије неје л'сно да држи на себе њол'икав гоч'и да ч'ука. – Мајстџорски ги ч'укаше гоч'џај гоч'обија.

Сложеница је мотивисана начином свирања (*бије* „удара“) гоча (алб. *гоџ* „већи бубањ, тупан“).

II. 9. 1. 6. Свирач на хармоници означава се првостепеним дериватом *армоникаш* / армуникаш**.

Ћдаде се за армуникаша (Реметић 1996: 390).

Романизам *армоника* (итал. < лат. *harmonica*) новијег је датума, јер код Чемериџића за музички инструмент са диркама и мехом у средини налазимо назив *музика*²⁹¹, али не и од њега изведени облик за свирача. Лексичка ознака *армоникаш / армуникаш* има дводелну семантику, јер се у деривату обједињава значењски садржај мотивне речи (*армоника / армуника*) и семантика творбеног форманта (*-аш*). У творбеној основи смештена је информација о врсти инструмента, а у форманту се налази информација о вршиоцу радње, односно носиоцу занимања.

II. 9. 2. ЛСМГ 'играчица'

II. 9. 2. Посебна форма уметничког изражавања присутна у културном животу призренске заједнице јесте игра. Национално-културна специфика испољена је у семантичком садржају језичких јединица којима се номинује субјект плесне уметности – *ч'ич'ек* и *ч'енџија*.

Појмовна категорија 'играчица' у свести носилаца дијалекта има двојаку вредност, што се одражава на комплексност семантичке структуре лексема. Денотативна макрокомпонента значења турских речи *ч'ич'ек* (тур. дијал. *çişek, köşek, küşek*) и *ч'енџија* (тур. *çengi*) садржи семе 'женска особа', 'која се бави', 'играњем / плесом', 'професионално', повезујући језичку јединицу са изванјезичком реалијом. Овај значењски слој разоткрива се у семемии „јавна играчица, плесачица“, којом су лексеме дефинисане у Чемериџићевом речнику, што им на плану лексичке парадигме обезбеђује статус истозначница. Семантичку подударност лексеме остварују и на конотативном нивоу значења, где су потенцијално присутне експресивне компоненте. Негативни

²⁹¹ Као примарно, Чемериџић наводи значење „хармоника“ (*Жифко Ч'ич'ин куџија музика*), а секундарно је „дечија усна хармоника“ (*Мирејџова музика се истџула*).

суд који колектив испољава према јавним играчицама уткан је у конотативни садржај и пејоративно нијансира семантику лексема. Идентификатор номинационог значења („јавна играчица“) стимулише имплицитну компоненту негативне оцене и емотивно-експресивни потенцијал јединица *ч'ич'ек* и *ч'енгија*. Актуелизирањем периферног комплекса семске структуре ове лексеме развијају нова, експресивна значења, морално квалификујући женску особу. Секундарну семантику „нестална особа, особа лаког морала (пре свега жена)“ именица *ч'ич'ек* обликовала је у турском језику, док је код лексеме *ч'енгија* семантички помак „играчица“ → „неваљала жена“ евидентиран у балканским позајмљеницама (Петровић 2012: 313).

II. 9. 3. ЛСМГ 'артист, вештак'

II. 9. 3. У категорију именовања са потенцијалним семантичким елементом 'уметник' убрајамо лексичке ознаке повезане надређеном семом 'артист, вештак'. Компонента 'артист' дозвољава условно ситуирање номинација за извођаче циркуских тачака – циркусанте, акробате, дресере животиња, у подгрупу именица са хиперсемом 'уметност', мада су категоријално ближи сфери забаве, у коју добрим делом можемо сврстати и конституенте микрогрупа са семантичким идентификаторима 'свирач' и 'играчица'. Називи за циркуске артисте хоризонтално су диференцирани према вештинама које изводе.

II. 9. 3. 1. Вештак у циркусу, човек који изводи акробације пред публиком означен је лексемом *йел'иван*.

Јуч'ер сьм гл'едјаја йел'иване.

Из турске акробатске терминологије (тур. дијал. *pelivan*, поред *pehlivan*) (Skok II: 631; Петровић 2012: 236–237) усвојен је језички знак којим се у говору Срба Призренаца вербализује семантички садржај „гимнастичар који изводи разне вежбе и акробације, иде по конопцу, рвач“ (Чемерикић). У Чемерикићевом семантичком опису испољена је платисемичност која покрива шири спектар вештина и представа пеликана.²⁹²

II. 9. 3. 2. Вештак који, служећи се увежбаним хитрим покретима, изводи вештине да њима остави утисак натприродне моћи у Призрену се назива *и'узбојаџ'ија*.

У Мази-ан дошл'и йел'ивани и јен и'узбојаџ'ија.

Реч за мађионичара, опсенара *и'узбојаџ'ија* позајмљена је из турског језика као *nomina agentis* (тур. дијал. *göz boyacı*, поред *gözbağıcı*) од двочланог глагола *göz boyamak* „обманути, завести“ (Петровић 2012: 129). У призренском идиому радна именица добија статус професионалне номинације.

II. 9. 3. 3. Забављач – комичар номинује се романизмом *йаллап'а*.

²⁹² Шкаљић одредницу *pehlivan, pelivan* дефинише семемом „artist na žici, akrobata na žici ili na užetu“ (Škaljić 1966: 513).

Културни живот у Призрену почетком XX века употпуњавале су аматерске позоришне импровизације локалних и путујућих глумачких ансамбала. Забаву су Призренцима пружале изведбе гостујућих циркуских трупа, које су у обавезном програму имале тачку са клоновима. Представе овога типа долазиле су са запада, па је на Балкану за лакрдијаша који забавља публику стварајући смешне сцене преузето италијанско име *pagliacci*, коришћено у различитим фонетско-морфолошким верзијама. У призренском говору дошло је лик *џалац 'а*.

II. 9. 3. 4. Особа чије је занимање да води и дресира мечку и приказује њене вештине пред публиком именована је деривираним јединицом *меч 'кар*.
Зайушићија се ка меч 'кар.

У семантичкој структури деривата *меч 'кар* читава се двореферентност. Идентификационо језгро садржано је у творбеном форманту *-ар*, који реферира на човека и садржај творбене основе преводи у категорију именовања човека према професији, неутралишући притом све семе које указују на актуелна својства првог референта. Ка периферији су потиснути емотивно-експресивни значењски елементи, који одражавају став говорника према објекту именовања. Ванјезичке чињенице које се тичу етничке припадности мечкара (Циганин) и његове карактеристичне спољашњости (прљав, запуштен, неуредан) мотивишу негативни конотативни аспект лексичког значења. Сема изгледа потенцијално је присутна и делује као стимуланс негативне субјективне оцене. Њеним активирањем афирмише се секундарно експресивно значење „запуштен, неуредан човек“, којим лексема *меч 'кар* иде у ред номинација којима се означава човек у односу према личној хигијени.

Конституенти микрогрупе са кохезионим семантичким знаком *'артист*, вештак *'гравитирају* ка периферији лексичко-семантичке групе са суперординираном семом *'уметник*', тежећи ка сфери забаве. Истој области људске делатности приближавају се чланови микрогрупа *'музичар / свирач*' и *'играчица*', код којих је категоријална детерминанта (*'уметник*') делимично испољена.

II. 10. ЛСПГ именица са хиперсемом *'грађевинарство*'

II. 10. Терминосфера грађевинарства образује конкретан појмовни систем са строгим структурном и компонентном организацијом, који је на дијалекатској слици света репрезентован одговарајућим језичким јединицама, које истовремено имају општи лексички карактер. У садржајима лексичких ознака за грађевинске појмове акумулирани су екстралингвистички фактори, који су учествовали у урбанистичком обликовању града Призрена, како у османској архитектонској традицији, тако и у периоду модерног развоја. Културно-историјске специфичности у области градитељства

одразиле су се на процес формирања лексичког микросистема и његовог хронолошког модулирања. Чемериџићев материјал рефлектује изванјезичку стварност и у области извођења грађевинских радова и приказује стање у призренском градитељству у граничном временском пресеку између турског и посторијенталног доба. Занимање градитеља било је веома популарно у Призрену и његовој околини вековима уназад. Призренци су са зидарима из Средске и Сиринића одлазили на рад ван Косова и Метохије и у новим условима развили тајни бошњачки језик.²⁹³

Семантички тип именовања човека у сфери грађевинарства улази у састав сложеног номинативног апарата концепта *професија*. Професионална именовања чине важан део грађевинског терминосистема и представљају кључне термине у овој области људске делатности. Већи број терминолошких јединица функционише у склопу општег лексичког фонда. Лексеми којима се денотира човек који се бави подизањем грађевина налазе се у субординираном положају према хиперсеми 'грађевинар', која у испитиваном идиому нема лексикализовану варијанту. Компоненте нижег ранга 'грађевински радник', 'грађевински надзорник' и 'грађевински инжењер' у функцији су диференцијалног семантичког знака, на основу којег су чланови лексичко-семантичке подгрупе распоређени у одговарајуће микрогрупе, односно микроредове.

II. 10. 1. ЛСМГ 'грађевински радник

II. 10. 1. Лексичке јединице интегрисане семантичком компонентом 'грађевински радник' рачвају се у три хоризонтална микрореда према семи која носи информацију о врсти грађевинских послова.

II. 10. 1. 1. Диференцијална ознака 'зидар' идентификационо је обележје лексема *мајсџор*, *дунџ'ер* и *дунџ'ерин*.

Ўзни јѐнога мајсџора да уфáџи џеј кáл'авиџе на ч'арамиде. – Ўзо мајсџора да ми уфáџи џеј две-џри кáл'авиџе на ч'арамиде.

Кòџа, дунџ'ерин.

Дијалекатска доминанта *мајсџор* семантичким садржајем „грађевински радник, зидар“ припада језгру ЛСПГ именица са хиперсемом 'грађевинарство' и централној зони именовања човека мотивисаних професијом. Номинација *мајсџор* секундарно маркира човека чије је занимање зидар. Примарно је то еснафски термин („самостални занатлија“ (Чемериџић)), пренет у домен грађевинарства захваљујући допунској црти 'самостални' и имплицитним семским елементима 'добар, вешт'. Потенцијалне семе примарне структуре сливају се у језгро секундарног, ускоспецифичног и ареално ограничене

²⁹³ Бошњачком – тајном језику зидара из Средске и Сиринића посвећен је магистарски рад Марије Вучковић, одбрањен на Филолошком факултету у Београду 2004. године.

ног значења. У релативном синонимском односу са лексемом *мајстѿор* стоје *дунци'ер* (тур. *dülger*) и његов морфолошки варијетет *дунци'ерин*. У дијалекту реципијенту турцизам не губи везу са етимолошком базом и аутохтоним значењем „дрводеља, тесар“, али га надограђује новим дијагностичким елементима, помоћу којих се столар идентификује и као зидар. Фактор објективне стварности има значајног удела у обликовању семантичког садржаја ових речи. Обједињавање занимања столара и зидара условљено је материјалом и начином градње у прошлости. Онај који је обрађивао дрво био је подједнако вешт да од њега сагради стамбени објекат, па су реални чиниоци учествовали у експлицирању обе врсте делатности у семантици речи *дунци'ер* и *дунци'ерин*.

II. 10. 1. 2. Грађевински радник који прави блато за циглу и цреп номинује се синонимским паром *калци'ија* и *ч'амуришија*.

Калци'ија је, неје мајстѿор.

Контактни синоними *калци'ија* и *ч'амуришија* са лексемама *мајстѿор* и *дунци'ер* остварују кохипонимске, али не и синонимске парадигматске односе. Иако су чланови микрогрупе подређени хиперсеми 'грађевински радник', синонимску релацију међу њима блокирају семе нижег ранга, које грађевинског радника уско спецификују. Мотивне речи *кал* (прасл. **kalъ*) и *ч'амур* (тур. *çatır* „блато“) садрже информацију о грађевинском материјалу (блату) којим се облепљују грађевине. Суфиксацијом се референција усмерава на човека који мешањем земље, воде и ситне сламе справља блато. Деривационим процесом суфиксације, помоћу високопродуктивног наставка *-и'ија*, добијени су називи за особу која се бави специјалном врстом грађевинских послова.

II. 10. 1. 3. Семантичком одређењу „мајстор који гради и поправља калдрму“ лексички еквивалент је *калдрми'ија*.

Пеѿико калдрми'ија.

Језичка ознака за нискоквалификованог радника који се бави изградњом путева позајмљена је у форми деривата из турског језика (тур. *kaldırımci*), где је значење радне именице мотивисано врстом цесте поплочане каменом.

II. 10. 2. ЛСМГ 'надзорник грађевинских радова'

II. 10. 2. Надзорник радова на грађевини именује се лексичким јединицама *ѿроѿомајстѿор*, *ѿрвомајстѿор* и *бон-мајстѿор*.

Рабоѿија у бон-мајстѿора у Феризович'. – Къд се градила нова ч'кола бон-мајстѿор бија Сѿиојан Кривошија.

Лексичке јединице *ѿроѿомајстѿор*, *ѿрвомајстѿор* и *бон-мајстѿор* повезане су семантичким знаком 'надзорник градње'. Улогу главног градитеља и настојника грађевинских радова у сложеницама *ѿроѿомајстѿор*

и *īрвомајсїор* истичу чланови *īроїо-*, односно *īрво-*, који садрже информацију о положају грађевинског радника. Ове лексеме функционално су ограничене на протоколарну употребу и могу се наћи у тефтерским записима. Разговорном језику припада синонимска реч *бон-мајсїор*. Први део полусложенице *бон* указује на могуће значење „државна исправа о краткорочном задужењу“, којим се семантика управне лексеме конкретизује у правцу дужности у области грађевинарства. Повезивањем колокативних лексичких елемената *бон-мајсїор* и стапањем њихових значења формирана је семантичка интерпретација „особа задужена за надгледање, инспекцију грађевинских радова“. Код Чемерицића је основна реализација „надзорник железничке пруге“, што не можемо прихватити као посебно значење, јер је мотивисано актуелном изградњом железничке пруге Косовска Митровица – Скопље, која је отворена 1873. године. Овакво одређење уклапа се у ширу семантичку дефиницију „надзорник грађевинских радова“, са референцијом на грађевинског стручњака којег држава привремено ангажује да надгледа ток изградње неког јавног пројекта.

II. 10. 3. ЛСМГ ’грађевински инжењер’

II. 10. 3. Грађевински стручњак са високом стручном спремом, пројектант, номинује се синонимима *мѣндиз / мѣндис* и *инџинѣр* / инџинѣр**.

Мѣндїзи мѣриф нов љуїї од Суорѣке за Ч’аф Дул’е. – Цане Мандин се уч’инїја мѣндиз.

Инџинѣр гу бија син. – Јѣному инџинѣру (Реметић 1996: 427). – Подмѣйнаше наши инџинѣру. – За ѿѣј два инџинѣра (Реметић 1996: 427).

Турцизам *мендиз* (тур. *mühendis*), забележен у Чемерицићевом материјалу, потиснут је у XX веку општеприхваћеним галицизмом *инџинер / инџинер* (фр. *ingénieur*). Идеографска вредност ’грађевински инжењер’ утврђује се индиректно, јер у семантичком садржају није наглашен профил деловања високообразованог техничког стручњака. Значењска једнакост између детерминанте „инжењер“ и појмовног одређења „грађевински инжењер“ семантички је валидна ако се узме у обзир екстралингвистичка реалност и сагледају изванјезички оквири који регулишу семантички опсег и садржај лексема. У лексичком систему призренског говора лексеме *мендиз* и *инџинер* имају статус временски ограничених функционалних синонима, при чему турцизам има ретроспективни карактер.

II. 11. ЛСПГ именица са хиперсемом 'занатство'

II. 11. Привредни и културни идентитет града Призрена почива на дугој и веома јакој занатској традицији. Први писани подаци о постојању зана-

та на југу Србије датирају из немањићког периода (Првуловић 2008). Доласком Турака по градовима се развијају нови занати оријенталног порекла, којима су се бавили искључиво муслимани. Средином XVI века у Призрену је забележено педесетак заната, што га је чинило најјачим занатским центром на Балкану. Статус важног балканског економског средиштва Призрен је одржавао све до XIX века снажним импулсом занатске производње у муслиманској и православној заједници. Половину градског становништва чиниле су занатлије. Временом се издвојио богатији слој, међу којима је, поред Турака и Албанаца, било Срба, Цинцара и Јевреја, који је прерастао у предузетнички сталеж, са значајним утицајем на материјални, политички, културни и духовни развој града. Развоју занатства допринело је одсуство индустријске производње, али и устаљене навике и обичаји везани за начин живота и рада. Муслимани су држали монопол над неким занатима од ширег значаја (пушкарски, обућарски, кожарски, кондурашки, табачки). Арбанаси католици бавили су се пекарством, терзијским и кујунцијским занатом, док су остале делатности, углавном везане за обраду вуне и дрвета, биле резервисане за православно становништво. Важан удео у призренском занатству имали су Јевреји и Цинцари (казанцијски и поткивачки занат), а појединим производним профилима бавили су се углавном Цигани (ковачки, ножарски). У XIX веку забележене су 124 врсте занатлија са око 1400 занатских радионица. Занатске радње биле су смештене у градским чаршијама, а чаршијске махале називане су по доминантним занатима (*Терзи-маџа*, *Бич'акч'иљк*, *Ч'умл'екч'иљк*, *Казанч'иљк*, *Калајч'иљк*, *Муџавч'иљк*, *Кујунч'иљк*). Почетком века Призрен је надалеко био познат по кожарству и филигранству. Призренаски златни и сребрни накит, као и производи од коже, продавали су се од Пеште до Цариграда. Током XIX столећа, промене у структури становништва (досељавање становника са села, долазак муџахира из ослобођених крајева, одлазак занатлија Призренаца у Србију) и промене на тржишту (јефтина европска индустријска роба коју су јеврејски трговци доносили из Солуна) доводе до опадања занатства на Косову и Метохији. Опстале су оне занатске струке за којима је постојала потреба, тако да су почетком XX века у Призрену заступљене поједине врсте производног, уметничког и услужног занатства (бојацијски, самарцијски, табачки, јеменцијски, мутавцијски, терзијски, сапунцијски, свећарски, грнчарски, кујунцијски занат), а већина занатских радњи је у власништву Срба (Менковић 2013: 24–26).

Друштвено-историјски услови и привредно-економски процеси утемељили су кодове традиционалне материјалне културе Призренаца и креирали појмовно и лексички богату терминосферу занатства. Продуктивност занатске струке на језичкој слици носилаца дијалекта очитује се преко терминолошких јединица и њихове дистрибуције у оквиру хиперо-хипонимске организације терминосистема. Инвентар термина за именовање особа којима

је занатство стално занимање одражава локалну лингвокултурну специфику и пружа поуздане податке о историји, традицији и развоју привредног живота овога града, који могу послужити као база за реконструкцију градског живота у Призрену на прелазу између два века.

Занатска терминологија представља окосницу терминолошког система призренског говора, а одликује се једнозначношћу и денотативним карактером. Са синхроног становишта, већина термина за означавање занатских радника припада слоју пасивне лексике, остварујући кумулативну функцију, јер чува информације о животу заједнице у прошлости и похрањује локални традиционални културни код. У дијахронијској перспективи микротерминосистем имена занатлија није био херметична структура, већ су ускопрофесионални и високоспецификовани термини активно учествовали у комуникативном процесу и били укључени у разговорни лексички корпус.²⁹⁴

Општу категоријалну вредност остварују лексеме *занайл'ија* и *руфейл'ија*, које се налазе у позицији хиперонима у односу на остале елементе лексичко-семантичке подгрупе. Подређени чланови лексичког скупа, хипоними, означавају појам који репрезентује врсту онога што значи хипероним и са њим су у семантичком односу таксонимије (Драгићевић 2007: 292).

Јован алка-Ванкин занайл'ија, њроменија до сѣг ѿри занайта

Лексичке ознаке *занайл'ија* и *руфейл'ија* потичу из турске еснафске терминологије, мотивисане релативним синонимима *занай* и *руфей*. Именица *занай* са семантичком реализацијом „стално занимање

²⁹⁴ Најпотпунији лексички приказ занатских врста дао је Б. Првуловић у монографији *Лексика сѣварих занайта у источној Србији* (Првуловић 2009). Остали домаћи радови описују дијалекатску терминологију појединих заната (Вуковић, Бошњаковић, Недельков (1984): *Војвођанска коларска ѿрминологија*; Козомора (2002): *Млиарска ѿрминологија Басѣаса*; Букумирић (2006): *Зајрежна ѿрминологија у говорима северне Мейхохије*) или ускоспецификовану занатску лексичку територијално ограничену на ужи ареал (Комадинић, Пецо, Ђупић (1992): *Ткачка лексика Драгачева*; Букумирић (2002): *Из воденичарске ѿрминологије горње Мейхохије*; Вукићевић (2000): *Коларска и качарска лексика у Грузији*; Вукићевић (2009): *Зајрежна лексика у Грузији*; Јовић (2004): *Црејуљарска лексика*; Марковић (2006): *Ткачка лексика југоисточне Србије*; Милосављевић (2011): *Ковачка лексика у Зайлању*).

Руска дијалекатска лексикологија обилује докторским дисертацијама и радовима мањег обима са темом традиционалног занатства (Откупшчиков (1989): *Балто-славјанска ремесленна лексика (називана металлов, металлургија, кузнечное дело)*; Маринин (2001): *Лексика промыслов и ремесел в говорах Вадского района Нижегородской области*; Бальжинимајева (2006): *Традиционная ремесленная терминология в монгольских языках северо-восточного ареала Центральной Азии*; Сипшчиков (2006): *Лексика крестьянского деревянного строительства*; Крапивина (2012): *Диалектная терминологическая лексика (на материале рыболовецкой лексики донского казачества)*; Сироткина (2013): *Лексика промыслов и ремесел в „Словаре русских говоров южного Прикамья“*). Капитално дело које даје теоријску основу наведеним радовима и из којег млађи аутори црпу методолошке смернице јесте Трубачова *Занайска ѿрминологија словенских језика* (Трубачёв 1966), оглед групне реконструкције и синтетички опис занатске терминологије словенских народа.

мајстора“ рефлектује турски дијалекатски облик *zanat*, док је радна именица највероватније домаћа, а не изворна творба, јер се у турском језику у значењу „занатлија“ користи *sanatçı* (Петровић 2012: 139). Лексема *занатил'ија* у говору је функционално маркиранија од блискозначнице *руфеџил'ија*, изведене од мотивне полисемантичке речи *руфеџи* „1. занат; 2. цех, еснаф“ (Чемерикић), аналогичном према творбеном моделу по којем је настао *занатил'ија* (Петровић 2012: 247).²⁹⁵

Степен стручне квалификације одређује позицију радника у занатској организацији – *шегрџи*, *шегрч'е*, *калфа* / *калва*, *мајстџор*.

Моје ми је шегрче он, њомага ми у рабџију.

Милан Мандуш бија обуч'ар калфа.

Праџија ме мајстџор за руч'ек. – Мајстџорице, њраџија ме мајстџор за нџве кондуре. – Њџга нџ га дираше џол'ико шџио га мајстџор изгрџија, кол'ико га дираше шџио мајстџор уч'инија џџџ џред свџџи, џред мџшџерије.

Лексема *шегрџи* (тур. *şagirt, şagird*) одговара семема „ученик заната“. Обично је то дечак или младић који код мајстора изучава занат.²⁹⁶ Ови ванјезички фактори директно стилски маркирају деминутивну језичку форму *шегрч'е* и детерминишу субјективно-модалну природу конотације (социјални и емоционално-аксиолошки однос говорника према субјекту именовања конотативној структури лексеме даје прагматички статус).

Занатлијски помоћник који је после шегртског стажа и испита стекао вишу квалификацију назива се *калфа* / *калва* (тур. *kalfa*).²⁹⁷

Он се оженија јџш док бија дограмаџиски калфа.

Грцизмом *мајстџор* именује се самостални занатлија, власник занатске радње.

Мајстори одређених грана имали су удружења, еснафе, ради остваривања својих права и очувања угледа и професије.²⁹⁸ Члан организације

²⁹⁵ Није искључена могућност да су усвојени облици из турског призренског говора *zanatli* и *rufetli* (нап. Младеновић).

²⁹⁶ Шегрт није примао плату, нити је имао храну, осим код мутавџија који су му давали ручак и вечеру. Шегровање је трајало три године, после чега је ученик полагао испит пред еснафским одбором и добијао статус калфе (Чемерикић).

²⁹⁷ Калфа је био дужан да плаћа еснафску таксу, а примао је фиксну годишњу плату, о чему сведоче подаци из мутавџијско-опнчарских тефтера (*По њогодби са мајстџором имао је годишње шесџи сџџџина гроша, једне кондуре, један њар џенџеџа и доручак и ручак; Тому калфу за годину сос кондуре, без вечере, за гроша 600; На Свџџџога Андреју њогоди калфу Панџџу за годину сос кондуре за 450 гроша* (1895)). Могао је да полаже мајсторски испит тек после пунолетства и након најмање две године службе. По положеном мајсторском испиту био би преведен у еснафског мајсора, уписиван у мајсторски протокол и добијао би сертификат (мајсторско писмо) са потписом старешине еснафа и овером полицијске власти. На тај начин калфа стиче право на отварање самосталне занатске радње.

²⁹⁸ Већ крајем XVIII века градске занатлије у Призрену биле су организоване у дружине са старешинама на челу (Менковић 2013: 24).

занатлија исте струке номинује се деривираним именицом *еснафл'ија*, старешина еснафа творбеним дублетима *усџабаџа* и *усџабаџија*, а надзорник свих еснафа *еснаф-ч'аја*.

За 1880. годину усџабаџија би Тома Ч'емерџич'.

Вертикално рангиране лексеме повезане су семантичком компонентом 'еснаф' и рефлектују реалну хијерархију међу члановима еснафских удружења. Према семантички блиским изведеницама *занатил'ија* и *руфетил'ија* добијена је форма *еснафл'ија*. Целокупном значењу творбене основе, са есенцијалном семом 'занатлија', додаје се референцијална семантичка црта творбеног форманта *-л'ија*. Облички варијетети *усџабаџа* и *усџабаџија* од турске сложенице *ustabaşı* у говору се понашају као истокоренски синоними, чувајући аутентичну семантику оба члана (тур. *usta* „мајстор“ и *baş* „глава, старешина“). Вишу статусну позицију у еснафском чланству заузима *еснаф-ч'аја*.²⁹⁹ У овом именовању задржана је двореферентност аутохтоне јединице (тур. *esnaf* и дијал. *çaya* „надзорник, надзојник“).

Еснафску управу, која се називала *оџиџина*³⁰⁰, сачињавали су угледни мајстори – *џрви мајџори* и чланови црквено-школске управе – *оџиџинари*. Најнижи положај у еснафској управи имао је помоћник – *ч'ауш* (*Годишњи ак чаушу 250 гроша* (из протокола Мутавџијског еснафа)). Семантичку структуру именовања чланова еснафа и еснафске управе употпуњује имплицитна али релевантна сема 'социјални статус', која у други план потискује њихово примарно занимање, с обзиром на социјалну дужност коју су умали и активну друштвену функцију коју су обављали.

У складу са денотативном суштином, професионалне номинације развијају тематску парадигму, формирајући лексичке скупове ужег обима и реализујући хијерархијски принцип устројства лексике, који одражава однос реалија у објективном свету. Сегмент концептуалне области занатства вербализован називима занатлија представља мрежу различитих струковних профила. Систематизација разуђеног тематско-лексичког склопа може се извршити на више начина, у зависности од класификационих критеријума. Сви чланови лексичко-семантичке подгрупе, подређене лексичко семантичкој групи са хиперсемом 'професија', обједињени су интегралном семом вишег ранга 'занатство'. Даље раслојавање конституената са човеком као референтом, тј. носиоцем занимања, наслања се на општу поделу занатства на производно и услужно³⁰¹, мада су производни

²⁹⁹ Еснаф-џаја је обично био најстарији, најискуснији и најугледнији занатлија који је пресуђивао у свим међусобним споровима унутар еснафа.

³⁰⁰ Еснафска управа имала је веома важну улогу у одржавању рада црквено-школских општина, тако да је, осим решавања кључних питања живота и рада, учествовала у културном и просветном развоју града Призрена (Менковић 2013: 25).

³⁰¹ Нека занатска занимања услужног типа уврстили смо у лексичко-семантички скуп 'услугне делатности'.

и услужни сектор међусобно повезани и често сједињени у појединим грамама занатске привредне делатности. Оквирно се руководећи генералном категоризацијом заната, класификацију назива радника занатске струке заснивамо на критеријумима који у обзир узимају врсту материјала, процес његове обраде и тип производа.³⁰² Структурирање лексичко-семантичке подгрупе именица са хиперсемом „занатство“ и архисемом „човек“ одвија се према семантичким обележјима која тематски групишу занатске раднике у једанаест микрогрупа: ’обрађивач / прерађивач метала’, ’обрађивач / прерађивач дрвета’, ’прерађивач прехрамбених производа’, ’обрађивач / прерађивач вуне’, ’прерађивач кострети’, ’прерађивач коже’, ’прерађивач конопље’, ’произвођач одеће’, ’произвођач обуће’, ’уметнички занатлија’, ’услужни занатлија’. Номинативне јединице унутар микрогрупа распоређене су у хоризонталној равни према врсти традиционалног заната којом се номинант бави и међусобно су независне. Хипоними субординирани хиперониму *занатлија* имају богатији семантички садржај од надређене лексеме и међусобно остварују равноправни однос.³⁰³ Синонимске релације ретко се успостављају. Синонимија се јавља у условима варирања творбених модела или као последица језичке интерференције.

II. 11. 1. ЛСМГ ’обрађивач / прерађивач метала’

II. 11. 1. Називи занатлија обухваћени надређеним семантичким знаком ’обрађивач / прерађивач метала’ диференцирају се према врсти метала који занатлија обрађује, односно прерађује.

II. 11. 1. 1. Занатлија који израђује предмете од лима номинује се релативним синонимским паром *ласџраџ’ија* и *џенеч’ем’ија*.

Пеџируш ласџраџ’ија. – *Џека ласџраџ’ија*.

Зара Пиџиџа џенеч’ем’ија.

Лексичко значење „лимар“ повезује две лексеме различитог порекла. Именица *ласџраџ’ија* мотивисана је романизмом *ласџра* (тал. *lastra*)³⁰⁴, којим се у српском призренском говору означава црни плех, док *џенеч’ем’ија* потиче од турског назива (тур. *teneke*) за бели лим. Доминантно својство метала од којег је добијена танка плоча у семантичком садржају мотивних речи испољено је кроз сему боје, која постаје главни диференцијални елемент

³⁰² Поделу базирамо на валидној класификацији занатских занимања Републичког завода за статистику Републике Србије.

³⁰³ Хоризонталан тип односа међу кохипонимима Џ. Саид назива таксонимијом (према Драгићевић 2007: 292). Таксонимија се укршта са хипонимијом, која је вертикалан однос, на релацији хипероним – хипоним. Р. Драгићевић не прихвата овакав приступ, већ таксонимију третира као хипонимијски однос, који се може препознати по формули *A је врсџа B* (Драгићевић 2007: 293).

³⁰⁴ Могуће је да је романизам у српски призренски говор дошао преко Цинцара (нап. Р. Младеновић).

и узрокује дивергенцију радника који се баве истим занатом. Турцизам је усвојен у форми *nomina professionis* (тур. *tenekesi*), док је *ласџираџија* хибрид настао од романске основе и адаптираног турског суфикса.

II. 11. 1. 2. Занатлија који израђује и поправља казане и друге судове од бакра именован је лексемом *казанџија*.

Мада Забунов казанџија.

Диференцијалне компоненте које носе информацију о врсти метала и врсти производа детерминишу занимање, а самим тим и номинацију занатског радника чија је примарна делатност израда казана. Дериватема *казанџија*, позајмљена из турског језика (тур. *kazançı*), мотивисана је називом за велики бакарни kotaо.

II. 11. 1. 3. Калајисањем посуђа бави се *калајџија*.

Сџефан Бабаронка калајџија. – Кал'ч'е калајџија.

Језичке ознака за занатлију који калајем облаже бакарно посуђе мотивисана је материјалом који користи у обради, јер је турска форма *kalaycı* супстантив од *kalay* „сребрнастосјајни, мек метал који се лако кује“.

II. 11. 1. 4. За именовање занатлије који кује и обрађује гвожђе чекићем фигурирају синонимске лексеме *ковач'* и *демирџија*.

Ибраим ковач'. – *Секџу носи у Ибраима ковач'а.*

Секџу однеси Рамџу демирџије да гу искл'џа и да гу наосџири.

Дистинкцију у односу на остале конституенте микрогрупе синонимски пар успоставља семантичком цртом 'гвожђе'. Радна именица *ковач* води порекло из прасловенског језика и настала је од инфинитивне основе глагола *ковати* и нископродуктивног агентивног наставка *-ач'*, док је *демирџија* адаптирана форма турског деривата *demirci*. Домаћа деривација покренута је процесом рада, садржаном у творбеној основи, који се творбеним формантом приписује референту, вршиоцу радње и денотира га као носиоца сталног занимања. Турцизам рефлектује другачији тип мотивације, где је квалитативно значење складиштено у мотивној именици која реферира на сировину која се чекићем обрађује. Паралелна употреба обезбедила је обема лексемама подједнаку функционалну вредност у српском призренском говору.

II. 11. 1. 5. Занатлија који израђује и продаје ножеве, бритве, чакије, маказе и сличне предмете од гвожђа и челика обележен је лексичком јединицом *бич'акч'ија*.

Благој Јорџушов бич'акч'ија. – Даја беше Манџу бич'акч'ије.

Призренски назив за ножара преузет је из турског дијалекта (тур. дијал. *biçakçı*), где је изведен од именице *biçak* „нож“. Чемерикић не бележи турску реч за нож, али евидентира лексиколошко гнездо професионализама потеклих од ње, транспонованих у творбеном облику какав имају у дијалекту из ког су позајмљени и прилагођени домаћим фонетским и морфолошким

законитостима. Мотиватор *nomina professionis* је основни продукт занатске производње израђен од метала (нож).

II. 11. 1. 6. Занатлија специјализован за поткивање коња номинује се лексемама *налбан* / *налбаџи*, *налбаџин* и *џоџкивач**.

Налбан узје јуџа. – Искај од Имера налбаџа.

Налбаџин ми уковаја магаре ња криви.

Поџкивач’и којни шџо ковев (Реметић 1996: 516).

Релевантна семантичка ознака којом се уже денотира занатски радник односи се на процес рада примаран код ове занатске струке. Отуда домаћа твореница има глаголску мотивацију. Глаголска творбена основа садржи одговарајуће информације о послу који овај занатлија обавља и логички регулише место деривата у микросистему. За њу се везује суфикс *-ач*, којим се граде *nomina agentis* (Клајн 2005: 179). У овом случају значење вршиоца радње прерасло је у значење носиоца занимања. Творбени дублети резултат су језичке интерференције. Фонетски ликови *налбан* и *налбаџи* изговорне су варијанте турске речи *nalbant*, док је форма *налбаџин* хибридна твореница од турске основе и домаћег наставка. У корену назива за поткивача је арапско *nal* „потковица“, од којег је изведена турска именица *nalça* (Петровић 2012: 221), у Призрену *налч’а* „потковица за стоку“ (Чемерићић). Номинације *џоџкивач*, *налбан* / *налбаџи* и *налбаџин* у микрогрупу са интегралном семом ’обрађивач / прерађивач метала’ квалификује основно средство за рад, што носица занимања повезује са ковачком струком, али га истовремено диференцира и шаље на периферију лексичког скупа.

II. 11. 2. ЛСМГ ’обрађивач / прерађивач дрвета’

II. 11. 2. Семантичка компонента ’дрво’ индикативно је обележје лексичких јединица повезаних појмом ’обрађивач / прерађивач дрвета’, без одговарајуће дијалекатске лексикализације. *Сџолар* би био најадекватнији еквивалент хиперсеми, али ексцерпирана грађа намеће другачији таксонимијски модел. На нивоу микрогрупе не важи формула *A је врсиа B*, јер није одржива релација доминације (*дограмаџ’ија* није надређена лексема осталим занатлијама који се баве столарством већ је са њима у кохипономском односу). У лексичкој микроструктури огледа се изванјезичка стварност. У Призрену су специјализовани столарски послови (израда појединачних дрвених предмета) прерастали у самосталне занате, што има одраза на номенклатуру занатлија.

II. 11. 2. 1. Семантичку вредност најближу базичном нивоу категоризације (столар) остварује лексема *дограмаџ’ија*.

Тоџка Гудин бија дограмаџ’ија. – Руке му се исушил’е онџо дограмаџ’ије шџо џи нагрде џако џај сандџ.

Значење турцизам *дограмац'ија* лексикографски је објашњено синонимом из стандардног језика „столар“ (Чемерикић). Творбена основа омогућава му флексибилност и упућује на шири семантички опсег (тур. *doğrama* „те-сарски рад, предмети столарске израде“). Именица је прихваћена у дериваном облику (тур. *doğramacı*) који се прилагодио призренском изговору. Чемерикић не региструје домаће паралеле.

II. 11. 2. 2. Прерађивач дрвета специјално оријентисан на прављење сандука назива се *сандџкч'ија*.

У српском призренском говору *сандџкч'ија* има полисемантичку структуру. С обзиром на вишезначност мотивне речи, дериват је развио секундарно, богато етнокултуролошко значење које га квалификује међу *nomina personalia* и удаљава од основне реализације агентивне природе „столар“. Дефинисањем примарне семантике преко корелатива из књижевног језика Чемерикић релативизира појам занатлије који се бави сандукцилуком. Лексички елементи који улазе у састав деривата експлицирају круто значење. Носилац квалитативног садржаја је именичка творбена основа (*сандџк-*), која реферира на основни производ и уско спецификује делатност столара, тако да је *сандџкч'ија* „занатлија који прави сандуке“. Семантичко изједначавање лексема *дограмац'ија* и *сандџкч'ија* у Чемерикићевој интерпретацији њиховог садржаја рефлекс је екстралингвистичког момента који се базира на реалној чињеници да су првобитно дограмације правиле сандуке, што су спорадично наставили да чине и пошто се сандукцилуком осамосталио као посебна занатска делатност. Неиздиференцираност послова у оквиру еснафа резултирала је укрштањем семантике лексема *дограмац'ија* и *сандџкч'ија*.

II. 11. 2. 3. Занатлија чија је специјалност израда дрвених судова у којима се туче млеко ради добијања масла назива се *буч'кар*.

Бија буч'кар. – Оџнесџше л'и буч'кару џиј буч'ку?

Лексичко значење целокупног деривата *буч'кар* је „занатлија који прави бучке“ (Чемерикић). Творбено значење свих деривата који означавају вршиоца радње или носиоца занимања може се разложити на дериватеме³⁰⁵. Деривати из ове категорије именована повезани су дериватемама 'онај који / занатлија' и 'прави / израђује', које упућују на човека којем се приписује одређена радња. Посебне дериватеме које су у вези са средством или резултатом радње праве дистинкцију између значења. Творбени формант *-ар* садржи значење агентивности, које се конкретизује у творбеном контексту. Значење „занатлија који прави“ проистиче из његовог односа с основом с којом се спаја. Мотивна реч, именица *буч'ка* носи информацију о томе шта занатлија израђује, тј. којом се врстом заната бави.

³⁰⁵ Као што се лексичко значење са становишта коппоненцијалне анализе може разлагати на семе као најмање јединице, тако се и творбено значење може поделити на дериватеме (Драгићевић 2007: 191).

II. 11. 2. 4. Занатлија који израђује и поправља каце и друге дрвене судове номинује се лексемом *кач'ар*.

Вал'а да њогодиши јенога кач'ара да наобруч'и крбл'е и гол'ему кацу. – Узни јенога кач'ара да измеремџи каце, ардове и бурџа.

Исти творбени образац примењен је на деноминални дериват *кач'ар*. Производњом великих дрвених ваљкастих судова бавили су се још Стари Словени, који су преузели млетачки назив *каца* (кслат. *cattia*). Примарни производ од дрвета, каца, послужио је као мотиватор лексичког значења деривирание *nomina professionis*, у Чемерикићевом лексикону дефинисане творбеним значењем, као и већина именице из ове лексичко-семантичке групе.

II. 11. 2. 5. Знатлија који прави и поправља запрежна кола именује се лексичком јединицом *колар*.

Тома колар.

Сложеност значењске структуре деривата огледа се у њиховој дводелној структури. Изведеница *колар* обједињује значењски садржај мотивне речи *кола* и семантику творбеног форманта *-ар*. Први творбени елемент реферира на финални производ сачињен од дрвета (запрежно возило), док је у суфиксу смештен податак о носиоцу занимања.

II. 11. 2. 6. Израда дрвених направа сличних седлу била је специјалност занатлије званог *самарџи'ија**.

Самарџи'ије куџувал'е (Реметић 1996: 376).

Прозирна творба облика указује на типичну морфолошко-семантичку структуру именовања занатлија – именичка творбена основа која реферира на материјални производ (самар) комбинује се са продуктивним агентивним суфиксом *-џи'ија*, којим се референција преноси на човека који прави и продаје врсту робе садржану у мотивној речи.

II. 11. 2. 7. Посебним типом обраде дрвета бави се занатлија који израђује дрвене алатке са оштрим гвозденим зупцима за чешљање вуне – *гребенар*, *гребенџи'ија*.

Цуџурови бил'е гребенари, ама се боравил'е и със дограмаџи'илък кол'ико ги вал'ало за гребене. – Сџефан Цуџур биџа гребенар. – Однџси гребене гребенару да џромџи џеџ кршење зџџе.

И Тома Цуџур биџа гребенџи'ија. – Гребене дадо гребенџи'ије да ги измеремџи.

Морфолошке форме *гребенар* и *гребенџи'ија* у говору функционишу као равноправни творбени дублети и потпуни семантички еквиваленти. Продукт рада, гребен, мотивисао је називе занатлија. Са именичком основом, у којој је смештена информација о специфичности занатског производа, комбинују се најпродуктивнији суфикси у категорији *nomina professionis -ар* и *-џи'ија*, уносећи у дериват значење онога који нешто производи. У српском говору Призренаца *гребенар* и *гребенџи'ија* су једнозначне лексеме. Не остварују

никакву семантичку корелацију са именицама из домена обраде вуне, већ искључиво означавају особу чија је делатност прављење и продаја гребена.

II. 11. 2. 8. Појмовна вредност 'прерађивач дрвета' непосредно је надређена лексеми којом се означава произвођач дрвеног угља *ч'умури 'ија**.

Ч'умур йр'аји ч'умури 'ија (Реметић 1996: 410).

Номинација занатлије мотивисана је турским називом за дрвени угаљ *ч'умур* (тур. дијал. *çütür*, поред *kötür*), чије се крајње порекло доводи у везу са глаголским основама које садрже податке о процесу сагоревања дрвета и производњи угља³⁰⁶. Људска референција постигнута је наставком *-и'ија*, који у дериват уноси агентивно значење.

II. 11. 3. ЛСМГ 'прерађивач прехранбених производа'

II. 11. 3. Интегрална компонента 'прерађивач прехранбених производа' обухвата раднике у производној и услужној занатској делатности, међу којима су месар, млекар, пекар, посластичар, прерађивач дувана. Поред прераде прехранбених сировина, занатлије ових врста баве се и продајом својих производа, тако да се микрогрупа у неким сегментима граничи са лексичко-семантичком подгрупом назива за трговце. Према семантичкој компоненти која садржи обавештење о материји која се прерађује, номинације су распоређене у уже скупове по принципу вертикалне хијерархије, градећи кохипонимске парадигматске односе.

II. 11. 3. 1. Онај коме је занимање клање стоке и продавање меса означен је именичким лексичким јединицама *кас'аи**, *кас'ајин* и *цревар*.

Кас'ајин бија (Реметић 1996: 470).

Вул"е цревар.

Именовање за месара од турског *kasap* Чемерикић илуструје наводом из тефтера. Разговорну функционалну вредност аутохтоног облика *кас'аи* и хибрида *кас'ајин* потврђује дијалекатски материјал С. Реметића. Семантичка интерференција са турским језиком је у овој лексеми у потпуности остварена. Суфиксални облик на *-ин* даје јој српско морфолошко обличје. Лексички пар *кас'ајин* и *цревар* не остварују синонимску релацију, јер им се семантички садржају не подударају. С парадигматског аспекта, пре би се могло рећи да су у таксонимијском односу, при чему је *кас'ајин* хијерархијски надређен лексеми *цревар*, што одражава појмовну структуру реалија. Специфичну врсту месарског посла обавља занатлија који се бави прерађивањем и продајом црева. Деноминални дериват *цревар* подлеже општем принципу грађења именица овога типа, са агентивним наставком *-ар* и именичком

³⁰⁶ По једном тумачењу етимолошка база именице је глаголска основа *кѡм-* „закопавати“ с обзиром на технологију добијања дрвеног угља и веровања везана за њега, мада се вероватнијим сматра објашњење да је настала од основе *кѡу-* „горети“ (Петровић 2012: 292).

творбеном основном чији семантички садржај детерминише место *nomina professionis* у микротерминсистему занатства.

II. 11. 3. 2. Онај који се бави прерадом и продајом млека означен је паром синонимичних лексема *мл'екарџ'ија* и *бач'*.

Сџеф'анкин м'уж бија мл'екарџ'ија. – Мл'еко кис'ело узни на Сџано-ми'ра мл'екарџ'ију.

Бач' њ'раи мл'еко.

У српском призренском говору *мл'екарџ'ија* и *бач'* функционишу као семантички еквивалентни и тако су лексикографски интерпретирани. Значење лексеме *мл'екарџ'ија* описно је дефинисано, док је семантичка вредност јединице *бач'* објашњена блискозначницом *млекар*. Ови подаци упућују на компатибилност две лексеме, међутим, оне не могу у сваком контексту замењивати једна другу, те је њихова употреба ситуационо условљена. Релативност њиховог односа последица је деловања и језичких и изванјезичких фактора. Именица *мл'екарџ'ија* је једнозначна са ригидном, троделном семантиком. Комплексна семантичка структура додатно је усложњена дупликацијом суфикса. Контактном основе која информисе о сировини која се прерађује (млеко) и наставка *-ар* добијено је творбено значење деривата, са референцијом на човека који се бави прерадом млека. Творбеним формантом *-џ'ија* појачава се ефекат агентивности и особи се приписује млекарство као трајно занимање, основни занат. Примарна делатност особе номиноване лексемом *бач'* је сточарство (рум. *baciu* „чобанин“)³⁰⁷, које је у неодвојивој вези са производњом млека. Отуда семантички помак у српском призренском говору, при чему се тежиште пребацује са једне врсте делатности (сточарство) на другу (млекарство) и семантички примат даје секундарној активности, која особу професионално обележава као произвођача млека и млечних производа.

II. 11. 3. 3. Особа чије је основно занимање прерада жита и производња брашна означава се лексемом *воденич'ар*.

И вал'ави'ч'ар је и воденич'ар.

Именичка творбена основа (*воденич-*) у контакту са агентивним наставком *-ар* гради трећестепени дериват, при чему у семантички садржај изведене радне именице уноси све денотативне значењске компоненте које се односе на место у којем се одвија процес млевења пшенице. Номинација за човека који обавља млинарски посао подстакнуто је локацијом вршења радње.

II. 11. 3. 4. Пекарски занат примарна је струка особа означених лексемама *екмеџ'ија* / *екмеч'ија*, *фурнаџ'ија* / *фурунџ'ија* и *симиџ'ија*.

³⁰⁷ *Бач* је балканска реч која је преко румунских номадских пастира прешла преко Карпата (Skok I: 85) и у српском језику означава старешину пастира на бачији (РМС I: 152).

Ми њеч'емо л'ѣба на Крисиѹ екмеѹ'ију. – Гасьр екмеч'ија ѡродѡва и франѹ'ул'е.

Називи за занатлије који месе, пеку и продају хлеб имају заједничко семантичко обележје 'пекар', једрени елемент њиховог семантичког садржаја који обезбеђује логички ниво категоризације ових језичких ознака. У синонимском реду турцизама доминира номинативна јединица *екмеѹ'ија* (тур. *ekmekçi*), са најизраженијом фреквенцијом у колоквијалном говору. У основном делу радне именице смештена је лексичка ознака за основни пекарски производ (тур. *ekmek* „хлеб“). У форми деривата ушла је у призренски говор из западних турских дијалеката (Петровић 2012: 132). Ограничену функционалну вредност има именовање *фурнаѹ'ија* (тур. *firinci*), семантички обликовано према називу за пекарску пећ *фурна* (тур. дијал. *furun*). Посебном врстом белог хлеба мотивисано је именовање *симиѹ'ија*. Описом творбеног значења „пекар који пече симите“ Чемериѹић сужава семантику и нијансира је у односу на претходна два члана микрореда. Благоу дистинкцију уноси сема која се односи на врсту производа – симите, диференцирајући симиѹију као самосталног занатлију.

II. 11. 3. 5. Печењем и продајом кокица бавио се *киѹиѹ'ија*.

Муриѹа кийѹери'ија.

Номинација *киѹиѹ'ија* мотивисана је називом производа – *киѹиѹ* (тур. дијал. *kitir*) „пржењем распукло зрно кукуруза“. Продуктивни наставак *-и'ија* у комбинацији са именичком основом реализује лексичко значење особе која се бави одређеним занимањем, односно занатом.

II. 11. 3. 6. Посластичарски занат обухвата неколико производних грана, које су се у Призрену развијале као самосталне делатности. Појам на првом вишем нивоу 'посластичар' у испитиваном идиому лексикализован је одговарајућим хиперонимом *ѹаѹил'иѹ'ија** (Р. Младеновић), коме су подређени котаксоними *шеч'ери'ија*, *алваѹ'ија*, *долдурмаѹ'ија*, *бозаѹ'ија*.

Ц'ѡи'а Помѡч'ко шеч'ери'ија.

Карѡман алваѹ'ија. – Проз наѹи сѡкак слѡбо ѡродѡдиф алваѹ'ије. – Бија Пел'ивѡнов алваѹ'ија у Бејаград.

Дугѡња му је до Мураѹиѹа долдурмаѹ'ије.

Мѡмеѹи бозаѹ'ија. – Плаѹиѹија л'и си бозаѹ'ије бѡзу? – Бозаѹ'ије не ѡродив ѡроз наѹи сѡкак. – Бозаѹ'ијо, сиѹудѡна л'и ѹиѹи је бѡза?

Професионалне номинације човека у поткатегорији 'прерађивач прехрамбених производа' и са надређеним микроелементом 'посластичар' конституишу микроред чији су чланови у равноправном односу. Њима је надређена лексема *ѹаѹил'иѹ'ија*, која није посведочена у коришћеним изворима, али то не оспорава потврду да је активни део лексичког фонда Срба Призренаца (Р. Младеновић). Транспарентност морфолошког склопа открива прозирну семантичку структуру. Појмовну поткатегоријалну општост

'посластичар' професионалном именовану даје мотивни придев *īāīl'ū* (тур. *tatlı*) „сладак“. Имена занатлија подстакнута су углавном врстом посластице коју посластичарски радник прави и продаје. Од овог мотивационог принципа одступа једино радна именица *īeč'erū'ija* (тур. *şekerci*), у чијем је квалитативном делу значења складиштена информација о основном састојку од којег се израђују слаткиши (*īeč'er*). Оваква семантичка основа даје изведеници *īeč'erū'ija* комотнији значењски оквир, ширећи њену семантику у складу са екстралингвистичким реалајима (посластице од шећера које је шећерција у Призрену правио) и појмовном сфером којом су ти производи обухваћени, што је у лексикографској интерпретацији сведено на диференцијалну сему 'шећерлема'. Конкретнији семантички садржај имају лексеме *alvač'ija* (тур. *helvaci*), *dolđurmač'ija* (тур. *dondurmacı*) и *bozač'ija* (тур. *bozacı*), детерминисани посебним посластичарским производима за које се занатлија специјализовао и по којима је добио име (*alva* „слаткиш од пшеничног брашна, ораха и меда“; *dolđurma* „сладолед“, *boza* „врста пића од кукурузног брашна и шећера“).

II. 11. 3. 7. Језичке ознаке за прерађивача и продавца дувана су *đuānci'ija* и *burnuīč'ija*.

Ако īīrājīīī jāvāīī đūān ūzni na onōga đūānci'ija u Paīā-c'arīījū.

У Мамуīī-īāīīno врēме Сīма Игумāнов бīја бурнуīч'ija.

У семској структури обе лексеме налази се диференцијална компонента 'дуван', која их удаљава од језгра микрогрупе 'прерађивач прехрамбених производа', а семантички елемент који садржи обавештење о процесу њиховог рада, о послу који обављају, одводи их на периферију читавог лексичког скупа са хиперсемом 'занат'. Занимање којим се баве *đuānci'ija* и *burnuīč'ija* није занат у класичном смислу, њихова делатност ближа је трговини, али свакако припада услужној сфери. Лексема *đuāncija* једним делом семантичке структуре прилази занатлијама, другим делом задире у област трговине, а базични јој је домен пољопривредна делатност. Значењском реализацијом „онај који сече и продаје дуван“ условно се може сврстати у ред номинација прерађивача прехрамбених сировина и продавца производа од њих добијених. Дуван се, свакако, не користи за исхрану, али се исушено и танко изрезано лишће биљке, у којем има никотина, употребљава за пушење, жвакање или шмркање. Диференцијално семантичко обележје 'дуван' експлицирано је у самој лексичкој ознаци за носиоца овог занимања.³⁰⁸ Радна именица *burnuīč'ija* дефинисана је семемом у којој се даје њено творбено значење „онај који прави бурнут“. У овој дефиницији запажа се веза са мотивном речју *burnuī* (тур.

³⁰⁸ Након ослобођења од Турака на тржишту се појавио индустријски прерађен дуван, што је умањило потребу за ручно сеченим дуваном и резултирало преквалификацијом дуваница, који су делатност усмеравали ка продаји фабричког дувана, цигарет-папира и шибица (Чемерић).

дијал. *burnut*, поред *buruntu*), чијим се описом детектује скривена компонента 'дуван', као и семе квалитативног типа 'у праху' и 'за шмркање'. Дистинкцију на нивоу микрореда уводе атрибутивни елементи значења 'танко изрезано лишће (дувана)' и '(дуван) у праху'. Значењски садржаји творбених основа семантички прецизно усмеравају значења деривата, оформљених по типичном моделу дијалекатске творбене праксе.

II. 11. 4. ЛСМГ 'обрађивач / прерађивач вуне'

II. 11. 4. Микрогрупа именовања са хиперсемом 'обрађивач / прерађивач вуне' убраја имена занатлија који учествују у процесу обраде основне текстилне сировине у Призрену. Прерада вуне укључује различите активности које спецификују врсту занатских послова и мотивишу називе занатлија који се њима баве. Природни материјал – вуна интегрише лексичке јединице *алач*, *влач'ар*, *влач'ара*, *вал'авич'ар*, *бојаџи'ија*.

Викал'е смо алач'а да ни издрнда њамук за јоргане.

Влач'ар неч'аше да ми њрими вуну. – Немдо сийно, ше остидо дужна влач'ару.

За вуну съм њогодила влач'ару. – Дала съм влач'аре да ми влач'и вуну.

И вал'авич'ар је и воденич'ар. – Даја съм вал'авич'ару у руке.

Димитрија аџ'и-Перин бојаџи'ија. – Тоне бојаџи'ије дадо да ми бојадеше.

Чланови микрогрупе обједињени су заједничком компонентом 'вуна', која их истовремено диференцира од осталих елемената лексичко-семантичке подгрупе. Међусобно су инкомпатибилни, јер именују особе које обављају специфичне радње у процесу обраде вуне. Од глагола којим се означава радња (*влач'и*) настала је *nomina professionis влач'ар* „занатлија који гребена, чешља вуну“. Творбени формант *-ар* комбинује се са глаголском основом, остварујући своје основно творбено и лексичко значење вршиоца радње, односно носиоца занимања. Облик за мушки род послужио је као морфолошка база за извођење његове моционе варијанте *влач'арица*. Ово је једна од ретких женских номинација у категорији професионалних именовања, нарочито у занатској сфери. Исту функцију суфиксална морфема *-ар* и дериватема 'онај који...' реализују и у контакту са именичком основом добијеном од именице *вал'авица* „постројење за ваљање сукна и других тканина, често у саставу са воденицом“, којом је мотивисано значење другостепеног деривата *вал'авич'ар* „занатлија који ваља (збија, набија) сукно у ваљавици“ (Чемерицић). Позајмљенице у овом лексичком скупу су турцизми *алач*' (тур. *hallaç*) „занатлија који се бави растресањем (дрндањем) згрудване вуне“ (Чемерицић) и *бојаџи'ија* (тур. *boyacı*) „занатлија који се бави бојењем вунене пређе“.

II. 11. 5. ЛСМГ 'праерађивач кострети'

II. 11. 5. Семантичко обележје 'праерађивач кострети' ситуира лексему *муѿави'ија / муѿафи'ија* у само језгро лексичко-семантичке подгрупе са хиперсемом 'занат'.

Ц'ури'е Круѿа бија муѿави'ија.

Из турске занатске терминологије (тур. *mutafci*) преузет је назив за занатлију који израђује и продаје разне предмете од козје длаке (бисаге, вреће, черге, покровце, простирке).³⁰⁹

II. 11. 6. ЛСМГ 'праерађивач коже'

II. 11. 6. Интегрално-диференцијалној семи 'праерађивач коже' одговара дијалекатска лексикализација *ѿабак*³¹⁰, али јој је подређена лексема *сарач'*, која има ужу денотацију пошто јој је логички обим ограничен на конкретне производе које кожарски обратник израђује.

Табак узе ѿолоке.

Основна делатност праерађивача коже је штављење, чињење коже, па се занатлија који се тиме бави номинује балканским турцизмом *ѿабак* (тур. *tabak* „кожар“). Семантички опсег лексеме *сарач'* (тур. *saraç*) регулишу компоненте значења које се односе на кожну коњску опрему (седло, узде, бисаге) и друге производе од коже које сарач прави и продаје. Турцизам чува семантичку везу са арапском етимолошком базом „седло“, тако да је примарни продукт одредио лексичко значење речи.

II. 11. 7. ЛСМГ 'праерађивач конопље'

II. 11. 7. Занатлија који праерађује конопљу и од њених влакана праву ужад именован је лексемом *јуѿсар*.

Сѿојан Куч'кај је и оѿбнч'ар и јуѿсар.

У основи првостепеног деривата је именица *јуѿсе*, настала од истог прасловенског корена као и глагол *везаѿи / везем* (прасл. **ez-*), с тим што је протетичко *ј* у *јуѿсе* дијалекатска фонетска појава, док је протеза *в-* прасловенска (Skok III: 583). За основу, која потпуно задржава значењски садржај, везује се творбени формант *-ар*, којим се деривату приписује агентивност.

³⁰⁹ У Призрену су мутаѿије, такође, производили и продавали опанке (Чемериѿић). О актуелности и популарности овог заната у Призрену сведоче бројни мутаѿијски тефтери, из којих Чемериѿић често ексцерпира потребне податке којима документује неку језичку појаву.

³¹⁰ Домаћа паралела *кожар* у коришћеним изворима реализује значење „кожарски трговац, продавац коже“ (Чемериѿић), које се не може изједначити са семантиком турцизма *ѿабак*, чиме су блокирани услови за развој синонимије у овој микрогрупи.

II. 11. 8. ЛСМГ 'произвођач одеће'

II. 11. 8. Суперординираном појму 'произвођач одеће' подређене су номинативне јединице ужег семантичког опсега које углавном реферирају на кројаче одевних предмета, али и на занатлије који се баве неком другом врстом прераде текстила.

II. 11. 8. 1. Идентификациони семантички знак 'кројач' у микроред обједињује лексеме *абаџија*, *џерзија*, *френк-џерзија* и *шнајдер**.

Кому си река, Андреје абаџије л'и?

Остаде дужан Јашар џерзија (из тефтера).

Јеному шнајдеру жена џуј родила (Реметић 1996: 451) – *Моје брач'а ми бил'е шнајдери* (Реметић 1996: 546).

Поткатегоријалну појмовну вредност 'кројач' остварује германски варваризам *шнајдер* „занатлија који кроји и шије одела“ (РМС VI: 988), који преузима доминанту улогу због општости иако је хронолошки најмлађа реч у датом лексичком скупу. Диференцијација међу занатлијама који се баве кројачким занимањем у Призрену детерминисана је врстом одела, односно материјалом од којег је одећа сачињена. Семе нижег ранга блокирају синонимску везу међу конституентима. Сема којом је експлициран сировински састав уноси дистинкцију међу лексемама *абаџија* (тур. дијал. *abacı*, поред *abaci*) „кројач одеће од грубог сукна“ и *џерзија* (тур. *terzi*) „кројач који шије и везе мушку и женску народну ношњу од чоје“ (Чемерикић).³¹¹ Семантичка компонента која садржи модни податак о типу кроја нијансира значење полусложенице *френк-џерзија* (тур. *Frenk terzi*) „кројач одеће европског кроја“.³¹²

II. 11. 8. 2. Диференцијална семантичка ознака 'произвођач кожиха' дијагностичко је обележје лексема *кожуар* и *ч'урч'ија*.

Кожуар бија.

Никола ч'урч'ија.

Појмовну вредност 'крзнар' својим семантичким садржајем манифестују лексичке јединице *кожуар* и *ч'урч'ија*, које у лексичкој парадигми српског призренског говора успостављају апсолутну синонимску релацију. Њихов однос последица је интензивне језичке интерференције, нарочито испољене на лексичко-семантичком нивоу. Творбени модел именичка основа + агентивни суфикс примењен је у деривацији обе лексеме. Мотивне речи су *кожу*, односно *ч'урк* (тур. *kürk*) са идентичним значењем „капут од

³¹¹ Абације су ручно кројили одећу од грубе вунене тканине под називом *аба* (тур. *aba*). Они су по селима ручно израђивали гуњеве, чакшире, јелеке, фермене од грубог домаћег сукна и украшавали их гајтанима од златастих и сребрнатих нити. Друга врста кројача су терзије, који за градско становништво шили различите делове народне ношње од чоје, сомота, атласа, а одећу су украшавали свиленим гајтанима, кићанкама, срмом (Чемерикић).

³¹² Кројење по француским модним стандардима у Призрену развило се као самостално занатско занимање.

чоје постављен крзном“. Са домаћом основом комбинује се домаћи наставак *-ap*, што није устаљено правило, али се из предложеног модела могу наслутити извесне дијалекатске законитости творбено-семантичке деривације у категорији именовања занатских радника. Првостепени дериват *ч'урч'ија* пример је комбинације турске основе и турског суфикса. Одевни предмет од крзна спецификовао је производно-услужну делатност занатлије.

II. 11. 8. 3. На ближој периферији микрогрупе фигурира назив занатлије који пегла фесофе помоћу специјалних калупа – *каљѝч'ија*.

Тѝма калѝч'ија.

Везу са осталим члановима интегрисаним надређеним појмом 'произвођач одеће' турцизму *каљѝч'ија* (тур. *kalırcı*) обезбеђује семантичка компонента 'фес', која има идеографску вредност одевног предмета, али га семе процеса радње ('пегла') и средства за рад ('помоћу калупа') удаљавају од ценра, јер се не ради о особи која производи (кроји) одећу, већ о занатлији специјализованом за финално дотеривање (пеглање) мушких капа.

II. 11. 8. 4. Даљој периферној зони припада номинација *јорганѝ'ија*.

Јорганѝ'ија ни рабѝѝа јоргане дѝма.

Лексичка јединица *јорганѝ'ија* (тур. *yorgancı*) описана је семемом „занатлија који израђује јоргане“ (Чемерикић), али се тек преко значења лексеме *јорган* „покривач напуњен памуком и проштепан“ открива номинативна вредност деривата. Семантички елементи који ову лексичку јединицу прикључују именовањима у поткатегорији 'произвођач одеће' јесу семе које имплицирају посао који занатлија обавља (шије) и материјал који користи (памук). Обрада текстила примарно је опредељење ове врсте занатлија, и по том параметру *јорганѝија* је семантички близак кројачима, али крајњи производ одређује позицију ове номинације у таксонимијски постављеној лексичко-семантичкој структури.

II. 11. 9. ЛСМГ 'произвођач обуће'

II. 11. 9. Хиперсеми 'произвођач обуће' одговара лексема *кондури'ија* „обућар“, која у дијалекатској парадигми има улогу хиперонима у односу на имена занатлија специјализованих за производњу, тј. прављење појединих врста обуће. *Кондури'ија* ступа у семантички однос таксонимије са субординираним лексемама – котаксонимима.

Рѝсѝа Кѝкмир кондури'ија.

Према турском називу за плитку ципелу *кондура* (тур. дијал. *kondura*, поред *kundura*) обликована је суфиксом *-ѝ'ија* *nomina agentis* шире семантичке перспективизације, која у категорији професионалних именовања остварује поткатегоријалну семантичку вредност и улази у сам центар дијалекатског занатског терминосистема.

II. 11. 9. 1. У таксонимској релацији према хиперониму налази се лексема *oïánc̣'ar* која реализује семантичку вредност „занатлија који израђује и продаје опанке“.

С̣и̣о̣јан К̣у̣ч'кар oïánc̣'ar. – До Ц'о̣и'е Ч'емерикинога oïanc̣'ára.

Значењска компонента 'опанак' допуњује творбено значење „онај који израђује“ конкретним семантичким садржајем „сељачка лака обућа од коже која се притеже око ногу каишевима“.

II. 11. 9. 2. Занатлија који се бави израдом јеменија номинује се лексичком јединицом *јеменџ'ија*.

С̣и̣о̣ишич', јеменџ'ија. – Сава Мандија бија јеменџ'ија.

Диференцијална ознака 'јеменије' уводи номинацију *јеменџ'ија* (тур. *уетенџи*) међу котаксониме којима се језички обележава врста обућара. У самом називу занатлије експлицирана је мека и лака мушка обућа од жуте или црвене коже, коју су носиле старије особе и муслиманске хоце, такозване *јеменије* (тур. *уетени* „врста плитке обуће у боји која је увозена са Истока као јеменска израда“).

II. 11. 9. 3. Мајстор који израђује и продаје папуче именује се лексичким знаком *џајџуџ'ија*.

Дџима Камџарџела, џајџуџ'ија.

Семантички елемент 'папуче' квалификује занатлију у микрогрупу 'произвођач обуће' и идентификује га према врсти производа. Читав значењски садржај мотивне именице *џајџуча* (тур. дијал. *рариџ*), која реферира на лаку обућу од коже или тканине која се носи само у кући, слива се у *nomina professionis*, при чему суфикс *-џ'ија* реализује своје примарно творбено значење.

II. 11. 9. 4. Израдом и продајом нанула бави се *наљнџ'ија*.

Наљнџ'ија ми најравни нове наљне.

Лексички мотиватор за извођење радне именице је лексема *наљне* (тур. *налн*) „врста дрвених папуча са две штикле, једном под петом и другом под предњим делом стопала, и малим каишем одозго“ (Чемерикић). Врста обуће спецификује обућарског занатлију, који је језички маркиран према главном продукту свога рада. Балкански турцизам (тур. *налнџи*) у српском призренском говору егзистира у оригиналном фонетском лику и са морфолошком адаптацијом наставка *-џи*.³¹³

³¹³ Исту фонетску вредност лексема има и на југу Србије (Златановић 1998: 248). Елезовић бележи фонетску варијацију *налуне* (Елезовић I: 440), која је присутна и у лесковачком говору (Митровић 1992: 232). Као стандардна прихваћена је варијанта са метатезом *нануле* (РМС III: 581).

II. 11. 10. ЛСМГ 'уметнички занатлија'

II. 11. 10. Посебан вид занатске делатности представља уметничко занатство. У Призрену су биле развијене поједине врсте уметничких заната чији су производи претежно имали практичну вредност и пласирани су на градско тржиште. Било је и уметничких послова усмерених на израду уникатних естетских и декоративних предмета, који су се махом продавали ван града и широм Отоманског царства. Призрен је надалеко био познат по филигранству, једној од најпрефињенијих техника израде накита од сребрних и златних жица, испреплетаних попут паукове мреже. Израдом, обликовањем и обрадом уметничких предмета бавиле су се уметничке занатлије. Појму 'уметнички занатлија', који фигурира у служби хиперонима без дијалекатске лексикализације, подређени су појединачни називи уметнички оријентисаних занатских радника, који стоје у котаксонимској релацији.

II. 11. 10. 1. Занатлија који израђује накит и друге предмете од злата и сребра, префињеном филигранском техником, номинује се турцизмом *кујунџи 'ија / кујумџи 'ија*.

Рисџа Десџоџов је кујунџи 'ија.

Семантичку вредност „златар“ у српском призренском говору реализује лексема *кујунџи 'ија*, образована у турском језику (тур. дијал. *куитси*, поред *куитси*) и усвојена у форми радне именице, мотивисане називом за племените метале које занатлија ове врсте обрађује посебном уметничком вештином.

II. 11. 10. 2. Занатлија који прави дугмад и свилене украсе означава се лексичком јединицом *каџаз / каџас*.

За именовање човека који обрађује свилу³¹⁴ и од ње израђује декоративне предмете користи се позајмљеница из турског језика у аутохтоном облику и значењу (тур. *kazaz*).

II. 11. 10. 3. Хиперсема 'уметнички занатлија' надређени је појам кохезионом елементу 'грнчар', који повезује лексеме *грнч 'ар*, *ч 'умл 'екч 'ија / ч 'умл 'екџи 'ија* и *ч 'анакч 'ија*.

Андрџа грнч 'ар. – Дугању њрџаде Мије грнч 'ару.

Стожер синонимског реда је домаћа номинација за занатлију који прави и продаје земљано посуђе – *грнч 'ар*. Она заузима централну позицију у семском саставу именица са којима стоји у синонимској релацији. Апсолутну семантичку подударност остварује са турцизмом *ч 'умл 'екч 'ија* (тур. дијал. *çömlekçi*). Обе именице додатно су објашњене и синонимом „лончар“, која није позната призренској грнчарској терминологији. И у српском и у турском

³¹⁴ Од посебног значаја је била израда призренске свиле проткане златним нитима од које се шила свечана народна ношња. У Чемериџићевом корпусу нема номинација за особе које обрађују свилу нити за представнице домаће радиности, која је као вид уметничког занатског рада у Призрену била изузетно развијена. Елезовић на косовско-метхијском ареалу бележи *nomina agentis везиља* (Елезовић I: 75).

језику денотат је земљани лонац, посуда коју занатлија израђује на грнчарском колу, а мотивне речи су семантички еквивалентне лексичке ознаке *грнац* и *çötlek*. Семантика лексеме *ч'анакч'ија* (*çanakçı*) објашњена је преко доминанте *грнч'ар*, али се у њеном референцијалном значењу разоткривају импликационе компоненте којима се њено значење благо дистанцира од апсолутних синонима *грнч'ар* и *ч'умл'екч'ија*. Диференцијална сема смештена је у семантичком садржају именичке творбене основе *чанак-* 'здела, чинија', док је квалитативна компонента 'земљана' идентификациони елемент који лексичку јединицу сврстава у ред уметничких занатлија – грнчара. Носиоци значењског елемента агентивности су творбени форманти *-јар* (*грнч'ар*) и *-ч'ија / -и'ија* (*ч'умл'екч'ија / ч'умл'екч'ија, ч'умл'екч'ија*), којима се референција усмерава на човека, обратника. Техника израде земљаних посуда уметничка је вештина, што називе за грнчаре квалификује у језгро микрогрупе.

II. 11. 11. ЛСМГ 'услужни занатлија'

II. 11. 11. Услужном занатству припадају занимања која се граниче са услужним делатностима, али која као засебне занатске гране имају своје место на призренском тржишту и међу муштеријама.

II. 11. 11 1. Занатлија који поправља и продаје часовнике означава се номинативном јединицом *саатџч'ија*.

Ач'и-Сел'им саатџч'ија.

Часовничарским занатом могла је да се бави особа изузетно вешта, прецизна и са изразитом мануелном моториком, тако да ова врста занатства изискује специјалне способности које часовничара доводе на границу услужних и уметничких делатности. Ова обележја имплицирана су у самом семантичком садржају радне именице *саатџч'ија* (тур. *saatçi*).

II. 11. 11. 2. Ближој периферној зони номинација занатлија припада лексема *ч'адърч'ија / ч'адри'ија*.

Младен Бузл'ија ч'адърч'ија. – Ми најраи ч'адър ијј ч'адри'ија Младен Ушина.

Дистинктивни семантички знак је сема која упућује на објекте основне делатности чадрија 'кишобран' и 'сунцобран'. Просец рада означен је семом 'поправља'. Ове компоненте дијагностикују значење лексеме *ч'адърч'ија* (тур. *çadırçı*) „занатлија који поправља кишобране и сунцобране“ (Чемерикић), што обртника приближава механичарској струци.

II. 11. 10. 6. Периферна је номинација за свећара – *муми'ија*.

Израда свећа и сапуна основна је делатност занатлије именованог турцизмом *муми'ија* (тур. дијал. *tutıcı*, поред *tutucu*). Назив је мотивисан производом од воска (тур. *tut* „свећа“) и као турска дијалекатска форма апсор-

бован је у српски призренски говор. Крајњом периферијом семске структуре повезује се са котаксонимом *сајунци'ија*.

II. 11. 10. 7. Микрогрупи именица са хиперсемом 'услужни занатлија' условно припада *nomina professionis сајунци'ија*.

Лексичка ознака за занатлију који прави сапун створен је контаминацијом балканског романизма *сајун* у турског аломорфа *-и'ија*. Стапањем основе и наставка, дериват екстрахује носеће компоненте значења и развија самосталну семантичку структуру, задржавајући двореферентност.

Номенклатура занатских радника прати динамику привредног живота у Призрену на прелазу из XIX века у XX век, када је занатство било основна грана привреде, а већинско становништво се бавило неком од занатских делатности. Репертоар номинација призренских занатлија објективно осликава степен економског развоја града и прецизно документује представу о урбаним срединама на Косову и Метохији у датом временском пресеку. Професионална именовања могу послужити као средство вербализације концептуалне области *занатлијство*, преко којих се може представити реално друштвено и језичко стање на конкретном терену. Изузетна занатска активност у Призрену квантитативно је одредила лексичко-семантичку подгрупу са хиперсемом 'занатство' као најбројнију у социјалној категорији 'професија' (80 јединица). Конституенти подгрупе распоређени су у централној зони семантичког поља *социјалне карактеристике човека*, међусобно хиперо-хипонимијски организовани, градећи веома богат микросистем именовања човека. Њихов однос је регулисан посебним типом хипонимије, таксонимијом (хипероним *занатли'ија* – хипероними / котаксоними *демири'ија*, *дограмаџи'ија*, *казанџи'ија*, *јемени'ија*, *кујумџи'ија*...), не нарушавајући вертикални принцип лексичког устројства (архисема 'човек' – хиперсема 'социјалне карактеристике човека' – категоријална сема 'професија', интегрална сема 'занатство', диференцијална сема 'врста занатства'). Семантичке компоненте нижег ранга имају улогу диференцијалног семантичког знака, који одређује позицију лексема у микросистему именовања занатских радника. Принципи класификације лексема у уже скупове, микрогрупе, условљен је квалитативним семантичким елементима садржаним у творбеној основи (семе које носе информације о врсти материјала који занатлија обрађује / прерађује или о финалном занатском производу).

Транспарентност семантичке структуре у великој мери је условљена прозирном морфологијом *nomina professionis*. Радне именице интегрисане хиперонимом *занатли'ија* су деривати изведени препознатљивим творбеним моделима. Најзаступљенији деривациони принцип је турска именичка основа + турски суфикс *-и'ија* (*абаџи'ија*, *бојаџи'ија*, *јорганџи'ија*, *демири'ија*, *дограмаџи'ија*, *јемени'ија*, *казанџи'ија*, *калаџи'ија*, *кондури'ија*, *кујумџи'ија*, *ласџираџи'ија*, *мумџи'ија*, *муџавџи'ија*, *наљџи'ија*, *џенеч'ем'ија*,

ч'адърѝ'ија, фурниѝ'ија, шеч'ерѝ'ија, алваѝ'ија, бурнуѝѝ'ија, јорганѝ'ија). У овој поткатегорији именована изузетно високу продуктивност остварује творбени формант *-ѝ'ија*, који преузима превагу чак и када природа морфолошког споја захтева аломорф *-ч'ија*, па и у случајевима где му по пореклу није место (*ѝаѝуѝ'ија, екмеѝ'ија, симиѝ'ија*). Наставак *-ч'ија* одржао је аутохтону позицију у примерима *бич'акч'ија, сааѝѝч'ија, сандѝкч'ија, ч'умл'екч'ија, ч'анакч'ија, каљѝѝч'ија*. Доминација турских суфикса последица је снажне језичке интерференције на овом говорном подручју, која је нарочито испољена у сфери традиционалних заната и терминолошком систему који је прати. Други модел примењен у творби номинативних јединица у поткатегорији занатлија је домаћа именичка основа + суфикс *-ар* (*вал'авич'ар, јужсар, колар, оѝанчар, цревар, буч'кар, кожуар, гребенар, грнч'ар*). Усамљен је пример везивања овог творбеног форманта за глаголску основу (*влач'ар*), на коју се обично додаје агентивни суфикс *-ач'* (*ковач', ѝоѝѝкивач'*). Хибридне форме добијене су комбинацијама домаће основе и турског наставка (*гребенѝ'ија, млекарѝ'ија, дуанѝ'ија*) или турске основе и домаћег суфикса (*налбаѝѝин, касаѝѝин*). На значењском нивоу деривати овога типа показују двореферентност. Семантички садржај творбених основа реферира на врсту материјала, тип производа, процес рада или место где се рад одвија, док је творбеним формантом референција усмерена на човека који материју обрађује, прерађује или од ње нешто прави и производи. Немотивисана именована појављују се у малом броју и резултат су лексичког позајмљивања (*алач', казас, налбаѝѝ сарач', ѝѝабак*).

Микросистем номинација обртника карактерише се денотативношћу и једнозначношћу, са ретком појавом полисемије и синонимије унутар микрогрупа. Синоними се јављају као последица контакта (*ковач' / демиѝѝ'ија, грнч'ар / ч'умл'екч'ија, кожуар / ч'урч'ија*) или деривационог дублетизма (*гребенар / гребенѝ'ија, налбаѝѝ / налбаѝѝин*).

II. 12. ЛСПГ именица са хиперсемом 'услугне делатности'

II. 12. Сегмент људске делатности превасходно усмерен на пружање личних услуга грађанима а не на материјалну производњу подједнако доприноси економском просперитету заједнице. Привредни напредак умногоне зависи не само од производних активности, већ и од ангажовања у услужном сектору који обухвата различите типове занимања. У Призрену су почетком XX века, поред услужних грана занатства, биле заступљене струке које су покривале потражњу становништва у областима гостионичарства, кулинарства, поправки, чишћења, послуживања, личне неге и сл.

Лексичко-семантичка подгрупа именица са хиперсемом 'услугне делатности' обухвата номинације лица радно ангажованих у некој од непроизводних привредних грана. Номинати из ове поткатегорије углавном су професионално оријентисани на пружање стручне помоћи лицима којима је њихова услуга неопходна или на извршавање услуга онеме ко их за тај посао плаћа. Именовања економских субјеката из ове сфере евидентирана у Чемерикићевом лексикону сачињавају лексички микросистем који подлеже стандардној класификацији занимања. У вертикалној хијерархији хиперсема 'услугне делатности' припада нижем рангу и има интегрално-диференцијални карактер. На првом вишем нивоу хиперо-хипонимске организације је 'професија', изнад које се налази хиперсема високог ранга 'социјалне карактеристике човека'. Архисема 'човек' највиша је појмовна вредност којој су непосредно потчињене наведене социјалне категорије и која детерминише референцијално значење лексичких јединица са социјалним семантичким цртама. Категоријално семантичко обележје 'професија' маркира човека као носиоца занимања, док појмовно ужи семантички знак 'услугна делатност' своди лексичко-семантички обим професионалних номинација на специјалну област и сврстава их у лексички скуп на основу појмовне везе између човека и врсте услужне делатности којом се бави. Према врсти услуга које пружа носилац / ималац занимања се уско спецификује, а номинативне јединице се диференцирају у микрогрупе. Хиперсема 'услугне делатности' иманентна је свим члановима подгрупе. На нивоу микрогрупа кохерентност се постиже заједничком доминантном значењском компонентом, која радне именице повезује у семантички најужи лексички скуп. Диференцијални елементи постају водеће компоненте семске структуре лексичких јединица и носиоци микрогрупа: 'гостионичар', 'кувар', 'слуга', 'носач', 'чистач обуће', 'делатник у области неге и одржавања тела', 'делатник у области снабдевања водом', 'делатник у области комуникације', 'јавни објављивач'.

II. 12. 1. ЛСМГ 'гостионичар'

II. 12. 1. С обзиром на географски положај и економску развијеност, у Призрену је, као једном од важних балканских центара трговине, одржаван висок стандард услуга смештаја и исхране. У граду су ницале гостионице, које су биле у функцији како домаћег становништва, тако и оних који су са свих страна послом у град долазили или кроз њега пролазили. Крчме су биле главно стециште окупљања пословног света, средиште градског живота и јавне мисли. Коначишта су задовољавала потребе гостију – страних дипломата, трговаца, туриста, за квалитетним смештајем. Услугу преноћишта пружали су ханови, зграде са пространим двориштима где се истоварала

трговачка роба и са приземним просторијама које су се састојале од камених магазина, осигуране од пожара гвозденим вратима (Чемерикић). Постојало је неколико типова гостионица, по којима су њихови власници били језички маркирани.

Номинационе ознаке повезане поткатегоријалном појмовном вредношћу 'гостионичар' су *анџ'ија*, *мејанџ'ија*, *кавеџ'ија*, *ракиџ'ија**, *ч'еваџ'ија**.

Јован Праса анџ'ија. – *Лазе Дајке анџ'ије басџисал'е куч'у*.

И браџи му бија мејанџ'ија.

Раџиз кавеџ'ија.

Језгрена семантичка компонента која има улогу идентификатора јесте 'гостионичар'. Она је инхерентни елемент семске структуре свих чланова микрореда и кохезиони центар лексичког блока. Доминантно је семантичко обележје лексеме *анџ'ија* (тур. *hancı*), што је чини стожером микроскупа. Семантички јој је најближа лексичка ознака *мејанџ'ија* (тур. *teuhanesi*), дефинисана истом семемом „гостионичар“. Изнијанираност значења ове две јединице, која елиминише могућност апсолутне синонимије, има корена у пореклу мотивних речи. *Ан* је од тур. *han* < нперс. *hāne* „кућа“ (Петровић 2012: 46), а *мејана* је аутентична турска сложеница од перс. *teu* „пиће, вино“ и *hāne* „кућа“ (Škaljić 1966: 454). *Nomina loci* су пренеле своју семантику „гостионица, крчма“ из турског језика у српски призренски говор, са благом дистинкцијом коју у значење деривата уносе инференцијалне црте, а оне зависе од ванјезичког контекста, у овом случају засноване су на ширем дијапазону услуга које ханови пружају. Ти допунски подаци (гостионица у којој може да се џреноћи или у којој се служи вино) нису саставни део лексикографског описа, они чине идентификацију контексне употребљивости (Драгићевић 2007: 69). Са *анџ'ија* и *мејанџ'ија* семантички су инкомпатибилне јединице које у структури творбене основе имају по једну сему више, којом је конкретизован садржај радних именица: *кавеџ'ија* „онај који прави и продаје кафу“, *ракиџ'ија** „онај који прави и продаје ракију“ и *ч'еваџ'ија* „онај који прави и продаје ђевапе“. Прелазном семантиком, од уже „власник кафане“, где конкретизатор 'кафана' упућује на радњу у којој се кувала и продавала кафа, ка инваријантној „гостионичар“, центру микрореда прилази номинација *кавеџ'ија*.³¹⁵ Кафана је временом изгубила почетну намену и све више попримала својства гостионице, што је допринело делимичној десемантизацији професионалног именованја и уопштавању његовог првобитног значења. Према садржају услуге коју нуде потрошачима значењски се разилазе лексеме *ракиџ'ија* и *ч'еваџ'ија*. Разликовни елементи су семе

³¹⁵ Кувањем и послуживањем кафе у Призрену професионално су се бавили искључиво Турци (Чемерикић).

'ракија', односно 'ћевап', преко којих се дијагностикује врста гостионичара и веома прецизно спецификује тип услужне делатности којом се он бави.

II. 12. 2. ЛСМГ 'кувар'

II. 12. 2. Надређеном појму 'кувар' у српском призренском говору одговарају лексикализације *ашч'ија*, *ашч'ика*, *кувар** и *куварица**.

Сима Грџдан, ашч'ија. – Поруч'ија Јовану ашч'ије да га ч'ека.

По њурске куч'е ашч'ике су Циганке.

Със њџа кувара. – Н'ега ч'е га викау кувара (Реметић 1996: 451, 501).

Куварица (Реметић 1996: 347).

Особе које се професионално баве припремом хране, чије је основно занимање кулинарство номиноване су гендерно симетричним синонимским паровима *кувар* и *куварица*, *ашч'ија* и *ашч'ика*. Функционални паралелизам српских и турских номинација модернија је лингвистичка појава у односу на стање рефлектовано у Чемериќићевом лексикону, када су турцизми били употребно супериорнији, због чега им Чемериќић у свом речнику даје предност над домаћим еквивалентима. Уз синоним *кувар*, којим је протумачено значење речи *ашч'ија* (тур. *aşçı*, поред *ahçı*), стоји додатно појашњење „сопственик јавне кухиње где се готове и продају јела“ (Чемериќић), којим се истиче професионална маркација денотата. Женски корелати *куварица* и *ашч'ика* одржавају родни баланс у микрогрупи, који је потпуно нарушен у социјалној категорији 'професија'. Поларизација по полу је у овом скупу одржива с обзиром на природу посла који номинанти обављају. Управни део деривата смештен је у творбеним формантима *-ар* и *-ица*, који остварују вредност архисеме 'човек', односно хиперсеме 'носилац занимања', док су семантичке компоненте релевантне за прецизирање занимања садржане су глаголској основи *кув-*. Полна дистинкција успостављена је паралелном моцијом међу позајмљеницама *ашч'ија* и *ашч'ика*. Творбеним формантом *-ч'ика* прецизира се женска референција, а у овој поткатегорији моциони суфикси обележавају женску особу искључиво као представника занимања.³¹⁶

³¹⁶ Код Срба у Призрену лексема *ашч'ика*, има још једно, специјално значење: именује домаћицу која обавља редовне кућне послове, али као искусна и вична спремању јела у већим количинама, она је ангажована за тај посао приликом породичних свечаности када се очекује велики број званица. Иако за тај посао добија новчану надокнаду, указује јој се сва пажња и третира се као члан породице: о свадбама она уводи невесту у кухињу где ова обавља низ обичаја и бива даривана бошчалуком; о крштењу поред новца добија и пар чарапа или кошуљу (Чемериќић).

II. 12. 3. ЛСМГ 'слуга'

II. 12. 3. Језгрена компонента 'слуга' интегрише у микроред лексичке јединице *слуга*, *слушкиња*, *измечар*, *измеч'арка*, *жéна*, *мóмак*, *рòкѿар*, *арѿ'ија*.

Аѿ'а-Дана ѿраѿија слугу сьс коња да идеш у Зоч'ишиѿе. – Оч'е да ми зайовéда ка да сьм слуга њéгоф.

Домач'ица л'и сьм ја у вуј куч'у ели сьм свач'ија слушкиња? – Да ѿѿе служив дванéс слушкиње.

Дадо измеч'ару.

Узóсмо жéну да ни оѿере на рéку ѿкрóфце и ч'ерге. – У нашега Миѿе жéна расѿребује куч'у, жéна гóѿиви, жéна ѿере.

Море, да ѿрóсим за л'éба, а ѿѿу'а измеч'арка не бивам. – Док он скиѿаше сокаце маѿи му бéше ѿѿу'а измеч'арка.

Праѿија мóмка да ме вика.

Бѿја му рòкѿар, да узне бисáге, ч'ул и видѿло. – Погодѿја се за рокѿара. – Праѿија рокѿара.

Сѿма арѿ'ија. – Погодѿја новóга арѿ'ију. – Рéкни арѿ'ије да најóји коње.

Конституенти овог микроскупа ступају у различите међусобне парадигматске односе – хиперо-хипонимске, кохипонимске, синонимске, антонимске (мушко / женско), а неки се одликују и полисемичном структуром. Семантичку вредност хиперсеме 'слуга' реализује синонимски пар *слуга* и *измеч'ар*. Овакав тип синонимске везе карактеристична је последица непосредног међујезичког контакта. Са прасловенском речју *слуга*, која је прешла дуг историјски пут од колективне до радне именице (Skok III: 287), семантички кореспондира турска сложеница *измеч'ар* (тур. *hizmetkâr* < тур. *hizmet* „служба“ + перс. суф. *-kâr* „онај који ...“). И у овој лексичкој микрогрупи појављују се номинације за женска лица, што је језички рефлекс социолошког момента када је важила патријархално укореењена подела на мушко-женске послове и када је служење за новац у богатим кућама било уобичајени начин зараде и опстанка сиромашних девојака и очувања егзистенције њихових породица. Кућни послови (чишћење, прање рубља, припремање јела и сл.) били су резервисани за женску послугу, док су мушкарци били задужени за теже радове, углавном изван куће. Распоред послова утиче на дистрибуцију лексема у датом микросистему, у који су уврштене и женске номинације. Доминантну позицију у микрогрупи преузимају корелативни суфиксни пар *слуга* и *служавка*, и њихови синоними *измеч'ар* и *измеч'арка*. У вишејезичној средини интерференција је неминовна језичка појава, која у значајној мери утиче на креирање дијалекатске слике света Призренаца и на слојевитост призренског лексикона. У овом скупу експанзија синонима

рефлекс је, не само турског, већ и албанског лексичког утицаја. Високофреквентна лексема *рокџар* албански је семантички еквивалент (алб. *rrogтар*) српском *слуга* и турском *измеч'ар*. Чемерикићев пратећи материјал показује активно учешће албанизма у стилски неутралним говорним ситуацијама и живој комуникацији, иако поседује круто професионално значење „слуга, најамник“. Полисемична јединица *момак* у једном од својих бројних лексичких значења денотира особу која служи за плату. Радијалном полисемијом се из примарног значења „млад човек, младић“ у српском призренском говору развило терцијарно значење „слуга“, и то нерегуларним метафоричким механизмом – квалитативна компонента из основног семантичког садржаја 'млад' индуковала је значење „слуга“, што је оправдано ванјезичком чињеницом да је слуга обично младић. Други екстралингвистички фактор који учествује у развоју полисемије има социјалну подлогу, условљен је ситуационим контекстом, тј. произилази из директног обраћања особи која служи, па се на тај начин *момак* усталило у говору за означавање особе која је у социјално подређеном положају. Без обзира на прагматички елемент (лексема се „употребљава у ситуацији неравноправног статуса и приписује се оном који је по социјалном статусу нижи од свог саговорника...“ (Ристић 2004: 21), јединица има неутралну номинативну вредност. Номинација *арџија* (тур. *ahirci*) семантичким саставом одговара концепту *слуга*, орбитирајући у околужзгреној зони. Допунским денотативним компонентама усложњена је семска структура са централном семом 'слуга', репрезентована семемом „слуга који обавља послове у ару, коњушар“.

II. 12. 4. ЛСМГ 'носач'

II. 12. 4. Семантичку вредност 'носач' реализују истокоренски синоними *амал* и *амал'ин*.

Амал ч'е њи донесе. – Погодија јенога амала да му носи воду. – Амал'и не рабџаф дњнс, Бјјрам ги је. – И амал'и имаф дјушу.

Дјјсе га амал'ин ка њрку. – Без амал'ина не бива рабџа.

Морфолошким варијететима *амал* и *амал'ин* номинује се радник коме је занимање преношење терета. *Амал* је лексичко-семантичка позајмљеница из турског језика (тур. *hatal* „носач“), а форма *амал'ин* њена продужена, хибридна варијанта, која демонстрира потребу да се туђе речи „посрбљују“ укрштањем са домаћим наставцима.

II. 12. 5. ЛСМГ 'улични чистач обуће'

II. 12. 5. Значењски садржај „улични чистач обуће“ квалификује лексема *лусџраџија* у круг именовања радника у услужној делатности.

Бија лусџраџија у Феризович'.

Комбинација романске основе (итал. *lustrо* „средство за чишћење обуће“) и турског наставка *-ci / -ci* дала је у турском језику дериват *lustaci / lostraci*, у дијалекту *lustraci* (Петровић 2012: 197), који се раширио на Балкану у основном својству радне именице.

II. 12. 6. ЛСМГ ’делатник у области неге и одржавања тела’

II. 12. 6. У услужном сектору посебан тип услуга везан је за одржавање неге тела, а у Призрену су се пословима у овој области бавили *бѐрбер*, *бер-бѐрин*, *амаџи’ија* и *џѐл’ак*.

Брич’и се у Мураџиша бербѐра.

Млого ме намуч’и бербѐрин док ми извади зуб. – Руке му се осушиле џо́му берберину џи́о џе на̀грди џа́ко.

Ра́сим амаџи’ија. – Ма́рку Пу̀шићу, амаџи’ије.

Тенденција да се суфиксом маркира *nomina professionis* присутна је у пару номинација *бербер* (тур. *berber*) и *берберин*, којима се означава радник чија је примарна делатност бријање и шишање.³¹⁷ Посао бербера сматра се занатском струком, стога ове номинативне јединице могу подједнако припадати лексичко-семантичкој подгрупи ’занатство’, али смо их због специфичне природе делатности уврстили у круг пружања услуга. Појмовно блиска али без дубље семантичке везе са кохипонимским лексемама је номинација *амаџи’ија* (тур. *hamatçı*), са двоструким значењем „1. управник јавног купатила; 2. послужитељ у јавном купатилу“ (Чемерикић). Обе реализације обезбеђују јој место у поткатегорији ’делатник у области неге и одржавања тела’. Поткатегоријалну вредност ’сфера делатности’ имплицира зависни део деривата *амам* (тур. *hamam* „јавно купатило“), а типско, категоријално значење ’носилац занимања’ експлицирано је у творбеном форманту. Компонента локативне семантике, сема места ’хамам’ професионално повезује лексеми *амаџи’ија* са именовањем *џѐл’ак* „масер у хамаму“ (Чемерикић).

II. 12. 7. ЛСМГ ’делатник у области снабдевања водом’

II. 12. 7. Посебну микрогрупу у области услуга чине номинације обједињене појмом ’делатник у области снабдевања водом’ – *бунари’ија* и *ч’ешмеџи’ија*.

Бунари’ије сџм река да види џи́о је џо́му бунару. – Никола бунари’ија. – Јован Ч’икџиџар, бунари’ија.

Викџиџе ч’ешмеџи’ију.

Појмовна вредност мајстора чија је специјалност постављање водоводних инсталација и водоводне мреже у ондашњем Призрену одговарала

³¹⁷ За време турске владавине, бербери у Призрену су, поред основног посла, још и видали ране, вадили и лечили зубе. Бербери су били искључиво муслимани. Прва српска берберница отворена је 1900. године (Чемерикић).

би данашњем појму водоинсталатера. У савремени појмовни оквир потпуно се уклапа, са синхронијског становишта архаична, номинација *ч'ешмеџ'ија* „мајстор који ради чесме и водовод за њих“ (Чемерикић), с обзиром на то да у Чемерикићевом речнику *ч'ешма* (тур. *çeşme*) реализује значење („славина“) идентично стандардној семантичкој вредности јединице *чесма*, израженој семемом „метална цев кроз коју истиче вода, славина“ (РМС VI: 863). Актуелно је било занимање мајстора који израђује и поправља бунаре, именованог турцизмом *бунарџ'ија* (тур. дијал. *bunarcı*). Мотиватор значења *nomina professionis* је именица *бунар* (тур. дијал. *bunar*, поред *pinar*, *pınar*), чији се садржај „уска, дубока јама из које се вади вода“ (Чемерикић) слива у дериват и у својству зависног члана категорише га у одговарајућу тематску (услужну) област (област снабдевања водом), док се управним делом, тј. творбеним формантом *-џ'ија*, референција преноси на човека и остварује денотација имаоца занимања.

II. 12. 8. ЛСМГ 'делатник у области комуникација'

II. 12. 8. Службеник који прима и шаље телеграме, који рукује телеграфским апаратом носи назив *џел'играфч'ија*.

Тел'играфч'ија му бија сџн.

„Овај европски галицизам грчког порекла у Призрену је вероватно позајмљен непосредно из турског (тур. *telgrafçi*)“ (Петровић 2012: 273).

II. 12. 9. ЛСМГ 'јавни објављивач'

II. 12. 9. Семантичка компонента 'јавни објављивач' повезује услужне радне активности особе именоване турцизмом *џел'ал*.

Чемерикић раздваја сродна значења лексеме *џел'ал* (тур. *telâl*) и дефинише их посебним семемама, усложњавајући полисемантичку структуру речи: „2. варошки јавни викач који објављује службене вести; 3. викач који по улицама објављује смртне случајеве муслимана; 4. гласник“ (Чемерикић). Примарном реализацијом, према Чемерикићевој лексикографској евиденцији, *џел'ал* припада лексичко-семантичкој групи 'трговина'.

II. 13. ЛСПГ именица са хиперсемом 'трговина'

II. 13. Повољан географски положај обезбедио је граду на Бистрици статус транзитне трговачке зоне, преко које се одвијала трговина између приморске Албаније и централних делова Турске. У другој половини XIX века Призрен развија трговачке везе са Београдом, Скадром и Солуном, и проширује тржиште на Аустрију и Влашку. У Беч и Пешту извожени су сирова кожа, штављена кожа, вуна, козина, крзно, восак, дуван, а у Цариград се пласирало призренско свилено платно. Привредном развоју Призре-

на посебно је допринео интензиван трговачки контакт са Скадром, а након изградње железничке пруге на релацији Митровица – Солун 1883/84. године значајан економски партнер постаје Солун. Промет робе био је појачан за време панађура, који су у граду традиционално организовани четири пута годишње (на Спасовдан (5. јуна), о Малој Госпојини (8. септембар), за Аранђеловдан (21. новембар) и за Никољдан (19. децембар)). Призренски трговци су своју робу презентовали и на панађурима у Приштини и Серезу. Доминацију на тржишту ван граница Косова и Метохије преузели су српски трговци, што је допринело економској експанзији српске чаршије, али је изазвало незадовољство муслиманског трговачког света, који је у циљу економске борбе прекинуо односе са конкурентима. Бојкотовање српских радњи од стране муслимана и Албанаца католика трајало је са прекидима од 1897. до 1912. године, а протест је кулминирао 1904. године потпуним прекидом сарадње. Неповољним околностима за српски трговачки слој призренског грађанства придружио се и нови начин пословања са признаницама и зајмовима „под интерес“. Пословању и финансијском опоравку српске чаршије помогли су фондови за потпору, првобитно основани при црквама (Фонд цркве Св. Ђорђа у Призрену), претече првих банака и новчаних завода, који су оформљени после ослобођења 1912. године. Оснивање акционарских друштава допринело је интензивирању директне трговине са Солуном, где су српски трговци из Призрена отварали комисионе и шпедитерске радње, истичући се као добри трговачки посредници (Менковић 2013: 23–26).

Стање у призренској економији на размеђи два века оставило је трага на језичкој слици света носилаца дијалекта кроз регистар купопродајних термина, смисаоно обликованих у складу са представама о трговању као стратешки важном чиниоцу економског опстанка заједнице. Привредни идентитет града може се утврдити разоткривањем лексичког слоја који прати сегмент објективне стварности Призрена у одређеном историјском тренутку везан за процес размене робе и услуга, репрезентован језичким јединицама *т̄рговина* и *мишӣџерљк*. Центру појмовног круга означеног лексемом *т̄рговина* припадају вербализације са концептуалном вредношћу 'онај који се бави трговином', којима је у српском призренском говору суперординирана лексикализација *т̄рговац*.

Срдий̄ т̄рговац, љ̄разне бисаге. – Бог да те ч'ува од новога т̄рговца и новога Турч'ина.

Семантички опсег номинационе јединице *т̄рговац* покрива различите аспекте трговинског пословања и широку појмовну мрежу актера који учествују у трговини као радници, продавци сопствених производа, власници трговачких радњи, препродавци, трговачки посредници. Хипероним *т̄рговац* реализује денотативно-аксиолошки тип лексичког значења и улази у само језгро професионалних номинација. Апстрактум од прасловенског

**trgbь*, образован сложеним суфиксом *-овац*, опште творбено значење заснива на примарном етимолошком значењу творбене основе „roba koja se trguje“ (Skok III: 499).³¹⁸

Професионална десигнација трговаца детерминисана је врстом трговачког посла који обављају, као и врстом робе коју продају или препродају. Диференцијација у границама подгрупе спроведена је према компонентама нижег ранга, које дају ближу информацију о типу трговинских услуга и са архисемом и хиперсемом чине семантички идентификатор. Лексеме којима се идентификују номинати у области трговине појмовно су категорисане у микрогрупе ’трговац одређеном робом / продавац’, ’препродавац’ и ’трговачки посредник’.

II. 13. 1. ЛСМГ ’трговац одређеном робом / продавац’

II. 13. 1. Лексема *трговац* непосредни је надређени члан лексичко-семантичке парадигме, чији су елементи интегрисани семом ’трговац одређеном робом / продавац’, где је у улози идентификатора семантичког значења врста робе којом трговац тргује. У хоризонталној равни денотати су таксонимијски распоређени.

II. 13. 1. 1. Трговац мешовитом робом именује се једнокоренским синонимима *бакал*, *бакал’ин* и *бакалц’ија*.

Јован Ц’ак’овац бакал – У Ристе бакала.

У Арсе Ал’уша бакал’ина има масло дрвено.

Стефан алка-Ванкин с’ге бакалц’ија у Врбешћу, у Сирини’е.

Денотативну категоријалну семантичку вредност турцизма *бакал* (тур. *bakkal*) сужава допунска сема ’шпецерај’. Као термин оријенталне трговине *бакал* је у различитим творбеним варијантама присутан у свим балканским језицима (Skok I: 95), не напуштајући аутохтону семантику „трговац на мало колонијалном робом, намирницама“ (Škaljić 1966: 115). Изворно значење није нарушено додавањем домаћег наставка *-ин*, само је истакнута индивидуалност самосталног трговца, док се обликом са *-ија* трговцу – ситничару донекле приписује припадност занатској сфери.

II. 13. 1. 2. Диференцијална компонента ’поврће’ у семени „трговац поврћем“ обједињује именованја *баишч’еи’ија*, *баишч’еванц’ија* / *баишч’ованц’и’ија* и *зарзаватч’ија*, а посредно је присутна у значењу лексеме *босћанц’ија*.

Превари ме баишч’еи’ија, даде ми бајати салати.

Десћан баишч’еванц’ија има и нове красћавице. – А шћо не бија он? Дори и баишч’ованц’ија, ња и шћуј њрокојсја.

Ч’ема заврзатч’ија.

³¹⁸ У секундарном значењу „mjesto gdje se trguje“ *трг* је на Косову потиснут турцизмом *чаршија* (Skok III: 499).

Раџим босџианџија. – Босџианџија њродава красџиавиџе.

Сви конституенти микрореда потичу из турске терминологије вртларства и припадају истој ономасиолошкој бази, творбеном типу *nomina professionis*. Морфолошки и семантички еквиваленти *баџич'еџија* и *баџичеванџија* полисемичне су лексеме које ланчаном полисемијом развијају сложену семантичку структуру „1. онај који узгаја поврће, баштован; 2. продавац поврћа, пиљар“ (Чемерикић). Из примарног садржаја логичним следом реализовало се секундарно значење, пратећи појмовне манифестације изванјезичке стварности и оријентире професионалног деловања номината. Јединица *баџич'еџија* адаптација је турске радне именице (тур. *bahçeci*), прозирног мотивационог смера, настала простим додавањем суфикса на творбену основу. У формирању семантике деривата именица *баџич'а* учествује секундарним семантичким садржајем који има у српском призренском говору „њива где се гаји поврће“ (Чемерикић). Компликованији је пут од основне речи ка деривату *баџичеванџија* / *баџичеванџија* (тур. *bahçivan + ci*), с обзиром на то да је творбена основа мотивисана реч, формирана у изворном језику помоћу персијског наставка *-van* (Skok I: 118–119). Творбени формант *-ci* је или преузет директно из турског језика у оквиру непотврђене дијалекатске форме *bahçivanci* или је накнадно додат као домаће образовање (Петровић 2012: 72). Транспарентну морфолошку и значењску структуру имају изведенице *зарзаватџија* (тур. дијал. *zavrzavatçi*) и *босџианџија* (тур. *bostanci*), при чему тематска припадност творбене основе одређује њихову поткатегоријалну вредност, а творбени формант их категоријално детерминише. Цео семантички садржај мотивне именице (*зарзаватџија* „поврће, зелен“) улази у значење професионалне номинације *зарзаватџија* и семантички га нијансира у односу на именовања *баџич'еџија* и *баџичеванџија*. Блага диференцијацију уноси допунска сема 'зелен' која упућује на поједине сорте поврћа (шаргарепу, першун, паштрнак и сл.). Лексема *босџианџија* корелира са осталим члановима реда секундарним значењем и другостепеном семантиком, јер се мотивна именица *босџиан* односи на посебне врсте повртарских производа (лубенице и диње).

II. 13. 1. 3. Продавац брашна означен је именичком лексичком јединицом *брашњар*.

Бџе њоша да џзнем ма̀ло брашњо у Сади́ка брашњара.

Разликовни семантички елемент 'брашно' условљава усамљену позицију лексеме *брашњар* у поткатегорији 'трговац / продавац', што не утиче на централни статус који заузима у лексичко-семантичкој парадигми. Номинација је добијена типичним наставком за грађење радних именица

-*ар* у комбинацији са целом основом *брашњо-* (прасл. **boršъno*)³¹⁹, у којој су смештене компоненте доменски важне за професионалну квалификацију човека.

II. 13. 1. 4. Значењска компонента 'кожа' регулише кохипонимијски однос именовања *кѡџар* према осталим члановима подгрупе.

Тѡма Дрнѡи кѡџар.

У градском говору Призрена лексема *коџар* остварује моносемичну структуру, денотирајући искључиво трговца кожом (не и човека који обрађује кожу, за чију се денотацију користи турцизам *ѡѡабак*). Семантика деривата *коџар* обједињује значењски садржај мотивне речи (*коџа*) и значење творбеног форманта *-ар*, са двоструком референцијом, при чему први референт (творбена основа *коџ-*) садржи податке о врсти материјала природног порекла, а други сугерише на носиоца занимања – трговца.

II. 13. 1. 5. Појмовну блискост испољавају кохипоними *дрвар* и *ч'ерестѡец'ија*, која је на семантичком нивоу репрезентована заједничком компонентом нижег ранга 'дрво'.

Тѡј дрвар од Блаце доѡѡера ми ѡри кѡла шумѡве дрва. – Јѡному дрвару од Манастѡирице сѡм ѡоруч'ија да ми донѡсе два-ѡри ѡвара ч'иралѡце.

Семски састав класификује лексеме *дрвар* и *ч'ерестѡец'ија* у исту микрогрупу, али блокира синонимски однос међу њима. Обе професионалне номинације идентификоване су у сфери трговине дрвеним сировинама – *дрвар* „особа која продаје дрва“, *ч'ерестѡец'ија* „особа која тргује дрвеним грађевинским материјалом“ (Чемерикић). Значењска дистинкција потиче из садржаја мотивних речи (*дрво* „сасечена дрва“, тур. *kereste* „дрвена грађа“). Структура турске изведенице *keresteci* репрезентује класичан дводелни творбено-семантички модел: творбена основа – цела мотивна реч која носи информацију о врсти материјала + творбени формант *-ci* у којем је складиштена компонента 'носилац занимања'. Турска реч је попримила фонетске карактеристике дијалекта примаоца и облички му се прилагодила (*ч'ерестѡец'ија*), без икаквих семантичких модификација.

II. 13. 1. 6. Трговац старим стварима, старинар, означен је лексичком јединицом *ѡел'ал*.

II. 13. 2. ЛСМГ 'препродавац'

II. 13. 2. Поткатегоријалној појмовној вредности 'препродавац' припадају лексеме *ч'арѡ'ија* и *маѡраѡаз / маѡраѡас*.

³¹⁹ Према записима С. Реметића лексема *брашњо* у Призрену функционише у три фонетска лика *брашњо*, *брашњ'о* и *брашњѡ*, при чему је медијална сонантска група *-шн-* асимилационим путем дала *-шњ-* (Реметић 1996: 173). Чемерикић бележи само варијанту *брашњѡ*, која је у Призрену аутохтона, док су друге две последица отврдњавања гласа *њ* или *ѡ* утицаја књижевног језика у новије време (Реметић 1996: 143–150).

Ч'арџи'ија, њродаде онуј коџу шџо гу куџи оџоч и ч'арџи два грџоша.

Маџраџази су и он и она, ама она, ч'џни ми се, џо маџраџаз. – Маџраџаз ч'џвек.

Назив за препродавца робе *ч'арџи'ија* мотивисан именицом турског порекла *ч'ар* (тур. дијал. *çar*, поред *kâr* „зарада, добит, корист“), настао је, највероватније, у домаћим условима (Петровић 2012: 285). Грађење радне именице у српским дијалектима од позајмљене основе и преузетог туђег наставка условило је флексибилнију семантику деривата у народним говорима.³²⁰ Чемерикић региструје реч, али је не дефинише, па је за прецизирање њене семантичке вредности у Призрену релевантан синтаксички контекст у којем је употребљена. Богатији семантички садржај од лексеме *ч'арџи'ија*, која лексички одговара логичком обиму надређеног појма 'препродавац', има *маџраџаз* (тур. *matrabaz / matrapaz / madrabaz*) „препродавац, накупац стоке, џамбас, црноберзијанац“ (Чемерикић). Трговачко деловање номината конкретно је усмерено допунским компонентама нижег ранга ('накупац стоке', 'џамбас', 'црноберзијанац') на препродају стоке, нарочито коња, и на неlegalно стицање зараде. Негативни денотативни карактер семантичке структуре укључује компоненту објективне оцене ('такво занимање је лоше'), која је иманентна информативном семантичком садржају и потенцијални стимуланс за развијање експресивног аспекта значења.³²¹

II. 13. 3. ЛСМГ 'трговачки посредник'

II. 13. 3. Лексичко значење „трговачки посредник“ реализује синонимски пар *сџмсар* и *комисиџнар*.

Доџа комисиџнар оџи Сџлун да бџре џџасил'.

Елементи микрогрупе повезани семантичком компонентом 'посредник' уже денотирају радника у области трговине, чија је делатност усмерена на посредовање при куповини или продаја. Комисиџни начин трговине При-

³²⁰ Јужноморавска говорна зона познаје изведеницу *џарџија* у општем значењу „трговац, онај ко зарађује тргујући“ (Митровић 1992: 390; Златановић 2011: 483). Лесковачки говор познаје још једно значење ове речи – „штедиша“ (Митровић 1992: 390), док се у Врању користи и у обличкој варијанти *џарџија* (Златановић 2011: 483). На косовско-метохијском ареалу *џарџија* има специфичнију денотацију „прекупац, препродавац, онај који купи какву робу у намери да је препрода и на њој што заради“ (Елезовић II: 365). Могуће је да на дијалекатском терену долази до семантичког укрштања, с обзиром на то да је семантичко тежиште на заради од трговине, без обзира да ли се ради о регуларној продаји производа или купопродаји робе.

³²¹ Имплицитне конотативне компоненте, које произилазе из незаконитих трговачких послова и негативно маркирају особу која се таквим активностима професионално бави активирају се у специјалним комуникативним условима и емотивно модулирају примарно значење, измештајући га у домен моралне карактеризације човека, те на тај начин номинација *маџраџаз* добија ново, секундарно, експресивно значење „варалица, препредењак“ (Елезовић I: 393).

зрен је успоставио са Солуном, а нови облик трговачке сарадње створио је потребу да се означе лица која су учествовала у посредничком пословању. За њихово именовање преузети су трговачки термини из других језика – *sim-sar* (тур. *simsar*) и *комисионар* (итал. *commisione*). У градском призренском говору турцизам и романизам функционисали су као потпуни семантички еквиваленти, са благом употребном доминацијом лексеме *комисионар*.

II. 14. ЛСПГ именица са хиперсемом 'превоз'

II. 14. Смисаони и садржајни обим лексичко-семантичке подгрупе са хиперсемом 'превоз' базира се на традиционалним облицима транспорта путника и робе у Призрену. Крајем XIX и почетком XX века у овом метохијском граду били су развијени друмски и железнички саобраћај, који као оптимални модели услужне привредне гране која се бави превозом путника и робе улазе у саму базу концепта *џрансијорџи*. На појмовном плану, врсте саобраћаја и транспортних средстава образују сложени фрејм, који обједињује материјалне реалије из сфере превоза, али и елементе интегрисане компонентом 'превозник'. Потфрејм 'превозник' манифестује се именичким лексичким јединицама у оквиру лексичко-семантичке подгрупе са архисемом 'човек' и хиперсемом 'превоз', која се, пратећи изванјезичку диференцијацију у области саобраћаја, грана у вертикално организоване микрорупе са надређеним семантичким елементима 'превозник у друмском саобраћају', 'превозник у воденом саобраћају', 'превозник у железничком саобраћају'.

II. 14. 1. ЛСМГ 'превозник у друмском саобраћају'

II. 14. 1. Хронолошки оквир Чемериџићевог лексичког корпуса припада историјском раздобљу када се у Призрену још нису појавила моторна возила и када се друмски транспорт одвијао једино помоћу запрежних превозних средстава. Разне врсте коњске запреге омогућавале су ефикасни превоз људи и робе на краћим релацијама. Дистинктивне компоненте 'превоз људи' и 'превоз робе' формирају два микрореда у оквиру микрогрупе 'превозник у друмском саобраћају'.

II. 14. 1. 1. Диференцијална сема нижег ранга 'превоз људи' као разликовно семантичко обележје у поткатегорији друмског превоза имплицитно је садржано у значењској структури номинационих јединица *сџремџи 'џја* и *џајџионџи 'џја*.

Сџремџи 'џја бија, сџрџм џџераја.

Јован алка-Ванкин џајџионџи 'џја.

Поткатегоријална семантичка вредност лексема оцењује се на основу значења творбених основа *сџрем-* „двоспратна коњска кола на федере

с арњевима, без седишта, за превоз путника, кочије“ и *īajīion-* (тур. дијал. *payton*, поред *fayton*) „двоосовне кочије, фијакер“. Идентификација значења мотивних именица преко интернационализма *кочије* упућује на истозначност деривата *сīремци’ија* и *īajīionци’ија*, међутим, описне Чемерицићеве интерпретације откривају да је стрем простија варијанта запрежног превозног средства у којем су путници седели на поду скрштених ногу.³²² Од њих изведене професионалне номинације Чемерицић дефинише творбеним значењем – *сīремци’ија* „онај који вози стрем, кочијаш“, *īajīionци’ија* „онај који вози фијакер, фијакерист“. Творбени формант *-ија* их квалификује у социјалну категорију ’носилац занимања’.

II. 14. 1. 2. Семантичка ознака ’превоз робе’ експлицирана је у семантичком садржају именица *арабац’ија* и *ч’ирац’ија*.

Погодија сам арабац’ију да ми ѿренесе ч’ерамиде. – Даде арабац’ије да му однесе ѿсму. – Кола не су његове, он је само арабац’ија.

Ч’ирац’ија ошера ѿуна кола. – Гига ч’ирац’ија.

Једнозначна лексема *арабац’ија* (тур. *arabacı*) „особа која се бави превозом робе; кириција са својим колима“ семантички кореспондира са примарним значењем полисемичне лексеме *ч’ирац’ија* „особа која се бави превозом људи или робе на својим коњима или колима“ (Чемерицић). Значењске структуре ових *nomina professionis* једним делом се потпуно поклапају. На периферији семске организације појављују се изванјезички условљени елементи у виду допунских компонената значења. Код именовања *арабац’ија* они се испољавају у наглашавању чињенице да арабација, као и кириција, у свом власништву може да поседује кола којима превози робу, што аутоматски разоткрива и други садржински слој – обично изнајмљује туђа кола за овакву врсту услуге. Називом за запрежна кола на два точка мотивисана је у турском језику лексичка ознака за онога ко на араби преноси робу. Садржај именице *ч’ирац’ија* у денотацији имаоца занимања у области теретног транспорта укључује компоненту више (’превоз људи’), којом је у значење транспонована још једна врста услуга у домену рада кириција.

II. 14. 2. ЛСМГ ’превозник у воденом саобраћају’

II. 14. 2. Микрогрупи ’превозник у воденом саобраћају’ припадају професионалне номинације *цкел’ем’ија* и *и’емци’ија*.

Ниједна од две лексеме се не уклапа у привредну слику Призренаца и њен транспортни терминосистем, па отуда нема потврда из говора које би илустровале ситуационо-комуникативни контекст употребе ових лексема. Неравномерна дистрибуција ова два кохипонима у српском призренском го-

³²² Чемерицић у одредници *сīрем* додаје и податак да је касније, појавом аутомобила, стрем изгубио првобитну намену, те се махом користио за пренос робе.

вору последица је реалних географских и економских услова у којима се град развијао. У Призрену није могло бити лађара, тако да лексема *џ'емиџ'ија* (тур. дијал. *semi* „брод, лађа“, поред *gemi, gemici*), оријентисана углавном на морски вид воденог саобраћаја, припада више књижевном стилу, што и сам Чемериџић поткрепљује изводима из путописне прозе и примером из народне песме (*Па говори Сџефан, лудо деџе: / „Ч'емиџ'ија, брајџе нероџ'ени“*). *Џкел'еџ'ија* је, такође, преузет из других лексичких система са дијалекатском африкатизацијом, с обзиром на то да у Призрену скела није било, а самим тим ни особа које њима рукују.

II. 14. 3. ЛСМГ 'превозник у железничком саобраћају'

II. 14. 3. Из Чемериџићеве хронолошке перспективе најмлађа врста саобраћаја на територији Призрена и околине јесте железница, па отуда и оскудност номинација у микросистему железничког превоза. Пруга Митровица – Солун, отворена 1874. године, значајно је допринела развоју путничког и теретног транспорта на Косову и Метохији. Воз је постао најефикасније превозно средство у међуградском и интернационалном саобраћају, повезујући места унутар државне границе и косовско-метохијске градове са Скопљем и Солуном. Железничка пруга стигла је у Призрен тек шездесетих година XX века, тако да је корпус који прати овај вид саобраћаја у Чемериџићевом лексикону веома оскудан.³²³ Професионалну номинативну јединицу *машиџнис** налазимо у новијим изворима.

Машиџнис не доџа (Реметић 1996: 442).

Језичка ознака за особу која управља локомотивом припада релативно модернијем лексичком слоју, на шта указује латинизам у основи (лат. *machina*) и ретки дијалекатски тип творбе на *-ис(џ)*.

II. 15. ЛСПГ именица са хиперсемом 'пољопривреда'

II. 15. Примарна грана привреде није доминантна у условима чаршијског живота, али је заступљена на периферији града и његовом непосредном окружењу, где су се налазила имања призренских ага и спахија, чију су земљу обрађивали надничари. У околини Призрена и читавом срезу пољопривреда је основни сектор привредне производње. Природно-географски услови метохијске котлине погодују развоју земљорадње, па је ово подручје изузетно повољно за узгајање житарица (пшеница, овас, јечам,

³²³ Ова чињеница не значи да Призренци нису користили предности железничког саобраћаја, напротив, новоотворена пруга Митровица – Солун умногоме им је олакшавала комуникацију са осталим градовима на Косову и ван граница Косова и Метохије. Ову тврдњу поткрепљује илустративни материјал из Чемериџићевог речника којим је пропраћена одредница *маџина* „воз“ (*Ми а на сџаџиџон, а маџина оџиџде; Тамџн ми на сџаџиџон, а маџина оџиџде*).

раж, кукуруз), поврћа (кромпир, пасуљ, лук, купус, краставац, бостан), винове лозе и неких сорта воћа. Падине Шаре и Проклетија оптимални су терен за екстензивно сточарство, посебно за узгој оваца, говеда, бивола и коња. По ослобођењу јужних крајева Србије у Првом балканском рату на Косову и Метохији су спроведене аграрна реформа и колонизација са циљем решавања економско-социјалног питања сиромашног, беземљашког сељаштва и укидање великих поседа, кметских и феудалних односа (Павловић 2010: 99, 101–102). Социјалне и економске промене које су подстицале пољопривредну производњу и рурални развој у периоду од 1918. до 1941. године учиниле су да сеоско становништво егзистенцију заснива на обради властите земље и узгоју стоке, али и поред залагања државе да колонизаторском политиком и аграрним задругама привредно ојача југ Србије, сиромаштво је неретко приморавало досељенике да раде за надницу на туђим имањима или да, поред пољопривредних, обављају додатне послове (Павловић 2010: 107). Историјска слика сељака у феудалном систему и након његовог пропадања, као и његовог прилагођавања новим друштвеним и политичким околностима, кореспондира са језичком стварношћу градског призренског говора из периода друштвених превирања на размеђи два века. Комуникација између околних села и града Призрена успостављала се првенствено на купопродајној релацији, на размени пољопривредних производа за новац или услуге. На тој кооперативној равни конструиран је систем аграрних и сточарских народних термина који корелирају са појмовном сфером пољопривредне делатности у призренском крају. Народна терминологија традиционалне пољопривредне производње инкорпорирана је у општи лексикон носилаца призренског говора као лексичко-семантички уређени микросистем систематизован у мање лексичке блокове (лексика ратарства, лексика повртарства, лексика воћарства, лексика виноградарства, лексика сточарства, лексика пчеларства).³²⁴ Лексичко-семантичку подгрупу

³²⁴ Традиционална терминолошка лексика привређивања прилично је заступљена у дијалекатским лексиколошким истраживањима на српском језичком простору – ратарство и повртарство (Букумирић (1983): *Из рајарске лексике Гораждевца (код Пећи)*); Бошњаковић (1988): *Из рајарске терминологије Срема*; Бошњаковић (1991): *Из рајарске терминологије Срема (потпа инструмент)*; Драгин (1991): *Рајарска и њоврјарска терминологија Шајкашке*; Марковић (1996): *Из њоврјарске лексике Зайлања*; Марковић (1997): *Јужноморавска њоврјарска лексика*; Вукићевић (2007): *Рајарска лексика у Доњој Грузији*; Милошевић Петровић (2009): *Рајарска и њоврјарска лексика села Дебелице*); виноградарство (Кашић (1971): *Виноградарска лексика у Срему*; Урукало (1982): *Виноградарска лексика Брајшиковаца*, Богдановић, Вељковић (2001): *Жујски виноградарски речник*); сточарство (Божовић (1984): *Сточарска лексика Ибарског Колашина*; Бошњаковић (1985): *Пасијирска терминологија Срема*; Букумирић (1992): *Пасијирска лексика села Гораждевца*; Ракић Милојковић (1993): *Пасијирска терминологија Кривовирског Тимока*; Јашовић (1997): *Пасијирска терминологија Пећког Подгора*; Јоцић (2005): *Сточарска лексика села Лозана*; Вуковић (2007): *Лексика коњарства у Горњем Засјору*; Црњак (2007): *Терминологија овчарства у околини Лактиша*;

именица са интегралном семом 'пољопривреда', хиперсемом 'професија' и архисемом 'човек' конституишу микрогрупе са кохезионим елементима 'земљорадник' и 'сточар', које се даље раслојавају на микроредове, пратећи природу појмовне сфере и базичну тематску поделу унутар ње.

II. 15. 1. ЛСМГ 'земљорадник'

II. 15. 1. Номинационе јединице повезане интегрално-диференцијалном семантичком компонентом 'земљорадник' формирају синонимски ред *земл'еделац*, *ч'ифч'ија* / *чивч'ија*, *чифл'икар*, *аргаї* и *аргаїин*, са стожером *земл'еделац*, који је истовремено хипероним подређеним члановима микрогрупе уже денотације.

Занайл'ије и земл'еделци биднал'е.

Јефїушов ч'ивч'ија Анц'елко.

Аргаї ми коїа лџзе. – Вал'аф ми два аргаїа. – Даде л'и аргаїима ракију? – Погодија аргаїе да му оїрашиф колџмбоч'.

И аргаїин да бїднем, іџ арно, зе н'ега да га мџл'им. – Ч'е ми вал'аф два-їри аргаїина за у њиву.

Особа чије је главно занимање обрада земље, узгајање култивисаних биљака и производња сточне хране, номинује се сложеном лексемом инваријантног значења *земл'еделац*. Први елемент сложенице реферира на земљу као подлогу пољопривредне делатности, а други семантички упућује на човека као вршиоца радње / носиоца занимања ('онај који обрађује земљу'). Применом композиционо-деривационог творбеног модела именичка творбена основа (*земл-*) + глаголска основа (*дел-*) + суфикс (*-ац*) добијена је радна именица ширег семантичког обима, која значењски покрива делатнике у посебним областима земљорадње. У односу на кохипониме *ч'ифч'ија*, *чифл'икар*, *аргаї* и *аргаїин*, *земл'еделац* заузима централну позицију логичким обимом свога значења. Захваљујући фундаменталној појмовно-логичкој вредности 'особа која обрађује земљу', садржаној у семантичкој структури творбених парова *ч'ифч'ија* и *чифл'икар*, *аргаї* и *аргаїин*, развија се синонимска веза међу свим члановима реда. Именовања *ч'ифч'ија* и *чифл'икар*, *аргаї* и *аргаїин*, за разлику од агентивне и професионалне семантике какву експлицира *земл'еделац*, носе превасходно социјално семантичко обележје у свом значењском садржају (*ч'ифч'ија*, *чифл'икар* „зависни, потчињени сељак, кмет који обрађује агинску земљу“; *аргаї*, *аргаїин* „радник који ради за надницу на туђем имању“), што их позиционира на крајњу периферију ЛСГ *їрофесија* где се она пресеца ЛСГ *социјални сїаїиус*. Од две различите творбене основе добијене су лексичке ознаке за кмета који

Недельков (2009): *Архаична їчеларска лексика у Војводини*; Недельков (2010): *Из војвођанске їчеларске їреминологије*; Црњак (2011): *Пасїирска лексика лакїишког краја*).

ради на читлуку, које функционално припадају турском аграрном систему и у речник су транспоноване ретроактивно. *Ч'ифч'ија* је домаћа адаптација турске номинације *çiftçi*, док је форма *чифл'икар* настала додавањем агентивног наставка на мотивну именицу *чифл'ик* „феудални посед“. Једнокоренска именовања *аргаи* и *аргаиин* балкански су грецизми, који чувају етимолошку везу са грчким *ἐργάτης* „надничар“ (Skok I: 59). Висока употребна вредност оба морфолошка лика, документована богатим материјалом из живог говора, условљена је ванјезичком објективном стварношћу и сведочи о актуелним друштвеним приликама и тешком социјалном и материјалном положају метохијског сељака.

Организација субординираних конституената микрогрупе спроведена је по принципу вертикалне хијерархије, а диференцијација је извршена према семантичкој ознаци која садржи информацију о грани земљорадње, односно врсти биљне културе коју земљорадник гаји. Чемерицићев материјал лексички покрива ратарство и виноградарство, укључујући и именовања типа *potina agentis*. С обзиром на природу делатности која подразумева ратарске активности које се не могу окарактерисати као трајно занимање човека, обављање сезонских послова денотате сврстава у категорију вршиоца радње.

II. 15. 1. 1. Инвентар лексема ексцерпиран из коришћене речничке грађе и *Регистра речи из Призрена* С. Реметића којима се именује особа која се бави радовима у пољу дистрибуиран је према појмовној подели ратарства на повртарство, гајење бостана и индустријских биљака и житарица. Номинационе јединице су издиференциране према дистинктивној семи 'врста биљне културе' или на основу семантичке компоненте којом је исказана врста ратарског посла.

II. 15. 1. 1. 1. Особа која се бави гајењем поврћа у српском призренском говору номинује се једнокоренским синонимским паром *башч'еванц'ија* / *башч'ованц'ија* и *башч'ем'ија*.

Бија њрво башч'еванц'ија ња њосл'е њродаваја дуан на Баждарану. – Душан башч'ованц'ија.

Којшије су, и он је башч'ем'ија, башч'е ги су јено до друго.

Семантичка доминанта 'поврће' има функцију разликовног елемента у полисемантичкој структури лексема *башч'еванц'ија* и *башч'ем'ија*, која их дистанцира од осталих јединица и у поткатегорији пољопривредне производње и у области трговине.

II. 15. 1. 1. 2. Диференцијална сема 'бостан' спецификује занимање земљорадника означеног именичком лексемом *босџанц'ија*.

Расим босџанц'ија.

Примарном семантиком *босџанц'ија* улази у састав лексичко-семантичке подгрупе са хиперсемом 'пољопривреда', из које се према појмовној

каузалности ланчано развија секундарно значење „продавац бостана“, које лексему квалификује у лексички скуп са хиперсемом ’трговац’.

II. 15. 1. 1. 3. Семантичка компонента ’дуван’ језичко је средство којим лексема *дуанци’ија* обезбеђује варијантност поткатегоријалног значења.

Не држим на њамаи ни јенога рисјанина да бија у шурско време дуанци’ија, демек да садија дуан.

Узгајање биљке је иницијална делатност у процесу производње, прераде и продаје дувана. Све етапе у обради ове биљне културе захтевају радно ангажовање човека у различитим привредним сферама – пољопривреди, занатству, трговини. Отуда платисемичност у семантичкој интерпретацији номинације *дуанци’ија* и полисемичност њене семантичке структуре „1. особа која се бави узгојем дувана; 2. мајстор који крижа дуван у својој радњи и продаје га; продавац фабричког дувана и цигарета“ (Чемерикић).

II. 15. 1. 1. 4. Именовање у домену узгоја житарица везано је за процес убирања плодова са жетвених поља. Именица којом се означава кошење и скупљање жита (*жсеїва / жњеїва*) мотивисала је у српском говору Призрена лексичке јединице којима се номинују учесници у овој врсти земљорадничких послова – *жсеївар**, *жсеїварка**, *жсеїварица**.

Донел’е л’еба жсеїварима (Реметић 1996: 515).

Жсеїварицо мајкина (Реметић 1996: 515).

II. 15. 1. 2. Номинације тематски везане за област виноградарства односе се на финалну фазу у одгајању винове лозе. Радници ангажовани за бербу грожђа именују се девербативима *берач’* и *берач’ица*.

Погодија берач’и да му обереф лојзе. – Ч’ескин берач’ набраја њун кофин грорје за јен ч’с.

Ајте, мори, берач’ице, шито не зайојете нишито, бива ли винобере тиако у гљо?

У свести носилаца дијалекта лексичке јединице *берач’* и *берач’ица* имају јасну референцију, њима се језички означава онај / она који / која бере грожђе. Допунска сема ’грожђе’ конкретизује широк семантички опсег глагола којим се обележава процес (’бере’), што *nomina agentis* ситуира у одређени појмовни контекст (виноградарство). Деривати сужавају значењску перспективизацију мотивног глагола, сводећи своју терминолошку и лексичку вредност на једну пољопривредну област. Активно учешће жена у сезонским земљорадничким пословима на језичкој слици света представљено је моционим паром радних именица. Првостепени дериват за именовање мушког номината послужио је као основа за извођење женског лексичког еквивалента.

II. 15. 2. ЛСМГ 'сточар'

II. 15. 2. Грана пољопривреде која се бави узгојем домаћих животиња у циљу добијања производа и сировина за људску употребу (храна, кожа, вуна) представљена је на дијалекатској слици човека номинацијама интегрисаним надређеним појмом 'сточар' без одговарајуће лексикализације у српском призренском говору. Семантичка компонента агентивног карактера 'чувар / онај који чува' заједничка је свим члановима микрогрупе, док семе које садрже информацију о врсти стоке идентификују сточара као носиоца конкретног занимања. Терминосистем сточарства уграђен је у општи призренски лексички фонд захваљујући комуникативној вредности коју номинационе јединице остварују у говору. У Чемериџићевом лексикону оне су дефинисане творбеним значењем и имају прозирну творбено-семантичку структуру, која обезбеђује једноставно детектовање деривата.

II. 15. 2. 1. Микросистем именовања особа које чувају говеда конституишу лексеме шире семантике *говедар*, *говедарка* и *говедаруша* и варијантни називи *воловар* и *биволар*.

И оџац му бија грацки говедар. – Погоди'е новога говедара.

Док била у село, била говедарка, а кд се удаде у град уч'ини се гост'ој'а.

Док била дома, била говедаруша. – У кума-Томе џурил'е за говедарушу њуј с'шарџу кума-Симину ч'ерку ишо била у нас.

Погодија се за воловара.

Говедар, биволар, све му искач'а на јено.

Семантичка компонента 'говедо' позиционира номинационе јединице *говедар*, *говедарка* и *говедаруша* на виши хијерархијски ниво с обзиром на семантичку општост и садржајни обим (*говеда* „опште име за бика, вола, краву и теле“). Именица *говедар* се у хиперо-хипонимској парадигми понаша као надређени члан лексичког скупа и преузима улогу хиперонима у односу на јединице *воловар* и *биволар*, чија основа реферира на мужјака (*вол* „мушко говече“), односно врсту говечета (*бивол* „Bubalus“).

Секвенце из свакодневне комуникације којима Чемериџић илуструје разговорну стилску употребу ових лексема у градском призренском говору потврђују њихову дуалну категоријалну природу – припадност *nomina agentis* и *nomina professionis*. Ситуациони оквир ствара појмовну подлогу за афирмацију потенцијалног професионалног карактера радних именица који се реализује у одговарајућем контексту. Референтност се са вршиоца радње преноси на носиоца занимања, а то су мушке или женске особе чија је основна делатност чување говеда. Гендерни паралелизам има основа у објективној стварности, јер су и жене за новчану надокнаду чувале говеда имућнијих сеоских домаћина. Мовирани фемининум *говедарка* и њен творбени еквивалент *говедаруша* добијени су од облика за мушки род и на морфолош-

ко-семантичком плану функционишу као другостепени деривати неутралне денотације. Номинације *воловар* и *биволатр* немају моционог еквивалента, што се, такође, може објаснити изванјезичким факторима. Лексема *биволатр* има транспарентан мотивациони смер, где се препознају именица *биволатр*³²⁵ као творбена основа и творбени формант *-атр*, као носилац категоријалног значења. Истим наставком формиран је и облик *воловар* од плуралске основе именице *вол*.

II. 15. 2. 2. Диференцијални семантички елемент 'овца' у синонимски ред повезује номинације *овч'атр* / *офч'атр*, *ч'обан* и *ч'обанин*.

Пройаднала Шар-џланина, њриџиснала џри офч'атра, џри офч'атра, џри ч'обана (нар. песма).

Од Тојојане Сул'еман ч'аја узе за ч'обане ојанце (из тефтера).

Погодисмо ч'обанина за мајлске козе.

Фрагмент преузет из народне песме показује да лексеме *овч'атр* и *ч'обан* имају подједнаку функционалну и семантичку вредност, међутим, пример из живог призренског говора демонстрира шире значење турцизма, који у семској структури поседује сему више ('коза'), што оспорава могућност апсолутне замене у контексту. *Ч'обан* (тур. *çoban*) и *ч'обанин* се могу употребити уместо лексеме *овч'атр*, али лексичка јединица *овч'атр* не може у свим језичким ситуацијама да покрије семантику једнокоренских синонима, иако је Чемерикић објашњава управо једним од њих („чобанин“). С друге стране, јединицу *ч'обан* и њену деривациону варијанту дефинише синонимом из стандарда „пастир“. Семантички смер 'пастир → чобанин → овчар' сужава перспективизацију лексема, које се на другостепеном значењском нивоу свде на заједничку компоненту 'пастир' („пастир који чува овце“ → „пастир који чува стадо домаћих животиња“).

II. 15. 3. Посебна врста пољопривредне делатности је пчеларство, а особа која се бави гајењем пчела у српском призренском говору обележава се лексемом *џч'елар** / *ч'елар**.

Оба лика преузета су из монографије С. Реметића, док Чемерикић не региструје радну именицу за означавање узгајивача пчела.³²⁶

³²⁵ Скок одбацује могућност да су Словени у прасловенско доба познавали ову животињу и позјамили назив за њу, јер је она тек око 600. године н. е. стигла у Италију. Словени су називе **bivolъ* и **bivolъ* преузели из балканског латинитета *bubalus* на доњем Дунаву готово читав век касније (Skok I: 164).

³²⁶ Призрен је имао дугу пчеларску традицију која датира још из доба Немањића. У *Хиландарској џовељи Симеона Немање* помињу се села у околини Призрена где су се налазили пчелињаци које је Стефан Немања даровао Хиландару. За сваки пчелињак су именована по два човека да се старају о њима. За време владавине цара Душана, највећи манастирски пчелињак био је на Слатини, а основао га је сам цар за време изградње манастира Светих арханђела Михаила и Гаврила у Призрену и одредио десет пчелара који ће радити на њему. Трговина медом и пчелињим производима интензивно се одвијала на призренском тржишту.

II. 16. ЛСПГ именица са хиперсемом 'лов и риболов'

II. 16. Непосредно окружење Призрена богато је ресурсима за развој лова и риболова. Шар-планина са разним врстама дивљачи погодна је ловно подручје за професионалне и рекреативне ловце. Густа мрежа река и потока у сливу Бистрице, Бели Дрим и Скадарско језеро главне су риболовачке дестинације одакле је добављана риба за призренско тржиште.³²⁷ Без обзира на погодне природне услове, лов и риболов нису приоритетна занимања градског човека, што је оставило трага у лексикону урбаног идиома. Ловачка и рибарска термилошка лексика своју позицију фиксира на периферији привредног терминосистема српског призренског говора. Овој зони гравитирају и номинације са хиперсемом 'професија', које су саставни део микросистема везаног за сферу лова и риболова.

II. 16. 1. ЛСМГ 'ловац'

II. 16. 1. Особа која се бави ловом означена је лексичком јединицом *лови'ија*.

А, уч'ишел'-Мане је изгорен лови'ија.

Категоријални статус лексеме је дискутабилан, с обзиром на изражен агентивни карактер значења. Из лексикографског објашњења синонимом „ловац“ не може се поуздано закључити да ли се ради о тржишно оријентисаном шумарском занимању, односно носиоцу таквог занимања, или је реч о пасионираном љубитељу који се ловом бави из хобија, на шта упућује илустрација из непосредног говора. Неиздиференцирана семантика позиционира лексему *лови'ија* на даљу периферију лексичко-семантичке групе професионалних именована.

II. 16. 2. ЛСМГ 'риболовац'

II. 16. 2. Категоријалну вредност *nomina professionis* остварују именичке ознаке

*џешкаџ'ија, рибар и риболовац**.

Семема „особа која се бави риболовом и од тога живи“ недвосмислено сврстава номинације *џешкаџ'ија, рибар* и *рибуловац* у социјалну карактеризацију човека по занимању. Међутим, професионалних рибара у

У потоњем периоду, нарочито у доба Турака, пчеларство је замрло на овим просторима (Антонић 1998: 3).

³²⁷ Најзаступљенија врста рибе у околини Призрена је пастрмка (*мери'анка*), посебно пастрмски род *младица*, као и рибе из фамилије шарана *мл'уш* и *мрѣнка*. За потребе Призренаца риба из Скадарског језера се допремала свежа или усолјена и осушена. На градској пијаци и у радњама могла се пазарити језерска ситна риба *бел'ица*, *и'ил'а*, *сарџа* и врсте крупније рибе *домуз-бала*, *кул'ба*, *ч'ѣфа*.

Призрену није било, они су долазили са стране и доносили рибу за продају. Чемерикић није сигуран у функционални статус лексеме *йешкаџи'ија* и њену колоквијалну употребу, с обзиром на то да ју је преузео из тефтера. У својим белешкама изражава сумњу да Срби у Призрену и околини за рибара користе реч *йешкаџи'ија* и да је могуће да је она ушла у тефтер под утицајем албанског језика у Скадру. То је хибридна форма од албанске основе (алб. *peshk* „риба“) и адаптираног турског наставка, са јасном творбено-семантичком структуром. Аутор у речник не уноси домаће еквиваленте. Изведеница *рибар* (забележена у исписима за СДА) и сложеница *рибуловац* (евидентирана у *Регистру речи из Призрена* С. Реметића) новије су речи призренског вокабулара.

II. 17. ЛСПГ именица са хиперсемом 'печалбарство'

II. 17. Појмовна сфера печалбарства једним делом дотиче социјалну категорију занимања, што је изражено у семени којом је описан семантички садржај лексеме *йечалбарство* у стандардном речнику српског језика „стање и занимање печалбара“ (РМС IV: 409). Савремени семантички опсег именице *йечалбарство* подржава традиционални начин зараде на југу Србије и лингвистички оправдава систематизацију лексичко-семантичке групе са хиперсемом 'професија' која укључује номинацију радника – печалбара који одлазе на привремени најамни рад изван сталног места боравка. Печалбарење је дубоко укоренењено у културној традицији Срба Призренаца као социјални модел решавања економских проблема сиромашних друштвених слојева.³²⁸ Одлазак мушкараца у печалбу значио је њихово дуго одсуство од куће и бављење тешким физичким пословима, али и финансијску сигурност и опстанак читаве породице. Обезбеђивање средстава за живот надничењем по свету у схватању носилаца дијалекта једнако је било којем професионалном ангажману, што печалбарство уводи у разгранату мрежу традиционалних занимања, а лексику која га прати уграђује у терминосистем људских делатности. *Nomina professionis* у овој области човекове радне активности у српском призренском говору свде се на две номинације.

II. 17. 1. Особа која иде на рад у други крај, у печалбу, означена је турцизмом *гурбейч'ија* / *гүрбейч'ија* / *гурбейч'ија* / *гурбеч'ија* / *гүрбеч'ија* / *гурбеч'ија*.

³²⁸ Иако је околина Призрена давало доста печалбара, они су почели одлазити у Америку почетком XX века. Први су отишли Срби из Средске, а око 1902. одлазе и Срби варошани. Овим поводом испевана је песма *Везак везла Призренка девојка*, / *везак везла, Амбекиу кл'ела*: / *Бог ти убја џүсїу Амбекиу* / *шїо йокуїи йризренске беч'аре* / *ше осїаїше моме зайросене* / *и невесїе још нейол'убене* (Чемерикић).

Као интересантан, Чемерикић наводи податак да познати печалбари Горани нису одлазили на печалбу у Америку.

Бија гурбейч 'ија. – Куч 'у њрòдаде онòму гурбейч 'ије Среч 'анину. – Баїрисаја њаре јеному сиромáу гурбейч 'ије. – Бија гурбеч 'ија, ња се враїија ње сїворија óвде дугáњу. – Сїн гу гурбеч 'ија у Влашкò, áма њма годїна ка нè се јáви. – Тај гурбейч 'ија бèше на њòòтїку, ње не могáсмо да њревїдїмо рáч 'ун. – Тај гурбеч 'ија се сїрál 'а за на гурбейч, ња куїује шїиá му вáл 'а.

Велики број фонетских ликова последица је различитих гласовних адаптација турског облика *gurbetçi*. На семантичком плану дошло је до извесних померања од етимолошког „онај који живи у туђини“ (Škaljić 1966: 293), преко скитница у јужној Србији (Златановић 2011: 98) и „Циганин чергар“ на Косову и Метохији (Елезовић I: 116) до „печалбар“ у Призрену. Везу са изворним значењем одржава сема кретања (одласка у туђину), која је и мотивисала семантичку модулацију у говору реципијенту – „онај који одлази из места боравка ради посла“.

II. 17. 2. Специјални радни задатак имао је *саиц 'ија / сајац 'ија*, човек који је одржавао везу између печалбара и њихових породица, преносећи пошту и аманете (новац и ствари).

Турско *sai* „гласник, књигоноша“ у Призрену није развило очекивани облик на *-ија*, већ се искомбиновало са *-ија*, према устаљеном моделу формирања радних именица, при чему је носилац занимања смештен у конкретан појмовни оквир са веома прецизним смером деловања.

Вокабулар српског призренског говора у сфери номиновања човека према професији одражава динамику политичког и економског живота заједнице крајем XIX и у првој половини XX века. Номенклатура носилаца занимања рефлектује друштвене промене настале трансформацијом уређења, хијерархију у државним институцијама, стање у привредном сектору, социјални статус радно активних грађана у урбаној и руралној средини и културни живот заједнице. Језичким материјалом обухваћене су све сфере људске делатности актуелне у Призрену и његовој ближој околини у означеном историјском периоду. Интеракција са реалним друштвено-економским стањем класификацију занимања чини валидном, а систем професионалних именовања предочава слику актуелних занимања Призренаца почетком XX века. Бројност примера у поткатегоријама радних делатности открива да су занатство и трговина доминантне привредне сфере професионалног ангажовања призренске мушке популације (95 јединица). Њих прате занимања у домену услужних делатности (гостоничар, кувар, носач и сл. – 23 јединице). Изван привреде најзаступљенији позиви су војни и духовни, о чему сведочи висока фреквенција номинација за војна (27) и духовна лица (34). Популарно занимање у Призрену оног доба везује се за службу у полицији и различите видове обезбеђења (20). Просветни радник (14) и финансијски службеник (12) била су цењена и пожељна занимања међу старим Призренцима. Највећи број

женских професионалних номинација (4) потиче из поткатегирије 'просвета'. Позив учитељице једно је од првих професионалних ангажовања жена у Призрену које је захтевало одређени степен образовања. Није занемарљив број именована особа које су се бавиле забављањем народа (музиканата, играчица, артиста) (17), што упућује на закључак да су музика и циркуске представе доминантни видови културе и уметности у ондашњем Призрену. Бројност номинација пољопривредних радника (20) указује да су земљорадња и сточарство основна делатност становништва из околине Призрена.

Систематизација имена радника спроведена је на основу водећег семантичког знака 'сфера делатности' и има линеарни карактер. Вишедимензионална професионална раван усмерила је организацију обимне и разгранате лексичко-семантичке групе у седамнаест лексичких подскупова. Идентификациони елемент категоријалне вредности утиснут у семантичко језгро централних чланова групе је компонента 'радник / носилац занимања'. Једрена семантичка црта регулише положај лексема у саставу групе, формирајући центар у којем су груписане *nomina professionis*. Професионалне номинације издвајају се као лексички подскуп шире класе *nomina agentis* и корелирају са појмовном сфером 'професија'. Око њих је концентрисан мањи број лексичких јединица које се идентификују преко семантичког елемента 'вршилац радње' и преко периферне семе која садржи обавештење о неком, фазном, аспекту делатности, са наглашеном агентивном компонентом значења (*сви-рач', говедар, биволар, жетивар, берач', лови'ија*). Денотативна семантика именица којима се означавају носиоци занимања доследно је структурирана према пропозиционом моделу субјекат – делатност – средство / производ рада. Појавни аспекти семантичке матрице добијају своју конкретизацију у семској структури одређених јединица ('архисема човек' – хиперсема 'професија' – интегрална сема 'врста делатности' – диференцијална сема 'чин', 'средство / сировина / процес / продукт рада'). Вертикални принцип хијерархизације и хиперо-хипонимска организација лексема важи на нивоу групе и донекле захвата спољашњу структуру појединих подгрупа. Унутар подгрупа конституенти су углавном распоређени у хоризонталне низове. У оквиру хијерархије без гранања чланови мањих лексичких скупова ступају у специфичне парадигматске односе (таксонимија) или остварују кохипонимске везе у серијама или ранговима.

Номинативни апарат концепта *ипрофесија* подлеже терминологијацији, формирајући културно и национално спецификоване терминосистеме (војни, религиозни, економско-финансијски, правни, грађевински, занатски, трговачки, пољопривредни), који се разбијају на ускоспецијализоване микро-терминолошке системе (хришћански и исламски; столарски, ковачки, коларски, пекарски, кројачки, обућарски; ратарски и сточарски, итд.). Јединице које се односе на носиоце занимања активне су како у професионалној комуникацији, тако и у свакодневном говору, при чему постепено неутралишу

статус термина. Црпећи свој лексички капацитет изван официјалне употребе, у колоквијалном дискурсу, ослобађају се стриктног, ситуационо ограниченог комуникативног оквира и продиру у сферу неформалног општења. Разговорна функционална вредност обезбеђује им статус лексема у дијалекатском лексичком систему. Већина професионално оријентисаних лексичких јединица имала је активну улогу у општој конверзацији међу припадницима колектива у тренутку када је грађа прикупљана на терену. Међутим, евидентан је и обрнут процес у Чемерицићевој лексикографској методологији. Читави подсистеми који су већ били ишчезли накнадно су инкорпорирани у речник, какав је случај са војним именованима (*низам – нефер – онбашија, ч’ауш – башч’ауш – мил’азим евел’ – мил’азим сани – бил’икбаша / јузбашија – бимбашија – мийшир*), називима за више финансијске службенике и порезнике (*шефтердар, муасебец’ија, мал миддир / мал миддир; пасил’дар, сџаија, субаша, мифтар*) или лексичким ознакама за правна лица (*џеза реиз / џеза реизи, мисџенџик*). Овакав поступак има оправдања у ванјезичкој стварности, која није нудила иновативно решење за устројство војних и државних органа, нити нови економски и правни поредак, тако да процес организације државних структура и упошљавање њених кадрова нису до краја спроведени у моменту сакупљања лексичког материјала, па се аутор ослања на постојећу номенклатуру из турског периода и ретроспективно је интегрише у речнички корпус. У неким случајевима и код Чемерицића се може приметити тенденција потискивања архаизама и функционално преовладавање новијих речи и облика, нарочито испољена пола века касније у монографији о призренском говору С. Реметића (*мисџенџик / судија**; *веч’ил’ / адвокати**; *зайџија / жандар**, *џ’андар**; *азнаџар, касар, касиер / благаџник**; *еч’им / докџур**; *даскал, даскал’ица / уч’иџел’, уч’иџел’ка, уч’иџел’ица**; *сџа-рошколац / џрофесор**; *мендиз / инџинер** / *инџ’инер*; *дунџ’ер / мајсџор*; *руфеџил’ија / занатил’ија*; *налбан, налбаџи, налбаџин / џоџкивач**; *џерзија / шнајдер**; *ашч’ија, ашч’ика / кувар**, *куварџица**; *миддериз, чорбаџија / оџиџинар*; *ч’алџиџија, бандаџија / свирач**, *музиканџи**; *џешкаџија / рибуловаџ**). Функционална синонимија изразита је у домену номинације државних службеника и показује настојање да се заостали језички трагови турске власти у Призрену дискретно уклоне са дијалекатске слике света интензивнијом употребом модерног еквивалента. Именичке ознаке за радника у државној служби или некој од привредних грана унете у призренски лексикон у другој половини XX прогресивно заузимају централну позицију у систему професионалног именовања, потискујући лексички слој застарелих турцизама, који се временом пасивизира. Конфронтирање стања с почетка и краја XX века показује доминацију лексема блиских стандарду, које у Чемерицићево време нису биле својствене призренском говору или, ако их је било, нису лексикографски експонирани. У неким сферама лексички

паралелизам је одржив (*ковач' / демири'ија; грнч'ар / ч'умл'екч'ија; кожуар / ч'ури'ија, овч'ар / ч'обан, ч'обанин*).

Појмовни механизам настанка професионалних номинација разоткрива се помоћу когнитивно-ономасиолошког метода, с обзиром на то да преовладавају деривати суфиксалног типа. Творбено-семантичка анализа из ракурса ономасиологије подразумева тернарни модел, који укључује ономасиолошку базу, ономасиолошки знак и ономасиолошку везу између њих.³²⁹ Ономасиолошка база представља идентификационо језгро лексеме. База је изражена суфиксима који имају улогу категоризатора или класификатора, тј. одређују припадност именована одређеној категорији. Деривационо-семантички елементи који фиксирају лексеме у категорију номинација човека према професији или *nomina professionis* су: *-и'ија* (*нибейч'ија, айсанц'ија, њазванц'ија, колц'ија ч'алгиц'ија, бандац'ија, ч'еманец'ија грнаџац'ија, калц'ија, ч'амурија, калдрмц'ија, ласирац'ија, њенеч'ец'ија, казанц'ија, калаји'ија, демири'ија, дограмац'ија, сандькч'ија, самарц'ија, гребенц'ија, ч'умури'ија, екмец'ија, фурниц'ија, симиц'ија, киџери'ија, њаџил'иц'ија, шеч'ерц'ија, алвац'ија, долдурмац'ија, бозац'ија, дуанц'ија, муџавц'ија, абац'ија, ч'урч'ија, јорганц'ија, кондури'ија, јеменц'ија, њаџуц'ија, кујунц'ија, ч'умл'екч'ија, мумц'ија, анци'ија, кавец'ија, ракиц'ија, ч'евајч'ија, бунари'ија, ч'ешмец'ија, бакалц'ија, башич'ец'ија, ч'ерестец'ија, сџиремц'ија, њаџионц'ија, арабац'ија, ч'ирац'ија, цкел'ец'ија, м'емиц'ија, ч'ифч'ија, ловц'ија, њешкац'ија, гирбейч'ија), *-ија* (*сџаија, њерзија, усџабашија, суарија, онбашија, бџил'икбашија, јузбашија, бимбашија, мифџија, кадија*), *-л'ија* (*аџил'ија, занаџил'ија*), *-ар* (*кл'исар, меч'кар, буч'кар, кач'ар, колар, гребенар, цревар, воденич'ар, влач'ар, вал'авич'ар, јужар, кожуар, оџанчар, грнч'ар, кувар, измечар, брашњар, кожар, дрвар, комисионар, чифл'икар, жесџвар, говедар, воловар, биволар, овч'ар*), *-ин* (*асасин, дунц'ерин, налбаџин, касаџин, амал'ин, берберин, бакал'ин, аргаџин, ч'обанин*), *-ик* (*војник, којнаник, дуовник, исџоведник, благајник*), *-ач* (*свирач', ковач', џоџкивач, бџрач'*), *-ица* (*даурец'ика, -ара* (*влаг'ара*), *-ица* (*калуц'ерица, даскал'ица, учџиџел'ица, куварица, жесџварица, берач'ица*), *-ка* (*кл'исарка, учџиџел'ка, измеч'арка, жесџварка, говедарка*). Деривате изведене коришћењем исте базе и по истом моделу разликујемо на основу ономасиолошког знака, променљиве величине која карактерише и дефинише базу. Ономасиолошком везом логичко-семантички се повезују два концепта и обједињују у једну функцију. Преко творбеног*

³²⁹ Е. С. Кубрјакова заступа концепцију о трочланости ономасиолошких структура („1) ономасиологический базис, то есть основное, опорное слово в этой модели, 2) ономасиологический признак, который характеризует определенный термин 3) ономасиологическая связка, которая приписывает данный признак базису“), коју преузима М. В. Кислухина и примењује је у проучавању форме и садржаја пољопривредних термина (Кислухина 2014: 58).

значења (онај који прави / производи / продаје...нешто) разоткрива се однос између процеса / предмета рада / продукта и радника, при чему се подразумева допунска сема 'професионално'. Типичне ономасиолошке структуре су модели са агентивним суфиксима, тј. суфиксима који имају категоријално значење носиоца / имаоца занимања. У српском призренском говору доминира наставак *-чија*, који се обично јавља као адаптација турских облика на *-ci* исте категоријалне вредности, а затим се по аутоматизму додаје домаћим основама за творење имена радника. Најчешћи мотиватори и у српском и у турском језику су средство рада, продукт рада, ређе сам процес или објекат у којем се рад одвија. Језичке конструкције имају отворен, препознатљив структурно-семантички образац (турска / домаћа именичка основа (средство/ продукт) + *чија*; домаћа именичка основа (средство/ продукт) + *-ар*; турска радна именица + *-ин*; домаћа придевска основа + *ик* (називи војних и духовних лица); домаћа глаголска основа (процес) + *ач*'). Несразмеран је однос мушких и женских номинација и обично су називи за радно активну жену, с морфолошког аспекта, резултат моционе суфиксације.

Лексичко-семантичка група именица са хиперсемом 'професија' припада самом центру поља *социјалне карактеристике човека*. Изван централне зоне остају лексеме које имају наглашену агентивност и нејасног су категоријалног статуса, каква су поједина именована у области уметности и пољопривреде (*жсетвар*, *берач*'). У границама поља ЛСГ 'професија' се у неким сферама додирује и пресеца са ЛСГ 'социјални статус', посебно у оним доменима који се тичу државних и политичких функција, које се директно одражавају на друштвени положај службеника.

III. ЛСГ именица са хиперсемом 'социјални статус'

III. Друштвене промене у великој мери креирају језичку слику света, а социјално раслојавање у конкретном друштву непосредно конституише лексичко-семантичку групу именица са хиперсемом 'социјални статус'. Социјални статус је један од главних фактора друштвене стратификације, у социологији дефинисан као положај који појединац заузима у социјалној структури групе или друштва захваљујући свом пореклу, економској моћи, личним способностима или образовањем и који је вреднован више или ниже на друштвеној лествици. То је сложена категорија која обухвата читав сет позиција човека у друштвеном систему, које су регулисане правима и обавезама појединца (професија, економски положај, политичка функција и опредељеност, демографска својства) (Кравченко 2001: 131). Различити аспекти социјалног ангажовања и стања човека обједињени су у јединствени комплекс позиција које одређују ранг појединца у вертикалној хијерархији

друштва. Професионална делатност је у директној корелацији са економским положајем и примарни је чинилац који детерминише статусну позицију човека у друштву. Релевантне категорије које социјално карактеришу човека концептуално су повезане, формирајући социјални профил личности. На схеми социолингвистичких категорија социјални статус има централно место и у непосредном је контакту са појмом друштвених вредности, социјалних улога, са сфером општења, актом говорења, комуникативним ситуацијама, дијалектима, социјалектима (Карасик 1992). У когнитивистици се истражују когнитивни механизми формирања менталног конструкта *социјални стајтус човека* као важног дела базног концепта *човек* и средства његове вербализације (Аджаж 2009; Воеводина 2010; Доброходова 2012; Галеев 2014). Категорија социјалног статуса у науци се посматра и са прагматичко-лингвистичког аспекта (Карасик 1992; Быганова 2010), јер се социјални статус језички манифестује у комуникативној ситуацији и директно условљава начин комуникације. Статусно равноправни учесници говорног чина нису ограничени избором средстава и стратегија у међусобном општењу. Близак однос не спутава комуниканте устаљеним формама, друштвеним нормама, етикецијом или дискрецијом и ствара услове за непосредан и неформалан разговор. Конверзација између припадника различитих друштвених слојева захтева примену тактике, односно избор адекватних језичких средстава и стилско прилагођавање маниру саговорника. Е. А. Биганова разликује пет основних стратегија, које најизразитије демонстрирају социјални статус говорника: стратегија учтивости, стратегија самопрезентације, конфронтације, кооперативности и имплицитности. Социјално маркиране комуникативне ситуације могу бити социјално лабилније (говорни акт је унапред одређен позицијом адресата) и социјално фиксирани (статусни вектор зависи од ситуације општења) (Быганова 2010: Автореф.).

Функционално-семантички приступ језичке категоризације социјалног статуса, заступљен у раду О. В. Доброходове, заснива се на интеракцији системског значења тематски организованих јединица са семантиком 'социјални статус човека' и њиховог функционалног смисла. Когнитивистичким методама ауторка издваја централне карактеристике концепта *социјални стајтус*: хијерархичност, скаларност, релативност, детерминативност права и обавеза, временска референца, стеченост и наследност, помоћу којих се активизира научно сазнање о социјалној раслојености друштва. Процес категоризације социјалног статуса човека објашњен је преко когнитивног принципа алтернативног фрејминга и уз помоћ механизма еквивалентног скалирања, помоћу којих се може пратити двовекторна усмереност категорије, по линији научне и у смеру језичке категоризације (Доброходова 2012: Аутореф.). Језичко моделирање система социјалне стратификације полази од рационалног научног знања, што води неутралној номинацији, али

одређеном сталежу. Изванјезички фактори обликују лексички сталежни подсистем српског призренског говора, у којем се преплићу елементи административне поделе и остаци феудализма за време турске власти и модерне историје Призрена након Турака. Друштвено-историјска стварност погодна је појмовна подлога на којој је конструисан лексички микросистем имена припадника виших слојева друштва, обједињених хиперсемом 'титуле'. Почасно звање које особа добија по наследном праву, социјалном статусу или га стиче образовањем или службеном дужношћу нема одговарајућу лексичку реализацију, али у свести говорника циркулише као појмовни оријентир који окупља и обједињује номинације владара, високих достојанственика у Отоманском царству и уважених представника виших слојева друштва. Називи за муслиманске племиће, уграђени у лексички систем српског призренског говора, под утицајем историјских промена и новонасталих социјалних околности губе функционалну фреквентност или трансформишу првобитни семантички садржај, а неки су се одржали као титула искључиво уз лично име или при непосредном ословљавању, што је на лингвистичком плану резултирало усложњавањем семантичке структуре лексема, односно полисемијом. Високи војни чиновни и титуле религијских великодостојника уграђене су у подсистем именовања човека по професији.

Лексичко-семантичка подгрупа именица за титулисање лица вертикално се грана у три микрогрупе, чији су елементи интегрисани семантичким обележјима: 'владар', 'племић / великопоседник' и 'припадник грађанске класе'.

III. 1. 1. ЛСМГ 'владар'

III. 1. 1. Централном семантичком ознаком 'владар' идентификују се лексичке јединице *госїодар* и *цар*.

Јена гламња ни љред цара не гори. – *Цар Душан градија Свеїога Рани'ела. Курдисаја се ка цар.*

Госїодар л'и си ми ља да ми зайовѣдаш? – *Марк Ц'они је госїодар на цѣлу Миридиїу.*

Лексема *госїодар* поседује разгранату семантичку структуру и има шири значењски опсег од именице *цар*, са којом се једним делом примарног садржаја потпуно изједначава. Семема „онај који заповеда, влада, управља; владар (цар, краљ, кнез)“ у семантичкој је корелацији са лексикографском дефиницијом лексеме *цар* „највиша титула владара или монарха у неким државама“. *Госїодар* може да замени јединицу *цар* у контексту, али се исто тако може употребити као синоним за носиоце других владарских титула или за означавање старешина појединих области, док је лексема *цар* појмовно ограничена, семантички сведена на конкретан денотат.

III. 1. 2. ЛСМГ 'племић / великопоседник'

III. 1. 2. Интегрално-диференцијална компонента 'племић / великопоседник' повезује кохипониме *госїодар*, *їаша*, *беглар*, *ага*, *ч'ифлџк сајбија*, *сајбија*, *сїаија*, *їимарџи*, *есхаб-и-їимар*, *зеим*, *зеим-сахїби*, са истакнутим стожером *госїодар* који својим значењем обједињује семантику свих чланова микрореда.

*Семе ни дава госїодар. – Госїодар ни дооди за гумно, їа за мушїидбу.
Госїодару носимо ак.*

Куйїл'е од беглара земл'у.

Дадосїе л'и аге ак?

Сїаија узе їри меїра амбекиу (из тефтера).

У семској организацији лексичких јединица преплићу се компоненте 'турски племић' и 'великопоседник', као неодвојиви квалификативи аристократије у Турском царству. Поседовање ниже племићке титуле и феудалног поседа статусни су симболи властеле, повлашћеног друштвеног слоја за време османлијске власти. Називи привилегованих представника феудализма преузети су из терминологије турског друштвеног уређења и имају различити статус на феудалној скали. Највиши степен племства оличава бег, за чије се именовање у српском призренском говору користи архаични дијалекатски турски плурал *беглер* (тур. дијал. *begler*). Титулу високог војног и цивилног достојанственика у Османлијском царству носио је *їаша* (тур. *paşa*), који је пре реформисања турске државне управе владао пашалуком (ејалатом) и био је непосредни султанов намесник. Нижем племству припада властела, поседници иметка (тимара) добијеног као поклон од султана за војне заслуге. Номинационе јединице *сїаија* (тур. *sipahi*), *їимарџи*, *есхаб-и-їимар*, *зеим*, *зеим-сахїби* се у лексичкој парадигми понашају као истозначнице. Са функционално-прагматичког аспекта овај низ турцизама је потпуно маргинализован као пасивни слој лексике. Застарелост и комуникативна неупотребљивост лексема очигледне су у самом извору, јер их Чемерикић уноси у речник из писаних докумената. Стандардни турски облици (тур. *sahibi*, *sahip*), без дијалекатских интервенција, могли су бити сачувани само у административној употреби. Најнижи племићки статус имају *ага* (тур. *ağa*, дијал. *aga*) и *ч'ифлџк сајбија* (тур. дијал. *çiflik saybi*). Синонимичност језичких јединица подстакнута је допунском семом 'чифлук', која садржи обавештење о поседу којим номинат господари („власник феудалног поседа, господар чифлука“ (Чемерикић)). *Госїодар* и *сајбија* у основним реализацијама имају шире номинативно значење „власник, сопственик имања, газда“ (Чемерикић), које им обезбеђује функционалну доминацију.³³⁰

³³⁰ Женске статусне номинације *бегларка* (*Држи се ка бегларка, а све свеїи зна њојно коїїило*) и *їашиница* (*Он не иде у лов да лови, већ да гл'еда їашиницу*) имају посесивни

III. 1. 3. ЛСМГ 'припадник грађанске класе'

III. 1. 3. Архисема 'човек', хиперсема 'социјални статус' и интегрална компонента 'титуле' идентификационо су језгро номинација са диференцијалним значењем „припадник грађанске класе“ *госиџдин*, *ефендија* и *ага*.

Госиџдин-Пејџре, молим ње, уч'ини се мукајетџ за онога човека. – И госиџдин- Саџе аџ'и-Појџовому вал'а да се реќне.

Саџдик ефендија агаларски.

Сиљ'еман-ага Шќодра. – Абдула-ага Карајагл'ија.

Титуле у ословљавању мушких лица, којима адресант исказује почаст адресату у непосредном обраћању или изражава поштовање према угледном грађанину ситуационо су условљене, а њихова комуникативна фреквентност зависи од позиције саговорника. Семантички еквиваленти *госиџдин* и *ефендија* (тур. *efendi*) у факултативном сегменту семске структуре чувају интеркултурни спецификум. Срби Призренци користе лексему *госиџдин* када са уважавањем говоре о својим сународницима или када се лично обраћају особи која заузима виши положај у друштву.³³¹ Прагматички ниво титулисања долази до изражаја у самом говорном чину, што се огледа у стратегији избора адекватне лексичке јединице, при чему важну улогу играју фонски елементи значења, односно културно-историјске асоцијације које лексема са собом носи. Акт говорења који укључује употребу титуле за исказивање пијетета према ученом муслиману захтева коришћење лексеме *ефендија*. Турцизам *ага* се као титула са значењем „господин, газда“ додаје иза муслиманских имена. Примарни садржај, који јединицу *ага* квалификује у микрогрупу 'племић / великопоседник', редукује се на почасни назив за феудалног великаша.³³² Овладавање тактикама учтивости и кооперативности неопходан је услов успешне комуникације у мултиетичној и мултикултуралној заједници, што се на прагматичколингвистичком плану реализује одабиром одговарајуће титуле уз лично име или прикладним апелативом.

III. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'дужности'

III. 2. Социјални статус појединца пропорционалан је његовом професионалном ангажману, па представници власти и високи државни карактер „бегова жена“, „пашина жена“.

³³¹ Удата жена из грађанске класе ословљава се лексичком јединицом *госиџи'а* уз име или самостално (*Ада, џоруч'ила сџм и госиџи'е Миџме, Цџејџику аџ'и-Јаќиному џсене*).

³³² Чемериќић експлицитно не диференцира употребу титула *ага* и *ефендија*, као што то чини Елезовић у објашњењу лексикографске одреднице *ага* „чиџлик сајбија; сада титула за неписмена Турчина, за разлику од ефенди, који се назив даје писменом Турчину“ (Елезовић I: 3). Моциони облик је *аѓиница* (*Дерџиш-аѓиница. – Риџајџи-аѓиницу џуџиџија муџс. – Однџла и даќа Шајџи-аѓинице у руке*).

функционери заузимају највиши положај у друштву. Микросистем антропонама са хиперсемом 'дужности' успоставља саоднос са хијерархијом државног устројства из периода турског административног уређења. Органи власти и носиоци извршних и законодавних функција бирани су према турском систему управљања територијалним јединицама и том хронолошком и друштвено-историјском оквиру припадају статусне номинације у Чемерицићевом речнику. Турски административни терминосистем функционисао је до Првог балканског рата, а са укидањем турске управне организације на Косову и Метохији овај терминолошки слој нестаје. Након балканских ратова успостављен је нови систем државног уређења, праћен домаћим именованима представника власти.

Лексичко-семантичка организација подгрупе ослања се на територијално-управну поделу Отоманског царства, пратићи хијерархију државне структуре.³³³ Чемерицић је у речник унео лексику која је већ увелико била пасивизирана и читава терминологију турске државне организације реконструисао према историјским изворима. Изванјезички фактор функционално раслојава лексички микросистем административних управника на турски – архаични и српски – активни вокабулар, чији су елементи распоређени у две микрогрупе 'управник / старшина административне јединице' и 'високи државни службеник'. Надређени појмови обједињују номинације државних управника које припадају двома различитим друштвеним структурама, старијој турској и новијој српској. Екстралингвистичка детерминанта не допушта регуларан системски однос међу њима, јер не постоји никаква семантичка конкурентност. Иако се између лесичких јединица може уочити извесна напоредност, заснована на еквивалентним моделима власти, синонимија је блокирана формалним динстинкцијама.

³³³ Средином XIX века, 1864. године, извршена је велика управна реформа Отоманског царства, која се одразила и на административну организацију провинција које су улазиле у састав Турске царевине. Законом о унутрашњем уређењу вилајета, највећих административних јединица – покрајина, и законом о општој управи одвојена је војна и грађанска управа и успостављене су посебне вилајетске скупштине (меџлиси) као саветодавна тела. Вилајет је био подељен на мање јединице – санџаке (округ), казе (срез) и

нахије (општина). Као резултат административно-управне реформе, формиран је 1871. године Призренски вилајет, али је након четири године расформиран (*У њој време наш вал'илџк фач'аја од Вел'ес ња ч'ик њамо до Тасл'иџ'е. – Призрен њосл'е њош'аде њод Манастирски вал'илџк* (Чемерицић)). Призренски санџак је првобитно био центар новоформљеног Косовског вилајета (*Док бија Призрен вал'илџк, бил'е смо њо рааџи зе њосл'е. – Писл'е се њре-месџи вал'илџк од Пришџине у Скџил'е* (Чемерицић)). Систематизација лесичко-семантичке подгрупе 'дужности' базирана је на подацима о територијалној управи на Косову преузетим из поглавља *Оснивање срџсог конзулаџи у Пришџини 1890* књиге *Писма срџских конзула из Пришџине 1890–1900* Бранка Перуничича (Перуничич 1985).

III. 2. 1. ЛСМГ

'управник / старешина административне јединице'

III. 2. 1. Линеарно структуриран микроскуп са интегрално-диференцијалним семантичким обележјем 'управник / старешина административне јединице' представља серију чији су елементи хоризонтално рангирани у опадајућем низу. Чланови серије остварују једносмерну импликацију са суперординираном лексемом *глава*, употребљеном у значењу „старешина“, која преузима функцију хиперонима и успоставља релацију инклузије са осталим конституентима лексичког скупа.

За главу арнаутилџку Конгра изџбра Шаиџ-џгу Фејзула Сиџиџнога.

У џиџ време док биџа глава на вал'џлк.

III. 2. 1. 1. Гувернер покрајине означава се именима *вал'џја* и *војвода*.

Иако у лексикографској дескрипцији Чемерикић изједначава секундарно значење словенске сложенице *војвода* (прасл. **vojo-* „војник; војска“, *-*vod* „водити“) са основном реализацијом турцизма *вал'џја* (тур. *vali*), називи за војно-административног обласног управника у лексичкој парадигми не остварују синонимску везу, јер је *вал'џја* старешина вилајета у турском територијалном уређењу, а *војвода* највиши орган српске власти на нивоу провинције. Семантичко удаљавање од првобитног војног звања (*војвода*) ка цивилној власти у обласној управи узроковано је екстралингвистичким моментима и језички је регулисано механизмом полисемije.

III. 2. 1. 2. Члан серије управника територијалних јединица по рангу нижи од валије је *миџесџриф*.

Доџа ни нов миџесџриф.

Назив за управника санџака, односно окружног начелника саставни је део турске терминологије државне управе (тур. *mutasarrıf*).

III. 2. 1. 3. Срески начелник у турској обласној управи означава се именичком лексемом *кајмеџам*.

Доџа нов кајмеџам.

Управник казе, територијалне јединице која одговара срезу, турски је административни термин (тур. *kaymakam*).

III. 2. 1. 4. Представник власти на локалном нивоу, старешина нахије (општине) денотиран је турском лексемом *миџџр* (тур. *müdir, müdir*).

III. 2. 1. 5. Истом лексичком јединицом номинује се старешина градске махале, касније варошки кмет.

III. 2. 1. 6. Крајњи члан степенасте организације структуриране независно од језика, засноване на бази чињеница и подела из ванјезичке стварности, јесте сеоски старешина. Семантичка идентификација старешине најмање административне области и локалне самоуправе остварена је помоћу допунске семе 'сеоски', а лексичка помоћу именица *миџџар*, *коџ'абџа*, *коџабџиџја*, *кмеџи*.

Сїїра мїфїїар.

Крїїа баша, кої'абаша.

Аңцелко Секула је кої'абашїја у нашу маалу

Не нашла кмеїа шїїеїа (нар. изрека). – *Кмеї ми седи у сїол'е, а кмеїїца у дворе* (нар. песма).

Елементи микрореда имају идентични семантички садржај „сеоски старшина“, и сви су, изузев лексеме *кмеї*, везани за турску државу. Припадност истом друштвеном систему турцизмима дозвољава ступање у парадигматски однос синонимије и формирање синонимског низа без јасно одређене доминанте. Номинативна јединица *кмеї* у значењу „сеоски старшина“ улази у језичку употребу тек по ослобођењу од Турака. У Чемерикићевом материјалу наилазимо на опречне податке. По наводима лексикографа разговорну дијалекатску предност остварују *мифїїар* (тур. дијал. *miftar, muhtar*), *кої'абаша* (тур. *kocabaşı*) и *кої'абашїја*, док је стилска употребљивост старе словенске позајмљенице *кмеї* (прасл. **къмеїѣ* < лат. *cometia*) сведена на изворне књижевноуметничке форме. У фактографском материјалу (*Сїоменица 25-годишњице ослобођења Србије*, 1937), који Чемерикић прилаже уз одредницу *кої'абаша*, експлицитно се истиче колоквијална фреквентност синонима *мифїїар* и *кої'абашїја* и указује на стилски ограничену и спорадичну употребу лексеме *кмеї*.

III. 2. 1. 7. Микрогрупи ’управник / старшина административне јединице’ придружујемо лексему *бајракїїар* „старшина бајрака“.

Сал'и Мани краснїчки бајракїїар. – *Осїрзуйски бајракїїар Л'уша.*

Примарно значење номинативне јединице *бајракїїар* (тур. *bayraktar*) у Призрену се удаљава од етимолошке турске базе (тур. *bayrak* „застава“ и *-dār* „онај који држи, носи“) под утицајем доминантне семантике коју има у албанском језику, а идеографски се везује за вођу племена, односно старешину жупе зване *бајрак*, која је под једном заставом обједињавала 20 до 30 арнаутских села.

III. 2. 2. ЛСМГ ’високи државни службеник’

III. 2. 2. У састав подгрупе са хиперсемом ’дужности’ класификоване су номинације са заједничком диференцијалном ознаком ’високи државни службеник’. Међу члановима ове микрогрупе постоји однос кохипонимије, јер су сви подређени истом појму и међусобно су равноправни. Сваки од елемената имплицира хиперсему ’високи државни службеник’, али се садржајно уклапа у неки ужи логички обим (’члан административног савета’, ’начелник појединих одељења у државним управама’, ’службена особа’, ’шпијун’), при чему се успоставља транзитивна релација између кохипонима.

III. 2. 2. 1. Један од световних, немуслиманских чланова Идаре мецлиса (административног савета или управног већа), највишег органа власти у округу, срезу или нахији за време турске владавине номинован је лексемама *аза* и *азја*.

Иди То́ме ац'и-Кол'и́ному, он је азја у Са́рај.

Општост изворне семантике (тур. *aza* „члан“) концентрисана је у самом језгру организације семантичког садржаја лексема *аза* и *азја*. Централни структурни део допуњен је атрибутивним компонентама које статусно усмеравају значење ових речи у српском говору Призрена и квалификују их у лексичко-семантичку подгрупу 'дужности', док их периферни сегмент семског комплекса сврстава у категорију професионалног именовања и правни дијалекатски терминосистем.

III. 2. 2. 2. Начелник појединих одељења у управама вилајета, санџака и каза, номинован је турцизмом *мидџир*.

Делом семантичке структуре који је субординиран хиперсеми 'управник административне јединице' именичка лексичка јединица *мидџир* (тур. *müdür; müdir*) већ фигурира у лексичко-семантичкој подгрупи 'дужности'. Изванјезички фактор је и у овом случају утицао на семантичку вишеслојност и развој платисемичности, при чему се денотација помера са нижег на више звање ('начелник одељења државне управе' – 'старешина нахије').

III. 2. 2. 3. Високу извршну функцију обављале су службене особе на истакнутом државном положају. Заједничка компонента 'службена особа' обједињује лексеме *конџула* / *конзула*, *доглавник*, *ч'аишии* и *секреџар** и регулише кохипонимску релацију међу њима, док су семе нижег ранга релевантне за дијагностиковање службене дужности.

А: Бо́га и́и, Пеј́ироније, зна́ л'и овај конџула да ч'и́иша? Б: Да зна́ да ч'и́иша он би бија́ и́ој, а не конџула.

Па́шин доглавник је. – Како за́сџуи́и у ои́иши́ину, ње́га у́зе за сво́јега доглавника.

Турч'и́ну ч'аи́иџу да́до.

Нека и́и секретџар и́ише мо́лбу. – Секретџар бија́ (Реметић 1996: 351).

Значење „службена особа“ употпуњено је комплексом допунских компонената које обликују комплетан семантички садржај и дају потпуну информацију о дужности коју службено лице обавља: *конџула* „службена особа која представља и штити интересе своје државе на једном подручју стране државе“; *доглавник* „службена особа која помаже главном руководиоцу коме је непосредно одговорна или га замењује“; *ч'аишии*, *секретџар* „службена особа која води административне послове неке установе“. Семе којима је у *Речнику* Матице српске описано лексичко значење садрже есенцијалне семе за разумевање појмова конзула, помоћника и секретара у модерном друштву. За поимање значења лексема *конџула* (лат. *consul*), до-

главник и ч'аџиџи (тур. дијал. *çatir, kâtir*) у Чемериџићевом речнику битна је културно-историјска позадина, фон, али информације које са собом носе фонске семе речници не бележе. Редундантне семантичке компоненте, као што су 'латински / аустроугарски / руски (конзул)' или 'срески (секретар)' не доприносе семантичкој анализи, иако су саставни део асоцијација говорника. Хронолошки нова лексема *секреџар* је у народни говор ушла из савременог језика административним путем и потиснула семантичког конкурента ч'аџиџи. Логички обим значења ограничен је службеним, чиновничким обавезама ћатиба, касније управно-пословним задужењима секретара. Стилска лимитираност конвергентна је црта ових лексема, али временска раслојеност овај лексички пар чини функционално дивергентним, тиме што турцизам маркира архаичним.

III. 2. 2. 4. Призрен је као мултинационална средина у периоду историјских превирања био погодан тле за афирмацију обавештајне делатности, тако да је шпијунажа на овом простору била уобичајена пракса, а присутност страних агената очекивана појава. Дужност доушника подразумева тајно и нелегално прикупљање поверљивих информација и достављање војних, економских и других података некој другој држави или институцији, а особу квалификовану као шпијун Призренци вербално идентификују лексичким ознакама ч'џион, *џебдил'*, *афија / афије*.

Ч'џиони царски свуд њо зџмл'е идеф.

Цар џебдил'е свуд џма.

Од њџга вал'а дџбро да се ч'џваш, џн је владџкин афија. – Ноџиџе! Ёџе га иде џџџ џџџско афије.

Семантички еквиваленти дијалекатским лексичким јединицама су синоними „ухода, потказивач, агент“, сажети у значењску доминанту „шпијун“, којом је објашњено значење турцизама *џебдил'* (тур. *tebdil*) и *афија / афије* (тур. *hafiyе*). Интернационализам италијанског порекла (итал. *spione*) у призренском говору се јавља у ареалној фонетској варијанти ч'џион³³⁴, где превасходно има службену употребу. Административном стилу припада и турска реч *џебдил'*, која се користи за означавање царевих изасланика који су на читавом терену Отоманског царства тајно надгледали да ли се и у којој мери спроводе царски закони. У говору примаоцу лексема је претрпела значајну семантичку трансформацију. Од изворног значења „промена, прерушавање“ (Петровић 2012: 271–272), асоцијативним моделирањем дошло се до социјалног квалитативног обележја човека („прерушен, преобучен човек“ → „агент, шпијун“). Стриктно везивање појма за плаћене шпијуне Турске царевине изражено је у писаном дискурсу јединицама ч'џион и *џебдил'*,

³³⁴ У Речнику косовско-меџохијског дијалекта стоје ликови *џиџион* и *чиџион* (Елезовић II: 543).

док је за сам говорни акт карактеристична употреба имена *афија* / *афије*, са лабавијом семантичком структуром и слободнијом денотацијом.

III. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'материјални положај'

III. 3. Антропоцентрички усмерене лексичке јединице са хиперсемом 'материјални положај' непосредно су подређене инваријанти 'социјални статус' и у блиској су идеографској вези са члановима подгрупа 'титуле', 'дужности' и 'степен образовања'. Језичка схема и овог сегмента социјалне карактеризације човека директно је условљена екстралингвистичким факторима. Перцепција друштвеног и економског стања и њена експликација на дијалекатској слици света укључује когнитивни феномен менталног конструисања стварности. На логичком плану људско сазнање оперише концептосфером 'материјални положај',³³⁵ који у језичкој категоризацији социјалног статуса човека функционише као суперординативни појмовни ниво, даље се развија на два базна концепта *богаштџиво* и *сиромаштџиво*, а они се на субординативној равни конкретизују опозитним вербализацијама за богату и сиромашну особу. Два поларна показатеља материјалног положаја човека у српском говору Призрена лексички су изражена јединицама *богаштџо*, *богаштџина* – *сиромаштџк*, *сиротџиња*, *немаштџина**, *голоштџиња*.

Ка Гудино богаштџо штџо било никојџи. – Од њинога богаштџа штџо ги оштџаде, штџај јена куч'а, виранија. – Тол'ико богаштџо му џрџаде.

У какву богаштџину се родила, а штџо доч'ека ч'уч'ка, да штџане џред цркву. – О[д] штџо'икве богаштџине оштџанало му сал штџој лојзџенце. – Џгбал зџр имала да се удаде у штџуј богаштџину.

Живџела сам у сиромаштџк.

Умрџа у сиротџињу. – Сиротџиња – грубоштџиња.

А мене ме дава у немаштџину (Реметић 1996: 119).

Ул'џгнеш л'и ги у куч'у, дџ се обрнеш видџи голоштџињу. – Од голоштџиње главу не мџж да дџгне сирџма.

Биполарна структура лексичко-семантичке подгрупе лингвистички одражава две универзалне појмовно-вредносне категорије – богат и сиромашан. Номинациони дијалекатски систем не укључује само денотативно-сигнификативни номинативни блок 'богата особа' / 'сиромашна особа', већ и јединице конотативног садржаја. Преко експресивних значењских компонената (субјективне оцене, емоционалности) открива се аксиолошко лексичко значење лексема којима се човек означава према материјалном статусу. Денотативни сегмент семантичке структуре открива објективну, предметно-

³³⁵ У испитиваном идиому категоријално значење 'материјално стање' прераста у лексичко позајмљивањем турске именице *ал* (тур. *hal*) (*И за њџегов ал џа је млоџо масџираф штџо уч'инија за свџдбу. – За њџегов ал џч'гајл'е не бџери*).

логичку вредност и повезује лексичку јединицу са изванјезичком реалијом (особа, својство), док конотативни елементи проширују смисао објективне оцене и испуњавају садржај лексеме емоцијом и личним ставом. Експресивне јединице доминирају у микрогрупи са варијантном ознаком 'сиромашан', рефлектујући национално-културни и социјални фон призренске заједнице. Семантичка диференцијација се у оквиру лексичког скупа нижег ранга успоставља према дистинктивном знаку 'мушко' / 'женско', тако да се у лексичко-семантичкој парадигми антонимски односи дуплирају ('богата особа' / 'сиромашна особа'; 'богат човек' / 'сиромашан човек'; 'богата жена' / 'сиромашна жена'), а јединице концентрисане на истом опозитном полу међусобно ступају у синонимске везе.

III. 3. 1. ЛСМГ 'богата особа'

III. 3. 1. Концепт богатства је сложени ментални конструкт, тесно повезан са друштвеним устројством, економским стандардима и културним вредностима заједнице. Сложност и амбивалентност феномена богатства последица су широког спектра транспарентних и скривених значењских слојева, који су у директној или индиректној вези са сфером човекове егзистенције, с обзиром на то да позиција у друштвеном систему одређује материјални положај појединца, а од имовног стања зависи квалитет живота чланова колектива. У менталитету Призренаца смисао појма 'богатство' своди се на његову материјалну објективизацију – на новац, материјална добра, друштвену моћ и углед. Овакав појмовни сегмент концепта најрационалније се појављује у лексикографским дефиницијама и знаковној структури језичких јединица којима је реализован. Посредством лингвистичког значења „(онај) који има доста материјалних добара, имућан“ концепт *богаџисџиво* се укључује у лексичко-семантички систем социјалне карактеризације човека и постаје комуникативно релевантан. Конкретни еталони богатства – новац, имање и материјална добра – појављују се у унутрашњој форми лексичких репрезентација као универзалне црте које потврђују општост културне традиције. Лингвокултурна специфика огледа се у избору језичких средстава и интерполирању когнитивних елемената у номинативно лексичко значење.

На дијалекатској слици света призренских Срба богата особа представљена је углавном придевским речима (*богаџи*, *имаџан*; *зџнгин*, *кџвеџил'џја*, *џашакл'џја*), које се синтагматски комбинују са лексички солидарном именичком лексемом *ч'овек* (*Шџџо је џџој за богаџџога ч'овека?*; *Оџи К'џкл'и-бега џџо зџнгин ч'овека не бџло у Призрен у џџој врџме*; *Имаџан ч'овек бџше*; *Оџи К'џкл'и-бега џџо зџнгин ч'овека не бџло у Призрен у џџој врџме*). Однос афинитета између придева са значењем „имућан, богат“ и име-

нице *ч'овек* регулисан је у семантичком смислу класеом +људско.³³⁶ Придеви којима се квалификује имућна особа у српском призренском говору нису солидарни са именицом *жена*. Одуство женских номинација језичка је последица економске расподеле унутар традиционалне породице, јер су материјална добра у власништву мушкарца, главе породице.

Субјективни однос говорника према богатој особи испољава се одсуством номинација. У лексичком материјалу Д. Чемерицића и *Регистру речи из Призрена* С. Реметића једина ознака која садржи компоненту 'богат' а има номинациону вредност је збирна именица *богаштџина*.

Поч'еја да се мџша със богаштџину. – Богаштџина не сџди у Поџкал'ају, шџеке дџл'е, џри рџке.

Колективно именовање у српском призренском говору функционише као неутрална номинација са значењем „богаташи“.

III. 3. 2. ЛСМГ 'сиромашна особа'

III. 3. 2. Лингвокултурна специфичност концепта *сиромаштџво* фиксирана је у језичком сазнању Срба Призренаца и вербализована на дијалекатској слици света лексичким јединицама са семантичким карактеристикама „(онај) који је оскудан у средствима за живот“. Садржај концепта синтетичке социјалне, материјалне и културне поредак колектива у једном повесном периоду, проткан је индивидуалном перцепцијом стварности и поседује изражен евалуативни потенцијал. У концептуалном језгру акумулирани су појмови у вези са ниским економским стандардом условљеним објективно-субјективним разлозима. Околојезгреној зони припадају номинационе и атрибутивне лексичке јединице неутралног и експресивног типа, са читавом скалом емоционалних односа према референту. Уколико је сиромаштво последица друштвених околности, избор имена је сведен на неутралније ознаке негативног садржаја, које су последица сажаљења или искрене емпатије номинанта са номинатом. Погрдним називима субјект именована стилски ефектира емоционални однос и субјективни став према особи која својим понашањем себе доводи у неугодан финансијски положај. Негативна својства референта који није у стању да поправи лошу материјалну ситуацију у којој се налази подвргавају се презиру, омаловажавању, гневу, а садржане су у експресивним компонентама прагматичког типа. Одређеним прагматичким садржајем, илукацијском снагом, говорник делује у комуникативној ситуацији, исказујући свој вредносни (негативни) суд и емоционални однос према саговорнику или објекту говорења. Стилска функција експресива у

³³⁶ Говорећи о аспектима проучавања колокацијских веза и наводећи термилошка решења у вези са тим, Р. Драгићевић, између осталог, спомиње три типа лексичке солидарности по Козерију: афинитет, селексију и импликацију (Драгићевић 2007: 215–216).

овој категорији именовања може се одредити према типу стилске ситуације у комуникацији, а то је најчешће грубо-фамилијарни говор, који се остварује „...када блиско познанство даје основ за 'фамилијарне' односе, а однос по статусу даје основ за омаловажавање личности, његовог достојанства“ (Ристић 2004: 34). Сиромаштво као социјална карактеристика човека у економски развијеној урбаној средини, какав је био Призрен на прелазу између два века, подвргнуто је строгој аксиолошкој чаршијској процени и индивидуалној емоционалној оцени, што је на језичком плану резултирало квантитативном асиметријом између опозитних микрогрупа 'богата особа' / 'сиромашна особа'.

Номинације са хиперсемом 'сиромашна особа' гранају се у два микро-реда према дистинктивној ознаци 'мушко' / 'женско', образујући синонимске редове са доминантама *сирóма* / *сирои̑ица*.

III. 3. 2. а. Микроред именичких лексема са интегрално-диференцијалном семом 'сиромашан човек' формирају јединице *сирóма*, *сиромáшко*, *невóл'ник*, *гóл'а*, *голóгуз* / *гóлгуз*, *гóлкур*, *гологлáвац*, *беску̑и̑њик*, *кóкоз*, *кокозина*, *ко̑ук*, *ми̑фл'из* / *ми̑фл'из*, *фа̑кир*, *фа̑кир фука̀ра*.

Бро̑иши л'и га и њéга за сиромáа? – Млóго је а̑фиф, сирóма, ни̑и̑ио серми̑у нéма у дуга̑њу.

Гóл'а је, ни ѿ̑с нéма за ши̑о да га уфа̑и̑и.

Е̑, л'е̑ио си уч'ини̑а ши̑о си верова̑а онóга ба̑иакч'и̑у, онóга гологу̀за Нико̀лу. – Та̑ј ми̑фл'из, и̑а̑ј голóгуз л'и река̑ и̑о̑ј? – Све̑ ши̑о има̑ше да̑де на ко̀мор и̑а̑ј голгу̀з. – Јéному голгу̀зу да̑ваф л'и се у за̑јам и̑ол'икве и̑аре, ац'и̑ба?

Уда̑де се за и̑о̑га голку̀ра, и̑е се уфа̑јди.

Прóдаде и и̑у̑ј ку̀ч'у ши̑о јо̑ш има̑ше, и̑е ос̑и̑а̑де гологла̀вац.

Јóи̑е̑и̑ обук̀л'е и̑о̑га беску̑и̑њика Ч'ор-Зéфу. – Ка ни́ко̑ј беску̑и̑њик, са̀л ски̑и̑а сока̀це

Ои̑и̑ и̑о̑га ко̀коза л'и на̑ц'е да и̑скаш и̑аре у за̑јем. – Да̀дни ко̀козу и̑аре и и̑и̑иши ги на л'éд.

На ко̀мор и̑огу̀би све ши̑о има̑ше, ко̀козина се уч'ини.

Сви̑ Призрéнци ми̑фл'из и̑скоч'и̑л'е. – Од ка и̑скоч'и̑ ми̑фл'из, и̑е̑е и̑óч'е: у̑ф, у̑ф, и у̀мре о[д] и̑а̑ј бо̀л'.

У̀мре и и̑а̑ј невóл'ник Ч'ор-Зéфа, у̀раи̑и се, бо̀же ме и̑рóс̑и̑и.

Стожер око којег су груписани остали конституенти синонимског реда је лексема денотативног карактера и објективне оцене *сирóма*. Денотативни садржај „сиромашан човек“, који чини језгро семске структуре свих чланова реда, допуњен је различитим типовима конотативних елемента. Нижим тоналитетом експресије одликују се именице *сиромашко*, *невóл'ник* и *фа̑кир*. Бедан материјални положај у случају ових денотата последица је спољашњих фактора, неповољних друштвено-економских или породич-

них околности, болести или физичких недостатака, што код говорника изазива осећање сажаљења и саосећања. Денотативно-конотативни садржај ових лексема интерпретиран је семемом „сиромашак“, која емитује снижен степен експресије у односу на објективни садржај (‘сиромашан човек’). Хипокористичност суфикса *-ко*, формално и садржајно маскира негативан садржај и делимично неутралише опозицизију позитивно / негативно, уносећи у значење деривата *сиромашко* извесну дозу позитивне емоције, испољене кроз емпатију са социјалним стањем именоване особе. Номинациона јединица *невол’ник* има сложенију садржајну структуру. Мотивисана је придевом *невол’ан*, којим се у српском призренском говору карактеришу лице са телесним дефектом и бедна, сиромашна особа. У семантички садржај деривираних именица сливају се оба значења, с тим што секундарна придевска реализација избија у први план и експонирана је у денотативном садржају. Примарно значење мотивног придева потиснуто је у дубље слојеве семске организације изведене именице, одакле делује као импликациони семантички елемент (‘телесни недостатак’) који провоцира емоцију говорника (сажаљење) и актуелизира експресивни потенцијал именичке ознаке (особа је сиромашна, убога, бедна зато што је обогалена и на тај начин спречена да стиче, зарађује, а такво стање изазива сажаљење и саосећање). Емотивна компонента сниженог интензитета својствено је обележје лексеме *факир* (тур. *fakir*), који семантички одговара домаћој изведеници *сиромашко*. У српском призренском говору турцизам развија етимолошки семантички капацитет („сиромах“) у два правца. Употребљен у сингуларном облику *факир* испољава тенденцију ка нижем експресивном тону и на прагматичком нивоу се реализује у присној, фамилијарној говорној ситуацији. У дијалекатској комбинацији са изворним обликом плурала *факир фукара* (тур. синг. *fakir*, пл. *fukara*) основно турско значење развија се у супротном емоционалном смеру. Удвајањем исте лексеме, односно њених граматичких облика и редупликацијом семантичког садржаја („сиромах“ / „сиротиња“) истиче се негативно социјално стање, што је лексикографски интерпретирано семемом „пуки сиромах“, и интензивирају се емотивно-експресивне семе примерене објекту именовања и његовом материјалном положају. Остали конституенти синонимског реда остварују изражену експресивност, која је евидентна и у садржинској и у формалној (гласовној и творбеној) структури лексичких јединица. Негативна експресија високог степена утемељена у значењу „пуки сиромах“ одликује лексеме *гол’а*, *гологуз* / *голгуз*, *голкур*, *гологлавац*, *кокоз*, *кокозина*, *којук*, *мифл’из* / *мифл’ииз*. Семантичка компонента ’пуки’ потврђује и појачава у највећој мери појмовну вредност другог елемента семске структуре, тј. семе ’сиромах’. Висок степен негативне експресије постигнут је творбеним варирањем придева *гоја*, који основно значење „неодевен, потпуно наг“ асоцијативно шири на сферу социјалне карактеризације човека и

у том домену остварује високу деривациону продуктивност. Хипокористиком *гол'а* говорник изражава подсмешљив, подругљив и омаловажавајући однос према врло сиромашном човеку. Композитима *гологуз* и *голкур*, чији је други члан табуисани део тела, истичу се негативни став (неодобравање, непоштовање, ниподаштавање) и негативне емоције (гнушање, презир), при чему субјект именована даје себи за право да буде груб, увредљив, вулгаран. Емоционални однос заснива се на објективној оцени (то што је неко толико сиромашан да не може да задовољи основне потребе веома је лоше), што садржај повезује са субјективним оцењивањем (за говорника је неприхватљиво) и издваја га као емотивну модалност, која значењу даје снажан ефекат експресивности. Аксиолошкој оцени подређени су и фактори који доводе до крајње беде, што јој даје карактеристику објективности, а когнитивно вредновање Срба Призренаца функционише на принципу њихових стереотипа и стандарда који важе у домену људске нарави и односа човека према новцу и материјалним добрима. Пејоративна имена денотирају на особе које су негативним облицима понашања (коцка, проневера, задуживање) и лошим карактерним особинама (лењост, расипништво, склоност новчаним машинацијама и превари) довели себе и своју породицу до финансијске пропасти. Према референтима говорник заузима оштар, осуђујући став, који исказује низом негативних емоција (презир, гнушање, омаловажавање). Сви узуални аксиолошко-експресивни елементи концентрисани су на конотативном макроплану семне структуре сложенице *гологлавац*. Номинативно значење „онај који је гологлав“ метафорички је пренесено на особу која је остала без куће и имања (без капе на глави → без крова над главом). Номинатор нема разумевања за поступке који доводе до растурања породичног имања па се према номинату односи у складу са својим вредносним ставом и, дајући му погрдно име, показује спремност да свој суд јавно изнесе. Денотативни сегмент сложене именице *бескућњик* поклапа се са објективним садржајем лексеме *гологлавац* „онај који је без куће, врло сиромашан“, међутим, на конотативном нивоу значења ове две номинације се разилазе у емоционалном тону и степену негативне експресије. Језички колектив је уздржанији када је у питању стицај несрећних околности које доводе до потпуног сиромаштва, испољава сажалење према убогој особи и спреман је да јој помогне. Негативни експресиви *гологлавац* и *мифл'из* (тур. *müflis*) у денотативном садржају поседују импликациону сему која упућује на првобитно повољно материјално стање (из семантичког садржаја се подразумева да је особа поседовала извесна материјална добра), а из ширег контекста се могу наслутити разлози који су довели до актуелне финансијске ситуације. Узроци материјалне пропасти у случају именована *гологлавац* су најчешће личне природе, док значење турцизма *мифл'из* „онај који је банкротирао“ сугерише на друштвени фактор, што потенцијално утиче на формирање конотативне

значањске структуре. Турске лексеме *кокоз* (тур. *kokoz*) и *коџук* (тур. *koruk*), допуњују низ лексичких ознака за пуког сиромаша. Експресивност лексеме *кокоз* пренаглашена је пејоративним обликом *кокозина*, који поседује идентичне емотивне, аксиолошке, прагматичке и функционално-стилске компоненте као номинације високог степена експресије. Сет погрдних номинација и њихов конотативни комплекс показују особеност менталитета Призренца и обликују језичку личност призренског човека с краја XIX и почетка XX века. Субјективно-аксиолошки план значења одражава језичку реалност једне лингвистичке заједнице и њене когнитивне (спознајне) карактеристике. Бројност номинација, њихова творбена разноликост, семантички деривати и контактни синоними чине овај микроред изузетно интересантним у лексичко-семантичком систему говора призренских Срба.

III. 3. 2. б. Идентификациона сема 'женско' дистинктивна је црта у парадигми именовања сиромашних особа, присутна у семантичком језгру лексичких јединица *сироџиџица*, *невол'ниџа* и *бескуџиџица*.³³⁷

Онџи сироџиџе деџа гладуџеф.

Ќм џи је своџа, ьм је невол'ниџа, себаџ је да гу џомоџнеш кол'џко моџеш.

Ќмре, смири се јениџи и џиџ бескуџиџица Ниџа Крџоџозл'џа.

Женске номинације корелирају са моционим парџацима и на денотативном и на конотативном макроплану семантичке структуре, реализујући одговарајуће типове аксиолошког лексичког значења и различите видове експресивне модалности. Несразмеран однос мушких и женских номинација у овом лексичком скупу одраз је менталитета призренске језичке личности, који се манифестује у традиционалном колективном ставу да је мушкарац одговоран за финансијско стање породице и да је дужан да јој обезбеди материјалну сигурност, што је на дијалекатској слици света вербализовано великим бројем пејоратива високог степена експресивности у реду са дистинктивним знаком 'мушко' и сведеним номинационим корпусом за женска лица са израженом емоционалном компонентом.

III. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'образовни статус'

III. 4. Реципроцитет са категоријом *соџиџални сџиџиџус* остварује сфера образовања, која у лингвокултурној парадигми кореспондира са концептима *џросвеџа*, *релиџиџа*, *џрофесиџа*, *маџериџални џолоџаџ*, *инџелекџиџу-алне сџособносџи човека*. Концептосфера *образовање* задире у соџиџалну карактеризацију човека оним делом структуре који посредно одређује

³³⁷ Женски облички еквивалент деривату *гологлаваџ* је *гологлавка*, али му семантички не парира у метафоричким реализацијама. *Гологлавка* је у пренесеном значењу „удовица“, што може да имплицира неповољно материјално стање али и не мора, зато ову номинацију сврставамо у подгрупу 'брачни статус'.

положај појединца у друштву, а који се на језичкој слици света манифестује преко централне опозиције 'образован' / 'необразован човек'. У средишту конструкта синтетисане су менталне представе носилаца дијалекта о ученим, односно неуким људима и односу колектива према њима. Локални карактер и друштвено-историјски тренутак релативизирају појам степена образовања, који умногоме зависи од епохе, традиције, нивоа културне свести социјума, тако да се прототип образованог човека детерминише у контексту конкретних друштвених и историјских околности, што концепту даје одлику модалности. Социјални дискурс намеће стандарде за свеукупно сагледавање концепта образованог човека и за вредносну процену образованости конкретне лингвокултурне заједнице. У недовољно просвећеној средини, какав је био Призрен на прелазу из XIX у XX век, ипак се, у схватању призренских Срба, осећала јасна дистинкција између појмова писмености и образовања, који су добили свој адекватан језички израз – наука „образовање“ и *џисма* „1. писмо; 2. писменост“ (Чемерикић).

Синове љраџија на науке, а сам осџанаја дома със девојч'ич'и. – Обџ два сина љраџија на науке, џе осџаја дома само със женскадију.

Док изуч'и џисму, он ч'е ми џисује, он ч'е ми и ч'иџа џисме. – Ја да ч'иџам не знам, џисму несџм уч'џла џе да знам.

Синтаксичко окружење показује некомпатибилност идеографских вредности лексема *наука* и *џисма*, јер образованост нужно укључује писменост, а овладавање знањем читања и писања није исто што и образовање. Комуникативне ситуације разоткривају свесност говорника о важности описмењавања деце и тежњи ка даљем стручном усавршавању и едукацији, мада из контекста провејавају провинцијални дискриманаторни ставови – инсистирање на школовању мушких потомака. Типичан балканистички патријархални миље нашао је одраза и у лексичком систему Срба Призренаца, како у домену номинација по професији, које периферно орбитирају у овој лексичко-семантичкој подгрупи, тако и у самом нуклеусу лексичког скупа са хиперсемом 'степен образовања'.

III. 4. 1. ЛСМГ 'образована особа'

III. 4. 1. Денотација је усмерена искључиво на особе мушког пола, које чине класу 'образована особа', тако да је референт ('образована мушка особа') означен лексичким јединицама *меџџеџ'џја*, *соџи*, *муџа*.

Нови забџџи све су меџџеџ'џје.

Соџи Сџнан-џаџа.

Муџа-Абдул. – Муџа Аџдар осџа дуџсан (из теџтера).

Синонимски однос турцизми заснивају на централној компоненти 'образован човек'. Денотативни макроплан лексема *меџџеџ'џја* описан је семе-

мом „човек који је свршио школе“ (Чемерикић). Семски састав номинационе јединице *софи* (тур. *sofi*), уз језгрене елементе семне структуре, укључује квантификатор ’веома’. Итензификатор основног семантичког садржаја упућује на виши степен образовања („веома учен човек“). Религиозна примеса која доминира у номинативном значењу („муслиман одан аскетизму и науци, мислимански мистик“ (Чемерикић)) потпуно се губи у секундарној реализацији, а особине духовњака, ерудиција и посвећеност стицању знања, преносе се на учена световна лица. Именичка реч *софи* специфична је у функционалном смислу, јер јој је употреба ограничена на књижевни стил, одакле Чемерикић ексцерпира наводе („Он је био *веома* учен човек, *и*е су га *зайио* назвали *софи*), без потврда из непосредног говора. Разговорну фреквентност остварује номинација *мејџаил’ија*, која фигурира и у придевској служби³³⁸, и има шири семантички смисао који се базира на појмовном потенцијалу мотивне речи (тур. дијал. *теутер*, поред *митер* „школа“). Појављивање лексичке ознаке *мула* (тур. *molla*) у административним списима из турског доба упућују да је ова реч била актуелна и у разговорном дискурсу са значењем титуле која се додавала уз имена учених муслимана.

III. 4. 2. ЛСМГ ’необразована особа’

III. 4. 2. Структура лексичко-семантичке подгрупе са хиперсемом ’образовни статус’ одликује се одсуством опозитне микрогрупе ’необразован човек’, што на нивоу лексичко-семантичке парадигме доводи до изостанка антонимских релација. Неравномеран однос номинација у централној зони лексичког скупа лингвистичка је последица прототипског перципирања човека. У средини са већинском неписменом или полуписменом популацијом, образован човек одступа од прототипа и зато је друштвено и језички маркиранији. Парадоксално квантитету језгрених номинативних јединица, концепт необразованог човека је разубеђенији на периферији, с обзиром на то да корелира са интелектуалним капацитетом и избором професије.³³⁹ Језичке репрезентације које вербализују обележја која се тичу менталног развоја човека (’глуп’, ’неспособан’) и посла којим се човек бави (’физички радник’, ’пољопривредник’,

³³⁸ Концепт образованог човека у српском призренском говору репрезентован је углавном придевима: *мејџаил’ија* (*Види се да је мејџаил’ија ч’овек*), *уч’ен*, *уч’еван* (*Уч’евни л’уди*), *школуван* (*Ч’ерка ми је школувана; Школуване деца*). Чемерикићевом корпусу не припада лексичка јединица *школуван*, она спада у новији слој призренског лексичког система (Реметић 1996: 424).

³³⁹ У односу на концепт образованог човека, когнитивне ознаке концепта *необразованный человек* допуштају тросложну симетрију у руској лингвокултури: „необразованный человек – человек, не имеющий дипломов, но, его нельзя назвать глупым; необразованный человек – человек, не проявляющий наличия каких-либо умственных способностей; необразованный человек – человек, не являющийся компетентным в той или иной области“ (Алымова 2007: 7).

'слуга' и сл.), потенцијално садрже компоненту 'степен образовања', што их квалификује у ред периферних чланова овог лексичког скупа.

III. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'духовни статус'

III. 5. Један од видова статусног позиционирања појединца у друштву почива на духовном начелу. Духовни статус човека базира се на етичком потенцијалу личности, подразумева висок морални кодекс, капацитет за унутрашњи развој и способност да се контролишу непримерене жеље и нагони. На језичкој слици света призренских Срба доминира религиозни аспект концепта духовности, заснован на фундаменталним хришћанским вредностима. Лексички фонд којим је вербализован сегмент концепта који се односи на степен духовног просвећења припада епохи када је вера умногоме одређивала начин живота и понашања појединца и групе, када су у мишљењу и сазнању носилаца дијалекта преовладавали религиозни погледи на свет. Когнитивна перцепција побожности учитана је у унутрашњем слоју (план садржаја) и спољашњој форми (план израза) концептуалног система *духовности*. Особености поимања посвећеног духовног живота остављају трага на дијалекатској слици света преко номинација особа које су одане принципима вере и које поштовањем верских прописа и обреда задобијају посебан статус у друштву као духовно супериорније у односу на остале чланове колектива. Велики углед у друштвеној заједници уживали су православни Призренци који су одлазили на ходочашће у Јерусалим на поклоњење Христовом гробу, односно муслимани који су ишли на хаџилук у Меку и Медину. Престижна позиција углавном је језички маркирана титулом испред личног имена.

III. 5. а. Номинациони инвентар који документује мултиконфесионалну прошлост, верску традицију и културни живот православних хришћана и муслимана у Призрену, а указује на духовни статус човека у друштву, интегрисан је семантичким елементом 'ходочасник'. Значењска ознака 'ходочасник' идентификационо је обележје лексичких јединица *аџ'ија*, *аџ'и*, *џо-клоник*, *бџедел* и *свеџогорац*.

*Поздравџија џи се аџ'ија. – Однџси аџ'ије и дај му у рџке. – Аџ'ијо, виџаф џе у оџиџиџину. – Нџч'е џако, аџ'ијо. – Аџ'ије џодџиф у џонедџаник.*³⁴⁰

Аџ'и-Лаџа Ч'емерџка. – Аџ'и-Васџл'у Ч'ифџуч'џџу. – У аџ'и-Сел'џма сааџиџ'ија.

Бџија је бџедел' на аџ'иљк.

Свеџогорџи јџџре џдеџ.

Доминантна лексема у реду номинација са заједничком семом 'ходочасник' је *аџ'ија* (тур. *haci*), која се користи без дивергенције у односу на

³⁴⁰ Чемеџкиџ белеџи турски облик плурала *аџ'иљари* у српском призренском говору (*Аџ'иљари ч'е џодџив у џонедџаник. – Дџнџс џал'а да исџоч'џмо на аџ'иљари у џриџ'ек*).

верску припадност. *Аџија* је лексичка ознака и за хришћанина који се поклонио Христовом гробу и за муслимана који је посетио свету зграду Кабу у Меки. Турцизам из области ислама прихваћен је у хришћанском дискурсу као знак духовног племства. Одлазак првославних верника на ходочашће праћен је ритуалним испраћањем, а повратком хаџија стиче посебан углед и позицију.³⁴¹ Поштовање због религиозног подухвата и обиласка Свете земље исказивано је индеклинабилним обликом *аџи* уз име хаџије. Титулом се истиче духовни статус појединца у верској заједници којој припада. Хришћански верник је у цркви означавао и лексемом *поклоник*, чије је значење мотивисано обављеним духовним чином, тј. верском радњом поклоњења. Постојала је и могућност одмене у ходочашћу, а особа која је за награду ишла на хаџилук уместо оних који због старости или болести нису били у стању да обаве своју дужност именована је лексемом *бедел* (тур. *bedel*).³⁴² Основно значење „заменик, пуномоћник“ турцизам развија механизмом радијалне полисемије, при чему важну улогу имају допунске семе (’представника власти на скуповима’, ’на кулуку’, ’у војсци’, ’на хаџилуку’) које конкретизују општост примарне семантике. Православна конфесионална оријентација експлицирана је у називу *свѣтогорац*, којим се денотира човек који је посетио Свету Гору и тиме стекао узвишени духовни статус, који

³⁴¹ „Срби из Призрена (и жене и деца) одлазили су на хаџилук у групама. Први који одлучи објављује то у цркви преко парохијског свештеника. Обичај је био да рођаци и пријатељи пред полазак дају поклонцима дарове: ствари и чинију колача. Полазак је обично падао на Чисти понедељак, први дан Великог поста. Тога дана рођаци и пријатељи долазе поклонцима да им пожеље срећан пут и да са њима заједно оду у цркву. По завршеном обреду, свештенство и грађанство, уз литију, испраћа ходочаснике. Пре но што је уведена железница, поклонци су се код Сиринићке жупе састајали са осталим поклонцима са Косова и Метохије, и настављали до Солуна. У Јерусалиму су проводили ускршње празнике, купали се у реци Јордан, а богатији обилазили и околна места. Пред полазак су куповали поклоне и уздарја за рођаке и пријатеље од којих су добили дарове пре пута. Поклони за мушкарце били су крстови, иконе, бројанице, платнени поклони за сахрану; а за жене шамије, свилене или памучне тканине. За себе су хаџије куповале платнене покрове за сахрану, беле капе (којима су гасили свеће на први дан Ускрса), иконе. Хаџије чувају за сахрану и кошуљу и гаће у којима су се окупали у Јордану. Понеки хаџија донесе са Христовог гроба који каменчић. Ти каменчићи се користе за лечење од урока. Верује се да ко се поклони Христовом гробу, исповеди и причести у Јерусалиму и окупа у Јордану, томе се праштају дотадашњи греси, под условом да убудуће не згреши. Зато хаџије, да не би нехотице згрешили, не узимају у руке ни теразије, ни кантар, ни аршин. Верује се још да поклоник који умре на путу треба да се сматра полусвцем. Дочек хаџија вршен је са истим церемонијама као и њихов испраћај на хаџилук“ (Чемерић).

³⁴² „Бедељ је човек, обично и сам хаџија, који је за награду ишао на хаџилук, обично уместо старих и болесних, који нису у стању да обаве свету дужност. Своме властодавцу су доносили знаке хаџијског достојанства: шал и ахмедију (тканину прописану за хаџије коју носе као чалму око капе). Властодавац који је на овај начин постао хаџија сматран је правим хаџијом и тако и ословљаван“ (Чемерић).

се изједначава са рангом хаџије након треће посете манастирској заједници на Атосу.³⁴³

III. 5. б. Дистинктивна семантичка црта 'женско' обележава номинацију *аџ'ика*, са двоструком реализацијом „1. жена која је била на хаџилуку; 2. хаџијина жена“ (Чемерикић). И као ходочасница и као жена поклоника хаџика је уживала велики углед у друштву; у првом случају због личног духовног подвига, у другом због породичног уваженог положаја. Поштовање је исказивано употребом титуле *аџ'и* испред имена.

Била и аџ'ика, Пана ѿой-Гигина. – Шћо ч'иниш, мори, аџ'ике? – Идем до аџ'ике да гу видим, болна је. – Аџ'ике, алка-Ванкине свекрве, муж гу бија аџ'ија.

За аџ'и-Ванку Мач'кину.

Лексичко семантичкој подгрупи са хиперсемом 'духовни статус' лексема *аџ'ика* припада и примарним и секундарним садржајем, иако им се разликују непосредно надређене семантичке ознаке – 'ходочасница' и 'жена ходочасника'. Без обзира на диференцијацију на суперординативном нивоу, и једно и друго значење садрже компоненту духовне просвећености и елементе статусне стратификације.

III. 6. ЛСПГ именица са хиперсемом 'брачни статус'

III. 6. Концепт брака је вишеслојно ментално образовање које подразумева универзалне елементе (предбрачно понашање, склапање брачне везе, систем породичних односа, развод) и етнокултуролошке компоненте у којима су садржане локалне специфичности одређеног етникума. Појмовна концепција брака је у блиској системској структурно-садржајној вези са концептима *љубав, свадба, млада, младожења, ѿродица, развод* (Михалева 2009: Автореф.). У сазнању Срба Призренаца брак је концептуализиран као легитимна заједница мужа и жене која почива на поштовању традиционалних морално-етичких норми. Законски регулисан однос између мушкарца и жене индикатор је породичног живота и фундаментални вредносни оријентир. Одступање од традиционалног модела социјално прихватљивог понашања (неступање у брак, дисфункционални партнерски односи, живот у ванбрачној заједници, нелегитимне везе, напуштање породице, развод) и нарушавање прототипичне призренске породице (родитељи, деца и чланови

³⁴³ „На богослужењу се објављује намера верника који жели да посети Свету Гору, како би се пријавило више њих ради заједничког путовања. Рођаци и пријатељи светогорцима спремају дарове и колаче, а они им са пута доносе бројанице, иконе од хартије на којима је представљен Хиландар. Дрвене иконе светаца светогорци су доносили само за свој дом. Пре поласка на пут, на који их испраћа родбина, свраћају у цркву на молитву. У Призрену се држало да ко три пута оде на Свету Гору као да је био у Јерусалиму“ (нап. Чемерикић).

уже породице који са њима живе) манифестују се у структури и садржини језичких ознака које конституишу лексичко-семантичку подгрупу са хиперсемом 'брачни статус'.³⁴⁴

Номинационе јединице манифестују ону димензију концепта која одступа од стереотипних представа призренских Срба о браку и породици. Номинати су особе које се брачним статусом не уклапају у прототип патријархалне брачне везе, које су својевољно напустиле брачну заједницу, које одржавају интимне везе са особама са којима нису у браку или је брачни однос прекинут смрћу једног од супружника. Према обичајно утврђеном систему породичних односа и вредности развод је друштвено табуисан, социјално неприхватљив и маркиран као неморалан чин. Раскидање брака изазива колективну осуду, без обзира на објективне узроке и разлоге, при чему десигнацију карактерише јако изражен субјективни став говорника према адресату. Чак и у појединачним случајевима, када се поступак може оправдати а особа разумети, урушавање породице и традиционалних вредности са аспекта социјума је недопустиво. Такође, друштвено је маргинализована особа, углавном женска, која угрожава интегритет породице, ступајући у љубавну везу са ожењеним мушкарцем, што се на лингвистичком плану манифестује низом погрдних назива који је морално карактеришу и етикетају је по емотивном статусу. Однос средине је другачији према лицу, нарочито жени, које је несрећним околностима остало без брачног партнера. Брачни статус измењен трагедијом у породици изазива сажаљење и саосећање колектива, што се испољава емотивним компонентама у конотативном садржају.

Екстралингвистички моменат има значајног удела у формирању призренског вокабулара у статусној поткатегорији 'брак', где доминирају именована атипичних представника – разведених, удових, морално деградираних. Семантичка обележја лексичких средстава структурно детерминишу подгрупу и парадигматске односе унутар ње. Хиперсема 'брачни статус' је суперординативни елемент који повезује именичке лексеме распоређене у

³⁴⁴ Језгро концепта *брак* чине лексикализације брачних партнера (у односу једног према другоме) – супруга: *муж* (*Муж ми не беше се сирефија дома*), *домач'ин* (*Домач'ин не ми је дома, ње не могу нишито да ти одговорим без њега* – *Тај жена неје сама, има она својега домач'ина* – *Да се дойићам прво с домач'ина ми*), односно супруге: *жена* (*Жена кучу држи* – *Најушићја жєну, ње донєја милоснићу у кучу*), *домач'ица* (*Сирџа њај Сџанко, ка му умре домач'ица иде ка да је изгубен* – *За домач'ицу узєја јєну јабани'ику*), *вєзме* (тур. *vezne*, само у Призрену „фиг. законита жена“ (Петровић 2012: 92–93)). Прототипу одговарају квалификације *жєњєић* (*Жєњєић ми бија и браћи*) / *ожєњєић* (*Сџареј син гу је ожєњєић*) и *удадєна* (*Јџи неје удадєна*), које особу маркирају по брачном статусу. Придевске лексичке репрезентације *нежєњєић* (*Нежєњєићо ми је вџ мџмч'є* – *Син гу дебел'єја јџи док бија нежєњєић* (Реметић 1996: 508–509)) и *неудадєна* (*И јєна неудадєна Оч'анка* (Реметић 1996: 509)) у појединим контекстним ситуацијама у разговорном дискурсу могу да реализују компоненту негативне оцене.

четири микрогрупе, на основу интегрално-диференцијалних сема 'разведена особа', 'удова особа', 'особа у ванбрачном односу', 'друга жена'. Чланови микрогрупа 'разведена особа' и 'удова особа' орбитирају на ближој периферији лексичког скупа 'брачни статус', док елементи микрогрупа 'особа у ванбрачном односу' и 'друга жена' гравитирају ка даљој периферији. Унутар микрогрупа ближих центру лексеме су распоређене у микроредове, антонимски устројене према семантичким ознакама '+ мушко' / '+ женско', док се периферне јединице идентификују једино преко дистинктивног обележја 'женско'.

III. 6. 1. ЛСМГ 'разведена особа'

III. 6. 1. Садржинска компонента 'разведена особа' надређена је лексичким јединицама које конституишу микроредове 'разведен човек', 'разведена жена'.

III. 6. 1. а. Човек који се развео са женом, распуштеник, номинује се именичком лексемом *оїџуреник*.

Удала се, мори, узела јенога јабанџију оїџуреника.

Потенцијална експресивност лексеме *оїџуреник*, која се актуелизира у одређеној говорној ситуацији, базира се на денотативној компоненти 'разведен' и на компоненти објективне оцене 'то је лоше', које језичку јединицу повезују са изванјезичком реалијом (човеком), тј. са неким њеним својством (брачни статус). Денотативни садржај допуњен је конотативним семантичким елементима – компонентом субјективне оцене ('такав брачни статус ја не одобравам / не оправдавам / осуђујем / за мене је неприхватљив') и функционалистичком компонентом, која одражава социјалну и ситуациону употребу лексеме. Именица *оїџуреник* добијена је регуларним поступком суфиксалне деривације. У партиципском основинском делу *оїџурен-* имплицирана је негативна садржина „одбачен“, која сублимира архетипску представу о моралној кривици онога ко растура брачну везу и породично гнездо.

III. 6. 1. б. Дистинктивно семантичко обележје 'жена' уз диференцијални знак 'разведена' окупља у синонимски ред лексеме *оїџуреница*, *їовраїџуша*, *їоврач'еница*, *бргоїоврач'еница*, са доминантом *оїџуреница*.

Код нас неје адеїи момак да узне оїџуреницу. – А, мори оїџуреницо никоја, шїио неси їазїла муџа (Реметић 1996: 463)

А, мори їовраїџушо, шїио чеи сџе?

Повраченица је она, врнула се їри браїи.

Аїде, бїдни бргозборница, їа да бїднеш бргоїоврач'еница.

Семантичка релација према мушком еквиваленту *оїџуреник* изражена је суфиксом *-ица*. Женска номинација поседује све значењске елементе свог моционог парњака, с тим што контекст има улогу регулатора стилске

обојености лексеме. Експресивна нијанса израженија је у садржају именице женског рода. Појачану експресивност емитује лексичка јединица *йоврач'еница*, а снажнији емоционални тоналитет остварује се сложеницом *бргойоврач'еница*. Конотативни макроплан семантичке структуре ових именовања, поред семе негативне субјективне оцене, садржи експресивне компоненте стилског и прагматичког типа које одражавају намеру субјекта именовања да јавно изнесе свој суд на такав начин да то учесницима говорног чина и именованој особи буде јасно (Ристић 2004: 61). Избором имена градира се интензитет експресије, који највиши степен достиже употребом лексеме *йоврайиуша*. У денотативном садржинском слоју именица творених од трпног придева глагола *йоврайти* (*йоврач'еница*, *бргойоврач'еница*) и његове основе (*йоврайиуша*) смештене су семе које носе информацију о брачном статусу референта („жена која се вратила у дом својих родитеља“, односно „жена која се убрзо након венчања вратила у дом својих родитеља“). Синонимски однос пара *йоврач'еница* и *бргойоврач'еница* варира на садржајном нивоу, јер формација сложенија и на плану израза и на плану садржаја поседује елемент више (‘брзо’), који утиче на интензитет експресије. Једнокоренске лексеме *йоврач'еница* и *йоврайиуша* семантички се разликују по емоционалном тону и степену експресивности, што је формално експлицирано како облици разноликим основама, тако и финалним сегментима, при чему се формантом *-уша* афектира и постиже снажнији емотивно-експресивни ефекат. Потреба да се разведена жена језички маркира већим бројем номинација показује да је у традиционалном друштву жена са оваквим статусом била у горем положају него мушкарац и да се развод неповољније одражавао на живот женске особе и у социјалном и у моралном погледу.

III. 6. 2. ЛСМГ 'удова особа'

III. 6. 2. Семантичка ознака 'удова особа' интегрише лексичке јединице са диференцијалним обележјем 'увод човек', 'удова жена'.

III. 6. 2. а. Човек коме је умрла жена денотира се именичком лексемом *удовац*.

Црн он, остйаде удовац с йол'ико децу.

Назив је добијен поименичењем придева *удов* моционим суфиксом неутралног карактера *-ац*, чиме деривирана именица задржава денотативни идентитет творбене основе. Међутим, садржај основинског дела поседује семантички капацитет да у одређеним комуникационим ситуацијама актуелизира емотивну компоненту, тако да и у овом случају контекст регулише функционалностилистички аспект значења и лексичко-семантичку изнијансираност речи.

III. 6. 2. б. Жена којој је умро муж именује се лексемама *удовица* и *гологлавка*.

Шшо доч'ека и шјај огењ да гу изгори, да осшање удовица. – Ч'уч'ка она, удовица, шо ввздън се шшѣа рабошач'и другому, сал да уч'ини залк л'ѣба шшѣа гологлафч'ич'ама својема. – Шшо мѡгла да ч'ини ч'уч'ка кѡд осшала удовица, а нѣ се зародила.

Грдна она, умре гу муѡж, шѣ шјако млада осшаде гологлавка. – Тејзи црнеји кл'исаркине гологлафке, да је дал'ѣко, ни деца нѣ гу се дрѡжиф.

Од прасловенског **vъdova* изведен је облик *удовица* (Skok III: 536), који деривационо парира форми *удовѡц* и семантички јој корелира. И у случају женске референције, конотативност је потенцијално присутна у дубинским слојевима значењске структуре и њена актуелизација је контексно условљена. Емотивне семе које језички рефлектују емоције субјекта именовања (сажаљење, самилост, саосећање), потиснуте и скривене у значењу лексеме *удовица*, експлициране су у садржини метафоричне номинације *гологлавка*. Из информационе базе основног значења „жена неповезане главе“, преко асоцијација ’марама – штити главу од ветра, хладоће и од сваке врсте неповољних спољних утицаја’ → ’човек (муж) штити жену и породицу, чувар, заштитник’, развила се секундарна семантика дефинисана синонимом „удовица“. Еволутивни пут семантичког деривата одраз је објективних околности у патријархалном призренском друштву, али и традиционалног балканског схватања да губитком брачног друга жена остаје без финансијске, физичке и моралне заштите. Изванјезички моменат разлог је одсуства еквивалентне мушке лексеме. Експресивност је изражена и кроз спољашњу и кроз унутрашњу структуру метафоре. Избором метафоричног имена постигнут је повишени тоналитет експресије.

III. 6. 3. ЛСМГ ’особа у ванбрачном односу’

III. 6. 3. Периферни члан подгрупе је лексичка јединица са семантичким обележјем ’особа у ванбрачном односу’, где поткатегоријална сема ’брачни статус’ није централни елемент семантичке структуре, већ посредно утиче на значење лексеме *милосница*.

Ил'ка Ч'ич'ар дрѡжи милосницу. – Ошурѣја се од жѣне и узѣја милосницу.

То што мушки еквивалент именице *милосница* нема статус лексикографске одреднице у Чемерикићевом речнику, не искључује постојање лексеме у призренском лексичком систему. Употребна фреквентност женске номинације и ригорозан колективни суд према неморалности жена допринели су оваквој перцепцији. Одсуством маскулинума у лексичком корпусу истиче се став социјума према женској особи која одржава интимне односе

са човеком са којим није у брачној вези. Колективни суд је изречен на денотативном плану структуре лексичког значења кроз објективну негативну оцену 'то је лоше', засновану на моралним критеријумима заједнице. Етички принцип, имплементиран у семантички садржај, индиректно детерминише социјални статус жене. Импликација моралне компоненте праћена је на плану израза регуларном деривацијом (*мило* → *милосан* → *милосн-* + *-ица*). И формални и садржински склоп, наизглед неутрални, емитују оно што се прећутно подразумева – кршење моралног кодекса, што изазива неодобравање, осуду (компонента субјективне, конотативне оцене) и подстиче презир, гнушање (емотивна компонента).

III. 6. 4. ЛСМГ 'друга жена'

III. 6. 4. Посебан породични статус има жена која се уда за удовца или распуштеника. С обзиром на то да се положај друге жене одређује у односу на претходну жену, то не утиче на њен лични брачни статус. Стога, номинација *намескиња* иде на периферију лексичког скупа.

Она је Лујкина намескиња.

Изостанак мушког опонента фемининуму *намескиња* језички је рефлекс друштвене стварности и културне традиције Призренаца. Очекивано је да мушкарац, пошто остане без брачног партнера, ступи у нову законом регулисану заједницу. Друга жена официјално ступа на место своје претходнице и званично добија статус супруге. Правне дивергенције у брачном статусу прве и друге венчане жене нема, али у логичком расуђивању и когнитивном поимању патријархалне средине диференцијација постоји и свој језички израз налази у специфичном именовану (*на* + *месѿо* → *мес(ѿ)*- + *-киња*).

III. 7. ЛСПГ именица са хиперсемом 'место рођења / пребивања'

III. 7. Место рођења, односно сталног пребивалишта једна је од кључних димензија социјалне карактеризације човека. У језичком сазнању носилаца дијалекта важан елемент маркирања је социјална средина из које особа потиче (село / град) и њен пребивалишни или боравишни статус (мештанин / досељеник). Ова статусна поткатегорија значајну улогу остварује на плану међуљудских односа, где се испољава кроз релацију наш – туђ, тј. земљак – странац. Конфигурација лексичко-семантичке подгрупе именица са хиперсемом 'место рођења / пребивања' почива на бинарној опозицији социјалне детерминације и лингвистички презентује дихотомију изванјезичке реалности. Централну зону попуњавају лексеме окупљене око два опозитна пара са семантичким обележјима 'становник села' – 'становник града' и 'староседелац' – 'досељеник'. На ближој периферији су концентрисане јединице

чији семантички садржај упућује на особе које потичу из истог краја, које се у нематичној заједници друштвено маркиране ознаком 'земљак'. Крајња периферна зона задире у групу етнонима, где се пресеца са лексичко-семантичком подгрупом 'туђин' (*тџуи 'ин, јабанџи 'ија, њашајорџил 'ија*), чији чланови садрже значењски елемент 'пребивалишни / боравишни статус'.

III. 7. 1. ЛСМГ 'становник села / становник града'

III. 7. 1. Језгрени микрогрупу формирају лексеме којима су изражене зајамно супротстављене појмовне вредности 'становник села' – 'становник града'. С обзиром на то да се антонимија *село – град* заснива на искуству целокупног језичког колектива, дијалекатске номинације становника села и града понашају се као прави антоними.

III. 7. 1. 1. Идеографском опису 'особа која је рођена и живи на селу' подређена је семантичка структура лексема *сел 'анин, сел 'ак и сел 'анка*, које се слажу у свим семама осим у семи пола, која их гендерно идентификује.

III. 7. 1. 1. а. Семемом „човек са села“ дефинисане су лексичке ознаке *сел 'анин* и *сел 'ак*.

Узе ги јен сел 'ак. – Дошл 'е шџџ сел 'аци (Реметић 1996: 507).

Рџко јџному сел 'анину. – Сел 'ани се збираф.

Творбени дублени *сел 'анин* и *сел 'ак* реализују опште значење „становник села“, које у свом садржају има низ сема нижег ранга које референта имплицитно социјално карактеришу (рођен на селу, бави се земљорадњом, слабог материјалног положаја, културно непросвећен). Неке од потенцијалних компонената се актуелизирају у одређеним контекстима, али је тежиште социјалног фокуса на информационом садржинском елементу 'место рођења / пребивања'. Обличка варијанта *сел 'анин* функционално је распрострањенија на призренском ареалу, док је *сел 'ак* новији инфилтрант из књижевног језика.

III. 7. 1. 1. б. Диференцијална сема високог ранга 'женска особа' улази у семантичко језгро именице *сел 'анка*.

Узеја јџну сел 'анку за измеч 'арку.

Женска номинација деривирана је према облику *сел 'анин*, чији је моциони парњак, што потврђује аутохтоност морфолошке форме *сел 'анин* на овом говорном подручју.

III. 7. 1. 2. Другу семантичку линију дихотомије село – град образују лексеме *граџ 'анин, варошанин, граџ 'анка, варошанка* које се разликују по једној семи ('град') у односу на чланове микроскупа са диференцијалним обележјем 'село', а међусобно се супротстављају само по дистинктивном знаку 'мушко' / 'женско'.

III. 7. 1. 2. а. Значење „становник града“ реализују лексичке јединице *грац’анин*, *варошанин** и *мајлац* / *мајлац*.³⁴⁵

Тако је кџд сиц’им на силу оч’е да бидне грац’анин. – Да џукнеф шио но могџу да гу дадеф за грац’анина. – Јенџму грац’анину џријџеф оџбнице ка магарџиу сџдло.

Варошанин – варошџлци (Реметић 1996: 421).

Пџвл’е је наџ мајлац.

Од истозначних мотивних именица различитог порекла *град* (прасл. **gordъ*) и *варош* (мађ. *város*) изведени су продуктивним суфиксом за грађење етника *-(j)анин* општи називи за становника већег насељеног места.³⁴⁶ Дру-гостепеном семантиком овој микрогрупи припада лексема *маалац*, којом се идентификује становник махале, односно дела града. Механизмом синегдохе (део – целина) успоставља се логичка веза „становник махале (дела града)“ → „становник града“.

III. 7. 1. 2. б. Гендерни опозити су *грац’анка*, *варошџлка** и *мајлка* / *мајлка*.

Жџна му је сел’анка, неје грац’анка. – Тако му и вал’а кџд оч’џја жџну грац’анку.

Варошџлка му жџна (Реметић 1996: 421).

Продџдо једнејзи мајлке. – Мајлке су џне, све џри су Бџждарџнке.

Функционална конкурентност лексема *грац’анка* и *варошџлка* резултат је новијих језичких утицаја. Иако је хунгаризам (*варош*) као синоним за *град* забележен, у Чемерикићевом речнику нема од њега изведених имена становника. Именица женског рода *грац’анка* добијена је регуларном моциноном деривацијом према *грац’анин*. Одступање од уобичајеног творбеног модела евидентно је у односу *варошанин* : *варошџлка*. Ово неслагање С. Реметић објашњава фонетским разлозима (л на крају слога у облику именице женског рода и у плуралским формама (Реметић 1996: 421)). Могућа је аналогија према старијем *маалка*.

³⁴⁵ У српском призренском говору остварен је метонимијски трансфер са основног значења лексеме *град* на становнике града, тако што је пратећи елемент архисеме ’место за људе’ у секундарном значењу постао основни ’људи из места’ (*Цџја град бџше искоч’ија на Бџждарџну да доч’џка срџску војску. – Сџл шио се ч’џ ч’и иде Л’џма, град се џзбунџ, ч’аршија се зџшвори, свџк џбџбеже дџма. – Град неч’џја џџџа владику*). Мутацијом архисеме полазног семантичког садржаја дошло је до клизања референције са града као насељеног места на град схваћен као скуп људи који у њему живе (Драгићевић 2007: 168).

³⁴⁶ Становник Призрена обележава се етником *Призренац* / *Призренац* (*Сџџкој Призрџнацџма својумџку. – Призрџнацџлије, мџри, џџџишио идеу Амбџрику?*). У Чемерикићевој збирци етник има статус одреднице, али су насумично евидентирани називи становника појединих места на Косову и Метохији (*Ц’џковч’анин, Миџровч’анин, Пришиџџџвац, Печџнац, Гџлиџџнац, Раовч’анин, Сириџич’анин, Срџч’анин / Сиџрџч’анин, Л’џбиџждџанин, Зџч’ишиџџанин, Дџловч’џнац / Дџловџч’џнац, Соџџџнац, Дџворџнац / Дџворџанин*).

III. 7. 2. ЛСМГ 'староседелац / досељеник'

III. 7. 2. Двочлану структуру има микрогрупа конструисана на опозитним појмовима 'староседелац' – 'досељеник', унутар које се елементи парадигматски повезују, ступајући у двоструке антонимске односе.

III. 7. 2. 1. Стални становник неког места означава се лексемом *мемл'еч'ејил'ија*.

Турцизам *мемл'еч'ејил'ија* (тур. *memleketli*) стилски је ограничен на писану употребу и нема ширу разговорну употребну вредност. У Призрену се користи придевска лексема *овдешањ* да значи сталног становника неког места који од старине пребива у њему, обично као квалификатив уз именице *човек, жена, л'уди* (*Такви су овдешњи л'уди. – Снаа гу је јабанџ'ика, неје овдешња. – Овдешњи народ. – Теј несу овдешњи*).

III. 7. 2. 2. Особе које су избегле из сталног пребивалишта, које су се доселиле из ослобођених делова Србије у Призрен денотиране су јединицама *муџ'ер / муџ'ир* и *муџ'ерка*.

Мамуџ-ага је муџ'ер, неје Призренац. – Овдешњи су они, несу муџ'ери. – Цела њина куч'а су муџ'ери.

Јена муџ'ерка продаваше крме у Ч'ул'ан.

Називи су преузети из турске социјалне терминологије (тур. *muhacir*), где имају опште значење „избеглица, емигрант; досељеник“ (Škaljić 1966: 469), да означе муслимане који су се досељавали на Косово и Метохију из ослобођених хришћанских земаља. Низ допунских сема сужава перспективизацију полазне семантике у језику примаоцу, где постоји семантичка дистинкција 'мушко' / 'женско' и та је диференцијација формално изражена.

III. 7. 3. ЛСМГ 'особа из истог краја'

III. 7. 3. Периферији подгрупе гравитирају лексеме са семантичким обележјем 'особа из истог краја', које се према идентификационој гендерној семи ситуирају у два антонимска пара.

III. 7. 3. а. Мушкарац пореклом из исте земље или истог краја, сународник, номинује се синонимским паром *емишерија, вил'ајетил'ија, земл'ак**.

Он је мој вил'ајетил'ија.

Земл'ак (Реметић 1996: 427).

Чемерикић штуро информише о лексиколошкој породици која води порекло од турског *hemşeri* „земљак“ (Škaljić 1966: 327) и не даје потврде уз домаће именичке адаптације (*емишерија, емишерика, емишериц'е*). Елезовић износи конкретније податке о лексеми *емишерија*, истичући да су је најчешће употребљавали турски војници и да је због тога на Косову и Метохији проширила значење на „војник“ (Елезовић I: 174). У Призрену се ширење семан-

тичке перспективизације заснива на семи територијалне повезаности, која се преноси на сферу духовне блискости, па се земљак значењски изједначава са пријатељем. Турцизам *вил'ајейл'ија* (тур. *vilâyet*) резултат је деривирања у дијалекту реципијенту, при чему се десигнат творбене основе разликује од десигната деривираних именице. Референција се са гео-административног подручја преноси на човека. Мушкој особи се као социјална карактеристика приписује секундарни садржај турске мотивне речи „завичај, родни крај“ (Петровић 2012: 94), маркирајући њен друштвени положај у међуљудским односима. Лексеми *вил'ајейл'ија* семантички парира домаћа изведеница *земл'ак*. Посматрано са синхронијског аспекта, новија лексема преузела је потпуну функционалну доминацију.

III. 7. 3. б. Женска особа земљак именована је контактним синонимима *емшиерика*, *вил'ајейл'ика* и *земл'акиња**.

Ружа је Јел'енина вил'ајейл'ика, обџдвџ су Белограц'анке. – Неч'аја јабаниц'ику, ње доша да зајрџси вил'ајейл'ику. – Двџ снаје, двџ вил'ајейл'ике.

Чемериџићев материјал показује стабилну позицију женске номинације *вил'ајейл'ика* у призренском лексичком систему, док је *земл'акиња* релативно касно преузела примат у комуникацији.

Инваријанта 'социјални статус' синтетише садржајне елементе истоименог концепта, формирајући социјални портрет Срба Призренаца у фиксном хронолошком оквиру (крај XIX – прва половина XX века). Појмовни апарат изражен преко поткатегоријалних сема ('титуле', 'дужности', 'материјални положај', 'образовни статус', 'духовни статус', 'брачни статус', 'место рођења / пребивања') носи инфомације о различитим аспектима човековог друштвеног положаја и рефлектује наивно поимање носилаца дијалекта о статусном рангирању појединца у друштву. Социјално раслојавање на богате и сиромашне, великопоседнике и најамне раднике, административне старешине и поданике, припаднике грађанске класе и сељаке, образоване и неписмене, екстралингвистички су елементи који учествују у конструисању језичке слике човека преко концептуализације и вербализације дихотомне друштвене стварности. Бинарна организација лексичко-семантичке парадигме одраз је реалних друштвених феномена, како интернационалних, тако и традиционалних, на којима је устројена призренска друштвена заједница. Етнокултуролошки аспект изражен је преко номинација мотивисаних социјалним карактеристикама човека. Анализа садржајних компонената концепта показује да у колективној свести призренских Срба породични углед и материјални положај имају пресудну улогу у позиционирању човека у друштву. Престижним се сматра поштовање религиозних дужности, а колективном суду је подвргнуто угрожавање и урушавање правно засноване брачне заједнице. Степен образовања и професионалне дужности омогућавају високо котирање на

друштвеној лествици, па локални функционери уживају велико поштовање суграђана. Углед и част, као моралне категорије, поред финансијске моћи, најважнији су критеријуми који обезбеђују позицију у самом врху друштвене хијерархије.

Међусобна условљеност социјалних атрибута реперкусира се на унутрашњу структуру лексико-семантичке групе, а видљива је у преплитању централних и периферних елемената појединих подгрупа. Поједине језичке јединице припадају различитим ономасиолошким базама ('професија', 'националност', 'социјална улога', 'породица'), што упућује на извесни каузалитет између конституената лексичко-семантичког поља. Статусна обележја директно маркирају особу као социјално биће и члана колектива, тако да лексичко-семантичка група именица са хиперсемом 'социјални статус' чини нуклеус поља *социјалне карактеристике човека*. Парадигма унутар групе регулисана је поткатегоријалним ознакама и природом сфере у којој се социјално обележје испољава. Основни принцип лексичко-семантичке организације заснован је на хијерархијском устројству (вертикална хијерархија – ЛСПГ 'титуле', хоризонтална хијерархија – ЛСПГ 'дужности') и опозитном поимању друштвене стварности (материјални, брачни, духовни, образовни статус, пребивалиште), с тим да се у ретким случајевима може говорити о правој антонимији (*грађанин – сел'ак*), због одсуства одговарајућег именичког еквивалента у расположивој грађи (*богати – сиромаша, жељети – отиуреник, овдешњи – муџ'ер, аџија – / мејшејл'ија – /*). Ову језичку појаву тумачимо семантичком разуђеношћу појединих именовања која у свом дијалекатском значењском комплексу имплицитно садрже низ компонената које особу иманентно социјално карактеришу. Чланови синонимског реда 'племић / великопоседник' *господар, њаша, беглар, ага, ч'ифљек сајбија, сџаија, њимарџи, есхаб-и-њимар* у свом семантичком садржају подразумевају компоненту 'богат човек'; синонимски пар *господин* и *ефендија*, као и већина конституената интегрисаних хиперсемом 'управник административне области' имплицирају сему 'образован човек'; лексеме које вербализују појмовну вредност 'сиромашан човек' искључују значењску ознаку 'ходочасник'; номинације за особу са села елиминишу бројна статусна семантичка обележја. Симетрију микрогрупа нарушава и изостанак гендерног опозита (*мејшејл'ија, софи, мула / –; – / милосница; – / намескиња*), што је условљено традиционалним поимањем мушких и женских социјалних улога.

Лексички слој који осликава турско друштвено уређење и отомански модел регулисања социјалних односа позајмљен је из турске социјалне или административне терминологије и хронолошки се везује за период пре и непосредно након ослобођења од Турака. Том лексичком сегменту припадају називи припадника племства и турских великаша (*њаша, беглар, ага, ч'ифљек сајбија, сајбија, сџаија, њимарџи, есхаб-и-њимар, зеим, зеим-сахиби*), титу-

ла (*ефендија, ага*), старешина територијалних јединица (*вал'ија мийџесариф, кајмекам. мидир мифџар, коџ'абаша, коџ'абашџа, аза*). Променама у друштвеном систему коригује се и лексички систем. Лексика актуелна за период турске власти се пасивизира, уводе се звања и дужности који захтевају нов лексички израз (*војвода, кмеџи, коџула, секретар*).

Сегмент лексичког фонда којим се денотира особа по неком социјалном својству (економском, образовном, духовном, брачном статусу) има општији карактер и поседује конотативни семантички потенцијал. Експресији подлежу именовања у вези са финансијском оскудацијом, и у том домену је очигледна висока продукција вербалних средстава, постигнута деривацијом, композицијом и позајмљивањем, при чему је синонимски ред градивно уређен према интензитету експресивног тона (*сирома, сиромашко, невол'ник, гол'а, гологуз, голкур, гологлавац, бескуџињик, кокоз, кокозина, коџук, мифл'из, факир, факир фукара*). У поткатегорији брачног статуса творбеним процесима је оформљен ред синонима којима се изражава субјективни став говорника према разведеној жени (*оџуреница, џовраџиуша, џоврач'еница, бргоџоврач'еница*). Номинације према месту рођења или пребивалишту (*сел'ак, сел'анин, сел'анка; граџ'анин, варошанин, граџ'анка, варошалка; мемл'еч'еџил'ија, муџи'ер; вил'ајеџил'ија, земл'ак, вил'ајеџил'ика, земл'акиња*) поред идентификационих сема, у свом семантичком садржају чувају читав етнокултуролошки комплекс, карактеристичан за носиоце дијалекта, запечаћен у њиховом језичком сазнању.

IV. ЛСГ именица са хиперсемом 'социјална улога'

IV. Један од кључних појмова друштвене стратификације – друштвена улога – стриктно је повезан са социјалним статусом. Сваки друштвени положај пропраћен је низом норми које одређују понашање појединца, а тај скуп неписаних правила који произилази из вредносног система друштвене структуре назива се друштвена улога. „Социјална улога означава очекивано, прописано или захтевано понашање особе на одређеном положају. Она обухвата свекупност карактеристичног понашања, особина, емоција, ставова, вредности, итд., које друштво очекује или захтева од особе која заузима одређени друштвени положај. Основна функција социјалне улоге јесте да регулише и контролише понашање људи на одређеном положају, тако да друштво као целина складно функционише“ (Требјашанин, Лаловић 2011: 124).

Социјална улога је скуп активности које се преплићу са активностима других људи. Извођење улога увек укључује друштвене односе, јер свака улога претпоставља још једну реципрочну улогу која јој је придружена (муж – жена, родитељ – дете, наставник – ученик, лекар – болесник, про-

давац – купац, вођа – следбеник, господар – слуга, итд.). Скупом комплементарних улога људи су повезани у различите друштвене групе, које се састоје од међусобно испреплетаних улога. Стабилни интерактивни односи чине социјалну структуру. Један друштвени положај најчешће је повезан са више улога које формирају сет улога. У савременом друштву долази до усложњавања улога, нарочито улога жене (супруга, мајка, домаћица, пословна жена, друштвено и политички ангажована). Родна равноправност изједначила је донекле породичне и друштвене улоге мушкарца и жене, што неизбежно доводи до конфликта улога, јер се јавља неслагање између идеалне улоге и реалног извођења улоге (актуелног понашања). Традиционално друштво, какво је било призренско пре једног века, познаје јасно издиференциране улоге, засноване на патријархалном моделу понашања и обичајним нормама. Разлике имају своју генетичку основу, засноване су на наслеђу и резултат су културне елаборације (Рот 2010: 59). Жена је остваривала научене улоге у кругу уже и шире породице, а приоритетне улоге мушкарца биле су везане за аспекте живота ван куће, за пословно деловање и друштвене видове активности. Социјалне улоге у патријархалном друштву заснивају се на обичајним прописима који од појединца захтевају да буде идеалан члан породице и фамилије (муж, отац, очух, син, деда унук; жена, мајка, маћеха, баба, кћи), члан уже друштвене групе (ученик, пријатељ, ортак, комшија), члан ширег друштва (радник, купац, продавац, путник), али и да преузима формално прописане улоге у судским процесима, на пример, или специфичне традиционалне улоге у одређеним ситуацијама (свадба, рођење). Социјализацијом у духу патријархалног традиционализма, где владају различити обрасци гајења мушке и женске деце и другачија очекивања, појединац учи како да игра своје улоге у примарним (породица, група пријатеља, комшилук, група вршњака), секундарним (професионално окружење, политичке странке) и референтним групама (имају нормативну и контролну функцију). У свести призренског човека конструиран је прототип узорног грађанина, који вишеструке социјалне улоге реализује онако како колектив од њега очекује и у складу са конкретном улогом манифестује друштвено прихватљиво понашање. Поштовањем формалних и неписаних начела појединац стиче углед у заједници којој припада и етикетиран је епитетима узорног, честитог, моралног, поштеног човека. Стога је категорија социјалних улога у нераскидивој вези са карактерним особинама личности³⁴⁷, што се на лингвистичком плану препознаје у преклапању социјалних и психолошких компонента лексичке карактеризације човека и доприноси социопсихолошком портретисању призренског човека с почетка XX века.

³⁴⁷ Друштвене улоге предмет су проучавања социјалне психологије као посебне емпиријске психолошке дисциплине, формиране двадесетих година XX века, која се бави понашањем појединца у друштвеном контексту или у друштвеној ситуацији (Рот 2010: 1).

Хоризонтална димензија друштвене структуре која се испољава кроз друштвене улоге има одраза на лексичко-семантичку организацију групе. Конструкција лексичко-семантичке групе базирана је на расподели улога у призренском друштву, које могу бити перманентне и привремене. Трајне улоге имају универзални карактер, захтевају морални тип понашања, доследност и истрајност. Ситуационо условљене улоге, као што је учешће у актуелним друштвеним активностима и традиционалним обичајима животног циклуса, временски су ограничене, ослањају се на интерперсоналну интеракцију, допуштају већу пермисивност, подразумевају практични тип деловања и имају изражену етнокултуролошку црту. Конститутивни елементи лексичког скупа са хиперсемом 'социјална улога' јесу и имена друштвених агрегата (купци, путници), као и чланова маргинализованих група – деликвената. Сложеност односа унутар сродничких, функционалних, статусних, просторних и културно-историјских друштвених група условила је комплекс конзервативних социјалних улога које су Призренци испуњавали без већих осцилација. Традиционална подела улога на језичкој слици света призренских Срба идентификује се вербалним ознакама за носиоце сталних и актуелних улога у мањим или већим, примарним или секундарним, формалним или неформалним групама. У овом лексичком фрагменту запечаћена су схватања носилаца дијалекта о улози жене и мушкарца у друштву и породици, о (не)равноправности полова, о међуљудским односима, што овај сегмент чини значајним средством расветљавања менталитета и културне традиције Срба који су живели у Призрену крајем XIX и почетком XX века. Спољашњу структуру лексичко-семантичке групе одликује одсуство елемената са референцијалним значењем 'носилац професионалне улоге' (улога лекара, улога професора / учитеља, улога адвоката, улога продавца и сл.), с обзиром на то да је лексички опис човека у домену професије посебно обрађен. Хиперсема 'социјална улога' интегрише лексичке јединице са класификационим обележјима 'улога у примарној групи', , 'улога друштвеног агрегата', 'обичајна / обредна улога', 'правно прописана улога', 'антисоцијална личност'. У лексичко-семантичкој парадигми ове целине имају статус подгрупе:

1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'улога у примарној групи';
 1. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога члана породице';
 1. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога ученика';
 1. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога пријатеља';
 1. 4. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога комшије'.
2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'улога друштвеног агрегата'
 2. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога купца';
 2. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога путника';
 2. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога болесника'.

3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'обичајна / обредна улога'
 3. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога госта';
 3. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога домаћина';
 3. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у свадбеном обреду';
 3. 4. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у славском обреду';
 3. 5. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у паганским ритуалима';
 3. 6. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога врача'.
4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'правно прописана улога'
 4. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у парничном поступку';
 4. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у облигационом односу'.
5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'антисоцијална личност'.

Екстензивни карактер лексичког скупа води даљем вертикалном и хоризонталном раслојавању на микрогрупе, синонимске редове, скупове са једним елементом или моционим паром.

IV. 1. ЛСПГ именица са хиперсемом 'улога у примарној групи'

IV. 1. Примарне друштвене групе су заједнице у којима човек живи или ради, које карактерише висок степен блискости и интимности међу члановима и отворена, неформална комуникација. То су мале групе (породица, група пријатеља, комшија, ученика) у којима постоји непосредна интеракција, чврсте међусобне везе, спонтаност понашања, осећање заједништва и веома су важне у процесу социјализације, јер се у оквиру њих дете припрема за играње улога у различитим социјалним ситуацијама, усваја социјалне норме и вредносно се оријентише. Асимилацијом културних стереотипа, личност овладава правилима очекиваног понашања које захтева одређени друштвени положај или конкретна друштвена ситуација и које реализује у систему међуљудских односа. Нормативно одобреним начином понашања појединац остварује своју социјалну функцију у примарним групама. Социјалне улоге у примарној групи подлежу варирању, посебно су варијабилне узрасно и статусно детерминисане улоге.

Социјалне категорије 'социјална улога' и 'примарна друштвена група' трансформишу се у социолингвистичке и психоллингвистичке појмове, који употпуњавају концепт човека на језичкој слици света и оправдавају антропоцентрички приступ лексичком систему српског призренског говора. Наивне представе носилаца дијалекта о човеку као социјалном бићу вербализоване су сетом номинација његових улога у призренском друштву, које осликавају динамику друштвених односа и стабилност друштвене структуре. Кохезију примарних група на језичком нивоу нарушава мобилни карактер номинационог апарата, клизање јединица у оквиру хиперо-хипонимске парадигме, укрштање

и преклапање лексичко-семантичких подсистема, што утиче и на коначну конфигурацију ЛСПГ именица са хиперсемом 'улога у примарној групи':

1. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога члана породице';
1. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога ученика';
1. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога пријатеља';
1. 4. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога комшије'.

IV. 1. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога члана породице'

IV. 1. 1. Породица заузима основно место у социјалној и економској структури друштва и представља најзначајнији културни модус формирања човекове личности. Породица као уникатни социокултурни феномен извор је најважнијих вредности, представа, асоцијација, ставова, културних стереотипа, који су у српском призренском говору индуковани у лексеми *куч'а*, чије метонимијско значење указује да концепт породице у свести призренског човека укључује појам дома и свих људи који у њему живе, што одступа од савременог модела нуклеарне породице (заједница родитеља и њихове деце). Патријархални облик проширене, вишегенерацијске породице лингвистички је експлицитан лексемама *рòд*, *фамил'ија**, *фис*, *фара*, *куч'а*.

Овај бòја од рòда тìе двàл'а.

Ойí нàше фамил'ије (Реметић 1996: 459).

И Сима Пуч'а је ойí њине фаре. – Њинејзи фаре душа и свейí ги је да глòи'у иуи'у кòску.

Живи сàмо да ни сйрамòйи куч'у. – Реу'-Кицина куч'а је јàка.

Микрогрупа 'улога члана породице' је окрњена јер окупља само називе чланова уже породице као примарне друштвене заједнице. Улоге које описују однос чланова породице на макросистемном плану лингвокогнитивистички и лингвокултуролошки су сагледане као посебна лексичко-семантичка група са хиперсемом 'родбински односи'.³⁴⁸ Спољашња концепција микрогрупе која интегрише лексеме са надређеном семом 'улога члана породице' прати традиционалну поделу мушких и женских улога и улогу детета унутар призренске патријархалне породице. Унутрашњу структуру карактеришу ком-

³⁴⁸ J. В. Жељезнова у раду *Лингвокогнитивное и лингвокултурное исследование концепта „семья“* представља прототипични модел концепта породице као динамичну комбинацију три сегмента, који чине основне компоненте социјалног феномена породице и преко којих се реализују основне функције социјалне институције породице – родбински односи, брачни односи и родитељски односи. На другој етапи истраживања, ауторка концепт интерпретира преко когнитивних стереотипа породице, својствених руским и француским концептосферама и структурира га „в виде фрейма с терминално-слотовым устройством“. Фрејм „породица“ састоји се из три терминала: родбински односи, брачни односи и родитељски односи (Жељезнова 2009: Автореф.).

плексни парадигматски односи међу лексемама – синонимија, антонимија и конверзија, засновани на брачним и родитељским релацијама чланова породице. Партнерски брачни односи језички су представљени супротстављеним лексичким паровима, потпуним антонимима. Антонимски однос мајка – отац је сложенији, с обзиром на то да се лексеме којима се ова појмовна веза изражава супротстављају али се семантички не саодносе. Специфичну семантичку везу остварују јединице за вербализацију родитељских односа, конверзиви, јер се налазе у реципрочном, симетричном односу, међусобно се саодносе а не супротстављају се (Драгићевић 2007: 286).

У дијалекатској концептосфери појмовно-језичка интерпретација традиционалних породичних улога централизује се око хиперсеме 'члан породице' и хиперонима *роб*.

Има двајес и ње-шес роба. – Робл'е му у њол'е. – Побезе њреко њлоѡ сѡс свѣ робл'е.

Избор лексичке јединице *роб* за означавање члана породице има етимолошку и етнокултуролошку основу. Семантика коју лексема *роб* реализује на косовско-метохијском говорном ареалу рефлекс је једног од значења прасловенске речи **orbę* (> рус. *ребѣнак* „дете“, *ребята* „деца“) (Skok III: 150–151). У призренском говору и на ширем подручју Косова и Метохије (Букумирић 2012: 532) референција мутира у смеру „дете → потомак → млађи члан породице → старији члан породице → члан породице“. Постоји неслагање у редоследу значења лексеме *роб* код Чемериџића и Елезовића. Елезовић као примарно наводи „домаће чељаде, члан породице, задруге“ (Елезовић II: 180), док је у Чемериџићевом регистру на првом месту „заробљен човек“. Обрнута полисемантичка структурна поставка у Призрену може бити утицај књижевне семантике лексеме *роб*, а може бити и резултат њене семантичке евалуације. У том случају, варијабилне когнитивне ознаке обезбеђују променљивост концептуализације традиционалних породичних улога (члан породице → радник → има ограничену слободу → роб конвенционалних друштвених очекивања), а примарни садржај се потискује у други план.

Етнокултуролошку димензију породице у мултиетничкој средини репрезентује лексема *арем* (тур. *harem*), која семантичким садржајем „женска чељад једног муслимана“ (Чемериџић) манифестује културолошке разлике, специфичност муслиманских породичних односа, положај и улогу жене у муслиманској породици.

Шаиц-ага уѡѡка у Л'уму сѡ[s] свѣ арем.

У српском етникуму постоји збирна гендерна диференцијација „мушкарци / жене у продици“, обележена синтагмама *мушка / жѡнска сѡрана*.

У свай'ове ѡрво иде жѡнска сѡрана, ѡа мушка сѡрана, а на мрѡвѡца ѡрво мушка ѡа жѡнска. – Тај се куч'а заѡвори, остиаде без мушке сѡране. – Жѡнска сѡрана је ѡрокл'ѡѡа.

У свести старих Призренаца мушки и женски свет строго је подељен на две стране, што се преноси на линију сродства, а одатле на полну структуру породице. Полна дистинкција је језички изражена опозитним квалификативима *мушка* и *женска* уз именицу *сѝрана*, који персонификују њено значење и додељују јој људску референцију. Дискриминација на основу биолошке припадности одређеном полу произилази из друштвено конструисаних улога мушкарца и жене у јавном и приватном животу и родне неравноправности.

IV. 1. 1. 1. У балканској патријархалној култури одрастао мушкарац има доминантну улогу у свим сферама живота (глава породице, финансијски обезбеђује породицу, економски управља породицом, подређене су му жене и млађи мушкарци) и носилац је стереотипних особина (јак, снажан, паметан, промишљен, објективан, поштен, несентименталан). Клиширане представе о улози мушкарца долазе до изражаја у породичним односима и дубоко су укоренењене у семантичком садржају лексичких јединица интегрисаних у микроскуп 'улога мушког члана породице'. Вербализација мушких улога открива начин функционисања традиционалне призренске породице, преко елемената 'супруг', 'отац', 'очух', 'старатељ', 'деда', 'син', 'пасторак', 'унук'.

IV. 1. 1. 1. 1. Ожењен човек у односу према жени обележава се номинацијама *муж*, *домач'ин*, *госѝодар*.

Муж ми не беше се сѝрефија дома. – Нека иде де оч'е, ја децама ч'е љурим, ч'е ги скувам друго, а муж кьд ч'е доѝ'е, ѝенѝ'еру ч'е нач'нем, он је домач'ин (Реметић 1996: 545).

Домач'ин не ми је дома, ѝе не могу ниѝиѝо да ѝи одговорим без њега. – Тај жєна неје сама, има она својега домач'ина. – Да се доѝиѝам ѝрво с домач'ина ми.

Кој је госѝодар у вуј куч'у, ѝи ел'и ја? – Тај жєна неје сама, има она својега госѝодара. – Док не ѝриѝиѝа својега госѝодара сама не може ниѝиѝо да уч'ини ѝај веселница. – Госѝодар је дѝрек у куч'у.

Семантичка компонента 'супруг' повезује лексичке ознаке за обележавање улоге супружника – *муж*, *домач'ин* и *госѝодар*. Лексема *муж* примарно социјално маркира човека у односу на брачног партнера, жену. У домену интеракције мушкарца и жене делује потпуно неутрално, њена садржина је ослобођена ригидних схватања о мушко-женским односима у браку. Прочишћеност од премиса културних стереотипа умањује етнокултуролошку вредност номинације, а снижени традиционални културни капацитет утиче на смањену употребну фреквентност. Међутим, шира полисемичка структура одаје дубљи смисао који лексема остварује у призренском говору. Терцијарно значење „храбар, одважан човек, јунак“ (Чемерикић) открива својства личности произишла из основног значења „супруг“ и помаже у реконструкцији патријархалног обрасца храброг и одважног мужа, заштитника породице. Колективно несвесно дубоко је инфилтрирано у садржин-

ски слој именована *домач'ин* и *госїодар*. Архетип балканског мушкарца као главе породице испољава се и на формалном и на садржајном плану номинативне јединице *домач'ин*. Прототипичан патријархални модел доминантног мужа и инфериорне, послушне жене до пуног изражаја долази у секундарној интерпретацији лексеме *госїодар*, којом се ритуална потчињеност жене вербално демонстрира.³⁴⁹

IV. 1. 1. 1. 2. Човек који живи у жениној кући, који се приженио, маркиран је лексемом *їризейїко*.

Неуклапање у стереотип провоцира колективну свест и обавезно је праћено вербалним етикетирањем појединца, тако да номинациона јединица *їризейїко* језички манифестује однос социјума према обрнутим стандардима, тј. према улози човека који женидбом улази у кућу таста. Чемерикић ову реч не илуструје примерима, вероватно због њене спорадичне употребе јер означава одступање од уобичајеног, што је у призренској средини где се поштује принцип вирилокалног настањивања, ипак, ретка појава. Конотативност је евидентна у формалној структури деривата, у којој се препознаје глаголска творбена основа са деминутивним префиксом *їри-* (*їризейї-* > *їризейїи*) и хипокористички суфикс *-ко*. Већ је у мотивном глаголу деминуцијом постигнута експресивност и емотивна компонента актуелизирана. Суфиксалном деривацијом (додавањем суфикса хипокористичког типа) говорник исказује подсмех и омаловажавање и избором експресивног имена јавно показује свој став.

IV. 1. 1. 1. 3. Социјална улога мушкарца према својој деци семантички се идентификује преко компоненте 'мушки родитељ', а лексикализује се именичким јединицама *баба*, *оїџац*, *їџаїко*, *їџаїџа*, *баїџа* и *баїџика*, повезаним у синонимски ред са дијакхронијском дијалекатском доминантом *баба* и синхронијском *оїџац*.

Жи ми баба. – Однеја бабе рџ'ак на дугању. – Баба му куїїїја музику. – На два дња їред смрїи баба ми збореше: „Кьд умрем, їрич'ейрл'аїїе ме на два-на їри.“

³⁴⁹ Крути обрасци брачних улога нужно доводе до табуизације интимности и емотивне инхибиције, што се на прагматичком нивоу огледа у комуникативним ограничењима. Жена се своме мужу обраћа неутралним апелативом *ч'овеку* (*Шїио їи је, море, ч'овеку, їе си їџако гаїл'ел'їја од сабаїл'е?*), а када га спомиње у јавности, користи заменицу *он* (*Нїшїио не мџгу да їи кажем док не доје он и док се не доїїїам със њега* (Чемерикић)). У транскрипцијама С. Реметића налазимо потврду за потпуно дееротизовање супружника и настојање да се вербалним средствима блокира могућност било каквог телесног контакта међу њима. Ословљавањем брачног партнера са *брацо* жена се апсолутно дистанцира од своје примарне брачне улоге, поништава сексуалност, апстрахујући чак и њену репродуктивну функцију (*„Снао, снао, снао, снао“, на име немало наїрейї. Ја нега: „брацо, брацо“* (Реметић 1996: 544).

Óвај боја од оца ње двáл'а. – Маїѐрин оѡац (Реметић 1996: 353). – Óѡац му вика нѐму (Реметић 1996: 415). – И оѡац му бѐше вѐш (Реметић 1996: 443). – Óѡац ми бија самару'ија (Реметић 1996: 541).

Сѓк че доѡ'е ѡаїѡко.

Ч'уѡи, сїне, ч'уѡи, ч'е ѡи доѡ'е ѡаїѡ. – Да ми наїрајиш, ѡаїѡ, л'ѐѡу свáдбу (Реметић 1996: 463).

*Сѐл'бен ми донѐја бáѡа. – Кóму дáде у руке, бáѡе л'и ел'и кóму другом?
Однѐси бáѡке на дугáњу.*

Последица снажне непосредне интерференције са турским језиком јесте доминација турцизма *баба* (тур. *baba*), који је још пола века након ослобођења од Турака и слабљења турског језичког утицаја одржао високу фреквентност у српском призренском говору. Средином XX века турску реч постепено потискује домаћа лексема *оѡац* (прасл. **отѡс*), која преузима функцију доминанте синонимског реда. Иако је по пореклу деминутивна изведеница, лексема *оѡац* се понаша као неутрални стожер, око којег се окупљају експресивни синоними *ѡаїѡ*, *ѡаїѡко*, *баїѡ*, *баїѡка*. У разговорном стилу ове јединице имају израженију експресивну вредност (*оѡац* – *ѡаїѡ*, *ѡаїѡко*...). Фамилијарни тон се интензивира употребом лексема *баїѡ* и *баїѡка*. Присутво емотивних компонената у семантичкој структури номинација за оца указује на начин на који дете доживљава фигуру патријархалног оца и на емотивну блискост коју са њим остварује. Секвенце из говора реално предочавају профил и илуструју традиционалну улогу оца (углавном је ван куће, запослен је, промишљен, интелигентан, материјално обезбеђује породицу, неучествовање у васпитању и одгајању деце компензује финансијском сигурношћу и спремношћу да их материјално подржи у даљем одрастању) и донекле разоткривају модел односа родитељ – дете (отац је озбиљан, емотивно уздржан, нежан до мере која не нарушава његов ауторитет, брижан, одсуствовање надомешћује поклонима, строг, ауторитативан, задужен за кажњавање).³⁵⁰ У традиционалној породици отац је симбол патријархалне културе, заступник морала, чувар постојећег система вредности и узор мушким потомцима (Требјашанин 2009: 186). Његово ритуално понашање прописано је друштвеном улогом.

IV. 1. 1. 1. 4. Мушкарац који у породичним односима преузима социјалну улогу оца означен је лексемом *оч'у*.

³⁵⁰ „Однос родитељ – дете у патријархалној породици мора се сагледати у контексту односа старији – млађи, који је темељан однос и у породици и у свеколикој патријархалној култури. Однос родитеља према деци јесте однос надређеног према подређеном, а то је изразито и изричито неоправдан и асиметричан однос“ (Требјашанин 2009: 184).

*Оч'у гу је, истїїна, ама гу гл'еда ка да гу је оїац. – Свадија се със оч'уа.
– Оч'е да се двал'а од оч'уа. – Смилуваја се зар бог їо́му веселнич'еїу Мил-
киному да има їако дб́рога оч'уа.*

Појмовна блискост улога биолошког оца и очуха језички се манифестује истокоренским лексемама *оїац* и *оч'у* (прасл. **otъjih*). Муж мајке у односу на њену децу из претходног брака има улогу да надомести одсуство оца и обезбеди економску сигурност породице. Његова улога је унапред одређена и изложена колективном суду. Уклапање у стереотип доброг очуха („добар очу“) подразумева коректан однос на релацији очух – пасторак / пасторка у оба смера. Од очуха се очекује да се финансијски стара о деци своје жене и да брине о њиховим потребама, а од деце да поштују мужа своје мајке. Одсуство експресивних вербалних ознака упућује на формализовање односа и искључивање емотивне компоненте.

IV. 1. 1. 1. 5. Мушка особа која се стара, брине о некоме, која има улогу старатеља, татора номинирана је лексемом *васија*.

Нама ни бија васија дајка-Јован. – Богу и васије да благодариїе шїо сїасиїе ч'їфлџк у Корїшу.

Етимолошка припадност турске именице *vāsi* правној сфери, којом је, у адаптираном лику *васија* у српском призренском говору именован старалац, указује на законску заснованост ове социјалне улоге. Лексичка јединица *васија*, дефинисана семантичким еквивалентима „старатељ, татор“, у говору Срба Призренаца покрива широкозначност синонима. Означава особу која негује или васпитава некога, којој је власт поверила бригу и старање о малолетним, болесним лицима или онога који је задужен да се брине о нечему и да га одржава (имање). У свакој од социјалних реализација, улога старатеља је да помаже и штити оне који не могу да брину сами о себи или да одржава материјална добра. Од њега се очекује да буде одговоран, предан, поуздан. У околностима када деца остану без родитеља бригу о њима преузима близак сродник, и то је један од традиционалних модела функционисања родбинских односа и збрињавања у кругу фамилије.

IV. 1. 1. 1. 6. Категорији социјалних улога припадају номинације са семантичким обележјем 'деда' – *деда, баба, дедетїина, сїари*.

Петїруш је їо на деду зе на оца. – Оди дедетїојему, л'очко дедїна.

Умрѣја ни баба. – Оди бабетїојему, л'очко бабїна.

Еїте га, иде їи ївој дедетїина. – Оди ївојему дедетїине у крилице, л'очко дедїна.

Мој сїари ни да се оїейел'и за їїуј нашу рабоїу. – Нема образ да искоч'и сїарому на оч'и.

Однос деда – унук / унука у концептосфери призренских Срба представљен је синонимима *деда, баба, дедетїина, сїари*. Лексема *деда* у призренско-тимочком дијалекту и у косовско-метохијској говорној зони

неутрализује етимолошку хипокористичност суфикса *-а*, и на овом терену реализује денотативни семантички садржај „очев или мајчин отац према унучади“. Експресивност је постигнута сложеним творбеним формантом *-еџина*, којим се основинској садржини приписује аугментативност, што на конотативном нивоу значења деривата резултира активирањем експресивних компонената стилског типа, које одражавају социјалну и ситуациону употребу јединице *дедеџина*. Функционално-стилски елементи рефлектују изванјезички образац традиционалне улоге деде у вишегенерацијској породици (попустљив, брижан, нежан, али и ауторитативан, поштован, захтеван). Денотативност чува турски лексички паралелизам *баба*, ознака која се приписује директним сродницима у узлазној лози (оцу, деди). Сема објективне оцене 'стар', која произилази из прототипичног поимања деде у традиционалној култури, актуелизира низ квалитативних компонената које лингвистички означавају његова атрибутивна својства (велико животно искуство, узвишени положај у породици, углед и позитивна репутација у друштву, уваженост, мудрост, правичност), која се директно манифестују у значењској структури поимениченог придева *сџари*. Номинација *сџари* сублимира карактеристичне моралне и социјалне црте којима се патријархални лик деде уклапа у стереотип, док именовања *деда* и *дедеџина* у први план истичу интерперсонални однос који се заснива на породичној блискости и топлини која проистиче из природе саме везе деда – унучад.

IV. 1. 1. 1. 7. Концепт мушког потомка интерпретиран је лексемама *деџе*, *сџн*, *назл'ија*, *јединаџ* и *бџр*, еквивалентним семема „особа мушког рода према својим родитељима“.

Шџо ги се добило у Кикмира, деџе ел'и девојч'е? – Пишкин момч'е искоч'и џој Панушово деџе. – Жеџи деџе, заџросија му вџч'е и девојку. – Обџдва деџеџа џраџи на науке, а он џсџаде сџл сџз женскадију. – Ајдар-Сул'ино деџе џзе џамук. – Дадо за џисму шџо џраџило деџе. – А шџо да гу гџл'ши, сџл џна л'и џраџила деџе на граниџу, а друге маџере ка џна кобил'е л'и су џа не џсеџ'аф нишџо? – Пџсл'е вој деџе: џеџи девојч'ич'и и јеџо деџе сам имџла (Реметић 1996: 547).

Овесел'ија гу бџг и џџуј веселниџу Сџојанку кл'исџрку, сџн гу џраџија џисму и џаре од Америке. – Шџо је Мџлка рада, све џџе од радџс, дџша гу сџн од Амбериџе. – Знаја сџм ч'и ч'е бџдне џџако, зе на свџдбу сџн ми џсџаде недовџнч'ан.

Шџо дџч'ека џџџ црџиџа црџна, да гу изгџри џџџ џгеџ, да изгџби сџна јединаџ. – Тај црџна маџи дџч'ека да гу изгџри и џџџ џгеџ, да гу џџгине сџн јединаџ.

Назл'ија бџја.

ѐ, бџр мајкин. – Порасџаја ми бџр баџбин. – Нџсџа л'и се, бџро. – Шџо џлџч'еш, бџро, каџи маџере. – ѐди џане своје, бџро.

Снажан култ мушког детета у патријархалној култури Призренаца дубоко је утиснут у архетипским представама о сину као наследнику породичног презимена, имања и кућне славе, чувара огњишта и традиције, стожера куће и породице. Патријархална идеологија кодирана је у балканском културолошком концепту који фаворизује мушког потомка³⁵¹, што се на лингвистичком нивоу експликује одабиром вербалних средстава за означавање детета мушког пола. Утемељен културни образац који почива на изричитој полној дискриминацији манифестује се лексичком јединицом за денотирање мушког потомка – *деџе*. Семантичка вредност „људско биће у односу на своје родитеље“ у Призрену је сведена на значење „мушки потомак“³⁵², без обзира на старосну детерминанту, што лексему *деџе* ставља у позицију доминанте синонимског реда. Номинацијом која у својој идеографској структури садржи компоненту 'чедо' и њеним приписивањем сину истиче се првенство мушког детета у породици и све предности које његова позиција подразумева у процесу социјалне интеграције и током животног циклуса. Традиционално народно схватање о посебности, пожељности и вредновању мушког детета у Призрену се дуго одржало, а нарушавање архетипа огледа се у успостављању лексичке ознаке *син* у функцији опозита лексеми *ч'ерка*, која своју пуну фреквентност достиже у новије време и преузима примат у синонимској парадигми. Посебан статус завређује син јединац, а такво схватање је на дијалекатској слици света представљено језичким ознакама – *јединац*, *назл'ија* и *бир*. Лексема *јединац* се обично јавља у синтагматском споју са лексемом *син*, иако је у њеном лексичком садржају већ инкорпорирано значење другог члана конструкције. Инкапсулација у жижу ставља колокат *јединац*, којим се наглашава узвишена позиција јединог сина.³⁵³ Специфичан положај јединог мушког детета у породици где су сва остала деца женска истакнут је избором посебног имена *назл'ија*. Овакво значење турцизма (тур. *nazlı*) није потврђено у другим говорима, а у Призрену је мотивисано изворном придевском семантиком „кокетан, хировит, размаже; драг, нежан, умиљат“ (Петровић 2012: 221). Везивање особина сад-

³⁵¹ „Већ самим рођењем мушко дете има привилегован положај у односу на женско. Мушко дете као пожељније, драгоцене, боље се, и то не само магијски већ и стварно, пази и негује, па је отуд у Србији и смртност мушке деце мања него женске. У патријархалној заједници, у којој се одрасли мушкарци називају „пушкама“ и у којој је изразито развијен култ предака, нема важнијег догађаја за породицу, па и читаво село или племе, од рођења мушког потомка – наследника (Требјашанин 2009: 181).

³⁵² Употреба именице *деџе* на подручју југозападних говора Косова и Метохије у значењу биолошког потомка без обзира на пол и мушког детета могућ је калк према влашкој језичкој структури (прим. Р. Младеновић)

³⁵³ Контекстуална употребљивост синтагме указује да се губитак сина јединца у колективној свести нашег народа доживљава као највећа трагедија која може да задеси породицу.

ржаних у придеву за социјалну улогу сина утемељени су у традиционалном односу старијих, нарочито жена, према јединчету и у представи о његовом прототипичном понашању. Клизањем референције квалитативно значење се приписује конкретном денотату, при чему долази до формалне и садржинске модификације. Испољавање наклоности и посебне пажње директно се исказује у обраћању сину. Ословљавањем турцизмом *бир* / *биро* (тур. *bir*) апострофира се позиција сина јединца, исказује начин опхођења старијих чланова породице према њему и испољава дубока емотивна повезаност између родитеља, посебно мајке и сина. Изванјезички фактори утицали су на трансформацију полазног значења „један“ и обликовали дијалекатску семантику „чедо, син, јединац“ (Чемерикић).

IV. 1. 1. 1. 8. Син из пређашњег брака брачном другу из новог брака, своје очуху или маћехи, номинује се лексемом *йасийорак*.

Хомоген систем номинационих јединица за потомке укључује и дете које није у крвном сродству са једним од родитеља. Недостатак језичког, фолклорног и етнолошког материјала у вези са овом лексемом у Чемерикићевим записима онемогућава реконструисање традиционалног става према пасторку.

IV. 1. 1. 1. 9. Синовлев или ћеркин син именован је лексичком јединицом *унук*.

Ламбару да носи млац'еј унук (Реметић 1996: 435). – *Доша ги унук. – Унуци ме викаф* (Реметић 1996: 366).

У Чемерикићевом речнику нема индикација о традицијском поимању улоге унука. Концепт индивидуализације унука није својствен древном културном моделу са мноштвом деце на периферији породице, већ је продукт модернијих антрополошких идеологија и нуклеране породице, где је дете породични стожер и средиште породичног живота.

IV. 1. 1. 2. С обзиром на то да је друштвена моћ била расподељена међу мушким члановима породице, жена је у примарној социјалној групи имала периферни положај. Њени основни задатаци су одгајање и васпитавање деце, обављање кућних послова и брига о мужу, а њено понашање прописано је патријархалним кодексом (смерна, честита, верна, послушна, понизна, вредна). Културни образац дефинише инфериорно место жене у кругу породице и ставља је на маргину друштвеног живота. Биолошке и социолошке улоге жене у традиционалној призренској породици су веома сложене и изнијансирание и нису подједнако рангиране. Повољнији положај жени обезбеђују улоге мајке, домаћице и свекрве, док незавидну позицију у породици имају невеста, нероткиња и ћерка. Стереотипна представа жене као супруге, домаћице и мајке запечаћена је у културном коду Срба Призренаца и на дијалекатској слици света репрезентована лексичким јединицама дистрибуираним у редове са кохезионим семантичким обележјима 'супруга', 'невеста', 'нероткиња', 'породиља', 'мајка', 'маћеха', 'баба', 'ћерка', 'пасторка'.

IV. 1. 1. 2. 1. Семантичка компонента 'супруга' у синонимски низ интегрише лексеме *жена*, *домач'ица* и *везде*.³⁵⁴

Жена куч'у држи, а муж је мисефир. – Најушиија жену, ње донеја милосницу у кучу. – Жена прави куч'у, жена гу и ирује.

Сирџа њај Сџанко, ка му умре домач'ица иде ка да је изгубен. – За домач'ицу узјеја јену јабанц'ику.

Чланови синонимског пара *жена* и *домач'ица* семантички су и стилски конкуренти. Основно значење лексеме *домач'ица* у Призрену је „супруга“, чиме је директно маркирана примарна улога супружнице – да управља домом и води кућанство. Лексема *жена* секундарним садржајем корелира са номинативном вредношћу лексеме *домач'ица*, којој је функционално подређена. Контекст у којем је лексичка ознака *жена* ситуирана открива поимање старих Призренца о улози удате жене и сипруге, чији је главни задатак у породици да обавља кућне послове и да „држи кућу“.³⁵⁵ Жена се друштвено позиционира у зависности од тога колико је предана кући и породици и на који начин своје обавезе извршава.³⁵⁶ Законита супруга се фигуративно номинује турцизмом *везде* (тур. *vezne*), чије је основно значење „фишеклија“. Необичну метафору, која се само у Призрену јавља (Петровић 2012: 92–93), можемо довести у везу са семантичком трансформацијом на релацији пушка → мушкарац, која је продукт традиционалне представе о мушкарцу – јунаку, глави породице. Улога жене – сипруге, према архаичном схватању мушко-женских односа, поистовећује се са фишеком у којем се чува барут на основу узајамне повезаности пушке и муниције, пренесено мужа и жене. Жена је, попут практичне и лагане фишеклије опасане око струка, увек при руци и од користи свом супружнику. Подређена и јасно прописана улога сипруге избија у први план и у фигуративном значењу.³⁵⁷

IV. 1. 1. 2. 2. Посебну улогу у патријархалној породици има недавно удата жена, обележена синонимима *снаа*, *невџица*, *младаневџица*, *нуса*, *нуска*, *и'ел'ина*.

³⁵⁴ Чемерићи у лексикографски опус укључује лексему *пидруга* „жена, супруга“, која припада искључиво слоју рускословенске црквене лексике.

³⁵⁵ У корену лексеме *жена* налази се индоевропско **ǵen-* „рађати“, тако да је функција рађања определила њен назив. Етимологија речи наводи на реконструисање положаја жене у примитивној индоевропској породици, где је жена – дружба жена мужа схваћена као „рађалица“ (Skok III: 677). Констелација патријархалних породичних односа на Балкану вуче трагове индоевропске прошлости, где је одрживо архаично поимање мужа као господара (ие. **ten-* „мислити > господарити“) и жене чија је основна улога у браку да рађа потомке.

³⁵⁶ Одступање од културног стереотипа покорне и поуздане сипруге води разарању породице и пропасти куће.

³⁵⁷ Емотивна дистанца вербално се манифестује у међусобном ослонљавању. Женино име је табу, као и било који вид јавног испољавања блискости и наклоности према њој (*Да ње викне њебе, Цвџио, на име муж, ка-сџе иџио викав?! Снао, ме викаја муж... Умреја, жив-ми веј-оц'и, неје рекњаја он: Цвџио!* (Реметић 1996: 453, 454)).

Росу немој ти да гу ишпаш за Манетиа зе ч'е се засипрами ја неч'е ти каже, нека гу ишпа снаа Ц'екиница. – Снаа ми иде на госте у род, ја гу дошла сестира да понесе сандък със рубу. – Зѣве ѿо милујеф снау Мишину зе снау Миланову.

Младаневестиа не се иџура у нѣч'ве за годину. – Наша младаневестиа ошиде у род. – Шѿо ч'иниш, младаневестио?

Преклања се ка невестиа.

Ўзни работиу ја работијај, шѿо си се уговела ка да си ни нџса. – Ада, нџса ни је она. – Добро дошла, нџсе. Шѿо ч'иниш, како си? – Шѿо ви чѿни нџса?

Де си, море нџске, ошкѣ[и] ти несьм видеја. – Да л'и цел'иваш рџку, нџске, ама ѿо сѿарински, а не ка сѣгашиѣ снаје?

Аман, моја џ'ел'ино / Шѿо ти л'ице сѿамнело / Аман, моја џ'ел'ино / Шѿо ти косе мрсене (нар. песма). – Узѣја сьм џ'ел'ину / Свако јџиро илач'киву / А шѿо ти је, џ'ел'ино / Те си иѿако илач'кива / Кога жѿал'иш од рода? (нар. песма). – Ўзни нишѿо ја работијај, шѿо си се уздруич'ила ка џ'ел'ина.

Удајом девојка стиче формално већи углед, али је њен положај за првих годину дана у новој породици несигуран и нереспектабилан. Она је подређена мужу, мушким члановима породице и старијим женама, а своју инфериорност ритуално и јавно демонстрира вербалним и невербалним обрасцима понашања (стидљивост, покорност, повученост, смерност) (Требјашанин 2009: 178). Због специфичног положаја колектив јој је наметнуо посебне називе како денотативног, тако и конотативног садржаја, у којима долазе до изражаја културни код, социјални менталитет и когнитивне карактеристике језичке личности призренског говора. Неутралну значењску вредност „удата млађа жена“ реализују лексеме *снаа*, *невестиа* и *младаневестиа*. Позиција снахе процењује се у односу на остале чланове породице, па је значење именице *снаа* (прасл **snъha*) интерпретирано семемом у којој су регистрована подзначења „а. синовљева жена; б. братовљева жена; в. удата млађа жена“. Блиска повезаност, сличнозначност, и упућивање на истог референта, обезбедили су сваком од подзначења примарну вредност, с тим што се дијахронијска предност може дати значењу под а. Проширењем смисаоног садржаја изван примарне релације (свекрва – снаха) успоставља се посебан тип везе међу значењима – симилисемија.³⁵⁸ Овај модел може се применити и на значењску структуру номинације *младаневестиа* (прасл.

³⁵⁸ Термин *симилисемија* уводи Д. Гортан Премк да њиме означи појаву широкозначности лексема, сродну платисемији, која почива на сличности двају значења, а везује се за примарно значење именица (Драгићевић 2007: 137, 186).

**nevěsta*) „а. невеста на дан свог венчања; б. недавно удата жена“.³⁵⁹ У значењу под б. назив има функционалну примену у традиционалној формули обрађања старијих жена млађој удатој, чиме се наглашава њен подређени положај у хијерархији по старешинству и периферни статус у патријархалној организацији брачног и породичног живота. Специфична улога номината повезана са адопцијом младе невесте у нови дом значењу лексема *невесѿа* даје различите дијакхронијске димензије, што компликује етимолошко тумачење ове речи („најновѿја (снаха)“, „непозната“, „неплодена“, „непродана жена“, „невидљива“ (Skok II: 515). У словенској етимологији као највероватније и најпоузданије прихваћено је схватање по којем је реч сложеница од негативног префикса *ne-* и од партиципа глагола **ved-ti* „знати“ – „непозната“, где се препознаје веза са народном обичајном праксом да се невести, првих дана по доласку у младожењин дом, обраћа као непознатом човеку (Skok, Gluhak, Фасмер). Неизговарање њеног имена значило је заштиту од злих духова (Gluhak 1993: 437–438), тако да у добоко укореењеним митским представама о демонској аури која је прати (Богдановић 2011: 179) треба тражити разлог синонимске парадигме у умов микроскупу. Номинацијама словенског порекла придружују се позајмљенице *нуса* (алб. *nuse*) и *ѿ'ел'ина* (тур. *celin*, поред *gelin*), које попуњавају денотативни семантички садржај експресивним семама. Албанска номинација за невесту у Призрену је ситуационо ограничена и експресивно обојена. Припада разговорном дискурсу и користи се у говорној ситуацији чији су учесници жене. У шаљивом али пристојном говорном поступку субјекта говора, који невесту у породици означава лексемом *нуса*, активирају се функционално-стилске и емотивне компоненте, тако да овај контактни синоним има изражену експресивну вредност и служи као стилска резерва. Формалним обележјем, суфиксом *-ка*, интензивира се хипокористична нота мотивне именице и исказује наклоност и симпатија номинатора према објекту именовања у фамилијарној говорној ситуацији. Експресивна вредност турцизма *ѿ'ел'ина* контекстуално је условљена. У сфери фолклорног стваралаштва, где је лексема функционално веома фреквентна, запечаћен је колективни доживљај емотивног стања невесте и формиран стереотип тужне младе. Култ жалости због расанка са породицом дубоко је утиснут у денотативном садржају. Конотативни потенцијал активира се у разговорном дискурсу, где се лексема употребљава као прекор и где добија погрдну нијансу. Негативни аспект значења „невеста“ манифестује се у вези

³⁵⁹ У сврљишком говору запажа се комуникативна прецизност у употреби народних термина *младаневесѿа* и *невесѿа*. *Младаневесѿа* је невеста у актуелној улози у систему свадбеног обичаја, а *невесѿа* у неодређеном трајању (Богдановић 2011: 177). На косовско-метохијском ареалу дистинкција између ова два појма се успоставља у оквиру семантичке структуре лексема *младаневесѿа*, која секундарном реализацијом ступа у синонимски однос са истозначницама *невесѿа* и *снаа* (Елезовић I: 413).

са њеним обавезама у новом дому. Секвенце из говара предочавају да она није оптерећена кућним пословима, али да има обавезу да двори, слуша и поштује старије укућане. Покорност и респект показивала је низом ритуалних радњи: устајањем пре осталих, поливањем укућана приликом умивања, прањем ногу свекру, свекрви и осталим члановима породице³⁶⁰, одласком на спавање након што сви укућани легну. Њене улоге у првих годину дана прожете су обредно-магијским ритуалима и усмерене ка једном циљу – здравом потомству.³⁶¹

IV. 1. 1. 2. 3. Способност рађања била је од изузетне важности и у породици и у широј друштвеној заједници, тако да је неплодност сматрана најстрашнијом околношћу која је могла да задеси жену у патријархалном браку. Традиционално негативни однос друштва према јаловој жени у српском призренском говору сведен је на номинацију *неројкиња*.³⁶² Одсуством пејоративно маркираних јединица у *Збирци речи из Призрена*, којима се, иначе, нероткиња жигеше у српским дијалектима, и избегавањем детаљнијих информација о појму и његовим народним интерпретацијама, Чемерикић донекле профилише менталитет Призренаца и обликује језичку личност носилаца говора. Искључивањем експресивних вербализација ствара се табу, али се истовремено стиче утисак о солидарности колектива са женом која није имала среће да се оствари у улози мајке и тежњи да јој се стање додатно не отежава. Жена која није у ситуацији да материнством обезбеди повољан статус у емоционалном бићу призренских Срба изазива пре сажалење него презир и омаловажавање, и таквим емотивним односом одише њихово језичко сазнање.

IV. 1. 1. 2. 4. Рођењем детета, нарочито мушког, жена стиче углед и поштовање и боље се позиционира у породичној хијерархији. Жена која

³⁶⁰ У прву среду по венчању невеста је обавезно прала ноге свекру и свекрви, младожењином стрицу и стрини, младожењиној браћи и њиховим женама, удатим заовама. Ноге се перу водом и сапуном, а бришу пешкиром званим *дишема* или *дишема*, нарочито израђеним за ову прилику. Сви дарују невесту, спуштајући дар у лавор. Свекар и свекрва је дарују дукатима, девер прстеном, а остали металним новцем. За добијене новце невеста купује ниску дуката за фесић на глави или за огрлицу (Чемерикић).

³⁶¹ У вези са основном улогом невесте – рађањем деце, у Призрену је постојао обичај да се невеста „тура у нач’ве“. Контакт невесте са наћвама у новом дому у словенској народној традицији Н. Чаусидис објашњава на два начина: као интенцију да се помоћу чина седења у наћве на младу пренесе продуктивна, тј. „фертилна“ функција наћви или као поступак контакта с духом породице у коју девојка долази, тј. пренос тог духа на њу посредством наћви као симбола „фактора рађања“ те породице (Чаусидис 2010: 134).

³⁶² Лексема *јаловица* овде искључиво има анималну референцију и припада асоцијативном пољу са архисемом ’животиња’. Чемерикић чак прецизира денотата – ’неплодно живинче’. Особа која не може да има порода, која не може да створи потомство квалификује се придевима *јалов / јалова* и *бешч’едан, бешч’една* (*Бешч’едне мујж и жсена ч’ине све да добију децу* (Чемерикић)). С. Реметић бележи *суок’рл’а* (Реметић 1996: 404).

се скоро породила у Призрену се именује турцизмом грчког порекла *lou̇sa* (тур. *lohusa, loğusa* < грч. *lechō*). Компонента 'породиља' имплицитно је садржана у семемии „жена која први пут рађа“ лексикализованој сложеницом *ѝрвороѝкиња*.

Још не искача она на сокак, лоу̇са је.

Та̇ч'е је ѝрвороѝкиња.

У периоду непосредно пре и после порођаја постојао је систем табу-прописа којих се жена морала придржавати како би заштитила себе и свој пород од разноврсних злих утицаја.³⁶³ Низом забрана и позитивних и негативних магијских правила, која су се заснивала на представи о кружној релацији између породиље и сила хтонског света, регулисано је понашање жене у актуелним околностима, што посредно детерминише њену улогу у примарној групи. Породиља се првих четрдесет дана по порођају сматрала „нечистом“, у дослуху са демонима, и тиме опасном по своју околину и зато је било потребно да се ритуално „очисти“ (Требјашанин 2009: 57). Магијско чишћење врши се низом обреда. У градској призренској средини очувао се обичај бабина, који се састоји у обредном обиласку детета и породиље од стране рођака и комшија првих дана по дететовом рођењу.³⁶⁴

³⁶³ Појмовни апарат у вези са трудноћом је сведен на минимум, тако да код Чемериѝкиња нема назива за гравидну жену.

³⁶⁴ „Посете породиљи чине се само дању и то до подне. Не ваља ићи у посету поподне, јер се верује да такве посете могу проузроковати несрећу новорођенчету или мајци. У посете иду искључиво жене и то у првих седам дана од порођаја. Жене у жалости не иду у посету пре но што истекне четрдесет дана од узрока жалости. При овим посетама, поред редовног послужења (ратлук, раѝија, кафа), обавезно се служи и врста слаткиша званих *ѝигавице*. У ранија времена тигањице су служене само кад је новорођенче било мушко, а касније је уведен обичај да се служе и кад се роди девојчица.

Обавезно је да се новорођенче дарује златном или сребрном паром, а женска родбина га дарива и стварима. Родбина доноси породиљи и колаче. Породиљина мајка дарује стварима и породиљу и њеног мужа, и носи сахан тигањица породиљи и њеним укућанима. Гошће које нису у родбинској вези са породиљом, поред даривања новорођенчета новцем доносе породиљи симите. Обичај је да се све ствари дароване новорођенчету поређају на конопац у породиљиној соби и тако стоје изложене седам дана након порођаја.

Треће вече по порођају приређује се гозба у народу позната под називом *ѝреч'и ноц'*. За ову гозбу шаљу се нарочити позиви сродницима и пријатељима. Вечера се приређује касно увече, да би трајала после поноћи. Пред саму поноћ, баба по оцу, а ако ње нема, *нана*, доноси новорођенче у повоју. Новорођенчету је први пут обучена кошуља, која, по обичају, мора бити израђена од рукава кошуље његове бабе по оцу. Кошуља од чијег се рукава израђује кошуља за новорођенче мора бити стара – да новорођенче доживи дубоку старост, тј. „за век“. Жена која је донела новорођенче предаје га деди по оцу, а ако њега нема, онда најстаријем мушкарцу који је за софром. Он га дарива златном или сребрном паром коју ставља у повој, па га даје особи десно од себе, која га такође дарује, и тако редом док не обиђе целу софру, док не дође у руке првог мушкарца који га је узео и који га враћа жени. Жена га односи мајци, која је у својој соби и не присуствује гозби. Новац којим је овом приликом даривано дете не скида се с њега, већ остаје онако како су га дародавци оставили. Кад новорођенче легне у колевку, под

Основна функција бабина је непрестано бдење над породиљом и дететом, с обзиром на веровање да зле силе облећу око њих. У ретким случајевима када остаје сама, поред њеног кревета мора стајати метла (Чемерикић). С обзиром на то да је рођење дететета не само биолошки догађај, већ и социолошки и религиозни феномен, веровало се да је то критичан период у коме је читав колектив изложен натприродним опасностима, па се цела заједница укључивала у спровођење магијских, одбрамбених мера од утицаја демона и у заштити од магичне „инфекције“. „Обичаји и обреди који прате рођење детета пружају ону неопходну стабилност родитељима детета, али истовремено помажу широј друштвеној заједници да у овој изузетној, критичној и помало мистичној ситуацији очува своју кохезивност и интегритет. Ритуалима којима се дочекује принова обезбеђује се повратак психолошко-друштвене равнотеже која је постојала пре овог радосног догађаја“ (Требјашанин 2009: 46).

IV. 1. 1. 2. 5. Најзначајнија улога жене у традиционалној култури је улога мајке. Типизирану полну улогу жена реализује кроз однос са својом децом, што је семантички изражено дефиницијом „жена у односу на дете које је родила“, која у Призрену одговара номинацијама *ма̄ӣи*, *ма̄јка*, *мо̄на*, *на̄на*, *да̄да*, *ма̄јкица*, *ма̄ӣерей̄ӣна*.³⁶⁵

Не̄ ме̄ њ̄ӯич'а ма̄ӣи. – *Ц'џ̄бе ми ос̄ӣанало од ма̄ӣере*. – *О̄ди ма̄ӣере своје, л'о̄чко мо̄ја*. – *Идем у ма̄ӣере*. – *Ма̄ӣи гу да̄де своје дим̄ије од л'аура̄ӣе она са̄иши себе њ̄ӯј ал'ину*. – *Ма̄ӣи бе̄ше ка̄ил' да гу да̄де, ама о̄ӣац не̄ гу дава̄ше за ње̄га*.

Ш̄ӣо̄ њ̄и је, ма̄јко, ш̄ӣо̄ њ̄е бо̄л'и? – *Не̄, ма̄јко, не с̄ӣјем, њ̄еке њ̄ако ч'ӯџ̄им*. – *О̄ди њ̄ри ма̄јке, лӯџ̄ико ма̄јкина*. – *Ма̄јка Ма̄ру на дал̄еко да̄ла / На дал'еко ч'е̄ӣри кон̄ака* (нар. песма). – *Тр̄еч'и о̄фч'ар гу се мо̄л'и / Пӯшч'ај мене, Шар-џ̄ланино / Имам ма̄јку ш̄ӣо̄ ме ж̄сал'и / Ма̄јка ж̄сал'и да̄р до ве̄ка* (нар. песма). – *При ма̄јка мес̄т̄ио̄ јо̄ш ни јед̄н с̄ин не̄је изгуб̄ија* (нар. посл.)

А: Де̄ си била, Цве̄т̄ио? *Б: Била с̄ьм у мо̄не*. – *Мо̄но, да̄ј ми мӣцко л'е̄ба*. – *Вика њ̄е мо̄на*.

На̄на ми с̄ьшӣла дим̄ије. – *Н̄ина, н̄ина, мо̄ј лӯди Де̄јане / Да би на̄не го̄л'ем њ̄орас̄наја / И до ко̄њи и до ос̄ӣре са̄бл'е / Да би на̄не ца̄рс̄т̄ио̄ њ̄рӣӣс̄наја*

главу му се стави женски фес са дукатима. *Треч'и ноч'* се приређује јер се верује да те ноћи у поноћ суђаје одређују новорођенчетову судбину, и да је потребно да у то доба буде будна цела кућа, и новорођенче, у време када му се одређује судбина. Остављање дарованог новца на новорођенчету и стављање женског феса под његову главу имају за циљ да га суђенице не виде 'суо', већ са златом и сребром“ (Чемерикић).

³⁶⁵ Идеализован фрејм мајке, према Лејкофу, има пет домена: генетички домен (мајка је жена која предаје генетички материјал детету), домен рођења (мајка је жена која рађа дете), домен одгајања (мајка је жена која одгаја дете), генеалогички домен (мајка је најближи женски рођак), брачни домен (мајка је очева жена). Фрејм мајке показује дубока веровања говорника о улози мајке и породице у друштву (Драгићевић 2007: 93).

(нар. песма). – *Море слунце зац'е / Цаньм, слунце зац'е / Међу две ѓланине, нане мори / Мец'у две ѓланине* (нар. песма). – *Нана на ѓаѓу, ѓаѓа на нану, деца гологлаве* (нар. посл.).

Иди, викни даду. – Даде, дај ми мало л'еба.

Оди, мајкица ч'е ѓи врже завијач'.

Враг да гу изеде ѓуј ѓвоју маѓереѓину шѓо ѓе ѓушч'а ѓаковога на сокак.

Стожери синонимског реда око којих су груписани дијалектизми са идеографском вредношћу 'мајка' јесу *мајка* и *маѓи*. Етимолошку неутралност задржала је лексема *маѓи* (прасл. **mati*), са којом се семантички изједначила првобитно деминутивна изведеница *мајка* (**matьka* > *tajka*) (Skok II: 389). У дијакхронијском континууму полазна експресивност деривата је неутралисана, тако да именица *мајка* циркулише као стилски неопредељена доминанта. Њен хипокористични историјски потенцијал, екстралингвистички поткрепљен улогом коју мајка има у словенској култури, огледа се у компатибилности са деминутивним суфиксом *-ица* – *мајкица*. Мајка има важну улогу у развоју деце и њиховој социјализацији на млађем узрасту и, за разлику од оца, она заступа начело разумевања, саосећајности, безусловне љубави и праштања, а у свом односу према деци је блага, нежна, топла и срдачна (Требјашанин 2009: 187). У патријархалној породици деца су емотивно веома везана за мајку и та приврженост женском родитељу у призренском вокабулару се испољава дечијим редупликацијама – *нана*, *дада*. На функционалну дистрибуцију ових именована утиче стилска употребљивост, односно експресивна компонента. Високу фреквентност у градском говору и народним књижевним формама остварује лексичка јединица *нана*. Лексема *дада* не припада урбаном идиому. Са значењем „мајка“ користи се у околини Призрена, а у граду карактерише разговорни стил досељеника са села.³⁶⁶ Основна улога мајке је непрестана брига о деци. Чак и минимално одступање од стереотипа социјум негативно маркира пејоративном изведеницом *маѓереѓина*. Неутрално номинационо значење „мајка“ има турцизам *мона* (тур. *топа*), код којег је дошло до потпуне десемантизације и замене изворног садржаја „баба“, на шта је највероватније утицала употребна искоришћеност у обраћању (Бјелетић 1995: 2008).

Примарна реализација именована *мајка* и *мајкица* у српском призренском говору „очева или материна мати“ (Чемерикић) темељи се на изванјезичкој стварности и реалној подели женских улога у кругу породице. Више него мајка деци је посвећена баба, а њена специфична улога у одгајању деце и интензивна емотивна веза са унуцима на језичком плану резултирају

³⁶⁶ Чемерикић указује на функционалну и ареалну лимитираност примарне семантике лексеме дада („Само у околним селима, а у вароши само код скоријих досељеника са села“).

лексичким паралелизмом, семантичким укрштањем и диференцијалном функционално-стилском компонентом. Разговорном дискурсу примерене су хипокористичне форме, којима се у језичким ситуацијама илуструје интиман однос унука са бабом. Објективна језичка стварност показује уздржанији однос према мајци употребом лексичке ознаке *мајџи*, док је мајка у истом значењу ограничена углавном на фолклор.

IV. 1. 1. 2. 6. Преузимање улоге мајке лингвистички је изражено семом „очева жена у односу према његовој деци из претходног брака“, којој је еквивалентна лексичка ознака *мач'еа*.

Да је мач'еа добра у бајшч'у би се сејала (нар. посл.). – *Кòј не слуша мајџер, ч'е слуша мач'еју* (нар. посл.). – *Не мòж да биднеш једному мајџи, а другòму мач'еја*. – *Дала сьм мач'еје*. – *Видела сьм Томину мач'еју*.

Социјална улога маћехе у призренској култури подлеже предрасудама, које су, највероватније, произишле из негативног колективног става у вези са поновном удајом / женидбом и доласком друге жене на место бивше супруге и мајке. Мит о окрутној маћехи формиран је на основу нејасних очекивања везаних за функције које замењује у односу на дете / децу и друштвене процене до ког степена она преузима улогу у родитељству. Стереотип о злој маћехи запечаћен је у менталним представама и језичком сазнању Призренаца и експлицитно исказан у кратким фолклорним формама као синтеза укалупљеног традиционалног мишљења. Негативна конотација прати и језичку јединицу којом је појам маћехе лингвистички обележен од њеног постанка у прасловенском језику (пејоративна изведеница на *-jeha* од корена **mat-* (Skok II: 346)). Према наводима А. Глухака прасл. **matjeha* потиче од индоевропског компаратива **mat(r)-jes*, odnosno *māt-je-sā*, „што је у овом случају значило 'сличан матери'“ (Gluhak 1993: 393). Експресивни контраст између лексема *мајџи* / *мајка* и *мач'еа* назире се још у њиховој етимологији, а појачан је културно-историјским и асоцијативним наносима у значењу лексичке јединице *мач'еа*. Лексички фон којим је употпуњено њено значење базира се на колективној експресији, на шаблонизованим типским представама и архаичним уврењима говорника. Наведеним садржинским елементима лексема *мач'еа* супротставља се лексемама *мајџи* и *мајка*, мада њихов парадигматски однос у лексиколошкој теорији није до краја разрешен (Драгићевић 2007: 265).

IV. 1. 1. 2. 7. Значајну улогу у подизању и одгајању деце има „мајка оца или матере“, означена именима *баба*, *мајка*, *мајч'ица*, *дада*, *нана*, *сџара*, *бајч'е*, *нанка*, *нанч'е*.

Шћò џи ч'и́ни баба, мори Сандо? – Однеси и дај бабе у руке.

Иди мајке да џи даде л'ејџа. – Оди џри мајке своје.

Дада ми је моја. – Иди џри даде.

Сѣара нѣ беше дѡма. – Сѣара ни да ч'ује за двал'ање. – Нѣкој не смејаше да мрдне оѣ сѣаре.

Дѣ си бѣла, у нане л'и си бѣла, мѡри?

Поздравѣло ѣи се ѣѣза Марѣно баѣч'е. – Искѡч'ај од Косѣинога баѣч'ѣѣа.

Тѣза-Марѣна нанка ѣи дошла на ажѣ'ел'дију. – Нанке Тѣѣинч'ѣѣѡве сѣм гу рѣкла. – Оди ѣри нанке своје, бѣро. – Пѣѣѣала сѣм нанку Косѣину.

Косѣино нанч'е не ч'ује. – Поздравѣ му се нанч'ѣѣу. – У нанч'ѣѣа л'и си бѣја, мѡре Вѣсо?

Важну функцију у васпитавању деце има очева мати, јер она са њима проводи највише времена и док је мајка заузета кућним пословима деца су на њу упућена. „Слично као и мајка, а често још и више, баба је према унуцима блага, нежна и попустљива“ (Требјашанин 2009: 188), а такав емотиван однос на дијалекатској слици света манифестује се редуплицираним речима из дечијег говора (*баба, дада, нана*) и серијом хипокористика (*баѣче, нанка, нанич'е*). Примарним идентификационим обележјем 'стара' („1. стара жена, старица. 2. мајка оца илио матере; 3. ташта“ (Чемерикић)) лексема *баба* улази у домен родбинских односа, првенствено да денотира везу између очеве или материне мајке и њихове деце. Поименичавањем придева *сѣара*, сема која носи податак о животном добу жене модификује се у семантичко генерацијско обележје, које детереминише позицију бабе у породичној хијерархији и посредно указује на ауторитет који је годинама и положајем стекла. Блискост и топлина између бабе и унука на когнитивном нивоу се испољава кроз идентификацију социјалне улоге мајке и бабе, што на језичком плану реперкусира употребом истих лексема за означавање различитих породичних релација (*дада, нана*) или хипокористичким облицима именице *нана* „мајка“ (*нанка, нанч'е*). Формални елементи експресивности експлицирају и интензивирају емотивну компоненту, која је, иначе, присутна у садржају лексеме *нана*.

IV. 1. 1. 2. 8. Женско дете (у односу на своје родитеље) номинује се језичким јединицама *ч'ѣрка, девојка, ч'ѣра, ч'ѣрч'ѣца, девојкица / девојч'ѣца, девојч'ѣ, девојч'ѣнце*.

Без ѣвојега говѣња свѣма у куч'у не ч'ѣкај њѣан мѣлос, ѣѡј да ѣи је дајма на ѣамѣѣ, ч'ѣрко. – Ч'ѣрко моја, кажи черке ѣвоје... (нар. загонетка). – Сѣг му се верѣла ч'ѣрка (Реметић 1996: 348). – Вѣка ме сѣарѣја ч'ѣрка (Реметић 1996: 370). – Ч'ѣрка му је ка свѣзда (Реметић 1996: 406).

Тодѡру кондуру ѣје девојка је заѣросѣна. – А, мѡри девојко, нарѡни јенч'ѣс ѣѡј дѣѣе, ѣа га ѣѣури да сѣѣје. – Уца Симеункин даја девојку за Панѣша Мандѣју.

Вѣкаше гу њѡјна сѣара мајка / Дѣк се, дѣк се, ч'ѣро, ѣ'ул'-Ц'ул'ѣјо / Тѣбе идеф дѣвѣѣѣ барјакѣѣара / Тѣбе вал'а дѣвѣѣѣ баѣч'алѣка (нар. песма).

Има мајка ч'ерч'ицу / Па гу њрајти на воде (нар. песма).

Ти си девојкица мајтерина, злајто мајтерино, мајтерино све. – Мисли ка шито она има девојкицу никој нема. – Куку, шито њрокл'ејта беше њај млач'еја девојч'ица гу. – Теза-Анџ'ушин Васил' се надаше сину, а доби девојч'ицу.

Кому, шому њанголозу л'и да дадем девојч'е? – Ошџра девојч'е од мџжа. – Жене донџа сџамболски мафес, а девојч'ејту јен сел'бен. – Ошџила на бабине, алка-Цавино девојч'е родило мџшко. – Мџшко дејше гу умре, ше осџаде ч'уч'ка сал сџс њеј две девојч'ејти. – Андрџшка гу је од њрвога мџжа, а о[д] другога мџжа има сал њеј две девојч'ич'и. – Девојч'ич'ама кројла њо јено минџанч'е.

Девојч'енце гу је, да је живо, ка злајина јабука.

У патријархалној заједници женско дете је мање вредновано од мушког и свој низак статус осећа кроз социјалну афирмацију током одрастања. Улога девојчице је унапред задата и она је учи угледајући се на мајку. Од малена се припрема за напуштање родитељске куће и улогу супруге. Кћи је усмерена на активности мајке и са њом гради посебан емотивни однос. Узајамна приврженост и саосећање помажу кћери да се идентификује с мајком и обезбеђују јој повољан психички развој у патријархалној средини, која својим дискриминаторским правилима и ниским вредновањем жене поткопава самосвест и самопоштовање женске деце (Требјашанин 2009: 188). Чврста емоционална веза између мајке и ћерке, кодирана у колективном памћењу и језичком сазнању Срба Призренца, проналази свој лирски израз у народној песми и афективном говоном чину. Окосницу синонимског реда чине номинације неутралног садржаја *ч'ерка* и *девојка*. Функционална раслојеност важи за експресивне јединице. Деминутивно-хипокористични облик *ч'ера* ограничен је на фолклор (Реметић 1996: 472), док је низ експресива формираних од основе *девојк-* (*девојкица / девојч'ица, девојч'е, девојч'енце*) одлика разговорног стила. Висока продукција дијалекатских творбених ликова лингвистичка је последица емотивне размене у оквиру истополног савеза, који се у патријархалној породици темељи на интимности, блискости и поверењу између старијих жена (мајке, бабе) и женског детета. Суфикси деминутивне (*-ица*) и хипокористичке природе (*-е, -енце*) нијансирају конотативни део значења деривата. Зависно од контекста емотивна компонента може мењати смисао на скали позитивне емоционалности (*девојч'ица, девојч'е*) и интензитет експресије (*девојкица – девојч'е – девојч'енце*), што се на комуникативном плану испољава као промена говорних поступака (Ристић 2004: 66). Особеност релације мајка – ћерка на лексиколошком нивоу рефлектује се нетипичним садржинским односом међу лексемама *мајти, мајка – ч'ерка, девојка*. Парадигматска повезаност синонимских парова у литератури је интерпретирана као релациона опозиција, односно као конверзија, јер се чланови

ви (конверзиви) не супротстављају већ се међусобно саодносе (Драгићевић 2007: 286).

IV. 1. 1. 2. 9. Кћи из претходног брака брачном партнеру из новог брака означена је лексемом *йасйоркиња*.

За претпоставку да однос маћеха – пасторка подлеже стереотипном мишљењу и да се уклапа у универзални шаблон о злој, округлој маћехи и доброј, чедној пасторки, немамо потврда у грађи.

IV. 1. 1. 3. Дистрибуција моћи у патријархалној породици децу рангира на маргину заједнице. Деца у задрузи имају статус нејачи, са изгледом да свој положај поправе током одрастања и да у перспективи стекну углед у заједници. Периферна позиција је привремена и прелазна, али захтева потпуну подређеност и послушност. Скупом правила којима је регулисано понашање деце успостављена је чврста дихотомија одрасли – деца и јасно су прописане њихове улоге. На сваком узрасном ступњу дете добија одређене задатке којима се укључује у породични живот и задружни рад. Угледањем на родитеље дете овладава вештинама своје културе и припрема се за улазак у заједницу као пуноправан члан, у складу са својом полном улогом. Процес социјализације је постепен, спор и другачији за мушку и женску децу (синове и кћери). Позиција детета и његова улога у породици могу бити поремећени услед нарушавања породичне структуре. Најчешћи фактори који доводе до промене породичног статуса детета су смрт једног или оба родитеља и усвајање. Однос средине према детету без родитеља представљен је сетом номинација са кохезионим обележјима 'сироче' и 'усвојено дете'.

IV. 1. 1. 3. 1. Потпуна социјална немоћ прати дете без оба родитеља, а у подједнако лошој ситуацији је и дете без оца или мајке. Тежак психички, материјални и друштвени положај сиротог детета изазива сажалење и дубоко саосећање колектива, а такав емотивни став преточен је у семантички садржај јединица којима га говорници именују – *сироч'е, јетшим, јетшимч'е, јаднич'е, кукавч'е, црнич'е, несйрекњич'е*.

Она јадница рабџаа йо йуу'е куч'е да израни йеј њџне сироч'ич'и.

Андра рано осйананја јетшим. – Тому јетшиму за айыр. – Зайискаше му деца, йеј јетшими, од йискоји срце да йи йукне. – Седи сирџа у ч'џше ка јетшим.

Жал ми је за йџ несйреч'њо јетшимч'е. – Мара йеза-Цавина осйананала сьс йри јетшимч'ейа. – Тема јетшимч'ич'ама за айыр све ч'е уч'иним.

Осйананло јаднич'е и без оца и без майере. – Све шйио ч'иним, ч'иним за айар йџму јаднич'ейу, мојему братанч'ейу.

А: Тџ Сандино кукавч'е кџ гл'еда сьг? Б: Узела га йри себе баба.

Шйџ ч'е ч'ини йџ црнич'е црно шйио осйаде јетшим без оца и без майере.

Да има кџ да йомџне йема Сйџојанкинима несрекњич'ич'ама.

Денотативно значење „дете без родитеља или без једног од њих“ подразумева негативну објективну оцену 'то је лоше / тешко', која аутоматски активира конотативни аспект свих чланова синонимског реда. Неутралном језгру су најближе доминанте *сироч'е* и *јейџим*, које садрже обавештење о породичном статусу детета, али и експресивни потенцијал, који се у одређеним комуникативним околностима актуелизује, при чему емотивне и прагматичке компоненте надјачавају идентификационе семе и потискују их у други план. Поред лексичког фона који именичке ознаке *сироч'е* и *јейџим* са собом носе (типизирана колективна представа о јадном, незаштићеном, скрајнутом сирочету), субјекат именована усложњава њихову садржину, оплемењујући је комплексом емоција које у њему побуђује хијерархијски и друштвени положај детета без родитеља. Равнотежа контактнoг паралелизма *сироч'е* – *јейџим* (тур. *yetim*) премешта тежиште на релацију *сироч'е* – *јейџимч'е*. Према домаћем називу обликован је деминутив од турске речи, при чему суфиксација доприноси снажнијој експресивности. Висок степен интензитета на плану израза постиже се деривационим моделом експресивна именичка основа + експресивни наставак, што садржини деривата *јаднич'е*, *кукавч'е*, *црнич'е*, *несћирекњич'е* даје примарно експресивну функцију, а комуникативном садржају осећајан, дирљив, потресан тон.

IV. 1. 1. 3. 2. Стереотипна улога детета зависи и од чињенице да ли је дете у крвном или адоптивном сродству са члановима породице. Дете које су туђи људи усвојили и прихватили као своје у Призрену се маркира лексемом *ѿосвојч'е*.

Девојч'е ѿосвојч'е Данка.

Лексикографски материјал антиципира постојање тренда усвајања девојчица (*Бе у цркву и видо Недел'ка Л'ал'у како ѿосвои ѿој девојч'е*), што произилази из архаичне свести о потреби породичног збрињавања женске деце и њиховог колективног функционисања. Отуда у грађи родна асиметрија – : *ѿосвојкиња* (*Ал'ушова ѿосвојкиња*). Полни идентитет номината денотираног формално неиздиференцираном ознаком *ѿосвојч'е* открива се у контексту (*Девојч'е ѿосвојч'е Данка*).

IV. 1. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога ученика'

IV. 1. 2. Примарну функцију у социјализацији и формирању личности има вршњачка група. У интеракцији и заједничким активностима са вршњацима дете прихвата правила и вредности групе, развија социјабилност, и у складу са представама о својој афирмацији у групи гради идентитет (Требјашанин 2009: 194–195). У традиционалној култури призренских Срба вршњачки односи се успостављају кроз рад, игру и образовање, а на

дијалекатској слици света регистровани су преко лексикализација апстрактне појмовне вредности 'улога ученика'. Ученик у традиционалној школи има улогу посматрача и пасивног слушаоца и постављен је у позицију објекта који прима информације, усваја их без критичког мишљења, просто их репродукује и чека да буде оцењен. Подређен је ауторитету наставника и за најмањи покушај ометања наставе строго је кажњен. Савесно одговарање нормираним захтевима и школским обавезама осигурава признање вредности индивидуе не само међу вршњацима, већ и у ширем друштвеном окружењу. У градској призренској средини мерила социјалног вредновања су успех у школи, ниво образовања, разред, врста школе коју ученик похађа.

IV. 1. 2. а. Сви наведени критеријуми учествују у конституисању микрореда са кохезионим елементом 'ученик': *и'ак, двојкаш, њофџорџавац, буквџавац, ч'асословац, њсалџиџавац, основац, богословац.*

Ц'ач'ич'и със барјач'ич'и.

Кџку, црња ја, син ми њскоч'и двојкаш у ч'кџлу.

Ја съм њрџша, а Живко Ч'ич'ин њофџорџавац.

Син му бџдна богословац вџч'е, нџје више основац. – Дрџши л'и на њџмеџ кџд убџише њџга Ч'ел'-Перџнога богословаца. – И богословаци бџл'е на мрџвџџа.

Централна лексичка ознака и доминанта синонимског реда је лексема *и'ак*, која као дијагностичко обележје улази у језгро семантичке структуре номинација са којима стоји у односу релативне синонимije. Компоненте нижег ранга 'успех', 'разред', 'врста школе' ученика генерацијски и интелектуално детерминишу и статусно га позиционирају у вршњачкој групи и ширџ заједници. Најниже се котира ученик који понавља разред – *двојкаш* и *њофџорџавац*,³⁶⁷ а уважавања је достојан *богословац* „ђак Призренске богословије“. На нижем образовном ступњу је *основац* „ученик основне школе“, који је у „старовремским“ школама диференциран по разредима на основу уџбеника које изучава – *буквџавац, часословац, њсалџиџавац*. Старомодни тип школе, о којем Чемерикић ексцерпира податке из историјских извора, подразумевао је образовање по етапама, где су ученици, без обзира на узраст, на првом степену описмењавања савладавали буквар, на средњем учили часловац и на завршном основнообразовном нивоу проучавали псалтир. Разреди нису постојали, већ су ученици дељени према књигама које изучавају, што се на плану лексичке садржине испољава преко диференцијалних сема 'буквар', 'часловац', 'псалтир'.

IV. 1. 2. б. Школовање девојчица није било заступљено у мери која би дала богатије лексичке резултате, тако да се женске номинације у овој

³⁶⁷ У школском систему који је важио у Чемерикићево време двојка је била непрелазна оцена.

категорији социјалних улога своде на истокоренски синонимски пар *двојкашица* и *двојкашка*.

Зар и њи, мори двојкашицо, имаш образ да збориш?

Добра је јадница, и работна је и л'уца, ама за ч'колу не гу гори срце, двојкашка је. – Онџи двојкашке, Сандине другач'ке Л'ејке, не могаше да њомогне ни уч'иш'ел'ка Мага.

Одраз друштвене сварности на призренски лексички систем огледа се у асиметрији именованја са идентификационим семантичким обележјима 'ученик' и 'ученица'. Комуникативне секвенце којима Чемерикић илуструје употребу лексема имплицирају став да женском детету образовање није неопходно и потенцира се неспособност савлађивања школског програма, чиме се директно или индиректно у самом говорном чину преноси стереотип да је женско дете предодређено за улогу домаћице пре него за школовање. Клишеирано мишљење додатно је истакнуто одабиром назива и творбеним дублетизмом. Негативна денотативна оцена мотивне речи (*двојка* „непрелазна оцена, недовољна“) допуњена је конотативним елементима у изведеници *двојкаш*, којој је једнака основа четворостепених деривата *двојкашица* и *двојкашка*. Форманти *-ица* и *-ка*, поред моционе, попримају функцију коректора негативног експресивног садржаја творбене основе. Снижени степен експресивности манифестује се преко прагматичке компоненте значења као изражавање благог прекора и разумевања за објекат говорења.

IV. 1. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога пријатеља'

IV. 1. 3. Један од примарних међуљудских односа путем којег се особа интегрише у друштво и развија свој социјални и емоционални потенцијал јесте пријатељство. Узајамном односу љубави, поверења и поштовања у Призрену се придавала велика важност, што потврђује низ назива за ову врсту социјалне интеракције – *другарство*, *државина*, *кал'ишера*, *мишиерљк*.

Тој њино другарство, њодј њино држање, у век несъм видеја.

Ка њина државина шњо била, за казување неје. – Својишњина несмо, ама од сњари ни осњала њај државина с њи, ње се држимо ка да смо род.

Ама шњо га нема Сима Угар да ни доц'е, да неси исшруја мишиерљк със њега?

Неч'у със њега да имам никакву кал'ишеру. – Исшруја съм кал'ишеру.

Емоционални и морални образац традиционалног пријатељског односа укључују симпатију и емпатију, бригу за добробит других, поштење и искреност, оданост, узајамно разумевање и саосећање, поверење и позитивни реципроцитет. Веза блиских познаника базирана на овим квалитетима прераста у пријатељство, а улога пријатеља заузима централно место у појмовној струк-

тури концепта друштвених односа. Језгрени сегмент менталног образовања *ѝријаѝельсѝиво* у призренској култури вербализује се јединицама са архи-семом 'човек', хиперсемом 'социјална улога' и интегралном појмовном вредношћу 'улога пријатеља', која се на структурно-семантичком нивоу диференцира у два хоризонтална смера 'пријатељ' и 'пријатељица'.

IV. 1. 3. а. Микроред са надређеним елементом 'пријатељ' формирају језичке јединице *другар*, *ѝријаѝел*', *другар* / *ѝријаѝел*' до главе, *мик*, *орѝак*.

А брѝ, другару, ч'е идѝмо л'и да се бањамо. – *Дервиш Смаил и другар му узеше 2 ѝорбе* (из тефтера). – *Фериз узѝ за другара јѝне оѝњѝе* (из тефтера).

Дадо Сѝаноју за ѝријаѝел'а (из тефтера). – *Тѝј ѝаре ѝраѝѝја о'ч'ѝф ми ѝријаѝел'* (Реметић 1996: 483).

Аѝ'и-Џмер-ѝаша бија о'ч'ѝв ми ѝријаѝел' до главе. – *Андрѝшка Карач ѝрѝз и браѝи ми Миѝа другарѝ су до главе.*

Како си, мѝко?

Не могу без мојѝга орѝака. – *Сам сѝм, орѝак ми оѝишиа на ѝѝѝ.*

Лингвокултуролошке особености градског призренског идиома леже у језичкој компетенцији говорника да варирају валидност другарских односа *мик* – *другар* – *ѝријаѝе'л*, – *другар* / *ѝријаѝел*' до главе – *орѝак*. На скали вредновања односа међу пријатељима најниже се котира *мик*. Албанизам *мик* (алб. *tik*) семантички је најближи појму познаника, *другар* одговара идеографској вредности 'блиски познаник', а најинтензивнији и најдубљи однос љубави, поверења и поштовања остварује се са особом означеном лексемом *ѝријаѝел*'. Иако су интерпретиране заједничким именитељем „друг“, у овој тријади се осећа блага градација, што их чини градуалним синонимима. У трочланом синонимском низу доминанта је неутрални конституент *другар*, преко којег су дефинисани остали чланови. Домаће лексеме имају подједнаку фреквентност и у говору и у писаним споменицима. Твобени форманти *-ар* и *-ѝел*' именицама *другар* и *ѝријаѝел*'³⁶⁸ дају значење агентивности, усмеравајући семантику деривата на активну улогу коју друг има у узајамном односу (пружа помоћ и подршку, саветује, са њим се деле недаће и радости, са њим се разоноди у доколици, на њега се може ослонити у свим важним моментима у животу, он је природно мерило и морални судија са чијим мишљењем човек усаглашава своје поступке). У менталитету Призренаца преовладава идеализован модел другарства, који потиче из архаичне перцепције, антиципиране у самом корену речи *друг* – сваки други (сваки човек) човеку је потенцијални друг / пријатељ. Идиличне представе на којима је изграђен прототип пријатеља достижу колминацију у изразу *другар* / *ѝријаѝел*' до главе „одан, веран пријатељ“ (Чемерикић). Допунски

³⁶⁸ Радна именица *ѝријаѝел*' образована је још у прасловенском језику од корена **pri-* „prodesse“ (Skok III: 40).

атрибутивни елемент *до главе* прави дистинкцију између народног поимања концепта *друг / њријайџел* као инваријанте колективне свести и индивидуалних асоцијација у вези са овом веома битном социјалном категоријом. Синонимски низ *мик – другар – њријайџел* попуњава околјезгрену зону подгрупе. Семантичке варијације међу централним елементима микрореда нема, осим у степену духовне блискости и интензитета емотивне привржености, што долази до изражаја у самом говорном чину. Однос са ортаком заснива се на пословној сарадњи и заједничким финансијским интересима и захтева обо-страно поверење и оданост *орџак* „пословни пријатељ“ („јавни друг у каквом послу“ (Чемерикић)). У ортачком односу доминира етички принцип, а не емотивна повезаност, што турцизам (тур. *ortak*) декларише на периферију лексичко-семантичке подгрупе ’улога у примарној групи’.

IV. 1. 3. б. Дистинктивна црта ’женско’ дијагностичко је и диференцијално семантичко обележје лексема *другач’ка* и *другарица*.

Својџи другач’ке извадила лакрдију. – Посвадила се, не збори с џију другач’ку. – Викана је у другач’ке на боју. – Другач’ке се сбрал’е да се нишаф на нишал’ку.

Другарица гу је. – Дадни и другарице малко.

Апсолутну синонимију остварује истокоренски пар *другач’ка* и *другарица*, с тим што је облик *другач’ка* аутохтон, а *другарица* припада новијем лексичком слоју. Поред потпуне семантичке подударности лексеме са собом носе идентичне културне асоцијације. Прототипични модел истополног пријатељства садржан је у самом средишту концепта *њријайџелство*, а непосредно се манифестује у говорном дискурсу. У семантичкој структури лексичких јединица регистровани су елементи ’блиска’, ’искрена’, ’одана’, ’пријатељица’, ’према којој се гаји’, ’другарство’, који одражавају наивну представу о идеалној другарици. Овом семском саставу придружују се фонске семе ’другарство је могуће само на релацији женско – женско, односно мушко – мушко’ и ’женски другарски односи карактеристични су за млађи узраст, док мушкарци остварују трајне пријатељске односе, који су најинтензивнији у зрелом добу и старости’, које импликују културолошке специфичности и релативизирају опште значење. Женска пријатељства реализују се углавном у вршњачкој групи, почињу у детињству и прекидају се удајом, када жена престаје да води социјални живот ван куће. Због друштвених баријера које онемогућавају остваривање дубљег контакта и перманентност везе, пријатељство међу женским особама делује површно, сведено на заједнички рад, забаву, шалу. Изванјезичка стварност детерминише састав микрогрупе ’улога пријатеља’ (одсуство лексеме *њријайџел’ица* у

значењу „другарица“³⁶⁹ и њен семантички капацитет, који се на плану израза испољава дијалекатском формом (*другач'ка*).

IV. 1. 4. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога комшије'

IV. 1. 4. Након родбине и пријатеља, човек најблискије односе успоставља са комшилуком. Просторна близина неминовно упућује људе једне на друге и ствара услове за развијање социјалних интеракција између суседа (чињење услуга, притицање у помоћ, олакшавање неког посла, добротинство, међуљудска солидарност, итд.). Традиција добрих комшијских односа у мултиетичној урбаној призренској средини темељи се на толеранцији и поштовању права суседа. Вишевековни суживот са Турцима утицао је на обликовање социјалне свести призренских Срба и прихватање муслиманског културног модела понашања према комшијама. Улога комшије има истакнуто место у исламу, где су комшијска права законом регулисана (комшија се ни на који начин не сме узнемиравати, треба га сваком приликом почастити, комшији се даје приоритет у куповини куће или земље, треба одржавати хуман и леп однос са суседима без обзира на њихову веру, према комшијиној жени треба се опходити са посебним респектом (Kurdić 2006: 217–226)). Шеријатски постулати у домену суседских односа прихваћени су међу хришћанима и уграђени у ментални конструкт Срба Призренца као прототип доброг комшије – добротинитеља. Апстрактна појмовна вредност 'улога комшије' на дијалекатској слици човека изражена је номинацијама турског порекла, које унутар микрогрупе граде парадигму на супротстављености гендерног знака – 'сусед' / 'сусетка'.

IV. 1. 4. а. Онај који живи у суседству денотиран је лексичком јединицом *којишија* / *коњишија*.

Рисџа Кикмир ни је којишија. – Ч'уџи, не диџај њ'урулиџију, ч'е ч'ујеф којишије. – У коњишије два дрва гориџ, у нас јено, ња неч'е (нар. посл.).

Турцизам (тур. дијал. *koşu*, поред *koşu*, *koşu*) је изборио апсолутну номинациону доминацију на призренско-тимочком ареалу.

IV. 1. 4. б. Идентификациона сема 'женска особа' дистинктивни је знак лексеме *којишика* / *коњишика*.

Руџиџи-агина којишика осџа дуџна. – Којишика ни је јена Лаџиџка. – У коњишике гу се добило мушко ња идем на баџине.

Према ликовима *којишија* / *коњишија* у српском призренском говору обликовани су моциони еквиваленти *којишика* / *коњишика*.

³⁶⁹ У Призрену се *џриџетел'ица* користи искључиво као сроднички термин.

IV. 2. ЛСПГ именица са хиперсемом 'улога друштвеног агрегата'

IV. 2. Категорија друштвених агрегата у социолошкој теорији дефинише се као скуп међусобно неповезаних појединаца који се налазе у исто време на истом месту, који имају неки заједнички привремени интерес или су задешени неком кризном ситуацијом. За разлику од социјалне групе, агрегат се одликује одсуством организације и структуре, анонимношћу, ограниченим социјалним односима, територијалним карактером, пролазношћу. Чланови овакве скупине идеографски се детектују по социјалним улогама купца, путника, туристе, болесника, публике. Концепција лексичко-семантичке подгрупе базирана је на елементима који својим смислом одговарају појму друштвеног агрегата. Конституенти подгрупе су структурно обједињени заједничком хиперсемом и у комбинацији са одговарајућом социјалном детерминантом граде системске односе (кохипонимске, синонимске). Језичке јединице распоређене су у три микрогрупе на основу релевантних семантичких ознака 'купац', 'путник', 'болесник'.

IV. 2. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога купца'

IV. 2. 1. У ситуацији када особа уђе у продавницу и жели нешто да купи приписује јој се улога купца и од ње се очекује друштвено одговорно понашање, компатибилно неписаном друштвеном кодексу који регулише социјалне релације продавац – купац, купац – купац. Улога купца ускладиштена је у менталном лексикону призренских Срба са асоцијативном мрежом квалитативних знакова који потенцијално улазе у семантичку структуру номинационог апарата ('поштен', 'лојалан', 'љубазан', 'толерантан', 'анониман') и из фонске позадине креирају опште лексичко значење.

IV. 2. 1. а. Човек који купује нешто денотиран је лексичким јединицама *мишићерија* / *мишићерија* и *куйџи**.

Ако ти је за њродаву, мишићерију ч'е нај'еш лако. – Ч'увам за моје мишићерије. – Њега не га дираше шол 'ико шшо га мајстиор изгдија, кол 'ико га дираше шшо мајстиор уч 'инија шод њред свеи, њред мишићерије.

Куйџи (Реметић 1996: 361).

Конкурентност контактних синонима оспорена је доминацијом турског трговачког термина *мишићерија* / *мишићерија* (тур. *müşteri*), који има фиксирану позицију у призренском лексичком систему. Семантичка структура лексеме једним делом корелира са домаћом изведеницом *куйџи*, којом је дефинисано њено опште значење „купац уопште“. Допунска компонента 'уопште' упућује на анонимност потенцијалног купца. Чемерикић као посебну издваја реализацију „стални купац“ којом номинација реферира на особу

познату трговцу, која редовно пазари у истој радњи или код истог продавца и према којој се он опходи на посебан начин.³⁷⁰ Купац је у свести говорника представљен као финални конзумент, крајњи потрошач производа који купује.

IV. 2. 1. б. Жена купац номинује се именицом *мишићерика*.

Она је Соколóва мишићерика.

Моционим суфиксом *-ка* личне и социјалне потребе и својства купца придају се женској особи.

IV. 2. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога путника'

IV. 2. 2. Социјални феномен путовања поседује универзалне одлике и национално-културне карактеристике, експлициране у једној од базичних менталних конструкција носилаца дијалекта. У појмовној сфери лингвокултуролошког концепта *йуїшовање* фокусирана је сложена когнитивна структура – ванјезички семантички сценарио путовања. Сценарио конфигуришу културно утемељени фрејмови: испраћај путника, субјект путовања, путовођа / предводник, вест о повратку путника, посећивање особе која се вратила са путовања. Конвенционална знања утиснута у појмовну структуру концептуализације путника и путовања олакшавају сагледавање значењске вредности језичких јединица микрогрупе 'улога путника'. Језгрени конституент је субјект путовања, а око њега су концентрисани допунски елементи, који одражавају лингвокултуролошку специфику језичке слике света Срба Призренаца.

IV. 2. 2. 1. Социјална улога путника лингвистички је репрезентована семемом „човек који путује“ и лексичком јединицом *јолц'ија*.

А: К'д је Миша јолц'ија? Б: У йонедеј'аник, здравл'е.

Денотативни карактер лексема носи из изворног језика (тур. дијал. *yolci*, поред *yolcu*) и у дијалекту реципијенту је усвојена као номинација са општим обавештајним садржајем. Лексички фон, међутим, културолошки нијансира семантички садржај турцизма, уносећи у значење елементе који се традиционално везују за путника (типична атрибутивна својства – скроман, стрпљив, озбиљан, старији, господин; разлоге и циљеве путовања – религиозни (хаџилук, Света Гора), ради посла или трговине, ради школовања). Фонске семе се кристалишу у контексту и дају лексеми аутентично значење у којем је утиснут прототипични образац путника.³⁷¹

³⁷⁰ Корпус номинација са заједничким семантичким обележјем 'продавац' обрађен је у оквиру лексичко-семантичке групе 'трговина', као и именована са хиперсемом 'посредник', која се семантичким садржајем уклапају и у категорију социјалних улога.

³⁷¹ Обичај испраћања путника у Призрену се одржао веома дуго. Рођаци и пријатељи су пратили путника изван града, до превоза, идући за њим и испијајући ракију. При поздрављању

IV. 2. 2. 2. Специфичну улогу на путовању има *калауз* „1. путовођа, водич. 2. предводник, који је на челу колоне кад се иде по невремену, који прти пут“.

Турцизам *калауз* (тур. дијал. *kalavus / kulavuz*) реализује двоструку денотацију, што произлази из везе језика и стварности. Ванјезичка дистинкција улога коју на путовању добијају водич и предводник прави појмовну диференцијацију која се лингвистички манифестује раздвајањем значења и полисемијом.

IV. 2. 2. 3. Повратак путника традиционално је уприличен свечаним дочеком. Атмосферу ишчекивања и нестрпљења прекидали су дечаци који су породицама доносили радосну вест о доласку њиховог ближњег. Улогу муштулугџије у Призрену има *миждеџ’ија* / *миждеџ’ија*.

А: К’ј ви бија миждеџ’ија? Б: Миждеџ’ија ни бија Андрешка Славков. – Миждеџ’ија ни каза ч’и Миша доша.

Са отварањем аутобуских линија и развојем ове врсте саобраћања, у Призрену се створио обичај преношења вести о доласку путника његовој породици и родбини. Дечаци су на аутобуској станици чекали путнике и трчали њиховим кућама да јаве срећну вест, за шта су добијали награду. Изаделека су узвикивали *мижде*, како их неко други не би предухитрио (Чемерикић). Везивање социјалне улоге гласника сужава денотацију турцизма *миждеџ’ија*, а узрасна компонента усмерава референцију (дечак).³⁷²

IV. 2. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога болесника'

IV. 2. 3. Педесетих година XX века Т. Парсонс у социјалну медицину уводи термин *улога болесника* (*sick role*), с обзиром на то да болест, као лимитирајући фактор социјалног деловања, значи пре свега облик девијације или удаљавања од друштвено постављених циљева и директно угрожава рад, социјални ред и репродукцију (Parsons 1969: 670). Болесна особа легитимно се ослобађа свих или већине уобичајених улога и видова друштвене одговорности које као члан заједнице има према осталим члановима и према друштву у целини. Социо-културни и економско-политички контекст у великој мери одређују како ће неко интерпретирати симптоме болести, како

путник их је частио новцем. Даривање у новцу за 'срећан пут' назива се *сел’амедија* (Чемерикић).

³⁷² Церемонијални карактер догађају даје *оџи’ел’дија* (тур. *hoş geldi od hoş gelmek* „добро доћи“), обичај да рођаци и добри пријатељи иду да појеле добродошлицу и честитају онима чији се члан породице после дужег одсуствовања вратио у Призрен (*Идем на оџи’ел’дију у ујна-Цаве, доша гу Миша. – Вал’а да идем на оџи’ел’дију у кума-Андрје, дошла кума-Мара*). Улазећи у кућу посетиоци поздрављају домаћина са „светло ти (ви) око“, а он одговара: „да си жив“. Домаћини том приликом послужују госте кафом и ратлуком, у изузетним случајевима и тигањима, којима се чини посебна част госту (Чемерикић).

ће такву особу друштво прихватити, које ће се стратегије лечења и терапеутски модели примењивати, какав ће социјални живот и који социјални статус болесник имати. Диференцијација између физиолошког поремећаја (патолошких физичких / органских оштећења које лекар дијагностикује), субјективног доживљаја бола и болести и социјалног стања у енглеском језику је изражена постојањем посебних лексичких ознака за сваки од наведених параметара болести (*disease, illness, sickness*) (Staničić 2007: 314–316). Свест о тежини болести и њеном утицају на човекову физичку и друштвену активност и на душевно стање кодирана је у лексичком систему Призренаца и на дијалекатској слици света репрезентована скалом градуалних синонима *лџк бџл'ес / лџка рана, лошоиџиња, бџл'ка, бџл'ес, бол'еиџиња, жива рана*. Осећај телесне патње (*мука, бџл', бол'авина*) у наивном веровању призренских Срба најпоузданији је показатељ промена у организму и у складу са субјективним доживљајем особа одговара на симптоме болести, тражећи адекватан лек у народној медицини. Предузимањем мера за оздрављење и преузимањем одговорности за своје стање човек улази у улогу болесника, али ретко пацијента. У традиционалној призренској средини, где није развијена свест о институционализованом здравству, лекарска помоћ је била крајња нужда. Народ је проналазио различите алтернативне методе лечења, од лековитог биља до врачања. Коришћено је биље са широким спектром терапеутског дејства (*ајдуч'ка џирава, жуџиња џирава, баџина душиџа, наниџа, самобажка, срч'анаџ, бозовинка, даџина, џирава од крва, џирава од џосџа*), оријентални зачини (*анџсон, аџшаш, дџрч'ин*), разна уља (*баџем-јаџи, баљк-јаџи, џнџи-јаџи, дџрчин-јаџи, нанџе-јаџи, биџи-оџи, круџа-оџи, гл'исџире-оџи, сџбџр-оџи*), прашкови (*џел'џџир*) и балзами са Истока куповани у бакалницама (*беја баљсџм и црн баљсџм, амбеџру*), од којих су се справљали мелеми за искашљавање (*деваја-џиск*), против стомачних тегоба, хемороида, кожних болести (*ч'џџек мејл'ем*), код прелома костију (*јаџија*), рана, уједа инсеката, опекотина (*џџсан мејлем*), болова у ушима, итд. Исцелитељска моћ приписивала се води донесеној са хаџилука или освештаној на празник Богојављање (*аџ'џџма*), а посебно магијској снази бајалица и ритуалних радњи приликом врачања. У културном коду Срба Призренаца записан је начин опхођења колектива према свом болесном члану. Од припадника примарних група (рођака, пријатеља, комшија) очекује се да покажу интересовање и забринутост за болесника, пожељно је да се распитују о његовом здравственом стању, да га редовно посећују, питајући за помоћ и изражавајући жељу за брзим оздрављењем. Шири друштвена заједница показује разумевање и поштовање за болесног човека, што лингвистички демонстрира сведеност микрогрупе на две номинативне јединице објективне оцене.

IV. 2. 3. а. Болесна мушка особа номинује се лексемом *бџлник*.

Куч'ка једна, и не зајшїа бил'е како је болник. – Ч'ушїише, не дизајше и'урулїију, у коњшїе имава болника. – Ц'еч'мишїола, болнику, шїїо тїи је, шїїо се ал'иш?

Деривациони поступак открива лингвокултуролошку специфичност односа према болести призренских Срба. Изведена именица *болник* је мотивисана придевом *болан*, а придевска реч лексемом *бол*, која упућује на субјективни осећај физичке тегобе. Болесник се у Призрену првенствено конципира као особа која осећа физичку бол, снажну телесну патњу која је онеспособљава и спречава у обављању свакодневних активности.

IV. 2. 3. б. Болесна жена денотира се лексичком јединицом *болница*.

А болница, бог нека гу даде здравл'е, ч'їни л'и гажреї? – Ошїишла да види шїј алка-Цавїну болницу. – И масло гу дори свеїшл'е шїјзи њїне болнице.

Творбено-семантички еквивалент именици мушког рода је женска номинација *болница*, другостепени дериват настао моционом суфиксацијом (*бол* → *болна* → *болница* „она која је болна“). Моносемантичност ове лексеме лингвистички је резултат призренске социокултуре која преферира концепт кућне здравствене неге.

IV. 3. ЛСПГ именица са хиперсемом 'обичајна / обредна улога'

IV. 3. Понашање човека у различитим животним околностима и друштвеним ситуацијама регулисано је нормама традиционалне културе и народним обичајима. То су искуством и навикама стваране неписане одредбе и закони који су одговарали потребама живота једне друштвене заједнице и који постају неопходни у животу људи, утичући на целокупно функционисање колектива и чинећи га особеним (Alaurović-Gjeldum 1999: 149). Културни идентитет Срба Призренаца формиран је на аутентичном духовном наслеђу и под утицајем образаца оријенталне културе. Трагови интерференције са турским вредносним системом рефлектују се кроз етнокултурну семантику лексема у домену социјалне организације живота и социјалних навика које прерастају у обичајну праксу (узајамно посећивање рођака, пријатеља, комшија). Национална специфика дубоко је укореењена и добро очувана у сфери обредних улога у религиозним обичајима и обичајима животног циклуса. Прагматички и семиотички аспект обичаја могуће је дешифровати и интерпретирати преко семантичког смисла лексичких јединица којима су означени учесници у обредним и ритуалним радњама везаним за свадбене и славске обичаје и народна веровања. Језички знаци носе кодирани информације у којима су фиксирани еталони призренске духовне културе. Вербална репрезентација нематеријалног сегмента људског деловања сво-

ди се на лексичке ознаке са архисемом 'човек', при чему референт прераста у симболички знак у којем је утиснут културни код микросоцијума. Хиперсема 'обичајна улога' појмовно повезује денотат са значењем које му се приписује, а које се тумачи у контексту традиционалних социјалних улога. Идеографска веза између човека и његове актуелне и привремене друштвене улоге духовног карактера на дијалекатској слици света реализује се лексичко-семантичком подгрупом именица сврстаних у уже скупине 'улога госта', 'улога домаћина', 'улога у свадбеном обреду', 'улога у славском обреду', 'улога у паганским ритуалима', 'улога врача'.

IV. 3. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога госта'

IV. 3. 1. Специфичан географски положај призренског ареала, вредна динамика и међукултурна комуникација утицали су на моделирање социјалног понашања чаршијског становништва и обликовање његовог менталитета. Друштвени живот углавном се одвијао у трговачким градским четвртима, али се неговала и традиција посећивања, која је прерасла у културну константу социјума. Кућне посете постале су стереотипна форма одржавања социјалних веза са комшилуком, родбином и пријатељима. Обичај одласка у госте постаје устаљени образац очувања контаката и уопштени модел оплемењивања патријархално утврђених међуљудских односа. Конзервативна схватања актуелизују се у обичајима везаним за припрему и одлазак у госте и у прототипичном поимању госта, а културно-социјални феномен гостовања у култури призренских Срба може се реконструисати преко концепта *гостіопримство* и његових вербалних манифестација.³⁷³ Когнитивна суштина менталног конструкта изражена је преко номинационих јединица са хиперсемом 'улога госта', у чијем се антропоцентричном и етноцентричном значењу открива природа човека из Призрена, али и систем вредности и модели понашања читаве заједнице. Фрејм 'гост' важан је фрагмент концепта гостопримства и саставни елемент сценарија 'гостовање', на дијалекатској слици света интерпретираног лексемом *мисафирљк* (тур. *misafirlik, müsafirlik*) (*Од ка доша, од мисафирљка на мисафирљк иде, јен дџн не веч ераја дома*). У традицији Призренаца гостом се третира сваки човек који домаћину дође у кућу, али посебан статус има лице позвано на обед или неку другу част. Фрејм госта има слојевиту структуру, где се препознају и схеме непожељног госта, изненадног госта, особе која гостује извесно време код некога, особе која има навику да често иде у госте. Улога госта

³⁷³ Опширно компаративно истраживање аспеката језичке концептуализације гостопримства, као једне од значајнијих сфера човекове животне активности и њених национално-културних специфичности у руском и енглеском језику спровела је Г. Р. Гарипова (Гарипова 2010).

подразумева унапред задате шаблоне владања и комуникације. Поштовање обичајне етикеције ствара еталон пожељног госта, чије су прототипичне особине скромност, пристојност, љубазност, умереност, ненаметљивост. Језгро језичке репрезентације концепта чине лексеме са семантичком вредношћу „особа која је у посети код неког у кући“. Етнокултуролошки фон значења избија у говорном чину и зависи од језичког окружења у који је лексичка јединица стављена.

IV. 3. 1. а. Гендерна дијагностичка компонента 'мушко' у синонимски ред повезује јединице *gòc*, *misáfir* / *müsfir*, *īāngъл-misáfir*.

Kāni ga ka da gu je gòc. – Aīānsъz gòcīi. – Imaф gòcīe na веч 'eru. – Gosīima i 'ebaī ne mogásmo da dádemo. – Cěлу недěl 'у била на gòcīe у maīēre. Андрешка ни је misáfir на веч 'eru. – Misafīre ч'екамо за јуīire.

Лексички паралелизам словенског *goc* (прасл. **gosti*) и турског *misafir* (тур. *misafir*; дијал. *müsfir*) лингвистичка је последица контакта два народа и преплитања њихових култура, тако да обе именичке лексеме подједнако учествују у грађењу културне и језичке слике света носилаца призренског говора, што је допринело стварању уникатне концептуалне и лексичко-семантичке парадигме.³⁷⁴ Прожетост словенских и оријенталних вредности на плану социјалних интеракција језички се манифестује комбинацијама домаће номинације са турским допунама, а таквим синтагмама се најприближније интерпретира фрејм госта (*aīānsъz gostī* „изненадни гост“). Полусложеница *īāngъл-misafir* изражава мало другачију схему – „непожељан гост“. Овај појмовни домен лексикализован је једино у Призрену, а почива на непоузданом значењу првог члана колокације (тур. *dangil* „неотесан, груб“) (Петровић 2012: 268).

IV. 3. 1. б. Жена гост означава се посебном именичком јединицом – *gosīinka*.

Gosīinka је īa vāl'a и ч'ес да гу се ч'ини ка gosīinke. – A, móри, īrifāīi се јемīūīi за rabóīu и не седи īīáko ка да си gosīinka.

Иако мушка именована неутралног значења семантички могу да покрију и женски идентитет, због граматичке равнотеже је у српском призренском говору успостављена моција и изведен облик *gosīinka*, денотативне вредности и објективне оцене. У периферним слојевима семантичке структуре деривата утиснута су конвенционална знања о улози гошће у призренском друштву, која се као фонске семе актуелизују у одређеном контексту.

³⁷⁴ Појмовну и језичку слику употпуњава придев *gosīinski*, који лексичку спојивост најчешће остварује са именицама *руч'ек*, *веч'ера*, *соба*, *ред*, а те колокације употпуњују менталну представу о пријему гостију, која је најдиректније повезана са концептом хране, пића, смештаја.

IV. 3. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом
'улога домаћина'

IV. 3. 2. На другом полу своје структуре концепт *госііойримсііво* развија комплексан сценарио пријема гостију, где најзначајнију улогу игра домаћин. Релација домаћин – гост у средишту је менталне конструкције, око којег се семантички сценарио одвија по утврђеним етапама, које имају симболичко-обредни карактер – очекивање госта, дочек госта, гошћење (храна и пиће), испраћивање госта.³⁷⁵ Одлика менталитета призренских Срба је срдечно примање и предусретљиво дочекивање гостију, што до изражаја долази у прототипичним својствима домаћина. Улога домаћина базира се на постулатима који сублимирају националне и оријенталне вредности, на којима је изграђен стереотип топлог, љубазног, отвореног, искреног, великодушног домаћина.³⁷⁶ Важност ове социјалне улоге рефлектује се преко когнитивног обрасца доброг домаћина, што дијалекатској слици света даје културну посебност и етничку особеност. Традиционални обрасци понашања онога који прима госте нашли су одраза у културној семантици и семиотичком систему, а моралне вредности и духовна ширина етноса, који зраче из садржинске позадине, прерасли су у етикецију гостопримства. Овај социјално-културолошки модел одражава се на лексичко-семантичку парадигму кроз однос комплементарности чланова лексичко-семантичке групе, конверзива *гос / мусафир – домач'ин, госіинка – домач'ица*. Микрогрупа именица са хиперсемом 'улога домаћина' састоји се од елемената који се међусобно супротстављају семом пола.

IV. 3. 2. а. Мушка особа која некога прима у госте означава се лексемама *домач'ин* и *домџињи*.

Нурсуз је овако, ама ка домач'ин је млого госііойриман. – Кьд доч'уше њојни домач'ини, одма најпраг гу врайише Оријку.

На њуј веч'еру биле сѧл домџињи.

Дочек и пријем гостију дужност је главе породице, па отуда Д. Чемерикић не диференцира ситуационе улоге домаћина и семантички их не раздваја, већ социјалну улогу домаћина приписује „старешини куће“. Посеб-

³⁷⁵ Социјални углед породице расте честим и радим доласком гостију, чиме се указују поштовање и част домаћину. Значај социјализације и међусобног посећивања манифестује се изразима *добива госііе (Тѧј Сііојан Куч'кар слабо би се мешѧја сѧ[с] свѧи, ѡа би рѧйко кьд и добивѧја госііе), добије госііе (На мѧку је и ѡѧј Дѧнка Мѧндиѧа, кѧч'а гу се уч'ини оѧел': мѧло-мѧло ѡа ѡѧеке добије госііе)*. Најважнија етапа традиционалног сценарија гостопримства је ритуално дочекивање гостију, при чему се инсистира на моралној чистоти домаћина (*Добијѧф л'и се госіи, ѡма да се доч'ѧкаф ка ѡиѧо је рѧд, ѡѧе да се искѧч'и сѧс бѧл ѧбраз*).

³⁷⁶ У језичком сазнању Призренца прототип домаћина најбоље је интерпретиран квалификативима *госііол'убан (Брѧи му ѡо неје госііол'убан. – Оѧа је млого госііол'убѧа, ул'ѧгнеш л'и гу у кѧч'у да мѧже на главу би ѡѧе ѡурѧла) и госііойриман (Тѧј кѧч'а бѧла дѧјѧа госііойримѧа)*.

но значење лексеме *домач'ин* увели смо на основу илустративног материјала који потврђује значењску дивергенцију и лексикографског поступка у обради полисемичне лексеме *домаћин* у Речнику САНУ (РСАНУ 4: 513). У српски призренски говор дериват је ушао као већ формиран облик (*домаћ-* + *ин*) и фонетски се прилагодио овом идиому. На ову тврдњу наводи одсуство основинског придева (*домаћи*), односно постојање (позно)прасловенске придевске варијанте *домъшаъ* и од њега поименичење *домъшнѣи* са збирним значењем „кућани“, којим се успоставља однос симетричности и реципрочности са лексемом *госѣи*.

IV. 3. 2. б. Жена у улози домаћице, она која дочекује и послужује госте, номинује се лексемом *домач'ица*.

Шѣо њмаш да кѣжеш, кѣжи домач'ице а не мѣне, ја сѣм госѣинка. – Да ѣе дочѣка ѣѣј домач'ица, госѣоѣрѣмно че ѣе дочѣка, но да ѣи уч'ѣни ако гу мол'ѣи ѣѣшѣо, ѣч' не се ѣѣдај.

Улогом домаћице прописане су радње којима „жена кућног старешина“ (Чемерикић) демонстрира љубазност, несебичност и поштовање према госту. Њене дужности у вези са гостима углавном се свде на послуживање.

IV. 3. 3. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у свадбеном обреду'

IV. 3. 3. Рођење, свадба и смрт су преломни моменти у животу човека и доводе до ремећења друштвене равнотеже и нарушавања устаљеног реда. Чланови заједнице су међусобно повезани, тако да промена позиције једног од њих захвата читаву заједницу, која новонастало хаотично стање креативно преводи у ритуал. Ритуал је стваралачки чин, дешавање, представа у којој чланови којих се промена тиче играју у стандардизованим и стилизованим улогама, релацијама и поступцима, али и са извесном дозом импровизације (Златановић 2003: 17). Тренутак кризе, социјално прегруписивања (одвајање од почетних позиција) превлађује се ритуалима везаним за континуиране фазе у обреду прелаза, од сепарације, преко домена лиминалности до агрегације и потпуне интегрције члана у нову групу. У систему животних обичаја и породичних обреда централно место заузима свадбени ритуал, због разноврсности елемената и сложене структуре која укључује обредну симболику. „Свадба је најважнији, најразрађенији и најсавременији најбогатији ритуал животног циклуса. Она у згуснутом виду изражава друштвену стварност – економске и сродничке односе, положај жене, однос према оностраном и може се означити као парадигматичан догађај културе Срба“ (Златановић 2003: 7). У свадбеном ритуалу призренских Срба уграђен је идентитет заједнице, а у његовом спровођењу актуелизирају се суштинске карактеристике колектива и његове традиције. Призренски свад-

бени обичаји чувају рудимент словенске архаичности, али и карактеристичне црте присутне само у локалној традицији, које су видљиве на етнографском и лингвистичком плану. Акциони план српског свадбеног обреда (Златановић 2003; Петровић Савић 2009; Златановић 2012) уклапа се у општу словенску традицију, тј. има троделну структуру (Семёновна 2001; Узенева 2003, 2010; Таратынова 2007; Чугаев 2008; Сергеевна 2011; Иванченко 2012; Тищенко 2013). Схема призренског свадбеног сценарија прати етапе предсвадбене, свадбене и постсвадбене обредне праксе. На лингвистичком плану сценарио је разложен на једноставније когнитивне структуре – фрејмове традиционалних радњи (проводацисање, договор, виђење, венчање, даровање, посете), фрејмове свадбених чинова, фрејмове актера и фрејмове материјалних реалија. Свадбена обредна лексика одражава процесуалну, агентивну и предметну страну ритуала, у чијем су језгру фиксирани називи обредних лица.³⁷⁷ Микросистем *nomina personalia* са хиперсемом 'учесник у свадбеном обреду' садржи називе ритуалних субјеката у обредном акту. Лексичко-семантичку микрогрупу формирају мањи скупови чији су чланови интегрисани значењским елементима 'предсвадбени период', 'свадба' и 'период после свадбе', који хронолошки координишу улоге и функције учесника свадбеног обреда, које су расподељене у складу са традицијом, узрасним особеностима и сродничким везама. Изванјезичка сегментација свадбене обредности условила је језичку класификацију, констелацију лексема са обредном семантиком и парадигму унутар микрогрупе.

IV. 3. 3. 1. Предсвадбена фаза обреда сложена је од поступних и традицијом утврђених чинова, који моделирају логичко-појмовни комплекс свадбеног циклуса и структурирају схему обредних агентива. Обавезни елементи предсвадбене призренске традиције су посредовање, испит и позивање гостију. Сваки сегмент се састоји од ритуалних радњи за чију су реализацију потребна конкретна лица. Улоге учесника у предсвадбеном обреду лексички израз налазе у систему *nomina personalia*, у чијем је семантичком садржају конзервиран локални стереотип колективног понашања приликом иницирања друштвене кризе и почетног преомошћавања хаоса изазваног статусним преструктурирањем. Ритуалним регламентом прописане су улоге проводације, прстенције и момка.

IV. 3. 3. 1. 1. Иницијални чин којим се покреће процес свадбеног обреда је проводацисање, односно посредовање при склапању брака. Улогу посредника могла је имати и мушка и женска особа из момкове фамилије са израженим преговарачким вештинама, чија је функција да у дому девојке и пред њеним родитељима хвали момка и његову породицу. Уколико проводација

³⁷⁷ Свадба је симболизација социјално-родбинских односа и тако схваћена представља род у процесу његовог преустројавања, из чега произилази да учесници свадбе и њихове дужности или улоге имају изузетно важно значење за обредни чин (Иванова 1998: 7).

успешно представи страну коју заступа и родитељи девојке дају свој приста-
нак, његово ангажовање се продужава све до саме свадбе. У предсвадбеном
периоду он је главна спона између двеју односних породица.

IV. 3. 3. 1. 1. а. Мушка особа у улози посредника именује се лексемама
мисици'ија и *абери'ија*.

Нашејзи Санде мисици'ија бија Јован алка-Ванкин.

*У Тодора кандурци'ије доша ги абери'ија. – Крстиа Мандија праи'ија
абери'ију за Данку Ице Семе Ункинога. – Ч'ирици праи'ија е абери'ију.*

У српском говору Призрена турцизми *мисици'ија* (тур. дијал. *misitci*) и
абери'ија (тур. *haberci*) на парадигматском плану остварују релативан сино-
нимски однос подударанем основног значења једне и секундарне семантике
друге речи. Овим блискозначницама еквивалентна су критеријска обележја
денотата („проводација“). По опсегу полисемантичке структуре (*абери'ија*
има богатију структуру) и по употребним карактеристикама ове две лексе-
ме се разликују. *Мисици'ија* реализује искључиво значење „проводација“, док
полисемична лексема *абери'ија* обредну значењску вредност „особа којој се
ставља у дужност да, погодним начином и без обавеза, испита расположење
родитеља који имају девојку за удају, да ли би били вољни да се спријатеље
са неком породицом која има момка за женидбу“ (Чемерикић) добија у кул-
турном контексту обреда и конкретном језичком изразу. Интерпретација
значења у традиционалном предсвадбеном кључу открива благу семантичку
и функционалну диференцијацију у лексичком паралелизму *мисици'ија* –
абери'ија. Семски састав лексеме *мисици'ија* кондензује све важне елементе
традиционалног поимања улоге проводације, од којег се очекује да добије
званичан пристајак родитеља девојке и да испрошену девојку „обележи“,
дајући јој *мицак белег*³⁷⁸, први ритуално-симболички дар којим започиње
процес сепарације. За разлику од мисиције, који предсвадбену обредну
улогу успешно спроводи до краја, абериција не мора стриктно да испоштује
прописану формулу јер није обавезан да испуни задатак. У конотативном
семантичком сегменту значења лексеме *абери'ија* учитан је ред скривених
знакова условљених обредном локалном семантиком. *Абери'ија* углавном

³⁷⁸ „*Мицак белег* садржи једну стару златну пару мање вредности, једну стару сребрну
пару (*бела пара*) – да вереница доживи дубоку старост и обели као та пара, три зрна пшенице
– за *берич'еи* и *нафаку* и да вереница буде увек сита, једну коцку шећера – да вереница буде
увек „блага ка сеч'ер“ и једну свилену марамицу. Све ово, увијено у мараму, носи проводација
у пратњи једног мушког детета из вереникове породице. У вереничиној кући дарове прима
мушкарац и то у бакарној тепсији – да вереници буду трајни као бакар“ (Чемерикић). Чином
даривања девојка је званично *запросена*, чиме добија статус веренице (лексичка ознака *вере-
ница** (СДА) не припада лексичком систему Чемерикићевог времена). Искакање из обредне
структуре нарушавало је традицијом успостављен протокол призренске свадбе. Дешавало се
да девојка не испоштује одлуку родитеља о избору њеног брачног партнера и да тајно оде са
оним којег је сама одабрала. У Призрену се таква девојка назива *уграбеница*.

сигнификује безуспешног посредника и у говору кореспондира са изразом *нема време*, који се користи као еуфемизам за одбијање проводацијине препоруке.³⁷⁹

IV. 3. 3. 1. 1. б. Жена у улози проводације означава се јединицама *мисици 'ика* и *абери 'ика*.

Даницу Мач 'кину мисици 'ика ѿражѝла за Кикмира. – Мисици 'ика вал 'а да ѿнесе: дукаѝ, бѣлу ѝару, ѝри зрна ч'еницу, ѝарч'е ше'ер и шамич'е. – Мисици 'ика била у Пајанѝе и однѣла бѣл'ег.

Грбини гу рекл'е абери 'ике санч'и нѣмаф време.

Посредничку улогу неретко је преузимала женска особа из момкове фамилије, која се истицала речитошћу и способношћу убеђивања. Тактичност је, такође, важна особина онога који преговара, јер је проводацисање неизвесан чин, а преговарање осетљив инструмент којим почиње нарушавање равнотеже у друштву.

IV. 3. 3. 1. 2. Пошто родитељи девојке дају пристанак и проводација испроси девојку, према традиционално утврђеном сценарију, спроводи се веренички испит. Овај сегмент предсвадбеног ритуала обухвата неколико разрађених обредних чинова – испит младог пара пред свештеником, „пријатељење“ двеју страна, даривање, послуживање, весеље. Веренички испит или *ѝрсѝен* обавља се у кући девојке, где долазе вереник, његови родитељи, најближа родбина и свештеник. Субјекти овог обредног церемонијала означени су збирним именом *ѝрсѝенци 'ије*.

На ѝрсѝен идеф ѝрсѝенци 'ије.

Именовање обредних агентива мотивисано је поступком у предсвадбеном ритуалу који се на лингвистичком плану преводи у фрејм 'прстен', који има симболичко-магијски карактер.³⁸⁰ Процедурална схема укључује испит младог пара према црквеном канону којим свештеник утврђује да ли момак и девојка добровољно ступају у брак, што се ритуално потврђује даровима и свечано прославља.³⁸¹

³⁷⁹ Чемериќић напомиње да израз *нема време* код Срба у Призрену значи „нема материјалне, новчане могућности“ и употребљава се да се избегне позитиван одговор при разговорима о прошевини. „Родитељи девојке, ако им се не допада момак, да не би негативно одговорили на понуду и тиме увредили момкове родитеље, употребљавају тај израз, што значи да, наводно, нису у могућности да поднесу трошкове око девојачке спреме и свадбе“ (Чемериќић). У истом значењу овај калк са турског широко је распрострањен у македонском говорном језику (Петровић 2012: 30).

³⁸⁰ У тренутку када прстенције улазе у двориште, девојка их, скривена, гледа кроз златан прстен, струк босиљка и сито. Сваки од ових елемената има магијску функцију (златни прстен – богатство, босиљак – здравље, сито – плодност).

³⁸¹ Дар који испрошена девојка добија од свекра на испиту назива се *гол'ем бѣл'ег*. Садржај дара, умотаног у svilenu мараму и донесеног на послужавнику, чине парче шећера, неколико зрна жита, сапун, мирис, чевре, материјал за димије и један златни новац. Девојка на *ѝвалу*, уместо дарова које је добила, ставља свој дар за вереника. Саставни елементи дара

IV. 3. 3. 1. 3. У структури традиционалне призренске свадбе позивање гостију је последњи сегмент предсвадбеног обичаја. Сватови се позивају на ритуално утврђен начин, у суботу пре свитања, окићеном здравицом напуњеном вином³⁸² и писаном позивницом (*џусула*). У улози позивара могли су бити и мушкарци и жене.

IV. 3. 3. 1. 3. а. Мушка особа која позива сватове именује се полисемичном лексичком јединицом *момак*.

Кикмиров момак не ви́кна у недел'у на сва́дбу. – Момак не ви́кна у субо́џу на веч'еру, у недел'у у свайо́ве у Крсти́е Манди́је.

Почасну улогу да позива сватове са младожењине стране добијао је угледни, ожењени мушкарац, а са младине неожењени младић. Момак је обавезно био огрнут ћурком, без обзира на временске прилике, у десној руци је носио окићену здравицу и ишао од куће до куће позивајући госте, притом поштујући устаљену комуникативну формулу.³⁸³ Примарна семантика „млад човек, младић“ мотивисала је избор имена обредног агента, који, осим улоге позивара, има још једну, веома важну функцију током свадбеног обреда.

IV. 3. 3. 1. 3. б. Женска особа у улози часника који позива сватове номинује се лексемом *момковица*.

Доодила момковица да не ви́ка на сва́дбу у Кости́е Теи́шнч'еи́а.

Етнолошко-лингвистичка интерпретација свадбене терминологије са архисемом 'човек' укључује корпус назива за лица која активно учествују у предсвадбеној церемонијалној процедури, међу којима је номинација са дистинктивном цртом 'женско' *момковица*, мотивисана обредном локалном семантиком. Момковица је удата жена са момкове стране, која значајну ритуалну функцију добија током свадбе, а нарочито у току прве брачне ноћи.

IV. 3. 3. 2. Централни догађај у склопу свадбене обредности је сама свадба. Структура традиционалне свадбе прати структурне фазе обреда прелаза, у чијем је средишту чин венчања, а главни актери су млада и

и уздарја имају обредну симболику, а само даривање „моћ обавезивања“ (Златановић 2003: 60–61). Девојка је све време, док се поздравља са прстенцијама, послужује их и дарује, прекривена марамом званом *заси́рамач'а*, како би прикрила свој стид пред родбином и гостима (Чемерикић).

³⁸² Кићење здравице обавља се у суботу пре зоре и то чине девојке и млађе жене, специјално позване за ту прилику. Свечани карактер овом чину даје певање свадбених песама. Дрвена чутура, буклија, кити се цвећем (*џици'ур*), златним листићима (*вара́к*) и златним нитима (*џи́ел'*) и пешкиром (*Кџд ки́шимо здравицу, џу́рамо и вара́к*).

³⁸³ Обичај је да момак не улази у кућу званице, већ јој на вратима даје здравицу и свечано позива у име домаћина: „поздравиле ви се од (име домаћина) у недељу на свадбу“, или „да заповедате у суботу вечер на вечеру, а у недељу у сватове“. Званица уноси здравицу у кућу, где сви укућани отпију по гутљај вина, а потом долију своје вино и враћају је момку, даривајући га (пешкир, марама, чарапе, новац), речима „да сте живи, нека је срећно“ (Чемерикић).

младожења. Систем обавезних и периферних учесника свадбеног ритуала моделира номинациони спектар у лексичко-семантичкој категорији 'улога у свадбеном обреду'. Лексички скуп конструисан је према обрасцу ванјезичке поделе обредних улога и њиховом значају у дијахронијској структури свадбеног ритуала. Схема учесника свадбе организована је на принципу бинарне опозиције – мушко / женско и дихотомне везе – учесници с младине / учесници са младожењине стране, за које важи општи назив *сваїџови*.

Доџ'оше сваїџови.

Прасловенски термин из агнатске породице (прасл. **svatъ*) (Skok III: 369) преобликован је у колективну именицу *сваїџови* са унифицираним значењем „учесници у свадбеној поворци“.

IV. 3. 3. 2. 1. Главни субјект свадбеног ритуала је невеста. Њен ритуални значај истакнут је централном улогом у обреду и посебним третманом у целокупном обредном контексту. Постављање младе у центар ритуалног акта и магијско наглашавање њене моћи компензују њену статусну реградицију у брачној заједници. Ритуална доминација младе обрнуто је сразмерна њеном реалном положају у патријархалној породици. С друге стране, чином венчања невеста доживљава радикалну промену животног и друштвеног статуса, и тај процес сепарације обележава двоструки прелаз – хоризонтални (трајно одвајање од примарне групе и прелазак у нову, непознату заједницу) и вертикални (прелаз из статуса девојке у статус жене, који обезбеђује тек рођењем мушког детета). Пролазећи кроз етапе обреда прелаза, млада се најдуже задржава у лиминалној фази, у којој њена улога добија повишен тон и у потпуној је инверзији са положајем који има у патријархалној друштвеној структури. Узвишен ритуални статус гаси се преузимањем улоге супруге и успостављањем реалних односа у новој брачној заједници (Јовановић 1993: 140). Средишња ритуална фигура око које су усмерене активности осталих учесника свадбеног обреда у српском говору Призрена обележена је номинационим јединицама *младаневџџа*, *манџџа* и *млада**.

Кџд идеџ на свадџбу, на веч'џру, џџџј младаневџџа вал'а и да се дарује. – Младаневџџу изнесџше брач'а гу. – Гџви ка младаневџџа. – Ўзе зајџем за младаневџџу. – Шџџџ си се уздурч'џла џџџј ка младаневџџа?

*И мене се досадџло, џлеџџџџ'и манџџџе ел'џџџџ.*³⁸⁴

³⁸⁴ Чин плетења елпезана (тур. *elpeze*), традиционалне невестинске фризура, свечани је догађај који се уз музику и певање пригодних песама обавља у суботу преподне у младини кући, уз присуство њених рођака и другарица. Елпезан је посебан начин чешљања и сплитања косе у танке плетенице које падају низ леђа, осим косе изнад зулуфа која пада преко образа. Са тако сплетеном косом невеста у недељу иде на венчање. У понедељак ујутру, пошто је невеста полила све укућане да се умију и сваки од њих јој дао дар у новцу, приступа се обичају сечења зулуфа. То је дужност ручнога девера, који прво расплиће плетенице и рашчешљава косу изнад ушију и одсеца косу у висини доње ивице ушију. Овај обредни поступак је знак да је невеста постала жена (Чемерићић).

Младе се сīаји бараница овде. – Млада дофач'а оној-деїе и ѿодїгне овако (Реметић 1996: 540).

Примарна реализација сложенице *младаневесїа* односи се на актуелну улогу женске особе на дан свог венчања и тим именом се она ословљава и наредних годину дана по венчању. Семантичка својства лексеме детерминисана су спољашњим саставом композита (придев (*млада*) + именица (*невесїа*)). Атрибутивни садржински елемент квалификују невесту као младу особу, што потенцијално сугерише телесну лепоту и имплицира духовну и моралну чистоту.³⁸⁵ У слојевитости садржаја другог члана уплетен је митски (пра)словенски код у којем се чита дубље социолошко, антрополошко и етнолошко значење сложене именице у дијалекту (нова, некушана, непозната, неспозната, туђа). Контрахована варијанта *манесїа* носи емфатичност у изразу, која се испољава у стилско-функционалном аспектима значења речи, дајући јој повишен, свечани, извештачен тон. Новијем слоју призренске лексике припада поименичење *млада*, које као самосталну именичку јединицу не срећемо у Чемерицићевом лексикографском материјалу.

IV. 3. 3. 2. 2. У односу на третман младе, младожењи, иако је по природи ствари истакнут ритуални субјект, свадбени ритуал додељује маргиналну улогу и ставља га у инфериорни положај. Он је на периферији обредне радње у свим њеним фазама и истиснут је из ритуалног процеса као неважна личност (Петровић Савић 2009: 60). Ритуална деградација младожење у инверзији је са његовом стварном породичном моћи пре и после свадбе и реалним друштвеним статусом, који се женидбом додатно оснажује и учвршћује. Мушкарац у време своје женидбе означен је лексемом *младожења*.

Младожења ѿрач'а венч'аницу невесїе. – Къд ѿроц'оше дѣвѣи годинице / Тъд се сїраи младожења млади / Да оїиіде до Орида града / Да заїроси Ориїку девојку (нар. песма). – *Шїом исїраїи свога младожењу / Півраїи се на своје ч'ардаке / И обуч'е рѿо неносѣно* (нар. песма).

Комбинованом творбом (*млад* + *о* + *жен* + *ја*) добијен је назив за мушкараца (*младожења*) који ступа у брак, којим се језички обележава његова актуелна обредна улога у систему социјалних односа успостављених обичајем. У формалној структури номинативне јединице доминира ритуални опозит

³⁸⁵ Смерност и честитост млада демонстрира тако што за време свадбених обреда *говѣ*, непомично стоји пред сватовима са рукама на појасу, гледајући испред себе и држећи у левој руци неколико пута пресавијену марамицу (*шесїемел'*), која има заштитну функцију (А: *Л'ѣо л'и говѣше младаневесїа? Б: Све нис ѿца шїо гл'едаше*). Обичај говења почиње у суботу поподне, након што млада обуче невестинске хаљине и потпуно се стилизује за дан свадбе и наставља се током читавог ритуалног процеса (*У говѣше младаневесїа вал'а да гл'ѣда ѿред себе. – Сал шїо бѣше ѿоч'ѣла говѣше, ѿриїаде гу омал'ица*). Доласком невесте у кућу младожење *говење* поприма друго значење и односи се на њено понашање у новом породичном окружењу, које традиционално подразумева дворене укућана и угађање њиховим потребама.

– *млада*, која је ступањем у брак преведена у статус жене, што се на плану садржаја читава у обрнутом поступку са аспекта мушкарца – он се жени младом, добија младу, односно жену. Једини активни моменат, чин увођења у брачну заједницу, определио је избор имена.

IV. 3. 3. 2. 3. Женско лице које поред младе има истакнуту улогу током свадбеног церемонијала је младожењина мајка. Син је медијум помоћу којег мајка изграђује друштвени статус, а његовом женидбом она добија највећи могући степен ауторитета који као жена може да има у патријархалној заједници (Златановић 2003: 68). На самој свадби мајка доживљава промоцију у статус свекрве, што је пропраћено низом ритуалних поступака (свекрвино коло, бацање сита, даривање), забрана (забрана седења) и спољашњих атрибута (специјална одећа), у којима су скривене симболичке поруке везане за осетљиви тренутак прелаза између дефинисаних позиција у социјалној структури. Понашање свекрве регулисано је обредном праксом која јој намеће активну улогу и свеprisутност у току свадбене процедуре, чиме се интензивира њено статусно напредовање и повезивање са невестом. Концентрација ритуалних радњи чији су актери свекрва и снаха има за циљ да комбиновањем имитативне и контагиозне магије свекрва пренесе на невесту своју потврђену биолошку моћ и да је уведе у домаћи култ, јер и једна и друга имају исти значењски именитељ – плодност / рађање (Златановић 2003: 80). Као жена која је родила сина и његовом женидбом постала свекрва, свекрва представља узор за идентификацију невести и у том контексту игра значајну обредну улогу. Представа о свекрви истиче значај њене улоге у будућем животу невесте и потиरे њихов реални амбивалентни однос ритуалном инверзијом. Уопштеним образацем промовисања младожењине мајке у статус свекрве, који је на свадби јавно потврђен и признат од стране колектива, актуелна улога свекрве постаје трајна и коначна. Ванјезичка стварност се на лингвистичком нивоу испољава у предметно-појмовној макрокомпоненти лексичког значења јединица *свекрва* и *свекрвич'е*.

Седне свекрве у крило.

Сашила кошул'у свекрвич'еју.

Назив из индоевропске агнатске породице (прасл. **svекry*) првобитно је означавао оба рода и сигнификовао ауторитет мужевљевих родитеља. Даља породична генеза довела је до раздвајања улоге свекра и свекрве и тај ономасиолошки моменат мотивисао је појмовну диференцијацију и лексички паралелизам. Кумулативни принцип еволуције и локални културни контекст обреда условљавају слојевиту садржинску структуру лексеме *свекрва* и откривају се у дубљим слојевима значења. Деминутивна форма *свекрвич'е* у складу је са инверзивним карактером обреда и ритуалним унижавањем лица које је статусно надмоћније.

IV. 3. 3. 2. 4. У сенци улоге коју у ритуалу има свекрва налази се младожењин отац. Потиснут из круга главних ритуалних субјеката, он је опозит свекрви, која са младом и младожењом чини елементе једног обрасца, прелазећи фазе обреда са свим пратећим атрибутима. Свекар је делимично захваћен ритуалном инверзијом и, као споредни актер, пролази кроз зону лиминалности. Током целе свадбе он остаје у свом статусу домаћина, а узвишен друштвени положај демонстрира материјалном супериорношћу, која се предметно реализује преко дарова које шаље невести.³⁸⁶ Бинарни концепт систематизације учесника свадбе заснива се на принципу корелације мушко – женско. Номинациона јединица која на језичком плану одговара семени „младожењин отац“, а у појмовној структури обредне праксе покрива улогу свекра, у говору Срба Призренаца јавља се у две алофоне варијанте *свѣкар* / *свѣкър*.

*Донѣја гу свѣкар ѿрсиѣнл'ија ѿѡјас. – Свѣкар гу ѿраѿиѣја аѿиѿерију шамкуѿиѿију. – Овај боја од свѣкра ѿраѿиѣна.*³⁸⁷ – *Свѣкар гу даруваја гѡл'ем дѡкаиѿ.*

³⁸⁶ Обичај да свекар дарује невести спрему потврђен је у говору кроз лексичку реализацију *мера*, која у семантичкој структури садржи све елементе традиционалног даривања невесте, при чему је главни обредни агентив свекар („Шта ће свекар дати зависи од договора за девојчиним родитељима и његовог материјалног стања. Пошто терзије не смеју узимати девојци меру, свекар шаље хаљине својих рођака да будућа невеста проба. Уколико јој неке од њих одговарају по величини, по тој мери се шију за њу хаљине, а уколико нема одговарајућих, девојка и њени родитељи припреме све што треба и пошаљу свекровој кући. Мера се носила у недељу, а ако меру носи девојчина страна, мора се вратити до среде поподне. Свекар уз меру шаље урме, смокве, бомбоне, ратлук, воће. Када мера дође у свекрову кућу, стави се прво на наћве, да невеста буде берићетна“ (Чемерикић).

³⁸⁷ Према обичају, свекар је дужан да набави и пошаље боју недељу дана пре венчања, уз дарове за укућане (дукат, воће или ратлук). Боју девојци доноси старија младожењина рођака (*Наѿиѣ Косѿиѣне ја сѡм гу носила боју. – Ајде, сѿра'л'ај се, време је да се носи боја. – А: Праѿиѿсиѣ л'и боју? Б: Праѿиѿсмо. А: Срѣѿиѿо нека ви је. – Гѡл'ем ч'ѣс гу уч'инил'е кѡд однѣла боју, ѿрѿсиѣ гу и ѿигаѿиѣце*). Обичај бојења косе уграђен у предсвадебни циклус обредних радњи, веома је разрађен, са јасно утврђеним ритуалним елементима („По неписаном закону девојка пред удају фарба косу у црно. Бојење косе врши се у среду пред венчање. Уочи дана боје невестина породица шаље позиве 'на боју' девојкама. Званице долазе у среду преподне и приступа се прављењу боје уз песму и игру. Боја се прави тако што се помешају *иѿишке, кѡна, расѿѡк, крмез*, дода се мало зејтина и ракије, и кува се уз стално мешање већим гвозденим клином. Фарбање се врши насред собе, на јастуку, где удавача треба да седне. По обичају, она не пристаје добровољно, званице је вуку, она се нећка док је не савладају и натерају да седне на јастук. Преко лица јој пребаце вео, звани *засрамача*, да јој се покрије стид, окупе се око ње и почну са весељем. Бојење врши удата жена која не сме бити у жалости и која има доста деце, како би и невеста била богата породом. За све то време званице певају песме нарочите за ову прилику (*Ој девојко, боју ѿи ѿурамо; Ој девојко, неверѿицо; Не ли ѿи је жалба, девојко*), а удавача плаче. Када заврши фарбање, жена која је то чинила, омашћеном руком пипне сваку девојку по лицу или челу да би се и оне ускоро удале. Званице остају на ручку и славље се наставља до мрака. Овом приликом оне дарују удавачу (тканином, марамицом, чипком, чарапама, сапуном, кремом и сл.). Офарбана коса пере се у суботу преподне и тада се онај

Облик мушког рода (прасл. **svekrь*) настао је још у индоевропском периоду развоја језика према фемининуму **svekry* (Skok III: 370), првобитно за означавање биолошке везе међу сродницима (ие. **sue-* > prasl. **svojь*³⁸⁸ и **kry* „крв“, Gluhak 1993: 597). У етимологији номинација за мужевљево родитеље открива се примитиван концепт апсолутне сепарације младе од примарне породице, њено једносмерно кретање из родитељског дома, потпуно интегрисање у нову заједницу и повезивање са члановима нове породице које доживљава као крвне сроднике.

IV. 3. 3. 2. 5. Почасно место у свадбеном ритуалу припада куму. Функција сведока на венчању обезбеђује му централну улогу, а веза са црквом (венчање) даје му ауторитет и озбиљност. Кум својим присуством увеличава свадбену церемонију, према њему се сви опходе са поштовањем и посебном пажњом, његово понашање треба да одаје утисак умерености и достојанства. Узвишена сакрална улога којом му се приписује световни карактер дистанцира кума од *communitas*-а³⁸⁸, којим на свадби руководи стари сват.³⁸⁹ Улога кума је трајна, веза са њим прераста у сродство које се одржава генерацијама и наслеђује се патрилинеарно.³⁹⁰ Идеографска вредност ритуалног субјекта којем је приписана улога кума интерпретирана је семемом „сведок на венчању“, семантичким еквивалентом лексичке ознаке *кум*, индеклинабилно *кума*.

*Кум ни је Тодор Рогач'а. – Ада, он му је венч'ани кум. – Кум че донесе кумовски венци.*³⁹¹ – *Кум њрајиш овна.*³⁹²

клин којим је мешана боја док се кувала укује у неку греду у кући, да би невеста увек била уз свог мужа, да се са њим не свађа, да буду привржени једно другом, као клин за греду“ (Чемерикић).

³⁸⁸ В. Гарнердефинише антрополошко значење термина *communitas* као осећај једнакости, солидарности и заједништва, који се најјасније читава током обреда прелаза, карактеришући реалност хомогеношћу, неиздиференцираношћу, бестатусношћу и стваралачким набојем (Златановић 2003: 18, према Turner 1969: 94–130). Насупрот *communitas*-у као антиструктури је строго структурирано секуларно друштво.

³⁸⁹ Улога старог свата у етнолингвистичком корпусу Д. Чемерикића није регистрована.

³⁹⁰ Духовна сродничка веза међу кумовским породицама денотирана је лексемом *кумстїо* (*Мїїа неч'аше да остїаї сїјаро кумстїо, тїе доц'е и венч'а кума-Зарку. – Наше кумстїо је сїјаро, остїанало ни још од дѣде*). Кумство се традиционално одржава по мушкој линији и једино се може растури у случају смртности деце у породици (*Ўмре кумч'е, расїури се кумстїо*).

³⁹¹ У време када у православној цркви није било венаца, важног реквизита у обреду венчања, кум је био у обавези да их изнајми код лимара. Венце је доносио на послужавнику, на коме је било слаткиша, леблебија и ситног новца, са њим је ишао по младу, па у цркву. За време церемоније венчања, када се младенци окрећу око стола, леблебије, шећерлема и новчићи се бацају по њима, за срећу и берићет. Након венчања венци су ношени у младожењину кућу (Чемерикић).

³⁹² Из Чемерикићеве перспективе архаичан је обичај да кум младожењи шаље овна са калаисаним роговима, на којима су били закачени фишеци пуни шећерлема. Овај обичај

Кума-Андреја Ч'ифиел'ија.

Облик *кум* настао је краћењем као хипокористик од лат. *compater* „суотац“, *commater* „сумајка“.³⁹³ Етимолошка база имплицира снажну духовну везу између два лица или две породице која се ритуалним религијским чиновима (тајном венчања и тајном крштења) интензивира, сакрализује и прераста у нераскидив сроднички однос. У вези са личним именом јединица *кум* се формално трансформише (уопштавањем облика акузатива једине) у проклитику *кума*.

IV. 3. 3. 2. 6. Улога кумове жене је да буде његова пратња и да му помаже у извођењу обредних чинова. У односу на остала женска лица у улогама часника, кума има истакнуто место у свадбеном протоколу и исказује јој се посебно поштовање, али је све време у сенци кума.

A vi, kumo, štiō č'inišie, kako sišie, svi zdravo l'i sišie? – Došla kuma-Mara da šie vidi?

Према маскулиnumу формиран је моциони облик *кума*, који губи парадигму и тоналност у споју са личним именом, што је карактеристично за вербалне ознаке родбинских односа.

IV. 3. 3. 2. 7. Међу часницима истакнуту улогу има девер, младожењин брат чији је задатак да се стара о млади од тренутка преузимања од њеног брата па све до свођења младеца (Петровић Савић 2009: 63). Девер невести доноси на дар чизме од црвеног сафијана, напуњене ситним новцем, које јој лично обува и у којима млада иде на венчање.³⁹⁴ Невеста деверу преко десног рамена везује посебан пешкир (*деверски њешч'ир*), специјално урађен и украшен за ту прилику (дугачак, проткан свиленим нитима, обрубљен чипком), као обележје његовог ритуалног статуса и тим поступком симболички пристаје на улогу која му је поверена. Током читавог свадбеног обреда девер је уз младу и његова је дужност да је „чува“ (Златановић 2003: 72). Обредни субјект лексикографски интерпретиран семемом „мужевљев брат или рођак који на венчању изводи невесту“ у испитиваном говору вербализован је именицом *девер*.

обилује магијским симболима (ован – роговима штити младенце од негативних утицаја, јер шиљатост рогова растерује зле силе; калаисање рогова – заштита њихове апотропејске снаге; кићење рогова бомбонама – „сладак“ брачни живот). Упрошћавањем обичајне праксе (касније су слати заклани овнови, нап. Чемерикић) свечани чин редукује ритуални смисао.

³⁹³ Од латинизма *compater* потиче романизам *кумбар*, који је у српски призренски говор инфилтриран са стране и користи се у ословљавању мушког лица, обично непознатог (*Како си, кумбар, здраво л'и си?*). Овакво значење у народним говорима приписује се лексеми *кум* (нарочито у обраћању Циганину) (РСАНУ 11: 19). Избором туђице у датој колоквијалној ситуацији призренски Срби штите узвишеност и световни карактер имена *кум*.

³⁹⁴ У контексту свадбеног ритуала црвена боја конотира живот и плодност. Метални новац убачен у невестине чизме симболизује срећу и берићет.

Девѣр гу је му̀жњѣв сѣрич 'ѣвич' – Девѣр гу донѣја јѣну л'ѣѣу ѣѣѣул'ку. – Вај дѣкаѣи ми даруваја дѣвер кѣд ми ѣсеч 'е зѣл'ѣфе.

Семантичком амплитудом лексеме *девер* (прасл. *děverь*) обухваћене су профана и сакрална улога мужевљевог брата. Примарно, то је јединица за означавање родбинске релације у великој породици³⁹⁵. Обезвезан елемент у систему свадбених агентива је младожењин брат, тако да номинациони инвентар циклуса свадбе захтева именовање које је, иначе, додељено брату младожење, односно мужа. Језички знак употребљен у традицијском кључу допуњен је новом, актуелном, обредном семантичком вредношћу.

IV. 3. 3. 2. 8. Услов да девер мора бити нежењен, који важи у српском свадбеном фолклору (Златановић 2003; 72; Петровић Савић 2009: 62), у Призрену није актуелан, што потврђује номинација за жену ручнога девера – *деверовица*.

Дрѣси се на гол'ѣмо шѣо је дѣверовица дњ'ѣс. – Дѣверовице, мѣри, ѣл'ч'е ѣи дѣѣе (Реметић 1996: 463).

Посебна позиција деверове жене у фамилијарним женским односима регулисана је њеним обредним статусом на свадби.³⁹⁶ Узвишену улогу међу женама у свом породичном рангу завређује преко улоге мужа. Посреднички карактер њене функције уграђен је у формалну структуру назива, у чијој је основи посесивни облик *деверов*. Гендерно обележје и функционални знак припадности групи ритуалних субјеката даје јој моциона морфема *-ица*.

IV. 3. 3. 2. 9. Истакнута улога у процесу свадбеног обреда припада пратиоцу младожење, који је према идеалном моделу млад ожењен човек и младожењин најбољи друг. У предсвадбеном периоду овај ритуални субјект вршио је дужност позивара, а током свадбене процедуре његов задатак је да буде уз младожењу и да му помаже у извршавању обредних радњи. Због тога је важно да поседује ритуално искуство, а пријатељска присност са младожењом дозвољава да га упуту у тајне прве брачне ноћи. Лице са дво-струком функцијом именовано је лексичком јединицом *момак*.

Момак ѣде сѣс младожѣњу.

Широки семантички дијапазон лексеме *момак* задире у значењске слојеве који припадају традиционалном обичајном дискурсу. Полисемичност номинационе јединице *момак*, сагледана из синхронијске перспективе, поприма архаичне црте у периферним сегментима структуре. Лексички знак

³⁹⁵ *Девѣр* је мужевљев рођени брат, брат од стрица, ујака, тетке, брат из даље фамилије, којег невеста ословљава са *браца* уз додатак личног имена. Између девера и ручног девера дистинкција се језички испољава и у директној комуникацији, у обраћању само апелативом *браца*, без употребе имена.

³⁹⁶ Жена ручног девера вербално је маркирана, што је издваја у односу на остале жене мужеве браће, *јѣѣрѣе*. У директном комуникативном чину статусна диференцијација се неутралише. Невеста их све ословљавава истим именима (*мѣна, јѣѣѣ'е*).

момак обогаћен је елементима традиционалне духовне културе, који његов секундарни садржај испуњавају аутентичним етнографским значењем.

IV. 3. 3. 2. 10. Дихотомни принцип номинације у овом лексичком фрагменту заснива се на изванјезичкој подели обредних улога. Бинарна опозиција која важи у систему ритуалних агента пренесена је на језичку слику света и резултира лексичким паралелизмом. Женски пандан улози момка је *момковица*, чију функцију у српској призренској свадби Чемерикић опширно интерпретира семемом „жена часника (момка) у српским сватовима у Призрену, која је уз невесту све време од венчања до свођења младенца и која је упућује у све дужности везане за ритуал, посебно за прву брачну ноћ, када остаје пред вратима младеначке ложнице, шетајући као почасна стража“.

Таč'е ми била момковица.

Фолклорна семантика лексеме *момковица* не дозвољава колебања у погледу значењске структуре деривата. Обредни семантички садржај основинске речи одредио је значење моционог парњака, са двоструком заменом улога – женско лице које прати невесту.

IV. 3. 3. 2. 11. Споредну улогу у регулисању обичајне праксе имају „мушкарци који по завршеном венчању хитају младожењиној кући да то јаве, како би се учиниле последње припреме за дочек невесте и сватова“, денотирани именицом у плуралу *миждец'ије*.

Миждец'ије ни дојавише ч'и свайови йошл'и из цркве.

Назив за гласнике који доносе радосну вест у основи има турску именицу *мижде* (тур. *müjde*) „радосна вест, повољан, пријатан глас“ (Чемерикић). Полисемантичност деривата *миждец'ија* (тур. *müjdecî*) ситуационо је условљена. Значење лексеме варира у зависности од реалних околности које постају вест и иницирају акцију саопштавања повољног вербалног садржаја. Семантичко колебање контекстуално је блокирано, а сакрални карактер садржине множинског облика *миждец'ије* истакнут је и на формалном плану.

IV. 3. 3. 2. 12. Свadbени ритуал је целим својим током усмерен на обезбеђивање плодности и многи поступци су мотивисани мушким потомством. У циљу рађања синова важну улогу игра мушко дете које се даје невести када улази у младожењину кућу, означено именичком јединицом *накоњч'е*.

Мене ми бија накоњч'е Миџа уна-Цавин. – Она доц'е у куч'у њред враџа оџ собе, мушко деџе узне у крило, мало деџе, накоњч'е.

Незаобилазан елемент призренски свадбе – накоњче – познат је широј српској свадбеној традицији, о чему сведоче бројни етнографски радови (Рајковић 1982: 141; Благојевић 1984: 265; Попадић 1987: 250; Босић 1991: 196; Ђорђевић 2002: 283; Златановић 2003: 78). Обичај да млада три пута подигне мушко дете, које потом дарује, стабилна је компонента свадбене праксе у Призрену, мада је евидентно померање значењске структуре у односу на

спољашњу форму речи. У парасинтаксичкој сложеници *накоњч'е* замрзнуте су обичајне контуре из времена када је млада на коњу прихватала дете.³⁹⁷

IV. 3. 3. 2. 13. Улазак у младожењину кућу представља последњу границу зоне лиминалности коју млада прелази и пропраћен је низом ритуалних поступака који кодирају митски или обичајни карактер. Са младом у дом младожење стижу и њене ствари, упаковане у сандук прекривен чаршавом са црвеним и белим шарамом³⁹⁸, који свечано, уз музику, преносе *сандџкч'ије*. Учесник овог традиционалног обичаја призренске свадбе бира се са посебном пажњом. По прописаној формули, забрањено је да пије, с обзиром на задатак који треба да обави, а од њега се очекује се да буде вешт и спретан да украде какву ситницу (чашу, шољу, кашику, виљушку и сл.) из младожењине куће. *Сандџкч'ије*, обично их је између шесторице и дванаесторице, што зависи од угледа породица које праве свадбу, све време боравка код младожење седе на сандуку, млада им ставља дарове на колена, и кад трећи пут устану, враћају се у невестин дом праћени музиком. Лексички еквивалент улози дефинисаној семемом „особа која у сватовској поворци иде иза носача сандука са невестином удавачком спремом“ (Чемерикић) јесте именичка јединица *сандџкч'ија*.

Еј тӣи, нас̄ӣојнику, не л'и виде ч'и тӣи јен сандџкч'ија украде вел'уику?

Номинација субјекта свадбене обредности потиче од секундарне семантике мотивне речи *сандџк* „ковчег са младином спремом“. У призренски говор лексема *сандџкч'ија* ушла је као готов дериват (тур. *sandıkçı*), али је проширила семантичку структуру развијајући значење у вези са обредном симболиком сандука.

IV. 3. 3. 2. 14. Обавезни учесник српске свадбе у Призрену јесте послужитељ, чија улога подразумева припремање амбијента и активно услуживање гостију храном и пићем. Клишеирани профил послужитеља укључује обавезне атрибуте које он треба да поседује: млад, окретан, услужан, вешт, љубазан, ведар, пажљив. Ово лице мора бити достојно домаћина свадбе, јер сноси главну одговорност уколико сватови не буду задовољни услугом и уколико сандукчије украду нешто из младожењине куће. Његова улога има практичну (послуживање сватова) и обредну функцију (мотрење на сандукчије). Читав комплекс фонских сема утиснут је у семему „учесник на свадби чија је дужност да послужује сватове“ (Чемерикић), која значењски кореспондира са лексемом *нас̄ӣојник*.

И То̄йка бија нас̄ӣојник у Јована Те̄шинч'е̄ша. – Ова̄кве нас̄ӣојнице до св̄г о̄ч'и не ми видел'е.

³⁹⁷ М. Бјелетић сматра да је *наконче* секундарно образовање од *наколенче* („дете које се млади ставља на колена“), настало као резултат синкопе која је довела до контракције (Бјелетић 1999: 59).

³⁹⁸ Веза бело – црвено означава позицију промене (Златановић 2003: 79).

У лексикону Срба Призренаца *настојојник* базира значење на културној традицији и транспонује је у семантички садржај обредног карактера. Именовање обредног агента мотивисано је обредном радњом (настојати да све протекне у најбољем реду) и функцијом (настојан, посвећен званицама).

IV. 3. 3. 2. 15. Лице надређено помоћном особљу (настојницима, куварима), које за време свадбе води рачуна о остави (ћилеру) и стара се да сватови буду што боље почашћени и угошћени, именовано је турцизмом *ч'ил'ери'ија*.

Кажси ч'ил'ери'ије да оивори ч'ил'ер.

Просторија у кући предодређена за оставу (*ч'ил'ер*) функционално се прилагођава потребама свадбене обредности и служи за одлагање намирница од којих се справља обредна храна и које се послужују на свадбеној трпези. Функција оставе подређена је актуелном обреду, што се лингвистички манифестује трансформисањем садржаја просторне семантике. Семантичке компоненте у којима су кодирани елементи традиционалне призренске културе укључују се у грађење локалног значења деривата *ч'ил'ери'ија* (тур. *kilerci*) „особа која на свадби руководи ћилером“ (Чемерикић).

IV. 3. 3. 2. 16. Храна и пиће неизоставне су материјалне компоненте свадбене обредности, чија се симболика разоткрива искључиво у ритуалном контексту. Сакрална функција обредне хране кодирана је у семантици традиционалне свадбе, а њена хедонистичка димензија везује се за фазу свадбеног веселја. Након обредне церемоније венчања и извођења свих ритуалних поступака по утврђеном сценарију, наступа моменат луденса, када је дозвољено нарушавање нормативног поретка и моралних вредности свакодневног живота и допуштена потпуна опуштеност, услед чега долази до неутралисања друштвене напетости. Забране које важе у патријархалном друштву посредством лиминалности каналишу се у оквиру контролисане друштвене норме. У том дискурсу посматрају се и материјални атрибути обреда – храна и пиће. Свечана прослава венчања просторно је ситуирана у младожењиној кући и по традиционалном обрасцу функционално је прилагођена *communitas*-у, што подразумева препуштање чулним импулсима и у домену гастрономије. За овај део у структури свадбе ангажоване су жене посебно веште у припреми јела и искусне у припремању хране за велики број званица. Иако од домаћина добијају новчану надокнаду за посао који у кухињи обављају, оне примају дарове и од невесте (*бошчалџк*) као чланови породице, јер њихова дужност у склопу обреда има шири опсег од профаног. Оне су задужене за реализацију низа обичаја ритуално лоцираних у кухињи,³⁹⁹ месту изражене

³⁹⁹ „Код Срба у Призрену обичај је да невеста, кад по венчању дође у младожењин дом, поред подстицања ватре и мешања јела на огњишту, такне руком и вериге да би и она била у кући стална као што су сталне вериге, јер се приликом продаје или напуштања куће вериге из ње се не смеју износити“ (Чемерикић).

символике, где се млада уводи у домаћи култ, због чега се уздижу у статусу и завређују посебан третман и поштовање. Жена која добија улогу куварице на свадби, и самим тим постаје један од ритуалних субјеката, номинује се лексичком јединицом *ашч'ика*.

Да ви́кнемо ашч'ику да се дойїїамо със њу'. – Дој'и, ашч'ике мори, да йомогнеш (Реметић 1996: 463).

У номинационом систему учесника свадбеног циклуса *ашч'ика* затвара централну етапу свадбене процедуре, као помоћно лице са двоструком функцијом (световном и обредном) и комплексним семантичким карактером.

IV. 3. 3. 3. Троделну структуру традиционалне свадбе заокружује сегмент којим су обухваћена дешавања непосредно после централног догађаја – свадбе. Постсвадбена обичајност временски је ситуирана у понедељак и среду по венчању, а везује се за моменте агрегације у нови статус, којом су захваћени не само младенци већ и њихови најближи сродници. Границу преласка симболизује прва брачна ноћ, након које невеста утврђује своју позицију недирнутом сексуалношћу. Дан после свадбе свечаним ручком обележава се девичанство невесте уз присуство породице и најближих сродника по разрађеној схеми, која се надовезује на процесуални и агентивни сиже обредног акта. Обавезни елементи традиционалне призренске свадбе у постсвадбеном циклусу су обичај „вешања“ свекра и свекрве, спаљивање свекрвиних димија⁴⁰⁰ и сечење зулуфа⁴⁰¹, којима се прославља чедност младе и ритуално легализује њен улазак у породицу. У прву среду изводи се обичај прања ногу⁴⁰², који има за циљ да уведе младу у односе и послове

⁴⁰⁰ „У младожењиној кући сутрадан по венчању (тј. у понедељак), приређује се интиман ручак, коме поред породице и најближих сродника присуствују још и ћилерџија и настојници. Иако интиман, ручак је редовно весело, а нарочито кад се изводе два обичаја: 'вешање' свекра и свекрве и спаљивање свекрвиних димија. За 'вешање' ћилерџија донесе конопца у собу и веже га за какав клин, на његову заповест неколико мушкараца дограби свекра и вуку га ка конопцу, једни се труде да свекар буде обешен, други то не дозвољавају, а кад је свекар ипак довучен до конопца, појављује се невеста која га откупљује и спашава. Она љуби руку свима присутнима и свекар је помилован. Исто се понавља и са свекрвом. Затим се приступа спаљивању свекрвиних димија, при чему ћилерџија, уз вику, шалу и смех, спаљује свекрвине димије, обично неке старије. Овај ручак има за циљ да се покаже свету да је *младаневестиа искоч'ила здрава*, да се разгали невеста после свих узбуђења и да се заштити од враџбина и урока. Уколико невеста није „здрава“, овај ручак се не приређује, већ се она враћа родитељима, што је подједнака срамота за обе породице“ (Чемериќић).

⁴⁰¹ „У понедељак ујутру, пошто је невеста полила све укућане да се умију и сваки од њих јој дао дар у новцу, приступа се сечењу зулуфа. То је дужност ручнога девера, који прво расплиће плетенице и рашчешљава косу изнад ушију и одсеца косу у висини доње ивице ушију. Тиме се даје знак да је невеста постала жена“ (Чемериќић).

⁴⁰² „У прву среду по венчању невеста је обавезно прала ноге свекру и свекрви, младожењиним стрицу и стрини, младожењиној браћи и њиховим женама, удатим заовама. Ноге се перу водом и сапуном, а бришу пешкиром званим *дйшема* или *дишема*, нарочито израђеним за ову прилику. Сви дарују невесту, спуштајући дар у лавор. Свекар и свекрва

који је очекују у кући и да симболично истакне њен подређени положај у патријархалној породичној заједници. Актери обредних радњи у периоду после свадбе су главни ритуални субјекти и истакнути учесници свадбеног церемонијала – млада, свекрва, свекар, девер и најближи сродници.

Учвршћивањем у агрегацији и слабљењем лиминалних елемената редукују се обредни акти везани за период после свадбе. Обавезна компонента у структури постсвадбене обредне праксе, која је неизоставни део традицијског сценарија јесу прве узајамне посете орођених породица. Обичај посећивања између младине и младожењине породице (*првич*) регулисан је према клишеираном обрасцу који прописује време посете, број и састав учесника, дарове и пратеће ритуалне атрибуте.⁴⁰³ Међусобним посетама потврђује се повезивање две породице браком и промовише се њихов новонастали сроднички однос, што води успостављању поновног реда у реструктурираној заједници и хармонизацији друштвеног система након кризе и хаоса. Важност овог чина огледа се у вербализацији улоге лица које иде у првич – *првич*’ар.

Иду првич’ари. – Првич’ари бѐу калабáлк, два-тѐринáјес дѐше мѐшки.

Разложена на значењске елементе, семема „особа која иде у првич“ има трокомпонентну структуру. Квалификатор антропоцентричности је семема ’особа’, без дистинкције по полним и узрасним карактеристикама. Агентивност у лексичко значење деривата уноси семема ’која иде’, која је на формалном плану изражена агентивним суфиксом -ар. Релациона микрокомпонента ’која’ спона је агента и радње коју обавља. Садржај употпуњује есенцијална семема ’првич’, којом је заокружена семантичка вредност деривата и у којој је запечаћен код призренске свадбене обредности, који се читава искључиво у традиционалном дискурсу. У централној зони мотивне речи конзервиран је обредни садржај који је у хронолошкој координати везан за период после свадбе. У периферним садржинским слојевима смештене су редундантне семеме, које не доприносе семантичкој анализи, али умногоме расветљавају етнолошку позадину лексеме. Лексичка грађа обредне семантике у *Збирци*

је дарују дукатима, девер прстеном, а остали металним новцем. За добијене новце невеста купује ниску дуката за фасић на глави или за огрилицу“ (Чемерикић).

⁴⁰³ „У Призрену је овакав обичај: прво иде младаина породица и то недељу-две после свадбе, према договору. Посета се обавља увече, пошто гости остају на вечери, која мора бити богата. У првич иду мушкарци, жене и одрасла мушка деца. Женска и мања мушка деца се не воде у првич. Број првичара није устаљен, мада се код имућнијих иде у већем броју, који мора бити непаран. Редослед првичара у колони (на челу су младини родитељи, иза њих дечасти, потом остали чланови фамилије) у функцији је евоцирања мушког потомства. Након недељу-две младожењина породица узвраћа посету, такође, у време вечере. Том приликом млада носи бомбоне које су биле припремљене за њену прву брачну ноћ и дели их деци и девојкама да се што пре удају. После вечере млада остаје у гостима код својих, најдуже седам дана. По њу касније иду момковица или свекрва“ (Чемерикић).

речи из Призрена илустрована је богатим етнографским материјалом, а етнолошка докуменованост пружа увид у комплексност обредно-обичајне праксе на призренском ареалу и омогућује продирање у дубље слојеве значењске структуре лексике овога типа.

IV. 3. 4. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у славском обреду'

IV. 3. 4. Део нематеријалног културног наслеђа призренских Срба односи се на прослављање породичног свеца заштитника и на комплекс ритуално-религиозне праксе у вези са овим обичајем. Православне хришћанске породице у Призрену практиковале су прославу крсне славе, *свеїѿога*⁴⁰⁴, која се састоји из ритуалног приношења бескрвне жртве (хлеб, вино и жито – симболи Христовог тела и крви, плодности и благостања) и гозбе, која се приређује за рођаке, пријатеље и комшије. Славски ритуал обавља се према утврђеном обрасцу (позивање гостију, мешење обредног хлеба, освећивање колача у цркви, долазак свештеника, певање тропара свецу и читање молитве, паљење славске свеће, резање колача, долазак гостију, постављање софре), уз помоћ ритуалних реквизита (славска свећа⁴⁰⁵, обредни хлеб (*ѿро-скура*, *лиѿиури'ија*, *ѿресвеїѿа*, *кољач'*)⁴⁰⁶, пшеница, уље (*дрвѿно масло*), вино, кандило, икона⁴⁰⁷).

Наше свеїѿога Свеїѿи Цорѿ'ија Ал'имїѿија, а њине су ѿа зїмски Свеїѿи Раѿи'ѿја. – Разбол'е се и, ѿред саме свеїѿога, ѿаде у ѿосїѿел'у. – Њине свеїѿога ги су зїмњи Свеїѿи Раѿи'ѿја. – Заїѿведѿїѿе на свеїѿога, жѿне на рѿч'ек, а мѿжи на веч'ѿру.

Концепт *славе* непосредно се реализује у асоцијативном пољу *човек* својим агентивним делом. Персонализацијом улога, на језичкој слици све-

⁴⁰⁴ „До шесетих година прошлога века (прим. XIX) био је познат само назив *свеїѿога*, отада се (утицајем школованих учитеља) почео употребљавати и назив *слава*“ (Костић 1932: 28). Слава се у Призрену прослављала три дана. Први дан по слави зове се *слѿга*, а други *ѿаїѿариѿа* (*Дњѿс му је слѿга, јѿѿре му је ѿаїѿариѿа. – Јѿч'ер му бїја слѿга, а дњѿс му је ѿаїѿариѿа*) (Чемерикић).

⁴⁰⁵ Раније су свеће биле домаће израде, а касније су почели да их продају воскари. Цењеније су воштане свеће које су домаћице саме израђивале, јер су „чисте“ и тиме ближе заштитнику (Костић 1931: 29).

⁴⁰⁶ *Кољач'* се меси освештеном водицом неколико дана пре славе. Меси га старија жена. Уз кољач се меси и *ѿреч'исѿа* – поскура, која се ставља на кољач када се сече. Месе се још и погача за под кољач и пет поскура за цркву (*леїѿури'ија*) (Чемерикић).

⁴⁰⁷ „Врло су ретке породице у Призрену које у кући немају икону свеца кога славе, Место где стоји икона зове се *иконѿук*. Ту су, поред иконе, још и кандило, *ѿоменик* (књижица у којој су уписана имена живих и мртвих), мало тамњана и *кадијанче* за кађење. Кандило гори док се само не „утеши“... Призренци који су ишли у Јерусалим, тамо су набављали велику икону израђену на мушеми, на којој су изображена страдања Исуса Христа, његово васкрсење и друго. Соба у којој су такве иконе зове се *јерусалимска* (Костић 1931: 29).

та репрезентовани су учесници у славском обичају (домаћин, свештеник, домаћица, гости). У домену *nomina personalia* вербализован је и фрејм учесника манастирских слава као сегмент сценарија српске славе.⁴⁰⁸

IV. 3. 4. 1. Посебну улогу у славском ритуалу има домаћин, најстарији члан породице, који организује славу, сече колач, угађа гостима. Лексички еквивалент семема „онај који тога дана слави своју крсну славу, свечар“ у српском призренском говору је именица *свейџогар*.

А, он је јуџире свейџогар. – Свейџогари су за Свейџога Ц’орп’ију Ал’имџију.

Историјски етнографски извори наводе да је *слава* новијег датума на призренском ареалу (Костић 1932: 28), а да је са значењем које ова реч има у савременом језику у говору Призрена функционисао коси облик придева *свейџи* (прасл. **svęty*) – *свейџога* са именичком номиналном вредношћу. Значењска и употребна вредност лексеме *свейџога* „крсна слава“ има религијске, хришћанске корене, јер је читав ритуал посвећен свецу – заштитнику, његово слављење је усмерено на добробит и благостање породице, а циклично понављање на њену интеграцију у ширу друштвену заједницу. Општим називом за крсну славу мотивисана је номинациона јединица онога који је прославља – *свейџогар*, који је, истовремено, носилац култа домаћег свеца у традиционалној култури Срба Призренаца.

IV. 3. 4. 2. Славски церемонијал узвишену димензију светости достиже у сакралном оквиру, тако да је прослава манастирских и црквених слава имала не само религиозно-обичајни, већ и велики друштвени и етнички значај. Прослављање светаца – ктитора српских манастира у околини Призрена у самом називу – *сџбор* имплицира колективни дух и заједништво, што је доприносило одржању духовне традиције и јачању идентитета и интегритета српског народа у мултиетничкој средини. Религиозно-етнички фон и обредно-ритуална форма одредили су расподелу улога у структури манастирске славе, а самим тим и инвентар номинационих јединица, у датом микроскupu сведен на један члан. Репрезент фрејма на дијалекатској слици света је номинација *насиџојник*, која одговара семема „послужитељ на манастирској слави“, редигованој и редукованој верзији Чемерицићеве лексикографске дефиниције.

Сава Кикмиров бија насиџојник у Свеџу Богородицу на Госџоци’индџн. – Насиџојници идеф џо сџборе да слџџиф народ.

Наративна интерпретација аутора *Збирке речи из Призрена* „Срби из Призрена који су о славама појединих околних манастира добровољно помагали у припреми славе и дочеку гостију“ садржи етнографске елементе који су инференцијални са становишта речничког описа лексичког значења, али су веома битни у разумевању традиционалних улога и дужности у ширем социјалном контексту.

⁴⁰⁸ Фрејм еснафских слава тематски припада фрагменту о занатству.

IV. 3. 5. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у паганским ритуалима'

IV. 3. 5. Колективни религијски идентитет призренских Срба контаминиран је нехришћанским верским садржајима, тј. елементима паганског наслеђа. Уплив архетипских чинилаца паганства у хришћански ентитет довео је до појаве комплексног феномена – народне религије. Обриси примарног словенског веровања, сачувани у примитивним представама носилаца дијалекта, оставили су трагове на језичкој слици света у виду архаичне обредне лексике. У границама асоцијативног поља *човек* овај сегмент традиционалне духовне културе презентован је микрогрупом именица са хиперсемом 'улога у паганским ритуалима'. Овој категорији социјалне маркатације човека припадају учеснице лазаричког и додолског ритуала.

IV. 3. 5. 1. Обичај лазарица се у свом пуном облику у призренској традицији одржао веома дуго.⁴⁰⁹ На Лазареву суботу, осам дана пре Ускрса, улицама Призрена и околних села кретала се женска ритуална поворка, на челу са главним обредним актерима – Лазарем и Лазарицом. Остале учеснице – лазарице биле су у улози певачица обичајних песама, којима су изражавале жељу за напретком и благостањем домаћинства и укућана.⁴¹⁰ Девојчици у лику Лазара били су придодати мушки атрибути (шешир окићен перуником и штап са топузом – *басџан*), док је Лазарица била одевена у традиционални костим (бела дугачка кошуља, жута набрана сукња с бошчом), окићена ниском лажних дуката – перишаном, а лице јој је било покривено танким платном – дишемом. У свечаној ношњи, лазарице су се кретале по две у колони и ишле од куће до куће, певајући пригодне песме, а заузврат добијале дарове. Особе које учествују у лазаричкој колони и песмом преносе добре жеље номинују се лексемом у множинском облику *лазарице*.

Бил'е смо лазарице. – Къд ч'е доц'ев лазарице, јаја њуна корџа, не можев да њонесев.

Преплитање прехришћанске и хришћанске духовне традиције читује се у самом називу учесница обредне поворке, који је настао када је пагански симболички обред буђења природе и пролећа семиотички повезан са библијским мотивом о Лазаревом ускрснућу (Костић 1982: 38). Архаични обичај ширења производне магије којим се подстичу плодност, берићет и благостање христијанизован је елементима празника са којим се календарски поклапа.

⁴⁰⁹ Према подацима С. Златановић, лазарице су у Призрену извођене без прекида континуитета до 1999. године (Златановић 2004: 12).

⁴¹⁰ Њихове песме биле су прилагођене конкретним особама и приликама (Златановић 2004: 11). Лазарице „...обично певају пет различитих песама и то: домаћину и домаћици, девојци удавачи, момцима, девојчицама и целој кући“ (Чемерикић).

IV. 3. 5. 2. Наслеђе Старих Словена испољава се у још једном архаичном обичају, евидентираним у културној традицији призренских Срба. Реч је о додолама, које воде порекло од аграрно-магијских обреда везаних за култ бога Перуна. Улога главне додоле додељивана је девојци која је била сироче или је рођена после очеве смрти. Додола је доминирала поворком и функцијом и изгледом. Њена обредна својства појачава цвеће и биље којим је окићена а за која се верује да имају магијску моћ. Посебан значај придаје се гранчици храста, која, због непосредне везе са громовником Перуном, постаје главно магијско средство у рукама додоле. У вршењу обреда хорски је прате остале учеснице, аутентично одевене у беле кошуље и са цветним венцима на глави (симболи њихове чедности). Ритуална поворка зауставља се испред сваке куће, где додола отпева обредну песму, након чега бива поливена водом и награђена. Циљ поступака који се темеље на имитативној магији јесте изазивање кише (СМР 1970: 118–119). После извршења обреда у Призрену је обичај да додоле иду у цркву, што води укрштању магијских и религијских елемената. Учесница у паганској ритуалној игри призивања кише на лингвистичком плану представљена је лексичким јединицама *додола* и *додол'ица*.

Да њорасне нама жииио, ој додо, додол'е!

На врач'ање ме уфаџи киша, ње дома сџиго мокра ка додол'ица.

Према Скоковом етимолошком извођењу, фолклорни термин *додола* потиче од припева *ој додо + ле*, који се понавља у рефрену додолских песама (Skok I: 421). Као обред пролећног циклуса усмерен на подстицање вегетације и поспешивање агрикултуре, додоле су део руралне традиције. Концепцијска поставка обичаја конструираше оквир лексичке употребљивости. У градском призренском говору лексема *додола* стилски је ограничена на народну лирику и жанровски је детерминисана. Урбаном дискурсу придружује се у облику *додол'ица*, где функционише са ослабљеном обредном семантиком, задржавајући дијагностичке значењске компоненте, које детерминису њену употребну вредност поредбеног члана у језичким (синтагматским) конструкцијама. У промењеном контексту, који појавним елементима даје други смисао, фонски чиниоци, ипак, остају непревадани.

IV. 3. 6. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога врача'

IV. 3. 6. Магијско мишљење дијахронијска је константа народне културе и неопходна категорија архаичног поимања света. Наивно веровање почива на представи о натприродној моћи човека којом може утицати на појаве у природи и испољава се у активностима магијског опчињавања бића и предмета (СМР 1970: 88). Врачање, као обличје примитивне традиције,

опстало је у култури призренских Срба у оба своја вида – предвиђање будућности (гатање) и утицање на промену тока будућих догађаја (бајање). Семантичка издиференцираност у оквиру микрогрупе 'улога врача' базира се на функцијама и средствима магијске праксе, већим делом наслеђене из паганске прошлости и са незанемарљивим упливом елемената оријенталне магије. Размена духовних садржаја на мултикултурном простору кодирана је у лексичким ознакама са архисемом 'човек' и хеперсемом 'врач'.

IV. 3. 6. 1. Примарна функција врачања у древнословенском искуству било је лечење помоћу магије којом су се отклањали зли духови и демони као изазивачи болести. Културна интерференција са турском традицијом утицала је на обликовање народног мистицизма и на његову језичку репрезентацију. Улогу исцелитеља у Призрену имала је особа, најчешће свештено лице (хоца или православни свештеник)⁴¹¹, која пише амајлије, денотирана лексемом *амајл'ијаши*.

Амајл'ијаши ѿише л'ековиѿе амал'ије.

Начин лечења записима који имају тајанствену заштитну и исцелитељску моћ утицај је блискоисточне традиције, где се амајлија одомаћила као метода традиционалне медицине. Услов деловања је да се носи уз себе, како би снагом записаних речи штитила од разних болести, несреће, злих бића и урока. Вербални знак за апотропејон преузет је од Турака (тур. *hamal, hamayli*), који су Призренци облички и садржајно проширили суфиксалном морфемом *-аши*, како би језички маркирали мушку особу која се бави мистичним радњама.⁴¹²

IV. 3. 6. 2. Фаталистичка позадина магијских обреда до изражаја долази у човековом покушају да ритуалним супститутом или прекидом логичког следа догађаја будућности да жељени исход (Јовановић 2000: 75). Контролисање реалности, успостављање извесности над сопственим животом или негативно усмеравање тока туђе судбине постиже се „снажним“ заварченим средством – чинима (СМР 1970: 87). Из антрополошке перспективе развојни пут магијског деловања зауставља се у дехуманизованој тачки опчињавања и пакости – мађијама, чак и у високоразвијеним културама. У мултикултурној призренској средини улога врачаре приписивана је углавном

⁴¹¹ Чемерићијеви наводи из историје црквеног живота у Призрену потврђују уплитање магије у религију: „Поп Јован био је познат као амајлијаш, чије су амајлије биле веома лековите“ (Чемерићић, према Костић 1928: 52).

⁴¹² Виталност магијских поступака у циљу оздрављења огледа се у низу практичних магијских ритуала: купање болесника у води у којој се ставља *ѿустѿел'ински дукати* (дукат остао пуст након смрти онога коме је припадао) и „жуто цвеће“, облачење у *ѿустѿел'инску одећу*, ношење длаке од живе мечке, „сечење“ болести („Обољење слезине лече старије жене 'сечењем': видарица на месту слезине оштрицом секире направи крст, не засецајући кожу, а потом секиром удари у праг собе“ (Чемерићић)). Заштита од урока и бајање *од оч'и* посебан су вид магијских активности међу Призренцима. Тиме су се бавиле искључиво искусне, сугестивне жене вичне скидању чини.

муслиманкама, мада су култ беле и црне магије неговале и Српкиње, чијем језичком слоју припада назив за жену која се бави врацбинама – *мац 'ушница*.

*Јеїрвѣице – мац 'ушнице. – Крїїоѣве нѣге узїмав тїїї жїене мац 'ушнице иїїїо тїїрав мац 'їїе. – Дїї гу Ѐснїїе мац 'ушнице нїїїїо за бел 'їгу, зе без бел 'їге не бїва. – Мац 'ушнице, на Ц'урї 'ївдїн їраїїл 'е марїїїфал да ги мѣмци милїїїеф.*⁴¹³

Лингвистички знак *мац 'ушница* реферира на женску особу којој се приписује мистичка способност да прориче будућност и да „бацањем“ чини мења судбину.⁴¹⁴ Ова лица играла су важну улогу у духовном искуству Призренаца и истрајавању сујеверја, које је егзистирало напоредо са религијом. Комплексност феномена који се очитује у широком спектру магијског дејства и његових позитивних и негативних ефеката (одгонетање будућности, прорицање судбине, љубавна магија, прављење штетних чини, скидање мађија) усложњава садржински слој лексеме, у који су транспоновани разноврсни елементи паганског тумачења реалности и заплетене нити свеукупног народног празноверја. Трансцендентна матрица древне словенске прошлости уграђена је у сам корен *nomina personalia*. Њен дијалекатски облик *мац 'ушница* локална је фонетска адаптација старосрпског фемининума *магесница* (Skok II: 350).

IV. 3. 6. 3. У призренском фолклору практикован је још један модел предсказивања будућности, заснован на интуитивном и сугестивном призивању зле коби, на који се одговара контраметодом табуизирања слутње и блокирања несреће. Веза са хтонским светом и предсказивачка моћ у призренској фолклорној традицији примарно се приписује птицама (*кокошка*, *уїи*, *кукубајка*, *сврака*), гмизавцима (*змија*), домаћим (*їїс*) и дивљим (*л'исїїца*) животињама. Медијум за остваривање контакта са оностраном реалношћу може бити и човек обдарен прекогнитивним способностима. Визије људског актера предвиђања су углавном злослутне, па се у народу прибегавало поступцима превенције и санације како би се избегла будућа

⁴¹³ *Марїїїфал* (тур. дијал. *martifal*) је врачање очију Ђурђевдана, када девојке, ређе младићи, врачарама дају белег са себе (прстен, дугме, ободац, конац), на основу којег им она предвиђа будућност. Магијски поступак захтева да пророчица белеге свати у земљани ђуп с водом који покрије огледалом, а потом ђуп сакрије испод руже. Ујутру отвара ђуп и „чита“ белеге на турском језику (Чемерикић).

⁴¹⁴ Извођење магијских ритуала обавијено је велом тајанствености и неизвесности, а ови атрибути магијских радњи приписују се особама које их обављају. Врачаре најчешће потичу из далеких и непознатих крајева, њихово етничко порекло је, по прототипу, источњачко (Туркиње, Циганке), што их додатно чини егзотичним и мистичним. У разговорном идиому *мац 'ушница* је свака жена која покушава да напакости другоме уз помоћ магијских средстава, а у чијем се понашању очитују завист, љубомора, мржња, ривалство. Са сниженом нотом експресије, овим именом се номинују девојке и жене које уз помоћ чини покушавају да задобију наклоност младића, односно послушност мужева.

трагедија. Субјект предвиђања најчешће је етикетиран атрибутима особењака (сулудост, настраност, езотеричност, аберантност), чиме се додатно маркира његова атипична социјална улога и детерминише однос заједнице према злокобнику као маргиналној фигури. Друштвена перцепција особа које призивају недаћу пренесена је на језички план путем номинација и семантичког садржаја номинационих јединица, који их квалификује у периферну зону микрогрупе 'улога врача'. Чланови микроскупа 'особа која слути зло' ситуирани су у два синонимска реда на основу дистинктивног семантичког знака 'мушко' / 'женско'.

IV. 3. 6. 3. а. Мушкарац који наговештава несрећу означен је лексемама *кобник*, *злокобник*, *главоједник*, *главојешник*.

Ч'ујеш л'и ѿог Пеџруша, кобника.

Не коби, злокобнику, да је дал'еко.

Главоједник, мајко, сваки дѣн злокоби на којшиску куч'у.

На ѿвоју главу, море главојешнику! – И оному главојешному главојешнику Уке дои'е дѣн, умре од на ноге.

Синонимски однос међу елементима микроскупа релативизирају екстралингвистички моменти, који се ослањају на технике провоцирања будућности, на намере, функцију и крајњи исход пророчанских активности. Акт предвиђања будуће пропасти, болести, смрти и несреће уопште може бити резултат когнитивног или акционог деловања човека. У првом случају, особа се методама менталног визуализирања временски и просторно измешта из стварности и, по народном веровању, вербалним порукама призива невољу – *коби* (*кобник*, *злокобник*). У другом случају, човек властитим поступцима изазива судбину, тако што нечистим радњама и забрањеним средствима пакости другоме и наноси му зло (*главоједник*, *главојешник*). Лексема интегрисане хиперсемом 'злослутник' су двореферентне, односе се и на животиње и на људе у улози предсказивача. Денотати људске референције су издиференцирани према атрибуцији, на особе обдарене интуицијом које поседују способност предвиђања и на лица склона песимизму чијем су карактеру иманентна негативна својства (завист, мржња, злоба, пакост). Првобитно митолошко гатање по лету птица (прасл. **kobь*) проширило је у дијакронијској перспективи сигнификацију, па је рђава слутња идеографски почела да се приписује и човеку. Отуда номинација *кобник* са двоструком референцијом, као и сложена варијанта *злокобник*, чији први члан (*зло*) има функцију итензификатора, јер је 'зло' импликациони чинилац другог композитног конституента (*кобник*). Глагол *коби* појављује се у класи 'радња' и у вези са другим паром истокоренских синонима, што упућује на заједнички семантички именитељ ове четири лексема. Интерпретативни оквир фаталистичког значења именовања *главоједник* и *главојешник* је шири али чвршћи „онај који проузрокује или предсказује нечију смрт“ (Чемерикић), у који је

јасно имплементирано примитивно магијско мишљење (субјект предкогнитивним визијама и ирационално-рационалним поступцима делује на објекат до коначног трагичног исходишта). Фокални карактер допунске компоненте 'смрт' произлази из самог спољашњег, композиционог склопа сложеница и чврсте колокације елемената и семантичке еволуције (*глав + о + један / јешан* → онај који једе главу → онај који жели нечију смрт → онај који убија (оружјем / магијом).

IV. 3. 6. 3. б. Лексички фрагмент социјалних улога на периферији попуњавају женска имена из микроскупа 'она која слуги зло' – *кобница, злокобница, главоједница, главојешница*.

Коби, коби, док не искоби никоју несреч'у, тај кобница, да је дал'еко.

Тејзи злокобнице, камен гу у устима.

Тај главоједница кобеше, кобеше, док не искоба главу својему зету. – Тебе, мори главоједнице, неје нишио зар шио му изеде живои брџи ми, швојему мужу.

Главојешница главојешна, сал куне, сал коби, бог да чува! – Главојешница, мајко, њо свучоц' сал коби.

Женске номинације и лексички и семантички корелирају са ознакама за мушки род, али је разједначавање могуће на прагматичком нивоу значења и евидентно је у разговорном дискурсу. Употребна фреквентност лексема са дистинктивним знаком 'жена' детерминисана је културним стереотипом и дуалистичким поимањем жене у српској традицији. Фонски аспект значења наглашава мизогине елементе присутне у хегемоном моделу родних улога и представама о жени као бићу са демонским својствима, која се очитују кроз њену везу са оностраним светом. Наивна логика приписује жени лако потпадање под утицај нечастивих сила, у дослуху са којима се преображава у зло биће обавијено црним слутњама које наноси штету свом окружењу. На том антрополошком и културолошком обрасцу изграђен је асоцијативни фон имплициран у семантичком садржају лексема *кобница, злокобница, главоједница, главојешница*.

IV. 4. ЛСПГ именица са хиперсемом 'правно прописана улога'

IV. 4. Социјални односи у традиционалном призренском друштву били су уређени моралним, обичајним и правним нормама. Понашање чланова заједнице регулисано је неписаним патријархалним правилима, али и законским прописима базираним на шеријатском праву. Нормативни и материјални правни поредак који је важио за Србе у Призрену крајем XIX и почетком XX века изграђен је на принципима османске правне регулативе, којом се успостављају грађанскоправни односи у свим

димензијама живота (породични, наследни, имовинскоправни, економски, пословноправни). Реконструкција призренског правосуђа између два века могућа је на основу правних термина из Чемерицићевог лексикона, који из синхронијске перспективе чине богат фондус архаичне дијалекатске лексике. У асоцијативном пољу *човек* архаизми су реанимирани преко концепата професије и социјалних улога, чија репрезентација употпуњује социјалну карактеризацију призренског човека. Непрофесионално учешће у правном поретку појединац остварује преко улога у парничном и облигационом поступку, вербализованих и интегрисаних у подгрупу именица са хиперсемом 'правно прописана улога'.

IV. 4. 1. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у парничном поступку'

IV. 4. 1. Поред професионално оријентисаних правних лица која активно учествују у правосудном систему Призрена, као субјекти судских спорова појављују се грађани у улози странака или сведока. Призренци су штитили своја права и решавали грађанскоправне односе на суду, покретањем парничних поступака. Подношењем захтева надлежном суду физичко лице улази у законом регулисану улогу странке у парници, а субјект према којем је тужба усмерена добија улогу туженог. Током расправе у судском процесу значајну улогу игра сведок, чија је главна дужност да иснесе чињенице о спорном догађају. Судска пракса у домену парницења евидентна је у правном терминосистему призренског говора, чији је агентивни корпус делом дистрибуиран у лексичко-семантичку групу са хиперсемом 'социјална улога' и концентрисан у микрогрупу именица са хиперсемом 'улога у парничном поступку'. Везивањем актуелне улоге за људског референта, социолошки појам се материјализује и подводи под архисему 'човек', са јасним критеријумским обележјима којима се денотирају 'тузилац' и 'сведок'.⁴¹⁵ Вертикална хијерархизација зауставља се на парадигматском нивоу микрогрупе, где се према предметно-појмовној макрокомпоненти лексичког значења лексеме хоризонтално организују.

IV. 4. 1. 1. Лексичка грађа Д. Чемерицића сликовито илуструје потребу старих Призренца за тражењем и задовољавањем правде.⁴¹⁶ Расправе међу

⁴¹⁵ Назив за другу странку у парничном поступку – туженог Чемерицићев речник не бележи.

⁴¹⁶ Захтев за остваривање или заштиту личних права који се подноси правосудним органима означен је турцизмом *арзовал* (*Л'ѐно уч'ини шѝно меѝна арзовал. – Два арзовала шѝно сѝм ѝурија до сѝк. – У ѝиој време ѝомогоше л'и ѝи арзовал'е шѝно ги бѝше меѝнаја?*). Подизање тужбе против окривљеног и покретање парнице вербално је изражено синонимима *дава*, *давија* (*За ѝуј рабѝшу ч'аре ѝи је сѝл давија. – Вѝзѝн је ѝо суду, ѝо давије. – Обѝдва Младѝна бѝу бил'е гол'ѝме дауѝ'ѝје, дајма ѝо давије, дајма ѝо суду*) и *давијање* (*А кому не*

појединцима правно су решаване у оквирима грађанских случајева, где се у процесним улогама појављују тужилац и тужени, као личности парничних странака. Субјекат који тужбом покреће парнични поступак именује се лексичким јединицама *дауи'ија*, *дауи'ика* и *карадауи'ија*.⁴¹⁷

Он је мој дауи'ија, ња нека збори шџо има. – Сал със њега не се зайоч'нувај, знаш га, дауи'ија је, јодва ч'ека да наџ'е с кога ч'е се давија.

Ја дуаџ'ија несџм, дуаџ'ика џи је моја сџџира, ња види рабџџу със њу.

Знам га ја дџбро, дауи'ија је он и карадауи'ија, џе със њега не се џоч'нувај. – Оному карадауи'ије, оному џоганџу, дџша и свџџи је да се џџера џо сџду.

Лексичке ознаке за особу која пред правосудним органима тужи, окривљује, оптужује некога због нечега потичу од турског назива за тужбу, парницу *дава* (тур. *dava*). Према Скоковом тумачењу, које усваја и С. Петровић, призренски лик агентива *дауи'ија* настао је домаћом творбом од акузатива мотивне именице у склопу *чини даву* (Петровић 2012: 106; Skok I: 384). Суфиксима *-и'ија* и *-и'ика* семантички садржај се приписује човеку, који као референт преузима денотацију синтагме („онај / она који / која чини даву“ → „онај / она који / која тужи некога, који / која се парничи“), при чему се допунски чинилац стапа са компонентом процеса не трансформишући ноцију субјекта. Појачано значење именованга *дауи'ија* у Призрену се постиже додавањем елемента у препозицији у односу на главну реч (*карадауи'ија*). На семантичком плану квалификативни конституент *кара* преведен је као интензификатор (‘често’) и главни је носилац конотативног аспекта лексичког значења сложенице. Народна представа о улози тужиоца, која је иначе негативна,⁴¹⁸ вербално је интензивирана и истакнута допуном, која у овом случају нема атрибутивну већ функцију квантификатора, којим се емотивно моделира тоналитет експресије.

IV. 4. 1. 2. Ради правилног и потпуног утврђивања чињеничног стања правна процедура предлаже процесну делатност доказивања, која налаже учешће сведока. Дужност сведока је да се одазове позиву суда и да да обавештења о странкама или чињеницама које се утврђују у парничном поступку и да својим сведочењем обезбеди правилну подлогу за судску одлу-

искоч'ило на вр главе џџџ њџџџо свџџено давијање за јџн л'џк рабџџу?) (Чемерикић). За процес суђења, који обухвата разматрање нечије кривице и доношење пресуде, користи се турски назив *мџшч'џма*.

⁴¹⁷ Полна класификација је избегнута, с обзиром на двородност облика *дауи'ија* и *карадауи'ија*.

⁴¹⁸ Атрибуција која прати номинате сугерише њихова негативна карактерна својства и доприноси контекстуалној афектизацији.

ку.⁴¹⁹ У улози сведока појављују се лица језички обележена турским називи-ма *is̄āī* и *šāīī*.

Sīānīmīra mūmī'ijū uzīmam za is̄āīā.

Kojuīja mi je šāīī da s̄m uč'inija šīō s̄m mōga.

Синонимски пар *is̄āī* (тур. *ispat*) и *šāīī* (тур. *şahit*) долази из турске судске терминологије и уграђују се у призренски лексички систем, и то у онај његов фрагмент који прати динамику урбаног друштвеног живота Срба и расподелу социјалних улога у широј заједници. Ускоспецијализован дено-тативни садржај очишћен је од премиса локалног традиционалног контекста и колективне експресије и своди се на денотативну ознаку која одговара појму очевица догађаја.

IV. 4. 2. ЛСМГ именица са хиперсемом 'улога у облигационом односу'

IV. 4. 2. Облигационим правом регулисана је имовинскоправна веза између физичких лица, при чему се једна страна уговором обавезује да ће према другој страни остварити одређено понашање (Константиновић 1961: 1). Субјекти у облигацији имају корелативни правни положај, тако да је поверилачка страна активна у потраживању, а дужничка пасивна у испуњавању захтева давања, чињења, уздржавања, трпљења (Антић 2007: 11). Улоге повериоца и дужника заснивају се на начелу савесности и поштења, а ради личног обезбеђења у облигациони однос уводи се допунска стипулација – јемство, којим се јемац обавезује према повериоцу да ће испунити обавезу ако дужник то сам не учини. Мрежа правних субјеката у облигацији мапирана је на дијалекатској слици света помоћу идентификационих семантичких обележја 'поверилац', 'дужник' и 'јемац', повезаних заједничком суперор-динативном компонентом 'улога у облигационом односу'.

IV. 4. 2. 1. Лице које из имовинскоправног, облигационог односа нешто потражује и има права на одређену чинидбу (тражбину) налази се у улози повериоца (кредитора) и у српском призренском говору означено је лексе-мом *дужник*.

Дужници му врати кршиф, а он њроз њенџеру садаку дава. – Да ги сџигне свџ њџ дужнице.

Секундарна семантичка реализација лексикографске јединице *дуж-ник* у РСАНУ има покрајинску маркацију (РСАНУ 5: 10–11), и у српском призренском говору појављује се са значењем „онај који даје нешто на дуг, зајмодавац, кредитор, човек којему је неко дужан“.

⁴¹⁹ Доказне радње укључују саслушање – *is̄īīndak* (Не може да суди без *is̄īīndak*. – На *is̄īīndak* га узџа сам Мусџаф ефендија Таџар), приликом чега сведок даје изјаву – *икрар* (Викаше ме у Сарај да дадем *икрар*. – Даја с̄м *икрар* у суд) и сведочи – *is̄āīī* (Ја ч'е њи *is̄āīī*).

IV. 4. 2. 2. Друго лице у облигацији, које је обавезно да испуни тражбину повериоца, појављује се у улози дужника, а номинује се, такође, лексичком јединицом *дужник*.

Од рџавога дужника.. – Да га ѿраџи нојнога дужника. – Дужници еснафа муѿафи ’иског.

Реципроцитет правних улога условио је лексичку неиздиференцираност између појмова повериоца и дужника у дијалекту, тако да су истим језичким знаком денотиране супротстављене стране у облигационом односу. Мотиватор обе номинације са архисемом 'човек' јесте централни елемент облигације – дуг, који је у фокусу и потраживања и дуговања. Примарност у значењу приписује се страни чија је обавеза исплата дуга.

IV. 4. 2. 3. Улога трећег лица које учествује у облигационом односу правно је утврђена уговором о јемству. Субјект који преузима на себе обавезе дужника у случају да их дужник не испуни именован је позајмљеницама *дорзан* и *ч'ефил*.

Не га верујем њега, бога да ми даде за дорзана.

Ч'ефил Крстиа налбаѿин. – Цаце ч'ефил бија Пеѿар Жора.

Значењски идентификатор „јемац“ повезује лексеме *дорзан* и *ч'ефил* у апсолутни синонимски пар. Албанска (алб. *dorëzënës*) и турска реч (тур. *kefil*) повезане су идентичним поткритеријумским семантичким обележјима, садржаним у семема „онај који јамчи за другога“. Садржински парадигматски однос између две лексеме резултат је лексичке интерференције призренског идиома са језицима у непосредном контакту.

IV. 5. ЛСПГ именица са хиперсемом 'антисоцијална личност'

IV. 5. Традиционално друштво задаје чврсте моралне и правне оквире у којима се изводе социјалне улоге, а свако прелажење друштвено дозвољених граница подлеже одговарајућим санкцијама. Одступање од прикладног и очекиваног извођења улога, које може бити узроковано различитим чиниоцима (интелектуалне способности, психички проблеми, одбијање појединца да се прилагоди), доводи до девијантних, деструктивних и антисоцијалних облика понашања. Друштвено неприхватљиво понашање испољава се у непоштовању и кршењу социјалних норми и перзистентном избегавању одговорности, што се манифестује кроз немогућност успостављања радних навика, финансијске и егзистенцијалне сигурности и емоционалне стабилности. Антисоцијалне особе не испуњавају обавезе и дужности у породици и ширем окружењу, одају се пороцима, нарушавају морални и обичајни кодекс, не поштују закон и права других, склони су конфликтима и насиљу, испољавају тенденцију ка деликвенцији и криминалним

радњама. Недостатак флексибилности и несналажење у интерперсоналним односима, неприлагођеност условима свакодневног живота, неспособност прилагођавања правилима и потребама заједнице оспоравају адекватно реализовање додељених улога и воде нарушавању складног функционисања групе. У урбаном амбијенту Призрена између два века важила су конзервативна, строга и ригидна морална начела, са минималном флексибилношћу у дOMETИМА херметичног понашајног оквира и важећих стереотипа. Личности са израженим дисоцијалним поремећајем су препознаване као отпадници од друштва, маргинализоване су, стигматизоване и језички етикетиране. Социјално неадаптирани типови који моделима понашања одступају од очекивања колектива су алкохоличари, коцкари, лопови, убице, затвореници. Когнитивном спознајом средина их дијагностикује, профилира и на основу опажања и расуђивања вербално маркира. Кохерентност конзервативних представа о традиционалним улогама разбијена је концептом друштвено неуклопљене личности. Инклузивни елемент 'антисоцијални' разуђује конзистенцију лексичко-семантичке групе 'социјална улога', депласирајући номинације са хиперсемом 'антисоцијална личност' на периферију унутар-групне парадигме. Скрајнута лексичко-семантичка подгрупа структурирана је према лингвистичким законитостима којима подлежу садржински односи међу члановима лексичког скупа. Организациони принцип примењен у констелацији елемената подгрупе базира се на хоризонталном степенастом поретку појмова – 'алкохоличар', 'коцкар', 'разбојник', 'убица', 'затвореник / затвореница'.

IV. 5. 1. ЛСМГ 'алкохоличар'

IV. 5. 1. Претерана склоност к употреби алкохолних пића импликује незаинтересованост и неспособност за преузимање сопствене одговорности у свим релацијама друштвеног живота. Дуготрајном и прекомерном конзумацијом алкохола особа искаче из стандардног обрасца понашања и излази из мреже родно, генерацијски и статусно детерминисаних социјалних улога. Према симптомима мултидимензионалног (биолошко-психосоцијалног) поремећаја околина препознаје особу која се одала алкохолизму, процењује њену социјалну дисфункционалност и износи свој суд погрдним називима – *џијаница*, *џруџ*, *ч'ор ч'уџук*.

Їма муџа џијаницу, ч'уч'ка. – Пијаница, од ракије џо сокаце сџије. – Пијаница се у џијансџо изџуби, џа не зна шџо ч'џни.

Сџефан се најџја, џруџ се уч'џнија.

Најџја се, ч'ор ч'уџук биднаја. – Најџја се, ч'ор ч'уџук се уч'џнија.

Интегрално-диференцијална компонента 'алкохоличар' кохезивни је елемент у синонимском реду *џијаница*, *џруџ* и *ч'ор ч'уџук*. У самом опису

лексичког значења доминанте *īijānīca*, преко које су дефинисана друга два конституента, „особа која често и много пије алкохолна пића, која се често опија“ истакнути су квантификатори ’често’, ’много’, којима се наглашава одступање од социјално дозвољеног и примереног и интензивира хронични и рецедивни карактер ове врсте антисоцијалног понашања. Контекстуално окружење актуелизира фокалне значењске чиниоце, који упућују на последице неконтролисаног узимања алкохола и потпуну психичку и социјалну деградацију човека. Интензификација до крајњег степена пијанства постигнута је семантичким дериватима *īīruī* и *ч’ор ч’уīук* (тур. *körkütük*) „пијан до губитка свести, мртав пијан“ (Чемерикић). Контактни синонимски пар рефлектује идентичне представе носилаца српског и турског језика о вези пијаног човека и дебла (*īīruī / kütük*). Асоцијација између дебла и пијаног човека иде преко прелазног ступња у семантичкој трансформацији, а то је једно од секундарних значења лексеме труп „беживотно тело“. У турском језику семантичко варирање ознаке *ч’уīук* постиже се колокацијском везом са придевом *ч’ор*, чије се дословно значење „ћорава клата“ модулира активирањем механизма метафоричког преноса – померањем референције са предмета на човека и денотирањем његовог стања методом наивног асоцијативног мишљења.

IV. 5. 2. ЛСМГ ’коцкар’

IV. 5. 2. Један од разлога занемаривања социјално одговорних улога и запостављања свакодневних животних активности јесте обузетост хазардним играма. Зависност од коцкања озбиљан је узрок професионалне и финансијске пропасти и разарања породице, а сваки облик патолошког понашања у традиционалном друштву оцењује се као изразито негативна појава која омета нормално функционисање заједнице. Човек склон хазардерству, који не може да контролише импулс за узбуђењем које доноси неизвесност коцкања, показује типичне симптоме антисоцијалног поремећаја са драстичним последицама по лични и социјални живот. Особа која не успева да обузда страст према карташким и коцарским играма номинована је лексемом *коморџ’ија*.

Оīīкākо йāде у рўке īīōму коморџ’ије Реџ’еīу, оsīаде гōја ка īрe. – Мīлан коморџ’ија игрāч’и кōмор изгубија кўч’у. – Тāј коморџ’ија сьс бāрбуī расīeч’e шīо му оīшац бeше сīeка сьс рāбoīу.

Наизглед неутрална номинација *коморџ’ија*, којом се језички обележава особа која се карта или коцка у новац, у дубинским слојевима семантичке структуре садржи конотативне елементе, који се актуелизирају у конкретној језичкој ситуацији. Именица са психолошко-социјалном атрибуцијом

добијена је од дијалекатског лика турске речи за картање или коцкање *котор* (Петровић 2012: 185).

IV. 5. 3. ЛСМГ 'разбојник'

IV. 5. 3. Биопсихички ентитет који се може окарактерисати као криминална личност јесте лице склоно преступима који се правно санкционишу. Појам криминала призренском човеку крајем XIX и почетком XX века није био познат, али се у смутним временима историјског превирања често сусретао са последицама злочиначких радњи. Оштре казне за начињена кривична дела протов имовине прописане су у ондашњем законнику (Здравковић 2008: 94), али су чешћи били случајеви пљачкања, отимачине и разбојништва са војно-политичком позадином. Одметник од закона, извршилац тешких кривичних дела означава се лексичким јединицама *ајдук*, *ајдуч'ина*, *кач'ак* и *зликóвац**.⁴²⁰

Ербаї ајдук и дауи'ију обеси (нар. посл.).

Оїл'ач'каја ги иїај ајдуч'ина Рамадан Заскок.

У Црнал'ево искоч'ил'е кач'аџи.

И они са зл'икóфци. – Бугари су зл'икóвци (Реметић 1996: 369).

Чланови синонимског реда интегрисани су семантичком ознаком 'разбојник', која улази у средиште садржинске структуре турцизама *ајдук* (тур. дијал. *aydut*, поред *haydut*) и *кач'ак* (тур. *kaçak*). Негативан садржај експониран је суфиксацијом, *ајдуч'ина*, где се аугментативношћу проширује пејоративна димензија основе, чиме се појачава тоналитет експресивности. Новији домаћи инфилтрант, *зл'иковац*, семантички парира уопштеним реализацијама („разбојник, пљачкаш, злочинац“) вишезначних турских речи. Мотивисаност хипокористиком *зливо* (Skok III: 643) упућује на чињеницу да је дериват у призренски говор унет са стране. Без обзира на стилску вредност основинске речи у значењу изведенице доминира негативни денотативни садржај коренске морфеме, који експресивно тонира референта.

IV. 5. 4. ЛСМГ 'убица'

IV. 5. 4. Кривично дело са смртним исходом подлеже строгим казним мерама, док се лишавање живота друге особе у ратним околностима правно не квалификује увек као злочин. Бурна историјска дешавања између два века (Призренска лига и албанска побуна, балкански ратови и ослобађање од Турака, бугарска окупација Призрена у Првом светском рату) за последицу су имала страдање и српског и несрпског становништва Косова и Метохије.

⁴²⁰ Антисоцијалне диспозиције имају личности подложне ситним крађама. Лексички скуп са доминантом *лојов* ситуиран је поље психичке карактеризације човека, у лексичко-семантичку групу 'однос према новцу'.

Као средиште милитантних акција и поприште политичких и етничких сукоба, Призрен и његова околина трпели су агресију окупатора, побуњеника и ослободилаца. У памћењу говорника урезана су колективна злодела, али и појединци са израженим антисоцијалним поремећајем и типичним карактеристикама социопатије. Извршилац злочиначких радњи, починилац убиства, језички је обележен лексемама *каџил*’, *главоједник*, *главојешник*.

Ўби га њај каџил’ *Ч’ел-Ибраџим*. – *За њеј арнауџке каџил*’е *кол’ико ч’џни јен рисјански живоџи*? – *Обесише онога каџил*’а *Рисџу Кабаџа*.

Дрџши л’и на њамеџ кџд онај главоједник Рџџа Кабаџи, *на мрџваџа на Баџдарану*, *џби на месџо Шач’ир-аџу и јџш ч’еџворџу*, *а двоџу рани*? – *Пофач’аше све главоједниџе џо Подрџме*.

Издџше му глаџу и џџџму главојешнику аџ’и-Рџџе, *обесише га*. – *Поџ-Д’уринџа џалџше на зџч’џшке главојешниџе да гу уџџл’е мџџа*.

Идентификациони елемент ’убица’ чини семантичко језгро наведених номинација и окосницу њихове парадигматске везе. Доминантна позиција у синонимском реду припада турцизму *каџил*’ (тур. *katil*), у чијем су лексикографском опису садржана упечатљива својства антисоцијалне личности „зликовац, злочинац, крвник, убица“ (Чемерикић), у којима су имплицитне атрибутивне компоненте придевског значења ове речи „крволочан, суров, немилосрдан, свиреп, зао“ (Чемерикић). Због импликационог сегмента семантичке структуре, у којем су смештене семе душевне карактеризације човека, лексема *каџил*’ делом припада психолошкој сфери, и то домену негативне моралне квалитативне вредности. Полисемантичност метафора *главоједник* и *главојешник* дозвољава им дифузност у лексичко-семантичкој дистрибуцији, а комплексност садржаја примарне реализације „онај који је склон убијању, убица; онај који проузрокује или предсказује нечију смрт“ (Чемерикић) доводи до цепања семеме и двоструког семантичког лоцирања лексема (антисоцијално понашање / магијско понашање). Уколико Чемерикићеву дефиницију раставимо на два посебна значења, која и даље остају у кругу негативне социјалне маркације, примат бисмо дали реализацији са хиперсемом ’убица’, што је примарна асоцијација синтагматског композитног склопа.

IV. 5. 5. ЛСМГ ’затвореник’

IV. 5. 5. Према лицима која антисоцијалним облицима понашања угрожавају права других и не поштују важећа законска начела примењује се казнена мера лишавања слободе. Казни затвора подлежу починиоци тешких крађа и разбојништава, извршиоци насилних аката и крвних деликата, али су неретко у ратним приликама примењиване противправне мере колективног кажњавања и застрашивања затварањем и терорисањем цивилних лица.

Особа којој је одузета слобода на одређено време, која издржава затворску казну у говору призренских Срба обележена је синонимским лексемама *ајс*, *ајсаник*, *ајсанџија*, *ајсанџика*.

У њуџи ги њобџа јџн ајс, уфайџија шџму. – Тџраф ајсџве на рабџџу.

Ајсџник бџја јџдан шџџо је џџџав.

Тол'џко врџме сџде ајсанџија на џравду бџга. – Ајсанџије џдеф на ангарџју. – Дџнџс џушџџише мџџо ајсанџије.

Меџ'у ајсанџиџе мџџџи не улџзив, сал шџџџ, џџне ајсанџиџе. – У бугџрско врџме и џна, ч'џч'ка, бџла ајсанџиџа.

Заједнички именитељ 'затвореник' идентификационо је језгро дијалектизама *ајсаник*, *ајсанџија*, *ајсанџика*, потекло из семантичког потенцијала мотивне речи *ајс*. Критеријумско обележје *nomina loci aјс* (тур. *haps* „место где осуђеници издржавају казну“) апстраховано је у казнену меру која се приписује људском агенсу и социјално га маркира. Ефекат експлицитне појмовне каузалности јесте померање референције са објекта на човека, што се испољава у полисемантичкој структури турцизма („1. зграда где се затварају преступници; 2. затвореник“ (Чемерикић)). Формативни елемент са месним значењем улази у семски састав творбених варијаната *ајсаник*, *ајсанџија*, *ајсанџика* преко основе *ајсан-*, од турске именице *ајсана* (тур. *hapsāne*). Лик *ајсанџија* има обличку и семантичку паралелу у албанском језику (Петровић 2012: 48), али само у примарној реализацији „чувар затвора“. Двострука денотација конверзивног карактера (чувар затвора – затвореник) у призренском говору резултат је когнитивног опажања носилаца дијалекта преточеног у негативну представу о затвору и људима који су на било који начин повезани са тим злогласним, мрачним, прљавим местом, без обзира на реално опонирање социјалних улога. Могућа значењска конфузија разбијена је увођењем дублетне форме *ајсаник*. Објективна стварност креирала је састав микрогрупе, чији је конституент и женска номинација *ајсанџика*, моцијски корелат лексеми *ајсанџија*.

Конфигурација лексичко-семантиче групе са хиперсемом 'социјална улога' базирана је на механизмима регулације друштвено прихватљивог понашања и родним стереотипима. Садржај улога реализује се по утврђеном обрасцу који обезбеђује предвидљивост и ефикасност функционисања друштва, а задати модели прилагођени су приоритетима, стандардима и интересима заједнице. Вредности и норме датог културног простора креирају улоге појединца у систему друштвених веза, а, поштујући их, индивидуа коректно испуњава функције које су јој додељене статусом или околностима. Традиционалну мушко-женску поделу улога у породичној, интерперсоналној, професионалној, морално-правној, културној сфери и свакодневном животу призренских Срба карактерише широк дијапазон међуљудских односа и ви-

сок степен формализације установљен крутим обичајним оквирима, што се на језичкој слици света рефлектује преко разуђеног номинационог система и чврсте организације мањих структурних целина. Дистрибуција лексичког инвентара у линеарној парадигми манифестује семантичку комплексност и дифузни карактер анализираног именичког фонда, који покрива различите домене људских активности. Дисперзија лексичког материјала условљена је спољашњим фактором, мноштвом дужности и функција које друштвени систем намеће појединцу у пакету са прописаном формом спровођења конкретних улога. Обавезујући патријархални узус конструише сложenu мрежу релација како у прозаичном свакодневљу појединца тако и у духовном одговору наивне људске свести на уобичајене токове живота. Мултиаспектна карактеризација човека из позиције социјалних улога задире у различите слојеве народне културе Срба Призренаца у конкретној временској координати, чији су кодови фиксирани у језику. Ментални свет призренског човека објективизиран је вербалним средствима, а помоћу лингвокултуролошког апарата могуће је истражити узјамност језичких и ванјезичких чинилаца у обликовању лексичког садржаја и перципирати материјалну и менталну етничку особеност носилаца дијалекта. Тријада језик – култура – човекова личност категорички је спроведена кроз концепт традиционалних социјалних улога и битно утиче на унутрашњи принцип структурирања номинационог система. Когнитивним активностима процеси опажања, категорисања, класификовања и осмишљавања стварности пројектују се на језичку слику света као систематизован пресек значајних појединости културних концепата 'породица', 'школа', 'пријатељство', 'комшилук', 'болест', 'путовање', 'куповина', 'свадба', 'слава', 'народна веровања', 'правни поступак', 'антисоцијално понашање'. Антропоцентрички приступ грађи у фокус лексичко-семантичког истраживања ставља човека као многоструког носиоца друштвених улога и тематски се своди на типолошки опис социјалног бића призренских Срба.

Преузимање одговорности подстиче активно учешће у свим областима људског деловања и омогућава стереотипно извођење улога. Млада особа уводи се у процес социјализације деловањем примарних агенса – породице и школе, како би овладала типом понашања и међуљудских односа који су карактеристични за дату културу и како би усвојила морално-обичајна начела заједнице и лако се прилагодила традиционалним условима живота. Адаптација ширем колективу постиже се најпре развијањем квалитетних односа у ужим групама (у породици и међу вршњацима), а потом одржавањем блиских веза са комшијама и пријатељима. На релацијама оствареним у примарним групама формира се прототипични модел друштвених односа, а индивидуа се припрема за интеграцију у ширу заједницу и учи се адекватном извођењу социјалних улога које јој се додељују одрастањем. У самом корену социјализације стоји родна неједнакост и издиференцираност полних уло-

га. У патријархалном систему различито су дефинисани културни обрасци који се односе на дечаке и девојчице, односно мушкарце и жене. Културолошки очекиване мушке улоге су: син (*деџе, син, назл'ија, јединац, бир*), ученик (*и'ак, двојкаш, њофџоравац, букварац, ч'асословац, њсалиџирац, основац, богословац*), супруг (*муж, домаш'ин, гостодар*), отац (*баба, оџац, џаџико, џаџа, баџа, баџка*), старатељ (*васија*), радник (занатлија, трговац, службено лице и сл.), војник, домаћин, пријатељ; а женске: ћерка (*ч'ерка, девојка, ч'ера, ч'ерч'ица, девојкица, девојч'е, девојч'енце*), невеста (*снаа, невесџа, младаневесџа, нуса, нуска, и'ел'ина*), супруга (*жена, домаш'ица, везме*), мајка (*маџи, мајка, мона, нана, дада, мајкица, маџереџина*), свекрва (*свекрва, свекрвич'е*), баба (*баба, мајка, мајч'ица, дада, нана, сџара, бајч'е, нанка, нанч'е*). „Родне улоге проистичу из поделе рада између мушкараца и жена, а затим обухватају нормативне процесе којима се, другим људима, преносе очекивања на основу пола“ (Жунић 2012: 284). Традиционална породица је најмоћнији трансфер културе, жижна тачка генерацијског преношења порука о одговарајућим улогама мушкарца и жене и средиште критичког вредновања друштвено (не)прихватљивог понашања. Номинације детерминисане улогом у породици чине нуклеус групе и конститутивни су елементи језгра лексичко-семантичког поља.

Ставови и уверења о подели улога конструкција су патријархалног поретка, историјски високо контекстуализована. У друштвеној пракси и идеолошкој свести Призренаца дубоко су уграђени дискриминаторни ставови, на основу којих се афирмишу пожељни стилови понашања и обликује препознатљив модел скромне, подређене, тихе, брижне, нежне, пожртвоване женске особе и јаког, ауторитативног, предузимљивог, заштитничког, агресивног мушкарца. Културни стереотипи испољавају се у семантичком садржају номинационих јединица као фонски чиниоци значењске структуре. Расподела лексичког материјала и математички однос гендерно супротстављених елемената показује доминацију именица мушког рода у аспектима јавног ангажовања и одржавању социјалних контаката (*другар, њријаџел', другар / њријаџел' до главе, мик, орџак, коџиџа, куџџ миџџерија, јолџ'ија, калауз, гост, мисафир, џангъл-мисафир, свеџогар, насџојник, дауџ'ија, карадауџ'ија, дужник, дорзан, ч'ефил'*, према *другач'ка, другарица, коџиџка, миџџерика, дауџ'ика*). Састав лексичко-семантичке групе указује на динамичан чаршијски начин живота Призренаца и сужени распон друштвених активности Призренки, док дубља творбено-значењска анализа чланова скупа реконструира законитости, убеђења и вредности патријархалног призренског човека који показују амплитуду социјалног деловања мушкараца и жена. Дужности жене просторно су ограничене на кућу, а друштвени односи сведени на породични круг. У тим думетима жена је инфериорно и вредно испуњавала наметнуте задатке и

функције, играјући унапред одређене улоге. Потпуну статусну инверзију жена доживљава једино у обредним ритуалима, где добија истакнуто место (*младаневесџа, свекрва, момковица, кума, деверовица, мисиџика, аберица, ашџика, додолица, лазарица*). Узвишени ритуални статус жене могућ је само у зони лиминалности и *communitas*-а, након чега се враћа у реални поредак и заузима позицију која јој родно припада у друштвеној структури. Комплементарност улога аутоматски намеће реципроцитет на плану лексичко-семантичке парадигме, што је оствариво у доменима друштвеног деловања где се очекује мушко-женска релациона узајамност. Такви чланови међусобно се потпуно супротстављају, градећи парове правих антонима (*муж, домаш'ин, госџодар / жена, домаш'ица везме; младожења / младаневесџа, манесџа млада; свекър / свекрва; момак / момковица; кум / кумица, девер / деверовица*). Строга супротстављеност антонимских парова често је ублажена или потпуно неутралисана симетријом односа, па је најзаступљенији тип лексичке везе у овој групи релациона опозиција или конверзија (*баба, оџаџ, џаџико / маџи, мајка, мона, нана, дада, мајџица; деда, дедџина, сџари / баба, мајка, мајч'ица, дада, нана, сџара, бајч'е, нанка, нанч'е; баба, оџаџ / ч'ерка / девојка; маџи, мајка / деџе, син; деда / унука; баба / унук; оч'у / џасџорџиња; учџиел' / џ'ак; бакал, бакал'ин бакалџ'ица / куџџ, миџиџериџа, миџиџериџа; докџор, еч'им / болџик, болџица; домаш'ин, домаш'ица / гос, мисаџир, госџинџа; дужџик / дорџан, ч'еџил'*).

Концепт социјалних улога је хетероген и неупоредиво је шири од представљеног датом групом и сублимира елементе који семантички припадају категоријама социјалног статуса и професије, који у парадигми поља функционишу као посебне целине. Критеријумска обележја социјалне марџације човека одредила су распоред утврђених чланова и њихову организацију у вертикално-хоризонталној констелацији лексичко-семантичког поља 'социјалне карактеристике човека'. Концентрични принцип груписања лексема задовољен је појмовном привлачношћу хиперсема 'професија', 'социјални статус' и 'социјална улога', које се и на идеоџрафској и на семантичкој равни међусобно пресецају у самом центру поља. Периферна кружна орбита додирује се са суседним зонама поља 'психичке карактеристике човека' у граничним тачкама психосоцијалне дескрипције (ЛСГ 'антисоцијална личност' и делимично ЛСГ 'правно прописана улога', ЛСГ 'улога врача'). Сложеност система социјалних улога и лексиколошки опис јединица које припадају овоме циклусу захтева интердисциплинарни методолошки приступ, који укључује етнолингвистичке, социолингвистичке, психоллингвистичке, лингвокултуролошке и когнитивистичке аспекте разматрања семантичког садржаја номинационог корпуса.

V. ЛСГ именица са хиперсемом 'родбински односи'

V. Посебан сегмент међуљудских односа који употпуњује социјални профил призренског човека и реконструише слику патријархалног призренског друштва јесте интерперсонална повезаност преко заједничког претка или ступањем у брак. Родбинске везе међу људима у хуманистичким наукама посматрају се као саставни део мреже социјалних односа, имају шири социјални значај, зависе од друштвене атмосфере и временског оквира у којем постоје (Ђорђевић 2001: 7). До почетка XX века сродство је у антропологији разматрано са становишта еволуционистичке теорије, која се темељи на идеји о сродничким односима као извору људске друштвености и културе (Ивановић 2010: 20). Овакав приступ одбачен је у научној парадигми XX века, али се аксиом да је сродство основни принцип друштвеног уређења и да представља основ социјалне организације дуго одржао, мењајући облике и добијајући различите интерпретације у новијој дисциплинарној историји, што је у великој мери зависило од теоријске оријентације антрополога и њиховог схватања појма сродства (Ивановић 2010: 20–21). Традиционално прихваћену класификацију Л. Х. Моргана, представника унилинеарног еволуционизма, засновану на аналитичким истраживањима племена северноамеричких Индијанаца, која разликује шест образаца сродства и прави дистинкцију између дескриптивних (вертикалних) и класификаторних (линеарних) сродничких терминолошких система⁴²¹, оспорава амерички лингвиста А. Л. Кребер, уводећи нове категорије преко којих је могуће описати терминологију сродства у свим језицима.⁴²² Уплив лингвистичких метода у антрополошку теорију

⁴²¹ Л. Х. Морган, који је извео први преглед родбинске терминологије, систем крвног сродства тумачи преко брачних односа, при чему је ego (појединац) у центру круга или групе сродника, од ког се рачуна степен сродства. У вертикалној узлазној линији су његов отац, деда, а у силазној деца и њихови потомци. Са бочних страна налазе се брат, сестра и њихови потомци. Морган разликује шест прототипичних сродничких система, названих по друштвима у којима се срећу: хавајски, ескимски, ирокешки, кроу, омаха и судански. Индоевропски породични систем Морган квалификује као дескриптивни, јер се бочни сродници описују понављањем или комбинацијом истих термина или дескриптивним фразама, а за разликовање степена крвног сродства користи се посесивни генитив (Парсонс, Шилс и др. 1969).

⁴²² А. Л. Кребер полази са становишта да су називи родбинских односа одраз психологије, а не социологије, те да првенствено одражавају мишљење и схватање једног народа о сродству, и да су термини сродства превасходно лингвистичка и логичка појава. Он одбацује Морганову тврдњу о дескриптивним системима, аргументујући свој став тезом да је сваки језик класификаторан, па самим тим и језик сродства (Горуновић 2009: 23–24). Како би се избегле произвољности и субјективна гледишта, Кребер предлаже осам нових, начелних принципа, који би изучавању сродничких система дали егзактнију основу: 1. разлика између истих или различитих генерација; 2. разлика између линеарних и бочних сродника; 3. разлика у годинама старости једне генерације; 4. пол сродника; 4. пол особе преко које постоји

посебно је изражајан у поимању структуре родбинских односа К. Леви-Строса, који прихвата фонетски структурализам Н. Трубецког и принципе семиотичке лингвистике Ф. де Сосира, сагледавајући сроднички систем кроз односе као базичне структурне елементе и откривајући њихово релационо значење (Горуновић 2009: 25).⁴²³ Од седамдесетих година прошлог века долази до промена у статусу, обиму, теоријским и епистемолошким претпоставкама на којима су конструисане студије сродства у савременој антропологији (Ивановић 2008: 108), које се углавном заснивају на критици формалистичких и структуралистичких приступа родбинским односима, али без постулирања опште теорије сродства.

Словенске лингвистичке концепције сродничке терминологије полазе од класичних антрополошких поставки родбинских односа, које разликују крвно сродство и сродство настало склапањем брака, и у оквиру крвног сродства линеарну и колатералну линију. Терминосистем сродства у руском језику сагледава се у интердисциплинарном кључу, почев од фундаменталног испитивања историје словенских термина сродства О. Н. Трубачова (Трубачев 1959). Лексичке реалије посматрају се не само као језичке чињенице, већ као записи древне словенске прошлости, која задире до индоевропског матријархата. Пратећи развој родбинских веза и анализирајући називе за сроднике у контексту етнолингвистике и фолклористике, Трубачов закључује да је словенски терминологски систем сродства дескриптиван, да је далеко од класификаторног система Индоевропљана и етимолошки расветљава бројне термине. Систематско инвентарисање термина родбинских односа у руском стандардном језику започело је непосредно након Трубачове монографије (Моисеев 1963), а модерна синхронистичка елаборација феномена сродства и родбинске терминологије антропоцентрички је оријентисана. У етнолингвистичкој перспективи категорију сродства посматра С. М. Толстаја, која предлаже два главна плана у приступу овој проблематици. Први се тиче тројачке форме израза и њихових скривених смислова – језичке, фолклорне и ритуалне, на основу које се може реконструисати семантика, симболика и аксеологија сродства. Други план подразумева прилаз сродничким односима са аспекта њихове искоришћености

сродство; 5. разлика крвних сродника од сродника преко брачне везе; 8. услов да особа преко које иде сродство још увек постоји (према Бјелетић 1994: 199–2000).

⁴²³ К. Леви-Строс сродство тумачи као систем значења, систем односа, а не превасходно као облик друштвене организације, при чему примарни однос није природна веза по крви, већ друштвено конструисана веза између мушкарца и жене. Оваквим ставом изнетим у делу *Елементарне структуре сродства* (1958) супротставио се важећој британској структурно-функционалистичкој теорији родова (lineage theory), која заступа начело сродства у организацији примарних друштава сродства и првенство даје линеарном односу између сродника (деда – отац – унук), док су латерарни односи (муж – жена, брат – сестра) мање релевантни (Горуновић 2009: 25).

у језику и култури. И кад се полази од форме, од видова родбинских веза, ритуала повезаних са категоријом сродства и кад се језик сродства посматра као код, могуће је добити информацију о садржају самог концепта сродства, његових релевантних параметара и карактеристика, његовог поимања у сазнању носилаца традиционалне културе (Голстая 2009). Лингвокултурна димензија концепта сродства испољена је у низу радова новије генерације руских лингвиста, који се баве типолошким и компаративним истраживањима концепта сродства и његове језичке репрезентације у различитим културама (Близнюк 2009; Железнава 2009; Лихачова 2011; Шайхуллин 2012; Попова, Головин 2012; Головин 2014). Когнитивни правац повезан је са проучавањем и описивањем ментално-језичког концепта сродства и његове слојевите структуре (Бурыкин 2000; Оздоева 2007; Кошелева 2009; Качинская 2011; Николенко 2012; Обвинцева 2013). Дијалектолошко истраживање родбинских односа на македонском говорном подручју и њихову интерпретацију у словенском и балканистичком кључу спровела је Е. Стоевска Денчова (Стоевска Денчова 2009). Бугарска научна теорија богата је радовима посвећеним терминологији крвног и социјалног сродства. На лингвистичком представљању бугарског сродничког система радиле су И. Георгиева, Д. Москова и Л. Радева седамдесетих година прошлог века и у низу заједничких радова уобличиле модел презентовања стандардне и дијалекатске (родопске) терминологије крвног сродства (Георгиева, Москова, Радева 1971, 1972, 1973, 1976). Ова и наредна деценија изузетно су продуктиван период у изучавању родбинских односа у Бугарској, када су објављени бројни радови о етнографској семантици сродничких термина (Москова, Радева 1972), о терминима насталим склапањем брака (Русинова 1976), о историји бугарске родбинске терминологије (А. Даскалова, Б. Велчева 1982), о пореклу народних рођачких назива (Гълъбов 1986) и њиховој употреби (Георгиева 1886), о утицају несловенских језика на словенску терминологију сродства (Б. Марков 1988), као и неколики број текстова о значењу и ареалној распрострањености појединих термина (Иванова 1970; Младенов 1971; Кандева, Радева 1977; Киш 1977).

Терминолошки систем сродства на српском језичком простору представљен је у публикацијама М. Бјелетић *Родбинска терминологија код Срба у Румунији* (1990), *Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику* (1994), *Турцизми у српскохрватској терминологији сродства* (1995) и у радовима И. Рањеловић *Лексика родбинских односа села Нишевица* (1995) и М. Петровић Савић *Терминологија родбинских односа насталих склапањем брака (обласи Рађевина)* (2011). С обзиром на то да су побројани текстови наменски писани за потребе зборника у којима су објављени и да су због тога и обимом ограничени, не доносе целовит приказ родбинских одно-

са и не нуде општи модел структурирања знакових јединица језика овога типа. Међутим, сваки од наведених аутора дао је свој допринос лексичко-семантичкој организацији овог комплексног терминосистема, који ни са становишта традиционалне српске етнологије није до краја теоријски разрађен и представљен као интегрална мрежа у дијахронијској и синхронијској перспективи.⁴²⁴ Српскохрватску терминологију крвног сродства М. Бјелетић условно посматра као јединствен систем, у чијем се опису могу применити првих шест Креберових универзалних принципа. Називе разврстава у две групе: а) номинациони термини (полази од десигната и испитује каквим се јединицама именује) и б) термини за обраћање (који посебно одражавају трећи Креберов принцип – разлику у узрасту у оквиру истог поколења) (Бјелетић 1994: 199–200). Класификацију спроводену на српскохрватској дијалекатској грађи касније допуњује семантичком анализом турцизама (Бјелетић 1995). Исту поделу примењује М. Петровић Савић али на корпусу терминологије родбинских односа насталих склапањем брака. На материјалу територијално лоцираном на област Рађевине ауторка прати линију породичних односа из угла младе, младожење и њихових родитеља и семантички их диференцира (М. Петровић Савић 2011).

Традиционална призренска проширена породица и типови веза међу сродницима у различитом степену сродства формирају разгранату мрежу родбинских односа мапирану на језичкој слици Призренаца у виду сложеног, компактног, стабилног и уређеног система знакових јединица, које са синхроног аспекта формирају архаичну дијалекатску сродничку терминологију, а у дијахроној перспективи реализују патријархалну идеју сродства великим бројем лексема које припадају општем вокабулару. Обимом семантичког пространства 'родбински односи' захваћен је актуелни систем генетички, гендерно, узрасно и правно дефинисаних односа међу људима који су подржани од стране друштва и представљају својеврсни вид интерперсоналних интеракција у конкретној средини. Чврсте сродничке везе и јасна систематичност родбинских односа, фиксирани у социјалној пракси призренских Срба, одраз су вишевековног духовног наслеђа на косовско-метохијском ареалу и представљају специфичан модел комбиновања индоевропске, словенске и несловенске културне традиције. У сродничком коду Призренаца разликују се крвно и некрвно (афинално) сродство, према томе да ли се сродничка веза заснива на биолошким или социјалним параметрима. Крвно сродство настаје рођењем и представља природну везу између два или више лица у директној (*linea recta*) или побочној линији (*linea colateralis*). Низ сродника по крви који проистичу један од другог припадају правој, директној линији сродства, која

⁴²⁴ Истраживању сродства у српској етнологији приступало се углавном у оквиру проучавања породице и брака у фокусу сеоске и традиционалне средине (Ђорђевић 2001: 7).

може бити усходна (од потомка ка прецима) и нисходна (од претка ка потомцима). Особе које потичу од заједничког претка налазе се у колатералном, побочном сродству, које се разликује по ступњу колатералности (по колену) и рачуна се билинеарно (и по очевој и по мајчиној линији). Односи који настају склапањем брака између једног брачног партнера и крвних сродника другог брачног партнера означавају се као некрвно сродство или сродство по тазбини (*affinitas*). Српски сроднички систем познаје још једну врсту некрвног сродничког односа које настаје правним путем, а то је грађанско сродство (адоптивно или сродство по усвојењу). Православна црква признаје кумство као врсту духовног сродство, насталу чином крштења између онога који се крсти и његовог духовног оца (кума). Сродство се у овом случају успоставља ритуалном функцијом и има обредни карактер, као и сви типови веза настали променом статуса. Природа и структура родбинских односа детерминисала је формирање специфичаног система ознака за сроднике у призренском идиому, где се као једрени експоненти јављају лексеме са општом семантиком „онај / она који / која је с неким у родбинској вези“ – *роџ'ак / роџ'ака, свој*⁴²⁵.

Зар не мо́же да на́ци 'е никога роџ'ака да му ѿмо́гне? – Роџ'аци су, не́су бра́ч'а.

Беше ми до́шла ни́ка Борки́на роџ'ака.

Ем ѿи је сво́ја, ем је невол'ни́ца, себа́и је да гу ѿмо́гнеши кол'и́ко мо́ш. – Със своје́га једи и ѿи, а́ма не́мај никакџв а́лши-вѣреш.

Збирно значење „родбина“ реализују синоними *роџ, роџ родѣни, својшиѿина, кабил'е, фара*, којима се на периферији придружују лексеме *ло́за, коѿи́ло* и *ѿо́јас*, где се својим значењем „сој, племе, порекло“ укрштају са апстрахованом релационом компонентом 'родбинска веза, сродство', присутном у садржају јединица синонимског реда.⁴²⁶

Овај бо́ја од ро́да ѿе двáл'а.

Роџ родѣни смо, сѿрич'евич'и смо.

Својшиѿина су о́ни.

⁴²⁵ Поименичењем придев *свој* постаје једрени члан лексичко-семантичке групе са хиперсемом 'родбински односи' и архисемом 'човек'. Изван ове семантичке поделе остају придеви *својан, својил'ив, бл'изън* (*Бл'изна му је она, не́су дол'еко. – Със ѿоѿ-Манеѿна су ѿобл'изни зе със Крсиѿу берберина. – Бл'изно гу је ѿоѿ девојч'е, а́да сесѿрич'њино гу је. – Не́съм зна́ла ч'и ѿи је ѿоѿ-Мане ѿа́ко бл'изън*) и прилог *бл'изо* (*Бл'изо су о́ни, не́су дол'еко, сѿрич'евич'и су. – Със ѿоѿ-Манеѿна су ѿо бл'изо зе със Крсиѿу. – Не́съм зна́ла ч'и су ѿа́ко бл'изо њи́ две*), који изражавају близак степен крвног сродства.

⁴²⁶ Метафором којом се у Призрену маркира особа без блиских сродника *суокр'ла* (*Осѿаде сам ка суокр'ла*) изнесен је став колектива о важности родбинских веза за здраво функционисање појединца, породице и шире заједнице.

И ми и Дрнайџоџци јено смо кабил'е, сви смо Ч'емерикџоџци. – Кабил'е л'и му његово. – Јено кабил'е су њи. – Кабил'е му се у гасило, дабогда.

Реч'е ња ме ѡрвари, е ф'ару л'и му његову л'жл'аву. – Циганска ф'ара. – И Сима Пуч'а је од њине ф'аре. – Њинејзи ф'аре душа и свейи ги је да глџи'еф ѡуи у коску.

Таква ги је лџа.

Маниџашко коџило.

Мане и Миџа су сџрич'евич'и, ама ѡреч'и ѡјас.

Потомци једне лозе означени су заједничким именом *симсил'е*.

Симсил'е л'и му његово. – Ч'емерикџоџско симсил'е.

Блиска веза међу сродницима наглашава се односом *сџричевич'и*, којем се конфронтира лексикализација за особе у даљем сродству *џ'џви*.

Бл'џо су њи, несу дол'еко, сџрич'евич'и су.

Несу ни сџрич'евич'и, џ'џви су њи.

Денотативна макрокомпонента 'родбински односи' разбија се на четири семантичке компоненте, које се појављују у функцији доминантних и надређених сема лексичко-семантичких подгрупа:

1. ЛСПГ 'крвно сродство',
2. ЛСПГ 'тазбинско сродство',
3. ЛСПГ 'адоптивно сродство',
4. ЛСПГ 'духовно сродство'.

Конституенти групе реализују садржај концепта *родбински односи*, у чијем је језгру концепт породице, представљен преко категорије социјалних улога. У доменима праве линије сродства и сродства насталог усвојењем ЛСГ 'родбински односи' поклапа се са ЛСПГ 'улога у примарној породици', а у сегменту тазбинског сродства укршта са појединим елементима ЛСМГ 'учесник у свадбеном обреду'. Вишеструке породичне улоге и фамилијарне позиције које особа стиче рођењем или склапањем брака институционализоване су као родбинске и породично-брачне везе и представљају динамичну мрежу социјалних односа на којој се темељи функционисање традиционално уређеног друштва. Паралелно са друштвеним развојем сродничка номенклатура се усложњавала, тако да је призренски терминосистем родбинских веза историјски, генетички и културни одраз патријархалног поретка. Законитости и еволуција традиционалног уређења могу се посматрати кроз призму структурне организације сродничког система, који је неодвојив од реалних друштвених односа. Терминологија сродства устројена је на принципу релационе опозиције и обухвата класификационе термине којима су номиновани сродници различитих линија и ступњева сродства. Јединице граде специфичан семантички однос који се заснива на реципроцитету и симетрији ванјезичких релација, при чему класификација прототипичних конверзива задовољава начело парне номинације.

V. 1. ЛСПГ 'крвно сродство'

V. 1. Лица која су потомци заједничког претка биолошки су повезана и налазе се у крвном сродству. Консангвинитет или когнатско сродство као антрополошка аналитичка категорија подразумева сроднике с којима его (референт на линији сродства у односу на којег се одређује родбински однос) дели исту крв, а „преношење и деоба крви“ рачуна се и по очевој и по мајчиној линији.⁴²⁷ Према томе да ли су преци и потомци крвно повезани правом или побочном линијом, разликују се директно и колатерално сродство. Генеза повезаности међу сродницима изражава се преко степена крвнородничке везе, односно коленима.⁴²⁸ Екстралингвистички параметри регулишу семантичко модулирање лексема унутар подгрупе и синтетишу јединице у одговарајуће целине. Универзална формула гранања родбинских односа детерминише лексичко-семантичку структуру подгрупе 'крвно сродство', која се вертикално рачва у две микрогрупе 'сродник у директној линији' и 'сродник у побочној линији'.

V. 1. 1. ЛСМГ 'сродник у директној линији'

V. 1. 1. Микрогрупа 'сродник у директној линији' интегрише лексичке ознаке за лица која воде порекло једно од другог у правој лози и може се двојако посматрати – од родоначелника ка потомцима (силазна линија) и од најмлађег потомка ка прецима (узлазна линија). Степен сродства заснива се на цивилном рачунању које потиче из римског права и одређује се по броју рођења (*quod generationem, tot gradus*). Праволинијски сродници разматрани су у категорији социјалних улога, с обзиром на њихов истакнути положај у примарној групи, односно у проширеној традиционалној породици. У овом сегменту социјалне карактеризације човека значење термина подвргавамо једној од метајезичких варијаната компоненцијалне анализе, методи популарној у проучавању садржинског плана родбинске терминологије у руској науци (Рыкин 2009; Близнюк 2009 Федорова 2012). Структурно рачлањивање значења родбинских односа табеларно је приказано по параметрима који дефинишу крвно сродство у правој линији, тј. денотативним компонентама које учествују у формирању семског састава и конструисању семантике лексема са хиперсемом 'сродник у директној линији'. Конотативни аспект значења презентован је експресивно-емоционалном компонентом која има векторну, позитивну и негативну усмереност.

⁴²⁷ У савременој антропологији одбачен је традиционални концепт родбинских односа и теорија по којој се сродство успоставља једино путем крвне везе (Ивановић 2010: 20).

⁴²⁸ О деловима тела као ознакама сродства пише М. Бјелетић у раду *Кости кости* (Бјелетић 1999).

сродник у директној линији	пол		степен сродства			линија сродства		експресивно- емоционална компонента	
	м	ж	I	II	III	по оцу	по мајци	позитивна оцена	негативна оцена
<i>маји</i>									
<i>мајка</i>									
<i>мо̀на</i>									
<i>на̀на</i>		+	+					+	
<i>да̀да</i>								+	
<i>мајкѝца</i>								+	
<i>ма̀йерейѝна</i>									+
<i>ба̀ба</i>									
<i>сѝя̀ра</i>									
<i>мајка</i>								+	
<i>мајч'ѝца</i>								+	
<i>да̀да</i>		+		+		+	+	+	
<i>на̀на</i>								+	
<i>на̀нка</i>								+	
<i>на̀нч'е</i>								+	
<i>ба̀йч'е</i>								+	
<i>йраба̀ба</i>		+			+	+	+		

Суперкласа разликовног обележја из које се изводе остале, ниже класе семантичких црта код јединица за означавање крвног сродства јесу релациона обележја (\rightarrow родитељ / \leftarrow родитељ: деда – отац – унук; баба – мајка – ћерка). Релевантне денотативне компоненте за одређивање крвног сродства у правој лози су 'пол' и 'степен сродства', које имају дистинктивну функцију. Семантички параматар 'линија сродства' нема диференцијални карактер (преци и оца и мајке номинују се истим терминима), па самим тим не утиче на разграничавање односа и класификацију јединица у микрогрупи. Организација породичних улога у патријархалној заједници одражава се и на уређивање системских веза у терминосистему крвног сродства. Термини подлежу различитим лексичко-семантичким процесима с обзиром на функционалност остварену у испитиваном говору. На призренском ареалу испољава се тенденција ка полисемичности номинационих јединица, што

утиче на регулацију парадигматских односа у групи. До семантичких помака у кругу родбинских односа долази услед проширења значења, што је последица појмовне и логичке коинциденције улога и развијених емоционалних односа међу члановима породице (*мајка*, *мајчица*, *дада*, *нана*, *нанка* – мати, баба; *баба* – отац, деда; *бајџа*, *бајџика* – брат, отац). Вишезначност се у овој сфери остварује механизмом платисемије, којим су подједнако захваћени термини словенског порекла и позајмљенице. Семантичко ширење чешће је код термина који се користе у служби апелативности, тј. у контактної ситуацији која захтева директно обраћање, које углавном укључује емоционални однос млађег говорника према старијем саговорнику.

V. 1. 2. ЛСМГ 'сродник у побочној линији'

V. 1. 2. Микрогрупу 'сродник у побочној линији' образују називи крвних сродника који воде порекло од заједничког претка. Сродници у колатералној линији разграничавају се на основу семантичких параметара 'пол' ('мушки' / 'женски'), 'узраст' ('старији' / 'млађи' у односу на референта), 'степен сродства' ('друго', 'треће' и 'четврто колено'), 'линија сродства' ('по оцу', 'по мајци') и 'лице преко којег се сродство остварује' ('брат', 'сестра', 'стриц', 'ујак', 'тетка'). Критеријумска обележја су семе пола, степена сродства и линије сродства. Узрасна компонента битан је фактор у регулисању рођачких односа у истој генерацији, док је лице преко којег се остварује крвна веза важно за раздвајање сродника у четвртом колону. Конотативни семантички елементи присутни су код стилски маркираних изведеница насталих од неутралне основе.

V. 1. 2. 1. Синонимски ред са доминантом *брајџ* кореспондира са семемом „мушкарац другим лицима рођеним од истих родитеља“. Допунске компоненте 'од стрица / тетке / од ујака' ирелевантне су за призренски сродници терминосистем, јер постоје посебни термини за сроднике у четвртом степену. Назив за полубрата (консагвина или утерина) није истакнут у лексикону призренског идиома. Дистинктивно обележје 'старији узраст' функционално диференцира полисемичну номинациону јединицу *када*, чији се изворни дијалекатски формално-садржински модел реплицирао у сфери родбинске терминологије Призрена (тур. дијал. *kada* „тетка, старија сестра, старији брат“). Експресивно-емоционални семантички план лексема *бајџа* и *бајџика* има изражену сему интензитета. У конотативни аспект значења хипокористика *бајџа* и *бајџика* није уграђен само став субјекта говорења према брату, већ је импликовано колективно сазнање о истанчаној врсти емотивног

Табела 2. Компоненцијална анализа термина сродства у побочној линији

сродник у побочној линији	пол		узраст		степен сродства			линија сродства				лице преко којег се остварује сродство				експресивно- емоционална компонента				
	м	ж	старији	млађи	II	III	IV	по оцу	по мајци	брат	сестра	ујак	тетка	поз. оцена	нег- оцена					
<i>браћ</i>	+				+			+	+							+				
<i>баћа</i>																+				
<i>баћка</i>																+				
<i>када</i>																				
<i>сесира</i>		+			+											+				
<i>дада</i>			+																	
<i>када</i>			+																	
<i>ам'а</i>																				
<i>сирин</i>	+																			
<i>ч'ич'а</i>																				
<i>даја</i>	+																			
<i>дајка</i>																+				
<i>дајч'е</i>																+				
<i>ујак</i>																				
<i>ујко</i>																+				

односа брата и сестре и посебном месту које рођени брат заузима у систему колатералних сродника.⁴²⁹

Благо си га њебе със њвојега браџа, със њвоје крило. – И брач’у му њонавам . – Благо њебе, мори Маро, със њвоје брач’у, със њвоје крила.

Мене ми баџа ѡраџија свџлу, а маџере ѡаре и јен мафез. – Баџа ми је само мој. – Сџл’ела сџм ч’араџе мојему баџе.

Писаја ни баџика Сава.

V. 1. 2. 2. Прасловенском термину крвног сродства *сесџра* (прасл. **sestra*) који реализује значење „женска особа другим лицима рођеним од истих родитеља или само од једног“ придружују се номинационе ознаке *дада* и *када*, са додатним семантичким знаком ’старија (сестра)’. Сема узраста дистинктивна је црта у оквиру истог поколења у истој линији сродства. Интерпретација семантичког садржаја лексеме *сесџра*, преко које су дефинисани њени синоними, укључује и елементе полуродног сродства (сестра по мајци или по оцу). Из семантичког садржаја чланова овога реда искључена је компонента субјективне оцене.

Сесџра браџу говорџе, сесџра браџа укљџаџе (нар. песма) – Пуџиџи мене, Шар-џланино, ѡмам сесџру ѡџо ме жџл’и (нар. песма) – Добра сесџра лоџу удава, лоџа сесџра добру задржџава (нар. изрека). – Сесџра гу је, сирџиџе, скрџз бездуџна. – Пола годџне сесџре бџло (Реметић 1996: 461).

А: Дџ си бџла, мори Вџдо? Б: Бџла сџм у даде на гџсџе. – Однесџ веј ч’араџе дада-Даре.

V. 1. 2. 3. Бочна линија у трећем колелу презентује релацију очев / мајчин брат / сестра – его. Референт из чије се позиције одређује сродничка веза је братово, односно сестрино дете, у односу на које се разграничава блиски крвни сродник са очеве или мајчине стране.

V. 1. 2. 3. 1. Очев брат означава се функционалним синонимима *џи’а*, *сџриџ** и *ч’ич’а**.

Ада, џи’а му је. – џи’а ми куџија муџику. – Коџу даде, џи’е л’и? – Шџџо ч’џниџи, џи’о, како си? – џи’џвџи му су. – Одвоџа се од џи’џвџи, узџја џк, ѡа искџч’џја на сџм себе. – Пеџџиџу џи’џвџе ѡма.

Сџриџ ми је ѡмаџсџор (Реметић 1996: 479).

У Чемериџићевом лексикону евидентирана је једино лексичка ознака *џи’а*, што указује на фреквентност турске номинаџије у говорном чину, која је потиснула из колоквијалне употребе словенски термин *сџриџ*. Порекло обе турске речи је недовољно јасно. У турским етимолошким изворима потврђен је дијалекатски облик *асо* од *аџа* „рођак“, који је усвојен и

⁴²⁹ У Призрену се сматра да је брат сестри крило, односно њена заштита и њен понос. У вези са тим важи табу да жена која има брата (брађу) не сме јести живинско крило, како не би изазвала злу коб и остала без брата (*да не гу се искрџи крило*), свог ослонца и заштитника (Чемериџић).

адаптиран у покрајинском српском говору, док Шкаљић претпоставља да се ради о домаћем хипокористичком формираном од именице *амица* „стриц“ (Škaljić 1966: 71; Петровић 2012: 56). Распоред значења у полисемантичкој структури лексичке јединице *аи’а* креће од суженог семантичког фокуса „стриц, чика“, преко ширења опсега на мушке крвне сроднике у разгранатој патријархалној породици или братству, до неутралисања рођачке везе и потпуне родбинске десемантизације „старији мушкарац“. Код лексеме *ч’ич’а* значењска перспективизација иде у супротном правцу, од опште „старији човек“ ка конкретној, термилошкој реализацији „стриц“. Код ове ознаке интересантно је разилажење са аутохтоном семантиком (тур. *çiçe* „тетка, старија сестра“) и искорак из сродничке базе. Према наводима М. Бјелетић, у српскохрватском језику јавља се усамљено турско дијалекатско значење „стриц“, које може бити индикативно за коначно утврђивање етимологије ове речи (Бјелетић 1995: 207), које се потом пренело на сваког старијег човека и денотацију усмерило изван сфере родбинских односа. Номинациона ознака *ч’ич’а* није својствена аутентичном говору старих Призренаца, већ је накнадно инфилтрирана у призренски рођачки термилошки систем, где термин *аи’а* оствује апсолутну прагматичку доминацију.

V. 1. 2. 3. 2. Мушки сродник по мајчиној линији у трећем колону је ујак, номинован једнозначним синонимима еквивалентим семема „мајчин брат“ – *даја, дајка, дајч’е, ујац, ујко,*

Даја ми је мој. – А цел’ива л’и рuku даје? – Дајо, дома ли је ујна-Цава.

Дајка-Стефан те изражија. – Каза л’и дајка-Симе твој што ти реко? – У дајке л’и си била, мори? – Поздрави му се твојему дајке. – Од дајковци ни остиде сал дајка-Стефан. – О[д] теј дајкофце сал добро видел’е и њи две, а и мајти ги. – Такве дајкофци не се наодиф.

Наш аца-Душан бија дајч’е Душану алка-Ванкиному. – А твојему дајч’еиу не л’и вал’а да дадеш мицко симић, море прокудо? – Ене га, иде ти дајч’е. – Дајч’е ми је моје.

Неутралну номинациону вредност има адаптација турског назива *дауи*, односно његове дијалекатске варијанте усвојене у Призрену *дауо*, тако да се термин *даја* чистом денотативном семантиком намеће као стожер реда, али је функционално доминантнија хипокористична форма *дајка*. Разговорну фреквентност јединице *дајка* потврђује и множински облик *дајковци / дајкофци*, који се уопштио као плуралска форма неутралишући конотативну садржинску димензију сингулара. Употребљен у множини термин означава још једну врсту родбинске везе, денотира однос између синова брата и сестре. Експресивно-емоционална компонента експлицирана је у семантичко-творбеној структури деминутива и хипокористика *дајч’е*, чија је значењска изнијансираност условљена семом узраста. Експресивни суфикс *-ч’е* стилски маркира дериват и ограничава његову употребу на језичку ситуацију

када је говорник истих година као и објекат говорења, односно саговорник. Лексема *дајч'е* користи се са деминутивним значењем у околностима када је ујак вршњак са сестрином децом. Компонентом 'одрасло' деминуција се потиरे и у том случају преовладава конотативни семски комплекс који импликује блиску приврженост и снажну емотивну повезаност са мајчиним братом, што на функционално-стилском плану резултира фамилијарношћу у именовању и обраћању. Паралелно са речима турског порекла у призренском терминосистему родбинских односа егзистирају словенски термини *ујац* и *ујко*, у разговорном језику заступљени у далеко мањој мери. Моција изражена суфиксом *-џ* (према *сџириџ*) карактерише косовско-метохијски ареал у дијакронијској перспективи (Елезовић II: 384), док актуелно стање на терену показује да се уједначио лик на *-ак* – *ујак* (СДА, Букумирић 2012: 628), који остаје у сенци функционално супериорнијег семантичког и деривационог дублета *ујко*.

V. 1. 2. 3. 3. Дистинкцијом по семи пола у трећем степену сродства конституише се синонимски ред са суперординарним појмом 'очева или мајчина сестра' – *џејџка*, *када*, *алка* и *џеза*.

Дошла ни алка. – У алке л'и си била, мори Росо? – Однеси, ама дај у рџке само алке и никоу дрџому.

Теза-Мага ми џзе анџерич'е. – Теза ми кујџла амберџку. – Сџс џезу искоч'џла на сокак.

Лексички паралелизам у овој номинационој сфери последица је позајмљивања речи истог или сличног садржаја из турске терминологије сродства и њиховог семантичког прилагођавања домаћем систему. Најчешће су преузете фонетске, морфолошке и семантичке дијалекатске варијанте, које у говору примаоцу нису претрпеле битније трансформације, као што је случај са турским дијалектизмом *kada* „тетка, старија сестра, старији брат“, који је у истом облику и са непромењеном полисемантичком структуром опстао у призренском говору. Примарним значењем турцизам одговара прасловенском рођачком термину *џејџка* и функционално му конкурише као равноправни семантички еквивалент, који, ипак, остаје у прагматичком статусу језичке резерве. Процеси интерференције са језицима у контакту и механизми лексичко-семантичког позајмљивања доводе до акумулације терминолошких јединица и усложњавања парадигматских односа међу њима, што се рефлектује на системност укупног речничког фонда. Језичка резултанта оријенталног културног утицаја огледа се у нарушавању типичне хипонимије у саставу скупа са доминантом *џејџка*, која значењем „очева или мајчина сестра“ из кохипонимског положаја прелази у позицију хиперонима у односу на ознаке *алка* и *џеза*, које се могу третирати као њени подређени чланови. Диференцијација се успоставља на нивоу семантичког параметра 'линија сродства' – *алка* (тур. *hala*) „очева сестра“, *џеза* (тур. дијал. *teze*)

„мајчина сестра“. Разграничавање између тетке по оцу и тетке по мајци, које није својствено словенској терминологији, усвојено је из турског језика увођењем посебних назива за оба денотата, чиме је испоштован принцип симетричности који иначе важи у сегменту бочног сродства.⁴³⁰ Облик *алка* у призренском говору формиран је по аналогiji са *џејка*⁴³¹, док се термин *џеза* уклопио у домаћи модел женске номенклатуре. Турски термини преузели су потпуну доминацију у разговорном дискурсу урбаног идиома.

V. 1. 2. 4. Код треће лозе бочног сродства чува се разликовање у именовању братовог и сестриног детета, чему се додаје дистинктивно обележје 'пол' као релевантни елемент номинације, изражен нормалном моцијом. У рашчлањивању ове скупине термина актуелан је параметар 'лице преко којег се остварује сродство'. Укрштањем компонената 'брат', 'сестра', 'син', 'кћи' добија се микросистем назива који вербализују појмовну вредност 'братово / сестрино дете у односу на другу браћу и сестре'.

V. 1. 2. 4. 1. Братов син, синовац, у Призрену је *брајанац*.

Брајанац ми је. – Зајросила се за брајанца ми. – Ти, брајанцу мој, да се узнеш у џамеј.

Спецификација у крвном сродству остварује се изведеницом добијеном помоћу деминутивног суфикса *-ац*, преко хипокорика на *-ан* (*брајан*) (Skok I: 200), сачуваног само у служби творбене основе.

V. 1. 2. 4. 2. Братова кћи денотирана је јединицом *брајаница*.

Брајаница му је. – Ако сџ даља, даља сџ мојејзи брајанице, џуу'о му не.

Моцијски пар *брајанац – брајаница* одражава регуларност творбеног принципа који почива на корелацији форманата *-ац / -ица*.

V. 1. 2. 4. 3. Сестрин син обележен је термином *сесџрич'ич'*.

Удала се за мојега сесџрич'ич'а. – Моји сесџричичи бојл'ије.

Према објашњењу П. Скока назив за сестрино мушко дете долази од хипокористика *сесџрица*, чијој се основи додаје деминутивни творбени формант *-ић* (Skok III: 226), у призренском говору *-ич'*. Експресивност садржана и у основи и у наставку потиснута је у дубље слојеве семантичког садржаја, замагљена номинационом функцијом термина и његовом позицијом у систему сродничке терминологије. Емоционална микрокомпонента иманентна је импликационој структури и са перферије делује као скривени семантички елемент који се актуелизира у одговарајућем контексту, у комуникативној ситуацији чија је позадина емотивно обојена.

⁴³⁰ М. Бјелетић наводи руски извор по којем су Стари Словени имали појединачне називе за ову врсту сродничке везе, чиме се може објаснити диференцијација у неким бугарским говорима (Бјелетић 1994: 202).

⁴³¹ Термин *џејка* настао је проширењем дечијег редуликованог корена типа *џьџь-* са превојем *е* (*џејка*), који је у прасловенском периоду развоја језика активно учествовао у деминацији сродства (*џајка*) (Skok III: 446–447).

V. 1. 2. 4. 4. Кћи једне сестре у односу на другу браћу и сестре именује се језичким знаком *сесѝрич'ња*.

Ўзе сесѝрич'њу и доведе гу дома. – Ружѝца и Сѝана гу су сесѝрич'ње.

Фемининум је придевска изведеница на *-ѝн* од деминутива *сесѝрица* (Skok III: 226), која је фонетским процесима у Призрену добила коначан лик *сесѝрич'ња*.

V. 1. 2. 5. Четвртим степеном сродства повезана су деца браће и сестара. Релациони однос остварују преко рођака посредника (тетке, стрица, ујака) и у зависности од овог параметра рачуна се сродничка линија (по мајци, по оцу). Призренски терминосистем чува разграничења у именовану бочних сродника у четвртном колену и презентује класификационе термине који имају дескриптивну идеографску вредност 'брат / сестра од стрица', 'брат / сестра од ујака', 'брат / сестра од тетке'. У овом домену родбинских веза у српским говорима преовлађује описни модел, док у Призрену и за четврту лозу важе номинациони и организациони принципи којима подлежу остали чланови лексичко-семантичке групе.

V. 1. 2. 5. 1. У функцији референта (ега) према којем се процењује рођачка релација појављује се син једног брата и сигнификује се његова крвна веза са децом другог брата. Битне семантичке ознаке које улазе у састав идеографске структуре и појмовно диференцирају брата од стрица – 'мушка особа', 'исто поколење', 'четврти степен сродства', 'линија сродства по оцу', сведене су на семантички опис „брат од стрица“ и вербализоване термином *сѝрич'ѝвич'*.

Нѝсу ни сѝрич'ѝвич'и, аѝ'ѝвци су ѝни. – Сѝрич'ѝвич'ни је нѝи.

Значењска транспарентност компатибилна је са прозирном деривационом структуром назива *сѝрич'ѝвич'* (*сѝриц-* + *-ѝв* + *-ич'*). Коренска морфема указује на лице преко којег се сродство реализује (*сѝриц-*), творбена основа сугерише припадност (*сѝрич'ѝв-*), а творбени формант *-ич'*, који се уопштио у именима млађе генерације, садржи деминуцију која непосредно открива узраст објекта номинације.

V. 1. 2. 5. 2. Дистинктивна црта 'женско' разликовно је обележје термина *сѝрич'ѝвич'ња* „сестра од стрица, стричева кћи“.

V. 1. 2. 5. 3. Диференцијална сема 'од ујака' разједначава номинације рођака у истом колену и истој генерацији по параметру 'линија сродства'. За мушке сроднике са мајчине стране постоји заједнички назив *дајко'вци* / *дајко'фци*, којим се означава укрштени родбински однос између синова брата и синова сестре, који Чемерикић у лексикону дефинише семемом „браћа од ујака и тетке, родбинска веза између ујчевичића и теткичића“ (Чемерикић).

Дајко'фци су исѝѝна, ама се милу'јеф ка да су роѝ'ѝне брач'а.

Ујаков син егу је *дајкич'ич'* и *ујч'ѝвич'*.

Заѝросѝла се за мо'јега дајкич'ич'а Васи'а. – Близо су ѝни, дајкич'ич'и су.

Рабоїѿам със мојега ујч'евич'а.

Синонимски пар последица је напоредог егзистирања два експреси-ва различитог порекла, словенског *ујч'е* и османског *дајка*, који у призренском говору не деле исту судбину. На функционалном нивоу искоришћеност турцизма је неупоредиво већа у поређењу са употребом словенских термина, а висока фреквентност довела је до конотативне истрошености и релативне семантичке неутралности имена *дајка*. С друге стране, деминутивно-хипокорични облик *ујч'е* није посведочен у расположивој грађи, што намеће закључак да је експресив послужио само као мотивна реч за именовање ујаковог детета, што се уклапа у творбени модел примењен у овој номинационој категорији (деминутивна основа + *ич'*).

V. 1. 2. 5. 4. Диференцијацијом по полу издвајају се термини за сестру од ујака *дајкич'ња* и *ујч'евич'ња* / *ујч'евийња*.

Она му дооди дајкич'ња. – Нову ч'ел'енку ѿклонила својејзи дајкич'ње за свадбу.

Ујчевийња ми дошла.

У деривацији синонимског пара *дајкич'ња* и *ујч'евич'ња* испоштвана су основна начела важећег творбеног механизма за овај микроскуп – изражавање моције суфиксом *-ња* према маскулинуму на *-ич'*.

V. 1. 2. 5. 5. Даље разврставање родбинских термина у четвртом колону креће се по двострукој линији и у правцу полног разједначавања. С обзиром на то да Призренци праве појмовну дистинкцију између очеве и мајчине сестре и да разликују термине којима их језички обележавају, диференцијација у именовању њихове деце логичан је след оваквог класификационог модела. На првом дивергентном нивоу разрешава се полни идентитет сродника ('брат' / 'сестра'), на следећем се региструје семантичко раслојавање по параметру 'лице преко којег се сродство остварује' ('тетка'), а на трећем се потврђује линија сродства (очева сестра, мајчина сестра). Заједнички именитељ са значењем билатералног сродника је 'тетка', тако да су *шејкич'ич'* и *шејкич'ња* брат и сестра од тетке, и очеве и мајчине сестре. Разграничење у овом степену сродства је патрилинеарно, јер се посебним језичким знаком денотирају деца сестре у односу на децу њеног брата.

V. 1. 2. 5. 5. 1. Брат од тетке са очеве стране денотиран је терминолошким јединицом *алкич'ич'*.

Јован Аѿ'и Јованов му је Миѿе алкич'ич'. – *Сесѿра му је заѿросена за мојега алкич'ич'а.* – *Они му су алкич'ич'и.*

V. 1. 2. 5. 5. 2. Семемии „сестра од тетке, очеве сестре“ одговара вербална реализација *алкич'ња*.

Алкич'ња гу је. – Врайиѿла съм ѿрнек мојејзи алкич'ње.

Јединице *шејкич'ич'* и *алкич'ич'*, односно *шејкич'ња* и *алкич'ња* налазе се у дуплој парадигматској вези – кохипонимској и хиперо-хипонимској.

Наиме, члан са општијом семантиком (*ѿейкич'ич'*, *ѿейкич'ња*) истовремено се понаша и као блискозначница и као надређени лексички елемент (хипероним), јер у свом семантичком опсегу већ има садржано значење другог члана и може га заменити у контексту, док је употреба термина *алкич'ич'* и *алкич'ња* спецификована садржајем и имплицитно рефлектује сродничку доминантност очеве лозе у патријархално устројеном друштву.⁴³²

V. 2. ЛСПГ 'тазбинско сродство'

V. 2. Женидбом, односно удајом привремено се нарушава постојећа друштвена структура и успоставља нови поредак у патријархалној заједници. Институција брака детерминише преструктурирање фамилијарних релација и стварање сродничких веза које се могу реконструисати преко терминологије тазбинског сродства.⁴³³ Склапањем брака настају родбински односи између једног супружника и сродника другог брачног партнера и међу члановима њихових породица. Традиционална форма породично-брачних односа строго инсистира на поштовању хијерархије и уважавању родбинске повезаности. Начин живота и социјалног устројства породичних заједница у Призрену почетком XX века очитују се у терминсистему назива за афиналне рођаке. Инвентар термина којима је језички покривена мрежа сродника рефлектује уређеност социјалних односа у традиционалном друштву и важећу понашајну и комуникативну норму у оквиру проширене породице. Номинационим терминима диференцирају се родбинске везе стечене браком, док је семантички садржај термина за обраћање далеко комплекснији, јер одражава специфичне социо-културне моменте језичке заједнице. У њиховој садржинско-формалној структури утиснут је модел опхођења и ословљавања међу Призренцима, у који је транспонована морална и социјална дистанца у односу на старију генерацију и степен блискости са млађим рођацима. Ванјезичка стварност реперкусира на конотативном макроплану експресивно-емоционалним и стилско-функционалним елементима значења. Укрштање семантичких параметара даје изнијансирану диференцијацију, што усложњава и обогаћује призренску номенклатуру афиналних сродника, засновану на начелу вирилокалности, које карактерише патријархалну културу и дати историјско-социјални контекст. Хиперсемом 'тазбинско сродство' интегрисани су термини за именовање

⁴³² Проблем синонимности кохипонима теоријски није до краја разрешен, али је извесно да се кохипоними и релативни синоними понекад могу поистоветити (Драгићевић 2007: 297).

⁴³³ М. Петровић Савић опредељује се за термин својачко сродство (Петровић Савић 2011: 181). За означавање везе између родбине једног и другог супружника користимо устаљени термин у нашем породичном праву – тазбинско сродство. У раду овај термин може бити замењен синонимима афинално сродство, тазбина, својта, који се срећу у антрополошкој, етнолошкој, социолошкој и лингвистичкој литератури.

Табела 3. Компоненцијална анализа термина тазбинског сродства

тазбинско сродство	пол		узраст		лице преко којег се остварује сродство						експресивно-емоционална компонента	
	м	ж	старији	млађи	муж	жена	син	ћерка	отац	мајка	поз. оцена	нег. оцена
<i>свѣкар</i>	+		+		+							
<i>свекрѣа</i>		+	+		+							
<i>свекрѣиц'е</i>			+								+	
<i>дѣвер</i>	+		+		+							
<i>дѣверч'е</i>				+							+	
<i>браца</i>			+									
<i>јетѣрѣа</i>		+	+		+							
<i>јетѣ'а</i>			+									
<i>снаа</i>				+								
<i>дѣверч'ич'</i>	+			+	+							
<i>дѣверич'ња</i>		+		+	+							
<i>зѣва</i>		+	+		+							
<i>зѣвица</i>				+								+
<i>зѣвич'ич'</i>	+			+	+							
<i>зѣвич'ња</i>		+		+	+							
<i>сѣрина</i>		+			+							
<i>цаја</i>					+							
<i>ујна</i>		+			+							

тазбинско сродство	пол		узраст		лице преко којег се остварује сродство							експресивно- емоционална компонента	
	м	ж	старији	млађи	муж	жена	син	ћерка	отац	мајка	поз. оцена	нег. оцена	
<i>баба</i>	+		+			+							
<i>бабц'уш</i>													
<i>деда</i>													
<i>баба</i>		+	+			+							
<i>бабц'уша</i>													
<i>шурџа</i>	+					+							
<i>шурњџа</i>		+				+							
<i>свршња</i>		+				+							
<i>бац'анак</i>	+					+							
<i>шџин</i>	+					+							
<i>шџинч'е</i>													
<i>снаа</i>		+		+				+					
<i>зеџ</i>	+			+				+					
<i>ћрија</i>	+		+					+			+		
<i>ћрика</i>													
<i>ћријател'ица</i>		+	+					+					
<i>мач'еа</i>		+	+						+				
<i>очу</i>	+		+							+			
<i>ћасиџорак</i>	+			+		+							
<i>ћасиџоркиња</i>		+		+		+							

мушкарца и жене у новонасталим фамилијарним односима, мужевљевих рођака у односу на његову жену, жениних сродника у односу на њеног мужа и међусобног односа њихових родитеља. Симетричност родбинских односа насталих склапањем брака могуће је представити преко диференцијалних семантичких компонената које групишу сроднике стечене удајом, женидбом, као и поновном удајом или женидбом. Природа социјалних веза и сродничког повезивања насталих на овај начин подразумева узајамни саоднос међу јединицама терминсистема, који карактерише термилошки реципроцитет. Релациона опозиција логична је семантичка релација између чланова микрогрупа, издиференцираних по параметру 'лице преко којег се остварује сродство'. Симетрију конверзива обезбеђује полна дистинкција и, делимично, категорија узраста.

V. 2. 1. ЛСМГ 'родбински односи настали удајом'

V. 2. 1. Удајом жена ступа у родбинске односе са мужевљевим крвним сродницима и те су везе систематски представљене јединицама које стоје у конверзивном семантичком односу. Семантички елемент 'муж' у овој језичкој ситуацији је конектор преко којег се реализује веза између ега (жене) и алтера (афиналног сродника). Трокомпонентни модел жена → (муж) ← мужевљев рођак представља идентификациону базу номинација са појмовном вредношћу 'родбински односи настали удајом'

V. 2. 1. 1. Мужевљева мајка именује се терминима *свекрва* и *свекрвич'е*. *Да гу куџим и свекр^бве? – Кој њи, море, још њи во^л'и и свекр^бву?* (Реметић 1996: 376). – *Брајанац гу је моје свекр^бве* (Реметић 1996: 461).

Теза-Марино свекрвиче. – Дадо њеза-Мариному свекрвич'еџу.

Семантички однос именовања *свекрва* и *свекрвич'е* презентује један од важећих принципа парадигматске организације родбинског терминсистема – функционалну синонимију. Напоредо са неутралном номинацијом у говору је заступљена и њена експресивна варијанта.

V. 2. 1. 2. Отац мужа денотира се термилошком јединицом *свѣкар*.

Свѣкар њи је ка њој-Тодор.

Гендерни пар *свѣкар* / *свекрва* потврђује начело симетричности, доследно спроведено у сродничкој номенклатури, а конверзија, примарни парадигматски однос у лексичко-семантичкој групи, учвршћује се као језичка правилност реципроцитетом *свѣкар, свекрва : снаа*.

V. 2. 1. 3. Брат супруга обележава се терминима *дѣвер*, *дѣвѣрч'е*, *браца*.

Дѣвер гу је, муџњев сѣрич'ѣвич' гу је. – Оџишла на свадбу у дѣвѣра, муџњѣвога њеџкич'џч'а.

Ја кџд сџм се удаџа, заџиџекла сџм јџно дџвџрч'е. – Младаневџсџа и џџџму дџвџрч'џџу вал'а да цел'ива рџку. – И Пџџируш и Душан ми су дџвџрч'џч'и, удадџна сџм бџла кџд се џни родџл'е.

Браџа рџка џџако. – Кџму си казџла, браџе л'и? – И браџа-Мџџџе сџм цел'ивџла рџку. – Оџџџа сџс браџа-Ц'џку. – Браџа-Ц'џџ'џному Васџл'у.

Појмовни оквир номинационе јединице *девер* шири је од значењске интерпретације „мужев брат“, јер се неутрална номинација не односи само на супруговог рођеног брата, већ на све његове мушке рођаке из истог поколења. У семантичком садржају укрштају се степени и линије сродства (супругов брат од ујака / од стрица / од тетке и браћа из даље фамилије). Стилско раслојавање номинационог инвентара остварује се у параметру узраста, који носи информације о генерацијским карактеристикама денотата. Синонимски ред се релативизује увођењем деминутивне ознаке *деверч'е*, која се као име приписује много млађем мужевљевом брату. Узрасна компонента дистинктивни је знак и у терминологији обраћања. Мужевљеву браћу рођену после своје удаје снаха ословљава само по имену, а оне старије апелативом *браџа* уз лично име. Посебан статус и специјално значење има мужевљев рођени брат или рођак из фамилије који јој је био пратилац на венчању. Ручном деверу снаха се обраћа искључиво термином *браџа* и том јединицом га номинује.

V. 2. 1. 4. Жена мужевог брата означена је називима *јџџџрва*, *јџџџ'а* и *снаа*.

Разбол'џла ми се јџџџрва. – Дадо га мојџџџи јџџџрве. – Од јџџџрве сџџџне џџџџџне (нар. песма).

А: Јџџџ'е, да замџсим л'и л'џџџе? Б: Ако, снаа, замџси ги.

Термин који одређује везу сродства између жена браће је *јџџрва*, наслеђен из прасловенске епохе (прасл. **јџџџ*).⁴³⁴ За обраћање су строго резервисани термини *јџџџ'а* и *снаа*, функционално издиференцирани према семантичкој црти 'старији' / 'млађи'. Млађе јџџџе обраћају се старијима термином *јџџџ'а* (тур. *уџџџ*), а старије млађима термином *снаа*.

V. 2. 1. 5. Деверов син у призренском говору је *дџвџрч'џч'*.

Васџл' гу је дџвџрч'џч'. – Заџџросџла се за Цавџџџџџа дџвџрч'џч'а. – Тџџ дџџџа гу су дџвџрч'џч'и. – Дџвџрч'џч'ама шџџџе кошул'ч'џч'е. – О[д] дџвџрч'џч'е гу сџл јџно шџџџ осџџџде.

Син мужевог брата језички је представљен изведеницом која је неутрализовала експресивни садржај и основе (*дџвџрч' < дџвџрч'е*) и наставка *-џч'*. Деминуција суфикса једино има функцију да укаже на млађи нараштај, тј. потоњу генерацију у односу на референта (ега).

⁴³⁴ Према Скоковом тумачењу облик *јџџџ* је прасловенска иновација, јер је у индоевропском ова реч имала суфикс *-ter* (*pater, mater, frater*). Пришла је џ промени према *svekry* (Skok I: 779).

V. 2. 1. 6. Деверова кћи обележена је термином *деверич'ња*.

С њуј сџарџу деверич'њу се њосвадила. – Деверич'ње њраџила јене свил'ене ч'арџе. – Дошла гу деверич'ња на госџе.

Симетрија афиналних сродника у овом случају осигурана је нормалном моцијом *деверч'ич' / деверич'ња*, према називима у колетаралном сродству (*сџрч'евич' / сџрч'евич'ња, дајкч'ич' / дајкч'ња* и *алкч'ич' / алкч'ња, џејкч'ич' / џејкч'ња*).

V. 2. 1. 7. Мужева сестра означава се номинационим јединицама *зџва* и *зџица*.

За зџву уџиџујеш? – А зџва гу њиџио не знајаше. – Мо'ејзи зџве гу се њаџло муџко (Реметић 1996: 486).

А зџице – раскуџиџе (нар. џесма). – Од деџера њнце шакаклџе, од зџице срма беленџице (нар. песма).

Фонетско-морфолошка манифестација прасловенског породичног термина **zъly* у српском призренском говору је *зџва*. Деминутивно-хипокористични облик *зџица* је функционално-стилски ограничен на фолклор.

V. 2. 1. 8. Заовин син је *зџвич'ич'*.

Данка се заџросила за мојега зџвич'ич'а.

V. 2. 1. 9. Заовина кћи је *зџвич'ња*.

Јџфа Ч'ел-Перџна мене ми се џада зџвич'ња.

Принцип парне номинације *зџвич'ич' / зџвич'ња* доследно је спроведен у линији тазбинског сродства по деривационом обрасцу којим се изводе називи деце сродника.

V. 2. 1. 10. Удата жена је у односу на чланове мужевљеве породице *снаа*.

Рџч'е л'и снаје Ц'оџ'иџице за џој џиџо зборџсмо? – Ја не џе сџрал'ам, џ'анџм, за у џродџву / Но ја џе сџрал'ам, џ'анџм за у сваџоџе, / Да ми донџсеи снау за браџиа (нар. песма). – *Млаџ'џа снаа гу млоџо доџра. – Тај снаа не џи је л'уџка* (Реметић 1996: 396). – *Снаа за сеџе, ја за сеџе* (Реметић 1996: 486).

Удајом и доласком у нову породицу жена ступа у родбинске везе са рођацима свог брачног партнера и из положаја референта према којем се остварују сродничке релације и из позиције ега, односно десигната. Новонастали статус који жена добија увођењем у мужевљев дом и који задржава у односу на свекра, свекрву, девере и заове означен је именицом *снаа* (прасл. **snъha*), што је на језичком плану манифестовано појавом симилисемије у значењској интерпретацији („1. а) синовљева жена; б) братовљева жена“ (Чемерикић)).

V. 2. 1. 11. Разгранати систем сродства у Призрену покрива фамилијарне везе које жена стиче браком а које означавају њен однос према деци мужевљеве браће и сестара. Степен сродства овде није релевантан семантички параметар, јер је жена очевог брата (рођеног, од тетке / стрица / ујака) денотирана јединицама *сџрџна* и *џаја*.

Цел'ива ли сїрине рўку?

Цаја ѿоїадија умрела ѿред Божич'. – Викни ми јенч'бс цају Ц'оц'иницу.
– У цаје л'и си бїла, мори Л'ўїко?

Мрежу родбинских односа употпуњује веза између стричеве жене и његове братучади. Корелација на овој линији сродства изграђена је на релационој опозицији термина *сїрина*, *цаја* – *деверич'ич'*, *деверич'ња*. Моциони парњак *сїрицу* је функционално неискоришћен прасловенски термин *сїрина*, који је у говорном акту Срба Призренаца у сенци фреквентнијег назива *цаја*.

V. 2. 1. 12. Деци мужевљеве сестре ујакова жена је *ўјна / ўјња*.

Поздрави се дома, ўјно? – *Добро л'и си, ўјно?* (Реметић 1996: 463). – *Имам јену ўјњу* (Реметић 1996: 418).

Симетрија у групи регулисана је парним номинацијама типа *сїриц / сїрина*, *ујац / ујна*, где се према називу за колатералног сродника формира његов моциони еквивалент за денотацију некрвне родбинске везе. Жена се преко мужа повезује са његовим крвним сродницима и на тај начин се успоставља родна равнотежа у преструктурираној заједници.

V. 2. 1. 13. Генерацијска разлика међу рођакама у широј породици наглашена је посебним термином *дада*, у чијем су значењском језгру компоненте узраста и пола, без обзира на врсту и степен сродства.

А даде цел'ива ли рўку?

Старија женска особа у широј породици обележава се вишезначном јединицом *дада*, чија разграната семантичка структура сублимира низ блиских значења која се односе на старију сродницу („1. мајка; 2. старија сестра; 3. баба; 4. старија жена у породици“ (Чемерикић)). Компонента 'старија' разликовни је елемент који квалификује номинацију *дада* и у категорију крвних (и линеарних и бочних) сродника и у сферу тазбинског сродства.

V. 2. 2. ЛСМГ 'родбински односи настали женидбом'

V. 2. 2. Семантички знак 'родбински односи настали женидбом' у посебну микрогрупу класификује именованја која се односе на статус који мушкарац стиче ступањем у брак и на статус који породица његове жене добија према њему. Склапањем брака мушкарац ступа у интерактивну везу са крвним сродницима своје жене, за које у Призрену постоји адекватна вербализација са збирним значењем „женин род, женина девојачка породица (за њеног мужа), тазбина“ – *дедовїна*.

Жена му је Пришиїефка, ѿа оїїїша у дедовїну у Пришиїїну.

Лексикализацијом појма наглашена је специјална врста односа и извесна дистанцираност између зета и тастове породице, с обзиром на патрилокалност традиционалне призренске културе, која подразумева насељавање

брачног пара у мужевљевом дому након венчања. Жена се појављује у улози конектора тазбинског сродства, а муж је референт према којем се успостављају новонастале афиналне рођачке везе. Диференцијацију у хоризонталној равни скупа детерминишу семантички параметри крвног сродства између жене и њених директних и колатералних рођака.

V. 2. 2. 1. Женин отац номинован је терминима *деда*, *баба* и *баби 'уш*.

Ти даде девојч 'е и бидна дедџа, нека је ајерл 'ија!

Баба му даја сермију кџд искоч 'ија на сам себе. – Кноч 'и сџм на вечеру у бабе.

Шџо џи ч 'ини баби 'уш? – Де си бија, у баби 'уша л 'и?

Подједнака комуникативна фреквентност свих чланова реда онемогућава издвајање доминанте, јер наслеђени прасловенски термин *шасџ*, којим се дефинишу призренске термилошке ознаке за жениног оца, у потпуности је истиснут из призренског родбинског терминосистема. Синонимски ред са значењем „таст“ демонстрира једну од најизраженијих лексичких појава у српском призренском говору – напоредну употребу домаће и турске речи. Уместо моносемантичког словенског имена *шасџ* са специјализованим значењем, овде је актуелан вишезначни сроднички термин *деда*. Секундарно значење развијено је под утицајем семантичког моделирања реплике турског термина *баба* (тур. *baba*), који је у у периферним српским говорима проширио изворну семантику линеарног крвног сродства („отац“ и „деда“) на означавање афиналног сродника, конкретно таста. Ширење семантичког опсега резултат је искоришћености термина у самом говорном чину и директном обраћању, при чему је, према тумачењу М. Бјелетић, уобичајено да се назив за оца приписује поменутиим сродницима (Бјелетић 1995: 206). Означавањем таста термином *деда* прагматички се инсистира на сродничком одстојању и постиже дистинкција у поимању и презентовању мужевљевих и жениних родитеља.

V. 2. 2. 2. Женина мајка је *баба* и *баби 'уша*.

Добија сџна џа га баба дарувала кошул 'у и ч 'арџе. – Иде на гџсџе у бабе. – Нов зџџ џа се сџраџи од бабе.

Иџџам на веч 'џру у баби 'уше. – Баби 'уша ми се разбол 'џла.

Неутралној номинацији *баба* придружује се термин необичног формалног склопа *баби 'уша*. Синонимски пар корелира са мушким именованима *деда* и *баби 'уш*, при чему еквиваленти *баба* – *деда* представљају неку врсту суплетивне моције (Бјелетић 1994: 201), док је нормалним поступком деривирања остварена моција *баби 'уш* – *баби 'уша*. Изведени облици садрже дозу експресивности у творбеном форманту, што дериватима обезбеђује функционални статус стилске резерве.

V. 2. 2. 3. Семеме „женин брат“ одговара термилошка јединица *шџра*.

Шџра ми је. – Викан сџм на веч 'џру у шџре мојџга.

Облик *шура* у Призрену је неутрализовао етимолошко хипокористичко значење и семантички се изједначио са прасловенским рођачким термином **šurъjak* (Skok III: 424). Илустративни материјал из Чемерицићеве грађе показује, ипак, извесни степен братске блискости између зета и шурака, имплициран у избору именовања и његовој морфолошкој структури.

V. 2. 2. 4. Шуракова жена означена је термином *шурњаја* / *шурњава**.

Шурњаја ми се разбол'ела.

Богати корпус назива у линији тазбинског сродства допуњава десигнација односа између зета и шуракове жене, терминолошки изражена именичким обликом *шурњаја*⁴³⁵. Морфологија фемининума *шурњаја* није до краја разјашњена, претпоставља се да је у основи проширени придев на *-ьп* са суфиксалним додатком *-аја* аналогичном према *снаја* (Skok III: 424).

V. 2. 2. 5. Женина сестра именује се синонимским паром *свач'а* и *свршња*.

Јен шал'узе свач'а (из тефтера).

Термин *свасѣика*, преко којег су дефинисани дијалектизми *свач'а* и *свршња* није регистрован у Чемерицићевом корпусу. У говору Срба Призренаца преовладава изведеница *свач'а* са именицом **svatъ* у основи, која је у старословенском језику имала значење „affinis, рођак“ (Skok III: 369) и која сугерише афиналну врсту сродства између женине сестре и њеног мужа. У испитиваном идиому има шире значење од наведеног, користи се за обележавање још неких родбинских односа насталих склапањем брака. Типичан регионализам је именовање *свршња*, карактеристичано за подгорски говор, у чијем се корену појављује рефлексивно **sv-* (**svojbъ*), присутно и код *свасѣике* и код *сваће*.

V. 2. 2. 6. Муж женине сестре номинује се турцизмом *бац'анак*.

Он му је баци'анак. – За орѣјака узѣја баци'анака. – Оглобија баци'анаци.

Аутохтона турска именица (тур. *basanak*) којом се обележава релација између мужева сестара преузета је без икаквих интервенција на спољашњем и унутрашњем структурном плану.

V. 2. 2. 7. Ожењени мушкарац у односу на чланове женине породице (њене родитеље, браћу, сестре) означава се термином *зеѣ*.

Од зеѣа њи злач'ене обоце. – Јефѣа зеѣи узѣи два феса (из тефтера).

Прасловенски термин некрвног сродства (прасл. **zety*) опстао је као једина вербална манифестација за денотацију статуса који мушкарац добија женидбом. Примарно, означава везу између родитеља жене и мужа, при чему је конектор афиналног односа 'ћерка', што се на семантичком нивоу интерпретира семемом „ћеркин муж“. Исту позицију его ('муж') задржава и

⁴³⁵ Фонетски лик *шурњава* евидентиран је у регистрима за СДА.

у односу на друге женине рођаке, што води сливању различитих тазбинских релација у један термин.

V. 2. 2. 8. Женидбом се мушка особа родбински одређује и према деци женине браће и сестара, па је у улози теткиног мужа денотирана терминима *шeйшин* и *шeйшинч'е*.

Видеја ли си мoјeга шeйшина?

Етe га Цавино шeйшинч'е.

Неутрална језичка ознака *шeйшин* заузима положај доминанте у односу на стилски маркирану творбено-семантичку варијанту *шeйшинч'е*, којом се изражава или генерацијска блискост или фамилијарна присност са објектом говорења у неформалној говорној ситуацији и непосредној комуникацији.

V. 2. 3. ЛСМГ 'родбински односи настали пријатељењем'

V. 2. 3. Тазбински родбински систем постављен је тако да су у његовом средишту субјекти брачног односа (муж и жена), према којима се одређују родбинске релације у преструктурираној породичној заједници. У жижи новонасталих односа су родбинске везе једног брачног партнера (его) са блиским крвним сродницима (алтер) другог супружника (конектор). Мрежа афиналних сродника концентрично се шири, при чему се номинациони вектор креће вертикално и дијагонално у оба смера, у зависности од линије сродства (муж ↔ женини рођаци (директни и бочни); жена ↔ мужевљеви рођаци (директни и бочни)). На мобилност референције утиче параметар 'лице преко којег се остварује сродство', тако да се измештањем конектора (муж / жена) у улогу сина и ћерке фокус родбинских односа помера на њихове родитеље. Женидбом сина, односно удајом ћерке успостављају се родбинске релације између две породице, чији чланови међусобно постају *пријатељи*.⁴³⁶

Пријатељи'и су они, Јованова ч'ерка је за Стoјанoвoгa сина.

V. 2. 3. 1. Отац и рођак једног од брачних партнера према родитељима и рођацима другог брачног партнера именује се синонимима *пријатељи'*, *прија* и *прика*.

Пријатељи'и пријатељи'ица ч'е ги доц'ев на веч'еру.

Мийтар је прија със Стамeнка. – Здрав си, пријо, срeч'ан ти приазник.

Здрав си, прико, срeч'но ти унуч'е, бoг да му даде здрав'е и напpедак.

⁴³⁶ Процес орођавања фамилија посредством брака у Призрену се вербализује термином *oпријатељи'и се* (*Нeч'у, вика, да се oпријатељи'им със иуј куч'у. – А: Oпријатељи'исце л'и се? Б: Oпријатељи'исмо. А: Е, нека је срeч'но, да бoг да!* (Чемерикић)). Својачко повезивање има посебан друштвени и културни значај, важно је за правилно регулисање друштвених односа, одржавање социјалне равнотеже и стабилности традиционалног норматива.

Синонимски однос међу термилошким јединицама *пријатељ* и *прија*, *прика* релативизира пол алтера. *Пријатељ* је снахин / зетов отац или рођак у односу према њеним / његовим родитељима и рођацима. Именовања *прија* и *прика* означавају пријатељску везу међу мушким члановима орођених породица. Диференцијацију између термина *прија* и *прика* уносе експресивне компоненте функционално-стилског и прагматичког типа. Емотивна компонента активира се у посебним комуникативним приликама, обично при обраћању, када субјекат говорења жели да искаже осећај блиске родбинске повезаности са оцем снахе / зета, нарочито у животним ситуацијама које су подједнако важне и заједничке обема породицама (рођење унучади, крштење и сл.).

V. 2. 3. 2. Мајка и рођаке једног од брачних партнера према родитељима и рођацима другог брачног партнера означавају се терминима *пријатељ* и *свач*.

Шана ми је пријатељ и *ца*, *ч'ерка гу се удала за мојега браћаница*.

Ете гу иде моја свач, *ишо гу се сестирич* и *ч' ожеми със моју сестирич* њу.

За разлику од пилисемантичке структуре мушке номинације *пријатељ*, *пријатељ* и *ца* је у призренском идиому једнозначна јединица и целим својим семантичким садржајем припада сродничком термилошком систему. Ужи семантички опсег има номинациони термин *свач*, који референцира на однос између жена које су склапањем брака своје деце или рођака постале својта.

V. 2. 4. ЛСМГ 'родбински односи настали поновном удајом / женидбом'

V. 2. 4. Хиперсеми 'тазбинско сродство' подређени су и семантички елементи који садрже информацију о односу између субјеката који закључују брак и потомака из њихових претходних бракова. Поновном женидбом / удајом једног од родитеља формира се некрвна сродничка веза у првом степену, у коме се налазе очух и пасторак / пасторка, односно маћеха и пасторак / пасторка. Укрштањем назива сродника по семантичком параметру 'лице преко којег се сродство остварује' (муж, жена, отац, мајка) и денотацијом ега (очева жена, мајчин муж, син мужа / жене, кћи мужа / жене) добија се микрогрупа са четири конституента, чији се распоред може двоструко пратити. Вертикални принцип организације намеће поделу по нисходној линији (маћеха / очух – деца брачног партнера), а унакрсним дијагоналним пресеком могуће је утврдити потенцијалне релационе односе елемената скупа, који конституентима обезбеђују посебан тип семантичке парадигме – конверзију (*оч'у – њасиорак*, *оч'у – њасиорка*, *мач'еа – њасиорак*, *мач'еа – њасиорка*).⁴³⁷

⁴³⁷ Елементи ове микрогрупе припадају сегменту лексичко-семантичке групе 'социјална улога' са хиперсемом 'улога у примарној породици', у оквиру којег је њихов семантички садржај сагледан са лингвокултуролошког, етнолингвистичког и етимолошког становишта.

V. 3. ЛСПГ 'адоптивно сродство'

V. 3. Начелима обичајног права у старом Призрену била је регулисана форма сродства заснована усвојењем. Крвна повезаност у бочној линији није препрека адопцији, мада се грађанско сродство чешће остварује између лица која нису у биолошкој вези. У домену појма 'грађански сродник', који у дијалекту нема адекватан језички израз, субординирају семантички елементи 'старатељ' и 'усвојено дете', вербализовани конверзивима *vasiĵa* и *ĵosvoĵch'e*.⁴³⁸

V. 4. ЛСПГ 'духовно сродство'

V. 4. У традиционалној култури Призренаца један од важних интегративних механизма заједнице који је имао значајну социјалну функцију било је сродство по крштењу. Друштвени однос обичајно везан за животне ситуације смештене у религиозни контекст (крштење, венчање) прераста у нераскидиву духовну везу између појединаца – главних актера ритуала и њихових породица. Обред крштења, света тајна којом особа постаје хришћанин, кумству даје сакрални карактер и ореол узвишеног и светог. Улогом коју има у духовном рођењу као посредник између овоземаљског и божанског, кум преузима обавезу да своје духовно чедо уведе у свете тајне цркве и одговорност да га васпитава у хришћанском духу. Због функције која је непосредно везана за православну цркву, крштени кум је уживао велико уважавање и поштовање, а однос између кума, детета које је крстио и њихових сродника у патријархалном свету има статус свете институције, формално снажније од крвног сродства. Духовно сродство представља својеврстан (фиктивни) облик родбинског односа који се развија међу члановима кумовских породица, орођених у вери и богу. Језгро подгрупе чини веза између духовног оца и његовог духовног чеда, која се радијално преноси на однос између њихових крвних сродника који чином крштења постају кумови, а сродничка веза међу кумовима у српском призренском идиому вербално је интерпретирана јединицом *кумсѿо*.

Наше кумсѿо је сѿѿро, осѿанало ни још од дѿде. – Умре кумч'е, ра-сѿури се кумсѿо.

V. 4. 1. Појмовној вредности 'духовни отац' језички еквивалент је термин *кум*.

Кум-Тодор ме крсѿиѿја. – Кум-Милан ми крсѿиш дѿцу. – Куме, сѿрал'ај се да крсѿиши, у кума-Зарке ч'е ги се добије.

Лице које држи дете на крштењу као сведок и заступник родитеља у говору се идентификује именицом *кум*. У спреси са личним именом, иако губи

⁴³⁸ Наведене номинационе јединице обрађене су у вези са улогама у примарним социјалним групама.

интонацију, ознака кум наглашава сроднички однос са објектом говорења. Двострука ритуална улога номината реперкусира дифузијом основне семантике на два подзначења „а. крштени кум; б. венчани кум“, која се очитују у контексту. Семантичка диференцијација је укинута ванјезичким околностима (у фолклорној пракси иста особа се појављује у обе улоге), па је неретко референција усмерена ка једном денотату преко којег се остварује или континуирано наставља сроднички однос.⁴³⁹

V. 4. 2. У конверзији са јединицом кум је сроднички термин кумч'е.

Тој ми је моје кумч'е, ја съм га крстиила. – У Чифшиел'ије имам два кумч'еиша. – Мишиине кумч'ич'и доцоше да га викаф на руч'ек.

Црквеним обредом крштења нови члан заједнице – дете уводи се у хришћанство. У односу на кума који га је крстио дете је кумч'е. Веза заснована на религиозној основи односу између кума и кумчета даје виши смисао и у призренској култури третира се као светиња која је изнад сваке врсте сродства. Деминуција у изразу кумч'е подстакнута је семом узраста објекта номинације, али се иза овакве садржајно-формалне структуре скрива низ компонената које у семантички садржај инволвирају податке о штићеничко-заштитничком односу крштеног детета и његовог духовног оца и о њиховој снажној, сублимној повезаности у духовном сродству.

Дијахроно стање термилошког система сродства у српском призренском говору осветљава представу о сродничким односима кодирану у синтетичком језичком сазнању старих Призренаца. У центар круга наивних представа о социјалним интеракцијама уграђен је појам сродства, фундаментална категорија социјалног функционисања у свести носилаца говора. Вербална репрезентација и лингвистичка интерпретација феномена сродства захтевају познавање изванјезичких факата (процесе друштвено-историјског развоја заједнице, моделе структурирања и функционисања унутар групних формација, динамику социјалних односа, правне и моралне нормативе, ритуалне формуле и начин поимања света говорника), који резонирају у номенклатурном апарату родбинских односа. Структура друштва, карактер родбинских веза, биолошка и социјална природа сродства универзални су елементи сродничког система. Оно што дијалекатску слику света чини посебном и индивидуалном јесте етнокултурни садржај у којем су интерполиране компоненте традиционалне призренске културе. У средишту језичког описа концепта сродства и испитивању његове слојевите организације налазе се човек и међуљудски односи. Присуство људског фактора у проучавању језичких чињеница утиче на избор методолошког приступа грађи и зауставља

⁴³⁹ Црква кума и куму третира као једно биће, али у народној традицији није искључено и да жена приступа обреду крштења у својству кума.

се на антропоцентризму, интердисциплинарном модусу који обезбеђује разумевање значења са културолошког, етнолошког, етнопсихолошког, социolingвистичког и когнитивистичког аспекта.

Човек је мултивекторни субјект сродства, будући да је укључен у широку мрежу родбинских односа, која се трансформише сваким новим рађањем, склапањем брака, смрћу, при чему се мења статус индивидуе и моделирају односи у рођачком систему. Сет системских веза присутан у културној сфери сродства старих Призренаца пресликава се на парадигматске односе међу термилошким јединицама, чијом је анализом могуће реконструисати ванјезичку реалност и начин поимања света и живота градског призренског колектива. Релациони принцип устројства сродничког система диктира парадигму унутар лексичко-семантичке групе, чији су чланови у међусобном односу конверзије. Сви значењски елементи подређени су једном хетерогеном типу семантичких компонената, суперкласи релационих обележја, из које се изводи нижа класа 'родбински односи'.⁴⁴⁰ Разликовне релационе црте исказују односе (родитељски, супружнички, родбински, тазбински, пријатељски, кумовски) између појмова означеним лексемама: *ма̄иш*, *ма̄јка* – *ч'ерка*; *ма̄иш*, *ма̄јка* – *син*, *о̄ӣац*; *баба* – *ч'ерка*; *о̄ӣац*, *баба* – *син*; *деда* – *унук*; *деда* – *унука*; *баба* – *унук*; *баба* – *унука*; *бра̄ӣ* – *сес̄ӣра*; *ац'а*, *с̄ӣриц* – *бра̄ӣанац*; *ац'а*, *с̄ӣриц* – *бра̄ӣаница*; *да̄ја*, *да̄јка*, *ӯјац* – *сес̄ӣрич'ич'*, *да̄ја*, *да̄јка*, *ӯјац* – *сес̄ӣрич'ња*; *ӣе̄ӣка* – *бра̄ӣанац*, *сес̄ӣрич'*; *ӣе̄ӣка* – *бра̄ӣаница*, *сес̄ӣрич'ња*; *алка* – *бра̄ӣанац*; *алка* – *бра̄ӣаница*; *ӣеза* – *сес̄ӣрич'*; *ӣеза* – *сес̄ӣрич'ња*; *ӣе̄ӣкичич*, *алкич'ич'* – *да̄јкич'ич'*, *ӯјч'евич'*; *ӣе̄ӣкич'ња*, *алкич'ња* – *да̄јкич'ња*, *ӯјч'евич'ња*; *свек̄р* – *свек̄рва*; *свек̄р* – *снаа*; *свек̄рва* – *снаа*; *девер* – *снаа*; *з̄ва* – *снаа*; *јенц'а* – *снаа*; *с̄ӣрина*, *ца̄ја* – *деверч'ич'*; *с̄ӣрина*, *ца̄ја* – *деверич'ња*; *ӯјна* – *з̄вич'ич'*; *ӯјна* – *з̄вич'ња*; *баба*, *баб̄ӣуш*, *деда* – *баба*, *баб̄ӣуша*; *баба*, *баб̄ӣуш*, *деда* – *зе̄ӣ*; *баба*, *баб̄ӣуша* – *зе̄ӣ*; *шура* – *зе̄ӣ*; *шурњаја* – *зе̄ӣ*; *свршња* – *зе̄ӣ*; *ӣрӣја̄ӣел'* – *ӣрӣја̄ӣел'ица*; *мач'еа* – *ӣас̄ӣорак*; *мач'еа* – *ӣас̄ӣоркиња*; *оч'у* – *ӣас̄ӣорак*; *оч'у* – *ӣас̄ӣоркиња*; *васија* – *ӣосвојч'е*; *кум* – *кумч'е*. На нивоу асоцијативног мишљења као водећа логичка појава међу конституентима намеће се антонимија. Међутим, иако исказују некакав тип супротности, наведени парови не манифестују строгу супротстављеност, већ су у узајамној реципрочности и углавном се дефинишу преко трећег елемента са којим се саодносе (конектора).

Други важан моменат који утиче на парадигматску организацију елемената лексичко-семантичке групе јесте њихова синонимска умреженост и укрштање значења. Једна јединица својим основним или секундарним значењима ступа у синонимски ред са примарним или секундарним значењима

⁴⁴⁰ Овде се ослањамо се на типологију Л. Липке, који при класификацији семантичких елемената разликује седам врста обележја: 1. денотативна, 2. конотативна, 3. релациона, 4. преносна, 5. деиктичка, 6. инференцијална, 4. дистинктивна (према Драгићевић 2007: 68).

других лексема (*баба, оїац, ііаїа, ііаїко, баїа, баїка* „отац“; *баба, деда, сїари* „деда“; *баба, бабџуш, деда* „таст“; *баїа, браї* „брат“; *баїа* „отац“; *мајка, маїи, мона, нана, дада, мајкица* „мајка“; *мајка, мајчица, нана, нанка, дада, баба, сїара* „баба“; *баба, бабџуша* „ташта“; *када, браї, баїа, баїка* „старији брат“; *када, сестїра, дада* „старија сестра“). Ова појава последица је снажног осећања блискости и чврсте повезаности унутар патријархалне породице, који условљавају начин комуникације међу члановима и моделе њиховог међусобног ословљавања. Фамилијарност неутралише психолошку и емотивну дистанцу и ствара услове за испољавање става и емоционалног стања говорника у односу на своје ближње, који се често означавају истим терминима. Неформалност говорне ситуације дозвољава повишен степен емотивног набоја који је очекиван међу сродницима и до изражаја долази у непосредној комуникацији преко избора термина за обраћање (*ііаїа, дада, бир / биро, ч'ера, нана, мона, мајч'ица, нанч'е, баїа, дада, дајч'е, ујко, браца, јенц'а, снаа, цаја, дада, шура, ірија, ірика*). Породична интимност са крвним сродницима у првом и другом колелу исказана је вокативним експресивима у директном обраћању, који се устаљују у терминосистему као стилистичке варијанте неутралних номинација. Ступањем у брачну везу проширује се круг рођака, а у новонасталим родбинским односима важе двострука правила комуникационог понашања у зависности од параметра узраста. Према старијима нови члан исказује дубоко поштовање и наклоност употребом имена која истовремено значе и сродничку блискост (*баба* „свекар“, *баба, бабџуш, деда* „таст“, *баба, бабџуша* „ташта“). Експресивност је експлицирана у деминутивним и хипокористичним терминима упућених млађој својти. Усмереност једних на друге у патријархалним породичним заједницама одражена је у формулама обраћања и богатој номенклатури тазбинског сродства, која репрезентује узајамне односе између снахе / зета и чланова њихових примарних породица и језичким путем преноси понашајни и комуникациони код призренске традиционалне породице. Представе Срба Призренаца о функционисању сродничких (биолошких и социјалних) веза синтетишу целокупну слику међуљудских односа, а језичке манифестације тих односа умногоме доприносе реконструкцији друштвеног уређења старог Призрена и социјалној карактеризацији призренског човека.

ЗАКЉУЧАК

У контексту антропоцентричке парадигме и у оквиру ње оформљених когнитивистичких теорија приступљено је лексичко-семантичком опису сегмента српског призренског говора који се односи на човека. Лексичко-семантичка анализа дијалекатске лексике са антропоцентричког становишта показала је да је *човек* у средишту менталног лексикона и лексичког система једне говорне заједнице и да се понаша и као субјект и као објект језичке слике света. Лексичко-семантички опис концепта *човек* на материјалу српског призренског говора потврдио је тезу о дијалекатском речнику као одразу наивне слике света. Ментални лексикон, који представља везу когнитивних структура и лексичких значења рефлектује свеукупно знање, искуство, начин мишљења, менталитет, историју, психологију, митологију, духовну и практичну делатност језичке личности и има гносеолошки и аксиолошки карактер. Унутрашња структура речника једног народног говора сведочи о антропоцентричном принципу менталне и језичке организације објективне стварности. У формирању дијалекатске слике света човек се појављује у двострукој улози. Он је и објект језичког одраза (фрагмент слике света) и активни субјект у когнитивном моделирању стварности. Одражавајући свет који га окружује у концептуалном систему и језику, човек истовремено на језичкој слици света пројектује и самога себе.

План израза и план садржаја асоцијативног поља *човек* условили су избор структуралистичких и когнитивних научноистраживачких поступака изниклих из теоретских поставки руске семантичарске школе. Структурна организација анализираног лексичког фонда заснована је на методи семантичког поља, које се у савременим лексичко-семантичким истраживањима користи као методолошко средство продирања у концептуалну слику света и идентификовања њених национално-културних специфичности (Шеина 2010: 69) и представља једну од форми систематизације језичког материјала (лексичког значења) у систему језика (Башарина 2007: 96). Примена метода семантичког поља у проучавању речничког састава омогућује адекватну процену одраза објективне стварности у језику и даје потврду системске организације лексике (Чигашева 2002: 266). Свака јединица лексикона повезана је са осталим јединицама парадигматским и асоцијативним везама, што обезбеђује могућност истраживања лексике као целовитог система. Лексички

елементи у оквирима микросистема ступају међусобно у семантичке односе хипонимије, синонимије, антонимије, конверзивне корелације, таксонимије, меронимије, а карактер тих односа варира у зависности од типа лексике и природе групе која се испитује. У састав поља улазе лексеме целом својом семантичком структуром, али и лексичко-семантичке варијанте вишезначних речи које изражавају одговарајући појам. Модел семантичког поља на тај начин потврђује представу о језику као систему подсистема који се међусобно пресецају, као систему у којем функционишу микросистема елемената и њихових међусобних односа. У процесу структурирања поља откривају се дијалектичке везе између језичких појава и ванјезичке стварности, механизми те везе и његове законитости, испољавају се особености језичког сазнања и разоткривају његове национално специфичне црте. Примена метода семантичког поља у проучавању речничког састава омогућује адекватну процену одраза објективне стварности у језику и даје потврду системске организације лексике. Истраживањем парадигматских односа међу члановима поља установљено је њихово рангирање и позиција коју заузимају у одређеним ширим или ужим скуповима. Овим радом потврђена је теза да се везе које реално постоје међу појмовима пресликавају на језичком плану у виду сложених корелација међу лексемама, односно да је структурирање лексичког система у лексичко-семантичке групе према општости интегралног семантичког обележја лингвистичка алтернатива устројству менталног лексикона. Свака јединица лексикона повезана је са осталим јединицама парадигматским и асоцијативним везама, што обезбеђује могућност истраживања лексике као целовитог система. Истраживање лексике српског призренског говора потврђује принцип хијерахијске структурне организације лексичког система која прати законитости категоризације и класификације који важе у објективној стварности.

Онтолошка категоризација стварности определила је модел концептуализације човека и његову вербалну интерпретацију на призренској језичкој слици света. Човек се језички сагледава кроз све три димензије испољавања личности – биолошку, психолошку и социјалну и подлеже категоризацији у доменима сва три поља карактеризације. Филозофско одређење човека као микросистема одраз налази у системности номинација и квалификација, а антрополошки потенцијал и варијантност именовања најкристалније се могу представити преко структуре семантичког поља. Семантичко поље усмерено је и на когницију, јер је свака семантичка структура по својој природи когнитивна, и на језик, јер је семантички садржај формално фиксиран и исказан јединицом лексикона. Лексика народног говора представља базу наивне категоризације стварности, а лексичко значење носилац је особености слике света носилаца дијалекта. Концепт човека је најиздиференциранији у односу на остале културне константе, јер се карак-

терише и означава по многим параметрима, што усложњава лексичко-семантичку парадигму. Биполарни принцип условљава дихотомну, симетричну номинацију (мушко – женско, позитивно – негативно), а полиатрибутивност за последицу има лексичку варијантност и формирање синонимских редова (контактни синоними, експресиви, метафоре). Концепт човека на језичкој слици света Срба Призренаца попуњавају лексеме аутохтоног словенског порекла и речи које припадају лексичком слоју турцизама, које у говору функционишу као лексички паралелизми. Тендеција да се поред домаће позајми турска реч или више њих за означавање једног појма има социјално-културолошку позадину. У урбаном амбијенту инсистирало се на познавању и употреби турског језика, што се сматрало питањем социјалног престижа градског становништва у односу на околну сеоску средину.

Метод реконструкције призренског човека с краја XIX и почетка XX века преко семантичког поља и његових подсистема (тематских група, лексичко-семантичких група, синонимских редова) презентује хијерархијско начело устројства дијалекатског лексичко-семантичког система и уплив екстралингвистичког фактора у класификациони модел лексике са архисемом 'човек'. Семантички садржај обрађеног лексичког материјала акумулира етничко-културне специфичности и историјско искуство призренских Срба, чува и преноси етнокултурну информацију и дешифрује традиционални код призренског колектива. Речи које карактеришу човека представљају есенцијалне елементе помоћу којих је могуће реконструисати модел поимања света конкретне заједнице. Дијалекатском лексикону иманентни су елементи народне традиције датог социјума, који најсликовитије манифестују лингвистичке, етничке, социјалне, етнопсихолошке и културалне специфичности колектива на основу којих је могуће реконструисати начин живота и мишљења одређеног колектива, односно конкретне језичке личности. Показало се да дијалекатски речник представља аутентичну енциклопедију материјалне и духовне културе народа, с обзиром на то да је у народној речи најдубље и најпотпуније изражена историја народне културе и одражен национални карактер и менталитет народа, а тим се језичким фактима веродостојно допуњује и употпуњује језичка слика света једне нације. *Збирка речи из Призрена* Д. Чемерићића показује да је културни идентитет Срба Призренаца формиран на аутентичном духовном наслеђу и под утицајем образаца оријенталне материјалне и духовне културе.

Рад афирмише становиште да је човек најкомплекснији фрагмент језичке слике света, сложене идеографске и лексичко-семантичке структуре, са широком мрежом системских веза међу вербалним конституентима. Анализом су обухваћене лексичке јединице обједињене инваријантним значењем „човек“, које у српском призренском говору одражавају појмовну сферу *човек*. Стожер асоцијативног поља *човек* је архисема 'човек', која се у испитиваном

говору вербално реализује контактним синонимима *ч'овек* и *инсан*, ситуираним у самом језгру поља. Елементи асоцијативног поља *човек* интегрисани су доминантом поља – семантичком компонентом 'карактеристике човека'. На основу диференцијалних сема вишег ранга 'тело', 'психа', 'друштво' АП је подељено у три лексичко-семантичка поља која се у спољашњој структури рада понашају као потпоглавља:

1. ЛСП *ћелесне каракћеристћике човека*;
2. ЛСП *ћсихичке каракћеристћике човека*;
3. ЛСП *социјалне каракћеристћике човека*.

Лексичко-семантичко поље *ћелесне каракћеристћике човека* обухвата лексичке јединице којима се означавају делови тела и телесне особине, којима се квалификује и номинује човек као носилац тих особина. Центар ЛСП чине лексеме распоређене у тематској групи *делови ћела* и лексичко-семантичким групама *ћридеви којима се означавају ћелесне особине* и *именице којима се номинује човек ћо ћелесним особинама*. Периферне су групе које у свом саставу имају елементе који, поред биолошких, садрже и социјалне, односно психофизичке компоненте човековог развоја – ЛСГ *номинација лица ћо ћолу* и *узрасћу* и ЛСГ *глаголи којима се означава ћроцес говорења*.

Називи делова тела, односно соматизми, представљају архаични слој лексичког система. Словенски анатомски термини добро су очувани у српском призренском говору и саставни су део опште дијалекатске лексике (*глава, л'ице, ћило, ћил'аник, уо, нос, око, гл'едац, гл'едал'ка, усница, зуб, језик, враћ, грло, гуша, шија, ћрућ, ћрсје, сиса, ложич'ица, ћоловина, грб, грбина, лец'а, 'рбаћ, 'рбе, ћл'еч'о, срце, мешина, д'уће, гузица, и'ућка, рука, рамо, мишка, ћодмишка, лакћ, шака, ћрс, нога, кук, бедрица, бућина, бућка, колена, кол'еница, коска, кич'ма, рћћеница, ребро, оћашч'ица, желудац, ћ'рба, ћ'рбушин, грло, гркл'а, гркл'ан, грцман, ћлуч'а, срце, жила, слезина, слезенка, жила, кур, мошнице, јајце, брада, брадавица, фрга*). Други слој чине турцизми, који се користе паралелно са домаћим лексемама (*ч'аре, богас, и'укс, арка, ћулум, и'ућка, бац'ак, миде, и'игерица, датар, далак, бубрек, ћашаце, бенг*). Чланови тематске групе *делови ћела* су у међусобно аутономним односима, уређеним по принципу део – целина. Холониму *снага* подређени су мероними разврстани у централне лексичке скупове, тј. тематске подгрупе назива делова тела, костију и унутрашњих органа. Ближој периферији припадају чланови подгрупа 'појаве на кожи' и 'телесне течности'. Језгро подгрупа чине лексеме са денотативим значењем, а околужезреној зони припадају лексеме субјективне оцене (деминутивно-хипокористичке *главица, главина, главич'ица, главурда, главушка, глафч'е, обрашч'е, база, грлице, грл'енце, гушица, ногица, бућкица, бућкич'е, кошч'е, кошч'ица, грлице, грцманч'е, куре, куренце, брадица, брадич'е* и

аугментативно-пејоративне *главејина*, *главина*, *главурда*, *врајина*, *дујина*, *руч'ејина*, *руч'урда*, *руч'урина*, *ножурда*, *куришије*, *брадејина*). Одређени број соматизама настао је метафоричким моделом преношења значења по сличности (*богаз*, *бенг*, *џурум*).

Лексичко-семантичка група придева којима се означавају телесне особине и ЛСГ именица којима се номинује човек по телесним особина подударају се према телесним својствима, семантички представљеним хиперсемама 'изглед', 'раст', 'ухраћеност', 'телесни састав', 'телесни недостатак', 'изглед појединих делова тела', 'особине коже', 'начин говора'. Обе групе су хијерархијски организоване, раслојавају се на подгрупе у оквири којих циркулишу антонимски устројене микрогрупе ('пријатан изглед' – 'непријатан изглед', 'високи раст' – 'ниски раст', 'прекомерна ухраћеност' – 'недовољна ухраћеност', 'јак телесни састав' – 'слаб телесни састав'). Човек је позитивно или негативно обележен у вези са неком особином (*л'еј*, *гл'едан*, *л'ичан* – *ружан*, *груб*, *грд*, *грдан*, *грдобан*; *висок*, *гол'ем*, *бојл'ија*, *бајтал-бојл'ија*, *фидан-бојл'ија*, *кљккл'ија* – *мицак* / *мичак*, *кјч'ик бојл'ија*; *дјебеја*, *дебел'ушас*, *дебел'ушкас*, *дежмекас*, *шишко*, *шишиман* – *су*, *слаб*, *џњњк*; *јак*, *кјвејл'ија*, *бабац'ан* – *слаб*, *слабач'к*, *журав*, *ч'кул'ав*, *забун*), што подразумева и неутралну, прототипичну међувредност. Осим у случају обележавања човека средње висине, где је та међувредност лексикализована (*орјабој*), у осталим случајевима није, али функционише као имплицитни члан поређења, јер је позитивна особина заправо прототипична особина (*л'еј*, *белол'икас*, *црноманас*, *ширејл'ија*) и она је присутна код степенованих придева. Нестепенованим придевима описује се особа на основу карактеристичне појединости (према изгледу појединих делова тела, на основу осетљивости коже, телесних течности и начину говора), која постаје доминантно обележје које се приписује особи као носиоцу те особине (*главај*, *клајоуш*, *ч'ул'ав*, *крњав*). Бројност лексема којима су телесни дефекти означени валидан је показатељ односа призренског колектива према аномалијама, а као најнепожељније телесне особине маркиране су хромост, грбавост и глувоћа. ЛСГ именица којима се номинује човек по спољашњим својствима углавном се састоји од именица које су деривационим процесима настале од придева за означавање физичких својстава човека. Експресиви не само да карактеришу особу већ је и оцењују по различитим параметрима (лепота, фигура, карактеристични детаљи, дефекти) с аспекта одређене социјалне норме. Ту норму образују позитивна именована човека, а у призренском говору позитивно су оцењени лепа жена (*асланка*, *ајкиња*, *кајана*, *кокона*) и снажан мушкарац (*бабац'ан*). Речи са негативном оценом су далеко бројније, њихова семантика је сложенија и односи међу њима богатији. Најбројнија су именована која су мотивисана непријатаним изгледом особе (*грдник*, *грдоња*, *грдило*, *грдоба*, *ч'ел'еш*, *укубеј*, *шебек*), високим растом (*дугоња*,

грдосија, баџал бојл'ија, див), прекомерном или недовољном ухрањеношћу (*дебел'ица, дебели'ајка, дебели'уша, дунда, свиња, џулум*; односно *мрша, мрџвац, сарага, акреј*), високим растом и прекомерном ухрањеношћу (*би-вол, биздол, меч'ка, гарџа, шайшал, мазбаџа, сурејајка*), slabим телесним саставом (*ч'кул'а, ч'кул'авко, авеј, розга*) и телесним недостацима (*гегаваци, ч'ојаваци, банга, џојал; глувац, глукво, глукч'а, глукџер, шурлан*).

У семантичкој структури именица којима се номинује човек по полним и узрасним карактеристикама преплићу се биолошки, психолошки и социјални елементи, што ову групу одводи на периферију поља где се додирује са пољима психичке и социјалне карактеризације човека. Лексичка диференцијација по полу почиње тек у периоду позног детињства, што је у вези са биолошким и психолошким факторима, односно физиолошким развојем и формирањем полног идентитета. Јединице којима се номинује човек по полу и узрасту углавном су неутралног карактера. Конотативност је остварена у категорији именовања мале деце, где је референт (дете) означен метафором (*лудиња, јаврија, бисерко, злато, алињч'е, бир, бан, баница*). Експресивно су обојене лексичке јединице које припадају подгрупама са хиперсемама 'детињство' и 'младост', што се може оправдати значајем ових етапа у целокупном психо-физичком развоју човека и формирању личности. Именовање деце кроз све четири фазе детињства показује висок степен позитивне оцене (*бебенце, бејч'е, рулч'е, двогодишњач'е / двегодишњач'е, двогоч'е, дејенце, деч'ица, мушкарч'е, шџарч'е, девојкица, девојч'ица, девојч'е, девојч'енце*). Номинација на следећем узрасном степену показује веома изражену социјалну компоненту. Схватање младости као комплексног развојног периода и вредносни оријентри говорне заједнице језички су испољени у номинационим јединицама. Патријархална морална начела и став друштва према извесним облицима понашања уочава се у номиновању младића и девојака. Млад, нежењен мушкарац се именује или неутрално или хипокористиком *момч'е*. Однос према младој женској особи која није удата далеко је строжи, од ње се очекује смерно владање, поштовање традиционалних правила, атрибуту који ће је квалификовати као смерну, поштenu, вредну. На тај начин можемо реконструисати пожељни профил младе Призренке у првој половини XX века. Свако нарушавање идеалне слике оцењује се негативно, па отуда бројни пејоративни облици за девојку која се не уклапа у понашајни образац прописан од стране колектива и примерен њеном узрасту (*девојч'ејина, девојчина, девојч'ишије, девојч'ура, девојч'урина, џрескоч'кобила*). Особе у периодима зрелости и старости номиноване су неутралним лексичким јединицама, што је, опет, лингвистички одраз односа друштвене заједнице према озбиљним, породичним људима и старим лицима.

Гранични лексички скуп између три поља са архисемом 'човек' као кохезионим центром је и ЛСГ глагола којима се означава процес говорења,

јер поред физиолошких својстава говорног процеса, учључује и компоненте значења које се односе на психолошки и социјални домен испољавања личности. Њима се употпуњује општа схема наивне слике човека, која поред универзалних когнитивно-прагматичких својстава садржи национално и дијалекатски специфичне елементе. Модел и садржај комуникације детерминишу семантички потенцијал глаголских лексема, који се актуелизује у вербалном контакту или говорној ситуацији. Циљ говорног процеса условљава повезивање семантички блиских глаголских јединица, које могу бити неутралног карактера – јединице којима се означава општи процес говорења и размењивање информација међу саговорницима (*збори, казује, каже, рекне, лакрдише, договара се, здоговори се, кандише*), експресивно маркиране – јединице које поседују стилску вредност, деминутивност (*брбоч'е, њозбори, њолафи*), емоционално обојене – јединице којима се изражава однос према саговорнику (*вика, развикује се, навика се, грди, сваџ'а се*), негативно конотиране – јединице којима се изражава однос према саговорнику или члану колектива (*ојада, ч'јоја, јојч'јајује се*) и метафорички индуковане – јединице које припадају различитим семантичким категоријама говорног процеса којима се исказује негативан однос и према садржају и начину говорења и према говорнику (*џраска, грми, ломоји, џроја, глоџ'е се, џ'мка, заврзује, џрч'ка, нааја*). Једна од карактеристика система глагола говорења јесу ономотопејска образовања, али је занемарљиво мали број позитивно конотираних глагола (*гука, гугуч'е*).

Друго велико потпоглавље посвећено је унутрашњој слици призренског човека која се на језичком плану манифестује преко ЛСП *јсихичке каракџерисџике човека*. Према психолошкој подели црта личности које се групишу у три подструктуре: темперамент, карактер и способности, лексичка грађа је разврстана у три лексичко-семантичка субпоља (ЛССП): ЛССП *џемџераментџи*, ЛССП *каракџер* и ЛССП *сџособностџи*. Лексичке јединице мотивисане психичким својствима човека која смо уврстили у особине темперамента распоређене су у тринаест лексичко-семантичких група: 'ћудљива особа' (*нарафл'ија, ујл'ија, ч'ефл'ија, џевеч'ел'ија, весвесел'ија, далгал'ија, џиџиџиз, џ'енабейџи*), 'плаховита особа' (*намч'ор, најендек, нал'еџи, нал'еџиџник, нурсуз, серсем, бел'аџ'ија, дел'иканл'ија, зорл'ија, кабадаџија, најасџник, огењ, свер, шебек*), 'несташна, немирна особа' (*бесџник, аџајџник, бел'ајџник, бел'аџ'ија, џалаваџ, џалавко, небџиџник, небџиџко, јужџник, џуџџирак, џуџџиракл'ија, л'ајер, неврџиџкуч'а, несврџиџкуч'а, анџиџкрис, најџемџник, враг, врагоџи, џ'авол, ојанч'ър, несџреч'а; беснул'а, маниџул'а, џалавиџа, џалајурка, брл'ивиџа, бел'ајџниџа, најџемџниџа, небџиџниџа, сџл'ивисџира, шал'афа, анџиџкрис, џ'авол'иџа*), 'враголаста особа' (*обесенџник, жел'езџник, коџојч'ар, ч'ајкун, шалџ'ија, зевзек, мајџајч'ија, маскарџ'ија, сојџариџа меракл'ија, џ'умбусч'ија*), 'брбљива особа' (*брл'а, зборл'иваџ, жугаваџ,*

оїадник), 'чудан' (ац'аиї, ич'меї, йїуаф), 'брза, непромишљена особа' (безглавник, немисл'еник, немисл'енко, красник), 'окретан, сналажљив' (окреїан, оїїресан, лџк, ач'џк, ч'ескин, мисл'ен), 'окретна, сналажљива особа' (синсифа, јагул'а, йїел'иван), 'трома особа' (йїуїїуница, влач'а), 'умиљат' (миїа, милосїив, благосїив, кроїїак), 'осећајан' (брижан, ајеїїл'ив, гаїл'ел'иїа, дерїїл'иїа, жалосїив, срч'обол'ан, йїлач'кив), 'безосећајан' (бездушан, инсафсџз, имансџз), 'осећање' (кџнач', радос, ч'еф, сїїреч'а, игбал, баїї, нафака; л'убав, милос, милување, аїїџр, ешк, мерак, севда; весвеса, далга, сџкл'еїї, саффра; брига, гаїл'е, гарамеїї, касавеїї; жал, жалба, жалос, јасл'илџк, бол', йїоїїресница, карасевда, јад, дерїї, асреїї, мука, замеїї, несїїреч'а, йїаксирайї, гаїреїї). Лексичке јединице, придеви и именице, које смо ексцерпирали из Чемерикићевог корпуса, представљају важно средство карактеризације личности на основу урођених психичких особина које особа испољава у спонтаном понашању и које се процењују као природа, ћуд, нарав или, термилошки, темперамент. На основу лексичког репертоара стиче се утисак о Призренцима као отвореним, непосредним људима немирног духа, окренутим свету и животу, међу којима преовлађује екстревртни тип темперамента. Позитивно су процењени носиоци црта сангвиничког темперамента (ведри, враголасти, духовити, живахни, несташни, радознали, виспрени, проницљиви, окретни, дружељубиви, непосредни, осећајни, топли, простодушни). Овакви типови пожељни су чланови друштва, па их заједница добронамерно прихвата, што се на језичком плану рефлектује великим бројем назива позитивне конотације. Квантитативно се издваја и подргрупа именована колерика, који су експресивно означени семантичком компонентом негативне субјективне оцене. Број лексема, њихов формални и значењски састав, упућују на закључак да су Призренци испољавали висок степен негативне афективности према носиоцима својстава колеричког типа темперамента. Интензивно испољавање емоција, нагло и бурно реаговање, необузданост, бес, вербална и физичка агресивност, саможивост, нестабилност, плаховитост, непромишљеност, брбљивост непожељне су особине чије носиоце социјум не прихвата и вербално их маркира погрдним именима, која садрже висок степен интензитета експресивности. Дијалекатској језичкој личности најмање су инересантни флегматични и меланхолични типови, који су по природи интревртни, окренути себи, тихи и повучени, па својим понашањем и реакцијама не нарушавају односе у заједници. Став говорника према интревртима на језичкој слици света манифестује се оскудном вербалном репрезентацијом.

Емотивност као сегмент психолошког устројства личности у великој мери одређује темперамент човека, јер се особине темперамента испољавају у емотивним реакцијама појединца на одређени стимулус, због чега је у сегмент о људским особинама уведена лексичко-семантичка група 'осећање',

којом је заокружен концепт темперамента на призренској језичкој слици света. Једно од основних средстава концептуализације емоција је појмовна метафора, ментални механизам преко којег се може разумети и организовати лексички систем емоција. Тако се, у испитиваном идиому, срећа конципира као судбина; љубав као жеља, миловање и чежња; туга као брига, болест, депресија; страх као физичка сила; мржња као хладноћа.

У корпусу речи из Призрена идентификовали смо јединице које одговарају психолошком концепту појма *каракџер*. Без обзира на то да ли се ради о квалификацији или номинацији, језичке јединице лексичко-семантичког субпоља *каракџер* показују дуалистичку природу човека, али и меру опскрбљености особином. Концептуализација доброг и лошег човека вербализује се лексичким јединицама које граде психолошки профил идеалног Призренца, односно идеалне Призренке по моралним стандардима прве половине XX века. Стожер поља је придев *добар*, који у средиште окупља оне придевске и именичке лексеме у чијем се семском комплексу јавља као доминантни елемент (*добар*, *л'уцак*, *милосан*, *вал'аџан*, *арџн*, *асъл*, *бисерко*, *бабл'ок*, *бесник*, *џраведник*, *џраведница*, *богал'ија*, *еснаф ч'овек*, *доброџвор*, *себаџл'ија*, *аџџри'ија*). Концепт злог човека далеко је разуђенији и семантички диференциранији, што се у језику манифестује неупоредиво већим бројем јединица за квалификовање и именовање особа са лошим карактерним особинама (*лош*, *рџ'ав*, *зъл*, *невал'аџан*, *наоџач'ан*, *аџерсџз*, *дамкал'ија*, *дамкосан*, *гадник*, *џоганаџ*, *џрокл'еџник*, *наоџч'ник*, *главоједник*, *главојешник*, *намсџз*, *јарамаз*, *бозда*, *џираун*, *џиганин*, *каџил'*, *анџ'ел* (ирон.), *анџика* (ирон.), *шебек*, *џрвена асџра*, *џоганица*, *џрокл'еџница*, *наоџч'ница*, *главоједница*, *главојешница*, *каџил'ка*, *каџил'еша*, *куч'кеџина*, *џиганка*, *бозгун*, *баџак*, *баџакч'ија*, *џердесџз*, *аџџрсџз*, *бесрамник*, *безобразник*, *џрокуда*, *џоруганица*, *курвар*, *коџил'андра*, *џрсџз*, *едеџсџз*, *резил'*, *куламбара*, *џезевенк*, *џуџиџ*, *џуџиџ џезевенк*, *ч'ифџиел'ија*, *џач'авра*, *бесрамница*, *безобразница*, *курва*, *курвеџина*, *курвеџиџина*, *давач'ка*, *оросџија*, *џ'увенда*, *џ'увендија*, *ч'енџија*, *мазник*, *мазница*, *ич'иџузл'ија*, *маслар*, *масларка*, *куламбара*, *џоџул'енко*, *џоџуленџца*, *алч'ак*, *коџил'*, *љџл'аваџ*, *лаџл'афко*, *љџл'авиџа*, *јаланџ'ија*, *јаланџ'ика*, *мизевир*, *џрчильџа*, *мешореч'ник*, *мешореч'ница*, *џиџмеџ'ија*, *џиџмеџ'ика*, *дубараџ'ија*, *џесайџ'ија*, *ил'еџ'ија*, *ил'еџ'ика*, *џ'узбоџаџ'ија*, *џанголоз*, *јордамџ'ија*, *јордамџ'ика*, *џодул*, *џодулка*, *џалџ'ија*, *џал'ивеч'ера*, *џал'игуџа*). Поларитет се остварује и у оквиру група сужене перспективизације, тј. у случајевима где се карактерно својство испољава у типичном контексту (у односу према раду, новцу, личној хигијени, према начину понашања). Носиоци прототипичних особина позитивно су конотирани (*рабоџник*, *дикаџч'ија*, *рабоџница*, *дикаџч'ика*, *давач'*, *оварда*, *овардар*, *ч'ел'ебија*, *џербијеџл'ија*), што их чини неутралним члановима опозиције. На негативној оси смештене су номинације атрибутивног

типа које се процењују негативно у односу на прототип (*нерабошћија*, *мрзеша*, *дњгуба*, *дембел*, *бадијави'ија*, *гамсџ*, *калџазан*, *локмаџи'ија*, *зијанч'ар*, *џеџија*). Семантичко варирање основног значења речи у српском призренском говору веома је заступљен модел стварања експресивне лексике у овом домену карактеризације човека (*нерабошћија*, *мрзеша*, *дњгуба*, *залудник*, *дембел*, *дембел'ана*, *бадијави'ија*, *гамсџ*, *калџазан*, *локмаџи'ија*, *сџрџук*, *ајл'аз*, *ајл'ак*, *ајџа*, *бивол*, *биздол*, *крл'а*, *залудница*, *дњгуба*, *дембел'ка*, *дембел'ајка*, *дембел'уша*, *бадијави'ика*, *гамсџска*, *сџрџукач'а*, *шал'афа*, *биздол'ица*, *џрескоч'кобила*, *деч'анска неџрел'а*, *зијанч'ар*, *зијанч'арка*, *џеџија*, *сњnsа*, *џ'ебрак*, *јаудија*, *гагрица*, *сџиџса*, *давач'* (ирон.), *лоџов*, *џрсџ*, *џуб*, *рука*, *ч'ел'еџири'ија*, *јанч'есеџи'ија*, *ајдук*, *гладник*, *гладнич'ина*, *изеша*, *аџдер*, *ала*, *алаваџ*, *алавко*, *алосија*, *вешџер*, *ламџа*, *лаџиџмуа*, *гладница*, *аџдаја*, *алавица*, *лаџнагузица*, *гладник*, *гладл'аваџ*, *гладл'авко*, *гладливаџ*, *гладл'ивко*, *грозл'аваџ*, *грозл'авко*, *грозл'иваџ*, *грозл'ивк*, *гладница*, *гладл'авица*, *гладл'ивица*, *грозл'авица*, *грозл'ивица*, *кокона*, *џ'ул'назмона*, *џ'ил'имонда*, *ч'икл'имона*, *дрл'аваџ*, *дрл'авко*, *џараманко*, *алосаник*, *глоџ*, *глоџеш*, *глоџник*, *биволар*, *меч'кар*, *ајдук*, *дервиџ*, *вамџир*, *вешџер*, *дрл'авица*, *алосаница*, *џеџел'уша*, *глоџница*, *глоџешка*, *бивол'ица*, *џербџеџсџ*, *сел'ак*, *шоџ*).

У оквиру ЛССП *сџособносћи* идентификујемо два параметра за разврставање лексема, и то у областима интелектуалних и психомоторних способности. Принцип интелекта има велики значај у поимању човека међу носиоцима дијалекта. Став говорника према менталним активностима човека, које долазе до изражаја у комуникацији, животним ситуацијама, обављају одређених радњи и послова, рефлектује се у одабиру лексичких јединица којима ће те особине означити или по њима назвати човека. Интелектуалне способности личности одражене су пре свега у опозицији *џамеџан* – *глуџ*. Сет јединица којима је репрезентована негативна сфера интелектуалних способности човека несразмерно је обимнији у односу на лексичке скупове чији су конституенти позитивно конотирани. Глупост и лудило, иако проузроковани урођеним аномалијама или незрелошћу менталног апарата, у фокусу су људске нетолеранције, због тога социјум екстрахује ове особине и обележава их језичким знацима високог степена експресивности. Доминантан тип семантичке трансформације у овој категорији јесте метафоризација, најчешће заснована на потенцијалној компоненти колективне експресије. Менталне карактеристике преносе се асоцијативним путем, у највећем броју случајева, са животиње на човека (*ајван*, *вол*, *говедо*, *магаре*, *магарица*, *гуска*, *ч'уран*, *мајмун*). Експресивност се испољава и кроз семантичко преобликовање партиципа *неслан*, *недокл'еџан*, *недоказан*, *игубен*, *исџируџен*, *ч'укнаџ*, *ч'ушнаџ*, који губе везу са полазним значењима глагола чији су морфолошки облици и као семантички деривати улазе у домен карактеризације човека. Значајан лексички слој припада турцизмима, који гласовним склопом уносе експе-

сивност у српски призренски говор (*џишкин, абдал, шаикън, зунџа, амза, ч'ескин, џуџикун*).

Трећу целину у оквиру асоцијативног поља *човек* представља ЛСП *социјалне карактеристике човека*. Српски призренски говор располаже широким дијапазоном језичких средстава којима се човек идентификује на основу социјалних обележја, а параметри који се појављују као детерминатори социјалне карактеризације и номинације човека су историјски, традиционално и културно условљени. Одређени лингвокултурни социјум носи своју националну специфику, што се посебно пројектује у домену који је директно условљен социјалним факторима. Социјалне категорије на основу којих се номинује и аксиолошки процењује појединац са социјалног аспекта раслојавају се у пет лексичко-семантичких група са хиперсемама 'национална и верска припадност', 'професија', 'социјални статус', 'социјална улога', 'родбински односи'.

Здруживање концепата етноса и религије у првој ЛСГ у домену социјалне карактеризације човека условљено је етничком и верском структуром становништва Призрена. Дијалекатски материјал показује да се у говору призренских Срба лексеме којима се идентификује особа по националном и верском обележју налазе у одређеним системским односима, заснованим на принципима семантичко-деривационих веза, као и на односима припадности и супротности, што утиче на структуру лексичко-семантичке групе. Антоними се у етничкој лексици ретко срећу, они су представљени јединичним антонимима дихотомне поделе појмова 'свој / туђ', који су условљени логичним супротстављањем, које је и у језику испољено опозицијом *Србин / џуџин* (*Турч'ин, Арнауџин, Лаџинин, Циганин, Гога*). Начело дихотомије спроведено је и у категорији именовања по верској припадности ('православац / 'иноверац'), где у опозицији према *рисјанин* стоје *каџол'ик, лаџинин, мусл'иман, џоџур*, градећи антонимску парадигму. Стереотипне представе које призренски Срби имају о народима са којима су у блиском контакту испољавају се експресивним номинационим инвентаром (*Турч'е, Турч'еџија, Белокаџац, Габел', Габел'џиџија, Габел'ч'ина, Манга, Чифуџка; џоџурко, џоџурешка*) и полисемантичком структуром појединих именовања, која развијају атрибутивна значења (*циганин* „2. непоуздан, превртљив, никакав човек“; *габел'* „2. неуредан, запуштен“; *габел'џиџија* „2. непоштен, неморалан човек“; *габел'ч'ина* „2. досадан човек“; *габел'ка, габел'ајка* „2. запуштена, неуредна жена“; *јаудија* „2. циџија, човек без скрупула“).

У систему именовања по социјалним чиниоцима, номинација по професији заузима једно од централних места. Именовања у семантичкој категорији 'припадник одређене професије' класификована су на основу диференцијалне компоненте вишег ранга 'сфера делатности', а према области материјалне или духовне културе у којој човек обавља одређени по-

сао као професију, лексичко-семантичка група са архисемом 'човек' и категоријалним знаком 'професија' грана се на седамнаест лексичко-семантичких подгрупа, којима је покривен широк дијапазон државних послова, привредних делатности и уметничких активности у Призрену. Инвентар именована човека по врсти занимања којом се бави у испитиваном идиому показује маргинални статус *nomina feminina*, што је условило важну језичку појаву – родну асиметричност. Номинационе јединице правног, економско-финансијског и занатског терминосистема представљају базу за историјску реконструкцију функционисања друштвеног уређења и привредног развоја старог Призрена, јер поуздано одражавају локалну лингвокултурну специфику и живот града на размеђи два века. Призренски војни, правни, административни и финансијски терминосистем карактерише историјско-територијална семантичка варијантност, тако да дијахронијска језичка слика приказује Призрен као чврсту урбану структуру која се развијала под османском влашћу и под снажним утицајем оријенталне културе. Привредни и културни идентитет града Призрена почива на дугој и веома јакој занатској традицији. Инвентар термина за именовање особа којима је занатство стално занимање пружа поуздане податке о историји, традицији и развоју привредног живота овога града, који могу послужити као база за реконструкцију градског живота у Призрену на прелазу између два века. Изузетна занатска активност у Призрену квантитативно је одредила лексичко-семантичку подгрупу са хиперсемом 'занатство' као најбројнију у социјалној категорији 'професија'. С обзиром на чињеницу да су занатлије продавале своје производе, произилази закључак да су занатство и трговина прототипична занимања старих Призренаца.

Друштвене промене у великој мери креирају језичку слику света, а социјално раслојавање у конкретном друштву непосредно конституише лексичко-семантичку групу именица са хиперсемом 'социјални статус'. Номинационе јединице подређене категоријалном појму који у испитиваном говору има адекватну лексикализацију (*pidbe / piibbe*) издиференциране су у седам мањих лексичких целина према идентификационим семантичким ознакама 'титуле', 'дужности', 'материјални положај', 'образовни статус', 'духовни статус', 'породични статус', 'пребивалиште'. Микросистем номинација са хиперсемом 'дужности' успоставља саоднос са хијерархијом државног устројства из периода турског административног уређења. Изванјезичи фактор функционално раслојава лексички микросистем административних управника на турски – архаични и српски – активни вокабулар. У директној идеографској вези са позицијом коју појединац заузима у друштву јесте његов материјални положај. Два поларна показатеља материјалног положаја човека у српском говору Призрена лексички су изражена јединицама *богастіо*, *богашіина* – *сиромашлѣк*, *сирошіиња*, *немашіина*, *голошіиња*. Биполарна

структура лексичко-семантичке подгрупе лингвистички одражава две универзалне појмовно-вредносне категорије – богат (*богаїї, имаїїан; зенгин, кївейл'ија, їашакл'ија, богашиїина*) и сиромашан (*сирома, сиромашко, невол'ник, гол'а, гологлавац, бескуїїњик, кокоз, кокозина, коїук, мифл'из, факир*). Велики број експресивних назива за сиромашну особу показује да призренска језичка личност има презрив став према сиромаштву, док се поседовање материјалних добара поима као одлика вредног, мудрог, успешног, угледног члана друштва.

Један од видова статусног позиционирања појединца у друштву почиња на духовном начелу. Особености поимања посвећеног духовног живота остављају трага на дијалекатској слици света преко номинација особа које су одане принципима вере и које поштовањем верских прописа и обреда задобијају посебан статус у друштву као духовно супериорније у односу на остале чланове колектива, интегрисаних семантичким елементом 'ходочасник' (*ац'ија, ац'и, їоклоник, бедел', свейїогорац*).

Са социјалним статусом нераскидиво је повезан један од кључних појмова друштвене стратификације – друштвена улога. Наивне представе носилаца дијалекта о човеку као социјалном бићу вербализоване су сетом номинација његових улога у призренском друштву, које осликавају динамику друштвених односа и стабилност друштвене структуре. Традиционална подела улога на језичкој слици света призренских Срба идентификује се вербалним ознакама за носиоце сталних и актуелних улога у мањим или већим, примарним или секундарним, формалним или неформалним групама. Хиперсема 'социјална улога' интегрише лексичке јединице са класификационим обележјима 'улога у примарној групи' (*муж, домаш'ин, госїодар; баба, оїац, їаїїко; оч'у; васија; деда, баба,; деїїе, син,; жена, домаш'ица; маїїи, мајка, мона; баба, мајка; ч'ерка*), 'улога ученика' (*и'ак, основац, богословац'*), 'улога пријатеља' (*другар, їријаїїел', мик, орїїак, другач'ка, другарица*), 'улога комшије' (*коїшија, коїшика*). Етнокултуролошку димензију остварују јединице које припадају ЛСПГ именица са хиперсемом 'обичајна / обредна улога', којима се обележава актуелна и привремена друштвена улога духовног карактера - 'улога госта' (*гос, мисафир*), 'улога домаћина' (*домач'ин, домїињи'*), 'улога у свадбеном обреду' (*мисиц'ија, аберц'ија; їрсїенц'ије; момак; момковица; свайїови; младаневесїїа, младожења; свекрва; свекар; кум' девер, миждец'ије, накоњч'е, сандькч'ија, настїїојник, ч'ил'ериц'ија, ашч'ика, їрвич'ар*), 'улога у славском обреду' (*свейїогар, настїїојник'*), 'улога у паганским ритуалима' (*лазарице; додола, додол'ица*), 'улога врача' (*амајл'ијаш; мац'ушница*). Кохерентност конзервативних представа о традиционалним улогама разбијена је концептом друштвено неуклопљене личности, који је на дијалекатској језичкој слици света манифестован лексичко-семантичким елементима 'алкохоличар' (*їијаница, їруїї,*

ч'ор ч'ушук), 'коцкар' (комори'ија), 'разбојник' (ајдук, ајдуч'ина, кач'ак, зликовац), 'убица' (кашл', главоједник, главојешник), 'затвореник' (ајс, ајсаник, ајсану'ија).

Посебан сегмент међуљудских односа који употпуњује социјални профил призренског човека и реконструише слику патријархалног призренског друштва јесу родбински односи. Природа и структура родбинских односа детерминисала је формирање специфичаног система ознака за сроднике у призренском идиому, где се као једрени експоненти јављају лексеми са општом семантиком „онај / она који / која је с неким у родбинској вези“ – *роц'ак / роц'ака, сој*. Јединице ове групе прате сложену мрежу интерперсоналних односа заснованих на крвном, афиналном, грађанском и духовном сродству. Терминологија сродства устројена је на принципу релационе опозиције и обухвата класификационе термине којима су номиновани сродници различитих линија и ступњева сродства. Јединице граде специфичан семантички однос који се заснива на реципроцитету и симетрији ванјезичких релација. Овом групом номинација заокружен је профил призренског човека на дијалекатској језичкој слици света.

На основу бројности лексеми у синонимским редовима и конотативних семантичких црта може се реконструисати став говорника према одређеним појавама, према себи и према другима и успоставити стереотип, владајући естетски, морални, религиозни, понашајни норматив конкретне дијалекатске средине. Позитивне особине су прототипичне, очекиване црте (прототип лепе, добре, покорне, тихе, осећајне, умиљате жене, вредне, окретне домаћице, одане супруге и брижне мајке; односно снажног, телесно развијеног мушкарца са изузетним моралним врлинама – частан, поштен, храбар, сналажљив, испрен, умерен, у социјалним интеракцијама одан пријатељ, уздржан у испољавању емоција, ауторитативан у породичном окружењу, друштвено ангажован, материјално имућан, поштован и угледан члан заједнице). Уочена је тежња говорника да вербално маркирају оне телесне, психичке и социјалне особине које одступају од норме, а носиоце таквих особина подвргавају подсмеху, прекору, осуди, што је на језичком нивоу испољено значењском компонентом субјективне оцене и високим степеном интензитета експресивности. Десет најбројнијих микрогрупа везују се за оне телесне, психичке и социјалне особине личности које призренска језичка личност оцењује као веома непожељне, а то су немиран дух, лењост, глупост, злоба, бесрамност, неуредност, плаховитост, сиромаштво, прождрљивост и ружноћа.

1. 'несташна, немирна особа' – *бесник, аш'ајник, бел'ајник, бел'ац'ија, њалавац, њалавко, неб'ијник, неб'ијко, ју'жник, њуш'арак, њуш'аракл'ија, л'ајер, невр'ишкуч'а, несвр'ишкуч'а, ан'ишкис, нај'емник, враг, врагош, м'авол, ојанч'вр, нес'ир'еч'а, бесну'л'а, маниш'ул'а, њалавица, њалаш'урка,*

бр'ивица, бел'ајница, најшемница, небийница, сил'ивисіра, шал'афа, ан-шикрис, и'авол'ица.

2. 'лења особа' – *нерабошиија, мрзеша, гошован, дьнгуба, залудник, дембел', дембел'ана, бадиявција, гамсвз, кализан, локмаија, сиршук, ајл'аз, ајл'ак, ајша, бивол, биздол, крл'а, гошованка, залудница, дьнгуба, дембел'ка, дембел'ајка, дембел'уша, дембел'ана, бадиявција, гамсвска, сиршукач'а, шал'афа, биздол'ица, прескоч'кобила, деч'анска нейрел'а*

3. 'глупа особа' – *будала, абдал, шашикьн, зунша, амза, замлаша, будал'ица, шуњавац, шуњавако, шушубајка, муч'урла, ајван, вол, говедо, магаре, ч'уран, мајмун, буква, ардкьва, красшавица, буза, гузица, шокмак, боздован, шой, будал'ица, шуњавица, магарница, гуска, ч'урка.*

4. 'лоша особа' – *гадник, шоганац, шрокл'ешник, наошч'ник, главоједник, главојешник, намсвз, жарамаз, бозда, фиршун, циганин, кашил', анци'ел, антишка, шебек, црвена ашра, шоганица, шрокл'ешница, наошч'ница, језишка, главоједница, главојешница, кашил'ка, кашил'еша, куч'кешина, циганка.*

5. 'бесрамна особа' – *бесрамник, безобразник, шрокуда, шоруганија, курвар, кошл'андра, брсьвз, едешьвз, резил', куламбара, шезевенк, шуши, шуши шезевенк, ч'ифшел'ија, шач'авра, бесрамница, безобразница, курва, курवेशина, курवेशина, шоруганија, давач'ка, оросија / росија, и'увенда, и'увендија, ч'енгија.*

6. 'неуредна особа' – *дрл'авац, дрл'авко, шараманко, алошаник, вшл'авац, глош, глошеш, глошник, биволар, меч'кар, ајдук, дервиш, шамшр, вешшр, дрл'авица, алошаница, вшл'авица, шешел'уша, глошница, глошешка, бивол'ица.*

7. 'плаховита особа' – *намч'ор, најендек, нал'еш, нал'ешник, нурсуз, сешсем, бел'аи'ија, дел'иканл'ија, зорл'ија, кабадаија, најасник, огењ, свер, шебек, нурсуска, бел'аи'ика, гадница, гадул'а, најасница, горошадница.*

8. 'сиромашна особа' – *сирома, сиромашко, невол'ник, гол'а, гологуз, голкур, гологлавац, бескушњик, кокоз, кокозина, кошук, мифл'из, факир, факир фукара, сирошница, невол'ница, бескушњица.*

9. 'прождрљива особа' – *гладник, гладнич'ина, изеша, аждер, ала, алавац, алавко, алошца, вешшр, ламња, лашшимуа, гладница, гладнич'ина, аждаја, алавица, лайнагузица.*

10. 'ружна особа' – *грдник, грдоња, грдило, грдоба, ч'ел'еш, укубеш, шебек, наказа, грда, грдница, грдул'а, наказница.*

Списак лексема у наведеним категоријама именована показује да су духовне, унутрашње особине најподложније критичком суду јавности и да највише има језичких ознака за оне особине које могу да утичу на нарушавање здравог функционисања заједнице.

Анализом је утврђен несразмеран однос експресивне лексике позитивне и негативне конотације у корист негативно конотираних јединица, што се

уклапа у општу номинациону слику човека на словенском терену. Експресиви су креирани различитим језичким механизмима, првенствено деривацијом, потом метафоризацијом и позајмљивањем. Овим лингвистичким моделима усложњавају се синонимски редови и богати укупан дијалекатски лексички фонд, при чему до изражаја долази језичка креативност дијалекатске личности и њен наивни поглед на свет.

Семантичка организација и вербална репрезентација концепта *човек* на призренској језичкој слици света (лексичко-семантичка структура асоцијативног поља *човек*)

Систематизација лексичких јединица за номинацију и квалификацију човека и означавање појединих физиолошких, психолошких и социјалних процеса ослања се на схему идеографске поделе, која представља логичку основу језичке слике света. Структурирање лексичког система на појмовној основи и груписање речи по значењу доприноси разоткривању системских односа међу лексемама и омогућава интерпретацију лексичког састава српског призренског говора у својству дијалекатске језичке слике света. С тим циљем, лексичко-семантички опис асоцијативног поља *човек* сводимо на схематски приказ структуре поља као једног од могућих модела тематско-идеографске класификације и лексичко-семантичке систематизације микросистема 'човек' – најкоплекснијег фрагмента дијалекатске језичке слике света.

Схема 1. Асоцијативно поље *човек*

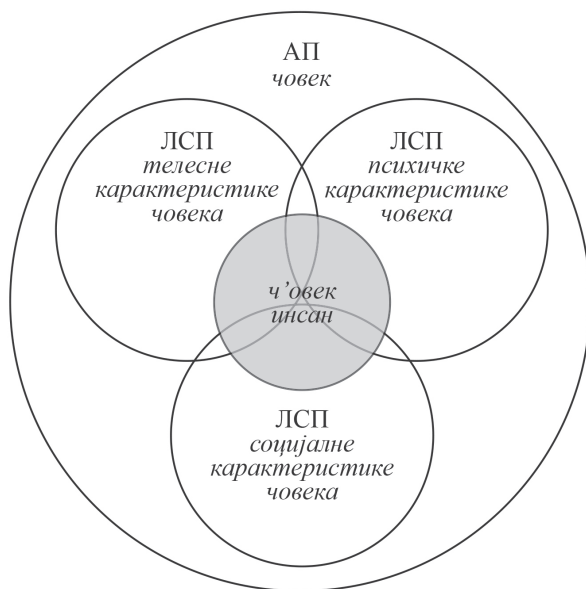

Схема 2. Семантичка структура АП човек

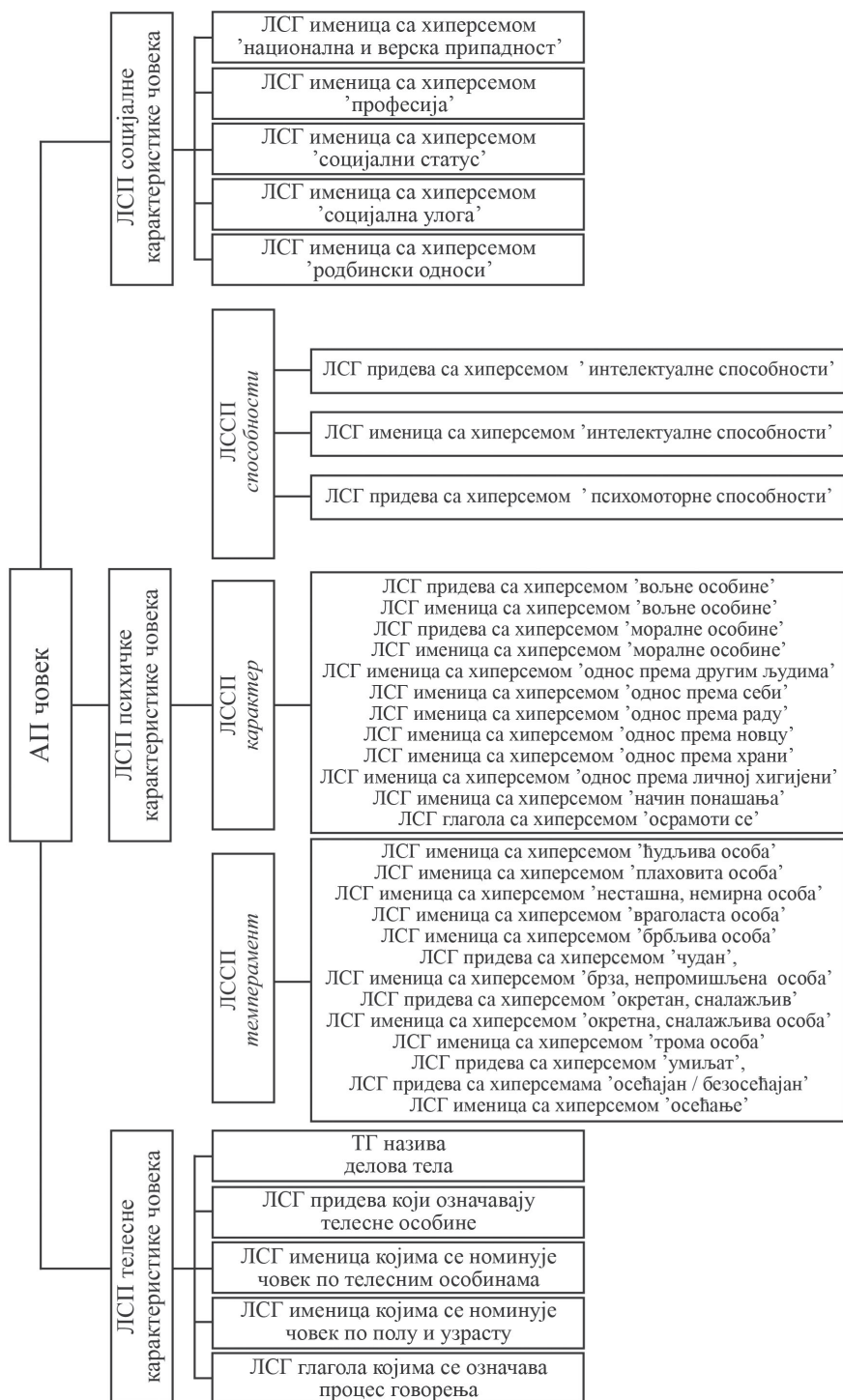

Схема 3. Семантичка структура
ЛСП телесне карактеристике човека

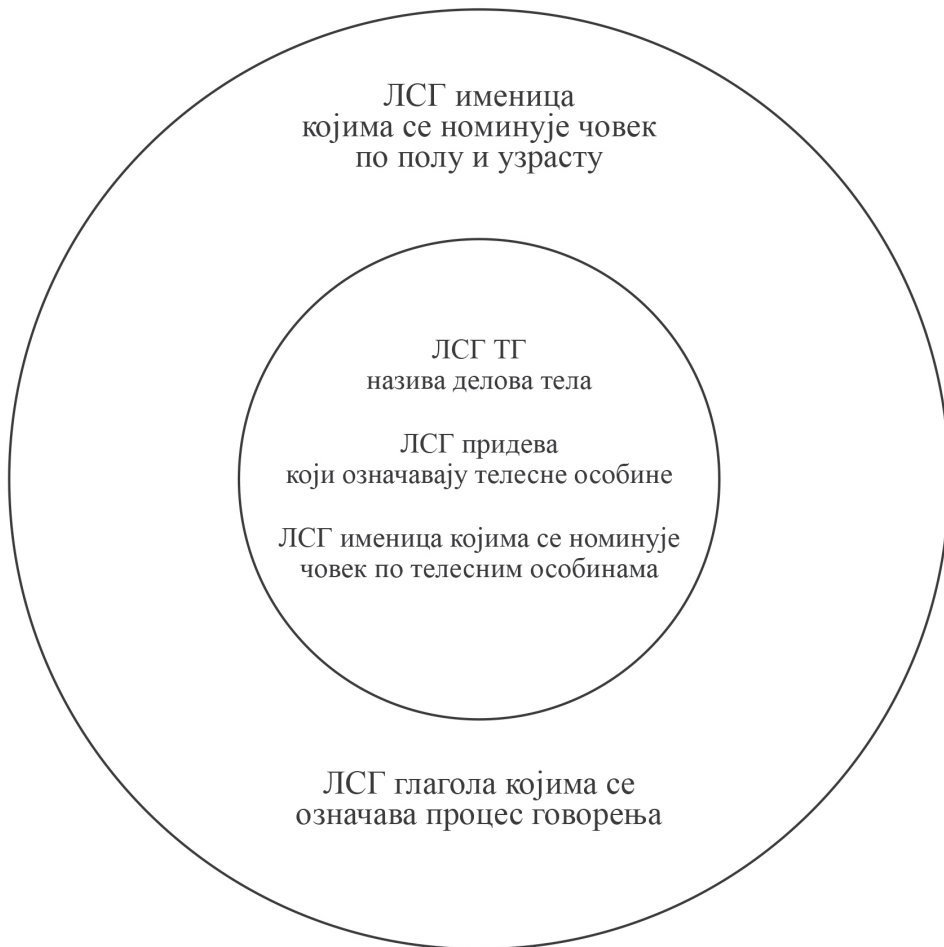

Схема 4. Семантичка структура тематске групе назива за делове тела

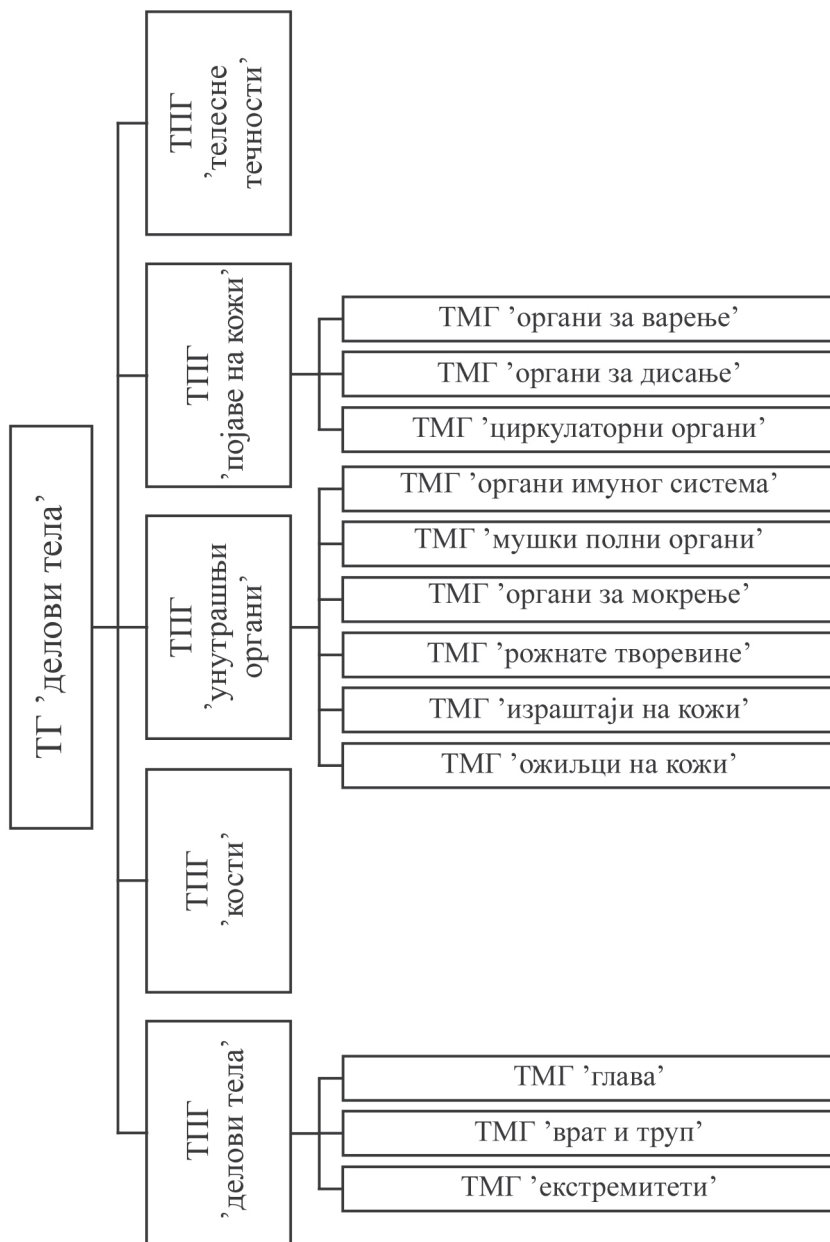

Схема 5. Вербална манифестација фрагмента 'делови тела' на прирезној језичкој слици света

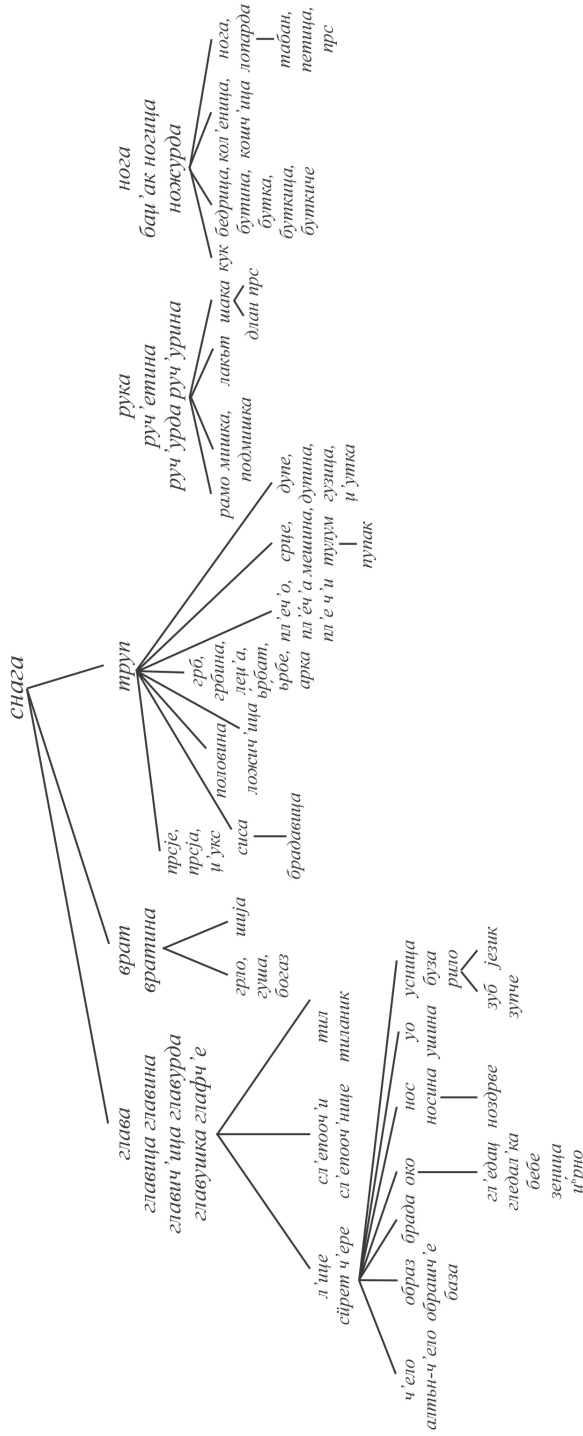

Схема 6. Семантичка структура придева који означавају телесне особине

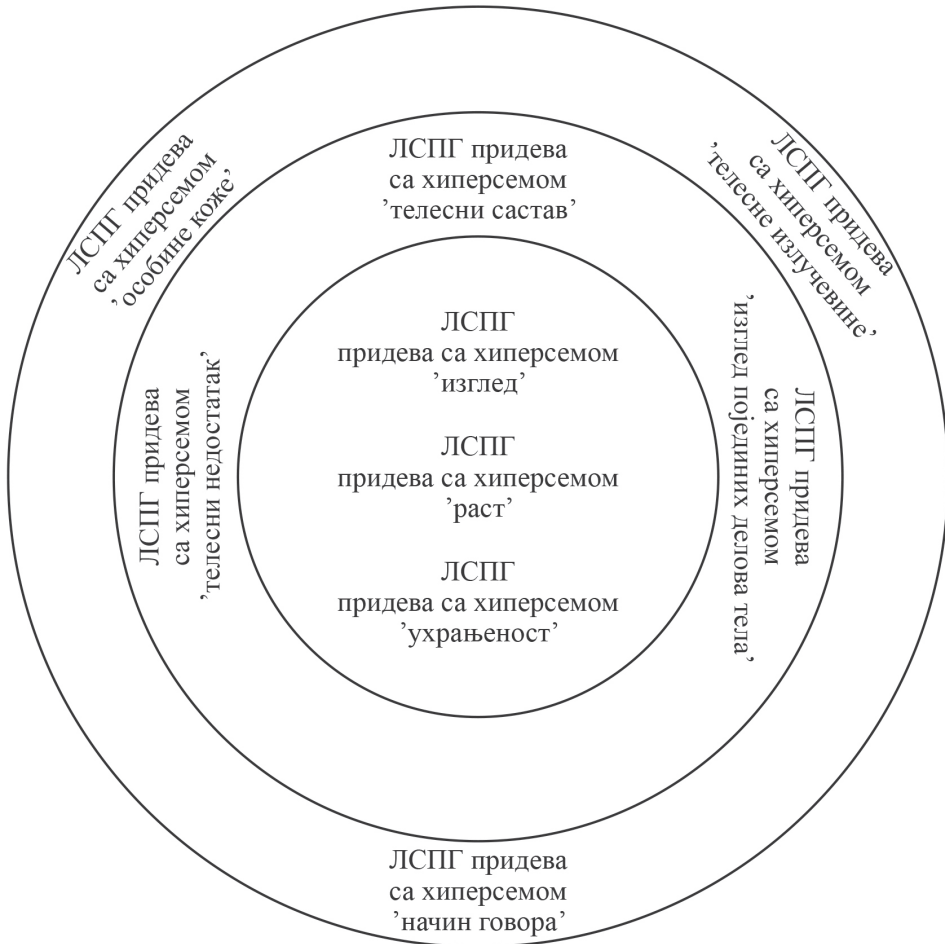

Схема 7. Семантичка структура група придева и именица са хиперсеомом 'телесне особине'

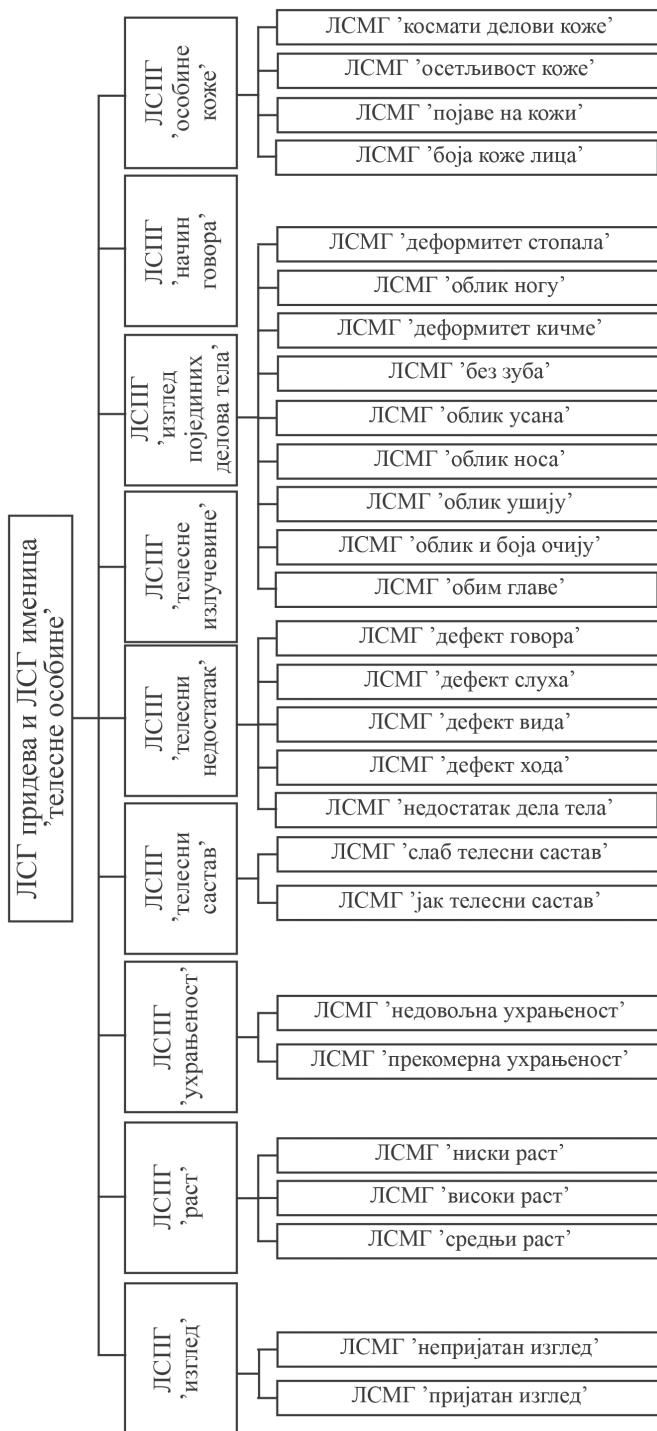

Схема 8. Квалификација и номинација човека по телесним особинама

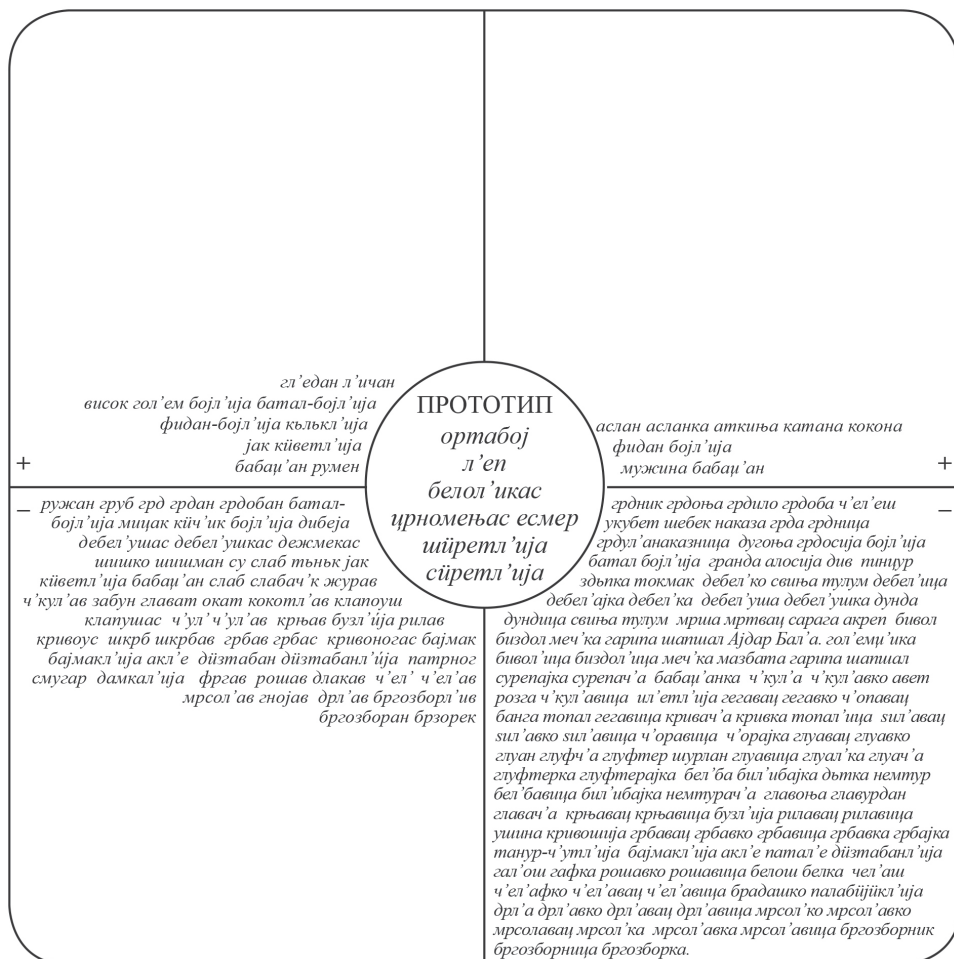

Схема 9. ЛСП психичке карактеристике човека

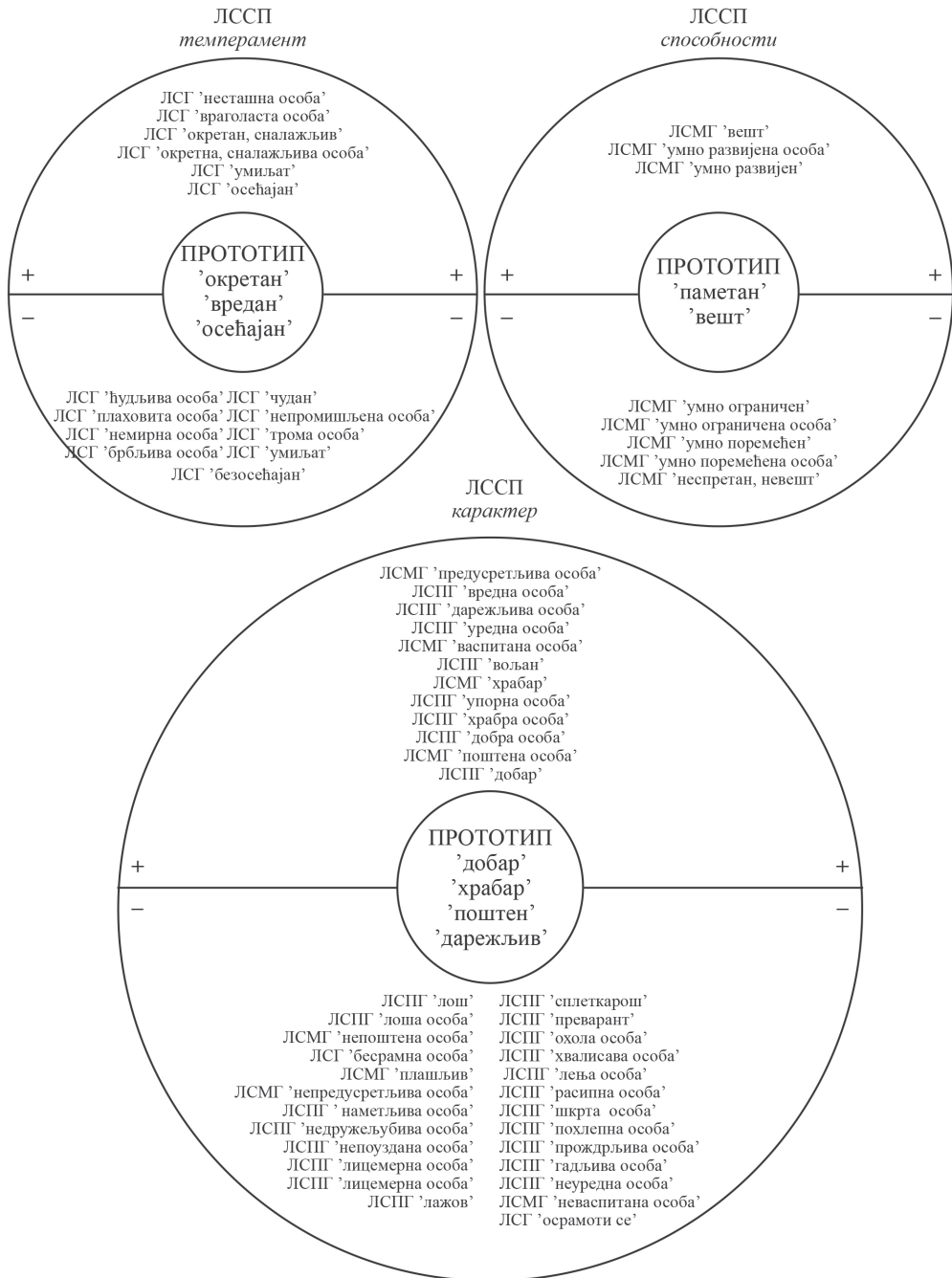

Схема 10. Вербална репрезентација ЛССП темперамент и ЛССП карактер

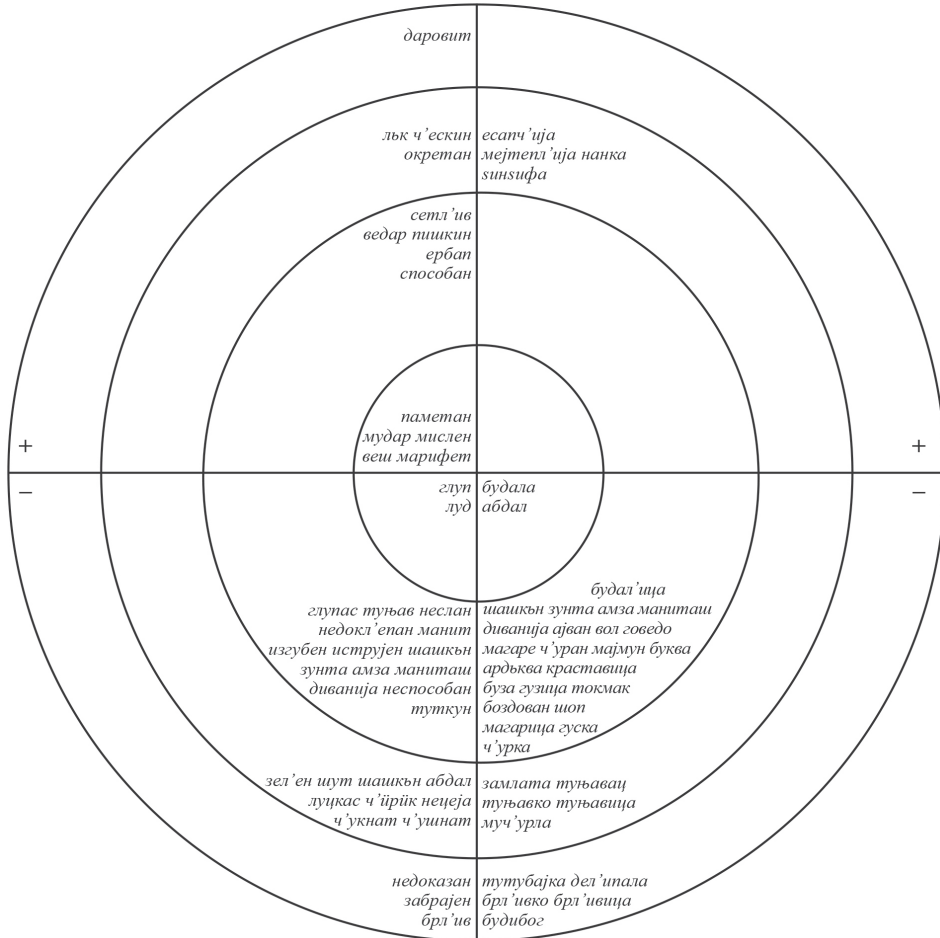
Схема 11. Лексичка манифестација концепта *способности*

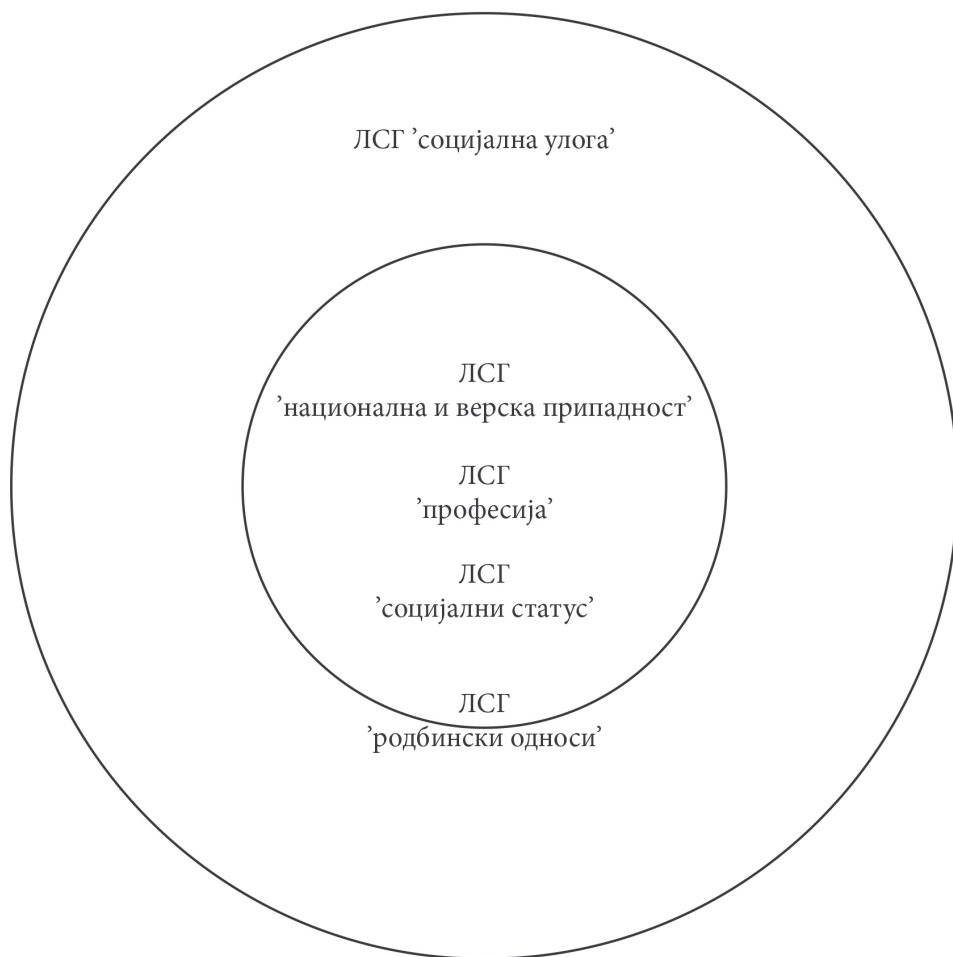
Схема 12. ЛСП социјалне карактеристике човека

Схема 13. Лексичко-семантичка организација ЛСГ 'народна и верска припадност'

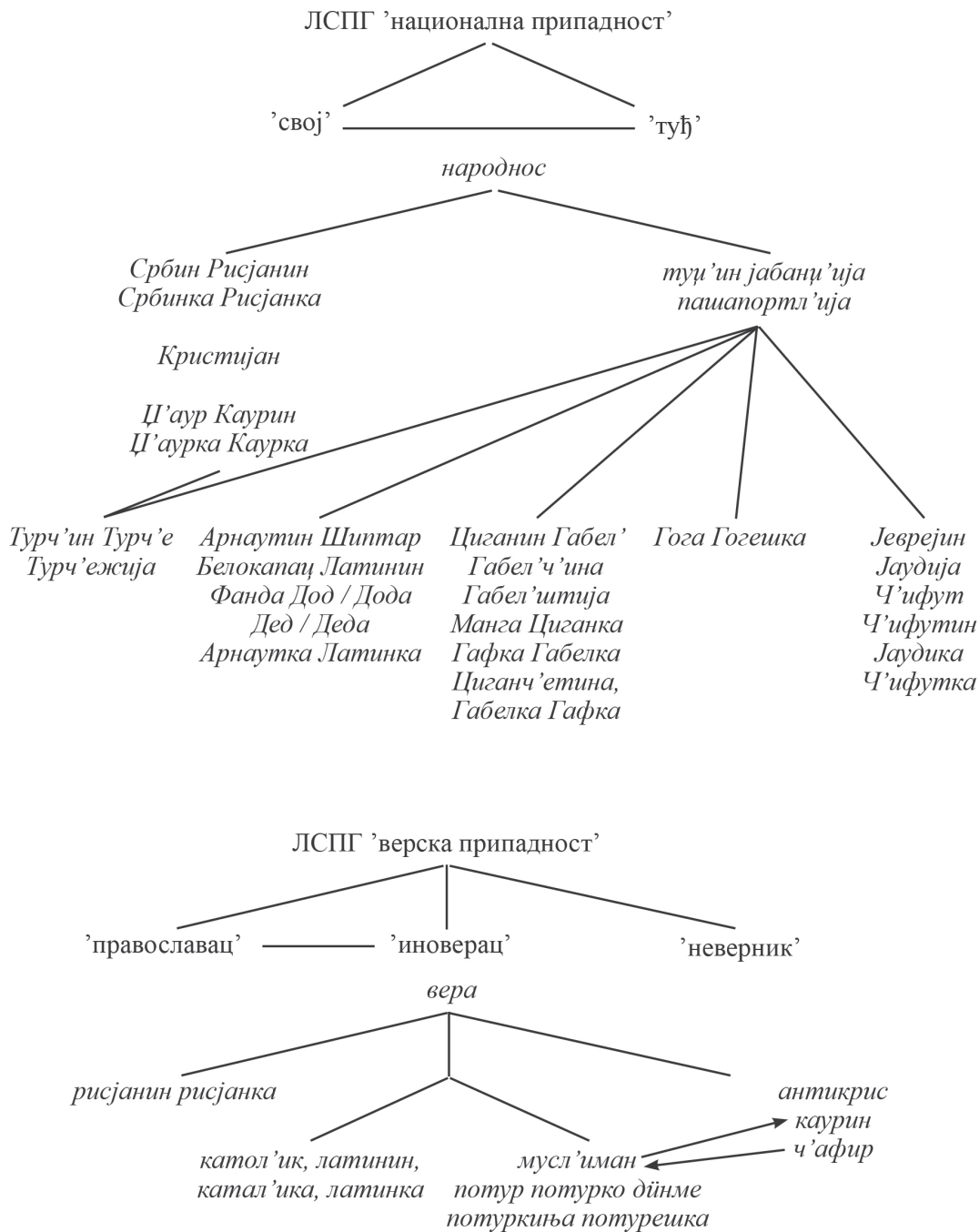

Схема 14. Семантичка структура ЛСГ 'професија'

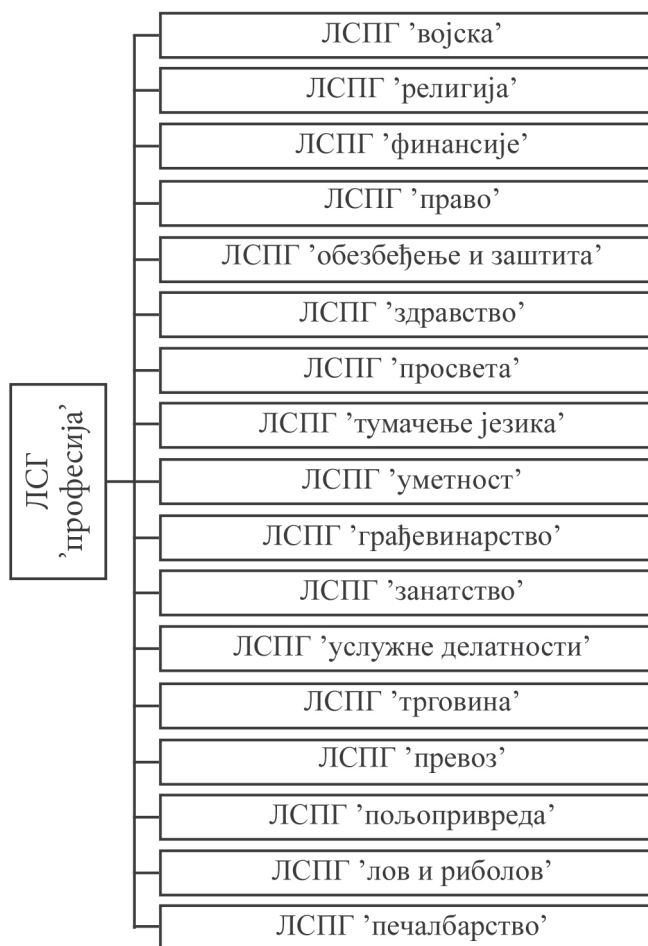

Схема 15. Лексичко-семантичка структура подгрупе именица са хиперсемом 'војска'

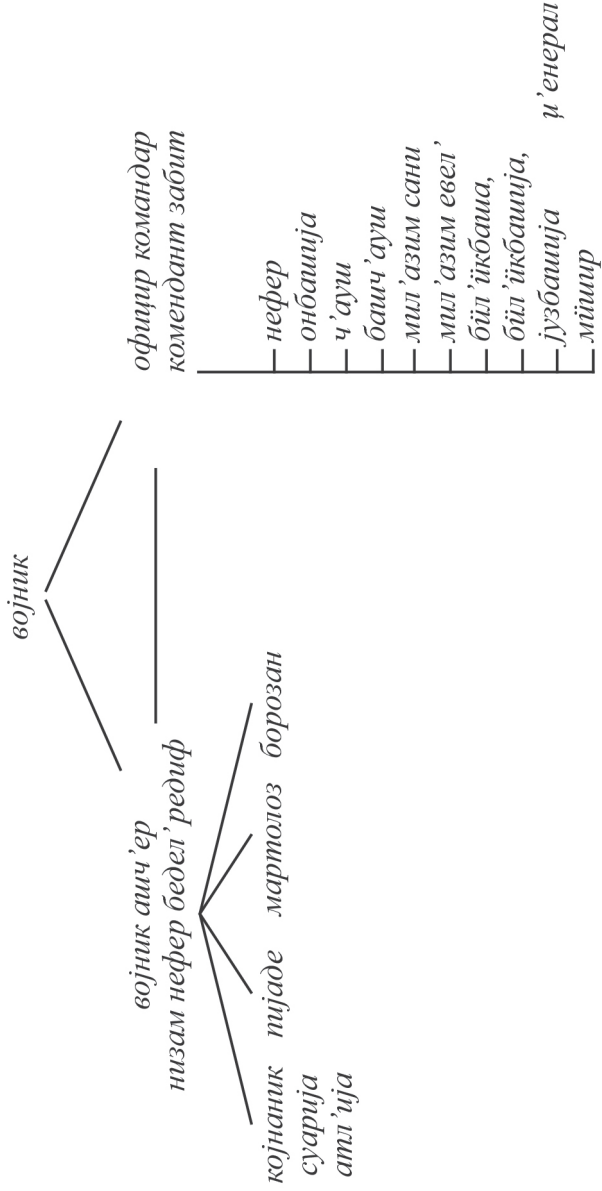

Схема 16. Лекичко-семантичка структура ЛСПГ 'занатство'

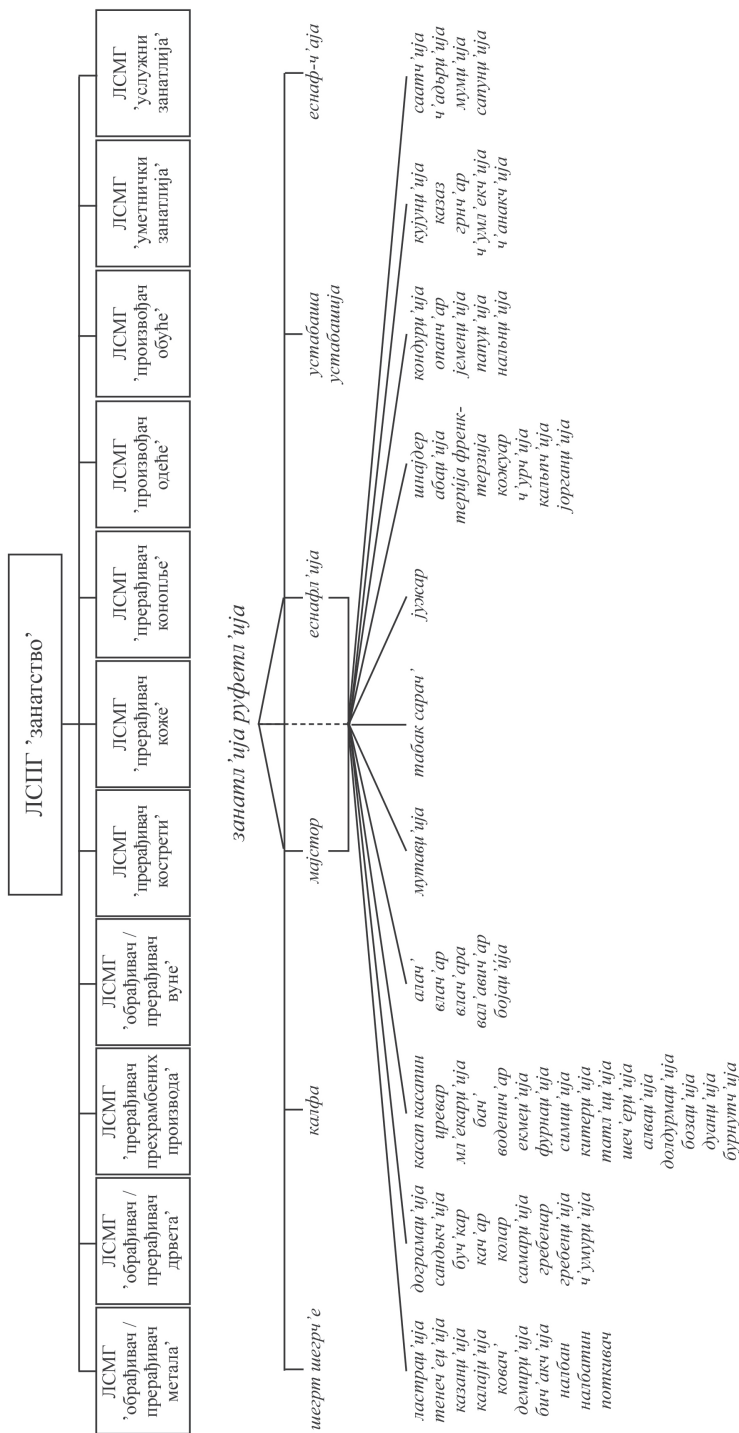

Схема 17. Семантичка структура групе именица са хиперсемом 'социјални статус'

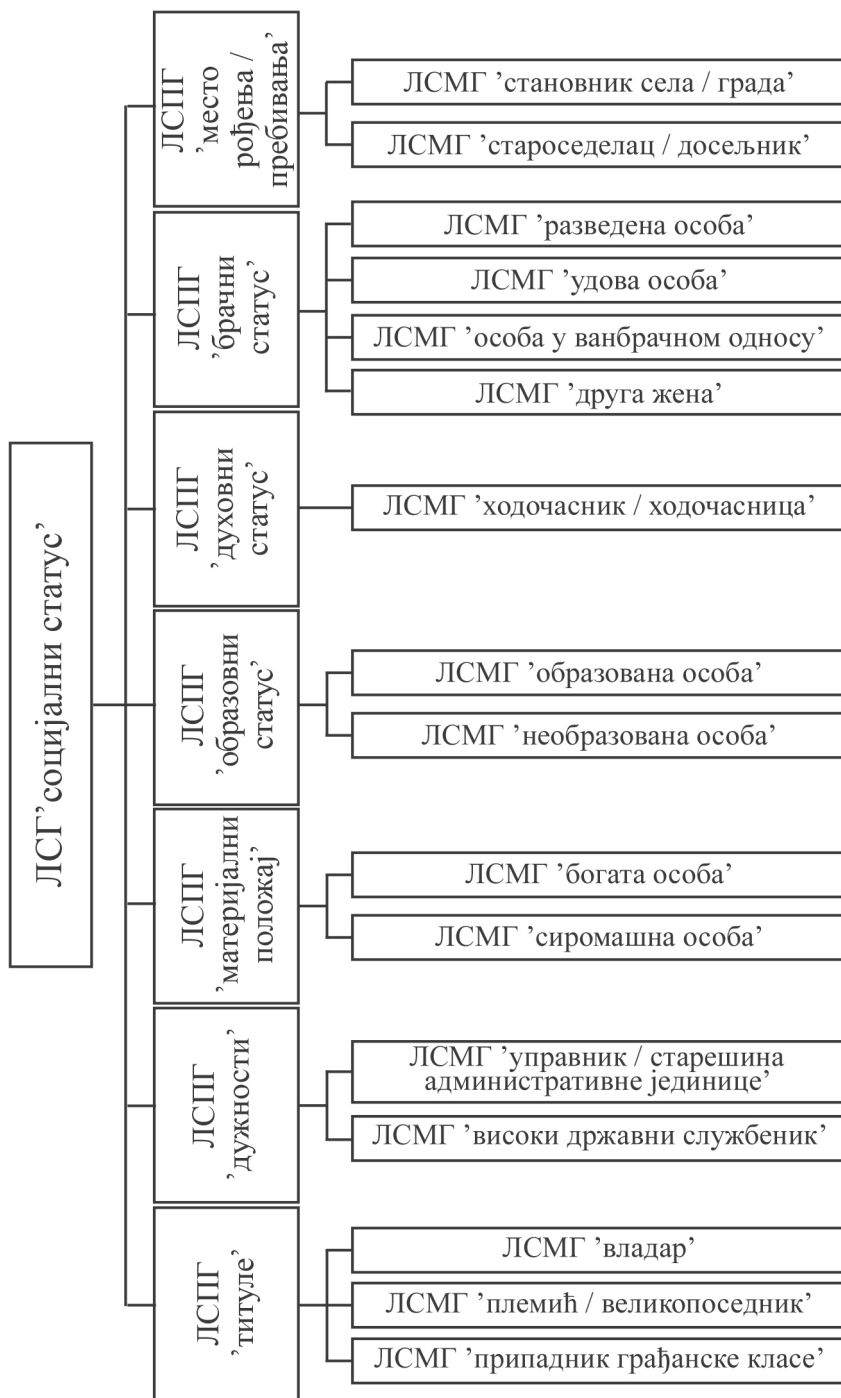

Схема 18. Вербална репрезентација ЈСГ 'социјални статус'

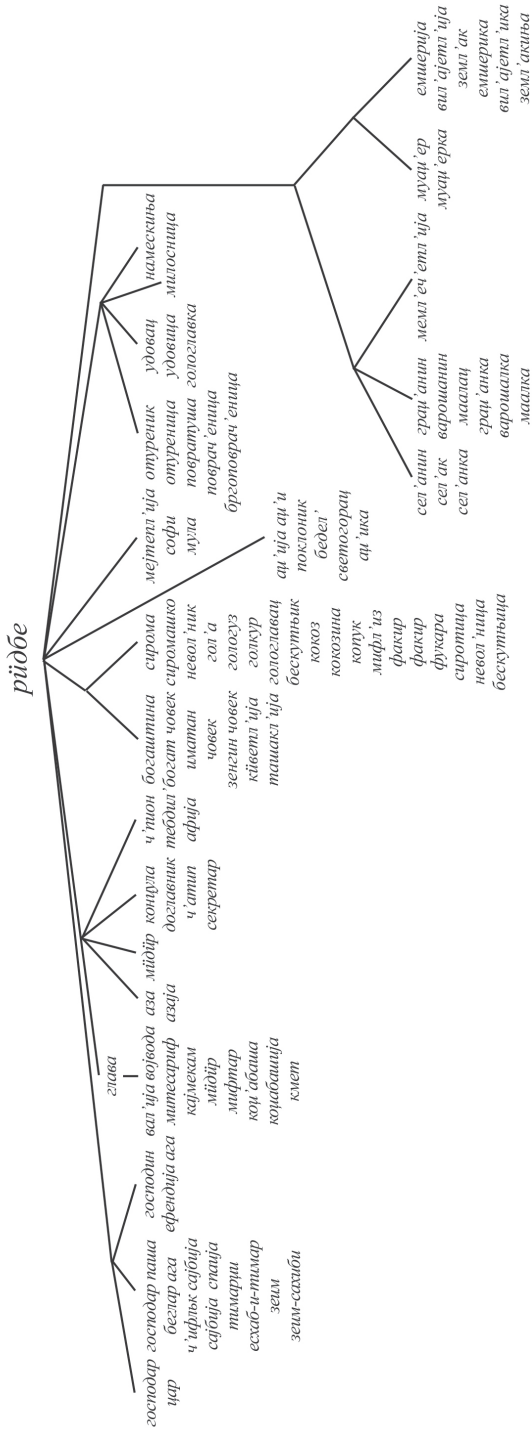

Схема 19. Семантичка структура групе именица са хиперсемом 'социјална улога'

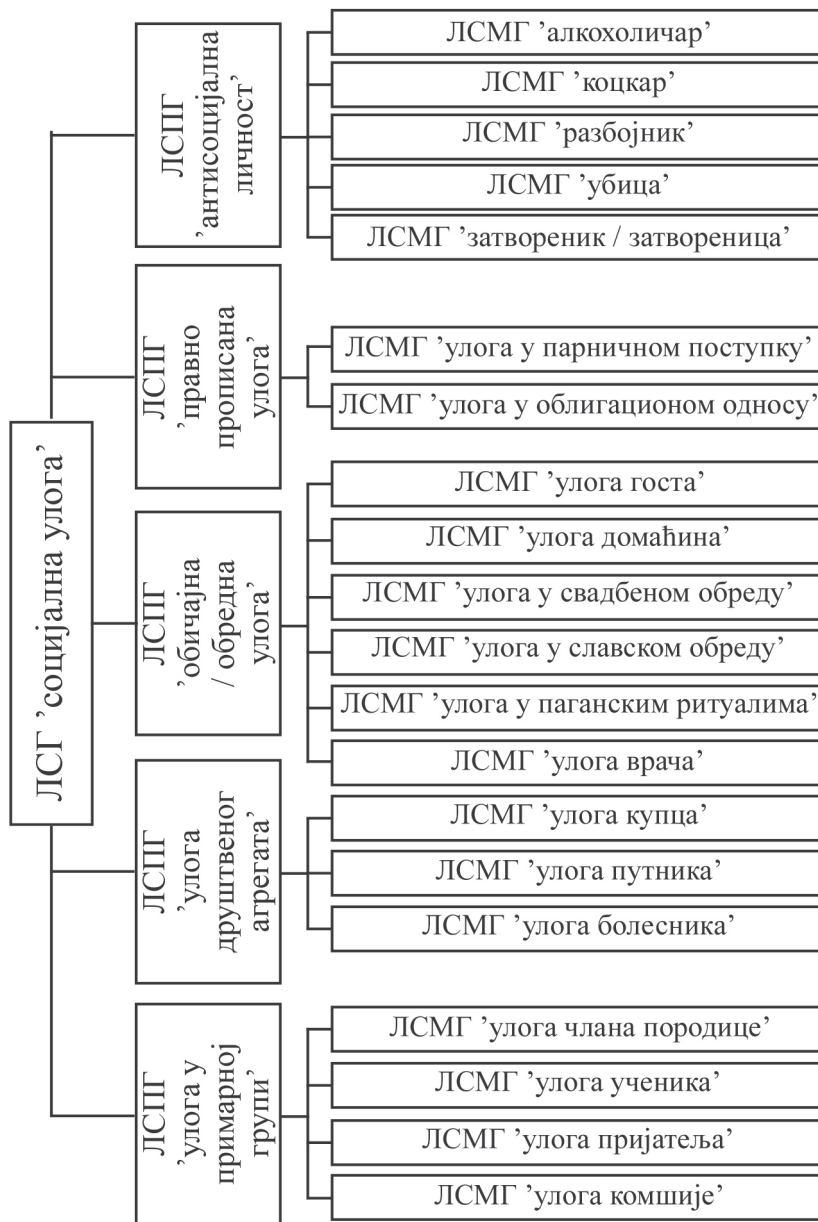
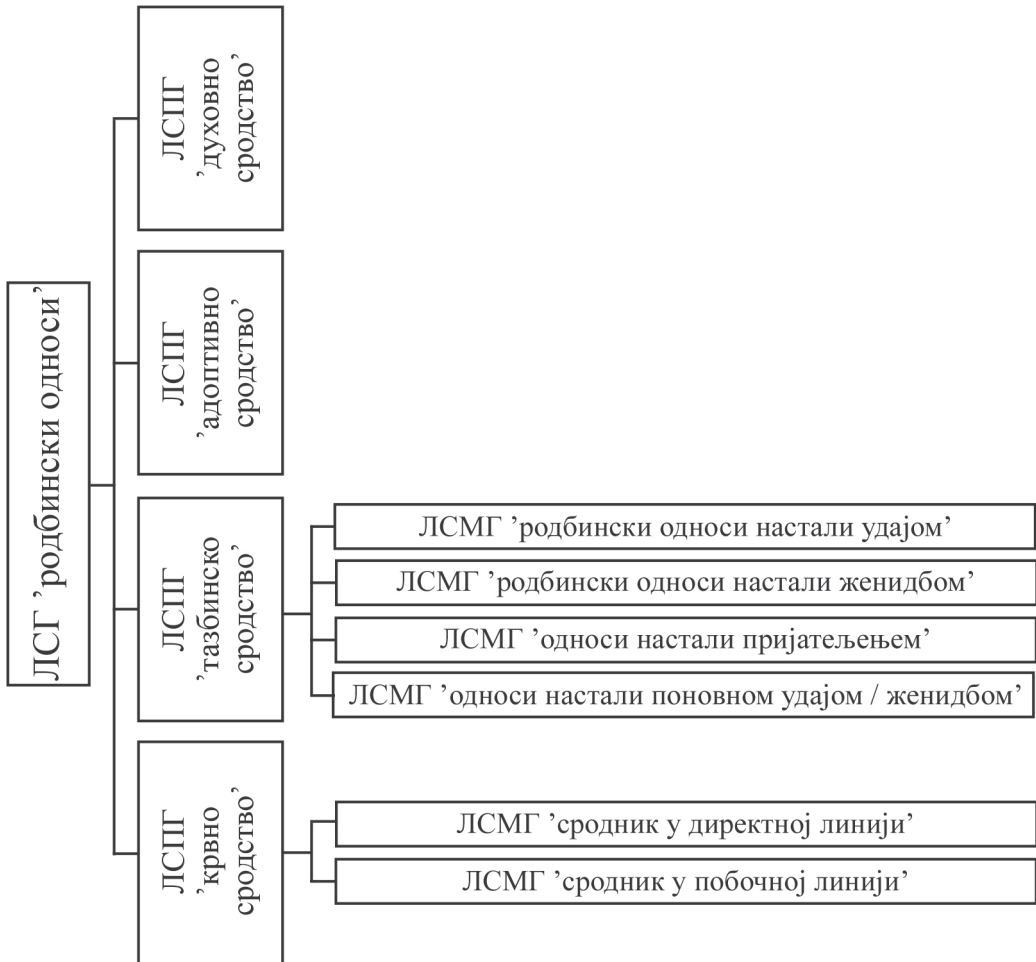

Схема 20. Семантичка структура групе именица са хиперсемом 'родбински односи'

ЛИТЕРАТУРА

- Абреимова 1998.** Г. Н. Абреимова, *Семантическая структура наименований лиц женского пола в современном русском языке*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/leksika-tematicheskoi-gruppy-chelovek-v-govorakh-tambovskoi-oblasti#ixzz3wvipLaWQ>
- Авдеева 2007.** О. А. Авдеева, Описание фрагмента лексико-семантического поля „возраст“ в английском языке, *Известия Российского Государственного Педагогического Университета А. И. Герцена*, 44, том 18, 13–17.
- Аджак 2009.** Саад Джихад Аджак, *Общая характеристика фразеологизмов социальной сферы тематической группы (наименований лиц) в современном русском языке*, www.rusnauka.com/9_NND.../7_104917.doc.htm
- Ајџановић 2005.** М. Ајџановић, Нови приступ именицама типа *nomina agentis*, *Прилози иџроучавању језика*, 36, Нови Сад, 223–230.
- Ајџановић 2008.** М. Ајџановић Милан, Корелативне предикације именица *nomina professionis*. *Прилози иџроучавању језика*, 39, Нови Сад, 211–218.
- Акопова 1985.** С. Л. Акопова, *Лексико-семантическое образование существительных со значением лица (на основе метафоризации)*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-chechenskogo-yazyka-v-sopostavlenii-s-angliiskoi#ixzz2vpiILr29>
- Алдиева 2009.** М. Ш. Алдиева, Соматическая лексика чеченского языка в сопоставлении с английской, *Lingua-universum*, №2, 9–11.
- Алексеева 2009.** М. О. Алексеева, *Термины русского православия в семасиологическом и ономасиологическом аспектах*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/terminy-russkogo-pravoslaviya-v-semasiologicheskom-i-onomasiologicheskom-aspektakh#ixzz3RG1JJjKМ>
- Алымова 2007.** Е. В. Алымова, Образование в зеркале лингвокультурологии, *Лингвокультурология*, Вып. 1, Екатеринбург, 5–16.
- Антић 2007.** О. Антић, *Облигационо иџраво*, Београд.
- Антонић 1998.** М. Антонић, Развој пчеларства у средњовековној Србији, *Пчелар* 1.

- Апресян 1995.** Ю.Д. Апресян, *Избранные труды*, том 1, *Лексическая семантика*. Т.2: Интегральное описание языка и системная лексикография, РАН, Москва.
- Апресян 1995а.** *Избранные труды*, том 2, *Интегральное описание языка и системная лексикография*, РАН, Москва.
- Арутюнова 1999.** Н. Д. Арутюнова, *Язык и мир человека*, Языки русской культуры, Москва.
- Ахматьянова 2000.** З. С. Ахматьянова, *Существительные Nomina agentis в современном русском языке*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semantiko-strukturnyi-analiz-naimenovanii-lits-po-professii-v-tadzhikskom-i-angliiskom-yazyk#ixzz3OE77POQd>
- Ахмедова 2013.** Л. Ахмедова, *Лексика, обозначающая нравственно-волевые качества характера человека*, Автореф. дис., <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00---off-0period--00-1----0-10-0---0---0direct-10--->
- Базарова 2012.** Е. В. Базарова, *Понятие картины мира в историко-культурологических психологических исследованиях*, *Искусствоведение*, 490–495.
- Балашова 2005.** Е. А. Балашова, *Фрагменты наивной картины мира русских и словенцев по данным обыденных толкований слов: Социолингвистический подход*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/fragmenty-naivnoi-kartiny-mira-russkikh-i-sloventsev-po-dannym-obydennykh-tolkovanii-slov-so#ixzz3wVKOJLAX>
- Бандић 1980.** Д. Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд.
- Бартмињски 2011.** Ј. Бартмињски, *Језик – Слика – Свeй*, прев. М. Бјелетић, SlovoSlavia, Београд.
- Бахвалова 1996.** Т. В. Бахвалова, *Выражение в языке внешнего облика человека средствами категории агентивности*, *Словоуказатель*, 221–237.
- Башарина 2007.** А. К. Башарина, *Понятие „семантическое поле“*, *Вестник Северо-Восточного федерального университета М. К. Аммосова*, Т. 4, № 1, 93–96.
- Белић 1905.** А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, I–II, СДЗб, бр. I, Београд.
- Бальжiminaева 2006.** Б. Д. Бальжiminaева, *Традиционная ремесленная терминология в монгольских языках северо-восточного ареала Центральной Азии*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/traditsionnaya-remeslennaya-terminologiya-v-mongolskikh-yazykakh-severo-vostochnogo-areala-t#ixzz37QueB3Vc>

- Барашкина 2007.** Е. А. Барашкина, Внутренний человек в русской языковой картине мира, *Вестник СамГУ*, № 1 (51), 136–140.
- Бахвалова 1995.** *Лексические и фразеологические средства характеристики человека в русском языке (на материале орловских говоров)*, Автореф. дис., Орел, http://primo.nlr.ru/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=07NLR_VU1&docId=07NLR_LMS001579374&fromSitemap=1&afterPDS=true
- Бахвалова 1995.** *Лексические и фразеологические средства характеристики человека в русском языке (на материале орловских говоров)*, Автореф. дис., Орел, http://primo.nlr.ru/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=07NLR_VU1&docId=07NLR_LMS001579374&fromSitemap=1&afterPDS=true
- Бердникова 2012.** Д. В. Бердникова, Языковая картина мира как часть концептуальной картины мира, *Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в неязыковых вузах* (материалы Межфакультетской научно-методической конференции), Издательский дом НИУ ВШЭ, 271–278.
- Бердникова 2002.** Т. А. Бердникова, *Лексико-фразеологическое поле соматизмов: На материале архангельских говоров*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/somatizmy-v-raznosistemnykh-yazykakh-semantiko-slovoobrazovatelnyi-i-lingvokulturologicheski#ixzz2vpk9nMfF>
- Бјелетић 1999.** М. Бјелетић, Кост кости (делови тела као ознаке средства), *Кодови словенских култура 4, Делови њела*, 48–67.
- Бессонова 2001.** Ю. А. Бессонова, *Семантика диалектных глаголов речи в орловских говорах и отражение в ней мировосприятия их носителей*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semantika-dialektnykh-glagolov-rechi-v-orlovskikh-govorakh-i-otrazhenie-v-nei-mirovospriyati#ixzz33knebfY7>
- Бессонова 2008.** Ю. А. Бессонова, К вопросу о методике компонентного анализа диалектных глаголов речи, *Вестник Взу, Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*, № 2, 63–67.
- Бессонова 2011.** Ю. А. Бессонова, *Семантическое микрополе глаголов речи в литературном языке и говорах, Вопросы теории и практики*, № 1 (8), 33–37.
- Бјелетић 1990.** М. Бјелетић, Родбинска терминологија код Срба у Румунији, *МСЦ*, 20/2, 391–401.
- Бјелетић 1994.** Марта Бјелетић, Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог*, L, Београд, 199–207.

- Бјелетић 1995.** Марта Бјелетић, Турцизми у српскохрватској терминологији средства, *Јужнословенски филолог*, LI, Београд, 203–221.
- Бјелетић 1999.** М. Бјелетић, Кост кости (делови тела као ознаке средства), *Кодови словенских култура, Делови тела*, 4, Београд, 48–67.
- Близнюк 2009.** О. В. Близнюк, *Сопоставительный семантический анализ терминов родства в различных лингвокультурах*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/sopostavitelnyi-semanticheskii-analiz-terminov-rodstva-v-razlichnykh-lingvokulturakh#ixzz3pCOzfk3J>
- Богдановић 1987.** Говор Алексиначког Поморавља, *СДЗб*, XXXIII, Београд.
- Богдановић 1991.** Н. Богдановић, Анализа стилских поступака за исказивање телесне лепоте у народној песми, *Градина*, 2, Ниш, 1991, 21–29.
- Богдановић 2009.** *О лесковачком говору*, Лесковачки културни центар, Лесковац.
- Богдановић 2011.** Невеста – нова и/или непозната, *Етно-културолошки зборник*, XV, Сврљиг, 177–180.
- Богдановић 2012.** Н. Богдановић, Имена и презимена мотивисана називима за делове људског тела, *Антропологија и етноантропологија поглед на физичке активности од Констијантинана Великог до данас*, Зборник радова, Ниш, 170–174.
- Богдановић 2016.** Н. Богдановић, *Антропологијски речник југоисточне Србије*, СДЗб LXIII, Београд.
- Богус 2006.** З. А. Богус, *Соматизми в разносистемных языках: семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты на материале русского, адыгейского и английского языков*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/somatizmy-v-raznosistemnykh-yazykakh-semantiko-slovoobrazovatelnyi-i-lingvokulturologicheski#ixzz2vpk9nMfF>
- Богуславский 1994.** В. М. Богуславский *Словарь оценок внешности человека*, Космополис, Москва.
- Босова 2015.** Л. М. Босова, *Концептуальная картина мира как основа понимания смысла речевого произведения*, Автореф. дис., http://elib.altstu.ru/elib/books/Files/pa1999_1/pages/30/pap_30.html
- Брковић 2000.** А. Брковић, *Развојна психологија*, Учитељски факултет, Ужице.
- Букумирић 2006.** М. Букумирић, Запрежна терминологија у говорима северне Метохије, *ЗбФЛП* 36, 341–366.
- Букумирић 2012.** М. Букумирић, *Речник говора северне Метохије*, Монографије 15, Институт за српски језик САНУ, Београд.

- Бурькин 2000.** А. А. Бурькин, Система терминов родства якутов в синхронном, сравнительно-историческом и ареальном аспектах, *Алгебра родства*, вып. 5, 213–242.
- Буряковская 2000.**, В. А. Буряковская, *Признак этничности в семантике языка*, Автореф. дис., Диссертации по гуманитарным наукам <http://cheloveknauka.com/priznak-etnichnosti-v-semantike-yazyka#ixzz3LgI276YG>
- Быганова 2010.** Е. А. Быганова, *Прагмалингвистический аспект категории социального статуса в немецкоязычном тексте*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/pragmalingvisticheski-aspekt-kategorii-sotsialnogostatusa-v-nemetskoyazychnom-tekste#ixzz3a67YxvLA>
- Вардзелашвили 2001.** Ж. Вардзелашвили, Метафорические номинации в системе языка, *Научные труды*. Серия: Филология, Вып. III, 45–51.
- Васильев 1971.** Л. М. Васильев, Теория семантических полей, *Вопросы языкознания*, № 5, 105–113.
- Василевич, Савицкий 1988.** А. П. Василевич, В. В. Савицкий, Слова, описывающие телосложение, и их денотативная отнесенность, *Речь: восприятие и семантика*, Москва, 69–76.
- Вежбицкая 1996.** А. Вежбицкая, *Язык. Культура. Познание*, Русские словари, Москва.
- Вежбицкая 1999.** А. Вежбицкая, *Семантические универсалии и описание языков*, Москва.
- Вежбицкая 2000.** А. Вежбицкая, Языковая картина мира как особый способ репрезентации образа мира в сознании человека, *Вопросы языкознания*, № 6, 33–38.
- Вежбицкая 2001.** А. Вежбицкая, *Понимание культур через посредство ключевых слов*, Языки славянской культуры, Москва.
- Вежбицкая 2001а.** А. Вежбицкая, *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*, Москва.
- Воронина 2012.** Т. М. Воронина, Оппозиция „образованный / необразованный человек“ как объект описания в лингвокультурологическом словаре концептов, *Вестник Томского государственного университета*, № 355, 10–12.
- Викторовна 2005.** К. В. Викторова, *Национально-культурная специфика образа человека: на материале русского и английского языков*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/natsionalno-kulturnaya-spetsifika-obrazacheloveka-na-materiale-russkogo-i-angliiskogo-yazyk#ixzz3wlumxTM1>
- Воеводина 2010.** Г. А. Воеводина, Номинации „лицо по социальному положению“ в современном русском языке (на примере производных имён

- существительных), *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*, № 4 (2), 468–470.
- Волкоморова 2006.** О. Б. Волкоморова, *Лексика возрастной стратификации в русском языке и речи*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/leksika-vozzrastnoi-stratifikatsii-v-russkom-yazyke-irechi#ixzz311TA9Wtt>
- Воробьева 2003.** Е. А. Воробьева, Имена прилагательные, характеризующие внешность человека по физическим особенностям, в ярославских говорах, *Краеведение*, 168–171.
- Воронцова, Голованова 2008.** Т. А. Воронцова, Е. И. Голованова, *Категория профессионального деятеля: формирование, развитие, статус в языке*, Вестник Челябинского государственного университета № 36.
- Воротников 2006.** Ю. Л. Воротников, „Языковая картина мира“: трактовка понятия, *Знание. Понимание. Умение*, № 2, 88–90.
- Вуковић, Бошняковић, Недельков 1984.** Г. Вуковић, Ж. Бошняковић, Љ. Недельков, *Војвођанска коларска терминологија*, Филозофски факултет Нови Сад.
- Габбасова, Фаткуллина 2013.** А. Р. Габбасова, Ф. Г. Фаткуллина, Языковая картина мира: основные признаки, типология и функции, *Современные проблемы науки и образования*, № 4, URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=9954>.
- Галеев 2014.** Т. И. Галеев, Функционально-статистическая характеристика наименований лиц по высшему социальному статусу, *Филология и культура*, Вып. № 4, 41–44.
- Галиев 2005.** М. Х. Галиев, *Функционально-семантическое поле чувств (на примере арабского языка)*, Москва, Автореф. дис.
- Гарипова 2010.** Г. Р. Гарипова, *Концепт „гостеприимство“ в русском и английском языках*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/kontsept-gostepriimstvo-v-russkom-i-angliiskom-yazykakh#ixzz3iP9KUhsB>
- Гасанова 2011.** Ш. Гасанова, *Лексика, обозначающая общие черты характера человека*, Автореф. дис., <http://www.nplg.gov.ge/gsdll/cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00---off-0period--00-1----0-10-0---0---0direct>
- Геляева 2002.** А. И. Геляева, *Человек как объект номинации в языковой картине мира*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/leksika-tematicheskoi-gruppy-chelovek-v-govorakh-tambovskoi-oblasti#ixzz2vkHWPSly>
- Георгиева, Москова, Радева 1971.** И. Георгиева, Д. Мокова, Л. Радева, Роднинските названия у нас, (Предварительно съобщение), *Изв. на Етнографския институт с музей*, 13, 271–285.

- Георгиева, Москова, Радева 1972.** И. Георгиева, Д. Мокова, Л. Радева, Терминологична система на кр̀вно родство у българите, *Пак там*, 14, 159–172.
- Георгиева, Москова, Радева 1973.** И. Георгиева, Д. Мокова, Л. Радева, Опыт изучения системы кровного родства у болгар, *Советская этнография*, № 2, 60–67.
- Герасименко 2014.** Э. В. Герасименко, Проблемы языковой концептуализации в современном русском языке, *Общество и право* № 3 (49), Вопросы филологии, 318–322.
- Голованова 2004.** Е. И. Голованова, *Категория профессионального деятеля в динамическом пространстве языка: Лингвокогнитивный анализ* : Дис. ... д-ра филол. наук Челябинск.
- Голованова 2012.** Е. И. Голованова Сопоставительное исследование наименований лиц по профессии в русском и польском языке, *Научный диалог*, № 12, 8–20.
- Головин 2014.** А. С. Головин, *Лингвокультурный концепт „родство“ в английских, немецких и русских поговорах*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва.
- Гончарова 2012.** Н. Н. Гончарова, Языковая картина мира как объект лингвистического описания, *Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки*, № 2, 396–405, Автореф. дис., Научная библиотека КиберЛенинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-kartina-mira-kak-obektlingvisticheskogo-opisanija#ixzz3wUfBoJko>
- Гортан Премк 1993.** Г. Гортан Премк, О регуларности семантичког варирања, *Јужнословенски филолог* XLIX, 23–27.
- Гортан Премк 2004.** Д. Гортан Премк, *Полисемија у организацији језичког система у српском језику*, Завод за уџбенике, Београд.
- Гортан Премк, Васић, Недельков 2003.** Д. Гортан Премк, В. Васић, Љ. Недельков, *Семантичко-деривациони речник*, Свеска 1, *Човек – делови њега*, Нови Сад.
- Гортан Премк, Васић, Недельков 2006.** Д. Гортан Премк, В. Васић, Љ. Недельков, *Семантичко-деривациони речник*, Свеска 2, *Човек – Унутрашњи органи и њихова психофизиолошка слика и радња, психофизичке особине, сродство*, Нови Сад.
- Горюшина 2002.** Р. И. Горюшина, *Лексика хришћанства в русском языке (системные отношения прямых конфессиональных и производных светских значений слов)*, Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград.
- Горюшина 2003.** Р. И. Горюшина *Именования иерархов хришћанской церкви*, *Русская речь*, 1, 82–86.

- Григорьева 2013.** Н. Е. Григорьева, Этноним „русские“ в лексической системе псковских говорах, *Вестник Псковского государственного университета*, № 3, 151–156.
- Григорьева 2014.** Н. Е. Григорьева, *Лексико-семантический потенциал этнонима латыши в системе псковской диалектной речи*, XLIII Международная филологическая научная конференция, www.conference-spbu.ru/conference/13/.../430/
- Гурская 2009.** С. Л. Гурская, Имена существительные общего рода, характеризующие человека, в ярославских говорах, *Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова*, №3, том 15, 59–64.
- Гурская 2010.** Имена существительные общего рода, характеризующие человека по его внешнему виду, в ярославских говорах, *Ярославский педагогический вестник*, № 2, 132–137.
- Гълбов 1986.** И. Гълбов, За произхода на група названия от българската народна роднинска терминология, *Избрани трудове по езиковедие*, 472–482.
- Гынгазова 2009.** Л. Г. Гынгазова, Интерпретационный потенциал соматизмов в описании картины мира языковой личности диалектоносителя. *Вестник Томского государственного университета*. Филология. 1. 13–20.
- Даскалова, Велчева 1982.** А. Даскалова, Б. Велчева, Из историята на българската роднинска терминология, *Старобългаристика*, № 4, 58–68;
- Даути 2012.** М. Р. Менсел, Етноними у мрежи вербалних асоцијација, *Славистика*, XVI, 617–632.
- Дементьева 2013.** И. А. Дементьева, Антропоцентрический подход к исследованию когнитивной и лингвокультурной деятельности человека, *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*, № 2-1 / том 1, Научная библиотека КиберЛенинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/antropotsentricheskiy-podhod-k-issledovaniyu-kognitivnoy-i-lingvokulturnoy-deyatelnosti-cheloveka#ixzz3wYaZH93Y>
- Демидова 2009.** К. И. Демидова, *Диалектная языковая картина мира и аспекты ее изучения*, Екатеринбург.
- Демидова 2011.** К. И. Демидова, Диалектная лексика как источник изучения диалектной языковой картины мира в психолингвистическом аспекте, *Вестник Южно-Уральского государственного университета*, Серия: Лингвистика, № 22 (239), 6–9, Научная библиотека КиберЛенинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/dialektnaya-leksika-kak-istochnik-izucheniya-dialektnoy-yazykovoy-kartiny-mira-v-psiholingvisticheskom-aspekte#ixzz3wVqg9O2p>

- Демидова 2012. К. И. Демидова, Словарь лексики говоров среднего урала как лингвокультурологический источник, *Политическая лингвистика*, Вып. 1(39), Екатеринбург, 181–184.
- Демидович 2013. Т. В. Демидович, К вопросу о лексико-семантических группах военной лексики, *Известия волгоградского государственного педагогического университета*, № 9, 70–74.
- Денисов 1980. П. Н. Денисов, *Лексика русского языка и принципы ее описания*, Русский язык, Москва.
- Динић 1988. Ј. Динић, *Речник њимочког говора*, СДЗБ 34, Београд, 1988.
- Динић 2008. Ј. Динић, *Тимочки дијалектски речник*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, Београд.
- Добринина 2012. А. А. Добринина, *Прилагательные современного алтайского языка, обозначающие черты характера человека (в сопоставительном аспекте)*, Новосибирск.
- Доброходова 2012. Ольга Викторовна Доброходова, *Категоризация социального статуса человека в языке*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/kategorizatsiya-sotsialnogo-statusa-cheloveka-vyazyke#ixzz3a6Fg0Z8G>
- Драгићевић 1996. Р. Драгићевић, О именичким и придевским антонимима, *Јужнословенски филолог*, ЛП, 25–39.
- Драгићевић 1999. Р. Драгићевић, Перспективизација придева који означавају људске особине, *Српски језик*, IV/1–2, 397–409.
- Драгићевић 2001. Р. Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, њворбена и семантичка анализа*, Библиотека јужнословенског филолога, нова серија, књ. 18, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Драгићевић 2003. Р. Драгићевић, Асоцијативна метода у концептуализацији емоција, *Језик и говор*, *Славистика*, књ. VI, 116–124.
- Драгићевић 2007. Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд.
- Драгићевић 2010. Р. Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Друштво за српски језик и књижевност, Београд.
- Драгићевић 2010а. Р. Драгићевић, *Лингвокултуролошка упоредна истраживања етнокултурних стереотипа, *Анали Филолошког факултета**, 22, 201–214.
- ДРМЈ. *Дигитален речник на македонскиот јазик*, <http://www.makedonski.info/>
- Дроздова 1998. Н. Б. Дроздова, Мордовские и русские фразеологизмы, характеризующие человека, *Вопросы лингвистики*, Вып. 2, Москва, 163–169.

- Ђорђевић 2001.** Ј. Ђорђевић, *Сроднички односи у Врању*, Етнографски институт Београд.
- Елезовић 1998.** Г. Елезовић, *Речник косовско-мејохијског дијалекта*, I–II, Приштина.
- Едалина 2010.** А. А. Едалина, Особенности лексико-семантического поля „отношение человека к собственности“, *Изв. Урал. гос. ун-та*, Сер. 2, Гуманит. науки, № 1, Екатеринбург, 93–101, <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/18568/1/iurg-2010-72-10.pdf>
- Едалина 2012.** А. А. Едалина, Взаимодействие семантических областей „еда“ и „жадность“ в русских народных говорах, *Научный диалог*, № 12, 21–29.
- Еремина 2003.** М. А. Еремина, *Лексико-семантическое поле отношение человека к труду в русских народных говорах: этнолингвистический аспект*, Автореф. дисс., Екатеринбург, <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/416/1/urgu0200s.pdf>
- ЕРСЈ.** *Етимолошки речник српског језика*, I–III, уредио А. Лома, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2003–2009.
- Ерофеева, Пепеляева 2011.** Е. В. Ерофеева, Е. А. Пепеляева, Структура семантического поля „человек“ в сознании носителей русского языка, *Вестник Пермского университета*, Вып. 1(13), 7–19.
- Есмурзаева 2008.** Ж. Б. Есмурзаева, Понятия „языковая картина мира“ и „концептуальная картина мира“ в современных исследованиях, *Альманах современной науки и образования*, Грамота, Тамбов, № 2, 56–58.
- Жабаева 2004.** С. С. Жабаева, *Национально-культурная специфика реализации концепта „гостеприимство“: На материале казахского, русского и английского языков*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/natsionalno-kulturnaya-spetsifika-realizatsii-kontsept-a-gostepriimstvo-na-materiale-kazakhsk#ixzz3iP8sJj17>
- Железнова 2007.** Ю. В. Железнова, Семантический анализ ядерных лексем лексико-семантического поля „родственные отношения“ в русском языке, *Вестник Удмуртского университета*, №5 (2), 29–38.
- Железнова 2009.** Ю. В. Железнова, *Лингвокогнитивное и лингвокультурное исследование концепта семья*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/lingvokognitivnoe-i-lingvokulturnoe-issledovanie-kontsept-a-semya#ixzz3xyLYGGr3>
- Жеребило 2010.** Т. В. Жеребило, *Словарь лингвистических терминов*, Назрань.
- Живковић 1987.** Н. Живковић, *Речник широтског говора*, Пирот.

- Жондорова 2012.** Г. Е. Жондорова, Семантическое пространство „образ человека“ (на материале русских старожильческих говоров Якутии), *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*, № 151, 223–229.
- Жугић 1997.** Р. Жугић, Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана, *Јужнословенски филолог*, 53, 135–145.
- Жугић 2005.** Р. Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, СДЗБ ЛП, Београд.
- Жугић 2009.** Р. Жугић, Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозападно од Лесковца), *Зборник Мајице срјске за филологију и лингвистику*, 52, 81–106.
- Жугић 2010.** Р. Жугић, Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нископродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејоративима са продуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча, *Зборник Мајице срјске за славистику*, 78, 219–237.
- Жугић 2011.** Р. Жугић, Синонимски односи у лексичко-семантичкој групи глаголских лексема с доминантом зборим 'говорим' у јабланичком говору (југозападно од Лесковца), *Зборник радова Филозофског факултета XLI*, Београд, 51–72.
- Жугић 2012.** Р. Жугић, Семантичке реализације суфикса -че у именичким изведеницама средњег рода у призренско-тимочким говорима, *Зборник радова Филозофског факултета XLI*(1), Косовска Митровица, 223–230.
- Жугић 2014.** Р. Жугић, Синонимија у лексичко-семантичкој групи пејоратива за женска лица у јабланичком говору, *Зборник радова Филозофског факултета XLIV* (2), 295–314.
- Жунић 2008.** Д. Жунић, *Весела естетика*, Алтера, Београд.
- Жунић 2012.** Н. Жунић, Родни стереотипи о женама и мушкарцима у политици, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, LXIII, 281–296.
- Загоровская 1990.** О. В. Загоровская, *Семантика диалектного слова и проблемы диалектной лексикографии*, Москва.
- Занковец 2007.** А. А. Занковец, Влияние различных лингвистических факторов на фразеологическую активность соматизмов русского и белорусского языков, *Весник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*, Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка, № 2, 70–75.
- Здравковић 2008.** Љ. Здравковић, *Разбојништво – кривичнојравни и криминалистички аспекти*, Докторска дисертација, Ниш,
- Зиновьева 1991.** Е. И. Зиновьева, Лексика характеристики лица человека в словесном портрете новгородских кабал XVI–XVII, *Историческая лексикология и лингвистическое источниковедение*, Красноярск, 34–45.
- Златановић 1998.** М. Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање.

- Златановић 2003.** С. Златановић, *Свадба – њрича о иденитијетету, Врање и околина*, Београд,
- Златановић 2004.** С. Златановић, У потрази за изгубљеним контекстом: ларице у Призрену, Избегличко Косово, *Лицеум* 8, Крагујевац, 11–18.
- Златановић 2012.** С. Златановић, Свадба, традиционални женски костим и идентитетски дискурси српске заједнице југоисточног Косова, *Гласник Етнологијског интитијетету САНУ*, LX/2, Београд, 89–105.
- Иванова 2013.** А. А. Иванова, Семантички анализи названитијетету должноститијетету и социалног статуситијетету, заимствованих в рускијетету јазык из арабског, *Новости Днипропетровског унијетету*. Серитија: Мовознавство 21 Вър. 19 (2): 72–77.
- Иванова 1998.** Р. Иванова, Свадба као систем знакова, *Кодови словенских култитура* 3, Београд, 7–13.
- Ивановић 2008.** З. Ивановић, О изучавању средства у последњим деценијама ХХ века, *Етнологијететуолошки ѡроблеми*, св. 2, 107–138.
- Ивановић 2010.** З. Ивановић, Да ли су постојала на родству заснована друштва? О (де)конструкцији једног антрополошког концепта, *Етнологијететуолошки ѡроблеми*, св. 3, 19–42.
- Ивановић 1987.** М. Ивановић, *Црквени сѡменици ХIII–ХХ века, Задужбине Косова*, Призрен, Београд.
- Иванцова 2002.** Е. В. Иванцова, *Феномен диалектног јазковог личноститијетету*, Автореф. дисс. Научна библиотека диссертацијетету и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/fenomen-dialektnoi-yazykovo-lichnosti#ixzz4XL4Agg9k>
- Ивић 1995.** М. Ивић, О називима боја, *О зеленом коњу, Нови лингвиститијететучки огледи*, Словограф, Београд, 7–46.
- Ивић 1991.** П. Ивић, *Из срѡскохрватитијететуске дијалектѡлогије, Изабрани огледи*, књ. 3, Просвета, Ниш.
- Иконникова 2011.** В. А. Иконникова, Особенности развития историко-территориальной семантической вариантности англоязычных юридических терминов (лингво-культурологический и семиотический аспекты), *Вестник Челябинского государственного университета*, № 24, 145–147.
- Ипакова 2012.** М. Т. Ипакова, *Соматическая лексика марийского языка*, <http://www.dslib.net/jazyki-mira/somaticeskaja-leksika-marijskogo-jazyka.html>
- Јовановић 1993.** Б. Јовановић, *Магија срѡских обрета*, Светови, Нови Сад.
- Јовановић 2000.** Б. Јовановић, *Дух ѡгаанског наслеђа*, Светови, Нови Сад.
- Јовановић 2012.** Б. Јовановић, *Сѡтари занатитијетету Пирѡта и околине*, Народна библиотека Пирот.

- Јовановић 2004.** В. Јовановић, *Речник села Каменице (код Ниша)*, СДЗБ LI, Београд.
- Јовановић 2010.** В. Јовановић, *Деминујивне и аугментивне именице у српском језику*, Монографије 9, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Кавцова 2013.** Л. Кавцова, *Картина мира в зеркале существительных со значением лица в современном русском языке (по данным толкового словаря русского языка начала XXI века, актуальная лексика)*, Докторская диссертация, Вильнюс, vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.../DS.005.2.01.ETD
- Калиткина 2010.** Е. Н. Калиткина, *Антропонимический потенциал анималистической лексики*, www.pglu.ru/lib/.../uch_2010_VIII_00006.pdf
- Каменева 2006.** В. А. Каменева, Антропоцентрические лексико-семантические категории лингвоидеологического концепта „человек как социальный объект“ в системе английского языка, Вестник Томского государственного педагогического университета, № 4, 124–132.
- Карасик 1992.** В. И. Карасик, Социальный статус человека как социолингвистическая категория, *Язык социального статуса*. Ин-т языкознания РАН – Москва, Волгогр. гос. пед. ин-т., Волгоград.
- Карасик 1992.** В. И. Карасик, *Язык социального статуса*, РАН, Москва.
- Караулов 1976.** Ю. Н. Караулов, *Общая и русская идеография*, Наука, Москва.
- Караулов 1989.** Ю. Н. Караулов, Е. В. Красильникова, *Русская языковая личность и задачи ее изучения*, *Язык и личность*, Москва, 3–11.
- Касевич 2004.** В. Б. Касевич, *Буддизм. Картина мира*. Язык, Петербургское востоковедение.
- Качинская 2011.** И. Б. Качинская, *Термины родства и языковая картина мира (по материалам архангельских говоров)*, <http://www.philol.msu.ru/~ruslang/pdfs/kachinskaya.i.b/kaczinska-dis.pdf>
- Кашпур 2005.** Е. В. Кашпур, *Сопоставительное исследование наименований лиц по профессии и социальному статусу во французском и русском языке*, Автореф. дис., Диссертации по гуманитарным наукам <http://cheloveknauka.com/sopostavitelnoe-issledovanie-naimenovaniy-lits-po-professii-i-sotsialnomu-statusu-vo-frantsuzskom-i-russkomyazykah#ixzz3OE0oFcVY>
- Кириллова 2006.** Н. А. Кириллова, Метафорическая номинация глаголов речи, *Вестник СамГУ*, №10/2, 140–147.
- Кислухина 2014.** М. В. Кислухина, Ономазиологическая структура терминов сельскохозяйственной и почвенной микробиологии (на материале английского, украинского и русского языков), *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*, Серия „Филология. Социальные коммуникации“, Том 27 (66), № 2, 57–63.

- Кияшева 1985.** А. А. Кияшева (1985), *Семантическое поле глаголов эмоций в современном русском языке*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semanticheskoe-pole-glagolov-emotsii-v-sovremennom-russkom-yazyke#ixzz33qCMIgqA>
- Клајн 2003.** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Други део, Суфиксација и конверзија, Београд.
- Кликовац 2004.** Д. Кликовац, *Мејџафоре у мишљењу и језику*, XX век, Београд.
- Кошаский 1990.** Г. В. Кошаский *Объективная картина мира в познании и языке*, Москва.
- Конопелькина 2009.** Е. А. Конопелькина, *Типы наименований лиц в экономико-правовой сфере русского языка*, www.stattionline.org.ua > Филологија > Мовознавство
- Конопелькина 2010.** Е. А. Конопелькина, *Наименования лиц по роду деятельности в функционально-стилевом аспекте (на материале лексики экономико-правовой сферы русского языка)*, www.stattionline.org.ua > Филологија > Мовознавство
- Конопелькина 2013.** Е. А. Конопелькина, *Формирование тематических парадигм наименований лиц-деятели в сфере экономики и права (на материале специальных словарей)*, http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2013_1/22.pdf
- Константиновић 1961.** Р. Константиновић, *Облигационо право* (скрипта), Београд.
- Корнилов 2003.** О. А. Корнилов, *Языковые картины мира как производные национальных менталитетов*, Москва.
- Коротун 2002.** О. В. Коротун, *Концептуализация представлений о внешности человека в русской языковой картине мира*, http://www.rusnauka.com/3_ANRR_2009/Philologia/39990.doc.htm
- Косицына 2004.** И. Б. Косицына, *Лексико-семантическое поле „положительные эмоции“ в английском языке*, Автореф. дис., Диссертации по гуманитарным наукам <http://cheloveknauka.com/leksiko-semanticheskoe-pole-polozhitelnye-emotsii-v-angliyskom-yazyke#ixzz3IHZE4cFq>
- Косицына 2010.** Н. О. Косицына, *Именования служителей культа, церкви в идиолекте*, Известия Тульского государственного университета, гуманитарные науки, № 2, 365–370.
- Косицына 2011.** Н. О. Косицына, *Лексика религиозной культуры в идиолекте*, Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Курск.
- Коршунова 2002.** Л. С. Коршунова, *Лексико-семантические группы глаголов говорения, мыслительной деятельности, чувства в говорах Нижегородской области*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций

- и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/leksiko-semanticheskie-gruppy-glagolov-govoreniya-myslitelnoi-deyatelnosti-chuvstva-v-govora#ixzz33krFUIta>
- Коськина 2004.** Е. В. Коськина, Внутренний человек в русской языковой картине мира, Автореф. дис., Омск, <http://works.tarefer.ru/105/100060/index.html>
- Костић 1931.** П. Костић, *Свейџога – крсно име – слава у Призрену, Гласник Етнографског музеја*, књ. VI, 28–34.
- Костић 1982.** П. Костић (1982), Лазарице у селу Сурлици, прилог разматрању порекла и суштине женских обредних поворки, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 46, 9–40.
- Кочеваткин 1999.** А. М. Кочеваткин, *Соматическая лексика в диалектах эрзянского языка: Лингвогеографический анализ*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-v-dialektakh-erzyanskogo-yazyka-lingvogeograficheskii-analiz#ixzz2vpexPdSV>
- Кошелева 2009.** Е. Ю. Кошелева, Терминология родства в русском языке *Альманах современной науки и образования*, № 2 (21), часть 2, 73–74.
- Кравченко 2001.** А. И. Кравченко, Социология, Академический проект, Москва.
- Крапивина 2012.** М. С. Крапивина, Диалектная терминологическая лексика (на материале рыболовецкой лексики донского казачества), *Вестник Челябинского государственного университета*, № 23(277), Серия: Филология. Искусствоведение. Вып. 69. Челябинск, 71–74.
- Красноярцев 2009.** Д. А. Красноярцев Проблема языковой картины мира в современной лингвистике на примере прилагательных цвета в английском и русском языках, Дипл. работа, Казань.
- Кубасова 2008.** А. О. Кубасова, Анималистическая лексика румынского языка как способ характеристики человека через сравнения и метафоры, *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*, 29(65), 162–167.
- Куражова 2007.** И. В. Куражова, *Имена животных как отражение ценностной картины мира в английской лингвокультуре*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/imena-zhivotnykh-kak-otrazhenie-tsennostnoikartiny-mira-v-angliiskoi-lingvokulture#ixzz2vk8sYbGZ>
- Кущева 2006.** О. Ю. Кущева, Антропоцентрическая парадигма в современной лингвистике, *Вестник Адыгейского государственного университета*, № 4, Набиблиотека КиберЛенинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/antropotsentricheskaya-paradigma-v-sovremennoy-lingvistike#ixzz3wUVeN1Sk>

- Леонидович 2008.** Б. Б. Леонидович, *Языковая картина мира армейской субкультуры (на материале немецкой и русской военной лексики)*, Армия и общество, № 4, <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-kartina-mira-armeyskoj-subkultury-na-materiale-nemetskoj>
- Леонтьева 2003.** Т. В. Леонтьева, *Интеллект человека в зеркале русского языка*, Автореф. дис., cckiev.com.ua/avt-leonteva-t-v-intellekt-chelove...
- Ли 1984.** А. Д. Ли, *Синонимо-антонимические группы имен прилагательных, обозначающих черты характера человека и его эмоционально-психические состояния (в русском говоре с. Межог Усть-Вымского района Коми АССР)*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/sinonimo-antonimicheskie-gruppy-imen-prilagatelnykh-obznachayushchikh-cherty-kharaktera-che#ixzz33kzq182N>
- Литвиненко 2006,** Ю. Ю. Литвиненко, *Концепт возраст в семантическом пространстве образа человека в русской языковой картине мира*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/kontsept-vozrast-v-semanticheskom-prostranstve-obraza-cheloveka-v-russkoi-yazykovo-kartine-#ixzz31U1cn6V>
- Литвинова 2011.** Т. А. Литвинова, *Номинации человека как отражение языковой картины мира*, Автореф. дис., <http://cheloveknauka.com/imena-suschestvitelnye-obschego-roda-harakterizuyuschie-cheloveka-v-yaroslavskih-govorah#ixzz2vkH1zfBA>
- Литвинова 2011а.** Т. А. Литвинова, Лексемы, характеризующие человека по отношению к труду, в воронежских говорах, *Вестник Челябинского государственного университета*, № 10, 73–76.
- Литвинова, Загоровская 2013.** Т. А. Литвинова, О. В. Загоровская, Тематико-идеографическая классификация лексики как способ описания фрагмента „человек“ диалектной картины мира (на материале воронежских говоров), *Вестник Воронежского института ГПС МЧС России*, № 2 (7), 55–64.
- Лихачев 1993.** Д. С. Лихачев, Концептосфера русского языка, Фундаментальная электронная библиотека „Русская литература и фольклор“, *Серия литературы и языка*, том 52, № 1.
- Лихачева 2011.** А. Лихачева, Лексика родства в русской коммуникативной культуре, *Kalby studijos*, 19 NR, 106–112.
- Лукьянова 1985.** Н. А. Лукьянова, Лексико-семантическая группа „человек ленивый“ в диалектной системе (опыт семантического анализа), *Русская лексика в историческом и синхронном освещении*, Наука, Новосибирск, 58–79.

- Магомедова 2007.** Д. М. Магомедова, *Соматическая лексика лакского языка в сопоставлении с английской*, Автореф. дис., Диссертация на соискание уч. степени кандидата филол. наук, Махачкала
- Мазаел 2014.** О. М. Мазаел. *Интеллектуальные качества человека в зеркале русской фразеологии*, Воронеж, www.science.vsu.ru/.../Диссертация_Мазаел_О.М..pdf.
- Малевинский 2006.** С. О. Малевинский, Отражение психических свойств человека в лексике русского языка, *Теория и методология, Человек, общество, управление*, №3, 4–16.
- Манић 1997.** Д. Манић, *Лужнички речник*, Бабушница.
- Маринин 2001.** А. В. Маринин, *Лексика промыслов и ремёсел в говорах Вадского района Нижегородской области*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/leksika-promyslov-i-remesel-v-govorakh-vadskogo-raionanizhegorodskoi-oblasti#ixzz2tHXd3ZFs>
- Марзук 2008.** Ф. А. Марзук, *Способы вербализации понятия „возраст“ в русском языке*, Автореф. дисс. https://www.kantiana.ru/postgraduate/announce/Avtoreferat_Marzuka.doc
- Марков 1988.** Б. Марков, О влиянии иностранных языков на термины родства в славянских языках, *Реферати на македонскије слависти*. Скопје, 53–61.
- Марковић 1993.** М. Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, *СДЗб* 38, Београд.
- Маслова 2001.** В. А. Маслова, *Лингвокультурология*, Учебное пособие, Академия, Москва.
- Маслова 2005.** В. А. Маслова, *Когнитивная лингвистика*. Минск.
- Махмутова 2002.** А. Н. Махмутова, *Оценочные существительные со значением лица женского пола в русском и английском языках*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/otsenochnye-sushchestvitelnye-so-znacheniem-litsazhenskogo-pola-v-russkom-i-angliiskom-yazy#ixzz2zn9EJO3I>
- Менковић 2013.** М. Менковић, *Грађанска ношња Срба у Призрену у XIX и првој њоловини XX века*, Етнографски музеј у Београду, Центар за очување наслеђа Косова и Метохије „Mnemosyne“.
- Менон 1985.** Р. Н. Менон, *Лексико-семантическая группа прилагательных русского языка со значением характеристики внешности человека*, Автореф. дис. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/leksika-tematicheskoi-gruppy-chelovek-v-govorakh-tambovskoi-oblasti#ixzz3wvSffFQ5>
- Микетић, Ратковић Стевовић 2013.** С. Микетић, Ј. Ратковић Стевовић, Реакције испитаника из Косовске Митровице на етнониме као речи –

- стимулусе, *Зборник радова Филозофског факултета*, XLIII (1), 107–123.
- Митровић 1984.** Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац.
- Михалева 2009.** М. М. Витальевна, *Структура и садржање концепта брак/marriage в језиковом сознанију руских и американаца*, Автореф. дис., Научна библиотека дисертација и автореферата [dissercat.com/content/struktura-i-soderzhanie-kontsepta-brakmarriage-v-yazykovom-soznanii-russkikh-i-amerikantsev#ixzz3dmlFdx0](http://www.dissercat.com/content/struktura-i-soderzhanie-kontsepta-brakmarriage-v-yazykovom-soznanii-russkikh-i-amerikantsev#ixzz3dmlFdx0)
- Младеновић 2001.** Р. Младеновић, *Говор шарљанинске жује Гора*, СДЗБ 48.
- Младеновић 2001а.** Место акцента глагола у Призренско-метохијској котлини, *Српски језик*, год. 6, 1/2, 223–264.
- Младеновић 2006.** Р. Младеновић, Прозодијски системи у српским говорима на југозападу Косова и Метохије, *Годишњак за српски језик и књижевност* 8, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 267–290.
- Младеновић 2007.** Р. Младеновић, Семантика и граматичка стабилност именица pluralia tantum у српским (словенским) говорима на југозападу Косова и Метохије, *Српски језик, књижевност и уметност*, Крагујевац, 97–118.
- Младеновић 2010.** Р. Младеновић, *Заменице у говорима југозападног дела Косова и Метохије*, Монографије 12, Институт за српски језик САНУ.
- Младеновић 2013.** Р. Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гаиње*, Монографије 19, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Моисеев 1963.** А. И. Моисеев Термини родства в современном русском языке, *Филологические науки*, № 3, 120–132.
- Моисеев 1968.** А. И. Моисеев, *Наименования лиц по профессии как предмет лингвистического изучения*, *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*, том XXVII, вып. 2, 140–146.
- Моисеева 2006.** С. А. Моисеева, *Глаголы восприятия в западно-романских языках*, Автореф. дис., Научна библиотека дисертација и автореферата [dissercat.com/content/imena-zhivotnykh-kak-otrazhenie-tsennostnoi-kartiny-mira-v-angliiskoi-lingvokulture#ixzz2vk8sYbGZ](http://www.dissercat.com/content/imena-zhivotnykh-kak-otrazhenie-tsennostnoi-kartiny-mira-v-angliiskoi-lingvokulture#ixzz2vk8sYbGZ)
- Монастырская 2008.** Е. А. Монастырская, *Лексико-семантические поля ментальности и негативных эмоций гнева, страха и горя в селькупском языке*, Дис. канд. филол. наук. Томск.
- Моросо-Флорес 2012.** А. К. Моросо-Флорес, К вопросу о семантической классификации религиозной лексики французского языка, *Молодой ученый*, №5, 299–303.

- Москова, Радева 1972.** Д. Москова, Л. Радева, Етнографско значење на бугарските роднински назвања, *Първи конгрес на Бълг. историческо друштво*, 2, 243–247.
- Мухиддинова 2011.** Т. Х. Мухиддинова, *Семантико-структурни анализ на именуваниј лиц по професији во таџикском и англиском јазиком*, Автореф. дис., Научна библиотека диссертациј и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semantiko-strukturnyi-analiz-naimenovanii-lits-po-professii-v-tadzhikskom-i-angliiskom-yazyk#ixzz3OE77POQd>
- Мухиддинова 2011а.** Т. Х. Мухиддинова, Термини и терминосистемни особености на именуваниј лиц по професији (на материјале таџикског и англиског јазиков), *Вестник Таџикског државног универзитета права, бизнеса и политике*, № 1, 122–127.
- Мушникова 2011.** Е. Н. Мушникова, *Зоометафора во јазиковој картини на руског и англиског јазиков*, Автореф. дис., Научна библиотека диссертациј и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/imena-zhivotnykh-kak-otrazhenie-tsennostnoi-kartiny-mira-v-angliiskoi-lingvokulture#ixzz2vk8sYbGZ>
- Небольсина 2005.** П. А. Небольсина, Јазиковој картина на света: определениј појмања, *XV Эжегодная богословская конференция*, 302–305, Научна библиотека диссертациј и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/nominatsii-cheloveka-kak-otrazhenie-yazykovoi-kartiny-mira#ixzz3wVNN2lkc>
- Недельков 2012.** Љ. Недельков, Тематска лексикографија као сведочанство о културном идентитету, *Филологија и универзитетски*, *Наука и савремени универзитетски 1*, Филозофски факултет Ниш, 105–120.
- Нещименко 2012.** Г. П. Нещименко, *Феномен „перескока“ деривационог фазы во реду проявлений словообразовательной динамики во славянских јазиках*, 215–233. www.ireteslaw.ispan.waw.pl/.../215_pdfsam_
- Нивина 2003.** Е. А. Нивина, *Лексика тематичког групе „човек“ во говорима Тамбовског области*, Автореф. дисс., Научна библиотека диссертациј и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/nominatsii-cheloveka-kak-otrazhenie-yazykovoi-kartiny-mira#ixzz3wfo3rkjz>
- Никитина 2006.** Л. Б. Никитина, *Образ-концепт „homo sapiens“ во руској јазиковој картини на света како објект антропоцентристског семантики*, Автореф. реф., Научна библиотека диссертациј и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/obraz-kontsept-homo-sapiens-v-russkoi-yazykovoi-kartine-mira-kak-obekt-antropotsentristskoi-#ixzz3wldtu3n>

- Никифорова 2014.** О. В. Никифорова, Наименования друга со стороны жениха в свадебном обряде (на Нижегородском материале), *Культура и образование*, URL: <http://vestnik-rzi.ru/2014/12/2633>
- Николаева 2010.** И. Ю. Николаева, Наименования лиц женского пола по профессии, должности в гендерном аспекте, *Вестник Московского государственного областного университета* № 3, Серия „Русская филология“, 94–98.
- Николенко 2012.** О. Ю. Николенко, Лингвистическое изучение феномена родства, *Уральский филологический вестник*, № 3, 215–221.
- Обвинцева 2013.** Н. В. Обвинцева, Лексико-семантическая группа родственных отношений в русском и английском языках как отражение языковой картины мира *Вестник Челябинского государственного университета*, Вып. № 31 (322), 113–115.
- Овезова 1986.** М. Овезова, Фразеологизмы адъективной семантики со значением качества лица, *Русский язык в школе*, № 1. 68–70.
- Овчинникова 2006.** Л. Н. Овчинникова, Диалектная языковая картина мира в социально-культурном аспекте (на примере глагольных метафор русских народных говоров Среднего Урала), *Политическая лингвистика*, № 18, 170–180, Научная библиотека КиберЛенинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/dialektnaya-yazykovaya-kartina-mira-v-sotsialno-kulturnom-aspekte-na-primere-glagolnyh-metafor-russkih-narodnyh-govorov-srednego-urala#ixzz3wVpH22Up>
- Оздоева 2007.** Э. Г. Оздоева, *Лексика родства в ингушском языке*, Автореф. дис., Диссертации по гуманитарным наукам <http://cheloveknauka.com/leksika-rodstva-v-ingushskom-yazyke#ixzz3pC2oeLbh>
- Олпорт 2013.** Г. Олпорт, *Насѣајање*, Magelan press, Београд.
- Откупщиков (1989).** Ю. В. Откупщиков, Балто-славянская ремесленная лексика (названия металлов, металлургия, кузнечное дело), *Славяне: этногенез и этническая история (междисциплинарные исследования)*, 76–105.
- Павлова 2008.** А. В. Павлова, Методы выделения и исследования лексико-семантических полей, *Альманах современной науки и образования*, № 2, Грамота, Тамбов, 152–160.
- Павловић 2010.** А. Павловић, Прилог проучавању економије колониста на Косову и Метохији 1918–1941, *Архив*, Часопис Архива Југославије, 1–2, 99–108.
- Павловић 1939.** М. Павловић, *Говор Сречке Жупе*, СДЗб VIII, Београд.
- Перуничий 1985.** Б. Перуничий, *Писма српских конзула из Пришћине 1890–1900*, Народна кљига, Београд.
- Петровић Савић 2009.** М. Петровић Савић, *Лексика свадбених обичаја у Рађевини*, Монографије 7, Институт за српски језик САНУ, Београд.

- Прћић 1997.** Т. Прћић, *Семантика и прагматика речи*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Петровић 2004.** С. Петровић, Путеви лексичког позајмљивања: Позајмљенице из албанског у српском призренском говору, *Balkanica XXXIV*, Београд 157–172.
- Петровић 2010.** С. Петровић, Збирка речи из Призрена Димитрија Чемерићића као извор за проучавање језичке и културне интерференције на Косову и Метохији, Међународни тематски зборник Косово и Метохија у цивилизацијским токовима, књ. 1, *Језик и народна традиција*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 195–206.
- Петровић 2012.** С. Петровић, *Турцизми у српском призренском говору*, Монографије 16, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Петровић Савић 2009.** М. Петровић Савић, *Лексика свадбених обичаја у Рађевини*, Монографије 7, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Петровић Савић 2011.** М. Петровић Савић, *Терминологија родбинских односа насталих склапањем брака (област Рађевина), Дијалекат – дијалекатска књижевност*, Лесковац, 181–189.
- Петровић, Тасовац 2013.** С. Петровић, Т. Тасовац, *Призрен – живој у речима*, Институт за српски језик САНУ, Центар за дигиталне хуманистичке науке, Галерија науке и технике САНУ, Београд.
- Петровић, Тасовац 2013а.** С. Петровић, Т. Тасовац (уредници), *Збирка речи из Призрена Димитрија Чемерићића*. <http://pripis.org>. Београд, Центар за дигиталне хуманистичке науке, Институт за српски језик САНУ, Етнографски институт САНУ, Београд.
- Петровић, Тасовац 2014.** С. Петровић, Т. Тасовац, Збирка речи Димитрија Чемерићића као извор за етнолингвистичка и етнологска истраживања, *Гласник Етнографског института САНУ LXII (2)*, 171–180.
- Пипер 1997.** П. Пипер, *Језик и простор*, XX век, Београд.
- Пипер 2003.** П. Пипер. О проучавањима вербалних асоцијација, *Говор и језик*, Београд, 55–65.
- Пипер 2003а.** П. Пипер, Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи, *Славистика*, књ. VII, 22–32.
- Пипер 2004.** П. Пипер, Називи језика у мрежи вербалних асоцијација, *Српски између великих и малих језика* (ур. П. Пипер), Београдска књига, Београд, 142–151.
- Пирко 2006.** В. В. Пирко, Семантичко поле как системное объединение просторечных единиц (анализ фрагмента семантичког поля „Внешний облик человека“ в просторечии Приамурья), *Электронный научный журнал Исследовано в России*, http://www.info.jinr.ru/invest_in_Russia.html

- Пичугин, Гольцова 2012.** Ю. В. Пичугин, Т. А. Гольцова, *Военная номенклатурная терминология немецкого языка*, IV Международная студенческая электронная научная конференция, gae.ru/forum2012/pdf/0902.pdf
- Подьякова 2013.** Т. Д. Подьякова, Семантика статусных номинаций как объект интерпретации, *Вестник Челябинского государственного университета*, № 14 (305), 55–57.
- Попова 2007.** Людмила Викторовна Попова, *Русская юридическая терминология XVIII века в структурно-семантическом и лингвокультурологическом аспектах*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/russkaya-yuridicheskaya-terminologiya-xviii-veka-v-strukturno-semanticheskom-i-lingvokulturo#ixzz3wmPojKfR>
- Попова, Головин 2012.** Л. Г. Попова, А. С. Головин, О степени изученности лингвокультурного концепта „родство“ в современном языкознании, *Вестник бурятского государственного университета*, № 11, 98–100.
- Попова, Стернин 1999.** З. Д. Попова, И. А. Стернин, *Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях*, Воронеж.
- Попова, Стернин 2002.** З. Д. Попова, И. А. Стернин, *Язык и национальное сознание*. Вопросы теории и методологии, Воронеж.
- Попова, Стернин 2007.** З. Д. Попова, И. А. Стернин, *Семантико-когнитивный анализ языка*, Издательство „Истоки“, Воронеж.
- Поповић 1991.** Љ. Поповић, О семантици назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору, *Зборник Мајице српске за славистику*, XVI, Нови Сад, 149–154.
- Поповић 2004.** Љ. Поповић, Језичка слика стварности Украјинаца и Срба са компаративног аспекта когнитивне анализе, *Славистика*, књ. VIII, 290–304.
- Првуловић 2008.** Б. Првуловић, *Лексика сџарих занайџа*, Занатска комора Ниш.
- Прохоров 2009.** Ю. Е. Прохоров, *В поисках концепта*, Наука, Москва.
- Проценко 2012.** И. Ю. Проценко, Особенности лексико-семантической группы „ребенок“ в испанском и украинском языках, *Cuadernos derusística espayola*, 8, 137–148.
- Пушкарева 2006.** И. А. Пушкарева, *Экономическая терминосистема как метаязык описания мир-системы (на материале английского и русского языков)*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-terminosistema-kak-metayazyk-opisaniya-mir-sistemy-na-materiale-angliiskogo#ixzz3wmPJb2A1>

- Радић 2001.** П. Радић, *Турски суфикси у српском језику са осврћом на сјање у македонском и бугарском*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- РБЕ.** *Тълковен речник на българския език*, talkoven.onlinerechnik.com/
- Ристић (2013).** Г. Ристић, *Соматизми у немачкој и српској фразеологији (контрастивна исцраживања)*, Докторска дисертација.
- Реметић 1996.** С. Реметић, *Српски призренски говор I*, СДЗБ, XLII, 1996.
- Ристић 1996.** С. Ристић, Типови експресивне лексике у савременом српском језику, *Јужнословенски филолог*, 52, 57–78.
- Ристић 1997.** С. Ристић, Лексичка семантика експресивних глагола у савременом српском језику, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, 40, 167–176.
- Ристић, Радић-Дугоњић 1999.** С. Ристић, М. Радић Дугоњић. *Реч. Смисао. Сазнање*, Филолошки факултет, Београд.
- Ристић 2004.** С. Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Монографије 1, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Ристић 2006.** С. Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 3, Београд.
- Ристић 2006а.** С. Ристић, Глаголи говорења у функцији метајезичких модификатора, *Наш језик*, 37, 15–24.
- Ристић 2007.** С. Ристић, Глаголи говорења у функцији локутивних карактеризатора говорног поступка, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, 50, 793–805.
- Ристић 2012.** Концепт ДОМА у религијском дискурсу, *Теолингвистичка исцраживања српског и других словенских језика*, Београд.
- Ристић, Лазич Коњик 2012а.** С. Ристић, И. Лазич Коњик, *Дом у српском језику*, Пројекат Растко, Словенска етнолингвистика, <http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/14705>
- Ристић 2013.** С. Ристић, Стереотип ДОМОВИНЕ у заједничкој концептосфери појмова ДОМА и МАЈКЕ (елементи језичке слике света у тезаурусном речнику савременог српског језика), *Зборник Мајице српске за славистику*, св. 83.
- РМС.** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.
- Романова 2012.** М. М. Романова, Лексические средства эмоциональной оценки характера человека в марийском языке, *ФЭН-НАУКА*, № 8, 47–55.
- Ростова, Трезубова 1996.** А. Н. Ростова, Т. В. Трезубова, Оценочные наименования человека в ценностной картине мира, *Современные проблемы гуманитарных дисциплин: Сб. статей молодых ученых Кузбасса*, Вып. II, Кемерово, 159–161.
- Рот 2010.** Н. Рот, *Основи социјалне психологије*, Завод за уџбенике, Београд.

- РРД.** *Речник на родопските думи*, www.napenalki.com/glossary.html
- РСАНУ.** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ – ИСЈ, књ. I–XIX.
- Русинова 1976.** М. Русинова, Термини за брачно родство в българския език, *Аспирантски сборник*, 3, Търново, 178–187.
- Рябчикова 2002.** З. С. Рябчикова, *Соматическая лексика хантыйского языка*, Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/somaticheskaya-leksika-khantyiskogo-yazyuka-0#ixzz3wgB9AOhG>
- Салимьянова 2011.** И. В. Салимьянова, *Образ пожилого человека в русской языковой картине мира*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/obraz-pozhilogo-cheloveka-v-russkoi-yazykovoi-kartine-mira#ixzz311SYVjR6>
- Сапрыкина 2005.** В. И. Сапрыкина, *Национальная специфика языкового отражения концепта в художественной картине мира: На материале вербализации концепта «музыка» в русской и немецкой поэзии XIX–XX в. в.* Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/natsionalnaya-spetsifika-yazykovogo-otrazheniya-kontsept-a-v-khudozhestvennoi-kartine-mira-na#ixzz3TPmsOjvI>
- Самойлова 2007.** Г. С. Самойлова, Проблемы языковой картины мира в научных исследованиях студентов Нижегородского государственного педагогического университета, *Проблемы картины мира на современном этапе*, Сборник статей по материалам Всероссийской научной конференции молодых ученых, Нижний Новгород, 281–286.
- Сафаров 2011.** Р. Т. Сафаров, Синонимия и вариативность в военной лексике татарского языка, *Вестник Челябинского государственного университета*, 10, 127–129.
- Сафаров 2012.** Р. Т. Сафаров, *Военная лексика в татарском языке*, Автореф. дис. канд. филол. Наук, Казань.
- Седойкина 2011.** Ю. В. Седойкина, *Наименования лиц в брянских говорах*, *Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика*, №2, 114–117.
- Семейн, Тарасова 2005.** Л. Ю. Семейн, И. А. Тарасова, *Когнитивные аспекты лингвокультурологии*, Омск.
- Сергеева 2007.** Е. В. Сергеева, Лексическая экспликация концепта „религия“ в русском языке, *Политическая лингвистика*, Вып. (2) 22, Екатеринбург, 151–165.
- Серебренников 1988.** Б. А. Серебренников, *Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление*, Наука, Москва.
- Серёгина 2007.** М. А. Серёгина, *Понятие языковой картины мира в когнитивной лингвистике: аспекты и виды*, Автореф. дисс., Ростов.

- СДР 1.** *Семантичко-деривациони речник*, св. 1: Човек – делови тела, ред. Д. Гортон-Премк, В. Васић, Љ. Недельков, Филозофски факултет, Нови Сад, 2003.
- СДР 2.** *Семантичко-деривациони речник*, св. 2: Човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство, ред. Д. Гортон-Премк, В. Васић, Љ. Недельков, Филозофски факултет, Нови Сад, 2006.
- Сираева 2013.** Р. Т. Сираева, Характеристика лексико-семантичког поља менталне способности човека (на примеру ЛСП „Интеллект“), *СЛАВУТА*, Вип. №7. <http://slavutajournal.com.ua/archiv-nomeriv/slavuta-vipusk-7-2013/>
- Сироткина 2008.** Т. А. Сироткина, *Категорија етничности* и локална слика света, *Вестник Челябинског државног универзитета*, № 12, 116–120.
- Сироткина 2009.** Т. А. Сироткина, Регионални етнонимикон као полевна структура, *Вестник Пермског универзитета*, Вип. 4, 33–38.
- Сироткина 2012.** Т. А. Сироткина, *Језикова репрезентација категорије етничности у руској лингвокултури* (на материјалу етнонимија Пермског краја), Автореф. дис., Научна библиотека дисертација и автореферата *disserCat* <http://www.dissercat.com/content/yazykovaya-representatsiya-kategorii-etnichnosti-v-russkoi-lingvokulture-na-materiale-etnoni#ixzz3wlvnOB00>
- Сироткина 2013.** Т. А. Сироткина, Лексика занатства и занатства у „словару руских говора јужног прикамја“, *Вестник Челябинског државног универзитета*. № 31, Филологија. Искусствоведение. Вип. 84, 131–133.
- Смирнова 2012.** Т. А. Смирнова, Језикова слика света као културноспецифично појам у лингвистици, *Учене записке Тавричког националног универзитета В. И. Вернадског*. Серија Филологија. Социјалне комуникације, Том 25 (64), № 1, Част 1, 425–428.
- СМР 1970.** Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд.
- Смыслова 2007.** С. Л. Смыслова, *Концепт „учитељ“ у руском педагошком дискурсу рубежа XIX–XX векова*, Автореф. дис., Научна библиотека дисертација и автореферата *disserCat* <http://www.dissercat.com/content/kontsept-uchitel-v-russkom-pedagogicheskom-diskurse-rubezha-xix-xx-vekov#ixzz3TDW1J5Hr>
- Соколова, Гурина 2010.** Е. Е. Г. Соколова, Р. В. Гурина, О односу језичке и научне слике света, *Знание. Понимание. Умение*, № 3, 83–88.

- Соловар, Молданова 2011.** В. Н Соловар, Е. С. Молданова, Номинации человека по внутренним параметрам (на материале казымского диалекта хантыйского языка), *Вестник угроведения*, № 3 (6), 33–37.
- Солодуб 1985.** Ю. П. Солодуб, *Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования (на материале фразеологизмов со значением качественной оценки лица)*, Аутореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/strukturno-tipologicheskii-podkhod-k-sopostavitelnomu-issledovaniyu-frazeologii#ixzz3wvtUd9XQ>
- Стевановић 1950.** Баковачки говор, *СДЗб XI*, Београд.
- Степанов 1997.** Ю. С. Степанов, *Константы. Словарь русской культуры. Опыт, исследования*, Языки русской культуры, Москва.
- Стефановић 2004.** М. Стефановић, Граматика у асоцијативним речницима руског и српског језика, *Славистиџика*, књ. VIII, 128–139.
- Стефановић, Пипер, Драгићевић 2005.** М. Стефановић, П. Припер, Р. Драгићевић, *Асоцијативни речник српског језика*, Београдска књига, Београд.
- Стоевска Денчова 2009.** Е. Стоевска Денчова, За именувањето на роднинските односи во македонските дијалекти од словенски и балканистички аспект, *Македонски јазик*, LX, 183–193.
- Стојановић 2010.** Р. Стојановић, Црнотравски речник, *СДЗб*, LVII, Београд.
- Сулейменова 1989.** Э. Д. Сулейменова, *Понятие смысла в современной лингвистике*, Алма-Ата.
- Сычугова 1995.** Л. П. Сычугова, Номинация лиц в словообразовательном и семантическом аспектах, *Семантика. Функционирование. Текст: межвузовск. сб-к науч. трудов; отв. ред. д-р филол. наук проф. В.И. Чернов*. Киров: Изд-во КГПИ, 50–58.
- Таратынова 2007.** Н. Ю. Таратынова, *Лексика свадебного обряда: по материалам псковских говоров*, Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/leksika-svadebnogo-obryada-po-materialam-pskovskikh-govorov#ixzz3iaO4dPE9>
- Телия 1996.** В. Н. Телия, *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*, Языки русской культуры, Москва.
- Терехова 2002.** Н. В. Терехова, *Семантико-функциональный анализ имен прилагательных со значением „характер человека в современном русском языке“*, Аутореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semantiko-funktsionalnyi-analiz-imen-prilagatelnykh-so-znacheniem-kharakter-cheloveka-v-sovr#ixzz3wllP3GqS>

- Тищенко 2013.** Т. Тищенко, Номинация участников свадебного обряда в восточноподольских говорах украинского языка, *IV Селищевские чтения*, Елец, 58–67.
- Толстој 1995.** Н. И. Толстој, *Језик словенске културе*, Просвета, Ниш.
- Толстая 2009.** С. М. Толстая, Стереотип и картина мира, *Этнолингвистика. Ономастика. Этимология. Материалы международной научной конференции*, Екатеринбург, 262–264.
- Толстая 2009а.** С. М. Толстая, Категория родства в этнолингвистической перспективе, *Категория родства в языке и культуре*, 7–22.
- Требјашанин 2009.** Ж. Требјашанин, *Представи о дејствију српској култури*, www.ask.rs, preuzeto 16. 7. 2015.
- Требјашанин, Лаловић 2011.** Ж. Требјашанин, З. Лаловић, *Појединац у групи*, Завод за уџбенике и наставна средства, Подгорица.
- Трофимова 1999.** У. М. Трофимова, *Опыт когнитивного экспериментально-теоретического анализа тематической группы „Части человеческого тела“: (На материале рус. и кит. яз): Автореф. дис.*, Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/leksika-tematicheskoi-gruppy-chelovek-v-govorakh-tambovskoi-oblasti#ixzz3wvb5QG7C>
- Трубачев 1959.** О. Н. Трубачев, *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*, Москва.
- Трубачев 1966.** О. Н. Трубачев, *Ремесленная терминология в славянских языках: этимология и опыт групповой реконструкции*, Наука, Москва.
- Труфанова 2006.** Н. О. Труфанова, *Проблема номинации лиц в финансово-экономической терминологии (на материале русского и английского языков)*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/problema-nominatsii-lits-v-finansovo-ekonomicheskoi-terminologii-na-materiale-russkogo-i-ang#ixzz3wmOmKyCZ>
- Туганова 2006.** С. В. Туганова, *Некоторые лексические особенности названий частей тела (на материале суеверных примет антропологической направленности)* http://www.kls.ksu.ru/boduen/bodart_3.php?id=9&num=64000000
- Туйгунов 2012.** Н. Х. Туйгунов, *Сопоставительный анализ лексики, обозначающей части тела в таджикском и английском языках*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/sopostavitelnyi-analiz-leksikioboznachayushchei-chasti-tela-v-tadzhikskom-i-angliiskom-yazyu#ixzz2vpeKmQYq>
- Ђорић 1982.** Б. Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Филошки факултет, Београд.

- Ђорић 2008.** Б. Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд.
- Убийко 1998.** В. И. Убийко *Концептосфера внутреннего мира человека в русском языке: Функционально-когнитивный словарь*, Башкир. ун-т., Уфа.
- Узенева 2003.** Е. С. Узенева, *Персонаж „невеста“ в сценарии в болгарской свадьбе, Словянское и балканское языкознание. Человек в пространстве Балкан. Поведенческие сценарии и культурные роли*, Москва.
- Узенева 2010.** Е. С. Узенева, *Терминология болгарского свадебного обряда в этнолингвистическом освещении*, Аутореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/terminologiya-bolgarskogo-vadebnogo-obryada-v-etnolingvisticheskom-osveshchenii#ixzz3iaOa0IFa>
- Урманчеева 2003.** И. С. Урманчеева, *Экспрессивы со значением лица в говорах Вологодской области*, Аутореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/ekspressiv-y-so-znacheniem-litsa-v-govorakh-vologodskoi-oblasti#ixzz2znA4iu9c>
- Фаткуллина, Сулейманова 2011.** Ф. Г. Фаткуллина, А. К. Сулейманова, *Языковая картина мира как способ концептуализации действительности*, *Вестник БашГУ* – Т. 16, № 3(1), 1002–1005.
- Фасмер 1986.** М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Тома I–IV, Прогрес, Москва.
- Цвијић 1987.** Ј. Цвијић, *Балканско јолуосѝрво и јужнословенске земље. Основи анѝројологије*, Сабрана дела, књ. 2, Београд.
- Чайкина 1995.** Ю. И. Чайкина *Семантика экспрессивов со значением личностной характеристики в лексико-семантической системе говора, Севернорусские говоры*, Вып. 6, 43–49.
- Чаусидис 2010.** Н. Чаусидис, *Мати хлеба. Женски аспекти наѝви, пеѝи и црепуље у словенском фолклору, у релацији с праисторијским традицијама, Традиционална есѝейѝска кулѝура. Хлеб*, Ниш, 131–167.
- Чеканова 2008.** С. А. Чеканова, *Семантическое поле „профессия“ в картине мира носителя языка :на материале русского и английского языка*, Аутореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semanticheskoe-pole-professiya-v-kartine-mira-nositelya-yazyka-na-materiale-russkogo-iangli#ixzz3OE3cVMdT>
- Чемерикић 2003.** М. Чемерикић, *Призрен и околина 1019–1941*, I, II, III, Прво слово, Београд.
- Чепелова 2009.** Т. П. Чепелова, *История возникновения понятия „языковая картина мира“, его развитие, Молодой ученый*, №5. 119–122.

- Чесноков 1989.** В. П. Чесноков, О двух картинах мира – статической и динамической, *Известия СКНЦ ВШ, Общественные науки*, №3, Ростов, 63–69.
- Чигашева 2002.** М. А. Чигашева, Семантическое поле как метод изучения лексики, Проблемы прикладной лингвистики: *Сборник материалов Всероссийского семинара*, 266–268.
- Чигашева 2002а.** М. А. Чигашева, Онтология наименования воинских званий и должностей в русском и немецком языках, *Сборник научных трудов филиала*, Ульяновск, 55–61.
- Чигашева 2003.** М. А. Чигашева, *Семантическое поле воинских званий в русском и немецком языках*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semanticheskoe-pole-voinskikh-zvanii-v-russkom-i-nemetskom-yazykakh#ixzz3QCANsrA9>
- Чижова 2011.** М. Е. Чижова, Языковая картина мира как одно из основных понятий в современной когнитивной лингвистике, *Известия Саратовского университета, Серия Филология. Журналистика*, № 4, том 11, Научная библиотека КиберЛенинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-kartina-mira-kak-odno-iz-osnovnyh-ponyatiy-v-sovremennoy-kognitivnoy-lingvistike#ixzz3wUe1edLg>
- Чугаев 2008.** Д. Б. Чугаев, *Лексика русских предсвадебных обрядов*, Автореф. дис., Диссертации по гуманитарным наукам <http://cheloveknauka.com/leksika-russkih-predsvadebnyh-obryadov#ixzz3iaPwYBQb>
- Шафиков 1999.** Сагит Гайлиевич Шафиков, *Теория семантического поля и компонентной семантики. его единицы*, Учебное пособие, Уфа.
- Шейна 2010.** И. М. Шейна, Лексико-семантическое поле как универсальный способ организации языкового опыта, *Вестник Московского государственного областного университета*, Серия: Русская филология, № 2, 69–72.
- Шерина 2010.** Е. А. Шерина, *Национально-культурная специфика образной лексики русского языка (на материале собственно образных слов, характеризующих человека)*, Автореф. дис., sun.tsu.ru/mminfo/2010/.../000395075.pdf
- Шмелев 2002.** А. Д. Шмелев, *Русская языковая модель мира: материалы к словарю*, Языки русской культуры, Москва.
- Шмелева 2010.** О. Ю. Шмелева, Прототипическая организация терминосистемы (на материале номинаций в финансово-экономической сфере), *Известия Санкт-петербургского университета экономики и финансов*, № 5, 80–84.
- Шпильная 2010.** Н. Н. Шпильная, *Языковая картина мира в структуре речемыслительной деятельности русской языковой личности: на мате-*

- риале сочинений по картине В. А. Серова „Девочка с персиками“*, Докт. дис., Кемерово.
- Штасни 2004.** Nomina agentis и nomina attributiva у Речнику српскохрватског књижевног језика, *Прилози њроучавању језика*, 30–32, 2004, 285–295.
- Штасни 2007.** Г. Штасни, Атрибутивне именице (nomina attributiva) у српском језику, *Српски језик* 12/1–2, 469–483.
- Штасни 2011.** Г. Штасни, Номинација човека мотивисана позитивним карактерним особинама, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, 54, 167–180.
- Штасни 2013.** Г. Штасни, *Речи о човеку (Номинација човека у српском језику)*, Филозофски факултет, Нови Сад.
- Шулякина 2012.** Ю. С. Шулякина, Семантичко поље „Отрицательные черты характера человека“ (на материале говорів Ивановској области), *Ярославский педагогический*, № 4 – Том I, 207–210.
- Шайхуллин 2012.** Т. А. Шайхуллин, *Русские и арабские поремии с компонентом-наименованием родственных отношений: концептуально-семантический и этнокультурный аспекты*, Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/russkie-i-arabskie-pareмии-s-komponentom-naimenovaniem-rodstvennykh-otnoshenii-kontseptualno#ixzz3pCJTwxN6>
- Щепина 1984.** Т. С. Семантичке особенноти прилагателних, карактеризујућих интелект, *Русский язык в школе*, № 5, 73–77.
- Юдина 2014.** Т. М. Юдина, *Структурные типы и системные отношения терминов в ЛСГ „названия лиц по профессии“ в горнозаводской терминологии начала XVIII века*, <http://www.km.ru/referats/336272-strukturnye-tipy-i-sistemnye-otnosheniya-terminov-v-lsg-%C2%ABnazv>
- Юрина 1995.** Е. А. Юрина, Ассоциативно-образные характеристики человека: на материале морфологически мотивированных существительных, прилагательных и глаголов, *Культура Отечества: прошлое, настоящее, будущее*, Вып. 4, Томск, 1995, 91–96.
- Яковлева 1996.** Е. С. Яковлева, К описанию русской языковой картины мира, *Русский язык за рубежом*, № 1-2-3, 47–56.
- Ян 2011.** Л. Ян, Объем и содержание лексико-семантической группы наименований профессий как основа учебной организации лексики в курсе рки для китайских студентов, *Мир науки, культуры, образования*, № 2, 154–156.
- Ян 2012.** Л. Ян, *Лингвокультурологический подход к обучению лексике китайских студентов-филологов (на материале лексико-семантической группы наименований лиц по профессии)*, Аутореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat>.

com/content/lingvokulturologicheski-podkhod-k-obucheniyu-leksike-kitaiskikh-studentov-filologov-na-mate#ixzz3ODxG6cPl

- Alaupović Gjeldum 1999.** D. Alaupović Gjeldum, Običaji životnog ciklusa u Imotskoj krajini i zapadnoj Hercegovini, od konca XIX stoljeća do Drugog svjetskog rata, *Ethnologica dalmatica* Vol. 8, Split, 149–168.
- Belaj 2008.** B. Belaj, Jezik, prostor i konceptualizacija shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Osijek.
- Blagus Bartolec 2009.** G. Blagus Bartolec, Leksičke funkcije kao pokazatelji značenjskih odnosa u kolokacijskim svezama hrvatskog jezika, *Rasprave*, Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vol. 34, No 1, Zagreb.
- Gluhak 1993.** A. Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb.
- Gorunović 2009.** G. Gorunović, Strukturalno-antropološka teorija srodstva Kloda Levi-Strosa, *Antropologija* 7, 17–30.
- Hrnjica 2003.** S. Hrnjica, *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, Naučna knjiga, Beograd.
- Ivić 2001.** M. Ivić, *Pravci u lingvistici*, I, II, Beograd.
- Jusuf 1987.** S. Jusuf *Prizrenski turski govor*, Jedinstvo, Priština.
- Kurdić 2006.** Š. Kurdić, *Kultura ponašanja prema komšijama, pri gostoprimstvu, putovanju i ekonomskom poslovanju*, El-Kelimeh, Novi Pazar.
- Marinić, Pučić 2011.** D. Marinić, T. Pučić, Odnos faktora ličnosti i nekih dinamičkih osobina kognitivnog sustava, *Život i škola*, br. 26, 114–133.
- Parsons 1969.** T. Parsons, E. Shils, K. D. Naegele, *Teorije o društvu*. Prva knjiga, Vuk Karadžić, Beograd.
- Pranjković 2007.** I. Pranjković, Glagoli govorenja i njihove dopune, *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 71–72, 133–141.
- RJAZU.** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU, 1880–1976.
- Rot 1994.** N. Rot, *Psihologija ličnosti*, Zavod za udžbenike, Beograd.
- Škok I–IV.** P. Škok, *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1971–1974.
- Staničić 2007.** Ž. Staničić, Re(de)konstrukcija Parsonsovog koncepta uloge bolesnika u postmodernom društvu, *Rev. soc. polit.*, god. 14, br. 3–4, Zagreb, 313–326
- Škaljić 1966.** A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.
- Štrbac 2009.** G. Štrbac, Semantička koherentnost glagola govorenja i njihovih dopuna u srpskom jeziku, *Riječ, časopis za slavensku filologiju*, 15/2, 137–150.

Tanja Milosavljević

A Lexicon of the Serbian Speech of Prizren

Summary

The dialectical linguistic image of the world, realized in the main dialect language system, that is, the dialect characteristics functions within the framework of the national linguistic image of the world and represents a model of the naïve, traditional and unique understanding of the objective reality of a community. The specific nature of the understanding of reality manifested in the main dialect language system is most adequately verbalized in the lexicon and semantic structure of the dialectal lexicon. A dialect dictionary represents an authentic encyclopedia of the material and spiritual culture of a nation, since it is in the national words that we find the deepest and most completely expressed history of a national culture and the reflection of the national character. These factors are used to credibly complement the linguistic image of the world of a particular nation.

The dialectical image of the world in this dissertation is represented by the lexicon of the Serbian speech of Prizren, taken from the *Zbirka reči iz Prizrena* (A Collection of Words from Prizren) compiled by Dimitrije Čemerkić, which makes up the basic lexical corpus for description of the lexical-semantic system of the Serbian speech of Prizren. The basic aim is the reconstruction of the linguistic image of the world of the Prizren community from the end of the 19th and first half of the 20th century.

The anthropocentric nature of the linguistic image of the world has led to a methodological approach to the study of the Prizren lexicon, especially of the segment which is associatively and semantically related to man. The understanding of the concept of *man* from a lexical-semantic standpoint is highly compels and is mostly based on the theories of cognitive linguistics: conceptualization, the theory of semantic fields, prototype theory, etc. The analysis of the lexical units which characterize humans from the aspect of the physical, psychological and social require the pluralist approach.

The structure of the dissertation is marked by the internal organization of linguistic elements and their paradigmatic relations. The main part of the dissertation

entitled *A Lexicon of the Serbian Speech of Prizren* represents a lexical-semantic analysis of the associative field of *man*. The paradigmatic part of the associative field of *man* is made up of linguistic elements unified in an invariant semantic sign 'man'. The category schema 'human characteristics' integrates the nominal, qualifying and agentive corpus of lexemes whose referent man. The associative field based on the differential higher rank schemas has been divided into three lexical-semantic fields: *the physical characteristics of man*, *the psychological characteristics of man* (the lexical-semantic sub-fields of *temperament*, *character*, *abilities*) and *the social characteristics of man*. Each field represents an individual structure within the dissertation. The integral-differential semantic components within the filed function as a hyper-schema which incorporates elements into more narrow hierarchically organized paradigmatic groups - (subfields, lexical-semantic groups, lexical-semantic micro groups and micro rows). The method of reconstruction of the Prizren man from the end of the 19th and beginning of the 20th century using semantic fields and their subsystems represents a hierarchical principle of the organization of the dialectical lexical-semantic system and the input of the extra linguistic factors in the classification model of the lexicon using the arch schema 'man'.

The concept of man is the most differentiated in relation to the other cultural constants, since it is characterized and marked by numerous parameters, which further complicates the lexical-semantic paradigm. The bipolar principle leads to a dichotomous, symmetric nomination (male – female, positive – negative), while the poly-attributes lead to lexical variability and the formation of synonymy rows (contact synonyms, expressives, metaphor). The Prizren linguistic image of man is built out of verbal means which both at the external and internal level actualize authentic linguistic and extra linguistic elements characteristic for the given area and the particular epoch. Words which characterize man represent the essential elements used to reconstruct the way of life and model of understanding the world in a particular society.

Key words: the Serbian speech of Prizren, lexical-semantic analysis, the associative field of man, the linguistic image of the world.

Биљана Савић

НАРОДНА МЕДИЦИНСКА ЛЕКСИКА ВЕЛИКОГ БЛАШКА (КОД БАЊАЛУКЕ)*

1. Уводне напомене

Циљ овог рада јесте израда рјечника народне медицинске лексике села Великог Блашка, код Бањалучке.¹ У дијалектолошким радовима о западнијим српским говорима источнохерцеговачког дијалекта говор овог села није био предмет истраживања на микроплану, нити је у досадашњим монографијама о говорима западне Босне био међу одабраним пунктовима. Много дијалекатске грађе о говорима у ближем сусједству Великог Блашка може се наћи у радовима Милорада Дешића (Дешић 1976), Стеве Далмације (Далмација 1997) и Драгомира Козомаре (Козомара 2013). У студијама поменутих аутора углавном је обрађен фонетски, акценатски и морфолошки језички ниво одабране територије, уз мање напомена и о неким другим језичким појединостима. У вези с овим ареалом може се поменути и дијалекатска грађа прикупљена у пројекту *Босанскохерцеговачки дијалекатски комлекс – синхронијска дескрипција и однос према стандарднојезичком изразу у Босни и Херцеговини* на подручју између ријека Дрине и Врбаса (БХДЗб 1985), којим је обухваћено неколико десетина пунктова из датог подручја.

Истраживање дијалекатске лексике овог краја започето је двама дипломским радовима (Савић, Б. 1997, Савић, Д. 1997), а настављено радовима: Савић, Б., Савић, Д. 1997–1998, Савић 2002, Савић 2003, Црњак 2007₁, Црњак 2007₂, Црњак 2009, Црњак 2010, Савић 2011₁, Савић 2011₂, Црњак 2011₁, Црњак 2011₂, Црњак 2011₃, Савић, Црњак 2013, Црњак 2013. Услиједиле су

* Овај рад представља дјелимично измијењену верзију семинарског рада одбрањеног на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду 2000. године.

¹ Село Велико Блашко налази се петнаестак километара сјевероисточно од Бањалучке. Са запада и истока окружено је ријекама Врбасом и Турјаницом, на југозападу граничи са Шушњарима, а на југу с Малим Блашком. По последњем попису становништва (1991) у Великом Блашку живјело је 968 становника у 274 домаћинстава.

и три монографије: Црњак 2006, Црњак 2011,⁴ Црњак, Савић 2016. Говор Великог Блашка обрађен је и у Упитнику за српскохрватски/ хрваткосрпски дијалектолошки атлас, у оквиру пројекта Српска дијалектологија и издавање часописа Српски дијалекатски зборник, Министарства науке и технологије Републике Србије (Савић, Б. и Савић, Д.).

У збирку коју овдје доносим ушле су слједеће ријечи:

- називи болести (нпр. *на̀зима*, *су̀шња* и др.);
- именице које означавају особу која је болесна (нпр. *шубѐрѧн*, *шѹгеша* и др.);
- придјиви са општим значењем онога који пати од неке болести (нпр. *су̀шничав*, *шѹгав* и др.);
- глаголи који указују на болесно стање (нпр. *д̀хорав`ӣ[u]*, *д̀шугаӣ[u]* *се* и др.);
- ријечи којима се именују симптоми болести или описује болесно стање (нпр. *ӣјѐна*, *ӣламѐнња* и др.);
- називи народних лијекова и других средстава која помажу болеснику у процесу лијечења (нпр. *бљ̀ушӣи*, *шљ̀ака* и др.);
- ријечи којима се именују поступци и начини лијечења (нпр. *аӣарац̀ја*, *ӣскаӣ[u]* и др.);
- називи анатомских дијелова тијела (нпр. *мјѐур*, *ӣгѐра* и др.);
- ријечи којима се именују узрочници (изазивачи) болести (нпр. *г̀ујавња*, *ц̀рвенӣ вјѐӣар* и др.);
- називи разних изралина на кожи (нпр. *бӣљег*, *мл̄адеж*/ *мл̄адѐж* и др.);
- ријечи које именују особе које лијече или помажу при томе (нпр. *ба̀бња*, *д̀дк̀иор*/ *д̀дк̀иур* и др.);
- називи установа у којима болесници траже лијека (нпр. *аӣаӣѐка*, *б̀олнња* и др.);
- лексика која се тиче промјена у организму које, саме по себи, нису повезане с болешћу (нпр. *ӣери́ода*, *з̀ан`јѐӣ[u]* и др.).

Рјечник садржи око 850 ријечи, али број одредница могао је бити већи да начин живота, самим тим и лијечења, није модернизован. Заборав, а и други разлози,² утицали су на то да овдје донесена збирка ријечи није обимнија.

² Током интервјуисања уочила сам да информатори радо причају о својим, али не и о туђим болестима, а ако то и учине, онда се труде да успоставе дистанцу између себе и оног што је изговорено. Страх од болести, као и вјеровање да самим њеним именовањем могу да је

Структура сваке обрађене одреднице обухвата:

- одредничку ријеч,
- граматички податак,
- дефиницију,
- контекст,
- графички симбол којим се упућује на значајну везу са другим одредницама.

У структури необрађене одреднице изостављена је дефиниција, а графичким симболом упућено је на синонимичну обрађену и дефинисану одредницу.

Ако више одредница има исто значење, код најфреквентније од њих биљежено је значење и навођени су синоними.

Давањем већег броја примјера трудила сам се да, што је могуће више, проширим информације које пружа рјечник, показујући одлике семантичке спојивости, колокативности. На основу тих примјера може се закључивати и о другим, а не само о лексичким особинама говора Великог Блашка.

При изради рјечника биљежена је што старија лексика, а ако је унесена нека лексема која је у новије вријеме ушла у говор становника овог села, то је обиљежено ознаком *нов*.

У ексцерпираној грађи је низ примјера који се могу третирати као невезане комбинације ријечи (колокације) или као изрази. У категорију израза сврстане су оне врсте везаних комбинација ријечи за које је карактеристично да се њихово значење, тј. значење цјелине, не може извести из значења појединачних конституената. На примјер, глагол *нóса̄ӣ[u]* има значење „носити тамо-амо, од једног до другог мјеста“, а израз *нóсā ме* „врти ми се у глави“. С друге стране, за невезане комбинације ријечи карактеристично је одсуство фигуративног значења, тј. значење цјелине може се извести из значења појединачних конституената. На примјер, глагол *см̄учӣӣ[u]* се има значење „осјетити мучнину“, а *см̄учло м се* „осјетио сам мучнину“.

Семантичка обрада биљака обухватила је код неких одредница, поред латинског назива, и одговарајући синоним.

Ријечи које не припадају медицинској лексиси, а сусрећу се у примјерима, дате су у фуснотама рјечника, ради бољег разумијевања текста.

„призову“, тјера их да „неутралишу“ њену моћ одређеним изразима, који су неријетко праћени и одговарајућим гестовима. Изрази које често користе јесу: *То ӣй̄м̄ ӯ шебе* (њѐ, њега и сл.) *бiло*; *Да се ӣдмакн̄м̄ (ӣдм̄јер̄ӣм̄) с м̄јѐсiа*; *Дал̄ѐко бiло*; *Гл̄уво бiло*; *Нѐ д̄ај*, *Б̄д̄же*, *нiкоме*. Информаторе је, осим сујевјерја, током интервјуисања спутавала и жеља да „нѐ метн̄у ф̄а̄л̄ӣнку на ф̄а̄м̄ил̄"ју“. Ово су само неке напомене о социолингвистичким аспектима овог рада.

У рјечнику су чести различити гласовни и морфолошки ликови истих лексема. Ако такве лексеме по азбучном реду долазе једна за другом, доносе се у оквиру исте одреднице, с циљем да се избјегне непотребно ширење рјечника (нпр. *жмїкаї̄[u]/ жмїркаї̄[u]*; *забòл'ї̄[u]/ забòљаї̄[u]/ забòљеї̄[u]* и сл.).

Овај говор има једну изразиту фонетску особеност, а то су ванакценатске вокалске редукције. У одредницама су редовно обиљежавани редуковани гласови, а при навођењу примјера вођено је рачуна о томе да ли је редукција потпуна или дјелимична.

Словни знак између заграда означава факултативност гласа који обиљежава, нпр. *гòсїо(ò)скā* може да се изговара и као *гòсїодскā* и као *гòсїоскā*. Словни знак међу угластим заградама означава крајње -и у инфинитиву (нпр. *жигуцаї̄[u]*). Тај глас готово се никад не среће у изговору, а забиљежен је да би указао на пун облик ријечи.

Придјиви који немају сва три рода дати су у облику рода који регуларно имају.

Да бих што боље указала на међусобне везе забиљежених лексема, при изради рјечника користила сам се графичким симболима преузетим из *Речника српских говора Војводине* (РСГВ), и то:

- ромб (◊) – којим се означавају лексичка значења оних ријечи које се сматрају стандардизованима:
бòлн"ца ж ◊;
- свијетла стрелица (⇒) стоји уз необрађену одредницу или неко њено значење синонимично са обрађеним на које упућује:
искòпн"т[и] њскопнїм свр. ⇒ *ислабиї̄и*;
- тамна стрелица (→) стоји иза обрађене одреднице или њеног значења и повезује га са свим њеним синонимима:
вр'љав -а -о 'разрок, коме су очи управљене у различитим правцима'; → *еровчасї̄, зрикав, разрок, шашијасї̄*;
- двјема супротно усмјереним стрелицама (↔) обиљежени су случајеви непотпуне синонимије:
т'èпат[и] -ām несвр. 'изговарати неправилно неке гласове (р као л и сл.)'; ↔ *шуш'љеї̄аї̄и*;
шуш'љèтат[и] шүш'љèћèм несвр. 'изговарати неправилно зубне сугласнике, шушкати'; ↔ *ї̄еї̄аї̄и*.
- стрелица усмјерена улијево (←) указује на примјер који је већ наведен у оквиру неке друге одреднице:
бу"а/ бү"а ж 'инсект који се храни крвљу човјека или животиња'; ← стјеница, шуга.

џтјѣн"ца ж 'паразит који сише крв'. – Кад се рџт завршјџ, онда су ишле екѣпе по сѣлима, па су нџприје сузбѣјали џш", бџ"е и џтјѣнце.

шџга ж 'заразна кожна болест коју изазива паразит шугарац'. – Шџгѣ је бѣло, ал шџга је дџлазла на живџтњу. Неимџстина. џш"јџ, бџвѣ, џтјѣнѣџ. И онда џшугѣмо се.

– свијѣтла стрѣлица усмјѣрена улијѣво (⇐) упућује на синонимичну везу између неке обрађене или необрађене одреднице и израза који се јавља у оквиру неке друге обрађене одреднице:

јѣтра ж џ. – Пребџл"јџ је жџтцу па га бџлѣ јѣтра; ⇐ *џгѣра* (изр.).

џгѣра ж 'џигѣрица'...

Изр. црнѣ ~ ⇐ *јѣтра*...

Списак техничких скраћеница и симбола коришћених при обради појединих одредница наводим уобичајеним редослиједом:

А	– акузатив	м	– мушки род
аугм.	– аугментатив	мн.	– множина
безл.	– безлично употребљен глагол	несвр.	– глагол несвршеног вида
бот.	– ботанички	пеј.	– пејоратив
В	– вокатив	повр.	– повратни глагол
Г	– генитив	прид.	– придјев
Д	– датив	прил.	– прилог
дем.	– деминутив	р. прид.	– радни придјев
ж	– женски род	свр.	– глагол свршеног вида
И	– инструментал	трп. прид.	– трпни придјев
изр.	– израз	уч.	– учестали глагол
Л	– локатив	ф.	– фамилија
		фиг.	– фигуративно значење.

2. Рјечник

А

àвтика ж 'апта; бот. *Sambucus elebus* из ф. *Caprifoliaceae*'. – Нèкè су жèне кӯвале àвтику. Гòре àвтика ìмā пò себ као нèкè бóпце, као смрèковè бóпце. – И тò је као лèкòвито: àвтика, кòприва, сò, и ù тòме се кйселле за рèум.

àдум м 1. 'ожењен човјек који не може имати дјецè'. – Већ сèдам гòдйнā нèмā дјèцè – сйгурно је àдум. 2. 'полно немоћан, незаинтересован човјек'. – Нйкāко се нè женй, мòрā да је àдум.

апарáц"ја ж 'операција; хируршка интервенција којом се отклања стра-но тијело, обољели дио органа, исправља недостатак и сл. ради оздрављења, изљечења'. – Слал су га на апарáцју, ал нè ñеде; → *ойерација*.

Изр. врш"т[и] ~ 'оперисати се'. – Бйò бòлестан, па је вршјò аперáц"је и òздравјò.

апатéка ж (Л у апатéц") 'апотека'. – Ўзмèш у апатéц за грло чàјòвā и пйјèш ка те зàболй.

апèрисат[и] -ишèм свр. и несвр. 'оперисати'. – Мòрò је апèрисат кйлу, пòсл"јè се чýвò нèколкò мјесéцй; → *ойерисаиши*.

~ **се** 'оперисати се, подврћи се хируршкој операцији'. – Йшò се апèрисат у Бањалýку, гòре с глāвнй дòктор"; → *ойерисаиши се*.

апèтйт -йта м 'жеља, прохтјев за јелом'. – Ако с ùмòран, нèш јèст, а ако с òдмòран, јèшñеш, ймаñеш апèтйт. – Мушкā бòквица се ùзимā за апèтйт, за пројéдāње.

Изр. отвòр"т[и] (се) ~ ⇐ *йројесйши*. – Пйла је чàј од кòпрйвā и отвòрјò јој се апèтйт.

àсма ж нов. 'астма'. – Ко ìмā àсму, стèжè га у прèсма; → *задува, сийња, сйезање*.

асмàтичāр м нов. 'онај ко има астму'. – Пòстò је асмàтичāр пòд стārè дāне, и пумпицу нòсò.

Б

бāб"ца ж 'акушерка'. – Зòвнè се бāпца и пòмогнè, и жèна рòдй.

багав -а -о 'који храма'. – Багав, шѣпав, ѣгав – то је ђнај чѡјек који нѣа нѡгѣ па нѣ може ић, него йдѣ ѡ шљакама, йдѣ вакѡ, ил шѣпā; → *егав, ром, шейав*.

бадља ж (Г мн. бадљѣи) 'трепавица која има црн коријен и може проузроковати свраб очних капака'. – Бадља ймā дебелу и црну главу, а трѣпуша б"јѣлу. Бадља кѡлѣ, жўлā. – То кāжў бадље да се зѡвў. Сврбѣ ѡчи и бѡлѣ, и кад се пѡвадѣ, онда вѣшѣ нѣ мучѣ. – Бадље су са рѣпом од кāшкѣ вāдѣте ил нѡжћом преко нѡкта.

бајат м 'задебљање ткива'. – На нѡз, на стѡпалу одѡздѡ кад се нāћѣ тврѡ неко ткиво, кāжѣ да је то бајат. Мѡре бѣт ко шѣнцѣ зрњо, а мѡре бѣт чāк и ко кўруз и ко лѣшнѣк.

бајат"ћ м дем. од *бајати*. – Ймāм бајат"ћ нѣкѣ на нѡз.

бања ж (Г мн. бањā) 'љечилиште са минералним изворима'. – Ако лѣкār прѡпѣшѣ врўћу бању, он мѡрā ић у врўћу. Ако прѡпѣшѣ ў ледену, нѣ см"јѣ у врўћу. – Нѣ мере свāк ў бању, мѡрāш првѡ пѡвадт нāлазе.

бањат[и] -ām несвр. ⇒ *киселиши*. – Бањām нѡге у лавѡру нѣ би л се рāкиселле ове кўрјѣ ѡч".

~ **се** 'купати се, боравити дуже времена у (љековитој) води'. – Онда ставѣ ў некў вѣћў пѡсуду, као у кāду, ал онда нѣје бѣло кāдѣ, већ так у нѣкў кāцу, и нāспў водѣ млāкѣ и тў се кѣселѣ. Кāжѣ: „Бањāмо се“; → *киселиши се*.

бацат[и] -ām несвр. 'трзати, нагло покретати'. – Ймā јāку вāтру – све га бацā од крѣвета.

~ **се** 'трзати се, нагло се покретати'.

бѣн бѣна м ⇒ *биљег*. – Ко ймā пўно бѣнѡвā, кāжў да је срѣтан. Бѣн јѣ нѡвијѣ од бѣљег.

бѣш"ка ж 'мокраћни мјехур': мѡкраћнā ~. – Слāба м је бѣшка, стāлно кўвām чāјове, ал цāбѣ. – Мѡкраћнā бѣшка је пѡ дну трѡбуа, й тѡ знā забѡлт, и то кāко забѡлт; → *мјеур I*; ← *мокраћни*.

бѣљег м (Г мн. бѣљѣгā) 'уроћени мали израштај тамније боје на кожи, у облику мрље, пјеге или квржице'. – У дјѣтета овāкѡ зā трѣ прѣста тўде црвѣно на лицу. Й тѡ је као нѣкѣ бѣљег. – Нѣко велѣ бѣљег, нѣко бѣн; → *бен, значка I, младеж I*.

бидн"ца ж 'бијело на оку, биона'. – Ймā биднцу нā оку; утрўнјѡ се, па му ѡстало то задебљање.

бјѣснило с 'вирусна болест која проузрокује поремећеност ума (код човјека); лудило'. – Мѡш побјѣшњет, дѡбт бјѣснило, ако те уијѣ б"јѣсно пāшче.

блѣнтав -а -о ⇒ *луд*. – Блѣнтав јѣ ко й ћаћа му, јāдна она жѣна ш ѣјме.

блѣсав -а -о ⇒ *луцкасӣ*. – Отпала од блѣсавѣ фамил^нјѣ, па је и она блѣсава.

бљѹват[и] бљѹјѣм несвр. 'повраћати', гл. им. -ање. – Бљѹјѣ самѹ ијѣд, још ја велѣм да не пијѣ тѹлкѹ кавѣ, али цабѣ говорт; ⇔ *ригаѣи*.

бљѹшт м 'бот. *Tamus communis* из ф. *Dioscoreaceae*'. – Бљѹшт се мѣћѣ у рак^нју и мажѹ се жѣне рад рѣумѣ.

бѹба ж 1. 'ситан, округласт плод, зрно'. – Ћѣд јѣ браѹ са смрѣквѣ бѹбе и пѣѹ за бѹбреге. 2. 'оспица на кожи' ← *казамак*; ⇔ *гнојаница, чибуљика*.

бѹб^нца ж дем. од *бѹба*. – Кѹвѹ је и пѣѹ смрѣковѣ бѹбце. – Искѹчле јѹ неке црвенѣ бѹбце пѹ тѣлу па се сам чѣшѣ.

бѹг^наљ м 'човјек без ноге или руке или с неким другим тешким тјелесним недостатком'. – Ўкинѹ се с крушкѣ и ѹстѹ бѹг^наљ, и сад ваљ^н такѹ девѣрат док га Бѹг не узмѣ сѣб; ⇔ *инвалид*.

бѹквица ж 'биљка рода *Plantago* из ф. *Plantaginaceae*'. – Бѹквица се корѣсти за л^нјѣчѣње.

Изр. жѣнск^н ~; мѹшк^н ~ 'врсте бѹквице'. – Жѣнск^н бѹквица је ширѹка, окрѹгла и привѣја се на р^нне. – Мѹшк^н бѹквица је ѹска, није шѣр^н од јѣднѹг прѣта – тѹца се, па се ѹзмѣ сѹк за апѣтит, за пројѣдање.

бѹл бѹла м (Л бѹлу, Н мн. бѹлов^н) 'осјећај физичке, тјелесне патње'. – Па бѹлов, не може се трпѣт. – Има тѣшкѣ бѹлове, дају му нѣкције, ал не вр^нјѣдѣ. – Ўдарли су м бѹлов ѹ ноге и ѹ рѹке, нѣмам мѣра ни дању ни нѹћу. – Бѹлов су тѣшк^н од рѣума; → *мука* 2.

бѹла ж 'нездрово, поремећено стање организма'. – Бѹлујѣ од тѣшкѣ бѹлѣ; → *болестѣ, оболење, обољење*.

Изр. гѹспо(д)ск^н/ плућн^н бѹла (бѹлѣст) 'туберкулоза'. – Гѹспѹдск^н бѹла је сѹшца, ко је бѣѹ бѹлѣстан, није смѣѹ брѣге брѣнт велкѣ. – Ўмрѹ је од плућнѣ бѹлѣсти, сѹшцѣ зв^нанѣ; ⇔ *сушица*; вѹден^н/ дѣбел^н ~ 'нагомилавање течности око зглобова и у трбушној дупљи као послѣдица других болести'. – Ўмрѹ је од дѣбелѣ бѹлѣ, ѹдарла му вѹда ѹ ноге. – Имала је вѹденѹ бѹлѣст, вѹда јѹ је дѹшла дѹ срца и ѹмр^нла је; кѹшћен^н ~ ⇔ *кошћени*; нѣмил^н ~ 'рак'. – Има нѣмилѹ бѹлу, нѣм^н јѹ л^нјѣка; дочѣпат[и] се нѣмилѣ бѹлѣ 'добити рак'. – Не дѹ Бѹг да се дочѣп^нам нѣмилѣ бѹлѣ – кѹ ће ме слѹжт; прѣл^нзна ~ 'заразна болест'. – Сѹшца је прѣл^нзна бѹлѣст: мѹже и са прич^нањом и у плѹв^начк^н чак кажѹ да се изб^нацѹјѣ, да мѹже пр^нјѣћ.

болѣжљив -а -о 'болешљив'. – Плаѹ је болѣжљив, јѹпѣ се разбѹл^нјѹ; → *кењкав*.

болѣснѣк -ѣка м (В болѣснѣче, Н мн. болеснѣц^н) ∅: плућнѣ ~, срч^нанѣ/ срч^нанѣ ~. – Јадн^нца, напатла се, ц^нјѣли је жѣвѹт сам болеснѣке слѹжла. – Срч^нанѣ болеснѣц не см^нјѹ јѣст ма^нснѣ р^нанѣ. – Он је тѣшкѣ срч^нанѣ болѣснѣк.

Изр. тешкѝ ~ 'човјек који болује од тешке и дуготрајне болести'. – Бѝб је тешкѝ болеснѝк, трѝ гѝдне нѝје устајѝ ис крѝвета.

бѝлѝст -ести ж (Г мн. болѝстѝ, Д, И, Л болѝстима) ⇒ *бола*. – Нѝам пѝјма о чѝгѝ та бѝлѝст дѝђѝ. – Ал кѝжѝ да је спашѝвало против бѝлести. – Кѝкур^нјѝк, ѝсто, свѝњама су провлѝчили кроз ѝ^но, кѝжѝ, ради бѝлести; ⇐ *бола* (изр.).

бѝлестан -сна -сно ◊. – Мѝја дѝјѝца нѝс бѝла бѝлесна, тѝ м је вѝлкѝ срѝћа бѝла.

бѝлт[и] бѝлѝ несвр. 'одавати тјелесни бол, имати бол'. – Мѝне су бѝлле ѝш кад сам бѝла д^нјѝте; → *бољѝшѝ, бољѝшѝ*.

Изр. бѝлѝ ме ѝспод мѝчи 'стално ме боли, али помало, подмукло'.

бѝлн^нца ж (Г мн. -ѝцѝ) ◊. – Лѝжѝла сам у бѝлнѝц деведѝс трѝћѝ. – Мѝгѝ се изл^нјѝчт да је ѝшѝ у бѝлнѝцу.

бѝловат[и] бѝлѝјѝм (р. прид. бѝловѝ -ѝла -ѝло) несвр. ◊. – У мѝјѝј фѝмѝл^нј нѝје нѝко бѝловѝ од сѝшѝцѝ. – Н^нјѝсам ја то бѝловѝла.

бѝљат[и] бѝлѝ несвр. ⇒ *бољѝшѝ*. – Мѝне бѝљало, па кѝкѝ, зѝспат нѝка-дѝ, ни дѝњ^н ни нѝћ^н нѝ меш зѝспат.

бѝљет[и] бѝлѝ несвр. ⇒ *бољѝшѝ*. – Бѝљела ме глава па сам вѝвјѝк спѝ-вала с рѝпѝцом.

бѝртат[и] -ѝм (р. прид. бѝртѝ -ѝла -ѝло) несвр. 'бити мало болестан'. – Мѝло је бѝлестан, ал ѝпѝк лѝжѝ. Мѝгѝ б да не лѝжѝ, ал ѝпѝк лѝжѝ – бѝртѝ.

брѝда ж 'кончасте израсли на тучковима кукуруза, свила': кѝрузнѝ ~. – Узми брѝдѝ од кѝруза, скѝвѝј и пѝ за бѝбреге; ⇐ *курузни*.

брѝдав^нца ж 'мањѝ израштај на кожи'. – Кад ѝмѝш брѝдав^нце, онда ѝдѝш пѝтом и нѝћѝш, прѝшѝ нѝчјѝ кѝњ, ѝспала зѝмљѝ из пѝтковѝ. Узм^н ону зѝмљѝу и оно што је до зѝмљѝ ѝкрѝнѝто нѝмаж по рѝкама, ку су брѝдав^нце, нѝгама, нѝје бѝтно, и спѝст ѝнде ѝе и бѝло. Нѝмѝј се ѝбзират и спѝнѝ брѝдав^нце.

брѝшљѝн м 'пршљѝн': вратнѝ ~. – Дѝгнѝш тѝшко нѝшто па се, кае, ѝшинѝ. Тѝшко, ѝшинла с, па дрѝгѝ, трѝћѝ брѝшљѝн, па се гѝбѝ. – Укѝчјѝ м вратнѝ брѝшљѝн, нѝ мерем мѝкѝт главѝм.

бѝбрег м (Н мн. -ез^н, Г бѝбрѝгѝ) ◊. – Мѝре у бѝбрегу бѝт камѝнац па бѝлѝ бѝбрез.

бѝ^на/ бѝ^на ж 'инсект који се храни крвљу човјѝка или животиња'; ⇐ *сѝјѝница, шуга*.

бѝновача ж 'буњѝка, бот. *Nyosciamus niger* из ф. *Solanaceae*'. – Нѝкѝ су лѝуд стѝвљѝл бѝновачу у рѝк^нју. Чѝвек кад пѝпјѝ, нѝ знѝ нѝшта. Мѝло пѝпјѝ, ѝшѝмѝтѝ га и нѝ знѝ нѝшта. Скѝром слѝчно наркѝзи.

бурлав -а -о 'који има велики стомак (о човјеку)'. – Чдјеку који има вѣлик стдмак каже бурлав.

бурле м (В бурле) 'бурлав човјек; човјек великог стомака'. – Ён, каже, днѡга бурлѣ. Вйђај кдлкі му је стдмак.

бурлеша ж 'бурлава жена; жена која има велики стомак'. – Кдлкі јој је стдмак – правѣ је бурлеша.

В

вѡд"т[и] -йм несвр. 'чупати, извлачити што из тијела: ~ зуб, ~ крв'; → *чуѡаѡи 1*.

вѡр"т[и] вѡрйм несвр. 'пробављати (о желуцу)'. – Жѣлдац ми нѣ вѡрй рѡну, нѣкад ми пдмдгнѣ кад пдпјѣм мѡло сддѣ; → *ѡримѡи, радиѡи*.

вѡтра ж 'повишена тјелесна температура'. – Ѐма јѡку вѡтру, трајжй му се вдда. – Ѐзмѣ га вѡтра и нѣ знѡ, бдлујѣ и нѣ знѡ. Нит кога вйдй, нит кога знѡ, нит штѡ знѡ бѣседт. – Намажѣ се ѡљом ил рѡк"јдм рад вѡтрѣ. – Снѣмал су вѡтру тѡкѡ што су компјѣре у салѡтцу³ рѣзал, ил кѡрузнѡ брѡшно: мјѣсѡто т"јѣсто па прѡвѡјѡно на тѡбане; → *ѡѣмиѡраѡура*.

вѣзат[и] вѣжѣм свр. и несвр. ѡ.

Изр. бйт[и] вѣзѡн за крѣвет 'лежати болестан (за непокретне болеснике)'. – Он је вѣзѡн за крѣвет од лѡн", жѣна га слѡжй.

вѣна ж нов ⇒ *жѡла 2*. – Кад дѡјѡ инѣкцију, тѡ трајжй се вѣна. – Млдѡ стдјйш – вѣне ѡскѡчѡ и дне бдлѣ. – Јбвнѡ Дѡшѡнка ѡмѡ затѣчѣне вѣне.

вйд м ѡ. – Вйд ме ддброд слѡжй, вйдйм ѡдт кднѡц ѡ иглу.

Изр. изгѡб"т[и] ~ 'остати без вида (дјелимично или потпуно)'. – А ѡмајѡ нѣкй, осл"јѣпѣ и ѡ млѡдѣ дѡне, ѡзгѡбѣ вйд дч"њй; ⇐ *обневидѡиѡи, ослијѣйѡиѡи, ођоравѡиѡи*; дчнй/ дч"њй ~ 'способност очѡју да виде'. – Изгѡбла сам дчнй вйд плѣтѡћ, ѡ дѡн ѡ ндћ ѡгле у рѡкама бйле.

вйдт [<видјети] -йм свр. и несвр. 1. 'видјети, имати способност вида'. – Бѡба бйла стѡра, ал вйдла је ѡдт кднѡц ѡ иглу. 2. 'искусити, преживјети, препатити'. – Штѡ је тѡј мѡкѡ вйдјѡ!

вјѣтар -тра м (Н мн. вјѣтров") (мн.) 'гасови који се развијају у цријевима'. – Бдлй га трбу и ѡмѡ вјѣтрове, па му дѡм да пдпјѣ мѡло сддѣ.

Изр. црвенй ~ 'заразно обољѣње коже'. – Бйвало је ѡ тѡ да вјѣтар нѣкй црвенй ѡдарй чдвјѣка и зѡболй га нѣшто и нѣкй су чѡк ддлазлы нѣсвјѣст" кад бѡдѣ по ндћ. То нѣкй црвенй вјѣтар зѡзѡмѣ. – Црвенй вјѣтар ѡдарй прѣтежно ндћу у нѣвременѡ ддба⁴, ѡко пдла ндћи и кѡсниѣ.

³ Салѡт"ца ж 'окургао, плѡснат комадић кромпира, парадајза и др.'

⁴ Нѣвременѡ ддба 'вријеме ѡко поноћи, плуво ддба'.

вјѣштица ж 'по народном вјеровању, жена која је у дослуху са ђаволом и чини зла, нарочито малој дјечи; има натприродне моћи, претвара се у лептира и сл.'. – Вјѣштица мѡже да пѡсѣ д"јѣте мѡлѡ; → *мора*.

вѡда ж (А вѡдо, В вѡдо, Н мн. вѡде, Г вѡдѡ) ѡ.

Изр. мѣтат[и]/ чѣтат[и] вѡде 'отклањати зле чини са некога, говорењем одређених тајних ријечи изнад воде'. – Бѣла је бѡш и твѡја прѡмбаба – стрѡу сал"јѣвала и вѡде нѣкѣ мѣтала. Ўзмѣ вѡдѣ па нѣшто чѣтѡ тѡмо, шѡпорѣ. С тѣјем се већинѡм л"јѣчли. Стрѡве сал"јѣвале и вѡде мѣтале, чѣтѡле; ⇐ *мѣтаиши, чѣтаиши*.

вѡден -а -о (одр. вѡденѣ -ѡ -ѡ) у изразу: вѡденѡ бѡла/ бѡлѣст; ⇐ *бола* (изр).

вѡле м 'чворуга која се појави на глави усљед ударца'. – Квѣржца на глави нарѡсте, скѡчѣ вѡле кад се ѡдарѣш.

вѡртнѣ -ѡ -ѡ 'који се односи на врат': ~ жѣле ⇐ *жила*; ~ брѣшљѣн ⇐ *бриљѣн*.

вр"јѣме врѣмена с ⇒ *ѣериода*. – Вр"јѣме говѡрл, а сад вѣлѣ периѡда, кѡко кѡ.

Изр. ѣмат[и] свѡје ~ 'имати менструацију'. – Ўмѡ, каје, свѡје вр"јѣме; ⇐ *имѡиши* (изр.).

врѡља ж 'жена разроких очију'. – Нѣкад нѣ знѡм ѣе глѣдѡ она врѡља; → *врѡѣша*.

врѡлав -а -о 'разрок, коме су очи управљене у различитим правцима'. – Ўмѡш кад глѣдѡ ѡко ѣ око приѡдно, кае, врѡлав; → *еровчасѣ, зрикав, разрок, шашијасѣ*; ⇐ *нѣѡран* (изр.), *ѡко* (изр.).

врѡѣша ж ⇒ *врѡља*. – Кад глѣдѡ ѣ стрѡну, то је врѡѣша.

врѡљѡ м 'чѡвјек разроких очију'. – Јѣдно ѡко глѣдѣ тѡм, а дрѡгѡ вѡм – тѡк врѡљѡ глѣдѣ.

врѡт"т[и] се -ѣ се несвр. безл. врѡтѣ м" се (у глѡв") 'осјећам врѡглавицу несвјѣстицу'. – Врѡтѣ ми се, чѣнѣ м се да ћу пѡст ѣ несв"јѣст; → *занесвјѣшѣваѣиши (се), занѡсиѣиши, манѣѡѣиши се, муѣиѣиши се, несвѣјѣсиѣиши се, носѡиши*; ⇐ *ѣграѣиши* (изр.), *смркнѡѣиши се* (изр.).

врѡтѡглав"ца ж ѡ. – Ўмѡм врѡтѡглавцу, бјѣжѣ м зѣмљѡ испрѣд мене.

Г

гѡвѣз м 'бот. *Symphytum officinale*'. – Посѡд, дјѣте, гѡвѣз, ѡвд крѡјѡм у бѡшт, од гѡвѣза дѡбро зарѡстајѡ рѡне.

гѡз м 'петролеј'. – Млѡдѣ ѡрас" се стѡвљѡјѡ у гѡз и мѡжѣ се кѡса да не ѡпадѡ, да бѡлѣ рѡсте.

гйбат[и] -ām несвр. 'разгибавати, чинити покретљивим', гл. им. -āње.
– Кад нѣког укѣчи, мѣре у бѣлнцу па гйбат. – Штѣ је тѣј гйбѣња видјѣ!

~ **се** 'разгибавати се, постајати покретљив'. – Мѣрѣ ић у бању да се гйбѣ.

гла^вѣбоља ж Ѧ. – То је прѣтежно пѣвѣзѣно: и гла^вѣбоља, и уш кад бѣлѣ, и зѣб^в, и тѣ свѣ приближно.

гла^вѣѣбѣлан -љна -љно 'који пати од главобоље'. – Милан је гла^вѣѣбѣлан ко и ѣѣна му, стѣлно га бѣлѣ глава.

глѣжањ -жња м 'избочина на зглобу изнад стопала'. – Ѣтечѣ глѣжањ, па нѣ мере ић.

глѣв глѣва -о (одр. глѣвѣ -ѣ -ѣ; комп. глѣвѣљѣ) Ѧ. – Глѣв је на дѣсно ѣво, мѣрѣш му прић с л^вјѣвѣ стрѣнѣ.

Изр. ~ ко тѣп 'потпуно глѣв'. – Глѣв је ко тѣп – ништ нѣ чујѣ.

глѣвѣша ж 'глува жена'. – Она глѣвѣша је мѣгла подлѣт^вт пѣт кола, није ништ чула.

глѣ^вѣон^вјѣм -а -о (одр. глѣ^вѣон^вјѣмѣ -ѣ -ѣ) Ѧ. – Накѣ фѣна цѣрца, а глѣ^вѣон^вјѣма – нит штѣ причѣ, нит чујѣ.

глѣ^вѣоња м пеј. 'чѣвјек који је глѣв'. – Ѣнѣм глѣ^вѣоњ мѣрѣм свѣ понѣвт пѣ пѣт пѣтѣ, нѣ мерем га вѣшѣ смѣгат.

гнѣј гнѣја м 'густа, ѣпљива течност која се ствара у запаљеном ткиву чѣвјечјег организма'. – Кад се прѣвѣлѣ, и^вцѣрѣ гнѣј и ово се смѣкнѣ и нѣмѣ; → *гнѣј*.

гнѣјав -а -о 'који је пун гнѣја'. – Лѣђа су му свѣ гнѣјава, нѣ меш од гѣда глѣт; → *гнѣјав*.

гнѣјан^вѣа/ гнѣјѣн^вѣа ж 'огнѣјена бубуљѣца'. – Гнѣјан^вѣа је ѣгнѣјена чѣб^вѣа, нѣ трѣбѣ је дѣрат. – Изашла м гнѣјѣн^вѣа на нѣсу; → *гнѣјѣниѣа, и^вришиѣ; ↔ бѣба, чѣбуљѣка*.

гнѣј^вт[и] **се** несвр. према *загнѣјѣиѣ се*. – Гнѣјѣ му се рѣна, мѣрѣ ић дѣктору да је ѣчѣстиѣ.

гнѣјѣ гнѣјѣ м ⇒ *гнѣјѣ*. – Миѣна бѣдѣ пѣна гнѣјѣ, пѣсл^вјѣ се прѣвѣлѣ и ишчѣстиѣ.

гнѣјѣав -а -о ⇒ *гнѣјѣав*. – Мѣрал су му сѣћ онај гнѣјѣавѣ прѣст.

гнѣјѣан^вѣа/ гнѣјѣѣн^вѣа ж ⇒ *гнѣјѣниѣа*. – Имѣ гнѣјѣѣнѣце по лиѣцу, па се стѣдѣ. – Сврѣбѣ ме гнѣјѣѣн^вѣа, нѣ мерем дѣрат.

гнѣјѣ^вт[и] **се** несвр. према *загнѣјѣиѣ се*; ← *забѣлиѣиѣ* (изр.).

гѣспѣ(д)скѣ -ѣ -ѣ у изразу: ~ бѣла/ бѣлѣст ← *бѣла* (изр.).

грѣба ж (Г мн. грѣбѣ) 'израслина на лѣђима'. – Искрѣв^вјѣ се тѣлѣк да му је скѣчла грѣба на лѣђ^вма.

гр̂бав -а -о 'који има грбу'. – Јѣст онāј чѡјек гр̂бав, савјѡ се до свѣтѣ зѣмљѣ.

гр̂ло с (Г мн. гр̂лā) ◊. – Бѡлї га гр̂ло, пїјѣ чајове зā гр̂ло.

гр̂зн"ца ж 1. 'повишена гјелесна температура са дрхтавицом'. – Ўватла ме гр̂зн"ца, вāтра и стўдѣн. 2. 'запаљење коже у виду плика које се најчешће јавља на уснама'. – Їзашла м јѣ гр̂зн"ца нā уснама. 3. ⇒ *малеарија*.

гр̂ч гр̂ча м (Н мн. гр̂чов") ◊. – Гр̂чове имāм у рўкама и нѡгама, нāмажѣм се па се свā сѡба чўјѣ.

гўб"т[и] се -їм се несвр. 'остајати без свијести, без присебности', гл. им. -љѣње. – Гўбї се, нѣ знā ни шта прїчā. – Бѡї се ў тѡм свѡм гўбљѣњу; ⇐ *знаїш* (изр.), *незнана* (изр.).

гўб"ца ж 'усна'. – Їзасуѡ се по гўпцама.

гўјав"ца ж 'глиста'. – Кат су лўд имал гўјавце, бѡлї и стѡмāк па, каже, имā гўјавце у стомаку. Ондā се ўзмѣ бјѣлѡга лўка нѣколкѡ чѣшљѡвā, стўцā се и са мл"јѣком, филцāн-двā мл"јѣка и пāр чѣшљѡвā лўка и то се на прāзан стѡмāк ўјутру пѡједѣ. И кāжѣ, избāцѣ се гўјавце.

гурāбет м ⇒ *їокарейї*. – Нїје ѡн крїв што је гурāбет, тāk се рѡдјѡ.

гўша ж (Г мн. гўшā) 'прекомјерно повећана штитаста жлијезда, струма'. – Имā и тѡ, гўша се л"јѣчї нѣкāко код лѣкарā.

гўшав -а -о 'који има гушу'. – Гўшава је, ѡтлѣн тѡлкї врāt.

гушѡбоља ж 'болест коју карактерише повећање штитне жлијезде'. – Имā гушѡбољу. То је ѡпāсно, мѡре ўмр"јѣт.

Д

дāлековидан -дна -дно 'далековид'. – Ї ѡн нѡсї нāочāре, сам што је ѡн дāлековидан.

дāмор м 'дамар, било'. – Кўцајў ми крѡз рўку дāмор".

дāн"т[и] дāнѣм свр. ⇒ *одануїш*.

Изр. ~ дўшѡм 'осјетити олакшање након чега тешког'. – Мāло дāнѣм дўшѡм кад прїмїм нѣкц"ју.

двѡр"т[и] -їм несвр. 'водити бригу о болеснику'; → *служїшї*; ⇐ *разболишї се* (изр.), *ушїакнушї се*.

дѣбел дѣбѣла дѣбѣло 'дебео'. – Не рāсте, не рāзвїјā се д"јѣте, па онда крѣнѣ и онда ѡде т. Бўдѣ дѣбѣло, толикѡ.

Изр. ~ бѡла/ бѡлѣст ⇐ *бола* (изр.).

дївјї -ā -ѣ у изразу: ~ мѣсо ⇐ *месо*.

дїјат[и] дїшѣм несвр. 'дисати'. – Нѣ дā м дїјат, бѡјїм се да ћ се угўшт.

длāка ж ◊.

Изр. мртвѣ ~ 'мекане, свијетле и ријетке длаке на лицу мушкарца или жене (услјед хормоналног поремећаја)'. – По лицу јој израсле б'јелѣ мртвѣ длаке, такā је и Зора била; < *мртѣв* (изр.).

дѣбар дѣбра дѣбро 'психички здрав'.

Изр. није ~/ није најбољи 'није психички здрав'. – Није дѣбар, свāшта причā. – Није најбољи, видї му се по ђчма; < *луд*.

дѣб"т[и] дѣб"јѣм свр. 1. 'бити захваћен нечим (неким поремећајем, болешћу)': ~ темпартатуру/ температуру. 2. 'добити мјесечни циклус'.

Изр. ~ на живце < *живци* (изр.).

дѣктор/ дѣктур м ⇒ *љекар*. – Нѣ мѣра се за свѣ ић дѣктору, мѣра се и сāн мāло и притрпт. – Ондā ишѣ и дѣктурма и нѣкијем ђчама.

дѣлаз"т[и] -йм несвр. ђ.

Изр. ~ нѣсв"јѣст" 'падати у несвијест' ← *вјетар* (изр.); ~ сѣб" несвр. према *доћи себи*. – Она је јѣла гљйве неке лѣдаре и скрѣз љопште није знāла ништа. И онда мāло пѣчѣла дѣлазт сѣб и пѣчѣла се крст"т, ал није мѣгла дѣго проговѣрт. – Није дѣлазла сѣб вишѣ ђт пѣ сāта.

дѣћ[и] дѣћѣм свр. ђ.

Изр. ~ нѣкоме нѣсв"јѣст < *онесвијесїиїи се*; ~ сѣб" < *освијесїиїи се*. – Онесв"јѣстѣ се, ал је брзо дѣшѣ сѣб.

дѣчѣпат[и] се -āм се свр. у изразу: ~ нѣмилѣ бѣлѣ < *бола* (изр.).

дѣрѣгї -ā -ѣ у изразу: бїт[и] у ~ стању < *носећа*. – Мāца је пѣновѣ љ другѣм стању, ал сād нѣсї двѣјке.

дѣрат[и] -āм несвр. 'трїјети'. – Нѣ мере се дѣрат кѣлкѣ бѣлї, мѣраћ ић дѣктору.

Е

ѣгав -а -ѣ ⇒ *багав*.

ѣгат[и] ѣгāм несвр. ⇒ *шеїаїи*. – Ако је краћā нѣга, он ѣгā тāмо-вāмо кад ѣдā.

ѣлѣрги'а ж 'алергија'. – Дјѣца имајѣ елѣрги'у, елѣрги'а нѣкā изāћѣ.

ѣлѣргичан -чна -чно 'алергичан'. – Елѣргичан је на дѣвāн: кад нѣко зāпāлї, он нāмā свѣ ѣтвāрā.

ѣрат[и] ѣрāм несвр. ⇒ *шеїаїи*. – Мало ѣрā кад ѣдā, а л'јѣпо дјѣте.

ѣрѣвчаст -а -ѣ ⇒ *врљав*. – Мāло ѣрѣвчаст, као, на примѣр, тај Рāдовāн Нāдїн; < *ѣко* (изр.).

Изр. ~ у ѣч"ма 'еровчаст'. – Он је мāло ѣрѣвчаст у ѣчма.

Ж

жвѣља ж (Г мн. жвѣља) 'обољење слузокоже на угловима усана'. – Не облизјуј се, допћеш жвѣље.

жгѣрав"ца ж 'горушица'. – Од компјерѣ дѣб"јѣм жгѣрав"цу, нарочто ако с пржени; → *љушина*.

жгѣвак -вка м 'зглоб, зглавак'. – Отекли су м жгѣвак" на рѣкама, није добро, дјѣте мѣје; → *жглоб*.

жглоб жглоба м ⇒ *жглавак*. – Ко имѣ слабе жглобове, доктор у врућу бању никоме није прописѣ.

жѣлдац жѣлдаца/ **жѣлѣдац** -ѣца м (Г мн. жѣлдаца/ жѣлѣдаца) Ѧ. – Нѣко кога је жѣлдац слаб, чим се наијѣ, оно бѣлѣ. – Жѣлѣдац је на пупку, тѣ трѣба да кѣца. – Жѣлдац ми не вѣрѣ, свѣ рана стѣји ѣ њему. – Нѣ рѣди м жѣлѣдац, ѣ ме мѣло истрѣја.

Изр. спѣстит/ спѣштен ~, стрѣнит/ стрѣнен ~ 'болест као послѣдица опште мршавости и неког јаког напрезања'. – Имѣ спѣштен жѣлдац па мѣра ић да јѣ га Ѧнка намѣсти. – Мѣраш прѣвт жѣлѣдац ако с га стрѣнла, ако имѣш стрѣнен жѣлѣдац; ⇐ *стиомак* (изр.).

жѣнскѣ трава ж 'биљка која, по народном вјеровању, помаже да жена затрудни; вјероватно мацина трава, бот. *Marrubium vulgare*'. – Жѣнскѣ трава је трава от које жѣне мѣгу зан"јѣт кад пѣју чај, ил ѣзѣт мѣло нашѣшце тог кѣр"јѣна.

жѣвац -вца м (Г мн. жѣваца) 'нерв'. – Отшѣ му нѣкѣ жѣвац па сѣм жмѣка ѣчма. – Кад је бѣла мѣла, напла се рѣкѣ и изгѣрел жѣвц од јѣкѣ рѣкѣ.

жѣвц м мн. (Г мн. жѣваца) 'психичко стање'. – Ошли су јѣ жѣвц, не мере слѣшат гѣламѣ.

Изр. дѣб"т[и] на жѣвце 'психички, нервно обољети'. – Мѣш дѣбт на жѣвце од прѣвелкѣ сикирац"јѣ; пѣпуст"т[и]/ пѣпуст"т[и] на жѣвц"ма ⇐ *ѣоживчаниши*. – Пѣпустјѣ на жѣвц"ма, свѣ му смѣта.

жѣвчан -а -ѣ 'раздражлив, нервозан, психички нестабилан'. – Ако је жѣвчан, трѣба ић прѣко Врбѣса, ѣ с лѣди, да с л"јѣчи.

жѣвчѣна ж 'епилепсија'. – Имѣ жѣвчѣнѣ, пѣдавцу звѣнѣ; → *ѣадавица*.

жѣгат[и] жѣгѣ безл. несвр. према *жѣгнуши*. – Мене бѣлло, па кѣкѣ зѣспат, ни кадѣ, ни дѣнѣ ни нѣнѣ не меш зѣспат. Чѣпа, жѣгѣ. Истѣ ко и зѣб кад бѣлѣ.

жѣгнѣт[и] жѣгнѣ свр. безл. 'сијевнути, пробости (ѣ болу)'. – Кад ме жѣгнѣ испѣд ребѣра, не мерем никуд.

жѣгов[и] м мн. 'оштри, краткотрајни болови'. – Спѣва, нѣмѣ више жѣгѣва.

жигу́цат[и] -уца несвр. и уч. безл. 'благо, али учестало жигати'. – Жигу́ца ме у дну трбуа.

жй́ла ж (Г мн. жй́ла) 1. 'тетива': вратнѐ ~, пѐтнѐ ~. – Кад ме заболѐ вратнѐ жй́ле, намажѐм њ ра̀кјом. – Болѐ ме пѐтнѐ жй́ле. 2. 'вена, артерија'. – Глѹво бй́ло, у́бла се, прѐсјекла себ жй́ле; → *вена*.

жлй́ч"ца ж 'удубљење између грудне, прсне кости и трбуха'. – Пријѐ ка̀жѐ: болй́ ме у жличиц, а сѐд – болй́ ме желу́дац. – Прòбѐдѐ ме пò жлич"цòм, не нòс ми ка̀жака.

жмй́кат[и]/ жмй́ркат[и] -ѐм несвр. 'титрати, треперити (за очни капак, мишиће око очију)'. – Што стѐлно жмй́каш? – Жмй́рка̀ очма ко да ни́је нòрмѐлан.

жњѐтара ж 'кост ноге од кољена до глежња; гњат'. – А òн пòчѐшѐ мјѐрт колкѐ су нòге од стòпѐ до кољена. Ка̀жѐ: „Видйш колкѐ је òвѐ жњѐтара бй́ла“; → *цијев*; ← *кости* (изр.).

жòвѐњац -ѐњац/ -ѐта м (Г мн. жòвѐњацѐ) 'жуманце'. – За појачање кр̀в" жѐне су давале дјѐц жòвѐњац јѐјета и мѐд.

жў́ль жу́ља м (Н мн. жу́љев" жу́љов") ђ. – На̀бла сам жу́ль кòпајў́ћ кў́рузе, пòсл"јѐ се тò подмијў́рло.

жў́т"ца ж ђ. – Бй́ло и жу́тцѐ. Па й́дў́ лѐкару, па ко й́мѐ дукат, стѐвй́ ў́ воду и кў́пѐ се у вòд", ў́змѐ ону вòду па кў́пѐ се двѐ-три пў́та, па вѐлй́, прѐстала је жу́тца. – Ко й́мѐ жу́тцу, обòл"јѐвѐ и од јѐтрѐ.

жў́ч жу́чи ж 'жучни мјехур'. – Дòктор ка̀жѐ да м је бòлесна жу́ч и да се пѐзй́м рѐнòм.

3

забòл"т[и]/ забòљат[и]/ забòљет[и] заболй́ свр. 'почети бољети; појавити се (о болу)'. – Кае, ако је тў забòлло, забòлл" су бўбрѐз. – Па јѐст, и ў́ље је дòбро: ў́пуст"т кѐп од ў́ља ў́ у"ò кад заболй́. – Забòљале ме рў́ке, нѐ знѐм штѐ ђ.

Изр. ~ на̀ц"јѐло 'забољети без видљивог разлога (о прсту или екстремитетима)'. – Кад на̀ц"јѐло заболй́ прѐст, из чй́ста мй́ра, гњòдй́ се, прй́вй́јѐна је слѐнна да извў́че; ← *нацијѐло*.

зѐбун"т[и] -нѐм свр. ⇒ *й́òдбуну́ши*. – Зѐбунѐш од тòлкòг спѐвѐња. – Свѐ је зѐбунла у лицу, дòшла гла̀ва ко у гò"ечета.

зѐв"т[и] зѐв"јѐм свр. 'увити завојем (рану)'. – Дòктор ми је зѐв"јò рў́ку.

зѐвр"т[и] се зѐврты́ се безл. свр. према *врй́шиши се*. – Ако м се зѐврты́, пѐшћу; зѐтò се и држй́м зѐ зй́д.

заглув"т[и] заглӯвїм свр. 'привремено изгубити слух (од буке, воде у ушима и сл.)'. – Заглувла сам од мото́ркѣ. И не заглувла, ко̀лкѣ сам др̄в̄а данас прѣметла преко рӯкӯв̄а.

загној"т[и] се загној се/ **загној"т[и]** се загној се свр. 'напунити се гнојем'. – Загнојѣ му се прѣст. – Ако т се загној р̄ана, нѣш мѣћ ст̄ат н̄а ногу; → *огнојїи се*.

задува ж ⇒ *асма*; ← *шиїња*.

закрв́ав"т[и] закрв́авїм свр. 'напунити се крвљу, постати крвав'. – Закрв́авѣ ђчма од јакѣга вјѣтра; → *їокрвавїи*.

закречење с 'стање, особина онога што је закречено, накупљеност кречних соли (обично у ткивима)'. – Їм̄а закречење вѣн̄а, мѣр̄а ђдбит ђд себе р̄ану.

закрмѣл"т[и] закрмѣлїм свр. 'добити крмеље; постати крмељив (о очима)'. – Закрмѣл"јѣ ђчма, нїшт нѣ видї.

зал"јѣч"т[и] зал"јѣчїм свр. 'дјелимично или привремено излијечити'. – Ако зал"јѣчїм ову бо̀лу, чу̀ваћу се, нѣћ р̄адт тѣшко.

~ **се** 'привремено се излијечити, излијечити се'. – Зал"јѣчјѣ се, ал је јѣш бл"јѣд.

замантат[и] се -а се безл. свр. према *манїаїи се*. – Замант̄ало м" се од спарїнѣ, ђтв̄ар̄ај тај прѣзор!

за́метн"т[и] се за́метнѣ се свр. 'настати, развити се'. – Чїр мѣже да се за́метнѣ, пѣсл"јѣ га се тѣшко рјѣшт.

за́мират[и] -рѣм несвр. 'падати у несвијест'. – За́мирѣ ђд гл̄ади, нѣа шт̄а јѣст.

замл̄ад"т[и] се замл̄адї се свр. 'залијечити се (о рани)'. – Апѣрис̄ан је и фїно му се замл̄адла р̄ана; → *зарасїи, зацїјелиїи се, свесїи се*.

замлађиват[и] (се) замлађујѣ (се) несвр. према *замладиїи се*. – Дѣбро му замлађујѣ р̄ана, вѣћ се пој̄авла мл̄ад̄а кѣж"ца.

за́мр"јѣт[и] за́мрѣм свр. ⇒ *онесвијесїиїи се*. – Отѣич је за́мрѣ, ал је бр̄зо дѣшѣ сѣб.

за́муст[и] -узем свр. 'прелити око млазом млијека из дојке (ради излѣчења од јечмичка)'; ← *јечменик*.

занесв"јѣст"т[и] (се) занесв"јѣстї (се) безл. свр. према *занесвјешїиваїи (се)*. – Прѣпанѣм се кад ме занесв"јѣстї. – Занесв"јѣстило м се, с̄ам што нѣ падо.

занесвјешїиват[и] (се) занесвјешїујѣ (се) несвр. безл. ⇒ *врїиїи се*. – Свѣ ме занесвјешїујѣ, нѣ мерем ић. – Од ју̀чѣ ми се занесвјешїујѣ, ст̄ално се у̀з нешто прїслањ̄ам.

зѧн"јѧт[и] -есѧм свр. 1. 'затрудњети'. – Зѧн"јѧла д"јѧте вѧн мѧтерцѧ, па га мѧрал чѧст"т; → *зѧнрудниѧи, ѧонијеѧи*. 2. безл. свр. према *заносиѧи*. – Зѧн"јѧло ме, јѧдва сам ѧстѧ на нѧгама.

занѧс"т[и] занѧси несвр. безл. ⇒ *врѧиѧи се*. – Нѧ мерем стѧјат на нѧгама кѧлкѧ ме занѧси.

зѧноч"ца ж 'заноктица'. – Нѧмѧј отрѧсат (рукама) кад се ѧмѧвѧш, да нѧ добјѧш зѧноч"це.

зѧпис м 'на папиру исписане ријечи или формуле којима примитиван свијет приписује чудотворну моћ'. – Онда ѧшѧ и нѧкѧјем ѧцама. Па дѧвал, мѧтал зѧписе нѧкѧ, у трѧкѧт смѧтѧто, и стѧви ѧ воду и онда сѧ онѧга, оно, пѧјѧ ону вѧду... Само нѧпѧсѧто нѧ ѧјѧв јѧзик. Нѧ знѧ нѧко прочѧтат дол ѧн".

зарѧстат[и] зарѧстѧ несвр. према *зарасѧи*. – Ымѧ шѧћер па му не зарѧстѧ рѧна.

зарѧст[и] -ѧсте свр. ⇒ *замладиѧи се*. – Вѧлѧ дѧктор да не смјѧм рѧдт док не зарѧсте рѧна.

зарашћѧват[и] зарашћѧјѧ несвр. према *зарасѧи*. – Не зарашћѧјѧ м рѧка нѧкѧко.

засѧкат[и] засѧчѧм (обично безл.) свр. 'уврнути, искривити'. – Шлѧг га трѧвјѧ, засѧкало га; → *усукаѧи*.

~ **се** 1. 'искривити се'. – Засѧкѧ му се врѧт; → *усукаѧи се* 1. 2. 'јако смршати'. – Нѧ мере јѧст, скрѧз се засѧкала; → *усукаѧи се* 2.

зѧтвор м нов. 'отежано пражњѧње цријева'. – Кад ѧмѧш зѧтвор, скѧвѧј себ шлѧйвѧ и пѧпѧ тѧ: ← *ићи* (изр.).

зѧтѧћ[и] зѧтекнѧм и зѧтечѧм свр. 'набрекнути, надути се (о дијелу тијѧла)'. – Зѧтѧкли су му крајниѧ; → *наѧћѧ, оѧћѧ*.

зѧтиљак/ зѧтиок -ѧљка/ **зѧтјѧвак** -ѧвка м 'потиљак'. – Бѧлѧ ме зѧтиљак, мѧрѧ да м је спѧѧ тлѧк. – Оклѧзно се испрѧт кућѧ и ѧдарјѧ се у зѧтиок. – Измѧсѧрѧј ми зѧтјѧвак нећѧ л прѧћ.

зѧтјѧцат[и] -ечѧм несвр. и уч. према *зѧћѧ*. – Зѧтјѧчѧ ми рѧка, прѧпадѧ ме штѧ б мѧгло бѧт.

зѧтровѧње с ⇒ *ѧровање*. – Ако се чѧшѧ бѧљег, мѧже да се дѧбјѧ нѧкѧ затровѧње.

зѧтрѧдн"т[и] зѧтрѧднѧм свр. ⇒ *зѧнијеѧи* 1. – Жѧнскѧ глѧо, штѧ је тѧб – штѧ ш ак ѧпѧ зѧтрѧднѧш; кѧ ћѧ тѧлкѧ дјѧцу рѧнт? – Зѧтрѧднѧ је дѧк се ѧдѧла и прѧд зѧму рѧдла Јѧву.

зѧѧзѧт[и] зѧѧзмѧм свр. 'спопасти, захватити'; ← *вјеѧтар* (изр.).

зѧѧјѧдат[и] се зѧѧјѧдѧм се несвр. према *зѧѧјѧсти се*. – Зѧѧјѧдѧ се од дебљѧнѧ, ѧ тѧ је да Бѧг сѧчѧвѧ.

заўјест[и] се заўједѣм се свр. 'добити ојед'. – Кад се дјѣца мѣлѣ заўједѣ, мѣжѣ се прегорелѣм зѣјтином; → *одајесѣи се, ојесѣи се*.

зауш"т[и] се заушѣм се 'добити вашке'. – Заушјѣ се нѣрод, обладале га ѣш".

заушњѣк м 'доушна жлијезда'. – Тѣ ѣтечѣ иза ѣ"а, и заушњѣц. Па мѣло се нѣмажѣ ѣљом заушњѣк рад вѣтрѣ.

заушњѣц" м мн. 'заушке, заразно запаљење доушне жлијезде'. – Заушњѣц" – стѣвлѣл ѣблогѣ од рѣкијѣ. Стѣвлѣл су чѣк и од овѣцѣ, од вѣнѣ нѣопранѣ. ѣшѣшѣ се од ѣвцѣ и стѣвѣ се ѣколо. Стѣвѣ се као ѣблогѣ око заушњѣкѣ кад забѣлѣ.

зац"јѣл"т[и] се зац"јѣлѣ се свр. ⇒ *замладиѣи се*. – Зацјѣлле се рѣне, сам трѣѣ врѣмена.

зацјѣљиват[и] се зацјѣљујѣ се несвр. према *зацјѣлиѣи се*. – Рѣна м се зацјѣљујѣ.

зѣчѣт[и] зѣчнѣм свр. 'забрѣкнути, напунити се млијѣком (о жени пред крај трудноће)'. – Гѣтова је рѣдт, вѣдѣ јѣст зѣчѣла.

згѣб"т[и] (се) -ѣм се свр. ⇒ *згуриѣи (се)*. – Згѣбла лѣђа и прѣсѣ, а мѣгла б кѣњу рѣп ишчѣпат.

згѣл"т[и] згѣлѣм свр. ⇒ *одѣриѣи*. – Згѣлјѣ је лѣтак кад је пѣѣ с вѣшњѣ.

згѣр"т[и] (се) -ѣм (се) (трп. прид. згѣрен -а -о) свр. 'повити (се), искривити (се)'. – Усправ се! Кад тѣкѣ згѣрѣш лѣђа, изглѣдѣш ко кѣкѣ бѣба. – Стѣр јѣ, згѣрјѣ се – гѣдне, мѣлѣ брѣте. – Згѣрјѣ се у лѣђма од тѣрега – нѣје нѣ чудо, штѣ је пѣсла вѣдјѣ; → *згѣриѣи (се), ѣовѣиѣи (се), ѣогѣриѣи (се), ѣогуриѣи (се), савѣиѣи (се)*.

здѣрат[и] здѣрѣм свр. ⇒ *одѣриѣи*. – Укинѣ се са штѣкрлѣ и здѣрѣ кѣљѣно.

здѣв -а -о 'који нема обољѣња или тјѣлесних и душевних недостѣтака'. – Он је свѣ рѣдјѣ ѣпѣт пѣслове свѣје које је рѣдјѣ ѣ пријѣ, кад је бѣла здѣв-здѣва рѣка.

зѣјтен/ зѣјтин м ⇒ *уљѣ*: прѣгор(ѣ)лѣ ~ ⇐ *уљѣ (изр)*; ⇐ *заујесѣи се*.

злѣ злѣ с 'болѣст, болѣсно стање'.

Изр. дѣт[и] се нѣ ~ 'погоршѣти се (о рани, болѣсти и сл.)'. – Убѣ је трѣн ѣ прѣт и дѣло се нѣ зло и мѣрал јѣј ѣсећ рѣку.

знѣт[и] знѣм несвр. ѣ. – Пѣѣ с дрѣвета и кад је ѣстѣ, нѣје нѣшт знѣѣ.

Изр. нѣ ~ зѣ се, нѣ ~ нѣшта, нѣ ~ ѣ себ" 'бити у несвијѣсти; бити у стању помѣћѣне свијѣсти'. – Нѣ знѣ зѣ се. – Нѣшт нѣје знѣла ѣ себ"; ⇐ *зубѣиѣи се*.

знѣчка ж 1. ⇒ *биљѣг*. – Рѣдла се с нѣкѣм знѣчкѣм на лиѣцу, цѣвенѣ знѣчка на ѣбразу. 2. ⇒ *ѣжиљѣк*. – Пѣсекѣ се и ѣстѣла му знѣчка.

знџ знџа м (Л знџу) ђ. – Ево мѣне већ бџлѣ ђч^н, нџроч^нто кад врућина јџка, и знџ ми смѣтџ.

Изр. прџб^нјџ ме мрџчакџ ~ 'ознојио сам се услѣд муке, болести и сл.'.

– Прџбџ ме мрџчакџ знџ од мџкѣ, мџло је фџдло да се срџшџм.

зџва ж 'бот. *Sambucus nigra* из ф. *sargifoliaceae*'. – Ёзмѣ зџвѣ, црнџ кџру бџџџ, а ёзмѣ б^нјѣлџ кџру, ону мријѣзгу⁵, и тџкџ прџвџ мѣлем.

зрџкав -а -о ⇒ *врџав*. – Кад је чџјек зрџкав, јѣдно ђко му глѣдџ тџм, дрџгџ вџм.

зџб м (Г мн. зџбџ, Д зџбма) ђ: прѣдњџ ~. – Јџ сам чврџтџје зџбџ.

– Па бџло је по сѣлу лџдџ тџје који су џмал кл^нјѣшта, па с вџдл^н зџбе. Сџм ишчџпџ зџб и мџрџ се утџплит кџснијѣ и не џћ на лџдан вџѣтар. – Прџли су стџрџ лџди зџбе, тџџал ёгљѣн. Тџџал ёгљѣн на прџх, штџ сџтнџјѣ, и онда ёмочџ прџст ё онџ прџх и по зџбма. – Ако и ёпустџш, зџб ће т се сџсџт. – Прѣкинџ м јѣ зџб вџдѣћ га.

Изр. кџтњџ ~ 'кутњак', ђчнџ ~ 'очњак', скрџјњџ ~ 'умњак'.

зџбџр -џра м ђ. – Јѣлџн је стрџџ бџџ сѣоскџ зџбџр.

зџбџбоља ж ђ. – Ёмџм јџку зџбџбољу, ёдѣм зџбџру.

зџбоња м 'онај коме су подрасли зџби'; ← *џодрасџи*.

зџјат[и] -џ несвр. безл.: ~ у глџв, ~ у мџзгу 'имати утџсак шума, брујања услѣд органског поремеџаја, умора и сл.'. – А нџђе нџје бџло стрџшљѣна, нџџ јѣ зџјало у мџзгу.

И

џграт[и] -џ несвр. безл. у изразу: џгрџ ми пред ђч^нма ⇒ *врџиџи се*; ← *разџбрџи се*.

џзџс^нпат[и] се -џм се несвр. према *џзџсуџи се*; ← *шџрлах*.

џзџсџт[и] се џзџспѣм се свр. 'џзићџ, појавити се по тџјелу (о оспама)'.

– Вџдѣ кџко м се џзџсџло лџце, џзџшле м чџбџљке нѣкѣ; → *ишџрџи се*, *осуџи се*, *џросуџи се*, *џрошџрџи се*.

џзџћ[и] џзџћѣ свр. 'појавити се на кожи (о осипу, бубуљицама и сл.).

– Ёзџшла м чџба нџ гупџ; → *џзићџ*, *џџџџи се*; ⇔ *скочџиџи*.

џзџџџват[и] -џџујѣм несвр. према *џзџџџџи*; ← *џџубџран*.

Изр. ~ мучнџну 'поврџати'. – Тџлџкџ м јѣ бџла мџка да сам мџрала џзџџџват мучнџну.

џзџџ^нт[и] џзџџџм свр. 'џџџити ван, ослобџдити се чега непџтребног, незџдног'.

Изр. ~ мучнџну 'поврџити'; ⇐ *џзџљџџџи*.

⁵ Мр^нјѣзга ж 'дио стабљџке непџсредно испџд тврѣ коре дрџвета'.

избљуват[и] избљујем (р. прид. њзбљувџ -āла -āло) свр. 'избацити кроз уста примљену храну'. – Њзбљувāла сам свѹ рāну из желѹца, нѣшто м није сјѣло; → *ѡвраѡиѡи*; ← *избациѡи* (изр.).

~ **се** ⇒ *исѡвраѡиѡи се*. – ѐн се нāпиџ и ѡзбљувџ се ко ниѡад.

ѡзвраћен -а -о 'клемпав (за уво)'. – Л'јѣпа цѹрца, ал ѡмā ѡзвраћене ѹш, па јѡј се дјѣца рѹгајѹ.

извлāч"т[и] извлāчим несвр. према *извући*. – Оно зрње пѡрѣдā и онда свѣжѣ лāненѡм крпѡм и нāкваси рāкијѡм, да то ѡзвлāчи онај бџл и онај ѡтѡк, да рāк"ја ѡзвлāчи.

ѡзвѹћ[и] -ѹчем свр. 'отклонити, одстранити: бол, гној, оток и сл.'; ← *изгоријел*, *фиѡишљ*.

изгѡр(е)т[и] изгѡрим свр. 'изгорјети, повриједити ватром, паром било чим врелим'. – Изгѡрла сам лѡжѣћ вāтру, срѣћѡм нисам пѹно; → *ѡѡѣћи се*; ⇔ *ѡфуриѡи се*, *сфуриѡи се*.

ѡзгор"јѣл ж 'опеклина'. – За ѡзгорјѣл дѡбар је кѹвāни пѣкмез ѡд шљѡвā, сāпѹн, јѣдећѣ ѹље или прегѡрелџ ѹље. – Мѡју је мāтѣр ѡāа закопāвџ у кѡњски ѡѹбар да извѹче ѡзгорјѣл; → *ѡѡѡѡиѡина*.

изгѹб"т[и] изгубим свр. 1. 'остати без чега, немати више могућности служити се чиме': ~ вид ⇐ *вид* (изр.), ~ слѹх и сл. 2. 'изгубити мјесечни циклус'.

~ **се** 'остати без свијести, без присебности'. – Пāџ и изгѹбјџ се, није знāџ зā се.

ѡзић[и] ѡзићѣ свр. ⇒ *изаћи*.

ѡзјѣден -а -о 'покварен, труѡ': ~ зѹб. – ѡмā три ѡзјѣдена зѹба; → *кваран*, *ѡѡјѣден*, *ѡкварен*.

ѡзјѣст[и] се ѡзјѣдѣ се свр. 'покварити се (о зубу)'. – Пѡијџ м се ѹмњāк, а ѡ други зѹб су м се ѡзјѣл; → *ѡѡјѣсти се*.

изл"јѣч"т[и] изл"јѣчим свр. 'ослободити кога болести, исцијелити'. – Изл"јѣчјџ га ѡѣд травама, он је знāџ кѡјā штā л"јѣчи.

~ **се** 'оздравити'. – И кāжѣ да се ѡ тѡјем изл"јѣчи. – Нѣшто дѡбјѹ од лѣкāра, нѣшто ѡ тѣ вѡдѣ и изл"јѣчи се.

излѹд"т[и] излѹдим свр. ⇒ *ѡолудиѡи*. – Штā ѡе јāднā мāт, излѹдла је од сикирāцјѣ зā ѡим.

изнѣмѡћ[и] изнѣмогнѣм свр. ⇒ *ислабиѡи*. – Изнѣмогла јāднā, нѣће јѡш дѹго.

ѡзнутр"ца ж ⇒ *ѡѡроба*.

ѡ'ѣд/ и'ѣд ж 'јѣд; жућкасто-зеленкаст сок горког укуса који лучи јѣтра'. – Пѡпла сам пѹно кāвѣ па сам нѡћас пѡвраћала сāmѹ ѡ'ѣд.

имат[и] имām и имāдем несвр. ◇. – Јā, срѣћом, нисам имала тифус, ал мнѡгї су имал.

Изр. ~ на плућима ⇐ *илућа* (изр.). – Каже, имā на плућма, обѡл"јѡ; ~ оно свѡје при себ/ ~ свѡје вр"јеме 'имати менструацију'. – Имām оно свѡје при себ, ал цабѡ, морām кѡпат компјере; ⇐ *вријеме* (изр.).

инвалїд -їда м 'чѡвјек са тешким тјелесним недостатком'; ⇔ *богаљ*.

Изр. ~ ў ногу 'који је без ноге или чија нога не може да обавља своје функције'; ~ ў рўку 'који је без руке или чија рука не може да обавља своје функције'. – Он је инвалїд ў рўку ѡт прошлѡг рāта.

инѡкц"ја ж 'инјекција'. – Ма кākѡ њѡкц"је, ѡткуда ће по сѡлу инѡкције; → *некција, њѡкција*.

искат[и] йштѡм несвр. према *їоискайїи*². – Йштѡм дјѡцу, ѡд ўшјў нѡ могу жївт.

~ **се** несвр. према *їоискайїи се*. – Йштѡм се гўстїм чѡшљом, а нā стѡ стāвїм бјѡлў крпу, да и вїдїм кад йспаднў.

искашљават[и] (се) -ашљāvām се несвр. и уч. према *искашљайїи (се)*. – Свāкѡ бѡжјѡ јўтро се искашљāvā.

искашљат[и] йскашљѡм (р. прид. йскашљѡ -āла -āло) свр. 'кашљући избацити из дисајних органа (слуз, крв и сл.)'. – Нѡко йскашљѡ, нѡко не йскашљѡ кāшал, гўсту плўвачу.

~ **се** 'кашљући прочистити грло'. – Сāчекāј док се йскашљѡм, па ћмо йћ.

искѡпн"т[и] йскопнїм свр. ⇒ *ислабийїи*. – Знāш кākвā је ѡна бїла – ко ѡд брда ѡдвāљена. Сāд јѡ свā искѡпнила, пѡјѡла ју бѡлѡст.

искѡч"т[и] йсчѡчї свр. ⇒ *счѡчїїи*. – Йсчѡчѡ вѡне ѡд стāјāња.

искрвāv"т[и] искрвāvїм свр. 'искрварити'. – Ако искрвāvїш, мѡш ўмр"јѡт.

йслаб"т[и] -їм (трп. прид. йслабїт -а -ѡ/ йслабљен -а -ѡ) свр. 'малак-сати, онемоћати, омршавити (ѡд болести, старости и сл.)'. – Бѡлѡст га је ис-црпла, пўно је йслабїт; → *изнемоћи, искойїнїи, оронуйїи; ⇔ скойїи се*.

испѡвраћат[и] -ām свр. 'више пута повратити'. – Док испѡвраћām сву мўку, бїће м лākшѡ. – Дўшу сам испѡвраћала свѡју.

~ **се** 'исповраћати'. – Кад се испѡвраћāш, лѡз и прѡбāј зāспат; → *избљувайїи се*.

исприштат[и] се йсприштām се свр. ⇒ *їѡйришїїайїи се*. – Исприштѡ се и по гўпцама, нѡ мере нїшт стāвт у ўста.

исўкат[и] йсўчѡм свр. 'сучући, истежући извући, истурити'. – Тākѡ, кад би чѡвјек, нѡ дāј Бѡже, пāѡ нā некї кѡлац, на вїле, на нѡшто ѡштро, па да сам мāло стѡмāк се рāспārā, кажѡ, тў пўцā нāјлākшѡ и йсўчў црѡва.

йћ[и] йдѡм несвр. 'тећи'. – Йдѡ јѡј крв нā нѡс, забāц јѡј главу.

Изр. ~ најбоље 'опорављати се'. – Јако се мучла, ал сад йдѣ најбоље; ~ најпоље 'вршити нужду'. – Нѣ мош йћ најпоље, зѣтвор ймал – сѹвѣ шљйве кѹвѣте и пѣто, и ђдмѣ йдѣш најпоље: ← *зайвор*.

ишѣрат[и] се ишѣрѣм се свр. ⇒ *изасуѣи се*; ← *шарлах*.

йш"јас м 'упала живца који иде од крста задњом страном ноге ка стопалу'. – Уватјѡ ме йш"јас, нѣ мерем се сѣвт.

ишклѡбуч"т[и] се -й се свр. ⇒ *йѡдмијурѣи се*. – Да се нѣ б ишклѡбучло кад йзгорѣш, стѣвѣш пѣкмеза на йзгор"јѣл.

йшчаш"т[и] -йм свр. 'помјерити, изглавити (кости зглоба) из зглобне чашице', гл. им. -ѣње. – Љѣкѣр кѣжѣ да је ишчашјѡ нѡгу, мѡрѣ мирѡват; → *ишчевѣљѣи, йѡквариѣи 2, смакеѣи 1, сурваѣи, урваѣи*.

ишчевѣљ"т[и] -ѣвѣљѣим свр. ⇒ *ишчашѣи*. – Нѡгу мѡреш ишчевѣљт ак нѣ пазѣш.

ишчѣбат[и] се ишчѣбѣм се свр. 'добити чибуљице'. – Сѣв се ишчѣбѡ па му је дѡктор прописѡ нѣкѹ мѣст; → *очибаѣи се*.

Ј

јѣјник м 'женски полни орган'. – Нѣс мене бѡљал јѣјниц, вѣлѣ да је й тѡ гѣдно.

јѣлов -а -о 'неплодан, стерилан'. – Јѣлов јѣ па му жѣна ѹтекла.

јѣлов"ца ж пеј. ⇒ *нерѡйкиња*. – Црнѣ сѣне, што дѡведе ѹ кућу ту јѣловцу?

јѣзик м (Г мн. јѣзѣкѣ) ѡ. – Јѣзик мѡже да зѡболѣ, да ѡтекнѣ.

Изр. поткрѣтјѡ му се ~ ← *йѡйкраѣиѣи се*; пѡдапѣт ~ ← *йѡдаѣеѣи*.

јѣсенац -ѣнца м ⇒ *сирће*.

Изр. жѣвѣ ~ 'неразблажени оцѣт'. – Брѣдавце су л"јѣчли код ѣкѣрѣ, а кѣжѹ да мѡже се и ѡсјећ па нѣмазѣт са жѣвѣм јѣсѣнцом.

јѣст[и] јѣдѣм несвр. 'нагрѣзати, бѡљети'. – Нѣшто га јѣдѣ нѣнѹтра, йзнѹтра – бѡлѣст нѣкѣ, ил сѣкирѣц"ја, ил нѣпрѣвѣда.

~ **се** 'секирати се'. – Цѣба се јѣдѣ, нѣ мере йм пѡмоћ; → *сѣкирѣи се*.

јѣтра ж нов. ѡ. – Пребѡл"јѡ је жѹтцу па га бѡлѣ јѣтра; ← *ѣгѣра* (изр.).

јѣчменѣк м 'јѣчмѣчак'. – Ко ймѣ јѣчменѣк нѣ оку, трѣбѣ да ѡдѣ жѣни која дѡјѣ д"јѣте, да ѡко замѹзе.

К

кѣвѣрна ж 'шупљина у плућима, изазвана туберкулозним процесом'. – Чѣк нѣкѣ, кад прѣвишѣ бѹдѹ ѡтворене кѣвѣрне, онѡ и избѡцујѹ крѣви. – Кѣвѣрне су, мѣслѣм, тѣ плућа.

казамак м 'болест која се испољава осипом по кожи'. – Казамак. *Изађу црвенѐ бóбе кад д'јете има казамак. А д'јете свакò трѐба да има то, кажу. Тако велѐ и тò се не смјѐ кúпат и кваст. Има ватру, тражи се вода да пийѐ; → крзамак.*

камѐнац -нца м 'камен, чврсто тијело у бубрежној карлици, у мокраћној или жучној бешици'. – Лубѐнца је дòбра за камѐнац.

камил"ца ж 'бот. *Matricaria chamomilla* из ф. *Compositae*'. – Камил"ца је дòбра за смирење и за òблоге.

кап ж 'удар услед којега обично наступа нагла смрт'. – Ударла га кап и умрò; ⇔ *удар, илаг.*

капавац -авца м 'очни капак'. – То изнад òчју су капавци.

кашаљ кашља м \diamond . – Ко òболѐ од сýщцѐ, дòбјѐ кашаљ.

Изра. црнѐ ~ 'велики кашаљ, хрипавац'. – Дòбјò црнѐ кашаљ, мѐтал смо му маст на прса; ⇐ *рикавац.*

кашљат[и] кашљѐм несвр. \diamond . – Чòвек мòже кашљат ако назѐбе.

кашљуцат[и] -ам несвр. дем. према *кашљаши*. – Пýно м је бòљѐ, ал јòш пòмало кашљуцам.

кваран -рна -рно ⇒ *изједен*. – Има кварне зýбе, пýно је јѐò слатко.

квр҃га ж (Г мн. квр҃га) 'задебљање на тијелу, чворуга'. – Ударјò се и скòчла му квр҃га на нòз.

квр҃ж"ца ж дем. од *квр҃га*; ⇐ *набој*.

кѐњкав -а -о ⇒ *болежљив*. – Кѐњкава је откат се рòдла, стáлно јòј нѐшто фáлѐ.

кѐса ж (обично мн.) 'подочњак'. – Отѐгле му се кѐсе испод òч"ју.

кијат[и] кишѐм несвр. 'кихати', гл. им. -ање. – Назѐбò сам па кишѐм. – Уватло га кијање, пò сѐла чýјѐ кад òн кинѐ.

кйла ж 'брух'. – Дòбјò је кйлу па мòра ић на апарáцју.

кйлав -а -о 'који има килу'. – Кйлав је па не смјѐ тѐшко рáдт.

кйлавац -авца м 'који има килу'. – Кйлавац, кйло – то је òнај ко има кйлу; → *кило*.

кйло -ѐ м ⇒ *килавац*.

кйсел"т[и] -им несвр. 'држати дуже у води (ногу или руку, ради опоравка и сл.)'. – Бòлла ме рúка па сам је кйселла у слáној вòд"; → *бањаши*. ~ се ⇒ *бањаши се*.

кйчма ж \diamond . – Има криву кйчму па мòра ић на гйбање.

кляти кòљѐм несвр. 'пећи, задавати бол'; ⇐ *бадља*.

клякав -а -о 'који нема дио руке или ноге'. – Нѐмá три прѐста дѐснѐ рúкѐ – клякав јѐ; → *сакати*.

кляко м 'који је клякав, сакат'. – Кляко јѐдан, нѐаш прѐстá, а òш рáдт.

кљу́ват[и] кљу́јѣ несвр. ⇒ *кљуцаџи*. – Кљу́јѣ м у руц.

кљу́цат[и] -а несвр. 'манифестовати се као туп бол који подсјећа на равномјерно боцкање кљуном (при гнојном запаљењу ткива и сл.)'. – Загнòјла м се рана – све кљу́ца у њòј. – Пòдчела м кљу́цат рана, шта ћ сад, ма́јко мйла; → *кљуваџи*, *куцаџи*.

кòжа ж ò. – Од тела исањскога шта је најпречè? Кòжа. Кòжа, упамтите да је најпречè. – Кòжа је, то је прекривач свèга.

Изр. отвòр"т[и] ~ 'рашчешати, озлиједити кожу'. – Отворйш кòжу – кòжа је заштитник твòга чйтавòга тела, и ако га òтворйш, било нòкtima, било нòжом, било чйме, туј мòре свàкà бòла, да се ò тòга угинè.

кòкòшњй -а -è у изразу: ~ прса/ прса ← *йрса* (изр.).

кòљено с (Г мн. кòљенà) ò. – Òтекло м кòљено, нè мерем óдат.

кòпн"т[и] -йм несвр. према *искойниџи*. – Кòпнй, венè прèд нашйм òчма, а нè меремо јòј помòћ.

кòприва ж (Г мн. кòпривà) 'бот. Urtica из ф. Urticaceae'. – Кòприва је дòбра за апетйт и за прàти кòсу, за кòрјен.

кòс"т[и] кòсй несвр. фиг. 'уништавати, убијати'; ← *йифус*.

кòст кòсти ж (И с кòст", Г мн. кòстй/ кòст"ју). – Кад смàкнèш кòст, лèкар намјестй. – Пўкла м је кòст, па сам йшò стàвљат гйпс.

Изр. ц"јевнà ~ ← *жњайара*. – Највèћè ове кòст у њèга бйле, ове цйевнè кòст – жњàтаре.

кòстòбоља ж ⇒ *реум*. – Мўчи ме кòстòбоља, нè спàвàm пò цйелу нòћ.

кòштйрат[и] се кòштйрàm се несвр. 'живјети безбрижно'. – Кòштйрà се, фйно се òблàчй, фйно вèсеò, свйрà на хармòнику, òдмàрà се, у весèљу је ўвјèк. Й тàј чòвек мòре жйвт, да нè знам какву бòлèст ймà, највйшè. Баш га брйга; ← *разонода* (изр.).

кòшћенй -а -ò 'који се односи на кòст': ~ бòла/ бòлèст 'болест костију (реума, ишијас и сл.)'. – Кòшћенà бòлèст – кйчма, рèум; ← *бола*, *реум*.

кòшћура ж аугм. и пеј. од *кòшй*. – Бòлè ме ове старè кòшћуре.

крàјнйк м (обично мн.) 'жлијезда у ждријелу која од назеба отекне'; ← *зайећи*.

крàк м 'људска нога (често с пејоративним или подругљивим призвуком)'; ← *ојед*.

крàста ж (Г мн. крàстà) 1. 'кора на рани која зараста'. – Òткинла сам крàсту и потèкла је крв. 2. 'задебљање на кожи које изгледа попут коре'; ← *окрасйаџи се*.

крàтковйдан -дна -дно 'кратковид'. – Вйдйм нàблйзо, крàтковйдан сам.

крѣв крѣви ж ђ. – Избѣцујѹ крѣви кад сѹшца зафатѹ прѣса. – Кажѹ да мѹкрѹ крѣви. – Онда ѡна ѹзмѣ ѡглу нѹ ватру, па нѹнесѣ на врѹћѹ ватру ону ѡглу, да се дѹбро ѹгријѣ, па онда ѹзмѣ онѹм ѡглѹм па све онѹ т^нјѣло ѡзбоцкѹ, ѡзбоцкѹ куд је ѹједено, и ону крѣв свѹ истѹскујѣ, истѹскујѣ и нѣшто ѡдбрѹјѹ.

Изр. трѡвање ~ ← *ѹровање*.

крѡвѹрт[и] крѡвѡрт[и] несвр. 'губити крѡв (ѹ живѹм ѡрганизмѹ); испуштати крѡв (ѹ рани, повријѣђеном ѡрганѹ и сл.)'. – Пѹрезѡ се пѡ прѣсту, крѡвѡртѹ.

крѡзѹмак м ⇒ *казѹмак*. – Дјѣте се ѡспѣ, кае дѡбјѡ крѡзѹмак.

крѡвѹт[и] се крѡвѡт[и] се несвр. 1. 'сѡвијѹти се, искрѡвљѡвати се'. – Крѡвѡт[и] му се кѡчѹма. 2. 'дѡбијѹти искрѡвљѡн ѡзрѡз лица и гласнѹ јѹкѹти (ѹслѣд јѹког бѡла)'. – Свѣ се крѡвѡт[и] ѡд бѡла. – Тѡлкѡ га је бѡљѣло да се крѡвѡт[и] ко вѡ.

крѡвѡуст -а -ѡ 'којѹ има крѡва ѹста'. – Крѡвѡуст јѣ, ѹсѹкѹна с му ѹста.

крѡвѡрт[и] -ѡрт[и] несвр. преѹа *крѡвѡртѹти*. – Крѡвѡртѹти те већ чѹват сѹт, ал ѡпѣт се нѹђѣ кѡјѹ гњѡда.

~ се повр. – Крѡвѡртѹти се, нѹвјѣм глѡву над мѡраму и чѣшљѡм ишчѣшљѡм ѹш^н.

крѡвѡрт[и] -ѡрт[и] несвр. ⇒ *крѡвѡртѹти*. – Нѣ мере дѹјѹт, све крѡвѡртѹти.

крѡвѡрт[и] -ѡрт[и] несвр. 'испуштати крѡвѡртѹти (ѹ болесним ѡчѡма)'. – Крѡвѡртѹти му се ѡч^н и пѣкѹ га.

крѡвѡрт[и] крѡвѡртѹти с мн. 'дѡњи диѡ кѡчѹме'. – Приѡнѡ му трѡбу за крѡвѡртѹти ѡд сѹвѡтѡвѣ.

крѡвѡрт[и] -ѡрт[и] 'којѹ се ѡдноси на хлѣб'.

Изр. ~ мрѡва 'сѡсѡвѹм сѹтан дјѣлић хлѣба или какѡве другѣ хрѹне'. – Нѣ мере ѡкуст ни крѡвѡртѹти мрѡвѣ; ~ прѡшѡк 'сѡда бѡкарбѡна, натријѹм бѡкарбѡнат'. – Аѡ т нѣ рѡдѹ стѡмѡк, пѡпѹ крѡвѡртѹти прѡшѡка.

крѡвѡрт[и] крѡвѡртѹти несвр. 'ѡглашѡвати се прѡмѹкло, пригѹшено, хрѡпѡво; шѡкрипѹти'. – Крѡвѡртѹти, па се пѡвртѹти; → *крѡвѡртѹти*.

крѡвѡрт[и] ж 1. 'тѣшка зарѡзна болѣст којѹ у прѡвом рѣду захѡвата жлијѣзде и плѹћа'. – ѡт крѡвѡртѹти мрѡло по чѣтѡро-пѣтерѡ за јѣвѹ дѡнѡ. 2. 'ѡпѡдемѹја ѡпшѣте'; ← *ѡмор*.

крѡвѡрт[и] крѡвѡртѹти м (Н мн. крѡвѡртѹти) ђ. – Забѡлла га нѡга у крѡвѡртѹти, нѣ мере нѹкѹд.

крѡвѡрт[и] ж м 'бѡт. Helleborus ѡз ф. Ranunculaceae'; ← *ѡбѡцѹти*.

крѡвѡрт[и] ж 'хѡјѡчѡка трѡва; бѡт. Achillea millefolium'. – Кад крѡв ѡдѣ нѹ нѡс, ѹзмѣ се крѡвѡртѹти, трѡва зелѣна којѹ ѡма сѡка и гѹрнѣ се ѹ нѡс, у нѡздрѡвѹ, и мѡло се прѡгњѣчѹ штѡбљѡка. – Бѡлјѡ га жѣлѹдац и свѡкѡ јѹтѡ крѡвѡртѹти и пѡпѹ крѡвѡртѹти.

крѡвѡрт[и] -ѡрт[и] -ѡрт[и] у ѡзрѡзу: ~ ѡкѡ (ѡбѡчнѹ у мн.) 'жѹљ шѡ се начѡни на нѡзи ѡд тѹјѣсне ѡбѹћѣ'; ← *ѡвѡртѹти*.

кѹрузнѣ -ā -ō 'који се односи на кукуруз': ~ брада ⇐ *брада*.
кѹтњѣ -ā -ē 'који се налази у углу': ~ зѹб 'кутњаџ'. – Поквѣрјѹ м се кѹтњѣ зѹб; ⇐ зуб (изр.).
кѹцаг[и] -ā несвр. ⇒ *кѹцагѣи*. – Кѹца кад се гнѹјѣ (рѣна).

Л

лѣђа с мн. Ѣ. – Ўватло га у лѣђма, ѣно га лѣжѣ.
лѣш лѣша м (Н мн. лѣшов") 'мртво тијело'. – Куд гѹд пѹђѣш, лѣшѹвѣ ѣмѣ колк ѹђѣш.

л"јѣк -ѣка м (Н мн. лѣков") 'средство за лијечење болести'. – Дѹсѣд су стѣрѣ жѣне знѣле л"јѣк за плућа. – Дѣднѣ му лѣкар л"јѣка, сѣрупа. – Трѹшѣ лѣкове.

Изр. нѣмѣ му л"јѣка 'неизлѣчиво је болестан'. – Нѣмѣ му л"јѣка, гѹтов је.

л"јѣч"г[и] л"јѣчѣм несвр. 'ослобађати кога болести, исцѣљивати', гл. им. -ѣње. – А нѣкѣ су јѹпѣ л"јѣчлѣ са трѣвѹм. – Стѣрѣ с жѣне знѣле л"јѣчт сѣме. – Нѣ знѣм то кѣко је л"јѣчѣто.

~ **се** 'исцѣљивати се, опорављати се'. – Док је бѣло рѣта, нѣје се ѣмало чѣм ни л"јѣчт. – Л"јѣчјѹ се и ѣшѹ лѣкарма.

лѣлат[и] лѣлѣ несвр. 'љуљати'. – Сѣм лѣлѣш зѹб и ѣспанѣ, нѣ трѣбѣ зѣ тѹ зѹбѣр.

~ **се** 'љуљати се'. – Дјѣтету се пѹчнѣ лѣлат зѹб и онда зѣвѣжѣм кѹнца зѣ зѹб и за вѣрата, и кад ѹтворѣш вѣрата, зѹб ѣспанѣ.

лѣшѣј м (Н мн. лѣшајев") 'кожно обољење'. – Кѹпѹ се у Турјѣнц и ѣзашлѣ му неки лѣшајев по лѣцу.

лѹм лѹма м (Н мн. лѹмов") 'прелом кости'. – Знѣѹ је л"јѣчт лѹмове, вѣмо пѹсл"јѣ и Рѣстана наѹчла ѹд њѣга.

лѹпат"ца ж 'плећка'. – Исѹчла јѹј дѣснѣ лѹпатца.

лѹд лѹда лѹдо 'малоуман'. – Чѹдно се пѹнѣшѣ, ил је она лѹда ил штѣ л јѣ; → *бленѣшав*, *ѣоремеђен*, *ђакнуѣ*; ⇐ *добар* (изр.), *ѣамѣѣ* (изр.), *ѣамѣѣан* (изр.), *сав* (изр.).

лѹдѣра ж 'врста отровне гљѣве, бот. *Boletus satanas* из ф. *Polyporaceae*'. – Нѣкѣ гљѣве, лѹдѣре нѣкѣ, слѣчне рѹњцама⁶, ал пѹ њѣма ѣмајѹ плѣге; и тѣкѹ, ѹна је јѣла и скрѹз ѹопште нѣје знѣла нѣшта.

лѹцѣаст -а -о 'помало, напола луд, шашав'. – Лѹцѣаста је, нѣ трѣбѣ јѹј зѣмјерт; → *блесав*, *муђен*, *субленѣшав*, *сулуд*, *ѣуцнуѣ*, *ударен*, *чвѹкнуѣ*, *чвѣкнуѣ*.

⁶ Рѹњ"ца ж 'врста јѣстиве гљѣве'.

Љ

љекār -ára м 'доктор, онај коме је посао да лијечи болеснике'. – Ишли су љекáру, нёко се изл"јечй, а нёко и ўмрē. – Ја нē бдāм по љекáрма. – Нис бйли бдлесни, нисам й вóдала љекáрма. – Нйје бйло баш тaкō нй тйје љекáрā. – Оду љекáру йсто; → *докйор*.

љекóвит -а -о 'који својим својствима дјелује као лијек који лијечи'. – Траве су свē љекóв"те, сам трēбā знāт кōјā штā л"јечй.

љутйна ж ⇒ *жгаравица*. – Ако те мори љутйна, на ўскрс умòч кўвāнō јāје у лўг и пòјед нашēщце.

М

мàкēt[и] мàкнēm свр. 'макнути, помјерити'. – Нē мере рўкōм мàкēt, сàкат јē.

~ **се** 'макнути се, помјерити се'. – Нйје мōгō нйкуд мàкēt се. И око гòдну дāнā он нйје мōгō, сāм са штāпом од лāда до лāда.

малеāрија/ малēāрија ж 'маларија'. – Грòзн"ца је нēкā бдлест, малеāрија, свē бòлй; → *грòзница* 3.

мāлокрван -вна -вно 'који има недовољну количину црвених крвних зрнаца'; ← *онесвијестйййй се*.

мāна ж ⇒ *фалинка*. – Све нёко нёкў мāну ймā.

Изр. срчāнā/ срчанā ~ ← *срчани* (изр.).

мāнтат[и] се -ā се несвр. безл. ⇒ *врййййй се*. – Нē мерем спўст"т глāвē кòлкō ми се мāнтā.

мāсло с ⇒ *масй 1*; ← *скорен*.

маснòћа ж 'болест коју карактерише вишак масних састојака у крви'; ← *сирће*.

мāст ж (И са мāсти, Л на мāсти) 1. 'производ добијен топљењем животињског сала': гўшчјā ~; → *масло*; ← *рикавац*. 2. 'густа масна материја која служи за лијечење неких обољења'. – Сврāб бйб. Бйла је мāст нēкā, дāвал су, па се мāзал са мāсти.

мāтер"ца ж 'женски полни орган'. – Реко, ја нē знāм ҳē мēн мāтерца. – Јāјнйц" су уз мāтерцу, кāжў.

мēкōт ж 'мекоћа, оно што је меко' (супр. *ойврдак*). – Притисла је мēкōт између прста и нāпипала неки òтврдак.

мēлем м 'народни лијек који се привија на рану'. – Мēлем је прāвла стāрā бāба.

мēлемњача ж 'некаква биљка која се привија на ране'. – На мйц"ну стāвй лўк да се òгной, йглōм прòбост, па стāвт мēлемњачу ил бòквицу.

мѐсо с у изразу: дивјѐ ~ 'дивље месо, болесна израслина која настаје на повријеђеном ткиву, рани'. – Нар̄асло јој неко дивјѐ мѐсо на ноз.

мѐтат[и] мѐћѐм несвр. у изразу: ~ вѓде ≀ вода (изр.).

мѐтвица ж 'лековита биљка пријатна мириса из породице уснатица, бот. *Mentha piperita*'. – Скѓв̄а себ мѐтвицу за желѓдац, добра је; → *нана*.

мй̄ѓр м ⇒ *шклобук*. – Отргла сам мй̄ѓр с ѓзгорјели.

мйц"на ж 'велики чир; запаљење лимфних жлијезда'. – Чй̄р ил мйц"на. Мйц"на је вѐћ̄а. Мићо је ѓм̄о на ноз, пот кољеном. – Ставља се кајмак и лѓк на мйцну да се прѓв̄алӣ.

мјѓѓр/ мјѓхѓр м 1. ⇒ *бешика*. – Ѓм̄а сл̄б мјѓѓр па ст̄ално пй̄шк̄а. 2. 'водењак'. – Прв̄о мјѓхѓр пѓкнѐ, онда за ѓйм д"јете. – Пѓкнѐ мјѓѓр па ѓзлази плѓд.

мл̄адеж/ мл̄адѓж м 1. ⇒ *биљег*. – Мл̄адеж је цр̄но так̄о на тѓлу. Зѓвѐ се бѓн или мл̄адеж. А р̄анијѓ се говор̄ло биљег. 2. ⇒ *ожмиљак*. – Кад зар̄асте р̄ана, ѓстанѐ мл̄адеж. – Останѐ флѓка, мл̄адѓж, да је то чй̄р бй̄б, да је била нека чйба, бйло шт̄а.

можд̄анй̄ -̄а -̄б 'који се односи на мозак као тјелесни орган': ~ ѓд̄ар. – Можд̄анй̄ ѓд̄ар: ѓ мозак ѓдарй̄ чѓека; ≀ *удар*.

мѓзак мѓзга м (Л мѓзгу) 'централни орган нервног система у чѓвјека'. – Без ср̄ца се жйвт нѐ море, без мѓзга се жйвт нѐ море. – Ѓ мозак ѓдарй̄ чѓека и нѐ мере нй̄куд.

мѓкраћа ж 'урин'. – Пѓчѓ ме мѓкраћа; → *мокрећа, ѓишаћа*.

мѓкраћнй̄ -̄а -̄б 'који се односи на мокраћу': ~ бѓш"ка ≀ *бешика*.

мѓкрећа ж ⇒ *мокраћа*. – Мѓр̄б је в̄адт кр̄в, мѓкрећу, све налазе.

мѓкр"г[и] -ѓм несвр. 'испуштати мокраћу'. – Кажѓ да мѓкрй̄ кр̄ви.

мѓра ж ⇒ *вјештица*. – Т̄арѓ, ка'е, дјете мѓра, т̄арѓ га вјѓштица, па нѐ може нѓћу сп̄ават.

мрѓна ж 'замућење очног сочива, катаракта'. – Навѓче се мрѓна, нека ѓпонца н̄а око, па дѓктор снй̄м̄а да бѓлѓ вй̄дй̄.

мр"јѓт[и] мрѓм несвр. 'губити знаке живота, падати у стање гашења животних функција'. – Ѓдарй̄ тй̄фус и ѓјде, с̄амо лѓз. Нит кѓ кѓга слѓжй̄, нй̄шт, мрѓ се, и бйло је тѓга колк д̄ћеш. – Р̄ан"јѓ, кад нй̄је бйло дѓктѓр̄а, већнѓм је мр̄ло. – Прије, за онѓга р̄ата, тй̄фус бй̄б. И дѓбјѓ се тй̄фус и мрѓ се; → *умирай̄и*.

мр̄тав мр̄тва мр̄тво (одр. мр̄твй̄ -̄а -̄б) 'који није жив'. – Ј̄а сом тѓ нѓћ са трѓје дјѓце нѓћела с̄а ѓима мр̄твй̄ма.

Изр. ~ дл̄аке ≀ *длака* (изр.); ~ ѓструга ≀ *ѓстй̄руга* (изр.).

мр̄шав -а -о 'недовољно ухрањен'. – Он јѓ дѓста мр̄шав, трѓбало б да јѓдѓ ј̄ачѓ р̄ану.

мучни́на ж 'осјећај муке, гађења'. – Кад је жена трудна, зна́ имат мучни́ну; → *мука* З.

Изр. изба́циват[и] ~ 'повраћати' ← *изба́циваџи*.

Н

на́бача ж 'враџбина'. – Стáлно је бџлестан, мџда је на́бача.

на́б"т[и] на́б"јџм свр. 'направити, изазвати задебљање (набој, жуљ и сл.) усљед јачег притиска на дијелу тијела'. – На́бла сам жуљ на ру́ц.

на́бџ м 'отврдло и загнојено оштећење ткива (на пети или табану) усљед притиска или убода'. – На́бџ бџдџ на табану, стáри љџд велџ од босџтњџ. Бџс сџм па, каје, на́бџџ на́бџџ. – На́бџџ – кад на нџзи одџзџд сџдџи кврџца и џгнојџ се. – Стáрџ жџне су зна́ле за та́ј на́бџџ: расјџкџ глáвцу црвенџга лџка пџпола, па, како се лџк лџстá, свáкџ онај лџст се лџстá, џзмџ, насрџд онога лџста стáвџ мáло слáткџга кáјмака и на ва́тру, да се тџ мáло за́печџ.

на́болџват[и] се -џлујџм се (р. прид. на́боловџ -áла -áло) свр. 'дуго боловати, изболовати се'. – На́боловџ се, ц"јџлу џџму је ле́жџ.

на́бун"т[и] -нџм свр. ⇒ *џџџбунџџи*. – Нџге су м на́бунле од ста́јања. – На́бунле нџге јџј ви́рџ испод стџла.

на́вџћ[и] се на́вџчџ се свр. 'прекрити нешто'; ← *мрена*.

на́газ"т[и] -џм свр. 'стати на неку уврачану ствар (или мјесто), што доноси несрећу, болест и сл.'. – Па џ тџ је бџло прџчџ да нџко прџл"јџ нџшто, на́правџ па прџл"јџ, па да се на́газџ на тџ. – На раскрџшу џáвол кџло вџдџ и мџш на́газт на нешто и поремџт"т се; → *наџпрајаџи*.

Изр. ~ на џáвџлскџ кџло 'стати на мјесто гдје су џáволи коло водили'. – Нџкџ су, јџпџ, говџрли да се на́газџ на џáвџлскџ кџло, па чџвек, за́болџ га нџшто, дџџџ му нџсвјџст и пáднџ. – Ўшџ у глџвнџ дџба посл"је пџноћа и на́газџџ на џáвџлскџ кџло; ~ на (пáсјџ) сџгреб ← *сугреб* (изр.).

на́глџв -а -џ 'који не чује добро'. – На́глџв је џн, мџраш ви́кат ак џш да те чџјџ; → *џриглув*.

на́грџ"т[и] на́грџџм свр. 'убости, озлиједити (некога)'. – На́грџла га је нџжцама.

~ се 'убости се, озлиједити се'. – На́грџла се на џксер, па џзџла ра́к"јџ и то дџбро џспрáла.

на́жуљат[и] -áм свр. 'изазвати жуљеве'. – На́жуљáле с ме цџпеле, кџпџо м џáа за брџј ма́њџ.

~ се 'добити жуљеве'. – На́жуљáла сам се, пџне су м ру́ке жуљџвá.

на́зџпст[и] -џбем свр. ⇒ *џрџладиџи се*. – На́зџбџ, кае, џно га кџшџ.

на́зџма ж ⇒ *џрџлада*. – Пџјџ врџћ чáј да га прџџ на́зџма.

на̀зират[и] -рѐм несвр. 'мало разазнавати, опажати чулом вида'. – Нè видї д̀б̀ро – сам на̀зирѐ п̀нешто.

на̀кашлѝат[и] се на̀кашлѝем се (р. прид. на̀кашлѝо -а̀ла -а̀ло) свр. 'огласити се кашљањем'. – На̀кашлѝем се док пробѐседїм к̀д̀ј̀.

на̀лада ж ⇒ *ѝрелада*. – Ч̀у̀ва̀ј д̀ј̀ете од на̀ладѐ, облач га б̀д̀лѐ.

на̀лад"т[и] се на̀ладїм се свр. ⇒ *ѝреладїи се*. – Озѐбе, на̀ладї се. – На̀ладла се па к̀шлѝѐ.

на̀лаз м (обично у мн.) 'оно што се испитивањем, претрагом на̀је, утврди'. – Д̀д̀ктор му је р̀ек̀ да д̀б̀ћѐ кад п̀вадї на̀лазе.

на̀мјест"т[и] -їм свр. 'вратити у нормалан, природан положај ишчашени дио или уопште дио тијела, орган који је помјерен из свог нормалног положаја': ~ ж̀лдац/ ж̀л̀удац; ~ ст̀мак ← *стїомак* (изр.). – Он је зна̀ тако у п̀рстима, полако кад пїп̀а, ћѐ који дїо припад̀а. И т̀о је на̀мјести'б̀.

на̀мјештат[и] на̀мјешт̀ам несвр. према *на̀мјесїии*. – И д̀ш̀о један п̀к̀к̀јнї Мїтар Јѐк̀ који је т̀о на̀мјешт̀о. Д̀ва су ч̀в̀јека д̀р̀жала м̀га оца п̀к̀к̀јн̀га, а Мїтар јѐ на̀мјешт̀о полако пїпај̀ћ, све пїпај̀ћ п̀рстима. – Ако т је струњен ж̀лдац, м̀раш га на̀мјештат.

на̀на ж ⇒ *меївица*. – На̀на м смїрї ж̀лдац, на̀рочто она д̀м̀а̀ћа.

на̀пад м 'изненадни наступ бола јаког интензитета'. – Ѝм̀о је нѐкї на̀пад, п̀злїло му је.

на̀пон м (обично у мн.) ⇒ *ѝрудови*. – Ѝма на̀поне й̀сто: р̀дїш и г̀тово.

на̀прав"т[и] -їм свр. 'уврачати'. – На̀прави су јој нѐшто, па се смѝла.

нарк̀о́за ж нов. 'анестетичко средство, наркотик'; ← *буновача*.

на̀слѝство с 'наслеђе'. – Ѝ он й̀ма с̀шцу ко и ћ̀ћа, то је на̀слѝство.

на̀тећ[и]/ на̀тећ[и] на̀текнѝм и на̀течѝм свр. ⇒ *заїтећи*. – Ако на̀текнѝ нога, ст̀в д̀б̀логу.

на̀тицат[и] -ичѝм/ **на̀тјецат[и]** -ечѝм несвр. и уч. према *на̀тећи*. – На̀тичѝм д̀ко вра̀та и б̀длї ме г̀р̀ло. – На̀тјеч̀у ми н̀дге од ста̀јања.

на̀ткад"т[и] на̀ткадїм свр. 'накадити тамјаном ради оздрављења'. – Зап̀алѐ, па на̀ткадѐ с онїјем; исп̀ар̀ав̀а с тїм; ⇒ *окадїи се*.

~ **се** 'накадити се тамјаном ради оздрављења'. – На̀ткадїш се и б̀дѐ т д̀б̀ро; ⇒ *окадїи се*.

на̀трајат[и] -ам свр. ⇒ *нагазїи*. – На̀трај̀ала је на̀ нешто, није нїк̀ко д̀б̀ра.

на̀т̀ћ[и] -учем свр. 'озлиједити притиском, ударцима и сл.'. – Й̀сперѐ п̀рв̀о ону р̀ану и оно ћѐ с з̀б̀ на̀т̀кли и онда д̀зг̀ п̀рїв"јѐ т̀о.

на̀ц"јѝло прил. у изразу: заб̀дл"т[и] ~ ← *заболїи* (изр.).

на̀шѝш"це прил. '(узети, појести, попити) на празан желудац, наташте'. – Сва̀к̀о ј̀утро п̀дп"јѐ ма̀ло тог ч̀ја на̀шѝшце, на празан ст̀мак.

незнáна ж 'помућеност свијести'. – Отац јѣ мањѣ пò"јѣ гљивá лўдáрá а бйѣ јáчй, ал ì òн јѣ свѣ по áвли"и óдѣ у незнáни. Нйшта нйје знáѣ.

Изр. бйт[и] у ~ ⇐ *зуби"и се*. – Па дѣбјѣ темперáтуру, бўдѣ у незнáни, бѣлй свѣ.

неизљѣчив -а -о (одр. неизљѣчивй -á -ѣ) 'који се не може излйјечити': ~ бѣла/ бѣлѣст.

нѣјел"ца ж 'слаба исхрана; немање апетита; гладовање'; ← *усука"и се 2*.

нѣкц"ја ж ⇒ *инекција*. – Óвде нѣкц"ју дáјү, óвде вáкѣ. – И òн јѣ дáл неке нѣкције против тѣга. – Йдѣ на нѣкције.

нѣмѣ нѣмѣи ж 'слабост, изнемоглост'. – Нѣмáм снáгѣ, ўдарла м нѣмѣ ў рўке.

неопрáштина ж 'нечистоћа'; ← *окрас"и"и се*.

нѣпáран -рна -рно 'неједнак'.

Изр. ймáт[и] ~ ѣч" ⇐ *врљав, око* (изр.).

нѣпокрѣтан -тна -тно 'који се не може кретати, који је изгубио покретљивост'. – Ймá нáрода да је нѣпокрѣтан. – Лѣжй нѣпокрѣтан, гѣднама пáтй се, нѣ мере, мѣре нѣшто да пѣијѣ, ал нѣ може рўкама свѣйјем, нѣ мере нйшт.

нѣроткиња ж 'она која нема порода (о жени)'. – Йзглѣдá да је Мáрнá снáја нѣроткиња, нйкáко да зáнесѣ. – Нѣмá свѣјѣ дјѣцѣ, нѣроткиња је; → *јаловица*.

нѣсан"ца ж 'нездраво стање без нормалног сна'. – Мўчй ме нѣсанца, нѣ спáвáм нѣма.

нѣсв"јѣст ж 'болесно стање без свијести'.

Изр. дѣх[и] нѣкоме ~ ⇐ *онесвијес"и"и се*. – Па чѣвек, зáболй га нѣшто, дѣхѣ му нѣсвјѣст и пáднѣ; пáст[и] ў несв"јѣст/ ў несв"јѣст ⇐ *йас"и* (изр.).

несв"јѣст"т[и] се нѣсв"јѣстй се несвр. безл. ⇒ *врйи"и се*. – Нѣсвјѣстй м" се, пáшћу ако нѣ легнѣм.

нѣсвјесца ж 'несвјестица; изненадно привремено губљење свијести'. – Ймáла сам нѣсвјесцу, свѣ м се зацрнло; → *мука 4*.

н"јѣм н"јѣма н"јѣмо 'који нема моћ говора'. – Јáднá Гѣспáва, оно д"јѣте јѣј рѣђено н"јѣмо.

н"јѣмац -мца м 'нијем чѣвјек'. – Йзглѣдá да је н"јѣмац, сам млáцá⁸ рўкама.

н"јѣм"ца ж 'нијема женска особа'. – Н"јѣмца је ѣна, нѣ мере гѣвѣрт.

⁸ Млáцáт[и] -áм несвр. 'млатарати, млатити'.

нòга ж (Д нòз^н, А нòгу, Н мн. нòге, Г нòгӯ/ нòгӯвā) ђ. – Мићо је то њмò под нòгòм, њмò је на нòз, под кòљеном. – Он њмò нāјдўљē нòге у сèлу. – Краћā му је јèдна нòга.

нòкат нòкта нов. ђ; → *ноћак*; ← *кожа* (изр.).

нòсат[и] нòсā несвр. безл. ⇒ *вршиши се*. – Нòса ме цјèли дāн, мòра да ће прòмјена врèмена.

нòсèћā прид. у ж. роду 'која је у другом стању (о жени). – Нòсèћā је већ трèћи мјèsец, ал се јòш нè види; → *ишрудна*; ← *други*.

нòтак нòтка (Н мн. нòци) ⇒ *нокаш*. – Нòтак му урāстā ў мèsо, па га бòли.

Њ

њèкц"ја ж ⇒ *инекција*.

О

òбaгав"т[и] -њм 'постати багав'. – Òбaгавјò, нè мере óдат ко свјèт.

òбāјат"т[и] -њ свр. 'отврднути (о ткиву)'. – Кад је онакò обāјатитò, тврдо унутра, и то кaжў да ўжāсно бòли.

òблāдат[и] òблāдā свр. ⇒ *освојиши*. – Облāдала бòлèст, нè мере нњкуд.

òблòга ж (Г мн. òблòгā) 'комад платна и сл. (обично наквашен водом или ракијом) који се ставља на обољело мјесто'. – Стāвљал су òблòге од рак"јè ил од ўла ил од сњрћета. – Па òблòгу стāвљāш на òтòк, од водè лèденè. – И све рèдā, рèдā грā скрòз ко òблòгу, да онај сāv дњò пòкријè куд је пāшче ўјело.

òбнèвид"т[и] -дњм свр. 'дјелимично остати без вида' ← *вид* (изр.). – Прèтèжно у стāрости чòвек òбнèвидњ.

òболèње с ⇒ *бола*. – Дòбјò нèкò òболèње.

òбол"јèват[и] òбол"јèвāм несвр. и уч. према *оболиши*. – Љўд су òбол"јèвал и ўмирал од сўшчè; → *обољеваш*.

òбол"т[и] òболњм свр. 'постати болестан'. – Ї òн је òд гљњвā бњò òбол"јò. – Ал дòктор пāзè и сāм ўзмў òнāј дњò који је òбол"јò, сл"јèпò црèво, и тò се њзвадњ; → *обољаш*, *обољеш*, *разболиши се*, *разбољеш*.

Изр. ~ на плућ"ма 'бити туберкулозан'. – Обòлла је на плућма, нèмā јòј спāса.

òбòљат[и] òболњм свр. ⇒ *оболиши*.

òболèват[и] òболèвāм несвр. ⇒ *оболијеваш*. – Обољèвала су и дјèца мāлā.

òболèње с ⇒ *бола*. – Кае да се нè мере изл"јèчт то òболèње.

òбòљет[и] òболњм свр. ⇒ *оболиши*.

обѡр"т[и] ѡборїм свр. 'савладати, обузети (о болести, сну и др.)'. – Није ме дѡ краја обѡрло, јѡш се ѡт"мѡм.

ѡвца ж ѡ.

Изр. нїсу му свѣ (ѡвце) на брѡју ⇐ *сав*.

оглѡв"т[и] -їм свр. 'постати глув'. – Мѡш оглѡвт кад стѡнѣш на бѡрњѡка, а бѡрњѡк пїснѣ.

огнѡ"т[и] се ѡгнојї се/ **огњѡ"т[и]** се ѡгњѡјї се (трп. прид. ѡгнојен/ ѡгнојїт/ ѡгњѡјен/ ѡгњѡјїт) свр. ⇒ *загнојїши се*. – И ѡгнојї се (набој) їсто као чїр и прѡвѡлї се и прѡђѣ. – Ымѡм неку ѡгњѡјенѡ чїпцу на лѣђма.

ѡгрбав"т[и] -їм свр. 'постати грбав'. – ѡгрбавјѡ о тѣрета, а кѡко и нѣ б.

огрѣбат[и] ѡгрѣбѣм (р. прид. ѡгрѣбѡ -ѡла -ѡло) свр. 'направити огрѣботину'. – ѡгрѣбѡла ме мѡчка.

~ **се** 'задобити огрѣботину, начинити себи огрѣботину'. – ѡгрѣбѡ се прескѡчѡћ тѡрабе.

огрѣѡт"на ж 'мађа површна повреда коже оштрим предметом'. – Стѡв рѡкјѣ на огрѣѡтну; → *їарѡїшина*.

ѡѡв"т[и] ѡѡв"јѣм свр. 'одмотати, скинути завој'. – Није дрђѡ мѡжда јѡш ни пѣ-шест дѡнѡ оно влѡкно лѡненѡ, ѡѡвјѡ и рѡка је бїла здрѡва.

ѡѡјѣдат[и] се ѡѡјѣдѡм се несвр. према *ѡѡјѣсти се*. – ѡѡјѣдѡ се од знѡја.

ѡѡјест[и] се ѡѡједѣм се свр. ⇒ *заујестї се*. – ѡѡједѣ се кад се удѣбљѡ.

ѡѡмр"јет[и] ѡѡмрѣм свр. 1. ⇒ *ѡдузетї се 1*. – Пѡла кѡла нѡ њѣга и ѡѡмрле му нѡге. 2. ⇒ *ѡдузетї се 2*. – Не стѣж тѡлкѡ рѡку, ѡѡмр"јѣше т.

ѡѡн"т[и] ѡѡнѣм свр. 'осјетити ѡлакшање'. – Чѣкѡј, дјѣте, да ѡѡнѣм, није м дѡбро; → *ѡѡнуїи, ѡѡлануїи 1*.

ѡѡбит[и] ѡѡбијѣм свр. 'ѡдрећи се нечега'.

Изр. ~ ѡд себе рѡну ⇐ *рана* (изр.).

ѡѡбрѡјат[и] ѡѡбрѡјѡм несвр. и уч. према *ѡѡбрѡјїши*. – Пѡкѡјнѡ кѡма Лѡзѡрка је знѡла, кад змїја ѡједѣ, да нѣшто ѡѡбрѡјѡ. – А вѣзѡто је то кѡнцом, нешто ѡѡбрѡјѡто. Ы тѡ је нѡрод знѡѡ: ѡѡбрѡјат и кѡнцом вѣзѡт брѡѡвце. – За їзгорјѣл ѡѡбрѡјѡло се: „Вѡтра ѡ вѡтру, а мѣсо ѡ мѣсо.“

ѡѡбрѡј"т[и] ѡѡбрѡјїм свр. 'скинути уроке или болест с некога, бројѣши од девет уназад'. – Ко знѡ ѡѡбрѡјт ѡ тѡга, ѡѡбрѡјѡ – ко нѣ знѡ, ћутї.

ѡѡѣрат[и] ѡѡѣрѣм свр. 'ѡгулити кожу'. – ѡѡѣрѣш кѡљено кад пѡнѣш, па сѡгѡлїш кѡжу; → *згулїши, зѡѣратїи, ѡжуљѡїши, сѡгулїши, сѡжуљѡїши*.

~ **се** повр. – Не скѡч, ѡѡѣрѡш се.

ѡѡѣрѡт"на ж 'ѡѡѣрано, згуљено мјесто на кожи'. – Нѣће да кѡжѣ ѡклѣн му тѡкѡ ѡѡѣрѡтна на рѡц.

одлан^нт[и] одланѐм свр. 1. ⇒ *одануѝи*. – Сѝмо да ми ма̀ло одланѐ.
2. 'уминути, престати (о болу)'. – Ко зѝрцу да м је јучѐ одланло.

одн^нјѝт[и] безл. свр. према *носѝи*. – Одне се ме, свѐ м^н бјѝжѝ испред
о^чн^нјѝ.

одузѝт -а -о ⇒ *шлагиран*. – Одузѝта јој дѝсна страна.

одузѝт[и] се одузмѝ се свр. 1. 'постати узет, парализован'; → *одамриѝѝи*
1, *укочиѝи се*, *шлагираѝи се*; ← *шлагираѝи*. 2. 'утрнути'. – Одузѝла м се
ру̀ка од ко̀пања; → *одамриѝѝи* 2.

о̀жиљак о̀жиљка м 'траг на кожи од зарасле ране'. – На̀бо се на вѝле и
о̀стал му о̀жиљци на ноз; → *значка* 2, *младеж* 2, *флека*.

ожу̀љат[и] -ѝм свр. ⇒ *одераѝи*. – О лу̀да гла̀о, ожу̀љаѝеш дјѝт^ету ко̀жу
том мо̀ткѝм!

~ **се** 'згулити кожу'. – Ку̀с по̀шла, ожу̀љаѝеш се о̀ те бо̀дљикавѝ жѝце!

о̀здрав^нт[и] -ѝм свр. ⇒ *ѝреболиѝи*. – И тако чо̀вјек о̀здравѝ, не будѝ ме
нѝшта. – Ка̀жѝ, грѝба̀ пребро̀јат пу̀н ва̀р^нѝа̀к про̀вѝ да б о̀здравјѝ.

о̀здрављѝат[и] -ѝм несвр. према *о̀здравѝи*. – Бо̀лѝ му је, по̀чео је
о̀здрављѝат.

о̀зѝпст[и] о̀зѝбем свр. ⇒ *ѝреладѝи се*. – О̀зѝбо̀ је, бо̀ли га гр̀ло.

о̀зледа ж 'повреда тијела'. – О̀зледа нѐка, там у̀ нѐга, ѝма на ру̀ц.

озлѝд^нт[и] озлѝдѝм/ **озл^нјѝд^нт[и]** озл^нјѝдѝм/ **озлѝд^нт[и]** озлѝдѝм свр.
'нанијети озлѝду'. – За̀пео за̀ ну̀ и озлѝдјѝ јѝј нѝгу.

~ **се** 'повриједити се'. – Па̀ла и озлѝдла се. – Мо̀ш се озл^нјѝдт та̀ко
др̀жѝѝ сѝкиру.

о̀јед м 'озлѝеда од ојѝдања'. – Дѝбо̀ј о̀јед мѐју кра̀ц^нма.

о̀јѝдат[и] се о̀јѝда̀м се несвр. према *о̀јѝѝи се*. – Ка̀е, о̀јѝда̀ се па је пѐчѝ.

о̀јѝст[и] се о̀јѝдѐм се (р. прид. о̀јѝѝ, о̀јѝела, о̀јѝело) свр. ⇒ *зау̀јѝѝи се*.
– О̀јѝѝ се мѐју нѝгама.

о̀ка̀д^нт[и] о̀ка̀дѝм свр. ⇒ *на̀ѝкадиѝи*; ← *ѝреѝѝи*.

~ **се** ⇒ *на̀ѝкадиѝи се*.

о̀килав^нт[и] -ѝм свр. 'добити килу'. – О̀килавјѝ сам нѝсѐѝ ону бу̀рад.

~ **се** повр. – О̀килавјѝ се од тѐрета.

о̀ко с ѝ. – Свр̀бе о̀ч^н и бо̀лѝ. – Ы̀ма нѐко на јѝдно о̀ко нѐ вѝдѝ. – Па све
за̀ мнѝм о̀чма ва̀ко.

Изр. ѝрѝвчѝст/ ша̀шијѝст у о̀ч^нма ⇐ *вр̀љав*, *ѝрѝвчѝѝ*, *ша̀шијѝѝ*. – Кад
глѐдѝ у̀ тебе, а рѐко б да глѐдѝ та̀м нѐѝе на̀ стра̀ну – то се зо̀вѝ ѝрѝвчѝст ил
ша̀шијѝст у о̀чма; ѝгра̀ м^н пред о̀ч^нма ⇐ *ѝграѝи* (изр.); ѝмаг[и] нѐпа̀рне о̀ч^н
'бити вр̀љав'. – Ы̀ма нѐко ѝрѝвчѝст у о̀ч^нма, нѐпа̀рне о̀ч^н ⇐ *нѐѝаран*, *вр̀љав*;
ку̀рјѝ о̀ко ⇐ *курјѝ* (изр.); сл^нјѝпѝ о̀ч^н ⇐ *слиѝѝ* (изр.), *слѝѝѝчиѝца*; фѝличѝан у
о̀ч^нма ⇐ *фѝличѝан* (изр.).

òкрасат[и] се -ам се свр. 'добити красте'. – Òкрасала сам се око уста.
– Дјѐца се òкрасају од неопрашт^ннѐ, дòбју красте.

окр^нјеп^т[и] òкр^нјеп^тим свр. ⇒ *йоискайи*². – Свѐ јòј врѝ у глав од уш^нју, мòрām јѐ окр^нјепт.

~ **се** повр. – Окрјѐпла сам се јучѐ, милина Бòжја.

окүвет^т[и] се -йм се свр. 'добити снагу, опоравити се'. – Мåло ко пòчò јѐст, окүветјò се; ⇔ *ойравийи се*.

òло^о с 'комадићи тог метала који се користе за салијевање страве'.
– И òндā стрåве сал^нјевала: ўзмѐ òлова, рåстопѝ и сål^нјѐ òнò ў^оду и онда се тåмо, нѐкåко се мòрā нāправт òнò кад се оно òло^о стѝснѐ.

онесв^нјѐст^т[и] онесв^нјѐст^тим свр. 'изазвати код некога несвијест (ударцем, опојним средствима и др.)'. – Пåò му цр^нјѐп нā главу и онесв^нјѐстло га.

~ **се** 'пасти у несвијест'. – А он се онесв^нјѐстѝ: ил је мåлокрван, ил му је тлåк; → *замријѝйи*; ⇐ *доћи* (изр.), *несвијесѝ* (изр.).

опекòт^{на}/ опèкот^{на} ж нов. ⇒ *изгоријел*. – Ўзмѐ се мåст и нāмажѐ се опèкотна.

оперáц^нја ж нов. ⇒ *айарацѝја*.

опèрисат[и] -ишѐм свр. и несвр. ⇒ *айерисаѝи*. – Мíле Богдånòв йсто бйò шáшијаст у òч^нма, па је опèрисò.

~ **се** -ишѐм се свр. и несвр. ⇒ *айерисаѝи се*.

òпех[и]/ опèћ[и] òпекнѐм свр. 'повриједити ватром или нечим врелим'.
– Òпекла сам прсте күвајућ пèкмез.

~ **се** ⇒ *изгорѝйи*. – Ако се òпекнѐм, тѝ ш бѝт крѝв.

òпна/ òпона ж 'танка кожица којом је обложено ткиво, неки орган, овојница'. – Каже, кад се опèришѐ сл^нјѐпò цр^нјѐво и, каже, ако нѐће дòктор пåзт док се расјѐче стòмåк, òпна тå, òдмå ту цр^нјѐва излазѐ. – Рòђен је у нѐкòј òпон^н: бåба је говорла да му нйко нйшт нѐ може уврåчат.

òпон^нца ж дем. од *òйона*; ⇐ *мрена*.

òправ^т[и] се -йм се свр. 'удебљати се и добити снагу'. – Òправјò се, нйје више онåкò слåб; ⇔ *окувейѝйи се*.

опрѐм^т[и] опрѐм^тим свр. 'упутити'. – Òпѐ мòрåш пòвадт крв, мòкрећу, па оне све нåлазе, па пò тѝјем нåлазма йћ ђе те òпрѐмѝ.

òрас м (Г мн. òрåсå) 'орак, бот. *Juglans regia*'; ⇐ *газ*.

òргån -åна м 'дио организма који врши одређену, специфичну функцију'. – Док òвѝ òргån^н – то нѐ, то је свѐ прѝвѐзåно. На пример: плућа, цигере, бубрез, то нѐ мере тåкò да йспаднѐ.

òрòн^т[и] òрòнѐм свр. ⇒ *ислабѝйи*. – Откад ўмрјѐ Цвѝјò, плåò је òрòнла за крåтко вр^нјѐме.

осåкат^т[и] -йм свр. 'учинити сакатим'. – Не туч се с нѝм, осåкатђе те.

~ се 'нанијети себи тешку озљеду, постати сакат'. – Осàкaтјò се рeжyћ др̀ва, нe мере рaдт тòм рyкòм вйшe.

осв"јeст"т[и] òсв"јeстйм свр. 'повратити из несвијести'. – Нисмо му ми нйшта знaли, осв"јeстл га дòктор.

~ се 'повратити се из несвијести'. – Освјeстла се нaкoн двјe-три минyтe; ⇐ *доћи* (изр.); ⇔ *разабрайи се*.

освò"ј"т[и] òсвојйм свр. 'узети маха, овладати'. – Нeкй чак избaцујy кр̀ви, кад вeћ òсвојй бòлeст, кад yфaтй мaхa; → *обладати*.

òсип м 'болест коже у виду приштића, мјехурића и сл.'. – Дòбјò је òсип од прљавштинe.

òс"пат[и] се -aм се несвр. према *осуи се*. – Кад ймaш òсп"це, òспaш се по тeлу.

осл"јeп"т[и] -йм свр. 'потпуно остати без вида'. – Мòре осл"јeпт чòвјек кад вaрй нeшто; → *òћоравии*; ⇐ *вид* (изр.).

òсп"це ж мн. 'заразна дјeчја болест коју карактерише црвени осип по тијелу'. – Òсп"це су дјeчјa бòлeст.

òструга ж у изразу: мртвa ~ 'дивља купина *Rubus fruticosus*; биљка чији се чај у народу користи за јачање коријена косе, и као помоћ да жена затрудни'. – Кyвaн па пйт кòр"јeн мртвe òстругe за зaн"јeт ил за кòсу; ⇐ *мршав* (изр.).

òсyт[и] се òспeм се свр. ⇒ *изасуи се*. – Òсуò се пòт пазуòм.

осуш"т[и] се òсушйм се свр. 1. 'постати сув, сасушити се'. – Осушла јој се нòга па нe мере óдат. 2. 'сасвим омршавити'. – Осушла се од бòлести; ⇔ *ушањии се, ушиљии се*.

отáчат[и] òтáчaм несвр. према *ошочийи*, гл. им. -aње. – Оћмо л отáчат зyб?

òтврдак -тка м 'отврднуло, задебљало мјесто на кожи' ← *мекои*; ⇔ *йрпраслица*.

òтeћ[и]/ òтeћ[и] òтекнeм и òтечeм свр. ⇒ *зайећи*. – Језик мòже да зaбòлй, да òтеkne. – Тy òтечe иза y^вa. – Жигa, бòлй, йћ нe мереш, yкòчй те, òтечe кòљeно, òтечe глeжaњ, рyка, врат, кйчма. – Нeће òтeћ, а ак òтечe – òтечe. – Отeкла јòј рyка. – Тò јòш пòгòтову òндa òтеkne ако те yјeла óca.

òтицат[и] -ичeм/ òтјeцат[и] -eчeм несвр. и уч. према *ошeћи*. – Òтјeчe му нòга у пòслeдњe вр"јeме. – Òгной се, скòчй, бyдe, и то док се не прòвaлй, то òтјeчe, бòлй и мyчйш се.

òтòк м 'отеклина'. – Кaжe, кад yјeдe òс или пчeла, òтеkne, а òн yзмy кaшку ил yзмy нòж и рeпом кaшкe мaжe, мaжe пò онòмe. Трљa, трљa и као тò спaнe òтòк. – Мòрaш стaвт нeкy òблòгу да спaнe òтòк.

отòч"т[и] òточїм свр. у изразу: ~ зўб 'напарити болестан зуб над лонцем вреле воде, док врачара нешто одбраја, да би, по народном вјеровању, изашао црв из зуба'. – Отòч"јò сам зўб и вишє ме не бòлї.

òтпòран -рна -рно 'издржљив'. – Нєко нїје òтпòран, па нашкодї му. – Он је òтпòран на свє.

òтров м ◊ ← *оїроваїи се*.

отрòват[и] òтрујєм свр. 'учинити отровним, изложити дјеловању отрова'. – Тèò га отрòват, ал не ўспједе.

~ **се** 'узети отров'. – Òтров се знàò дàт нєком, па да се òтрујє йсто.

òћорав"т[и] -їм свр. ⇒ *ослијейїи*; ← *вид* (изр.). – Òћоравла сам прије трї гòдне.

òфур"т[и] -їм свр. 'опећи врелом водом или паром'. – Òфурла сам рўку врèлòм вòдòм; → *сфуриїи*.

~ **се** 'опећи се, опарити се'. – Прòсўла је лòнац врèлè вòдè нà себе и òфурла се; → *сфуриїи се*; ⇐ *изгорейїи*.

очїбат[и] **се** òчїбàм се свр. ⇒ *ишчибаїи се*. – Дїрò лице прљавїм рўкама па се очїбò.

òч"њї -à -è/ **òчнї** -à -ò 'који се односи на очи, који припада очима'.

Изр. ~ вїд ← *вид* (изр.); òчнї зўб ← *очњак*; *зуб* (изр.).

òчњàк -àка м 'зуб између сјекутића и кутњака'. – Òчнї зўб", очњàц", с јој нàкрїво нїкл; ← *зуб* (изр.).

òца м (Г мн. òцà) 'хоца, по народном вјеровању, скида враџбине, уроке и сл. (помоћу записа) са болесних'; ← *докїор*, *зайис*.

ошамўт"т[и] ошàмўтїм (трп. прид. ошàмўћен/ ошàмўтїт) свр. 'помутити свијест, скоро онесвијестити'. – Мàло пòпјє, ошàмўтї га и нє знà нїшта. – Й не знà он штà га бòлї, ошàмўтї и пàнè.

~ **се** повр. – Йзлаз òдàтле, мòш се ошамўт"т о тог дїма.

òшугат[и] **се** -àм се свр. 'постати шугав, добити шугу'; ← *шуга*.

П

пàдав"ца ж ⇒ *живчана*. – Лèксија је имала пàдавцу, нàпїла се рàкијè ко дјєте и дòбїла пàдавцу.

пàзуа ж 'пазух, пазухо'; ← *укривїи*.

палàћўр -ўра м 'откинути дио нечега (прста, хаљине и др.)'. – Òсèкò је кòмàд пàлца и йшò дòктору да сàш"јè онај палàћўр што је вїсјò.

пàмèт ж 'разум'.

Изр. нè бит[и] при (свòјòј, чїстòј) пàмети/ памèти 'бити луд'. – Чїм тàкò прїчà, нїје при памèти. – Нїје он при свòјòј пàмèти, јà ти кàжèm – од отòич зàвїјà ко пàшче; ← *луд*.

паметан -тна -тно 'који је здрава, нормална ума'.

Изр. није ~ 'није психички здрав; није при здравој памети'. – Он није паметан, сашо је у поток и замало се удавјо; ≪ *луд*.

пара ж 'дах'. – Чүјє т се пара из устā. – Смрдї му пара.

парот"на ж ⇒ *огребошина*. – Опєр ту паротну ракјом да се нє б дало на зло.

пас м (Л у пасу) 'струк'. – Била танка у пасу; → *йојас*.

паст[и] пāнєм и пāднєм (р. прид. пāvб/ пāб пāла пāло) свр. ђ.

Изр. ~ у кревет 'разбољети се'. – Пāvб је у кревет и, изглєдā, нєће ни устат; ~ ў несв"јєст/ ~ ў несв"јєст ≪ *несвијєси* (изр.); *онесвијєсиийи се*. – Пāб ў несвјєст. – Пāла ў несвјєст од глāди.

патрљак/ пāтрљак -љка м 'остатак осакаћене, одсјечене ноге или руке'. – Стаб на мину и осто му сām патрљак од нөгє. – Шта бн мѓре радт с ѓнїм пāтрљком од рукє?

патуљак/ патуљак -љка м 'кепец'. – Кад је нєко јāко мāлен, кāжє се – нїзак ко патуљак. – Остб је мāлен ко патуљак.

пелим м 'пелен, бот. *Artemisia absinthium*'. – Пелим је дѓбар за пројєдāње.

перибда ж 'менструација'; → *вријеме*.

перутат[и] се -ām се несвр. 'постајати перутав'; ← *ијемењача*.

пєтнї -ā -б 'који се односи на пету': ~ жїле ≪ *жила*.

пїјур м ⇒ *шклобук*. – Изгѓрла сам, рукa м бїла пўна пїјурѓвā.

пїлєћї -ā -б у изразу: ~ прса/ прса ≪ *йрса* (изр.).

пинцєто с нов. 'пинцета'. – Ўзмє пинцєто и почўпā м бадље.

пїр"ка ж 'пиревина, бот. *Agropurou gerens*'. – Пѓкѓнї ѓјєд је сўшјѓ и пїѓ пїр"ку, кѓрјєн, за жєлдац и за смїрєње.

пїшат[и] -ām несвр. ⇒ *мокриши*.

Изр. ~ пѓдā се 'мокрити у кревету'. – Ако дјєте пїшā пѓдā се, трєбā нāћ шўплѓ дрѓво да пїшā, да се пѓмокрї.

пїшаћа ж ⇒ *мокраћа*. – Пїшаћа му се црвєнї ко крв.

пјєгавац -āвца м 'тешка заразна болест цријева која се манифєстује пјєгама на тїјелу'. – Прїјє, зā онѓга рāта, пјєгавац бїѓ; ≪ *ишифус* (изр.).

пјєна ж 'густа бјєлкаста пљувачка на уснама чѓвјєка која се ствара у неким болестима'. – Йдє му пјєна на ўста.

пламєн"ца ж 'навала крви у лице'. – Чїм пѓпјє чāшцу рāкјє, ўватї га пламєнца.

плућа с мн. ђ. – И кāжє, ѓздрав"јѓ чѓјєк, ко да нїкад нїје пѓстојала бѓлєст плућнā, на плућма, звāнā сўшца; ≪ *шгєра* (изр.).

Изр. имаг[и]/ обòлет[и] на плућ^нма 'бити туберкулозан'. – Їмā на плућма, а њ брат му је ѱмрò од сущцē. – Обòл^нјò на плућма још у војсц^н; ⇐ *имаѡи* (изр.), *сушичав*.

плућни -ā -ò 'који се односи на плућа': ~ бòла/ бòлест ⇐ *бола* (изр.); ~ болесник ⇐ *ѡуберан*.

плѣга ж (Г мн. плѣгā) 'мрља жућкасте или мрке боје на кожи'. – Дòбла је по рúкама плѣге од стāрости.

плу̀вача/ плу̀вачка ж 1. ♀. – И у плу̀вачки чак кàжy да се избàцујē, да мòже пр^нјēћ бòлест; → *расо* 2. 2. ⇒ *шлајм*. – Їскашлѣ гúсту плу̀вачу.

пòбáцт[и] пòбáцѡм свр. 'абортирати'. – Да извѡнēш, ѡмā кúкур^нјēк трāва, па искòпā жѡљу, па òчистѡ, па òздò тyрѡ у матер^нцу, пробòдē, и гòтово – пòбáцѡ д^нјēте; → *смакеѡи* 2.

пòбачāј м 'прекид трудноће, абортус'. – Їмала је трѡ пòбачāја, сад нē мере зàн^нјēt.

пòбјēшњет[и] -ēsнѡм свр. 'пòбјеснити, добити бјеснило'. – Мòш пòбјēшњет ак т уѡјē б^нјесно пàшче.

пòбòл^нт[и] (се)/ пòбòлат[и] (се)/ пòбòлет[и] (се) пòболѡ свр. 'разбољети се једно по једно, редом се разбољети'. – Пријē нāрод бѡбò здравѡѡ, сад пòбòлло пyно св^нјēта. – Нāишло нēшто и пòбòлала м се дјēца. – Пòбòлел лyд.

пòв^нт[и] (се) пòв^нјēm (се) свр. ⇒ *згуриѡи (се)*. – Òдā повѡјен, повѡјенѡије рамēнā, лēђā.

пòврáт^нт[и] пòврáтѡм свр. ⇒ *изблyвaѡи*. – Д^нјēте, кад рāну јēдē, пòврáтѡ.

пòврáт^нт[и] се пòврáтѡм се свр. 1. 'доћи у раније, нормално стање, оздравити'. – Пāла је у несвјест, ал се брзо пòврáтла. 2. 'поново се појавити, обновити се'. – Тāмāн је устò из крēвета, а оно се пòврáтла бòлест.

пòвраћат[и] -āм несвр. и уч. према *ѡвраћѡиѡи*. – Пòвраћā и бòлѡ га стòмāк.

Изр. пòвраћā м^н се ⇐ *мучѡиѡи* (изр.). – Пòвраћā м се, ал нē мерем пòврáт^нт.

пòган -а -ò 'отрован'. – Пòкòјнā кyма Лāзāрка је знāла кад змија ујēдē чòвјека, òндā се, кàжē, бржē-болē узмē нēквē шпāгē ил нēкѡ пòјас, па се прēвēжē т^нјēло ѡзнад, да нē идē према срцу и гòре у т^нјēло дāлѣ, она пòганā крв, ѡ тò се дòбро стēгнē.

пòгрб^нт[и] (се) -ѡм (се) свр. ⇒ *згуриѡи (се)*. – Пòгрбѡ лēђа кад нòсѡ пyн сепет. – Вѡдē Пēтка – пòгрбјò се кò да му је свē прòпало.

пòгyб^нт[и] се пòгyбѡм се свр. 'изгубити моћ расуђивања'. – Пòгyбла се, а нѡје нѡ чудо, кòјē су гòдне.

пòгубљен -а -о 'који је без моћи расуђивања (обично за старе, сенилне особе)'. – Мåло је пòгубљен, нè знå шта гòвòрї.

пòгур"т[и] (се) -їм (се) свр. ⇒ *згурїи (се)*. – Їсправ се, штò с се такò пòгурла?

пòдапèт -а -о 'који је дјелимично смањене покретљивости усљед недовољне одијељености од доњег дијела усне шупљине (за језик)'. – Їмåм пòдапèт јèзик па нїсам дўго мòгла дòбро изговàрат; → *їриїейї, саїейї*; ⇐ *језик* (изр.).

пòдбáдат[и] пòдбáдå несвр. и уч. према *їодбосїи*. – Пòдбáдå ме испод дèснòг рèбра.

пòдбáчат[и] пòдбáчå несвр. и уч. према *їодбочїи*. – Пòдбáчå ме испòд рèбáрå.

пòдбòст[и] -бòдè свр. безл. 'осјећати болове, жигове испод ребара или у доњем дијелу стомака'. – Кад ме пòдбòдè, скòчїм из крèвета; ⇔ *їодбочїи*.

пòдбòч"т[и] пòдбòчї свр. безл. 'осјећати јак притисак, подупирање испод ребара или у доњем дијелу стомака'. – Пòдбòчло ме у стомáку; ⇔ *їодбосїи*.

пòдбун"т[и] -нèм свр. 'отећи, надути се'. – Од пїћа је пòдбунò. – Пòдбунò је од спáвåња; → *збунуїи, набунуїи*.

пòдмијур"т[и] се -їјурї се свр. 'покрити се мјехурима, добити пликòве (нпр. кад се човјек опече)'. – Òфурјò се па се пòдмијурла кòжа; → *ишклòбучїи се, їошклòбучїи се*.

пòдрáст[и] пòдрáсте свр. 'нарасти, нићи испод зуба (о зубу)'. – Нèкога їмå зубå, па је мåло тåм-вåм. Кад је вáдјò, нїје ї дòбро пòвадло и јèдан мїмо дрўгї. Нèћ да вáдї зўба, а оно пòдрáсте, кае, зўбоња... Д"јèте, лїлå се зўб, а оно нè дå їзвaдт, а оно пòдрáсте.

пòдребрица ж 'болест при којој болесник осјећа бол испод ребара'. – Їмå пòдребрицу, каје, бòлї ме испòд рèбáрå.

Изр. вòденå ~ 'болест за коју је карактеристично нагомилавање течности у предјелу испод ребара'; сўвå ~ 'болест за коју је карактеристичан бол, али не и нагомилавање течности у предјелу испод ребара'. – Їмå сўвå и вòденå пòдребрица. Вòденå – скўплå се вòда у чојеку.

пòживчån"т[и] -їм свр. 'постати живчан'. – Пòживчånла сам од сикирáц"јè; ⇐ *живци* (изр.).

пòзлèд"т[и]/ пòзлèдїм/ пòзл"јèд"т[и] пòзл"јèдїм/ **пòзлèд"т[и]** пòзлèдїм свр. 'поново повриједити, постати горе (о рани, повреди) усљед инфекције и др.'. – Пåз да не пòзлèдїш рåну прåшнòм. – Пòзл"јèдјò је рўку рáдèћ.

~ се 'постати поново болесним, погоршати се (о болести, повреди и сл.)'. – Није му хѐла зàрãст рãна, него се позлѐдла.

поискат[и]¹ пòиштѐ свр. безл. у изразу: пòискãло м^н се 'осјетио сам потребу за неком храном или пићем'. – Није м се ништа пòискãло; ⇐ *ӣражиӣи* (изр.).

поискат[и]² пòиштѐм (р. прид. пòискō -ãла -ãло) свр. 'потражити ваши по глави, побискати'. – Кòмшїнца ме пòискãла, имала сам ушју; → *окријейӣи*.

~ се повр. – Мòрãм се поискат, сврбї ме гла̀ва.

пòјãс м ⇒ *иãс*. – Бòлї ме испод пòјãса, мòрã да сам се нала̀дјо.

пòједен -ена -ено ⇒ *изједен*. – Ако је п̀но пòједен з̀уб, мòрãш га вãдт.

пòјест[и] се пòједѐ се свр. ⇒ *изјести се*. – И п̀но прїје се з̀уб пòједу, б̀уду онда ш̀упл^н.

пока̀рет м 'особа стјелесним недостатком или психичким поремећајем'. – Пока̀рет је од рођења, јãднїк јãднї; → *гурабейӣ*.

пòквãрен -а -о 1. 'болестан': ~ з̀уб ⇒ *изједен*; ~ желу̀дац; ~ стòмãк/трбу. – Пòпðавла сам двã пòквãрена з̀уба. – Да т је пòквãрен трбу, пòвраãала б; 2. 'ишчашен': ~ нòга; ~ р̀ука. – Пòкòјнї Рїсто је знãд нãмјест^т пòквãрену нòгу ил р̀уку.

пòквãр^т[и] пòквãрїм свр. 1. 'довести у болесно стање': ~ желу̀дац/желу̀дац, ~ стòмãк. – Пòквãрјо је желу̀дац па рїгã. – Пòквãрјо је стòмãк у војсц. 2. ⇒ *ишчишиӣи*. – Пãд је и пòквãрјо р̀уку и Јòво му је нам^нјештò.

~ се 'доћи у болесно стање'. – Пòквãрјо м се желу̀дац, мòрãм ск̀уват рїжѐ нã воду.

пòкòч^т[и] -ӣ свр. 'укочити, стегнути више дијелова тијела истовремено'. – Пòкòчї ме па се нѐ мерем мãкѐт. – Свѐгã га пòкòчло; → *скòчиӣи*.

пòкрвãв^т[и] пòкрвãвїм свр. ⇒ *закрвãвӣи*. – Пòкрвãвјо òчма ко б^нјесан пãс.

полѐнт [< поленити/ поленути] свр. 'загрцнути се храном или течношћу'. – Полѐнло м, òде м нã стрãну. – Дãјдѐ м водѐ, пòлѐну м рãна.

полуд^т[и] пòлудїм свр. 'полудјети, постати луд'. – Бїò у рãту, свãшта глѐдò и полудјò; → *излудӣи*, *ӣоремейӣи се*, *смеїнуӣи се*.

пòмор м 'нагло умирање у великом броју од какве заразне болести, глади и сл.'. – Пòмор кãжү кад нѐђе ударї к̀уга нѐкã на сїлан нãрод.

пòн^нјѐт[и] -есѐм свр. ⇒ *занијейӣи 1*. – Кад сам пòн^нјѐла првò д^нјѐте, òтшò је у војску. – То је мен дòн^нјѐла Æнђа Пѐтровã, кад сам ја Рãду пòн^нјѐла.

пòпѐт[и] се пòпнѐ се свр. ⇒ *изãи*. – Пòпѐло м се нѐшто на лице – рѐкнѐ се тãкò кад је нѐкã чибу̀лька ко у мене òвдã.

поприштат[и] се по̀приштāм се свр. 'осути се приштевима, гнојаницама и сл.'. – Сāв се по̀приштō; → *ис̀приши́йайи се*.

по̀пуст"т[и]/ по̀пу̀ст"т[и] по̀пустīm свр. 'изгубити пређашњу солидност'. – По̀пустл му живц", нē мере сл̀шат галāмē.

Изр. ~ на живц"ма ← *живци* (изр.).

порађат[и] (се) по̀рађāм (се) несвр. према *йороди́йи се*. – Порађала се пēt п̀ута – рōдла чēтри ћēr и сйна. – Порађала је баб"ца, зāтекла се у селу, дошла бра̀ту у госте.

поремѣт"т[и] -ѣмѣтīm свр. 'нарушити нормално стање нечега'. – Он с н̄у поремѣтл својōм бѣспослицōм.

~ се ⇒ *йолуди́йи*; ← *нагази́йи*.

поремѣнен -а -о ⇒ *луд*. – Била је ма̀ло поремѣнена, пōчнē се смѣјат бѣзвезē.

порōд"т[и] по̀ро̀дīm свр. 1. 'родити у више махова, изродити'. – По̀ро̀дла сам трōје дјецē. 2. 'помоћи коме при порођају'. – Порōдјō ме дōктор Мāрко.

~ се 'донијети дијете на свијет'. – Порōдла се посл"је по̀ноћ".

посат[и] по̀сѣм свр. 'посисати, исисати'. – Још су стāрē жēне вј̀еровале да ймā нека вј̀ештица што по̀сē д"јете ма̀лō. Нарāст̄у сѣсце, б̄уд̄у голēме. Бōли, каже, б̄уд̄у тврде. Бōлē, д"јете пѣшт̄и. Нē дā се ни окупат ни прѣвт. Онда су стāрē жēне, нāчн̄у з̄убма чѣшал л̄ука, ал сам з̄убма нāчēt чѣшал л̄ука и о̀нō по̀мазат, каже, вј̀ештица бј̀еж̄и о̀ тога и нēће по̀сат дјѣт"та.

послед"ца ж 1. 'оно што произилази из узрока'. – Сāм се л"јечјō и нѣкад нѣје ймō последица. 2. 'постелица, плацента'. – По̀сл"јē лѣж̄и се, па онда изађē она последица. У гō"ечета је по̀метна, а ово је по̀следца.

поткрāт"т[и] се по̀ткрāт̄и се свр. 'постати краћи'.

Изр. поткрāтјō му се јѣзик 'тешко, с муком говори (због болести); у народу постоји вј̀еровање да ће таква особа ускоро умријети'. – Поткрāтјō му се јѣзик, нēће д̄уго, гōтов јē; ← *језик* (изр.).

потрѣшен -ѣна -ѣно/ **потрѣшен** -а -о 'растројен, који је у стању нервне узнемирености'. – Потрѣшен б̄йō зā т̄им с̄йном. – Ймала у̀дес па је била потрѣшена.

пошклōбуч"т[и] се -òбуч̄и се свр. ⇒ *йодмијури́йи се*. – Намаж зѣјтином ље с изгōрла, да се не пошклōбуч̄и.

пошкорат[и] се -āм се свр. 'добити боре'; ← *шкора*.

прашак -шка м (Г мн. прāшāкā, А мн. прāшке) 1. 'љековита материја, самљевена у прах'. – Прѣтежно су дāал ма̀сти нēкē и прāшке. 2. ⇒ *йабле́й*. – Дāће му лѣкāр прāшāкā за апѣт̄ит, оно ће по̀чēt јѣст. – Л"јеч̄и га нēкцијама и прāшцима. – Дāј ми прāшак зā гла̄"у, п̄уче м гла̀ва.

прѣб"т[и] прѣб"јѣм (трп. прид. прѣбијен/ прѣбїт) свр. 1. ⇒ *їрекришиїи*. – Поклізнѣ се и прѣбјѣ рѣку. – Паѣ и прѣбјѣ (руку). 2. 'претући'.

Изр. вѣћ" се ко прѣбијен/ вѣћ" се ко прѣбијѣна маѣка 'тромо ходати'.

– Пажур, што се вѣчеш ко прѣбијен! – Вѣче се ко прѣбијѣна маѣка, а ништа му нѣ фали.

прѣбол"јѣват[и] -ѣл"јѣвѣм несвр. и уч. према *їребољѣїи*. – То маѣло кѣ да је прѣбол"јѣвѣ, а јѣпѣ нѣкї, тај дрѣгї тїфус, мѣгли су се изл"јѣчт, ал у бѣлнцу ко ѣдѣ на вр"јѣме.

прѣбѣл"т[и]/ прѣбѣлат[и]/ прѣбѣлет[и] прѣболїм свр. 'поново поста-ти здрав, опоравити се'. – Ѐсто је такѣ бѣцкала оно мјѣсто и ону крѣв исти скала, истїскала и прѣболї и ништа нѣ будѣ. – Ако би пѣкло сл"јѣпѣ црѣво, онда је пѣно тѣжѣ то прѣбѣлт и тѣжѣ се ѣстајѣ; ⇒ *ѣздравїїи, їрездравїїи*.

прѣвѣзат[и] прѣвѣжѣм свр. 'свезати, стегнути завојем, марамом и сл.'; ← *їоган*.

прѣжїгн"т[и]/ прѣжїгн"т[и] прѣжїгнѣ свр. безл.'сијевнути, пробости (о болу)'. – Кад ме прѣжїгнуло, скѣчјѣ сам пѣ мѣтера; ⇒ *їрожїгнуїи*.

прѣздрав"т[и] -їм свр. ⇒ *їреболїїи*. – Ѐћу с тѣбѣм док прѣздравїм.

прѣздрављат[и] -ѣм несвр. и уч. према *їрездравїїи*. – Прѣздрављѣ, ал ниѣкако да ўстанѣ из крѣвета.

прѣкин"т[и]¹ -нѣм свр. 'преломити, наглим покретом раздијелити на дијелове'; ← *зуб*.

~ **се** 'преломити се'. – Нѣкї су м се знѣл прѣкинѣт зѣби.

прѣкин"т[и]² -нѣ свр. 'уморити, усмртити'. – Прѣтежно вѣлкѣ темпартатура и нѣмѣћ, и нѣ може јѣст, и такѣ га прѣкинѣ.

прѣклѣпат[и] прѣклѣпѣм несвр. 'пресавијати'. – Нѣ мере прѣклѣпат нѣгѣ, него шѣпѣ. – Пос"јѣчеш нѣгу, пос"јѣчеш кѣст. То нѣмѣ више да мѣреш прѣклѣпат. То ћеш мѣрат ѣстат ўкѣчено, їдѣш, шѣпѣш.

прѣкрш"т[и] прѣкршїм (трп. прид. прѣкршен/ прѣкршїт) свр. 'сломити, поломити'. – Пѣнѣ и прѣкршї нѣгу. – Није прѣкршїто, него с ишѣвїљѣ нѣгу; ⇒ *їребїїи 1, скришиїи, сломїїи*.

~ **се** 'преломити се'. – Мѣре се прѣкршѣт нѣга ак се ѣдѣ по клїзавѣм.

прѣлада ж 'прехлада, назѣб'. – Вѣне – ї тѣ дѣлази од прѣладѣ и од тѣрета, стајѣња; ⇒ *назима, налада*.

прѣлад"т[и] **се** прѣладїм се свр. 'прехладити се, обољети од прехладе'. – Чѣвек мѣже се прѣладѣт, кѣшљат; ⇒ *назѣйсїи, наладиїи се, ѣзѣйсїи*.

прѣлѣзан -зна -зно у изразу: ~ бѣла/ бѣлѣст ← *бола* (изр.).

прѣметн"т[и] -нем свр. у изразу: ~ мѣку (мѣке) ← *мука* (изр.).

прѣн"јѣт[и] -несѣм свр. 'задржати у утроби дијѣте дуже него што се ѣчекује'. – Прѣн"јѣла двїје јѣвте, па се прѣпала, ал свѣ бїло дѣбро.

прѣпѣст ж 'јачко изненађење које изазива страх'. – Ушла је у њега прѣпѣст откад га је збѣ вѣ. – Прѣпѣст, кат се д'јете прѣпанѣ малѣ нѣкога. Онда, каже, трѣбѣ ишчупат длаку кѣсѣ ил, ак се прѣпанѣ кѣкош, и пѣрку, па д'јете окадт и, каже, та прѣпѣст онда изиђѣ. Онда се не бѣјѣ, спѣвѣ фѣно.

прѣписат[и] прѣписѣм свр. 'одредити болеснику средство за лијечење'. – Прѣписѣ м је лѣкар нѣкѣ таблѣте; → *ѣрописѣти*.

прѣрастат[и] прѣрастѣ несвр. и уч. према *ѣперасѣти*. – О Јѣване, прѣрастѣ л т нѣга?

прѣраст[и] -ѣсте свр. 'зарасти (о сломљеној кости)'. – Није дрђѣ, мѣжда, јѣш ни пѣ-шест дѣнѣ, ѣдавѣ и рѣка је бѣла прѣрасла ко кад нијак није ни пукла. – Скрши нѣгу – оно чѣтри дѣске увѣжѣ тѣкѣ, рѣмљѣ, рѣмљѣ и прѣрасте, па кѣко му бѣдѣ.

прѣсл"ца ж 'преслица, бот. Equisetum и E. arvense'. – Кѣрузнѣ бѣрада, прѣслѣ трава и бѣпѣ од смрѣкѣ – за бѣбреге пѣто.

прѣћ[и] прѣћѣ свр. → *ѣрионуѣти*.

прѣѣнат[и] прѣѣнѣ несвр. и уч. према *ѣрионуѣти*. – Сѣшѣ прѣѣнѣ, не прѣлаз тѣкѣм болеснѣца.

прѣвѣјат[и] прѣвѣјѣм несвр. и уч. према *ѣривѣти*. – Стѣвѣ се прѣвѣ вѣсак и то се кѣвѣ и ѣзмѣ лѣненѣ крѣпу и у тѣ ѣмѣчи и то прѣвѣјѣ.

прѣв"т[и] прѣв"јѣм свр. 'завити, ѣмотати завојѣм, крѣпом и сл.'. – И онда ѣзгѣ нѣ рану прѣв"јѣ то зрѣне грѣ.

прѣглѣв -а -ѣ ⇒ *наглѣв*. – Прѣглѣва је, нѣ чѣјѣ свѣкѣ.

прѣздрав"т[и] -ѣм свр. 'донекле, дѣјѣлимѣчно оздравити'. – Прѣздравла је, ал, свѣ м се чѣнѣ, ѣпѣ ѣе се разбѣлѣт.

прѣздрављѣт[и] -ѣм несвр. и уч. према *ѣриздравѣти*. – Пѣмалѣ прѣздравлѣ, ал јѣш нѣмѣ снагѣ.

пр"јѣћ[и] пр"јѣћѣ свр. → *ѣрионуѣти*. – Сѣшѣ је прѣлѣзна бѣлѣст, мѣже и са прѣчѣѣном, и у плѣвачк" чѣк кѣжѣ да се избѣцујѣ, да мѣже пр"јѣћ.

прѣмат[и] прѣмѣ несвр. → *варѣти*.

~ се 'лако се дебљѣти, бити склон дебљѣњу'. – Тѣкѣ се прѣмѣ: што гѣђ пѣјѣ, оно дебѣло, њѣга се прѣмѣ.

прѣон"т[и] прѣонѣ свр. 'прѣћи, прѣнијѣти се од јѣднога другѣме (о болѣсти)'. – Он је плѣћни болѣснѣк и нѣмѣј бѣзѣ њѣга, прѣонѣ. Нѣмѣј тѣ фѣмѣлѣѣ; → *ѣрѣћи, ѣријѣћи*.

прѣпѣт -а -ѣ ⇒ *ѣодаѣѣти*. – Нѣ мѣре дѣбро прѣчат, мѣжда му је јѣзик прѣпѣт.

прѣрасл"ца ж 'ѣтврѣк којѣ прѣрасте уз неки дѣо тѣјѣла, уз неки ѣрган'. – Нѣрасла му нѣкѣ прѣрасл"ца, ѣтврѣк нѣкѣ на рѣц; ⇔ *ѣѣтврѣк*.

прѣтѣсак -ска м 'напетост којом крв кружи, циркулише у артеријама: висок ~, нѣзак ~, дѣнѣ ~, гѣрнѣ ~, срчанѣ/срчанѣ ~. – Вѣсок прѣтѣсак ѣмаш и мѣреш умрѣјет ѡ тога; → *ѣлак*.

Изр. ѣмā ~ ← *ѣлак* (изр.).

прѣчѣпѣт[и] прѣчѣпѣм свр. 'притиснувши повриједити прсте (ноге или руке)'. – Залупѣ је врата и прѣчѣпѣ м прѣсте; → *учѣпѣши*.

прѣшт м (Н мн. прѣштовѣ) ⇒ *гнојаница*.

Изр. црнѣ ~ 'кожна болест'. – Црнѣ прѣшт је кѣжнѣ обѣлѣње, ѡпасно.

прѣбадат[и] прѣбадā несвр. и уч. према *ѣробѣши*. – Прѣбадā, ал јāко прѣбадā. Тѣшко се ѡнѣм кѣга прѣбадā.

прѣбост[и] -ѣ свр. 'изазвати нагли непријатни осјећај прѣбадања у тијелу'. – Кад ме прѣбодѣ у крѣтма, нѣ мерем се макѣт.

прѣвалѣт[и] се прѣвалѣ се свр. 'прснути, распући се испутивши све што се унутра накупило'. – Да се прѣвалѣ чѣр, стāвѣш црвенѣга лѣка и онда ѣсцѣри гнѣј.

прѣждрѣјет[и] прѣждрѣм свр. 'прогутати'. – Нѣ мерем прѣждрѣјет нѣшта, кѣлкѣ ме грѣло бѣлѣ.

прѣжѣгнѣт[и]/ прѣжѣгнѣт[и] -е свр. безл. ⇒ *ѣрежѣгнуши*. – Кад ме прѣжѣгнѣ испѣд ребарā, нѣ мерем нѣкуд.

прѣзукнут[и]/ прѣзух[и] прѣзукнѣм (р. прид. прѣзукѣ -ла -ло) свр. 'ублѣједити и ослабити'. – Штā т јѣ, што с тākѣ прѣзукѣ?

Изр. ~ ко крѣпа 'постати врло блијед'. – Прѣзукѣ је ко крѣпа, нѣшто му фāлѣ.

прѣједат[и] прѣједāм несвр. и уч. према *ѣројесѣши*, гл. им. -āње; ← *аѣѣшиши*, *ѣелим*.

прѣјест[и] -једѣм свр. 'добити апетит'. – Ако нѣ једѣ, дāће му лѣкар прāшāкā за апѣтит, ѡно ће прѣјест; ← *аѣѣшиши* (изр.).

прѣкрвāвѣт[и] -крвāвѣм свр. 1. 'учинити крвавим'. – Чѣшāла, чѣшāла и прѣкрвāвла бѣлѣг. 2. 'постати крвав, потећи крвљу'. – Прѣкрвāвла је, мѣрā у бѣлнцу.

прѣљев м 'учестало пражњење цријева у облику ријетке столице'. – За прѣљев нāјбѣлѣ је лѣст од тѣњѣ и тѣчјā трāва; → *срāкка*.

прѣметнѣт[и] -нем свр. у изразу: ~ мѣку (мѣке) ← *мука* (изр.).

прѣмѣтѣт[и] прѣмѣтѣм свр. само у изразу: ~ крѣви 'мокрити крв'. – Ѡшли су му бѣубрез, прѣмѣтѣ је крѣви.

прѣмучѣт[и] -им свр. у изразу: ~ мѣку (мѣке) ← *мука* (изр.).

прѣписат[и] прѣписѣм свр. ⇒ *ѣреѣсѣши*. – Мѣрāш ѣћ лѣкару да т прѣписѣ мāст нѣквѣ.

прѡс"пат[и] се -ам се несвр. према *ѡросуѡи се*. – Пѡчеѡ се прѡспат најпрѡје по лицу.

прѡсѡт[и] се прѡспѡм се свр. ⇒ *изасуѡи се*. – Пѡпла неки прашак и прѡсѡла се око ѡста.

прѡшарат[и] се прѡшарам се свр. ⇒ *изасуѡи се*. – Сав се прѡшарѡ од ѡспѡца.

прѡшупљит[и] се прѡшупљѡ се свр. 'постати шупаљ (о зубу)'. – Нѡсам знала да м се прѡшупљѡ зѡб, да ѡмам шупаљ зѡб, док нѡсам ѡшла код зубара.

прса/ прса с мн а. 'предњи дио тијела од врата до трбуха'. – Рѡпћѡ, баца му прса. б. 'тај дио тијела као сједиште плућа и срца'. – Бѡљела прса ко је бѡловѡ од сѡшце.

Изр. кокошња/ пѡлећа ~ 'прсни кош, са стране стиснут, а с предње, горње стране испупчен'. – Надула јѡ се она ѡна кокошња прса. – У мѡјѡј фамѡл'ј нѡко нѡје ѡмѡ пѡлећа прса; ← *кокошњи, ѡлећи*.

прст м (Г мн. прста/ прстијѡ) ѡ; ← *гњѡјав, кљако*.

пупак пупка м 1. 'мала, округла удубина у кожи на средини трбуха, остала пошто је при породу пререзана пупчана врца'. – Желѡдац је на пупку. 2. 'пупчана врца'. – Кад рѡдѡш, одсјече се пупак и свѡлѡм се завѡже. Он ѡтпанѡ кад бѡдѡ нѡколѡ.

пѡћ[и] пѡкнѡ свр. 'пукнути, поломити се'. – Изнад шакѡ јѡј пѡкла рѡка.

пушавац м 'пухара, бот. *Lycoperdon bovista*'. – Пушавац на лѡдни израсте ко гљѡва, б'јѡло па позелѡни, и бѡдѡ прѡ и на рѡне ставаљал тај прѡ.

Р

рад"т[и] рѡдѡ несвр. ⇒ *вариѡи*; ← *желдац, крушни* (изр.).

разабрат[и] се -берѡм се свр. 'доћи себи, освијестити се, повратити могућност расуђивања'. – Чѡкај да се разаберѡм, јѡш ми ѡгрѡ пред ѡчма; ⇔ *освијестѡи се*.

разбѡл"т[и] се разбѡлѡм се свр. ⇒ *обоѡиѡи*. – Разбѡлла се Анка, нѡ мере нѡкуд.

разбѡлет[и] се разбѡлѡм се свр. ⇒ *обоѡиѡи*. – Разбѡлет се мѡш лѡко ак се нѡ чѡваш.

Изр. ~ насмрт 'бити вѡма болестан, бити на ивици смрти'. – Разбѡл"јѡ се насмрт, ал су га дјѡца двѡрла и ѡзвѡкѡ се.

разѡнда ж 'ѡно што разонођује, забава'.

Изр. бѡт[и] у ~ ⇔ *кошѡираѡи се*. – Ѳсјећајѡ нѡмѡћ ти туберан", и нѡ см"јѡ радт, и мѡрајѡ бѡт вѡшѡ у разоноди.

ра̀зрок -а -о ⇒ *врљав*. – Једно ђко му глѣдѣ у стра̀ну, ра̀зрок јѣ.

ра̀к ра̀ка м нов. 'тешка болест која обухвата разне врсте малигних тумора'. – Није бѣло прѣје ра̀к ил ђвѣ ил ђнѣ; ⇐ *бола* (изр.).

ра̀кат[и] ра̀чѣм несвр. према *ракнуѣи*. – Смѣчи м се кад чѣјѣм како ра̀чѣ.

ра̀кнут[и] ра̀кнѣм свр. 'исплѣвати слуз из грла и душника'. – Прѣубѣј да ра̀кнѣш, бѣће т ла̀кшѣ.

ра̀мат[и]/ ра̀мљат[и] ра̀мљѣм несвр. ⇒ *шеѣиѣи*. – Мѣраш такѣ ра̀мат док не прѣрасте. – Мѣтнѣ двѣје дашчице, па у̀вѣжѣ нѣгу, па такѣ ра̀мљѣ.

ра̀на ж 'храна'.

Изр. ђдбит[и] ђд себе ра̀ну 'бити на дијети'. – Вдбијѣ ђд себе ра̀ну, нѣ јѣдѣ, јѣдѣ дрѣго; ⇐ *ђдбиѣи* (изр.); па̀з"т[и] се/ чу̀ват[и] се ра̀нѣм 'водити рачуна о исхрани, бити на дијети из здравствених разлога'. – Мѣра се чу̀ват ра̀нѣм: нѣ смјѣ ма̀сно, нѣ смјѣ слѣтко. – Туберѣн" се мѣрају чу̀ват ра̀нѣм и бѣлѣ ра̀ну трѣшт. – Бѣѣ гѣднама бѣлѣстан, ал чѣјек се па̀зјѣ ра̀нѣм, и л"јѣчјѣ се, и лѣкарма, и штѣшта; .

раскѣпат[и] свр. безл. 'осјећати узнемиреност у тијелу'. – Ра̀скопѣ ме, пѣпустл су м жѣвц.

ра̀сѣ ра̀сола м 1. 'слана вода у којој се кисели купус и сл.'. – Ра̀сѣ се пѣјѣ за чѣр. 2. ⇒ *ѣљувача 1*. – Ра̀сѣ му ѣдѣ на уста.

ра̀спадат[и] се –ѣм се несвр. и уч. фиг. 'усљѣд болова имати осјећај да се неки дијелови тијела раздвајају, распадају'. – Јучѣ тѣварла кѣрузе, сѣд ми се ра̀спадошѣ лѣђа, мѣра да ће прѣмјѣна врѣмена.

ра̀шћѣс"т[и] ра̀шћѣсѣм свр. 'раширити, отворити широм'. – Штѣ с ра̀шћѣсла та уста?

~ **се** 'раширити се, разићи се'. – Вн су му пѣвадли кѣнце, а ра̀на се ра̀шћѣсла, зѣнла скрѣз.

рѣбро с (Н мн. рѣбра, Г рѣбѣра) ђ. – Бѣлѣ ме испѣд рѣбѣра, мѣжда је жѣч.

рѣнгѣн м нов. 'рѣндген'. – Вѣдјѣ ме на рѣнгѣн да слѣкѣм рѣку.

рѣпњача ж 'рѣпна кост'. – Бѣлло ме дѣго у рѣпњач, па прѣстаде. – Отка сам паѣ с басѣмакѣ, бѣлѣ ме у рѣпњач.

рѣум м 'реуматизам'. – Од рѣума нѣко нѣје ѣмрѣ, него се сѣмо крпѣ и л"јѣчѣ. – Бѣлѣ нѣге, кѣсти, рѣке... то су рѣум"; → *кѣстиобоља, реума*; ⇐ *кошћен*.

рѣума ж ⇒ *реум*; ⇐ *бљушиѣ*.

рѣцепат м 'рецепт'. – Нѣ мош дѣћ л"јѣк на рѣцепат.

рѣгат[и] –ѣм несвр. 'повраћати уз јако напрезање желуца'. – Рѣга, нѣкако не ушѣћујѣ; ⇔ *бљувѣиѣ*.

р"јѐз м (Н мн. рјѐзов") 'рез, зарезано мјесто на тијелу'. – Кад би пўкло сл"јѐпѐ црѐво, дѐктор мѐрајў прѐвт вѐћй рјѐз и да вѐдѐ црѐва.

рѝкавац -ѝвац м \leftarrow *кашаљ* (изр.). – Ко дѐбјѐ рѝкавац, ўјутро пѝјѐ гўшчјў мѝст, нѐ мере се стѝнт нѝкад тѝ мѝст.

рѝпат[и] рѝпѝм несвр. 'шуштати, крклѝати при кашљу'. – Пѐкисѐ прѐшлѐ сўбатѐ и сад рѝпѝ, не прѐстајѐ.

рѝсек м 'срчани удар'. – Кае, ўдарјѐ га рѝсек.

рѐд"т[и] рѐдѝм свр. 'донијети дијете на свијет'. – Бѝло је дѐктѐрѝ, ал ја рѐдла свѐ и јѐдно кѐт кућѐ.

~ **се** 'доћи на свијет рођењем (о дјетету)'. – Прије су стѝрѐ жѐне говорле: рѐдѝ се за рѐд стѐтну дјѐцѐ и јѐдно, ѓнѐ јѐдно нѐ мере ѝмат дјѐцѐ.

рѐм -а -о \Rightarrow *багав*. – За ѓнѐг ко рѝмљѐ кѝжѐ се да је рѐм.

рѐптат[и] рѐпћѝм несвр. 'бити у хрѐпцу, тешко дисати и крклѝати пред смрт или у тешкој болести'. – Нѐће дўго, рѐпћѐ ѓт синѓћ, бѐрѝ се с дўшѐм.

рѐсопѝд м 'росопас, бот. *Chelidonium maius L.*, биљка која се користи за лијечење брадавица'. – А нѐкѝ су јѐпѐ л"јѐчли (брадавце) са трѝвѐм. Зѐвѐ се рѐсопѝд, ѝмѝ жўт сѐк, жўт. Па мѝзал с тѝјем.

рўка ж (Г мн. рўкўвѝ) \diamond . – Онда је ўзеѐ двѝје дѝшчице, ѓтесѐ и стѝвјѐ око рўкѐ; \leftarrow *заглувиѝи*.

С

сѝв свѝ свѐ у изразима: нѐ бит[и] ~ свѐј; нѝсу му свѐ (ѓвце) на брѐу 'није при здравој памети, луд је'. – Није сѝв свѐј – дѝгѐ сѝкиру нѝ чојека; \leftarrow *луд, овца* (изр.).

сѝвѝјат[и] (**се**) сѝвѝјѝм (**се**) несвр. и уч. према *сѝвиѝи* (**се**). – Сѝвѝјѝ лѐђа кад ѓдѝ. – ѐстарла и Пѐрса, ѐно је сѝвѝјѝ се зѐмљѐ.

сѝв"т[и] (**се**) сѝв"јѝм (**се**) (трп. прид. сѝвѝјѝн -ѐна -ѐно и сѝвѝт -а -о) свр. \Rightarrow *згуриѝи* (**се**). – Што с сѝвјѐ лѐђа ко кѝкѝ бѝба? – Сѝвјѐ се до свѐтѐ зѐмљѐ.

сѝгўл"т[и] сѝгўлѝм свр. \Rightarrow *одѝраѝи*.

~ **се** \Rightarrow *одѝраѝи се*.

сѝжўљат[и] -ѝм свр. \Rightarrow *одѝраѝи*. – Не клѝч, сѝжўљѝш кѝљѝна.

~ **се** \Rightarrow *одѝраѝи се*. – Сѝжўљѐ се од кѝлац.

сѝкат -а -о \Rightarrow *кљѝкав*. – Нѐкоме бўдѐ дѐбро, нѐко ѓстанѐ и сѝкат. – Нѐмѝ нѓгѐ, кѝже, сѝкат јѐ; нѐмѝ рўкѐ – сѝкат јѐ.

сѝл"јѐват[и] сѝл"јѐвѝм несвр. и уч. према *сѝлиѝи*.

сѝл"т[и] сѝл"јѝм свр. у изразу: ~ стрѝу \leftarrow *сѝправа* (изр.).

санѐвитѝ -ѝ -ѐ у изразу: санѐвитѝ бѝка 'по народном вјѝровању, она која доноси сан'. – „Ѓдѐ пўтем санѐвитѝ бѝка, ѓна нѓсѝ трѝ тѐвара сѝнка. Прѐд нў излазѝ Христѝсовѝ мѝјка и ўзимѝ трѝ тѐвара сѝнка, па и мѝћѐ мѝјѝј

Јелен" пѡд главу, да Јелена лѣпшѣ спавѣ, да се не бѡји урѡкѣ и стрѣвѣ. С Оцом и Сїном и Свѣтїјем Дўком. Амин.“

сѣнција ж 'јак бол и укоченост у предјелу леђа'. – Уватла га сѣнција, нѣ мере се сѣвт.

сѣпѣт -а -о ⇒ *їодаїейї*. – Ймѣ сѣпѣт јѣзык па мўцѣ.

сѣс"пат[и] се сѣспѣ се несвр. и уч. према *сасуїи се*. – Сѣспѣ м се зўб, нѣ знѣм штѣ ћ сѣд.

сѣсўт[и] се сѣспѣ се свр. 'распасти се, изломити се (о зубу)'; ← *уїусїїїї*.

Изр. ~ ко сѣпет ← *скоїаїи се*. – Нїје прѡшло мѣло, а ѡна се сѣсўла ко сѣпет.

свѣст[и] се свѣдѣ се свр. ⇒ *замладиїи се*. – Йзвадїѡ је зўб, ал нїкѡко да му се свѣдѣ рѣна.

св"јѣст ж (Л св"јѣсти) 'нормално психичко стање у коме је човјек свјестан себе'.

Изр. бїт[и] при ~ 'бити свјестан'. – Нїје бїѡ дўго при свјѣст", пѡсл"јѣ дѡшѡ сѣб.

свјѣтлац -ѡца м 'осјећај бљеска пред очима изазван ударцем, јаким болом и сл.'. – Јѡј, свѣ с ми свјѣтлац бїл испред ѡчјў.

свѡд"т[и] се свѡдї се несвр. према *свесїи се*. – Јўчѣ сам йзвадла зўб и вѣћ ми се свѡдї рѣна.

свѡј свѡја свѡје у изразу: нѣ бит[и] сѣв ~ ← *сав* (изр.).

свраб м 'заразна кожна болест праћена великим сврабом'. – Чѣша или свраб је йстѡ; → *сврабеж, чеша*.

сврабеж м и ж ⇒ *свраб*. – Нѣ мерем жївт од сврабежа.

сѣпса ж нов. 'болесно стање организма проузроковано дејством различитих клица и њихових токсина у крви и ткивима'. – Мѡре се дѡбт та сѣпса звѣнѣ, то трѡвѣње крв"; ← *їровање* (изр.).

сикирѣнт м 'човјек који се много брине'. – Ко је сикирѣнт ўв"јѣк се сикїрѣ.

сикїрат[и] -ѣм несвр. 'бринути, мучити'. – Сикїрѣ ме Рѣде, нѣће да ўчї.

~ се ⇒ *јесїи се*. – Мѡш обѡлт кад се сикїрѣш.

сикирѣц"ја ж 'секирација'. – Ўв"јѣк брїга и сикирѣц"ја, а сикирѣцја пѡјїѣ гѡрѣ нег йкѣ бѡлѣст.

сїпљив -а -о 'који пати од сипње, астме'. – Ймѣ зѣдуву, сїпљив је.

сїпња ж ⇒ *асма*. – Сїпња нѣ дѣ дїјат.

сїрће с/ **сїрћет** м -ѣта 'ѡцат': јѣбуковѡ ~/ јѣбукѡв ~, ~ од дївљѣкѣ. – іблогѣ од ўља, ил од рѣк"јѣ, ил од сїрћѣта, од јѣбўкѣ што се нѣправї. Јѣбукѡв

сирћет, па се ђблогe стāvљалe. – Сирће од дивљākā се пїјē за маснђу; → *јесенац*.

сїруп м 'густа течност која се користи за лијечење'. – Ако кїшē, даће му лѣкār сїрупа.

сјѣра ж 'перут'. – Сјѣра – то бїдē у кѡс"; → *сѣра*.

сјѣст[и] сјѣдē свр. 'изазвати пријатност, одговарати (о храни, нечијим ријечима или поступцима и сл.)'; ← *избљуваїи*.

сјѣчен -а -о у изразу: бїт[и] ~ 'бити оперисан'. – Он је сјѣчен дѡсад трїпут.

скїдат[и] скїдāм несвр. и уч. према *скинуїи*; ← *їемїарайїура*.

скїн'т[и] -нѣм свр. 'спустити'. – Ако с јѡј скїнла темпартуру, пїст јē да спāвā; → *снимїи*.

склизѣна ж 'слезена'. – Склизѣна је нѣђе у стомāку; → *слазена*.

скѡпат[и] се -āм се (трп. прид. скѡпāн -а -о) свр. 'јакѡ ислабити'. – Пѡјеле с јї брїге, свā се скѡпāла; ← *сасуїи се* (изр.); ⇔ *ислабїи*.

скѡрен -а -о 'стврднут, који има изглед коре, храпав (о кожи)'. – Скѡрене кѡжа мāжē се крмеїм мāслом ил зѣјтеном.

скѡч'т[и] скѡчї свр. 'избити, појавити се на тијелу (о каквој кврги, грби, већем чиру и сл.)'. – Нїје слїпѡ глāву, сам му је скѡч'јѡ воле на глāв". – Скѡчла му грба од тѣрета. – А кад на рїц" скѡчї, ѡгнојї се – то је чїр. – А оно скѡчї (чир) ко тїчјē јāје, рāсте и гѡрї, врїћо, црвѣнї се; → *искѡчиїи*; ⇔ *изаїи*.

скѡч'т[и] -ї свр. ⇒ *їѡкочїи*. – Ако ш ић у јѣдну и у другї бāњу, онда те скѡчї свѣгā. Нѣ смјѣш ић, бāња је ѡпāсна.

скрāјњї -ā -ē 'крајњи': ~ зїб 'умњак'. – Скрāјњї зїб су нāјпослѣдњї, нāјзāдњї зїб". Они већ вāмо кāсно и нїчї; ← *зуб* (изр.).

скрїш'т[и] скрїшїм свр. ⇒ *їрекрїшїи*. – Мѡреш скрїшт нѡгу: идѣш лѣкару и стāвїш... пѡправї или стāвї гїпс.

~ **се** 'поломити се'. – Пāѡ је с ѡраса и сāv се скрїшјѡ.

скїп'т[и] се -їм се свр. 'стиснути се, згрчити се'.

Изр. ~ ко штѣта ў кокош" 'јакѡ се згрчити'. – Кāжē да је бѡлї, ено се скїпла ко штѣта ў кокош".

слазѣна/ слезѣна ж ⇒ *склизена*. – Слазѣна је у ўтроб. Испод пѡјаса је слезѣна.

сл"јѣп -ѣпа -ѣпо 'који нема очїнега вида'. – Он је сл"јѣп, нїшт нѣ видї; → *ћорав*.

Изр. ~ ѡч" ж мн. ← *слѣїочница*. – Бѡлē ме сл"јѣпē ѡч"; ~ црѣво (цр"јѣво) ← *црѣво* (изр.).

сликат[и] -ām несвр. 'излагати рендгенским зрацима'. – Нит сам сликала цигере, нит сам сликала срце, нисам ништ.

слѠм"т[и] слѠмїм свр. ⇒ *їрекршиїи*. – МѠј јѠ пѠкѠјнї ѣѣа слѠмјѠ рѠку; изнад шѠкѠ му пѠкла рѠка, гѠре скрѠз.

~ се 'повриједити, озлиједити се при паду, удару'.

служ"т[и] слѠжїм несвр. ⇒ *двориїи*; ← *мријейи*.

слѠпат[и] слѠпām свр. 'разбити'. – ПѠла је с вѠрѠндѠ и слѠпала глѠву.

слѠп"ло с 'недостатак, немање вида'. – А имајѠ нѠкї, осл"јѠпѠ и Ѡ млаѠдѠ дѠне, изгубѠ вид Ѡч"њї. То се зѠвѠ слѠпло ѠчјѠ.

слѠпѠчн"ца ж 'слѠпоочница'. – ЎдарјѠ се у слѠпѠчн"цу; ⇐ *око* (изр.), *слијей* (изр.).

смѠгат[и] смѠжѠм несвр. и уч. 'савладавати, трпјети'. – НѠ мош га смѠгат кад је слѠб, сѠм извѠлѠвѠ.

смѠкѠт[и] смѠкнѠм свр. 1. ⇒ *ишчашиїи*: ~ кѠст. – То онда нїје прѠкршено, него си смѠкѠ кѠст. СмѠкнѠта је кѠст, ишчѠвїлјѠ с и ѠдѠш лѠкарѠу да нѠмјѠстї. 2. ⇒ *їобациїи*. – ЗѠн"јѠла, па ѣѠла да смѠкнѠ.

смѠтн"т[и] се -нѠм се (р. прид. смѠтнѠ смѠтла смѠтло) свр. ⇒ *їолудиїи*; ← *наїравиїи*.

смѠла/ смѠла ж 'маса жутосмеје боје која се лучи из ува'. – И онда извѠче оно из Ѡ"а, извѠче као смѠлу. СмѠла бѠдѠ и свѠ бѠдѠ нѠ онѠме плѠтну, извѠче се.

смрѠка/ смрѠква ж 'зимзелен грм из пор. чемпреса са тврдим шиљастим иглицама, чији се плод (црвене и црне бобице) користи у лијечењу' ← *боба*, *бобица*.

смрѠкнут[и] се -Ѡ се свр. 'постати тамно'.

Изр. смрѠкло м се пред Ѡч"ма ⇒ *врїиїи се*. – Сам знѠм да м се смрѠкло пред Ѡчма и да сам мѠрала чѠчнут.

смѠч"т[и] се -ї се свр. безл. 'осјетити муку, мучнину, гађење у желуцу'. – СмѠчло м се од кѠвѠ, мѠрала сам пѠвраћат; → *сїѠужїи се*.

снїмат[и] снїмām несвр. и уч. према *снїмиїи*; ← *ваїра*.

снїм"т[и] -їм свр. ⇒ *скинуїи*. – Кад јѠј снїмїш вѠтру, бїѣ дѠбро.

спѠст[и] спѠнѠ свр. 'постати мањи или нестати (о отоку, брадавицама и сл.)'. – ЈѠ сам то рѠдла, мен су спѠле (брадавице), ал ја нѠ знѠм дѠ л јѠ Ѡ тѠга. А јѠш јѠ нѠко знѠѠ мѠзат – нѠћѠ на бѠлеги крѠв"јѠј, нѠћѠ оно рѠса по нѠћ што пѠнѠ. Она вѠда бѠдѠ на бѠлег" и ону вѠду и нѠмазат и, каже, Ѡ тѠга да ѠћѠ спѠст.

спѠст"т[и] спѠстїм (трп. прид. спѠстїт/ спѠштѠн) свр. ◇ ⇐ *желдац* (изр.).

- срѣћка** ж ⇒ *ѣрољев.* – Їмѣ срѣћку, прѣијѣ се шљѣивѣ.
- срдѣбоља** ж 'заразна цријевна болест'. – Кад ѣмѣ дѣго прољев, кѣжѣ љватла га срдѣбоља; → *ѣрбобоља.*
- срѣце** с љ. – Без срѣца живт нѣ мореш. – Ўмрѣ о срѣца.
- срѣчанѣ/срѣчанѣ** -ѣ -ѣ 'који се односи на срѣце као тјелесни орган': ~ љдѣр;
 ⇐ *рисек.*
- Изр.* ~ мѣна 'срѣчано обољѣње'. – Срѣчанѣ мѣну ѣмѣ, нѣје се удавала. – Ко ѣмѣ срѣчанѣ мѣну, нѣ идѣ ѣ вѣјску; ⇐ *мана* (изр.).
- стѣгнѣт[и]** стѣгнѣ свр. 1. 'притиснути, напасти, споасти (о болести, боловима и сл.)'. – Налѣдла сам се, дѣбро ме стѣгло. 2. 'притиснути, отежати дисање'. – Стѣгло ме, нѣ мерем дѣјат.
- стѣзѣње** с ⇒ *асма.* – Їмѣ стѣзѣње па тѣшко дѣшѣ.
- стѣзат[и]** стѣжѣ несвр. и уч. према *сѣегнуѣи.* – Стѣжѣ га у прѣсма, нѣ мере дѣјат.
- стѣмѣк** м 1. 'орган за варење, желудац'. – Смрѣковѣ бѣбе су дѣбре за стѣмѣк. – И тѣ свѣкѣ јѣтро на прѣзан стѣмѣк се јѣдѣ, нашѣшѣце. 2. 'дио тијѣла у коме су желудац и цријева'. – Бѣлѣ ме у стомѣку ѣмѣ дѣжѣ врѣмена; → *ѣрбу.*
- Изр.* мѣлѣ ~ ⇐ *ѣрбу* (изр.). – Бѣлѣ ме ѣ мѣлѣм стомѣку; спѣстит/спѣштен ~, стрѣнит/стрѣњен ~ ⇐ *желдац* (изр.). – Мѣчѣ м се, ѣмѣм спѣштен стѣмѣк. – Ако ѣмѣш стрѣнит стѣмѣк, нѣш прѣјест док га не нѣмјѣстѣш.
- стрѣва** ж (А стрѣву, Г мн. стрѣвѣ) 'велики страх'.
- Изр.* салѣјѣват[и]/сѣлт[и] ~ 'топлѣњем и сѣпањем олова у воду (из)врѣшити чин скидања страве са некога'. – Ђндѣ ѣзмѣ ѣлова и сѣлтѣју стрѣу.
- стрѣфт[и]** -ѣ свр. безл. 'погодити (о болести и сл.)' → *ѣрѣвѣиѣи,* *ѣрѣфѣиѣи;* ← *шлаг.*
- стрѣнт[и]** (се) стрѣнѣм (се) (трп. прид. стрѣнит/стрѣњен) свр. 'помјѣрити желудац из ѣеговог уобѣчајѣног положаја, усљѣд јаког напрѣзања (нпр. скакања или ношења терѣта)'. – Стрѣнла сам се, мѣрѣм прѣвт желѣдац; ⇐ *желдац* (изр.).
- стрѣнути** -нѣм свр. 'постати труо, распасти се усљѣд труљѣња, иструлитѣ'. – Стрѣнле с му цѣгѣре, бѣѣ је плѣћнѣ болѣснѣк.
- стѣжѣт[и]** се стѣжѣ се свр. безл. ⇒ *смѣчѣиѣи се.* – Стѣжѣло м се па сам ѣшла пѣвраћат.
- сѣблѣнтав** -а -о ⇒ *луцкасиѣ.* – Сам сѣблѣнтав чѣек је мѣгѣ урѣдт то што је ѣн урѣдѣ – нѣпѣ жѣну ни крѣву ни дѣжну.
- сѣвѣтѣња** ж 'стање онога ко је сув, мршав; мршавост'; ← *крѣиѣа.*
- сѣгреб** м 'мјѣсто гдѣ је пас разгребѣо земљѣ; у народу постоји вјѣровање да чѣвјек оболи ако стане на то мјѣсто'.

Изр. нагаз^{"т}[и], ста^{"т}[и] на (па^{"с}јй) ~ 'нагло обољети ставши на мјесто гдје је пас разгребао земљу'. – Нагазјо на па^{"с}јй сугреб и об^{"л}јо; ⇐ *нагазиши* (изр.).

с["]крв["]ца ж 'гној помијешан с крвљу'. – И онда се ста^{"в}и на онај на^{"б}ој, да то извл^{"ч}и онај гној и он^{"у} с["]крв["]цу, и та^{"к}о то пр["]ођ["]е.

с["]криваст -а -о 'помало крив'. – Не б ста["]ла с њ["]име да ми пла^{"т}и, ви^{"д}е ка^{"к}и је, им^{"а} с["]криваста уста.

с["]л["]уд -а -о ⇒ *луцкаси*. – Ил је с["]л["]уда ил се пр["]ав["]и, ништ јој не знаш.

сунч["]ан["]ца ж 'сунчани удар'. – Уватла ме сунч["]анца, д["]уго сам би["]ла на с["]нцу.

с["]рват[и] -ам свр. ⇒ *ишчашиши*. – С["]рвала сам д["]есн^{"у} р^{"у}ку, не мерем ра^{"д}т.

с["]ш["]т[и] се с["]ш["]им се несвр. према *осушиши се*. – С["]ш["]и му се р^{"у}ка. – С["]ш["]и се, у["]мриј["]еће ак та^{"к}о на["]став["]и.

с["]ш["]ца ж 'туберкулоза'. – С["]шца је би["]ла пр["]ел["]азна бо["]ла, там["]анла је св["]е р["]е["]дом; → *ишуберколоза*; ⇐ *бола* (изр.).

с["]ш["]чав -а -о 'који има сушицу, туберкулозан'. – Би["]ла је с["]ш["]чава, није д["]уго жи["]в["]ла; → *ишуберколозан*; ⇐ *ишућа* (изр.).

сф["]р["]т[и] -им свр. ⇒ *офуриши*. – Сф["]р["]јо н["]огу па му ба["]ба пр["]ав["]ла м["]елем. ~ **се** ⇒ *офуриши (се)*. – Б["]ј["]еж о^{"д}ат["]л["]е, сф["]р["]неш се.

Ѓ

с["]џера ж ⇒ *с["]џера*. – П^{"у}на гла["]ва с["]џ["]р["]е.

с["]т["]јен["]ца ж (Г мн. с["]т["]јен["]ца) 'паразит који сише крв'. – Кад се р["]ат завр["]ш["]јо, онда су ишле екипе по с["]џима, па су на["]ј["]прије сузби["]јали уш["], б^{"у}е и с["]т["]јенце.

Т

та["]бан м (Г мн. та["]ба["]на) 'доњи дио стопала'. – Од["]з["]д["]о на н["]оз, на та["]бану, м["]оже да на["]ра["]сте не["]што твр["]до.

Изр. ра["]вн["] ~ 'равна стопала'. – Ка["]ж["]е да није иш["]о у["] в^{"о}јску, им^{"о} ра["]вне та["]бане.

та["]бл["]ет табл["]ета м 'љековито средство, најчешће у облику плочице, које се гута с теч["]ношћу'. – Дон["]ес ми та["]бл["]ет за гла^{"у}; → *и["]рашак 2, и["]табл["]ета*.

та["]бл["]ета ж (Г мн. табл["]ет^{"а}) ⇒ *и["]табл["]ети*. – О^{"д}еш л["]ека["]ру, д["]б["]јеш табл["]ету. – Тр^{"о}ш["]и табл["]ете.

та["]ма["]н["]т[и] та["]ма["]н["]им несвр. 'истребљивати; уништавати'. – С["]шца је та["]ма["]нла све р["]е["]дом.

тањеж/ тањеж ж 'дио леђа испод ребара'. – Тањеж је испод рѣбар̄а. – Бòлї ме, кае, тањеж св̄а. То прїје бїло тањеж, а с̄ад се каже бубрез". – А прїје, кае, бòлї ме тањеж, а нє зн̄а шт̄а је бòлло.

та̀тула ж 'кужњак, бот. *Datura stramonium*'. – Од та̀тулє се дòбјє прољев.

тѣло с ђ. – Мл̄адеж је цр̀но та̀ко на тѣлу, пòкаже се на т"јѣлу; → *тїцјело*.

темпарату̀ра/ температу̀ра ж ⇒ *ваїра*. – Прѣтежно вѣлк̄а темпарату̀ра и нѣмòћ и нє може јѣст. – Дòбјє температу̀ру, нароч"то трбушни тїфус. – Температу̀ру смо скїдал са òблогама. – Ўље, ово једѣнє, ст̄авї се на нòвне, па ст̄авї се óнде же уфатї темпарату̀ра: на пр̄са, на стòм̄ак.

тѣпат[и] -ам несвр. 'изговарати неправилно неке гласове (*р* као *л* и сл.)'. – Тѣп̄а ко м̄алò д"јете – кае Мїлко, а не Мїрко; ⇐ *шушљешаїи*.

тѣпеша ж 'женска особа која тепа'. – Нє зн̄а ни говор̄т, тѣпеша једна.

тѣпо м 'чòвјек који тепа'. – Нєћ да се у̀дам за оног тѣпу.

т"јѣло с ⇒ *тїело*. – Кад украде нѣшто (трудница), да се пòкаже на т"јѣлу òнò, на дјетету. – Св̄акї дан по нѣколкò п̀ута мòја је м̄ама пол"јевала оно вòдòм, пошто сò изгрїз̄а т"јѣло, òнò пол"јевала.

тїфус м 'заразна цријевна болест'. – Љ̀уди су обол"јевал и умирал о тїфуса. – Тїфус је бїò смртòносн̄а бòла, кòсјò по чѣтворо-пѣтеро у кућ.

Изр. плѣгавї ~ ⇐ *їјегавац*. – Тїфус је бїò трбушни и плѣгавї; трбушни ~ 'акутна цријевна заразна болест'. – Трбушни тїфус је бїò за вр"јеме òнòга р̄ата. Па дòбјє темпарату̀ру, б̀удє у незн̄ан", бòлї св̄є, нє може јѣст, нє може пїт, нє може нїшта.

тјѣмењача ж 'перутање коже на глави новорођенчета'. – Кад д"јете м̄алò їм̄а тјѣмењачу, кад се перут̄а кòжца на гла̀ви, жєне су дòсад м̄азале прегòрелїм у̀љом.

тл̄ак м ⇒ *їриїисак*. – Мї смо у̀вјєк говор̄ли тл̄ак, прїтїсак је в̄ам к̄ашњє дòшло. – Мòре бїт вїсок, мòре бїт нїзак тл̄ак.

Изр. їм̄а ~ 'има висок крвни притисак'. – Ым̄ам тл̄ак, нє јед̄ем ј̄аку р̄ану и м̄ањє сòлїм.

тра̀ва ж (Н мн. тра̀ве) 'љековита биљка'. – Л"јечли се путем тра̀в̄а, бр̄ал љекòвитє тра̀ве и к̀увал ча̀јове.

Изр. жєнск̄а ~ ⇐ *женска їрава*; т̀учј̄а ~ ⇐ *тїучја їрава*.

тра̀ж"т[и] тра̀жї несвр. у изразу: тра̀жї м" се 'имам потребу за неком храном или пїнем'. – Тра̀жї му се вòдє. – Ым̄а в̄атру, тра̀жї се вòда да пїјє; ⇐ *їоискаїи*¹ (изр.).

тра̀т[и] т̄ар̄ем несвр. 'мучити'; → *їрїи*; ⇐ *мора*.

тр̀бòбоља ж ⇒ *срдòбоља*. – М̀учї га тр̀бòбоља, кае, нє мере д̀урат.

тр̀бу м ⇒ *сїомак* 2. – Бòлї ме тр̀бу, п̀усти ме да се м̄алò ск̀упїм.

Изр. мџлї ~ 'доњи дио стомака, трбуха'. – По дну стџмака је мџлї трбу; ← *сїомак* (изр.).

трџв"т[и] свр. безл. ⇒ *сїрефиїи*; ← *шлаг*.

трџпуша ж 'трепавица'; ← *бадља*.

трџф"т[и] свр. безл. ⇒ *сїрефиїи*.

трн"т[и] трнїм несвр. 'постајати утрнуо; обамирати (од болести, напора и сл.)'. – Трнї м рўке и кџчџ се.

трнц" м мн. 'жмарци'. – Трнци ми прџлазџ крџз рўку.

трџвање с 'болесно стање организма проузроковано дејством нечег отровног'. – Кад уједџ џс или стршљџн, пџџла, то што гџд уједџ, то мџже дџћ до трџвања. – И тџ, каже, дџбјџ трџвање стџмака, црјџвџ; → *заїшровање*.

Изр. ~ крџви ← *крв* (изр.), *сејса*.

трџш"т[и] -їм несвр. 'употребљавати (храну, пиће, лијекове)'. – Ѐмајў џтрџвнице гљїве: ко нџ знџ гљїве, нџ требџ ї трџшт. – Љџкар њџму кџжџ шта он смїје трџшт. Нџ смїџ мџсно, нџ смїџ слџтко уџпште.

трп"т[и] -їм несвр. 'подносити болове, муке; патити'. – Ужџсно бџлї, нџ мерем трпт.

трџт[и] тџрџм несвр. ⇒ *їраїи*.

трџдна прид. у ж. роду ⇒ *носећа*. – Трџбоња їмџ стџмак ко жџна трџдна.

трџдн"ца ж (Г мн. трџднїца) 'трудна жена'. – А трџдн"це дџбјў оне пџџге по лїцу.

трџдов" м мн. 'порођајни болови'. – Чїм јџ дџбла трџдове, звџл Мџру да је пџрџђџ; → *наїон*.

тубџрџн -џна м 'онај који болује од туберкулозе'. – Ѐнї који бџлујў од туберколџзџ зџвў се тубџрџн". – Чџк нџкї тубџрџн" избџцујў крџви; ← *їлућни* (изр.).

туберколџза ж ⇒ *сушица*. – Нџко велї туберколџза, а рџнїјџ се звџла сўшца.

туберколџзан -зна -зно ⇒ *сушичав*. – Бїџ је туберколџзан.

тумор м 'новостворени израштај ткива у чџвјџџем организму'. – Каже, їмџ тумор на бўбрегу. А штџ је тумор, ја нџ знџм.

тўња ж 'дуња, бџт. *Cudonia vulgaris*'; ← *їрољев*.

тўцнўт -а -џ ⇒ *луцкасї*. – Покџјнїк је бїџ мџло тўцнўт, жївјџ је од прџшњџ.

Изр. ~ ў глџву/ ў мозак 'луцкаст'. – Он је тўцнўт ў мозак па прїчџ свџшта.

тўчјџ трава ж 'биљка која се користи против прољева; бџт. *Rumex obtusifolius*'. – Тўчјџ трава се скўвџ и пїјџ се тџпал чџј за прџљев; → *шїшављика*.

Ћ

ћакнѹт -а -о ⇒ *луд*. – Онакѹ ћакнѹта, није ни чудо што се окопи́лла.

ћѹрав -а -о ⇒ *слијеѹ*. – Чѹднѹ грѹтѹ, мѹј брѹте – ћѹрав јѹ откат се рѹдјѹ.

ћѹсав -а -о 'којем не расту бркови и брада; који је без длака'. – Нѹмѹ дѹбрѹ брѹдѹ чѹ'ек, ћѹсав јѹ.

ћувѹркућа/ ћувѹркуша ж 'чуваркућа, бот. *Sempervivum tectorum*'. – Кад бѹлї ѹ^о, ѹзмѹш ћувѹркућѹ, сѹм, кѹжѹ, ѹкраст трѹбѹ и ѹцјѹдт коју кѹп ѹ уво. – ймлѹчїш коју кѹп ћувѹркушѹ ѹ жили и ѹпустїш ѹ у^о; → *цваркућа*.

ћѹркѹт м 'лијек против свраба'. – Бїѹ нѹкї ћѹркѹт, па и сѹ тїјем се мѹзал. Нѹшто као у прѹху, нѹкѹ као срѹство за л^нјѹчѹњѹ.

У

ѹбој/ ѹбѹј ѹбоја м 1. 'повреда нанесена ударцем'. – Пѹна је ѹбѹјѹ, измлѹтјѹ је ко крѹву у кѹпусу. 2. 'нагњечено мјесто на тијелу'. – Свѹ је плѹва од ѹбѹјѹ.

ѹват^т[и] -ї свр. безл. 1. ⇒ *ушинуѹшї*. – йватло га у врѹту, па га мѹсїрѹм. 2. 'спопасти, захватити (о некој болести)'; ← *ишијас, кијѹшї, санѹија, сунчѹница*.

Изр. ѹватла га прѹмаја/ ѹватјѹ га прѹпѹх 'разболио се усљѹд боравка на промаји'. – Бѹлї га глава, сїгѹрно га ѹватла прѹмаја.

ѹ^о ѹ^а и ѹвета с (Н мн. ѹш^н) ѹ. – Ал пѹсебно кад ѹш, кад ѹ^о бѹлї, то је ѹжѹсно. – йшла јѹј ѹложа ѹ у^о, врїштала је и плѹкала док нѹ изѹђе. – И онда, ѹнѹ се зѹпѹлї и гѹрї до близу ѹ^а, сѹм пѹкријѹ се ѹ^о да нѹ б ѹпржло.

ѹѹшт^т[и] ѹвоштїм свр. 'замочити у растопљен восак'; ← *фишїль*.

ѹгрїст[и] -їзем свр. 1. ⇒ *ујесїш 1*. 2. ⇒ *ујесїш 2*.

~ **се** ⇒ *ујесїш се*. – Мѹже чѹвек сѹм сѹбе да угрїзе јѹдѹћ.

ѹгрк м (Н мн. ѹгрц^н, Г мн. ѹгркѹ) 'лојни запушѹч у облику црне тачке на кожи, најчешће на лицу'. – йј ми їстисн који ѹгрк.

ѹдѹр м 'нагла, обично по живот опасна, промјена у организму, изазвана унутрашњим или спољњим узрочницима': мождѹнї ~ (нов.), срчѹнї/ срчѹнї ~ (нов.). – ймѹ је неки ѹдѹр, јѹдва ѹстѹ жїв; ⇔ *каї, шлаг*.

Изр. вѹл^нкї ~ 'мождани удар'. – Вѹлкї ѹдѹр ако дѹбјѹ, ил ѹстат жїв ил не ѹстат; ⇔ *мождани*; мѹлї ~ 'топлотни удар'. – Бѹдѹш нѹ сѹнцу и одјѹданпѹт пѹнѹш. Кѹжѹ, дѹбјѹ мѹлї ѹдѹр.

ѹдарен -а -о ⇒ *луцкастї*. – Ма он је мало удѹрен, нѹ слѹшѹј га.

Изр. ~ мѹкрѹм чѹрапѹм ѹ гла^оу/ ~ ѹ гла^оу/ ~ ѹ мозак 'луцкаст'. – йдарен јѹ мѹкрѹм чѹрапѹм ѹ гла^оу, није му се чѹдт.

удар^т[и] -йм свр. 1. безл. 'спопасти, захватити (о болести, боловима и сл.)'. – Ђдарѣ бóлов", па нѣ мере нѣкуд. – Нѣмóћ м ѡдарла ѡ кост – нѣмáм снáгѣ. – Ђдарѣ тѣфус и мрѣ се. 2. 'почети чинити нешто'. – Ђдри нѣкцијама, прáшцима. 3. 'нагло потећи'. – Ђдарла му крв нá нóс, мѣтал мòкру крпу зà врáт па прѣстаде.

ѡјест[и] ѡједѣм и ѡијѣм свр. 1. 'направити повреду зубима, рилицом и сл.'. – Кад ѡијѣ óс, ѡзмѣш зѣмљѣ мòкрѣ и пòмажѣш тудá фíно и нóжом мánѣш. – Тàкò су гóворли за гўштера ак ѡједѣ; → *угрисѣи* 1. 2. 'надражити лјутином'. – Сàсп рáкјѣ нà рану и сàчекáј да те ѡједѣ; → *угрисѣи* 2.

~ **се** 'сам себе озлиједити зубима'. – Ђијò се за јѣзик и бóлј га; → *угрисѣи се*.

ѡкòчен -а -о 1. 'укрућен, стегнут (о зглобовима, мишићима и сл.)'. – Ђкòчено м јѣ кòљено, мòрáм ић на гíбáње. 2. ⇒ *шлагиран*. – Ђкòчена му је л"јѣвá стрáна.

ѡкòч^т[и] (се) ѡкòчйм (се) свр. 1. 'стегнути, укрутити мишиће, зглобове и сл.'. – Нѣкога ѡкòчй, па нѣ мере ни преклáпат. То су рѣум". – Ђкòчло ме у лѣђма. 2. ⇒ *одузѣи се* 1. – Пáвò, ѡкòчло га, лѣжй нѣпокрѣтан. – Пòкòјнá Ђлйнка се ѡкòчла и нйје ѡстала на свòје нòге док нйје ѡмрла.

укрív^т[и] ѡкрívйм свр. 'искривити'. – Кад йдѣ, вак ѡкрívй нòге. Ђзмѣш испòд пазуѣ, па га вòдйш.

~ **се** 'искривити се, постати крив'. – Укрívйò се о тѣрета, јѣдно рáме му је нйжѣ.

ѡље с ѡ → *зејйен*.

Изр. јѣдећѣ ~ 'јестиво уље'; ← *изгорйјел*; прегòрелò/ прегòрлò ~ 'уље које је загријавано до тачке кључања'; ← *шйемењача*.

ѡмират[и] -ѣм несвр. ⇒ *мријѣи*. – Ђѡди су ѡмирал од смрѣ". – Ал нйје нйко ѡмирò ò тòга.

ѡмр^јет[и] ѡмрѣм свр. 'престати живјети, преминути'. – Чòјек здрáв бѡдѣ па се рáзболй, ѡмрѣ.

ѡњкав -а -о 'који говори кроз нос (о човјеку)'. – Нѣ мерем слўшат ѡњкавòг свјѣта, òнѣ што прйчајѡ крòз нóс.

ѡњкат[и] -áм несвр. 'говорити кроз нос, стегнутим гласом'. – Ђњкá кад прйчá, пòла га не разѡмјѣм.

ѡпатан -тна -тно 'који на руци, нози или кичми има оштећење што отежава покрете'. – Пўст га, вйдйш да је ѡпатан – òдá ко пáтка.

ѡпуст^т[и]¹ -йм свр. 'сасути, усути'. – Дòбро је ѡпуст^т кáп од ѡља ѡ у^во кад зáболй.

ѡпуст^т[и]² -йм свр. 'пустити да пропадне'. – Нѣ трѣбá зѡбе ѡпуст^т да се сáспў.

~ **се** 'запустити се, не водити рачуна о себи, свом здрављу и сл.'.
– Упустла се, није ишла лека́рма, па је сад загла́вла у бо́лнц.

ўпу́та ж 'потврда да се неко негдје јави': ~ за бо́лн^нцу, ~ за ва́дт на́лазе.
– Дђбјђ је ўпу́ту за ва́дт на́лазе.

ура́стат[и] ура́стам несвр. и уч. према *урастѝи*; ← *ноѝак*. – Пђчђ сам ура́стат, го́тово је са́ мнђм.

ўра́ст[и] ура́стем свр. 1. 'растући продријети, ући дубоко у нешто'.
– Ура́стђ му нђтак ў мђсо. 2. 'смањити се, постати нижи (о старим људима)'.
– Ура́сла сам, си́не, ђстарло се.

ўрват[и] -ам свр. ⇒ *иичаиѝи*. – У́рвала сам нђгу трчѐћ за ђвцама.

урѐћ[и] урекнѐм свр. 'бацити урок на некога, уроком проузроковати болест, несрећу и сл.'. – Ста́в црвѐнѝ крај дјѐт^нту око ру́кѐ, да га кђ не урекнѐ.

ўрок м (Н мн. ўроц^н, Г ўрђка́/ урђка́) 'поглед или чин који, по народном вјеровању, може на некога навући несрећу, болест и сл.'; ← *сановиѝи* (изр.).

урђкљив -а -о у изразу: ѝма ~ ђч^н 'има магијску моћ, може да урекне'.
– А Ту́рчин ѝмђ урђкљиве ђч, дјѐте са́м пи́снуло и ўмрђло.

усу́кат[и] усу́чѐ свр. безл. ⇒ *засукаѝи*. – Ымђ је ўдђр, свѐга га усу́кало.
– Ру́ка му је усу́ка́на.

~ **се** 1. ⇒ *засукаѝи се 1*. – Усу́кала му се уста. 2. ⇒ *засукаѝи се 2*.
– Усу́кђ се од нѐјелцѐ.

ута́њ"т[и] се ута́њѝм се свр. 'постати тањи, омршавити'. – Дђбро се ута́њла, кае, нѐ мере јѐст; ⇔ *осуѝиѝи се 2*, *уѝиљѝи се*.

утрѝн"т[и] утрѝнѐм свр. 'обузети се, прожети се трнцима'. – Сва́ сам утрѝнла, не мо́г на́ ноге.

ўтроба ж 'трбушна дупља'. – У ўтроб, у ѝзнутриц^н је јѐтра, слазѐна, желу́дац; → *изнуѝрица*.

утру́н"т[и] утру́нѝм свр. 'нанијети труње у око (или у нешто друго)'.
– Нѐ сипђ прђшну ђзгђ, утру́нѝеш ме.

~ **се** 'добити труње у око'. – Утру́нјђ се, ўпала му шпѐна⁹ ў око.

учѐп"т[и] учѐпѝм свр. ⇒ *ѝричейѝи*. – Па́з ѝѐ стајѐш, учѐпјђ с ме.

ўш ж (Н мн. ўш^н, Г ўш^нјў) 'ваш'; ← *зауѝиѝи се*, *ѐѝѝјеница*, *шуга*.

уѝиљ"т[и] се уѝиљѝм се свр. 'много омршавити'. – Сва́ се уѝиљла, нѐ мере је чо́ѐк препђзнат; ⇔ *осуѝиѝи се 2*, *уѝањѝи се*.

ўѝин"т[и] -ѐм свр. 'уганути се, извити се, прикљештити (о пршљѐну)'.
– Уѝинѐ кад ўвати у леђма; → *уваѝиѝи 1*, *уѝиѝакнуѝи*, *уѝиѝаѝи*, *уѝиѝинуѝи*.

⁹ Шпѐна ж 'ситан дјелић метала који се одлони, одвоји приликом варења или неке друге обраде метала'.

~ **се** 'постати ушинут'; → *ушӣтакнӯти се, ушӣтаћи се, ушћинӯти се*; ← *бриљен*.

уштакнут[и] уштакнѐм свр. ⇒ *ушинӯти*. – Уштакло ме, нѐ мерем мр̄днт вратом.

~ **се** ⇒ *ушинӯти се*. – Ак се уштакнѐш, кѓ ће те двѓрт?

уштаћ[и] уштакнѐм свр. ⇒ *ушинӯти*.

~ **се** ⇒ *ушинӯти се*. – Нѐмѓј то сѓм дѓзат, мѓгѓ б се уштаћ.

уштѓн'т[и] уштѓнѐм свр. 'ухватити и пригњечити кожу'. – Уштѓнѓ ме зѓ рѓку; → *ушћӣишћӣти, ушћинӯти, ушћӣишћӣти*.

~ **се** 'самог себе ухватити за кожу и пригњечити је'. – Не рѓд тѓ, уштѓнћеш се тѓкѓ; → *ушћӣишћӣти се, ушћинӯти се, ушћӣишћӣти се*.

уштѓп"т[и] уштѓпѓм свр. ⇒ *ушћинӯти*. – Уштѓпјѓ ме за лице.

~ **се** ⇒ *ушћинӯти се*. – Пѓз да се не ушћѓпѓш!

ушћѓн'т[и] ушћѓнѐм свр. ⇒ *ушћинӯти*. – Помѓдрела м рѓка кѓлкѓ ме ушћѓнѓ.

~ **се** ⇒ *ушћинӯти се*.

ушћѓн'т[и] -ѐм свр. ⇒ *ушинӯти*. – Ушћѓнло ме у лѐђма, нѐ мерем никуд.

~ **се** ⇒ *ушинӯти се*.

ушћѓп"т[и] ушћѓпѓм свр. ⇒ *ушћинӯти*. – Јѓко ме ушћѓпјѓ, бѓлѓ ме обрѓз.

~ **се** ⇒ *ушћинӯти се*.

Ф

фѓлѓнка ж 'какав тјелесни или органски недостатак'. – Ймѓ дјѐте рѓђено с нѐкѓм фѓлѓнкѓм; → *мана*.

фѓличан -чна -чно 'који има какву ману'.

Изр. ~ у ѓч"ма 'има очну ману'. – Бѓѓ фѓличан у ѓч"ма, бѓѓ ѓрѓвчаст, па је вршјѓ оперѓц"је и сѓд јѓ дѓбар; ~ у ногу/ у рѓку 'има некакву ману на нози или руци'. – Фѓличан је у рѓку, нѐ мере рѓдт рѓкѓм.

фѓмели'ѓрно прил. 'наслѓдно'. – Жѓтца се мѓр изл"јѓчт, а туберколѓза нѐ море – то је фѓмели'ѓрно.

фѓтиљ -иља м 'платно које се намота на вретено и тако увошти; а користи се за извлачење смоле из ува'. – Прѓвл фѓтиље од вѓска и од плѓтна. Намѓтѓ се на вретѓно, па се ѓнѓ стѓви у у"ѓ. Направѓ се шиљѓто како мѓже у у"ѓ, ал прѓвѓ се у"ѓшти оно плѓтно са вѓском чѓстијѓм. – И онда зѓпѓлѓ се фѓтиљ и извѓче ону смѓлу ѓз у"ѓа.

флѓка ж (Г мн. флѓкѓ) ⇒ *ѓжиљѓк*. – ѓстала флѓка да је тѓ мицна бѓла.

Фрфљаг[и] -ām несвр. ⇒ *шушљеџаџи*. – Фрфља кад прича, ништ га не мереш разумт.

Ц

цаклина ж 'сјајна маса којом је обложена круница зуба'. – И њсперџ добро вџдџм, каже, ако перџш с чџткџм, онда џдџ она цаклина са зџба, онај сјај.

цваркућа ж ⇒ *ћуваркућа*. – Кажџ да је добро исцјџдт из цваркућџ онај сџк, џпустџт кап џ џ^{во}.

цџјџв ж (Г мн. цџјџвџ) ⇒ *жњаџџара*. – Цџјџви су т дџжџ нег џ мене.

цџјџдџт[и] цџјџдџм несвр. 'истискати'; ← *чџша* (изр.).

цџјџпат[и] цџјџпџ несвр. 'јако бољети (о костима, ногама и рукама)'. – Цџџпџ м нџге и кџстџ.

цџјџвџрда ж аугм. од *цијџв*. – џ Три сџла нџмџ вџћџ цџјџвџрдџ.

црвен -џна -џно (одр. црвени) у изразу: црвени вџџтар ← *вџџџар* (изр.).

црџво/ црџјџво с 'дио органа за варење у чџвџјџџем тијџлу'. – Ако б се дџбљџ тџм, нџ дџ Бџг, џбџ, онда прџбџде црџво и џзџџџ она прџрџџџенџ рџна, џнџ невџљџло. – Ал сџмо црџва мџгџ џзџџ на стомџку џе се гџд расџјџџе. Ако б се џбџ и рџсџџџ, црџјџва џдошџ.

Изр. слџјџпџ ~ 'дио дебџлог цријџва са црвуљком'. – Опџрисџ је слџјџпџ црџјџво. – Ал дџктор пџзџ и сџм џзмџ џнџј дџџ који је обџлџјџ, слџјџпџ црџво, и то се џзџадџ. – Кад би пџкџло слџјџпџ црџво, дџктор мџрајџ да вџдџ црџва и да перџ нџчџм. – Слџјџпџ црџјџво је с дџснџ стрџну.

црн црџа црџно у изразу: ~ кџшалџ ← *кашалџ* (изр.).

Ч

чај м (Г мн. чајџвџ) џ. – Па тије чајџвџ пџјџш ил мџћџш грџло.

чвџкнџт -а -џ ⇒ *луцкастџ*. – Она је мџло чвџкнџта, не џзмџ јџј зџ зло што гџлџмџ.

Изр. ~ џ глџву/ џ мозак 'луцкаст'. – Онџкџ чвџкнџт џ глџ^у, није ни чудо што је подлџтџџ пџт кола.

чвџкнџт -а -џ ⇒ *луцкастџ*. – ѐн је мало чвџкнџт, ал није џпџсан.

Изр. ~ џ глџ^у/ џ мозак 'луцкаст'.

чџша ж ⇒ *свраб*.

Изр. бџт[и] дџсџдан ко ~ 'бити вџома досџдан'. – Дџсџдан је ко чџша, ниџкаџ не зџклџпџ; вџденџ ~; сџвџ ~ 'заразне кожне болџсти, праћџне великим сврабом'. – Бџла је вџденџ чџша, па цџјџдџт мџш оне бџпџе. А бџла је сџвџ чџша.

чи́ба ж ⇒ *чибуљика*. – Изашла м нека чи́ба на ли́цу.

чи́бав/ чи́баст -а -о 'који је пун чибуљица'. – Ли́це му је чи́баво.
– Ви́сок, чи́баст, мр́шав, испи́јен у ли́цу.

чи́б"ца ж дем од *чиба*. – Има́м чи́б"цу на́вр је́зика: не́ко је на́лагō не́што на́ ме.

чибу́љ"ка/ чибу́љ"ца ж 'бубуљица, оспица на кожи'; → *чиба*; ⇔ *боба*, *гнојаница*; ← *йойейи се*, *шарлах*.

чи́р чи́ра м (Г мн. чи́рѣвā). – Скѡ́чи чи́р, ѡгноји́ се, а кад се провāли́, и́сцүри́ гно́ј. – И́спечѣ се, ўзмѣ се лўка црвенѡга и ста́ви се ка́јмака, па се то и́спечѣ и при́вијѣ се на чи́р. – На по́јасу има́ла чи́р. – Не́ки су ста́вљал и сла́нне. И́сјече леспирцу¹⁰ па ста́ви на чи́р.

чи́тат[и] -ам несвр. у изразу: ~ вѡде ⇐ *вода* (изр.).

чу́ват[и] се чу́вам се несвр. 'водити рачуна о здрављу'. – Не́ бѡј се, не́ће та́ ле́ђа подба́цт. Чу́ва се ѡна.

Изр. ~ ра́нѡм ⇐ *рана* (изр.).

чу́пат[и] -ам несвр. 1. ⇒ *вади́и*. – Ако за́болѣ зу́б, мо́рамо и́ћ чу́пат, ва́дт. 2. безл. 'задавати на махове болове у организму'; ← *жигайи*.

Ц

ци́гѣра ж (Г мн. ци́гѣрā) 'цигерица'. – Су́шца је кад чо́вјек ѡболѣ од ци́гѣрā.

Изр. б"јѣла̄ ~ ⇐ *йлућа*. – Обѡ́лле су му б"јѣлѣ ци́гѣре, има́ су́шцу; б"јѣл ко б"јѣла̄ ~ 'за чо́вјека који има нездраво блиједу боју лица'; црнā ~ ⇐ *јейра*. – Б"јѣлѣ ци́гѣре су ва́м го́ре. Дѡ́ле су црнѣ ци́гѣре.

Ш

ша́рлах м 'заразна, најчешће дјечја болест'. – Кад има́ ша́рлах, д"јѣте се иза́спā по́ тјѣлу, и́ша́рā се. – Ми́ћо је имѡ ша́рлах. То и́за́ћѣ, и́зи́ћү по тјѣлу као не́кѣ чибу́љке, чибу́љце. То ве́ћинѡм, прѣтежно бѡ́дѣ у дјѣцѣ.

ша́шијаст -а -о у изразу: ~ у ѡч"ма ⇒ *врљав*; ⇐ *око* (изр.).

ше́пав -а -о ⇒ *багав*. – А ѡн ка́жѣ не́му: „Је ли ве́дро, кри́вā бе́дро?“ За́тѡ што је знаѡ да је он ше́пав.

ше́пат[и] -ам несвр. 'храмати'. – И́дѣ чо́јек, ше́пā. Ка'ѣ, ѣво ше́поње, а не ве́ли и́меном ко́ је; → *егайи*, *ерайи*, *рамайи*, *рамљайи*.

ше́по/ ше́поња м 'човјек који шепа, храма'. – Онај ше́по му ўкрѡ дјѣвѡјку; ← *шейайи*.

ше́ћер м 'шећерна болест'. – Има́ ше́ћер, не́ смјѣ тро́шт сла́тко.

¹⁰ Леспир"ца ж 'танак, прозиран комадић, кришчица нечега'.

шећераш -аша м 'болесник од шећерне болести'. – Чојек који има шећер, кажу шећераш.

шипак шипка м ⇒ *шипиња*. – Кувō чāj од шипакā кад га бōлло грло.

шипиња ж 'дивља ружа и њен плод'; бот. *Rosa canina*. – Кроз шипињу, штабљику од шипка, расјекӯ ножом по средин да се не распадне и кроз то се прѹмеће мālō д"јете и нешто се одбрајā и никад се више није поврātла задува; → *шипак*.

шклѹбук м 'плик'. – Чојек мѹре изгѹрет. Скѹче шклѹбуков. Шклѹбукове некѹ лѹкарѹ, ако су велкѹ, пѹтрајѹ, пѹмажѹ и зав"јѹ; → *мијур*, *ѹијур*.

шкѹра ж 'бора'. – Има шкѹре по лицу, пѹшкорала се.

шлāг м 'удар који изазива парализованост дијелова тијела'. – Стрѹфјѹ га, каје, шлāг, па ѹмрѹ. Пāвѹ, ѹкѹчло га, каже, шлāг га трѹвјѹ; ⇔ *каѹ*, *удар*.

шлāгирāн -а -о 'парализован'. – Шлāгирāна је, лѹжѹ тākѹ већ јѹвту данā; → *одузѹѹ*, *укочен 2*.

шлагират[и] (се) шлāгирāм (се) свр. ⇒ *одузѹѹ се 1*. – Шлагирало га, ѹдузѹла му се цјѹлā дѹсна страна. – Шлагирѹ се, не мере макѹт л"јѹвѹм странѹм.

шлāјм м 'слуз, слузав испљувак'. – Пѹчѹла је искашлāват шлāјм, па јѹј је лākшѹ; → *ѹљувача 2*.

шлāка ж 1. 'штап'. – ѹслањāм се на шлāку кад ѹдāм. 2. 'штака'. – Не мере ѹћ, него ѹдѹ ѹ шлāкама.

шпāњурка ж 'врста јаког грипа, шпански грип'. – Бѹла бѹлѹст некā – шпāњурка. Умирал по двѹје-трѹје ѹ кућ.

шпāтан -тна -тно 'ситан, нејачак, слабуњав'. – Шпāтно д"јете, велѹ, сирѹтња, шпāтно је, слāба рāна. Не расте, не развѹјā се бāш.

штабљика ж (Г мн. штабљикā) 'стабљика'; ← *куница*, *шипиња*.

штāвљика ж ⇒ *ѹучја ѹрава*. – За прѹлев је дѹбра штāвљика, кѹват чāj.

шѹга ж 'заразна кожна болест коју изазива паразит шугарац'. – Шѹгѹ је бѹло, ал шѹга је дѹлазла на живѹтњу. Неимāштина. йш"јѹ, бѹвā, ѹтјѹнѹцā. И онда ѹшугāмо се.

шѹгав -а -о 1. 'који болује од шуге'. – Бјѹжѹ ѹд ѹѹ ко да је шѹгава. 2. фиг. пеј. 'јадан, безвриједан'. – Шѹго јѹдан шѹгавѹ, тѹ ћеш ми причат штā да рāдѹм!

шѹгеша ж 1. 'шугава женска особа'. – Прѹшла нā ме шѹга с оне шѹгешѹ. 2. фиг. пеј. 'биједница; невалјалица'. – Тѹ ш мѹн сѹлт пāмѹт, шѹгешѹ јѹдна!

шѹгеш"ца ж дем. од *шугеша*.

шѹго/ шѹгоња м 1. 'онај који има шугу'. – Не прилаз оном шѹг"у, да се не разболѹш. 2. фиг. пеј. 'биједник; рћав чѹвјек'; ← *шугав 2*.

шўгоњ"ца м дем. од *шугоња*.

шўпаль 'који има отвор, рупу': ~ зўб; ← *йрошуйльиши се*.

шушљѣтат[и] шўшљѣћем несвр. 'изговарати неправилно зубне сугла=
снике, шушкати'. – Шушљѣћē – не изгòвāрā дòбро, тѣпā; → *фрфљайи*; ↔
шейайи.

3. Текстови

Од тѣла йсањскога шта је најпрѣчē? Кòжа. Кòжа, ўпāмтите да је најпрѣчā. Бāш тò је у вѣзи тòга смйјеш ли чѣшат, ил òвò, ил òнò. Òтворйш кòжу – кòжа је зāштитник твòга чйтавòга тѣла и ако га òтворйш, било нòктима, било нòжом, било чйме, тўј мòре свāкā бòла, да се ò тòга ўгинē. А док је чйтава кòжа, йпāк нѣће. Без срца жйвт се нē море, без мòзга се жйвт нē море, ал кòжа је, то је прекривāч свѣгā.

Сврāб, лйшајеви. Шўгē је бйло, ал шўга је дòлазла на живòтњу. То бйло уз òнāј рāт. Неимāштина. Ўш"јў, бўвā, стјѣнйцā. И òндā òшугāмо се. Па чѣша звāнā. Бйла је вòденā чѣша, па ц"јѣдт мòш оне бòпще. А бйла је сўвā чѣша.

Док је бйло рāта, нйје се ймало чйм ни л"јѣчт. Кад се рāт заврщйò, онда су йшле екйпе по сѣлима, па су најприје сузбйјал" ўш", бў"е, стјѣнце. Зāпра"о, бў"е нйсу ўништене. Бў"е су òстале код мāчāкā и код пāsā.

Бйла је мāст нѣкā, дāвал су, па се мāзал са мāсти. Бйò нѣкй ћуркут. Па и сā тйјем се мāзал. Нѣшто као у прāху, нѣкò као срѣство за л"јѣчѣње. Прѣтежно су дāал мāсти нѣкē и прāшке.

(Пантелија Савић, 1921, без школе)

Прѣтежно у стāрости чòвек обнѣвидй. Ево мѣне већ бòлѣ òч", нāроч"то кад врућина јāка, и знòј ми смѣтā. Прѣтежно у старòст". А ймајў нѣкй, осл"јѣпē и ў млāдē дāне, йзгубē вйд òчњй. То се зòвѣ сљѣпло òч"јў.

Ймā нѣко, на јѣдно òко мало шкйльй. Ёрòвчаст у òч"ма, нѣпāрне òч". Мāло ёрòвчаст, као, на прймер, тај Рāдовāн Нāдйн. Он је мāло ёрòвчаст у òчма. Кад глѣдй ў тебе, а рѣкò б да глѣдй тāм нѣђе нā стрāну. То се зòвѣ ёрòвчаст ил шāшијаст у òчма. Мйле Богдāнòв йсто бйò шāшијаст у òч"ма, па је опѣрисò. Бйò фāличан у òч"ма, бйò ёрòвчаст, па је врщйò оперāц"је и сād јē дòбар.

Брāдавце су л"јѣчли код лѣкārā, а кāжў да мòже се и òсјећ па нāмазат са јѣсѣнцом. Осјѣче нѣкйјем òштријем прѣдметом, нòжом нѣкйјем ил жилѣтом. Нāјлāкшē жилѣтом, жилѣт је нāјòштријй. А нѣкй су, јòпē, л"јѣчли са трāvòм. Зòвѣ се рòсопād. Ймā жўт сòк, жўт, па мāзал с тйјем.

Љўди су обол"јѣвал и ўмирал од тйфуса. Дòбјē температўру, нāроч"то трбушнй тйфус. То мāло кò да је пребол"јѣвò. А јòпē нѣкй, тај дрўгй тйфус,

могли су се изл^нјечт, ал у бoлнцу ко ђдe на вр^нјеме. Трбушни тифус је бй̄о за вр^нјеме ђнoга рата. Па дoбјe темпaтyру, бyдe у незнaн^н, бoлй свe, нe може јeст, нe може пй̄т, нe може нй̄шта. Јa, срeћoм, нисам ймала, ал мнoгй су ймал. Прeтежно вeлкa темпaтyра и нeмoћ, и нe може јeст, и тaкo га прeкинe.

То је прeтежно пoвeзaно: и гла^ндoбoља, и yш кад бoлe, и зyб^н, и тo свe пpиблйжно. Ал пoсeбно кад yш, кад y^нo бoлй, то је yжaсно. Мeнe су бoдлe кад сам бйла дјeтe. Па бoлов, нe може се тpпт. Нйје бйло баш тaкo нй тйје лeкaрa, нeгo пpавл фитйлe од вoска и од плaтна. Намoтa се на вретeно, па се ђнo стaвй y y^нo. Нaпpавй се шилaтo кaкo мoжe y y^нo, ал пpвo се y^нoштй oнo плaтно са вoском чйстйјeм. И oндa ђнo се зaпaлй и гoрй до блйзу y^нa, сaм пoкpйјe се y^нo да нe б oпpжлo. И oндa извyчe oнo из y^нa, извyчe кaкo смoлу. Смoлa бyдe и свe бyдe нa oнoмe плaтнy, извyчe се. Тaкo да је o тoгa спaшaвaтo. Й сaдa мнoгe жeнe, то y нaс бйло вoска, па с тpажлe и пpавлe. Вйдa пoкoјнoг Вaскpсјe то знa пpавт. Moјa мaт йстo пpавлa мeн кад сам бйла дјeтe. Мeнe бoллo, па кaкй зaспaт, нйкaдa, нй дaњ^y нй нoћ^y нe мeш зaспaт. Чyпa, жйгa. Йстo кo и зyб кад бoлй.

Кaжy да је дoбрo исцјeдт из цвaркућe oнaј сoк, yпyст^т кaп y y^нo. Истo кaжy да је то дoбрo, сaм кaжy да трeбa yкpаст, да је кoрйснйјe.

Зaушнaц^н – стaвљaл ђблoгe од рaкйјe. Стaвљaл су чaк и од oвaцa, од вyнe нeoпpанe. Oшйшa се од oвцe и стaвй се ђкoлo. Стaвй се кaкo ђблoгa oкo зaушнaкa кад зaбoлe.

(Љубица Савић, 1921, два разреда школе)

Бйло и жyтцe. Па йдy лeкaрy, па кo ймa дyкaт, стaвй y вoдy и кyпa се у вoд^н, yзмe oнy вoдy па кyпa се двa-тpи пyгa, па вeлй, пpестaлa је жyтцa. Oдy лeкaрy йстo. Нeштo дoбјy од лeкaрa, нeштo o тe вoдe и йзл^нјeчй се. Жyтцa се мoр йзл^нјeчт, a тyбepкoлoзa нe мoрe – то је фaмeлйaрнo.

Кад yйјe oс, yзмeш зeмљe мoкрe и пoмaжeш тyдa фйнo и нoжoм мaнeш. Нeћe oтeћ, a ак oтeчe – oтeчe.

Љyдй су yмйрaл од смpт^н.

Пpйјe, зa oнoгa рaтa, тифус бй̄o. И дoбјe се тифус и мpе се. Кyд гoд пoћeш, лeшoвa ймa кoлк oћeш. Љyд бйл кo кpмц. Yзмe гa вaтpа и нe знa, бoлyјe и нe знa. Нит кoгa вйдй, нит кoгa знa, нит штa знa бeсeдт. A нйје тo сaмo јeднo y кyћ, нeг пo двaнeстepo бyдe. Yдapй тифус и aјдe, сaмo лeз. Нит кo кoгa слyжй, нйшт, мpе се, и бйло је тoгa кoлк oћeш.

Кaзaмaк. Йзaњy цpвeнe бoбe кад д^нјeтe ймa кaзaмaк. A д^нјeтe свaкo трeбa да ймa тo, кaжy. Тaкo вeлe и тo се нe смјe кyпaт и квaст. Ймa вaтpу, тpaжй се вoдa да пйјe.

Нёкога ймā зўбā, па је мāло тām-вāм. Кад је вāдјō, није й дōбро пōвадло и један мймо дрўгй. Нёћ° да вāдй зўба, а оно подрāсте, кае, зўбоња... Д"јете, лйлā се зўб, а оно нё дā йзвaдт, а оно подрāсте.

Стрёфјō га, каје, шлāг, па ўмрō. Ўмрō. Пāвō, ўкōчло га, каже, шлāг га трёвјō, засўкало га. Лёжй нёпокрётан, гōднама пāтй се, нё мере, мōре нёшто да пōйјё, ал нё може рўкама сво'йјем, нё мере нйшт.

Кōшћенā бōлест – кйчма, рёум. Од рёума нйко није ўмрō, него се сāмо крпй и л"јечй. Ўдри нёкцијама, прāшцима.

Бōлё нōге, кōст", рўке. Шкрйпё кад прёклāпāш. Нёкога ўкōчй, па нё мере ни преклāпат. Тō су рёум". Бōлов су тёшк" од рёума. Жйгā, бōлй, йћ нё мереш, ўкōчй те, отечё кōљено, отечё глёжањ, рўка, врāt, кйчма. Прбāдā, ал јāко прбāдā. Тёшко се днōм кōга прбāдā.

Ако је на нōз, на тāбану, кае, нāбōј. Огно'й се, скōчй, бўдё, и то док се не прōвāлй, то дтјечё, бōлй и мўчйш се. А кад на рўц скōчй, огнојй се – то је чйр. Кад се прōвāлй, йсцўрй гнōј и ово се смāкнё и нёмā. Останё флёка, млāдёж, да је то чйр бйō, да је бйла нека чйба, бйло штā. А оно скōчй ко тўчјё јāје, рāсте и гōрй, врўћо, црвёнй се.

Нāбōј бўдё на тāбану, и стāрй лўд вёлё, од босōтнё. Бōс сoм па, каје, нāбјō нāбōј. И огно'й се исто као чйр и прōвāлй се и прōћё. Стāрё жёне су знāле зā тāј нāбōј: рас"јёкў глāвцу црвёнōга лўка пōпола, па, како се лўк лйстā, свāкй онај лйст се лйстā, ўзмё, насрёд онога лйста стāвй мāло слātкōга кāјмака и нā ватру, да се тō мāло зāпечё. И онда се стāвй нā онāј нāбōј, да то йзвлāчй онај гнōј й онў сўкрв"цу, и тākō то прōћё.

На прймер, на нōз, на стōпалу, одōздō кад се нāћё тврдо неко ткйво, кāжё да је тō бāјат. Мōре бйт ко шёнцё зрно, а мōре бйт чāк и ко кўруз и ко лёшнйк. Кад је онāкō обāјатйто, тврдо унўтра, и то кāжў да ўжāсно бōлй. Нё знāм то кāко је л"јечйто.

Мōј је пōкōјнй ћāћа слōмјō рўку; изнад шāкё му пўкла рўка, гōре скрōз. Пāо и прёбјō. И дōшō један пōкōјнй Мйтар Јёкћ, који је тō намјёштō. Двā су чōвјека држāла мōга оца пōкōјнōга, а Мйтар јё намјёштō полāко пйпajўћ, све пйпajўћ прёстима. Он је знāо тākō у прёстима, полāко кад пйпā, ћё који дйō прйпадā. И тō је намјестй'б. Онда је ўзеō двйје дāшчице, дтесō и стāвјō око рўкё. И ўзō од лāна, оно влāкно лāненō, пōвјесмо, и пōквасјō са вōдōм, и пōсуō са сōли, и то фйно зāмотō око рўкё и око оније дāшчйцā. Свāкй дāн по нёколкō пўтā мōја је мāма пол"јёвала оно вōдōм, пошто сō йзгрйзā т"јёло, днō пол"јёвала. И он је тākō држō трй-чётри дāна. И онда дōшō и то дōвјō. И дрўгй дпё дйō тако стāвјō на йстё дāшчице, ал промјёнō оно влāкно й онў сō и стāвјō пōновō. И кāжё: „Дōбро је, бйће дōбро.“ Нйје држō, мōжда, јōш ни пё-шест дāнā, дōвјō и рўка је бйла прерāсла ко кад нйкад нйје нй пукла. Он

је све радјо ђпѣт пѡслове своје које је радјо и прије, кад је била здрав-здрава рука. И никад није имѡ пѡследица.

Пѡкѡјна кума Лазарка је знала кад змија уједѣ чѡвјека, ѡнда се, каже, брже-боље ўзмѣ неквѣ шпѡгѣ ил некѣ пѡјас па се прѣвѣже т"јѣло ѡзнад, да не идѣ према срцу и гѡре у т"јѣло даље, она пѡганѡ крв, и тѡ се добро стѣгне. Онда ѡна ўзмѣ ѡглу на вагру, па нанесѣ на врѹћу вагру ону ѡглу, да се добро ўгријѣ, па онда ўзмѣ онѡм ѡглом па све онѡ т"јѣло ѡзбоцка, ѡзбоцка куд је уједено, и ону крв свѹ истѣскујѣ, истѣскујѣ и нешто ѡдбраја. И тако чѡвјек ѡздравѣ, не будѣ му ништа. А тако ѡсто и за стѡку, за ѡвцу, за краву, за свѣ. Ђсто је тако ѡцкала онѡ мјѣсто и ону крв истѣскала, истѣскала и прѣболи и ништа не будѣ, не крепа ѡд ујѣда змије.

Кад уједѣ пѡшче, ѡнда су жѣне фѣно пѣкле гра. Ако је, каже, шѡренѡ пѡшче, траже шѡренѡ зрно гра. И настојѣ да будѣ бѡја пѡшчета, црнѡ пѡшче – црнѡ зрно. Значи, по бѡј" пѡшчета. И распѡлови зрно и мѣтне на шпѡрет и пѣчѣ. И све рѣда, рѣда скрѡз као ѡблогу, да онај сѡв дѡ пѡкријѣ куд је пѡшче ујело. Ал ўзмѣ ракијѣ па то ѡсперѣ. Ђсперѣ прѡвѡ ону рѡну и онѡ же с зѹб нагѹкли и онда ѡзгѡ прѣв"јѣ тѡ. Онѡ зрње пѡрѣда и онда свѣже лѡненѡм крпѡм и нақвасѣ ракијѡм, да то ѡзвлѡчи онај бѡл и онај ѡтѡк, да рак"ја ѡзвлѡчи. Е тѡ су радле жѣне.

Тѡко су гѡвѡрили за гѹштера ак уједѣ. Каже, не мере ништа помѡћ, да је ѡтрѡвнијѣ ѡд змије. И онда, каже, трѣба прѣбрѡјт вар"ѡак прѡвѣ, а прѡва је сѣтна, то сѡмо што се мѡло вѣдѣ. Сјѣме сѣтнијѡ него зрно шѣнцѣ учѣтворѡ кад б га распѡлѡвѡ, шѣнцу. Тѡјшнѡ је сѣтна прѡва. Каже, трѣба прѣбрѡјат пѹн вар"ѡак прѡвѣ да б ѡздравѡ. Тѡлкѡ је то тѣшко, бѡлно. Ал није нико ўмирѡ ѡ тѡга.

Прали су старѣ ѡуди зѹбе, тѹцал ўглѣн. Тѹцал ўглѣн на прах, штѡ сѣтнијѣ и онда ўмѡчи прѣст у онај прах и по зѹбма. И ѡсперѣ добро вѡдѡм, каже, ако пѣрѣш с чѣткѡм, онда ѡдѣ она цақлина са зѹба, онај сјај, и пѹно прѣје се зѹб пѡједѹ. Будѹ онда шупл". А ѡвакѡ као мѡгѹ дѹже бит... Ђглѣн ѡд лѣпѣ, ѡд бѹквѣ, сам ѡд раста нѣс ѡл.

Некѣ су жѣне кѹвале ѡвтику. Гѡре ѡвтика ѡма пѡ себ као некѣ бѡпце, као смрѣковѣ бѡпце. И ѡне тѡ ўберѹ накѡ и ѡвтику и ѡне бѡпце и свѣ и жѣље ѡд кѡпрѣва и скѹвајѹ у лѡнцу. Онда стѡвѣ у некѹ вѣћѹ пѡсуду, као у каду, ал онда није бѣло кадѣ, вѣћ так у некѹ кацу, и наспѹ вѡдѣ мѡлакѣ и тѹ се кѣселѣ. Каже: „Бањамо се.“ И пѡсолѣ ту вѡду јѡш. И тѡ је као ѡкѡвитѡ: ѡвтика, кѡпрѣва, сѡ, и у тѡме се кѣселле за рѣум.

Дѡсад су старѣ жѣне знале л"јѣк за плућа. Каже, ѡма на плућама, ѡдл"јѡ. Ђзмѹ ѡјску ѡд јајѣта и добро ѡперѹ. Ђзнѹтра се мѡже ѡзвѡдт ѡна кѡжца, да се ѡзвѡдѣ б"јѣла, бацѣ. Она се ѡјска добро ѡсуши. Самѣлѣ се на мѣн ѡт

кавѣ и ѓндѣ се то љзмѣ мѣда, ма̀ло се ста̀ви оне љљскѣ, једна кашчица ма̀ла, а једна мало ве́ћа мѣда. Ѐзм^н јѣша и то сва̀ко јљтро на прѣзан ста̀мак се јѣдѣ. И ка̀жѣ, ѓздравјѣ чѣјек, ко да ни́кад ни́је по̀стојала бѣлѣст плу̀ћна, на плу̀ћама, зва̀на су̀шца.

Кад ѣма̀ш бра̀дав^нце, онда ѣдѣш пу̀том и на̀ђѣш, прѣшѣ не́чји кѣњ, ѣспала зе́мља из по̀тковѣ. Ѐзм^н ону зе́мљу и оно што је до зе́мље ѓкрѣну̀то на́маж по ру̀кама, ку су бра̀дав^нце, но́гама, ни́је бѣтно, и спу̀ст ѓнде ѣе и бѣло. Не́мој се ѓбзира́т и спа̀ну бра̀дав^нце. Ја́ сам то ра̀дла, мен су спа̀ле, ал ја не́ зна́м да́ л је ѓ то́га.

А јѣш је не́ко знаѣ ма̀зат – на̀ђѣ на ба̀леги кра̀вјѣј, на̀ђѣ оно ро̀са по но̀ш што па̀нѣ. Она во̀да бу̀дѣ на ба̀лег^н и ону во̀ду и на́мазат и, ка̀же, ѓ то́га да ѓѣ спа̀ст. Ко́ ѣе знаѣ. На́род је ста̀ри вјѣровѣ у сва̀шта.

Кат су љу̀д ѣмал гу̀јавце, бѣли и ста̀мак па, ка̀же, ѣма́ гу̀јавце у сто́маку. Ѓндѣ се љзмѣ бјѣло́га лу́ка не́колко че́шљѣва, сту̀ца се и са мл^нјѣком, фи́лца́н-два мл^нјѣка и па̀р че́шљѣва лу́ка и то се на прѣзан ста̀мак јљутру по̀једѣ. И ка̀жѣ, ѣзба̀цѣ се гу̀јавце. Вели, не́ѣ, све једна за́ дру́гом ѣзлази́.

Прѣпа̀ст, кат се д^нјѣте прѣпанѣ ма̀ло не́кога. Онда, ка̀же, тре́ба ишчу̀пат дла̀ку ко̀сѣ ил, ак се прѣпанѣ ко̀кош, и пе́рку, па д^нјѣте ока̀дт и, ка̀же, та прѣпа̀ст онда ѣзи́ђѣ. Онда се не бо́ји, спа̀ва фи́но.

Још су ста̀ре же́не вјѣровале да ѣма́ нека вјѣштица што по̀сѣ д^нјѣте ма̀ло. На́расту́ сѣсце, бу̀ду го́леме. Бо́ли, ка̀же, бу̀ду тврѣде. Бо́лѣ, д^нјѣте пи́шти. Не да́ се ни оку́пат ни прѣвт. Онда су ста̀ре же́не, на́чну зу́бма че́шаљ лу́ка, ал сам зу́бма на́чѣт че́шаљ лу́ка и ѓно́ по́мазат, ка̀же, вјѣштица бјѣжи ѓ то́га и не́ѣ по̀сат дјѣт^нга. Онда то прѣђѣ. Та̀рѣ, ка̀ѣ, дјѣте мо̀ра, та̀рѣ га вјѣштица, па не́ може но́ћу спа̀ват.

А Жѣвко Га́јђ сви́ро. Ено га ѣ сад сви́ра, штоно ре́кло, љ грѣбљу. Бѣѣ го̀днама бѣлѣстан, ал чѣјек се па̀зјѣ ра́ном, и л^нјѣчјѣ се, и љека́рма, и што́шта.

Ко́штира́ се, фи́но се ѓблѣчи́, фи́но ве́сеѣ, сви́ра на хармо́нику, ѓдма́ра се, у весе́љу је љвѣк. Ѐ та́ј чѣвек мо̀ре жи́вт, да не́ зна́м ка̀кву бѣлѣст ѣма́, на́јви́ше. Ба́ш га бри́га.

Дѣгнѣш те́шко не́што па се, кае, љшинѣ. Те́шко, љшинла с, па дру́ги, тре́ћи брѣшљѣн, па се ги́ба. Мо̀раш ѣѣ љ ба́њу. Ал не́ мере сва̀к љ ба́њу. Ако љека́р прѣпи́ше вру́ћу ба́њу, он мо̀ра ѣѣ у вру́ћу. Ако прѣпи́ше љ ледену, не см^нјѣ у вру́ћу. Ако ш ѣѣ у јѣдну и љ дру́гу ба́њу, онда те скѣчи́ све́га. Не смјѣш ѣѣ, ба́ња је ѓпа́сна. Ѓпѣ мо̀раш по̀вадт крѣв, мо̀крећу, па оне све на́лазе, па по́ ти́јем на́лазма ѣѣ те ѓпре́ми. Ко ѣма́ сла́бе жгло̀бове, до́ктор у вру́ћу ба́њу ни́коме ни́је пропи́со.

(Ристана Јекић, 1925, без школе)

Да извѣнѣш, имā кўкурјѣк трава, па искōпā жїљу, па òчистї, па òздō тўрї ў матерцу, пробòдѣ, и гòтово – пòбāцї д"јѣте. То је мен дòн"јѣла била Аñја Пѣтровā, кад сам ја Рāду пòн"јѣла. Реко, ја нѣ знāм ò мѣн мāтерца. Нѣ, нѣ – ја то нѣ рāдїм. И да сам мѣтла, нѣ б га имала дāнас.

(Милева Јекић, 1914, без школе)

4. Клетве

Дàбòгдā т òч" испале.
 Дàбòгдā т врāне òч" пòпїле.
 Дàбòгдā òðрав òдò.
 Дàбòгдā лўд òдò.
 Дàбòгдā б"јѣсан òдò.
 Дàбòгдā му јѣзик òтпò.
 Дàбòгдā га шлāг ўдарјò.
 Дàбòгдā га шлагїрало.
 Дàбòгдā га кўга прѣкинла.
 Дàбòгдā га вòда òдн"јѣла.
 Дàбòгдā се нѣ тићли.
 Дàбòгдā им се сѣме (и)замѣло.
 Сѣме им се (и)замѣло.
 Дàбòгдā му псї кòст" нòсал.
 Дàбòгдā што рòдла, зā рўку не вòдла.
 Дàбòгдā кад свāк пјѣвò, òн плāкò.
 Дàбòгдā му прòклѣто бїло оно мл"јѣко што је сїсò.
 Прòклѣто му мл"јѣко што је сїсò.

Коришћена литература

- БХДЗб 1985: *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне*, обрадили Д. Вујичић, Д. Брозовић, А. Пецо и Ј. Баотић, БХДЗб V, Сарајево, 7–379.
- Вукичевић 1995: Вукичевић, Душанка. Медицински народни термини. *Фолклор у Војводини*, св. 9. Нови Сад. Стр. 267–273.
- Далмација 1997: Далмација, Стево. *Ијекавски говори Поїкозарја*. Бањалука: НУБ „Петар Кочић“. 264 стр.
- Дешић 1976: Дешић, Милорад. *Зайаднобосански ијекавски говори*. Српски дијалектолошки зборник XXI, Београд, 1–316 + карте.
- Катић 1987: Катић, Реља В. *Терминолошки речник срїске средњовековне медицине*. САНУ: Београд.

- Козомара 2013: Козомара, Драгомир. *Српски њосавски говори између Врбаса и Укрине (фонетске и морфолошке особине)*, докторска дисертација у рукопису, Бањалука: Филолошки факултет. 221 стр.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска. 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII. Београд: САНУ – Институт за српски језик. 1959–.
- РСГВ: *Речник српских говора Војводине*, 1–10. Нови Сад: Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Лексикографска издања, Дијалекатски речници. 2000–2010.
- Савић, Б. 1997: Савић, Биљана. *Из лексике мајеријалне културе у говору Великог Блашка (код Бањалуке)*. Дипломски рад у рукопису. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Савић, Д. 1997: Савић, Дијана. *Из лексике духовне културе у говору Великог Блашка (код Бањалуке)*. Дипломски рад у рукопису. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Савић, Б., Савић, Д. 1997–1998: Из лексике Великог Блашка (код Бањалуке), *Прилози проучавању језика*, 28–29, Нови Сад: Филозофски факултет. Стр. 205–245.
- Савић 2002: Савић, Дијана. Семантика боја у зоонимији. *Зборник радова с научног скупа Наука и друштвена свијарности*. Бањалука: Филозофски факултет. Стр. 101–116.
- Савић 2003: Савић, Дијана. Творбена анализа лексике куће и покућства. *Зборник радова с научног скупа Јединство наука данас – интердисциплинарни приступи знању*. Бањалука: Филозофски факултет. Стр. 123–136.
- Савић 2011₁: Савић, Биљана. Из коларске терминологије Великог Блашка код Бањалуке. *Дијалекат – дијалекатска књижевности* 3 (ур. Р. Жугић). Зборник радова са истоименог научног скупа одржаног у Лесковцу 2010. године. Стр. 154–165.
- Савић 2011₂: Савић, Биљана. Из ткачке терминологије Великог Блашка код Бањалуке. *Годишњак за српски језик и књижевности*, XXIV/11. Ниш: Филозофски факултет. Стр. 141–158.
- Црњак 2006: Црњак, Дијана. *Терминологија куће и покућства у Лијевчу пољу и Жупи*. Бањалука: Филозофски факултет. 419. стр.
- Црњак 2007₁: Црњак, Дијана. Терминологија овчарства у околини Лакташа. *Српски језик*, 12/1–2. Стр. 367–391.
- Црњак 2007₂: Црњак, Дијана. Називи алатки за кошење у Лијевчу пољу и Жупи. *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику*, 50/1–2. Стр. 917–926.
- Црњак 2009: Црњак, Дијана. Називи ограда и њихових дијелова у Лијевчу пољу и Жупи. *Годишњак за српски језик и књижевности*, XXII/9. Ниш: Филозофски факултет. Стр. 523–535.
- Црњак 2010: Црњак, Дијана. Турцизми у лексци куће и покућства. *Филолог*, 2. Бањалука: Филолошки факултет. Стр. 169–181.

- Црњак 2011₁: Црњак, Дијана. Етнолингвистичка анализа свадбених обичаја Срба слатинског краја (околина Бањалуке). *Српско-бугарске паралеле. Balkański folklor jako kod interkulturowy (tom I) – Балкански фолклор као интeркултурни код (том I)* (ур. Ј. Рекас). Зборник радова с истоименог међународног научног скупа, одржаног 2009. у Познању. Познањ: Wydawnictwo Naukowe UAM, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Стр. 395–404.
- Црњак 2011₂: Црњак, Дијана. Називи кухињског намјештаја у Лијевчу њољу и Жуји. *Дијалекати – дијалекатска књижевност 3* (ур. Р. Жугић). Зборник радова са истоименог научног скупа, одржаног 2010. у Лесковцу. Стр. 93–101.
- Црњак 2011₃: Црњак, Дијана. Називи за млијeko и мљечне производе у околини Лакташа. *Лексикологија, ономасиика, синтакса – зборник у част Гордани Вуковић* (ур В. Ружић/ С. Павловић). Нови Сад: Филозофски факултет. Стр. 283–292.
- Црњак 2011₄: Црњак, Дијана. *Пастирска лексика лакташког краја*. Бањалука: Филолошки факултет. 219 стр.
- Црњак 2013: Црњак, Дијана. Суфиксална творба зоонима у пастирској лексици лакташког краја“. *Путићи и доећи дијалекатске лексикографије* (ур. Б. Димитријевић). Зборник радова с истоименог међународног научног скупа. Ниш: Филозофски факултет. Стр. 49–63.
- Црњак, Савић 2013: Црњак, Дијана и Савић, Биљана. Лексичка и синтаксичко-семантичка анализа благослова у обреду чаројице. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 61, св. 1. Нови Сад. Стр. 93–107.
- Црњак, Савић 2016: Црњак, Дијана и Савић, Биљана. *Скице из етнолингвистике*. Бањалука: Друштво чланова Матице српске у Републици Српској. 157. стр.

Драгољуб Златковић

ДОПУНА РЕЧНИКУ ПИРОТСКОГ ГОВОРА

Речник пиротског говора, Том 1 (А–Њ) и Том 2 (О–Ш) изашао је децембра 2014. године у издању ЈП Службени гласник Београд. Допуну Речника радио сам у периоду 2015–2016. године и у њу је ушло највише речи из непрегледаних ранијих записа од 1965. до 1994. године, највише са простора Горњег Висока, Средњег Висока, Топлог Дола, а мање од 20% речи потиче из мојих допунских истраживања на читавом пиротском подручју у току последње две године. Осим речи којих нема у Речнику, у Допуну сам унео и хомониме који у Речнику имају сасвим различито значење. Све хомониме који се налазе и у Речнику означио сам курзивом. У малом броју случајева наводим хомоним који се налази у Речнику, али поред унетих значења има још једно или неколико ненаведених значења. У нешто мањем броју су хомоними које уносим и у Допуну због примера који боље прецизирају већ унета значења, а само у неколико случајева уносим хомоним да бих га јасније протумачио

Упутство за коришћење речника

У речник сам унео само оне речи које нису у стандардној употреби у књижевном језику. Да бих избегао превелик обим, нисам уносио познате речи и њихова стандардна значења, имена, надимке, патрониме, зоониме, топониме, микротопониме и хидрониме, етнике и ктетике, као ни ретке речи за које нисам добио потврду у реченици или нико није знао да ми поуздано објасни њихово значење. Изоставио сам и већину имена верских празника и већи део лексике дечјег говора. Глаголске именице, трпне придеве и радне придеве, вулгарне речи, савремени градски жаргон и речи из народних песама уносио сам само када их нисам могао избећи.

У азбучном поретку полугласник *ь* долази после *ш*, а сугласник *с* после *ж*. Акцентат је експираторан и означено је само његово место.

Именице дајем у номинативу а глаголе у трећем лицу презента. Ако се именица или заменица јавља у једном једином примеру, и то у падежу који није номинатив, дајем је у том падежу. Неке ретке глаголе дајем само у времену у којем се појављују у датом примеру. Ако се нека ретка реч налази

само у једној забележеној реченици или изразу, а њено значење не могу да одгонетнем, пишем је тако што стављам тачку иза ње, а затим наводим и тумачим реченицу у којој се налази и чији је смисао јасан. Различита значења исте речи означавам редним бројем, затим дајем тумачење иза којег следи један или више примера који илуструју то значење. Уз ретке речи дајем више примера него уз оне које су у честој и широкој употреби. Иза сваког примера дајем ознаку за село из кога је казивач.

Ознаке и имена насеља из којих су казивачи, по општинама

Б – Бабушница

Б – Ал	Александровац	Б – Км	Камбелевац
Б – Бг	Богдановац	Б – Лн	Линово
Б – БД	Брестов Дол	Б – Лс	Лесковица
Б – Бш	Братишевац	Б – Љу	Љуберађа
Б – ВБњ	Велико Боњинце	Б – МБњ	Мало Боњинце
Б – Вв	Вава	Б – МС	Модра Стена
Б – Вј	Војници	Б – Ос	Остатовица
Б – Вш	Валниш	Б – Па	Пресека
Б – ГК	Горње Крњино	Б – Рљ	Раљин
Б – Го	Горчинце	Б – Рце	Радињинце
Б – ГС	Горњи Стрижевац	Б – Рш	Радошевац
Б – ДК	Доње Крњино	Б – Са	Студена
Б – Дл	Дол	Б – Сл	Стол
Б – Др	Драгинац	Б – Су	Сурачево
Б – Дч	Дучевац	Б – Сц	Стрелац
Б – Зав	Завидинце	Б – ЦЈ	Црвена Јабука
Б – Из	Извор	Б – Ш	Штрбовац
Б – Кђ	Калуђерево		
Б – Ки	Кијевац		

Д – Димитровград и делови општина Бабушница и Пирот

Д – Бб	Бребевница	Д – Вч	Врапча
Д – БД	Бански Дол	Д – ГК	Горњи Криводол
Д – Бо	Бољевдол	Д – Гу	Гуленовци
Д – Бр	Борово	Д – Др	Драговита
Д – Бћ	Браћевци	Д – Зв	Звонце
Д – Вз	Верзар	Д – Из	Изатовци
Д – Ви	Власи	Д – Ис	Искровци
Д – ВО	Височки Одоровци	Д – ЈД	Јасенов Дел
Д – Ву	Вучидел	Д – КВ	Куса Врана

Д – Км Каменица
 Д – Лу Лукавица
 Д – Па Пресека
 Д – Пг Поганово
 Д – Пп Пртопопинци
 Д – Пра Прача
 Д – Пц Петачинци
 Д – Пш Петрлаш

Д – Рд Радеина
 Д – Рк Ракита
 Д – Ск Скрвеница
 Д – Сл Славиња
 Д – См Смиловци
 Д – Сн Сенокос
 Д – ТО Трнски Одоровци
 К – Књажевац

К – Бб

Балтабериловац

К – Вр Вртовци
 К – Гб Габровница
 К – ГК Горња Каменица
 К – ЈИ Јаловик Извор
 К – Јњ Јања
 К – Кл Кална
 К – Ста Стањанци
 К – Ћу Ћуштица
 К – ЦВ Црни Врх
 П – Бела Паланка
 П – Бж Бежиште
 П – ГК Горња Коритница
 П – Кз Козја

П – Кл Клисура
 П – Кре Креница
 П – Лш Ланиште
 П – Љу Љубатовица
 П – Мкл Моклиште
 П – Ор Ореовац
 П – Пж Пајеж
 П – Сц Сињац
 П – Те Теловац
 П – Цч Црнче
 П – Шљ Шљивовик
 П – Шп Шпај

Остала места

Пир Пирот
 Бе Бела
 Бер Беровица
 Бз Базовик
 Бла Блато
 Брл Брлог
 Брц Бериловац
 Бс Басара
 БЧ Барје Чифлик
 ВЈ Велики Јовановац
 ВЛк Велика Лукања
 Вој Војнеговац
 Вр Враниште
 ВРж Височка Ржана
 ВС Велико Село
 ВСв Велики Суводол

Гњ Гњилан
 Гос Гостуша
 Гра Градашница
 Грш Градиште
 ДД Добри До
 Дој Дојкинци
 Држ Држина
 Зс Засковци
 Изв Извор
 Јал Јалботина
 Јел Јеловица
 Км Камик
 Кп Копривштица
 Кр Крупац
 Кс Костур
 Ку Куманово

МЈ	Мали Јовановац	Рас	Расница
Мл	Милојковац	Рг	Рагодеш
МЛк	Мала Лукања	Рос	Росомач
Мр	Мирковци	Рс	Рсовци
МСв	Мали Суводол	Ру	Рудиње
НМл	Нова Мала (данас део Пирота)	СГл	Сиња Глава
Нш	Нишор	Соп	Сопот
Об	Обреновац	Сре	Срећковац
Ор	Ореовица	Ста	Станичење
Орљ	Орља	Сук	Суково
Ос	Осмакова	ТД	Топли До
Пет	Петровац	Тм	Темска
Пк	Паклештица	Трњ	Трњана
Пл	Планиница	ЦД	Церев Дел
Пн	Понор	Цер	Церова
Пок	Покровеник	Цр	Црноклиште
ПРж	Пољска Ржана	Црв	Црвенчево
При	Присјан	Чин	Чиниглавци
Пс	Пасјач	Ш	Шугрин

Села Велика Лукања (на ушћу Гостушке реке у Височицу), Мала Лукања (око 2 km низводно) и Завој (око 5 km низводно) потопљена су 1963. године у природној катастрофи, када се велика количина земљишта сурвала у кањон Височице. Само у Великој Лукањи било је остало неколико кућа које су иселјене када је на Завојском језеру завршена брана, која је септембра 1989. године затворена, када је почело потапање долине Височице све до Паклештице.

Техничке скраћенице

агр.	аграрни термин	бот.	ботанички
акуз.	акузатив	бр.	број
анат.	анатомски	брз.	брзалица
аор.	аорист	буг.	бугарски
астр.	астрономски	в.	види
арх.	архаично, застарело	везн.	везник
аугм.	аугментатив	вер. праз.	верски празник
бас.	басма	вет.	ветеринарски
безл.	безлични глагол	вок.	вокатив
биол.	биолошки	вулг.	вулгарно
благ.	благослов	ген.	генитив

геогр.	географски	обич.	обичајно
геол.	геолошки	оном.	ономатопеја
гл. им.	глаголска именица	пеј.	пејоративно
грађ.	грађевински	перс.	персонификација
дат.	датив	перф.	перфекат
дем.	деминутив	песн.	у песми
деч.	дечји говор	подр.	подругљиво
енкл.	енклитички	поим. прид.	поименичени придев
ж	женски род	пом. гл.	помоћни глагол
жарг.	жаргон	посл.	у пословици
заг.	загонетка	предл.	предлог
зам.	заменица	прид. индекл.	непроменљиви придев
зан.	занатски	прил.	прилог
зб.	збирна именица	прил. сад.	прилог времена садашњег
зоол.	зоолошки	прип.	у приповеци
изр.	израз	пс.	псовка
имп.	императив	р. пр.	радни глаголски придев
импф.	имперфекат	рет.	ретка реч
ирон.	иронично	реч.	речца
јд.	једнина	с	средњи род
кл.	клетва	свр.	свршени глагол
комп.	компаратив	слов.	словеначки
л	лице	сточ.	сточарски
м	мушки род	суп.	суперлатив
мед.	медицински	трп. пр.	трпни придев
мет.	метеоролошки	турц.	турцизам
мит.	митолошки	узв.	узвик
мн.	множина	узр.	узречица
мтз.	метатеза	уп.	упореди
нар. вет.	народна ветерина	хип.	хипокористично, одмила
нар. мед.	народна медицина	фиг.	фигуративно, у преносном смислу
нег.	увек негативно значење	ром.	ромски
непозн.	непознатог значења	цркв.	црквена реч
несвр.	несвршени глагол	шаљ.	шаљиво
нов.	реч која се користи у новијем говору	шатр.	шатровачки

РЕЧНИК

А

á... а реч. у прилошкој служби *било... било...* – **Á** имáл, **á** немáл, само **ú**бав да је (Пет).

á *най̑áм, á* *най̑áм* изр. прип. *и хајде й̑амо, и хајде даље.* – **Á** натáм, **á** натáм, срéто га, пош̑л навáм (Чин. Вој).

абада́к м *биљна заједница у којој има највише бурјана (абде), й̑ави̑и и куку̑и;* уп. абьда́к. – Ако й́ма мло́го пави́т, абьд и цвели́ка, ка́жемо абада́к, абьда́к или бурја́н (Ру).

áбакал̑м реч. *нека й̑и је са срећом й̑оши̑о си й̑ако одлучио.* – **Á**бакал̑м, сáнко, не́ка је са – сре́ћу (Вој. Пир).

абé с в. антери́ја (З). – **Абé** или антери́ја је го́рња а́љина за ста́рца, од прте-ни́це, црнá боја́ (Брл).

áби реч изр. *узалуд говори̑и.* – Чу́дим се зашто́ си само **á**биш рéчи; ту́ва при не́га ни бо́г не пома́га (Брл). Не́чу си **á**бим реч да савету́јем будáлу (Пн).

áби се несвр. *й̑овређива̑и се, озлеђива̑и се; озлеђива̑и вра̑и.* – Ши́је се на говéда ма́жу с во́чће, да се не **á**бе (Зс).

áби ши́ју изр. обич. в. **аби се.** – Ма́жемо ши́је на говéда сас чорбу́ од во́чће да не **á**бе ши́ју (Зс).

áбре – **ú**бре изр. *й̑ринуди̑и некога галамом и й̑ре̑ињама да неши̑о невољно й̑рихва̑и.* – **Á**бре – **ú**бре, **á**бре – **ú**бре, убраше га и он приста́де да **ú**зне грбаву и грóзну мирашчи́ку (Вој).

абьд м зоол. *обад.* – Кад абьд сь́кне говéдо, оно́ потро́ши је́рѣм (Зав. Зс). Дру́го је абьд, дру́го је бурја́н (П, Пир).

абьда́к м в. абада́к. – У абьда́кат ску́там вла́шу ре́и́ју, та́м у не мо́ж на́јде (Ор).

áђиди прил. *скоро, го̑иово; й̑уно.* – Докара́ **á**ђиди пlíне канáте мору́зу (Сук. Чин).

áе узв. *је ли.* – **Á**е, Милáне, дожéсте ли (Брц. Вој).

азди́сује несвр. *чини̑и неши̑о из доколи́це, й̑роши̑и вишак енерги́је на неби̑ине сивари.* – Не́мају дру́гу ра́боту па азди́сују, ћикóте се, пи́ју кавети́ја, а ја́ й́дем на њ́иву (МЈ. Грш).

азѝр индекл. прид. *сїособан, здрав*. – Бѝше азѝр човѝк: и јак, и здрав, и спѝсобан за свѝаку рѝботу (Пир).

азѝр прил. *баш иїада, у иїравом иїренуику*. – Кад је азѝр слнце да зајде, ујѝшим магѝре и врѝам се (Кр).

аиѝр м **1.** *корисиї*. – Од голему рѝботу нѝма голѝм аиѝр (Сук). **2.** изр. кл. **да не вїди аиѝр да нема среѝе**. – Да не вїдиш аиѝр од това што си ми україа (Вој).

ајдѝчица ж бот. *ниска хајдучка иїрава Achilea millefolium*. – Ајдѝчица из ливѝде млого је лековїта за рѝне (Км).

ајдѝчи дувѝн м бот. *велебиѝе*. – Ајдѝчи дувѝн је вѝлебиѝе, јѝ това ўбаво знѝм (ВЛк).

ѝје. *Ни чуїе ни ѝје* изр. *иїрави се да не чуїе и да не схваиїа*. – Оратїмо му да се жѝни, ама он ни чуїе ни ѝје (Вој).

ајлѝлиїа платнѝ изр. *бело иїамучно иїлаиїно*. – Полѝте ѝим од ајлѝлиїу платнѝ (Брл).

аканлиїа м *бисїра и иїамѝїна особа*. – Твоїј дѝдове су билї аканлиїе, бїстри, пѝметни (Вој).

ѝко, ѝко изр. *нека – нека, само иїи иїако насїїави иїа ѝеш вїдеиїи свога бога*. – ѝко, ѝко, ка кѝжу на баштѝ ти каквѝ си работїл, ти че вїдиш (Вој).

акѝл м/ж **1.** *иїамѝї; мудросїї*. – Имѝл је акѝл тїїа човек, умејѝл је свѝакога да наўчи (Пет). **2.** *инїїелигенциїа*. – Плїтак у акѝлтѝ, па га поднѝсе, потшѝкују га (Вој. Сук). **3.** изр. рет. **акѝл парасїїа иїамѝїна особа**. – Маїїа ти бѝше акѝл парасїїа, од ѝу сам запамтїла теј ўмне рѝчи (Рс). **4. бѝре си акѝл** изр. *иїрудииїи се мудро иїосїїуїаиїи*. – Девѝјѝе, пѝметуїте си, бѝрете си акѝл кудѝ одїте, а коїї је твої он че ти дѝјде на вѝрата (ЦД).

ала мрзеїїва изр. *бескаракїїерна и изразиїїо лења особа*. – Нестѝ ми помѝгне тѝја ала мрзеїїва (Вој).

алѝлиїкав, -а, -о *брѝљив*. – Нѝје това за у вѝшу куїу: алѝлиїкаво, брѝљиво (ВЛк).

алѝлиїше свр. *иїоклонииїи; даиїи са благословом*. – Алѝлиїса му га, ѝчу да га помѝгнем да се окопїти, да крѝне напред (Сук. Чин).

алаїлом прил. *среїїно; благословено*. – Продадо му алаїлом нѝјбоїїега воїа (Пн).

алапѝча ж *брѝљива женска особа*. – Алапѝча, свѝ што вїди и чуїе, свѝ му је на вѝр језїк и свѝ изнесѝ пред свї (Пир).

алацѝ забѝн изр. *врсиїа зубуна, дуге женске хаїїине иїосїїавїене иїамуком*. – Алацѝ забѝн, това неїе ѝлев, него шѝрен забѝн. Он је с три бѝје: или црнѝ, белѝ и тѝгет, или тѝгет, грао и белѝ (Сре, Пир).

алвацїїа за бѝзациїу изр. *јѝдан лаїїе а други иїоїїврїїуїе*. – Нѝмаїу домаїїнску рѝч, све алвацїїа за бѝзациїу (Пир. Гњ).

áле и невиделице изр. *скуй̑ нейожељних особа које живе на и̑уђи рачун.* – При њи се свртају све áле и невиделице, че њим пропáдне убáв дóм (Вој). Штó да се наједú áле и будáле, áле и невиделице, а ми у ћошé?! Нéчу више текá да дозвóлим! (Зав).

алéвче с бот. **1.** *вербена, цвеће са црвеним цвет̑овима.* – Ўбаво ти алéвчето, че ми дадéш једну – чéпку на догóдину (Рас). **2.** *врста лековит̑е и̑раве којом се лече грозница, болови у с̑томаку и смањује шећер у крви.* – Алéвче је лéк од грозницу, од шећер и кад боли стомак (Б – Сл, При).

áлес, -та, -то *који је кес̑ењас̑и, ала̑ас̑и (о коњу).* – Áлча је áлес коњ, ни риц̑ ни врán (Бе).

алина ж аугм. пеј. од ала *грмаљ; инација.* – Оно се прéпречи пред мéне једна – алина, једбн голéм човéк (При).

алис прил. *ис̑то, баш као.* – Штрóкава, незакрпена, пúши, алис је Циганка станúла (Ос).

аличће ж мн. реч. нејасно значење, можда у вези са свадбом: – Аличће, тај рéч имаше нéкакву вéзу са – свáдбу (Пир).

алка за конопац за бреме изр. *ко̑ур од граба или ли̑е иодешен да се кроз њега и̑ровуку крајеви коно̑ца и̑ри за̑езању бремена.* – Дрвена алка за конопац за бреме, с това га боље стéгнеш и не ћине се конопац (Пок).

алови̑и̑, -а, -о *који има велику снагу и велики ай̑е̑и̑и̑и̑.* – Аловит̑ је, кажемо, који мóже млóго да изедé и који се не заси́тује (Цер).

áлча м *јака, необузdana и бескарак̑терна особа.* – Ови́ја áлча ћу узéл сас бóј (ЦД).

амáле узв. при ишчуђавању: *и̑и̑а се и̑о сада деси.* – Амáле, детéто сéде преко баницуту (Рс).

амáма ж *врста и̑ремаза и̑ри изради грнчарије.* – Глéc се тúра пр̑ви пúт, амáма само побелéје (Кр).

áмка ж *дода̑и̑а (или ис̑у̑и̑и̑ена) и̑е̑̑̑а, бод.* – Áмка по áмку, текá се плетé с игле (Држ. Пир). Не плетé га како трéбе, па испушта или додава бóдове, па текá прáви áмку, па вој плéтивото цер̑и (Пир).

амбн – замбн изр. **1.** *као бога и̑е молим.* – Амбн – замбн, помóгни, детé бóлно, одвэзи ни до град (Чин). Амбн – замбн, немóј това да рабóтиш (Вој. Пир). **2.** *мани ме се.* – Амбн – замбн, мáни ми се óд – главу, не мóгу ти га дадém, трéбе си ми (ВЈ).

амбн – тамбн изр. рет. *ни за куд није; низа̑и̑и̑а није; не знамо и̑и̑а ће да нам се деси.* – Амбн – тамбн, за нигде; че видимо кво че са бóде, да – ли че на големó излэзне (Јал, Сук).

áндрав, -а, -о **1.** *изви̑и̑о̑ерен; нес̑особан (особа, брав).* – Двојица áндрaви мóле да ула́зе преко рéд (НМл). **2.** *нейогадан за руковање (о ала̑и̑ки).*

– Нема сас кво да се риља, оно и које има ошóв, оно андраво, чуљаво, латаво, никакво неје (Пир).

анџерџа ж 1. *дугачак сџарински кожух*. – Гóга Жívков је носи́л кожџв без рукави лети, до колéна, звали су га антерџа (Брл). 2. *дугачак сукнени одевни џредмеџ са рукавима, за зиму*. – Антерџа је с рукави и до испод колéна, и преклапа се. Гајтани су и на антерџу и на прслук (Брл). 3. *краџак сџарински одевни џредмеџ са рукавима*; уп. абé. – Антерџа је с рукавé, све остáло је исто као и јелéк (Брл). Антерџа је гóрња аљина за старца, од пртенице, црна боја, а билé су и белé (Брл).

áој узв. при женском одазивању. – Кошúто! – Áој, Тóдоре! Женá се јáвља áој, а мýж ој или óгхо (Зс).

áпелан несџм изр. *није ми баш џо вољи*. – Несџм тóлко áпелан да једém гуличће (Зс).

арабиџа м рет. *ваљана особа*. – Деда – Јévта бéше арабиџа, крáсан и дóбар човéк (Црв).

áралића ж бот. *шљива џанарика*. – Ёмаше блáга áралића усрéd наш двóр (Брл).

арамџија м *нерадник; гоџован*. – Он је голém арамџија, а теквáја му је и женáта, големá арамџика (Пк, Рс).

арáп м зоол. *врсџа голуба црне боје*. – Гóлуби арáпи су црни (Пир).

áркапија ж узак џуџи између кућа. – Мињујемо на áркапије мецу кућете (Рс).

арниџа ж *наџушџена џива*. – Напуштено пóље, арнице станúле, у трње урáсле (Гра).

áрно – úбаво изр. *нека буде све добро* (отпоздрав). – Здрáво – жívо, уће! – Áрно – úбаво, чéре! Какó сте, штó сте? (Чин. Вој).

артџше свр. *надмашиџи; џобедиџи*. – Нечу да дозвóлим да ме тáја артише (Гњ, Пир).

асли́ добрé изр. *сасвим добро*. – Какó се разбрáсте? – Разбрáмо се асли́ добрé! (Цр).

áсна ж рет. *корисџи*. – Оди тýја рáботу нéма големá áсна (Пк).

асџлан прид. индекл. *мудар, џамеџан*. – Он је асџлан човéк, óче и да посавéтује а óче и да помóгне (Гњ). Нéје асџлан, закáчен мáлко дóјде (СГл).

атапóт м *врсџа ћилимарске шаре*. – Тýја шару óкамо атапóт, текá остáло (Пир).

афíра свр. *оџкриџи нечију срамоџу, бруку*. – Нечу те ја афíрам, не плаши́ се од мéн (Пир).

á – хéј узв. при дозивању козе: *дођи!* – Óкнем á – хéј, Кúдрошо, и она́ дóјде! (Мр).

Б

баа узв. *подржавање блејања овце*. – Овца́ блаји́ баа, а коза́ врека́ мее́ или мео́! (Мр).

баач м *млекар на бачији задужен да бућка и њерађује млеко*. – С бачију́ иду́ млзач, ћиа́, искарувач, баач, парач и вурдар. Баач бије млекото, а парач пари́ сир (ВЛк).

баба ж *закржљао и незрео клиј кукуруза*; уп. бабичка. – Класињак је кржава моруза, кажемо га и баба или бабичка, па кажемо дај бабете или бабичћете на свињете (Зс).

бабамарџа ж бот. *биљка сијног и жутиог цвећа и лисћа као код винове лозе, а расте на влажном и распресијом земљишту*. – Бабамарта на суревишта и покре воду расте, лис као код винову лозу и ситан жлт цвет, и цвџти најрано, у март, а од масиљ лечи (Пк. Дој). Подбел је друго, а бабамарта друго (Бе).

бабан прид. индекл. *много (добро), баш како ваља*. – Одозгор бабан шљегове, шиροћи ко асталат (Пк).

бабџнце с дем. од баба (*драга*) баба. – Кад смо били млади, па када је мој муж расположан, он ме зове бабо, бабџтино, бабџнце (Б – Са).

бабештерњак м пеј. баба. – Ђбаво времето, па насџдали бабештерњаци, греју се на слнце (Чин).

бабџца ж **1.** зоол. мит. *инсекти њо изледу и величини сличан бумбару*. – Бабџце, инсекти како бумбари, напрј осило и чаурице с меџ. Збере се това гњездо и тура се под јастк на жену која је породена да у не уморе бабџците, да у варде, а шију се и у дреју (Зав). **2.** *зграда за смешијај оваца са њолусводом, њодешена да има добру ѡромају*. – Бабџца је платно с полусвод, стока да има сушину и да се не запаљује (ТД).

бабџчка ж в. баба. – Бабџћете дај на свињете (Зс).

бабџште с пеј. шал. баба. – Бабџштето слабо. Че слазим у село да пресртим једн – дџн на дрвникат, да у испратим у грџбишта (Јел).

бабљача ж зоол. *врџа инсектиа који је већи од гундеља и који оџлођује цвећове*. – Бабљача лети по цвет и оплођује, а поголема је од стршеља (Ру).

бави се рет. несвр. *водиџи љубав*. – Ја и мојата жена, прво смо се бавили две гоџине па се после узџмо (Рс).

бавка ж *руја; огњџиџе*. – Ајде, ти прави бавће, а ја че турам кџмпир и че затрупујем (Зс).

бавџца ж анат. *сузна јама код овце и козе*. – Када овца крвљџше, сечџм у с ножк куде има бавџциу; има жилица и ја у расечџм малко (ТД).

багаљиво мѐсто изр. *ѿруло мѐсто у койиѿу*. – Куде је багаљиво мѐсто у копѣто, очѣсти се и лѣј се тури, најбољи лѣк, у туј рупу (ДД).

баглама́ ж *дугачак ексер који се ѿресавије ѿсле закуцавања, као нераскидива веза*; упор. багламѐта. – Баглама́ се перчини, перчинѡше (ВЛк).

багламѐѿа с мн. в. баглама́. – Багламѐта да бѹду: нек излѣзне јексѐрат па че га перчини́мо (Зс).

ба́д – ба́д – ба́д узв. *којим се ѿдражава обада да би се разобадала нечија говеда: бежи!* – Речѐм ли зб – ѿр! Ба́д – ба́д – ба́д! говеда ѡдма бѣгају ко лѹда (Ста). Ѳкне ли не́кој: – Сб – ѿр, ба́д – ба́д – ба́д, бѣга гове́до ѡдма у шу́му (Гос).

бадбада́ва прил. рет. *сасвим бадава, низаѿѿа*. – Ѳче да му га продаѐм бадбада́ва (Пет).

бађави́ја ж *дангуба*. – Ми смо бађави́је, ста́рци (ДД).

ба́са ж *коза ѿеѿѿастѿе боје*. – Ко́зе ба́са или кањоша: ѿста боја́ а две – ѿмена; за́дњи дѣл црн, а прѣ́гни пепеља́с (ВРж).

ба́н се несвр. *задржаваѿи се ѿредуго, касниѿи*. – Немѡј се ба́иш, ра́но да дојдеш (Бз).

бакари́ја ж зоол. *врсѿа голу́ба бакарне боје*; уп. бакари́ка. – Го́луб бакари́ја дојде како бакѿр по боју (Пир).

бакари́ка ж зоол. в. бакари́ја. – Бакари́ка је најбољи го́луб (Пир).

баксу́з дѣн изр. *малерозан дан*. – Баксу́з дѣн: грѡм ѹби чове́ка и за́пали му коли́бу (ТД).

баксу́зи се несвр. *инаѿиѿи се (ѿрема некоме)*. – Баксу́зи се на ѹу и не́че да свр́ча у нас (МЈ).

баксузи́т, -а, -о *ѿркосан; ѿврдоглав*. – Ко́лко је мѣнечко то́лко је баксузи́то (Ру).

баксузѿѿив, -а, -о *мргодан; ѿркосан*. – Ја́ сам си насме́јана у лик откако́ сам си, не во́лим да сам баксузѿѿива (Пок).

баксу́штина ж аугм. *ѿркосник, инаѿија*. – Женáта му је баксу́штина голема́ (Пир).

балали́ка несвр. *оговараѿи*. – Балалика́ле Кру́ну, је́ле какво́ се не једе́ (Рг).

ба́лван м мн. ба́лвање *носећа греда у кровној консти́рукцији*. – У кро́в ѿма ја́н, попо́ве на ја́н, ба́лван до́ле и ѿпри́ја го́ре у кро́ват (ВЛк).

балегáр м зоол. *гундељ*. – Балегáр или говновáљ, црвѣнкаста и те́шка бу-ба́чка, прѣдвечер летѿи и ва́ља лѡптице од ла́јна (Зав).

ба́ло ж *сукно*. – Ба́ло су носѿли на́ши ста́ри; литáк – ба́ло су носѿле же́не (Д – Др, НМл).

ба́лса. Робѿла га ба́лса изр. *био у великој невољи*. – Робѿла га ба́лса, па заневѡле́л и изгубѿл во́љу на живѡ́т (Пир).

балто с арх. рет. *бла̑то*. – Само једампút сам чу́л од Церóвку, ма́јка њој је из Балтабериловац, да ка́же балто́, а мисли на блато (Цер).

балто́ мéсто изр. *млака, забарено земљиш̑и̑е*. – Та́мо је барљиво, балто́ мéсто (Цер).

балчѣк м *йойречно йос̑тављен део с̑иуба ис̑юд носеће гредe*. – Гредá на-ле́га на балчѣк, а он на стуб (Км).

бансóв м/ж *особа нейожељног облачења, йонашања и карак̑и̑ера*. – Мла́-да женá, бансóв некакѣв: ма́нуто ли је, нежењено ли је, ши́шће направ́ило једне крátће а једне д̑лће и сва́ко јутро óка да́јте кавé, да́јте цигáре (Зав, Гра).

ба́нсек м *йес̑и̑ерица за резање мей̑ала*. – Да́ј ми ба́нсекат, óчу да скрátим ту́ја ши́ницу (Вој. СГл).

бања се несвр. песн. *куй̑а̑и̑и се*. – Ка́д ме је ма́јка бања́ла /У чубри́ку ме купа́ла (Пс).

барáк м *мочварно земљиш̑и̑е*. – Ливáдата му је барáк, барљиво мéсто (Кп).

баралéја м заг. *йанак и дуг йруй̑и којим раба̀ци̑ја й̑ера говеда, ос̑и̑ан*. – Чéтри чет̑ирка /Два́ бе̑и́рка /И јед̑н чаралéја /И јед̑н баралéја (Цер).

ба́рама реч. *бар*. – Да сам добра́ са – здра́вје ба́рама да си мо́гу спрémим јéло, дру́г да ми не спрéма (Ру).

барда́к м *вр̑и̑а ш̑иве крушкac̑и̑ог и црвенкac̑и̑ог йлода*. – Барда́ци су добри́ и за пекмез и за ре̑и́ју (Вој).

бар̑сес, -та, -то *који је на зад̑њем делу црн а на йред̑њем йей̑лаc̑и̑е боје (коза)*. – Ка̑њесто или бар̑сесто, йста бо́ја: са́гњи дел цр̑н а прéгњи пепеља́с, па текв́у козú зовéмо Ка̑њоша или Ба́са (ВРж).

ба́рла ж **1.** *йу̑и̑а шубара*. – Ба́рла и округла шубара, то је йсто (МСв). Па́да л̑и́гав снéг, (као) големé ба́рле (Зс). **2.** *велика заши́љена црна шубара*. – Ба́рла је заши́љена големá шубара од штáвену ко́жу, сас в̑лну нестри́жену, црна́ по бо́ју (Брл).

барља́к м бот. *ледиња́к Ranunculus ficaria*. – Та́м у водéте растú барља́к и жабља́к (Дој).

ба́рљак м *млака, забарено земљиш̑и̑е*. – Та́м млакай̑иво мéсто, ба́рљак, то-по́ле че насáдим (Зс).

ба́рне у óчи изр. *увредий̑и нейри̑а̑и̑ном ис̑и̑ином*. – Óче да ба́рне у óчи, да ти га ка́же б̑ш ка не трéбе (Пет).

ба́самчек м мн. ба́самчичи дем. *с̑и̑ей̑еница*. – Да си јед̑нем лéбац на мо́ји ба́самчичи, а не у чу́жду ку́ћу (Зав).

ба́сара ж *јака роса ко́ја изазива нагле и масовне болес̑и̑и во̑а и усева*. – Ба́сара је као ћи̑ица, као магла́; ка́жемо па́дла ба́сара на во́ће и по́врће (Бс).

басма́ ж бот. *врста башиџенског биља са јаким бусеном и дугим њерјасџим листиовима који њо дужини имају беле њруге*. – Басма́ се сади у градинче још од старо време, не измрзиња и има дџи и пересто – шарени листови (ВЛк).

басми́ца ж бот. *врста башиџенског цвећа*. – У градинче имамо басмицу, каравил, начник, милуванку, латинку (ВЛк).

басџи́ја ж (дугачко) дрво за њриџискивање сира њри цеђењу; њроцеђена сирна маса у њроцесу израде качкаваља. – С басџију притискамо сирењето да се исцеди, па после че га режемо и паримо (ВЛк).

баџа́ м *нешџо сџарији браџи или блиски рођак*. – Доде је било до пред Први рат, а после почело даде. Ђсто и баје било до тџ, а после почело ба́те (ТД).

бата́л њили́м изр. *врста њилима*. – Изаткале смо му бата́л њили́м, убав, да му се не нагледаш (Пир).

баџа́љује несвр. *занемариваџи; одусџајаџи*. – Остарело, па батаљује да се реди, да се пере, да рабџти, батаљује све (ПРж).

батислџк м *џроџашавање (хране, веша, обуђе)*. – Нагризе убаву јаболку па џу врџи, па џзне другу; това је батислџк (Вој).

батџсује дете́ изр. *сувише мазџиџи; лоше васџиџаваџи (деџе)*. – Тџ ми, с това твоје големо мазење, батџсујеш децата, она ме после нече слџшају (Рс).

батлџ с *сува сџабљика кукуруза*. – Батлџ је стеблџ од компир, петлицан и од друђе големе биљђе (Сук. ВЈ). Батлџ је стаблџ од зрелу морџзу на корен (Вој).

батџк м анат. *баџак*. – Од кокошку се једе жељџд, јадец, батџк, крило, шџја (Мр).

баџка несвр. *боџкаџи*. – Баџкал сам ју с трн и истџскујем ону воду, да у излечим (Зс).

бачевање с гл. им. од бачџје *мужа заједничког млечно сџада на џаџњаку*. – Балме је стока сабрана од сељаци да џде на бачевање, бачџје се (ТД).

бачџло с *бачџја; бачџиџиџе*. – На бачџлото пцџта голема, не смејеш да придеш (Брл).

бачџје несвр. *мусџи заједничко млечно сџадо*. – Дњџс је мен ред да бачџјем, па појдо у планину за млекџ (Зав).

баџа ж *оџвор на задџој сџрани зидане џеџи за исџџиџање дима*. – На вџрњу назад има баџа или тувџк (Орљ).

баџак м *задња нога овце*. – Задње нође на овцу смо звали баџак (ТД).

баџата вџна изр. **1.** *груба вуна са дугим власима*. – Баџата вџна је џстра вџна од џвце, добра за плетење, власата је (ТД). **2.** *расџресџиџо руно џраменке*. – Баџата вџна се брзо сџши, не задржава воду (ТД).

баџо́сује (се) несвр. *ословљавајџи (се) за баџо* (пашенози!). – Баџо́сују се на по женéте; женéте њим сéстрe од нéкакво (Рс. Сук).

башлџк м *камен на коме је њосџављен дрвени сџуб*. – Стубови стоју на башлџци, да не трулеју одземи (Дој).

башне се свр. *скочџи са висине у воду*. – Млóго сам волел да се у тџа ви́р башнем од мóсат (Дој).

баштованџи́ница ж *местџо њод великим башџама*. – Баштованџи́нице су билé после у Сџњак (Пир).

башџо́ђа м *онај који је сасвим сличан оцу*. – Плтџн баштóђа и у изглед и у карáктер (Зс. Вој).

бeбетáна ж *жена која честџо рађа и сџиално је заузџе око бебе*. – Таја па наша бeбетáна стáлно девојчетџа рáца (Зав).

бeбeџáрка ж *жена у њородичној задрузи која брине о бебама*. – Којé како се рóди у куђу од двáјес и пџт човџка, она га чу́ва, бeбетáрка је билá (При).

бeбeџи́ња с мн. *бебе*. – Кáпице за бeбетџиња смо плéле (Ру).

бџбинсџи, -нска, -нско *који је намеђен беби*. – Плетџм бџбинску кáпу (Цр).

бџга (му) рáбота изр. *све је немођњиџи, све мађе може да ради*. – Бџга нам рáбота, отџма се, старџемо с бáбуту (ВЛк).

бџга од чу́му изр. *бежсџи од беде, сџасавсџи се беде удајом*. – Е, јá бeга од чу́муту, а дојдо у чу́миното селó; бeга од лóше, налетџ на пóлоше (ГД).

бeдџт прид. индекл. *само, једино*. – Тáмо растџ бeдџт џџљак (ДД).

бџди несвр. *окривљавајџи*. – Немóј ме бџдиш за прáвде бóга (ГД).

бeднотџа ж *беда*; уп. бeдочá. – Бeднотџа, сџине, големá бeднотџа, нџмамо нџшта (Мл).

бeдочá ж в. бeднотџа. – Немáње је билó, бeдочá (Пн).

бeдóше се свр. пеј. *родџи се*. – Дeтџ кад се бeдóше да се рóди, да га човџк увáти за мишџе па да га врџи у бумбак (При).

бџдре с анат. *бeдро код сџоке*. – Кџк код говџдо, коњá, овцу́, кáжемо бџдре (Мр). Мојџ крáве су цибџџкаве, тњње, а овáј рáса џма ширóћџ бџдре (Гос).

бџђџрак м заг. *зайрежно говече*. – Чџтри четџрка /Двá бџђџрка /И јџдџн чаралџја /И јџдџн баралџја (Цер).

бежџњц м **1.** *онај који се џрисилно (далеко) џреселио*. – Туја фамџлију у Вучџдел зовџмо Беженџи, побџгли из Стóл, а џма Беженџи и у Погáново, чу́ла сам (Д – Ву). **2.** *онај који нема жену (сџиари момак, удовац, џечалбар на сџирани)*. – Којџ жџви у грáд или на дрўго мџсто, а женá му је на селó, кáжемо да је бежџњц; џсто и за удовцу́ и стáри мómци (Кс).

бeзвџзник м *безвџзњак, џеџоуздана и несџгурна особа*. – Тџја бeзвџзник не знáје каквó бче (Држ).

бeздџр м *очáјно сџање, нџсџи*. – У бeздџр смо стану́ли од џега (Пир).

бездѣтко м онај који нема деце. – Он је бездѣтко и млого је сѣбичан, само-жив човѣк (При).

бездѣтњак м, в. бездѣтко. – Он је бездѣтњак, криво му, али млого воли деца и купује њим бомбоне (ДД).

бездѣмњак м/ж/с *бескућник*. – Девѳјче сирочѣ, бездѣмњак, несу му дали ништа (ВЛк).

безмѣзан, – зна, – зно *нейромишљен; глуй*. – Ви сте, бре, безмѣзни људи, на влас сте а рабѳтите свѣ наѳпако (Гос).

безрѣдан, -дна, -дно *особа која нема деце*. – Ја сам безрѣдна женѳ, никој ме не поштује у кућу (Сук).

бѣкче с бот. *цвеће са лѳиѳасѳим цвасѳима, које се у сувом сѳању одликује дугоѳтрајношћу*. – Бѣкче прѳви лѳпгасте главѳце, трајѳ и нѳси се на бѣбице да не вѳчају нѳ – очи (Пир). Нѣмају си бѣлога бѳга од снауѳу, душу њим вѳди (При, Вој).

бѣл јелѣк изр. *мушки ѳрслук од беле вуне без рукава*. – Мѳј дѣда је носѳл бел јелѣк (Брл).

бѣл кѳил бот. *ковѳље*. – Набѣри бѣл кѳил и вржи га у нѣку дрѣшку (Рос).

бѣл-пѣмбав, а, о *свеѳлоружичасѳи; бео – ружичасѳи*. – Оно, нѳрод, нѳрод, а јѳ белѳ-пѣмбава у лицѣ (Кр).

бѣл равнѣц бот. *висока хајдучка ѳрава са белом цвасѳи*. – И бѣл равнѣц растѣ у гламу, там кудѣ растѣ и жѳт равнѣц, ѳма га ѳкре вѣнци (Гос).

бѣла бѳка ж бот. *буква Fagus sp.* – Бѣла бѳка је добрѳ за тѳрабе, за шѳнде, за премењѳршѳи кѳвчак (Зав – ддл).

бѣла вратна жѳла изр. анат. *кичмена мождина*. – Бѣлата вратна жѳла се не рѳча; с једнѳг смо се кладѳли, ама не можѣ да у изрѳча (ТД).

бѣла габрѳвина ж бот. в. *белогабрѳвина*. – Бѣлити габрѳвина је помѣко дрво од црнѳити гѳбар (Зс).

бѣла зѣмља изр. *(бела или делимично бела) глина ѳгодна за ѳрање*. – Прѳли смо с бѣлу зѣмљу, ѳкамо у и белѳло, с ѳму и с цѣц (ВЛк).

бѣла кѳња ж зоол. *врѳѳа ѳѳице*. – Имѳло је пѳѳица бѣла кѳња, текѳ прѳчају стѳри (Бер).

белѳ рѳда бот. **1.** *красуѳак*. – Белѳ рѳда излѣзне рѳно по ливѳде, ѳбав цвѣт, нѳско рѳсте (Ш). **2.** *камилица; биѳка сродна камилицѳи, али веѳа и разгранѳѳија*. – Нѳска белѳ рѳда је кѳмилица, она јѳ добрѳ за чѳј, а пѳкрупнѳта, она растѣ и у жѳто, нѣје добрѳ за чѳј (Изв).

белѳ садѳна ж бот. *врѳѳа влаѳасѳѳе ѳраве која рѳѳѳе на сувим и ѳосним сѳѳаниѳѳѳима Synodon dactilon*; уп. *белешѳак, белшѳак, белшѳак*. – Има белѳ и црнѳ садѳна: црнѳ ѳде гѳсто нагѳре, а белѳ садѳна је пѳниска (Ру).

белá чарбá изр. *бела чорба од њодробице*. – Од подробицу кад напрáве белу чарбу, тој сам најволел (Ру).

белá чемерíка бот. *врси́а чемерике*. – Белá чемерíка íма цвёт жлт и по не́је толко óтровна, црната чемерíка је поóпасна (Зс).

бéлац м *врси́а голу́ба беле бо́је*. – Бéлци голу́бови су белí скроз и високолетáчи су (Пир).

бéле пчéле изр. *ѡрећа генерација ѡчела у исѡј години*. – Ако се пчéле трí – пути рóје у гóдину, што је врло рéтко, пр́во је рóј, дрúго пáројак и трећо су бéле пчéле (Вој).

белéг м **1.** *црси́а; обележје*. – На челó íма белéг, удари га детé с кáмик у детíнство (Сук). **2.** мит. *део нечега (из куће, од одеће или са ѡтела особе, или од болесног брaва) ко́ји се носи врачари*. – Рáша тра́жи да му однесém белéг од пра́г, да ми глéда (Пет).

бéлен м *живи и бели омоѡац сѡабла дрвѡа (сambium)*; уп. бељáк. – Дрво кад прерéжеш, íма бéлен и црвен (БЧ). Бéлен да се стúри од црвёну врбу (Ру).

белешáк м бот. в. белá сади́на. – Белешáк све, нéма кво овцёте да пасу́ (Мл).

бéли брeс м бот. *врси́а бресѡа*. – Бéли брeс, грáнће му íду нагóре и óн је лóмав, не́је дóбар за јер́м (Ру).

бéли гáбар м бот. *врси́а грaба*; уп. белогабрóвина. – Рáстимо за сто́ку горун, цёр и бéли гáбар; свина́к се не сечé, а б́ука рéтко (ТД).

бéли дрóб м анат. *ѡлућа*. – Бéли дрóб несмó јéли, а црни дрóб смо јéли (Пет, Држ).

бéли јáсен м бот. *врси́а јасена чи́је лишиће сѡока ради́је брсѡи, него од црног јасена, бели јасен*. – Бéли јáсен је пóдобар од црнити јáсен, али и црни и бéли смо растíли на сúшну гóдину (ТД).

белíло с *бела земља као средсѡво за ѡрање, богаѡа у каолину*. – Белíло, íдемо у Рáдешевац за белíло (Рас).

бéлисвeѡ прил. *много; ѡревише*. – Кá је човéк ѡвли́ја мóж да испíје бéлисвeт пијáлк (Рс).

бéлисвeт мéсто изр. *велико ѡросѡрансѡво*. – Овцёте се изóде и прéјду бéлисвeт мéсто (Зс).

белíца ж *врси́а шљиве кру́иног лоѡиасѡог ѡлода*. – Сли́ве белíце крупне су ко јáја и добрe су за раки́ју (Ш).

бéличас, -та, -то *белкасѡ*. – Ѐва íма бéличас прúт, а ређита затвореноцрвён (Ру).

белíчка ж *оѡише име за белу овцу*. – Мáмим белíчка – белíчка – белíчка и дадém у корíчку лéб (Мр).

бéлка ж зоол. *бела куна*; уп. бељá. – Вачáл бéлће у Владíћину плóчу и удавíл се у реку́ту (Рс). – Бéлка је вíдра ко́ја жíви у шу́му (Зс).

бѣлкав, -а, -о *белчастї*. – Коза муса има бѣлкаво лице, позади је кулеста, до пола црна а предње плѣчће белó (Мр).

белмѣ с *стїадо млечних оваца*. – Белмѣ, това су само млѣчне óвце, а буљу́к су када су заједно млѣчне, јáлове и подмладак (Гос).

бѣло цвѣће с бот. *врстїа цвѣйтне тїраве белог цвѣтїа*. – Тај травá бѣло цвѣће, белó цвѣтї кад се мору́за сѣје (Мр).

белогабрóвина ж в. бѣла габрóвина, бѣли гáбар. – За туј рáботу је најбоље дрво од белогабрóвину (ВЛк). Белогабрóвина јáко горї, мóже да сто́пи шпóрет (Зс)

белóјћа ж *мушка стїабљика коноћѣ*. – Прво бѣремо белóјћете, а после црнóјћете (ЦД).

белокрїлка ж зоол. *врстїа мале тїтїице белих крила*. – Белокрїлка је колко жлтáрка големá али има белá крилá (Ш).

белолу́ковац м руг. *сељак; бедник, тїростїак*. – Дојдóше белолу́ковци у дућан и мї на једнóга залѣпимо кри́шом папїр на грбїну (Пир).

беломусáна ж (*ружна*) *женска особа беле тїути и свейле или риђе косе*. – Таја беломусáна уграби прилично момчѣ (Гос).

беломусес, -та, -то *који (је ружан и) има белу кожу и свейлу или риђу косу*. – Боже, сїне, ти ли не мóже да најдеш úбаво момчѣ, него најдѣ беломусесто (Пир. Гос).

белошáк м бот. в. бѣла сáдина. – Све опáсле овцѣте, остáло само белошáкат (Вој. Јал).

белутѣк м в. белѣк. – Јајцѣ има лју́ску, белутѣк и жлтѣк (Јел). Јајцѣ има белутѣк и жлтѣк (ТД). Јајцѣ има жлтѣк, белутѣк и лју́спу (Мр. Ру).

белучáн м *камен белутїак*. – Там песку́ша, има у зѣмљу кáмик белучáн (Гра).

белу́шина травá ж бот. *врстїа влашасїе тїраве на сувим и тїосним стїанишїишма*. – Белу́шина травá има клáс као лју́љ, а сáдина како пїр (Ш).

белѣк м *беланце јајѣтїа*; уп. белутѣк. – Јајцѣ има жлтѣк и белѣк (Мр. Ру).

бѣљáк м в. бѣлен. – Бѣљáк оди лескóвину, остружѣм га на ћитчице за јáганци и јáгне га рúча сїрово (ТД).

бѣљошáк м бот. в. бѣла сáдина. – Сáдина травá и бѣљошáк, тој їсто (Мр).

бѣљћа ж зоол. в. бѣлка. – Бѣљћа живи у шуму, слїчна ко вїдра али је помáлечка (Зав. Зс. Пк).

бѣна ж мн. *девојка која игра лажну невесїу у истїоименом обичају који се изводи на неколико дана уочи свадбе*. – Билá сам бѣна, рѣтко кáжемо лáда, пред њóну свáдбу; идóмо бенáрће нá – воду и појáмо (Јел).

бенáрка ж *једна од учесница обичаја бѣна или лада*. – Бенáрће прáте лáжну невѣсту нá – воду и óд – воду и у пúт појú (Јел).

бѣре реч. *бар*. – Ако не мóж да се помóгнемо да се бѣре не одмáгамо (Вој).

бѣрим реч. *бар, макар*. – Ако га не знајеш бѣрим си чул за њега (Вој).

бесија ж (*наѣрасиѣа и*) *зла жена*. – Оче таја бесија зло да прáви (Кс).

беслеме м *глуѣа живоѣиѣа; глуѣа и неразумна особа*. – Беслеме проклѣто, каквó сá очеш од мене (ВЛк).

бесникуѣа ж пеј. шаљ. мачкама: (*неѣслуѣина*) *живоѣиѣа*. – Бесникуѣе јѣдне, јá ли че ви давам леб, трѣбе да мислим на радници уз трпѣзу (ЦД).

бесниѣа ж пеј. кл. *она која се не ѣонаѣа ѣрисѣојно и која бесни (жена, женка уоѣиѣе)*. – По два, по три пути се кóти таја бесниѣа (Зав). (О мачки). Бѣс те вануло, бесниѣо јѣдна, па ти се црѣва у мешину изврнула (Нш).

бесóлан, -лна, -лно *који ѣрѣи због недосѣаѣка соли у исхрани*. – Бесóлна стока, трчѣ на крму (ДД. Гос).

бесочá ж (*наѣрасиѣа и*) *зла жена*. – Бесочá, нече да орати по цел месец с мене (Зав).

бесуѣѣтина ж пеј. (*лоѣа*) *жена*. – Овај бесуѣѣтина ме нашминга (Б – Км, Кс).

бѣѣѣр прид. индекл. *самоѣоуздан; каракѣѣѣран (женска особа)*. – Баба – Мара бѣше бѣѣѣр женá: каракѣѣѣрна од рѣч и свакому је помагала (ВРж).

беѣарује несвр. *живѣѣи ѣпаразиѣски и без одговорносѣи*. – Сѣнат беѣарује, ѣгра кáрте и ништа не рабóти (Об).

бѣбе с *играчка у виду куѣе са изразиѣо ошѣѣрим врхом, чигра*. – Бѣјемо бѣбичи на лѣдат поди мóс, али мóјто је бѣбе прáјено на струг па се највише врти (Пк).

бѣва несвр. **1.** *боравиѣи*. – Кудѣ бивá јучѣр, кудѣ се девá? (Зав. Вој).

2. изр. **не бѣва текá** *не може ѣо ѣако, није у реду*. – Не бѣва текá, ти ме лѣжеш, вáраш, не мóже више да смо другарѣ (Км).

бѣволáр м бот. *врѣа лиснаѣе ѣраве црвенкасѣог сѣабла сродна садини *Chrizopodon grylus*; упор. бѣволско óко*. – Бѣволáр је лиснат и ѣма црвенкас клас, а сáдина му је слична, али пóниска, и растѣ зáједно с њега (Брл. Гос).

бѣволско óко с бот. в. бѣволáр. – Ума некиква травá бѣволско óко, текá се зовѣ (Пк).

бѣволско челó с бот. *врѣа ѣврде и круѣне влаѣасѣе ѣраве која расѣе на сувим и ѣосним сѣаниѣиѣа*. – Бѣволско челó ѣма плаво – зелѣни листови и прáви бусен (Кс. Гос).

бѣрбѣвина ж сѣѣна од бѣгра; камен од бѣгра. – Бѣрбѣвина тáм, водá извѣра и пáда (Бз. Орљ).

бѣза ж *овца која је близанац; овца која се близнила*. – Овцá бѣза или је близнѣ или је близнила (Зс).

бијач м дрво *йодешено за млаћење коноџе йосле обраде на тирлицу*. – Прво на трлицу чукамо грснице, па ђи после с бијач ударамо на земљу да се одвоји и очисти влас (ТО, Пир).

бије жега изр. *тиреџи од жеге у џуџу или на йослу у йољу*. – Че ме само бије жега да путујем у град, а нема ништа да направим (Пок).

бије млекó изр. *бућкаџи млеко*. – Млекó бијемо на бучку (Јал).

бије на изр. *слично је, изгледа као*. – Лјскавка рóзе цвџти, бије на рóзно (Нш).

бије на жеглú /бије на жьглú изр. *налегаџи враџом йалицу на јарму (за йрежно грло)*. – Сџрт стока, лúто, бије на жеглú и тегли (Мр). Којџе је лúто оно бије на жьглú, удара на жьглú (ТД).

бије напред изр. *гура найред*. – Ненаучено говџдо када упрџгнеш, оно све бије напред (Гос).

биковито гледа изр. *гледа уздржано; гледа са мржњом*. – Она ме почџ биковито гледа, а не знам зашто (Сук. Пир).

биљобџрац м пеј. *лоџов коџи краде леџину*. – Намложише се биљобџрци, не мóжемо да одбранимо береџџт од њи (Пн. ВСв).

бимбаша м *кмеџ у селу*. – У турско време кмеџ се звал бимбаша а прџседник у селó узбаша (Рос).

бир гóдина, бир детџ изр. *посл. сваке године раџаџи (жена)*. – Дóјде од печалбу, зажељи се, не пази жену и после: бир гóдина, бир детџ, и бедата све поголемá (Пир).

бисáси м мн. *бисаге*. – У Засковци кáжу бисáси и косилба, а у Тóпли Дóл дисáси и косидба (ТД).

бисер /бисерчичи м бот. *врџа баџиџенског цвџа*. – Цвџе бисер или бисерчичи йма мálечџи и убави бели цвџтовчичи (Мр).

бичáло с *оно чиме се йџера круџно грло сџоке (говече, коњ)*. – Говџда кáрамо с прúт или бич, а када с бич, и једно и друго óкамо бичáло (Мр).

бица м **1.** *јак во*. – Јáкога волá смо звáли брца или бица (СГл). **2.** *круџан и снажан а йуџи мушкарац*. – Бица је коџи је тупав, височџк и намџтен, као да је нџчис (с пáмет) (НМл. Км). **3.** *пеј. досељеник са села коџи не може да се йрилагоди живоџу у граду*. – Кáжемо бица за нџкога коџи је у град остáл сељáк, неотџсан, ћутуќ, не мóж га препрáвиш, запупавџл (Пир).

блáга рáна ж *место на йџелу на коме йрули косџи*. – Кáда трули кóска, кáжемо га далџк или блáга рáна (ВЛк).

благодáт м *оно шџо је врло йогодно (за храну, уживање, одмор, разоноду)*. – Гáздинска кућа, све йма, благодáт је нашлá мојá чџрка (Пир).

благодúмац м *особа коџа корисџи само йријáџне речи*. – Оно ни благодúмци не мóж се наорáтимо кад се стáвимо (НМл).

благодумка ж женска особа која користи само иријајине речи. – Свекрва ми је благодумка, куде иде да иде сас нас снаје се ва̀ли (Гра).

бла́жни днѝ м мн. дани када се мрси. – За свадбу глѣду да бѹде бла́жни днѝ када су (Бла).

блани се несвр. изоравати се у кашевима (ледина, иловача, земља саби-вена гажењем). – Тѣшко се оре, блани се орањето (Сук. Вој).

блатска шара изр. шара на њоњавама које се њкају у селу Блаиу. – Тѣг смо млого волеле да ткајемо блатсѣ шаре за црѣ (ТД).

блѣј трава́ ж бот. врста реи́ке и лековитѣ иправе која расте у виду лозе. – Блѣј трава́ има у Западје; расте ко лозицу, корен бѣл и масан, а листове отворено зелени (Брл).

блѣјове. Влачи блѣјове изр. иодноси́ти велику муку, њаи́њу. – Док је бил у брајѣ влачил је само блѣјовѣти, овчар бил по маглу́ту (Пк).

близнаи́ња ж близнакиња; она која је родила близанце. – Има там овце искомбуване – јединѣ и овце близнаи́ње; трѣбу дѣсѣ да се дѣле, да несѹ заједно (ДД).

близнѣ ћенар изр. врста њлаи́на од најбољег њамука њанког конца. – Близнѣ ћенар смо тка́ле: ситне жичѣ, тријесник памѹк основа, а и натка је тријесник али је појака (Сре, Кр).

близницѣ ж зан. металини додаи́ак иријојен заваривањем металиној ош-ирици да би је њојачао. – Млого се изѣл ралникат, па да му туриш, близницѹ, мајсторе (Вој).

близницѝ свр. фиг. рет. ирескуио њлаи́иши. – Па ти си близничил, преплатил си за млого, трѣбало је да се распиташ (Зс).

близо прил. близу. – Близо је, сѣк – че дојде (Ос).

бликне свр. иочѣти нагло и обилаио иѣћи. – Бликнула крв, главу у расцепил (Гос). Бликну одједнуш вода на њѣга и намокри га до кожу (Кп).

блсне се свр. уп. блсне се. – Блснуше се пред нас Јѣрма и манастират уз њу (Јал).

блсне се свр. блеснуи́ти; засијаи́ти. – Наиде вирушка, дѣже у сѹкњу, блснѹ се гола девојѣа пред жетвари (Јел).

блѹткав, -а, -о бљуи́кав, неукусан. – Црвѣни глог је блѹткав (Бз).

блѣзга несвр. баљезгаи́ти, говори́ти беси́идне речи. – Не иде да блѣзгам то̀ва, ја сам домаи́н човѣк (Гос). Блѣзга, што нејѣ за у наро̀д (Пир).

блѣзгѹтине ж мн иразно иричање; увреде, клеи́ве, беси́идне речи. – Ка̀д се жѣне ска̀рају, има свакакве блѣзгѹтине (Гос).

бљѹдо с илѝи́ка њосуда у виду ѡаи́ра од дрвѣи́а или керамике. – Бљѹдо је за брашно, а грѣпка је за грѣбење из мѹчник, дојде корѝтаста и сѹжена под вр (Зс).

бљус м бот. *врџа биљке*. – Травá бљус се зовé, има кóрен ко ћиши́р, растé уз плóт, лéчи од реўму (При).

бóбук м *дубок вир у реци; вир у реци њогодан за куџање оваца*. – У Бигьр у реку́ту има бóбук, та́м кúпемо óвце (Ш).

бóг да га вíди изр. *осрећиће се*. – Да ўзне тóва девојче, бóг да га вíди (Пир).

бóг да жáли изр. *узалуд је све, сав њируд*. – Бóг да жáли тóлће гóдине што сам те помагáл да стáнеш нá – нође (Сук. Чин).

богаџи́ја ж *богаџисџво*; уп. богатиња. – У Јáничовци је од време големá богати́ја (Ру).

богати́ња ж в. богатија. – Богатиња брже пројде, не трајí (СГл).

богорóдица травá ж бот. *жаворњак Lepidium perfoliatum*. – Богорóдица травá, а кáжемо у и саморóтка, пома́га да се женá порóди (Мр).

бóдерица ж бот. *коров код сџирнинама на слабим њивама, чије семенке имају бодље Turgenia latifolia*. – На пóсну њíву у жíто излáзи бóдерица, па б́цка длáнове кадá жњéмо и вáча се за чорáпци (Вој).

бóдљав, -а, -о *бодљикав*. – У кáмен растé и дóм се донóси за у вáзу, доóди му лís како грчкаво, брчкаво, како бóдљаво (Орљ, Бз).

бодљíва рéч изр. *увреда*. – Видóмо се и óдма ми рéче бодљíву рéч, ўвреди ме (Гос).

бођí прил. *бајаги*. – Рéче бођí да че дóјде да ми пома́га, па га немá (Пет. Вој).

бóже прил. *бајаги*. – Бóже да увелíчи слíкуту, ама нíшта не направí (Рос).

бóже – здрав́је изр. *ако Бог да*. – Че íдемо, бóже – здрав́је, да се вíдимо сас њí (Км. Пир).

бóже, изе(де)м те изр. *види му чуда; види му срамоџе*. – Бóже, изéм те, тíја њурча купíл големá и ўбава кóла (Пир). Изедéм те, бóже, њíна је бру́ка до небесá (Пет).

бóже нé-дај изр. *ни њод којим условом; ни њо коју цену; никако*. – Јá да тра́жим од њега, бóже нé-дај (Рс).

боже́ка несвр. *џозиваџи Бога у џомоћ; кукаџи; молиџи*; уп. божíка. – Мúж се забавíл из др́ва, па бáбата само божéка у двóрат (Јел).

боже́ма прил. *џобожје*. – Онí се божéма договорíли, а онó не билó текá (Брл. Јел).

божíка несвр. в. божéка. – Сáмо нéшта божíкаш, нéшта кúкаш (Вој).

божјá дáрба изр. **1.** *божја воља; дар од бога*. – Товá је божјá дáрба, нéма се лúтимó, каквó ни бóг даде че трпíмо (Вој). **2.** *даровиџоси*. – Сиромá, ама божјá дáрба; девојче и ўбаво, и ўбаво појé и нáјбистро у свáта девојчетíја (Јал).

божја ра́бота изр. *божја воља*. – То што смо ми разо́кави, то је божја ра́бота (ДД).

божја ћи́ша. Испи́је божју́ ћи́шу изр. *врло много попи́иши*. – Испили смо божју ћи́шу, поваљамо се ко сви́ње по со́буту (Пир).

божја́к ж *ћпросјак који живи само од милоси́иње*. – Божја́к, слеп ста́рц на Бериловску капи́ју, ако му даде́ш че има квó да једе́ (Пир).

бои́же, бои́же узв. чуђења, негативног изненађења: – Бои́же, бои́же, каквó се чу́до напра́ви сас та́ја деца́?! (Рс).

боја́ција м *насилник*. – Боја́ција који́ је, он наиду́је, нала́ти, ако осе́ти да му се пла́ши чове́к (Пок).

боја́ци́ка ж *жена боја́ције; жена која држи радњу за бојење ћредива*. – Куражна жена́, боја́ци́ка, сама је држала боја́циску ра́дњу у Бабу́шницу (Бла).

боја́ци́лица ж *боја́цијска радња*. – То́ва је све́ на боја́ци́лицу чи́њено (ВЛк).

боје́ва несвр. *борави́иши; ћребива́иши*. – Он бојева́ на то́ва ме́сто, та́м му поја́та и има́ње (Јел).

бо́јле узв. непозн. вулг. само у изразу: – Но́гу ди́гнеш: пýш / О́јле, бо́јле, чу́к! (При, Пн).

бо́јли́ја м *насилник; онај који се радо ћуче*. – Ја́ несъм бо́јли́ја, не́мам ср́це да уда́рим чове́ка (СГл. Гњ).

бо́јница ж *место у реци где се мреси́и риба*. – Куде́ је бо́јница и́демо те нава́тамо по мло́го ри́бу (Зс).

бо́к-ти-ду́ша изр. *закуни се да говориши исти́ину*. – Бо́к-ти-ду́ша, баје – Срётко, кажи́ пра́во како́ је билó (Вој).

боклуча́рник м *смеи́лиши́е*. – Што смете́мо у двóр но́симо на боклуча́рник, исто и пепел (Рс. Брл).

боклучаве́је несвр. *заи́рљаваи́и се ћруњем*. – Ста́ро облачи́ кад и́деш при сто́ку, но́ве дре́је боклучаве́ју (Вој).

боклуча́ви (се) несвр. *заи́рљаваи́и (се) ћруњем*. – Намирља́вам сто́ку у ста́ре дре́је да се не боклуча́вим (ВЈ).

боклуча́ив /боклуча́в, а, о *заи́рљан сувом нечи́стоћом*. – Дојде́ из плевњу боклуча́ив, не мо́гу га очисти́м (Вој). Прво се у́баво истресе́, да не ула́зи боклуча́в у ку́ћу (Вој).

боклушта́рник м *ћубровник*. – Ка́жемо ћубро́вник или боклушта́рник, на ње́га нами́тамо с метлу́ (Рс).

болежља́в, -а, -о в. *болешља́в*. – Болежља́ва вој деца́та (Пир).

болешка ж *мала по́вреда коже (од ћирна, ножа)*. – Имам болешку на прс, закачи́ се ма́лко с но́ж (Соп).

болешља́в, -а, -о *болешљив*; уп. *болежља́в*, *болушља́в*, *болушљив*. – Болешља́в сам еве́ десетина́ дња (Гос).

бо́лка ж **1.** *болесѝ*. – Залетѝл у бо́лку голему́, и не па́зи се (Гос). **2.** *болка*. *мала њовреда коже*. – Са́ че ти превр́жем бо́лкуту и она́ че бр́же заздравѝје (Вој. Чин).

болушља́в, -а, -о в. *болешља́в*. – Тѝг сам осѝбла и после сам билá све болушља́ва (Пир).

болушљив, -а, -о в. *болешља́в*. – Сле́жето је болушљиво́, че га прода́вам (ТД).

бо́мба ж *врси́а шаре на ћилиму*. – Да́ј ми црвенко́ за бо́мбуту (Пир).

борани́ја ж *врси́а јела од ливадског зеља са досѝа ѝиринча, младог и сѝарог црног лука и са сувом ѝаѝриком (а нема бораније у њему)*. – У јѝло борани́ја не́ма борани́ја, него лива́тско зеље, мла́д лу́к, ста́р црвѝни лу́к, ори́з и су́ве шу́шпе (Пир).

бо́рдес, -та, -то *који је бордо боје*. – Ливада́р у жи́то као гра́шак, бо́рдес цвѝт, а белá ситна зр́нца у сва́ку шу́шпицу (Брл).

бо́рка ж, мн. *бо́рће набор на оѝанцима од коже*. – Напра́јмо си свѝнѝи опѝнци с дво́је бо́рће, па жа́пће, вѝрови, ремѝче, па лѝко за оде́ње (Бс).

босѝани́шѝе с **1.** *њива ѝод босѝаном*. – Начѝс ѝим не́кој све иску́бал босѝани́штето (Пет). **2.** *њива ѝогодна за босѝан*. – Дебѝла земља́, ѝма вода́, то́пло местото́, за босѝани́ште ду́шу да́ло (Сук).

боѝа ж *кофа*. – Ми́ ко́фу зове́мо бо́та; имáло је дрвене бо́те (Пок).

бо́тка ж *бод, омча на игли ѝри ѝлеѝењу*. – Бо́тка по бо́тку и тека́ се плетѝ, лѝко че се на́учиш (Вој).

боѝтур м *корен зреле биљке у виду ѝања који је осѝао у земљи*. – Бо́тур је што оста́не у зе́мљу од ку́куруз или сунцо́крет (Мр).

боѝурачѝи прил. *као коѝлем (ударѝиѝи)*. – Мо́же с мо́тку, сас шта́п или с остѝн да га удáри плѝштимице, а мо́же и као с ко́пље, бо́турачѝи (Рс).

бо́цка ж бот. *бела боца*. – То́ј што растѝ по сла́бе ливáде и што га вѝтар ва́ља преко о́ткоси, ми́ зове́мо бо́цка (Вр).

бо́чило с *врси́а грнчарског алаѝа*. – Шпрѝнгла, бо́чило, рва́цка су [реч!/? – нап. рец.] грнчарѝи ала́т (Кр).

бо́шле ж мн. *ѝразноверице*. – Она́ ба́је, зна́је сва́какве бо́шле (Пир).

бошљина́ ж *ширина; ѝросѝор*. – Кудѝ је бошљина́, ши́рина, а трѝбе да ту́риш дирѝк, та́м га подѝгнемо (ВЛк).

брабу́шка ж *брабоњак, суви лоѝѝастѝи измеѝ (овце, козе или зеца)*. – Нма брабушѝе, улази́ле о́вце у гради́нуту (ВЛк).

бравчѝ за домазлѝк изр. *грло одабрано за ѝриѝлод*. – На́јубаво бравчѝ оста́вљамо за домазлѝк (ТД).

брада на овцу изр. *дуга длака у виду браде испод доње вилице овце*. – Брада и менђуше кажемо коди овцу, а коди козу кажемо менђуше и пелешће (ТД).

брадичка ж дем. **1.** *дечја брада*. – Умазало си брадичку а не дава да га обришем (Км). **2.** *брада код лука, корен лука*. – Врани лук као мразовац, има брадичку (Зс).

браздџ м *нож испред раоника на њлугу*. – Испред ралник на плуг има си браздџ, како нож дојде (Вој).

браља м рет. и најчешће у вокативу: *браји*. – Казујем ти, браљо, у поверење као на брата роџенога (Рос). Браљо, дојди навам! Тов је росомачка реч (ВРж. Брл).

бран ђенар изр. *наборано њамучно њлајно*. – Набере се тњко бело платно од памук, кажемо га бран ђенар или бран пребир (Вој. Пет).

бранá несвр. *њокриваји засејано семе сјирнина ѡревлачењем (браном, даском или ѡрњем)*. – Бранам житото сас брану или сас канату, завлачујем га; немам дрљачу да га дрљачим (Сук. Вој).

брани се несвр. *чуваји међу; ѡуђи се за међу*. – Мирковци и Кљоштица се бранили, за земљу се карали, и Мирковчанин убије Кљоштичанина (Ру).

браник м *зашишиник (на ѡрибору, алају, колима); ѡарожак*. – Да ми дадеш дворóгу виљу с браник (Ру).

браници м мн. *делови узде (леви и десни) који усмеравају очи коња напред*. – Чампáр од узду иде у уста; браници, да гледа право; оглавник иде уз главу (Ста).

брањиште с *забран*. – Све сечé у моје брањиште кришом, а његовото поголемó од мојето (Бе).

братија м *браћа*; уп. браћја. – С њéга смо братија, по баштину бабу и деду (Сук).

братовчета с мн. *браћа од сјирница и шейке*. – Ближња смо родá, братовчета смо с њу (Б – Са, Пир).

братће м вок. од брат: *браје*. – Помáгај, братће, у невољу сам голему (Соп).

браћја с в. братија. – Онí су његови браћја, родá су (Бз. Ру).

браца м *сјарији браји; девер* – Браца или бага кажемо на постарог брата или на постарог девера (Гос).

брашни несвр. *зајрљаваји брашном, брашњавији*. – Стурí џемперат па тџ сéј, да га не брашниш (Пир).

брашњајв, -а, -о *који је ѡсуји брашном*; уп. брашњив. – Она све иде брашњајва, ко да меси леб за цело село (Брл).

брашњеник м *сандук за брашно*. – У нашу кућу се знало ред: стовне на дјску водир, брашно у брашњеник, гуње пред врата на мотку (Јал).

брашњеница ж *врећа или ѡорба за држање брашна*. – Имали смо си посебне тóрбе и врече брашњенице (Зав). Брашњеница за брашно, а тричарка

торба за трице за поміје (Влк). Вреча брашњеница стоји, и у њу седи брашно, из њу га трошимо (Зс).

брашњив, -а, -о в. брашњаив. – Віта Ладин, воденичар, он си све брашњив одеше (Вој).

брбоче несвр. *їроизводиїи їосебан звук їри кувању или врењу*. – Јелото одавна брбоче, скоро че се свари (Рас). Виното почело да ћипи па садé брбоче (Рас).

брдак м 1. *земљани суд за ракију, који је обично крушкастиог облика*. – Рећију смо пили из брдак, текá смо га окали (Гра).

2. *врста шљиве їлавоцрвеног крушкастиог їлода, їогодна за їекмез и сушење*; уп. брданка. – Брдак је доле подебел (као протуметил), а тргоњи су равни. (Пк. Вој).

брданка ж в. брдак (2). – Брданће и шебеци, кажу сорте сливе у Брлог, а у мој Росомач смо и окали трубунће и шиларће или пожегача (Рос).

брденце с *брдашце*. – Да ми је горе да излезнем на свако брденце, тува ми је срце́то (Јал. ЦД).

брдоша ж *овца са роговима који иду їраво увис*. – Брдоша овца, ро́гови вој їду ўвис као да су направени (Км).

бревенечичи м мн. дем. и хип. од бревенџи *дечији бевреци, чакшире од абе из народне ношње*. – На мушкото скројили бревенечичи, па га обули, па му се радују (Соп).

бревенечџине м мн. аугм. и пеј. од бревенџи: *бевреци, чакшире од абе из народне ношње*. – Обуло бревенечџине поголемé од њега па му се само ушити віде (Кс. Пн).

брџ м геогр. *врло стїрма и висока їадина*. – Малá Бреѓановци, оні су у брегат (Рос. Јел). Ене га горе у брегат над Завој, чува овце (Пк. Бе).

бреговит, -а, -о *уздигнуї, на брегу; брежуљкастї*. – Наш плац бреговит, олади се зими (Грш).

бреголазина ж *їлиїна и слаба њива на (ошїрој) їадини*. – Распродал најубаве њиве, остале му само бреголазине (Цер).

брџес, -та, -то *бреговиї*. – Там земљиште брџесто, мрџесто, јако навалено, пади́на (Б – Са, Пир).

брежџк м *хумка*. – До путат што їма брежџк, там ме сачекај (Сре).

брџа несвр. *їешко дїше и їри їом дува на нос (брав)*. – Болно, брџа кад пува на нос (Дој).

брџса се несвр. *рикаїи, мукаїи, нервозно се їонашаїи (говече)*. – За кво се брџсаш, са́ че ти гáзда стїгне (ТД).

брестовина ж лисѝ, грана или дрво брестѝа; брестѝова дашчица за имобилизацију ѝреломљене ноге. – Од брѝс напрајм дышчице, кажемо брестовине, па и врзујемо на слóмену нóгу на овцу, текá у лѝчимо (ГД).

брѝниња ж бот. брекѝиња. – У нáше шúме расту ћисалће, дивљáчће круше, брѝниња, дѝва црѝшња (Пк).

брецљѝво прил. ошѝро, љуѝишѝо, увредљиво. – Јá се брѝцну, брецљѝво се одзвá: – Видите ли куде ми децáта óде, че и змије поједú (ГД).

брѝшче несвр. оглашаваѝи се (срна); суво кашљáиш и ѝри ѝом се јáко наѝрезаѝи. – Брѝшче ко срнá, а нѝче се лѝчи (Сук. Вој).

брзгало од цволику изр. дечја играчка којом се ѝрскају међусобно. – Брзгало од цволику прáвимо па се прскамо (Јел).

брзе се несвр. шаљиво ѝецкаѝи једно друго. – Сватнѝна су па се брзе сас свáуту, али онá по – љáвол од њѝга (Грш).

брзобѝрина ж њива која даје слабе ѝриносе. – Нáше њиве пóвише брзобѝрине; мlóго рабóтимо а мáлко набѝремо (Вр).

брзоте импер. хајде брзо. – Брзоте дѝца, дѝда донѝл црѝшње (Зав).

брѝга се несвр. рет. бринуѝи. – Нѝчу се брѝгам за нѝшта, мојѝ је врѝме прошлó (Гос).

бриждѝ несвр. у јáким млазевима излазиѝи (млеко из млечне жлезде). – Билá сам млекúља: бриждѝ ми млеко како на крáву (Кр).

брѝсне свр. дем. обрисаѝи. – Чим брѝснеш рућѝте од пешћѝрат, óдма се познава (ГД).

брѝтѝва ж нож ѝреклайáч. – Брѝтва је кúпен нóж који се склáпа (ВЛк).

брѝчене óвце ж мн. изгладнело сѝадо коме оѝѝада вуна. – Кленѝ га да бúде гáзда, да чува рúтави волóве и брѝчене óвце (Дој).

брљѝвшак, ка, ко ѝрилично неодмерен и ѝлаховиѝ. – Женáта му мáлко брљѝвшка (Пок).

бробѝњáрка (травá) ж бот. врѝа влáшасѝе ѝправе која настáвља да буја и у другој ѝоловини вегѝационе године *Agropyron repens*. – Бробѝњáрка травá, Лукáнци у зовú рескуша, растѝ високó и íма клáс како жíто; за говѝда је добрá, а овцá íма да úмре óд – глади, а нѝче у поглѝда (Гос). Рескуша или бробѝњáрка на бробѝњáло растѝ, тáм куде је кáмик и лице, а црнá земљá (ВЛк. Дој).

бробѝњáрска лисѝца ж лисѝца која коѝа ѝо мравињáцима. – Исцибрѝл ко бробѝњáрска лисѝца, измршавѝл (Нш).

бробѝњóша ж име козе која рије ѝо мравињáцима. – Козá бробѝњóша трчѝ и рѝшка по бробѝњáла (Мр).

бробѝњчѝк м дем. мрав. – Крóтáчка је билá, бробѝњчѝк нѝје нагазѝла (Ос).

брóбошка ж *брабоњак, суви лојџастџи измеџи (овце, козе, зеца)*; уп. брóбушка. – Брóбошће на све стране, минуло млого óвце овáм (Гос).

брóбушка ж в. брóбошка. – Метém брóбушће с úмит, овчáрска рáбота (Пс. СГл).

брóј м мн. брóјове *број*. – Брóјовете се избрисáли, не вџде се (Вој).

брóјација м *особа која броји, бројач*. – Четџрес и пету брóјације су избројџли дванáјес џладе óвце у Сенакóс (Д – Сн, Пир).

бројџáје несвр. *луџаџи; неџрекидно се креџаџи у џослу или на џуџу*; уп. бротúје. – Он не спи, сúноч бротáје ко тењц (МЈ).

бротúје несвр. в. бротáје. – Бротувáл сам по Сувáју, знам џу úбаво (Рос).

брóч м бот. *броћ*. – У брóч смо чинџле за затвóрено – црвенú боју (ТД).

брóчишџе с мит. бас. *месџо где народ џролази у свим џравцима*. – Урóчиш-та у брóчишта (Д – Сн, Пир).

брстен, -а, -о трп. пр. *који је обрџиен (грана дрвеџа, грана са лисника)*. – Шúмка кáжемо кад џма лџсје, а кáд се обрџти кáжемо лџсковача брстена (Ру).

брска несвр. *брсџиџи*. – Козá воли да брска брстџну (Мр).

брсџџна ж **1.** *брсџи уоџиџе*. – Кáрај козете там у брстџну, нек једу ако óче (ТД). Кад козá обрска брстџну остáне само грање (Мр). **2.** *грање лиснаџог дрвећа које се сече када сџока изађе на зимски брсџи*. – Брстџна је зимња ранá за козе, кóњи и говеда, што се сече или не сече (Дој, Јел).

брце с *део рала који га учврџује*. – Цевгало се тúри на рáлникат, а брце се набџва одозгóре, широко ко дьскá, држџ рáлото (Соп).

брцкóтина ж *набор*. – Свинсџи опњци с брцкóтине назúпче се с нóж и набрчку се (Ру).

брцне свр. **1.** *извуџи (џрљавом) руком комад мяса из јела*. – Брцну детџште-то и џзводи јáдацат сас прџсти (Пир). **2.** *фиг. џецнуџи; изазваџи*. – Брцнеш куде не трéбе па ти после крџв џáвол (НМл).

брчес, -та, -то *који има велике бркове*. – Сџтан и кочопéран, али брчес па вáжно изглéда (Цер).

брчкани опњци м мн. *оџанци од коже украшени наборима*. – Мој мúж је бил úбав човек, имáл је úбаве премéне и носџл је брчкани опњци (Пн).

бу – бу́ узв. оном. подражавање буке реке: – Бу – бу́, бучџ рекáта (Д – Сн, Пир).

буав, -а, -о *ружан; рашчуџан*. – Буáва травáта, прерáсла, па џу џишата мокрџла после косење млого пúти и сá џу нече ни козете (Дој).

буба несвр. **1.** *џуџи*. – Какó – да ме је некој бубáл, како да ме је све стџкло (Зав). **2.** *буба грснице* изр. *млаџиџи коноџљу на најрави за млаћење*. – Бубáмо тóпене грснице с трџлицу (Зав).

бубав, -а, -о *бубуљичав*. – Бубава кóжа, само бубуљџце (Зс).

бубањција м *бубњар*. – Бубањција сам бил (Дој).

бубáчка ж буба. – Ѐма кóнсће и йма говеђе бубáчке (Бз).

бубњáк м бувљак. – Појдóмо на бубњáк да кúпимо нешто за децáта (Д – ЈД, ПРж).

бувáтелник м дрво йодешено за млаћење конойље. – С бувáтелник се пречúкују грснице, више да испáдне прздёр (Бе).

бугарин м југоисточни вејтар који дува из йравца Бугарске. – Кривьц дýва од Тоштицу, а бугаринат, југат дýва од југ и раскáра снэгат (Зс).

будáли се несвр. *глуйо радиийи; биийи неумешан у йослу.* – Будáли се сас стóкуту и само штéту йма (МЈ).

будали́нка ж *йриглуйа и йиййома особа.* – Снаá ми је једна – будали́нка и једно – лењаво створење, па пóвише јá слúшам (Рос).

буђа ж буђ. – Плесњйво сйриње, буђу ванúло (Мр).

буђóсује несвр. *буђавийи, хваййийи буђ.* – Мојé сйрање нито вáча сйгу нито се буђóсује (Бе).

буђóше се свр. *убуђаийи.* – Кáд га добрó рéдиш и чйстиш нéче да се буђóше (ВЛк).

бузура́нт м мушкарац *незаинйтересован за женски йол; хомосексуалац.* – Тија не шéта сас девојчетйја, мóра да је бузура́нт (Пк).

бу́јад м бот. *врсийа йайрайи.* – Ми пáпрат зовéмо нáвалу и бу́јад, кадá растú заједно (Мр).

букáрка рет. шаљ. **1.** *буква Fagus sp.* – На шáлу кáжемо букáрка за бýку (Гос).

2. *фиг. глuyача.* – Немóј да се направйш на бутнйтрн, на букáрку, него у нáрод бúди отвóрена (Гос).

букáрщи, -ска, -ско пеј. *йланински.* – Јá сам букáрска женá којá се досе-
лила у град, али с мён се не мóж мéрите (ЦД. Бер).

буковáча ж *врсийа гльиве која расйе йрейежно на букви (која йрули), али и на још неком дрвећу.* – Буковáча растé на бýков трúп, отсéчен, а скрипьц растé на жйву бýку (Дој).

бу́ла ж бот. в. бýлица. – Слáбо ми жйто: пóвише бýле, него клáсове (Пк).

бу́лван м мн. бұлвање *йврда груда земље.* – Копáчката браздйла и бұлвање направйла, рýће ни отпáдоше од копáње (Вој).

булгúр м *исйуцано и скувано зрневље сйрнина (йшенице, ражи, јечма).* – Воденице несú млéле мéсец дýна, брашно несмó имáли па смо булгúр јéли (Д – Сн, Пир).

бу́лица ж бот. *йурчинак Papaver rhoeas;* уп. бýла. – Бýлица попúрку големú напрáј, па после свé се расцьвтй (Зс). На стрúчку бýлица цьвтй, йма црвенá и белá (Орљ, Бз). – Од бýлицу правимо лútће, йграмо се (Нш. ВЛк).

бу́дулэ́жник м *конойац којим две особе, једна с лева а друга с десна, йоречно ударају онога ко седи на лyлашки и йако йојачавају или смањују*

йуїї љуљашке и јачину љуљања. – Кóј сѣдне на љуљашку, с булулѣјник га љуљамо, а чўл сам да га нѣгде кáжу полулѣјник (ТД). Булулѣјник за љуљање љуљћу (Брц).

булулѣјче с дем. од бубулѣја, булулѣја *буљина*. – Вачáли смо булулѣјчета (Зс).

булумáч м **1.** *вода са размућеним брашном за йремазивање хлеба йосле йечења*. – Булумáч је пшѣнично брашно у врѣлу вóду, па се с њѣга премáзује жѣжак лѣб кадá се извáди, а мóже с њѣга и ретíја да се лѣпи (Пир). **2.** *млака вода у којој је разбијено јаје и са мало кукурузног брашна за йремазивање свадбене и друге свечане йогаче*. – Погáче за свáдбу, ама пóвише су биле од морузно, па разбијемо јајце и тўримо мáлко брашно у вóду, па премáжемо погáчуту да изглѣда ўбаво (Бз). **3.** *сувише редак йекмез или рецељ*. – Онó нѣје рецељ, него булумáч, млóго рѣтко (Пир). **4.** *фиг. рет. будала*. – О, булумáче, не разбираш ништа (Бз).

буљáт, -а, -о *буљав*. – Буљáта, грóзна, а óн се заглѣдáл бьш у њў (Пир).

буљўбаша м *буљубаша, йредсйавник ййурске власйи у селу*. – У тўрско врѣме у селó је бил само буљўбаша (ВЛк).

буљурдйсује несвр. рет. *дружйи се; слагайи се*. – Јá слáбо сас њу буљурдйсујем (Бла).

бўмба несвр. рет. *ударайи*. – Мрѣжа се отѣгне из вóду, па ајкáчи бўмбају и све улетí у мрѣжу (Ста).

бўмбар м зоол. **1.** *йруйи*. – Бўмбарат не дáва мѣд ама и без њѣга рóјат не мóже (ВРж). **2.** *зундель*. – Бўмбар напрáј лóпту од лајно (Пс). Бўмбар је по величíну између бáбљачу и стршеља (Ру).

бўмбар м анат. *йправо црево*. – Гўжњото цревó óкамо бўмбар (Пир).

бўне свр. фиг. *нагло ўћи; нагло изаћи*. – Бўнула невѣста и отишла си дóм (Вој).

бўнсав, -а, -о *који је угојен, шйю му се види и на лицу*. – Бўнсав је којí је огóјен и у снагу и у лице (ЦД).

буњиштáрђе ж мн. *средсйиво за йревоз љубрейа зайрегом йрилагођено лошим, сйрмим и кривудавим йланинским йуйевима*. – Кóла ймају душамѣ, канáте и капáци, а буњиштáрђе само прѣдњи кáпак (ТД). Сáне буњиштáрђе: оздóл дьсѣ, па испод пóпречно да држí дьсѣте, извртíм прѣчѣте, па странíце од дьскў напрѣд, насрѣд и насáд на пречáнку (ТД).

буовйт, -а, -о трп. пр. *који је круйан, висок и добро развијен, али није ни јак ни смео*. – Тí ли мйслиш што је óн буовйт да се од њѣга нѣкој плáши?! (Рс).

буранйја ж *боранија*. – Сварíла буранйју ко мáсло мѣку и ўбаву (Ру, Вој).

бурѣшка се несвр. **1.** *босйи се (говѣда, јарци, овнови)*. – Измешáмо говѣдата и она́ се почѣше бурѣшкају, јѣдва и раздвојíмо (Пк). **2.** *фиг. кошкайи се*. – Дѣца, немóј се бурѣшкате, размиристе ми главу (Дој).

бурјан м *врста биљке која је слична бурјану, абди; висок и густ коров око ситочарских ситанишћа*. – Друго је абџд, друго је бурјан (П, Пир).

бусаница ж в. *бусеница*. – У старо време у бусанице се седело (Пет. Км).

бусарска кућа изр. *ситамбена зграда од бусења*. – У Барску ливаду живило се у бусарсхе куће, колибе. Лете изврти са – сврдел, а зиме затвори сас какалашку (Зав).

бусеница ж *примитивна колиба њокривена бусенима*; уп. бусаница. – Направи се колиба бусеница на рогове од мотхе и колци, и облѣпи се с бусење (Гос).

бусовит, -а, -о *који гради бусен*. – Типџ је бусовита трава (Зс).

буџа несвр. **1.** *гураши*. – Буџају му аутото, не мож да упали (Пир). **2.** вулг. *обављати кошус*. – Затекла га жена, бутал при комшику (Гос). **3.** **буџа меце** изр. *преоравати*. – А чушка, а буџа меце, воли да преорује (Зав).

буџниџри м пеј. *велика будала; глупа и невешта женска особа*. – Она је асли бутниџри, не умеје ни воће да свари (Пир. Гос).

буџрес, -та, -то *иначе*. – Беше срегањ човек и буџрес у лице (Вој).

буџав пешџир изр. *расиресити њешкир*. – Буџав пешџир невеста у бшчџ даде на младожењу (Сре, Кр).

бучџина ж аугм. *буква*. – Голема бучџина там беше, када сам бил дете (СГл).

бучкариџа ж подр. *она која је украла буџкалицу*. – Једна украла кантар па смо у окали кантариџа, а друга бучку па смо у окали бучкариџа (ВЛк).

бучумиш м *мноштво ластара из корења око вошке, обично шљиве*. – Једно дрво расте и бучумиш окол њега, ластари, ситно, ни једно не вираје (Кр).

буџује несвр. *дешавати се*. – Буџује да се комшије скарају, али неје добро да се мрзе (Мр).

буџак м *мужјак говечџа расе буџа*. – Имал сам буџаци волове, од старуџу расу (Брл).

бџба несвр. **1.** *ударати силовити и неразумно*. – С голем чуџ бџбал без потребу, и камикат се неје помериџ (Пк). **2.** *фиг. неумесно говориши*. – Млого бџбаш када отидемо у народ, па те избегавам (ВЛк).

бџбат, -а, -о *који је добро њиоварен; који је добро њиуџен*. – Бџбат воџ сџно кажемо, када се уџаво натоваре сџнџе (Дој).

бџбато прил. **1.** *добро њиоварено; до врха њуно*. – Кажемо бџбато наплџнено за воџ са – сџно када се млого натовари (Дој). **2.** *фиг. њо воџи, до сџиосџи*. – Јаџа раџота при њи, ама јаџо и једење, бџбато (Дој).

бџбне свр. **1.** *јаџо удариши*. – Ако те бџбнем заџас че се оџутиш (Пок). **2.** *убаџиши*. – Таџа јаџанџи јаџџа, аџде да и бџбнемо у јеџинџетата (ДД). **3.** *фиг. неумесно реџи*. – Старинџи си ја бџбам, бџбнем понџкоју рџџ, и оно све старинџо (Зав).

бѣље ж мн. *бува*. – Кажемо балá кад је једна, а бѣље каdá су млого (Вр).

бѣдовача ракија изр. *ракија од бурјана, абде*. – Бѣдовачу ракију смо пѣк-ли од абѣд, бурјан (ГД).

бѣдѣк м *шѣенадла*. – Бѣдѣк кажемо ћитку на пáзуку, а чула сам да кажу и крфѣца (Јел).

бѣзгало с *шѣрцаљка од зове коју деца сама ѣправе и корисѣе*. – Прáвимо бѣзгала. Бѣзгало штрца во́ду, ѣграмо се, прскамо се (Брл).

бѣзѣка несвр. вулг. **1.** *голицѣи*. – Бѣзѣка девојђе, гѣдѣчка и, а онѣ се смеју (Зс). **2.** *забадаѣи изненада некоме ѣрсѣи у чмар*. – Ёма повкáрени и жѣне и мѣжје, бѣзѣкају се (Сук).

бѣзља м *сѣрашѣивац*. – Ти си бѣзља, бѣзнут си, ца́бе си мѣшко (Чин).

бѣклица ж *мала ѣлоснаѣа ѣосуда од керамике за ракију*. – Он си бѣклицуту све с њѣга нóси (Сре). Тóтола – тóтола, и ѣспи цѣлу бѣклицу (Вој). Ёма бѣклица за ракију, а ёма и бѣклица за вино́ (Зс).

бѣкличка ж *врѣа лејке*. – Преврзане ча́ше ёмају ёме бѣкличѣе (Мр).

бѣлосѣрина ж *уѣљувак од бува*. – Девојђа, ама на кошѣљуту ву се вѣде бѣлосѣрине (Држ).

бѣсмá ж бот. в. бѣсмѣца. – Магарица трава́ је као бѣсмá, али у дѣђи лѣстови (ВЛк).

бѣсмѣца ж бот. *врѣа баѣшѣенског цвећа са белим уздужним ѣругама на дугим свеѣлозеленим лѣѣовима*; уп. бѣсмá. – Цвеће бѣсмѣца ёма дѣђи лѣсто-ве и дѣђе белѣ прѣђе крз њи, и ёма јáк кóрен (Кс).

бѣцкав, -а, - о *бодљикав*. – Криз је бѣцкава моруза за булка́ње (Зав).

бѣцкóвчичи м мн. *бодље*. – Тај трава́ ёма на шу́шће бѣцкóвчичи (Гос).

бѣцкóљ м бот. *вѣѣрогон Eryngium campestre*. – Бѣцкóљ и осѣт неје ёсто: бѣцкóљ је млого пóситан, дојде сѣв и лѣчи од шу́љеви, а осѣт растѣ високо́ и ёма црвени – лѣубичасти цвѣтове као чѣткица за бријáње (ДД).

бѣчкóљ м бот. *бодља*. – Тај трава́ у обложине растѣ, чулѣмчице прáви; ма-гáре једе́ бѣчкóљѣти (ВЛк).

В

ва́де си бчи изр. *живѣѣи у недозвољеним односима, курваѣи се*. – Сва́тат и сва́ата, ва́де си бчи, бру́ка големá (Тм).

ва́ди вла́с изр. *извлачѣи влас чѣшљањем вуне, ѣравѣи кудѣљѣе*. – Чѣшљамо вѣну, ва́димо вла́с (Дој, Јел).

ва́ди из кáл изр. *сѣасаваѣи особу (беде, муке, ѣренуѣине велике невоље)*. – Јá сам те ва́дила из кáл цѣл живóт, (а) сá више не мóгу (Зав).

ва́жа несвр. *важѣи, имаѣи вредносѣи (новац)*. – Млого је пáре имáл пред рáтат, пропáдоше му, несѣ више важáле (Јел).

ваздѝгне свр. фиг. **1.** *хвалиѝи*. – Зѝт злато претѝже. Нѝчу си га понѝжим, че га ваздѝгнем (Зав). **2.** *унаѝредѝи*. – Очемо да ваздѝгнемо стоку, да се крене напред, дѝм да ваздѝгнемо (ВЛк).

ва́ка – ли́са ж *овца која има ѝрсѝенасѝу шару на глави и белегу на носу или лицу*. – Која је овца ваклѝста и лисѝста ѝкамо у ва́ка – ли́са (Дој).

ваклуша́на ж (*леѝа*) *девојка са црним обрвама*. – Ваклуша́на бѝше Нада; ваклѝста, црномрѝеста, убава невѝста дојде (ВЛк).

ва́ла ж пеј. *размеѝање*. – Од њега мож само валу́ да чујеш; куде да је ишѝл све он бил најголем и најпапетан (ВЛк). Ва́ла голѝма́ при тебе, ѝмаш свѝнци и клопотаре́ (Пок).

ва́лога ж **1.** *мера за ѝовршину валовѝе ливаде од око 0,5 ха*. – Једна ва́лога, једна коса́ (Дој). **2.** *враѝило, део разбоја*. – Разбој ѝма ва́логу или кросно́, и отенѝало (Гос).

ва́лта ж *улегнуће*. – Коњ почѝ да врѝа, па ме ѝбори, па ми ва́лту на́праји на грѝди (Рс).

ва́луга ж **1.** геогр. *уска и дуга долина*. – У Брлог тупан тупа, ва́лугата трешти́ (Брл). **2.** *враѝило које се корисѝи ѝри обарању говечѝа ѝри ѝѝкивању*. – Поткивач ѝма ва́лугу или кросно́, и чу́љу за обарање говѝдо, и ѝма сантрач за резање (Мр. Тм).

ва́лушка ж *угнуѝи део на ливади; мала и ѝешко уочљива врѝача*. – Лѝгал у једну ва́лушку и чека́л да замѝну (Зс. ТД).

ваља́јечи прил. сад. од ва́ља се: *ваља́јући се*. – Кат – пуштим кучѝто, оно се од радос све сасѝпе играјечи и ваља́јечи (ТД).

ваља́вци ка́мење изр. *круѝно лоѝѝасѝо камење*. – У нашу реку све ваља́вци ка́мење, и све црвени́ (Дој).

ваљуви́чар м *радник у ваљари сукна*. – Рѝше се да уби́ју ваљуви́чара, да га опља́чкају (ВСв).

ва́не га́д изр. *загадиѝи се, загнојиѝи*. – Немѝј да чекаш да рана́та ва́не га́д, ѝдма у ма́жи с јѝд (ВЛк).

ва́не на́ – око изр. *ѝочѝи мрзеѝи (и ѝрогониѝи)*. – Вану́л га на́ – око па га мрзи и го́ни, и све му злѝ ми́сли (Пк).

ва́не си́гу изр. *ѝрекриѝи се скрамом буђи, ухваѝиѝи цвѝи (сир, ѝѝуриѝа)*. – Чѝстим туршѝјуту да не ва́не си́гу (Пир). Вану́ло ми сириѝѝто си́га (Мр).

ва́не ѝелепѝр изр. *оболеѝи од хроничне болѝи*. – Вану ѝелепѝрат и умре́ (Пир). Лута́ по же́не, мења́ ѝи, и вану ѝелепѝр, за́качи стра́шну бо́лку (ВЈ).

ва́не ши́ју изр. *сѝѝећи лошу навику (ѝркосѝи, не слушаѝи савеѝе), ѝосѝѝаѝи своје́глав*. – Сѝнат вану́л ши́ју, че се де́ли од башту́ и ма́јћу, а јѝдинац (Кр).

ва́п – ва́п – ва́п узв. подражавања трапавог играња у колу: – *Sǎsa* ли, *sǎsa*, *ва́п* – *ва́п* – *ва́п* (Зс).

вапиру́је несвр. *беснеџи* (*жена*). – Вапиру́је та́ја, ку́ћата се тресе од њу (Сук).

ва́р м рет. рут. *креч*. – Това́р ва́р на поза́р (СГл).

ва́р кукурéк изр. прип. пеј. *вариџи одвару од кукурека*. – Рекó вој на пијац ва́р кукурéк, потсети пртенуту гóспођу како сам вој гла́ву чапкáла с кукурéг за од вџшће (Држ).

варáј када́. Од варáј када́ изр. *од вајкада*. – Женидба је, чéрко, од варáј када́ (Гра).

варва́рица ж *кувана џшеница*. – У гра́д сам чу́ла за ва́рено жíто да га óкају варва́рица (НМл).

варва́рка ж *учесница у обичају Варвара*. – Варва́рће íду по ку́ће на Варва́ру (Брц).

ва́рди во́ду изр. *шџиџиџи од бујице*. – Бе́демаат ва́рди во́ду да ми не íде у њíву (Зс).

ва́рди до́м изр. *чуваџи кућу, до́м*. – Да си ми, Ви́до, му́шко, тí би ми до́мат варди́ла, а тí си же́нско, че си отíдеш (Гос, ВЛк).

ва́рка га изр. **1.** *џожуриваџи некога*. – Ва́ркамо га да потрчи́, да и сти́гне (Ор). **2.** изр. **не мо́же га ва́ркамо не сме́мо журиџи са џим џослом, не може брже**. – Не мо́же га ва́ркамо, та́ј се ра́бота пољка рабóти (Ш).

васпи́тује несвр. *васџиџаваџи*. – Бил им је и óчув и башта́, васпи́тувал и ра́вно и не́је гледа́л које́ чијó је (Брл).

ва́ти на зу́б изр. *замрзеџи; џочеџи џрогањаџи*. – Ва́тил ме на зу́б, не да́ва ми да ди́шем (Бла).

ва́тил се у прсте́ње изр. ирон. *радиџи џобоже ваџан и џеџак џосао*. – Де, неси́ се ва́тила у прсте́ње, до́јди да ми помо́гнеш (Гњ. Вој).

ва́ча на́рав изр. *стиџаџи лошу навику; џосџајаџи својеглав*. – Де́те́то размазимо, почé да ва́ча на́рав ни́кога да не слу́ша (Држ. Кр).

ве́дри се несвр. *разведраваџи се*. – Раздра́чује се вре́мето, ве́дри се (ВЛк, Пк).

ве́ја ж *мања гомила слоџених окресаних лиснаџих гранчица, џриџремљена за сушење и дењење*. – Тџкмимó шу́му на ве́је до ко́ла или до ли́сник (Мр).

ве́је ве́тар изр. песн. *дуваџи веџар*. – Ве́тар ве́је, гра́д леле́је /Па íзвеја вра́но ко́њче (При).

ве́је ли ве́је изр. *дуго викаџи и џри џом вређаџи (о жени)*. – Јеврóсимка се распуца́ла, с Ми́лку се ка́ра; ве́је ли ве́је, село́ се тресе́ (Вој).

ве́к. Откако́ је ве́к изр. *одвајкада; од времена усџосџављања реда*. – Откако́ је ве́к у на́ше село́, он си је текџв и ни́ га не мо́же изме́нимо (Рс).

великоша ж *леѝа кобила алаѝ боје*. – Великоша кобила је алат – боја и иде раван, нема да кљоца када оди (Мр).

велича се несвр. *хвалиѝи се; гордиѝи се; уздизаѝи се*. – Драгутко беше ленчуга: велича се и лѝже, и занесе се, и сам себе верује (Гос).

величи се несвр. *фиг. ѝонашаѝи се уздржано уз ѝирѝезу (о госѝу)*. – Тетка ми се млого величеше; дојде на – госје а отиде си гладна (Вој).

венчурак м *венац сѝена*. – Там стене, венчураци, изводе се курјаци (Гос).

венѝи м *челусти*. – Овцата бези зуби, само венѝат остал (ТД).

вепре с *мужјак свиње од шесѝ до дванаесѝ месеци сѝаросѝи*. – Вепре је мушко од шес до дванајес месеца, штројено или нештројено, а вепар је од једну – годину (ТД).

вѝра. 1. *изр. да га вѝра вѝди баш (ѝако)*. – Ладно, да га вѝра вѝди (Дој).

2. *изр. че дојде на вѝру ѝреузеће одговорносѝи за ѝородицу*. – Че дојдеш на мојуту вѝру па че уловиш за мѝру (Цр). Че дојде време децата да дојду на нашу вѝру, па после че и занѝмују ѝина деца (Гњ).

вѝрверица ж *зоол. веверица*. – У Смакову кажемо вѝрверице, а у Бзобик [?] изговор? – рец.?]кѝтерице (Ос).

вѝргав, – а, – о *рет. шарен у виду крѝа на белој основи (овца, коза)*. – Овцата мрка у лице и преко снагу вѝргава, крпеста, као крпе да има (При).

вѝргоша ж *рет. име овце која има мрко лице и ѝамне велике крѝе ѝо белом руну*. – Вѝргава овцата по снагу и у лице, окамо ѝу Вѝргоша (При).

вѝрѝија ж *дажбина која се давала Турѝима у наѝури*. – Турци су доодили у село само да купе арач и вѝрѝију, а у село је бил само буљубаша (Влк).

вѝрига ж *вериге*. – На дрвену веригу закачим котле и у ѝега сѝр почиња да се топи, текѝ правим белмуж (Ру).

вѝриѝе ж *мн. 1. муња*. – Кад загрми, вѝриѝе се свѝју; вѝриѝе ти поред нође лазе (Дој). Вѝриѝе падоше преди једнога овна и отидоше као невестуљѝа (ТД).

2. *ланац за кочење заѝрежног возила*. – Вѝриѝе ѝмам за кочење сѝне, наше мѝсто стрмо (ЦД). 3. *ланчиѝ на клеѝеѝуши*. – Гломотар ноѝи, на вѝриѝе гломотар, и са стране две – ѝлѝе ѝма, а с кљештеви се отвѝра (ТД).

вѝс м *фес, невесѝинска каѝа*. – Кад на невестуту стуре вал, туре у вѝс (Ру).

вѝселко с *коњ ѝробач*. – Прво вѝселко зарѝпује, а после на кобилуту рѝпа пастув и завршава работу (Бла, Пир).

вѝсне се у свѝѝ *изр. ѝочѝѝи ѝѝознаваѝи свѝѝ одласком меѝу ѝуде; ѝочѝѝи се изједначаваѝи са другима*. – Пуштете момчеѝо да се вѝсне у свѝт, да поче да се равња с друѝи и да поче да се тѝкми (Трњ).

вѝѝ, -а, -о 1. *искрзан*. – Лито, вѝто, немој това да облачиш за на – оро (ВРж). 2. *нарушеног изгледа, нескладан*. – Са вѝто изгледа там куде беше водаѝа, све прекопано (СГл).

ветровáља трава́ ж бот. бела боца *Eryngium campestre*. – Ветровáља трава́, ветар у но́си из о́ткоси (Pт).

ветро́вине ж мн. болесѝ козе изазвана веѝром. – Ветро́вине, уби́л у ветар, изланси́ла се (ТД).

ве́ћа ж 1. велика грана са више ракљи љогодна за сѝуши́ање сена низбрдо. – Ве́ћа је се́но здéнуто као волóвњак или плас на ве́лику гра́ну. Зака́чимо у сас лánаци и волóви у вла́че до пúт кудé се товáри у ко́ла (Pс). 2. мала грана којом се ручно свлаче мале количине сена. – На ве́ћу ту́рим се́но, па и детéто ту́рим на сенóто, и онó се рáдује што га вóзим надóле (Pс).

вече́ прил. већ. – Ми смо нáши љúди вéче, сродíли смо се (К – Ћу, Пир).

вече́ром прил. у љоку сваке вечери. – Добро́ је вéчером да запáлим лáмбу да íма гáс (ДД).

вешка се несвр. љеѝи се у дрвеће и љовремено висѝи држеѝи се о грану. – Вешкају се дечѝштата по цре́шње и ћину вислетѝја (Пет).

вешѝегáр м/ж особа која (мађѝјама) наноси зло. – За теквú женú, која прáви злó с маѝије, вештегáр кáжемо (Пк).

вештица ж зоол. ноћни леѝѝир. – Лѝптер летѝ дњу, а вештице нóчу (Ш).

вигња ж рет. 1. оѝак. – Дéда је оѝáкат оkáл вигња, не знám да ли на шáлу, чíни ми се на óзбиљно (Јел). 2. изр. направѝ се црн на вигње угаравѝи се као у ковачкој радионици. – Тáм турлó, направѝли смо се црни на вигње (Пир).

вѝдало с свеѝлосѝ; дневна свеѝлосѝ; свеѝѝљка. – Јóш вѝдало, мóра дóма да сам (Гос).

вѝделче с мала свеѝѝљка, жиѝжак. – Служѝли смо се сас вѝделче, а кóј је имáл лáмпу он је бил богáт (Д – Па, Гњ).

вѝдовка трава́ ж бот. врси́а баѝѝенског корова *Anagallis arvensis* L.. – Вѝдовка трава́ íма: за мúшки је мúшка плава́, а жéнска је црвења́ста – жлтуња́ва (ВЛк).

вијáшка ж венац од клиѝова кукуруза. – Направѝмо вијáшће од нáјубави клáсове мору́зу за се́ме, вѝнци (Соп. Pс).

вијен бѝк изр. бик ојáловљен уврѝањем мошница. – Вијен бѝк по íма сна́гу, него чúкан бѝк (ТД).

вијена шарка изр. шара у виду (вишесѝруке) сѝирале око које су руѝце. – Já íмам кудéљу с вијену шарку, исéчено како да је преплѝтано (Гос, ВЛк).

вијолѝи́ја м свирач на виолини, виолинисѝа. – Пáвол је бил вијолѝи́ја и свирѝл је óдлично на виоли́ну (ВС).

вилдán бојли́ја изр. млад, висок и леѝ момак. – Тí тг бéше вилдán – бојли́ја, самó сам у тéбе гледáла (Пир).

вилар м **1.** дуга дрвена вила са два рога њодешена за ѿрње (ѿомерање, уѿовар, грађење). – Трње беремо и с вилар га товаримо (Чин). **2.** сѿара дрвена вила са ошѿећеним роговима. – Сас тѿја вилар да потпреш плотат (Вој).

вилдиста девојка изр. висока, виѿка и леѿа девојка. – Тњка, висока, вилдиста девојка, па се вистанат само вије на њу (Тм).

вилина свечá ж бот. биљка из фамилије *Digitalis* са љубичастим цветѿовима и дугим и шиљастим лисѿовима, са цветним врећеном циклама боје. – Тај биљка има цвет као зевалица. Расте поред воду и тражи влагу. Искара прут и уз њега листевети и цветови. Не знам да ли је това тврдѿц или њега зову вилине свече (Пк).

вилнеје несвр. јако желеѿи; коѿниѿи од желе. – Она вилнеје да га види а он па не дојде (Пк. Рас).

вилошка ж коза са роговима у виду виле. – Вилошка коза има вилести рогове (ДД).

виљак м рет. навилѿак сена. – Кажемо навилѿак, ретко кој каже виљак (Рс).

виљцáн м шољица за кафу. – Јá пијем жешку ређију у виљцáн, да ми не буде млого (ВЛк).

вирá ж умањење масе; ѿразнина између нивоа суда и нивоа ѿечностѿи у њему; кало. – Отишла ређијата на вирú, изветрела. Вирá и јексиќ, исто је (ВЛк).

вѿриветар м/ж/с врло живахан, вредан. – Она је била вѿриветар; била је вредна, највредна у свете (Гос, ВЛк).

вѿрушна вода изр. болесѿи ѿлућа. – Вѿрушну воду у плућа добила (Брл).

висѿбаба ж бот. један од весника ѿролећа са белим цветѿом. – Први излазе висѿбаба и кукољдеда. По висѿбабу цвѿту кандѿлчичи; једни бели а једни плави (Гос. Дој. Пк. Зс). Крѿвдеда је посебно, а висѿбаба посебно (Чин. Пл). Висѿбаба расте и у шуму и у градѿну (Соп). Висѿбаба и крѿвдеда, исто је (Ста). Висѿбаба у шуму расте куде је припечина (Ш).

висѿна ж висѿја. – Нема на висѿну метѿљ, него само куде су млаће, јечмишта, па никне нов јечѿм, и од то ватају (Дој. Брл. Јел).

висне свр. **1.** крикне; огласи се снажним гласом. – Ўбаво сам појала: кад виснем гора се прејетѿ (Нш). **2.** ошамариѿи; снажно удариѿи (особу, брава). – Сѿне, ка те виснем (звезде) че видиш (К – Ту, Пир).

висока реч изр. громак глас. – Мѿн је висока реч, јá сам си на башту (Зав).

високодупес, -га, -то коѿи има висок ѿур, дугоног. – Дѿје вој нође, високодупеста, не личи на жену (Бла).

висѿѿáн м хаљина од финог ѿлаѿина. – За Велигден башта ми купи ўбав вистáн и задевојчише ме (НМл).

висуљћа ж **1.** *део цвастии који виси.* – Луди стратор напрáј црвенé висуљће по пола метар, и на сваку прáви рéп, црвенó, úбаво (Ру). **2.** *леденица, висуљак леда.* – Пáде ми висуљћа од чáндије и úдари ме у глáву (Цр).

виськ. **На виськ** изр. *високо (на ñашњаку).* – Овцéте да плáднују на виськ (ТД).

вйй, -а, -о **1.** *јогунастй; йврдодглав.* – Витó говéдо и витóга човéка пóвише бйју (Чин. Сук). **2.** рет. *себичан.* – Сóпочање су по – витй од нас Стрелчáње, óче да присвóје (Б – Сц, Соп).

вййшел м **1.** *врйшешка за моñање йредива на кануре.* – Закáчће úзокол од козú од чéтри спрéгнемо, на вйтел превртíмо (К – ЦВ, Пир). У Зáскоци га кáжу вйтел или вйтал, а мй Топлодóлци кáжемо га јелéнче (ТД). **2.** *дрвена найрава за зайварáње врайа окреñањем.* – Вйтел на капију дрвен, окрéнем га да за-твóрим капију (Гра).

вйййль м фиг. *увијен йрамен.* – Рéјава овцá је на коју је рúното увйјено на витильé (ТД).

вйтка ж *део брда на разбоју.* – Брдо се нанизује и йма гóрњу и дóлњу вйтку, двé вйтће (Вој).

вййлушка ж в. вйтел (2). – Йма вйтлушка једнó, завйтлујемо вртá с њу (Мр). Вйтлушка се врти и текá затвáра вртá, а кључáнка клизи и закључује се. Магáре вáне вйтлушку са – зúби и отвóри вртá (ТД).

вйтне се свр. кл. према имену Вйта: *йогодиийи зло.* – Вйта, бéс да га свйти, па да се вйтне, да се не вйди (Изв).

вица несвр. рет. в. вицáва. – Вицáл сам те два – трй – пути и разговарáли смо, али је билó одáвна (Гњ).

вицáва (се) несвр. *виñайи;* уп. вицáва. – Јá га одáвна не вицáвам (СГл). Вицáвате ли се сас сватñината (Км).

више прил. *йрейежно.* – Онó родитељи више чёрће жéне, њи млóго и не питују кој њим се допáда (Мр).

вишемá прил. **1.** *веñ; скоро да.* – Тй си вишемá стану́л домаñин (Рос). **2.** *више.* – Немóј ми вишемá добдиш у кућу (Пет).

вишња́к м *засад вишања, вишњик.* – Вишња́к насадíмо, голéм (Ру).

вишња́рник м в. вишња́к. – Вишња́рник ймам, úбаво рáца, дóјдем до пару (Бла).

вишње с *младица вишње.* – Дáде ми трй вишњетйја да си насáдим у лóзје (Гра).

вишњóва реñйја ж *вишњевача.* – Дáде ми влáшу вишњóву реñйју (Пир).

вишће прил. *мало више.* – Дáј ми (мáлко) вишће, да ймам за качемáк (Пок. ВЈ).

влача́р м власник влачаре који чешља вуну. – Влајко из Завој бeше влача́р, коди њeга смо носиле вл́ну (ВЛк).

влакџ́нцe с дем. од влакно́ *џанко* (и *крајико*) влакно. – Држи́ се само за једно́ влакџ́нцe (Вој).

вла́с ж власџ́. – Не ва́ља та́ја вла́с, козарe дојдо́ше на чело́ (Сук).

вла́сан, сна, сно *који има џрави и власџ́ над неким или нечим*. – Му́ж ми је и с њeг рабо́тим па не мо́гу да му се љу́тим; на њeг сам вла́сна а теб не мо́гу да трп́им (Пир).

власéн м бот. **1.** *црвени вијук*. – Власéн растe на бусeн и лис му је на послeшњо као црвенo. Са́дина као власeн иска́ра, али ја́че и кру́пније, и ло́ше се ко́си (Зс). **2.** *лаџица, влаџасџа џрава која има лисџове и клас као џшеница, али јој је клас са ошџрим бодљама*. – Власeн, има га две – врсте. Класи се као ж́ито и има ч́исто бeл клас. Клас му има бодље и назаба́да се у чора́пе када́ пројдеш (Ру). Власeн се ва́та за дрeју; ва́тају се лаџица и власeн (Ш). **3.** *било која ливадска џрава која класа*. – То́ је све власeн у лива́ду које се искласи́, а све остало́ је трава́ (Зс).

власéна ж бот. *лаџица*. – Пчeшка трава́, власeна и овсџа су ло́ше за па́шу и за сeно (ВЛк).

власeњ м бот. *жабокречина*. – На воду́ту се ва́ти одозго́ре зеленo, ка́жемо га власeњ (ВЛк).

власeња́к м *биљна заједница у којој џреовлађује влаџасџа џрава власeн*. – Не ка́рај овцeте там у власeња́кат, ка́ре камто Прчeвицу, кудe је по – ч́ипкава трава́, по́ниска (Зс).

власџ́ца трава́ ж бот. *власeн; овчији вијук*. – На по́добру лива́ду изла́зи власџ́ца трава́, овцeте у у́баво пасу́ (Гос).

влача́ра ж џосџроје́ње за машинско чешљање вуне. – Тeшка вл́на се вла́чи на дрндáру, бо́ља на влача́ру (Мр). На два грeбeнца вла́чимо власни́цу, а шт́им у Тeмску на машину, у влача́ру (Зс).

влачeг м мн. влачeси **1.** *наџрава за вучу џежих џереџа џо неџгодном џуџу*. – Влачeг је од две мазни́е паралeлне, а између њи́и на сред́ину има прeча́нка, и на њу ко́лци; као да су ко́ла. Замeњује за́дњи део ко́ла, а вла́чи се (Рс). Влачeг на прeдња ко́ла: две рупе на дрвја, две прeковџе (по́пречне лeтве прeко уздужна дрвја) и на њeга плу́г, сeме, тр́и врeче козиња́вџе, па́прат одоздо́л, сeно (Ру). **2.** *брана*. – Брану́ зовeмо влачeг (Гос).

влачeње с **1.** *други глас у џесми*. – Влачeње у пeсму има. Ја́ сам влачи́ла када́ две појeмо (Ос). **2.** *чешљање вуне*. – Сабeремо се влачу́лџе на влачeње при једну́ ко́ја има мло́го вл́ну (Гос).

вла́чи блeјове изр. *осрамоџио се, иде лош глас о њeму*. – Вла́че блeјовeти, бру́куту, и не́је и мло́го срамота́ (Зав).

вла́чи ка појемо изр. *йева други глас йри йевању удвоје*. – Једна поје а дру́га вла́чи, када́ појемо две (При. Дој).

влачи́љћа ж *седељка на којој се ручно чешља (влачи) вуна*. – Тај и тај има влачи́љћу, идемо да вла́чимо в́лну (Б – ЦЈ, Бла).

влачу́љћа ж *йосйројење за машинско чешљање вуне*. – Све одвеземо на влачу́љћу. На два грёбенца се чешља вуна. Својак је од рунску ву́ну кад се очешља, рунсћи својак, а штим отпадне (Зс).

вльњеница ж *йоњава од йрйене основе и вунене йойке*. – Вльњенице смо тка́ле: пртена основа а вльњена натка́ва (Км)

вльњес, -та, -то *који је добро обрасйао вуном (о овци)*. – Грместо, вльњесто, само му се очити ви́де ко на бу́лу (Зав).

вльбо́р м пеј. (*неквалийеййна и йрљава*) вуна. – Да пропёремо вльбо́рат, да се најде за претка́ву (Пет).

вльча јаболка ж бот. *вучја јабука*. – Вльча јабалка је отровна, али с њу се на́род лечи (ВЛк. Нш. Зс). У наше мёсто има вльче јаболће (К – ЦВ, Пир).

вльчја штра́пка изр. *вуков йраг (на снегу, блайу)*. – Видо́мо вльчје штра́пће на сне́гат и уплаши́мо се (ВРж).

во́д – во́д – во́д – во́д узв. којим квочка тобоже ваби пилиће да иду за њом – Квачка во́ди пи́личи во́д – во́д – во́д – во́д! кад излэзне на́ – двор (ТД).

водени́к м *йосйоље за йшесйије и койлове са водом*. – У домаћинску ку́ћу има водени́к, дьска́ на коју́ оста́вљамо стовне́ и котло́ве с во́ду (ВЛк).

во́ди чёс изр. *йошйовайи*. – Ја́ му па некако во́дим чес, ама т́и га ич не почиту́јеш (Бла).

во́ди ша́ле изр. *шалийи се са блиском особом*. – Били́ смо добри́ другаре́, водили́ смо ша́ле, гостува́ли смо једни́ при дру́ђи (Кс).

во́дан, -дна, -дно *воденасй; сочан*. – Имамо сипкаве и во́дне јабалће (Зав).

водир м *косачева дугуљасйна йосуда за влажење и држање бруса, коју он везује за ногу исйод колена*. – Водир за остри́ло, има́ло је и дрвени, а прави́ли смо и од плёк (ЦД).

вододржљив, -а, -о *који задржава воду*. – Вододржљива њивата па да́ва на́јубаву мору́зу на су́шну го́дину (Црв).

водоно́сник м арх. *дугачка и дебела йолуга за ношење йерейна удвоје*. – Чебрња́к су на́ши ста́ри некада́ ока́ли водоно́сник (Вој).

водопи́ја ж бот. *биљка сродна цикорији, али дебља и чвршћа*. – Водопи́ја је подебела́ од гологу́зу. Сас водопи́ју и гологу́зу, ка́жемо га муа́р, врзува́ли смо снопље (Ру).

воду́ља ж *она која води сйадо (овца, коза)*. – Са́мо што помамим ша́р – ша́р, воду́ља о́дма поведе́ триста о́вце (ТД).

водурља́к м пеј. вода (у земљишћу). – Кркнуло водурља́к, не мо́ж се у њиве улéзне (ВРж).

водурља́ив, -а, -о који садржи много воде (земљишти́е). – Водурља́ива ли-вадата, млакайво, иска́рује ло́шу тра́ву (Зав).

во́з ж заїрежне саонице за кабастіу храну (и дрва). – Во́з је само се́но кад се во́зи, а не ђу́бре (Зс). Двајес во́за сам извезал се́но, а за зи́му че ми тре́бу окол сто́ во́за (ТД).

возди́гне се свр. уздићи се; унаїредити́и домаћинсїво. – Како́ им дојде та́ја снаа́, оні се возди́гоше (Зав).

вои́ште м руда на дрвеној ралици. – Вои́ште за плу́г је струка́ (Мр).

воје́ва несвр. сїтално боравити́и; бити́и власник їросїора. – Он је на то́ва ме́сто бојева́л, војева́л откако́ се роди́л (Јел).

во́ли – нево́ли ж хо́у неђу, їарчужак. – У́знемо во́ли не во́ли, девојчети́ја, па се їграмо да ли ме неко́ј во́ли или не во́ли (Пк).

во́лка несвр. хип. волеїи. – Баба си га во́лка, ти си ба́бино зла́то (Зав).

волóвња́к м навиља́к или їласї́ сена на великој рачвасїој грани, који се ве́же ланцима и који могу волови да їовуку навише или наниже; уп. волџвња́к. – На голему́ ра́кљесту гра́нку здéнем плас́ или навїља́к се́но и тека́ напра́вим волóвња́к, па у вр́жем с ланци и с волóве у одвлчém куде́ че това́рим сенóто или куде́ че га дéнем на сто́гове (Дој).

волово́дица ж фиг. курва́е. – Сабїру се коди њу као на волово́дицу (ВЛк). Она́ не́че, не́че, па óбуши, па почé да збїра волово́дицуту (Зав).

волово́дник м в. волово́дња́к. – Рани́ла сам коко́шће у воловодник: од клас́ што остане од Мечїин дѣн, зрна́ нарóнимо у волово́дник (Зс).

волово́дња́к м їоводац за говече. – На Ѓгнотов дѣн коко́шће ра́нимо у волово́дња́к, да но́се ускúп (Зс).

волóвска муа́ ж зоол. говеђи шїрка́љ. – Ѓма ко́нска муа́ и їма волóвска муа́, ла́зи му уз те́ло (Пк).

волóвске са́нке ж мн. заїрежне саонице које вуку говеда. – Та́мо се мо́же ми́не само сас волóвске са́нке, те́сан је и лош пúтат (ЦД).

волóвсћи звонї́ц изр. звонац који носи говече. – Волóвсћи звонци су дрúк-ши него за óвце: по́кратћи су а пошироћи́и и уну́тра игла́ како зрнце ((Мр).)

волокра́дица ж велики лоїов који краде (само) говеда. – Јако́в из Ве́лики Боњинци бил је волокра́дица, говеда́ је кра́л, волóве, и кла́л и високо́ над село́, а имал је и помагачи (Б – МБњ).

волџвња́к м в. волóвња́к. – Волџвња́к, пéсто до шéсто кїла, на једна́ ко́ла мо́же (Рс).

воља́ ж воља, жеља. – Óвце ни воља́ да їмамо, а не́мамо (Рг).

воља. **1.** изр. до вољу до ситности. – Чу га бијем до вољу (Гос). **2.** изр. **прај (му) вољу угађајти; дворијти.** – Њграм се с децата, прајм њим вољу, и она ме воље (Пир).

вољан је изр. *мило му је; заинтересован је; жељан је.* – Вољна сам да имама снаје, зéтове, да ми цвџти дóm (Пн).

вољи несвр. **1.** *ујорно подносијти невоље на љују до циља.* – Некако сам вољила, подносила сам, издржавала сам и моја деца сам извела на леб (Гос). **2. вољи ми** изр. *дојдада ми се; шако ми одговара.* – Вољи ми што текá испáде, што победи правда (Гос).

вољује несвр. *намејати и одржавати власти над неким или нечим.* – Че вољује, вољује, па че превољује и он, че пројде и њему време (Об).

вордовће ж мн. *ковани ојанци од аутомобилских гума.* – Носила сам ковани опњци, вордовће, кад бејо детé, све ми нође огуле, па боље бо́са (Соп).

воћке ж мн. рет. *суве шљиве.* – Јели смо воћке, лук, љуту паприку, имáло је брашно, правило се за једeње (Ш).

воћњак м рет. *воћњак.* – Воћњак насади Вучко Чучћин поди село (ДД).

воће ж мн. **1.** *суво воће (најчешће суве шљиве).* – Воће смо цепили, парили и сушили од сливе, од диве и питовне круше, од праскове, шéвтелије, јабалће, од хисалће јабалће (Ру). **2.** *кувано суво воће, комјој.* – Варимо воће, чарба од њи излезне, тој смо волели и правили (Ру).

враголес, -та, -то *враголаси, који је склон шали; лукав.* – Ђаволес, враголес, свакога че насмејé (Зс. Рс).

вража ж *извођење враџбина; бајање.* – Вража је лжја, ја у това не верујем (Јал).

вража несвр. *врачати.* – Тавá несмо вражали; од вражу несмо разбирали ништа (Д – ЈД, НМл).

вражáње с гл. им. од враже *изговарање речи њесме љри љевању удвоје.* – Кад појемо, она изводи вражáњето, изговара речи од туј пéсму (Цер).

вражје несвр. *изговарати речи њесме у љоку љевања удвоје.* – Враже једна а друга влачи када појемо две (Цер).

врајсне свр. жарг. *(изненада) јако ошамаријти.* – Ћути, да те не врајснем (Дој).

врáнес, -та, -то *који је врáne боје (коњ, коза).* – Која је коза врáнеста óкамо у врáњоша (Гос).

врáнилук м бот. *врањилук, врсиа дивљег лука Ornithogalum.* – Врáni лук или сврáчи лук, исто је (Ру). Врáнилук је тњак, висок, јели смо га (К – Ћу, Пок). Врáнилук не једемо, има зелен и жлтуњав цвёт, мерише на прáзилук и расте где је кисели камен (Зс). Мрáзовац је једно, а врáнилук си је бьшкá (К – ЦВ, Пир). Врáнилук згрџцкам, згрџцкам и испљујем. Ђсто: бели лук (Мр).

врануша ж *црна коза са великим белим шарама*. – Врануша, ретко кажемо и враноша, је коза црно и бело шарена (СГл).

врань м *ошвор на горњем воденичном камену*. – Воденица има кош, крећетало, врань на горњи камик, паприца је у камен (Мр).

враньоша ж *коза врране боје*. – Враньоша улéзе у градину, трчи по њу (Зав).

вратња́к м *ланац као оковрајник за крујну сивоку*. – Моји волóви су имали вратња́ци ланци (Мр).

врача́лђа ж *врачара*. – Ја не верујем у врача́лђе (Рс).

врѣ́анса ж *колона особа које љролазе*. – Ово се поврвил народ, врѣанса голема, а ја тов не волим (Гра).

вргола́зина ж *љшїка и нељодна њива на (ошїпрој) љадини*. – Не оремо више врголазине, вода све однела (Цер).

врдо́љ м *дроњак; љохабани хаљешак*. – Лешници и орáси натурá у бучкуту, па тури одозгоре врдоље и поклопи (Гос).

врѣ́ва ж *разговор; љричање; љреношење љредања*. – Несъм, синко, дњњс рáсположна за текве врѣве (Ос).

врѣ́ви несвр. **1.** *издавајши звук; оглашавајши се*. – Почé нешто да врѣви одоздоле, не могу да знам да ли је човек или друго (Гос). **2.** *чинијши љокрејше (љрсїшију, шака, ногу) који се љонављају (беба, врачара)*. – Детенцето почéло да врѣви с прсти (Зав). Вражалицата овак врѣви с рућете и баје ми (Вој). **3.** *рет. звајши*. – Јесенку су стáри врѣвили мише (Гос).

врѣ́вка ж *разговор; боја гласа*. – Прича меко, нежно, теква му врѣвка (П – Кр, Пир).

врѣвљѣ́в, -а, -о *говорљив*. – Овај жена по – врѣвљѣва оди нас (Зс).

врѣ́дница ж *вредна женска особа*. – Ја и ти, вреднице, прве смо биле у све (ПРж).

врѣ́дно прил. *заслужује, има значаја; добро је*. – Неје вредно да идеш с њега (Цер).

врѣ́ка несвр. *мекејшїши*. – Козá се оглаша на три гласа: врѣка јáко, ћећече пољка и мрмрче за јаренце (ТД).

врѣ́нга ж *(мали) злїшник*. – Дванáјес врѣнђе ми је свекрва дáла (ВРж).

врѣ́тено с **1.** *бот. вршїа влашїасїе љраве Setaria glauca*. – Врѣтено је чисто, нема бркове, нема óсје (Зс). **2.** *бот. цвешїно врѣшїено код неких биљака*. – Ретка трава там излáзи, искáрује врѣтено (Зс). Сáдина, длго врѣтено, па као маóвинка на врѣтеното, увїјено као маóвиница (Гос). **3.** *врашїло*. – Кáжемо врѣтено онóј на бунáр што навїјамо (Вр). Чўља и врѣтено за поткóвување гвѣда (Ш).

врѣ́же се несвр. *фиг. 1. обесїшї се*. – Који се врѣже, тија згóди; че га боли док стéгне врѣáта, и све готóво (Зав). **2.** *изр. врѣже се у пáмет љосїшїши љосїшїојан*

и мудар. – Да се жéни, да се (мóж) врже у пáмет (Ос). **3. вржу се** 3 лмн од врже се *сјојити се браком, венчајти се.* – Да најде једног залъмњака па да се вржу, да íмам унóче (Зав).

вржѝца ж *врсӣа врло љуѝе ѝаѝрике са малим махунама.* – Тај паприка ситна али млого љута, óтров. Зовéмо у вржица, кржица или кршка (Тм).

вржѝка несвр. фиг. *свирајти (на лисѝу крушке, на лисѝу харѝије, на ѝеру од лука).* – По цéл дѝн вржѝка уз овцéте, свѝри да му врéме прóјде (Пк. Влк).

врз м **1. ѝрви замейак.** – Кажемо први врз кадá се замéтне плóд. Сланáта попарíла првити врз, нéма да íмамо слíве (Пк). **2. ѝрви ѝлод.** – Што – је први врз, први заврзак од краставице и тикве у пóље, она́ обéре и нóси дóм (Рс).

врзаница ж *ѝрегришѝ.* – Дáде ми једну – врзаницу лóк и једну зéље, да си наса́дим у гра́дину (Вој).

врл, -а, -о **1. вредан.** – Чéрката ми је врла, свé урабóти по кúћу док се дигнемо (Чин). **2. ѝргав;** *жусѝар.* – Те́ја су гóдине најврле, кад остáнеш без венча́ње (Сгл). **3. неѝромишљен;** *неѝосјојан.* – Бíл ми је свéкар мáлко врл, па се кáра с мéне што нéмам децá (Пок).

врл, -а, -о р. пр. од врше. – Јá сам врл и по вагóн жíто, áко сам у плáнину (Ш).

врлétина ж *врло сѝрмо земљишѝе.* – Там врлétина, свлáчиште, само шúма растé (Влк). Там врлétина мéсто, не мóж се излéзне са – сáне (ТД).

врлина ж *ошѝра ѝадина; сѝрми део ѝуѝа.* – Тáмо врлина големá, само са – сáне мóж се излéзне (Пк).

врлинка ж *краћа мoйка (за ѝросѝирање веша, сушење низа ѝаѝрике, сѝавање кокошака у кокошињцу).* – Врлинку намéстимо у кокошáрник за кокóшће (ТД).

врло мéсто изр. *сѝрмо земљишѝе.* – Пóјдеш уз врло, па излéзнеш на лѝсно, па шéвнеш дéсно (Изв).

врља дúпе изр. *ѝрави нагле ѝокреѝе сѝављајући до знања да је срдиѝа, љуѝа.* – Не знам кво нејé прáво на снау́ту та врља дúпе (Држ).

врља на снагу изр. *дебљаѝи.* – Óлењи се женетíната и почé да врља на снагу и úдебели се ко свиња́ (Пн).

врндало с *дечја игра; дечја играчка.* – Ѐма чéтри врндала: чíгра на лéd, макарé од двá комáда, врндало с дьшчíцу (па се конь́ц дво́ји и вучé се) и кáд се врндало вртí у кру́г и јау́че (Ру).

врндóљ м рет. пеј. *ѝреврѝљива (жéнска) особа.* – Тíја ли врндóљ?! Оно́ се обр́ча и текá и текá (Вој).

врндúп м рет. пес. *лењивац; заѝушѝена особа.* – Врни се, врни, врндúпе / Трíста ти крпíће на дúпе (ДД, Јел).

вртањ м *вршача.* – Бéше се скутáл у вртањ, јéдва га најдóмо (Рос).

врѣиња ж *врѣлог*; велики вир за куѣње у реци. – Вир голѣм, вртања големá у рекúту; подгрѣбла га водáта и удавил се (Пк).

врти за децá изр. *нейрекидно радиѣи и сѣварайѣи за домаѣинсѣиво и ѣошомке*. – Јá и мýж ми вртимо за децáта, работимо дñн – нóч (Рс).

врти, кóј ти дáва изр. *једи бесѣлаѣино колико хоћеш; ово је ѣрава ѣрилика да добро једемо (а да не ѣлаѣимо)*. – Врти, кóј ти дáва; дрýг га чувáл и пѣкал (Јел, Јал. Км).

врти – сврти изр. *нейоузdana особа*. – Óн је врти – сврти, нѣма човечáнску рѣч и нѣма обрáз (ГД).

врѣи се несвр. мит. *кружѣи око*. – На мртвацá до четѣрес дñна душáта му се врти (окол) дóм и после се гýби, лѣца се (Зав).

врѣи – сýче изр. *ѣокушаваѣи на разне начине усѣѣи (решѣи ѣроблем, осѣварѣиѣи циљ*. – Вртѣ – сукá, вртѣ – сукá, па нáправи кво си је намислил (Сук).

врткалце с дем. и хип. **1.** *оно иѣо се корисѣи за уѣредање конца (врѣѣено; сѣрава за уѣредање)*. – Óн ми врљѣи врткалце, óче да трчѣи у мрáк по њѣга (Пн). **2.** рет. *врѣѣено уоѣиѣе*. – Допáднем му се дрýгу вѣчер и óн ми врљѣи врткалце у мрáк, там да се нáјдемо (Ста).

врѣлѣшкa ж *врѣѣшкa*. – Јáганцити отóше на вртлѣшку надóле, рѣпу, ѣгру се, па се укрсте, па се обрчáју (Зс).

вртна ж *курва*. – За теквó кáжемо вртна, вртуна; само се врти, муштерѣје си тражи (Гњ).

вртоглаве гóдине изр. *младосѣи; ѣуберѣѣѣи; време снаге и недосѣѣѣика искусѣѣѣи*. – Тýг смо били у вртоглаве гóдине, чинѣло нам се да све мóжемо а несмó ништа разбирáли (Дој).

вртоглавица ж *болесѣи оваца, врѣоглавосѣи*. – Једñн Брлóжанин је лечѣил вртоглавицу, вáди црвѣика из главу на вртоглаву овцý (Пк. Мр).

вртопина ж пеј. *велика врѣача*. – По вртопине идóмо, тражи́мо и (Кп).

вртори се несвр. *врѣѣѣи се; налазиѣи се*. – Сáмо се још једñн од туј фамѣлију вртóри, жѣв, још је у селó (ДД).

врцка с óчи изр. *немирно гледа, гледа час ѣамо час овамо*. – Лопóв врцка с óчи, глѣда гóре – дóле ко звѣр (П – Мш, Цр).

врчвес, -та, -то *који је дебео а ниског расѣи*. – Женáта му мáлечка, врчвѣста (Пн).

врши се несвр. *обављáѣи се; осѣваривáѣи се*. – Чорáпе на рóгове за рабаѣију; тој се врши тѣја зáкон на свáдбу (Зс).

врши́на ж *врх*; *горња сѣрана већег ѣредмеѣи*. – Снóп ѣма вршину и дýпе (Соп).

вршиње с грање са окресаног дебла. – Сечења́к или вршиње ка́жемо за грање које ора́стимо од др́во (Пк).

вршка ж *врси́а шаре на ћилиму*. – Ту́ј ша́ру ка́жемо вршка, или вршко, или вршко колено, врашко колéно, која́ како́ (Пир).

вршка́ља (коли́ба) изр. *шиљаси́а илеи́ена колиба иокривена бусењем*. – Колиба вршка́ља, у њу ле́то проведéм са – сто́ку у пла́нину (ТД).

вршљови́то др́во изр. *високо дрво које има врх*. – Вршљови́то др́во узéл и понéл (Јел).

вуза́ља ж фиг. *и́ревара́ни; курва*. – Ја́ не би мога́л да бу́дем вуза́ља, има́м обра́з (Гос).

вúзија ж *клизавица*. – Вúзија или вузија́на ка́жемо за кли́заво ме́сто, кудé мо́же да се де́си да се одвúзнеш на дúпе (ВЛк).

вúзне свр. *ударии́и ши́бом, каше́м или дланом уз караки́терисии́чан звук*. – Вúзну га сас прúт од ре́ћиту по голо́ дúпе (Км).

вуни́ја ж **1.** геогр. *левкаси́а иа́дина*. – Вуни́ја до́јде како шопка, како две пади́не окрéнуте једна́ према дру́гу, и у сва́ку вуни́ју има вода́ (Зав). Вуни́ја је ме́сто кудé се сли́вају сипа́ци (Дој). **2.** ж *уска косачева иосуда у којој држи брус у води и коју везује исидод колена*. – Вуни́ја за остри́ло, у њу су остри́лото и вода́, и ма́лко трава́ да се не испли́скује вода́та (Чин).

вуња́ри несвр. *шири смрад (и́рди, иуши́а веи́рове)*. – Научи́ло да вуња́ри: пúшка, прди́, пушта смра́д и смејé се (Пет).

вурди несвр. *искуваваи́и суруи́ку и добијаи́и вурду*. – Си́рим и вурди́м; веч сам навурди́ла плíно качé вурду (Сук).

вурí несвр. *зврјаи́и (враи́а, и́розор)*. – На вратáта вурí, несú у́баво лéгла, па има про́маја (Ш).

вúцка несвр. **1.** *жури́и (нервозно и некорисно)*. – Ти́ мислиш ако вúцкаш по́брже че урабóтиш, а оно́ нејé текá (Вој). **2.** *врдаи́и; насии́ојаи́и избе́ћи (одговорносí, и́осао, ои́асносí)*. – Немóј да вúцкате, него се ва́чајте на ра́боту, од њу ле́б једéмо (Јал). **3.** *љуи́ишио се креи́аи́и и махаи́и рукама*. – Научи́ла да вúцка када́ вој ка́жеш у óчи ако не́шта погрéши (Вој). **4.** *неи́промишљено и честíо чини́и*. – Цéл дéн вúцка др́ва у шпóрет, а са́ дошло́ до тр́т, нéма ни једно́ (Цр).

вúчљак м бот. *ћи́иовина Chrysopogon gryllus*. – Ја́ закаса́ од вúчљакат, од ширóкуту тра́ву: ја́ уда́рим с косú, косáта одлетí а трава́та се пак успра́ви (При).

вб́ – вб́ – у узв. подражавања гласа свиње када трчи: – Вб́ – вб́ – у, до́трча свиња́ (Вр).

вб́глен м рет. *угљен; ћумур*. – Ћумур, у́глен или вб́глен, све једно́ (ЦД).

вѣздан прил. *сїално*; *увек*. – И карале се, и биле се, ми смо си вѣздан јетрѣве (Бз).

вѣпе свр. *силовиїо удариии*. – Ја се нагаџам и помѣрам, а овѣнат вѣпе с рогове у дрвото и расцепи си главу (Зс).

вѣпне свр. *силовиїо удариии*; *бацїии*. – Ако те вѣпнем че одлетиш дор доле (Бз). *Ўзне сол у шаку и вѣпне га у васуљат* (Зс).

вѣро 1 лј од глагола врше: – *Вѣромо дѣнѣс, љбаво жице навѣромо* (Ос).

вѣровина ж 1. *їањи део сїабла*. – Докарал све вѣровине, с њи да ме греје зїмус (Гос). 2. *сїїне махуне їаїрике (їоследња берба); уї. вѣровинка*. – Вѣровинете оберї да и не оберѣ сланá (Ру).

вѣровинка ж в. вѣровина (2). – Она їспржи вѣровинѣ, тóв најблага за прѣжено (ВЈ).

вѣровиње с 1. *сено лошег квалиїеїа са врха сїога или їласїа*. – Барљиво сено стóката слабо једѣ, па га тўрамо ко вѣровиње одозгóре да штїти стóг (Вој). Подњак је одоздоле, испод стóгат, а вѣровиње је гóре, на вѣр (Јел. Брл. Дој). 2. *сїїни незрели їлодови (їаїрике, їарадајза)*. – Најблага ми је прѣжено љјесен од вѣровиње од папрїку (Рас. Пк).

вѣшанче м *їек сїїїена ваика*. – Кáд се гњїде искóте, изљўску се, стању вѣшанчега (Ру).

вѣшљак м *їрљава и заїушїїена особа, вaшљивац*. – Сабрало се там све ашљаци, вѣшљаци и шушљаци, чувај бóже! (Зав).

Г

гá узв. пристајања, одобравања: *да*. – Јá сам чекала да рече га! да бóде што мóра да бóде и да се истрпї (Нш). Деца немају мѣру, óче оно гá! а тї нá! (Пет).

габрóвица ж *грабова мейла*. – Ако љзнем габрóвицуту, че се оћутїш за час (Сук).

гавѣтина ж *шїїеїне живоїїиње које наїадају сїоку или усеве*. – Нѣкакве дијаније и гавѣтине нападле њївуту (Кр).

гагрїво прил. *їїаво, сїоро се ради и изискује велику їажњу*. – Лѣча, гагрїво за рáботу (Б – ЦЈ, Гњ).

гáдно прил. *мучно*. – Подланица је једно, једна травá која се гáдно чїсти кад се увáти за чарапе (Ру).

газдѣје несвр. *уживаїи у богаїсїїву*. – Óче зѣтат на моје да газдѣје (ВСв).

газдóсује се несвр. *усїешно сїиче и нагло се уздиже*. – Дошљ на пóложај, богатѣје, газдóсује се, дїгал нóс (Пир).

гајдуница ж *писак на гајдама ѿмоћу кога се изводи мелодија*. – Ручалото на гајдето сучи сууу – у, а доле гајдуницата каже дѣду лиду, ди – ду – ли – ду (Зс).

гајтаница ж *украсна ѿеиља од гајтана на чарайи за коју се веже врџа*. – Омота се окол чарапу врца и закачи на гајтаницу (Пн).

галати се несвр. *свађаи се; шале се самарећи један другог ѿогрдама и масним изразима*. – Кад почну да се галате мџје ја си мрднем на – страну, срамота ме (Бер).

гамличе несвр. *говори неразумљиво; гунђаи*. – Детето гамличе, неје му нешто право (Пир).

ганстер м жарг. *лукава и веиша особа; ѿреварани, мангуи*. – Он је голем ганстер, пази се од њега (Држ. Пир).

гардејац м *гардиса*. – Мој мџ је бил гардејац (Мр).

гасарац м *куйаси лимени жижак на ѿеиролеј или зејтин, са фишиљом и без сџакленог цилиндра*. – На гасарац ткајемо (Пир).

гегне свр. *насумице угазиши (и ѿасиши)*. – Гегнем на врат, напрсал ми пршњак (Вр).

гџли – гџли узв. при голицању детета. – Гџли – гџли, баба си га обџа (Држ).

глава. **1.** изр. *главу че си отџине од њега никако га не ѿодноси*. – Дошло ми је да си главу отџинем од њега (Држ). **2.** изр. *заборави си главуту занеиши се (уморан, ѿијан, заљубљен) ѿа заборавиши на свој дом и своје обавезе*. – Ти си главуту заборави там (Пир. Кр). **3.** изр. *колиба на једну – главу колиба у виду сџога, куйе*. – Колиба на једну – главу је како стог, а кад – је на две – главе она је на свод (ТД).

главица ж *врсиа цвасиши са гусио сабијеним цвешовима*. – Цврти на глумци и прави главице (ВЛк).

главичица ж бот. (*мали*) *гомољ*. – Кокосчица има главичицу узми (Соп).

главочка ж бот. **1.** *различак*. – Главочка, тај трава што праж главице, зове се у књиге различак (ВЛк). **2.** *броћ*. – Ми туј траву што праж главице кажемо главочка, а у Јеловицу у кажу броч (Пк).

главу си врже изр. *имаиши муке са неким или нечим*. – Главу сам си врзала од њега, оно је рџа на свџт (Вој).

главу си џине изр. *кукаиши од нечега или некога*. – Бега од њу, главу си џине (Држ. Трњ).

главурдан м *главаиша мушка особа, главоња*. – Има голему комбалицу тија главурдан (Брл. Бер, Пир).

главурдџс, -та, -то *који има велику главу, глави*. – Беше главурдџс човџк и голема човџина (ТД).

гláди изр. *лоше храни́ти*. – Млекó сла́бо млземо, не́чемо да глáдимо ја́гништата, да су добрá (Зс).

глас. Извѝја с глас изр. *кука́ти*, *лелека́ти*. – Извѝјала би с глас да ни само вѝди ма́чава (К – Ћу, Пир).

гледају се сас са́гњице изр. *не воле́ти се*, *не разговара́ти*. – Почѝше се сваѝете гледају саз – са́гњицете (ПРж).

гледе си ра́боту изр. *гледај своја ѝосла*; *не обраћај ѝажњу*; *ѝо се ѝебе не ѝиче*. – Ко́ј кво рабóти нек рабóти, ти си гледе ра́боту (Сук).

гле́за ж/м *размажена особа*. – Он је големá гле́за; ако га ўзнеш, че вѝдиш му́ку с њѝга (Дој).

гле́зи се несвр. *мази́ти се*; *говори́ти извешѝачено умиља́ти*. – Немóј ми преми́раш, не гле́зи се (Зс).

глетáви несвр. *без воље и лоше завршава́ти неки ѝосао*. – Сáмо глетáви ту́ја ра́боту, не́ма во́љу да љу рабóти сагла́м (Пир).

гле́цањ м анат. *глежањ*. – Трчѝмо у свѝнсѝи опѝнци, ѝграмо се; ка се врне́мо, онѝ озгóр, на гле́цањ (Цер).

гли́бав, – а, – о *жидак (бла́тио, снег који се ѝоѝи)*. – Гли́бав сне́гат, намокри́ше ми се но́ђе до колéна (ТД).

гли́ва ж *врѝта јесѝиве ѝечурке која расѝте на (сувом) дрвѝту (букви, ораху, дуду, клену)*. – Гли́ве расту на сýво (бу́ково) дрво (ТД). Гли́ве расту на сýво дрво од бу́ку, оре́ј, дуд, клѝн (Ру).

гличѝење с гл. им. од гли́чи *уклањање срѝи из зовиних ласѝара ѝри изради цевѝ за намоѝавање конца као и ѝри изради играчака (ѝушкало)*. – Усѝјамо дебелу жи́цу па прому́шљамо дрво од бѝз; тека́ правимо цѝвѝе, а тека́ правимо и пу́шкало (Пк).

гли́чи несвр. рет. **1.** *глича́ти*. – Гли́чим дѝску́, пра́јм тронóшку столи́цу (Пк). **2.** вулг. *гладѝти*; *чини́ти наизменичне ѝокреѝе ѝри обавља́ју кошѝуса*. – Јá њѝкња затéко љубáвницити у плѝвѝуту; он ју вану́л и само ју гли́чи (Пк).

гло́вне свр. *ѝрогуѝа́ти*. – Глѝну га, гло́вну га одједну́ш (Д – Сн, Пир).

гло́тно прил. *ѝрљаво, гадно*. – Гло́тно до́јде, не́чу се мѝшам у теквѝ ра́боте (Нш).

глувошѝтна ж **1.** *особа која не чу́је*. – Цáбе му óкаш, он глувошѝтна, не чу́је те (Пир). **2.** *глуѝа и невешѝа особа коју не можеш ничим да научиш*. – Оно́ глувошѝтна: ја́ му ора́тим једно́, оно́ разбѝра и рабóти дру́го (Пир).

глувѝц м мн. глувѝц. рет. *миш*. – Ми́ у село́ мишеви óкамо глувѝцѝ (Држ).

глума́к м *мала ѝовршина усред ливада или њива обрасла гусѝим жбуњем*. – Јá се у глумáкат сакри́јем и че́кам га да налетѝ (Изв).

глумка ж *цвасѝ чији су цвѝѝови гусѝио сабијени*. – На кошу́ту цвѝтовити на рѝдови једн до дру́ђи, а на ову́ј тра́ву на глумку (Зс).

глумци м мн. *сабијена цвасѝ*. – Кадиве цвѣти на глумци, лѣтњо је цвѣће (ВЛк).

глумчѣ с *мала гусѝа цвасѝ*. – Дива граорица накара, глумчѣ направи (Дој. Пк). Бабамарта цѣвне на пешѣс глумчича (Гос).

глупана ж *глуѝача*. – Глупана, ништа не разбѣра (Јал).

глуѝарѝна ж *заосѝалосѝ; глуѝосѝ*. – Старо врѣме било глупарѝна (Зс).

глуѝчѣк, -чка, -чко *ѝриглуѝ*. – Цѣлата вамѝлија, онѝ дѝду глупачѝи, али су добри по дѝшу и вредни су (Гњ. Пир).

глѝца несвр. рет. *(усѝѣно) говорѝѝи*. – Глѝце тѝва кво се сѣтиш (Пир).

глѝѝ несвр. **1.** *мумлаѝѝ ѝуѝѝѝѝѝѝ или весело, нејасно изговараѝѝи*. – Детѣто почѣ да глѝѝ, да се радује и да се смејѣ (Цер). **2.** *галамиѝѝи*. – Деца глѝѝ, ѝуѝѣ се углѝали, мѝло да ти је да и слѝшаш и глѣдаш (Ру). **3.** изр. **да му не глѝѝ да га не узнемирава ѝправеѝи буку**. – Извѣдомо баѝбуту на врата да не глѝѝ на бѝлнога старца (Кс).

глѣждав, -а, -о *који је чудно изобличен; ружан*. – Глѣждаво, да га не поглѣдаш (Гра).

гмѣца несвр. *гњечѝѝѝи*. – Ако лѣгнем ѝзнак, дѝјде неѝкој, мора дѝјде, па ме притѝска, сас руѣе ме гмѣца у стомаѝ (ВЛк).

гмѣчало с *сѝрава за гњечѣње куваног кромѝира*. – Гмѣчало за кѝмпирје за тѣсто, како макаѝи дѝјде: на јѣдн краѝ му је удублѣње а на друѝѝи испупчѣње у вѝду клип (Рс).

гмуран м аугм. и пеј. *слинавѝо*. – Ћѝти па ти, гмуране, обрѝши си гмурѝат (Вој).

гнило ѝѝбриште изр. *лења и ѝрљава жена*. – У наше село све су жѣне чѝсте, само је она гнило ѝѝбриште, неѝчиста и лѣњава женѝѝина (Дој).

гнојѝште је мѣсто које је дѝбро наѝѝбрено, нагнојѣно (Мр).

гњѣдало. **Растѝра си гњѣдалото** изр. *расѝѝураѝѝи свој дом; разводиѝѝи се*. – Немѝј си растѝраш гњѣдалото, чѣрко, пѝдоброга нема да најдеш (Чин).

гњѣтавка црѝа изр. *врѝѝа ѝоњаѝе чија је основа ѝамук а вуна наѝѝа*. – Гњѣтавку тѝајемо на двѣ подношѣе, па на јѣднѝ страну проврѝиш нѝтѣте, и бѝјимо и црно, али мѝже и црѣно од брѝч. Осноѝа је памѝк а вѝна нѝтка. Гњѣтавка је топла и не пада од крѣвет, не клиза се (ТД).

гѝвањ м *серигуза, дивља жалѝѝија*. – Гѝвањ бѣремо за свѝње (Мр).

говедарѝѝѝина ж *сеосѝа организација исѝаѝе говѣди*. – Ја у село распрѝвљам с говедарѝѝѝину (Дој).

говѣља несвр. *са муѝом жѝваѝѝѝи, ваљаѝѝи залогај у усѝѝима*. – Немам зѝби, па говѣљам месѝто, говѣљам, не мѝгу га сажѝаѝем (Вој).

говнојѣдиѝа ж вулг. *лажов најгоре врѝѝе*. – Тѝ си говнојѣдиѝа, тѣб више нѝкој не вѣрује (Пет. Сук).

говња́рка муја́ ж зоол. *врси́а муве са зеленкаси́тим њреливом која слеи́а на измеи́.* – Говња́рћете, онé прибоде на говна́та, до́јду ма́лко зеленкасте (Зс).

говња́рка цре́шња бот. *врси́а њрешње мекога њлода.* – Једну – цре́шњу о́камо говња́рка, ме́ка је и не́је ло́ша за једење (Пир).

говња́ча ж бот. *врси́а њечурке, срндаћ.* – Говња́ча. она́ пра́ви голéм шешир и ми у несмо́ јéли до пре двајестина́ године, несмо́ зна́ли да се једе́ (Зс).

годи́ несвр. нег. *радо (не) њрихваи́аиши.* – Не годи́ жена́ да те доведе́м на спање́ (К – Њу, Зс. ТД).

годинáк м *једногодишње деи́е; једногодишње младунче.* – Прво́ је ждребне́це, па ста́не ждребе́, па је после годинáк (Мр).

гол пџ м зоол. *њуж голаћ.* – Ти́ја пџови зове́мо голи́ пџови или ци́гансћи пџови (Зс).

голéм свéр изр. **1.** *велика зверка.* – У шу́му њма сва́какв свéр; њма свéр и голéм свéр, а ме́чка је голéм свéр (Зс). **2.** пеј. *особа на високом њоложају.* – Избра́л га на́род, стану́л голéм свéр (Зс).

голéм осéт м бот. *велика бодљикава биљка која раси́е њоред њуи́ева на сувом си́аниши́у и има цваси́ у виду чеи́ке за бријање.* – Голéмјат осéт, што пра́ви големе́ глави́це, с њéга ле́чимо о́вце од црвје́ (ТД).

голема́ глава́ изр. фиг. *важна личност.* – Шко́ле заврши́л, пла́тицу му да́ли, ста́ну о́дма голема́ глава́ (Вој).

голема́ игла́ изр. *велика игла за низање (њаи́рике, дувана, воћа).* – Кма си по́себно голема́ игла́ за низање, она́ њма поголеми́ уши́ (Пн).

голема́ ко́ска изр. *велике коси́и (буи́на коси́и, цеваница, вилице).* – Ми́ не ка́жемо ко́кала, него́ големе́ ко́сти (ТД).

голема́ метла́ бот. *биљка која се кориси́и као велика меи́ла и која раси́е у баи́иши.* – Голема́ метла́ се са́ма се́је у гради́ну, а зове́мо у и сéлска метла́, с њу метéмо двóр или а́мбар (Цр).

голема́ острика́ ж бот. *врси́а влаи́аси́е њправе лошег квалии́еи́а Bromus secalinus.* – Острика́ њма две врсте: ма́лечка острика́ и голема́ острика́ (Гос).

голема́ столи́ца изр. *велика си́олица са наслоном.* – Имáли смо и големе́ столи́це за го́сје уз аста́л, а ми́ смо по́више седéли на тронóшће́ (Ру).

голема́ цволи́ка м бот. *висока и ои́ровна кукуи́а.* – Голéмата цволи́ка рас-те окол ђубре и о́тровна је (Гос).

голема́ црна́ змија́ ж зоол. *велика црна змија.* – Голéмете црнете зми́је највише и у шу́му њма (Пк).

голе́ме бу́чће изр. *врси́а велике бућкали́це која ради на њринци́у ђерма.* – У голéмете бу́чће големо́ дрво, само га налéгам, а вржу ка́мик да га не вр́чам, њсто као на ђера́м када́ се вода́ вади́ (ТД).

голѐми котѝл изр. *коѝао заѝремине око 40 или више литѝара*. – Голѐми котѝл ми даѝе кѝм на свѝдбу на поклон (Пет. При).

голѐми стабѝл м бот. *велика георгина*. – Ѐма ма̀ли ста̀мбол и рма голѐми ста̀мбол, разликавају се највише по висину (ТД).

голѐми сѝт изр. бот. *висока бодљикава биљка која гради ситѝасѝу цвасѝи*. – Ѐма ма̀ли сѝт, њѐга ма̀гаришта по̀више једу̀ док је зелѐн, док се не удрвѐни се, а рма и голѐми сѝт (ТД).

голѐми ча̀поњци м мн. анат. *ѝар ѝаѝака којима гази ѝаѝкар*. – Овца̀ га̀зи с голѐмити ча̀поњци, а малѝти ча̀поњци не га̀зе, онѝ су по̀нагоре уз но̀гу (Јел).

голѐмичи ѝрс м анат. *ѝалац на руци и но̀зи*. – Посѐко си голѐмичи прѝс на̀ – руку и са̀ га лекѝјем (При, Рас).

голѐми ча̀понци м мн. анат. *закрѝљали ѝар ѝаѝака који не додирује земљу код ѝреживара (код брава)*. – Голѐмити ча̀понци додирују зѐмљу, а малѝчѝити ча̀понци не додирују зѐмљу (Мр).

големка̀, -о изр. *која је ѝрилично израсла*. – Морѝзете големѝе, отрѝгоше се вѐч, ско̀ро че се изрѐсе (Соп).

големѝ ѝислѝ изр. *вишѝедневно кишовиѝо и влажно време*. – Наѝде големѝ ѝислѝ и морѝшете, тамѝн поизнѝкле, све ужлтѐше (Вој).

голѐмштина ж (*извешѝачена*) *оѝменосѝи; уображеносѝи*. – Бѐше ѝбав човѐк, али од големштину̀ само мр̀даше с ра̀мена, изла̀зи силѝна из њѐга, снага̀, голѐм партиѝац бѐше (Пир).

голо̀ голиша̀во изр. *сасвим голо̀ (особа; брав)*. – Из по̀јатуту излѐзе голо̀ голиша̀во детѐ (Дој).

го̀луб м зоол. *сиви голуб*. – Го̀луб жѝви у пѐћине и у вѐнци, а грлѝсти го̀луб се изво̀ди у висѝћете бу̀ће и у орлѝвуту бу̀ку (Гос).

голубѝри несвр. *чуваѝи голубове; бавиѝи се голубовима*. – Ја̀ сам, уз по̀-старога бра̀та, почѐл да голубѝрим отка̀ко сам проодѝл (Пир).

го̀лубов, -а, -о сив; *голубиѝе бо̀је; свеѝлоѝлав*. – Чу ти исплетѐм ѝѐмпер од го̀лубово ма̀ње (Гос. Бе).

го̀лупче с *име од миља ко̀је невестѝа да̀је најмла̀ђем деверу*. – Када̀ дојдо̀, бѐше детѐ и ја̀ га назва̀ го̀лупче, и до са остѝаде го̀лупче, а̀ко је вѐч дѐда стану̀л (Рс).

го̀па ж пеј. *шаљ. жена*. – Свѝ дѐвери у ку̀ћу сво̀је жѐне су зва̀ли го̀пе, а свѐкар је свѝкрву на ша̀лу зва̀л до̀де (Б – Са, Пир).

го̀р прил. *горе; на врху*. – Ајду̀чка трава̀, бр̀ска му сто̀ката лѝсје, а го̀р га нѐче једѐ (Бз).

го̀ран, рна, рно *шумовиѝи*. – На̀ша плѝнина је за̀ветна и го̀рна (Зс).

горгусѝар м *врѝта дивѝег голуба*. – Чу го̀луба горгусѝара и го̀луба клилу̀ка̀ра (Ш).

горешњак м бот. девојачка *ѿрава*; биљка слична девојачкој *ѿрави*. – Горешњак, једн је рóзан – бѣл, а други више плаво цвѣтí и слíчан је на девојачку тра́ву (Гос).

гóри несвр. *ѿецкаѿи*, *ошиѿеѿиваѿи кожу* (*коѿрива*, *хемикалије*). – Покрива гóри, пази се дéте да се не исплíчиш (Сук).

гóрња дрéја изр. *хаѿеѿак који иде до ѿојаса*. – Гóрња дрéја је свака дрéја која íде до пóјас (Сук).

гóрња чѣљуска изр. анат. *горња чѣљусѿи*. – Чѣљусѿе ка́жемо: гóрња чѣљуска и дóлња чѣљуска (Дој).

горóто цвѣће с бот. *гороцветѿи*. – Тóва горóто цвѣће како дóјде, како цвѣтí? (ВЛк).

горскá мѣчка изр. *неуредна жена* (*ѿрисѿигла из ѿланине*). – Сá че вíде горсѿе мѣчѿе на тóја грацкú свáдбу (Брл).

горскá травá ж бот. *врсѿиа биљке жуѿѿога цвѣѿиа која цвѣѿиа урано ѿролеѿе*, *гороцветѿи* *Orchis morio L.* – Já гле колко је сá цѣвнула горскáта травá (Гос).

горсýз м *ѿврдоглава и зла особа*, *угурсуз*. – Бѣше голѣм горсýз, нíкому нéје тѣл да помóгне (Км).

гóрѿе прил. хип. *од горе мало навише; мало више горе*. – Е гóрѿе, пóгорѿе, печóрѿе колко óчеш (Вој. ВРж).

горушíца ж бот. *нека биљка* (*која није Sinapsis alba!*). – Їмаше нéкоја тра́вка, забора́вила сам која бѣше, којú óкамо горушíца, ама она́ не цвѣтí жлтó и не растѣ по морóузе (Зав).

горчíвка ж *шљива нагорких ѿлодова*. – Já највóлим горчíвѿе слíве, тека сам навíкал (Дој).

госјáрска сóба изр. *госѿинска соба*. – У госјáрску сóбу јáбалѿе, дúње, кру́ше, па úбаво мерíше, а и лíпа се набѣре па се там сúши (ВРж).

госпоштíја ж *госѿодсѿиво*. – У туј кúћу је билó све úчено, све пáметно, свѣт прошлí, госпоштíја големá (Тм, Пир).

гóсѿи се несвр. вулг. *уживаѿи у сношају*. – Áјде, бáбо, да се гóстимо, несмó скóро тóва работíли (Пир).

готвáч м *кувар* (*на свадби, ѿрослави*). – Já сам бил готвáч на ѿнину свáдбу, áко сам мúшко (ВРж).

готвáчка ж *куварица* (*на свадби, ѿрослави, сахрани, ѿарасѿиосу*). – Загoдíл сам те да ми бúдеш готвáчка кадá зажéним једíнцатога (Рс).

готóв дóм изр. *уреѿено домаѿинсѿиво*. – Баштá ми зѣт, дошíл на готóв дóм. (Д – Ви, Пир).

грáби несвр. *брзо ходаѿи; ѿрчаѿи*. – Гра́бимо да те стíгнемо, ка́жу Тѣмштање, а мí у Орѣовицу ка́жемо трчíмо да те стíгнемо (Ор).

граница трава́ ж бот. *Lepidium ruderae*. – Граница трава́, искарáло клáс, и као рéса по њéга, на глúмове растé (Пк).

гра́њес, -та, -то *који има (две) ресе исѿод браде (коза, овца)*. – Тај овца́ бéше гра́њеста под гу́шу, рéсе двé íмаше (К – ЦВ, Пир).

грао́р м бот. **1.** *име за више врста грахора Vicia sativa и њему сличних биљака*. – Грао́р је пла́в, по́крупан и горчíв, а л́скавица је белá (Зс). Грао́р црвенó цвѣтí, укр́пи жíто, овóљи га, па га текá полóжи (Кп). **2.** *Coronilla varia, вишегодишња биљка са ѿдземним стíаблом и са бледољубичастим цвѣтовима*. – Грао́р зовéмо и овúј тра́ву, она́ íма големí кóрење у зéмљу и цвѣтовете у дóјду бледољубичасте (Зав).

граори́ца ж бот. **1.** *грахорица (као коров стíрнина)*. – Граори́ца у жíто црвенó цвѣтí, али и белó и рáзне бóје, па се увíје уз жíто (Мр). Граори́ца у жíто цвѣтí црвенó; пу́шта се кр́в у нóс с њу, твр́да му шу́шка (Ш). **2.** бот. *секирица*. – Граори́ца се окáла некада папратари́ца; текá у окáла једна́ вражали́ца из селó, тóв је стáро íме за ту́ј тра́ву (Гос). **3.** *једна лейтíрњача, коров у ѿшеници, бело цвѣта*. – Мí туј тра́ву кáжемо граори́ца, ту́ј што белó цвѣтí, а Тóпли Дóл у óкају л́скавка (Пок).

грацкó лалé с бот. *лала*. – Íмамо стáро лалé и íмамо грацкó лалé у градíнче (Гос).

грбíна ж анат. *део шéла закланог брава*. – Грбíна је од прéдњи кр́с до задњи кр́с (Дој, Јел).

грбó с рет. *леђа*. – Тéрет голéм, на грбó све изнóсим на појáту (ВЛк).

грбоља́к м пеј. (*ѿовијена*) *леђа*. – Лéле, вíдиш ли какó сам се изгрбавíла; млóго сам ти смéшна у грбоља́кат (Гос).

грбуљíло с део *грабуље који се држи ѿри грабуљању*. – Грбу́ља íма два дéла: дршката је грбуљíло а онóва што грéбé је грбу́ља (ТД).

гр́гавче с пеј. и дем. *закржљало ѿрасе*. – Че кúпим једно́ гр́гавче, др́гавче, жúжаво прасéнце, па че га рáним (Зав).

гргурéста косá изр. *ѿаласаста коса*. – Гргурéста косá, дрндурéсто девојче, јá те теквú зна́м (Км).

гргурка ж зоол. *гугуика*. – Гргурката ми тáм појé, тáм сам се родíл (Зс).

гргúтаво прил. *ѿромукло*. – Гргúтаво прíча како ка у не́кој за гу́шу стискáл (Гос).

грéбáчка ж *лоѿаѿица за захваѿање брашна*. – Јá одбрóјим колко ми грéбáчке бра́шно трéбу кадá мéсим (Вој).

грéбáчка за жáр изр. *наѿрава за извлачење жара из усѿјане ѿѣћи за хлеб*. – Уз вур́њу íду грéбáчка за жáр и лопáта за лéб (Гос).

грéбенчичи трава́ м мн. бот. *крстíач*. – Тóва је грéбенчичи трава́ (ВЛк).

грéблó с мн. грéблá *грэбенац*. – Влáчимо вíну на грéблó (Јел).

грעדár м *рабаџија који превози греде од шуме до месџа продаје*. – Грѣде превозимо, спремам ручџк за гредарѣ (ДД).

грѣдиџа ж *део чараџе који иде уз ногу*. – Чорапа има ступало и грѣдиџу, овам га кажу гóрњиште (Б – Са, Пир).

грѣпка за брашно изр. *кориџасџа џосуда сужена џри врху за захваџање брашна из мучника*. – С грѣпку за брашно грѣбемо брашно када га сипујемо у врѣчу; направљена је да се брашното не растура (Зс).

грѣшно прил. **1.** мит. *недозвољено, нарушава ред*. – Сине, немóј у чуждо стокуту да пасѣш, това је грѣшно (Км). **2.** фиг. *џогрешно*. – И она се грѣшно оженила, послушала наваџије, па са паџи (Гњ).

грибáчка ж *дуга моџка џодешена за извлачење жара из џеџи за џечење хлеба*. – Сас грибáчку извадимо жар из вурњуту, па обрѣшемо пóд и после наврљамо лѣбат (ТД).

грѣв, -а, -о *гривасџи, који има шару око враџа (брав, џас, голуб)*. – Има грѣви гóлубје, грѣваши (Гос).

грѣвчес, -та, -то *гривасџи (џас)*. – Пмајемо грѣвчесто куче, убаво ни је слушало (ВЛк).

грѣжа. **На грѣжу ми је** изр. *о џоме бринем, џо ме оџџеређује*. – Да ти искажем шта је на грѣжу мене (К – Ђу, Тм).

грипаџв, – а, – о *грѣџив*. – Бабата ми грипаџва, брѣшче ко срна (Дој).

грждаље м мн. *сџаринска дрвена брава*. – Сас грждаље смо закључували врата, дојду ко брава, али дрвена (Зс).

гркљан ж анат. гркљан. – Гркљан је јáболката и од јáболкуту нагоре, а од јáболкуту надóле је грло (ДД).

грлѣс, -та, -то *који има исџод враџа црни џолуџрсџен*. – Има грлѣсти гóлуби, црно им како прстен на гушту (Зс).

грлѣсти гóлуб м зоол. *врџа дивљег голуба са каракџерисџичном шаром око враџа*. – Пма грлѣсти гóлубје, па има гргурђе, и ја си и разликавам (Зс). Грлѣсти гóлуб се изводи у висóжете буђе, и у орловуту бóку (Гос).

грлич м (*шири*) *оџвор (џесије) са кога се џије*. – Бџклица за вино, плоснато, украсено, као линије изведене, шарено, и горе си има грлич, па дрвен затварач (Зс).

грло м анат. *грло, део враџа*. – Гркљан је јáболката и од јáболкуту нагоре, а од јáболкуту надóле је грло (ДД).

грмадáча (крóша) ж *врџа дивље крушке*. – Имали смо дивлáчку грмадáчу крóшу, двојџа не мóгу да у обџбну (Зс).

грман. **Спу на грман** изр. *сџаваџи у загрђају*. – Када овчарѣ намóкри џиша прекó – ноч, онџ спу на грман, да не озѣбну (Зс).

грмањак м зб. *шибље*. – Кóзе пасу по грмањак (Ру).

грмес, -та, -то *грмасѝ*, који гради гусѝу крошњу или гусѝ и заобљен грм. – Та́м јако ме́сто, има грместа дрвја и грмести грмове (Пк).

грми њим у кућу изр. *свађе су неїрекидне у њиховој кући*. – Почé да њим грми у кућу дѝн – издѝн веч не́колко ме́сеца, ско́ро че се поде́ле (При).

гроздобѣрка ж мет. *чесѝа смена ѝљускова и сунчаних ѝериода у ѝоку једног (їролећног) дана, шѝо лоше уѝиче на род грозжђа*. – Удари ћиша, па изгреја слнце, и па ћиша па слнце; таја је ћиша гроздобѣрка, че обѣре лозја́та (Рас).

гроздовчи́чи м мн. *цвасѝ у виду грозда*. – Нѝксица цвѝти на грóздовчичи, као зумбул, пла́ви и гу́сти цвѣтовчичи (Мр).

грóзна рѣчка изр. *увредљива реч*. – Грóзне рѣће рече́мо једна́ на дру́гу када́ се ска́рамо, ама после се ца́бе пока́јемо (Нш).

грозни́чавка ж бот. *црвени канѝарион*. – Грозни́чавка ле́чи грозни́цу, маларију, бе́ремо у за ле́к (Ш).

громáда ж фиг. *груѝа*. – Та́мо громáда же́не, о́кају, поју́ (Цер).

грóнка ж *гранчи́ца са много ѝлодова*. – Донѝл ми из гра́д цре́шње, сва́кому по грóнку (Дој).

грóнће се надѝсу изр. *їојавиѝи се мношѝиво раница у виду грозда*. – Ујутро кад је мло́го ла́дно и љу́та росá, оро́си се сто́ка па има мрсни́чине, грóнће се надѝсу (ТД).

грснича́рка ж пеј. рет. *(сиромашна) жена која носи ѝрѝену одећу*. – Грсни-чарка, из село́ слѣзла у гра́д, још ју бију грсни́ците по дупе (Пир).

гру́дес, -та, -то **1.** *који има развијен грудни кош*. – Беше голѣм човѣк, гру́дес, убав (ВС). **2.** *која има велике дојке*. – Несѣм билá гру́деста како што има же́не (Кр).

грудни́к м *гвоздени клин који ѝовезује јарам и руду на рабацијским колима*. – Напрѣд има про́цепат скрипу́шу и грудни́к да се наме́сти јерѣм (Зс).

грудник м део ама код коња. – Гру́дник од а́м иде на коња́ испод гру́ди, колáн (Мр).

гру́дом прил. *їрсима, грудима*. – Он се гру́дом бра́ни, ја́к човѣк (ДД).

груни несвр. рет. *љушѝишѝи*. – Гру́нимо оре́си па ми ру́ћете црне́ (Гњ).

грчав с па́ре изр. *сиромашан, ѝешко долази до новца*. – Нѝје смо грчави с па́ре билí (Д – ЈД, Пир).

губá ж бот. *врси́а гљиве на дрвеѝу којом се ѝали ваѝира кресањем*. – Ма́лко губá и кресне́ш с ка́мик белучáнац, то́ј што се креска на огњиво́ (Зав. Дој. Цр).

гүвниши́е с фиг. *месѝо уѝа́бано гажењем (оранице, ливаде, снега)*. – Одрѣва снѣг, напра́ји гүвниште (Ру). Деца́та се игра́ла по траву́ту, напрајила гүвниште (Мр).

гúвно ж 1. *гумно*. – Дéнемо стóг на гúвното (Јал). 2. изр. **óткос на гúвна / óткос на гúвно кружно и гусíо на ливади расíросíрíа ñокошена ñрава ñри досушивању. – Сúшимо óткос на гúвна, стрá ни од ñишу (ВЛк). Сабрáли смо сенóто на гúвно да се сúши, а после че га претрíшамо и сабéремо на плá-стовчичи (ВЛк). Óткос на гúвна, па после од ñéга сарьк сéно, мóж га двојíца однесú на двá шíљасти колцá (Дој. Брл. Јел).**

гúгла ж *кайуљача (од сукна)*. – Гúгла је на гúњу, а мóже и опанцáк да íма гúглу (ГД).

гуглár м зоол. *врсиа ñишице са израженом ñубом на глави*. – Гуглár је дíв славúј; íде úвис и појé, а прáво слáзи надóле (Гос). Гуглár је како врапц, само íма чулúмку прáво нагóре. Úвис летí и пéва прáво нáвише, пáда прáво нáниже, и не пéва нáниже. Кад стојí пéва (Гос).

гугутán м *врсиа голуба*. – Гугутán или гугутár, óн гугúче кад појé (Пир).

гузуруља ж *лења женска особа*. – Гузуруља че бúде, нéче да работí жéнсће рáботе дár да спрéма (Бе).

гулámфер м жарг. *наизглед учíив и срдачан мушкарац који ñодваљује*. – Гулámфери су свитí, че ти подвáле (Пет).

гулíчка ж *несазрели замейшак ñлода шљиве*. – Јéла сам гулíчке како бом-бóне да једém, тóлко сам обичáла ñисело (Пет).

гулмé с *мањи рóј ñчела*. – Гулмé или гулмéнце кáжемо за мáлечьк рóј којí сáм не мóже да се одржí, а рóј су млóго пчéле заједно и мóжеју да се одржú (ДД).

гúљавец м пеј. *лоше исхрањена овца која губи вуну; мршава овца уоíшиñе*. – Íмам óвце, окол двáјес гúљавца, оспрéd ошишани, осáд ошишани (ВЛк).

гуљáцика ж жарг. *радница која чистíи ñрењем (имиргла, гули) делове за оíанке ñрипремајући их за лейљење*. – Билá сам гуљáцика у Тíгар на опíнци (Пир).

гúмене сандáле изр. (*ñироñски*) *гумени оíанци (без каишака)*. – Гумеñáци пíротсñи смо носíле, а за прáзник, којá íма, плétени опíнци (Б – БД, Гњ).

гумеñáк м *гумени оíанак*. – Ни опíнци од гúму кáжемо гумеñáци, Завóјци ñи кáжу сандáле, а Зáсковчање лемеñáци (Соп).

гúња ж *мушки сукнени огрíшач са кайуљачом и рукавима за зашíиñиу од кишe и вейтра*. – Гúња íма рукави, гúглу, и дрвцета и áмће, па се дрвцé закáча, кáжемо закáчка (Зс). Гúња је од прíродно обóјену вíну, али íма бéл гајтán, и íма цéпове унúтра (Брл).

гругусáр м зоол. *врсиа дивљег голуба*. – Гóлуб гругусáр жíви на грáне и мúкло појé (Пир).

гургúсовац м зоол. *гривасíи дивљи голуб*. – Гургúсовац је грíвес и појé гúр – гú (Зс).

гусѣница ж зоол. в. гусѣнка. – Назáд малíti чапоњчичи вáне гусѣница, па одрежем и извáдим с иглú, íма ко црвик, и обично на прѣдње нóге (ТД).

гусѣнка ж зоол. *гусеница; ларва у виду гусенице*. – Мóкро па на слнце, па оболí од мокрињú и гусѣнка улѣзне у нóгу, и мóра да у избáци (Мр).

густíак м 1. *густíа шума*. – Тáм шúма големá, свѣ густáци, нíкад сећíра неје улазíла (ТД. Зав). 2. *честíар*. – Заплѣла ти се овцá у густáтак, íди у спáси (Бе).

густѣје несвр. *íосíајáиши све гушíи*. – Кáдá се свáри бóб и ишчúрка, он густѣје кáкó се лáди и дојде кáкó питíје (Јал). Жíто густѣје на јáку нíву (При. Рас).

гúсти пáпрат м бот. *навала*. – Íма рѣтíи пáпрат, зовú га бúјад, гúсти пáпрат или нáвал и тúжни кóрен (Ш).

густиньá ж *гужва, много особа у уском íросíору*. – Аутобúс плн, густиньá, не мого си кúпим кáрту (При).

гúт м мн. гúтови *гушíљáј*. – Чу да попијем двá – три гúта (П – Ч, Пир).

гутурљíв, -а, -о *који је оболео од коњске болесíи гушúрача*. – Кóњат гутурљíв, неје за твој рачúн (ТД). – Којé је гутурљíво онó је мрштаво на јѣдење, спѣкло се, цíма се (ТД).

гуцúр м *íешка и неизлечива болесíи*. – Клнú нéкога: – Крчáп те изéло! Гуцúр те изéло! (Цер).

гúша ж *бубац код живине*. – Гúша, крз ну íде ранá на живíну (ТД, Мр).

гúши се несвр. 1. *надуваваíи враи (хуран)*. – Турáнат се гúши, лúти се, пазí се да те не клúцне (ПРЖ). 2. мет. **гúши се врѣме** изр. *íришремáиши се време за кишу, снег*. – Врѣмето се гúши, гúши, ама че утрпí (Чин).

гуштерáча ж зоол. *врсíа змије*. – Има змије камењáча и гуштерáча (Јал).

гúшчица ж део воденице *íреко кога зрно из коша силази у ошвор горњег воденичног камена*. – Крећетáлото дрнка, гúшчицата се тресé и преко ну падају зрнáта из кóшат (Ру).

гьдбчка несвр. *голицáиши*. – Немóј ме гьдбчкаш и срамóтиш, стоко поквáрене ти (Цер).

гьнђа несвр. *гунђáиши*. – Закаквó бáбичката само гьнђа, само маанú наоди (Вој).

гьр – гьр узв. при ваблѣњу свиња; подражавање тихог гроктања свиња. – Гьр – гьр, бáбине свíње úбаве, бáба че ви сá нарáни с помићу (Пет).

Д

да везн. *зáио шíио*. – Стáра, ама се слúша; затóва је добрó да мóже да се слúша (Пет).

дá – ми је да знáм изр. *када бих могао да (íроценим, сазнам)*. – Дá – ми је да знáм кóлко пáре че ме кóшта тáја крáва (Сук). Дá – ми је да знáм кáквó

са она там рабóти и каквó вој трéбе (Држ). Да – ми је да знам каквó са за мэн орате и кришома ме поглецýју (Вој).

дава бачи́ју изр. *добиа́иши одређену млеко из заједничког сѣада у ѿоку одређеног броја дана сразмерно броју својих млечних оваца*. – Давамо бачи́ју кој кóлко је óвце дáл. Разрéже се на овцý петнајес или двајес ћила, једно или две вéдра, и бачéва се док íма млекó (ТД).

дава му изр. *чесѿо се ои́јаиши*. – Дава му, па га чéсто товá саплита (Сук).

давка ж *курва*. – Она је давка, нéма те одбíје ако си по тýја час (Бе).

дајак м мн. зајеци деч. од зајак *зец*. – Дéдо, дајак! Дајак улéзе у грм (Дој).

далавéрије ж мн. *йодвала; будаласѿа радња*. – Таја ми рђа напраји далавéрије како на шáлу, да се скáрам и сас брајђáта и сам мýжа (Кп).

дангá ж *белег на увешу или шелу брaва*. – Бýше се рýпе на úво с једну – рýпу, сьбý, а нéки на двéте úши по једну, кáжемо га дангá (Мр).

дáндара – дáндара узв. којим се подражавају звукови при вожњи рабацијским колима. – Дáндара – дáндара с кóла по пýт, и стíгомо (Гњ).

даравéле ж мн. *невоља; шѿиѿа*. – Он там направил трíста даравéле (ДД). Којé је мандóв, онó лђе, крáдне, прај даравéле (Зав). Кáд – кáд че прáве даравéле на децáта, па се пázим од њи (Зав).

даранђи́је. Не бави́ се по тéја даранђи́је изр. *осѿави се ћорaва йосла*. – Не знам да ти кáжем, несýм се бави́ла по тéја даранђи́је (Кђ, Пс).

дарови́та, – о која има *досѿа дара, рубља (девојка, невестѿа, жена)*. – Дојдé снаá дарови́та, донéсе голém дáр, дадé на свý роду понéшто (К – ЦВ, Пир). Дарови́то девојчето, гáздинско, и голém мирáз даву уз њéга (Сук).

двајеспетпáрка ж *новчић од двадесет и ѿеи́ йара*. – Двајеспетпáрку ми нејé дал тáта, све сам с десет – прста створи́л (ПРж).

двéсти бр. *двесѿа*. – Остáдоше ми само двéсте дýнара у цéп (Рс).

двéћи, а, о рет. *други*. – Двéћа гóдина какó је умрлá (Дој).

двизáрка ж *млада коза у йрвој години бременийосѿи*. – Двизáрка је млáда козá пред козéње, а двизáрче је млáда козá пред гонéње (Зс).

двизáрче с *млада коза йред укључивање у йри́лод, козица*. – Двизáрче је млáдо од козý пред гонéње, а јарчé је ако је мýшко (ТД, Зс).

двизьц м *ован у йрвој йри́лодној години*. – Двизьц је овън на прву маторíну (Зс, ДД).

двiска ж *млада овца йред укључивање у йри́лод*. – Кáд су двá зýба мáли, тьг је двiска (ДД). Двiска је од једну – гóдину па док не очува прво јáгне (Дој, Брл).

двишчé с *млада овца од 6 – 18 месеци, до укључивања у йри́лод*. – Двишчé је од шéс мéсеца до гóдину и половíна (Зс).

двогласан, -сна, -сно *особа чији се глас јако мења од женственог до изразито мушког*. – Окамо га Света Двогласни, час прича тњко час дебело (Гос).

двоје бр. *две врсте*. – Двоје цвелиће знам: једне расту големé, деца пуше праје од њи, а једне малечће (П – Пж, Орљ, Бз).

двоји памет изр. *двоумији се*. – Двојим памет, не знам по кога да идем, да ли по мајћу ми или по жену ми (ТД).

двоји се одома изр. *одвајају се од својих, од свога дома*. – Оно се неје двојило одома, па га стра да иде (Бер).

двојћа бр. *два; двојка*. – Из школу не доноси двојће и тројће, него све петіце (Бе. Гос).

двојће ж мн. *музички дувачки инструменти, двојница*. – У моје време свирило се у цовáру, дудук, двојће, гајде, даире, ћемáну (ВЛк, Пир).

дволистаста чемерика бот. *врста чемерике са два лисћа*. – Чемерика дволистаста трује, оди њу избацују шљам, бљују; а онај што се искласи не трује (Дој, Јел).

двопајес, -та, -то *који има одвојене кости на грудима (говече)*. – Једнопајесто говéдо нема одвојене кости на грудџи, а двопајесто има одвојене кости на грудџи (Брл). Једнопајесто и двопајесто говéдо је према грудну кос да ли се двоји или се не двоји (Вој). Која је једнопајеста крава, лоша је, крв промóчује, а двопајесто, виде се обе кости између предње нóге, пожељно је (Зс).

дворóга вила с браник изр. *врста виле*. – Да ми дадеш дворóгу вилу с браник (Ру).

двотојага баба изр. *баба са два шћаћа*. – Станула сам двотојага баба, нема и нигде моје убавило и моја снага (ДД).

дебела црева изр. *анат. дебело црево*. – Има тњка и дебела црева (Дој). – Дај дебелата црева да и омїјемо и да и изврнемо, па да и усóлимо, па на жар (ТД).

дебелопртка ж *лења и дебела жена*. – Таја дебелопртка само седи и чека да вој принóсе (НМл). – Кој узне туја дебелопртку че си главу врже (Изв).

дебелџача ж **1.** бот. *помоћница Brionia alba, Cucurbitaceae*. – С дебелџачу се овїје бучка, и после се бучка (ТД). Дебелџача је дїга, да се заплетé, ако га најдеш (Гос). Дебелџача, пуштило лóзе као павит (Нш). **2.** ж *врста шљиве круїног и лоїшасћог ѝлода*. – Сљиве дебелџаче су црне, како стéнлејке су, крупне су и окрúгле као јаја (Ш).

дебелџусак, -ска, -ско рет. *їрилично дебео, дебелџусак*. – На туј травку стаблото дебелџуско као оловка (Зав).

дебљак м *дебели део сћабла*. – Окршено свé, дебљацити само остáли, и ту немóј ич да караш, нема кво да крше (ТД).

дѣва се несвр. *налазиџи се ѿу негде, боравиџи, ѿребиваџи*. – Куде се дѣваш (Вој).

дѣверје м мн. *ѿри момка, иначе блиски другови младожење, који доносе уочи свадбе јелѣна у девојачку кућу*. – Кад се вије венџ, на девојачка врата отиду дѣверје и там однесу закрано бравче, јелѣна, доносе воду и иде шала с њи (Брл).

дѣвѣзма ж бот. *дивизма*. – Ми туј травку зовемо дѣвѣзма. (Зав).

дѣверсџи пешџир изр. обич. *ѿсебно украшен ѿшкир који се намењује дѣверу*. – Мож да најде маану што неје убаво извѣзен дѣверсџи пешџир (Д – Зв, Пир).

деветак џилим изр. *врсиа ѿпироѿског џилима*. – За свекрву сам изџкала деветак џилим (Пир).

девојство с *девојачки живоѿ, девовање*. – Моје девојство је брзо прошло и све у муку и оскудицу (Пс).

девојџа под нишан изр. *верена девојка*. – Ја сам била девојџа под нишан када се това дѣси (Брл).

девојчар м *млада девојка*. – Ја сам била девојчар кад почѣ рат (ТД).

девосује несвр. *заѿураџи*. – Не знам куде девосујете тија нож (Вој).

девочљачек м *девојчица, врло млада девојка*. – Ја сам била девочљачек, сметењача, ни детѣ ни девојџа (Гос, ВЛк).

дѣдини груди м бот. *лековиџа биљка која расте ѿ ливадама и има ѿлави цвѣѿ*. – Дѣдини груди, плаво цвѣти на пуловчичи, по ливаде га има и пију у деца од очи (ТД).

дејак м *косо ѿсѿављен ѿодуѿирач на ѿредњем ѿрају код заѿрежних саница, џаволских санки*. – На прѣгњи праг на џаволсѣ сѣне тури се дејак, па се уреже у сѣнѣте, а онѣ су само за (возѣње) грѣде (ВЛк).

дѣјствује несвр. рет. *расѿи, развијаџи се*. – Јагодарчѣта пиличи изведу се кад цвѣту јагоде, али да би дѣјствовала мора јагоде да кљуцну, иначе липцују (Рос).

дѣко везн. рет. *јер, заѿо шѿо*. – Сви су били ловци у Дебели дѣл, дѣко тамо дѣвјач и шума има (Зав – ддл). Дѣко баба не може, помагамо у (Зав – ддл).

дѣл м *део ѿпородичне имовине који се да да у наслеђе једном од наследника*. – Дадоше ми дѣл лоше мѣсто; крос – прсти ми дадоше, и малко (ТД).

делбедерѣсује несвр. *ленчариџи*. – Чмаји, делбедерѣсује, а онѣ само рабѣте по џиве, по поље (Тм).

делкѣт м *ѿоследица; шѿеѿа*. – Потрсушѣ те убѣју и остѣне ти делкѣт, ако нечѣш (Пк). Оно џу свекрвата сѣ нема, прѣкара се, а од џу ми је здравје попустило, остѣло делкѣт (Пк).

дѣлница ж *део њарцеле*. – Поделимо голѣму њиву, три брата на три дѣлнице (Ш).

дѣлује несвр. рет. *боравиџи*. – Уз траву се наватају некрстенчета там куде дѣлују на оне травѣ (Гос).

демѣк прид. индекл. **1.** *добар, ваљан*. – Јастѣкат је бѣш добар, демѣк јастѣк (Пир). **2.** *лош; лењ; безвредан*. – Он бѣше демѣк човѣк, ленчуга голема (Пир).

дѣне свр. **1.** *зайџуриџи*. – Куде си ми денула шамѣјуту? (ВЈ). **2.** изр. **да га дѣне негде** *жесѣоко казниџи; уклониџи*. – Града да ме дѣне негде, дојде љут, набрука ме, направи ме на ништа (Бла).

дерак грѣбенац изр. *врѣџа грѣбенца за чешљање кучина*. – Клѣина се грѣбу на дерак грѣбенац (Ру).

дѣрмани м мн. *живѣци*. – Нешто ти дѣнѣс несуде добри дѣрмани. Какви су ти тој дѣрмани да не мѣж да трпиш? (Рг).

детѣнство с *дѣџињсѣиво*. – Срѣгњити му син бѣше болешљив од детѣнство, ама те, још таљѣга, а брајѣата му помрѣше (Зс).

детѣнсѣ године ж мн. *рано дѣџињсѣиво*. – Мѣж да сам и начула това у теј детѣнсѣ године, ама сѣг не знам (Дој).

дѣџињсѣи, -ска, -ско *дѣџи*. – Дете, детѣнсѣи продума, направи га рече (Пет).

дѣџиљак м *одраслије дѣџе*. – Дѣтљак сам бил а спал сам на појату сам (Дој).

дѣџурљак м *одрасло мушко дѣџе*. – Дѣтурљак сам бил од дванајес до четрнајес године, и поче се ентересујем за девојчетѣја (Дој).

дѣтушњак м, в. *дѣтурљак*. – Бил сам дѣтушњак још кад поче рат (ДД).

дѣчка се несвр. *чикаџи се*. – Дѣчкали се с њѣга, чикали се, имају си шалу (К – ББ, Ш).

дѣв гѣвњар м бот. *врѣџа дивље жалфије*. – Дѣв гѣвњар по ливаде расте, а питован гѣвњар по слѣговети и њивете (Пк. Чин).

дѣв сумбул м бот. *дивљи зумбул*. – Има дѣв сумбул, расте у шуму, ама поситачко дојде (Соп).

дѣв лопѣн м бот. *врѣџа леџуха који расѣе у дивљини Verbascum sp.* – Има лопѣн, и у планину има дѣв лопѣн (ВЛк).

дѣв цѣцан м бот. *дивља нана*. – Дѣв цѣцан расте куде вода има (Пет). Од дѣв цѣцан правимо чај за од сваку болку (Дој).

дѣва граорица ж бот. *врѣџа грахорице која расѣе као коров у сѣрнинама*. – Дѣва граорица расте у жито (Дој, Пк).

дѣва зимѣвача изр. *врѣџа крушке*. – ма сланопаце, а има и дѣве зимѣваче (Дој. Брл. Јел).

дѝва кру́ша ж бот. *дивља крушка (са сивим и ојорим плодовима)*. – Имамо некалеме не круше садовће, црвењуше, диве круше и сљнопаца (Дој). Пóвише кáжемо дивљáчће круше, а пóмалко кáжемо дивé круше (Пк).

дѝва лóбода ж бот. *коровска биљка у башиама*. – Дивá лóбода растé по градíне и íма нéжан лís (ВЛк). Дивá лóбода овољíла ђубрето (Бе. Мр).

дѝва црешња ж бот. *дивља ирешња*. – У нáше пýклешко растú дивé црешње по шúму (Пк).

дѝви петлицáн м бот. *йасквица*. – Туј трáву нáши стáри су звáли дѝви петлицáн (Гос).

дѝви се несвр. рет. *йоносићи се*. – С дéцу се дѝвим, свáта су ми добрá (Ос).

дивѝзма ж бот. **1.** *дивизма*. – Дивѝзма íма жлт цвёт и лísје ширóћи (К – ЦВ, Пир). Дивѝзма тéра јáк лís као лепénка, али му стáбло не íде гóре. И лепénка жúто цвёта (ТД). **2.** рет. *врсиа ичурке*. – Дивѝзма је на бýку кад ју вётар распúкне, па између напрслине излэзне жíлава печурка којá се тéшко кíда (Зс).

дѝвја јáбалка ж бот. *дивља јабука*. – Бéремо дѝвје јáбалће за сírће, а и за јéдење преко зíму (Ш).

дѝвја рúжа ж бот. *дивља ружа*. – Дѝвја рúжа íма унúтра црвеншкó, а око-ло жлтó (Гос).

дѝвја столíста рúжа ж бот. *врсиа дивље руже*. – Íма дѝвја столíста рúжа, растé у нáше пóље (Бе. Гос).

дѝвја ћисалка ж бот. в. дѝвја јáбалка. – Од вьсцú врзúјемо дѝвју ћисалку (Зав).

дивљá кокóшка ж зоол. *йишица шљука*. – Дивљá кокóшка по Белáву íма (Ста).

дивља рúжа за у лóзје бот. *врсиа ириса Iris*. – Дивљá рúжа за у лóзје, плавá је, али íма и дрúге бóје; сáдимо ју кудé водá мињује, да држí земљуту (Мр).

дивљáрка ж *дивља воћка (крушка, јабука)*. – Кáжемо дивљáрка кру́ша, дивљáрка јáблка, имáло је дóста по нáше шúме (Брл).

дивљáчка ж бот. *дивља крушка*. – За тéј круше кáжемо пóвише дивљáчће а пóмалко дивé круше (Пк).

дѝвљи ђурђёвак м бот. *самоникла биљка сродна ђурђевку*. – Íма ђурђёвак у мртвине, а íма пóсебно дѝвљи ђурђёвак (ВЛк. Зс).

дѝвљи пипёр м бот. *ниска биљка издужених свеиљозелених лисћова која има љуи укус и мирис и која расије око осушених локви*. – Туј љутуту трáву којá растé окол вíрове и млóго љúти óкамо дѝвљи пипёр или срчни кóрен (ТД).

дивљíна ж *некултивисани део ирироде; зайуштен иредео*. – Нáрод се расéли и дивљíна отé свé (ТД).

дiво зeље с бот. *ливадско зeље* *Rutex sp.* – Ѐма ћисалџ, па диво зeље, па штáвљак (Дој).

дiгне глáву изр. **1.** *уобразиѝ се.* – Тија што дóјду на пóложај и дiгну главу високо́, ја и зовeм овнóви (Пок). **2.** *донеѝ смелу одлуку не обазирајући се на саветѝ.* – Ја дiго главу па се пожeни (Кс).

дiгне дúпе изр. *ѝокренуѝ се, ѝочейѝ радиѝ; оѝићи у ѝечалбу.* – Нека дiгне дúпе да зарáди, а не да завiди једнóму – дрúгому и да оговáра (Пир).

дигнóше се свр. пеј. *ѝробудиѝ се; усѝаѝи.* – Сѝг се дигносá, неје ми нeшта добрó (ДД).

дигóше се свр. пеј. *ѝробудиѝ се; усѝаѝи.* – Штóм се дигóшем, óдма на рáботу ѝдем, а после једeм кадá постiгнем (Вој).

дiдле ж мн. *ѝриче; шале; ѝсловице, загонейке.* – Ја не знáм теј дiдле, тој знáју бáбичћете (Ру).

диждeвник м зоол. *даждевњак.* – Диждeвник излáзи на ћишовнó време (Гос).

дисáње с гл. им. од *дiса буђење; усѝајање.* – Ја сам тежак на сeдењето, ама сам пóтежак на дисáњето (ВРж).

дiја несвр. фиг. *исѝуѝиѝаѝи ваздух.* – По црвeљáци кáмење гúмете само дiјају (Дој).

дiја му у слáбине изр. *дахѝаѝи са муком.* – Дiја му у слáбине, јeдва душúту сабiра да ми кáже каквó је намислiл (ВЛк).

дијáнија ж *инсекѝи; сѝѝне и једва видљиве живоиѝиње.* – Дијáнија кáжемо сiтне штeтне живóтиње које не вiдиш али осeчаш да су окол тeбе, а гаветiна су крупне и штeтне (кúрјак, лесiца, јáзавци и дрúго) (Кр).

дiјо с *надувана мокрaћна бешика као дечја играчка.* – Дiјо или пáнидува, мејур од свињú, надúвамо га да се ѝграмо с њeга (Тм).

дикáтан, тна, тно *ѝоносѝѝ.* – Деда – Áнта Масалeјинсѝи бeше врeдан, úредан, пóштeн, што прича не понáвља; дикáтан бeше човeк (Гос).

дiл...дiл... везн. *или...или.* – Решáвај се: дiл текá...дiл онáка (Пир).

дилинтáрка ж *женска особа која оговара, измишља, ѝодмеће, сiлeѝикари, како би неком наѝакосѝила.* – Сестрá ти је големá дилинтáрка, све ми прáви карáње у кућу с мúжа и сас свекрву (ЦД).

динчe с *мала диња.* – Там кудe сам загрiзал динчe после нeче козá да загризe (Вој).

дiњáвац м **1.** *врсѝа диње круѝног ѝлода и дебеле коре.* – Купi си двá дiњáвца на вáшар да однесeм на децáта (Сук). **2.** фиг. *врсѝа крушке круѝног издуженог и зеленог ѝлода.* – Крушке дiњáвци су крупне, зеленe и úбаве; онe сазрeју за вáшар (Ш).

ди́пла ж **1.** *свежањ вуне њри чешљању.* – Цела кудеља је од вадове, ди́пле, кад се извлачи на грѣбенац. Кад се ди́пла уобличи, повуче се ва́д и мо́та се кудеља (Рс). **2.** *мали уређени њласи́ сена, њгодан за њренос, њоварење или за њолагање си́оци.* – Сено се де́не или това́ри на ди́пле да се не раскоша́ва (Пк). **3.** *свежањ лисника; мало бреме лисника.* – Ди́пла је сно́п од шу́му, ли́сник, вр́же се с једну – гра́нђу од њи (СГл).

ди́р – ди́р – ди́р узв. *којим се њерају свиње.* – Ђрја, ди́р – ди́р – ди́р, о́ш – о́ш! (ГД).

ди́риман м рет. *дроња́к.* – Ди́риман је ста́ра реч: ди́римани или дро́нци исто је (Дој).

ди́руга ж рет. *дугу́ласи́ њредмеи́; смои́уља́к.* – Нача́ди се обло́жина, прца́њ од пртени́це, и нату́рају се клчи́шта, на три́ ди́руђе се ту́ри (Д – ВО, Пир).

длакáт, -а, -о трп. пр. *космаи́; који је са дугом длаком.* – По́рано смо чува́ли длакáте ко́зе, несú ма́риле од стúд када и те́рамо на брсти́ну (Ста).

ди́го вре́ме изр. *дужи њериод времена; њрилично дуго.* – Ди́го вре́ме поседе́мо при њи и у́баво се изорати́мо (Мл).

длгобра́зес, -та, -то *који има дуго лице и образе.* – Длгобра́зеста жена́, грóзна, али и вре́дна и па́метна (Зав).

длгонóсоња м *мушкарац који има дугачак нос.* – Који́ је длгонóсоња, о́н има ди́гу и ону́ј ра́боту (Гос).

длгопа́шка овца́ изр. *овца са дугим рејом.* – Лесичи́ реп трава́ до́јде како длгопа́шка овца́ (Зс).

длжа́к, длшка, длшко *њрилично дуг, њодугачак.* – Длшко до́јде у грб́инуту, још ма́лко че га скра́тим (Сук).

днí. Кра́тђи му билí днí изр. *суђено му да мало живи.* – Умре́ че́рката пред ма́јђу си, кра́тђи њој билí днí (Орљ).

до вéк че им до́јде изр. *њобии́и, униии́иии́и.* – Намину́ли ку́рјаци, али о́н че њим до́јде до вéк, че и истре́би (Мр).

дóбардѣн изр. *њразник; свечана њрилика.* – Немóј си занóсујеш те́ја дре́је, оне́ су ти за дóбардѣн, за у наро́д ка по́јдеш (Вој).

дóбе́ре свр. *завршии́и брање.* – Још несмо́ добра́ле васу́љат, а оно́ се о́ђиши време́то (Изв).

доби́је свр. *њобеди́и (оíклада, њарница, избори).* – Наро́д ва́ну да се изме́њује, после доби́ше комуни́сти (ДД).

доби́је ду́шу / доби́је дѣ́ изр. *њочейи́и мирисаи́и (на киселоси́; на њрулеж).* – Сенóто доби́ло ду́шу, има ло́ш ми́рис, неје́ добро́; ко́њ ка́шље од текво́ сено́ (ВЈ). Сирење́то доби́ло дѣ́, па да га премíјем и да му промéним расóлат (Вој).

доби́је реч изр. ирон. *раси́ричаи́и се њревише.* – Ама́ па Са́ва до́би реч ко мага́ре о́д (МЈ, Пир).

доблаји свр. *сѣићи блејући*. – Јаганцити доблајаше навам, па отидоше у друђи грмање (ТД).

добра магарица бот. *врста влашасѣ ираве сличне овчијем вијуку*. – Там расте добра магарица, воле у овцете (Дој).

добрé прил. *иако је*. – Добрé, снајо мила, убаво си ми све рекла (Зав).

добро – **зорно** прил. *доброшом и ирисилом*. – Добро – зорно, па че пристане, а после че се заволе (ПРж).

доброчи́на ж рет. *добричина*. – Бил је једнуш доброчи́на, добра душа (ТД).

добър, -бра, -бро *добар; каракѣран*. – Он неје добър, не дружим се с њега (Зав).

доватаљћа ж *моѣка са иодешеном куѣијом за оѣкидање илодова са високих грана*. – Башта направи доватаљћу и с њу беремо јабуре (СГл).

довърал, доврла, доврло перф. од доврше *који је обавио вршидобу*. – Он је доврал и убаво је жито навърал (Трњ). Въромо, въромо и довъромо, мину и таја мѣка (Држ).

договарља се несвр. *решаваѣи ироболе и несѣоразуме договарањем, договараѣи се*. – Договарљали смо се с мѣжа за све (Рс).

додавује несвр. *додаваѣи; иојачаваѣи*. – Пијан, и још додавује на пијанкуту (Гра).

додобар, -бра, -бро комп. од добар *који је бољи, леѣи, јачи*. – По нас иду помлади, додобри, поубави од нас (ТД).

додума ж *договор*. – Ништа друго, само додума сачињава човека (Гра).

додумна кућа изр. *дом у коме влада слога*. – Оженили су ме у додумну кућу, у слојжни лѣђе (Гос, ВЛк).

дождѣвник м зоол. *даждевњак*. – Да ти дождѣвник прѣјде преко шаку, убаво да везѣш (Кс).

дожње свр. *завршиѣи жѣѣву једне или свих својих ѣива*. – Дњњс идемо да дожњемо Голѣму ѣѣву (Вој).

дозѣман, -мна, -мно *који је нискога расѣа; који је закржљао*. – Дозѣмна девојћата, пупава (Цер).

дозѣмковина ж *изданак који избија из земље али се не развија у сѣабло*. – С пијук вадим дозѣмковину и чѣстим воћњак (Цер).

доида несвр. **1.** *јесѣи осѣаѣке са ирѣезе; јесѣи док има (на залихи)*. – Не доида си лѣбат детѣто (ВЛк. Пет). **2.** *јесѣи ирѣсѣајалу храну*. – Ја доидам по унучетија какво остане, да не проћисне; повише једѣм бајате мѣнце (НМл).

доѣма свр. *сасвим се иоѣрошиѣи (залиха)*. – Имало, јѣли смо и повише, ама са доимало, нема, че купѣјемо (Бс. Кр).

доица свр. **1.** *завршаваџи оброк.* – Тамџн сѣднем да једѣм, онѣ ме ѓкнѣ, и све си не доицам (Сук. Вој). **2.** *усѣиџи најесџи се.* – Дѣј, снајке, лѣб, мѣн до-неси ложицу, и свѣ си јѣ не доицам, стојѣм џим нѣ – нође (Пир).

доицује несвр. *јесџи догод има.* – Децаџа си не доицују, трчу ѓдма да се ѣграју (Држ). Не доицује си лѣб, ослабѣл, бѓлан (ВЛк).

дојадѣје свр. *дојадиџи.* – Дојадѣ ми од твоје кукање и молѣње (Гњ).

дојаднеје свр. *дојадиџи; увредиџи се.* – Дојадне ме што – ме не посматрава и што – ми рѣча теквѣ рѣчи лоше (Пет. Вој).

доједѣ свр. *џојесџи о краја.* – Кад доједѣм лѣбат, јѣ че си ѣдем дома (Км).

дојѣло лѣбацат изр. *доџрајаџи.* – Опѣнциџи веч зѣнули, дојѣли лѣбацат, че купујѣм нѓви (Сук).

дојѣцује несвр. *довршаваџи оброк; насѣављаџи јесџи сиџи.* – Сѣ јѣ дојѣцујѣм негладна, а не би требѣло (Пир).

дојуља ж *доџиља.* – Свиње ѣма: прво је шипарѣца, па која се гонѣла, па дојуља, па прасуља, па рањеница (Мр).

докаже свр. **1.** *довршиџи казивање; довршиџи разговор.* – Чѣке, прво да докажем това што сам почѣл (ПРж). Тѣ га докажи, јѣ сам заборавѣла туја причу (Зав). Он почне да казује, па док ти не докаже не мѓж се откачиш од њѣга (Пир). **2.** *рѣџи некоме неџријаџину исџину када је у најнеџовольниѓој сиџуацији.* – Јѣ че ти докажем преди сви, нѣма да мѓж више да мрдаш (Држ. При).

докарује несвр. *доџериваџи (џерѣи, сџоку).* – Докарује ѓвце на трљаќ, на појагу (ТД). Докарује брашно с камијѓн (Км).

докарује се несвр. *доџериваџи се; свечано се облачиџи.* – Докарујѣмо се, че излѣзнемо с дѣду на сабѓр (Нш).

докачи се свр. *фиг. увредиџи се.* – Он се докачил што га несмо зѣвали на свѣдбу (Пет). Она се ѓдма докачи када ѣу опомѣнем и по месѣц – двѣ не орѣти с мѣне (Чин. Сук. ВС).

доквѓца свр. *џелесно сазреџи (девојка).* – Дѣ – је бар доквоцала па да се жени, а онѓ јѓш детишњаѣр (Гос). Прво доквоцај па се жени, немѓј порано (ВЛк).

докондише (се) свр. *џрајно се џовредиџи; обѓлеџи; уп. докундише се.* – Пази да ти таја рабѓта не докондише (Рс). Влачило, сецало, докондисѣло се од рабѓту голѣму (Брц. Вој).

докрајчи свр. *докрајчиџи.* – Америкѣнциџи ѓче да ни докрајче (Вр).

докрајше свр. *докрајчиџи; осѣаџи без резерве.* – Докраисѣли смо мазат до ѣч, а нѣмамо пѣре да си прикупимо (Вој).

доктурија ж *рет. лечење; џосао медицинског ѓсобља.* – Че се ѓжалим нѣшта оди теј џѣне доктурије (ДД. Зав).

доку́д прил. *докле, до ког месѿа; чак до.* – Ба́ш ме бри́га, па доку́д сти́гнем сас живо́т (Зав).

докундѿше се свр. в. докондише *ѿовредиѿи се; оболеѿи.* – Изсе́бло, гладу-ва́ло и докундиса́ло се, а не́ма ко́ј да га гле́да (Вој).

докуѿи свр. *куѿиѿи још мало да се сасвим ѿокрију ѿѿи́ребе.* – И ја́ при-купи́ још ра́ло, докупи́ зе́мљу да мо́ж да ни ра́ни (Сук).

докупу́је несвр. *наси́ављаѿи са куѿвином све до жеље́не границе.* – Докупу́јемо зе́мљу, газде́јемо, че има́мо све што ни тре́бе (Сук).

до́л м **1.** *уска долина (са ѿвременим ѿѿоком).* – Има́мо доло́ве и доло́ве, по́више с во́ду која́ течé (ТД). – Отка́ре овце́те у до́лат да се напи́ју во́ду (ДД). До́л је само по́ток (Зс). **2.** *урвина.* – На́йде голéм о́блак, однесé водá њи́ве, ис-ко́па доло́ве (Зс).

доладне́је свр. *осеѿиѿи хладно́ћу.* – А́рне ми доладне́, че обла́чим гу́њуту (Ор).

до́лањ ве́ш изр. *доњи веш.* – До́лањ ве́ш несмо́ носили, ни же́не ни му́жје (Д – Пп, Пир).

дола́ѿ м удубље́ње у зи́ду за осѿавља́ње хлеба и ѿосу́ћа, ниша. – Ку́ћа ста-ринска́, у зи́дове има дола́пи (Пир).

долéчан, -чна, -чно *који је из далека.* – О́н је долéчан чо́век, пу́тник, мо́ж да је гла́дан (ЦД).

долéчко прил. *ѿрилично далеко.* – Долéчко смо од њи, рéтко се вице́вамо (Км. Пет).

долéчно го́сје изр. *размена ѿосеѿа између уда́лених рођака и ѿријаѿеља.* – Оно́ је текво́ долéчно го́сје, не мо́ж се че́сто чу́јемо и ви́димо (Кр).

долика́ва несвр. *ѿриличиѿи, одговараѿи.* – Не долика́ва ти текá да рабо́тиш (Вој).

долѿнка ж *мала долина.* – Сле́знем у долѿнкуту и сакри́јем се под ли́ску, че́кам да пре́йде ћишата (Јел).

долѿч м *мала долина (са ѿѿоком).* – Бе́ше с о́вце до долѿчат, та́м се ви-до́мо (ТД).

долѿчка ж *мала долина (са ѿѿоком).* – Идеш уз Ма́лу ре́ку, па има́ там долѿчка ле́во (Јел).

долиња́к м. пеј. аугм. *дуга долина.* – Има́ долиња́к ната́м, па уз њега́ че идеш по врвину (Пн).

долња́к м мет. *веѿар који дува навише.* – Подгребе́ долња́кат ја́ко понéкад, о́н одоздо́ле ду́ва (Зс). Од Поно́р ду́ва ју́г, а од Покровени́к долња́к (ВЛк). Ис-то́чник ду́ва од исто́к, кривѿц од се́вер, долња́к од за́пад, а ју́г ду́ва од ју́г (Гос).

до́лњи, -а, -о *доњи; нижи.* – На́јдолња́та ку́ћа је ње́гова (Пл).

дољóпује несвр. пеј. *наносиџи блаџо на ѓреосџали део (зида, ѓода) који ѓремазује са њим.* – Дољóпује, óн је за дољóпување мајстор; отуд – одовуд приљóпује, праџи кућу (Дој).

дољће прил. *мало ниже.* – Мálко дољће, пóдољће, е тека (Пс. Вој).

домазлџк м 1. *сва сџока коју чува домаћинсџиво.* – Домазлџк је сва стока, крупна и сџтна коју чува тóва домаћинство (ТД). 2. *ѓорекло.* – Óн си је од текџв домазлџк, на ўћу личи, дебел (Км).

домáња ж *дом, све у кући; домаћинсџиво; целокуѓан имеџак.* – Јá чу ти домању твоју (Ру).

домаћинсџи, – ка, – ко *одмерен; ѓошџен; досџојансџивен.* – Лапáвина, неје му домаћинска реч (Кр). Његове су шáле домаћинсџе шáле; да те насмеје а да те не увреди (Гра).

домачѓнко м вок. од *домачѓн, обич. домаћин.* – Добро – јутро домачѓнко / Слаџиш ли мláдога бóга! (Ру).

домашáр м *онај који осџане да брине о кући.* – Туј гóдин сам јá бил домашáр а брат ми је бил појатáр (ДД).

домашарује несвр. *брине о кући; обавља свакодневне ѓослове у кући и око ње.* – Домашарују, овчарују, остáли сáми (Јел).

дóмен, – а, – о трп. пр. *ожењен; удаџа; који је засновао свој дом.* – Дóмене чэрће ѓмам, све сам и одомѓла (Дој). Ѓма момчетѓја дрта по селó ни жењена ни дóмена и ѓма девојчетѓја младиштарé у пешеснáјес гóдине (Гос).

домéри свр. *додаџи и ѓоново измериџи.* – Домéри ми још две – ћѓла сѓрење пóсебно (При).

домишлѓáва се несвр. 1. *размишлѓа како да реши ѓроблем.* – Домишлѓáвамо се са – жену како да напрáјмо тóлко пáре за свáдбу (Гра). 2. *ѓравиџи сѓлеѓке.* – Сáмо се нешта домишлѓáва кому какву соплѓтку да напрáј (Кп. Ор).

домóри свр. *умориџи до краја.* – Уморише ме рáботе големé, ама сá че ме овѓја сѓн домóри (Зав).

донесу нишáн изр. *верѓи девојку и ѓо обележѓиџи музиком и доношењем девојачке оѓреме.* – Синóч донесоше нишáн за њéга (Пок. Км).

дóбка свр. *усѓеџи дозвáџи са даљине.* – Дóбка га и óн дојде (Вој).

допáдљив, -а, -о *који се доѓада, ѓривлачан.* – Допáдљив бéше Áрса, мóј мујж (Брл).

допѓје свр. *ѓоѓиџи још, ѓовећáџи ѓѓјансџиво.* – Мѓне у Пажáр на појáту и туј си допѓје, а бил пијáн (Зс).

доплáти свр. *ѓлаџиџи разлику до ѓуног износа.* – Óн ўзне, па је доплáти брашнóто (К – Ѓу, Пир. ВСв).

доплетé иглү изр. *заврѓиџи дуг и мучан ѓосао.* – Óн и јá смо почéли туја рáботу па ни пуштете да си доплетéмо иглү (Држ).

допр́в(а) прил. рет. *(зар) т̄ек сада; њрекасно*. – Допр́ва постигла градину да сади (Вој). Допр́в ли је реши́л да се жéни, са́ у педесé године? (Кс).

допропа́сти свр. рет. *ӯйро̄йас̄ӣӣӣ до краја*. – Пр́во ни о́ни упропасти́ше а после дојде и о́н да ни допропа́сти (Орљ).

дорабо́чује несвр. *довршаватӣӣ недовршене њослове*. – Ми си отидо́мо а оста́де де́да на њиву́ту да дорабо́чује (Нш).

до́рас, -та, -то в. до́рес. – Ти́ја коњ бéше у́бав, до́рас и ока́ли смо га До́рча (ВЛк).

дорасте́ свр. *дос̄ӣӣӣ очекивани узрас̄ӣ*. – Ако се ра́но прегóни јуница по-сле не напре́ди, не мо́же да дорасте́, да се нака́ра љу́цћи (Мр).

до́рес, -та, -то *који је загасӣӣоцрвене длаке, а са црном гривом и црним рејом (о коњу)*; уп. до́рас. – Који́ је до́рес коњ о́камо га До́рча (Пет).

до́рим везн. **1.** *до, чак до*. – Сле́зо до́рим до водени́цуту (Вој). **2.** *ӣолико да; го̄ӣово да*. – Упла́шен, па до́рим о́чи преврну́л (Зав).

дорі́страшно прил. *њревише*. – Уали́ли дете́то дорі́страшно (Цр).

доруча́ свр. *завршӣӣӣ њрекинӯӣӣ оброк*. – Ај да си дору́чате, де́ца (Зав).

до́садба ж рет. *досађивање*. – Досади́мо ти го́сје! – Та́ј до́садба да је! (Пн).

доса́ља несвр. *додаватӣӣ њоново со, досо́љаватӣӣ*. – Ја́ не во́лим то́лко сла́-но, а ста́рцат си после доса́ља у тањі́р (ПРж. Чин. Цр).

доспа́вује несвр. *довршаватӣӣ с̄јавање без оме̄тања*. – Не доспа́вујем си, па сам си све у́морна (Сук).

доси́јеје свр. фиг. *доћи до границе ње̄јоднош̄љивос̄ӣӣ*. – Това́ је доспéло да ме увр́же па да ме но́си; тека́ је се понаша́ла с ме́не (МЛк, Нш).

доспе́вује несвр. *с̄ӣасаватӣӣ (шес̄ӣо)*. – Када́ је ла́дно тестóто, не доспе́вује (Чин).

доста́ви свр. рет. *њрене̄ӣӣ (њредме̄ӣ, обавеш̄ӣење, њода̄ӣак); до̄јунӣӣӣ нечи́је делом заборављено казивање; разјаснӣӣӣ нејасно*. – Очу да ти до-ста́вим, али заборави́ како́ бéше (ДД).

доси́авља несвр. рет. *до̄јуњава̄ӣӣ у њоку разговора нечи́је казивање*. – Ми че доставља́мо ко́ј кво зна́је, а ти́ све да запи́шеш (Зав).

доста́вља се несвр. рет. *њредс̄тавља̄ӣӣ се; виђа̄ӣӣ се; њовремено се сас̄таја̄ӣӣ*. – Доста́вљамо се, тека́ се ка́же по старинс̄ӣӣ када́ се ста́вљамо и прика́жемо кој који́ – је (Зс).

доста́вује несвр. *надокнађиватӣӣ њо̄њрошено*. – Не доста́вујем си, па почé да оску́дујем (Вој).

до́стигом прил. при сустизању (о ономе ко бежи): *дос̄ӣӣџӯћи*. – Че те би́јем до́стигом, не́ма ми побéгнеш (Вој).

достѣраишнѣје свр. *јако се уїлаишии; уїаничиши се.* – Паде грѣм до сáмога мѣне, па ми дострашнѣ (Гос). Јá, детѣ, сáм у плáнину замрѣко, па ми дострашнѣ (Дој. ТД).

досѣудѣје свр. *їосѣаїи (одједном) хладно; їочѣиши зейсїи.* – Достудѣ ми, осѣбо, дрѣју си бѣјо заборавїла (Вој).

дошїѣча несвр. рет. *губиши сїрїѣње, не моћи чекаїи.* – Глáдан не дотїча, гѣл не досушује (Кр).

доткавáлник м *їонуде у храни од наручиоца ћилима и свечани оброк їикаѣа їо заврїшеїку їикаѣа ћилима.* – Гáзда донѣсе ўбаво јѣдење за ткáље, їма и колáчи, нѣкоја донесѣ и тóрту, и мї ткáље се на крај почáстимо (Пир).

дотрїса се несвр. *долазиши неїозван и нежељен.* – Повáчљиви су, не обїчам да ми се дотрїсају у кућу (Трњ).

доћевнѣје свр. *изненада се јавиши јака (їолна) жеља.* – Тѣлко ми доћевнѣје, áко сам бáба, ама га нѣма стáрцат (Зав).

доћѣпа се свр. *дочѣаїи се.* – Тї се ўбаво доћѣпа до пијук; áма ако те увáте нѣче ти бѣде лѣко (Зав). Доћѣпáше се до мојѣ бѣуре и не врнѣше ми га (Кп).

доћид м *їроїадање (їиканине, дрвѣїа, їредмѣїа уоїиши).* – Жїлаво дрво од црвѣну врбѣ, нѣма доћид (Б – Вш, Пир).

доўља ж *доўїа.* – Имáло је доўље жѣне, помлaде (ТД).

доўчује несвр. *савѣїоваши.* – Једнá другу доўчује какѣ од мѣжје да обїрају пáре (ДД).

доцан, -чна, -чно *окасни, задоцнели; који касније сазрева.* – Ћише ни насмѣтоше, забавїмо сејáњето, па че се рѣди доцнá морѣза (Пн).

доцїм везн. рет. *їїак; їошїо.* – Онї сѣру, мѣчу, пцѣју, не знáју каквѣ орáте, а мѣј баштá доцїм нѣје бил текѣв (Гос).

доцїсти свр. *заврїшиши їочѣїо чїићење.* – Тї да остáнеш да доцїстиш, а јá чу с ѓвце (Јал).

дѣчка ж *овца која има їамне мрље исїод очију; овца са сїїним шарама їо усїїима и носу.* – Дѣчка је дѣчкеста овцá, їма сїтне шáре окол ѓчи и више по ўста и нѣс (Дој).

дѣчекес, -та, -то *који има сїїне шаре око очију, їо усїїима и носу (овца).* – Дѣчкеста овцá їма сїтне шáре по ўста, нѣс и окол ѓчи, а шáра їма пѣкрупне шáре од пѣла сáнтим до сáнтим (Дој. Брл).

дѣчуѣје несвр. нег рет. *лоше чуши.* – Остарѣл и манѣл да дѣчуѣје (ДД).

дрáгољуб м бот. **1.** *ниска бїљка равних и облїх свѣїлозелених лисїова и црвеног цвѣїа.* – Дрáгољуб или латїнка, їсто је (Рас. ВСв). **2.** *висока собна бїљка.* – Дрáгољуб нѣје латїнка. Ѓн крупно растѣ и мѣже у сѣбу до тáван да стїгне. Једнá странá му је црнá а другáта како кадївѣ; црнѣ и црвенѣ (Б – Са, Пир. При). Еј, сїпи дрáгољубу вѣду да не повѣне (Гњ).

драгоманац м *засѣуѣник и ѣумач груѣ ѣечалбара (радника, дунђера, ѣољоѣривредних радника)*. – Деда – Пера је бил драгоманац, водил је радници, бил је предузимач (Пир).

дразни несвр. *изазиваѣи; дражѣиѣи*. – Немој га дразниш; кад – му ништа не даваш, не ваљаје (Зс).

драм м *део оке, сѣтаре мере за ѣежину*. – Ка она дава, мери на драм, а кад ја давам она га и не мери (Пир).

драмлија ж **1.** *круѣна ловачка сачма*. – Драмлија је крупна ловачка сачма за пушку, па се набије с арбију (Ру). **2.** *фиг. сѣѣне семенке, зрнца*. – Нечу да једем овѣј драмлије, дајте ми нешто покрупно (Ру).

дрангулије ж мн. *безвредни ѣредмеѣи; ѣрибор врачаре*. – Сабрала дрангулије некакве, баје на народ, лђеже, узима паре од сиротињу (Соп).

дранђулије ж мн. *фиг. досѣѣке, шале; анегдоѣе; ѣословице, загонеѣке*. – Он памти по тѣј дранђулије, него ја (Пок).

дрварка ж **1.** *женска особа која бере и ѣревози дрва*. – Дрварка сам, удовица, нема кој да ми помогне (Бер). Бабина дрварка, она баби дрва донеси, баба да се греје (Вој). **2.** *заѣрежно возило ѣодешено за ѣревоз дрва; велика ѣтракѣорска ѣриколица за ѣревоз дрвене грађе*. – С три дрварѣе превезо материјал за моју кућу у град (ТД). С дрварку дрва свѣзо (Гос). **3.** *количина грађе која се ѣревози (заѣрежним) возилом које је ѣодешено за ѣревоз дрва*. – Дрварку несѣм никад могъл да продадем како трѣбе (Рс).

дрвена брава изр. *врѣѣа дрвене браве која се закључава*. – При дрвену браву кључанка се помери помоћу кључ, а дреждеве су друга врста дрвене браве (ВЛк).

дрвена лопата изр. *лоѣѣѣа за убаѣивање хлеба у хлебну ѣѣ*. – За лѣб када печемо: ѣѣлберија, дрвена лопата, дьска, пачавра (ВЛк).

дрвеншък, -шка, -шко хип. *који је ѣрилично је круѣи и неумешан у додиру са ѣудима*. – Дрвеншък малко дојде, не умеје с народ (Чин. Вој).

дрвењаста вѣна изр. *груба вуна*. – Вѣната је дрвењаста, неје добра за плѣтење (Пир).

дрвобѣрина ж *шума која се сече само за огрев*. – Немамо дрвобѣрину па си купујемо дрва (Чин).

дрвљак м пеј. *гомила разноврсних дрва*. – Навѣзал свакакъв дрвљак да има с какво да се грејем зѣмус (МСв).

дрворак м пеј. *аугм. велика количина дрва на једном месѣу*. – Нанѣли дрворак по дворат, не мој се мѣне (Вој).

дрвуљак м *оборена дрва за огрев и грађу*. – При нас дрвуљак има, па оградимо авлију с тарабе (Пс, БЧ).

дргавче с *закржљало ѓрасе*. – Че ти кúпим ја гргавче, дргавче, жужаво прасенце (Зав).

дрдњóри несвр. *гунђаиши*. – Бабичката нéшта дрдњóри у ћошéто, лúта на сви (Сре).

дрeждéви м мн. *врстѝа дрвене браве*. – Дреждéви за кључáнку; кључáнка клизи а мóже и да закључáва (ТД).

дрéзгав глáс изр. *дрхѝав; исѝрекидан (глас)*. – Дрéзгав му глáс, уплашило се, замуцкује (Рос).

дрéја ж **1.** *ѝлеѝени горњи комад одеће*. – Дрéја је плéтена; панталóне не мóгу да бúду дрéје (Зав). **2.** *било који комад одеће*. – Кáжемо парамán и кáжемо дрéја, парамán је пóстара рéч а ѝсто је (Зс). **3. под дрéје** изр. у *униформи (војник)*. – Лéле, рát. Сѝн ми је под дрéје, лéле каквó че бúде (Бла).

дрéмка. **Нéма дрéмку** изр. *не може да сѝава*. – Какó нестáде лéбат, дрéмку нéмамо, сѝн ни не лóви (Пир).

дрешљачéтина ж пеј. *комад ѓрљаве и дроњаве одеће*. – Остáдоше од стáрцатога дрешљачéтине, че и врљимо, не врéди да и пéремо и крпимо (Нш).

дрешљáчка ж дем. *комад (ѝохабане) одеће*. – Облкло дрешљáчће да му нéје зимá и óтиде с овцéте (Зав).

држáљиште с *држáља (за секиру, ашов, лоѝаѝу)*. – Óн ми нáправи úбаво држáљиште и онó јóш трајѝ, а он нестáде (ВРж).

држѝ. **Јá – ме не држѝ** изр. *нисам сѝокојан, не могу да се оѝусѝим*. – Јá рабóтим а тóва а онóва, јá – ме не држѝ (Рос. Вој).

држи – вржи изр. *наѝрезаѝи се (у муци, великом ѝослу, оскудици)*. – Држи – вржи, мýка големá, рабóта големá, нéма каквó трéбе (Брц).

држѝ óгањ изр. *одржсаваѝи ваѝиру (дебело дрво)*. – Турѝ од ћутúцити да држú огъњат (Изв).

држѝ срце изр. *настѝављаѝи осећаѝи се увређеним; ѝераѝи инаѝ*. – Јá не мóгу да држѝм срце на нѝкога, брже се одлúтим (Рос). Óнá не држѝ срце. Речлика је и óче да кáже, ама не држѝ срце па у вóле (Рос. Зав).

држлó с **1.** *ѝоѝречна ѝалица на лесѝвици*. – Какó на трéћо држлó да нагáзим, слбата се одвéзе и ја пáдо, и с главу надóле ударѝ (ТД). **2.** *ѝрай, један од два дела саоница*. – Сánће ѝмају две држлá: једнó напред једнó насáд (ТД).

дрѝкер м *мала койча из два дела*. – Дрѝкер је мáлечко скопчé из двá дéла, мýшко и жéнско, а кóпча је големó скопчé из двá дéла, мýшко и жéнско (Пир).

дрѝлђа несвр. *ѝосѝејено скидаѝи са ѝовршине (ѝирењем, сѝиругањем)*. – Дрѝлђа пéсак и тињу од кóжуту, онó отпáда (ВЛк).

дрѝлђоше несвр. *ѝосѝаѝи одрѝанац*. – Дрѝлђосáло, не лѝчи на домаћѝцу женú (НМл).

дрка́ ж рет. **1.** *циција*. – Он је једна – дрка́, не мо́ж му у́знеш дина́р из – ру́ће (Рос). **2.** *онај ко не враћа узетио на зајам, забушанић; онај ко не враћа тпуђе чим га се дохваићи, као ићрн*. – Ма штó – му да́до дрља́чу, он је дрка́, не́ма да ми ћу врне (Рос).

дрко́тина ж *мушко семе, сїерма*. – После опéрем кошу́љуту да не зака́чим од дрко́тинете (Д – Рк, Пир).

дрља́ се несвр. *обављаићи сношај*. – Три – пути се начёс дрља́мо сас му́жа (НМл. Пир).

дрљавац м *немоћна сїара особа*. – Дрљавцити задрљавéли па пушти́ли лїиће и само седу́ уз óгањ (Пир).

дрљóсан, -а, -о трп. пр. *необуздан; свадљив*. – Жену́ узé, а оно́ дрљóсано, чеља́то (Зав).

дрљóсти се несвр. пеј. *умиваићи се (лоше)*. – Немóј да ми се дрљóстиш над котлóвети (Бла).

дрмка. **Вати си дрмкуту** изр. *одлучићи ићи без размишљања; оићи без договора*. – Вати си дрмкуту и иде кудé си óче (ВЛк).

дрмо́љ м *новац; новчаница*. – Пáре, дрмо́љé не́мам ни мати́ку да си купим (Држ).

дрмо́љци м мн. рет. (*дроњава*) *одећа*. – Сїњујем ли дрмо́љци, дрéје, зна́м да не́че да бу́де на добрó (Ш).

дрмсýз м *велика циција*. – Оно́ не́је дра́мка, него дрмсýз (Гњ).

дрнгули́је ж мн. **1.** *сићнице; безначајни ићредмеићи*. – Збéри те́ја дрнгули́је и ту́ри ћи на́ – страну, да ме не соплита́ју (Сук). **2.** *фиг. шале, досейке, народне мудрости*. – Зна́ла је мло́го дрнгули́је, све ни је сме́ј прајила (Вој).

дрндав, -а, -о *мршав*. – Кра́вете ти дрндаве, испушти́л си и (Пок). Дрндаве же́не смо стану́ле, мршаве (Бе).

дрнда – **мрнда** изр. *рекла – казала*. – Дрнда – мрнда, дрнда – мрнда и направиш кара́ње у коју́ – год ку́ћу да улéзнеш (ВЛк).

дрндано с *ићексїилна влакна добијена дрндаћем ићексїилних ићредмеића*. – Сирóтиња, па смо тка́ле црће од дрндано и ћилимјé од дрндано (Пир).

дрндурéс, -та, -то *који је иун у лицу*. – Гргурéста коса́, дрндурéсто девојче, ја́ те текву́ пáмтим (Км).

дрнка несвр. *фиг. 1.* *леио одзвањаићи*. – Мо́јити свóнци на́јубаво дрнкају (ДД). **2.** изр. *мла́да, па дрнка врло млада и врло леиа*. – Мла́да, па дрнка, това́ је девојче за мојéга сина добрó (Кр).

дрнкало /дрнћало /дрáнћало с *брбљивац; оговарач; бесићидна особа*. – Она́ је једно – мљéзгало, а кажемо и дрнкало, дрнћало или дрáнћало, само дрнка и мљéзга без вéзу (ВРж).

дрнћа несвр. **1.** *брбљаџи.* – Немој да дрнћаш, неје текá билó (ВРж. Рос). **2.** изр. **дрнћа му у главу зују му у ушима.** – Дрнћа ми у главу, ўвати ме промаја (Ру).

дрнћач м *брбљивац.* – Тí си млатошум, дрнћач, брбљало, немам каквó с тебе да расправљам (Км).

дрóља несвр. рет. пеј. *обављаџи кошџус (мушкарац).* – Е, тíја рóља íма да те дрóља (Дој).

дромбуља́в, -а, -о *онај који звечи.* – Дромбуља́в ка́мик до́де ма́лко чу́пав, íма ћошкове и од по́себну је стéну, лиску, па када́ га ва́ља вода́та он звóни, а тупеља́в ка́мик не звóни у воду́ту (Бе).

дрончи́чи м мн. дем. од дрóнци. **1.** *сиџни комади џоцеџаног или крџењеног веша.* – Облечé му дрончи́чити и прáти га да пасé сто́ку (ВСв). **2.** *одевни џредмеџи уоџиџе.* – Понéло си дрончи́чити и пошлó на́ – госје при ба́бу и дéду (Пир).

дроце́тина ж пеј. *курва над курвама.* – Она́ ми нака́же на мéн и на јетр́ву сва́шта, па ми ка́же да сам дроце́тина (Пир).

дрпа́р м *инсекаџи у џшеници на (њиви).* – Íма б́уба дрпа́р у жíто, она́ пéва дрп – дрп, че íма жíто. Са́мо у чу́јемо кад íма добро́ жíто, а кад је сла́бо не чу́је се (Зс).

дрпоча́ ж *дроња́востџи.* – При на́с је билá големá дрпоча́ и голочá, били́ смо сироти́ња и били́ смо млóго (Сук. Чин).

дрса несвр. вулг. *дрџаџи жéну.* – Ўвати ме зéт, на сестру́ ми му́ж, па ме сеца́, па ме дрса́, јéдва му се отé (Зав).

дрскаво прил. *исџрекидано; дрџиџеџим гласом.* – Она́ дрскаво појé, а ка́жемо и дрéзгаво, трепéри њој гла́с (Цер).

дрррт узв. *џодражавана џрдежи.* – Кóј је јéл р́жен лéб, дрррт, повáли се да умéје да прди́; íма си це́плéње које се с то́ва ва́ле (Зс).

дрт јерђéнин изр. *неожењен мушкарац џосле одслужења војног рока.* – На на́шуту ћошку íма нéколко дрти́ јерђéње (Пир. Вој).

дрт ко́њ изр. *сиџар (и онемоћао) коњ.* – Дрт ко́њ је када́ више неје млóго ни за ра́боту ни за јашéње, íсто је и дрта коби́ла (Мр).

дрта коза́ (овца́) изр. *она коза (овца) која се омладила џри или више џуџа.* – Козá свизáрка је док не очу́ва пр́во јáре, па млада́ коза́, па дрта коза́ (Дој, Брл, Јел).

дрџе́је несвр. *сиџариџи.* – Дрте́јемо, не младéјемо; вану́мо се саплита́мо када́ по́јдемо нéгде (Сре. Км).

другáчка ж *другарица.* – Пáлка је билá моја́ другáчка (Рас).

дру́гњи, -а, -о *други; онај други.* – Дру́гњото има́ње су наследíли од тéтку, она́ неје има́ла деца́ (Гос).

другојаче прил. *другачије*. – Неје текá билó, другојаче га ти казујеш (Рос).
друђи, -а, -о *баш си исти као*. – Одумујеш кога стигнеш, кога срѣтнеш, Мирће друга (Вој). (Он је) Ранча друђи, само лошу реч мoж да чујеш од њега (Вој).

друђи зуб изр. *зуби код овце од њири до чеџири године*. – Кад купујем овцу гледам да има мали зуб или друђи зуб, да је стара до две – три године (ТД).

друкче прил. *другачије; на други начин*. – Очу друкче да је, да неје сваћи дѣн исто па исто (Ру). Попара се друкче прави, са чу ти покажем (ТД).

друкши, -а, -о *другачији*. – Вилеста крава има друкши рогове, а полóгоша друкши (Пн).

друска га на колéно изр. *йодилазиџи некоме великим угађањем*. – Друска свékратога на колéно, угаца му за имóт (Ос).

друскавица ж *џируцање*. – Друскавицу на трактор не мoгу да поднесém, па си йдем пéшћи (Сре).

друсу – друсу узв. песн. *којим се ойонаша џируцање и клацање на коленима*. – Друсу – друсу, накаса /Старац бабу закоља! (Пир).

дрчница ж *халаџива женска особа*. – Таја дрчница извадила месетијата (Јал).

дрчн, -чна, -чно *халаџив*. – Подршен и дрчн, све је једно (Тм).

дрвњик м *место где се у дворишу џириремају дрва за огрев, дрвљаник*. – На дрвњик има насечена дрва, йди донеси (Рос).

дубак м *врло дебело вишевековно сџабло(храсџа)*. – Дубак од неколко века, ботур, пёт човека за руће да се увате около, имало у место које зовемо Пёт човека (Ру).

дубар м **1.** *сџојеће џируло дрво*. – Отсечи тџа неколко дубара и одвези и на појату (Пок). **2.** *било које дебело и дуго сџабло било на корену било одсечено*. – Острога је исто: качиш се на дубар као на слбу (Зс). Одавна, кад умре женá, дубар да забрадиш десет мџжа че дојду да га прóсе (К – ББ, Ш).

дубек м *врџа диње; диња уоџиџе*. – Није кажемо дубек, а у Крупџ дџњу кажу дулék (Дој).

дуби несвр. фиг. *свима угађаџи не мареџи за себе*. – У село сам морала да дубим, на сви да стојим на – нође (Д – Пг, Км).

дубука прил. изр. непознатог значења, можда: *сџојеће*. – Дубука пију (Гњ).

дубџ пџно изр. *џуно до врха*. – Докарамо кола дубџ пџна с морузу (Зс).

дува несвр. фиг. **1.** *срди се; џуџи се, бесни*. – Нешто там он дува, шашавеја, лудеја (Зав). **2.** изр. **че дува џ – прсти изгубиџи; џроџусџиџи џрилику џа йосле залуд неџио чиниџи**. – Ка мане да има, че дувамо џ – прсти (Вој).

дувајечи прил. *дувајуџи*. – Полуде дувајечи, ама дрвата мoкра, нече се разгору (Јал).

дúварчичи м мн. дем. од дúвар *зид*. – Кућица малечка: дúварчичи, прóзорчи-чи (ВЛк).

дúвчиште с аугм. *руџа*. – Там има дúвчиште големо, змије зимúју (Вр).

дугњáвчес, -та, -то *издужен*. – Дугњáвчес цвет сећирица има (Зс).

дúдова рећија изр. *дудовача*. – Имáли смо големí дúдове и пéкли смо дúдову рећију, дудóвачу (Тм).

дудулé с обич. *обред додолица; невестџа у додолицама*. – Игрáле смо дуду-лé, с абéd га ућитимо (Држ).

дудулéјка ж *учесница у додолама, додолица*. – Дудулéјке íду, сá че ни прску с вóду (ВСв).

дудуњица ж рет. *њушка свиње*. – Прлјицу на свињу кáжемо дудуњица или чурíљак (Цер).

дудúрка ж *íлодоносно сџабло црног лука, на коме се образује семе у обли-ку лоиџица, (чулúмки)*. – На дудúркуту на вёр је чулúмка, сéме као лóптице, од којé се добíва арпацýк (Пк. Рас).

дудúчка ж дем. *фрула*. – Волéл сам да свíрим у дудúчкуту и úбаво сам свирíл (Зав).

дужица ж **1.** *одсечен издужени део нечега*. – Сечé платнóто на дужице (Пир). **2.** *дугачки омањи делови кровне констíрукције*. – Тури и овéја двé дужице, овíја двá мертека (Гра).

дúма несвр. рет. *бројати; íрерачунавати*. – Ми ћи дúмамо, парéте, у ди-нари (Изв)

дúмба – дúмба – дúмба узв. којим се опонаша јáко ударање метала о метал. – Одбí-ва се óблак с ожéг, острúшку; дúмба – дúмба – дúмба, да се одбíје у Сталиску гóру (Зс).

дúндав, – а, – о *дебео; набрекао*. – Опíнци дúндави, дебéли од навóшта и скóрње уз нóђе (Рс).

дúнђа несвр. *сџавати*. – Сьвнúло одáвна, а они се не дíсају, него јóш дúнђају (Пк).

дунђáње с *сџавање*. – У све рáботе најблагó ми је дунђáње (ВЛк).

дúња. Нéје дúња за мерисáње изр. *лош је; има велике мане*. – Ни једнá оди њи нéје дúња за мерисáње (Кп. ДД).

дуњóва рећија изр. *ракија од дуње, дуњевача*. – Їмам дуњóву рећију, чú-вам љу само за мераклије (Пир).

дуњýц м *дивља дуња*. – Мí у Палáнку дивљу дúњу зовéмо дуњýц, а не калéмену и кру́пну (П, Пир).

дúпе на – страну (измýкне) изр. *íрејусџи другима оно шџо џочиње да се догађа (џосао, расџраву, бригу)*. – Каквó да пóчнемо да рáботимо, она́ óдма

бóлна, óдма дúпе нá – страну (Чин). Напрај јетр́ва ми карање, па она́ дúпе нá – страну, а мéне окр́иве да сам ја́ то́ва напра́вила (Пет).

дупетíја мáлечка изр. *недорасла деца*. – Нек рабóте дупетíја мáлечка, сва́кому лéб трéбе (Пир).

дупекрáјац м *онај који се не уйлиће ни у расц́раву ни у сукоб већ чека исход биш́ке да би се о́йределио према свом инт́ересу*. – Ви сте свíти дупекрáјци, чéкате кој че побéди па да бúдете уз њéга (Пир).

дúпне свр. рет. *ударити; иуио одјекнути при удару или иаду*. – Дúпну нéшто, детé паде из др́во (Рс).

дúр узв. коњу да стане, да пође напред или да пође назад: *ст́ој!* – За коња нéма наза́д или напред, него дúр! и за наза́д и за напред, а за говéда стú! (ТД).

дурацóк м *дубак*. – Стојéчка за детé се каже дубáк, а чу́ла сам да ка́жу и дурацóк (Пир).

дурдише свр. (*радо*) *прихватиши, сложиши се*. – Оне́ дурдисáле, и му́жјете сас њи (Пир).

дúрлес, -та, -то **1.** *који има дебеле и иовијене усне (као код црнаца)*. – Дúрлесто момчé, не допа́да ми се по изглед (Цр). **2.** *који има искривљена усна*. – Дúрлес, шавра́дес, уснице му ражлéбене; големá уста а нескло́пена (Зс).

дúрлица ж *свињска њушка*. – Свињска дúрлица све прерíје само да на́јде нéшта за јéдење (Пк. Влк).

дúрна ж *срдљива женска особа*. – Дигни се, дúрно, да опереш сúдове, ма́ни се од срде́ње (Пир).

дурули́че несвр. пеј. *свираши у фрулу*. – По цел д́н пасé óвце и дурули́че, учи се да сви́ри у дуду́к (Орљ).

дúрча м *срдљивко*. – Немóј да зовéш то́га дúрчу, ср́ди се, нéче да до́јде (Пир).

душá. **1.** изр. *душá му испáда гош́ово да умире, једва дише (од умора, бриге, глади)*. – Кóлко да ме је нéкој газíл, кад вíдим душá му испáда, ја́ притрч́им, помóгнем му (Зс). **2.** изр. *у дúшу му улéзло јакó се дош́аси*. – То́ва девојче ми је у дúшу улéзло, њéга че узнем (Гос). **3.** изр. *у једну́ дúшу једва, са муком; брзо и без одмарања*. – Излéзо у једну́ дúшу да му помóгнем и да га спáсим (Бе).

душéван, -вна, -вно **1.** *који има душу, који сажáлева и иомаже иаи́нике*. – Сви́ смо лúди душéвни, помáгамо човéка у невóљу (Бз). **2.** рет. *душевни болесник, лудак*. – Највише ме билó стрá од лúди, душéвни (Цр).

душéчан пршáв изр. *чаршав који се ироси́ире иреко душека*. – Ѐмам чипку на душéчан пршáв (Бла, Кс).

душичé с бот. *мајчина душица Thimus sp.* – Ка́жемо туј трáвку душичé, ма́јчина души́ца, а чу́ла сам да у óку и ба́бина души́ца (Влк).

дб м *задах*. – Покварило се месото, има дб (Кр).

дбгне свр. *йодуирейи*. – Дбгни га, потпри га, притури му нешто да боље стоји (Соп).

дбду – лиду, диду – лиду узв. којим се опонаша звук гајдунице при свирању: – Ручало на гајдето сучи сууу – у, а доле гајдуницата свири дбду – лиду, диду – лиду (Зс).

дбн га донел изр. *случајно се десило*. – Дбн те донел, са че си ми гос (Рс).

дбн и ноч м бот. *дан и ноћ, врсџа цвећа*. – У градинче смо садили стамбол, зумбул, дбн и ноч, зевалце, шебој (Мр).

дбн орање изр. *мера за йовршину од 0,25 ha, рало*. – Тај ми је њива дбн орање (Гос).

дбнгубав, -а, -о *који изискује много времена*. – Не могу туја плетку да плетем, она је млого дбнгубава (Пир. Вој).

дбњом – ночом изр. *и дању и ноћу*. – Дбњом – ночом, сџита, дом се не сврта (Ру).

дбска за лѣб изр. *дуга и йрава даска са лейвама на рубовима, намењена сџасавању йешџа йосле мешења*. – Месим и турам лѣб по лѣб на дбску за лѣб, па и покријем с месалѣ (ГД).

дбшчурџна ж пеј. аугм. од дбска *даска*. – Нанѣсоше дбшчурџне, че малтерџсују кућуту (Пет).

дбџр узв. којим се подстиче обадање говеда: *бежи!* – Само да кажем дбџр, говѣдата отоше сасвѣ јерѣм и плуг (Ш).

Ђ

ђавне свр. *залајайи ља ућуџайи*. – Ђавнуше пцетата и ја се дџго да вџдим какво је (Јел).

ђаволија ж *сабласџ, авџи, нечисџа сила*. – Вѣрувал сам, било си је тѣја џаволије, излазиле су, плашилe народ (Д – Пг, Пир).

ђаволиџна ж рет. *ђаво; авџи уоџиџи*. – Суноч џаволиџне сџњува (ЦД).

ђаволиџе сџане изр. *саониџе које имају само йредњи део, йогодне за йревлачење йешџких йруџаџа йо бесџућу*. – С џаволиџе сџане појдо у Смрденџ на појату (Ру).

ђезџја забџн изр. *врсџа зубуна, дуге женске хаљине йосџављене йамуком*. – Истина, онѣ џезџје забџње нѣмајоше, али џим сукната убава бѣјоше (Брл). Ђезџја забџн је како кадивѣ, али и на уздужне рѣдове (Брл). Ђезџја забџн: цџгла боја и крз џѣга сџтне жџчѣ (Сре, Кр).

ђезме с *цезва*. – Штом исџпе из џезмеџо, одма га пије (ТД).

ђџвга несвр. фиг. *кѣвџаџи (џас); џуџиџи се без разлога (човек)*. – Кво ми мѣже? Мѣж само да џџвга (Сук).

Ћига несвр. *ходаџи на шиџулама*. – Ћигам преко рекуту, у лóв сам пошљл (ПРж).

Ћижа ж фиг. *лоза, грана фамилије*. – Таја ыижа више не раца, остадоше без потóмство (Пир).

Ћиздави несвр. *киџиџи*. – Кажемо ыиздави или циздави, ћитимо венџ на свадбу (Гос).

Ћилимóније ж мн. рет. *заџиси, белешке*. – Он теквѣја ыилимóније вóди по књиђе (Бе).

Ћирне свр. пеј. **1.** *изненада уџасџи*. – Какó да се теквѣ ыирнем усрéd нáрод? (Об). **2.** *завириџи*. – Не мóгу текá да ыирнем по селó од куђу на куђу (Соп).

Ћокас, -та, -то *који има црну шару на белом лицу или белу шару на црном лицу (коњ, овца)*. – Ћокас коњ има беличасту шару на главу (Кс).

Ћубрав, -а, -о **1.** *џођубрен*. – Наше су њиве ыубраве, имамо стоку (СГл). **2.** *џрљав; неџомеџен*. – Њина је куђа ыубрава, а три жéне седу у њу (Б – Са, Гњ).

Ћубрóвник м **1.** *ђубравник*. – Дај ми метлу и ыубрóвник да сметем у пресекат (Пет). **2.** *смеџлиџиџе*. – Кажемо ыубрóвник или сметлиштáрник кудé исипујемо тóва што сметемо с метлу (Рс). Ћубрóвник или буњиште, џсто је (Гра).

Ћувéч м *гусџо јело од бораније, кромџира, белог и црног лука*. – Слично је јанија и ыувéч, али у јанију има óвчо мéсо, а у ыувéч нéма (Нш).

Ћувечáрка ж *глеђосана керамичка џосуда у облику широке зарубљене куџе за џриџрему ыувеча и других гусџиџих јела, као и меса*. – Ћувéч смо спремáли и пéкли у ыувéч, а у њéга, имáло је големí, пéкли смо и мéсо (П – Крм, Пир).

Ћуђумáча м пеј. пес. (*дебела и леђа*) *девојка*. – Дџсајте се селсће ыуђумáче (Ку, Ор).

Ћурђéвка ж бот. *врсиџа џланинског цвеђа*. – Ћурђéвка високó растé и има жúте и крупне цвéтове, који су по бóју и тџп као код камџлицу (ТД). Ћурђéвка је као бéла рáда, крупно, жúто као код камџлицу (ТД).

Ћурђéвка ж бот. *врсиџа јесџиве џечурке која леџо мирише*. – Меришљџвку печурку зовемо ыурђéвка (ВЛк).

Ћуџ прил. *мучно, џешко схваџљиво, нејасно*. – Тóва је ыуџ за мéне, не мóгу те разбéрем (ВРж).

Е

é – га é изр. *ено га*. – Éга é Мирко кудé седи у ладовџну (Вој).

е – чáс прил. *мало касније*. – Е – чáс, кад дóјде нáрод, ти мáлко повџкај, текá је рéд (Брл).

éј сéга изр. *ускоро, убрзо*. – Кадá че дóјдеш? – Па éј сéга чу дóјдем! (Ру).

ели реч. *јел да*. – Ели си и ти преспáл у њи (ВЈ. Кр).

ентересáнтно прил. нов. *занимљиво*. – Ентересáнтно је до леле, боље че је да се оћутиш (Зс).

епá де изр. *хајде*. – Ёпа де да идемо, чекају ни (Бе).

ербáп прид. индекл. *који је сѝособан за сваки ѝосао, било да је ѝоѝребна снага било дух, довиѝљивосѝ, мудросѝ, сѝреѝносѝ*. – Беше ербáп човек, ама нема дни (Јал).

ете – тáм реч. *ено онде*. – Најдó га ете – тáм, до сáмуту вóду (Јал).

ететé – га реч. *ево га*. – Ететé – га тóва и Милáн, па се договорете ко човéци (Вој).

Ж

жáбљак м бот. *барска биљка Polygonatum hidropiper*. – Жáбљак растé окол бáре и лóти кадá га померѝшеш (Нш).

жабѝрљѝв, -а, -о мочваран. – Жабѝрљѝво местóто, растú само сукá и травá коју једú коњи (Вој).

жавóрњак м бот. *жаворњак*. – Жавóрњак је за од кáшљицу, чáј, у њéга се угáсе úглењети од врбúту (ВЛк).

жáло с анат. *јабучица; неѝце*. – Гледáла сам какó умира: жáлото, човéчекат у гúшуту, сáмо мрда текá, мрда – мрда (Зав).

жáра ж *крава која има кружне црвенкасте ѝеге на лицу*. – Жáра је крáва која има црвенó зрнчéнце на лицé (ВЛк).

жарáвичка ж дем. од жарáвица: *жсеравица*. – На кóжуту му црвенó, као жарáвичка да је (Ру).

ждрáљ травá ж бот. *ждраљевина*. – Ждрáљ травá растé поди појáтуту на песъкат (Зс).

ждребѝца ж **1.** *млада кобила*. – Ждрѝбѝцата úбава и на бóју и на снáгу, óчу да у кúпим (Пн). **2.** *фиг. снажна, леѝа и ѝожсељна млада жсена*. – У, у, каквá ждрѝбѝца мѝну (Бла).

ждрѝца несвр. *ѝрзайѝ се у јарму (зайрежно говече) (ненавикнуѝо, уморно, немоћно, наѝаднуѝо инсекѝима)*. – Говédата úморна, почéше да ждрѝцају у браздúту (Пк). Напáдоше мúје говédата па почéше да ждрѝцају (Пк. Рас).

жежнѝчѝи ѝумúр изр. *врѝа угља који се ѝрави за кројачке ѝегле од круѝнијих комада дрвеѝа*. – Їма ѝумúр жежничѝи од крупно дрво и ѝумúр ковачѝи од пóситна дрва (ЦД).

железарѝја ж *скуѝ (безвредних) гвоздених ѝредмеѝа*. – Окол шúпуту железарѝја и ни се ѝграмо, прáвимо си оружје (Пир).

жлéзо. Од желéзо да је изр. *ма колико био чврѝѝ (здрав, јак, моралан)*. – Онó човек од желéзо да је нéма да мóж да издржѝ да се не полакóми кадá вѝди тóлко злáто (Пет).

железџц узв. као отпоздрав при прављењу црепуља: *нека вам цреџуље буду чврстије као гвозђе*. – Кóј мине, каже добар дан и ми му одговоримо. После óн каже тврдџц, а мѝ му одговоримо железџц! (Ру. Гос. Пк. Рс).

женá ħисела изр. *глуѝа и уображена особа*. – Óн је женá ħисела, не орáти са – свáкога (Пет. Јал).

женетерáча ж пеј. и аугм. од женá ħросѝа, *неукусно обучена и велика жена*. – Дојде некаква женетерáча да у бајем (ВЛк).

жениште с пеј. од женá ħросѝа и *некаракѝерна жена*. – Онá је лóше жениште, пазéте се од њу (Брл).

жерáвиште с *огњиштије са расѝаљеном ваѝром и великим жеравицама*. – У жерáвиштето је дебелáкат, чéкамо га да прегорѝ (Ру).

жéшак, -шка, -шко *ѝоѝао*. – Пѝпну га да вѝдим да ли је жéшко (Гос). Десѝло се, закачил га с чúk у главúту; поварkáмо да га лéчимо док је још жéшак (ВЛк).

жѝва рáна изр. *доживоѝина брига за несѝалом драгом особом*. – Кáд ти некој тека нестáне, това је жѝва рáна, рáна којá се не лéчи и цѝл живóт боли (Гос).

живаница ж вода која се с *ѝролеђа ѝојави, када се ѝоѝе снегови или кад ѝочну јаче кише, ѝа је има све до око Духова, када ѝресахне*. – Живаница је вода којá се појáви кадá се тóпи снѝг или пáдају големé ħише прóлети, па се задржи до Дúхови, кадá потсѝне (Ру).

жѝво му гáјде изр. *здрави му гајде*. – Нéје му жѝво гáјде, пропáдло, па свѝри у гајдунѝцуту (Бз).

животѝна ж *живо биће*. – Мрзѝ ли га да си óчи измије, не рачúне га за човéка, за животѝну вѝше (Д – Пг, Чин).

жѝвци удáре изр. *ѝреѝрѝеѝи велику бригу; нервно оболеѝи*. – Домаћѝцата ми не ваљáје за две пáре, жѝвци у ударѝше (К – ЦВ, Пок).

жѝга се несвр. *навикаваѝи се на ѝежсак физички рад*. – Нéк се жѝга детéто, нéк се úчи косáч да бúде (Ш).

жѝла ж **1.** *један од два исѝа дела бране који је ѝовезују са ѝроцеѝом*. – Бранá има две жѝле, лéву и дéсну, онé држú бранúту за прóцеп (Гос).

2. *фиг. чврсѝина (грађе)*. – Добро је да се горá сечé у мазгú и кад се мéсец плѝни, да ѝма жѝлу (Гос).

жѝлава врбá ж бот. *ракиѝа*. – Ракѝту зовéмо пóвише жѝлава врбá, али се чúје и ракѝта (Зс).

жилáви несвр. *фиг. јесѝи и ѝиѝи без айѝиѝиѝа, нејуначки*. – Стáри лúди су пѝли, а нѝ сá само жилáвимо (Км).

жѝња несвр. рет. *жесѝи*. – Жиња́ли сам пр́во у нáдницу у пóље, а после нáше у плáнину (Бе).

жџица ж ѿсебан укус (и мириџ). – Виното ѿма слатку жџицу (Км. БЈ).

жџичка ж врло ѿнанак и фино исџреден конаџ. – Вуџ је жџичка убава и дојде како вџна (Вој. Дој). Жџичка од кудеџћу се преде и лџпка се, кваси се с плџнку, да се измаџни убаво (Рџ).

жлетарка ж зоол. шумска ѿџица ѿевачица са жућкасџим шарама, жуѿовоџка. – Жлетарће смо ватаџи на примку (Бе).

жџт равнџц м бот. жуѿи раван *Achillea clypeolata*; уп. жџти раван, жуџи равнџц – Жџт равнџц расте у Гламу, ѿма га окре венци и мџого је добар за под – груди кад боли (Гос).

жџта џурђеџка ж бот. врџа биџке у ѿџиу џурђеџка. – Жџта џурђеџка расте у ливаду у млаку, жџто цџвџи а лџсџети вој округли (ВЛк).

жџџарка ж зоол. жуѿовоџка. – Жџтарка је како врапџц, али ѿма жуџа криџа (Ш). Жџтарка је као врабац, маџо већа али жуџа, не сџли се (Гос).

жџџеје несвр. **1.** жуѿеџи. – Морџзете почџше да жџтеју, суџа голема (Јал). **2.** ѿсџаџи све блеђи, бледеџи. – Како њој тоџа реко она жџтеја – модреја, жџтеја – модреја и признџа на крај (Пет). **3.** добијаџи изглед (ѿеџког) болесника. – Јоџа само жџтеје, само џине (Држ).

жџти раван м бот. в. жџт равнџц. – Жџти раван је жџт, а миџа оџаш је бџла (Зс).

жџтне се преџ – очи изр. засвеѿлеџи сјајно – жуѿо. – Жџтнуло њој се преџ – очи, оно жџџица (Пир).

жџто лале с жуѿа лала. – Жџто лале смо само имџли када сам ја бџла дете (Гос).

жџтуџнав, -а, -о жућкасџи; болесно – жуѿи. – Таја слиџа жџтуџнаџа, гуџи у водаџа (ВЛк).

жџтуџнав, -а, -о **1.** жућкасџи. – Вранилук ѿма зелен и жџтуџнав цџет (Зс). **2.** болесно – жуѿи. – Од големџ муку станџл жџтуџнав у лице (Пет).

жџџурка ж шумска ѿџица ѿевачица са жућкасџим шарама, жуѿовоџка *Emberica citrinela*. – Доле дошле жџтуџрџете на рџништето коди овџете, ѿдемо да њим туџримо примку (Зс).

жџџт, -а, -о жуѿи. – У Дођинци кажу опџнци, утреџа и жџџто, а ни тека не кажемо (Рџ).

жџџџк м жуџанџе јајеџа. – Кажемо да јајџе ѿма жџџџк и белџк, а када се покџари оно је мутџк (Мр).

жџџи несвр. рет. изнуђивџи (досађивџем, ѿрекорима, галамом, брбџањем); уџџџџџи се у ѿреџрку. – Бџл ни је, па ни је жџџиџл на завијаџ (Пок).

жџџка у црнити дрџб изр. анат. жуџна кеса. – У црнити дрџб ѿма жџџка; одрежемо у па у врџимо (ТД).

жљезда ж анат. *повећан размак између првих секућиха код сипаре овце, налик на ласин реј, који се носејено повећава и омећа је да добро йасе.* – Од шесту годину па нагám, јавља се жљезда на чéљушку коди овцу и она гýби зýби (ДД).

жљокайв, -а, -о *који има гнојне кесе на меким деловима шела (код говеда).* – Јунџат ти жљокайв, лечи га (Чин).

жмýрав, а, о *зрикав.* – С једно – óко жмýрава тај женá (Брл). Мálечка бáбичка бéше, жмýрава, најмикнóула с једно – óко (Зав).

жмýрушка ж рет. *игра жмурке.* – Там ймаше јагњилиште, там се йграомо жмýрушку (ТД).

жњéје несвр. *жсеши.* – Ми жњéјемо на Пејáни рт, па кад дожéмо она стíже (ТД).

жýжав, -а, -о *кржљав, малога расиá.* – Мршаво, ситачко, жýжаво, угрчíло се ко терáјез (Зав). Че кúпим прáсе грáвче, дрáвче, жýжаво, ама јéвтино, па че га рáним (Зав).

жýли несвр. *фиг. йиши ракију (и вино) без мере.* – Ракију најде, жули – жули – жули и млáд умрé (К – Ђу, Пир).

журњава ж *журба.* – Рабóтимо свé на журњава (Б – Вј, Пн).

жýти равнџ бот. в. жлт равнџ. – Жýти равнџ је лéк за мушкарци, а бéли за жéне (Мл).

жýткасто – сивкасто – црн, а, о *жућкасио – сиво – црн.* – Козá мóроша йма длáку мóресту па дóјде као жýткасто – сивкасто – црнá (ТД).

жуткó прил. *жућкасио.* – Манóвилка ситно цвѣти жуткó и црвенó – шáрено (Мр).

жцака се свр. *йосвађаши се и убрзо уђушайши, уйусишиши се у краћу йреширку.* – Брајћа, жцаку се, па се умíре, па како ништа да нéје билó (Брц).

жбгљав, -а, -о *мршав; закржљао.* – Стáну жбгљав, йспи га ређијата (Зав).

S

сáгња плéчка ж анат. *буйна коси код заклане живоишиње.* – Дáдо му сáгњу плéчку, да йма úбаво месцé за тија дбн (Мр).

сáдње кроснó изр. *врашило на разбоју на које је намоиана основа за йкање.* – Сáдње кроснó је за оснóву, а прéдње за онóј што чéмо, за платнó (П – Пж, Орљ, Бз).

сагњина ж *задњи део шела (живоишиње).* – Пресéче свињúту нáпола, па нáм óстави сагњинúту, а он úзе прегњинúту (Рос).

са́гњи чапо́нци м мн. *закржљали њар њаџака који не додирује земљу.* – Кичица њма големи чапо́нци и са́гњи чапо́нци, а ка́жемо и и ма́ли чапо́нци (Јел).

самбу́љ м зумбул. – Насади́ла сам бѣл самбу́љ, млого́ у́баво цвѣти́ (ВЛк).

сванча́рица ж *овца која носи звонац, меденицу.* – Ку́рјакат у́дави сванча́рицу́ту, она́ бѣше најдебела (Рос).

свездáн м *баши́енско цвеће које се увек сади у баши́и кад се она расађује.* – Свездáн њма крупни цвѣтове, жлтí, плави́ или бели́, и са́димо га када́ раса́цујемо пипѣр (П – Пж, Орљ, Бз).

свенчѣк м дем. *звоно.* – Свенчѣк њма, сѣнка се (ТД).

свѣр м *дивља живоџиња; звер.* – Ми́ ка́жемо за сва́ку дивљу животи́њу свѣр, само не за за́јака (СГл).

сврџа несвр. фиг. *џокушаџи измаћи се, џобећи.* – Сврџа да бѣгам ама ме увати́ше и врну́ше (Ос).

сврџак м *крайџак комадић дрвѣи́а са шестí сѣрана, који се корисџи џри карџиању.* – Сврџак, дрвце њма шѣст стране и на сва́ку нешто пи́ше, користи́мо га када њграмо ка́рте (Б – ЦЈ, Гњ).

свѣнти́ свончѣ изр. *звонџи́и звонце.* – Свѣнти́ свончѣ, ула́зимо у шко́лу (Дој).

сѣвзе́ ко́рзо изр. *корзо зевзѣка, џросџака.* – Сѣвзе́ ко́рзо је билó у Терси́ницу, у Ти́јабару. Не зна́је се ни дѣн ни вре́ме, него љду сва́џи дѣн тека́. Оста́ве стовне́ на Гу́шевицу и шѣтају се (Пир).

си́бри несвр. *сушџи́и се, мршавџи́и.* – Не јѣло, си́брило, изси́брили, ста́нуло сѣнџа од жену́ (МЛк).

си́бричало с *закишељена слана вода са исецканим белим луком (и кра- сџавџима), џредјело и освежење у време леџи́ње жеге.* – Си́бричало, сиврџпало или таратóр, њѣга смо највише јѣли у жѣтву (Брл).

си́в м *зифџи́.* – Сивџирам а́уто́то одоздо́ле сас си́в да га рџа́та не јѣде (Пир, Вој).

сивџи́ра свр. *заџушаваџи зифџи́ом.* – Сивџирам рупе да ми не ду́ва (Сук).

сидови́не ж мн. *зидине.* – Живи́л некада там на́род, оста́ло сидови́не (Кр).

си́н м *конкавни меџални део бубџа од месинга или бронзе, са руџом на средини, у који се удара џанким џруџи́иџем од џвѣрдог дрвѣи́а.* – Оди си́лно удара́ње на тупанџи́јуту си́нат напу́кал, че мо́ра да купу́је но́в (Пк).

си́нси несвр. *уџорно гледаџи́и.* – Само́ си́нси у компју́терат и не изла́зи на игру́ (Пир).

синсу́љџа. Да си поора́те ра́зне синсу́љџе изр. *шалиџи́и се на свој и џуџи́ рачун; ругаџи́и се џуџи́м манама.* – Йду на седѣнџу да си поора́те ра́зне синсу́љџе (Гра).

сѝнѝа несвр. *ѝлакаѝѝ*. – Немóј да сѝнѝаш да те још не бијем (Бе).

сѝпса узв. при скакању: *оѝ!* – Када рѝпнемо, у Ђсовци кајемо сѝпса, текá остáло (Рс).

сóмбава кóла изр. пеј. *грубо израђена рабаѝијска кола*. – Ђмаше сóмбава кóла, големá, лóш му ји мáјстор правѝл (Б – Км, Пир).

срмбóљ м *ѝредмеѝ или биће доѝрајали од коришћења*. – Мучѝло се, гла- дувáло, ишлó по нáднице, станúло асли срмбóљ (Цер).

срчáло с *слаба свейшљка*. – Срчáло је слáбо видело, а јá сам плéла и прéла на њéга (Гос).

sysán м подр. *дебео (и ружан) мушкарац*. – Шугрѝнци, све sysáni, а Шугрѝнѝе sysánѝе (Мр).

сујѝ несвр. *зујаѝѝ*. – Сујѝ муá, не дáва ми да зáспим (Пир).

сýк м **1.** *ѝлодоносно вреѝено*. – Ђѝсак, тесни му лѝстовети, искáра сýкат, жвáчемо кóпат (Соп). **2.** изр. **че ти излэзне сýк ускоро ће се чуѝи лош глас о ѝеби, ѝочеће брука**. – Почé се доцкан дóма врчаш, скóро – скóро че ти из- лэзне сýк, девојѝо (Пир).

сумбóул м бот. в. *сумбóул*. – Ђмам сумбóул бéл, рóзан и плáв (Соп).

сумбóул м бот. *зумбул*. – Сумбóул ѝмамо у градѝнче, úбав, црвén (Нш).

сýр...сýр узв. *час ѝамо, час овамо; навири овде, навири онде*. – Сýр тáмо, сýр овáмо и на крáј сýрне у зевнѝкат (Рг).

сýрне свр. *гвирнуѝѝ, завирѝѝѝ*. – Сýрну женá на врáта и óтиде; кад погле- дá, онó билá Цѝганка катунáрка (Бз).

сѝ – сѝ узв. којим се подстиче разобадање говеда на паши: *бежи!* – Само кајемо ли сѝ – сѝ, разбéгају се говéда како шáшава и трчú прáво у шúму (Бе).

сѝба ж *усечен или уѝиснуѝ белег на увейу или кожи живоѝѝѝе, зумба*. – Свáки ѝма свóј белéг, сѝбу, договáрају се какó да обележáвају својú стóку (Мр).

сѝса несвр. **1.** *ѝуниѝѝ (уз гњечење)*. – Бúбалото сѝсамо с трéсће, па кадá се разгорѝ, усѝја се (Гос). **2.** *фиг. јако належа с ноге на ногу ѝри ходању*. – Сѝса ка óди, како да гáзи змијú кад стúпне (Зс). Сѝса од високó, óди кóњсѝи (Мр).

сѝкне свр. *убосѝѝ (оса, сѝршљен, обад)*. – Кад абѝд сѝкне говéдо, онó по- трóши јерѝм (Зав. Зс).

сѝн узв. којим се опонаша чист звук звонца. – Оди тáблуту ми учѝтељат úдари главúту, онó само рéче сѝн (Гњ).

сѝна ж зоол. *врло мали инсекаѝ сличан осѝ, чији је ујед врло болан*. – Сѝна је сѝтна и тњка дивљá осá; кад уједé млóго заболи и јáви се óток, али брзо нестáне (Пир).

с́нса несвр. **1.** *јако свирай̑и.* – Немој то́лко ра́дијото да с́нса (Пл). **2.** изр. **с́нса лопту играй̑и с̑иално лој̑иу; дриблай̑и.** – По цел дѣн с́нса лопту а љвечер до́јде да се наједé и о́дма за́спи (Брл).

с́нка несвр. **1.** *лоше одзвањай̑и.* – Свонџат не ва́ља, с́нка (Зав). С́нка и др́нка, исто је (МЛк). **2.** *звечай̑и; звецкай̑и.* – Какво́ ти с́нка у це́пове када́ играш у оро́то? (ВЛк).

с̑па́ње с гл. им. *дечја игра савиј̑ливим љољагама.* – Ми́ кој́и смо се до-сели́ли у гра́д, игра́ли смо се и с̑па́ње с тој̑а́ђе (Пл, Пир).

с̑р – с̑р узв. којим се подсти́че разобадање говеда на паши: *бежи!* – О́кне ли не́кој: – С̑р – с̑р, ба́д – ба́д – ба́д! бе́га гове́до у шу́му ко ша́шаво (Гос).

3

за предл. *љо.* – Прача́ла му је пи́смо за пи́смо (Сук).

за свѣт изр. *никако.* – Ко́њ или мага́ре те́шко здраве́је кад се уби́је; за свѣт не здраве́је (ТД).

заа́мује несвр. *везивај̑и омчом; везивај̑и у лако развезив чвор који добро држи.* – Ја́ све заа́мујем, л̑ко ми за одвр́зување (Пк. Дој).

заа́мчује несвр. в. заа́мује. – По је добро́ када се заа́мчује, него́ када се врца́та врзу́је преко тру́п (Гра). Оста́вим заа́мчено вретено́то, да се не размóтује (Рс). Заа́мчи коно́пацат (ВЛк).

заба́вује се несвр. *(чес̑о) касниј̑и.* – Откако́ се про́пи он се поче́ заба́вује за вече́ру (ВЛк).

забарáн, -рнá, -рнó *забораван.* – Ти́ си стану́л забарáн човѣк, остаре́л си (Цр).

заба́ри свр. рет. *заборави.* – Забарíла сам да ти́ и ово́ј ка́жем (К – Ћу, Пир).

забѣл м *закречавањем означена забрана ис̑иаше љуђој с̑иоци.* – Забѣли се с крѣч шу́ма, па́шњак или ливáда да не ула́зи чу́жда сто́ка, то́ва је забѣл, а има́мо и ме́сто Забѣл (Рс).

забигра́вје свр. *љокриј̑и се каменцем, нечис̑оћом (љосуда у којој се кува вода).* – Неопрана кантата, па забигравѣла (Цр).

заблесáви се свр. *љос̑иуј̑иј̑и нељромишљено; љобудалиј̑и.* – Заблесавíло се бе́ше, сироти́ња, мло́го деца́ су били́, и о́тиде за же́њенога човѣка (Зс).

забл́кне се свр. *збуниј̑и се, љомес̑и се (у говору, љослу, љонашању); љри-времено изгубиј̑и моћ говора.* – Немој да се забл́кнеш кад излѣзнеш у на́род, него́ у на́род бу́ди отвóрена (Гос).

забл́ска несвр. *љоћи наслејо у љогреином љравцу; чиниј̑и неиш̑о без мно-го размишљања.* – Еј, кудé ти забл́ска, де че́ке ма́лко, разми́сли (Брл).

заблудава несвр. *обмањивајџи; замајавајџи некога да не схвајџи сушџину љроблема*. – Буда Цар те заблудава, вођи те жеђнога преко вођу (Нш).

забојник м *љљоснајџи (дрвени) клин којим се уљвђђује коса уз косило*. – Забојник или заглавка на косу стџса косилито уз косу (Зс). Забојник је закосичен, набије се у гривну да стџгне косу (Зс).

заборљив, -а, -о *који има ољор укус и мирис*. – Седџв расте у лозје, он заборљиво мерџше, лек је за од зуђи кад болу и глава кад боли (Соп).

заборно прил. *ољорно; неукусно (храна)*. – Заборно за жеђење, нечу га жеђем (Вр).

забрај свр. *заборавијџи*. – Умре ми муђ, тој сам све забрајла, не знам да ти казујем (Зс). Не пантим, забрајла сам (Б – МС, Пир).

забрџчи свр. *љљонџи велики џперџи*. – Забрџчим дете на – руку и однесџм га на њџву, а на грбџину носим пљно цедџло (Јал).

забрџл, -а, -о перф. од заборави. *заборавијџи*. – Остарџла сам и све сам забрџла што сам знала (Ос).

забрџњен, -а, -о трп. пр. *забринујџи; који има џшешку брџгу*. – Које (не)је забрџњено да не жаљи, него да поје (Бз).

забрџка (се) свр. **1.** *замешајџи, замујџијџи (сљљачине; кашу за џљљиђе)*. – Забрџкају се помџје и однесу на прашџина да лочу (Пир). **2.** пеј. *љљриљремџијџи храну без много џљљње да буде укусна (чорбу, качамак)*. – Ћџпне се млеко и забрџка се качемак, жеђемо на брзџну и одма џдемо на рађоту (Пир). **3.** изр. **забрџка некакву рађоту заљочџи џљљсоа са неизвесним исходом**. – Забрџкамо некакву рађоту с малко паре па не знам какво че испадне (Пир).

забуђа се свр. *занџи се, замајајџи се*. – Ја се забуђам у телевизор и не чујем њџшта (Бз).

забунђше се свр. *заљусџијџи се; оронујџи*. – Само, па се забундисало, усмрдело се, нешишано, небрџчено, жеђви и оди на два штапа (ДД).

забџкљив, -а, -о *љљлашљив; сљљљен*. – Који је коњ плашљџв, кажемо забџкљив, он се усрђа, укопа се, нече да мрђдне (ТД. Мр).

забџн литаќ изр. *зубун украшен шљљокицама*. – Носџле смо сукна – литаќи и забџње литаќи, лљскаво по њџга цџк – цаќ доље (Зс).

завајџи свр. фиг. *добџи незарађено са сљљране (маљљеријалну џљљоћ)*. – Сами смо томарали и створџли овџја дом, несмо заватџли нџгде (ВРж).

завађа несвр. *жеђџи (госџи уз џрџезу)*. – Ајде, завађајте госје (Кр).

завачџвина ж *нерашџишђени имовинско – џравни и други односи*. – Несџм имал с брајђа њикакве завачџвине (Пн).

завџда ж *свађа, завада*. – Несџм имал с њџкога заведу да ме је стра (ТД).

завџтан, -тна, -тно *који је зашџишђен од вељљрова, који је у завељљрини*. – Наша планџна је заветна и горна (Зс).

заветинка ж **1.** *заклон од ветира*. – Када се удџва ветар, покáрам стокуту куде мóгу да нáјдем заветинку (МЛк). **2.** *фиг. сигурно боравишиџе*. – Да има опњак, заветинку, крветчџк, на старога кво друго трéбе (Зав).

заветрина ж **1.** *оџворени део џојаџе (џокривен или без крова)*. – Појáта је тáм куде је од све стране затвóрено, а заветрина је испред појáтуту само покрџјено одозгóре, а мóже да бúде и непокрџјено (Гос). **2.** *џривремено боравишиџе сџада на џашињаку џокривено грањем и џаџраџом*. – Заветрину напрáјмо на пáшњак, стари су текá звáли куде склáњамо стоку од џишу или јáк ветар, а Топлодóлци тóва и сá текá зову (Гос).

зáвид м *зависџи*. – Нéкој ме од зáвид узнемирава, дооди ми под прóзор усрéd нóч и óкне ми џме (Брц). Пребџл ми нéкој из зáвид сéдам вилдáна јáбалџе (При).

завџсљив, -а, -о *завидљив*. – Завџсљиво, зáвидно, изродџло се, нéје ко нас (Рос).

завишéтак м *вишак; оно шџо ником није џоџребно*. – Билá сам завишé-так у куђу, млóго смо децá били (Дој).

завóзи се несвр. *фиг. 1.* *џричаџи бесмислице*. – Áјде, не завозџ се (Пок). **2.** *фиг. излаџеџи*. – Јá се почé завóзим, што кáжу женéте, почé се гúбим с пáмет (Зав). **3.** *изр. завóзе му (се) колетџјата излаџео, џрича бесмислице*. – Остарéло, завóзе му колетџјата, мануло да знáје да лџ је сњџувáло или се ствáрно десџло (Вој).

завóј м **1.** *вијак*. – Затесáли кóла дрва сас завóј, а завóј дóјде на прéкрет (Бе). **2.** *јака кожна џрака или омча ширине око 10 – 15 цм, која сџаја јарам са рудом или ралом*. – Завóј или привóј за јерџм, џсто је (Км).

заврáзи свр. *фиг. 1.* *наџравиџи збрку, зáџеџљаџи*. – Штó ти умéјеш да заврáзиш, нџкој га после не умéје разврáзи (Бз). **2.** *замуцкиваџи*. – Мóј дéда кад говорџ, он заврáзи, не мóж óдма да изречé (Зс).

заврачџја м *обмањивач, безобзирна особа*. – Јóса трговујеше са – стоку, ама бéше голéм заврачџја (Тм). Он је голéм заврачџја: свáђалица, преварáнт, не врча ўзето, не одржáва обеђáње (Цер).

заврачџика ж *безобзирна жена склона лагању и обмањивању*. – Тај женá је заврачџика, безобрáзна, поквáрена (Цер).

заврџе ўста *изр. наџераџи некога да уђуџи*. – Заврзá вој ўста с туја рéч (Пир).

заврзóтина и заплитóтина *изр. неразмрсиво клуџко; неразмрсив чвор међусобних (лоших) односа*. – Оно џма рáзне заврзóтине и заплитóтине, не мóж џи ни сўд распрáви (Вој).

заврзује језџк *изр. џуџке џодносиџи неџравду и увреде*. – Сá трéбе да си заврзујеш језџкат, свекрва си станула (Рс).

завр̄ѡѡѡина ж замлаћивање. – У Гостушу неје имало теквѣја завр̄ѡѡѡине и баѡине деветине (Гос).

завр̄ша несвр. *завр̄шаваѡѡи*. – Гѡс ни почиња ни завр̄ша без гѡзду (ВЛк).

завукује несвр. *завлачиѡѡи*. – Завукују се дечиштата по грмаѡцити и по змијѡрницити (Гра).

завуни се свр. *сушиѡѡи мокар веш на себи умоѡѡавањем у ѡѡѡаве или одећу*. – Намокрѡмо се кад ни увати ћиша, па се завунимо с цржљаѡци да мѡж да се осушимо (Брл).

завушиѡѡи свр. *јако удариѡѡи*. – Че те завуштим да одлетиш чѡк у рекуту (ВЛк).

загадеје свр. рет. *огадиѡѡи*. – Загаде ми од њега и дѡго се од ручѡк (Бе).

загаздује се несвр. *ѡѡечѡѡи (брзо) сѡѡицаѡѡи*. – Почѡ се загаздује и да се сили пред нѡрод (Сук).

заглавља несвр. фиг. *умираѡѡи, биѡѡи унеѡѡи у свој гроб*. – Таја рупа ни чека сви да заглављамо некада и ми када ни дѡјде време (Зав).

заглавља расад изр. *ручно расаћиваѡѡи расад*. – Када саѡдимо пипѡр кажемо заглављамо пипѡр или разглављамо пипѡр (Сук).

заглавће ж мн. *краѡѡке мушке или женске чараѡѡе само од ѡѡѡачаног сѡѡѡѡала*. – У Пѡклешицу кажу заглавће, а у Лукању наглавће; тарлѡци су пѡ – прѡсти од наглавће (ВЛк).

загледа сѡн изр. *ѡѡечѡѡи сањаѡѡи*. – Јѡ туја нѡч загледам сѡн како смо с мѡжа нашлѡ злѡто (Км).

заглибљује се несвр. *заглибаваѡѡи се (у блаѡѡо, у мокар снег)*. – Не мѡж да ѡдеш по улицу, онѡ топѡж, че ти се заглибљују нѡће (Пир).

загмура се свр. *загњуриѡѡи се*. – Јѡ се загмурам у водуту, ваѡам рибе (ВЛк).

заговежда несвр. *ѡѡечѡѡи ѡѡѡѡи*. – Заговеждаѡи, запѡстиѡи за Велигден (Бс).

загомѡѡа несвр. рет. *нагомилаѡѡи; ѡѡѡећаѡѡи број*. – Свиње, кѡзе, ѡвце, говѡда, загомиѡѡал мѡѡго стѡку (Дој).

загомиѡѡач м *гунћало*. – Ти си, сѡне, загомиѡѡач, само тражиш и квѡ мѡже и квѡ не мѡже, а ништа ме не помагаш (Сре).

загѡн м *ограђено месѡѡо за овце ѡѡд ведрим небом*. – Јагрѡк, трљаѡ или загѡн, ѡсто је; овцете су надвѡр (ВЛк).

загѡни се свр. *ѡѡлодиѡѡи се (крава, овца, коза)*. – Не мѡж се загѡни тај крава (ВРж).

заграѡска свр. фиг. *заѡисаѡѡи*. – Каквѡ заграѡска од мѡн (Пир).

заграште свр. *загреѡѡѡи чврѡѡѡи ѡредѡѡѡи и осѡѡавиѡѡи ѡѡраг на њѡму*. – Заграштаѡо детѡто шерпугу однадвѡр сас јексѡр (Сук).

загрѡво ѡрати изр. *ѡѡрумкло говориѡѡи*. – Боѡи га гушиѡтата, (па загрѡво ѡрати (Трњ).

загребаште несвр. *йочейи грейсйи*. – Загребаштала му ма́чка на врата и уплаши́ла га (Пир).

загребе́ свр. фиг. *йонайиши се*. – Када́ загребе́ ма́лко мо́ј му́ж, о́н се са́мо смеје́ (Држ. Пир).

загр́ка несвр. песн. *йочейи йевайи грлица*. – Загрка́ла гр́личица: ко́ј има че́рку да да́ва, не́ка у да́ва (Гњ).

загрта́ч м мн. загртачје́ *радник који обавља друго йрашење кукуруза*. – Дьнџс смо били́ загртачје́ у Манасти́рски до́л, у́баво покарала́ мору́зата (ТД).

загрта́чка ж *женска особа која обавља друго йрашење кукуруза*. – Има́ли смо три́ загрта́чке дьнџс (Грш).

загр́чка ж (*било који комад одеће као*) *огрйич*. – Понеси́ си загр́чку, мо́ж йи́ша да те ува́ти (Рс).

загу́жви се свр. *йочейи гужсва, мейеж*. – Са́д кад се за́гужви, почé наро́д да купу́је бра́шно (Ру).

загу́ли свр. *зарозайи*. – Загули́л панталоне́, га́зи по воду́ту (Кс).

загу́ши у́во изр. *йрсеййи чуши на једно уво*. – За́гуши ми у́во, ману́ да чу́јем на ње́га (ВЛк).

загу́шљив, а, о *йромукао (глас), нейогодан за йевање*. – Ѐма загу́шљив глас, остаре́ло, а у́баво је поја́ло (Држ).

загу́шно прил. *загушљиво*. – У со́буту за́гушно, да напра́јмо про́мају ма́лко (Сук).

зада́ва ја́дове изр. *сйварайи велике бриге*. – Ста́лно ми је задава́л ја́дове, жи́вци ми попушти́ше од ње́га (Тм).

зада́ви с реч изр. *збунйи чињеницама које наводи*. – За́дави ме она́ с ту́ја реч и ја́ се оћу́та; она́ лъга́ла да момче́то има шко́лу (Дој).

зада́вљује несвр. фиг. *гушиши*. – Ба́гај по́лька, не зада́вљуј врша́чкуту (Вој).

зада́вује несвр. **1.** *давиши; гушиши*. – Ја́ сам се с ка́шу зада́вувала (Тм).
2. *наилазиши из даљине, йојављивайи се изненада на видику*. – О́блак се зада́вује, да́ј да саби́рамо сно́повети у кла́дње (Зс).

задво́јен, -а, -о трп. пр. *одвојен од целине, мало даљи од осйалих*. – У Де́бели де́л смо били́ ма́лко задво́јени од селó (Зав).

за́дње повр́тало изр. *дрвена йолуга на разбоју којом се йовремено йоушиша, окреће и задржава задње врайишло*. – Ѐма пре́дње и за́дње повр́тало за разбо́ј (Гњ).

за́дњи кљу́ч изр. анат. *крси са целокуйним задњим делом йшела; скочни зглоб*. – Кашќк је у за́дњи тра́п, а напре́д је колéно (Дој).

за́дњи тра́п од ко́ла изр. *задњи део зайрежних кола*. – Ѐма пре́дњи тра́п од ко́ла и за́дњи тра́п од ко́ла (Цр).

за́дњи опле́н изр. *део задњег тираја рабацкијских кола*. – Кóла имају прѣдњи опле́н и за́дњи опле́н (Ру).

за́дњо колéно изр. анат. *колéно на задњој нози*. – Ударил крáвуту у за́дњо колéно (ТД).

задолéје свр. *учини́ти неї́равду, нане́ити зло*. – Какó си, свекрво, задолéла с ба́бу, тека́ че и ја́ с те́бе (Гњ).

задомачи́ни се свр. *оже́ни́ти се; њоси́ати ваљан домаћин*. – Још не́је задомачи́нен, скóро му башта́ умрél (Б – ГК, Бла).

задр́жује несвр. *задр́жавати*. – Да́ – те не задр́жујем, т́и имаш ра́боту (Пет).

заду́вује несвр. *раси́љивати*. – Не́мам зу́би, па не мо́гу да заду́вујем огъ́нат (ВЈ).

заду́жава несвр. *заду́живати*. – Сина́т ме заду́жава, не зна́је ко́лко трóши, а ја́ му пла́чам дугóве, срамота́ од на́род (ВСв).

задуру́чи се свр. *њої́руди́ти се, њредузе́и њої́ребне мере*. – Они́ че се задуру́че, че се зау́зну да се завр́ши та́ја ра́бота (Зав – Дл).

заду́ша несвр. *гуши́ти*. – Заду́ша ме чу́рат, не мо́гу да ди́шем (МЛк).

зађу́ран, -рна, -рно *заїуши́ен; нерадан*. – Стану́л зађу́ран, па када́ слéзне од поја́ту како да је ме́чка слéзла (Дој).

зађу́рно прил. *заїуши́ено; нечисти́о*. – Да не бу́де зађу́рно у поја́ту, редóвно метéмо, чи́стимо (ТД).

за́ек м зоол. мн. зајџици. – Ка́жемо за́ек за једно́, и ка́жемо за́џици за по́више, а кад је мла́до ка́жемо зајџе́нце (Ру).

зажма́вује несвр. *жми́ркати; њочиња́ти дремати*. – Ја́ почé да зажма́вујем, прі́спа ми се (Јал. Вој).

засивти́ра свр. *заїуши зифи́том; добро замазати да нема луфти́а*. – У како́ га сивти́рал с ма́лтер, замаза́л га и засивти́рал га (Зс).

заси́ра несвр. *засира́ти*. – Ми́ смо од ти засира́ли, пазі́ли смо да се не дру́жимо с њи (Рг).

заср́тује се несвр. *загледавати се; буљити*. – Он се почé заср́тује у мене́, óче да і́де с мене́ (Сук. Пир).

засѣ́дни свр. *њреградити; заївори́ти њрої́ок*. – Ниша́ва че се засѣ́дни ко́лко му је она́ ло́ше рекла́ (Б – Кђ, Пир).

засви́је свр. *заузвиги́ти, зарозати́ти (рукаве, чараје, ногавице на њани́алонама)*. – Зазвил бéше рукавé, плава́ кошу́ља подвигјена, момчé као сли́ка (Орљ).

заслéје свр. *њасити у невољу; обóлеити*. – Ни једна́ ми чéрка не́је заслéла и ни једна́ ми не́је роди́ла ша́шаво (Пк).

засно́вује се несвр. *знојити се*. – Засно́вујем се кад се мло́го облечéм, па ме после увáти вéтар (Сук).

засóри свр. *њочети́ зрети*. – Житáта зазорі́ла вéч, скóро че жњéмо (Гра).

зззбуица ж *нейожељна йромена на вилицу (код коња, овце)*. – Зззбуица се јзви на стзру овцу там куде нема ззб, и одрежем то (ТД).

зззјац м зоол. *зец*. – И(з) – жито излети зззјац и он окне зззјац колко га глас држи, и крстише и Зззјаци (ТД).

зззјерђенчује се несвр. **1.** *йосйајати момак*. – Кад – се зззјерђенчува, па ме стзра момчетија ударише што њим у оро не правим место (Д – ВО, Пир). **2.** *йочети се йравиши јак, уобразиши се*. – Поче се синат зззјерђенчује и ману да ме слзша (Чин).

зззјечи ћиселзк м бот. *мали киселзк Rumex acetosella*. – Зззјечи ћиселзк, мзло у грмићи расте, у сењак не (Ру).

зззјиница ж *йосуда за зејшин у виду флаше*. – Имзли смо посебно зззјиницу, у њу смо држзли зззјин (Пир).

зззјинзв, -а, -о **1.** *који је зззрљан зејшином*. – Рућете ми, тетко, зејтинзве, не мзж се рукзјем с тебе (Држ). **2.** *који је боје зејшина*. – Облзкла блззу зззјинзву, йсту ко шамијзга што во – је (Пир).

зззјинзвк шамију изр. *марзма боје зејшина*. – Мојз бзба нзсеше зззјинлзиву шамију (ВЈ).

зззјуше се несвр. *не ойицайи йекућа вода*. – Там се набрзло шлзмзк и зззјуше се водзга (ПРж).

зззкйинчи га изр. *добийи зззвор*. – Зззкатанчило га, три – дни понадвр не йде (Држ. Трњ).

зззкчи срзм на кзпију изр. *не моћи сакриши бруку од јзвности*. – Сз, сиине, зззкзимо срзмат на кзпију (Пир).

зззкчотина ж *расйрзвз; нераичишићени имовинско – йрзвни односи*. – Богмир и Јордзн си ймзју ододзвна некакву зззкчотину окол овце (Вој).

зззкчуше ж мн. **1.** *зззкче за ойанке кроз које се йровлзчи узица*. – На правим си од кзжуту зззкчуше за свинчи опнци (Пк). **2.** *обредне радње*. – Зззкчуше йма млого за тија обичзји, али и јз не знзм кзко трзбе (Соп).

зззкв прил. *зззшо, због чега*. – Зззкв је жмзло толће гздине (Сук).

зззкврчи свр. *зарозаши*. – Зззкврчим си рукави до лзктове кздз перем (Б – Кмб, Кс).

зззквршује га изр. *говориши оймено, градски*. – Почел да га зззквршује, станул голем госпздин (Вој).

зззклй. У **зззклп /на зззклп** изр. *йод кзучем; зззкључано*. – Јз све у зззклп живим од њега, он ме мзж цзпне ззчзс (Зав).

зззкзкз свр. *зззрљзши жишиком масом*. – Куде си текз зззкзкзл панталонете (Рс. Гњ).

закон м 1. *поштовање обичаја.* – Чорапе на ро̀гове за волове на свадбу, тој се врши тија закон (Зс). **2.** *ред; морална начела.* – Имаш закон у главу̀ту, управљај се (Гос).

закосичено прил. *искоса.* – Забојник се набије закосичено у гривну да мо̀же да стегне косу̀ (Зс).

закра̀љи свр. *поставиши за краља.* – Закра̀љише Пѐтра, синато̀га, а он јо̀ш дете (Сук).

закре́не (се) свр. **1.** *заокренуши (се).* – Закре́ни кола̀та ма̀лко на ле́вуту страну да бу̀де по̀згодно за товаре́ње (МЛк). **2.** *обрнуши (се).* – Само једампу̀т уради оно̀ј, па се за́крену и заспа (Зав).

закрив́и несвр. *почеши храмаши.* – Ша̀п, кад овца̀ закрив́и, не ле́чи се лљко (Мр). Неко̀ја свиња̀ ако закрив́и, ка̀жемо ша̀п наишљл (Мр).

заламе́је свр. рет. *излаиеши.* – Остарело̀, заламе́ло, не мо̀ж се разбе́реш с ње́га (ДД).

закрљ́ли свр. фиг. *захвашиши по̀вршину, по̀роспор (радна гру̀па).* – Осам че́рџе закрљ́ле о́сам рѐда на њиву (Сук).

закрљ́ја м *гунџало.* – Жената̀ ми, она̀ је голѐм закрљ́ја, утрнѐ ми глава̀ од њу (Цр). Немо̀ј да си закрљ́ја, проми́сли да – ли́ сам ја̀ крив́ или ти́ (Пн).

закрљ́ми свр. *даши, према обреду, посебну храну младенцима.* – На невесту̀ и на младожењу̀, текљв је обича̀ј, дадѐ се нѐшто да поједу̀ заједно (Јел).

закрљ́пи свр. фиг. *уилеши и по̀везаши сљабљике усева.* – Лљскавка црвено̀ цљвти́, ука́чи се на жи́то па га закрљ́пи одозго̀ре (Гос).

закуку̀љи свр. *(јак) савиши врх шљасљог пре́дмеља.* – У̀баво закуку̀љи жи́цуту да мо̀ж да љу зака́чиш (Чин. Јал).

закуку̀љи се свр. *јак се савиши.* – Орљл мо̀же да жи́ви сто – го̀дине, али му се кљу̀ница закуку̀љи на кра̀ј и не мо̀ж да се ра̀ни (Сук).

закуку̀љи – замуму̀љи изр. *збунити саговорника намерно нејасним љиша̀њима или нејасним одговорима.* – Какво̀ да ме пи́та, не зна́м какво̀ пи́та, а тека̀ ми и одговара̀ када га ја̀ питу̀јем, све не́како закуку̀љи – замуму̀љи (БЧ. ПРж).

залѐби свр. *омогушити некоме да дође до сљалне и сигурне зараде.* – Она̀ га за́леби, а он љу после о́стави (ВС).

залежљ́и свр. *почеши боловаши; одлежаши, преболейши.* – Залежа̀ла је од Божич̀ и јо̀ш је бо̀лна (МСв). Залежа̀л сам ра̀но ма̀ле богљње (Бер).

залѐжује несвр. *(често) боловаши.* – Са̀ма да је залѐжувала̀, ја̀ не зна́м, несе́м чу̀ла (ЦД).

залети́ свр. фиг. *уљаси у нељрилику.* – Само̀ ни рабо̀тимо док дру̀ђи одма̀рају; или смо залети́ли или смо буда̀ле (Пл).

залети́ се свр. *почеши лељо.* – Кад се залети́, па се́димо до сре́д но́ч; напра̀јмо седе́нђу у гра̀д и це́лу но́ч си при́чамо (Д – Гу, Пир. ВРж).

зализује (се) несвр. **1.** *лизаџи своју длаку (говече); лизаџи длаку свог младунца.* – Штом се нече зализује говедо или је слнчосало или насэбло (ТД). Погледе како крвата зализује телэто (Сре). **2.** *фиг. квасиџи и чешљаџи уназад љрамен косе на челу;* уп. залисује (се). – Како се зомомчи, по цел дџн се зализује пред огледалото како телэ (Држ. Трњ).

заликав, -а, -о *који има белег на лицу; ружан.* – Заликаво девојчето, не допада ми се (Гос).

залимава се несвр. *забављаџи се нечим у доколици.* – Залимавам се док пасэм овце, правим шарене тојађе (ТД).

залисује (се) несвр. в. зализује (се) (2). – Момчето се сваџи дџн залисује пред огледалото (Вој).

заложан, -жна, -жно *вредан; љредузимљив.* – Несу дџншња деца заложна за работу, не работи њим се (Рс).

заломи се свр. *љасџи у део; случајно се десииџи.* – Нема субота, нема недеља, како ни се заломи текá работимо (Пл).

заломоти (се) свр. *разгаламиџи се.* – Ми се заломотимо и несмо га чули када је тражил да му помогнемо (Рг).

залудэје свр. *љолудеџи; иџи као омамљен.* – Две ноци су залудели, траже га, рову, мирку немају (Зав).

залудница ж **1.** *бесљослена женска особа.* – Ви сте залуднице, немате другу работу него да исмејавате једнога – другога (НМл). **2.** *игра.* – Манете теја залуднице, деца, ајде на работу (Об. Д – Ж, Пир).

залутује свр. **1.** *љовремено луџаџи; губииџи љуџи.* – Два – пути сам залутувал у голему маглу (ВЛк); Све урасло, а ја несэм скоро мињувала по теја потеће, па се са дешава да залутујем (Пк). **2.** *изр. залутује с памет љовремено губииџи љамћење; љовремено губииџи разум.* – Почела бабата да залутује с памет (Пс. Бла).

залуџи свр. *засолиџи и налиџи сирће и зејџин у салаџу.* – Салата се залуџи са – сол, зајтин и оцџт (Пир).

залапавэје свр. *рет. лоше омазаџи (зграду) блаџом.* – Залапавэје га тџја каљштар како било а траже да му платиш ко на мајстора (Гњ).

залисбиље м бот. *љоџино љрасе.* – Залисбиље пушта црвенá зрнца; она су за од чуму, за од болку, од зло да не улэзне у кућу (ТД. К – Ћу, Пир).

залупен, -а, -о *својеглав; уврнуџи.* – Он је залупен човек, нечу с њег да се дружим да ме не пцује (Гос).

залутује несвр. *одаје (благо) љуџи укус.* – Шушпата малко залутује, отвара апетит (Пир).

замán. Који је замán изр. **1.** *које је време.* – Погледам у будилникат да знам који је замán, да – ли је време да га будим (Цер). **2.** *касно је.* – Који је замán, а он га још нема, млого се забави (Мр. Вој).

замáсли свр. *заїрљаїи.* – Нóси замáслену кошуљу, нема кој да њој у опере (ВЛк).

замáчи се свр. *їочейїи їорођај (мачка).* – Мáчка се замáчила тáм (Пн).

замáчка свр. рет. *окречїи.* – Он ўзне и замáчка тóва мéсто, закречи га (Пок).

замацијóше свр. *омађијаїи.* – Женáта га замацијосáла и ванула га за нóс па га вóди (Зав).

замéра несвр. *гађаїи (човека, брава).* – Замéра ћу с кáмење (Јал. Пл).

замéри (се) свр. *бацїи се (на човека, брава).* – Замéри се с кáмик, замáлко да ме погоди у главу тáја рђа (Сук). Замéри га с дрво, с кáмик, с квó му дóјде дó – руће, óче да га уништи (ВС).

зáмерно прил. *увредљиво; недосїојно.* – При нас је зáмерно да Српкиња ўзне Цїганина (Бла).

замéсїи свр. *добро їосїавиїи.* – Замéстим нóгу да (мóгу да) подїгнем тéрет (ТД).

замéї м *наїоран рад како би се нешїо завршило.* – Трнтувáл му, замéт му правїл, млого му настóвувал (Гос). Че ти направим, тоvá ми је од замéт, нема пáре да ми дáваш (Пет. ВЈ).

замéї м **1.** *исїусї за сїоку їоред їојаїе, обор.* – Замéт или обóр, їсто је: оградено, тáм искáрамо стóку, а їма и пóрта на замéт (Дој). **2.** *їривремена колиба на їашињаку у коју се склања сїадо од неїогоде.* – Направимо замéт за стóку, посебно колибу за овчáра, и после искáрамо стóку там у плáнину (Рос).

замейáрник м *исїусї за сїадо исїред їојаїе, обор.* – Заметáрник је испред појáту, а јегрék је кудé óвце лежý на отворено (Гос).

зáмейно прил. *необично.* – Очїла, дóјде зáметно да се кáже, нáши стáри су ћи окáли ћоравци (Пир).

замирýје се свр. *умириїи се (сїадо).* – У, амá се па ўбаво замирувáше овцéте (Пок).

замїца несвр. *удаљаваїи се (їролазећи).* – Јá му óкам да се врне, али он замїца и не обрча се (Тм).

замишљава несвр. *замишљаїи; їланираїи.* – Нїкад несэм замишљавáл злó, а помагáл сам нáрод (ДД).

замóмчује се несвр. *їосїајаїи момак; їочейїи се їонашаїи као момак.* – Почéло се замóмчује детéто, залїсује се веч (Сук, Чин).

заморáва несвр. *замарайїи.* – Заморáвам срце кад їдем нагóр (Пл. Сре).

замрзне се свр. *йочейи се мрзейи*. – Замрзли се млого, несú тели да се вíде (Пк).

замрзје свр. *йочейи губийи вољу за рад*. – Млого ме нешта замрзејало, не знам да ли че ме вáча грипат (Брц).

замузује се несвр. фиг. *говорийи недолочно, замлаћивайи се*. – Оно се занóси по жéне и прича оно што – му не доликује; глúпава рéч, ама је тáчно текá (Б – Км, Пир).

зámук м *болесий оваца; болесий јагњади*. – Зámук ватíл јáгње, не мóже да óди (Д – Ву, Гњ).

замуљен, -а, -о трп. пр. *ћакнуий*. – Тí си замуљен, ко да те мúтна водá валбáла (Км).

замутује несвр. *замућивайи*. – Деда – Лéка је правíл млечник од млекó којé замутује с брашно (Ш).

замучи га (нешто) изр. *нека невидљива сила (бог; йорушена свейиња йод земљом) йера некога да учини нешйо велико за веру и народ*. – Нешто у замучíло, у сьн у доодíла света – Пётка (Бз).

занђија ж *део ашова који олакшава гажење йри риљању*. – Дáде ми ашóв без занђију па сам с њéга риљáла (Пн).

занéмује несвр. **1.** *йочейи се браниийи ћуйањем од йрийиска околине*. – Какó старéјемо почиáмо да занéмујемо, више нíкому несмó пóтребни (ДД). **2.** *найерайи некога да ћуийи*. – Че дóјде врéме да дóјду на нáшу véру, па после њи че занéмују њíна децá (Гњ).

занесóја м *особа која йрелази границе йрестйојносийи, бесрамник*. – Он је голéм занесóја, пазí се да те не обрúка пред нáрод (Јал. Сук).

занóсује несвр. **1.** *йомерайи у сйрану*. – Занóсујемо мáлко колáта да мóж да улéзну на капијуту (Сук). **2.** *йочињаийи носийи (нову одећу, обућу)*. – Немóј си занóсујеш нóвете панталóне, нéче да мóж скóро да ти кúпимо друђе (При). Немóј си занóсујеш тéја дрéје, онé су ти за дóбар дьн, за у нáрод ка пóјдеш (Вој). **3.** фиг. *храмайи*. – Девóјчето крívи, занóсује на једнú стрáну (Гра). **4.** фиг. *говорийи недолочно (неразумно, скаредно)*. – Тí мáлко занóсујеш у оратúту, па несí дóбар ни за гóста ни за домаћíна (Држ).

заоблáчи несвр. **1.** мет. *наоблачийи се (време)*. – Врeмéто а пригрéје а (се) заоблáчи; ка добрó ка лóше, не íде нíкако (ВС). **2.** *йочейи облачийи йрви йуий (одећу, обућу)*. – Ако нóвото заоблечéте и оно че се сцéпи (ПРж).

заóкује несвр. *йовремено грдийи громким гласом*. – Само заóкује по децáта, по сíнатoга нáјвише (Бер).

зайавља несвр. *давайи малoј беби йрви гуйљај воде; йовремено найајайи*. – Јá сам запављáла унúчетата с вóду, да њим је блáга водá (Сук, Чин).

запа̀вљује несвр. *дава̀ӣи бебама̄ ӣрви гу̀ӣљај воде*. – Ја сам ви тетка и свити́ сам ви запавља́ла с во́ду (Вој).

запа̀ли му гла̀ву изр. *изазва̀ӣи немир, бригу, са̀њарење, фана̀ӣизам*. – Запали́л му је гла̀ву с то̀ва; ма̀ну да у́чи, о́че да и́де у А̀мерику (Зав).

за̀ӣали се свр. фиг. *добѝӣи за̀ӣаљење (с̀ӣадо)*. – Запали́ле се овцете па и покára у дебелу ладови́ну (ТД).

запа̀љује се несвр. **1.** *добѝја̀ӣи за̀ӣаљење; ѝреѝерано се загрева̀ӣи (с̀ӣо-ка)*. – Под ба̀бицу ка̀да је сто̀ка, она̀ има су̀шину и не запа̀љује се (ТД). **2.** *дражсѝӣи се (жена)*. – Кво̀ да ме потка̀рује ка ми га не́ма му̀жат; зашто̀ само да се запа̀љујем (Зав).

запа̀мчује несвр. рет. *ӣам̀ӣӣи; за̀ӣам̀ӣива̀ӣи*. – Ја сам од ба̀бу запа̀мчува-ла тој (П – Пж, Орљ).

запа̀тује несвр. *одга̀ја̀ӣи и умножава̀ӣи (с̀ӣоку, расу, усеве)*. – Однесу́ коко̀шће јастреби, па по̀ново запа̀тујемо домазлѝк (Зс).

запѐвушује несвр. *ӣевушѝӣи; ѝвремено̀ ӣева̀ӣи*. – Он и тој запѐвушује, чу̀л нѐгде (Цер).

запѐкљује ја̀гне изр. *везива̀ӣи заклано̀ ја̀гње у колу̀ӣ и ѝако га ӣећи*. – У̀зни пекљу́ што се запѐкљује ја̀гне (Кр. Рс. Пир).

запѐрес, -та, -о *који има шару у виду ѝраке*. – Пе́роша је белá коза́, а има нѐгде црно́ као ша̀чка или тра̀ка, запѐреста, ша̀рката и́де у̀страну (СГл).

за̀ӣечé се изр. *не мо̀ћи родѝӣи (жена)*. – Моја́ ма̀јћа се запѐкла и бра́та ми је роди́ла после петна̀јес го̀дине по ме́не (Бе).

запља̀коти́на ж *недолична реч; о̀йсцена реч*. – Пија̀ни, запља̀коти́не при́чају (Рг).

запљѐвуштен, -а, -о трп. пр. *који се чудно̀ ѝонаша; који је нѐӣого-дан за сара̀дњу и договор; ђакну̀ӣ; ѝврдоглав*. – Има́ јед́н Заво̀јац та̀мо запљѐвуштен, о́чу да ка̀жем недока̀зан; зацепаст́ило не мо̀ж га вр́неш (Пок).

запљѐвушти са – жи́то изр. обич. *ба̀цѝӣи из с̀ӣа зрневљѐ ѝшенице ѝреко глава учесника (лѝӣија, додола)*. – Че́кају низ село̀ же́не са – с́ито, сва́ка са – жи́то ни запљѐвушти (Гос).

запљѐвује несвр. *за̀ӣљувава̀ӣи оне који су о̀ӣкривени у игрѝ жмурке*. – Ку́тавушка, сви да жму́; о́п – закло́п изо́ка кој пр́ви дотрчи́, запљѐвују се деца́ (Ор). Играмо се, запљѐвујемо се (Пет).

за̀пне гру́чка изр. *с̀ӣезање у грудима у виду̀ грудве*. – За де́цата ми му́ка; ту́ка ми се гру́чка за̀пне у груд́и, душá не́че да про́оди (Зав).

запооди́л си изр. рет. *на умору̀ је*. – Запооди́ла си ба̀бичката, днь́с – ју̀тре че вој се зби́рамо (Гњ).

запо̀слује се несвр. *ѝрихва̀ӣӣи се ѝосла (у ѝредузе́ћу, ус̀ӣанови)*. – Му̀ж не́че да се запо̀слује, а не́мамо ле́б да же́демо (Дој).

запошљева несвр. *зайошљаваџи*. – Они су запошљевали и старцити; нему лёб, нему ништа (Зав).

запревѣжена трп. пр. *којој је сџављен вео (невесџа)*. – Невѣста запревѣжена иде на – воду (Чин).

запревѣсује несвр. *сџављаџи вео невестџи*. – Другарице ме запревѣсују, невеста сам (Нш).

зџпрежна говѣда изр. *говѣда која се корисџе као зџпрега*. – Зџпрежна говѣда пасу на Копрен, да су поблиа до сѣло (Дој).

зџрѣчи се свр. *усџроџивџи се; сџрѣчиџи*. – Запрѣчил се бџђа па не дава да се издѣма (Чин).

запрло детѣ изр. *јако закрџљало деџе*. – Ја сам бил запрло детѣ и мислили су да нема да порастѣм (Пл).

запролѣтује се несвр. *џочињаџи џролеђе*. – Запролѣтује се веч, нема више дома сѣдење, чека работа (Јал).

зџпроси свр. рет. *џонџи џлод*. – Запросила веч морузата, има веч зрна (Грш).

запуњури свр. фиг. *џорумениџи од џиња, наџиџи се*. – Бѣше џрне нажарил, запупурил, напил се (Вој).

зџусџи свр. рет. *диђи руке од зџочѣџог џосла*. – Које сам почѣла да рабѣтим ја га несѣм запустџла (Рос, Брл).

запуцује се несвр. *гађаџи из даљине (каменом, џѣшким џредмеџом)*. – Дѣчишта се од пѣтат запуцују с камење и мѣѣ, круше да обѣрају (Држ. Сук).

зарѣвни свр. фиг. *сахраниџи*. – Овија ни затрѣше и заравнише (Гос).

зарѣзен, -а, -о трп. пр. *зараџен*. – Тија је женкар и зарѣзен је, пџзи се од њѣга (Пир).

зарајбѣри свр. *зџџвориџи враџа засуном*. – Зарајбѣрим вратата да ми се некој не усѣне у кѣћу (Об. Пл).

зарѣни свр. *џочѣџи џовиџи (свињу)*. – Че га зарѣнимо да (мѣже да) га заколѣмо за славу (ТД).

зарѣстен, -а, -о трп. пр. фиг. *џогунасџи, џџрдоглав; ћакнуџи*. – Он је зарѣстен, зацѣпен, недокажљив, не мѣж га убѣдиш по никакав наѣин за ништа (Бе).

зарѣда ж ред *кориџењења удружѣне имовине (млѣчног сџада, воденице, џриѣра, веџрењаѣе)*. – Ишли на зарѣду да чувају џвце, кому како ред доѣди (Рс).

зарѣџи се свр. *узџогунџи се (и омеџаџи џролаз)*. – Зарѣџило се ко говѣдо на врата па ни натам ни навам (нѣче) (Пир. Сук).

зарѣза несвр. **1.** *зџџвариџи резом*. – Почѣли љѣђе да зарѣзају врата на појѣте и да тѣрају катанац (Гос). **2.** фиг. нег. *(не) џоџџоваџи*. – Немам мѣшка деца, нема ме зарѣзају зѣтове у кѣћу (Гњ).

зарíне свр. рет. *обави́ти друго њрашење кукуруза код кога се сваки стíрук огрће земљом*. – Онí први зарíну морúзу, први дóжњу, у све су први (Тм).

зарóг м геогр. *рíи; њеснац*. – Тамо је зарóг, дóјде на лáк и не мóж натáм да идеш (ВЛк).

зарúжи несвр. *њоче́ти грди́ти, њрекорева́ти*. – Кад се забáви úвечер, ако га зарúжим óн ме óдма псу́је (ТД. Ру).

засá прил. засад, *до сада*. – Довéдо снау́ и засá је добрó (Пн. Вој).

засвáдбује несвр. *њочи́њати свадбене свечанос́ти*. – Че га засвáдбују, отишли́ на купува́ње у гра́д (ПРж).

зáсвет прил. *никако*. – Длбóк му кóрен, зáсвет се не скубé ни да се крши (ТД).

засви́ђа се свр. *доњас́ти се*. – Тóва ми се млóго засви́ђало, че га купу́јем (Јел).

засéдне свр. **1.** *сес́ти исњред некога и њако га оме́јати (да једе, њрича, ради)*. – Де се мáлко помéри, засéдал си чича – Ра́ду (Трњ). **2.** *фиг. ос́јати на залихи*. – Њего́вете пáре засéдоше, несмó и троши́ли (Зав).

засéре капи́ју изр. *уне́ти немир у дом у који је дошла (невес́та)*. – За мéсец – двá невестáта зáсра капи́ју (Ста).

заси́пљив, -а, -о *који има гушење, ас́тмањичан*. – Заси́пљив, íма áсму (Рс).

заси́ра несвр. *балега́ти*. – Че одв́штим гла́ву на кокóшкату да ми не заси́ра íжуту (ВЛк).

заси́тни пáре изр. *размени́ти веђу новчаницу за ма́ње*. – Заси́тни ми иљада́ркуту на – по стó дíнара (ТД).

заси́тује се несвр. *заси́живати се*. – Тíја ка сéдне у чужду ку́ћу уз трпéзу, не заси́тује се (Кп).

заслепáви свр. *заслеји́ти*. – Заслепáви нéшта човéка и óн не вíди кадá че погрéши (ВЛк).

заслéшче се несвр. *задиха́ти се*. – Нес́м се заслешчáла што излéзо (Рс).

заслúтује несвр. *онесвеш́авати (јаким ударцем)*. – Не бíје га ко се дете бíје, него га заслúтује (Чин, Вој).

засóчи свр. *захва́и́ти (бујица, маи́ница реке)*. – Водáта га засóчи, увáти га и однесé га (ТД).

застáвује несвр. *си́јајати ма́ње делове у целину*. – Застáвујем после полéте и прáвим црђе од њи (Гра).

заси́јане свр. *фиг. 1. заос́јати (у развоју, најре́тк)*. – Глúпав, застáл, нéје се мешáл с нáрод (МЛк). **2. ос́јати нежења; ос́јати уседелица**. – Бíл му брát застáл, нежењен (При). Она́ је застáла девојђа, нежењена (Вој).

заси́јањује несвр. *заси́јајати*. – Застáњује ми зáлокат у гúшуту (Сук).

застура се несвр. *почеџи скидаџи одећу; почеџи се преоблачиџи*. – Ја се застура да се соблечем, а таја ала улезе и зграби ме (Соп).

засуди свр. *пужџиџи; почеџи парници*. – Засуди ме једн да има право на једну моју њиву (Сре).

затавује се несвр. **1.** *повремено се гушиџи (од џлача, кашља, болесџи, дима)*. – Кад – год се бабичката закашље, затавује се, дотрајало веч (Пир. Вој). **2.** *фиг. зацењиваџи се од смеха*. – Кад минем пред њину капију, свете што су там насedale почну да се затавују, шегују ми се (Пет, Вој).

затавушка ж *гушење, асџма*. – Ђмам затавушку, а од њу је моја мајћа умрела (Пир).

затврдне свр. *засџиџи (оброк)*. – Ако нема манца да ти затврдне, исто је како да неси доручкувал (Дој).

затврдње свр. *посџаџи џврд*. – Кад је овца подударена, затврдње виме и млеко се сасџри унутра (ТД).

затезало с *канаџ и клин на џкачком разбоју којим враџило заџеже, оџиње и учвршћује*. – За чуљу је кросно, а за разбој затезало (Зс).

затискач м *заџушач (од џлуџе, окласка, убијеног лиџи)*. – Не остављај балонат без затискач да се не вуќне змија у млекото (Вој).

заткавалник м *џонуде које наручилац донесе џилимаркама када џочињу џкање*. – Она, добра жена и гздерица голема, донесе ни најубав заткавалник (Пир).

затлицне се свр. *посџавиџи (као случајно) глџо џџиџање*. – Затлицну се па џу пита како вој је свекрвата са – здравје, а она ме измаршира, виде да сам начула какво с њу рабџти (Држ).

затока ж геогр. *рукавац на реци*. – Там има затока на Јерму и там смо се купали (Д – ГД, Пир).

затонак м рет. геогр. *крај, бочни део који шџрчи*. – Затонак је наше селџ, крај, краќ (Ор).

затравен, – а, – о трп. пр. *засејан џравом; заџрављен*. – Окол кућуту затравено, зелено, да има куде деца да се џграју (ПРж).

затре свр. *саџрџи, униџиџи*. – Муж пијаница, ленчуга, коцкар, затър џу начисто, умре млада жена (ВСв).

затрџса пџсму изр. *џреџериџи гласом џри џевању сџаринских џесама*. – Лужничање ка поју, затрџсају пџсму, затрџсају глас (Км). Кад поје, затрџса пџсмуту (СГл).

затърни свр. *фиг. обмануџи*. – Тџли да га затърне, да не мџж да најде водуту, да се испати за воду (Зс).

заусти свр. *їриїремийи се рећи їа одусїайи*. – Заусти да кажем, али не смеја (Гњ).

зацепїасїи свр. пеј. *їоћи насумице їречицом (їреко усева, оранице, мочваре, їрњака, јаруга) не водећи рачуна ни о себи ни о шїїейи*. – Зацепастїли ловције преко житата, їма млого покварен наро̀д (Пет. Сук).

зацепачен, -а, -о трп. пр. *својеглав, нейогодан за сарадњу*. – То̀ва је зацепачено (створене), ло̀ш човек (Дој).

зацепљак м пеј. **1.** *својеглава особа*. – Тија ка зацепи не мџ га врнеш (Пет). **2.** *особа која нема осећај за меру (уїушїа се у расїраве без чињеница; їрейире се, свађа се; изражава се скаредно)*. – Ти си бил голем зацепљак, їсмеши женете (При. Пет).

зацџпен, -а, -о трп. пр. *заљубљен*. – Ја несџм била у нїкога зацџпена (Гњ).

зацрви се свр. *добийи румену боју*. – Ка̀д се зацрве кришће под вршник па рскају у зуби, то̀ва најволим (Јел).

зацвџтї свр. *їочейи цвейїайи*. – Лопен зацвџтї (прво) одоздоле (Гос).

зачавен, -а, -о трп. пр. *који гледа расејано; који гледа лево десно*. – Оди ко зачавен, ћевлија рано одјутро (Пир).

заче́пци м мн. *оїкинуїи или їреломљени врхови бокора из корена или сїабла (на кукурузу, сунцокреїу, виновој лози, їарадајзу)*. – Донесо за козуту заче́пци од ћижете (Вој).

зачїстује несвр. *їрочишїавайи (їролаз, їок воде, канал)*. – Зачїстујем ва̀дуту, по̀брже водата да мињује (Пет).

зачоврка рупу изр. *издубийи малу рупу*. – Зачовркам рупу колко да мџе да се закачи по̀ртицата (Зав).

зачуд ми је изр. *чуди ме*. – Мен ми је зачуд што је текá (Влк).

зачурка свр. фиг. *измешайи; замесийи*. – На нџвїти зачурка мálко кравáј и опече́ га (Гос).

зачушка 1, несвр. *їочейи гурайи*. – Какџ зачушкамо колата насáд, она̀ ни се измькнуже їз – руће и кре́нуше нис – па̀дїну (Пок). **2.** свр. *одгурнуїи; угурайи*. – Смькнужа се до креветџт, умрела са̀ма; зачушкаше, закопаше, гото̀во (Ос).

зашамутује несвр. *одузимайи свесї*. – Ту̀ва горе нешто зашамутује у Ку̀клу кој мїне преко но́ч (ЦД).

зашарабасти свр. *кренуїи мимо (їуїа, їравца; їравила їонашања)*. – Ти си млого зашарабастїл, отишџл си ў – страну; че напрајш големо́ карáње (Држ). А̀рне зашарабастїла, не мџ ћу врну (Вој).

зашашавеје свр. *изгубийи разум*. – Па̀метна женá, ама зашашаве́ од голему́ муку (Гњ. Пир).

зашашáвује свр. *ошамућиваџи*. – Грѣјаната ређија по зашашáвује, него лáдна кадá је (Сук. Сре). Бије га дýшмансћи, зашáшавује га (Км. Бер).

зашáшне свр. шалъ. *намерно се ѿонашаџи као ћакнуџи*. – Сви смо волели кадá се он зашáшне, úбаво правеше смéј (Рс).

зашиљá свр. *учиниџи шиљасџим*. – Мајсторат ми зáшиљá опњцити да су úбави (Брл).

зашљáскује несвр. *џрскаџи, обливаџи (шечносџи)*. – Кр́кавче испод сáм дýлич има ниско рúпу, да те водáта не зашљáскује кад пíјеш (Брл).

зашпáрује несвр. *шидедеџи*. – Зашпáрујем све, мóрам да íмам ка дóјде човéк (Зав).

зашшурéје свр. *излаџеџи*. – Од големé брíђе сам заштурéла, не знам кудé да се дéнем (Јал. Км).

заштúца несвр. *џочейџи шиуцаџи*. – Заштúца нéколко пúти; óдма му дáдо-мо водíцу да пíне (Гос).

зашугавéје свр. **1.** *добииџи шугу*. – Девóјчето зашугавéло, че ми кáжеш како да га олéчим (Сре). **2.** *фиг. обoлеџи; џочейџи кржљаџи*. – Цвeћето ти зашугавéло, не пéстујеш га како трéбе (Вој). **3.** *фиг. џрџеџи од намеџивџца*. – Зашугавéмо од њега и сá се не мóже курталишемо (Вој).

зашљ́л човéк изр. *нема му више џомоћи*. – Зашљ́л човéк, уватíла га страш-ната бóлка, не мóже га спáсе (Брл).

зáьрга несвр. *пеј. силовиио се усмериџи*. – Кудé си зáьргáл; тáм се главá гúби (Гос).

зáьрж́и кóњ изр. *огласиџи се каракџерисџичним рзањем (кoњ)*. – Зáьржа кóњ и стáну на сáгње нóђе (Пк).

збабúши се свр. *џочейџи личиџи на (ружну и немоћну) бабу*. – Неје се збабуши́ла ко мéне, још úбава и здрава (Кс).

збáда несвр. *сџајаџи врховима (снојове, кочеве, моџке) џод косим углом*. – Збáдамо снóпје у крстíне: у петíне пéт, у десетíне дéсет и у клáдње двáјес и јед́н снóп (Мр).

зб́ира несвр. **1.** *сакуџљаџи*. – Саб́ира се разнэсено, а неразнэсено се зб́ира (Цр). **2.** *изр. зб́ира кáјмакат узимаџи од нечега најбоље, највредније*. – Он тéпа тупáнат, а они зб́ирају кáјмакат (Цр).

збодé се свр. *сџојџи врховима*. – Урéже се па се заковé или се рóгови збодú кадá се прáви кошáра на копрúљи (ТД). Кад прáвимо кошáру па се збодú капрúљи као сóје (Дој). Збодú се двé острóге, па се одозгó вéже жíца, па пре-ко тóј опанцáк (Зс).

збóрњак м *џогача џлеџеница за огледе и свадбу украшена јáбукама*. – Сабóрњак или збóрњак је плетеница за óгледи и свáдбу, украсена с јáбалће (Пир).

збрбóри се свр. *уврну̀ти се лишће од жеге или суше*. – Збрборила се шума-та на пиперат од голему́ жегу (Дој).

збр́ка се несвр. **1.** *йомес̀ти се, збунѝти се*. – Какó ја бубну на вратáта, они́ се збркаше (Дој). **2.** **збр́ка д́иру** изр. *збунѝти се, йомес̀ти се од с̀йраха; уйа-с̀ти у кло̀йку*. – Збркала сам д́иру, са́ че ме увáте у кра́цу (Бла).

збу́ба свр. *(брзо и) лоше най̀равѝти*. – Збубáл си га, лóше си га направил (Пс, Бла).

звездáн м бот. *башѝенско цвеће са великим главицама на рачвама*. – Звездáн има рáзне бóје (Ш).

звездáнка ж бот. *башѝенско цвеће са йлавим или розе главичас̀тим цве-тшовима*. – У градину смо на једн кра́ј садили боси́љак, големо цвеће, стрáтор, лúди стрáтор, звездáнку, кади́ицу, сítно и крупно стамбóлче (Зс).

звизь́ц м млад ован од једне и йо године йред йрви йри́ус̀ти. – Звизь́ц је овбн од гóдину до гóдину и половína, пред пр́ву маторíну (Дој. Јел).

звóно ж мн. *црквено звоно; мање звоно*. – Ймамо две – звóне: једну́ за ђáци, малúту, а дрúгу за мрлó (Ру).

звóнчић м бот. *ђурђевак*. – Насадила сам звóнчић, млóго во́лим тóва цвеће (Нш).

звóнчичи м мн. бот. *дивљи ђурђевак*. – По нáше ливáде расту́ звóнчичи, дивлји ђурђевак (К – ББ, Ш).

звьнь́ц м мн. звóнци *звоно које носи брав, меденица*. – Купи́ си звьнь́ц за мојé стадо (Пн).

згáца несвр. фиг. *йравѝлно изговарáти*. – Не́је убаво згацáл у орáту, па смо му се смејáли (Пк).

згло́б м *издубљено лежиш̀те за с̀тубац (4) на зай̀режним колима или саоницама*. – Сльпь́ц на кóла или сáне тóри се с дэблји кра́ј у згло́б (Зс).

зговњи свр. вулг. *(са муком и лоше) завриш̀ти неки йосао*. – Зговњи́ некак-во једење на брзíну, па óдма отидóмо на дрúгу рáботу (Пет. НМл).

згóдначьк, -чка, -чко *леиушкас̀ти*. – Згóдначћи и óн и она́, нашл́и се, тамбн на пáр (Зав. Рс).

згáцује несвр. *градит̀и*. – Решíмо да згáцујемо кúћу, па смо згáцували не́колко гóдине (Зав).

згáшче свр. *изгрей̀с̀ти; унаказѝти (се) гребáњем*. – Јá ванú кúчкуту зá – гушу да ме не згáшче (ВЛк).

згрóзи свр. *изгрдит̀и, набрука̀ти йреко мере*. – Брукá га, брука́ пред нáрод, згрóзи га (Дој).

згромáди се свр. *окуй̀ти се одједном на гомилу*. – Јá, мláда неvéста, óчу да удáрим младожéњу, али мýжје се згромáде, не дáву (Гос).

згроња се свр. *родитији превише, окийтији се плодовима (воћка)*. – Згроњаљ се лимон (Д – Пш, Чин).

згроше се свр. *расиасији се (при удару о тиле)*. – Цак кад падне од високо он се згроше, распадне се, та човек ли (Пл, Пир).

згруа се свр. **1.** *јак се повредији при паду, згруваји се*. – Имал удес и све је згруан (Пс). **2.** *згрушаји се*. – Млекото се згруало, пресекло, на грудвице дојде (Мр).

згубена работа изр. *лоше урађен посао; лоше испланиран шок догађаја*. – Згубена работа, не испадне како смо тели (Кс).

згруппи се свр. *придружитији се групи; организоватији групи*. – Згруппимо се па појемо сви заједно (Ос).

згрчен, -а, -о трп. пр. *склуичан*. – Јагнето болно, згрчено на клувче (Зс).

згубљоше се свр. *ипастији (од умора, болести)*. – Љуљћу врљам, згубљошем се на кревет и одма вечерујем (Рс).

згдичка се свр. *уиптијији се у иптимне односе*. – Тамо има козарé, овчарé, згдичкају се; че најде мачкатаго по горуту (Гос).

здеси свр. *деситији се*. – Здесило се, на пијано је децата прајил (Зав).

здрава здравјана изр. *сасвим здрава, стиамена*. – Здрава здравјана вурња, с убаве латинсће цигле прајена (Д – ТО, Пир).

здравује се несвр. *ипоздрављатији се (на свадби)*. – Дојдоше за невесту, здравујемо се, шалимо се, појемо (Зав).

здрнка свр. рет. фиг. *завечатији коипрљајући се*. – Че у свљама надоле, главата да њој здрнка (Зав).

здругари се свр. *здружитији се*. – Из немање смо се здругарили са – жену (Д – Па, Гњ).

зејтин-боја изр. *жуипо – зелена боја као код зејтина*. – Неје баба носила шамију зејтин – боју, него браон (Пир).

зејтинића шамија изр. *дуга марама боје зејтина*. – Имаше маркезетне шамије зејтиниће (Брл).

зејтинлија ж *једнобојна жуипо – зелена стиаринска марама овичене шарама*. – Баба ми је носила шамију зејтинлију сас шапе на ивицу (Пир).

зејтинлива вода изр. *вода са иреливима у виду масних мрља*. – У Војводину је вода зејтинлива (Рас).

зејтинова боја изр. *жућкастиозеленкастиа боја зејтина; беложућкастиа боја*. – Тај вљна после добије зејтинову боју, беложућкасту (Б – Са, Пир).

зекес, -та, -то *који личи на зеца*. – Те га зекестото пиле (Јал. Бер).

зелениште с *зелена биљна маса као стиочна храна*. – Кравата јела зелениште, па се све удрупала (Вој).

зеленко́ поим. прид. *зелена храна за људску исхрану*. – Да си наса́дим лу́чек за зеленко́ да има́м (Зав).

зељи́с – **биље́** с бот мит. *једна биљка која љрави махуне*. – Узима се шу́жба од зељи́с – биље́ и уш́ива на војни́ка да га не мо́ж погóди ме́так; оно́ на ли́сат има ма́лечьк ли́с и не цвѣта (К – ББ, К – Ћу, Пир).

земљи́ца ж в. земни́к. – Иди, си́не, у земљи́цу, донеси́ неко́лко ко́мпира (Бз).

земни́к м *їодрум*. – Ми́ по́друм ка́жемо земни́к (Ку, Рг).

зѣмно́ прил. *земљови́ио, има дубо́к слој земље*. – Го́вњар расте́ у сло́г, куде́ је зѣмно́ (Зс).

зена́на текстѝл изр. *врси́а ѝтекси́ла који се користи́ио среди́ном дваде-сети́ог века*. – Зена́на текстѝл је као жоржѣт, сви́лкасто од једну́ страну (Пир).

зенги́ја ж *узенгија*. – О́тђину се зенги́ја од седлóто (ТД).

зѣтњача ж *жена која је довела мужа у своју кућу*. – Моја́ је ма́јђа била́ зѣтњача; воле́л де́да ми да ма́јђу ми зѣти, а́ко је има́л си́на, али по́младаго (Гос).

зи́мзелен м бот. *врси́а ѝправе слична хајдучкој ѝрави која је зелена чи́иаве године*. – Зи́мзелен, у Се́лиште га има, ре́цкава трава́, ста́лно зелена́, до́јде ма́лко како ајдучката трава́ (Брл).

зи́мње вре́ме изр. *хладни ѝериод године; зима*. – Зи́мње вре́ме, дрваре́ до́јду и ту́ре но́ђе у ре́лну да љи згрѣју (Брл).

зи́мњина ж *озими усев*. – Зи́мњину се́јемо о́дјесен, а проле́тњину у́про-лет, а јесе́њину, то́в што се ро́дило преко ле́то, приби́рамо (ДД).

зимóвка ж зоол. *врси́а ѝишице слична свраки*. – Зимóвка је црно́ – бе́ла, као свра́ка до́јде али по́малечка је (Пир).

зјаве́ѝ м **1.** *свечани ручак у време ѝремлаза на Ђурђевдан*. – На сва́ки Ђурђевдан зјаве́т чинимо, ручьк у́бав за ти́ја пра́зник (Ку). **2.** *свечани оброк у ѝрироди*. – Ка́ ми до́јдеш на́ – госје, че ко́лемо ја́гне и че пра́јмо зјаве́т (ДД).

зла́тчица ж дем. вок. *драга женска особа*. – Ја́ сам поја́л ту́ја пѣсму, моја́ зла́тчице (МЈ).

злóба м посл. *клеветѝник*. – Два́ злóба направи́ше рóба (Пир).

зловре́мац м зоол. фиг. *дейлић*. – Кљуводрва́ц, а деда – Ћѣра га зва́л зловре́мац, што има́ пи́скав гла́с и најављу́је злó вре́ме (Брл).

злóкоба ж *зла жеља, ѝрижељкивање несреће за људе из окружења*. – Не́је има́ло злóкоба ра́није како што има́ дњѝс (Пир).

злокóбан, -бна, -бно рет. *који же́ли и чини зло*. – Ма́чава не́је била́ злокóб-на према нас и све ме је ле́по учи́ла (ТД).

злокóбац м *особа која најављује зло; особа која се ѝлаши да ће наићи велико зло*. – Немóј да ми́слиш да сам злокóбац, али преди́ сва́дбу́ту ми за-копа́ше бра́татога, и не́је билó ль́ко на башту́ ми ту́ј сва́дбу да препра́ј (Зав).

змијино грóзје с бот. *врсӣа о̄т̄ровне ѿраве сочних лис̄ѿова*, *рас̄т̄е на ка-мениш̄ом и изразӣо сувом земљиш̄ӣу*. – Змијино грóзје напра́ви чулу́мку, јед̄н пло́д на стру́ку исто као шиша́рка од бо́р (Ру). Змијино грóзје смо га зва́ли, тој што зову́ чувара́ркућа, а расте на ка́мик, на стѣну (Зс).

зна́м несвр. 1 лј. од зна́је **1. ја си зна́м** изр. *само ја знам како је мојој души*. – Ја си зна́м, че́рко, како́ ми је и како́ поми́њујем недѣ́гава и са́ма (Вој). **2.** изр. **не мо́гу да зна́м** *није ми јасно*. – Не мо́гу да зна́м откуде́ се створи́ тија чо́век (Вој. Држ. Пир). **3.** изр. **не могу да знам како́ се о́ка** *не знам како се зове*. – Не мо́гу да зна́м како́ је, како́ се то́ва о́ка (Зав).

зна́ци. Догово́ре се на зна́ци изр. *договоре се које ће знаке користи́тӣи ѿри с̄ѿоразумевању на даљину*. – Догово́ре се Пѣ́клешање на зна́ци како́ че те́пу Турци́ти (Пк).

значѣ́је несвр. *значи́тӣи; би́тӣи ва́жно*. – Ништа му не́је значѣ́ло што па́тим због њѣ́га (Гос).

зобни́к м *ѿорба за давање коњу, зобница*. – Воденича́рат ту́ри раши́рен зобни́к у ко́шат, па што улѣ́зне жи́то у њѣ́га не изла́зи на ку́тлицу́ту, тека́ кра́дне (Ос. ЦД).

зобѣ́к м бот. дем. од зоб *овас*. – Да́до на коња́тога зобѣ́к, овсѣ́к да се у́баво наје́де (ТД).

зо́р м **1.** *зорѿ; ѿрсила*. – Почѣ́ше о́дма Бугаре́те да да́вају голѣ́м зо́р на на́род (ВСв). **2.** изр. **зо́р за бла́го вино́** *немаш излаз, у клоѿци си*. – Зо́р за бла́го вино́, дојде́ ни на ма́шку, са́ да ви́димо како́ че се бра́ниш (Трњ. Грш). **3.** изр. **ѿма зо́р** *у невољи је, мора брзо да се извуче*. – Ђма́м голѣ́м зо́р: сва́дбу запрај́имо, па́ре ми тре́бу големе́ (Јал. БЧ).

зорлама́ прил. *силом; нерадо*. – Зорлама́ се ди́саш, зорлама́ ора́тиш, зорла-ма́ рабо́тиш, не зна́м кво ти је (Рс).

зри́кав, -а, -о *краѿиковид*. – Зри́кава, грóзна и глупава, а он се бьш у њу загледа́л (Зав).

зр̄нкав, -а, -о *који има мале гусѿе ѿе́ге на белом лицу (о овци)*. –

Када́ овца́ ѿма́ по лице́ ма́лечѣ́ и гу́сте пе́ге, ка́жемо зр̄нкава; а када́ ѿма́ големе́ пе́ге ка́жемо ша́ркава (Км).

зу́берице ж мн. анат. *вилище*. – Зу́берице́те че ти избѿ́јем, ако ка́жеш (Пир. Сук).

зубетѣ́рина ж аугм. и пеј. од зу́б зуб. – Бо́ли ме зубетѣ́рина (Брц. Гра).

зу́би за гла́ву изр. *оно шѿѿо сасвим одговара*. – О́че да се же́ни, тра́жи зу́би за гла́ву (Гос).

зубо́рљиво прил. *оѿоро; неугодно; неѿријаѿино*. – Зубо́рљиво за једење, бо́ље че си одгла́дјем (ПРж).

зукáр м бот. *зуква Heleocaris palustris*. – Та́м барљ́иво, зука́р расте́ (Рос).

зупци м мн. дрвене игле између којих се њровлаче нијши основе на разбоју. – Зупци су дрвене игле које чине брдо (ВЛк).

зъл венџц изр. геогр. *оџасан венац*. – Там потека има, а зъл венџц, опасно (Зав).

И

џва ж бот. *зелена јова Alnus viridis*. – Џва је како врба, али само кара прүтове, добри за плетење кошџе и дрүго (Кп).

џванско цвџе с бот. *џванско цвџе Gallium verum u Gallium album*. – Џванско цвџе беремо на Свети – Јован Биљобџр, оно је рџзе, црвенџ (Нш). Џванско цвџе, ситна му шүмица, цвџт жлт, џбичан (Зс).

џвор¹ м геогр. удубљење у сџени које задржава кишиницу (*служџи као џџило за џуде, сџоку и дивље жџивоџиње*). – У тџја џвор има чүдес златџ; там смо се до џџга и скијали (Кс).

џвор² м *крујно иверје које џада џри обарању сџабла*. – Џвор је крупна треска, кат – се сечџ дрво на корен, па што отпада; кад џбџриш стабло или кат – сечџш дрво (ДД).

џгла плетачка изр. *џгла за џлеџење*. – Дадџ ми мајџа џгле плетачџе и учџ ме да плетџм (ДД).

џгла плетџљџа изр. в. џгла плетачка. – На вашар си купи џгле плетџљџу (Ру).

џглица ж рет. *брош (са џглом за џрикоџчавање)*. – Ја џмајџ брџш, у Рсовци га кажемо џглица (Рс).

џгличџ с дем. од џгла *мала џгла*. – Ја не видим у џгличџто да удџнем конџц (Вој).

џгличица ж бот. *џглика*. – Имали смо у градинче бџжүр, лалу, жүту и црвену џгличицу (Цр).

џгра му џ – срце изр. *дрхџи му срце (од узбуђења, хладноџе, болесџи)*. – Смрзал сам се, па ми џгра џ – срце (ГД).

џграџрац м в. *џгроџрац*. – Џграџрац је којџ воли да џгра и џбаво џгра (Д – КВ, ЦД. КМ). Џграџрац је била мама ми, а и кад је викала знала је да вџка, и кад је појала знала је да појџ (СГл).

џграџрка ж **1.** *женска особа која добро џгра*. – Била сам голџма џграџрка у младо време (Ш. Цер). **2.** *фџг. џечурка чџладинка која расџе на џроџланицима у виду кола за џгру*. – Чџљадџнџе печүрџе у Шугрџн се зџвү џграџрџе; као у коло да су се уватџле па џграју, тека растү (Ш).

џгриште с мн. *џгришџа џџолукруг или круг на џправњаку*. – На џгришта се појавџ вилина косица (Орљ). Тај трава на џмџе, на џџолишта, на џгришта растџ (Гос).

игробрица м *играч у колу који радо и лејо игра*. – Башта му беше игробрица, мајћа му игроорка, имал је на кога да се метне (Сук).

ијњи човек изр. *укућанин*. – Напреда, одавна, била је слога, а са једн ручк у кућу не мож да ручу заједно; ијњог човека ти да преговараш, на – шта личи (Вр).

ижодомница ж *кућевна жена*. – Добра му је жената, она је кућевница и ижодомница (Пир).

ијцамба се свр. *окућати се у реци са њосебним задовољством*. – Ијцамбамо се у Вражубару и идемо да вечерамо и да спимо (ВЛк).

ијцивка свр. *исцедиши сипискањем или увршањем*. – Ја га јако ијцивкам и оно пусти повише сок (Гаџин Хан, Пир).

из предл. *од*. – Ја сам кућу правил из сиротињску душу (Гос).

изазамку прил. *ниско, у мривом углу*. – Тија што и Стојанов стреља, били су изазамку, ниско; чу да и изби, а не видо (ДД).

из-љуђе изр. *мимо свећа*. – Да гледамо да се не брукамо, да несмо из – љуђе (Дој).

из ... у ...везн. *од... до*. – Из козе у козе, из козе у козе, па и најде (Брл).

изаби си реч изр. *порећи се; њогазиши даиу реч*. – Па че си изабиш ли реч или нече да се брукаш? (НМл).

изазем прил. *из земље*. – Изазем избива овај трава како кошевчичи, че буде родна година (Ш).

изака се свр. *находати се; наскипати се*. – Доста ми је лук и сол да се изакам по планину (Бс).

изапошљава се свр. *заослиши се (њосијено) велики број*. – Изапошљаваше се много из моје село (ТД).

изаче свр. рет. *изаикаши*. – Чемо, ткајемо, поставка се изаче (П – Пж, Орљ, Бз).

избегне свр. *преселиши се, наусишиши родни крај*. – Они су и – село избегли, отселили се у град (Брл).

избива несвр. *лућати; курвати се*. – Женетината му само негде избива, тражи си какво си дома не мож најде (Изв).

избиколџ м *незрела и нејоуздана особа*. – Онава све опишљаре, избиколци (Бе).

избиљоше се свр. *обавиши велику нужду*. – Избиљосало се насред пут (СГл).

изблани се свр. *поорати се у виду кашева (угажена иловача; ледина)*. – Избланило се, изврнуло се орањето (Вој).

избрана се свр. *поравнаши засејану ораницу бранањем*. – Трње за напер добро да најдеш, да се житото убаво избрана (СГл, Грш).

избрџсти свр. *обрџиши*. – Козџте све избрџтиле, остаџи само дебџлациџи (ТД).

избуџба свр. *исџуџи*. – Ѐзбуџба га баштá си, нџма се више сџти да крадне (Пн).

избуџаје се свр. *џограџи се*. – Еџ, деџца, избуџајте се, још маџлко се побуџајте (Пок).

избуџца се свр. *излудоваџи се (момаџ; девојка)*. – Нџје се још избурџало, још је у лудете гóдине (Орљ, Ку).

извади бунáр изр. *искоџаџи бунáр*. – Извади́мо с муџа бунáр, ама сá суша па водага јексџичи од бунáрат, óтиде ни́ско, али јá вади́м па да́вам на козџте (Соп).

изваџи свр. *нахваџиши*. – Млóго те она рзвали по Присјáн; ваџи те све при помладе же́не (При).

изваџи се свр. *хваџиши џреко мере једно друго; хваџиши се*. – Кани́мо се, ваџи́мо се, изваџи́мо се; па он ме́не звá, па јá џџга; па се више не звáмо ни он ме́не ни јá џџга (Бла).

изва́ра па́тка изр. *оџказаџи ерекџија џениса*. – Ѐма џуди, у тријес гóдине га изва́ра па́тка, а ме́н нџје изва́рала ни једанпóт до осамдесџ и две гóдине (Зс).

изве́дри га изр. мет. *изведриши се*. – Чим га изве́дри, че па́дне слана и че попáри гради́нете (Цр).

изве́дри се свр. фиг. *џринудиши ударџем у главу некога да се сеџи, да каже оно ши́о џаји*. – Áко ти плу́снем шамáрчину че ти се изве́дри зачáс (Вој). Мл́сну се у ко́ску од ка́микат, па ми се, ч́ни ми се, изве́дри (Вој). Áко ти не донесу́ за једење, че ти се изве́дри (Пет).

изве́је свр. песн. *донеџи веџар*. – Ве́тар ве́је, гра́д лелџе /Па рзвеја вра́но коњчџ (При).

извџди свр. *излџиши*. – Маџóри га да га извџди (Вој, ВЛк).

извџје у три глáса изр. *заридаши из свег гласа*. – Да – се не смејџм, у каквџ сам му́џе, извџла би у три глáса (Зав).

извџка свр. рет. *крикнуџи*. – Извџкал како женá: – Тáта умрџ! (Зав).

извџкне свр. *крикнуџи; јако викнуџи*. – Кáд сам извџкла, то Пажáрат је пројектџл (Бе).

изви́рјаше /изви́рјоше свр. *смаџиши се исџаравањем*. – Тџ си оставџл там млекóто, онó изви́рјосáло. Да па́зиш да не изви́рјаше, да се не нама́џи (Зс).

извџрка ж *месџо где вода (џовремено) избија*. – Ѐма там извџрка, избџва вода́ (Јел).

извисокó прил. *са висине*. – Пијан, па гази извисокó, штрапа извисокó (Дој. Пк).

извице́ва се свр/несвр. *имаѝи бројне сусреѝе са особама које реѝко сусреѝе*. – Ама се па извицевáмо овѝја дѝн (Дој).

извицу́је свр. *нагледаѝи се много ѝога*. – Јá сам млого змије извицувáл, рáзне (Гос).

извлáчи власни́цу изр. *чешљаѝи вуну*. – Прво се извлечé власница на једѝн или два грéбенца, а што остáне је штѝм (ВЛк).

извóди вóду изр. *ѝосѝављаѝи водовод*. – Кад изводише водéте по чеш-мéте он је бил сас ѝи (Брц).

ѝвзозак /извóзак м 1. *део заѝрежних саоница излизан од ѝрења са ѝлом*. – Извóцити нéма да гóримо и сечéмо, мóже да ни устрéбу да крпимо сáнѝете (Пк). 2. *фиг. вулг. шаљ. ѝенис (сѝаријег мушкарца)*. – Извóзакат ми се неје из-лизáл, мóже, само ако си жељнá (Зс).

извоју́је свр. *осѝариѝи; ѝресѝаѝи биѝи сѝособан за ѝолни акѝи*. – Тéј же́не извојувáле, минúло ѝино врéме (Орљ).

изврáзи свр. *ѝревезаѝи у чворове (коноѝац, врѝцу, ѝерѝилу)*. – Óсука вљѝену врцу́ и ѝзврази у, врзано до врзано, све до крај (Зс).

извришті се свр. *ѝокриѝи се бубуљѝама, красѝама*. – Све ми се ѝз-вришти лицé (Бз).

извркне с пáмет изр. *шенуѝи; ѝолудеѝи*. – Извркну́л с пáмет и запали́л појáту (Бер).

изврндúѝи се свр. *ѝрејесѝи ѝа се надуѝи*. – Говéдо или овцá кадá преједé, изврндúпи се (Рс).

изврне се човéк изр. *изненада умреѝи*. – Јúтре се (мóж) изврне човéк, трéбе да ѝмам парú у кућу (Зав).

извúзга се свр. *фиг. ѝревариѝи се*. – Јá се извúзгá што појдó с ѝи (Гра).

изгле́цује несавр. *ѝиљѝи глaдан у некога док једе*. – Изгле́цује му док једé (Пир).

изгли́чи свр. 1. *учиниѝи сасвим равним, изглaчаѝи*. – Изгли́чи га úбаво сас рендéто, да се сјајѝ (Пк). 2. *ѝробушиѝи; уклониѝи срж из ласѝара зове ѝри ѝрављењу цевѝи*. – Изгли́чимо б́з, после сечéмо цéвѝе од ѝéга (Пк).

изглобéвља свр. *ѝокажњаваѝи (у новцу)*. – Изглобевља́л нáрод ка је бил кмéт, па га сá сви мр́зе (Вој).

изгорéл јексéр бес – чулúмку изр. *безвредна особа*. – Мóж да кáжеш да сам изгорéл јексéр бес – чулúмку, ама ка заковéш јексéр без чулúмку он не мр́да (Пир).

изгосѝѝира свр. *фиг. ѝревариѝи и искорисѝиѝи*. – Тáј женетѝна изгосѝѝира једнога – друђега, па после вáне да млзé трéћога (Зав).

изгрбáвчи се свр. *йогрбила се*. – Лэле, лэле, видиш ли како сам се изгрбавчила? (Гос).

изгребáска свр. *изгребе (нокѿима, канѿама, ошѿрим ѿредмеѿом)*. – Све сте ми послужевникат изгребаскали (Вој).

изгризé свр. *изуједатиѿи*. – Коњ ни је журил да ни изгризé, и тата га продаде (Ш).

изгрознéје свр. *йоружнеѿи*. – Остарéмо, изгрознéмо, плашила станúмо (При).

изгрѿба несвр. *гребањем разбијатиѿи (оѿшок, рану)*. – Изгрѿбамо стоку кад је жабица (ВЛк).

изгýбен, – а, – о трп. пр. фиг. *излаѿео; шенуо*. – Ти си, бре, изгýбен станул, нема ти каквó више да ми командујеш (Изв).

изгýби из вид изр. *не сећам га се добро; не ѿамѿим његово лице и изглед*. – Другували смо, ама одавна је било, вéч сам га изгубил из вид (Км).

издáва несвр. *чесѿо даватиѿи, ѿревише маѿеријално ѿомагатиѿи*. – Ти на сестру ми, мамо, све издава (Зав).

издáви свр. *йодавиѿи*. – Ако га удавим, бог че издáви сви нас (Соп).

издaдé свр. *јaко смањити залиху ѿродајом или ѿоклањањем*. – Издaдо си житóто, мaлко остаде за нас (Ш. Бз).

издaдé грѿбицу изр. **1.** *йогрбиѿи се*. – Не издaвај грѿбицу кадá одиш, дигни главúту гóре (Грш. Сре). **2.** *йосѿаѿи ѿогрбљен*. – Издaло грѿбицу, остарéло, навéло се ко да иглú тражи (Вој).

издaѿи м *зайаљење слиѿог црева*. – Знала је да бaје од издат (Гос, ВЛк. Пир).

издвáвља несвр. *одвајатиѿи, делиѿи*. – Прајм за свако дете туршију, и мaлко издвáвљам да ѿма за мене и за дедуту (Сук. Грш).

издéлано прил. *оѿсечено*. – Там ѿма три кáмика, од њи на једн издéлано, знак да ѿма злáто (Зав).

издѿгне га ѿáвол изр. *йочейѿи радиѿи на шѿейу других*. – Издѿгал га ѿáвол и запалил њим сенóто (Јал). Нéкога издѿгне ѿáвол и нéче да ти помóгне (ТД).

издлбé (се) свр. *издубиѿи*. – Право дрво издлбé се сас ћесер или просек, који од две – стране ѿма сýпротна сéчива; с дужу страну се копа, а с другúту страну се ископује (Ру).

издл́бен, -а, -о трп. пр. *издубљен*. – Купал се у корѿто од издл́бену врбú (Брл).

издл́жи лице изр. *имаѿи дуго лице*. – Издл́жила лице, белá – модра, грóзна, никаква нéје (Зав).

издóвује несвр. *ѿразниѿи виме (сисањем, мужом)*. – Јагнето не издóвује овцúту (ДД).

издонóсе свр. *донеџи много (више њих са разних сџирана)*. – Издоносише поклони, родá големá, наплнише њим sóбицуту (Трњ).

издр̄дње се свр. *изрећи се; одаџи п̄ајну*. – Ўбаво вој запрети да не казује, ама она се пак издрдња́ла (Пет). Не могла да утрпи да не ка́же, него се издрдња́ла (Сук, Вој).

издр̄жа несвр. *п̄односиџи; издр̄жаваџи*. – Јá издр̄жам моји два – члáна с нáдницу и с мајсторџу (ВЛк).

издр̄нда свр. фиг. *п̄рисилиџи на п̄олни акџи*. – Пазџ се, óче да те довáти момче и да те издр̄нда (Пир).

издр̄нка свр. *завонџи, одјекнуџи (звоно, п̄лех)*. – Издрнка́ше шерпе, лóнци, и јá се разбудџ (ВЛк).

издр̄ска се свр. *п̄роп̄ресџи се од росе, кише (п̄ас)*. – Кучето улéзе мóкро и издр̄ска се, истрéсе се на паркétат (Пк).

издруг̄ује свр. *здружџи се и биџи дуже заједно у некој п̄рилици*. – От-íдемо на свáдбу, издруг̄ујемо нéколко д̄на, и поново мóрамо свáк на своју појáту (Зс).

изду́ја се свр. рет. *п̄реп̄униџи се*. – Крнула је водá од све стране и мóј пóд-рум се издујáл с вóду (ПРж, Вој).

изду́пи се свр. *јáко удебљаџи у п̄уру*. – Свлéкла дупéто, издупџла се, само на дупе отишла; пóгрозну жену́ несџм видéла (Пир).

изедé се свр. *п̄оуп̄сџиџи од велике бриге*. – Изéдомо се ко мéсец од јáд што мláди не рабóте а ми стáрци íдемо по њíве (ВС).

изедém те изр. *(љубим п̄е, гризем п̄е), много п̄и се радујем*. – Изедém те, сине, тџ си бáбина пóмоћ и бáбина дџка (Тм. ТД. Држ).

изéл му вóл језџк изр. *не уме да говори, ћуџи*. – Да – ли ти је изéл вóл језџк па не умéјеш да ора́тиш (БЧ. Пир).

изду́ши се свр. рет. *нап̄униџи се димом*. – Дџм, дџм, дџм, па се издуши ту́ва, не мóж се дџше (Вој).

изедé куче изр. *учинџи велико зло из п̄оп̄аје*. – Да – ли ме тóва куче и мр́тво изéде? Да се ўзем не распáдне! (Зав).

изедé срéћу изр. *унесрeћџи*. – Тџја ми изéде срéћуту, ўпропасти ме (Вој. При).

изедém ти дџшу узр. *да си жив и здрав; јáко п̄е волим*. – Óн је очувáл тај децá, изедém ти дџшу, довéла га ма́јна у туј ку́ћу (П – Ч, Пир).

изем прил. *из земље*. – Избџвају дозémци изем окол слџвете, па и чџстим (Пок).

изсáнса свр. *добро п̄роп̄ресџи, исп̄руцкаџи (кола на лошем п̄уџу)*. – Млóго ме изсáнсáше колáта, возџл сам се свé до Раснџцу (СГл).

изси́бри свр. *омршави́ти*. – Изсибри́ла невестата, једе уз сиротинску трпéзу (ВЛк).

изсѣ́да свр. *изидати́и*. – Че се изсѣ́да, че се напрај дѹвар о́коло (Сук).

изсѣ́дан, -дна, -дно трп.пр. *озидан*. – Дóлњити спрát је изсѣ́дан с кáмик (Зс).

изсѣ́дни свр. рет. **1.** *снажно удари́ти (їесницом) у леђа*. – Сѣ́сну га, ўдари га, изсѣ́дни га однасáд (Мр. Зав). **2.** фиг. *їреїуни́ти; уїону́ти у избоби́е*. – Їма да се изсѣ́дне од морóзу (áмбари), їма да се у чўд вáтите (ЦД).

изсѣ́мба свр. *јакó исїу́ћи (їесницама у леђа)*. – Брáнко га ўбаво изсѣ́мба, нéма се више сéти да кра́дне (Вој).

изср́тује несвр. (*їовремено*) *вири́ти*. – Ене́ га тáм, изср́тује из рўпугу, пáзи момчé и девојче (Сук).

изсѣ́нтї свр. *доїрајати́и*. – Чéкају га да му изсѣ́нтў ципéлете (Брл).

изигра́ва несвр. *исмејавати́и*. – Тї ли си нашлá ўчено момчé да изигра́ваш (Пок).

изїде гўсто изр. *їочейи гужва, мейеж*. – Изидé гўсто у комшилѣк, разбеснéле се снаá и свекр́ва (Рс).

изїде ората́ изр. **1.** *їочейи велика галама*. – Изидé ората́, Ржáнци пошлї на Светога – Илїју (Рс). **2.** *їронесе се глас*. – Изидé ората́, грóм утепáл Брлóжанина у Понóр (Дој).

изјадóви се свр. *извика́ти се*. – Їзјадóви се на њу, áко му она́ нéје билá ништа кри́ва (ТД).

изједно прил. *одједном*. – Кáд се вр́нумо од рáботу, он га изједно пресечé (Дој).

изјектї свр. *одјекну́ти ехо*. – Мїла кад óкне ооо – о, онó изјектї у венцїти (Бе).

изјўди свр. *навеси́ти на зло*. – Ём те изјўди да га утепáш, а после га мóра и нóсиш (Брл). (О непослушној овци). Каквó те изјўди да бијеш децáта без пóтребу (Пет, Вој). Изјўдил ђу ђáвол да ми потéпа пїлиштата (Вој).

излáди се свр. **1.** *охлади́ти се*. – Тамбн сéдо у ладóвину да се излáдим, онї ме óдма óкнуше да кáрам стóкуту у плáнину (Пк). Окаше, рипáше, излáдише се децáта у реку́ту (ВЛк). **2.** фиг. *сїласну́ти узбуђење (љубав, радосїи, гнев, самоїоуздање)*. – Излáди се, нéје ми више до њу; нéк їде с когá óче (Пок).

излáнси се свр. *їобацїти́и (брав)*. – Козá кад једе мр́злу брстїну, она́ се излáнси, исáби се (ТД).

излэ́зне сўк изр. *їрочу́ти се лоше їонашање некога*. – Че ти излэ́зне сўк скóро – скóро, просїтáла си се (Пир. Нш).

излэ́зне из ат́р изр. *изгуби́ти углед, љубав*. – Ако отїдем óдома, че излэ́зем из ат́р на тáту и мáму (Изв).

излѣзне на големó изр. *увећаӣи се зло (брука, свађа, туча)*. – Боље си прећути, да после не излѣзне на големó (Пет, Трњ. Рс).

излѣти се свр. *йохабай̄и се од дуге уйо̄йребе*. – Излѣте ми се панталóне, па крпка на крпку, по три – чѣтри (Кр).

излѣчи се свр. рет. *йојавӣи се; изаћи из (о ногама у обући)*. – Какó ме ўвати ћишата, ноћете ми се само излѣчише из опњцити, излѣзоше одозгóр (Брл).

излудѣје свр. фиг. *добро израсӣи; врло много родӣи (о усеву)*. – Ћијовсћи рид, Целаковци разорáli ливáду, месечáр кóмпир излудѣл (Км). Там куде належа́ ѓвце њиву, излудѣје жито (Зав).

излуди свр. *разбеснеӣи*. – Тóлко га излуди да почé пене на – уста да пушта (Пир).

излүцује несвр. *излүживай̄и*. – Немóј ме само излүцујеш, че побеснејем (Пир).

излүоче свр. пеј. *исйӣи надушак (вино, ракију)*. – По цѣл дњн пије, по ћило рећију излүоче (Зс).

излүска се свр. *ослободий̄и се омо̄ача, исйилӣи се, излүску се (младунче йӣице, младунче инсек̄иа)*. – Кáд се гњи́де искóте, излүску се, стáну вьшанчѣта (Ру). Излүскају се пиличи из лүску и пóчну да пијучу (Мр).

излүти се свр. *йраснӯи; наљуй̄и се*. – Излүти се на мене, а на друђити неје смејáл (Држ. Грш).

измáже свр. грађ. *йремазай̄и бла̄иом*. – Чекмáра: туриш дирѣци, исплетѣш плóт па измáжеш плóтат (Зс).

измáзи свр. *йомазий̄и*. – Дóјди, бáбино, бáба да те измáзи, да ти се изрáдује (Пир).

измáзни се свр. фиг. *йо̄уний̄и се у лицу; удебља̄и*. – Измазни́ла се у лице ко јајце, али њóј зуби́ти испáдли (Зав).

измáје свр. *замајай̄и*. – Оче да ме измáје, да не стигнем куде сам пошла́ (Пл. Пир).

изманђаје свр. фиг. *изла̄йе̄и*. – Изманђајála бáбичката, вану́ла се гү́би на́чисто (Кс).

измањүје се свр. *одусйай̄и један за другим*. – Сви се измањүва́ше, згáди им се једење (Гос).

измáчи свр. *омацӣи (мачка)*. – Три мáчће измáчиле дѣсет мачети́ја (Пн).

измењүје се несвр. *мењай̄и се; смењивай̄и се*. – Нáрод ва́ну да се измењүје, после доби́ше комуни́сти (ДД).

изметѣ се свр. рет. *умей̄нӯи се, личий̄и на најближ̄и крвни род*. – Дóбар метáч тја овбн, изметү се на не́га јáганци (ТД).

измѣшају си кáпете изр. *йо̄йӯи се*. – Млóго се наостри́ли једбн на дру́го-га, скóро че си измѣшају кáпете (Јал. Сук).

измѣшта несвр. *ѿомератии*. – Трљаќ на њиву измѣштамо, љубримо за жито (Зс).

измије (се) свр. *умиѿи се*. – Сви се измију, дотѣрају, отиду на сабор (Км).

измилује (се) свр. *ѿомиловаѿи (се)*. – Ја си легнем и измилујем се с мјужа, а јетрва не легне с мјужа и изѣде бијење (При, Пн).

измичан, -чна, -чно **1.** *складан*. – Јагнето чампурѣсто, бије на алу, неје измично, згрчено ко клувче (Зс). **2.** *виѿиак, ѿанак, висок (и лей) (девојка, момак, невѣста)*. – Бѣше измична девојћа, и врцкава, вѣсела, и убаво и појѣше, па се у њу загледа (ДД). Ја кад сам дошла у Понор невѣста била сам височка, па измична, била сам нумера јѣдан (При, Пн).

измишљава несвр. *измишљаѿи; лагаѿи*. – Ти само измишљаваш, никад не казујеш ѿтину (ПРж. Изв).

измлекује свр. *искорисѿи за ѿпроизводњу млека у ѿоку лакѿације (млечно грло, сѿадо)*. – Купи овце, измлекује, ошѿиша и продаде, а не чува домазљк (Пок).

измљен сноп изр. *сноѿ са кога је оѿѿало зрневље*. – Житото тргано, сноповѣти измљени, све је било измљено (Ш, Мр).

измљацка свр. *изљубиѿи*. – Допада ми се, па че га уванем да га измљацкам усрѣд оро (Зав).

измори се свр. *умориѿи се*. – Изморише ме дечиштата, остарѣла сам, не могу да трчим по њи (Гра).

измрази свр. рет. *измрзнуѿи*. – Пазимо цвѣће, уносимо га у собу да не измрази (К – Ђу, Пир).

измрмља свр. *ѿромрмљаѿи; ѿѿихо и нејасно одговориѿи*. – Она измрмља и нестѣ да ми каже (Пир. ВЈ).

измрцује несвр. *изврдаваѿи*. – Она све измрцује да не плати (Гњ. Кр).

измршавѣје свр. *омршавиѿи*. – Толко је измршавѣла ко да љу мјужат с глисте рани (Пир).

измуљи свр. *извириѿи*. – Тиће измуљи однѣгде та ме ѿплаши (Пир). – Измуљи из водуту и глѣда голѣ девојће како се купу (Пк).

измуљисан, -а, -о трп. пр. *кога су инсекѿи сѿѿасѿио избуѿили*. – Гредѣте све измуљисане (Сук).

измуљише се свр. *ѿроѿасѿи због инсекѿиа који су га сѿѿасѿио избуѿили*. – Измуљисало се гајде, ѿнсекти га избуѿили (Бз).

измурдари свр. *увредиѿи оѿценѿим рѣчѿима*. – Мѣне ни јѣдна девојћа неје измурдарила (Бз).

измутка се свр. фиг. *уквариѿи се*. – Народ се сад измуткал као мутко јајце; кад га слѣмиш, онѣ смрди (Ос).

измући се свр. *намучиѿи се*. – Измучила сам се млого у мој живѣт (Кс).

измушља свр. *сѣиасѣио избушиѣи* (о инсекѣима). – Мушица га измушља́ла, све измушља́но, за врљање (Сук).

измушља́кан, -а, -о који је *сѣиасѣио избушен*. – То́ва др́во измушља́кано, не мо́же там куде́ тре́бе здра́во др́во (ЦД).

изнаби́ва свр. *набиѣи* (у више махова). – Изнаби́вају им под но́кти боро́вину, па у запа́ле (Пк).

изнака́ра свр. *довесѣи* (у више махова). – Изнакара́мо др́ва да има́ за це́лу зѣ́му (Држ).

изналéзне свр. *ући* (у више махова). – Мло́го изналéзе на́род уну́тра (Пет).

изнапи́ва се свр. *оѣиѣи се* (велики број; у више махова). – Изнапи́ву се па се би́ју (Соп).

изнапи́је се свр. в. *изнапи́ва се*. – Онѣ́ се најдо́ше и после се изнапи́ше по кавене́те (Трњ).

изнапрости́ра свр. *ѣросѣиѣи* (у више махова; много ѣога). – Изнапрости́рале дево́јће пла́тна на лива́дугу (Чин. Гра).

изнасáди свр. *засадиѣи* (у више махова, много ѣога). – У двóрат је изнасади́ла све што вој тре́бе (Сре).

изнасéре се свр. *загадиѣи измеѣом* (у више махова). – Улази́ле коко́шће и изнасра́ле се по со́буту (Јал).

изнату́ра свр. *сѣавиѣи; ѣосѣавиѣи* (у више махова; више ѣога). – Изна-тура́ла тётка све да си понесе́мо за је́дење (Бла. Изв).

изнена́дна бо́лка изр. *наѣрасна болесѣи*. – Изнаена́дне бо́лће су наишлé, човéк у́мре одједну́ш (Гра. Пир).

изну́ди свр. **1.** *ѣринудиѣи* (наговарањем, уценом, силом). – Другари́ца ме изну́ди да даде́м на дру́гога му́жа (Дој). **2.** **изну́ди ѣáвол** изр. *ѣринудиѣи ѣáво: наговориѣи ѣáво да чини зло*. – Тека́ понéкоје изну́ди ѣáвол па побесне́је (Вој). Изну́дил га ѣáвол, та по́тепа дечи́штата ко да ѣим не́је башта́ (Сук).

изнутра́шњи ло́ј изр. анат. *лој око црева, грезла*. – Окол црева́ је изнутра́шњи ло́ј (ДД).

изну́трица ж *унуѣрашњи органи заклане живоѣиње*. – Изну́трица је све што изва́димо, и оста́не трупѣна (Мр).

изњу́жди свр. *ѣринудиѣи* (велика невоља). – Оно́ изњу́жди човéка да мо́ра да се ка́ра, да се бра́ни (Вој).

изњу́рен, -а, -о трп. пр. *изнурен; ѣреморен, малаксао*. – О́н човéк изњу́рен, доскре́бал, не́ма више ону́ја си́лу (Гос).

изогла́ви се свр. *извући главу* (из ѣовоца, узде, јарма). – Изоглави́л се, па иде ко изогла́вено говéдо (Чин).

изодéка прил. *одакле*. – Изодéка бе́ше дошла́ (Зав).

изоднесé свр. *однеїи* (у више махова). – Кокóшћете све изоднесé јáстреб (ВСв).

изосéбне свр. *озеїстїи* (више їуїа); *јакó се їрехладиїи*. – Ўвати ни нé-каква лѡпáвица, па изосéбомо и јéдва извлéкомо колáта из шúмуту (Бс. Кр).

изонóден, -а, -о трп. пр. *уїроїашићен*. – Изонóден бéше крсат, а сáд га по-правише (Црв).

изопáше свр. фиг. *окужїи око нечега*. – Изопасáла кућу и завртéла ком-то Сúково и Дрјину (Пл).

изорáвља несвр. *стїављаїи у ров, зарављаїи*. – Синóч сам изоравља́ла лúк (Вр).

изóрак м делови њиве неїогодни за ораће (*шиїрче или су исїрани*). – У свéте њїве чїча узé дебелиштето, а нам да́де изóрцити (Брл).

изóчи свр. *изгубїи из вида нечији лик*. – Изочїл сам те, изгубїл сам те из вїд; тї си веч порáсла големá (Пк).

изóчи се свр. нег. (*не*) *їогледиїи їраво у очи*. – Јá се несéм изочїла сас женú; за ни једнú несéм лóше реклá нїгде, ни у óчи (Рос, Брл).

изóшка свр. пеј. *їонизїи и исїераїи*. – Изошкáше ме како да и несéм служїл цéло лéто, ко да сам сто́ка (Вр. Ос).

изрáвњује несвр. **1.** *їоравнаваїи*. – Изрáвњујем пúтат пред капију (Трњ). **2.** *равнаїи*. – Јá те не изрáвњујем сас њи, лóше си ме разбрáл (Сук).

изрáни свр. **1.** *оїхраниїи*. – Млóго децá, не мóж да ћи изрáне (Рс). **2.** *уїиро-шиїи за исхрану*. – Изрáнимо веч трї сто́га сéно (Сук).

изрáни се свр. *їрекриїи се* (*биїи їрекривен*) *ранама*. – Овцéте се наро-сїле и изрáниле се (Дој. Брл. Јел). Свé ми се изрáнише ушїти (Пк).

изрáњен, -а, -о трп. пр. *који је уїоїребљен у исхрани*. – Ѐмам изрáњено шáшње по двóрат, с њéга потклáцујем (Пл).

израсéли се свр. *їреселиїи се* (у више махова и на више месїа). – Израсе-ли́мо се, селó остáде прáзно (Бс).

изрéди се свр. *нићи у редовима*. – Лúкат се веч изредїл, че га бúде (ПРж).

изресї се свр. *избациїи ресе* (*ораси, леска, врба*). – Изресїли се орéсити (Сук).

изрїжа несвр. *исецаїи на жељене комаде*. – Пазї како́ изрїжаш платнó-то, да га не поквáриш (Пир. Чин).

изрїта свр. *избациїи риїањем; сурово исїераїи*. – Изрїтали га ко штéт-нога, и несú му ни платїли што ћи је слушáл (Кр).

изрїта се свр. *исїраћкаїи се* (*лежећи у љубавном загрљају*). – Вáни га, поизгдїчкај га, нéк се изрїта да му је добрó (Зав).

изришка свр. **1.** *изриши (свиња)*. – Свиња изришкала злато до Алачевсџити бунар (Трњ). **2.** *ишчейркаши (живина, ишица, човек)*. – Кокóшћете изришкале расадникат (Цр).

изрни се свр. **1.** *обликоваши замейке у зрна*. – Прецьвтé грóзјето и изрни се (Сук). **2.** *учиниши да са гроздова ошћадну бобице*. – Децáта изрнила две – ђиже пловдину (Рас).

изроди се свр. *не личиши на своју најближу род*. – Тí се неси́ изродила, паметна си на мајћу си (Држ).

изувреди свр. *изврећаши*. – Она́ ме изувреди, али ја у не остадо дужна, убаво у наказá (Гос).

изупропасти свр. *уiproасиши много шoга*. – Изупропастише све, све распрóдадоше (Кр).

изъзве свр. *изненада наићи невоље, ипроблеми*. – Кад изъзве њéга, ја помóгнем, и óн помóгне мéне (Рс).

изърба свр. *ошћейиши услед дуге или лоше уиоипребе*. – Рáлникат мlóго изърбан (Пл). Изърбáла се колáта, дотрајáла; малкогá ли су дрва превлéкла из Влáшку плáнину (Сук).

изърмба се свр. *доипрајаши (услед лошег коришћења, сипаросиши, болесиши)*. – Изърмбал се тíја човек, дотрајáл (Гњ).

изърска свр. *исхрскаши; гризући зашкријаши*. – Нáблаго сам изърскала рúбат, ублажи ми се (Држ).

икс прил. жарг. *одједном, без засипоја*. – Пије на икс (Пир).

иксёр м рет. *ексер*. – Наплíни си цéпове с иксéри да му дрнкају док играје у оро́то (Вој. Д – Ву, Пир).

илалија ж бело *иамучно илаино; бела кошуља од иамучног илаина*. – Имáла сам кошуљу белу илалију (Чин, Вој). Илалија кáжемо за бело памучно платно́ (Рас).

илалиска кошуља изр. *невесишина (или младожењина) кошуља од белог иамучног илаина*. – Ћенáр или илалиска кошуља за невесту, иста теквá и за младожењу (Гос).

илдина ж рет. *себичноси*. – У нáрод улéзла илдина: свáко граба да има пóвише и свáко óче да бóде преди свáкога (Рс).

има несвр. *имаши*. **1.** изр. **има да идем време је дошло, ипреба ускоро да умрем**. – Стáр сам, дошло ми врéме, има да идем (Км). **2.** изр. **има да си стýри кóжуту да ти даде даје све шио има само да ипомогне човеку**. – Текв́в је човек, има да си стýри кóжуту да ти даде, да те помóгне (Тм). **3.** изр. **има ђи ко óвче главе има их много**. – Сá ђи има ко óвче главе, сви стану́ли грацáње (Гњ). **4.** изр. **имáли су га кáсно родили га у иозним годинама**. – Кáсно су га имáли, ко да њим је унóче бил (Соп).

имѐнтује несвр. **1.** *ословљаваѝи љо имену или љо надимку, именоваѝи.* – Они га имѐнтују Ўћа, а име му је Тома (НМл). **2.** *именоваѝи кривца јавно.* – Очу да га имѐнтујем, нека сви чују да је лопов, да сам га затекал у градшничко лозје (ДД).

имне се свр. *нагнуѝи се; изненада се зањихаѝи.* – Де, имни се малко да минем (ТД).

имот м *имовина; богаѝсиѝво.* – Имот, па немот, човек се нашъл у голему бригу па иде ко зашашавен (Ру, Пир).

имотан, -тна, -тно *имућан.* – Имотан је, мoж те помoгне, а родá сте (Пк, ВЛк).

имоћан, -ћна, -ћно рет. в. *имотан.* – Имоћни су били и помагали су сиротињу (Пс).

инатлиќа ж *женска особа склона инаѝу и својеглавосѝи.* – Моја јетрва је инатлиќа женá, слабо спорѐцујемо (Држ. НМл).

инвалида ж *инвалиднина; ѝензија удовици љогинулог раѝника.* – Примáле су удовице инвалиду, али рѐтко је било (ВЛк).

интериз м *камаѝа, инѝерес.* – Вукашѝн је давáл пáре по интериз (Зс).

интерѐсливо прил. рет. *занимљиво, инѝересанѝно.* – Дoјде из град цѝп, пуште биоскоп, интересљиво бѐше (Јел).

инћар. **Држѝ инћар** изр. *ћудљив је.* – Не оѝчим млого с њѐга, он држѝ инћар и не мoж да оцѐним кадá каквo че прáви (Вој).

ињес, та, то *ѝосуѝ сиѝним белим ѝегама; ѝеѝѝасѝи (о кози).* – Ињоша, ињеста козá, по снагу ко пѐпел (Ру. Бз).

исáби свр. фиг. *ѝремлаѝиѝи (ударајући у ѝрбушину дуѝљу).* – Јá че те осá-
мим па че те исáбим (Брл).

исáби се свр. *ѝобаѝиѝи.* – Теглила млого кадá су правѝли кућуту па се исáбила (Пир).

исáбница ж *женка која је ѝобаѝила.* – Исáбница је тáј овцá, исáбила се (Јал. Сук).

исѐре свр. фиг. *ѝонизиѝи на најѝростѝачкији начин.* – Она ни је све исрáла, теквá вој сoрта језична (Гра).

исѐрчек м мн. *исѐрчичи дем од иксѐр, ексѐр, јексѐр ексер.* – Трѐбу ми исѐрчичи да приковѐм ћонат (Вој).

исѐцује несвр. *извлаѝиѝи (са муком).* – Исѐцујемо дебѐла дрва нагoр, на-
дoл не мoже да и свлáчимо (ДД).

исиктерѝсује свр. *исѝоваѝи (ѝиешким ѝсовкама).* – Јá га исектерѝсува
убаво и он си oдма oтиде (Пир).

исѝпка се свр. *усѝѝниѝи се (о ораници).* – Исѝпkáло се, мрзло зѝмус (При).

исѝпује несвр. *изруѝиваѝи.* – Исѝпујемо млекoто у кáцуту (ТД. Дој).

искаже свр.

иска́је се свр. *покаја́и се (гласно, у више махова)*. – Не могу се иска́јем ко́лко сам погрешил према сви́ – вас (Км. Кс).

исканцо́лоше се свр. пеј. *обави́и велику нужду на недозвољеном месџу*. – Која́ ли се рђа íсканцолоса насре́д пу́т? (Б – ГК, СГл).

иска́ра зу́би изр. *израси́и зуби*. – На ја́гне нѝкну зу́би, на два́ – три ме́сеца иска́ра зу́би (Дој, Јел).

иска́ра на посѝрку изр. руг. *изба́ци ѝри великој нужди*. – Ока́, ока́, ока́, па до́де после те то́ва зло́ иска́ра на посѝрку (Пир).

иска́ра сви́тће изр. *засвеи́лии ѝред очима (од јаког ударца у главу)*. – Мо́ре, у́дари га па му иска́ра сви́тће (Цр).

искара́ч м *овчар који ѝриѝерује овце ѝри мужи*. – Де́те, би́л сам на поја́ту искара́ч, а де́да млзѝ (Зс).

искла́си се свр. *искласа́и*. – Искласи́ла се житáта (Ру. ВРж).

искле́нси се свр. пеј. **1.** *глуѝо се осмехну́и*. – Искленси́ло се и не ви́ди да му се шегу́ју (Држ. НМл). **2.** *ѝодругљиво се насмеја́и*. – Ва́рка, ва́рка, па ста́не да ни саче́ка, па се искле́нси (Пир. Грш).

искле́чкује се несвр. *шали́и се; руга́и се*. – О́н се све не́шта искле́чкује, бађи се ша́ли (Зав. Кп).

искли́је свр. рет. *исклија́и*. – Искарáло клилѝц, искли́ло (Ш).

искли́нчи свр. **1.** *(усѝеи́и) ѝоднеи́и оскуди́у*. – Како́ че искли́нчимо, не зна́м; ни́шта не́мамо а све тре́бе (Вој). **2.** *са муком ѝокри́и ѝоѝребе*. – Не мо́гу сас житóто да искли́нчим ни до Божѝч (Пет).

искли́сне свр. *заобли́и; ѝодеси́и да може да клизи*. – Искли́сни га да не зака́чује у ка́мање ка́да га вла́чимо (Зс).

исклому́чка свр. *исклому́ћкаи́и*. – У́знем во́ду у у́ста и не́колко пу́ти у исклому́чкам (Гос).

искли́чи свр. *ѝовредѝи́и зглоб; шичаши́и*. – Искли́чи ми руку́ту како́ ме заврте́ (Грш, Чин).

искоби́лчи се свр. фиг. *сави́и се у неѝравилну сѝиралу услед ѝешког рада (кичма)*. – Искобилчи́ла сам се од голе́му ра́боту (Вој).

исковѝља се свр. рет. *силом се изву́ћи*. – Заградѝше ме око́л аста́л, се́ди, се́ди; је́два се искове́ља да изле́знем (НМл).

искокодáка свр. *огласи́и се кокошка ка́д снесе ја́је*. – Искокодáка коко́шка на тлакану́ту, тре́бе да је снѝла (Вој).

исколѝба свр. рет. *изву́ћи; сѝаси́и*. – Да мо́же деца́ да исколе́бамо, до ле́б да до́јду и да си ство́ре до́мове (МЛк, ВЛк).

искомбу́је несвр. *ѝомеша́и; искомбинова́и*. – Їма о́вце је́динће и ѝма близна́иње; иско́мбуване су, тре́бу дњѝс да се де́ле (ДД).

ископѝти свр. *ѝомоћи да се осамосѝали (младић, девојка, млађа особа уоѝишѝе)*. – Да сам жива да ово дете ископѝтим (Бла).

ископѝтина ж *искоѝина*. – Там ѝма ископѝтина, копа народ зѝмљу за мазање (Орљ).

искѝти се свр. *омладишѝи се; изаћи из јајѝа, оѝне*. – Кад се гњѝде искѝте, изљуску се, стању вышанчѝта (Ру).

искѝшта свр. *ѝоѝребан је велики издашѝак*. – Муж преди смрт, трѝебе млого пѝре, че ни искѝшта (Зав).

искрѝви се свр. в. *ишчаљѝи се*. – Њскрѝви му се јѝрето и он примѝти да је ѝѝавол (ВРж).

искруни се свр. *одвојѝишѝи се омошѝач од ѝлода*. – Искрунише се лѝшници-ти ѝбаво (ВЛк).

искршњаѝи се свр. *ошѝеѝишѝишѝи кѝчму услед сѝалног физѝчког најѝора*. – Искршњаѝи се од голему рабѝту и са ѝдим погрѝбена (Вој).

искуѝи се свр. *омладишѝи се кучка*. – Искуѝише се кучѝе, измачѝише се маѝѝе, ама од свињѝе и од снаѝту још нѝма ништа (ВЛк).

искушљѝи се свр. *умаћи; ѝобећи*. – Искушљѝи се, побѝже за ѝѝега; извурѝло се, пошлѝо тѝшко а невѝста (Брц).

исѝада свр. *мршавишѝи; ѝоѝушѝишѝи са здрављѝем*. – Детѝто нештѝа жлтѝеје и испѝада ѝ – снагу, мѝж да ѝма глѝсте (Чин).

испѝдли вѝнци добрѝ изр. мит. *урађени свадбени вѝнци како ваља, шѝо је знак да ѝе брак бишѝи добар*. – Добрѝ ни испѝдли вѝнци кадѝ смо се ожѝнѝли (ЦД).

исѝадне свр. *јакѝ омршавишѝи; ѝоѝустѝишѝи са здрављѝем*. – Млого испѝдал, бѝлката га јѝдѝ (Пет. Пир).

испазѝри свр. **1.** *накуѝовашѝи*. – Идѝ да испазѝрим квѝ ми трѝебе (НМл). **2.** *ѝродашѝи досѝа рѝбе на ѝѝјаѝи*. – Дњѝс ѝбаво испазѝри, продадо свѝто сѝрење, а од масту врнѝ три – ѝѝила (Изв).

испамѝти свр. *јакѝ наљуѝишѝи; излудишѝи*. – Он ме ѝспамѝти с ѝѝегово окѝње (Гњ).

испѝтен, -а, -о трп. пр. *мучен; онај који је дуго ѝодносио велику ѝашѝњу*. – Биѝ је испѝтен, а створѝл је дѝм (Пок).

испендрѝка свр. жарг. *ѝреѝуѝи ѝендрѝцима*. – Њбаво га испендрѝкали милиѝѝѝциви и са че умѝеје да ѝутѝ (Ос).

исѝѝје свр. фиг. *исѝрѝеѝи (машѝеријално, здравсѝивено)*. – Дѝса че га испѝѝје, само смѝѝѝња од ѝѝега (Зав).

исѝѝсан, -а, -о трп. пр. фиг. *насликан; наѝрѝан; лѝо урађен*. – Њбав ѝилимат како с перѝ да је испѝсан (Пир). Оно детѝто каквѝ је добрѝ, како испѝсан крстѝк (Држ).

испи́ча несвр. *добро испи́цайи*. – Нék се нízете испи́чају текá, да се úбаво исúше (Сук, Вој).

исплáкни свр. (*йовршино*) *испáрайи*. – Исплáкни тепси́јете, а јá че ђи после опéрем (Км).

исплýскан, -а, -о трп. пр. фиг. *йоружнео*. – Сáд све жéне исплýскане, дро-ги́ране од дувáн и пи́ће (Пир).

испод гóдине изр. *није доси́игао одговарајућу сiтаросi; неiунолеiан*. – Сiнат је испод гóдине, непунолétан, још му нéје врéме за жени́дбу (Зав).

исподéли свр. обич. *йоделийи на равне делове*. – После исподéли клáсат на сви́ (Рс).

испојé му тргóвац изр. *добийи байине*. – Јá мiслим да че ти испојé тргó-вац кадá стiгне баштá ти (Цер).

испóји се свр. рет. *найийи се (воде) са уживањем и у више махова*. – Испојiмо се сас блáгуту вóду по ручýк, од тóва нéма пóблагó (Дој).

испољé прил. *са сiољне сiране; йо рубу*. – Њивуту испољé жњéмо са – срп, после че дóјде комбáј (ВСв).

испóљи свр. *испичайи (у йоверењу) своју неугодну йајну*. – Што – нé испóљиш, онó ти после у сiн дóјде (Пир).

испослýша се свр. *завришии све (кућне) йослове*. – Кадá се испослýшам у кýћу јá излэзнем на пúт (ВРж).

испáвда свр. рет. *оiправдайи*. – Погрешiл, па са óче да се испáвда (ВЛк).

испáви грбицу изр. шал. *испáвийи леђа*. – Де мáлко испáви грбицуту, штó си се тóлко поњури́ла? (Пир).

испреглéда свр. *йемељно йрегледайи*. – Óн óче све да испреглéда какó трéбе (Пет).

испредé се свр. рет. *уврнуйи се у виду низа конаца*. – Тiква се сасуши кад стојi преко зiму, и испредé се (Рс).

испремењýје се несвр. *свечано се обући; дойтерайи се*. – Испремењувáли се ко да су пошли́ на венчање (Држ). Спроти нéдељу игрáнка, испремењýјемо се (Рс).

испреми́њује свр. *йомрейи*. – Тiја је нáрод испреми́њувал, измрéл (ТД).

испрепу́ца га изр. жарг. *йремлайийи*. – Испрепуцáмо те úбаво, лýко че си отiдеш дóма (Дој).

испреси́ца свр. *испiресецайи; йокидайи*. – Свé сам прéцуту испреси́цáла, исшiну́ла (Ру).

испречегóли се свр. **1.** *йромешайи се вайра*. – Испречегóли се жартá и огýбат се усiли (Чин. Пет). **2.** *йокрийи жаром*. – Вршњакат се пречегóли са – жар да се пóубаво погáчата испечé (Дој). – Испречегóли се жар, извучé се и порáвна, и (после) се одмýкне жартá у стрáну (Дој).

испрéчкан, -а, -о трп. пр. *ïосïављен ïойречно*. – Испрéчкано, па зéсек; теквá му шáрката (Соп).

испржóрен, -а, -о трп. пр. *који је излаган ïламену*. – Прáвим испржóрену тојагу: нашáрам у па у испржóрим (Дој).

исприда се несвр. фиг. *измишљаïти деïаље о неком догађају или о некој особи*. – Испридају се свáкакве приче за њу и за њéга (Гос).

исприштóше се свр. вулг. *обавиïти велику нужду (на недозвољеном месиу)*. – Исприштосáла се дечиштата пред сáмата врата (Вој).

испроваља свр. фиг. *учиниïти курвом*. – Тóва девојчиште бéше úбаво, ама почé с момчетија, испроваљáше га по њíвете (Зав).

испродава свр. *(све) расïродаïти*. – Сíнат све испродавáл и отселил се у Ниш (ВРж).

испрси се свр. *исïаћи груди (жена)*. – Девојче си, де се мáлко посклни, каквó си се тýка испрсíла (Цр).

испрши се свр. *нарушиïти се сïање коже због влаге и веïра*. – Испрши ми се кóжата, идó да сам садáч на њíву, а онó вéтар (Сук).

испуца бýлће изр. *ïравиïти кокице на врелом ïлеху*. – Кá – да испуцам бýлће, глéдам да се свáта зрна испуцају, и нáјвише једно неиспуцано да остáне (Бла).

испуца се свр. шалъ. *свечано се обући: доïераïти се*. – Испуцáла се мојá комшика, пошлá на свáдбу (Вој).

испушта се несвр. рет. нег. *не биïти без*. – Из црнíну се неје испуштáла; онó ка покáра нéкога, текá íде (Зав).

исрамотíла се свр. *ïрейрíеïти сïид*. – Тí си билá невéста, спáла си с њéга, исрамотíла си се, нéма бегáње (Брл).

истáка несвр. **1.** *ïосïеïено ïочииïи ïечности из бачве, буреïа, каце, било ког већег суда*. – Че истáкам винó из голéмото буре, онó веч поопразнéло (Сук. МЈ). **2.** фиг. *исïушиïаïти садржај уïробе ïри клању*. – Сéтим се за сýнат и као да глéдам какó му истáкам цревáта (ТД).

истáлпи се свр. *ïокриïти грубим цеïаницама (ïалáма)*. – Од бýку цепáнице и једно и дрýго, па се истáлпи, направí се стáлпена кóлиба (ТД). Искáру се трéће гредице са – стрáне, па се истáлпи (ТД).

истéса се несвр. *ïружáiти се, исïезаïти се*. – Мáне овцá да пасé и пóчне да се истéса кадá се је затрóвала (Дој, Брл).

истéзга свр. *исïресоваïти (на сирарском сïолу)*. – Бóље је сíрење кад га úбаво истéзгаш, исцéдиш (СГл).

истéнчи се свр. фиг. *укруïиïти се и не ïомераïти се, ленсïивоваïти*. – Пóдобре је да се човéк нéшта залимава, нег да се истéнчи и да седí или лежí (Јел).

истѝика се свр. шаљ. *ѝосѝаѝи расејан; излаѝеѝи*. – Ја сам се истикала скроз (Пир). Истикал се начисто, истикан човек, изгубил се (Соп).

истѝикан, -а, -о фиг. *који се изгубио; који је изгубио разум; излаѝео*. – Истѝикан човек по млого пути објашњава једну ствар и не умеје да стане и да заврши причање (Соп).

ѝистин прил. *заистѝа*. – Њистин, мамо, ѝистин је текá било (Вр. Цр).

ѝистина прил. в. ѝистин. – Оратил си ѝистина, с ѝиши сам те чул (Вој).

истинтачује несвр. *ѝражѝи ѝоѝиуну иѝину; ѝрецизираѝи разговор до деѝаља*. – Де, не истинтачуј толко, све сам ти ѝистину рекла (ВРж).

истѝиска свр. *исцедиѝи сѝискањем и уврѝањем*. – Муку видо док ѝбаво истиска копинете (Брц).

истѝиска се свр. *исцедиѝи сѝискањем*. – Раната да се набѝцка, сас воду да се испира и да се истиска (ТД).

истѝича несвр. **1.** *исѝицаѝи (ѝечностѝ)*. – Лоша бурмата па истѝича вино, капе (ВЈ). **2.** *сѝављаѝи исѝред других, исѝицаѝи свог кандидаѝа*. – Њу истѝичају највише, она че ѝим буде снаá (Држ).

истѝича се несвр. *исѝицаѝи се*. – Умеје све, па се истѝича за све на сваку свадбу: и за готвење, и за појање, и за ћитење невесту (Сук).

истишти се свр. **1.** *осуѝиѝи се*. – Тамбн се испилило пилето, нек се истишти под квачкуту (МСв). Нек се погачата малко истишти, после че ѝу лóмимо (Пет). **2.** фиг. *излежаваѝи се (ѝосле сѝавања)*. – Волим да се истиштим ѝјутро па после да се дѝсам (Гос).

истлѝан, -а, -о трп. пр. *исѝуцан*. – Донеси истлѝан бели лук да намажем шије на говедата (Пет).

истлѝчен, -а, -о трп. пр. *исѝуцан*. – Мора да буде истлѝчен трудат добро (Зс).

истоварља несвр. *скидаѝи ѝерей са ѝревозног средсѝива*. – Истоварљаомо сеното и они наминуше, видóмо се (Пет).

истóчи свр. *наоѝириѝи на ѝоцилу*. – Ајде ми истóчи сећируту (Сук, Чин).

истрага свр. *исѝражѝи*. – Све мора да се истрага и да се најде који је улазил у појатуту и украл јáгње (ВЛк).

истреби свр. **1.** *уредиѝи ѝросѝорију враћајући све на своје месѝо*. – Истреби малко по кућу, гóсје че дојду (Вој). **2.** *уклониѝи нежељено; ѝросејаѝи*. – За нас је пушка, (па) да се истребимо, добри да остану (Пир).

истѝресе се свр. пеј. *изненада наѝи*. – Однекуде се истресе шумар (Гос). У то време мора да се истресе влк или му видим дѝру да је минул (ТД).

истрса несвр. *заѝезаѝи; развлачиѝи*. – Нáзема (мањето) истрсамо, и на кúп, да се не мрси (Брц).

истријери свр. *очисѝиѝи ѝријером зрневље ѝшенице од семена корова, изломљених зрна и нечисѝоће*. – Истријерила сам три – врече жѝто (Цр).

истрѝне свр. *сасвим усѝниѝниѝ*. – Погáнцити све истрѝне снóповети уну́тра (ТД).

истр́сне свр. **1.** *искрснуѝи*. – Ёвек се текá истр́сне нéшта и не мóгу да оти́дем при тётку си (Сук). **2.** *охрабриѝи се; исѝрсѝи се; намеѝнуѝи своје мишљење*. – Ѐстрсну се и не дáде ми да завр́шим рáботу (Вој). Онá се истр́сну да му кáже све ё – очи (Чин).

истр́тује несвр. *исѝицаѝи се; намеѝаѝи се исѝред свих*. – Милицóје истр́тује т́ва (Дој).

истружé свр. **1.** *скинуѝи (кору) ножем*. – Истружéм белáк оди лескóвину за јáганци, ёбаво га једú (ТД). **2.** *сасѝругаѝи; уклониѝи сѝругањем (нечисѝођу, каменац)*. – Истружéм парúту сас сýв жабр́њáк и онá после ко нóва (Сук).

истрч́и се свр. *наиграѝи се ѝрчећи*. – Децáта се ёбаво истрч́аше, и веч су огладнéла (Км).

истумба свр. *исѝасѝи и ѝочейѝи се ваљаѝи (буре)*. – Истумба се буре из колáта (Сук. Вој).

исть́кне свр. *пеј. гурнуѝи другога исѝред себе како би обавио ѝосао (или ѝоднео грдњу, ризик)*. – Све дрúгога исть́кне да рáботи место – њéга (ВРж).

исть́ни ши́ју *изр. омршавѝи*. – Откако́ почé мýж ми да иде у дунђери, исть́ни ши́јуту (Држ).

исть́нчује несвр. *ѝрецизно одмераваѝи; цицијашаѝи*. – Пóгоре – пóдоле, немóј тóлко да исть́нчујеш бшх у динáр (Вој).

исть́цињáч *м онај који другога гура да ради или ризикује уместѝо њéга*. – Бáбата је билá исть́цињáч, дрúгога исть́кне да рáботи (Рос).

исћоравéје свр. *кл. ослеѝейѝи*. – Да исћоравéјеш, да бóг дадé (Зав).

исћут́и свр. *оѝћуѝаѝи на увреду или изазов*. – Онá ми рече лóшу реч, ама јá исћутá (Пет).

исцврч́и свр. *зайѝиѝаѝи*. – Ѐсцврча детé, уплашило га кúче (Пет). Ако исцврч́и ёглен, знáчи да сам уплáшен (Зс).

исцéли свр. *завршиѝи већу целину или целу ѝовршину (ѝри орању, ѝрашењу, косидби)*. – Нéма да се мањúјемо док не исцéлимо овúј стрáну на њ́вуту (Гос).

исцело *прил. ѝоѝѝуно, од ѝочей́ка до краја*. – Сиромáси су ёсцело слуша́ли у кúћу иму́ћни рóднине, да мóж нéкако да пом́ину (Дој).

исцивкáви се свр. *избаѝѝи слину*. – Исцивкáвила си ми се на дрéјуту (Чин).

итѝбар. На итѝбар *изр. на ѝовршину, исѝред других*. – Свáкој тражи, н́кој не помáга, сви глéду да излéзну на итѝбар (Изв).

и́цује се несвр. *и́рска се бораксом и си́и́ним кварци́ним и́еском и́ри заваривању на ковачкој ваи́ри*. – Ва́ри се с бо́ракс и и́цује се с чи́с пѣсак, ко́ји се ба́ца у ви́гњу́ту (Пн).

ичѐр прил. рет. *јуче*. – Још се деја́ни, ама ја́ко ужлте́л; видо́ га ичѐр, не́ма га бу́де (Чин). Ичѐр идо́ наго́ре и видо́мо се, поврѐви́мо (Зс).

ишанта́ви се свр. *изобличии́и се*. – Ударил га шљо́г, ишантави́ло му се у́ста, а и о́ко му ма́лко зака́чено (Км).

иши́ли се свр. *изоши́риии́и врхове и и́овезаии́и их (о и́риии́кама и́реко си́о-га)*. – Врво́виње на вѐр сто́г: уплету́ се притѐе једна́ за дру́гу уна́крс, па се иши́ле, уви́ју и укрсте́ (Јел, Брл, Дој).

иштѐти се свр. *зайрѐаии́и се измеи́ом*. – Детѐто се иштѐти́ло, усра́ло се (Мр).

иштѐмка свр. *исцеди́ии́и и́риии́скивањем или уврѐиањем*. – Од кула́стру смо си́риште прави́ли; четврта́ста крпа, иштѐмка га у млекото́, исцѐди (Ру).

ишћѐмби се свр. *надуи́и се*. – Дебѐл а прејѐл, па се ишћѐмби́л како да је у девети́ месе́ц (Рс. Изв).

ишуга́вчи свр. жарг. *и́ремлаи́иии́и*. – Ко́ји су га тека́ ишугавчи́ли (Дој).

ишушули́ше свр. *уси́еии́и (кришом и ша́иаи́ом) сазнаи́и оно ши́о се и́аји*. – Отишла́ та́м да ишушули́ше све (Пир).

ишча́љи се свр. *наи́равиии́и и́одругљиво лице, накрѐвѐлиии́и се; обраи́иии́и се изобличени́м речима; уп. искрѐви се, ишчѐпи се* – Јарѐнцето́ му се ишча́љи и поно́ви њего́ве рѐчи, онó било́ ђаво́л (Пл. Сук).

ишча́нчи се свр. **1.** *изобличии́и и́ело и́ри седењу́ или си́ајању*. – Што си се тека́ ишчанчи́ла, стани право́ (Сук. Чин). **2.** *искрѐвѐлиии́и се (деи́е у игри; жена́ и́ри ругању)*. – Ишча́нчи ми се пред женѐте кад ми́нем пред њи́ну капи́ју, а ја́ се пра́вим да не ви́дим (Вој).

ишчегáри свр. *добро иси́ући (мои́ком, ши́иаи́ом)*. – Ишчегари́ га у́баво и пра́ти га при́ – овце (Влк).

ишчѐзне свр. *неси́аии́и; количински се смањиваи́и иси́аравањем; и́очѐии́и се кварии́и*. – Ти́салото млекó у бу́рето после три – чѐтри д́на ишчѐзне, по́чне да се квáри, после доси́пујемо но́во (Зс).

ишчѐи́и се свр. в. ишча́љи се. – Ишчѐпи му се ја́рето и он́ примѐти да је со́тона (Брл).

ишчи́љи у́ши изр. *наћули́иии́и уши*. – Кра́вете, кад сам лѐт, онѐ ишчи́ље у́ши и стрижу́ (Зс).

ишчи́тује несвр. *чи́и́аии́и (и́оси́еи́ено и и́овремено)*. – Он́ је цѐлу зи́му ишчи́тувал књи́гугу напома́лко, мло́го му се допа́дла (Пир).

ишчоврка свр. 1. *їродубиїи кљуцањем (їїица)*. – Тічи ишчовркали кру́-шете (Ру). 2. *їродубиїи алаїком (мајсїор)*. – С узимало ишчовркам дрвото кад правим на ложіцу кусало (Зс).

ишчубри ўши изр. *начуљиїи уши и кришом слушаїи разговор*. – Скутал се зади вурњуту, ишчубрил ўши и слўша каквó женéте орате за онўја рáботу (Држ).

ишчўва свр. *одгајиїи; (усїеїи) очуваїи*. – Бóлно, јéдва га ишчува́ (Рс).

ишчўди свр. *згрануїи, заїреїасїиїи*. – Ишчуди онїја нáрод дóле што чéка кадá рéче да нéма да стїгне бра́шно (Гњ).

ишчўљи свр. *їодиїи уши*. – Кóњат ишчуљи ўши, стáну и почé да пїра (Пк). Чїпа овцá їма крáтће ишчўљене ўши (Дој, Брл, Јел).

ишчўїи се свр. фиг. *извуїи се из їосїеље, усїаїи*. – Ишчўпим ли се из црїјете óдма поóдим на појáту (Држ. Вој).

ишчўчка свр. *ишчачкаїи; извуїи уз много наїора*. – Тó сам јéдва нашбл, їземи сам га, штó се кáже, ишчўкáл (Брл).

ишбл, ишлá, ишлó р. пр. од їде несвр. *иїи*. – Он је ишбл по свéт, по знáје од нáс (СГл).

Ј

јá (ме) реч. за истицање: *(види ме!) ја сам (за све сїособан)*: – Јá ме, у свáко ме бїва (Пк).

јá што си тї изр. *види їи њега*. – Јá што си тї, óчеш да бóде свé за тéбе а за мéн нїшта?! (Вој).

јáа несвр. *јахáiи*. – Јáал сам кóњи од детїњство (Б – ГК, Бла).

јаáвица ж бот. *врсїа їечурке*. – Че ти покажем печурку јаáвицу (Рс).

јáбалка ж бот. *јабука*. – Мї кáжемо јáбука, а Присјán, Кáмик и Раснїца кáжу јáбалка (СГл).

јáбалчка ж дем. и хип. од јáбалка *јабука*. – Имáли смо једну – јáбалку, рáцаше мáлечће јáбалчће блáђе ко мéд, и све ти озелéни ўста ко копрїва (Зав – ддл). Невéста на ускўтњаче даде јáбалчку и чорáпе да су њу свé мўшка децá, или прво дете да је мўшко (ВЛк).

јáблкар м *јабукар*. – Пушти ме у јáблкарат да си набéрем јáбалће које óчу и кóлко óчу (ВЛк).

јáгми се несвр. *їрудии се шїо више сїеїи (радом, али и їреваром, країом, оїимањем)*. – Рáботи, отїма, подвáљује, крадне све што му пáдне, јáгми се да се огáзди (Вој).

јáгне с *јагње, младунче овце све до одабирања за їриїлод*. – Јáгне је догóд се не одвóји за домазлѣк (ТД). Јáгне је дó – јесен, а шлéже до гóдину (Дој, Брл).

јагнѐћи, ћа, ћо *који поџиче од јагњейџа, јагњећи*. – Јагнѐћо месо најобичам (Сук, Чин).

јагњѐћина ж *јагњейџина*. – Једем и јарѐтину када има, ама повише волим јагњѐћину (Дој. Јел).

јагњѐлиште с *место где се овце јагње и где се држе јагањци*. – Там има јагњѐлиште, там се играмо жмурку (ТД).

јагрѐк м *искусџи у оквиру џојаџе; џирла на њиви или ливади*. – Јагрѐк или трљај је и испус у појату, а и на њиву када се лежи с овце (ВЛк).

јад да јадује изр. (*дуго и јако*) *јадиковаџи*. – За онова што имаш, само има јад да јадујеш и срце да те боли, стално си мислиш на њега (Ста).

јадеж м *ојклада*. – Јадеж окамо игруту када се опклацујемо, а кад се кршимо (јадацат) и опкладимо, ја кажем јадац и он каже јадац (ТД).

јади се несвр. рет. *љуџиџи се (лако и чесџо)*. – Кад видиш да се јади, не дирај га (Јал. Бер).

јадничко м дем. и хип. *јадник*. – Весел јадничко: осудише га као за кокошку, а черку ми згазил с кола (К – Вр, Ш).

јадџк м дем. од јад (*мања*) *љуџиња; јад*. – Прошл јадџк, прошло време, сг се не карамо, живујемо си с јетрву (Бз).

јазов маз изр. *масџ од јазавца*. – Јазов маз је лек од реуму (ТД).

јаа несвр. рет. *јахаџи*. – Јајала сам коња, ако сам женско (Д – Вч, Пир).

јајчанце с дем. од јајце *јаје*. – Да узнеш сиренџе, јајчанца и да си понесеш (ВЛк).

јак, а, о *снажан; моћан; бујан*. – Овце пуштамо у отпас само у јако жито; житото (после) да не полегне (Зс).

јаловар м *изданак из калемљене џодлоге*. – Јаловар је това што не раца, а излази из дивљото на џижуту (Бла).

јан м *грџа у кровној консирукцији*. – Попове су на јан, балван је доле, а ћуприја је горе у кроват (ВЛк).

јанагач м (*краћи*) *џодуџирач у кровној консирукцији*. – Јанагач је пајанта у кров (Пир).

јане свр. *ујаџиџи*. – Че јанем коња и че га престигнем (Бер).

Јанко и Станко. Нечу да ме преговарају Јанко и Станко изр. *нећу да ми било ко џребацује и да ме оговара*. – Нечу да ме преговарају Јанко и Станко, очу да си имам дома и да си једем моје (Вој. Пир).

јаре мушкар изр. *млади јарац од једне године све до укључивања у џриџлод*. – Мушко код овце кад зазими, оно је шлџг, а код козе је јаре мушкар, и после јарц (Зс).

јаретинка с мн. дем. деч. *јарићи*. – Имамо си и јагненца и јаретинка (Сук, Чин).

јарећо месо изр. *јареће месо*. – Ја повише обичам јарећо месо, него јагнeћо (Вој).

јари се несвр. *козији се, омлађиваји се коза*. – Пóчесто кáжемо кóзи се, а јари се кáжемо дóста рeткo, слáбо (ТД).

јаришка с мн. дем од јаре *јаре*. – Козíца ми околила трí јаришка (Дој. Јел).

јаролика ж *јанарика Prunus rasifera*. – Од сливе íмамо јаролиће, тргóњи и мацáрће (Зс). У јаролику се укачíмо да глeдамо каквó рабóте у сóбуту (ВЛк).

јарци м мн. *ишиј кровне констíрукције»на две воде*. – Íма крóв на јарци и крóв на капрулe; на капрулe је кад је за мању згрáду, а на јарци за већу (Пк).

јарчаста козá изр. в. јарчеста козá. – Јарчоша је јарчаста козá, личи на јарца по снагу и по големí рóгове (Зс).

јарчe с 1. *одрасло мушко јаре до једне године*. – Двизáрче је млáдо од козú, а јарчe је мýшко (К – ЦВ, Пир). 2. *млади јарац íре укључивања у иришлод*. – Јóш је јарчe, не дáвамо му да зарíпује козeте (Гос).

јарчеста козá изр. *велика коза са великим роговима*. – Којá је козá големá како јарц и íма големí рóгове, кáжемо јарчеста козá (Пн).

јарчлe с в. јарчe 1. – Јарчлe је одрáсло мýшко јаре до једну – гóдину (ТД).

јарчоша ж *круйна коза са роговима као код јарца*; уп. јарчаста козá. – Јарчоша је јарчаста козá и као јарц по снагу и по големí рóгове (Зс).

јасењак м *јасенова шума*. – Идó у јасењакат да нáјдем прáву óптњку јасенóвину, трeбе ми за једну – рáботу (Бер).

јасно нeбо изр. *ведро и свeило небо*. – Отúд íде страшан óблак, а одóвде јасно нeбо (Рс).

јачак, чка, чко *који је одрасíао, ојачао*. – Тáја јáганци јáчка, да и бьбнемо у јeдíнчетата, ама она па óпситна (ДД).

јачьм м бот. *јечам*. – Јачьм смо сејáли, пóрано да стíгне за погáчу (Пк).

јeбанá м/ж *иуђинац*. – Жáл ме штó сам зeмљу купувáл за јeбанú (Јал).

јeбрик м 1. *кондир за иозивање свадбара*. – Свadbáри позíвамо с јeбрик рећíју (Соп). Јeбрик напред, кумавe по нeга íду (ТД). Јeбрик или кондír, íсто је (Дој). 2. **свири у јeбрик** изр. *оијаши се*. – Свирíл је млóго у јeбрик, од тúја бóлку је умрeл (ДД).

јeдампут. Он је јeдампут изр. *он је исíред свих (гори, боли)*. – Он је јeдампут стóка (Пир. Гра).

јeдар, – дра, – дро 1. *круиан, велики*. – Дáј ми јeдре, да ти дадeм сítне пáре (Рос). 2. *груб*. – Јeдро сенóто, крупно, забавíмо му косíдбу (Дој).

јeдва сабeре дýшу нá – дýшу изр. *јeдва дисаши (због ирeмора, глади, сiраха, сiаросiи)*. – Варкáла сам се, бeше жeга, па сам јeдва сабрáла дýшу нá – дýшу (Нш).

једења́к грѣбенац изр. *врсӣа великог грѣбенца за вуну и кучине*. – Једења́к грѣбенац прво, а после се сас два грѣбенца вла́чи (ВЛк).

јѣдење́ с дем. од *јѣдење јело*. – Какво́ има за јѣдење́, огладне́л сам, ба́бо (Зав).

једини́чава цр̀га изр. *врсӣа вунене ѿоњаве која се одликује сиӣним шара-ма ѿо дужини или ширини*. – Једини́чаве цр̀ђе по трѝ, по пѣт, а мо́же и у че́три стру́ђе; осно́ва је рѣтка за једини́чаве цр̀ђе (ВЛк). Цр̀га се зове једини́чава а́ко је само од в́лну (ВЛк).

једна́ кр̀в изр. *рођаци ѿо крви*. – Једна́ смо кр̀в с њу (ВСв).

једне́ свѝрће свѝре изр. *шаљ. бӣӣи једногласан*. – Једне́ свѝрће свѝре: у једне́ свѝрће су дували да до́јде та́ја вла́с, после че́ дүва́ју у две́, че́ бу́де ма́лко једна́ свѝрка, да љу о́те́рају (Пир).

једно-вр̀з друго изр. *једно за другим; једно ѿреко другог (ударци, залогаји, речи)*. – Ора́ти једно – вр̀з – друго, не мо́гу љу разбе́рем (Вој). Натүра све једно-вр̀з друго у једну́ кро́шњу голему́ (Чин).

једно-два́ пути изр. *у два маха*. – Сврча́л је једно-два́ пути, не́је по́више (Вој).

једно-два-трѝ пу́ти изр. *два-ѿири ѿуӣа; неколико ѿуӣа*. – Потсеча́ га једно-два-трѝ пу́ти, па ди́го ру́ђе; не́чу да о́ка по ме́не (Чин, Вој).

једно-дру́го изр. **1.** *много неочекиваног, неѿрија̄иног*. – Ти́ша, студени́ца, једно-дру́го; мо́кри смо били́ до ко́жу, осѣбому (Зав). **2.** *много ѿога (свега и свачега, и овог и оног)*. – Накупува́ше си једно-дру́го, има́ју си па́ре (Пир). На-донѣсоше једно – дру́го за јѣдење и пи́јење, и ўбаво изгостува́мо (Држ). Не́ма но́ве дре́је за њу, па прено́сује једно-дру́го од по́старете се́стре (Вој). **3.** изр. **отка́зује једно-дру́го ѿочиња̄ӣи сѝарење организма**. – Кад по́чне да отка́зује једно-дру́го, да си чо́век мре́; да је жи́в док је здра́в (Црв).

једно-ка́м-друго изр. *један ка другом, (један насѿрам другог) са високим међусобним разумевањем*. – При́витни, једно-ка́м-друго, а са́д љүди бе́гају јед́н од дру́гога (К – ББ, Ш).

једно́ ли је изр. *није само један ѿосао; није само једна брига*. – Оно́, једно́ ли је, има́м ра́боту и на́ – уши (Пир).

једно-ѿре́з-друго изр. **1.** *ѿрӣа̄ӣи једно ѿреко другог*. – Не је́ц једно-пре́з-друго, мо́ж се зада́виш (Пк. Рас). **2.** *говорӣӣи брзо и неѿовезано*. – Она́ све при́ча једно-пре́з-друго, па љу не мо́гу разбе́рем (Рас).

једно-ўз-друго изр. *сложно, јединсѝвено*. – Једно-ўз-друго да сте, бра́јћа сте (Чин).

једно́га-дру́ђега изр. *час једног, час (неког) другог*. – Лүга́ла једно́га – дру́ђега и са́ у избега́ву (Зав. ТД. Гос).

једногрѝз м бот. *врста печурке*. – Ѐма печурка једногрѝз, а негде у кажу целогрѝз, једѝ се (ВЛк).

једноѝжњина ж *ѝосебне ѝородице које живе у ѝстој кући (ѝосле деобе)*. – С ѝи смо сá једноѝжњина; поделимо се, али смо још у ѝстуту кућу (При).

једнодѝлбина ж *велика ѝарцела коју су браћа ѝоделила*. – Ливáдата ни је са једнодѝлбина, свáк сам кóси кадá се опрáви (ВЛк).

једнобница ж рет. *ѝрви дан ускршњег ѝосѝа кадá се једе само један оброк и ѝо увече*. – На једнобницу не једѝмо све до вечѝру (Брл).

једнопáјес, -та, -то *онај коме су срасле кóсти на грудима (о говечеѝу)*. – Ѐма једнопáјесто говѝдо и двопáјесто говѝдо према грудну кóс да – лѝ се двојѝи или се не двојѝи (Вој. Брл). Једнопáјеста крáва је лóша, крв промóчује, а двопáјесто је пóжељно, код ѝѝга се вѝде обе кóсти између прѝдње нóге (Зс). Једнопáјес вóл, кад су срáсле кóсти; и по тó, и по рѝпови, (тека) кáжемо (ТД).

једнорáмци ѝѝсове изр. *два ѝса из ѝѝог легла једне кучке*. – Имáл сам једнорáмци пѝсове, úбаво су ми чувáли стáдо од кúрјаци (ТД).

једнострáњаво прил. *изобличено*. – Сливе, излѝзло једнострáњаво, нѝкак-во неје (Гра).

једнострáњеста овца (козá) изр. *овца или коза чија једна сиса не лучи млеко*. – Кадá је úпала вѝме, кáжемо подудáрена овцá. Áко се не удáри с барúт вѝме се сасúши и отпáдне, дѝмат да удáри, или остáне једнострáњеста (ТД).

једнóто... једнóто изр. *једно овако, а друго суѝроѝно*. – Једнóто те уплáши, једнóто те ослобóди (ТД).

једну – ѝо – једну изр. *једну за другом*. – Једну – пó – једну, само омьциња чáшу по чáшу (Вој).

једнуш – двáш изр. *једном или дваѝуѝи, неколико ѝуѝа*. – Једнуш – двáш че украднеш, па че те увáте (ВРж).

једн једногá изр. *један некога*. – Једнá једну́ питáла за ѝѝга и она́ у реклá (Пк).

једњнити бр. *један од*. – Једњнити сѝн ме доведе у бóлницу (Д – ЈД, ПРж).

јежѝра се несвр. *обавља се јежѝрање, једна од фаза рада у ѝоку равнања ѝерена*. – Земљá се планира, па се јежѝра (Соп).

језѝја забѝн изр. *врста дуге женске хаљине ѝосѝављене ѝамуком, са круѝним шарама на ѝлавичасѝој основи*. – Мáјђа ми је носѝла језѝју забѝн (Сре, Кр).

језѝк пушти изр. *говориѝи неосновано и неумесно; свађаѝи се*. – Језѝк пуштила снаáта, скóро че ѝу искáрају (Сук). Кóј кво рабóти нек рабóти, тѝ да несѝ језѝк пушти́л (Пир).

јексерина ж аугм. пеј. *ексер*. – Нагази јексерину некакву, па сам ровала па се трéсло (Пок).

јексикó прил на губиѿку. – Ако óч помóгни; áко не, јá че сам јексикó у туја ráботу (ЦД)

јексичи свр. *даѿи мање него шио се очекује (ѿринос, млеко, учинак)*. – Јексичи́ле козéте млекóто. Кудé си ѿи пáсал?! (Рс).

јéл-јéл-јéл узв. при вабљењу брава: *дођи!* – Јéл Бýлће, јéл-јéл-јéл, јéла дéду! (Сре).

јелечé с 1. *ѿемѿер без рукава, ѿловер*. – Џемпер без рукавé у Пýклешицу кáжемо цилéтка, а Лукáнци га кáжу јелечé (Пк). 2. *краѿиак ѿрслук од сукна који иде до кукова*. – Јелечé íде уз бревенéци до кáкове, а íма лéви и дéсни цéп, и високó íма једýн – цéп (Брл).

јелéчка ж 1. *мали јелек, дечји јелек*. – Направи́ла сам ти, сíне, úбаву јелéчку (ВЛк). 2. *горђи дечји хаљеѿиак*. – Тóва је детíнска јелéчка, заигра́ло се детé па у заборавíло (ВЛк).

јелéнак м бот. *врсиа ѿечурке*. – Мí туј печу́рку зовéмо јелéнак, а Гостушање и Лукáнци у зову́ мерушљывка (Тм).

јелéнје с *врѿешка за намоѿавање ѿређе на калемове*. – У Висóк га кáжемо јелéнје или јелéн, а у Пíрот сам чу́ла јелéмје (Брл).

јелија ж *ѿросѿрансиѿво; брисани ѿросѿор*. – Да излэ́немо на јелију, да ни мáлко ветѿрат дýне (Нш).

јербíја ж *дрвени клин у играчки ѿушкало, у којој игра улогу клиѿа*. – Јербíјата ако је лáбава не мóж да изгýра кýглицуту; садé íма да пýшне (Пк).

јеребáс, -та, -то *шарен, граорасѿ (ѿерје, очи)*. – Íма шарени, ливрести, јеребáсти очíчи, лíчи на бабу – Рáјну (Зав).

јеръм лéгне на њéга изр. *оженѿи се; ѿреузетѿи ѿродичне обавезе*. – Нéк се жéни, јеръмат да лéгне на њéга (Вој).

јесáп м рет. *ѿланирање ѿосла*. – Јесáп, ћесáп, торбá и штап, тоvá је трго-вíна (Пир).

јесéнка ж бот. *хризанѿема Aster amellus*. – Јесéнче је мáло и сítно, а јесéнка је крупна (Ш).

јесéња брусни́ца ж бот. *брусница Vaccinium vitis idaea*. – Јесéњата брусни́ца је црвенá, а лéтњата је црнá (Зс).

јешни́ца ж *женска особа која добро једе*. – Јá сам јешни́ца големá, па се дешавáло и да преједéм (ВРж).

јешчи́ка ж *куварица на великим ѿрославама, ашчика*. – Вíда Вáсина је билá чéсто јешчи́ка на свáдбе (ТД).

јíлмаз м *алаѿика којом сѿиаклар реже сѿиакло*. – С јíлмаз се реже стáкло, óн је нáјтвр́д на свéт (Вој).

јоште. Та јоште – **што** изр. *иш̄а ӣо још (зајраво) хоћеш?! – Да́домо ти све што си сака́л. Та јоште – што́?! (Вој).*

југ м мет. *веш̄ар који дува са југа. – Југат дува од Пирот и он је сүв и топал (Гос).*

југов снэг изр. *снег који брзо койни. – Ка́д је југов снэг, глибаво, од сто́ку ко́жине об́ујемо (ТД).*

јунче́ с мн. *јунче́та/јунче́тија муж̄јак говече́ша до једне године. – Јунче́ или биче́ је испод једну – го́дину, јунџ́ је кад навр̄ши го́дину, исто и јуница́, а биќ је од го́дину и полови́на до две́ године, кад по́чне да мо́же да го́ни (ТД).*

јунџ́ м *јунац. – Јунџ́ је кад навр̄ши го́дину, исто и јуница́ (Мр).*

јури – **пуди** изр. *јрогањаш̄и. – Јури – пуди, јури – пуди, уплаши́ше ме и искара́ше ме, и ја́ више не свр́чам при њи (Зав).*

јурне свр. *јокренуш̄и јак нагон. – То́лко па да у је јурнуло да тра́жи му́жје по гра́д (Зав).*

јуручка ба́ница изр. *кисело ӣес̄ио са сиром и маш̄у, ӣракас̄ио сави́јено у ш̄ејсији као ӣиш̄а. – То́ј што ти о́каш ту́рска ба́ница, Стрелча́ни о́кају јуручка ба́ница (Б – Вв, Пир).*

јутрина ж *јуш̄арњи излазак на гроб јуче сахрањеног јокојника. – Умр́е, на Светога – Нико́лу вој билá јутрина (П – Мш, Пир).*

К

кавард́исана магла́ изр. *шаљ. жарг. ниш̄иш̄а. – Пи́та баба – Ка́ту: – Кво́ има за једе́ње? А она́ ми о́дговори: – Пр́жен ветар и кавард́исана магла́! Те́ла да се наша́ли (Кс, Пир).*

каварма́ ж *месни јроизвод од изнуш̄рице и чварака, уз додаш̄ак ӣаирике и црног лука, кавурма. – Ви́тко Ми́личин зна́је како́ се пра́ви каварма́ (Кр. ВС).*

кавта́жа ж нов. *кай̄шажа. – Куд кавта́жете има́ извор, тој врелá слáзе; из једно́ врелó вода́ излáзи (ТД).*

кавуќ м *кай̄уљача. – Капуљáчу о́камо кавуќ (ТД). За з́иму кавуќ се исплетé од в́ину, а имало́ је и капуљáче, ќупи се (ТД). Кавуќ за војника́, само р́упе за уста́ и за о́чи (ТД).*

кадивé с в. *кади́јица. – Кадивé има́ црв́ен и ж́лт цвёт, и пра́ви глав́ице (ВЛк). Кадивé или лéпи чо́век, исто́ је (Нш).*

кади́вица ж бот. в. *кади́јица. – Кади́јица, сл́ично на голéмо цвё́ће, само ша́рено (ТД).*

кади́јица ж бот. *врш̄а баши́енског цвё́ћа; уп. кадивé, кади́вица, кади́јичка. – Млóго во́лимо и са́димо кади́јицуту (При, Пет).*

кади́јичка ж дем. в. *кади́јица. – Кади́јичка ја́ко и у́баво мер́ише (Гос).*

кае́ свр. узр. *каже. – Ли ти ка́ем да је отиш̄л на појáту (Дој).*

ка́же свр. *исїричаїи*. – Очу да ти ка́жем при́кашкуту (Ор).

ка́же се свр. *їредїавиїи се*. – Ја́ се ка́жем којї сам и откуда́ сам (Брл).
Леле, па што се не ка́жеш којá си (Пир).

казува́ње с гл. им. од казује казивање. – Па́мтимо по казува́ње тога ста́рца из моју́ роду, он до́јде преде́да на моје́га де́ду (Вој).

казу́је несвр. **1.** *казиваїи; їричаїи*. – Не́к ти она́ казу́је, с очи́ је гледа́ла какво́ је било́ (Сук). **2.** изр. **немо́ј ми га казу́јеш знам га какав је, врло је лош**. – Мло́го ђу уба́во зна́м, немо́ј ми ђу ич казу́јеш (Држ). Са́мо немо́ј да ми казу́јеш ту́ја аљкавицу, ту́ја мушкара́чу (Пир).

каї́шен, -а, -о *који је од каиша*. – Има́ло је каї́шен огла́вник, а има́ло је и пр́тен (ТД).

кајди́ше свр. *їохабаїи се, искрзаїи се, доїпрајаїи*. – Кајдиса́ла вре́чата, тра́жи но́ву (Зс).

ка́јца ж *каїа за младу невесїу; каїа за младу жену*. – Ка́јца је ка́па за мла́ду невесту, црвена́ како вџс, три – тра́ће насáд, сре́гњата најдлга, до по́јес иде, а дру́жете ма́лко по́кратће. Преко све́ на тра́жете целка́, сре́брне па́ре. Сре́брне па́ре на чело́то, на ру́бат (Вој).

ка́ка ж арх. рет. *сїарија сесїра*. – Рекла́: – Не́чу ка́ку да преже́ним, че че́кам! А ка́ка се звáла постара сестра́ у на́ше село́ у ста́ро вре́ме (Рос).

какво́ зам. **1.** *заїио*. – Какво́ се петли́чиш то́лко, са́ че ти уда́рим једну́ (Цр). Какво́ се сїлиш како пет́л на буњїште (Цр). **2.** изр. **какво је ишїа је**. – Какво́ је, деда – Ми́ко, има ли но́во? (ЦД).

како́ везн. **1.** *їошїо*. – Љуби́нка, она́ тре́бе све да зна́је како́ ништа не рабóти (Пн). Какó биле́ узбу́јале дево́јће па си мазáле лице́ сас млџч, па им се све́ лице́ ољушти́ло (Цр). **2.** *донекле*. – Како́ припа́зувал сам се од не́га, али у на́шу ку́ћу не́је кра́л (ВРж). **3.** изр. **како́ – је, тека́ – је иїако је иїо**. – Какó – е, тека́ – е, што́м се во́ле, не́ка се узїмају (ТД). Какó – је, тека́ – је, не́ма како́ да ку́камо (ДД).

каланку́сур м *оно ишїо је мало, сїоредно, безвредно*. – За коси́дбу ми је оста́ло каланку́сур, ма́лко, сма́ли се, гото́во веч (Гос).

калау́зин м *їодваљивач; лажов*. – Сь́н је калау́зин, он те лџже (Гос).

кале́вре ж мн. *циїеле*. – Поне́кој од на́ши ста́ри носїл је ципџеле за на сва́дбу и за у гра́д, кале́вре су ђи ока́ли (ВС, Кр).

кале́мено дрво́ изр. *воћка*. – Башта́ ми је пр́ви изнасади́л највише кале́мено дрвја́ у село́ (Вој. Сук. Пет).

кале́мица ж *издужена и илїи́ка дрвена кушїца са иоклоїцем за чување оловака и гумице, иерница*. – Када́ сам билá ђак, има́ла сам купену кале́мицу, уба́ву (Сук. Држ. При).

калѐмница ж в. калѐмица. – Она́ имаше најубаву калѐмницу, преградену, па у једн дел чу́ва пла́вез и гу́мицу, а у дру́ђити перо́ (Пк. Рас).

кали́ја ж *врста голуба*. – Има и го́луб кали́ја, њѐга не́мам (Пир).

калимáнка ж буг. рет. *ласица Mustela pitorius*. – Бугарѐти невесту́љућу о́ку калимáнка, па љу и понѐкој од нас текá о́ка на шегу́ (Рс).

кали́на ж бот. *врста шиба од кога се љраве чибуци*. – Кали́на растѐ у Калѐ и има црвѐни плóдове, једу́ љу ко́зе; од њу су правѐна брда за разбóј (Вој).

калкáн м *шѐраса која ши́рчи, балкон*. – Калкáн или ћóшка је кадá је те-раса па висí, а не кадá је у сáму зграду, а отвóрена (Км).

ка́лно прил. *блаи́њаво*. – Кáлно у њíвете, не мóж се ко́па (Пок).

кало́вер м бот. *врста зачина, калофер*. – Од за́чини смо користíли кало́вер, меруди́ју, морáч, цо́цан, магданóс (ВЛк).

калу́ша ж **1.** *овца (или коза) која има на белој основи црне шаре на ушима и око очију*. – Калу́шка нек нóси свонџат; и убава је и ја́ка је (Нш. ДД. ВЛк). **2.** *овца која има љлавичастѐ длаке на лицу*. – Овца́ калу́ша има плаво́ лице (Зс).

кóзји млѐч м бот. *рудински млеч Euforbia sp.* – Кóзји млѐч, óн је óтрован (Зс).

калушѐс, -та, -то *који има на белој основи црне шаре на ушима и око очију (овца, коза)*. – Ка́жемо калушѐсто које́ има у́ши по́ла белí по́ла црнí, или óкре óчи црнкó (ДД). Калу́шка има у́ши калушѐсти, по́ла су белí, по́ла су црнí (ДД).

калцу́н м *сукнени зашџи́ишник за ногу од сџо́йала до колена, који се за-којчавá са задње сџиране*. – Калцу́њѐ од пртенице до колѐно, па се зако́пчује осáд (Брл).

калци́ја м *грађевински радник који љри́љрема блаи́о за мазање и ради најљросџије љослове*. – На́љпрос дунђѐрин који́ је, óн правí кáл за мазање, па га óкамо калци́ја, смејѐмо му се (Пн).

камењáр м *фиг. сџара раса говѐди, буша*. – Стару́ту расу говѐда о́кали смо камењáри, она́ су подноси́ла и жѐд и глáд (Км).

камењáрка ж **1.** *врста змије*. – У Белáву има змија́ камењáрка, óтровна, пáзимо се од њи (Ста). **2.** *вулг. жарг. курва*. – Имаше не́колко камењáрѐ на Калѐ; му́жје су знáли кудѐ онѐ íду (Пир).

камењáрник м рет. *камењар; слаб љаишњак у камењару*. – У камењáрникат откарáло овцѐте, нíшта не разбíра (МЛк).

камењáча ж *врста змије која живи на камењарима*. – Йма змије́ камењáче и змије́ гуштерáче (Јал).

камењáв, -а, -о *камениш*. – Кудѐ је камењáво мѐсто има више жѐљѐ, него на дру́га мѐста (Б – Лес, Гњ).

ка́мчџк м *камичак*. – Улѐзал ми кáмчџк у опњак (Ста).

канара ж *проценаї сира према количини млека*. – Ђвце у Гламу кад пасу, најголемá канара (Ру).

канате ж мн. бот. *їод и бочне сїране од дасака на рабаџијским колима*. – С коњско ђубре смо ђубрили њиву у Манастирџи дол и тџ набрамо двајес и две канате морузу (ГД).

каначе ж мн. бот. *врџа цвеїне биљке*. – Каначе расту и цвту поред пту (Пир).

кандїл м бот. в. кандїлчичи. – Кандїл и стамболче сам садїла (ЦД).

кандїлчичи м мн. *врџа цвећа чији цвеїови висе у облику кадионица, кандїлица*. – Кандїлчичи їма једнї белї, једнї плавї, једнї црвенї, трїої їма, трїої цвту пролети (Гос).

кансъл м *својглава особа која се свему без разлога одуїуре; човекомрзац*. – Прпрмчесто, кансъл, ујустунїло се, пак се убаксузїло (Брл).

кансър м мит. *зло, зло миїолошко биће*. – Кансърат га карало, обеси се (МЛк).

кани се несвр. **1.** *нудиїи једно друго*. – Изнесемо влашу реїїју и две – чашће поголемшће, и туїримо мезе, и почнемо да се канимо (Сре. Ку). **2.** (*кришом*) *їијуцкаїи*. – Почел да цврцка, почесто се кани (Цр).

кан(т) м бок; *ужа и дуга сїрана (цигле)*. – Редете цїглете на кант да се побрже суше (Км).

кантарица ж рет. подр. *она која је украла канїар*. – Једна украла кантар, па смо у окали кантарица, а другата бучку, па смо у окали бучкарица (ВЛк).

канте с мн. кантетїја, дем. од канта *мала їосуда за преручивање воде и умивање*. – Донеси две кантетїја, че ми требу окол казанат (Сук).

кантиче с дем. *омања канїа; мала їлехана їосуда за захваїање воде*. – С това кантиче че ми, сїне, посїпујеш цвећето (Сук. ВС. Вој).

канурчица ж зан. *мала канура*. – Табле малечко ко шачће, плїтко тепсиче за канурчице убаве (Пир).

канце ж мн. *надземни делови корена кукуруза*. – Моруза, када је буїна, їма канце над земљу (Сук).

канцолоше несвр. *обављаїи велику нужду*. – Те га тамо, канцолоше позад грмат (СГл. Пн).

кањес, -та, -то **1.** *који има две боје длаке које се мешају по дужини или се укрїїају (о кози)*. – Кањеста коза бучава по главу, а по тело їма две боје које се мешају по дужину или се укрїштају (ГД). **2.** *їамноцрвене или сиве длаке (о кози)*. – Кањеста коза је између црно и црвенó, пепељава (Ру).

кањоша ж **1.** *їеїељасїа коза; коза чији је задњи део црн а предњи їеїељасї*. – Кањоша или ба̀са, їста боја: или је пепеља̀ста или њу је задњи

дел црн, а прегњи пепељас (ВРж). **2.** бела коза са много мањих шара њо њелу. – Кањоша или кања, дојде малко шаркава, напрскана (Зс).

каја ж **1.** део појаје у виду насирешнице. – Појага има три дела: капа или поткапина, платно и кошара са – све стране, све дрвено и празно (Дој, Јел). **2.** њена на врху њечности (њосле врења). – Ка се това њипне оно напрај капу како сапун да излази (Зав).

капаклије опњци м мн. борама и начином израде украшени ојанци од коже. – Мушћи су носили пражени капаклије опњци (МСв).

каје несвр. фиг. њришцаји (новац, храна). – Нека помалко има да капе за леб, а за друго че си поминемо (Пир).

капе се несвр. њријеи чекајући; њајиши. – Видим ко се капеш за мене (Цер).

капес, -та, -то који има шару на глави у виду каје. – Њмам црно капесто јагне, убаво ко нацртано (Брл).

капиче с дем. од капија мала каија, каицик. – Улезни на капичето, там че те чекам (Пет).

капичка ж дем. (мала и леја) каја. – То је капичка, свет љу нема (Пир).

капнуло. Саде што је капнуло изр. као да се сада родило и одмах расцвешало (о младој и лејој девојци). – Заглецују девојчето, млого убаво, саде што је капнуло (Ор. Сук).

капосује несвр. пеј. не њомерати се с месиа; ленчариши. – Муж пијан седи у собу, капосује текá по цел дњн (Брл). Ништа нече да помери: куде које остави, оно текá капосује (Пет).

капруљ м дрво у кровној конструици које се сучељава са сујроиним. – Њма кров на јарци и има кров на капруље; на капруље се прави мања зграда а на јарци поголемá (Пк). Кад правимо кошáру, па се збоду капруљи као соје са две расове засечене (Дој).

капсáра ж врста сшаринске њушке. – Имáл је пушку капсáру, кремењачу; опáli па убíје тиче зловремца (Брл).

каптише се свр. њородиши се (без невоље). – Чекамо само да се каптише, да се породи без невољу (Рас).

капутинка ж дем. од кајуи (дечји) кајуи. – Стури капутинкуту да се не знóјиш (Сук).

капче с дем. од капа мала каја. – Турил шарено капче на главу (Об. Сре).

кара – кара – кара изр. прип. и њако њроише дуго време, ња се одједном њромени (све). – Кара – кара – кара, протича млого време, па се одједнуш све обрне, па си земља потребе (МЈ).

кара ме óт – срце изр. њера ме нешио да њако чиним. – Бил сам бесан у своје време, зло сам чинил на народ, штету; текá ме карáло óт – срце (Ру).

ка́ра недељу изр. *редуша је ње недеље*. – Јетрве су кара́ле недељу, смењува́ле су се на недељу д́на у ку́ћу (Чин).

ка́ра си свин́ћу изр. *ругајџи се некоме, њонижавајџи некога*. – Снаа́та си кара́ свин́ћу с мене, а ја ћу́тим, трпим, кара́ње да не пра́вим (Вој. Чин).

каравил м бот. в. каранвил. – Има́ли смо диви каравил у гради́нче (Зс). У гради́нче имамо басми́цу, каравил, начни́к, ми́луванку и лати́нку (ВЛк).

каравилка ж бот. в. каранвил. – Каравилка или каравил, исто је (Гос).

каравилъ м бот. в. каранвил. – Има́ то́п – каравилъ и има́ ту́рсџи каравилъ (Чин).

карака́то дрво изр. *дрво које љрави ши́року крошњу са мно́го грана*. – А́бре, ал је ово дрво карака́то (Ш).

карака́чка ж *рачвасџо дрво са два крака љодешено за љодуџирање*. – Карака́чка ка́жемо ра́кљасто дрво с два – крака за потпира́ње пло́т или дру́го (Цр).

кара́љћа ж рет. *галама; свађа*. – Ђде некаква кара́љћа на Би́стар (Кс).

карама́нац ж *крушка караманка*. – Дојдо́мо под карама́нац, се́домо и поче́мо да се догова́рамо како́ да се поде́лимо (Км).

каранвил м бот. *каранфил*. – Има́ли смо каранвил у гради́нче (Мр).

караци́ца ж *врсџа шљиве*. – Насади́ три ро́дна дрвја шљиве караци́це на поја́ту (Гос).

кардаше́ с в. кардашле. – Че ми даде́ш од кардаше́то да си наса́дим (Мл).

кардашле́ с *врсџа цвећа*. – Погле́де како́ се у́баво расцвѣте́ло кардашле́то (Пет. Вој).

ка́рлица ж **1.** анат. *слабински део кичмено́г сџуба*. – На коња́ од ре́п према гла́ву су са́пи, па крс, па ка́рлица (Дој, Јел). **2.** *љримиџивни самар за коња*. – Ко́ј не́ма седло́, скове́ оди дрво ка́рлицу и одоздо́л ту́рено од покрóвац или цр́гу да не гу́ли коња́ (Мр).

каро́шка ра́бота изр. рет. нов. *руска љосла*. – Са́ му́жје само пи́ју и тро́ше вла́ше, прешли́ на каро́шку ра́боту, оно́ Ру́сити ка́жу карашо́ (Пн).

картерио́н м бот. *канџарион*. – Лекови́те тра́ве су поду́бица, сме́ицаљћа, картерио́н, души́чина (К – Вр, Ш).

ка́ртица ж мн. бот. *врсџа цвећа у џиџу лале*. – Ка́ртица цве́ће жлто́, има жи́по́н у цвѣтат (СГл. Вој). Ка́ртице цвѣту́ кад и ла́ле, али има́ју плн цвѣт (Вој. Об).

кару́че несвр. *јакó кашљаџи*; уп. крау́че. – Он је то́лко наса́бал да кару́че како мага́ре (Рас. Вој). Кад по́чне да кару́че ста́рцат, оно́ се ку́ћата тресе́ (Пк).

касџн прид. индекл. рет. *јакó љлаховиџи, љргав; жесџок; љрек*. – Он је ко ку́че, касџн, кад се најадо́ви бе́гамо од њега да ни не поте́па (Пет).

ка́т м арх. џилимарски термин *ниџи, конац*. – Увр́ткано одве, о́три, одједно; од три́ ка́та, од два́ ка́та, од је́дн ка́т (Пир).

каѿмѿр прид. индекл. фиг. ћилимарски термин *који је веома леј и сав је од многобројних лејих деѿаља*. – Ћилимат је катмѿр, нѿма му раван (Пир).

катмѿр шебѿј м бот. *врсиа шебоја*. – Катмѿр шебѿј има вишеслојан цвѿт и не вача сѿме, само зјајач вача (Пир).

каѿран м пеј. *ѿрљава особа (која не мари за околину)*. – Мајћа му је била катран женá: наплује се на астал, суде; на чарапе иде у клозѿт и врне се у кревет с њи (Зав).

катранѿика ж фиг. *врло ѿрљава женска особа*. – Катранѿика је, катран женá, орѿј из руку да њу не узнеш (Зав).

каѿрањѿше свр. *замазати каѿраном*. – Дрвена кола, катрањѿшу блѿјовете, да се лѿко тѿчковете обрчају (Сук).

кáтри – кáтри – кáтри изр. *са муком иде, храмље*. – Ёне љу, кáтри – кáтри – кáтри, пак пошла при казанат (Вој).

кладáк м *оборена дебла у шуми*. – Ветроизвала, кладáк у шуму на све стране и у корењакат расту малине (ТД).

катунáрник м фиг. *неуредна кућа*. – Муж сам, бе – жену, нѿма с кво да покáни човѿка; улази – излази ко овчáр, а кућата ко катунáрник (Зав).

катѿл м *мушки ѿolni орган*. – Ставе се две – будале па вáре катѿлат; кáжемо катѿл али не знам каквѿ је (Ру).

каѿѿр рáса изр. *изрођена раса; лош брав*. – Оно нѿје крáва, него катѿр и по изглед и по нáрав (ВЛк).

кацáрство с *кацáрски занай*. – Зачѿчкам га за кацáрство и он ка се расприча, не мѿгу га заустáвим (Нш).

кацѿља ж *кецѿља*. – У Покривеник кáжу кацѿља, у Гнилен кáжу опрљачка, а у Дѿјћинци кáжемо опрѿшка (Дој).

кáч – кáч – кáч узв. подршке детету када се пење: *наѿред, ѿењи се, браво*. – Кáч – кáч – кáч, не плаши се, дѿдино, ти си мѿшко (Сук. Вој).

качáк м *хајдук, разбојник; силеѿија*. – Тѿрчин рекáл: – У Рáгодеш четѿрес куће, четѿрес качáка (Цер).

качемáчка ж хип. од *качемáк качамак*. – Једѿмо качемáчкуту из цедѿлото, дрѿго нѿма (ТД).

качетѿри се несвр. пеј. *ѿеѿи се ѿамо где је врло ѿјасно не обазирајући се на савѿе ѿе у ѿѿозорења (о деци)*. – Дѿца, немѿј се качетѿрите по таја дрвја висока, главе че погѿбите (Чин).

качѿтина ж аугм. и пеј. од *качѿт качкеѿ*. – Залулило качетѿину и турило рѿће у цѿпове, и не глѿда у мѿне (Пир).

качка ж *кука за вешање ѿредмеѿа*. – На дрвену качку закáчим млекѿто над вратáта (Дој, Рс).

кладњњц м (уређени) извор. – Златари упропастише тија кладњњц (Б – Шљ, Пн).

клаканá ж сїрайї йомоћне зграде , најчешће изнад шїтале, за чување ка-басїе сїочне хране. – Сво́то се́но ми је на клакану́, под кро́в (Км. Држ). Ко-ша́ра за о́вце и за гове́да, плевња́ за се́но, а на клакану́ се ди́же ка́баста сто́чна хранá (Мр).

клања́ч пешћїр изр. йешкир са којим се невестїа клања (кумовима, све-кру, свекрви). – Изткáла си је пешћїр клања́ч, кад б́уде невеста с њега да се клања́ (Сре, Кр).

кла́пна свр. рет. сїена исїод које се можеш сакриїти од кише (или веїра). – Кла́пна, стенá наткриліла, ка́жемо и поткла́пчина, ста́не под њу и сакријеш се од ћишу, слнце, ветар (Брл).

кла́йне свр. фиг. клонуїи; онемоћаїи; йосїаїи несїособан за рад. – Што одједну́ш да кла́пнем, да не́ма у́ – што да се сунем (ЦД).

кла́поша ж овца која има дуге и оборене уши. – Кла́песту овцу́ смо зва́ли кла́поша (Км).

класáт, -а, -о **1.** која има йлодоносно сїабло. – Једна́ чемери́ка је класáта а дру́га се не клáси (Зс). **2.** који има круїне класове (сїрнине). – Житóто у́ба-во, класáто, једра му зрнáта, сва́ћи сно́п че ти пу́шти по пёт ћїла (Сук, Чин).

класáта магарїца ж бот. врсїа влаїасїе йраве која расїе на йоснијим ливадама. – Магарїца је висока́ и бес – клáс, а класáта магарїца је помалечка и иска́рује клáс, како́ тај што у ти зовéш мирїсавка (Дој).

класáта чемери́ка ж бот. врсїа чемерике. – Чемери́ка, једна́ је класáта, а дру́га се не клáси (Зс).

класáти тип́ц м бот. врсїа влаїасїе йраве која расїе на йосним сїа-нишиїима и коју сїока не йасе. – Класáти тип́ц, ништа га не пасé, ни магаре, а ни кúче не́че да лéгне на њéга (Дој).

класáто жїто с бот. лаїшца *Hordeum murinum*. – Латїца или класáто жїто, не́је добра́ за се́но, о́стра је, не́че у сто́ка кад посазрéје (Гос).

класи се несвр. класаїи. – Житáта се веч клáсе, али ћи припé големá жéга (Кс).

класи́чичи м мн. дем од клáс класићи. – На ма́чће, онó класи́чити као на жїто, и лéпи се за чара́пе (Мр).

кла́цка несвр. рет. љуљаїи. – Кла́цкам уну́ченцето на колéна и појém му (Нш).

клаце́ва се несвр. уїушиїаїи се у клађење. – Клаце́вали смо се, па ко́ј пре-ва́ри да му се даде перáшка (Соп).

клéкаво млекó изр. *лоше млеко оваца њред сам крај лактације*. – Оно пред крај млекото на овцете постање клéкаво, гúсто, неје како куластра и неје добро за једење (Зс).

клемпоушав, -а, -о *који има дуге уши (које висе)*. – Он бéше клемпоушав, оклемпíл ўши како магаре (Гос).

кленсáри се несвр. *шалии се; задиркиваи*. – Он воли да се кленсáри, да се клéчкује, неје млого óзбиљан (Кп).

кленчé с дем. од клén *млада риба клен; мала риба уоиши*. – Кленчетија навáча, мálечко, нéма ни колко ша́ку (Пир).

клепáч м *лош мајстор самоук*. – Теквí мајстори клепáчи íма кóлко óчеш, него јá мајстора тра́жим (Кп).

клецо́ш м *дечја игра школице, небо*. – Млого смо се играли клецо́ш, и јá бúдем пр́ва (Тм).

клучура́к м *гомила сииних (и сувих) гранчица*. – Донеси ми клечура́к да зава́тим огъна́т (Км, Бер. Цр. Зс).

клéштав гóвор изр. *недовољно јасан и брз говор*. – Јá íмам клéштав гóвор, брз; ућéви су та́ко говорíли, понéшто преска́чем (Б – Шт, Гњ).

клибу́са се несвр. *храмаи, љуљаи се у ходу*. – Ене га, íде: клибу́са се, клибу́са, кли́мка се, поклéчкује, ама íде пра́во на каза́нат (Кр). Деда – Кóла по нас клибу́са, клибу́са (Вс).

кли́ја несвр. *клијаи*. – Сéме од пипéр, кли́ло (Ру). Васу́љат кли́л (Вој).

клилука́р м зоол. *врсиа дивљег голуба*. – Чý голуба гургу́сара и голуба клилука́ра (Ш).

кли́мав, -а, -о *који није добро учвршћен, који се љуља*. – Ти́ја ексéр кли́мав, начу́кај га бóље (Вој).

климне свр. рет. фиг. *йоустиши; увенуи*. – Јесéнчетата кли́мнуше, увену́ше (Тм).

кли́мне се свр. *заљуљаи се*. – Кли́мнуше се колáта одједну́ш и преврну́ше се (Вој).

кли́н на кли́н уда́ра изр. *расириваи свађу, мржњу*. – Заштó да му уда́рам кли́н на кли́н, сви смо љу́ди (Дој).

кли́нарице панталóне изр. *ианишалоне са истиакнушим њроширењем изнад колена са сивољне сиране*. – Ми ка́жемо кли́нарице панталóне, а Вални́ш и пíротската сéла ка́жу панталóне на бри́ч (Б – Са, Пир).

клинду́павац м *врсиа иишице*. – Клиндупавац је мáло тиче, летí óкре реку и ста́лно мрда с дупе, па га у не́која сéла óкају мрдогу́зица (Гос).

клинду́пар м зоол. *врсиа голуба која живи њо дуљама*. – Гóлуб клинду́пар жíви по рúпе, затова́ га текá и óкамо (Пир).

клинкар м *врдалама; неискрена особа*. – Кој је клинкар, лóш, нéма да ти каже једну – думу тачно; и пéт пúти рáзно каже (Д – Сн, Пир).

клинчѣк м *дрвени клин који њовезује два суседна најлаи́ка у њочку рабаи́јских кола, њишљак*. – Клинчѣк или пишљак, исто је, он врзује два наплата (Ш).

кли́пес, -та, -то *који има велике и оборене уши*. – Клипестуту овцу́ однел курјак (ГД).

кли́пне свр. *ојуси́иши се; онемоћаи́и*. – Овесели се, овесели, и тиће кли́пне и че мре́ (Пет, Брц).

клѣк м анат. *кук*. – Кóжине су дóле што увѣва нóгу, а скóрње иду до клѣк (Мр).

клоб́рца несвр. *риѣмички удараи́и (њоклоѣац њри кувању, нога у широкој циѣели)*. – Помéри покло́пацат да не кломб́рца на шéрпугу, да не игра́је (Пир).

клобу́ра ж *њосудица за брус коју косач везује исјод колена*. – Косач врзује клобу́ру испод колéно и у њу држи остри́ло у вóду (Зс).

клобу́рац м *мехурић*. – На – прéко двајес града ређи́ја пра́ви клобу́рци, а на – прéко двајес и пéт се задржа́ву клобу́рцити (Соп).

кло́вне свр. *одједном узети́и и њрогуѣаи́и као ѡи́ица*. – Дóвати месцéто и кло́вну га зачáс, а ми́ че препљу́цкујемо после цéл дѣн (Мл).

кло́кче несвр. *клокѣи́и*. – Кло́кчу ми цре́ва, кло́кче ми водá у меши́ну (Вој). Нóч, а ја сáм идем и само чу́јем како́ кло́кче водáта у Доли́ну (Сук).

кломбáца несвр. *клоѣоѣаи́и (обућа)*. – Чѣзмете ми кломбáцају, широ́ће (Цр).

клопетáр м *клеѣѣи́уша*. – Ђма жáло и у свенѣц и у клопетáр (Мр).

кло́ѣне свр. **1.** *нагло се (невољно) си́уси́иши*. – Бóлна сам, али с вóљу се дѣгнем, а после тиће кло́пнем (Кр). **2.** *уѣаси́и у лежи́ише*. – Баштá ми ѣс-тргну нóгу и она́ кло́пну, врну се (Дој).

клопотáрче с *мала клеѣѣи́уша*. – За óвце клопотáр, а клопотáрчета за јаганци (Зс).

клопотарѣја ж *мајсѣор који израђује и усаглашава клеѣѣи́уше*. – Кóј је свончáр умéје да усагласи свóнци, а кóј је клопотарѣја, усагласи клопотáри, и обѣчно је ѣсти човéк (ДД).

клоцáѣи несвр. **1.** *мази́и*. – Бáбата клоцáти децáта, мáзи ѣи, рáдује њим се (ВРж). **2.** *учи́и лошем ѡнашању*. – Немóј с њега да се ѣграш, он клоцáти мáлечка децá да не слóшају родѣтели (Вој).

клóби се несвр. *савѣјаи́и се у виду клуѣка*. – Вѣдим, нéшта се клóби пред мéне, кад оно – мојé детé (Дој).

клцóри несвр. рет. *ради́и мајсѣорске ѡслове (чекићем)*. – Мóј – муж клцóреше си свé, úвек пра́ви нéшто, мајсторѣше (Дој).

клчиња́в, -а, -о рет. *ѣрѣен*. – Пртено, клчиња́во смо носѣле (Рос).

- кличка си га** изр. *онанисаџи*. – Он ни показа како да си га кличкамо (Пет).
- кљакав**, -а, -о *слаб, онемоћао*. – Има стари, кљакави, не мож си ни воду донесу (Чин, Пир). Ти ли мислиш ја толко сам кљакав?! (При).
- кљаска** несвр. *храмаџи; цуикаџи*. – Коња кад уче да иде раван, вржу му предњу и задњу ногу и на једну и на другу страну, па он кљаска, друса, не може (одма) (Мр).
- кљеч** м *мушко семе, сџерма*. – Сперму кажемо кљеч, клеч или клич (ПРЖ).
- кљештаво место** изр. *клицура, суџјеска, кањон*. – Там кљештаво место, стиснуто, не мож се мине с коња (Гос).
- кљештаво оди** изр. *џриџискаиџи ноге једну уз другу у џоку хода*. – Сима Клоштичи кљештаво оди ко да носи крошњу меци нође (Гос).
- кљештарће** ж мн. *дрвена крџалица у облику клешџа којом се ломе ораси и лешници*. – Ја че ви направим кљештарће, немам другу работу уз овцете (Пк). Невестицата стисла нође како кљештарће (Пк).
- кљешџи** м мн. *кљешџа*. – Попат не узел парчето с кљешти, него с руку, па се изгорџл (Чин).
- кљешџи се** несвр. *мршавиџи*. – Женава се кљешти, мршавеје; млого работи а малко једе (Ста).
- кљокоче** несвр. *клокџаџи; жубориџи; џрдеџи*. – Душа оче ал (старо) дџпе кљокоче (Зс).
- кљомбрџа** несвр. *дрмаџи, џресџи; џумџаџи на неисџравној џумџи уз џосебан неџриџаџан звук*. – Не кљомбрџај пумпугу, чуа те изела (Пир).
- кљосне** свр. *сџроџоџиџаџи се (од умора, немоџи, болесџи, сџаросџи)*. – Кљоснуло наземи, падло (Изв).
- кљоцка** несвр. *џруџкаиџи; дрмаџи*. – Великоша кобила, алат – боје, иде раван, нема да кљоца (Мр).
- кљоцне** свр. *заџкриџаџи*. – Кљоцну брава и тата полџка улезе (Брл).
- кљуве** несвр. *кљуџаџи*. – Кокошка кљуве, тиче кљуве, тека кажемо (Зав, Гра). Манџкото пиље повише кљуве од големото (ДД).
- кљуџ** м *шиљак на џредњем делу горње гредџ лоџре*. – Литрило је од једну сџбу, једно дрво; горње је с кљуџ а долње равно (Ру). Литре имају две литрила и горње литрило има кљуџ (Мр).
- кљуџнав**, -а, -о *који има (велик и) шиљасџ нос, шиљасџу браду и ружно лице*. – Беше кљуџнава, висока и церозубава жена (Зав). Бела, кљуџнава, висока и млада, нашли се с џега, издржавал у је (Зав).
- кљуџне** свр. **фиг. 1.** *оџџеџиџи ломљив џредмеџ лаким ударом (шиљасџим џредмеџом) у једну џачку*. – Шерпата је била кљуџнута на дното (Зав). **2.** изр. **кљуџне га горњити (праг)** *суоџиџи се са бригаама које намеџу џородиџа и дом*. – Ка се ожени, кљуџне га горњити (праг), па се оправи (Пир).

кљу́ч. Превр́љи кљу́ч изр. *ѿрокључаѿи, узавреѿи*. – Вода́та превр́љила кљу́ч (Рос).

књи́ђе ж мн. анат. *део желуца ѿреживара, лисѿавац*. – Ка́д на овцу́ ста́ну књи́ђе не вре́ди крв да њој пушташ, нече да течé (ДД. Мр). Ка́д на овцу́ ста́ну књи́ђе од отровну тра́вку, ле́чимо у сас бѿрка со́ду за глистира́ње (ДД).

коба́ђим прил. *ѿобож, као да; можда*. – Коба́ђим да до́јде, па не до́јде (Брл).

коба́ц м зоол. *кобац*. – Ѐма ко́пци тича́ри, ко́пци кокошка́ри и ко́пци голуба́ри (Пир). Ѐма ко́пци тича́ри (ТД).

кобила́шња́к м пеј. *си́ара и изгладнела кобила*. – Кудé се де́ну кобила́шња́кат (Вој).

кобилéтина ж пеј. аугм. пеј. *кобила*. – Кобилéтината пак улази́ла у гради́нете (ТД).

коби́лица ж дем. *обрамица*. – Де́да ми направѿл коби́лицу да му но́сим у стóвне во́ду (Чин).

кобу́р м *кофица за брус у виду фуѿироле, коју косач везује за цеваницу*. – Косачѿи при́бор, који но́си у торби́цу, је гривна, остри́ло, кобу́р оди дрво или плéк, чукчé и на́ковања (Мр).

ко́ван, -а, -о трп. пр. *ѿѿкован (коњ, кобила, во, крава)*. – Ко́ван пасту́в уби́је зачас, затóв се пасту́ви не поткóвују (ТД).

ко́ваница ж ку́ћа од ѿанких и дугих кованих цeyаница које се ѿрикивају са си́ољне и нуѿирашње си́ране дирека ѿри грађењу зграде. – Правѿли су на́ши стáри ку́ће – ко́ванице и појáте – ко́ванице, нејé се зида́ло с ѿерпѿч (Чин).

ко́виљ м бот. *ковиље*. – Ко́виљ трава́ расте у Власáту арни́цу и у́век си па́дне на иглицете (Кс).

коврца́њ м *обредни колачић од ѿресног ѿесѿа који се си́рема за Бадњи дан за коледаре и укућане*. – Ѐдемо у колéду, да́ву нам коврца́ње (Рс).

коврца́њ узв. при изненађењу. – Он налетѿи и ка́же *оѿоѿрч*, а ја́ му óдма одговóрим *коврца́њ* (Рс).

ко́вчег за ле́б изр. *сандук за држање хлеба*. – Ко́вчег за ле́б смо правѿли од бо́ље дрво, него за сьндѿк за бра́шно (Пл).

ко́вчег за дево́јђу изр. *сандук са девојачком оѿремом и ѿклонима које она ѿриѿрема за обе родбине на свадби*. – Сва́ка дево́јђа је да́р спремáла за у́дају и чувáла га је у ко́вчег за удавáчу (ТД).

ко́вчек за бра́шно изр. *сандук за чување брашна*. – Имáли смо ко́вчек за бра́шно, а ле́б смо чувáли у нѿчви (ТД).

ко́вчечек м дем. од ко́вчег *мали ковчег*. – Ѐма ко́вчечек, и ни́шта дру́го у ку́ћуту (Зав).

коглица несвр. **1.** *йравиџи йокреџе гуџања а не гуџаџи; йрџеџи велику оскудицу.* – Додѣк имаше паре, живѣјемо; са само мѣже да коглицамо (Пл). **2.** *замуџкиваџи.* – Уплашил се па коглица, не умѣје да нам каже каквѣ се десило (Ру).

коглицање с гл. им. од коглица *йокреџи гуџања (услед узнемиреносџи, глади, жеџи).* – Коглицање је преглџување; запне ти у гушту када се узнемириш (Пл).

кожуварка ж бот. *врџа јабуке чији йлодови йодсеџају на изглед коже.* – Кожуварка јабука је спѣља жлта као кѣжа, а има белѣ и сѣпкаво мѣсо (Брл).

кожувџина ж *кожух.* – Ја си кожувџинуту облачим и зѣме и лѣте, у њу ми најзгодно (Км).

кожушар м *масџор који йрави кожухе, кожувар.* – Башта ми је бил кожушар, доодил је лѣко до пару (Брц). Кожушарѣ су сврџали из Црни вѣр (Зс).

кожушѣтинка м дем. (*омаџи*) *кожух.* – Дрешљаџе, кожушѣтинџе сабирало, које нѣво, које старѣ (Зав).

коза ж фиг. *захваџи иза жеџивара од два-џри корака који он жеџе.* – Када не мѣже да кара, барабар да жњѣ, него заостаџује, билѣ жетвар билѣ жетварка, смејемо се: – Остал на козу! Остала на козицу! (Вој).

козарица ж *женска особа која йасе козе.* – Иако сам козарица била бѣса, голѣ и гладна, тѣва ми је врѣме билѣ најубавѣ у живѣт (Гос).

козарлѣк м *чување коза; исџаша коза.* – С козарлѣк сам се бавил пет – лѣта, чужде сам козе чувал (Бе). Од козарлѣк је сирѣтиња живѣла, ама после дрџавата затрѣ козѣте (Гос).

козарник м *йојаџа за смешџај коза.* – Петраџини су имѣли пѣсебно козарник, појату за козе, а пѣсебно појату за ѣвце (Бе).

кози се несвр. *младиџи се коза.* – Пѣчесто кажемо скѣзно, кози се; кажемо и јари се, ѣјарило се, али рѣтко, слабо (ТД).

козина ж *кожа од козе (са длаком или без ње).* – Торба прѣча је од козину, па страџеник од окол четѣрес до шејесѣ џила, и ѣн је од козину (ТД).

козињарка ж *йредмеџи израџен од козје длаке (йросџирка, йорба, врѣћа).* – Спѣл сам на црџе козињарџе, носил сам торбу козињарку, и врѣче козињарџе су најдобре врѣче; коза је дивѣ, али кѣрисно (Д – Пг, Вој).

козица ж бот. *биљка са йлавим цвѣџом, један од весника йролеџа.* – Крив дѣда, козице и кокѣшчице најпрве излѣзну (Бер, Км).

козјарка торба изр. *йорба од козје коже са длаком.* – Козјарка торба је од козју кожу сас козину (Брл).

козлѣц м бот. *један од весника йролеџа, козлац.* – Козлѣц рѣно излѣзи и растѣ у мрѣвину (Мр).

кој над кога може изр. *нема њравде, сила се намеће*. – Оно је са дошло време кој над кога може (Пет. Сук. Пир).

кој те бѣје по шију изр. *ћуџи, мируј, нико ње не ѡрисиљава да ѡричаш и радиш на своју шиџеџу*. – Кој те бѣје по шију да казујеш каква си алишта правил када си бил момче?! (Вој. Изв. Ста).

кокар м мн. кокари пеј. рет. *кућерак*. – Ђди мѣти кокарат и ћути (Цер). Сви смо ми овде с кокари (Цер).

коко прил. *како*. – Кокó да се забáви, тóлко време (Об). Кокó ми сестрáта, нѣје јавѣла за чѣчу (Зав).

кокодáнка ж *целовѣџо јесѣиво језгро ораха*. – Не може орѣси све на кокодáнће да су када се ољуште; кóлко да пáзиш, онó се понѣкоја стрóши (ДД).

коколáс, -та, -то *који има избуљене очи*. – Нáписа ми на голѣм картóн слóва големá, коколáста (Пн).

кокоњѣшта ж бот. *врѣџа ѡраве*. – Чул сам да ѣма у нáше травá кокоњѣшта, али не знам која је (ВЛк).

кокорѣ се несвр. **1.** *ѡариџи се (кокошка)*. – Кокóри се кокошка, кокорѣ ѣу петъл (Сук. Вој). **2.** пеј. *кочоѡерѣџи се (ѡеџао, човек)*. – Кокóри се ко петъл на буњѣште (Вр. Ос).

кокорѣши се несвр. в. кокорѣ се (2). – Немóј се тóлко кокорѣшиш да тѣ се не потсмѣвају девојћете (Пир).

кокорѣнка ж *ѡаласасѣо или сѣирално увијање косе*. – Увијте с крѣице и напрајте кокорѣнће да ви је грчкава косáта, да сте ўбаве (Гос). Навѣјем прáмен кóсу па ўзбрдо га на тѣме уплетѣм; товá је кокорѣнка (Зав).

кокочица ж бот. *весник ѡролећа који има цвасѣи налик ѡагоди и који има лóѡѣасѣи гомољ*. – Петличѣк је лила бојá, а кокочица је белá; само бóје рáзличите, а све (остáло) ѣсто (Бз. Цр).

кокоши се несвр. *кочоѡерѣџи се*. – Чопѣркује се петъл кад слѣзне од кокошку, кокоши се (Мр).

кокошја јанија изр. *врѣџа гушћег јела са кокошјим месом*. – Кокóшја јанија: испржи се вáрено кокошињо мѣсо у брашно и јáја, па се врне у шѣрпу и направи се запршка, а ако је лозјáрска јанија, тóри му се исѣцкан зелѣни лóк пред запржување док се вáри месóто (Пир).

кокошкáрник ж *живинарник, кокошињац*. – Лисѣца њим улѣзла у кокошкáрник (Вој).

кокошлѣнце с в. кокошчица. – Петлѣнце је плаво и бело, а кокошлѣнце је ѣсти цвѣт, ѣста травá (Дој, Пк).

кокошчица ж бот. в. кокочица. – Кокóшчица ѣма крупначѣк цвѣтѣк, па како на шóпчице, и главѣчица ўземи, а бело цвѣтѣ; петлóвчек ѣма слѣчан цвѣт

мáлко пóмалечџк, а цвѣтí црвенó, рóзно, белó, свáкакво (Соп). Кокóшчица, а кáжемо у и кокóчица, цвѣтí плавó – рóзно и цвѣтí белó (Ста). Кокóшчице íма плавé – лíле, белé и рóзе, у мртвиња́к расту́ и нáјпрве излэ́зну (Бер). Петлѣ́к је белó, а црвénото је кокóшчица (Гос). Кокóшчице су плавé и црвенé, а петлóвчичи само црвенí и íсти као онé (Мр). Кокóшчица је жу́та, а петлíчица плавá (Ш). Кокóшчице су белé, а црвénото су петлóвчичи (Зс). Кокóшчица белá, а петлíчица црвенó – рóзе (К – Вр, Ш).

кокрáдава косá изр. *крайíка коврџава коса*. – Íма кокрáдаву кóсу и дóјде плáв (Мл).

колáрсџи лáнац изр. *дебео ланац (којим се коче рабаџијска кола)*. – Тѣнак лáнац је синџíр, а дебел лáнац је колáрсџи лáнац (Зс).

колáч м **1.** *обредни колач*. – За свáкога у кúћу мéсимо за Велигден по колáч с јајцé (Гос). **2.** *колуи́; коиур*. – Од гáбар или од лíпу, подмлади́ло се, истерало мláдо, и од тóва прáвимо колáч, алкú за коно́пац за брéме. С тóва га бóље стéгнуеш и не ћíне се коно́пацат; коно́пац кад се претáка он се ћíне (Пок).

колачáра ж *врси́а воћке (јабука, крушка) чији су и́лодови у виду сíљоши́ене лои́ше, колача*. – Íмамо кру́шке колачáре, мло́го ўбаве, баштá ми и сади́л (Вр). Колачáре јáбалће, крупне, црвенé дóјду, нáјвише сам њи волéла (Трњ).

колачáрка ж *врси́а јабуке*. – Íмамо јáбалће петрóвће, јáблани и једну́ колачáрку (Дој, Пк).

колачéс, – та, – то *који је у облику сíљоши́ене лои́ше, колача*. – Колачéсто направено, како колáч дóјде од двéте стрáне (Км. При).

коледáрсџи, ка, ко *који и́рииáда коледару; који изводи коледар*. – Коледáрску тојáгу понесéм и нижем коврждáнци на ћи́ћич (Рс. ВРж. ВЛк).

колектíва ж *земљорадничка задруга, и́о узору на совјейске у Лењиново и Сíњáлиново време, у којој сваки сељак усíпу́а задрузи све шíио има и у којој ради*. – Тóлко галáма да улáзимо у колектíву, па се колектíвете после распáдоше, онé су само за лéњави (Пет).

колектíвско поим. прид. *заједничка својина*. – У Óгрењу као у колектíвско, све ўцело корíстимо заједнички (П – Шљ, Пн).

колéно с *сíеиен сродсíва*. – Мí смо с њу четв́рто колéно, четв́рти пóјес, родá смо, пóштујемо се (Вр).

колендрó с бот. *врси́а ои́рвовног коро́ва у сíрнинама, који има јак мирис и белу цваси́ са црном шáчком у средини*. – Колендрó замери́ше кад íде óблак (Зс).

коленíчи изр. *кличаи́и (и́ри молии́ви)*. – Íдемо у цр́кву и там коленíчимо (Пир).

колéно с *сíеиен сродсíва*. – Несу́ ли прошлá шес – колéна, да се не узíмају децáта (Јал. Вој).

колѐнце с мн. колѐнцета *ѳришѐн, чвор (podus) (на сѳаблу ѳрешње, кукуруза, жѳѳарица, влаѳастѳих ѳрава)*. – Морѳза ѳма канце над корѐн, над зѐмљу и ѳма колѐнце на шашку (Вој).

колибърка ж пеј. *мала и неуредна колиба*. – У каквѐ су колибърѳе, у каквѐ су кошърѳе живѐли там, а иљадѳли су са – стоку (ТД).

колибършка ж дем. прип. *мала колиба*. – Цѳгање у јѐдну колибършку у планину замъркли (ДД).

колѐ с мн. колѐтија **1.** *круг*. – Омалакшем, и пред ѐчи ми зеленá колѐтија, и само паднем наземи (Зав). **2.** *ѳочак*. – Стрѐши ми се јѐдно – кѐло у пѳт, па мѳку видѐ док докарá колáта у сѐлѐ (Км).

колибърњак м пеј. *доѳрајала колиба; доѳрајала (и нечисѳа) куѳа*. – Куѳата ѳим асли колибърњак, грѐзна, нѐчиста и само што нѐје падла (Сук, Чин). Онѐ нѐје куѳа, него колибърњак, само штѐ му нѐје падла на главу (ТД).

колибърче с дем. в. колибърчек (1). – Стърцат си ми исплѐте колибърче у лѐзје и јá отѳдем да сам пудър (Сук).

колибърчек м **1.** дем. *мала колиба*; уп. колибърче, колибършка, колипче. – гма там колибърчек, там побѐгнемо од ѳишу (ВЈ). **2.** пеј. *мала и неугледна куѳа*. – Направѳли колибърчек да ѳма кудѐ главе да сѳвру (Вој).

колибършка ж в. колибърчек. – Нади колибършкату у Вáсину ѳѳиву ѳма крс (Зав).

колибършњак м пеј. *лоше исѳлеѳена колиба*. – У колибършњакат дѳва ко да сам надвѐр, че осѐбнем там (Јал. Вој). Оправѳ мáлко колибършњакат, сá че там сѐлимо овцѐте (ТД. Вој).

колибѐтина ж пеј. *велика (и неуредна) колиба*. – Онá у колибѐтинуту спи зáјѐдно сас пцѐтáта (Сре).

колипче с дем. в. колибърчек (1). – У алачѐвсѳете ѳѳиве ѳмаше колипче, там побѐго од ѳишу (Вој).

колизица ж *улизица*. – гн је колизица големá, обърча се и текá и текá само ѳему да бѳде добрѐ (При, Пет).

количър м *граѳевински радник који колицима ѳревози ѳѳерѳѳ*. – Правимо цѳгле нас чѐтри: калција, количър, секáч и простирач (Пн).

колкѐв, -а, -о рет. *колики*. – Лѐле, колковѳг сам кѳрјакá видѐл; колѳѳиви си кѳрјак појдѐ на мѐне (ВЛк).

колко – гá ли је изр. *колико много; колико велико*. – Колко – гá ли је зѐмљу накупувáл, да се чѳдиш (Вој).

колкѐто /колкѐто прил. *колико*. – Колкѐто си глѳпав кѐто јá (Бз).

колониѳни, -ска, -ско *које је (било) својина колонисѳа*. – Баштá ми не дáваше у колониѳско да сѐчѐмо дрва (Гос).

колћи је драђи – дњн изр. (без одмора) *чиїавог дана*. – Не стањујем кад рабóтим, не одмáрам колћи је драђи – дњн (ДД).

колћиви, – а, – о *који је јако велик; који је иїако много велик*. – Колћиви си је кúрјак (ВЛк). Колћива си се кáмик сваља́л на пúтат. Колћива си кáмик сваља́л (Чедомир Цветковић, 1929, ВЛк).

колцé с *омча, ирсїен или гривна (од меїала, жице, коноїца, канаїа, ирућа или иавиїи) за разноврсну уїоїребу*. – Колцé од пáвит и од лескú, а мóже и од желéза, и гúжва оди пáвит се користи за врзување капију, врата, лéсу (ВЛк).

кољеба несвр. с *муком живеїи немоћан и у беди*. – Кољебамо с ба́буту, ста́рци, сиротиња у пла́нину (ГД).

комáнда ж ред у *кући; иошїовање реда*. – Чёрћете отидóше под дрúгу комáнду (Пк).

комáиї м мн. комáти /коматї **1.** *већи комад хлеба*. – Штó си надїгал тóлћи комáт, ли сá јéдомо? (Пк). **2.** *оїсечено или одломљено иарче хране*. – Ћисалица: бра́шно (и шићер) у вóчће, и пирїнач, па одвојим чорбú, па га сечém на комáти (Зс).

коматáн м *нерадник, гоїован*. – Óн је голém коматáн: ништа не рабóти, а волéл би свé да и́ма (Пк. ТД. Рас).

комбај м *комбајн*. – Комбај изнел ђóл ко тéнк (Соп).

комбинé с *комбинезон*. – Купїла сам си комбинé (Пир).

комéндија м/ж/с *весело деїе; весела особа; особа која развеселава ирисуїи*. – А, комéндијо ба́бина, тї (Пн. Кс). Она́ је комéндија, дóјде, развесели ни (Трњ).

комиња́к м *слабо свеїлоцрвено вино од воде и дрождине иосле оїакања, шилер*. – Комиња́к стојї сас вóду у комїну само кóлко водáта да покрије комїнуту, а шїлџер је и́сто, али се úбрзо пїје и и́ма више вóду, и пóслаб је (Цр).

кóмка се несвр. фиг. *и́рогуїаїи сасвим мало (храну, иїиће)*. – Винó, не сéтим се ни да се кóмкам (Ос). Узó мáлко лéб, кóлко да се кóмкам, да ме кúкавицата не закúка (Јал).

компирь́к м мн. кóмпирчичи дем. од кóмпир *кромїир*. – Че ти дадém пасуљь́к и компирь́к, али немóј мúжат да дознáје (Гос).

кóмса се несвр. **1.** *кидаїи (месо, сир) на сиїи́не делове у иїоку ириїреме јела*. – Кадá се свáри месóто, кóмса се (Пир. Вој). **2.** *пеј. грубо се чешаїи*. – Вышлїиво, па се само кóмса (Цр).

комú да је напре́да изр. *коме даїи и́редносї*. – Тї óчеш, с тéб да пóјдем, она́ óче с њу да остáнем, комú да је напре́да (Б – Рце, Бла).

комће́ва се несвр. *и́овремено гуїиаїи (храну, иїиће)*. – Јá кад ра́дим с маши́ну не комће́вам се (Ос).

комши́че с млада женска особа (девојчица, девојка). – Ђмамо у́баво комши́че (Ос).

кона́ди несвр. **1.** *йодешаваџи.* – Кона́дим га да лічи на ба́бу (Гос). **2.** *йосмаџираџи и йроцењиваџи.* – Кона́димо га да – лі мо́же зёт да ми бу́де (Гос).

конда́к м брав или особа нескладног йшела. – Оне́ сестре́те грóзне ко конда́ци (Сук).

конди́р м калем на виновој лози. – Конди́р је то́ва што ра́ца грóзје, калеме́ното (Бла).

ко́ндрес, -та, -то који има високе и незграјне ноге (човек, брав). – Гле ква́ је ко́ндреста овца́, и лисеста, йма белу́ ша́ру по дужину обра́з, ле́во и де́сно, и брада́ у црна́ (ТД).

кондурéсто прил. *уображено, надмено.* – Он се држи́ кондурéсто, изучи́л шкóлу, жи́ви у гра́д (Гос).

кондурéтина ж аугм. и пеј. **1.** *циџела йросџе израде са дрвеним ђоном.* – Носи́л сам сиротинс́е ципéле, кондурéтине (Пир). **2.** *си́ара циџела.* – Нанéло кондурéтине, опьнчéтине, кој зна́је од када́ су (Кр).

коно́пна пре́ца изр. *йређа од коноџље, йрџена йређа.* – Коно́пна пре́ца се користи за оснóву (Д – Сн, Пир).

коно́пно с поим. прид. рет. *йрџена йоњава.* – Од клчи́на поња́ве за покрива́ње, коно́пно ка́жемо, од пр́тено (Бз).

конопча́р м *ужар.* – Конопча́р је мутаџи́ја, он пра́ви и коно́пци и покрóвци, и дру́го (Пир).

ко́нска буба́чка ж зоол. *коњски шџркаљ.* – Че ти пуштам ко́нсче буба́чке под сукњу само ако ме још једампу́т увре́диш (Бз. Сук. Гос).

ко́нска плóча изр. *коњска йоџковица.* – Ко́нска плóча йма ши́п, вёртикално појача́ње, три́ на плóчу (ТД).

ко́нсџи клопотáр изр. *коњска клеџеџуша.* – Ко́нсџи клопотáр йма иглу́ унутра, јако се чу́је (Мр).

ко́нсџи типь́ц м бот. *йџиџац Festuca rubra.* – Ко́нсџи типь́ц не клáси се сва́ку годину, а када́ се клáси те́шко се ко́си (Гос). Мо́дар типь́ц, ко́нсџи га ка́жемо (Гос).

ко́нча м деч. *коњ.* – Ја́ нашега ко́нчу почé да ја́шим (Пет). А́јде, ко́нчо (Вој, Пет. Чин).

конч́к м мн. кончичи, дем. од коњ́ц **1.** *(краџак) конац.* – На́јди ми црвén конч́к да му га извезéм на ка́путу (ВЈ). Не врљај ти́ја конч́чи, трéбу ми (Чин). **2.** *фиг. йорекло.* – Нејé вој до́бар конч́кат, ба́бата вој је билá ша́рена, сџитáла је (При).

коњџ м **1. конац**. – Спрегни одве пртен коњџ и сас њега га вржи (ПРж). **2.** фиг. *йорекло*. – Пендánовци, текѣв њим коњџат, лѣко уче школу и пáметни су (Пет).

коњџ од два – кáта изр. филимарски термин *конац од два уйредена вунена конца (а има и од йири каџа или више, йрема броју уйредених конаца)*. – Туја шару тkáјем сас коњџ од два – кáта (Пир).

коњáра ж *овца која сџално йирчи у шџейу*. – Која овцá стáлно трчџ у штéту зовéмо у коњáрá (ДД, Гос).

коњéтина ж пеј. *коњ*. – Чија је тáја коњéтина, јéдва нá – нође стојџ (ТД).

коњџи се несвр. *гордо се држáџи, одуйирáџи се йриџиску*. – За – квó се тóлко кóчиш и кóџиш? За – квó не пристáњујеш за њега? (Зав).

коњóсује несвр. **1.** *радиџи без мере и одмора*. – Коњóсувал сам од рáботу, по цéл дѣн не одмáрам само да завршим каквó запóчнем (Држ). **2.** пеј. *ленчарџи; глeдáџи у йразно и не йокреџáџи се*. – Тџ јучéра коњóсува, нџшта не работџ цéл дѣн (Брл). Научџло текá: éм коњóсује éм се шегује на свџ (Рс).

кóњска копџта ж бот. *коџиџњак Asarum europеum*. – Има у нáше мéсто травá кóњска копџта, па има лисџчја стопа (Дој, ТД).

кóњска љубичџца ж бот. *врсиа љубичџце Viola tricolor*. – Бáба ми тужá трáвку зовé кóњска љубичџца, она слџчи на љубичџцу (Изв).

кóњсџи босџљак м бот. *дивља нана*. – Дџвуту нáну зовéмо кóњсџи босџљак, којџ какó (ВЛк).

кóњсџи здрáвац м бот. *биљка у џиџу здравца*. – Кóњсџи здрáвац има рóзе цвёт, има лџс као здрáвац и нџско растé (Јел).

коњчé с *млад коњ од једне до две године*. – Коњчé или óмак, йсто је, јóш нéје пастуѣ стануло (Мр).

коњштрак м *коњска балега*. – Док џумурџџете стуре џумурат, коњџти њим напрáје кóњштраци (Пир, Зс).

кóџ м бот. *високо цвeџно вреџено биљке киселац Rumex acetosa*. – Ћисалац йма кóп, вретéно које нóси семéто (Пк, Дој). Тај травá кóп прáви кóпове (Јел).

кóпа несвр. **1.** *дубиџи (земљу, дрво)*. – Кóпа сас џисёр корџто (ТД). **2.** *усџџњавање земље; обрада земље моџишком*. – Лóзје се прво кóпа, а после прáши (Јал, Вој).

копéша се несвр. *йариџи се (змије)*. – Змијéте се умóтују једнá у другу, копéшају се ўвек у тџја мéсец (ДД, Гра).

коџилáрка ж *млада овца која се оџлодила и ојагњила йре времена*. – Копи-лáрката копилила кóпиле (Дој, Брл).

кóпиле с *шџеже које се ојагњило; јагње жџежеџа које се ојагњило*. – Слэже кад се ојагњи зовéмо га кóпиле, па кáжемо копилéто копилило, а и његовото јáгне зовéмо кóпиле (ДД).

копи́ли свр. **1.** *родиии ван брака.* – Мајћа ђу копили́ла (Бла). **2.** *омлади́и се шиљеже или козица.* – Кад се ши́ле оја́гни ка́жемо копили́ло (Дој, Брл).

ко́пилче с рет. *нејако деи́е.* – Оста́ла су пѣт сироче́та, копи́лчичи, све мѣненка (Гос).

копи́ље́ва несвр. *млади́и се ѿре доси́гнуио́г узраси́а (шиљежица, јуница).* – Копи́љевају му слеж́ината, бу́јна, ура́њена (ВЛк).

копиња́во ме́сто изр. *место́ где раси́у дивље куйи́не.* – Ду́б, копиња́во место́то, њивата мло́го иска́рује копи́не (Вој).

копи́тњак м бот. *копи́ињак Asarum europеит.* – Копи́тњак, има га двѣ врсте, једн је подлѣшчек а друђи́ти је копи́тњак, и једн од њи је с три́ листа (Гос).

ко́пје с *млада сѣабљика великог и малог кисељака; ѿраво и високо ѿлодоносно сѣабло биљке.* – Ко́пље смо јѣли док је још мла́до, док је мла́до и ѱисело, а семѣто несмо́ јѣли (ВРж).

ко́пно прил. *ѿоѿлије, без снежног ѿокривача.* – Јучѣра је било́ ко́пно, па́соше овце́те, а начѣс га за́бели (снег) (ДД).

ко́прѣља ж фиг. *нос.* – Ди́же копрѣљу́ту и ѿтиде бе – збо́гом (Вој).

копрѣ́ва ж бот. *врси́а цвећа са лиши́ем које је слично лишићу копрѣве.* – Има цвеће копрѣ́ва, ли́с му до́јде како на покрѣ́ву (Вој).

копрѣ́вица ж бот. в. копрѣ́ва. – Че ми даде́ш од копрѣ́вицу́ту да си наса́дим (Држ).

копрѣ́вка ж бот. в. копрѣ́ва. – Копрѣ́вка се са́ди у сакси́ју, а мо́же и у гради́нче (Пир).

копрѣ́вчица ж бот. в. копрѣ́ва. – Копрѣ́вчица цвеће́, има́м га у гради́нче (Пж, Орљ. Бз).

копрѣ́на ж *комад одеће од свиле.* – Ми́ смо носи́ле копрѣ́ну, сви́лено, било́ је бело́, жлтó, зелено́, сва́какво (Д – КВ, ЦД).

копру́ља м. в. капру́љ. – Уре́же се па се закове́ или се ро́гове збоду́ када́ се пра́ви кошара́ на копру́ља (ТД).

ко́пча ж *већа койча из два дела.* – Ако је скопче́ големо́, ка́жемо га ко́пча, а ако је ма́лечко ка́жемо га дри́кер (Пир).

ко́равица ж *врси́а диње која има издужени ѿлод са дебелом кором.* – Ко́равице диње смо сади́ли у риље́вину (Соп).

корде́љ м **1.** *сува сѣабљика зрелог кукуруза.* – Стеблó од мору́зу у Су́ково ка́жемо ша́шка, а ова́м у Бла́то га ка́жу корде́љ (Сук, Бла). **2.** *корен одсечене зреле сѣабљике са ѿаѿирљком (кукуруз, сунцокреѿ, шећерна реѿа).* – Корде́љ је од мору́зу узе́ми, када́ ја́ка ша́шка оста́не (Вој). **3.** *дрвенасѣа сѣабљика (зреле) биљке.* – То́ је се́но по прздерљѣ́во, по́ – крупно, само сурлук, само корде́љ (Соп).

кóрен м 1. *клиї кукуруза*. – У Црни Ђр кажу кóрен, а у Завóј клас (Пок). У Враниште кажу кóрен, а у Рагодеш клас (Рг). 2. *целовиша биљка; сїручак за расађивање*. – Ѐма цвѣтове и црвени и шарени на исти кóрен, сїтни цвѣтове, слїчно као кадївица али нѣжно (ВЛк). 3. *фиг. усїравни шиљак на горњој лоїри, који држи кабасїи пїерей*. – Двѣ су лїтрила за једну лїтру. Гóрње їма кóрен или клўн, а мóже и без њѣга; пóпречно су кóлци, а шиљасти дѣо, који вїри, је рóжица (Ш).

корења́ча ж *суви остїаци неїоїашених биљака на пїашњаку*. – Јóш је снѣг, не мóже óвце да збїру корења́че, да промѣцїња сѣно, а веч нѣма сѣно (Зав).

корзїра се несвр. нов. *шеїаїи се; губиїи време шеїајући се*. – Óче јá да сам дóма и свѣ да рабóтим а óн да се корзїра (ПРж, Црв).

кóри се несвр. *окривљаваїи се (без разлога)*. – Немóј се кóриш, несї ти крїва што је óн пијáница, него његово друство (Бла).

корїта с мн. *водоїој са низом (дрвених) кориїа*. – Ѐмаше корїта, водопóј, слáзеше млóго стока од Белáву тáм да пїје (Гњ).

кóрлав, -а, -о *кори има кору, корасї*. – Бил биковїт, кóрлав снѣг, па се заглобїл (Ру).

корупчина ж геогр. *дуга и уска деїресија под нагибом у виду кориїа*. – Óн је бил најголем гáзда за корупчину од Горчїнци до Камбелѣвци (Б – Го, Гњ).

корче́ва се несвр. *ругаїи се*. – Корче́ва се на једнога – другога, а не вїди си њѣга какв је (Зс).

корьм м *саїи*. – Корьм, па плѣчка, па ногá задња. Удáрам га по корьмат кадá га кáрам (ТД).

косáчка ж *женска особа која коси*. – Билá сам косáчка, орачка, сенáрка (Гос).

косїчи се несвр. *сећи и фїно обрађиваїи (дрво алаїком косицом; сабијену земљу у лончарсїву)*. – Земљá се прво осуши, па наквасимо да се раштумї, па на трупци вáдимо и добро ђу набїјемо, и косїчи се с косїцу (Кр).

космура́т, -а, -о *космаї*. – Кáд сам бил мóмак волѣл сам да їдем космура́т (Ш).

космура́ци м мн. *врло дуга коса*. – Кáд сам бил момчѣ носїл сам космура́ци до појас (Пир). Запуштило космура́ци и їде небрїчено, и чѣка ћїшу да га пропѣре и прокўпе (НМл, Гњ).

костади́нће ж мн. *сїари новчићи, обично из археолошких налазиїи* [Негде их везују за време цара Константина Великог – рец.]. – Пáре костади́нће наодїмо на тој мѣсто (Вр. Дој).

костоља́к ж *карсї; камењар*. – У Вїдлич костоља́к, вртопи, и лїљак и здравац расту (Рс).

кóт̄ар м део појатије или посебно одељење за смештај јагањаца. – Кóтар је у исту појату, а мóже и óб̄шка оделéње за јаганци (ДД).

кóт̄арка ж кош у облику двеју кућа сдојених, са ошвором на средини или према једном од два врха, служи за чување сушеног меса или сушеног воћа. – Тутулé или кóтарка, плétена од прúђе, у њу смо чувáли вóчће (Вр).

котелáчи. Излéзне на котелáчи изр. *под пришиском, уз башине*. – Ако ви дојдем там, че излэзнете на котелáчи, на гúсто (МЛк, ВЛк).

кóти – кóти – кóти узв. *деиетиу при обувању*. – Детé кад се обúва кáжемо му кóти – кóти – кóти, и онó се смејé док се обúва (Зав – ДДл).

кoт̄лáј̄џа ж омања посуда од печене земље са лучном дршком преко ошвора, служи за ношење ручка у поље, ручконоша. – У котлáј̄џу нóсим јéло у пóље или на повáту (Бз).

котлáј̄чица ж дем. од котлá(ј)џа, в. котлáј̄џа. – У котлáј̄чицу ми донéсе јéло за ручк (Ос).

котлáн̄џа ж омањи кoт̄ао, кoт̄лић. – Дáдо њу котлáн̄џу млекó да направити на децáва качамáк (Рг).

котлáџа ж в. котлáј̄џа. – Котлáџа, тој землéно што ти зовéш рукáтка, с њег нóсимо кíсело млекó на њíву (Ос. Бз).

котлé за качемáк изр. *кoт̄лић испод десет литара намењен само за прављење качамака*. – Ѐмамо си посебно котлé за качемáк, збíра највише десет литра воду (Рос, ВРж).

котловáрка – биволáрка изр. *дечја играчка за ношење воде од двеју половина шишке, које су повезане вршом*. – Котловáрка – биволáрка: пресечé се тиква на пóла и очисти се, па се теј полови́не вржу с врцу ко две котлетíја и текá се нóси водá у њи (Зав).

кóт̄о везн. рет. *као; баш као*. – Колкóто си глúпав кото јá (Бз).

котрлáје се несвр. арх. *живошариши, преживљаваши*. – Котрлáје се нéкако, талýгамо, помíњујемо (Бс).

кóфа за остри́ло изр. *посуда за брус, коју косач везује за цеваницу*. – Кóфа за остри́ло се врзúје испод колéно, у њу íма мáлко водá и брус, и затíсне се с траву (Пк).

кóфица ж в. кóфа за остри́ло. – Кат – пóјдем да кóсим, понесéм косíло, нáковањ, чуклé, и тóтулицу, а óкамо у и кóфица (Пн).

кóч – кóч – кóч узв. при вабљењу свиња да уђу у свињац: *уђи!* – Кóч – кóч – кóч, áјде – áјде! Кóч – кóч, áјде – áјде! (Мр. ТД).

кочáн м бот. *келераба*. – Дóјжинчање га зовú кочáн, а ни ропóњ; онó је како ћиши́р, лис као на зéље, ўземи као репа (Јел).

кóчек за јаганци изр. *одељење у појатију у коме се држе јагањци*. – Ѐма си у појату кóчек за јаганци, посебно (ВЛк).

кóчи се несвр. *круїџо се држаїџи, љравиїџи се важан*. – Она́ се кóчи ка óди, ва́жна, га́здинска че́рка (Пир. Зав, Пок).

коша́ра ж *џодрум исїод колибе или џлевње у коме је обично круїџа сїџока*. – Коша́ра је зевнїк испод плевњу или колибу (Гос).

коша́ра и трља́к изр. *зайворени део џојаїџе са исїусїџом*. – Коша́ра и трља́к за óвце, а за говеда штала (Ру).

коша́ра на копру́љу изр. *џојаїџа у виду круга за смешїај оваца (и коза) од џодешених и сучељених ракли*. – Коша́ра на копру́љу скроз је до́земи у кру́г. Уре́же се па се закове́ или се ро́гови збуду́, искову́ се пре́ћете греде са стране, па се исталпи, од бу́ку талпе, па се оталпи једно – до́ – друго, па се покрї́је прво с па́прат, па с ржени́цу, а мо́же ма́лко и да се подзи́да, и огради се с плóт да не приóди сто́ка да једе сла́муту (ТД).

коша́ра за ко́њи ж *џривремена насїрешница за смешїај коња на исїаши*. – Љр за зїму, а у плáнину коша́ра за ко́њи док су у пáшу (Мр).

коша́ра углавэ изр. *засвођена џросїџорија за смешїај (круїџе) сїџоке без џаванице*. – Колиба́ је поја́та за óвце и ко́њи, са – зїдови и та́ван, а коша́ра је углавэ, свóдасто је извэдена одозго́ре, са – сла́му је покрї́јена и нэма унутрашњи зїд, слїчна на вејник (Мр).

коша́рка ж дем. *(мала и џривремена) сїаја за сїџоку*. – Вла́јко там прајї коша́рку (ДД). У каквэ колибарће, у каквэ коша́рће су живїли там, а иљади́ли су са – сто́ку (ТД).

кошарка ж дем. *врикара*. – Запáти че́ле, їмам пéт кошарће (Бе. Влк).

кошарчичи м мн. бот. *Convolvus arvensis*. – Ѐма једна – тра́вка, прај цвэтовчичи како кошарчичи па у зовемо́ кошарчичи (Дој, Пк).

коше́вчичи м мн. бот. *једна коровска биљка у сїрнинама*. – Коше́вчичи трава́, тека́ у зовем, не знам у їме, изазем избїва како кошэвчичи; кад распу́кнемо чауру, онó плно са – семе (Ш).

коштиља́вац м *врсїа џврдог ораха*. – Ѐмамо коштиља́вац оре́ј у лóзје, па се договорїмо да га изва́димо, што – че́ ни је (ВЈ).

кошўта ж бот. в. кошўтица. – На кошўту на рэдови цвэтовити једн до друђи, а овáмо на глўмку (Зс).

кошўтица ж бот. *їланинска биљка која расїе на шумским џравњацима и џроїланицима Tanacetum vulgare*; уп. кошўта, кошўтњак. – Кошўтица лэчи од бубрэси ка се мóча крв (Нш). Кошўтица као венџц, цвэтї жу́то у брáниште (Мр. Д – Ви, Јал). Врáтић, тóј што ти зовеш, тóј нэје кошўтица; на кошўтицу је тврдо ко прўчка тóј што цвэтї (Тм).

кошўтњак м бот. в. кошўтица. – Кошўтњак и кошўтица, їсто је (Нш).

кошчѝна на задњу нѝгу изр. анат. *ѝоѝколеница и буѝина костѝ задње ноге*. – Кажемо кошчѝната на задњу нѝгу испод колѝно и кошчѝната на задњу нѝгу изнад колѝно (ТД).

крава на прво телѝ изр. *крава која се ѝрви ѝуѝи оѝтелила. Иѝио: крава на друго ѝтеле, на ѝтреће ѝтеле*. – Їмам краву на прво телѝ (ТД).

кравајчѝк м мн. кравајчичи. – На Младѝнци мѝсимо и разнѝсимо кравајчичи (Пет).

краветина ж аугм. од крава. – Голему краветину купи́л, нече да мѝж да љу рани (Пет).

кравешња́к м пеј. (*лоша*) *крава*. – Кравешња́кат млого једѝ, а малко млекѝ дава (Сре). Кравешња́кат се не тели овуј гѝдин (Вој. Трњ).

кравља трава́ ж бот. рет. *Lepidium draba*. – Кравља трава́ бело цѝвти и уз кѝмпире на гѝвно што растѝ, не знам да ли је бѝш текá (Држ).

крављени́к м рет. *кравље млеко*. – Јá обѝчаје ѝвчо млекѝ, нечу крављени́к у град да купујем и једѝм (Гос).

крагњи, -а, -о *који је најдаље, крајњи*. – Нашата је ѝива крагња кад се појде за у град (БЧ. Рас).

крадник м *лоѝов*. – Краднику јѝдан, не улази ми у куђу (Кр. Ор). Јајдук, крадник и лопѝв, све јѝдно, ама повише кажемо крадник (ВЛк. Пк). Крадник не мѝже да не украдне; кудѝ га види, смѝрка га, и после това не осѝвне кудѝ је било (Пк).

крај крајеве изр. *на крају; када се све добро размоѝри; иѝак*. – Крај крајеве, ти си си сáм кри́в, ни́кој ти нејѝ кри́в (Чин).

крај с крај иска́ра изр. *ѝреживѝи оскудишу*. – Нѝма с квѝ крај с крај да иска́рамо (ВЛк).

крајчѝк. На крајчѝк изр. *на самом крају*. – Ми смо били на крајчѝк у сѝло, и све жѝнска чѝљад (Д – Пг, Пир).

кракљѝсто дрво изр. *дрво са више ракљи*. – Кракљѝсто дрво је чапурѝсто дрво, ѝма више, а расово је када су два чапу́ра (ДД).

краљ м (*велика*) *круѝа камене соли*. – Набавѝмо сол у краља за овцѝте (Цер).

краљче сол изр. *мала круѝа камене соли*. – Зовѝ овцу́ту с краљче сол (Дој).

кра́м и чѝс изр. рет. *частѝ и ѝоѝѝовање*. – Кра́м и чѝс на сви вас, млого смо се поштували с ва́шега дѝду покѝјнога (Цер).

кра́мпа несвр. *радиѝи ѝѝешке физичке ѝослове*. – Цѝл живѝт је кра́мпал и ништа нејѝ створи́л (Пет. Држ, Трњ).

краснолѝсан, -сна, -сно рет. *виѝак (младић, девојка)*. – Краснолѝсно девојче, краснолѝсна снага́, вилданѝсто, младо и у́баво (Гра).

красочá ж рет. *доброџа; каракѿер; лейоџа*. – Ёбаво, добрó, красочá девојче (Мр).

крáставица ж *красѿавац*. – Крáднемо крáставице по градинете, а нéма ништа пóблагó од крáдене крáставице (Ру).

краставичé с мн. краставичетија дем. *красѿавац*. – Лозáта почéла да врзúје краставичетија (Трњ. Сук).

крáстовица ж *красѿавац*. – Донéла сам нéколко крáстовице за ручýк (Км).

кратинћá ж фиг. *оскудица; беда*. – Кратинћá смо били, из једну паницу смо јéли (Пк).

краѿико с *краѿиак* и *узак горњи хаљейиак* код оба ѿола, било ѿлеѿен било од сукна. – Крáтко је прво имáло, тéсно ко цéмперат, и облечé се прслук преко њега, и после ћéбе (МСв. Пир).

крáтко с рукавчичи изр. *горња мушка хаљина у виду ѿрслука са рукавица*. – Направѿмо на детéто крáтко с рукавчичи, да не сéбне на ветýрат (Соп).

краторéпка ж *врсиа краѿике* и *оѿасне змије*. – Краторéпка је без рéп, најопасна је (Ста).

краткосвёт, -а, -о рет. *који је мало живео*; уп. краткосвётан. – Краткосвёт бил, текá му писано (Зав).

краткосвётан, -тна, -тно в. краткосвёт. – Таја вамѿлија, онѿ су краткосвётни, немóј се залáтиш там да се жéниш (Сук, Вој).

краткошѿја м/ж *краѿиковраѿа особа*. – Краткошѿја, нéје ёбава, не вáта ми у óко (Гос).

краткошѿјес, -та, -то *који има краѿиак враѿи; који је ѿогрбљен, склуѿчан*. – Краткошѿјесто, цéлата снагá му крáтка, сьбрано, згрчено (Зс).

кратуна ж бот. *врсиа ѿишке са ѿврдом кором, чије варијантие имају различѿиу дужину («дришке») и различѿије облике*. – Кратуна је крáтка, а чáша дуга. У кратуна се вода нóси, врже се за дршку (Ру). Чáша је с прáву дршку а кратуна је са – загрлчесту дршку (Ру).

кратунка ж дем. од кратуна, в. кратуна. – Кратунка је кривá а чáша је прáва (Гос).

крауче несвр. в. каруче. – Кáжемо да крауче кадá кáшље како говéдо, кóњ (Вој). Нéје да кáшље, него крауче, кућата се тресé (Пет). Крауче како срнá (Мр).

крáшњице ж мн. *грубо обрађене рачвасѿе леѿиве на заѿрежним санкама, које ѿовезују ѿредњи и задњи ѿраг*. – Сéдо на сáнете а ноћéте подѿго на крáшњиците и текá се превéзо, да не гáзим преко рекуту (Пк).

крв у óчи му је изр. *мрзи га, желео би да га убије*. – Он ми је крв у óчи, големó злó ми је направѿил (Цр).

крвѿна ж *немилосрдна ѿуча; крварење или убисѿиво ѿриликом ѿуче*. – Чéкај, стóј, немóј се бѿјете да се не прáви крвѿна (Пир).

крвљосује несвр. *ӣроваӣи се у ӣоку ӣаше од оӣровних ӣрава (овце)*. – Крвљосују овцете од туја траву (Сук).

крвнӣна ж *убисѣво ӣриликом ӣуче*. – Излази да не напрáјш крвнӣну, да некој мртѣв не пáдне (Пир).

крвомóчљив, -а, -о *који мокри крв (брав)*. – Купи крáву из Рáвно Бúчје, она крвомóчљива; там растé травá која ствáра крвомóчљиву стоку (Зс).

крвчӣца м дем. *крв*. – Потéкла му крвчӣца на нóс (Чин).

кребењó материјáл изр. *ӣосебна врстӣа ӣексӣила од свиле само за рукаве и крајеве кошуља*. – Кребењó материјáл за кошуље, свилен, само за рукавe и за пóле (Пк).

крéзлице ж мн. *лој у уӣробѣ живоӣише око црева*. – Обéри лојчӣцуту од цревáта, крéзлицете, па и турӣ на жáр (ТД).

крекéче несвр. *крекеӣаӣи (ӣӣице, жабе, змије)*. – Жáбете почéше да крeкéчу, егá пáдне ћӣша (ДД).

кремењó престíлка изр. *кецеља од свиле (која се носи уз зубун ӣокривен кадифом)*. – Кремењó престíлка је од свилу́ било која боја́, али úвек ӣста по бóју као кадивé уз којé се нóси (Гос).

крéне свр. фиг. *ӣомаћи се*. – Несѣм моглá да крeнем, тóлко ме је болéло (Км. Пс).

крéча несвр. рет. *кречӣи*. – Крeчамо дьнѣс, спрeмамо се за свáдбу (Соп). Нeма да га мáжемо, да га крeчамо (Соп).

кречáч м *особа која кречи*. – Ӣмамо кречачá, окну́мо човéка да крeчи у нас (Сук, Вој).

кречљíва земљá изр. *крашки ӣшeрен*. – Кречљíва брда ӣмају и Бугарéти тáм; ни при њи нeје подобре́ (Дој).

крешáло с *кресиво*. – Огањ смо пали́ли с крешáло и с трúд (Пн).

кржавица ж рет. *сув ӣањ јоргована на корену*. – Кржавица од љиљакóвину, сúвото добро за горéње, а лѣко се крши и бeре (Јал).

кржавка ж бот. *мала љуӣа ӣаӣрика*. – Вóлим да једeм кржавће уз качамáк, úбаво ме заљу́те и отворе ми апетит (Пир).

кржаљ м зоол. *крѣљ*. – Овцáта на прeводат ӣма кржаљ (Мр).

кржица ж *мала љуӣа ӣаӣрика*. – Туј ситну и љу́ту паприку кáжемо вржица, кржица или кршка, и сáдимо ју (Тм).

крз предл. *међу*. – Свáшто се дешáва крз нáрод (Зс). Петрóв крс ӣма жу́ти у плáнину, а у пóниско црвeни крз пáпрат (Зс).

крíв пúт изр. в. *крива дeлка*. – Јá се чeшљам на крив пúт, текá ми косáта нáјубаво стоји́ (Брл).

крíва дeлка изр. *раздeљак са сѣране*; уп. крив пúт. – Прáву дeлку нóсе поштeне девојће и жeне, гáздине, а криву дeлку нóсе намигúше (Нш).

кривá баба ж бот. *весник ѓролећа са љубичастим цветом*. – Кривá баба има лила цвет (Д – Ви, Пир).

крíва нéправдина изр. *велика неїравда*. – Тóва је крíва нéправдина: на једнога сина дали све, а на друготога ништа (ВРЖ).

кривáк м *їасїирска тїољага са благо їовијеним дебљим крајем*. – Кадá те наљúти, најдеш кривáк, опечáк, омáшљак, каквó бїло, да га изрѣпчиш (Зс).

крíвдеда м бот. *весник ѓролећа са їлавим цветом*. – Кривá баба има лила цвет, крíвдеда је плав, а кокошчице су друго (Д – Ви, Пир). Крíвдеда растé у Соколов камик у Влашку планину (ЦД). Ѐма крíвдеда, кокошчице, петлóвчици, иглїчка (МСв).

крíви несвр. **1.** *їреїежаватїи, нагињаїи се тїерей на једну сїрану*. – Турим на коњаотога камик од другúту страну, теретат му избарабарим, да не крíви на једну – страну (ГД). **2.** *храмаїи*. – Девојчето њим наевује на једну – страну, крíви (Вој). **3.** изр. **крíви шїју неїкаїи се; обарањем главе даваїи знак неїрихваїиња онога шїио се їражи**. – Нема да крíвиш шїју, него че пристањујеш (Вој).

кривокрáтија ж нов. *хаоїично сїиње сисїема вредносїи (у їородици, їредузећу, држави, свейу)*. – Неје демокрáтија, него кривокрáтија, дошло је време кој нат – кога мóже (Пир).

кривочá ж вет. *їрулеж їайака код їайкара*. – Плáнуле су мојé овце сас кривочú и са – шугу (Дој). Мукавица ú – ноје удáра, а кривочá је друго, она се добїва од големú влагу, од мóкро у појáту (ДД). Кривочá је пренóшљива бóлес; кудé пасú теј овце, нагóдину че се зарáзе друђе (Зс).

кривуљїца ж део сїабла, *гране или корена, који їо облику, димензијама и кривинама одговара за израду неке од їољоїривредних алаїки, криво дрво*; уп. кривундѣљ. – Отидó у шїбуту, там їма кривуљїце; јá омерљавá које да отсечém, које че ми одговáра (Пн).

кривуљїце од лѣскавће изр. *нанизане шљокице у виду шара на одевним їредмеїима*. – Носїле смо литáци пртени сас кривуљїце од лѣскавће (ВЛк).

кривундѣљ м в. кривуљїца. – У шупљáр вртїм с кривундѣљ полька и излѣзне гњездóто сас јáјца или пїлишта (Брл).

кривьц м мет. *хладан веїар који дува їреїежно са исїочне сїране, али и мења їравац зависно од рељефа и јачине*. – Кривьц дúва од топлодóлскуту страну и најде све рúпе, и све жїво раскрїва (Зс). Кривьцат че ни поједé, ўши ни їма откáпу (Зс). Кривьц дúва од Кóпрен (Гос).

криз м *врсїа кукуруза їогодног за їечење кокица*. – Криз је бьцкава морúза за булкање, а зовемо га и бьцкава морúза (Зав, ВЛк).

крїло. **1.** изр. *крїло од кокошку крїло кокошке или ћурке које се корисїи за уклањање мрвица са їрїезе їосле оброка*. – С перушку, а кáжемо и крї-

ло од кокошку, смитамо трошице од трпезу (При). **2.** изр. **на крјло пасé ићи скуиа и њомерати се на жељену сїрану (сїадо).** – Овцете пасу на крјло, наредїле се као по лїнију (Рс).

крїшно прил. **1.** *крїшом.* – Бабата почéла да пїје, и пїје крїшно (Ру). **2.** изр. **нéје крїшно није крїшом, јавно је.** – Нéје тóва крїшно, че казујемо, че їмамо скóро унúче (Зав).

кркáнција ж *добра храна; обилна їрїеза.* – Волéл је кркáнцију пóвише, него рáботу (Кр). Кркáнција и зајébáнција, тóва че ни остáне (НМл).

кркљáви несвр. *їокушаваїи избећи, изврдаїи.* – Кркљáвил, пéкљал и нéкако измъкне на Турцїти (Ру).

кркљица ж *крїшчњак.* – По ливáдугу їма чúчће, кркљице, па нéје згóдна за косéње (Рос).

крљеж м зоол. в. крљеж. – Крљеж їде и на стóку и на човéка, а и травнїк, али травнїк је пóмалечк (Дој).

крља се несвр. **1.** *їейураїи се (уморан, немоћан, їијан).* – Почéл се крља, старéје, гóдине га налéгле (Грш). **2.** *љуљаїи се у ходу.* – Ўбав, богáт, светé глéдамо у нéга, а он се само крља, прáви се вáжан (Сук). **3.** *їолако и риймички неїїо радиїи.* – Ўзни иглéте па си крљај, крљај, па че си искáраш чарáпок (Пк).

крљеж/крљеж м зоол. *крїель;* уп. крљеж. – Ћма крљежи и травниці (Ос, Бз). Од травнїка порастé крљеж (Пк). Крљеж, а пóсебно травнїк, кáжу нéки да је їсто, їду на слáбу овцу (ТД).

крљéшка ж (*їлeїена*) *лоїра у облику благо савијеног їравоугаоника као їод и наслон їперeїу који се вози на їредњем їраїу рабацијских кола, врсїа каруца.* – Двé врéче мóгу да вóзим на крљéшку, кáжемо у и лесáрка (Ру. Вој).

крљóше свр. *їврдо засїаїи.* – Умóран сам, чим стїгнемо дóма óдма че крљóшем (Јел).

крндéљ м (*сїара*) *воћка са їоломљеним гранама.* – Слїве крндéље їма у ливáдугу; ни – съм и садїл ни – съм и пољевáл (Јел).

крне свр. *доћи изненада велико зло.* – Че крне нéка склотá и че помóри нáрод (Соп).

крни нóс изр. *честїо указиваїи некоме на његову круїну грешку, їребациваїи.* – Јутре че ми женáта крни нóс штó сам ти дáл пáре на зáјем (Гос).

крнўша ж посл. *овца са ошїећеним рогом; неугледна овца.* – Дáва (млекó) рóгуша, ама дáва и крнўша (Дој).

крњав нóс изр. *країяк нос; їоломљен нос.* – Он їма крњав нóс, текв се родїл (Пир). Áко те јá удáрам, че нóсиш после крњав нóс (Пир).

крóк нéма там изр. *нема їрисїуї.* – Онá крóк нéма там, скарáла се с брáта и снау (Ор).

кросно́ м *врайшило* (на бунару; на разбоју; код њошкивача). – За чуљу је кросно́, а за разбој затезало (Зс).

кротачьк, -чка, -чко *ийиом, миран; сѝор*. – Ма́ма ми је билá кротачка једна́ (женá), не́је волела да се ка́ра (Ос).

кротну бвце изр. *усѝориѝи крейшање, рашириѝи се на ѡашњаку и мирно ѡасѝи* (*сѝадо оваца*). – Има убава па́ша, кротну овце́те, запасу́ се, уми́ре се и пр́сну сва́ка сама́ као ко́њи (Кр. Рс. Бе).

крощњас, -та, -то *који је у виду корѝе; који има рахиѝичне ноге у виду слова О*. – Крощњасте но́ђе има ко да је ујашѝл тѝкву печенку (ТД. Бе).

крощње за лáзарицу изр. *корѝа ѝрилагођена учесници лазарица*. – За лáзарицу исплетемо крощње за лáзарицу, оно́ је посебно направено (Пс).

крощњица за ѡгле изр. *корѝица ѝрилагођена за ношење ѡлеѝива*. – Ба́та ми исплел крощњицу за ѡгле (Пс).

крѝа ж анат. **1.** *један од чеѝири дела желуца ѝреживара, мрежавац*. – Шћембе́ је код говедо: има шћембе́, књѝје, крпа и сѝриште (Мр). **2.** *скрама која омоѝава унутрашње органе*. – Ка́же се скра́ма ел крпа од за́клану свињу́ (ТД).

крѝа́к м *врло дуга ѝеѝаница неодређене намене*. – На дрвниќ има дрва крпа́ци, па че најдеш којé је позгодно (Вој).

крпа́ри несвр. фиг. *живоѝариѝи, с муком ѝреживљаваѝи*. – Крпа́римо не́како с ба́буту; тека́ че бу́де док смо жи́ви (Јал). Крпа́римо, помѝњујемо не́како (ЦД).

крпес, -та, -то фиг. *који (као да) је ѡокривен крѝама*. – Овца́ вѝргоша: мрко лице́, а преко сна́гу вѝргаво, крпеста, као крпе да има (При).

крпа́чка игла́ изр. *велика игла за крѝење ѡњава, гуњева, врећа*. – Ку́пи си на ва́шар крпа́чку иглу́, у́баву (Об).

крпа́чка ра́бота изр. *лоше изведен рад ѝриученог мајсѝора*. – Јѝвтин је мајстор, али је при њега крпа́чка ра́бота (Чин, Сре).

крпа́ција м **1.** *мајсѝор који крѝи (обућар, кројач)*. – Скоро че но́сим ципѝете при крпа́цију (Пир). **2.** *слаб мајсѝор; ѝриучен мајсѝор*. – Немо́ј да но́сиш то́ва парче́ при крпа́цију, ску́по сам га платѝл (НМл).

крпе́љ м *краѝика (и неокресана) моѝика*. – Ударѝл га с крпе́љ по – главу (При. Бер).

крпена ба́ница изр. *врѝа ѝиѝе од искиданих кора*. – Крпена ба́ница и на́лагана ба́ница, ѝсто је (ВЛк).

крпѝља́ игла́ изр. *велика игла са широким ушима*. – Крпѝља́ игла́ је са – широ́ћи у́ши, с њу крпимо вре́че, ца́кове (Пн).

крпља́чек м дем. и пеј. од крпља́к *мала крѝа*. – Затѝсни га с тѝја крпља́чек да не истѝа вода́ (Држ).

крпóри несвр. **1.** *крп̄ӣӣӣи; радӣӣӣӣ њовремено њослове мајс̄ӣора који кр̄ӣӣӣ (обућу, одећу, лимарију).* – Крпóрим још; ш̄ӣјем помáлко да не сед̄им ца́бе (Пир). **2.** *фиг. њр̄ӣе̄ӣӣ (оскудицу, немоћ), њреживљава̄ӣӣ.* – Крпóримо не́како, ама не́мамо па́ре, не́мамо бра́шно, све нестáњује (Гра).

кр̄с м **1.** *са̄ӣи.* – На сто́ку најнасад што је, зове́мо га кр̄с (Км). **2.** *кр̄сӣа.* – Однасáд су пр́во са̄пи, па кр̄с, па кáрлица (Дој, Јел). Кóжу да држиш на кр̄сат од ту́ја бо́лку (ДД).

кр̄сти свр. *да̄ӣӣӣ име; наме̄ӣнӯӣӣӣ (увредљив) надимак.* – Лázарови же́ли и из жи́то излет̄ӣ за́јац, и јед̄н од њи о́кне за́јац; то́в чу́ју жетварé, кр̄сте и За́јаци и са́ су За́јаци (ГД).

кр̄сти се несвр. *кр̄сӣӣӣӣӣ се и ис̄ӣовремено молӣӣӣӣӣ богу.* – Кр̄сти се да су ти сви жи́ви; док су ти сви жи́ви до ту́ва је жи́вот (Гра).

кр̄сӣӣна ж *унакрс саденӯӣо снóиље на њож̄њевеној њиви (5 до 21 снóи);* уп. кр̄ст̄џ. – У пет̄ину здéнемо пет – снóпа, у ма́лу кр̄сти́ну се́дам, а у ве́лику кр̄сти́ну два́десет и јéдан (Вр).

кр̄сӣџ м, мн. кр̄с̄џ, в. кр̄сти́на. – У кр̄сти́ну има шесна́јес снóпа а у кр̄ст̄џ два́јес (Дој). Рукóл̄ња, па пешчи́ца, па снóп, па се дéне у кр̄ст̄џ или кр̄сти́ну (Дој).

кр̄сӣӣнка ж *фиг. који је сла́дак, њривлачан, млад.* – О́н у́бав, при́личан, кр̄ти́нка, ама не́је ми во́ља за њéга (Рос).

кр̄ӣӣш вода́ изр. *мно́го њокисла особа (или брав).* – Ува́ти ме прóвала о́б-лак од Чóриндол до село́ и кад сам сти́гал бил сам кр̄ӣӣш вода́ (Пл).

кру́на ж *кост̄ӣ из скочног зглоба јаг̄њетӣа или ја̄ретӣа, корис̄ӣӣӣ се за игру.* – У Понóр га ка́жемо кру́на, а у Др̄жину га ка́жу каш̄џк, с њéга се и́грамо кру́ну (Пн).

крӯња́чка ж *крӯњача за кукуруз.* – То́ј што трóшимо мору́зу ка́жемо и трошáчка и крӯња́чка (Цр).

кру́ӣа ж *болови у с̄ӣомаку услед њреједа̄ња.* – Јелóвичанката је бајáла и од кру́пу, и од свáшта, само да у́зне па́ре (ВРж).

кру́пан млéч бот. *бодљикави коров на за̄ӣуш̄ӣеним ораницама, који се бере за сви́ње и ис̄ӣуш̄ӣӣа густ̄у белу њечнос̄ӣӣ звану млéч.* – Млéч има с̄итан и кру́пан, по́голем што је, о́н б̄џка (Ру).

кру́пан тип̄џ бот. *вр̄сӣа њӣӣџа Nardus sp.* – Тип̄џ, има га од две – сóрте; јед̄н ка́жемо с̄итан тип̄џ, а јед̄н кру́пан тип̄џ (Сре).

крупи́ца ж *овећи комад камене соли.* – За крупи́цу со́л направ̄имо рас-кóлницу, па овцéте приóде и ли́жу (Мр).

кру́пна (ли) па ра́бота изр. *ирон. великог ли њосла; њра̄ӣаво и њовршино урађено.* – У, кру́пна па ра́бота; о́чеш ли да те повáлимо?! (Нш).

крўпна рáставица ж бот. *круїнија врстиа расїавића*. – Кру́пна рáставица растé по бáре (Гос).

крўпна сáдина ж бот. *оїшиїе име за круїније врстие влаїасїих їрава које расїу на їоснијем земљишїу и на їриїеци*. – Кру́пната сáдина дóјде како жїто класáта и иска́ра клáс на пóсно мéсто, жлїт клáс, стóка у не пасé а у сéно у једé (Гос). На кру́пну сáдину чулўмката дóјде више уокóлено (Зс).

крўпна црéва изр. анат. *дебела црева*. – Има сїтна црéва, па кру́пна црéва и дебéло цревó на крај (ДД).

крўпначьк, -чка, -чко комп. од кру́пан *овећи; виши; круїнији*. – Кру́пначьк бéше на пóрас (Гос).

крўпно зéва изр. *їрозеваїи се врло јако и готїово неїрекидно*. – Ванўл кру́пно да зéва, готóв је, немóј му се нáдате (Брл).

крўпно стамбóлче бот. *висока георгина*. – Имáли смо и кру́пно и сїтно стамбóлче (Пк).

крупнозўбес, -та, -то *који има велике зубе*. – Крупнозўбеста овцá жїви шéс до сéдам гóдине и пóрано гўби зўби, него ситнозўбеста (ДД).

крупноклáсес, -та, -то *који има круїан клас*. – Рétко жїто је крупноклáсесто (ВЛк).

крўше не бéру мóјете рўће изр. *бранићу се*. – Оно, кру́ше не бéру мóјете рўће, нéчу му се дадém (Вој).

крушóв, -а, -о *који їоїииче од крушке; који їриїада крушки*. – Цепїли смо и вóчће сливóве и вóчће крушóве (Зс).

крџица ж рет. *киїа свадбара*. – Турїше ми крџицу на пáзуку, ја у платї, текá се на свáдбу рабóти (Јел).

крџа несвр. *јестїи са айейиїиом*. – Сédла и крџа ли, крџа, ублажїло вој се јагњéће мéсо (ЦД).

крчáн м *їешка и неизлечива болесїи органа за дисање*. – Крчáн га ватїло, гўцур га ватїл, све ми стьпкáл градїнугу нéчији кóњ (Цер).

крчї несвр. **1.** *браниїи се исїушїиањем засїирашўјућих гласова*. – Квáчка-та се накостршїла и крчї, брáни пїличи (Мр). **2.** *кркљáиши (у смрїином часу)*. – Крчáл још кад га нашлї (СГл).

кршї се несвр. фиг. *извееїиачено се извијаїи у куковима; уображено се їонашáиши*. – Једїнац, па се кршї, а нéма нїшта; кој је имућан, нéма пóтребе (Рс).

кршкa ж, мн. кршће *мала и врло љуїа врстиа їаїрике*. – Бáба мојá је на свáк обрóк јéла по кршкy, да њу отвóри апетїт (Тм).

кршно мéсто изр. *кри, бесїуће*. – Нáша су сéла у кршно мéсто, а нéје билó ни пўтове (Зав. Пк). Два – дьна кóсим, три – дьна изнóсим, нáше је мéсто кршно мéсто (Км).

кувѐт м снага; здравље; весело расїоложење. – Нѐма снагу, нѐма кувѐт, нѐма вѐсело расположење, не мѐж му заїгра срце (Пок, ДД).

куд прил. код; ѿред; око. – Куд Забрец куди водуту га најдо (Гос).

кудѐлчица ж дем. од кудѐлѓа мали свїѓак власи (вуне, кучина). – Гребѐмо га на дерак гребенац и увијемо га на кудѐлѓу, на кудѐлчице (Ру).

кудѐно прил. где. – Најубаво ми је билѐ там кудѐно сам расла (Зав).

кудѐто прил. рет. кудикамо више. – Он је кудѐто помлад од мѐне (Вој).

куди прил. код. – Срѐто га пијанѐга куди Бѐлу водицу (Гос). Че се најдемо дѐвечер куди вас (Бс).

кудроша ж име козе са дугом длаком. – Окнем: е – ѐј, Кудрошо! и она дѐјде (Мр).

куѓељ м рет. лако раздрешив чвор. – Закачѓе се намѐсте, па ремїк или врцу провлечѓ крз ѓи, па га наврѓеш на куѓељ, на кукљар (Вој).

куќа ж мн. куће **1.** кривина; окука. – То мѐсто їма с куће пѓт па га ѐкамо Куће (Км). **2.** шїѓаї са країком рачвом за извлачење сена или сламе из сїѐга. – Нѐчу да скубѐм сенѐто с руће, бѓцкаво је, него че си направим куќу (Пет. Вој). **3.** фиг. ѿдругљива и грабљива особа. – Он је куќа, нѐје лопата, че те пак закачи да му дадѓш без пारे и после че ти се смејѐ (Изв). **4.** изр. **че га закачи куќа:** а. долази му ред да иде. – На гѐдину че те закачи куќа, че їдеш војник (да си) (Вој). б. шїрїѓе ѿпоследїце. – Крал бостан и он сас ѓи, и ѓега че закачи куќа (Пет).

куќа и искуќа изр. ѿ навїци, Chesїѐ ѿражїїї ѿмоћ; ѿросјачїїї уз куќање. – Научїло тека: куќа и искуќа, нѐче сáмо да си произведѐ каквѐ му трѐбе (Сук, Вој).

куќаља за свїнћу изр. шїѐљага са благо ѿодвијеним дебљим крајем, ѿгодна за игру свїнћа. – Ћма си посебна тојага за туја игру, кажемо у куќаља за свїнћу (Гос).

кукѐлдеда м бот. в. крївдеда. – Мї туј траву што рáно излáзи не кажемо крївдеда, него кукѐлдеда (ТД).

куќу – **мау** узв. каракїерисїично оглашавање кукумавке и кукавице. – Кукавицата куќа куќу – мау, куќу – мау (Вој).

куќуљ м закривљени крај на (коледарској) шїѐљаги. – Крупчáње пáзе да им коледарска тојага їма куќуљ (Гос).

куќуљдеда м бот. в. крївдеда. – У Добродѐл туја травку, што рáно ўпролет излáзи, ѐкају крївдеда, а мї у ѐкамо куќуљдеда (Пок. ТД). Куќуљдеда нѐма цвѐт а искарá лїстови на тачкице (Зс). Куќуљдеда је тѐва што ти опїсујеш како крївдеда. На куќуљдеду су посїтни лїстови, а на чобанку су и лїс и цвѐт покрупни (Дој, Јел, Пк).

кукуљѐс, -та, -то *који је (благо) закривљен на једном крају (шп̄аӣ, ш̄ољага)*. – Кривачка за свинђу је кукуљѐста (ТД).

кукуљѝца ж **1.** *један од два дела кљуна*. – Кад орђл млого остарѝје, кукуљѝцете на кљуницуту му се млого закукуље и не мѝж више да се рани (Сук). **2.** *кашљача*. – Турали му у кукуљѝцу од гуњу камик и он га текá носил цел дѝн (При).

кукума́вка ж *врста ишѝце сличне буљини, кукувија*. – Кукума́вка стáне на кућу па кукума́у – кукума́у, и кажемо некој че умре из туја кућу (Вој).

кукурѝг м бот. *кукурек*. – Има две врсте кукурѝг – плѝдни и мушки. Мушки се увѝва на сврѝдоловичи и ѝтрован је, али кад измрѝне јесени овцете му једу петѝлку од листове (Ру).

кукурѝк јѝдинак м *врста кукурека*. – Ѓдвара од кукурѝк јѝдинак се прска за од златице у крѝмпир (Гос).

кукурузán м *шѝао који се исѝиче величином*. – Голѝм петѝл, кукурузán, накурушѝл се, корѝрѝши се кад слѝзне од кокѝшку (ТД).

кукљѝцѝ м *шѝна чѝка*. – Сѝтнуту чѝпку ѝкајемо кукљѝцѝ (Рос).

кула́к м *главица на доњем крају дирека, зубац који онемогућава његово иомерање изван лежшѝа*. – Дирѝк има на дѝлњуту, пѝдебелуту страну, кула́к, који улази у камик на који се потпѝра (Км).

кулучáр м *фиг. слуга*. – Слуга бил, кулучáр цел живѝт (Вр).

кула́је *несвр. шикљашѝ*. – Кула́је крв, не мѝж ѝу заустајмо (Вој).

куми́ца ж *кума која венчава и кришѝава*. – Кумѝца је која је венчала, а кума́ча је која је венчана (Вој. Км).

кумицавѝла ж *зоол. врста ишѝце*. – Кумѝцавѝла је шарена и убава, прáви висѝћо гњездѝ у које – било дрво, са три – концá га врже и оно се лјуља (Вој). Кумѝцавѝла као лјуљашку прáви гњездѝ на сливу (Пл).

куму́ва се *несвр. кумовашѝ, бишѝ иовезан кумсѝвом*. – Кажемо куму́ву се, ама кажемо и куму́ју се, ѝсто је (МЈ).

кумѝе м *дем. вок. од кум*. – Здравѝ – живѝ, кумѝе, каквѝ рабѝтите (Вој).

кумулија ж *зоол. врста ишѝце*. – Кумулија на сáм вѝр на орѝј гњездѝ прáви (Бз).

кумша м *рет. 1. венчани кум*. – Ѓн му је кумша, он га крштѝва (Пир). **2.** *дем. (млади) кум уѝшѝе*. – Глѝде, кумша веч порáсал, че га жѝнимо (Вој).

куна ж *зоол. врста ишѝце*. – Има пѝца куна, знáл сам која је (Вој).

кунтав, -а, -о *рет. наѝмурен*. – Кадá је некој кунтав, мрштав, знáм да неје дѝбар; лѝш чѝвѝк се брзо познáје (Д – Сн, Пир).

купи́ло с *оно шѝо се кујује (за храну)*. – Нѝмам ништа, све на купи́ло; тѝва је гра́д, неје сѝлѝ (Бе, Пир).

кúпне свр. (*ћовремено и мало*) *куйишии*. – Стрина – Љуба ме сажáли и по-нешто ми кúпне (Вој).

кúрвино óко с бот. *врстиа башииенског цвећа које ноћу јако мирише*. – Кúрвино óко или швалéрово óко, исто је, óно прекó – ноћ јако мерише (Пир).

курвóсује се несвр. *курваиши се (не кријући)*. – Курвóсује се с једнога – другога (Пир). Курвóсује се мајњата, брúка чéрћете (Сук).

кúрца се несвр. вулг. *курваиши се*. – Она се сá почéла кúрца с њега (Пир. Кр).

кúско прил. прип. *крайико, кусо*. – Кúско да је, нóвшко да је (Држ. Вој).

кускун м *каши испод реиа коња везан за седло*. – Кускун или подопа́шник је кáиш на коња испод реп, а ждрепченик је код чéзе, да се не смíца кад íде нíзбрдо (Мр).

кúт м *угао од огњишииа íрема зиду у којем се налазе саџак, сач, ваи́раљ*. – Кúт је прóстор између сýд и гóрњу страну, и там стојú црепње, сáцак, вршник, острушка и ожéг, и сéдне понéкој да се грéје (Гос).

кутэж м *дечја игра жмурке*. – Игрáмо се кутэж, децá мáлечка (Цер).

куткудá – **куткудá** узв. подражавање кокошке која се оглашава када снесе јаје: – Квáчка квачí, а кокошка крека, а кад снесé она куткудáче куткудá – куткудá (Вој).

куткудáче несвр. *оглашаваиши се кокошка која је уи́раво снела јаје*. – Куткудáче кокошка окол појáту, трéбе је снела у сенóто (Држ).

кутлáћа ж *ручконоша од керамике са лучном дршком íреко ои́вора*. – У кутлáћу квáсимо млекó и нóсимо га на њíву (П – Пж, Орљ, Бз).

куи́рáк м *вијак; крайика дрвена йолуга за заи́езање*. – Кадá вржем дрва или друго на кола на кутрака, не мóж се одврже (Чин).

кúтулица ж *косачев йрибор који везује испод колена и у коме држи брус у води*. – Нáши кáжу кúтулица онóј за острило за косачá (Б – Го, Гњ).

кúћа ж рет. *соба са огњишием*. – Кúћа смо зváли там куде је огњиште; онó је насрéd кúћу, а лéво и дéсно су сóбе (2015, Мирољуб Стојичић, 1934, Б – ЦЈ, Гњ).

кућáрка ж *жена која је задужена за йослове у кући*. – Já сам тој лéто билá женá кућáрка (Бз).

кућéвник м *домаћин (који ради и уме да сiииче и и да брине о домаћинсiиву)*. – Óн је бил кућéвник на тiја дóм; стварáл је и држáл дóмат (Бс).

кућéвница ж *жена која уме да сiииче и брине о својој кући*. – Добрá женá, кућéвница и ижодóмница (Пир).

кућерак м *макар какво боравишије; најйросiиција кућа*. – Лéњави, не мóж да скрсте ни кућерак, него живе ко на појáту (ВРж).

кхú – **кхú**, **кб** – **хб** – **у** узв. којим се подражава тежак кашаљ: – Лежáл је десетiна дбна и само је кашлáл кхú – кхú, кб – хб – у (Зав).

кúце с деч. *кученце*. – Бáбино кúце, бáбино мúшко детенце (Б – Вв, Пир).

куче. Чијо ли че куче липче изр. *како ѿо да се деси; ѿо од шебе нисмо очекивали (ѿозиѿивно изненађење).* – Ти си дошла у нас на – госје, чијо ли че куче липче (Вој. Грш. Сре).

кучечка трава ж бот. *врсиа корова који расије на заѿушиѿеним ораница-ма, ѿасји језик.* – Чул сам за кучечку траву али не знам да – ли у има у наш топрак (ВЛк).

кучка бачијарска изр. *оѿака жена; жена велика свађалица.* – Ти, кучко бачијарска, ти све правиш карање (Пир).

кучољаќ м *измеѿи ѿса.* – Лечила је од туј болку сас кучољаќ (К – ЦВ, Мр).

куччино добо изр. *зло време; време велике оскудице.* – У кучечко време, у куччино добо допраћиво кучу (Б – Го, Гњ).

кљѿи м **1.** мн. кљци *клица.* – Васуљат пуштиљ кљци (Вој). **2.** фиг. *ѿорекло.* – Не знам одокле ми је кљѿат (Кр).

кљѿје свр. *избаѿиваѿи клице, ницаѿи.* – Сува земља, не може семето да кљѿје (Бер, НМл).

кљѿи свр. *исклијаѿи.* – Компирете кљѿили у зевник (Сук, Чин).

кљѿѿ м фиг. *удови; ѿрсиѿи.* – Пази да си не строшиш кљѿѿити, обуј се (СГл).

књњав нос изр. *ѿрћасио изобличен нос; ѿрћасиѿ нос.* – Момчето има књњав нос, неје за мој рачун (Пир).

кѿра се несвр. *ѿревише се физички ѿрошиѿи (човек).* – Нече народ да се кѿра, да се троши; нече да троши снагу (Брл). Волим да се кѿрам, да се за-мѿрам, да се трошим; тека се одржавам (ВЛк).

кѿс петѿл изр. *ѿеѿао са слабо развијеним крилима и краѿким реѿом.* – Подрипкује како кѿс петѿл (Пк). Кѿс петѿл си је пиље до – века (Пас).

кѿт – кѿт – кѿт узв. којим се ваби пас: *дођи!* – Кѿт – кѿт – кѿт, тека мамимо куче (Зав – ддл).

кѿша га ватиљ изр. **1.** *изненада оболеѿи од неке (ѿеже) болесѿи.* – Кашљем, че ме ваца некакв кѿша, некаква болка (Брл). **2.** фиг. *олењиѿи се.* – Кѿша ѿу ватило, почела да оди непрапа и незакрпена (Км). Боље одма да си завршим работу, че ме после улови кѿша, па че ми остѿне работа (Кр).

Л

лабавоус, -(т)а,-(т)о *брѿлив, лајав; који не чува ѿајну;* уп. лабавоустив. – Женѿ ми лабавоуса, све испрѿча на женеве какво радимо када легнемо (Тм).

лабавоустив, -а, -о, в. лабавоус. – Ти си лабавоустив, мора да кријемо од тебе кучне тајне да и не износиш преко праг (Цер).

ладавина ж *кладовина.* – Данѿс ладавина, добро време за у поље (Бз. Рг).

ладнеје несвр. *йосїајаїи хладније; хладиїи се*. – Ладнеје времето, об-
лачи се убаво (Км). Вáну да студеје, да ладнеје, зајесени се веч (Сук).

лажіца м рет. *кашика*. – Лажице правимо од ситан јáвор, óн је тврђ, одго-
вара (Зс).

лазне свр. *йочейи гмизайи мношїво (црва, бува, вашака)*. – Че ни лáзну
црвје од теја áле штрóкаве (Кр).

лајáч м *свађалица; алайача; оговарач*. – Она је голém лајáч; ни овчáрска
пцета ђу не мóж надлáју (Јал).

лаје несвр. фиг. *говорити без много обзира*. – Јá млóго и лáјем, па њим реко
отвóрено (Пок).

лајсе / лáје се реч. *изгледа; веровáино је*. – Онó, лáјсе да че бóде (Јел. Рос).
Млекó че íма, лáјсе, двéста ћила (Д – Бћ, Пир).

лајна. За нíкаква лáјна неје изр. *некорисїан је; не може да обави ни
један задáиак*. – Тí за нíкаква лáјна несі бил; неје требáло теб да прáчамо
на тóја рáботу (Сук. Грш).

лајће м/ж/с само у вок. рет. *драги*. – Де, лáјће, да ископамо појáтку, а околó
за лóзје (Км).

лаком, -а, -о халаїљив. – Лáком, лáкомо дóпе, глeда само óн да се најeдe
(ТД).

ламка несвр. фиг. *йокушаваїи ухваїиїи; йокушаваїи наћи*. – Лáмкаш га
по гóдину дьна и не мóж га срeтнеш (Соп).

лáнско лeто изр. *йрошлог лeтїа*. – Јá лáнско лeто улови јeребицу (Ш).

лапáвина ж *брбљивац; нейоузана особа*. – Лапáвина, нeје му домаћинска
рeч (Кр).

лаїи несвр. *халаїљиво јесїи, ждeраїи*. – Онó жeшко, а óн óдма почe да
лáпи, па се íзгори (Рас).

лапушeс, -та, -то 1. *који је широк, дуг и заобљен (о лисїу)*. – Лопeн íма
лапушeсти лeтoвe (Пк). **2.** фиг. *који има широко, йуно и заобљено лице*. – Бóш-
ко је крúпан, лапушeс; íма широкó лицe, дундeс дóјде (Рос, ВРж).

лáса ж бот. *врeтїа биљкe*. – Имашe јeднá травá, зовeмо у лáса, заборавїла
сам којá бeше (ВЛк).

лáсeс, -та, -то *који йреко главе (лица, кљуна) има црне и бeлe йругe*. – Си-
нїгар је по величїну као врáбац, а онака је као лáсeс; преко лицe íма црнe и
бeлe прýгe од челó до кљун, а окол óчи сївкасто – жућкасто – бeлкасто (Зс).
Лоска или лáсоша је козá којá је лáсeста у лицe (Гос. Зав).

ласнýје се несвр. *живейи са шїио мање брига и обавеза*. – Глeда да се што
мáнe рáди, да се ласнýје (Зав).

ластїја ж *йогодностї (за животї, рад, креїање)*; уп. лeснїја. – Живїл је на
ластїју, јeдїнац из богáту кóћу, слýђе су имáли (ВЛк).

ла́тав, -а, -о *који је лоше наїправљен, незграїан; исїпрошен (о алаїки)*. – Оно и које има ошóв, оно а́ндраво, чољаво, ла́таво, никакво неје (Пир).

лати́н м в. латинка. – У гради́нче смо има́ли канди́л, лати́н, сели́н, јесѐнче (Б – Сц, Пир).

лати́нка ж *врси́а баши́енског цвећа, драгољуб*. – Латинка напушта лозице по́зем и цвѐти жу́то и ша́рено (Мр).

ле́бат ђи иска́рује изр. *хлеб им досїиже (у їоку године)*. – Искарује ли ви ле́бат, мло́го сте на једењето (При).

ле́вац м/ж/с рет. *особа која брзо жање*. – Ја сам билá ле́вац, најбрза у све́те жетва́рће (Гос).

леви́на ж **1.** *велика зграда (кућа; економска зграда)*. – Колће су си леви́не у гра́д (Б – Бш, Пир). Леви́на је по́моћна зграда – шу́па, поја́та или плѐвња (СГл).

2. *највећа їросїорија у кући*. – У кућу имамо ода́ју, леви́ну, їжу и ћи́лер, а кажемо га и ћи́лерче; тека́ су и зва́ли на́ши ста́ри (ВЛк, Гос).

лево́сује несвр. *краси́и*. – Ло́повска кућа: башта́ њим лево́сујеше, исто и мај́ћа њим, а после и сино́вете (Брц).

ле́гне вре́ме изр. мет. *неїрекидно їадаїи киша*. – Ле́гло време́то, ћи́ша дѐн – їздѐн, не да́ва ни да рабо́тимо у по́ље (ПРж).

ле́гне свр. *ужлеби́и се, лећи у лежиши́е*. – Па́зимо да ле́гне гредá там куде́ смо усѐкли (Пет, Држ).

ледљи́во прил. *са глаїким ледом, клизаво*. – Окол чешму́ту ледљи́во, пази́ се да се не прзне́ш (ЦД, Бер).

лежачáв, -а, -о *који је їао на земљу (о вегеїацији)*. – Кажемо лежачáво дрво које па́дне, или лежачáва трава́, лежачáво жито, када́ и обори́ ветар (Зс). Лежачáво жито које је, оно́ прора́стује (Зс).

лежи́ несвр. *ноћи́и*. – Лежа́л сам при њи не́колко пу́ти, приме́ ме човѐци домаћи́нсћи (Гос, Зав).

лезѐт м *оїуши́еносї; безбрижносї*. – Жи́ви на лезѐт, има све што вој тре́бе (Вој).

леја́ ж *леја за расад на земљи (а не на ђубреїу)*. – Леја́ је на́зем кад га прајмо, а расадник на ђу́бре (П – Пж, Орљ).

лелѐ узв. за изражавање чуђења, изненађења. – Лелѐ, васу́љат пресóлен (Зс).

леле и преко леле изр. *не може би́и горе, лелек до небеса*. – Са́ је ста-ну́ло леле и преко леле у на́шу кућу (Тм).

лелѐје (се) несвр. фиг. *скиїаїи (мушкарац)*. – Он је лелеја́л и по же́не, неје му ни тој оста́ло (Ш, Бз).

ле́нгер м *рендген*. – Ишла́ на ле́нгер, има јѐвтику (Пк). На ле́нгер му про-нашли́ да има ло́шуту бо́лку (Сук, МЛк).

лењавштина ж ауг. *лењивац*. – Беше големá лењавштина, а нејé га било срамотá да тражи да му давамо од наш труд (НМл).

лењавшњк, -шка, -шко *ѝрилењ*. – Она је големá плетуља, али је лењавшка за сваку рабóту (Пк). Они малко лењавшњи, па њим све недости́са, несú испестували (Зав).

лењи се несвр. **1.** *ѝосѝаје лењ*. – Почé се детé лењи, мáну да слúша, не завршáва рабóте (Цр). **2.** фиг. *одлагáѝи ејакулацију; усѝоравáѝи завршáвање сношаја*. – Почé се лењи, не свршáва на врéме, њéму до игру́ (Ос).

лепо, та свéт нéма изр. *не може биѝи леѝше*. – Лéпо појé, та свéт нéма (Бз).

лепéн м бот. *леѝух Verbascum phlotooides*. – Їма нисѝи лепéн, корá на зéмљу, големó лисје. А онија што растé високо́ чма тњко лисје и оно́ чде гóре (Зс). Лепéн, црвéн, и цвéтови чду нáвише, стáбло лепéн (Зс).

лепéндéк м **1.** *најбоље решење (ѝосѝуѝак; средсѝиво); особа која најлакше решава ѝроблем*. – Он је лепендéк за тúја рабóту, чде му óд – руѝе (Пир). **2.** *вербални обрѝи; ѝѝрик; шала*. – Знáје лепендéци, али не знáје у домаѝинство да си упрáвља (Мр).

лепéнка ж бот. в. лепéн (1). – Лепéнка је жу́та, растé до јéдан и по до двá мéтра, листови као волóвсѝи језици и чма плесњиви чзглед. Једњн лепéн мáав, а гóре што растé мло́го мáав, па ко маóвину да увáтиш (Зс).

лепотѝња ж *угодносѝи*. – Какó смо живѝили, тáја лепотѝња се више не врча (Пир).

леѝушáс, -та, -то *леѝушкáсѝи*. – Он лепушáс и узéл лепушáсту девојђу, па милина да ји глeдаш (Цр).

лепúшкáв, -а, -о в. лепушáс. – Јá сам лепúшкáв чóвек, óч ли ме нéкој úзне за овнá (ДД).

лесáрка ж **1.** *довоколица од ѝредњег дела рабацијских кола са ѝлепéном и благо савијеном лоѝром на задњем делу, која је клином ѝовезана са рудом*. – Подвојe се кола, па се тúри на прéдњиштата крлeшка или лесáрка за (у) воденицу, проврти се процеп и тúри клин, слпци, и две – врече мóгу да вóзим (Ру). **2.** *део ѝојáѝе ограђен лесама за издвајање дела сѝада или јагањаца*. – Добра́ и големá појáта чма: појáту, плéвњу, колибу, трлјак, јагрéк, загóн, зевник, кóчек за јагањци, козáрник, млзáрник, бáбицу и лесáрку (ВЛк).

лесѝце ж мн. *ѝроугласѝи део задњег дела заѝрежних кола*. – Лесѝце чмају клин којѝи и врзúје с рáстоку и с прéдњиштата (Ру).

лесѝчина ж бот. *лисѝчина Echium vulgare*. – Їма једнá жлтá лесѝчина, а дрúга дóјде лила бојá (Зс). Лесѝчина чма и на ливáду и на облóжину, жлтó сѝтно цвѝти (Ру).

лескáр м *шума леске*. – У лескáрат чúчнул и чéка с пушку (Рос).

лесовит, -а, -о *ѿанак, висок, јак и складан*. – Лесовита, кршна са – снагу, неје цеперикава, неје бјава (Пок. ДД. Гра).

лётња брусница ж бот. *боровница Vaccinium myrtillis*. – Јесења брусница је црвенá, а лётња брусница је црнá (Зс).

лётњице ж мн. *ѿар дрвених сандала са каишкама*. – Лётњице су с каишке а сандале су без каишке (При. Пет).

лећаив, -а, -о *ѿодводан; јакó влажан*. – Там лећаиво, млакаиво, не дава добру граву (Гос).

либаде с *горња женска хаљина широких рукава, украшена срмом*. – У град су имућне жене либаде носиле, убаву гóрњу дрéју украсену са – срму (Пир).

либне свр. *изненада јакó удариии (ѿреко носа)*. – Дојде ми да ју либнем (преко нóс), да се мóж оћути (Цер).

ливадар м бот. **1.** *нека коровска ѿрава у сѿирнинама*. – Ливадар има ци-клама цвет по бóју (Гос). Ливадар плаво и црвенó – рóзе цвѣти, не иде изнад жíто и има црнó зрнó ко на арпацк лóк, као лéча (Гос). Ливадар има ситан цвет, плав, на сваћи члáнак цвет, и по једнó или две зрна. Чулумчице, и унутра зрнó ко жíто да је, бóји лéб модрó, па поцрнеје лéб. Нájвише óно бóји лéб (Зс). У жíто расте ливадар и прави плави цвет, а иде као рéп који се лéпи за дрéје (Зав). Ливадар како шушњар, али црвенó како гајтан цвѣти, има више гóрчице него шушњар, али је пóситно од њéга (Соп). Кад омéсе лéб, óн дóјде црн од ливадар. Ливадар се умерише у житá ўпролет кад се плéви. Накáра слпје у житóто и жлтó цвѣти. У чíсто жíто не мóж га раздвóјиш, а лéб од њéга зелén и блáг (Зс). **2.** *врста лейѿирњаче*. – Ливадар је ситан граор који цвѣти црвенó и мóдри лéб; кад је жíто као рúжно, нájвише има ливадар, и зрнó му крупно пó оди жíто (Зс). Ливадар плаво цвѣти; шушњар и ливадар гóре ливáду (Соп).

ливрав, -а, -о *бисѿроок*. – Детéто ливраво и óче све да вíди и да запази (Рос, ВРж).

лида несвр. *гледаѿи радознало у свим ѿравцима*. – Кóј је пóштен он има мíрне óчи, нéма óчи да му мрдају, нéма да лида лéво – дéсно (К – ЈИ, Цер).

лидав, -а, -о *који је радознао; који је вредан*. – Јá сам лидава, пргава (Ос).

лизгаво прил. *клизаво*. – Немóј там да проóдиш, млóго је лизгаво (Пир).

лизгавица ж *клизавица; блаѿињав и клизав ѿѿи или сѿаза*. – Заледíло се, пред вратáта óпасна лизгавица (Вој).

лизне се свр. *клизнуѿи се (изненада)*. – Лизну се на лéдат сасвé стóвне (Пир).

лијаришта с мн. *лукавосѿи; ѿодвале*. – Лијаришта нíкаква не поднóсим (Кс).

ли́к м *лице*. – Ја сам си насмејана у лик откако сам си (Пок).

ли́ле, ли́ – и – ле, ле́ле – варáј ма́јчице ми́ла! узв. када се упадне у велику невољу: (*нејовољна*) *весѿи*. – Ли́ле, ли – и – ле, ле́ле варáј, ма́јчице ми́ла, како тека да се де́си да у́мре на́јубав чо́век у село́?! (Рс).

ли́мбе с *сти́ара чийка* (*у виду увейта, или дуга, или троугласи́а*) за *прекриваче и кошуље*. – Лимбе је ста́ра чипка за прекривачи и кошуље; до́јде или како *уво*, или је *ди́га*, или *троу́гласта* (Пир).

ли́нгов, -а, -о **1.** *вредан; ви́шак и леј*. – Беше девојче по ме́ру, ли́нгово, *убаво* (Брл). **2.** *мршав*. – Де́тего мло́го ли́нгово, сас кво га ра́ните? (Брл).

ли́сас, -та, -то *који има шару или белегу преко њушке, чела или главе*. – Он *имаше* лисасту коби́лу, мло́го се је *убаво* слуша́л сас њу (ТД).

ли́сес, -та, -то *који има (белу) шару лево и десно по дужини образа и црну браду (брав)*. – Лисеста овца́ има (белу) ша́ру низ обра́з, ле́во и де́сно, и црну бра́ду, и по́често је белá овца́ а ретко црна́ (ТД).

лиси́ца ж *део запрежних кола или саоница из два дела који у виду троугла и преко клина повезују срчаницу са задњим трајом*. – Сáne имају две стру́ће, две сáne, два опле́на, четири сипци који се не ваде, него се заглављу, и насре́д је лиси́ца (К – ЦВ, Пир).

лиси́це на брану́ изр. *део бране који се састоји од два дрвета подешена да праве троугао у да држе прње или даску када се брана*. – На брану́ има лиси́це које држу́ трње и исте су како на задња ко́ла (Мр).

лиси́чина ж бот. в. лисичја сто́па. – Лисичину рачу́намо у чётри најотровне тра́ве (Пк). Лисичина трава́ плаво цвѿти и пе́цка као коприва (К – ЦВ, Мр).

лиси́чја сто́па ж бот. *лисичина Echinum vulgare*; уп. лисичина, лисичѿк. – Није туј тра́ву од змије зове́мо и лисичѿк и лисичја сто́па, а Пѿклешање у зову́ само лисичѿк (Дој).

лиси́чњак м бот. *врста корова на заушћеним ораницама*. – Лисичњак има длакави листове, цвѿти плаво и црвено, и расте у запуштену њиву (Чин).

лиси́чѿк м бот. в. лисичја сто́па. – Лисичѿк расте голем и има га там куде́ је земља рабóтена (Зс, Ру).

ли́скав, -а, -о *илишак, каменит* (*земљишће на лискуну*). – Са́дина расте у камање, у лискаво, по́сно, куде́ је вода одне́ла (К – ББ, Пир).

ли́сковача ж *обршћена грана лисника*. – С лисковаче зачáс напáлим вурњу (ВЛк).

ли́снати мети́љ м вет. (*крујни*) *метиљ*. – Има рудинсћи или ситан мети́љ, који не́је то́лко óпасан, а она́ј лиснати мети́љ, он је кру́пан и óпасан (Дој).

ли́сник м *садеване лиснаће гране и припремљене за зимску исхрану коза и оваца (на земљи у облику кује; у разгранитом дрвѿу; делом у дрвѿу а делом уз њега на земљи)*. – Лисник је и у дрво и на зёмљу (Км).

листі́чи м мн. в. листовчичи. – Морáч, листі́чити му рéскави (ВЛк).

ли́стовчичи м мн. дем. од листѣк м *врло мали листіови*. – Жвáчемо ли́стовчи-чи од ћисаљáк жéдни каdá смо (Зс).

литéје несвр. *хабаїи се (одећа, ѿосїељина)*. – Којé чéсто обла́чиш, онó литéје, не мóже више да бúде како нóво (Чин. Пет).

ли́тка несвр. **1.** дем. *леїеїи*. – Лítка муші́ца окол лáмбуту (Пет). **2.** *їо-времено леїеїи*. – Дівете гúше лítкају окол водúту, нéма – нéма па лítну, премéсте се (Брц). **3.** изр. *ли́тка му дуїе неїрекидно радиїи; їрчкараїи, не мироваїи*. – Мóре, дéдо, че ти лítка дúпе цéл дьн на косідбу (Д – Пг, Пир).

лítну му кра́ци изр. руг. *їасїи са їоложаја (уображени моћник)*. – Лítнуше му кра́ци и њему, сá че и он једé сиротїнсїи лéб (Пир. Чин).

ли́їб прил. *глаїко*. – За тьнак литак тьнко се предé у два – нїта и литó се тkáје, рáвно (Брл).

лї́тре ж мн. лóтре. – Лї́тре корїстимо кад превóзимо сéно, снóпје, шу́шће; онé їму одозгóре рóгови да задржáву тој што вóзе. (Цр). Распóнка држї лї́тре да се не састáве (ВЛк). Лї́трила су крївата дрвја, а Ђржїшта су прéчће, тојáшће (ВЛк).

лї́їрило с једна од двеју гредá које чине лоїру. – Улéзо там да отсéчем лї́трило, па вáди трепетлїће с кóрење, с кљúнове (Ру).

лї́цка се несвр. *їомало їробаїи; їолако їїїи*. – Љўта рећїја се не лї́цка, него се пїје одједнúш (ЦД).

лїчáрје с геогр. *їрисоје; їрисојна сїрана*. – Нáшето је лїчáрје, па изгорї морúза ка је жéга (Јел).

лїчéје несвр. *одговараїи (брачни друг; одећа, накиї)*. – Кáд се облечé ўбаво, лїчéло му је на прáвога госпóдина (СГл).

лїшаївац м бот. *руса; уї. лишаивка їрава*. – Травá рúса или лишаївац за лечéње од лїшу, пушта жлтó млекó, па се намаже (Гос).

лїшаивац м бот. *једна од биљака које лече русу и друге болесїи коже*. – Млéч лишаївац, високó растé, жлтó цвéће, рéскав лїс бéл стојї, сóк црвén пушта каdá се прећїне (К – ЦВ, Пир).

лишаївка їравá ж бот. в. лишаївац. – Лишаївка травá је лековїта (Рос).

лїшчичи м мн. рет. од лишчѣк *мали листіови їраве који чувају веш од мољаца*. – Жéне су турáле у вéш за од мóљци нéкакви лїшчичи о – трáву (Дој). логове. У логове да падне изр. да постане одузет. – У логове да паднеш па да се оковеш (ТД).

логовéтин м рет. *вођа груїе їечалбара*. – У Румúнију он им логовéтин, не рáди, вóди туј групу (ВЛк).

лозиња́к м зб. *гомїла исечених ластїара винове лозе*. – á си завáчам óгањ с лозиња́кат (Држ, БЧ).

лози́ца ж бот. **1.** *врста собног цвећа.* – Имала сам у саксије мушкátлу, лозицу, резетлу, покривку и зéвалце (Гос). **2.** *фиг. њорекло; њошмак.* – Од каквú (добру) лозицу каквó чу́до испáде (Зс).

лози́ште с пеј. *виноград.* – Големó лозиште íмамо и големú рáботу у њéга (Пир).

лозјáрска прáскова бот. *стíаринска сорíа бресака која се гаји само њо виноградима.* – Лозјáрсче прáскове íма жлтé, белé, црвенé; прáскова је лозјáрско воће (Ру).

ло́ји се несвр. *прелазити у чврстó агрегатно стíање (лој, мастí, њошљено масло, восак, вода).* – Мрáз, водáта се почé лóји на пéнцерете (Вој). Маслóто се веч лóји, óдма га пресíпуј у сúдове (Вој).

лојчíца ж дем. од лóј *лој око унушрашњих органа.* – Обéри лојчíцуту од цревáта, крэзлиците, па и турí на жáр (ТД).

ло́мав, -а, -о *ломљив.* – Бéли брэс, грáнће му íду нагóре, óн је лóмав за јерб́м, не одговáра (Ру).

ло́мот м *галама; дрека.* – Голéм лóмот прáје дечиштáта, беснéју, не мóгу си поорáтим са – женú (Вој).

ломь́к м мн. лóмци *њоскурица.* – Ломь́к за задúшницу, колач́к као пепелáш (Рс).

лопáра несвр. **1.** *брбљашти.* – Сá лопáрам, прíчам и што трéбе и што не трéбе (Пир). **2.** *оговараши.* – Íде от – кућу на кућу и чás лопáра за једнú час за дрúгу (женú) (Пир).

лопáта за наврљувáње лéб у вурњу изр. *дуга и равна дрвена лошашти* којом се убацује хлеб у хлебну њећ. – Продáл ми је лопáту за наврљувáње лéб у вурњу (Вој).

лопáч м *бескаракишерна и брбљива особа која говори скаредно не обазирући се на околину.* – Óн је голéм лопáч, лопáвина је големá (Пок. Кп. Нш).

лоповь́ц м *врста клејешуше која се јакó чује и која се везује на говече.* – Свонь́ц и лоповь́ц, íсто је, само што се лоповь́ц тúра на говéда, а свонь́ц на óвце. За говéда је пóголем, и разликује се по бóју глáс, и врзује се на меденíцу на најбоље говéдо (Јел).

лопужэс, -га, -то *особа склона њодвали.* – Лопужэс је: обр́та га текá, обр́та га овакá, обр́та га онакá, док те не превáри (Бриц). Млекари́цата је лопужэста, неје тáчна (Гос).

лопчуг м *жшико блашо.* – Напрíмо лопчуг за плóвће (Цер).

лóчка ж *локва.* – Лóква или лóчка, тáм кудé се стíца водá, кáжемо и једно и дрúго (Зс).

лóша бóлка изр. *рак.* – Умрéл од лóшуту бóлку (ВРж. Пир).

лоша реч га прати изр. *о њему се само лоше говори.* – Залуд смо добри и паметни, кад ни лоша реч прати (Гра).

лошња́в, -а, -о *нездрав, болешљив.* – Лошња́в он, лошња́ва и ба́бата, а са́ми жи́ве (ТД. Зс).

лошња́во му изр. *болесѿан је.* – Да му неје лошња́во (ТД).

лошоѿи́ња ж *болесѿи; невоља.* – Закачи ме лошоти́ња и са́ несѿм како́ требе́ (Ш. Цер).

лубенича́рка ж *врѿѿа јабуке која има црвено месо.* – Јаблка лубенича́рка, црвена́ када́ у расече́ш (Брл).

лу́говина ж *ѿлодна земља ѿред реке (коју река реѿко ѿлави).* – Куде́ је са́ Ти́гар, све лу́говина, све́ је било́ на́ша земља́, најубаве њи́ве ни узеше́ (Гра).

лу́да тѿкѿва ж бот. *биљка чија се лоза у ѿролеће брзо ѿење уз ограду.* – На Џурцовдѿн одвечер у крми́ло смо тура́ли млеч, лу́ду тѿкѿву, сели́н (Чин).

лудача ж бот. *дебелача *Brionia alba*.* – Лудача рано пу́шти дѿгу лози́цу, па ѿупли́тамо у венци на Џурцовдѿн (Д – ГДр, Пир).

лудоча́ ж *бесна жена.* – Какво́ оче та́ја лудоча́ од тебе́, си́не? (Бер, Јал).

лужан, -жна, -жно *који је заѿрљан соѿсѿвеном балегом.* – Вла́чи се ко лужно́ куче́ (Зав).

лу́сне свр. *јако удари́ши (у леђа, груди, главу).* – Лу́сну га не́колко пу́ти и за́таји га (Рс). лу́сни га, на́не, или ја́ че га лу́снем (Д – Бр, Пир).

лукузи́рује се несвр. нов. *ѿроши́ши новац на бесмислице.* – Огазде́ла, па се са луксузи́рује, оче сви́ да ви́де да се дѿгла нади сви́ (Бла).

лу́ла-лу́ла-лу́ла узв. при љуљању и успављивању детета: *љуља́м ѿе, љуља́м ѿе!* – Дете́ кад успављу́јем, појем му лу́ла – лу́ла – лу́ла (Кп. Држ).

лула́нса ж *ѿушач на лулу.* – Де́да њи́ан лула́нса бил, на лулу́ пуши́л, па су по ње́га Лула́нсе (Рос).

лу́нга несвр. рет. *луѿѿѿи.* – Сва́ку го́дину лу́нгајоше по село́ (Соп).

лу́нса несвр. *ѿуѿи.* – Лу́нса ли га лу́нса; уда́ра ко у ста́ру ка́нту (Вој).

лу́тка ж *име од миља које невесѿа даје најмлађој заови.* – Најмладуту зѿву, она́ бе́ше још дете́, назва́ла сам лу́тко; тека́ су зва́ле мла́ду зѿву и дру́ђе сна́је (Рс).

лу́тѿе. **Да му про́јду лу́тѿе** изр. *да ѿресѿане да мисли на нешѿо; да ѿресѿане да се јогуни.* – Гу́би се док ми про́јду лу́тѿете, а после до́јди (Км).

лу́ч-лу́ч-лу́ч узв. овцама при раздварању више запата из заједничког стада при повратку са паше: *излази, излази, излази!* – Када́ дво́јимо о́вце о́камо лу́ч – лу́ч – лу́ч и сва́ка се дво́ји на своју капи́ју (Вој).

лу́ша ж рет. *осѿѿѿак на дну суда ѿри ѿоѿењу масѿи или маслаца, ѿроѿи; осѿѿѿак ѿо издвајању млечне масѿи ѿри ѿравењу белму́жа, белму́ж.* –

Ју́римо пцѣта окол ку́ћу да се окрѣне бѣлмуж. Кад пѣчне да плѣва у ма́слац, опе́кло се, оцѣдимо ма́сло и чу́кам лу́шу да се исѣпе (Ру).

лѣбне свр. *омршавиѣи*. – Нѣк једе помáлко, текá че лѣбне (Сре, Чин).

лѣжнѣк м/ж/с *лажљивац; лажљивица*. – Она́ је стану́ла голѣм лѣжнѣк, ману́ да њој веру́јем (Кр).

лѣжидете с зоол. *врсиа мале ѣиѣице која, леѣиѣи ѣоред реке са камена на камен, неѣрекидно ѣосакајује ѣодѣжуѣи и сѣушѣајуѣи ѣело Motacilla*. – Лѣжидете ѣде поред ре́ку, поред ви́рови рѣпа, нѣма га на дру́го мѣсто (Ш)

лѣк на орату́ изр. *брбљива будала која лако каже оно шѣо не ѣреба*. – Поиспѣтај га ѣзокол, он је лѣк на орату́, све че ти иска́же (Кр).

лѣка вода́ изр. *врло ѣиѣак извор (млаке) воде*. – Лѣка вода́ ка́жемо ѣзвор кудѣ је добра́ вода́ за апетѣт а нѣје мло́го ла́дна (Изв. Бс. ДД).

лѣскавица ж **1.** бот. *Vicia sativa, Lathyrus tuberosus* и њима сродне *врсие леѣиѣирѣгача као коров у сѣрнинама*; уп. лѣскавка. – Грао́р је по́крупан од лѣскавицу и горчѣв је (Зс). Лѣскавица белó цвѣтѣ, грао́р плаво́ (Ш). **2.** *шѣокица*. – Лѣскавице на литáк, у́баво да изглѣда, а мо́же и на шамѣју (Ру).

лѣскавка ж бот. в. лѣскавица. – Лѣскавка црвенó цвѣтѣ; ука́чи се на жѣто па га закрѣпи одозго́ре (Гос). Лѣскавка цвѣтѣ црвенó, шѣро́ки лѣстови у жѣто као код гра́шак (Гос). Лѣскавка има црвѣно – лѣубѣчасти цвѣтове и дѣѣе по́пуше (ВЛк). Лѣскавка црвенó цвѣтѣ (ВЛк). Лѣскавка цвѣтѣ белó (Мр).

лѣснија ж в. ластѣја. – Жѣтвуту заврши́мо лѣсно, на лѣснију, рóднине ни по-мо́гоше (Јал). Лѣснија там за ора́ње (Вој).

лѣснина ж *ораница исѣод шуме*. – Лѣснина је њѣва испод шүму (Цер).

лѣсно прил. *ѣогодно (за живоѣи, рад)*. – Да́домо му све да ѣма кудѣ да жѣви и са́ му је там лѣсно (Вој).

лѣсци́ м мн. *ѣродавци ѣредмеѣа који блисѣају, сјаје*. – Лѣсци́ти ми про-да́доше лѣскавчета, а она́ у́бава, лѣскају се, лѣштү се (Дој. Рс).

Љ

ља́је несвр. *шикљаѣи*. – Донѣсоше у на дрвја, крѣв љáје (Гос. Сук).

ља́га м/ж пеј. *балавац, слинавко*. – Ћүти љя́го, тѣ ли си нашѣл да ми да́ваш пáмет (Кс). Тѣ ли че ме, љя́го јѣдна, искарүјеш (Пир).

љѣљако́вина ж *оно које ѣоѣице од јоргована; дрво јоргована*. – Кржави-ца од љѣљако́вину, сүвото бѣремо, лѣко за горѣње (Јал).

љѣпше свр. *цркнүѣи*. – Лѣчи коња́тога, немóј да љѣпше (ТД).

љо́ѣа несвр. *ѣрскѣи жиѣѣим блаѣом у ѣоку хода*. – Опѣнци́ти свѣнсѣи па ме љо́пају одоздо́ле како́ трчѣм; другари́це како́ трчѣмо грбѣнете ни ка́љаве (Дој).

љої́авина м/ж фиг. *брбљивац; лажов; оговарач*. – Тија је големá љо́авина, немóј га слúшаш и немóј му верујеш (ДД. Пир).

љопало с фиг. *особа која њрича без ограничења и сїида*. – Нечу да ми то́ва љопало до́ди у ку́ћу преди моја́ деца́ да орати гáдне речи (Сук, Вој).

љопација м пеј. (*їросї*) *грађевински радник; лош молер*. – Какв́в мо́лер, óн је љопација, и по́више пијáн, него трéзан (Пир).

љопна ж пеј. *женска особа чије су одећа и обућа чесїо замазане блаїом*. – Пробíрај, љопно, кудé гáзиш, не мо́раш пра́во у лóчку (Сук).

љосак м *їовршина їокривена локвама*. – Порáвнај га и ўбаво га угази, кад пáдне ћи́ша да се не напра́ви љосак (Зав – ддл).

љуљало с *їри коца за вешање љуљашке на њиви*. – Понесéм и бебé и љуљало на њíву, и там рабóтим барабáр сас остáли (МЈ).

љуљне му шамáрчину изр. нов. *удариии шамар*. – Љуљну му шамáрчину пред нáрод, посмéши га (СГл).

љускавица ж бот. *врсиа круїне и лоїїасїе јагоде која расїе на їроїланцима, ливадама и їо шумама*. – Љускавице су поголемé од сўнице, лóптасте су и, заједно са – сўнице, расту у шўму (Пк).

љусне свр. *їреснуїи; їасїи уз їрасак*. – Јá љусну до́ле како да ме не́кој чу́шну (БЧ).

љу́та осá ж зоол. *врсиа осе чији је ујед врло болан*. – Їма љу́та осá, мло́го боли́ ка она́ уáпе (Гос).

љу́та черемїка ж бот. *врсиа чемерике Veratrum nigrum*. – Љу́та черемїка не цвѣтї, а не́љута черемїка цвѣтї (Гос). Черемїка їма од две – струће; једна́ је љу́та и бези клáс, а што клáса не́је љу́та, бла́га је (Гос).

љу́тинá ж *љуїиїосї*. – Сóл и лúк тóримó у рúпу, па се тл́ца, тл́ца, тл́ца да излэ́зне љу́тината (Ста).

љу́тна м рет. *љуїиња*. – Прóјде љу́тна, помири́ше се (Пир).

љу́то колéно изр. *їо својој їрироди љуїиа особа*. – Јá сам љу́то колéно билá и дњн́ска сам їста; ако не́што не ура́дим, јá чу цр́кнем (Ос).

М

ма...ма везн. рет. *било...било*. – Ма с волóве, ма пéшћи, дóм се вр́че са – слн́це (Зс).

маанá. Тї си (си) за маанú изр. *їи си крив*. – Нејé детéто нїшта крїво, тї си си за маанú (Вој).

маање с *їређа*. – Прéли смо рукави́це од влїњено маање (ТД).

маалкá ж *женска особа из исїоог дела насеља, исїе махале*. – Нї смо с ма́јћу ти дру́шће билé, а и маалћé смо (Сук).

маалъџ м мушкарац из истіог дела насеља, истіе махале. – Твојти маалъџ се загледал у мене (Чин). Бјешо се сабрали маалџи из маалути (Дој).

магарећа брига това (да) неје изр. *ѿо се ѿебе не ѿиче*. – Какво работим да работим, немој ме питујеш, това магарећа брига да неје (Вој. Пир).

магарџца ж бот. *врста хрстиа са дебелом црном кором и са нешто ситнијим лишћем од цера*; уп. магарџца. – Неје ни цер, ни горун, ни граница, него га кажемо магарџца; има дебелу црну кору и високо расте ко сваћи храст (Цер).

магарџште с пеј. од магаре *магарац*. – Магарџштето џзјуре из дворат (ТД).

магарчевина ж бот. в. магарџца. – Једно – дрво храстово наши зову магарчевина (Цер).

мазало. Напраји триста мазала изр. *направи велику збрку (штојеу, свају)*. – Кад – год дојде она, напрај триста мазала, па не обичамо да дојде (Грш).

мазълћа ж велика дрвена кашика за мешање чварака ѿри ѿољењу у казану. – Дај ми мазълћу да промешам масту (Пет, Држ).

мазгује несвр. *гушти (младо) дрво у ѿролеће ради мезгре*. – Мазгујемо дрвја, гулимо корке од буку (ЦД). Жулимо бели габар, мазгујемо (ЦД).

мазълџ м маза. – Мушкото је стануло мазълџ опасан (Кр).

мазњиште с геогр. *велика водоравна или искошена равна ѿовршина*. – Наше место Равњиште је мазно место, мазњиште је, али је под голему косину (Јел).

мазнулћа ж фиг. **1.** *размажено и умљѿо деје или младунче*; уп. мазълћа (2). – Таја мазнулћа, све окол бабу (Држ, Трњ). **2.** пеј. *лукава особа која лејим речима и гештовима усјева да добије оно што хоће*. – Неје лоше да се пазите од туја мазнулћу; она кад дојде увек нешта однесе, дадете вој (При, Пет, Сук).

мазуљи се несвр. фиг. *улагиваји се*. – Мазуљи се да мој повише да ми даду (Пир).

мазълћа ж **1.** *(грађевинска) алајка којом се нешто равна, маже (блатом, малтером)*. – Узни мазълћу и убаво га измазни и од овуј страну (Рс). **2.** в. мазнулћа (1). – Бабина мазълће, дојди си да те баба помѿи (Рс. Дој). Тов прасе је голема мазълћа, дојде до мен, лѳгне и чека да га мѿзим (Дој).

мајмунна на шију изр. *ѿечалбарска ѿорба*. – Свак узне мајмуну на шију и крење у печалбу (Б – Лс, Гњ).

мајмунше цигаре изр. бот. *врста жбуна који је коришћен за ѿушење*. – Тој што ви зовѳте пушидрво, ми у Паланку окамо мајмунше цигаре (П, Пир).

мајсторѿја. Иде у мајсторѿју изр. *иде у ѿечалбу као мајстор*. – Ишъл је у мајсторѿју, мешал се с народ (Чин).

мајсторче с дем. и хип. *ученик код (доброг) мајстора; калфа*. – Ти си веч станул мајсторче, умѳјеш и без мајсторатога да направиш какво требе (Чин).

мајтапи се несвр. *шалићи се задиркујући саговорника*. – Мајтапимо се сас мўжа; шáла је дру́го, а ўвреда је дру́го (Д – Пш, Чин).

мајћетѣрина ж пеј. *неодговорна мајка*. – Мајћетѣрината оставила деца до́ма и отишла на сабо́р (Сук).

мајћо реч. *за изражавање чуђења кад оно; види; молим ње*. – Улѣзо там да отсечем литрило; мајћо, шиба ўбава, горá, трепетлиће, не знајеш којé да избѣреш. И ја извадим с корен, за кљунове (Ру).

мајћо, глѣде си ра́боту изр. *ишá ње брига, не обраћај њажњу на увреде*. – Мајћо, глѣде си ра́боту, с карање нѣма ништа да постигнеш (Тм).

мајунѣца у сѣрење изр. *ларва у сиру*. – Мајунѣце у сѣрење, дешавáло је се, па ћи чѣстимо (Д – ТО, Пир).

макар – какѣв, ква, кво било *какав*. – Макар – какѣв да је, мўж да је, жени се, чѣрко, на вре́ме (Ру).

мáла мрѣжа изр. *рибарски њрибор*. – Мáла мрѣжа има óсам до дванáјес ра́стега (Ста).

мáлакче свр. *малаксаћи*. – Малакчáла сам, дўшу нѣмам да óдим (Рг).

мáлацак, -цка, -цко *мален*. – Бѣл сам мáлацак кадá је билó рáт (ТД).

мáлењћа, – ћо рет. *мала*. – Мáлењћу сам ћу чувáла (Рас).

мáлечка острѣка ж бот. *врѣша влашасѣ ѡправе лошег квалиѣѣа Dechamptia cespitosa*. – Острѣка има двѣ врѣсте: мáлечка острѣка и голѣма острѣка (Гос).

мáли гóсти изр. *узвраћина ѡсеѣа уже родбине новом дому невесѣе недељу – две ѡсле свадбе*. – По свáдбу има и мáли гóсти, најближа родá иде код невесту (Вр).

мáли зўб изр. *анат. зуби младе овце од две до ѡри године, обележје њених година*. – Кад купујем овцу глѣдам да има мáли зўб или дру́ђи зўб. Мáли зўб је до двѣ – три гóдине, а дру́ђи зўб је од три до чѣтри гóдине. Пóсле отпáдне мáли зўб, а само остáну стáри зўби (ТД). Кáд су два – зўба мáли тг је двѣска, на трећу и четврту гóдину овцá рáвња зўби, а од шес – гóдине па натáм јáвља се жљѣзда и гўби зўби (ДД).

мáли стáмбол бот. *врѣша георгине мање висине*. – Има мáли стáмбол и голѣми стáмбол, евѣ и овáм у градѣнче (ТД).

мáли сѣт м бот. *бодљикава коровска биљка (расѣе ѡред ѡуѣева)*. – Сва магáришта једу мáли сѣт највише кад је зелѣн, после се удрвѣни; кáжемо и осѣт, а има и голѣми сѣт (ТД).

мáли чáпоњчич изр. *анат. један од два закржљала ѡаѣка изнад ѡаѣка код ѡаѣкара*. – Назáд малѣти чáпоњчичи вáне гусѣница, па одрѣжем и извадим с иглу, има ко црвик, óбично на прѣдње, али мóже и на зáдње нóге (ТД).

малкаши м онај који у заједничком сѣаду има најмање музних грла. – Малкаш на крај узима млеко (Зс).

малоземац м фиг. себична и незајажљива особа која шири свој њосед њомерањем међа и кујовином. – Брат ми је малоземац, све му се мали (При).

мамка ж **1.** дем. од мама мајка. – Пóстарити од мене маму óкају нане, а помладити, напо мене, óкају љу мамка (Д – БД, Пир). **2.** мит. (оџака) болесѣ иренеѣа мађијама. – Оно билá мамка и сврте́ла се óко да ми исфорáви (Гос).

манáв м зоол. врси́а змије. – Змија манáв до́јде зеленá и жлтá на дужице, д́лга је окол мéтар и ж́иви у ш́уму и у грмање (Зав).

мандалика несвр. пеј. рет. љуљáѣи, њихáѣи; узалуд неши́о чини́ѣи. – Сáмо мандалика кáнтуту натáм – навáм и не вáча се за тéшку рáботу (Јел).

мандорáча ж пеј. **1.** велика и груба алаѣика, ѣрибор. – Тóј неје ложица ко ложица, него мандорáчу направ́ил (Цер). **2.** огромна, груба и ружна жена. – Нéчу се жéним за туј мандорáчу, че тра́жим које л́ичи на жену́ (Цер).

мансóв м ѣреврѣѣива и лења особа. – Које је мансóв оно л́же, крадне, прај даравéле (Зав).

мансупа се несвр. губи́ѣи време; узалуд се креѣáѣи; чини́ѣи неши́о неко-рисно. – Мánете се од тóва мансупáње; не мансупáјте се, рáбота ви чéка (Кр).

манѣстен литáк изр. дуга женска хаљина од неваљаног сукна, без рукава, украшена (разнобојним) ѣрлама и оѣшивена жуѣѣим шириѣѣима. – Умам манѣстени литáци, с манѣста прáвени (Д – Вч, Км, Пир).

манисѣор м бот. једна од леѣѣирѣача као коров у сѣрнинама. – Манисѣор у ж́ито растé, црвенó цвѣт́и и на житóто се укáчи (Бла).

манѣѣ, -а, -о који има велике мане; ћакнуѣ. – Несу́ манѣти, несу́ ашл́аѣи, рáботни су и врédни, умејáтна децá (Вој).

манóвилка ж бот. баши́енско цвеће, кадиѣица. – Манóвилка с́итно цвѣт́и ж́утко и црвенó – шáрено (Мр).

манђа ж ши́ѣим. – У Óрљу сам чу́ла да шт́им кáжу мánђа (Ку).

манут, -а, -о трп. пр. **1.** остáвљен; наѣуѣѣен. – У селó се не орé, све мáнуто (Ш). Сви óбичаји, све мáнуто (МСв). **2.** разведен. – Мáнуто ли је, развédено ли је, бансóв некаќв стану́ло (Зав).

мањинац м ѣриѣадник националне мањине. – Нáшити мањинци се úбаво слáгају сас нáс (П – Сц, Вр).

мањ́к м недосѣáѣак; недовољносѣ. – Ш́уму сам раст́ила, мањ́к сéно бéше (Гос).

маóве. На маóве изр. ѣовремено, на махове. – Доóди му на маóве, на маóве (Пет, Вој). Маглáта доóди на маóве, вет́рат љу помéра (Бер).

ман́цни, -а, -о мали. – Óн нóси ман́цнијан дуду́к (Орљ).

маобвина ж **1.** бот. *маховина*. – Не купуј дрва која су ватила млого маобвину, она су из мртвину (Пир). **2.** анат. *џајерје; сийне длачице*. – Кад се пиле прокубе оно прорасте, избјиге га маобвина (Цр).

маобвиница ж бот. дем. в. маобвинка. – На вретено то тај травка има како маобвиницу (Бе).

маобвинка ж бот. *сийне и нежне длачице на џлодоносном сџаблу*. – Сади на има дугачко вретено, па као маобвинка на вретено то, и увијено па маобвиница (Гос).

маркар м нов. *џродавац немачких новчаница, марака*. – Купи сто – марфе на пијац од једнога маркара (Ш, Пир).

маркезџи м *џексџилно влакно од којег се израђују џредмеџи који се не гужвају а шуџије (завесе, венчанице, мараме, блузе)*. – Маркезџе је по квалитџе између свилу и памук; шамџа зејтинлија је маркезџе (Бла).

маркезџтна шамџа изр. *мараме за свечане џриликџ жуџиозелене боје*. – Маркезџтна шамџа је по боју жлтџ – зеленџ као зејтин од сунцокрет (Брл).

мармор м зоол. кл. *круџан шумски мрав, чији је ујед болан*. – Мармори да те изеду, баксузе (Бе).

марџа ж бот. *један од џрвих весника џролеђа, који има сийан и жуџи цвџи*. – Марта рано излази, уз реку лис, у сурџвиште расте и има ситан жлт цвџе на пешџе глумчича. Прва цвџти, најпрво на Младџнци (Гос). Пџдбел зову марта у наше село, бџре се за лек (ВЛк). Марта има жлт цвџе како пул, како слнчоглџд (Пк).

маружњак м *џиџа од кукурузног брашна*. – Напрајџла маружњак и сваџила васуљ, па убаво поклацувамо (К – Ђу, Пир).

масџаџика ж *јединица која је од родџиџеља наследџла велико богџиџиво у новцу*. – Јџ сам билџ масџаџика, тражили су ме млого (ТД). Јединица, мирашчиџка, масџаџика кажемо (Цер).

маслар м зоол. **1.** *гундељ*. – Маслар је бубџчка која прави лџпте од бџлегу (Дој). **2.** *врџа круџниџег инсекџа оџнокрилца са белџм џачкиџама на леђима*. – Маслар лази и има белџ таџкице, а живи по стџне и колибе (Б – Вш, ЦД).

масурје м мн. *џређа смоџана на мџшовилу џа скинуџа с џега, канура*. – Масурје су преца: смоџа на мџовилку, па се стурџ од џу, и после се чџни и припрема за џбразу (Д – Сн). Масурје на мџовилку мџгају, па му одбрџе пасамцџта; каже се тека и за конџпно и за вџњено (Д – Сн).

мџтарица ж бот. *врџа ливадске џраве*. – Там расту рескуша и мџтарица, ливџтџе травџе (Пк).

мџџеријалан, -лна, -лно нов. *себичан, грабљив*. – Бил је материјалан и имџл је дџста пџре (ВСв).

материнство с наслеђе *по мајци, мајчин мираз*. – Њмам материнство у Куманово (Ста).

материнсћи језик изр. *мајтерњи језик*. – Куде да идем, ја си говорим материнсћи језик (Зс).

мајтерја ж рет. *мајка*. – Матерјата болесник, па га је тетка одранила (К – ББ, Ш).

матерчетина ж пеј. *неодговорна мајка*. – Муж овчар, матерчетината сћита по мужје, а деца дрпава и гладна играју се уз рекуту (Дој).

матруна ж бот. *мојруна*. – Њма трава матруна, чул сам од овчарете, али не знам која је (Чин).

мацосује се несвр. *звати мацо, умиљавати се*. – Немој се мацосујеш, че те молим; немој се замлачујеш пред народ (Пир).

мачка ж бот. *једна коровска биљка у окољавинама; врх њлодоносног сѡабла ѡрсѡике*. – Вър на трску зовемо мачка, а и у морузу расте трава мачка (Д – КВ, Пир).

мачкар м *особа која се бави мачкама*. – Черката мачкар, пригрне мачку ко малечко дете (Чин). Бакат повише мачкар и кучкар, а у књигути слабо гледа (Трњ).

мачкарка ж *женска особа која се бави мачкама*. – Стрина – Брана покојна беше голема мачкарка, деца неје имала (Пир).

машалэ с мн. машалетија *њокладна бакља од делова ѡрешњине коре (и гумених оѡѡадака), нанизаних на жици*. – Машалэ је жица и на њу корá од прешњу (СГЛ. Кр).

машење с гл. им. од маши *њромашај*. – При мене нема машење, тачно удáрам куде требе (Об, Пир).

машина ж *шибица*. – У Пајез, куде сам се родила, чула сам да ѡбрић окају машина, а у Орљу га окамо само ѡбрић (П – Пж, Орљ).

машчица ж дем. *масѡ*. – Донеси једну – ложицу машчицу да запржим васуљат (Пет).

меее – **мео** *њодражавање мекеѡа козе*. – Козá врека меее – мео (Мр).

мед и душа изр. *који је широког срца, сѡреман да сажали и ѡмогне*. – За човека сам мед и душа, ама ка се накрвáвим на некога после му не могу опростим (Зав).

меда м/ж/с *мили, драги*. – Дођинчање кажу медо, а Јеловичање не (Јел). На дете кажемо пиле, меде, метке текá му се радујемо (Дој).

медена година изр. *медоносна година*. – Тѡг беше медена година, а порано су си биле повише медене године (Пл).

медовина човек изр. *добродушна особа благе нарави*. – Башта ми је бил медовина човек, душа му је билá медовина (Зав).

мѣдоша ж овца која је по лицу жућкаста – браонкаста. – Овца мѣдоша има по лице жућкасто – браонкасте шарке (Мр. Ру. Цер).

медуника ж бот. весник њролећа, две врсте – ситна и крупна; уј. медуничје. – Медуника се сиса, има у две врсте, ситна и крупна. Ситната цвѣти плаво – љубичасто, а крупната има крупни жлти цвѣтове (Зс). Медуника има шиљави листови који се пресијавају и цвѣти у мај – мѣсец, цвѣт рѣзан, сисамо у цвѣт, оно благо (К – ЦВ, Пир).

медуничје с бот. в. медуника. – Јегличће и медуничје рано упролет излазе по наша мѣста (Бер, Јал). Медуничје беремо, па му сисамо цвѣтаг, оно благо (Вој).

мезгаљ м ошвор на шпали за избацивање сѣајњака. – Имам мазгаљ на шталу, кроз њега избацујемо ђубре када ринемо (Соп).

мезетљк м храна уз њиће, мезе. – Пијалк и мезетљк, све има у овуј кућу (БЧ).

мѣјес, -та, -то који има јако изражен њрбух. – Таја овца мѣјеста, има големо шѣмбѣ (Гос).

мејурче с анат. дем. мокраћна бешика (код јагњѣта, овце, козе). – Мејурче је код јагње, овцу, козу, а код свињу је поголемо па може да се лупи и зовемо га мејур (ТД).

мѣка мамудија изр. њанак и широк њурски новац од сребра или злата. – Чѣтри мѣће мамудије су једна жлтица (Соп).

мѣка на мѣзење изр. која се лако музе. – Крава, овца или коза, има некоја мѣка на мѣзење, ама има понѣкоје жилаво, не мож га измлзеш како трѣбе (ТД).

мекокорес, -та, -то који је са меком кором, мекокораст (ѡлод). – Тѣја крушће мекокоресте, блађе су и убаво мерѣшу (Јал).

мекомѣска ж она која се лако музе. – Деца се уче да млзу на овце мекомѣсче (Дој).

мѣл м геол. **1.** бела земља. – Това мѣсто окамо Мѣл, там је бела земља, па затова (ВЛк). **2.** врста меког и белѣкаста камена који се лако распада. – Мѣл је ситан и љускав камик, има га у наш атар (МСв).

мелѣз м **1.** врста ѡлаина домаће израде са основом од кудеље или лана и са ѡѡком од вуне или ѡмука. – Мелѣз је памук и пртено (Гос). **2.** изр. ѡамноѡлав ѡмѣр домаће израде. – Плѣтен мелѣз кажемо ѡмпер који неје ни црн ни плав (ТД).

мелѣм човѣк изр. великодушна особа која радо ѡеши и ѡмаже. – Он је бил мелѣм човѣк, млого добар (Зс).

мелѣ. У мелѣто изр. на лицу мѣта; у најважнијем ѡренуѡику. – Бѣјоше се најѣли, напили и тамн се распојали, и ја и там затѣко у мелѣто (Дој). **мѣмица** ж ситна чѣпка. – Мѣмица је ситна чѣпка, по три у ланче, па га склопиш; ради се с кукицу, хѣклицу, разни мотиви спојиш у једно (Сре, Кр).

мѐнђеле с велики мейтални уређај прикључен уз ковачку шезгу за сшезање мейталних делова при обради (шуршијом; мейталним шиљком), сшега. – ОDMA турај ралникат у мѐнђелето и изобстри га с голѐмуту турпију (Вој. Чин. Кс).

меркезѐтка (шамија) изр. свечана марама чија се боја прелива. – Баба је имала за добар дѐн зејтинлију маркезѐтну шамију, оивичену са – шљокице (Пир). Маркезѐтка има у разне боје, па се преливају (Ру).

мѐрне о́ко изр. (кришом) погледаши. – Да не мѐрнеш о́ко, каква лепота, какво убавило (ВЛк).

месѐчина ж бот. в. месѐчњак. – Месѐчина је жу́та и висока ајдучка трава, бѐремо ју за лѐк (Ос, П – Љу).

месѐњак (котљ) м кошао зашремина од седам до осам литара којим се одмерава вода за мешање хлеба према бројности укућана. – Месѐњак котљ има окол седам до осам литра, он је мѐра за воду за брашно када се мѐси лѐб за цѐлу недељу (Брл).

месѐчњак м бот. жу́та, висока и лековита биљка у шшију хајдучке шраве; уп. месѐчина. – За чај бѐремо жлту ајдучку траву, зове́мо љу месѐчњак (Кс).

месѐн несвр. сшремаши даће и задушницу (домаћица). – Жената му неје ни месѐла, ни црнину неје носила по њега, неје га жалила ни дѐн (Брл). Јутре че месѐсим задушницу (Сук).

местичкава земља изр. различити шшиови земљити на једној шарцели или на једном шшесу. – Тамо је местичкава земља, црвеничава земља повише (Гос).

месѐшо м мн. места **1.** име месѐа у ашару, микрошшоним. – Не знам да – ли има таја места у наш топрак (ВЛк. Бе. Јел). **2.** човѐк из мѐсто /женá из мѐсто изр. особа одличних моралних квалитѐта. – Деда ти је бил човѐк из мѐсто, свакому је чинил добро, ама ти неси на њега (Пет, Вој). Моја покојна стри́на је била женá из мѐсто (Држ, Трњ).

мѐшáлха ж зашаљење везнице ока, коњукшвишис. – Оно метáлха, конѐц црвѐн у о́ко; она трља и баје (Гос).

мѐшáч м **1.** мушарац који у високом сшешену шреноси своје одлике на шшомсшво. – Јá личим на башту си и синове личе на мене, метáч сам (Д – Пра, ВЛк). **2.** рет. мѐшлар; чистшач. – Бил сам метáч у предузеће, чистáч (Д – ГК, Пир).

метѐж м веридба. – Кад се свáдба заправи, прво је метѐж, веридба, кажу га и удум (Д – ЈД, НМл).

метершз м нејасно значење: заседа, бусија. – Да – ли су ајдүци постављали метершз куде чекају Турци, не знам да ти кажем (Пир).

мѐшиљ м фиг. (нежељени) бочни коренови (о виновој лози). – Тај труп иде исподи струку́ и пушта метиљ (Зс).

мешлárка ж *чисти́ачица*. – Сíне, сíне, бо́ље ўзни метлárку да те слўша; та́ја студíра, че те ма́не кад заврши за судíју (Кс).

метлiца ж *врси́а шаре у виду гранчица на ћилиму*. – Шáре на ћилим íма метли́це, кўвари, ћулови, вéнци (Пир).

мéчка. Пра́ча га на мéчкуту у устáта изр. *шаље га йáмо где му йре́йи смрiна ойасносi*. – Пра́ча ме на мéчкуту у устáта, али јá та́мо нéчу да íдем (Рос).

мецанли́ја ж *местiо на међи (двају айiара)*. – То́ је мéсто мецанли́ја меци топлодо́лско и госту́шко (Гос).

мецули́ја/мецунли́ја ж *сусед (са кућом, йлацем, њивом)*. – С Рўжу су мецули́је, кўћа до кўћу (Зав).

мецури́на ж *канал који иде дуж међе*. – Мецури́на зовéмо ва́ду за во́ду, нава́цујемо (П – Пж, Бз).

мецу́себе прил. *међусобно*. – Ћóргови се мецу́себе би́ју (ТД).

мешáјник м *велики сандук за брашно и хлеб*. – Мешáјник кáжемо кóвчег за бра́шно и ле́б, у нéг се и месíло (Вр).

мешани́ја ж *фиг. збрка; гужва*. – Идé мешани́ја, идé, идé, би́ше се момчети́јата (Сук).

мешiна ж **1.** *йрбушина дуи́ља*. – Одоздо́ле је мешiна, од грўди до вiме, а са стране је сла́бина; кáже се ўдари ме у сла́бину (Дој, Јел). **2.** *део гајда који се йуни ваздухом*. – Га́јде íма руцáло, пувáлник (íма пiс), гајдуни́цу (с прсти се вра́же), мешiна (Пн).

мешчiна ж *месо без кости́ју, крiшина*. – Ти́ ми да́ваш само кошчiнуту да глóцем, јá би да íма уз њу и мешчiна (Цер).

ми́жла ж *пеј. женска особа која је физички и духовно несiособна*. – А́јде ми́жло ми́жава, повáрке, да те не чéкамо (Сук).

ми́зес, -та, -то *који је леiо заобљен и уобличен*. – Ми́зеста је добро́ уобли́чена, заобљена, згóдна (Цр, Вр). Ми́зести сте сас свáуту двоји́цата: сўвачћи, мршавшћи, згóдначћи, бiш сте (се) напарíли ўбаво (Зав).

ми́лбог. Од ми́лбога да глéдаш изр. *гледайи са усхићењем*. – Порáсла, развiла се, лепоти́ја над лепоти́ју, од ми́лбога да у глéдаш (ВЛк).

мили́је несвр. **1.** *волеiи*. – Милéје да се милу́је с младоже́њуту, мла́да не-вéста је (Вр). **2.** изр. *милéје за нéга драг јој је*. – Милéјем за нéга, самó на нéга ми́слим (Вој).

милица́јче с (*млад*) *йолицајац; йолицајка*. – Једна́ уну́ка ми је милица́јче (Јал). Милица́јчето пресрétло нóгу (Тм).

ми́лома прил. *без йрисиле, милом*. – О́н нéче ми́лома да отiде, че мóра да га иска́рамо (Сук, Вој, Пет).

миломужица ж *жсена која се превршише интјересује за мушкарце; курва*. – Таја ли миломужица, она само у мјужје гледа, друго не знаје (Пир. Дој).

милуванка ж бот. *врсиа башиенског цвећа, дан и ноћ*. – Милуванку и латинку имамо свете у градинче (ВЛк).

мирак м *мир, сјокојсјиво*. – Више урадим ноћу, него дњу; ноћу имама мирак (Рг).

миранчък, -чка, -чко хип. *иших, миран, крошак; несвадљив*. – Он, сиромá, миранчък човék (ЦД. Км. Пет).

мири изр. *умириваиши завађене*. – Иде да ћи мири да се не карају (Пет).

мири стоку изр. *обављаиши свакодневне јушарње и вечерње јослове око сјоке*. – Мјуж óтиде да мири стоку, а ја појдо у градину(Цр. Вр).

мириса несвр. песн. рет. *мирисаиши*. – Нит ме беру, нит ме мирисају (Зав).

миришљавка ж бот. *влашасиа шрава миришљивка Antoxantum odoratum, која даје сену врло пријатан мирис*. – У тој сено има миришљавка, волим да заспим у њега (К – Вр, Ш).

мирко че игра изр. *биће байшина*. – На детé запрете с прут: ако не слүшаш, че игра мирко (Зав. ВЈ. Пет).

мисал ж/мн. мислове **1.** *мисао; брига*. – Имама мислове, имама си бриђе големé (Сре). **2.** изр. *на мисал ојседнуи је великом бригом, забринуи је*. – Он је на мисал човék (П – Пж). Брат ми је на мисал; плашим се мój да нестане а да се не чујемо и не видимо (БЧ). Бш ми на мисал, кудé се дену детштето (ТД). **3.** изр. *не – мáло мислове има имаиши велике бриге*. – Не – мáло мислове сам имáла: шеснајес грóба сам закопáла откако сам нá – нође (Ор, Кп).

мисирка ж зоол. *сива ишшица шевачица, мања од голуба*. – У наше сенакóшкó има тиче мисирка, помалечка од голуба, сивá је и убаво појé (Д – Сн, Пир).

мише с бот. (*ниска*) *хризаншема*. – Има јесénка и мише; мише́то је пониско и порано цвџти (ТД). Мише́ је поситно од јесénку, цвџти белó, а има и мише́та која цвџту рóзе (Мр). Мише́ је ситно, а све остáло је исто као код јесénче (Пк. ВЛк).

мишићина ж бот. *бела и ниска хајдучка шрава*. – Мишићина је белá и ни́ска ајдучка травá, беремо у за рáне (К – ЦВ, Пир).

мишја ошаш ж бот. *бела и ниска хајдучка шрава Achillea millefolium*. – Мишја óпаш, листове му дóјду рескави, зелени, а вануло се зéми; превíва се на рáницу (ВЛк. Ш).

млава ж мет. *олуја са великим шадавинама*. – Када најде јак ветар па донесе град, ћишу или вејавицу и направи голему штету, кажемо млава, наишло млава (МЛк, Зав).

млада козá (овцá) изр. *она која се омладила два иуиша (коза, овца)*. – Свизарка док не очува прво јаре, па млада козá, па дрта козá (Дој, Брл, Јел).

младар м мн. младарѝ *младо воћно сѝабло; садница*. – Насадѝ рѝдна дрвја, све младарѝ, тамбн прородѝла (ВСв).

младачѝк, -чка, -чко *који је јако млад*. – Младачко (девојчето), срцѝто му појѝ (Изв).

младѝнац м *обредни кравајчић који се меси на Младенце и размењује са рођаѝима и ѝријаѝељима*. – Колачи на Младѝнци што размењујемо, младѝнци и ѝкамо (Зс).

младѝнач ж *девојчурак; млада девојка*. – Ајде младѝначо, ајде ти тѝва заврши! мојá баба ме је текá оkáла кадá сам билá ни детѝ ни девојћа; ѝче да кáже да сам порáсла (Пир).

млади́на ж *оно шѝто је младо (ласѝар, млада воћка)*. – Прѝлет почѝла, изрáсло веч младѝна на све стрáне (Ш).

млади́ца ж *млада жена*. – Дојдѝ једна – младица и ѝстави овѝј за тѝбе (Ш).

млади́чка ж *ласѝар; млада воћка*. – Ѐмам младѝчће за калѝмување (Зав, ддл).

младишáр м мн. младѝшарѝ /младишарѝ *момѝци и девојке, омладина; млађе особе*; уп. младѝштарѝ. – Сабѝремо се младѝшарѝ, мýзика, ѝро (Ор). Овѝо младѝшарѝ, ѝче зачáс и какѝ билѝ да га напрáје (ЦД).

младо сѝриње изр. *сир који није сазрео; млад сир*. – Кáжемо прѝсно сѝриње или младо сѝриње, кадá га оцѝдимо и исечѝмо (Мр).

младиштáр м мн. младѝштарѝ, в. младѝшарѝ. – Ѐма младѝштарѝ, момчѝтѝја дрта по селѝ, ни жењѝена ни дѝмена, а ѝма и девојчѝтѝја у пешеснáјес гѝдине (Гос).

младожѝнци м мн. младѝнци *невесѝа и младожења*. – Ишли́ смо с мýжа, младожѝнци у Смакѝво у цркви (Вр).

младожѝнче с рет. дем. младожѝња *младожења*. – Немѝј се, младожѝнче тѝлко срáмујеш, сá сви у тѝбе глѝдамо (Гм).

младожѝњци м мн. в. младожѝнци. – Младожѝњци, отидѝмо там у гѝсти (Ру). Не мѝж да прѝспу нѝчтý ко младожѝњци (Зав).

мла́шав, -а, -о *ѝесѝастѝ*. – Тѝнтава земљáта, млáтава за орање (Пок). Млáтав лѝбат, несѝ га допѝкла, гѝспоцо (Вој).

млáти грање изр. *ѝричаѝи бесмислице, јуначѝи се на рѝчима*; уп. млáти прáзну шýму. – Нејѝ ти мѝсто да млáтиш грање, домаћин си чѝвѝк (ДД).

млáти прáзну шýму изр. в. млáти грање. – Напѝју се па пѝчну да млáте прáзну шýму (ВЛк).

млáтишума м/ж *југоисѝточни веѝар, развигор на крају марѝа*. – Почѝ да дýва млáтишума, скѝро че озеленѝје горáта (Вр).

млáтка ж *млада кокошка која носи*. – Млáчица кадá прѝнесѝ, после је млáтка, а после стáне дрта кокошка (Мр).

млатошум м *брбљивац; машиџар*. – Он је млатошум, нема какво паметно да чујеш од њега (Км).

млатчѐ с *млада кокошка док не ѝронесе, кокица*; уп. млачица. – Млатчѐ о́камо млади́ кокошку када́ пронесѐ (ГД). Млатчѐто пронѐло (Зс).

мла́чица ж в. млатчѐ. – Мла́чица, одвоји се и са́мо се ра́ни; после ка́жемо мла́чицете пронѐле (Мр).

мле́кација м *ѝреносилац млека од бачије до сабирног или ѝрерадног ценѝра*; уп. млекарција. – Мле́кација (на бачију) је тија што но́си млекото́ (Зав).

млекáрка ж *млекарница; жсена која разноси млеко ѝо кућама*. – Млекáрка сам билá, поштѐна, најубаво је било моје млекó (Брл).

мле́карција м в. мле́кација. – Мле́карција, а зовѐмо га и бачијáр, си́ри си́риње (Зс).

млѐч м бот. **1.** *маслачак*. – Бе́ремо млѐч за салáту, са́ је то́ва улѐзло у мо́ду (БЧ). **2.** *рудински млѐч и гоѝово све друге биљке које на ѝресеку исѝушѝају леѝив, бео и оѝор биљни сок*. – Све тра́вље које пуштају млѐч там кудѐ љи пређи́немо, о́камо млѐч, не разлика́вамо љи (Вој). Бѝцка једѝн по́голем млѐч, а има и ситан млѐч и кру́пан млѐч (Ру). Једѝн млѐч о́камо млѐч или о́тровна салáта (Дој). Млѐчеви има́ плно, не зна́м им име́ (Брл). У мору́зуту набѐрем млѐч за свиње́те (ВЛк).

млѐч којѝ се обр́ча према с́лнце м бот. *врси́а млѐча Euforbia helioscopia*. – Има млѐч којѝ се обр́ча према с́лнце свѐ док оно́ не за́јде, а када́ за́јде, цвѐтат се збѐре. С тија млѐч си ма́жу па́тку, а кој болу́је од србѐчку, ситне вржи́це му излѐзну, када́ се нама́жу, изгубе се, а исто и испод но́кти, и ли́ша на врат и дру́го (Брл).

млечни́к м *јело од млека у које је сѝављено брашно*. – Деда – Ле́ка је пра-вил млечни́к, замуту́је га с бра́шно (Нш. Ру, К – ББ).

млечни́ца ж бот. *врси́а јесѝиве ѝечурке*. – Млечни́цете, једѐмо и, оне́ пуштају млекó када́ се прелóме (ВЛк).

млечни́ца ж *јело од млека коме су дода́ти кукурузно брашно, ѝшквa или кромѝир*. – Млечни́ца се пра́ви од млекó и мору́зно бра́шно, а мо́же и сас тикву или кромпѝр; ска́шка се и сѝпе (Ру).

млза́рник м *део ѝојаѝе (или ѝора) где се обавља мужа*. – На појáту има плѐвња, појáта, колиба, трља́к, јагрѐк, загóн, зевни́к, кóчек (за јаганци), ко-за́рник, млза́рник, ба́бица, лесáрка (ВЛк).

млза́ч м *музач*; уп. млзничáрин. – На ту́ја бачију били́ смо тројѝца млза́ча (ВЛк).

млзничáрин м в. млза́ч. – Млзничáрин сам бил, не́је ми остáла ни та́ја му́ка (Рс).

мли́во с *зрно које се ѝревози или ѝреноси до воденице*. – Муштери́ја дово́зи мли́во, а вр́ча бра́шно (Рас).

мљњóсује несвр. *ошїећиваїи квалиїеї усева и воћа*. – Блиска смо до рекúту, па чéсто сланáта мљњóсује пипéрат (Трњ).

мљњóше свр. *ошїеїиїи и смањїи квалиїеї и їринос усева или воћа (роса, слана, град, болесї)*. – Јáка росá óче да мљњóше ошáв (Вој).

млóго гоцá изр. *јáко много*. – Бéше дошлó млóго гоцá нáрод (Д – ЈД, Пир).

млїсти несвр. **1.** *немилосрдно удараїи*. – Нéтко је тóва лéто млстїл кáмење, проширувал си је њїву у Црну дрму (Вој). **2.** *їући (у главу, лећа)*. – Кá-те увá-нем їма те млїстим до пртку (Сук).

мљáїшав, -а, -о прил. *безвољан; неїредузимљив; невешї*. – Мљáтаво нéкак-во, сећїра се, не умéје (Зав).

моглá ж мет. *магла*. – Стúнти се моглá големá (ЦД).

модерїсује се несвр. *кицошїи се*. – Ўбава, їма пáре, све накупувáла и само се модерїсује (Ос. Црв).

модерїше свр. *обезбедїи савремену и скуїу одећу*. – Јá сам билá прва и моїј ме модерїсали (П, Пир).

модрá жїла изр. анат. *вена*. – Кад удáри овцá на вїме, б́ццем модрú жїлу да исцúри крв (Рос).

модрен́ц м *врсїа крушке їлавкасїог меса*. – Отсéкал ми је модрен́ц присáд (ВЛк).

мóдри несвр. *боїїи у (їамно) – їлаво*. – Ливадáр, сїтан граóр у жїто, коїј цвтї црвенó, зр́но му крупно пó оди жїто, мóдри лéб (Зс).

модрїло с *врсїа шминке за сенку око очију*. – Шмїнку смо турáле: белїло, црвїло, пудрїло, па модрїло пóд – очи (Пир).

модрїца ж *врсїа шљиве са їлавим їлодом, слична їожегачи*. – Мóдрице и мецáрће, їсто (Вр). Мóдрице су слїчне с мацáрће, али су пóстара и пóситна сóрта слїве, и полуокрúгле су (Гос).

модрó/мóдро с *країак сукнени горњи женски хаљейшак са рукавима, обично їамноїлав, коїи су најчеїше носиле у хладне дане сїтарије жене и їруднице*. – Модрó су носїле само стáре жéне које су сиротїња, а и кадá се женá порóди па облечé модрó да се не вїди штрóкавото (Гњ). Мóдро за у пóље а не за у кућу (Вој).

модрокóрка їечурка ж бот. *врсїа їечурке са великим и їодврнуїим шеширом*. – Модрокóрће їмају голém шешїр и нагóре подврнут, а растú и онé на їгриште кудé растú и друђе печурће, као на пóлумесец излэзу (Гос. Пк).

модрúша ж посл. *їамейна особа, мудрица*. – Из модрúшу двé излáзе (Цер).

мóж да їгра јелéну изр. *чиниїи нешїо бесмислено, їрудїи се без їоїребе*. – Тї мóж да їграш јелéну, јá се у нéкорисне рáботе не вáчам (Јел).

мóзак да ти ўзне изр. *занеїи, замајаїи*. – Правдá из Рудиње, млóго знáје, мóзак да ти ўзне кад заприча (Ру).

моје године изр. *мој узрасї, моје живоїно доба*. – Тѣг је он бил у моје године и отишїл у рат (Пк).

мојете руће круше не беру изр. *бранићу се ако ме ко наїадне*. – Онó, мојете руће круше не беру; че удáрам и ја, че се браним (Вој).

мокавица ж *болесїи оваца и јагњади*. – Мокáвица се јáвља само у јаганци (Мр).

мокрéж м *влажно и мокро земљишїе; кишни дани*. – Онó мокрéж на све – стране, не мóж се у њїву улéзне (Вој).

мокро кадивé изр. *врсиа дугачке ѡамучне женске хаљине ѡокривена најскуїљом кадифом, зубун од скуїе кадифе, део народне ношње*. – Ка сам билá неvéста свéкар ми кúпи мокро кадивé, тéгетно, најубаво што їма (Вој. Пет).

мокрочá ж *велика влажностї (земље, усева, одеће)*. – Мокрочá големá, не знам како че пројду морúзете (Држ).

мокруњаво врéме изр. мет. *влажно време са (дугом, сиїном) кишом*. – Мокруњаво врéмето, не одговáра за косїдбу (Ста).

моли́в, -а, -о арх. *који је ѡонизан; који моли (бога; човека)*. – Били смо моли́ви (К – Ћу, Пир).

моли́твена вода изр. *вода за ѡрво куїање бебе у коју је насуїа освећена вода*. – Бебé прво кúпемо у моли́твену вóду (Брл, Јел).

моли́твено детé изр. *некришїена беба која је, ѡо обичају, ношена у цркву на молишїву*. – На моли́тву голéму нóси мајђна детé које нéје крстено; нéје добро ако детé нéје моли́твено (Кс).

мољїсује се несвр. *наїаднуїо је од мољаца*. – Почéло да се мољїсује (При).

мољїсан, -а, -о трп. пр. *уїроїашїен од мољаца*. – Чорáпцити ти све мољїсани, мољци́ти ћи изéли (Пир).

мољѣц у вóду зоол. *мала водена живоїиња жућкасїе боје и црволиког облика која живи у хладним изворима и креће се укусо*. – Мољѣц у вóду, жлтó, мálечко, у клáденац жїви и по косїну їде; корїсти се за од температура́ту, тури се насрéd челó (ТД).

момени́алан, -лна, -лно *їлаховиї*. – Милка је моментáлна, учás че ти каже најлоше рéчи, а после ко да ништа нéје билó (Нш).

момина слáза ж бот. *звечац, влашасїа їрава*. – Туја тра́ву óкамо момина слáза (Д – Сл, Рс).

момкúје несвр. *живеїи момачки*. – Пóказа ми сли́ку да вїдим како́ је момкúвал нéкада, слика́л се с девојђе ўбаве (ВС).

момчетúша/момкúша ж *девојка која радо їражи друшїиво момака*. – Таја момкúша, момчетúша не седи си дóма, по цéл дьн орлéца (Пир). Онá нéје билá големá момкúша, нéје ишла млóго по момчетїја (Пир).

мóндиш м жарг. *особа која, без укуса и осећаја за меру, њрајни моду; гиздавко, каћийерка*. – Беше мóндиш, купували су му родитељи, правеше се важан (Пир. Сук. Кр).

морá ж **1.** *болест гушења (астима, њријисак)*. – Почé ме гуши морá, исплаши жену́ту (Бс). **2.** *болест усева*. – Угрози ни морá, нéма ништа од градине ову́ј годин (Рс).

мóрас, -та, -то в. мóрес. – Мóрасте и шутé кóзе смо чувáли (Ру).

морáч м бот. *врста ароматичне и лековите биљке Anethum foeniculum*. – Морáч, зеленó озгóре како колцé, цвёт му је зеленó, листичити му рéскави (ВЛк).

мóрена децá изр. *угушене бебе, убијене њо рођењу*. – Имáло је мóрена децá, мајће су љи морíле, не мóж љи очу́ву (Брл).

мóрес, -та, -то *зайворено – црвен; рић*; уп. мóрас. – Имáли смо кóзе, мóреста бојá, рицó, затвóрено – црвенó (Гос).

мóри га изр. *бринути; мучити*. – Сиротíња ме морíло цёл мој живóт (Зав).

мóроша ж *коза жућкасто-сивкасто-црне длаке*. – Козá мóроша íма жу́ткасто-сívкасто-црну́ длаку (ТД).

мóрошка ж *коза која има ѡамно – браон длаку*. – Козá мóрошка íма тáмно – браон длаку (ВЛк).

моружњáк м *ишиа од ѡројеног брашна са разним додацима*. – Од кулáстру тóрају у бáницу, у моружњáк; јéла сам, убава је (Ру). Моружњáк од мáз, вóду, сёр, кóкурузно брашно, јáја, све се измéша и печé се (ТД).

морúзишиё с *њива ѡод кукурузом; њива са које је уклоњен кукуруз*. – Спровёл се ко Лénка у морúзиште (Пир).

мóстрица ж *извезена ивица на кошуљи око врија и на рукавима*. – Óче да напрáј мóстрице на кошуљу́ту окол ши́ју и на крајевии на рукавé, да бóде пóубава (Гос).

мóта пáре изр. жарг. *ради са великим новцем и са много људи*. – Све óн мóта нéке пáре, умéје с пáре (Гос).

мотљáвина ж фиг. *преварант*. – Óн је мотљáвина големá: продáва, препродáва, узíма на зáјем, не врча, све на прéвару (Пет, Држ).

мóтри несвр. *предвиђати; обраћати ѡсебну ѡажњу*. – На Мéчћин дьн нéкој мóтри за врéме (ТД). Јá не мóтрим тој, не мóгу ти ништа кáжем (Зс).

мóчне свр. *неконтрóлисано ишинути (од радостии, сёрраха, зависии, узбуђења)*. – Сá че онаја да мóчне од завидл́к кадá види каквó сам тí купíла (Пир).

мочокрв́лив, -а, -о *који мокри крв (брав)*. – Мочокрв́ливо говéдо штом је, óдма га продáвај или кóљи (ТД).

мрака се несвр. *свађаићи се, иужсићи се*. – Тужи се с некога, мрака се (Б – Гр, Пир).

мраморан, -рна, -рно шаљ. *мамуран*. – Дојдоше мраморни из кавену (Пир).

мрда одома од комат изр. *радићи код некога макар само због хлеба (слуга, иасиир, иечалбар)*. – Сиротиња смо, подносе ни, идемо да помагамо, да мрдамо одома од комат (ПРж).

мрдалца на ништаље изр. *делови хоризонталног разбоја*. – На ништаљете има мрдалца (Рс).

мрдне му око изр. *обратићи иажњу; иосвидеићи се*. – Мрдну ми око на њу штом љу видо (МЈ).

мрдогузица ж зоол. *мала иишица Motacilla, која, леићећи иоред реке са камена на камен, иеирекидно иодиже и сиушиа ишело*. – Мрдогузица иде по камење поред воу, нема ју другде (Ста).

мрдољи несвр. рет. шаљ. *мрдаићи; креиаићи се; радиићи*. – Мрдољим некако, још си могу на – нође стојим (ПРж).

мрешка ж рет. *смри*. – Увоштила сам се, удиплила, и са нема мрешка (Д – КВ, ЦД).

мрждаво време изр. мет. *иимурно време иред кишу; кишовићи дани*. Мрждаво времето, не дава ни да косимо ни да сушимо сено (Вој).

мржљак м *иарче замрзнуиог блаиа или замрзнуише балеге*. – Ене љи децата, ритају мржљаци окол чешмуту (Брл).

мрзашљив, -а, -о *безвољан; лењ*. – Башта мрзашљив човек, а деца слуђе по селата да се преране (Јел).

мрзелан м *укућанин кога мрзе*. – На мрзелана кућа остањује (Бла).

мрзељивштина ж аугм. *лењивац*. – Он је голема мрзељивштина, ништа у живот неје створиљ (Сук).

мрзли су на изр. *нису волели; мрзели су*. – Има који су мрзли на нас што смо сложни у кућу (При).

мрзло прил. *залеђено (блаио, земља)*. – Разљигавило га, мрзло одоздоле, не мож да се сеје жито (Гра).

мрзос м *лењоси*. – Оди мрзос продаде њим све по њиве (Пн).

мрзосвѣтник м *лењивац*. – Мрзосвѣтник голем, нема вољу ни кућуту да си окречи (СГл).

мрзосвѣтњак м *човекомрзац*. – Тија је мрзосвѣтњак, а ја сам му трн у око, не воли ни да ме срѣтне (НМл).

мрка се несвр. *бићи у иолном жару (овца, коза)*. – Када се овца мрка она блаји и тражи овна (Сук).

мркуљаво време изр. *иимурно време (иред кишу)*. – Мркуљаво времето, мож да че падне ћиша, да збирамо сеното (Зс).

мрлó с *смрп̄и*. – Ѐмамо две – звóне: малáта за ђаци, а голéмата за мрлó да оглáси (Ру).

мрл̄áви несвр. фиг. *обмањива̄и*; *йодваљива̄и*; *йодмукло говорӣи* и *радӣи*. – Óн је подмúклица, све нéшто мрл̄áви, нéје му чíста рáбота (Кс).

мрмењ́иче несвр. рет. *мрм̄ла̄и*; *й̄тихо й̄рича̄и* (*самом себи*). – Ка ме нéма, она́ си све по sóбуту мрмењ́иче, преговára, или пр́ича й́злько (Гос).

мр̄мње несвр. *неразговей̄ино говорӣи*. – Стáрцат нéшто мр̄мње, не разб́ирам га (Км. Јал).

мр̄ско ме да изр. *ней̄рија̄ино ми је*. – Мр̄ско ме коко́шку да зако́љем, а óн ко́ље човéци (Држ. НМл).

мр̄с м кл. в. мрсóль. – Мр̄с те вати́ло (Пн).

мрсóль м *раница на усни или кожи (аф̄ӣа)*. – На ўсницу ми се д́иже мрсóль, и зáгноји (Пир).

мртв́ак м *мр̄ивац*. – Дешавáло је се да се мртв́ак увампíри и да јáши коњá кога́ је јашил (Гос).

мртв́акос ж бот. *вр̄с̄ӣа лековӣӣе й̄раве*. – Чу́ла сам да й́ма једна – трáвка мртв́акос, за од мр̄тву кóс, али у не з́на́м (ВЛк).

мртв́ачка главá ж зоол. *велики (црни) лей̄ӣир*. – Мртв́ачка главá је препéруга големá; кад стáне и поглéдаш ђу, како мртв́ачка главá, й́сто (Пир).

мртвињ́ак м *осојна с̄ӣрана*. – Кокóшчице, й́ма плавé – ли́ле, и белé, и рóзе; у мртвињ́ак расту́ и цвѣту́ за задýшницу (Бер).

мртв́ица мéсто изр. *мр̄ивина, осојна с̄ӣрана*. – Там мртв́ица мéсто, слáбо грéје сл̄нце, а з́ими не грéје Бúдинов загóн (Зс).

мртв́ичина ж *осојна с̄ӣрана*. – Й́ма једно́ белó као кр́ивдеда и й́ма успрáван цвѣт, растé у мртв́ичину (Мр).

мр̄цкав, -а, -о прил. *који слабо и нерадо једе*. – Свињáта млóго мр̄цкава на јéдење (Мр).

мрцоћéцавштина ж пеј. **1.** *безвољна особа; безначајна особа, ниш̄ӣарија*. – Óо, таја ли мрцоћéцавштина че ви је зéт?! (НМл). **2.** *који слабо и нерадо једе*. – Од т́уја мрцоћéцавштину ми се згáди јéдење, па не во́лим да ми доóди на́ – госје (Пир).

мрцоц́уцав, -а, -о *безвољан; лењ*. – Мрцоц́уцав, рабóти га од белý (Брл).

мршавш́к, -шка, -шко хип. *који је й̄рилично мршав*. – Мй́зести сте са – свáуту двој́ицата. с́увач̄и, мршавш́и, згóднач̄и, напар́или (сте се) ўбаво (Зав).

мрштáв, -а, -о *смежуран, неугледан (о й́лоду)*. – Й́ма једна́ вр́ста шип́к, плóдови му с́итни и мрштави (Зс).

мршти се врéме изр. мет. *й̄рӣпрема̄и се й̄давине*. – Почé се одједну́ш мршти́ вре́мето, па почéмо да зб́ирамо сенóто (Пет, Држ).

му́ало с **1.** *сналажљива особа.* – Она́ је му́ало големо́, сна́јде се зач́ас када́ какво́ да рабо́ти (П – Сц, Вр). **2.** *їреврїљива особа; їреваранїї.* – Он је бил му́ало, л́ко је доодїл до па́ре (Цр).

му́ар м бот. *мухар Setaria glauca.* – Му́ар наскубѐм да врзу́јем сно́пје с њѐга, а и с водопїју и сас гологúзу мо́же да се вр́же (Ру).

мува́ ж зоол. *обад.* – Говѐда се млого́ пла́ше од мувúту (Дој).

му́ва несвр. (*їесницама*) *удараїи у меке делове їїела.* – Бїли, мува́ли и све́ љу стлїкли (Зав).

мудра́к м *мудрац.* – Цѐнко калацїја је бил у Пїрот и бил је мудра́к, па́ме-тан (Рос).

му́жин, -а, -о *мужевљев.* – На му́жино има́ње довѐла човѐка (Нш).

му́жи́на ж пеј. *муж.* – Мужї́ната се за́бави (Км).

муја́ ж зоол. *мува.* – Ѐма муја́ у млекото́, їзвади љу (Гра).

муја́р м фиг. *їргава и їлашљива особа.* – Он је голѐм муја́р, от – све се пла́ши (Вој).

мука́вица ж вет. *болесїї оваца.* – Мука́вица у но́ђе уда́ра, дру́го је кривоч́а. Мука́вица само коди ја́ганци, а овца́ їде по́ширин и не мо́же да доби́је мука́вицу (ДД).

мукајѐтин м *їредузимљива особа.* – Да́ – је бил мукајѐтин, да се потруди́л, мо́гл је (К – Ћу, Пир).

мукајетли́ја м *їрудолубива особа, сїваралац.* – Башта́ ми је бил мукајетли́ја, две – ку́ће је напрајїл у свој живото́ (Рас. Рс).

му́комачїи прил. **1.** *їуїке.* – Он сваку́ рабо́ту мукомачїи урабо́ти, не́ма млого́ да при́ча (СГл). **2.** *їодмукло.* – Мукомачїи га уби́л (ЦД).

мукачки́ прил. *неїријаїїељски; їодмукло.* – Гле́да мукачки́, по́преко (Пн).

му́ле с зоол. *мула.* – Ма́зђе и му́ле по́више мо́гу да понесу́ и од коња́ и од мага́ре (Сук, Чин).

му́ле узв.(непознатом) мушком детету: – Еј тї́, му́ле, кажи́ ми кудѐ је башта́ ти (Вој).

му́ља несвр. **1.** *гњечийи грозђе муљачом.* – Почѐмо да му́љамо, са́ че ви загребѐм бла́го вино́ (ВЈ). **2.** *шаљ. шишайи некога до коже.* – Му́љају га до ко́жу, да не ва́ча вѐшће (Пир).

му́љав, -а, -о подр. *који је ошишан до коже.* – Ала си му́љав. Ко́ј те ошиша до ко́жу и тека́ огрози (Пир).

муља́к м геол. *врсиа земље.* – Рѐтка земља́ се зове́ росу́ља, муља́к (П – Бж, Пир).

муљоти́на м *исїрана ораница.* – Муљоти́на је њїва коју́ је вода́ испра́ла, смуља́ла; парасїна је бо́ља (Гос).

мумчѐ *с.момак*. – Ја сам бил веч мумчѐ, па отидо на акцију (Гос). Мумчетија млого, билó је шолѕѕ (Рс).

мўрес, -та, -то *који има длаку шамно – браон боје (шас, во)*. – Имамо мўресто кўче, óкамо га Мурча (Км, При).

мўрча *м шас који има длаку шамно – браон боје*. – Кўче којé је прицрњено – црвенó, óкамо Мурча (Км).

мўси се *несвр. дуриши се*. – Она óче да се намўси, надўрли и да ћути по два – три дња (ВЛк). Мўсе се нешта децáта (Изв).

мўска *ж 1. коза са сиво – црним лицем*. – Мўска дóјде како мáлко црна у лице, мáлко како сурá (ВЛк). **2. коза или магарица која има шлавичасшосиве бокове**. – Магарицу мáним мўска – мўска или пўлка – пўлка (ТД).

мустаклија *м мушкарац са лейим брковима*. – Деда ми беше ўбав, голем човѕк, мустаклија и рáзуман човѕк (Пет, Држ).

мўшав, -а, -о *који ћушећи шркоси; који не жели да разговара*. – Ботуресто, мўтаво, нѕче ти се јáви из инáт кадá те срѕтне (Пир).

мўшавишина *м пеј. особа која ћушећи шркоси*. – Каквó óче таја мўтавшина од мѕне? (Чин, Вој).

мутуљак *м мушан шалог*. – Истрѕси мутуљакат из бўрето, мутуљигуту (Сук).

мўцне *свр. посл. мукнуши*. – Сажалѕло се на волá телѕ, па мўцнул (Соп). Да си во́л, ти би мўцнул, а ти ни рѕч не рѕче (Гос).

мўчан, -чна, -чно *нешријашан; шешко шодношљив*. – Ја нѕмам големó памтење, али пáмтим (све) што је мўчно (Цер).

мўчи си дўшу *изр. замараш се (бригама, чииањем, размишљањем; физичким радом)*. – Нѕчу си мўчим дўшу да ўчим шкóлу (Пет, ВСв).

мушичѕтина *ж зоол. мушица која у шролеће нашáда сшоку, шá сшока мршави од ње, зоља; (било која) ошасна мува*. – Тáте, пазш, мушичѕтината че те изедѕ, сувопшздата че те изедѕ (Цер).

мушкáдла *ж бот. собно цвеће, мушкашла*. – Имáли смо сóбно цвеће мушкáдлу и резѕтлу (Мр).

мўшља *несвр. бушиши рушу инсекаш или црв (у дрвешу, зиду, сиру)*. – Осѕте мўшљају стенѕте, бўше рўпице па после отпáда лѕпат (Пет).

мьциња се *несвр. нег. (не) уклањаш се боја*. – Тáј се бојá држш, не мьциња се (К – Вр, Ш).

Н

на *предл. у*. – Ишла сам на зáдругу (Црв). На мојé гóдине бѕше баштá ми кадá нестáде (Об. Јал).

на... **на** реч. у прил. служби *на њојединим местима, местимично*. – Излэзну кокошчице, медуника, јеглика на – ливаде, на – ливаде. Има млого пир на њиве, на њиве у целото поље (Сук).

на-прсти му наврза изр. *много љуџа му њонови шџа љреба да уради*. – Орати му, орати, па му на-прсти наврза (Вој).

на чучће на чучће изр. *местимично*. – Никло на чучће на чучће (Вој).

наака га изр. *извређаџи*. – Че га наакам, свакакво че му накажем (Зав).

наблиза прил. *убрзо, једно за другим*. – Умреше наблиза и он и она (Грш. Сук).

набоби свр. вулг. *оџлодиџи (жену)*. – Набобил љу убаво, скоро че је башта (Пет).

набoј м *место убода на шелу*. – Там куде је убодено оди трн или оди друго, кажемо га набoј, а набoј млого боли (Држ. Сук).

набоклуцави свр. *заџрљаџи љруњем, најџруниџи (џрашином, џрином, сламом)*. – Набоклуцавил си нoвјат цемпер с плеву (Вој).

набосује се свр. *находаџи се бос (у џоку одрасџања, и касније)*. – Набосували смо се, па смо си на нођете мочали да љи згрејемо (Гра).

набраздује несвр. *ораџи љрву бразду на њиви*. – Жената ми вођи кађа набраздујем (Трњ). Кравете тачно иду куде трэбе кађа набраздујем, не карам никога да ми вођи (При).

навам прил. *наоiamo; све до данас*. – Тегај осебо. И од тегај навам несъм добар; кад добре, кад лоше (Ру).

навиду прил. *видљиво; са кога се добро види околина*. – За кречану место да не буђе на виду, и да буђе у завет, меко место (Рас).

навилчено сено изр. *сено саденуџо на џласџове*. – Понэкад навилчено сено навилчимо на плас и носимо га на веђу (ТД).

навиљњује несвр. *сакуџљаџи сено у (мале) навилке ради досушивања љред џрансиорџи*. – Почнете да навилњујете сеното, па че га возимо (ДД).

навина ж зоол. *врџа оџровне змије*. – Навина је змија оди шаренете, љутете, што иду у дрво. Човек се не мoж олечи од њи (Зав).

навод м *дрвена најрава за лучно савијање код џрављења рогова дрвених вила*. – Најдем нагодно дрво за вилу, отсечем га, спреим га и турим роговете у навод (Д – Вч, Пир).

наводни свр. *наквасиџи наводњавањем (земљишџе)*. – Ја имам вођу да наводним туја земљу (Сук).

навоња шију изр. рет. *исџегнуџи враџи*. – Навоњал шијуту, претегал (Зав).

навраска свр. *иџибаџи*. – Деје, немoј, че те навраскам (Пир).

наврчи свр. *уџресџи (у виду врџе)*. – За добар дњ опњци чучуље имају, брчкамо странете, наврчимо и, закачће узокол (К – ЦВ, Пир).

навурди свр. *ѿриѿремиѿи довољно вурде за зиму*. – Навурдили смо неколку качетија вурду, че се најде и за славу и за свадбу (Јал).

наглавља несвр. *доѿуњаваѿи; надокнађиваѿи; ѿовезиваѿи делове у целину*. – Ка се исплете, наглавља се и напрај се плетена дрѣја (ПРж).

нагне га изр. *ѿринудиѿи*. – Нагнуше ме да га узнем, а несъм га волела (Гос).

нагнаса свр. пеј. *наѿуниѿи до самог врха (уз ѿриѿисак)*. – Ђбаво нагнасај крошњуту, наплни ју до вѣр (Кп).

нагодан, -дна, -дно *ѿогодан*. – Неје ми таја матика нагодна, држаљето криво (ВЛк).

нагој(и) се свр. *набубреѿи (зрно, ѿлод)*. – Паде ћишица, че се нагоје зрната на грѳзјето (Гра. Вој).

нагоспѳдњичав, -а, -о *који се ѿонаша оѿмено*. – Мој мѣж је бил нагоспѳдњичав и водил је рачун да сваћи има (Цр).

награбѣса свр. *наћи се у невољи*. – Награбѣса ја, оболе (Дој).

награња се свр. *разгранаѿи се*. – Чаше се награњу, наприче се саме; ус – притку се саме дигну па се саме вржу и награњу се (П – Пж, Орљ, Бз).

нагрѣзује несвр. *грисѿи (мало)*. – Изнесе три – класа и сваќ нагрѣзује (Зав).

нагрмиш прил. у *виду жбуна*. – Нагрмиш цвѣти цволика; отидомо да кѳсимо, онѳ само цволичаќ (Гос).

нагрчкана коса изр. *ѿодешена коса, колмована*. – Нагрчкана му коса, начешљаљ ларме, оправил косуту (Дој).

нагугли свр. *навући на главу*. – Што – си тека нагуглил капуту? (Вој. При).

нагугуши се свр. **1.** *набрекнуѿи враѿи (код разљућеног ћурана)*. – Нагугушиљ се ко ћуран (Пир. Гњ). **2.** *фиг. набораѿи се*. – Какво ти се това нагугушило на грбинуту (Јел).

нагусто прил. *угућено са мало воде (ѳ ѿриѿреми јела)*. – Васуљ варимо чѳрбасто и нагусто с пипер (Ру). Све заједно нагусто се вари (ТД).

нада ж рет. *саденуѿи сено између навильќа и ѿласѿа*. – Сено големо кад се садене, уз неѓа се остаѿи нада, садено сено између навильќа и плас, које се наќнадно надене, када се слегне сенѳто; ни кажемо сено. Стѳг је за жѳто, а камара, она нема вѣр, за сламу (Рс).

надбачѣје сас рѣчи изр. *ѿобедиѿи у разговору*. – Лајач је, ама несъм се дала да ме некој надбачѣје сас рѣчи, одговарала сам вој на сваку рѣч (Б – Дч, ЦД).

надбрѳји свр. *изброји више него шѿио јесѿе да би ѿодвалио*. – Ти надброји јајца, ѳчеш да ти пѳвише платим (Брц).

надватрѳпути прил. *два – ѿри ѿуѿа*. – На два – три – пути доодише наѿаѿје за ѣу (Сук).

надваш иде изр. *хода ѿогрбљен*. – Остаре и она, поче надваш да иде (Дој).

надвиши свр. *увећаиши; њодићи*. – Надвишили ми године да не идем у школу (К – Ћу, Пир).

надвлáда свр. *њобедиши њри њакмичењу*. – Билá сам жетвáрка, неје имáло кој да ме надвлáда (Соп).

надгáчкује се несвр. *њакмичиши се у бацању камена у даљину*. – Надгáчкује се с кáмик кој че га пóдалеко врљи (ТД).

надéка. Кој надéка изр. *свако у свом њравицу*. – Сабрáмо се, провеселимо се и отидóше кој надéка (Јел). Нек íду кој надéка види, мéн ми не трéбу ни једбн (Вој).

надéне свр. *накнадно сложиши сено на врх сѝога, њосле слегања сена*. – Кáд се сенóто слéгне, надéнемо на њега нáду, коју смо саденúли уз њега, она је између навíљак и плáс (Рс).

надéњује несвр. *дењуши (кабасѝу сѝочну храну; цигле)*. – Тúва сам надéњувал мóж и по двáјес стóга сéно (Соп).

надíца се несвр. *јести више од некога, надједáши се*. – Надíцају се др́ти-ти, а онó нéма лéб ни за децáта (Бер).

надјáшује њи изр. *намеће им се као њреѝиосѝављени; њонижава их*. – Почéла јетрвата да њу надјáшује (Држ).

надовлáчи свр. *довући у више махова*. – Бéше сáјле надовлáчил, кóлци набивá; после рекáта дојде и зáтиња, и (текá) прóшири си њívуту (Соп).

надотéра се свр. *леио се обући; нагиздаиши се*. – Íдемо на урáнак, па се девојчетíја надотéрају да су úбава (Зав).

надрсан, -а, -о *неодмерен; брљив*. – Óн је цангазá, надрсан, неодмéрен, брљíв (Зс).

надрнчи свр. *навадиши се*. – Надрнчíле се крáвете у óтаву (Зав).

надúје се свр. кл. *црћи (од надуна) (брав)*. – Надúло се, да бóг даде, úлэзлó ми усрéd градину (ДД).

надúма свр. *наговориши*. – Надумáли га баштá и мáјђа да убíје човéка (ТД).

надунђéрњичав, – а, – о *који се донекле разуме у зидарски занáи*. – Já сам надунђéрњичав, зарáдим текá нéкоју парú (СГл).

нажарíл, -а, -о *заруменио се (од узбуђења, њијансíва)*. – Бéше árне нажарíл, запупури́л, напíл се (Вој).

назамлáтњичав, -а, -о *који без зазора њрича бесмислице*. – Назамлáтњичав си је оди детé и ни знáје каквó прíча ни кудé прíча (ВЛк. Пк). Назамлáтњичава аlá, само се утéпује, ни једнá девојђа нéче да шéта с њега (Рас).

назр́нен, -а, -о трп. пр. *накруњен*. – Назр́нена з́рна морúза у кот́лат (ТД).

наíми свр. мит. *одредиши њо имену*. – Наíмимо за стóку, и дáвамо (Бе).

највоља ж *највећа жеља*. – Нémаш што ти је највоља, рэд и слóгу у куђу (ТД).

најдава несвр. *највише даваџи*. – Шипковица, там је најдобра трава, најдава млеко (Зс).

најде, па зајде изр. *заборави се у изобиљу*. – Понекоје најде, па зајде (Вој).

најмераклија м *онај ко највише воли оно о чему је реч*. – Ја и ти смо најмераклије на пијење и на једење (ВЛк).

најнезгодја ж *највећа нејрилика; велика беда*. – При њега је најнезгодја: голема су сиротиња, а он је, најстар брат, мора да брџни брџгу за свата сирочетија (Гос).

најпоследњо м поим. прид. *оно што је на самом крају*. – Остарџе и дојдо на сам крај, најпоследњо што – је (Рс).

најскоро време. У **најскоро време** изр. *ускоро, убрзо*. – Шап га ване у језикат и мора да црца у најскоро време (ГД).

најстаровремџи, ка, ко *најстарији (о цвећу)*. – Мушкџтла је најстаровремџко цвеће (Ш).

накаден, -а, -о трп. пр. **1.** *окађен*. – Дрејете су му накадене од уроџи (Пир).

2. изр. **накаден сас црн тџмњан** изр. мит. *зао је*. – Он је малко накаден сас црн тџмњан (Вој).

наказ м *наказа; особа одврајног морала*. – Он неје човек, него наказ (Вој)

накамарили се свр. фиг. *легли једно преко друго (при сношају)*. – Затџкал и, накамарџли се једн на друђега (Пок).

накара се свр. **1.** *нарасџи, телесно сазреџи*. – Ако се рано прџгони јуница, не мџж да дорастџе, да се накара лџџџи (Мр). **2.** *удебџаџи*. – Најџло се, напило се, одморџло се, ко плџнина се накараџло, човечџина (Зав).

накловџе се свр. *халаџљиво јесџи (без жвакања)*. – Сџднем, накловџем се зачџс и бџгам на рабџту, нема сџдење (Вој. Пир).

накнада ж *надокнада*. – Накнаду че дадџш ли што смо рабџџили пџвише, него што смо се договџрили (Изв).

наковџнсуба несвр. *наговараџи некога да се свађа са неким или да га мрзи*. – Накџвџнсуба га женџта и он дојдџе да се бџје с баштџ ми (Д – Зв, Пир).

накосо прил. *џод нагибом*. – Успон је, али је накосо, па мџгу да изнџсим вџду (Соп).

накошување с гл. им. од *накџси косџдба (у џоку)*. – Ёма гоџа за накџшување и убаво се реже тај трава (Соп).

накошџље прил. *само у кошуџи, у џанкој одеђи*. – Ёма да се распуштџм накџшџље, завет је там (Дој).

накрујно прил. *у веђим комадџма*. – Сџчи га накрупно, немџј насџтно (Сук).

накџчи свр. **1.** *наџџениџи (кучка)*. – Кџчката накџчила неџколко кџтришта, свџта белџ (Изв). **2.** пеј. *нарађаџи (жена)*. – Деџа сам накџчила бџлисвет (Рс, Пк).

налабује несвр. *слабији (иријисак, дојок, бол)*. – Бóлката почé да налабује, сá веч мóгу да óдим (Јал).

налага óгањ изр. *ложии (са много цeyаница)*. – Налагáли óгањ голém, пéкли вола́ (Вој).

налади се свр. фиг. *смањии блискоси (особа)*. – Слагáли смо се úбаво, ама се налади́мо откако́ преписа́ на шура́катаго ку́ћуто (ВЛк).

наладни вре́ме изр. *захладиии*. – Нáладни времето, зајесени се (ВЛк).

наланће ж мн. *нануле, дрвене клони у виду изрезаних илоча и са кашиком*. – У рáтат сам носила наланће (Држ).

налога ж *врсиа лисника који је саденуи у великом дрвеиу*. – Нáлога, у расовáто дрво шу́ма, лисник у дрво (Д – Ис, Сук).

налоповњичав, -а, -о *који је склон крађи*. – Налоповњичав, поткра́чкује (СГл).

налу́тује несвр. *наилазиии усйуи иовремено*. – Налу́тује понекад и овáм, али не зна́мо када́ че пак на́йде (При. Вој).

намаа свр. фиг. *добро наиуниии*. – Намáамо кавторчéто и úбаво се грéјемо (ЦД).

намањбк прил. *недовољно*. – Туј гóдин сéно бéше намањбк, а и шу́ма бéше намањбк, бéше у гусénка изéла (ТД).

намéсии се свр. мит. *случајно се десии баш како је најбоље (или најгоре)*. – Кад трéбе нéшто да се деси, онó се само намéсти (Пир).

наме́и се свр. *наследии особине једног од родииеља или рођака*. – Све се на њега наметáла децáта (Гњ). На тóга овна́ се наметáла све јáганци (Ру).

наметно прил. *намеиуио*. – Кад човéк батáли нéкоју рáботу, тóв му после дóјде како наметно (Вој).

нами́ца несвр. *навлачиии*. – Немóј да нами́цаш кáпуто на уши́ти (Цер).

намла́зи свр. *иомусии*. – Сто́ и педесé óвце сам чувáла, осамдесé и пéт ли́тра сам намлази́ла, сéстре су помагáле (Брл).

намотавéје свр. *озейсии; имии болесиан изглед (човек, брав, вегетиација)*. – Угрéвушка при óвце: намотавéје у лице, ла́баво пасé и ниско држи́ гла́ву како́ пасé, и пољка́ óди (ДД).

намр́дне свр. *намигнуии*. – Ја намр́дну́ с óко на Бису (Рс).

намрзлýк м *мржња*. – При њи́ је намрзлýк голém (Пет).

намр́зне си изр. *иочеии се мрзеии*. – Да си намр́знем једну – јетр́ву, нéчу, а нéчу ни мýжа с бра́та да си намр́знем; како́ је билó, нéка је, че претрпим (Кр).

намр́тво стану́ло изр. *ниии се не мења, све остиaje сасвим истио*. – Намр́тво све стану́ло, ни́шта се не покрéће, ни́шта се не мења (Пир).

наму̀ва се свр. **1.** *уву̀ћи се (мноштво)*. – Кад човек спí, до́јду ђаво̀лѣти па му се наму̀вају у гузи́цу (Б – ЦЈ, Пир). **2.** *фиг. много њо̀јесѣи; њрѐјесѣи*. – То̀лко се наму̀ва да не мо̀ж ни да се са̀ведѣ, ни да ди́ше, само пѣшче (Пир).

наму̀кује се свр. *њоднеѣи велику ѡаиѣу*. – Му̀ће сам се наму̀кува̀ла, несѣм ја̀ко добро̀ видѣла (Гра).

на̀на ж ма̀јка. – По̀старити од мене ма̀му о̀кају на̀не, а по̀младити, на̀по мене, о̀кају ђу ма̀мка (Д – БД, Пир).

на̀низу̀је (се) несвр. *низайѣи, ѡвезивайѣи исѣе елементиѣ у целину ѡред-мѣта*. – Бр̀до се на̀низу̀је од зу̀пци, др̀вене ѡгле, и ѡма го̀рњу и до̀лњу ви́тку (Вој).

на̀облака ж рет. *(изненадна) облачносѣи*. – Ство̀ри се на̀облака одједну̀ш и на̀мокри ни ѡи́ша до ко̀жу (Пир).

наодѣк прил. *у ходу*. – Наодѣк ручу̀је, наодѣк вечеру̀је (Пет).

нао̀куп прил. *заједно, скуѣи, на окуѣу*. – На Бѣдњи дѣн сви да смо нао̀куп (Зс).

наорлѣ прил. *њреко оба рамена (ношење деѣиѣа; ношење веѣег ѡерѣиѣа)*. – Чи́ча ме ту̀ри наорлѣ, но̀ђе на̀ – груди, и но̀си ме, ра̀дује ми се (Пл).

напарасу̀је се несвр. *заѣушѣиѣи се, не одржавайѣи како ѡреба (ѣшело, одеѣу, зграде, имање)*. – Немо̀ј се тека̀ напарасу̀јеш, дево̀јћа си, свекр̀ве те глѣдају (Држ).

напељу̀шти свр. *пеј. набацаѣи без реда*. – Вода̀, ѡи́ша, ве́тар, у бунáрат напељу̀штило шу̀му, гра̀њак, ли́сје, све (ПРж).

напи́па свр. *фиг. налеѣиѣи; наслеѣо изабрайѣи*. – Ја̀ би се ожени́л, него не зна́м кво че напи́пам, него а̀јд ми на̀јди не́коју (Зав).

напи́чи свр. *вулг. свом снагом усмериѣи, ѡринудиѣи*. – Че га напи́чим и о́н че ми све ка̀же (СГл).

напла́стује несвр. *сакуѣѣиѣи сено и денуѣи га у ѡласѣи*. – По четíрес ко̀ла се́но сам напла́стувала (Рс).

наплита́ несвр. *исхабана и ѡцеѣана делове одеѣе замењиваѣи ѡлеѣиѣвом*. – Ко̀јѣ се сце́пи ја̀ га наплита́м, не́чу да су ми деца̀ др̀пава (Пир).

наплита́к м *део ѡцеѣана чарайѣ обновљен ѡлеѣењем*. – У̀бав ти је наплита́кат, не позна́ва се мло̀го да је наплѣтено (Пир). Нагла́вак или наплита́к је на чара̀пе ко̀јѣ су биле сце́пене (ТД).

напни́гајде м/ж/с *срдљивац*. – О́н је напни́гајде, ср̀ди се ко ма̀лечко дете́ (Чин, Вој).

на̀права ж ма̀ђије. – Баба – Жи́ка из Гр̀љан од на̀праве ба̀је (Зс).

на̀правено с поим. *прид. ма̀ђије*. – Не́што вој је на̀правено, не мо̀ж се ожени́ (Пет).

напра́ви си комéндију изр. *учини нешто нејпромишљено себи на шпееју*. – Пази да си не направиш комéндију сас то́ва девојче (Вој).

на́право íде изр. *без обазирања, без размишљања*. – Она́ íде на́право, срамота́, несрамота́ казу́је га преди сви́ (Кп).

напра́ј да́мбу на чо́века изр. *најравиши смицалицу*. – Он ми је прави́л да́мбу не́колко пу́ти и ма́ну да се дру́жим с њéга (Пл).

напра́ји па́ндало изр. *учиниши (намерно) да неко ирејриши шпееју*. – Напрајила му па́ндало, рекла́ да га је видéла како́ из једну – појату́ излази с не́какву жену́ (Сук).

напра́ји га ко бéз – ру́ће изр. в. *напрајил га та му избил óчи*. – Напрајил га ко бéз – ру́ће, а казу́је се да је мајстор (Вој).

напрајил га та му избил óчи изр. *лоше га најравио*; уп. *напраји га ко бéз – ру́ће*. – Напрајил га та му избил óчи и са́ тражи још и да му га плáтим (Сук, Чин).

напривечéри се свр. *јриближии се вече*. – Штóм се напривечéри сто́ка се покрéне кам појату́, а óгањ по́ светлије (ГД).

најри́иус прил. *без ограничења; без мере*. – На́припус пи́ју, не знају за мéру када́ се там збéру (ЦД).

напри́чи се свр. *везаиши (се) уз иришкү*. – Ча́ше се награ́њу, напри́че се са́ме, па се са́ме вр́жу и награ́њу се (П – Пж, Орљ, Бз).

напрóстре свр. *разастриши (веш, сено јри сушењу, циглу јосле калуљења)*. – Напрóстром вéш да га изду́ва и ису́ши вет́рат (Км).

напрéкан, -а, -о трп. пр. фиг. *који има много сийних шара јо шелу*. – Коза́ кањоша или ка́ња до́јде ма́лко ша́ркава, напрéкана (Зс).

напу́цује несвр. *иераиши, гонииши (из боравишиа)*. – Зéтат напу́цује ба́бичкуту, не́че да чу́је за њу (Сук, Грш).

напши́ва несвр. *јојачаваиши ивице вишесируким шивењем*. – Напши́вам тарл́ци и но́сим и како́ ципéле да су (Брл).

нара́мак м *оно што може да се носи о рамену(а није везано) (грање, дрва, сено)*. – Ла́стримо, т́кмимо у вéјће, а нара́мак је више од вéјћу, ко́лко мо́ж да понесéш (Мр).

нара́мчује несвр. *ређање одсечених гранчица у мале гомиле јогодне за јреношење, јревоз и дењење у лиснике*. – Мужјéти нара́стили шу́му па íдемо да ју нара́мчујемо (Пк). Када́ се осу́ши нара́мчена шу́ма, ми́ у врзу́јемо с врбо́во прут́је у нара́мци и дéнемо на лисник (Пк).

нари́ча несвр. *намењиваиши*. – Она́ нари́ча кому́ која́ њи́ва да се па́дне (Пет).

наро́ни свр. *намрвиши*. – Од клáс што оста́не од Мéчфин д́н, з́рна наро́ни-мо у волово́дник (Зс)

на́рцис м *врста башиенског цвећа у шпееју нарциса*. – На́рциси са́димо у гради́нче, они́ су ситни (Пк).

насамарчи свр. **1.** *намагарчиџи*. – Насамарчи́ла га шурњајата, да́ла му мрзлу тикву да си понесе (ВРж). **2.** *оџиужии за џајну љубавну везу*. – Онџи ме насамарче с њега, а ја с њега несџм ништа има́ла (Дој).

насе́ва се несвр. *засејавии се*. – Врат трѣбимо у жѣтву, да се не насе́ва (Гос).

насе́вује се несвр. в. насе́ва се. – Ако забавимо жѣтву оно́ житото́ по́чне да се истрѣса и да се насе́вује (Држ).

наси́лство с *насиље*. – Не́че с наси́лство у ку́ћу, у бра́к (Рос, ВРж).

наси́тно прил. у *сиџним комадима*. – Када́ је се́цкано наси́тно бо́ље га је́ду (Пет. Вој).

насли́чи свр. *грубо оџредиџи конџуре (џрџежа, џредмеџа, замисли)*. – О́чу ма́лко да насли́чим ра́ло, и да га напра́вим (Сук).

наслу́тује несвр. *наслуђиваџи*. – Ја́ наслу́тујем да о́че да ми подвали (Чин. Вој).

насме́јан и наша́лен изр. *весео је и воли да се шали*. – О́н је ја́ко бил насме́јан и наша́лен, то му је од деду – Ла́зара (Пс).

насмѣне се свр. рет. *осмехне се*. – Какво́ да вој ка́жем, она́ се не вре́ђа, са́мо се насмѣне и отѣде (Бз).

насмѣтушка ж *особа која омеџа*. – Ја́ има́м ра́боту, а ти́ си ми бѣш на-смѣтушка (Пир).

наср́ди свр. *(јако) наљуџиџи; расрдиџи*. – Ко́ј те на́срди, ко́ј те то́лко на́љути? (Пир).

настра́њичав, -а, -о фиг. *који је џошао на џогрешну си́рану и не можеш га враџиџи; џакнуџи*. – На́страњичаво, за́пне ли на не́коју стра́ну не мо́ж га врнеш (Км).

наталамбáси свр. *џонџи џревелик џерџи (бочно, у рукама)*. – Шѣрпу голе́му наталамбáси (ВЛк).

натáм – навáм м *врџиа џлеџења*. – Ка́т – се плетѣ здра́в бо́д или се плетѣ же́дн о́пако же́дн лице́, тџ се позна́ва које́ је о́пако а које́ лице́, а ка́т – се плетѣ натáм – навáм тџ се не позна́ва које́ је о́пако а које́ лице́ (Б – Са, Пир).

наџáм(о) прил. *каснџе (за који дан, недељу)*. – Е натáм, ка́ се отѣни ра́бота, че свр́нем да си поорáтимо (Чин, Вој).

на́те ви изр. *ево вам*. – На́те ви, де́ца, по кри́шку ле́б, само да ми не ула́зите у ку́ћу (Пир).

натѣсал, сла, сло перф. од натисне свр. *џриџиснуџи*. – Као да ме натѣсал то́п, осѣчам тежѣну (Гос).

наџковáли свр. *обориџи у рвању*. – По́малечџк, али жи́лав; натковáли га, пребо́ри га (Вој).

нацртује се несвр. *улејшавати лице, шминкаати се*. – Задевојчила се, почела да се нацртује (Соп, Пир).

начви м мн. рет. *дрвени ковчег за брашно, наћве*. – Једна из село удала се у град, па када у питали месила ли је у начви, а она рекла: – Ја не знам шта су начве! (Ру).

начетри се свр. *обликоваати предмет дељањем по дужини како би имао четвори ситране*. – Начетри се клис и напишу се на њега римски бројеви (Соп).

начит, -а, -о трп. пр. рет. *онај који много зна и мудро говори*. – Моја баба је била начита, иако је била неписмена; она ме је учила како да се владам у народ (Д – Ву, Гв).

начичкује се несвр. *накуљавати се једно до друго; хваитати се као чичак*. – Начичкује се осил на нову дреју (Вој).

начник м бот. *дан и ноћ*. – У градинче имамо басмицу, каравил, начник, милуванку, латинку (ВЛк).

начубри уши изр. *начуљити уши и (кришом) слушаати разговор*. – Скутала се зади плотат, начубрила уши и слуша какво оратимо (Чин).

начуруши се свр. пеј. *лоше се обући*. – Начуруши се, навлче – облче шарено и разно једно преко друго, и текá излезне на собор (Зс).

нацак човек изр. *својеглава особа*. – Он је нацак човек, не могу га убедим никако (Пир).

нацунцури се свр. *погрбити се; превише се обући*. – Мálко ли сам се нацунцурила, мечку че уплашим (ТД).

наша рабоита изр. пеј. *наша глујоси, наша глујоси*. – Све што је прошло, лоше је; све што дооди, че буде добро, а неје текá. Товá је наша работа, српска (Пир).

нашиван литак изр. *дуга женска хаљина од неваљаног сукна, без рукава, везењем украшена и ошивена жутиим ширииима*. – Нашиван литак сам носила за – на сабор (Д – Гу, ВРж).

нашивује несвр. *иришивати*. – Нашивује шарфе на платното (Држ).

нашминга свр. *нашминкаати*. – Несмо се шмингале када смо биле младе (Б – Са, Пир).

наштипка се свр. *иштипати своје образе како би поруменили*. – Наштипкамо се да будемо убаве, па излезнемо у народ (Јел).

нашущеничи свр. *исећи на пракасти одреске (месо, сланину); одвојити сво месо од костију*. – Код – нас се не каже мезри месо, него се каже нашущеничи месо (ТД).

наърв свр. *начети*. – Гризне баба од свá три – клáса и остави и, и као мечката дојде и наърв и (Гос).

набрмњак ж *себичњак*. – Данас је тако: ми смо набрмњаци људи, само-живни; само да живим ја, да не живиш ти (Ш).

не ва́ча ми га о́ко изр. **1.** *изгледа ми болешљив; забринути*. – Не ва́ча ми га о́ко, заштукал, једва о́ди (Пет). **2.** *не дои́ада ми се; ойрезан сам са њим*. – Подмукло гле́да, а ва́ли ме, и́ч ми га не ва́ча о́ко (Изв).

не зна́је ни за квó ни за штó изр. *чиниии нешио без размишљања и без користи*. – О́ка, а не зна́је ни за квó ни за штó, а по́више он кри́в него дру́ђи (Трњ).

не мо́гу да зна́м изр. *мало знам о томе; нисам баш сигуран*. – Не мо́гу да зна́м. Рода́ су, ама не мо́гу да зна́м ко́лко и од коју́ страну (Пет. Држ).

не пи́па се изр. *не може да се користи (ирескуйо, јако горко, ирслано, ирвише љушо)*. – Ску́по, не пи́па се (Држ). – Оно́ љуто, не пи́па се, не ту́ра се на́ – уста (Вој). Горчи́во, на́ – уста се не ту́ра, не пи́па се (Сук).

не́бо с рет. обич. *паваница*. – Јајце́ вржемо с конџц и иглу́ за не́бо, па га ла́мкамо (Зс).

невесџу́ља ж зоол. *ласица; нека живошња слична ласици*. – Невесту́ља је дру́го, ла́сица је дру́го (Рс).

невџстачџи, -ка, -ко *оно шио ириада невести, невестиински*. – Све́ што је невестачко че ту́риш на послужавник (Брл). Купи́ше ми невестачџе ципџле (Брл).

невџњен, -а, -о *невин*. – Јетр́ва му клне́ невињено дете́ (Д – Пш, Пир).

недеља́рка ж *јџирва редуша у шоку седмице*. – Три́ брата́: једџн овча́р, дру́г говеда́р, једџн ора́ч, а једна́ јетр́ва је недеља́рка туј недељу (ВЛк). Ма́јћа ми бе́ше тџ недеља́рка у ку́ћу, а били́ смо једана́јес деца́ (Кс, Пир).

недови́цује несвр. *не видеиш добро због слабог вида*. – Откако́ мукува́, отега́ј недови́цујем (Рс).

недозна́вује несвр. *не сазнаваиш, не обавештаваиш се на време*. – Ка́рају се, договара́ју се, прода́ву, пра́ве какво́ пра́ве, и све гле́ду да ја́ не дозна́вујем (СГл).

недоје́цује несвр. *не завршаваиш оброке*. – Невџста сам, све си недоје́цујем (Сук).

недомаџин м *лош домаџин*. – Башта́ и ма́јћа ствара́ше, а си́н једи́нац, недомаџин, које́ запу́шта које́ прода́ва (Сук).

недоора́чује несвр. *не моџи све реџи*. – Све́ – ме преси́ча свекр́вата, и какво́ да зака́жем све недоора́чујем (Пир).

недопри́чује несвр. *в. недоора́чује*. – Не да́ву му да допри́чује када́ нешто зака́же, супурди́сују га (Вој).

недорџча несвр. *не завршаваиш исказ*. – По́чнем да се жа́лим, али недо́ричам, свекр́вата ме о́дма измарши́ра (Држ).

недосаља несвр. *недовољно солиши*. – Ја не обичам слано, па недосаљам, па ми се мужат љути (Јал).

недоспелац м рет. **1.** *недоношче*. – Ти си недоспелац, прајен си с плу́нку (Зс). **2.** *закржљало грло сѣоке*. – Чемеричаво јagne је као недоспелац, као да је прајено с плу́нку (Зс).

недоста́не свр. *не имаиши довољно (на расѣолагању)*. – На мајку ма́лко украднем пре́цу, мо́ж да вој (после) недоста́не (Б – Са, Гњ).

недои́реџан, -а, -о *џирајав*. – Недотрепан, једва́ вла́чи но́жете (Д – КВ, ЦД). Со́паво о́ди, недотрепа́на (Пл).

недѣ́гља м *слаба и немоћна особа*. – Тија па недѣ́гља, не мо́же си ни ду-пе́то но́си (Чин, Вој).

незадо́јак м *младунче које није сисало љрво млеко, колосѣрум*. – Незадо́јак, не́је попи́ло кула́стру; незадо́јило се, запу́павело, запр́так (Зс).

незадо́ји се свр. *нејодоји се младунче у љравом љренуџику ља не љосиса најквалиџеџније и неоџходно љрво млеко*. – Де́те ако се не задо́ји на вре́ме, оно́ запу́паве́је, а и при сто́ку је џсто (Држ).

незара́ден, -а, -о посл. *који није сѣечен љрудом*. – Незара́дене па́ре се лѣко тро́ше (Пет).

незграбно једе́ изр. *журно јесџи*. – Незграбно једе́, ва́рка се да џде на поја́ту (Пк).

неизџспан, -а, -о *неисџаван*. – Неизџспана сам, де́те ми бо́лно, це́лу но́ч сам му насто́вувала (НМл).

неистрџљиво прил. рет. *несѣрџљиво*. – О́н све рабо́ти неистрџљиво, па му не́је чи́ста работáта (ВЛк).

неје́ без џч изр. *неџџо џу није у реду (кривица, лоша намера, брука)*. – Неје́ без џч; не чу́мо када́ су се кара́ли, а ману́ли да ора́те и да се дру́же (Чин, Об. Вој).

неје́ мукајет изр. *незаинџересован је; неџредуџимљив је*. – Неје́ си мукајет да си произведе́, да си напра́ви или да си ку́пи, него све тра́жи од дру́гога (Вој).

неје́ му пра́во изр. *не одговара му; није му љо вољи*. – Неје́ му пра́во што на че́ркуту да́домо ту́ја џџву мира́з (ВЈ).

неје́ ти това́ за рабо́ту изр. *не дирај љо (да се не љовредиши; да га не ошиџеџиши)*. – Това́ ти, де́те, неје́ за рабо́ту, че се уби́јеш (Вој).

неје́дење с гл. им. *изосџављање оброка*. – Кажњава́ли су ме с неје́дење и с би́јење, а девој́ћа сам билá (Дој).

не́к ти се ро́ди благ. при ну́ђењу храном: *хвала, не могу јесџи*. – Не́к ви се ро́ди, до́ма там́н преручáмо (Чин, Вој).

некој(а) си изр. *некада неки / нека (особа)*. – Неко́ја си Госту́шанка рекла́ (ВЛк). Бил не́кој си Зла́тко, у Јарчиште му бил коза́рник (Јал. Вој. Чин).

нељута череміка ж бот. *врсиа чемерике* *Veratrum album*. – Љута череміка не цвѣтї, а нељута череміка цвѣтї (Гос). Череміка има од две – струће; једна је љута и бези клас, а што класа, неје љута, блага је (Гос).

нема га буде изр. *ускоро ће умреѣи*. – Млого болна, нема љу буде, че си останемо без бабу (Сук. Трњ).

нема – куде је дошло изр. *дошло се до самог краја, не може се даље*. – Дошло је више нема – куде (Грш).

нема – нема изр. *после краћег времена*. – Нема – нема и поново чумо глас (Сук, Чин. Вој).

нема нигде никога изр. *нема никог нигде*. – Остало само, нема деца, нема роду, нема нигде никога на свет (При, Пир).

нема ништа с ништа изр. *нема баш нишиа, љука је сироиша*. – Пропило се, испродало, нема ништа с ништа (Вој).

нема пару изр. *без новца је*. – Нема пару, све на зајем узима, и све да одработи лѣтоска кому је дужан (Пет. Сгл).

нема прегњи зуби изр. **1.** *није у сїању да сачува ѣајну*. – Немој вој казујеш, она че раскаже на сви; она нема прегњи зуби (Држ. При). **2.** *није у сїању да ѣређуши*. – Ја немам прегњи зуби, у очи че му све речем преди сви, само ако ме закачи (Пок).

нема траву стїскавац изр. *не сме да се усуди; ѣлаши се да ѣо учини*. – И он би краљ, ама нема траву стїскавац, плаши се од бијење (Вој).

немам кѣга изр. *немам времена (баш сада)*. – Са немам кѣга, после че сврнем (Вој).

немотно прил. *бедно, оскудно*. – Сиротинсчи се живило, немотно (Пир).

ненасмејан, -а, -о *невесео; намршїен*. – Са народ ненасмејан, невесел; ни причамо ни се насмївамо (Дој).

неокосен, -а, -о *неїокошен*. – Остаде од ливадуту на једн – крај неокосено (Пок).

непорасал, -сла, -сло перф. *који је, ѣрема узрасїу, слабо развијен*. – Отиде у бели свет у дунђери, још непорасал (Б – Лс, Гњ).

неправ, -а, -о **1.** *неїраведан*. – Ти си неправ, делиш како теб одговара, теб да је највише (Орљ). **2.** *лажан; лажљив*. – Она је неправ, не говори истину (Ос).

неправија ж *неїравда*. – Знаје разне неправіје какве су биле у државу (Б – МБњ, Пир).

неїраво прил. *лажно*. – Неїраво се закунеш или присвојиш туђе, па те стїгне проклетїја (Цр).

непревишија ж *јогуница; ѣврдоглава особа*. – Он је непревишија, нема се мѡж договорите (Пет).

несвеслија ж *неошпрезна особа; несшашно деше*. – Баба ми је често говорила: – Немој, несвеслијо једна, че паднеш, пази се (Пир).

несклопена уста изр. *изобличена усша*. – Нечу га, глде га какв је шаврадес, голема уста а несклопена (Зс).

неукаљано дете изр. *невинашце*. – Зашто клнеш неукаљано дете, невино (Соп).

неукрџлив, -а, -о *неукрошив*. – Младо, лудо, неукрџливо, какво намисли това че направи (Дој).

нецеден, -а, -о *нешоцежен*. – Потсирила домаћицата нецедено млеко (Гос). Испил нецедено и неварено млеко (Пк).

нецује несвр. *хеклаши дужом (и шосебном) иглом (завесе, чийке)*. – Волела сам да нецујем, па си имам нецоване завесе (Сук, Сре).

нече га посеру како очеју изр. вулг. *неће им се осшварии (зла) намера*. – Нече га посерете како очете, че ви закачи дрете па че ви смрди (Пир).

нече да му мисли изр. *неће више да брине о шоме*. – Че ти платим колко тражиш и нечу више да му мислим (Вој).

нече да праж питање изр. *сложиће се, шрисшаће*. – Колко кошта да кошта ја нечу да праж питање (Грш, Чин).

нече жито да ти се истресе изр. *има времена, чему безразложна журба*. – Де, нече жито да ти се истресе, (ожел си га); де, седни малко да пооратимо (К – Шу, БЧ).

нече ти се одјед изр. *нећеш шреириети већу (машеријалну) шшетиу*. – Де, нече ти се одјед ако на сирочето дадеш крошњу грџје (Јал. Вој).

нечињен, -а, -о *необожен (шређа, шлаино, одећа)*. – Топодолци су носили црно и црвенo, нечињено (Црв).

нечис сас памет изр. *шакнуш; луд*. – Примећавам да је нечис у главуту (СГл).

нечу ви иглу изр. *не шражим од вас баш нишиа (шосебно)*. – Ја ви иглу нечу, нечу ви оштетим (При. СГл).

нештавен, -а, -о трп. пр. *нешшављен*. – Има сирова кожа, и има нештавена кожа, и штавена кожа (Мр).

неште прил. *нашашше, шре узимања јела изјушра*. – Какво прво се узима неште (срце) сам заборил (Зс).

ни број ни крај изр. *не може да се одреди*. – Оно овце, овце, овце, не знаје њим се ни број ни крај (Вој). Народ налезло и још налази, не знаје (му) се ни број ни крај (Кр).

низан литак изр. *дуга женска хаљина од неваљаног сукна, без рукава, украшена шљокицама и ошшивена жушим шшишима*. – Низан литак је од пртенице, па нанизан с перле, за убаво (Брл).

није зам. ми. – Није смо ишли у њи на – госје (Км).

никсица ж весник *ѵролећа сличан зумбулу, има сиѵне и ѵлаве цвeтoве и расѵе ѵо ливадама*. – Никсица има ситачћи плави цвeтoве и растe по ливадe (К – Вр, Ш).

никуде прил. *нигде; ни у ком ѵравицу*. – Кудe че идеш? На никудe! (Сук, Вој).

ниска черемѵка ж бот. *врѵа ниске чемерике*. – Ниска черемѵка је лековна, она ниско растe и бези цвeт је, а стабло њој свeтло (Зав).

ниѵи(а) м/ж, мн. *ниѵи конац (основе)*. – Ѐма од једну нѵт, од две – нѵте, од три – нѵте препредено, уврткано одједно, одве, отри; кажемо га од једн – кат, од два – ката, од три – ката (Пир).

ниѵи м мн. *дебеле вунене ниѵи кроз које се ѵровлачи ѵоѵка ѵри ѵкању на разбоју*. – Између ниѵи провлачим конѵцат и тупам с тупицуту (Пир).

ниѵи несвр. *гладоваѵи (до мрака ѵрвога дана ускришег ѵосѵа)*. – По покладе, ниѵимо све до вечeру (Б – Са, Пир).

ножице ж мн. *верѵикално ѵосѵављени делови (заѵрежних) саоница (4), који држе ѵредњи и задњи оѵлен, јасѵук*. – Санђе имају чeтри ножице, које држу два оплена, предњи и задњи, а коди ђаволсхе сане је само предњи оплен и њега држу две ножице (Ш).

ножѵк м дем. од нож м *мали нож, ножић*. – Ѐма бавчица и има жилица, и ја с ножѵк расечeм малко да истечe крват (ТД).

носи литѵје изр. *иде исѵред колоне (веселих, ѵијаних)*. – Ти кад се напијеш, ти носиш литѵје; по теб млого иду, сас теб пију (Пир).

ноћна фрѵјла ж бот. *врѵа цвeћа које ноћу јако мирише*. – Тoв цвeће ноћу најјакo мерѵше, па га окамо ноћна фрѵјла (Пир).

ночнѵ лeб изр. *хлеб, који је вредна домаћѵца умесила и исѵекла ѵреко ноћи*. – Прекo – ноч омeсим лeб и опечeм, да мoгу да постигнем на рaботу, а свекрва ми се лѵти што мeсим ночнѵ лeб (МЛк, ВЛк).

ночнѵк ж бот. *врѵа цвeћа*. – У градинче смо имали ђурђeвку, божур, девојачко срце, игличку, зумбуљ, лалe, ночнѵк, латѵнку, милованку, сѵтне рѵже, јесeнку и јесeнче; јесeнката је крупна а јесeнчeто је сѵтно (К – Вр, Ш).

нѵни – нѵни узв. при лѵљању бебе: *сѵавај, сѵавај!* – Нѵни – нѵни, бaбино малечко, бaбино злато (Соп).

Њ

њoкалица ж носница; њушка. – Њoкалицу на свињу окамо њушка (НМл).

њoњав, -а, -о *глуѵ, својеглав и ђуѵљив*; уп. њуњав. – Њoњав, само ђуѵти и рaботи си каквo рaботи а не знајеш каквo ти мѵсли (Км. Пет).

њуња се несвр. *(дуго) обавља разноврсне лакше ѵослове*. – Ѐвек се нешто њуњам, рaботим, тарашујем (Чин).

њуњава, - а, -о, в. њоњава. – Њуњава снаага, не знам како че се слојимо (Вој).
њури несвр. *ћуиаиши расрђен*. – Не знам кво ти је, њуриш цел дџн ко муџав (Пир).

О

оба̀мре свр. *биџи на самрџи*. – Стáрцат веч оба̀мрел (Пир).
обвџва несвр. *оба̀вијаџи*. – Марáмица унутрашњос обвџва, црџва, дрóбове (ТД).

обдáрен с пáмет изр. *лако учи, исџиче се инџелигенџијом*. – Детéто обдáрено с пáмет, све пџтице доноси и – школу (Гњ).

обдóји свр. *џосисаџи (младунче)*. – Детé бóлно, нџче да једé, нџче да обдóји млекó, па млекó брждџ и шврска (Д – Бо, Пир).

обдџши се свр. *навиџи се на одређени мирис (и уживаџи у њему)*. – Сáмо чџре сас сџнатога, пуше, ама њим не шкоди, онџ се обдџшили (Држ).

обџди свр. *окривиџи; наклевеџаџи*. – Обџдише ме да сам њим укрáл сеџиру (Пок. ВЛк).

обдржа несвр. *издржаваџи; џодносиџи*. – Нџје могућан да обдржа два – џáка (Нш).

обџре мџат изр. *обријаџи*. – Áјде да дóјде да га обричи, да му óбере мџат (Брл).

обџаџује несвр. *обџлазиџи*. – Доóде чџрђете, обџаџују џу (Бер).

обџбне свр. рет. *обухваџиџи*. – Грмадáча круша, дивљáчка, двојџца не мóгу да у обџбну (Зс).

обџвáти несвр. *обухваџиџи*. – Обџвáти ме с двџте руђе (Чин, Вој).

обирџџа м *онај који џо неком (свом) џраву долази и узима део џрихода*. – Пóп је обирџџа (Кр).

обџáчка свр. *џорасџи довољно и ојачаџи (џодмладак)*. – Нџк још мáлко обџáчка сџнат, па че му после дáвамо да рабóти тџшће рабóте (Пир).

обџедџњује несвр. *сџајаџи у целину*. – Já че си обџедџњујем њџвете, почџ да се замџџујем сас комшџјете (Грњ).

облáжи свр. *загадиџи додиром (живоџиња, гусеница, инсекаџи)*. – Не изно́си клáсат на дрвнџк да га не би облажџле мáчће (Пк).

облáк. 1. изр. *па̀да на облáк џадаџи џонегде киша*. – Па̀да на облáк: нџгде па̀дне нџгде прескóчи; па̀да до меџу (Јал. Чин). **2.** изр. *прóјде на облáк краџико (и мало) ће џадаџи киша и неће свуда џасџи*. – Ако беснџје, не сеџи́ре се, при њу како на облáк пројдџ (Држ, Грњ).

облóжина ж рет. *оно чиме се неџџо џокрије*. – Начáди се облóжина, прцањ оди пртенице, па се преко њџга натџрају клчишта на три – дџруђе (Д – ВО, Пир).

облчѐ се свр. *добиӣи њерје (о ӣӣици)*. – Голиштáри, нѐк се облчѹ, па после че и ѹзнемо из гњѐздало (Ш).

обљутавѐје несвр. *иосийа̄ӣи неукусан*. – Којѐ чѐсто једѐш, онѐ ти пѐсле обљутавѐје (Км. БЧ).

обмртав, -тва, -тво *који је на умору*. – Купáл сам и облачил сѐдам – ѓсам човѐка обмртви (Гос).

обневидѐва несвр. *иосийе̄ено губӣӣи вид*. – Којѐ млого пӣју ракӣју, обневидѐвају; Бѓшко Тѹрчин је затѓва обневидѐл (Гос).

обнесѐ свр. *одне̄ӣи (далеко)*. – Окáмо да га Џѐрман нѓси у јеља́кат, па обнесомо у Чипровци, у Бѹгарску (Зс).

обнѓси свр. *облачӣӣи; носӣӣи дуже време (одећа)*. – Каквѓ јá обнѓсим, после сестрѐте ми нѓсе (Гњ).

обѓљује несвр. *обољева̄ӣи*. – Обољувáл сам од тѹја бѓлку (ВЛк).

обѓси свр. *учинӣӣи босим*. – Тѓ једно́га коња́ обѓси при водени́цете, паде му поткѓвица (Соп).

обрадљиво зѐмљиште изр. *ораница*. – Обрадљиво зѐмљиште смо имáли дѓста (Зав).

обрадушка ж *о̄ӣок ис̄ӣод браде*. – Обрадушка кáжемо кад испод браду отечѐ (Мл).

образдује несвр. *обележава̄ӣи браздом (ӣравац орања, међу, круг)*. – Сáма ӣде тај кра́ва поред слѓг, с њу се лѓко образдује (Пн).

обрне се колѓто изр. *ӣроменило се време и власӣи*. – А, сá се промени́ло, обрну́ло се колѓто, рѐпат излѐзал напред (Пир).

обѹзда свр. *изградӣӣи и о̄иремиӣи*. – Он је три – ку́ће обуздáл од тѐмељ до крѓв, све с кра́цу (Зав).

обѹјен, -а, -о *који је ӣоико́ван (о с̄ӣоци)*. – Обѹјени волѓве су којѓ су за слуша́ње, потковѐмо и (ТД).

обѹши свр. вулг. *ӣочей̄ӣи се курва̄ӣи*. – Она́ нече, нече, па дѓде и то, па обѹши, па почѐ да зби́ра воловѓдицуту (Зав).

обѹд м бот. *бурјан Sambucus ebulus*. – Обѹд или крстáтац, и́сто је (К – Ћу). Ми́ туј тра́вку кáжемо абѹд или обѹд, а кáжемо у и крстáтац (Зс).

обѹд м зоол. *обад*. – Од обѹда се штрѓкљу говѐда, бѐгају у шѹму (Гос). Обѹд, од њѐг се штрѓкља говѐдо (Ш. Ос).

овика́ва несвр. *ӣричай̄ӣи уз ӣлач и кукња́ву*. – Нѓкад се не насме́је свекрв́ата, све некако овика́ва (Брл).

ови́кује несвр. *о̄илакива̄ӣи*. – Када́ се напи́је он си пѓкојну ма́јћу ови́кује, а чѐсто је пи́јан (Вој).

ови́сне свр. **1.** *(ӣривремено) ос̄ӣа̄ӣи без рода (воћка) или без ӣодмла̄ика (жена, брав)*. – Шупљѐје дрвѓто, че ови́сне и не́ма да рѓди (Гос). **2.** пеј. *сест̄ӣи*

и не померајти се. – Дојде у нас, седне на столічку, пружи нође, овисне тека, и не сеча се да си до́м іде (Пк).

овлечé свр. *йрејірейіи* (муку, байшине, грдњу). – Домаћин га на крај овлечé ко бос по трње (НМл).

оврво́шти свр. *завришии йосао.* – Вејамо васуљ и оврво́штимо га све (Јел).

овсѣк м дем. од овѣс. – Дадо му трице, сол, зобѣк, оvsѣк, нарани коња убаво (ТД).

овча́рница ж обич. *хлеб који йредсѣавља йојайу и сѣадо оваца на бадњеветчерској йрйези.* – За овце и појату меси се посебан леб за Бдњу вечер (Зс).

овча́рска души́чина ж бот. *врсиа мајчине душице.* – Овча́рска души́чина је ситна, а има пошироћи листове, и добра је за у манцу, за у васуљ. (Мр).

овча́рѣши боси́љак м *овчарски босиљак* *Origanum vulgare.* – Овча́рѣши боси́љак плаво – модро цвѣти (Мр).

овчи несвр. *уско сарађиваи.* – Они не овче с њега, скарали се (Вој).

овчица ж зоол. *инсекай који йуже као вашка уз кожу овце, овчији шѣркаљ.* – Овчица је као вашка, мала, види се, црвена глава а тело тамно – бело, нема у откока је уведено купање овце (Дој). Овчица је мува која нема крила и уједа овцу (Мр).

огањ у дупе изр. *йолни нагон.* – Дрта старчѣтина, ама још има огањ у дупе, закачује младете жене (Зс). Још имам огањ у дупе, муж ми требе, очу пак да се женим (Зав).

огрегáтор м нов. рет. *агрегай.* – Добивају струју од огрегáтор (ДД).

огрљѣца ж *вуна око грла овце.* – Влна окол грло, звали смо у огрљѣца, іде у штим (ТД).

огрѣзи свр. *ошѣейишии; оиљачкайи.* – Турци су доодили по пориз и млого огрѣзили народ (Пк).

огру́ли свр. *изломии (класје) гажењем.* – Грувају га коњити у вршу како га гáзе, па га огру́ле (Вој).

огу́ли му ўши изр. *разнеи, ошѣеи, оиљачкайи.* – Три – чѣрѣ имам, зѣто-ви че ми огу́ле ўши (Рг).

од коно́пац до венѣц изр. *од йочейка до краја муке.* – Сви су ме пцували од коно́пац до венѣц (Кр, Вој).

од Рўј до Ко́м изр. *шаљ. две најудаљеније тачке у општини Димитровград: ићи дуго йо йланинским врлейшима.* – Проведо љи од Рўј до Ко́м (Д – Ж, Пир).

ода́ва се несвр. *удаваи се.* – Остарé веч, а још се не ода́ва (Зс, Пир).

одалеко прил. *фиг. изокола.* – Ја млого не заорáчујем одалеко, него на́право (ЦД).

одаљује се несвр. *удававаӣи се*. – Почé да се одаљује од нас и одаљи се од сву роду́ (Сук).

одачка ж *ходалица*. – Он си напрати́ одачку за дете́, побрже да прооди́ (Вој. При).

одбедé прил. *без воље, ѿод ѿрӣӣиском околнос̄ӣи*. – Одбедé иде на ра́боту, не́ма више ко́ј да га ца́бе ра́ни (Пир).

одби́ра се несвр. *ѿодешаваӣи*. – Зевта́ да се отвори́, цепџц; да се одби́ра зевта́ на цепџцат (Рс).

одв́едено дете́ изр. *ѿас̄ѿорче које је доведено у други дом*. – Он је одв́едено дете́, неје́ му било лџко у чу́ж до́м да растé (Гра).

одвезé се свр. *склизнуӣи у сӣрану*. – Како́ на друго држло́ да нага́зим, сл̄бата се одвезé и ја падо́ и с гла́ву на дрво ударí (ТД).

одвӣӣ, -а, -о, в. одвитан. – Ко́лко му да́ваш по́више, он по́ одвит стоји́ (НМл).

одвитан, тна, тно *круӣи; својеглав; ѿврдоглав*. – Он је одвитно човече́, с њег не́ма до́говор (Вој).

одгле́да свр. фиг. *одгајӣӣи, однеговаӣи*. – Одгледа́ла му је децáта од мр́ву мџсо (Рос).

одџк-доде́к изр. *одакле – докле; оӣкада – до када*. – Одџк – доде́к че се там задржи́те (Вој).

одџлка свр. дем. од одџља (*мало*) *одељади, задељаӣи*. – Одџлка ко́ру на мла-ди́чку и она́ се после осу́ши (Зав).

одзема́н, -мна, -мно *висок*. – Она́ је одземна жена́, висока́ и убава (Цер).

одима́ ли изр. *ако му се ѿружи ѿрилика да дође до новца*. – Одимате ли па́ре, зла́то, купете си да се ви́ди не́шта у ку́ћу (Пир).

одлџи се свр. *ѿоѿрајаӣи; закаснѣӣи*. – Њего́во се шко́лување одлџи, ис-продáдомо си све ис – ку́ћу само да га ишко́лујемо (Чин).

одлика́ва се несвр. *одликоваӣи се*. – Он се одлика́ва од нас и сас па́мет и са – зна́ње (ДД).

одљо́ска свр. фиг. нов. *одиграӣи*. – А́јде да одљо́скамо једну – па́ртију (Тм).

одме́кне свр. *омекшаӣи (кожа, хлеб)*. – Кад нато́пим оп̄нци од ко́жу у во́ду, они́ одме́кну (ТД).

одме́ни свр. *заменӣи на ѿослу; ѿомоћи*. – Остарели́, децá развачáла, не́че и ни́кој одме́ни, а ра́бота голема́ (ДД).

одме́тне се од гла́ву изр. *заборавӣи; ѿревидеӣи*. – Не́што сам те́л да ти ка́жем ама ми се одметну́ од – главу́ (Д – Пг, Пир).

одми́вује се несвр. *исѿираӣи се*. – Не одми́вује се тл̄сто сас ла́дну во́ду, него сас ѣипџч и с це́ц (Вој).

одмрзи́ња се несвр. *одмрзаваӣи се*. – Месóто се одмрзи́ња, са́ че бу́де го-то́в ручџк (Пир).

одне́кња прил. *ономад, ових дана*. – Видо́мо се одне́кња не́колко пу́ти, а дьнѝс се несмо́ видѝли (Бз).

одоброва́ља се несвр. *ослобађајѝи се гнева, ѿоуушѝајѝи*. – Свекрва ми је била брза, али се брзо одоброваља́ла (СГл, ВСв).

одо́ди несвр. рет. *чиниѝи*. – Одо́дем да купим воло́ви у Пи́рот (Тм).

одо́ди свр. *ости́ајѝи дуго неоче́њен или неудајѝа*. – Че одо́де ста́ра момчети́ја и девојчети́ја, не́че се же́не (Вој).

одо́ми че́рку извр. *довеси́и домазејѝа*. – Одо́ми че́рку, доведе́ зета из бу́гарската се́ла (Гра).

одора́чује несвр. *одговарајѝи на ѿи́иња*. – Ти́ му ора́тиш, ти́ му одора́чујеш (Пс, Бла).

одоту́дака прил. *оѿуда*. – Дојдо́ше одоту́дака не́какви, ка́жу да су трго́вци (Ш).

одра́дује се свр. рет. *зарадовајѝи се*. – Идо́ у село́, три́ срне видо́, и одра́дува се (Зс).

одра́жен, -а, -о трп. пр. *јаче изражен*. – Она́ја боја́ је по́више одра́жена од ту́ја (ТД).

одра́ни свр. *оѿхраниѝи*. – Ја́ сам га одра́ни́ла с моји́ де́сет пр́ста (Јал).

одре́ме свр. фиг. *не ѿкрејѝајѝи се; не радиѝи на ѿслу*. – До́јде, одре́ме и ўзне си па́ре (Бла).

одри́пи му ну́мера извр. *уздићи се, доћи на већи ѿоложај*. – Са́ је посла́ник, одри́пи му ну́мера; са́ че ни о́дма заборáви (Рс).

одри́пне свр. *одскочиѝи*. – Ја́ уда́рим ло́птуту, она́ одри́пне (При).

одрб́и свр. *(ѿрајно) ослободиѝи невоље*. – Че да́вам и че прида́вам, да ишко́лујем и одрб́им дете́во (Бз).

одрпаве́је свр. *ѿочејѝи ићи у ри́и́ама*. – Чове́к ка остарéје, о́н без здра́вје оста́не, осамéје и одрпаве́је; ста́не пла́шило (Сук).

одрсне се свр. *дрско одговориѝи, брецу́и се*. – Ћу́ти, че́рко, па се поне́кад и одрсни, бре́цни се, лутито́ њој одговóри (Дој).

одру́са се свр. *обавиѝи сношај са уживањем (мушкарац)*. – Ўбаво њу се одруса́ (Рс).

оду́жен, -а, -о трп. пр. *дужи него шѝо ѿреба; све дужи*. – Погрб́и се, панталóнете ми све (повише) оду́жене (Д – ЈД, Пир).

одума́ свр. *наговориѝи да одусѝане*. – Одумáше га да не и́де с – на́с (Ш. Цер).

одб́и́не свр. рет. *изненада јако гурнуѝи*. – Ка́ – те одб́нем од мо́сат и́ма да плѝваш ко жапч́е (ТД).

о́жми се свр. фиг. *олењиѝи се*. – Да се расéдне, да бог даде́, што се тека́ ожма́л (ДД).

озгóra прил. *одозго*. – Таја вода иде озгóra (Бе).

озелéни свр. *обојити зелено*. – Имали смо благу јабалку као мёд и све ти озелéни уста (Зав. ДДл).

ојáри се свр. *омладићи се, ојарићи се*. – Кажемо ојáри се коза, али слабо, рётко, пóвише кажемо окóзи се (ТД).

óјда, сь – сь – сь узв. при пујању паса: *гони га, држи га!* – Кад óкнем óјда, сь – сь – сь, свáта пцéта крéну да гóне (Д – Ви, Пир).

óјле узв. непозн. вулг. само у изразу: – Нóгу дигнеш: пьш /Óјле, бóјле, чúk! (При, Пн).

окáзује се несвр. *јављати се један другом, одржавати добре рођачке односе*. – Ока́зујемо си се, ни смо с њéга сватни́на (Изв).

оклеђи́ја ж мит. *оклагија*. – Пéру оклеђи́ју, појé те, или пéру крúг, растакалђу, да мóж лько да рóдиш (ТД).

оклémпи úши изр. *висе му дуге уши*. – Оклемпи́л úши како магáре (Гос).

оклiпчи се свр. *оiустийи се и безвољно седеиши*. – Оклiпчил се, човéк у најбоље гóдине и усрéd лётњи дьн и усрéd селó седи у ладовiну (ТД).

околiнка ж дем. *околина, најужи круг око нас*. – Тај околiнка се још држи, још има нáрод у тај сéла (Соп).

окрни свр. *обићи (iаiаак, коийио, роз)*. – Плéкче му тúрим уз копiту да држи, да не окрни копiту (ТД).

óколо – óколо изр. *у широком кругу около*. – Óколо – óколо, па се врнем дóм (Зав).

окопiти свр. *однеговати младунче да се развије; однеговати болесног брата да оздрави*. – Окопiтимо га, опрáви се јáгне, почé да заи́грује (Пк).

окрни свр. фиг. *расiарићи*. – Бóг ме окрни́л оди дрúство, удовица сам преко тријес гóдине (Нш).

округли́на ж *iредмети кружног облика; кружно обележена iовршина*. – Одне́си сакси́јуту у ћошéто и тúри љу на округли́нуту (Пир). – Трпéза на којú смо јéли дóјде како округли́на на три но́ђе, остáло од дéду ми (Вој).

окрúпи се свр. *iрејесиши (и iрейиши)*. – Дешáва му се да се окрúпи; препи́је млéко, па блýје (Ш).

оку́шује несвр. *кушати, ииши алкохол*. – Баштá му испи́је по ћило ређи́ју на дьн уз астáл, а мóј мýж Брáнко неје оку́шувал (ВРж).

окьш/ókьш узв. запрежним воловима да стану: *сиој!* – Окьш Сiвчо, окьш Мúрцо! (Вој). На коњá се óкне љókьш, а на волá óкьш, да стáне (Вој, Пет).

олéне свр. *iоiустийиши у гневу; оiустийиши се*. – Он се зачáс наљу́ти, зачáс олéне (Пк).

олéњи се снагá изр. *омлиiавиши; iосiаиши безвољан и iпром*. – Олéњи се човéку снагá кадá не рáди и дóјде бóлес (Бз).

оло́жи се свр. *сѣустѣиѣи се ниско; ѣрилећи*. – Последњи нарамак с крупну шѣму се окрене наопако и оло́жи се одозго́ре, да штѣти лѣсник (Ру).

ољкчѣје свр. *ѣосѣаѣи лакши; омршавиѣи*. – Ољкчѣла у сна́гу, како за-но́си се и јѣдва оди (ПРж).

оља́ва несвр. *клеветѣаѣи; кудиѣи*. – Са́ он мене ља́га, а ја́ њега не оља́вам (Пир. Држ).

омага́ри се свр. *омладиѣи се магариѣа*. – Ка́жемо да је ждрѣбна магариѣа-та, а после ка́жемо да се ождреби́ла или омагари́ла (ТД).

омак м коњ од једне до две године, омац. – Од једну́ до две године мушко́ је омак, а же́нско омица (Мр).

омерља́ва несвр. *двоумиѣи се ѣред одлуку; одмераваѣи*. – У ши́буту има криву́љице; ја́ одмерљава́ које да отсече́м (Пн).

омеѣе свр. фиг. *(кришом) безобзирно ѣрисловиѣи*. – Не мо́же све да ометѣ, сви на́с да одби́је од има́ње (Пир).

омѣчи свр. *омладиѣи се мечка*. – Ме́чка оме́чи по две (Зс. ТД. Брл).

омѣци се свр. мит. *оцрѣаѣи се на ѣлу*. – Са́мо се њѣму, а парнича́р бе́ше, омеци́л гробат, испуца́ло око́ло (ДД).

омѣцује (се) несвр. *оцрѣаваѣи (се) на ѣлу*. – Гробат му се оме́цује, земља́та се слѣга (ДД).

оми́ца се несвр. *ѣадаѣи са висине; ѣадаѣи*. – Оми́цала сам се у плѣвњу, одвисоко́ (СГл).

ома́ди се свр. *озелениѣи се и ѣочѣи бујаѣи (ѣрава, усев, ошиѣѣене во́лке ѣосле града или мрза)*. – Омлади́ла се трава́та по ћи́шту (Км. Вој).

о́мразје м мн. *мржња*. – На Свети – Стѣван се прошта́вају дуго́ве, о́мразје, све се прошта́ва (Д – Сн, Пир. ВРж).

омржњује несвр. *немаѣи воље (за игру; креѣање, рад)*. – Почѣње да ме омржњује, не ра́ди ми се (Ос).

омрси се свр. *добѣи заѣаљење услед додира инсекѣа*. – Омрси́ла се ѣсни-ца, мрсни́чина ми се ди́гла (ВРж).

она́да се свр. *надаѣи се*. – Ја́ се онада́ да че свр́ну, али не сврну́ше (ПРж. Кр).

онде́а прил. *онде*. – Зна́ци поста́ве: не́кој ту́а, не́кој онде́а (Пк).

ономо́ђеје свр. *занемоћаѣи*. – Ономо́ћел сам, за ни́где несѣм, ма́нете ме (Зс).

оно́ билó изр. *заљубљени ѣар ѣочео сексуални живоѣи*. – Оно́ билó, че бу́де ско́ро сва́дба (Пк).

оно́ва зам. *оно; ѣо; ѣолни орган*. – Маза́л га с млѣч, па му отѣкло оно́ва. (Држ).

оно́јте зам. *оно; ѣо*. – Оно́јте ми доне́си, ене́ га та́м (Гњ).

опази се свр. рет. *зайрудниџи*. – Ја сам се опазила, ал нечу да им кажем да че родим (ТД. Соп).

опалка ж *свечана марама браонкасије боје*. – Опалка шамија, цигласта боја када је (Ру).

опаљује несвр. *излагати љламену или јакој ваџри*. – Буре опаљувал, и оно експлодира (Пир).

опари свр. фиг. *дати некоме много гоџовог новца*. – Ја и женá ђи опаримо и са óче да ни нема у кућу (Рос, Пир).

опечак м *неоџесана баџина; моџка љгодна за џучу*. – Најди једн опечак, једн омáшљак, каквó ти дојде дó – руку, па да га изрѣпчиш (Зс).

опива несвр. *оџијати*. – Врат опива и кад је лѣб ладан, ама не вара свакога (Пк).

опинци м мн. рет. *оџанци*. – У Доџинци, Брлòг, Јелóвицу и Висóчку Ржáну кажу опинци, а ми кажемо снадале (Рс). У Рсовци кажемо опнци, утѣпа и жљтó, а у Доџинци кажу опинци, утрѣпа, жљтó (Рс).

оџиња се несвр. *невољно љрихвџати, усџезати се*. – Она се опиња, па се опиња, па једвá пристáде на крај да пóјде за неџа (Изв).

оџири се свр. *закоровиџи се зубачом (и љиревином); јако се закоровиџи (ораница)*. – Нáрод нема, па се њиве опирише и пóље стáну бучаво (ВРж).

оџлаџија ж *љроџланак; љросџрана и равна љовршина без високе вегџације, љгодна за исџашу*. – Оплатија, бузалџк или отрадија је широк прóстор за исџашу (Пк, ВЛк).

оџшљар м фиг. *незрела млада особа*. – Онова тáм све оџшљарѣ, све избиколци (Бе).

оџлѣн м *љоџречно љосџављен горњи део љредњег одн. задњег дела за љрежних кола или за љрежних саоница, јасџук*. – Сáне имају две – струџе, две – сáне, прѣдњи и зádњи оплѣн (Мр). Ђáволсџе сáне имају два – слпцá, једн – оплен, појáнте (Гос).

оплишáк м *млад момак; врло млада девојка*. – Јóш си ти оплишáк, још неси почѣл да се брѣчиш (Кп).

опóди несвр. *џрудџи се око некога или нечега*. – Опóди ме дóктурат, дáва ми инѣкције (Зав).

оџојѣ свр. *деловати анесџеџички, оџојиџи*. – Црна бúка је за осовине, процѣп, јерѣм, да му дрúга дрвја не опоју врат (Зав – ддл).

оџоју свр. *оџојиџи; ошамуџиџи; довесџи у болесно сџање*. – Осѣбла сам, опојила сам ноџете (Гос).

опóјка ж *оно иџо оџија, ошамуџује; анесџеџик*. – Дáдоше ми инѣкцију с опóјку, да не усѣчам, да ме ништа не боли (Зав).

опомиња несвр. *помињаӣи; подсећаӣи на*. – Добро је што писујеш за нас и наш – крај опомињаш (Гос).

опóрит лéб изр. *хлеб који се мучно једе (о̄пор, неукусан, т̄врд)*. – Опóрит лéб једеоше, ама ја и, млада невеста, зачас оправи́ (МЛк, ВЛк).

о̄пра́ј(и) се свр. *по̄правӣи (здравље, кондицију, каракт̄ер) ; по̄правӣи се*. – Јáганци се опра́је када се крме; ако се не крме, не мóж се опра́је (ТД).

опргља́ча ж *радна прега́ча*. – Има неколко опргља́че тканé (Пн).

о̄пре свр. *не може даље; не може више*. – Дошла је коса до камик, опрлó, са – síлу ра́бота (Сук).

опру́дује се несвр. *оједатӣи се (од зноја, мокраће)*. – Детéто се више не опру́дује (Држ. Пир).

опт́рчује несвр. *окружује т̄рчећи*. – Свако јутро опт́рчујем Кéј од Голéми мóс до Желéзничћи мóс (Пир).

о̄пӯи се свр. *јакó испӣаћи с̄иомак или т̄ур (по̄родиља; гојазна особа)*. – Тí седíш а опупíла си се, скóро че рóдиш (Соп).

опу́шта га изр. *п̄деӣи; т̄ихо пӯшӣаӣи ве̄тар*. – Обíча да га опу́шта, тека прáј смеј на будáле које га уважавају (НМл).

о̄пште прил. **1.** *никад*. – О́н о̄пште не сврча при својí родитељи (ВЛк). **2.** *никако*. – Нéкоја смрака о̄пште нéма зрна (Зс). **3.** *нимало*. – Она о̄пште не разбíра (Нш).

оп̄нци. Ла́је си оп̄нци́ти изр. *узалуд п̄реӣӣи, клевет̄аӣи, омаловажаваӣи*. – Мáni га, нéк си ла́је оп̄нци́ти, ништа ми не мóже (Вој).

ора̄та̄и́ја м пеј. ирон. *свадљива особа*. – Ората̄и́ја нéје билó у нашу ку́ћу, слагáли смо се (Дој).

ора́чка ж *жена орач*. – Ра́т, жéне су билé ора́чке, нéма кој (Зав).

органди́нт м рет. *врсӣа ре̄ӣког п̄лаӣна*. – Органди́нт је рéтко платно́; како́ га уштíркаш и испéглаш, тека стојí (Б – Са, Пир).

оре́же свр. фиг. *јакó ударӣи каӣшем, шибом или по̄љагом*. – Прво оре́же сваку сестру́ сас тоја́гу, после íде куде íде (МЛк).

орéшчек м зоол. *п̄ӣица слична славују али мања од њега, која п̄рави гнездо у корену ораха*. – Орéшчек је малечко тиче које прáви гњéздало у шупља́р на оре́ј или у ко́рен на оре́ј (Гос).

оризь́к м хип. од ориз *п̄иринач*. – Купí и однéсо на тётку ма́лко шићерчек, оризь́к и ћеску бомбóне (Нш).

орóвује несвр. *жалӣи, о̄лакиваӣи*. – Почéли га орóвују, гúши се, че ўмре (МЛк).

орóњује несвр. нов. *с̄тарӣи; нагло о̄падаӣи*. – Бри́ђе ме налéгоше, почé да орóњујем, а несъм то́лко ста́р (ТД, Пир).

орóси се свр. *одједном се јако ознојиши*. – Изби га знóј, све се óроси и умрe (Брл).

оруби свр. *изгрисши са уживањем; исећи зубима као ножем*. – Увaнeм зeљђуту и орубим ђу како зaјак (Пл. Вој).

óршишина ж *йарлог, зайушиена њива уошши*. – Сaдина растe по óршти-не, напуштене њиве (Ру).

осавина ж *осовина*. – Моја кола имају гвóздене осавине (ВЛк).

осáмен, -а, -о *усамљен; одвојен од остáлих*. – Нaшето лóзје је осáмено (Брл). Нaша кућа далeко од селó, па сам рáсал осáмен (Д – Пг, Пир). Рáсал је баштá ми осáмен на појáту у Кљóч (Сук).

осeм селó изр. *далеко од сеоских домова*. – Мí смо били осeм селó, тaмо сам рáсал (Мр).

осeши се свр. *йредосешиши*. – Свекрвaта се осетилa да је снаáта трóдна дошлá (Соп).

óсећај м *досиојансиво; брига за ближње и друге људе*. – Онó нeма óсећај; нeма си човечáнство (Вој).

óситан, тна, тно *који је малогa расиa*. – Моја бáба бeше óситна бáба, али је све знáла и умејáла (ДД).

осица ж дем. **1.** зоол. (*мала*) *оса*. – Кадá те уáпе осица, óдма извáди, сине, жáлото (Сук). **2.** фиг. *вредна (и љушa) особа*. – Јá сам осица на рáботу, не сeдам; кад јeдну – рáботу пóчнем, мóра да ђу завршим па каквó да је (Д – Бо, Пир).

óскудне гóдине изр. *време дуге и велике оскудице*. – Јá сам билá у óскудне гóдине, па несeм смејáла да имам млóго децá (Кс).

оскупи свр. *йодићи цену (изнад очекивања)*. – Оскупилa си грóзјето, нeче га лeко продаeш (Држ, Трњ).

оскуцује несвр. *оскудеваши; одрицаши се живошних задовољсиава*. – Тáја је карáла до крај, нeје оскуцувала за мýжа (Зс).

ослушује несвр. **1.** *ослушкиваши; ойрезно йрашиши сумњиве шумове*. – Сeднем и ослутујем, да – ли че чујем нaшити свóнци (ДД). **2.** *йредосећаши*. – Ослутујем да ли се нeје нeшто лóше десило (Пок).

óсмеј м рет. *осмех; црше доброћудности на лицу*. – Човeка познавам да – ли је дóбар по лик, по óсмеј, по глáс, по причу (Зав).

óсмени опънци м мн. *врсиа ойанака од йособно шиављене коже (за свeчане йриликe)*. – Опъцити њим óсмени сас два – рeда брчканице (Брл). Óсмени опънци су од пóсебно штáвену билó коју кóжу (Брл).

осмуди свр. *додиром или уједом изазваши голицање, црвенило или уйалу (инсекаш, гусеница)*. – Кóнсће мýје сам пуштáл и на девојће и на куче; онó у óсмуди, óблази у (ВСв).

остојање с **1.** *размак*. – Згрáда се прáви на остoјање од мецý (Кп).

2. одсїојање. – На остојање смо с њега (Влк).

остојї на реч изр. *одржаїши реч.* – Поверење је да остојїш на реч, и ја, и тї, и сваћи (Зав).

острїани свр. *одсїраниїши; уклониїши се.* – Ја се острїани да им не смїтам (Рос).

острївак м *осїаїаїак саїуна.* – Узїмајте оди острївцити, немој да начињате нoв сапун; нема сапун за врљање (Пк. Рас).

острїжљак м пеј. *онај кога су ошишали до коже (особа, брав).* – Острїжљаку, че ти изгори главата ако не нoсиш капу (Трњ. Јал).

острїлце с *зарезач за оловке.* – Украдо у школу острїлце и уватише ме (Пир).

oстро на шїљаво (удари) изр. *сукобиїши се две сїране сличне ѿо јачини, ѿосвађаїши се.* – Удари oстро на шїљаво, ни једн не попушта, једва ћи одвојимо да се не потeпају (Пир).

оструше ж мн. *сасїругано шесїо са зидова суда у коме је мешен хлеб.* – Млоγο мрзим кад врљам оструше оди тестото; да имамо свиње турала би ћи у помїје (Пир).

острушчица (за нчви) ж *широка и країка пїроугласа ѿлочица са дрвеном дршком, за сїругање осїаїаїака шесїа са зидова суда (коїања, нађе, шекне).* – Нема врљање рана: сас острушчицуту за нчви све обeрем тестото оди зїдовете, па и њега опечeм (Ру).

оступи свр. *одсїуїїїши.* – Мїрковчанин убије Кљoштїчанина и Кљoштїчани оступе (Ру).

осудено прил. *досуђено, судбински одређено.* – Оно што – ти – је осудено, не мeњај (Пк).

осуљ м *бодље на ѿлевици сїрнина, осје.* – Сас решeто сeјемо житото да га одвојимо од осуљети (Ру). Улeзе ми осуљ у грбїну (Зс).

осїї м бот. *бодљикаве вршїе пїрава.* – Осїт растe високо, има црвени цвeтове и прави лубичасту чeткицу као за бријање, а бeцкoљ је ветровал (ДД).

оталпи свр. *їокрије дугим и ѿљоснаїшїм буковим цeїаницама.* – Шилатица се оталпи, а ако нема гора, плетe се и корїсти се слaма (Зс). Од бyку цепанице, талпе, па се оталпи једно до дрyго, оталпена колиба (ТД).

отвори алу изр. *не моћи се засїїїїши (хране, ѿїћа, мушкараца, жена).* – Отворила једну – алу, па пропушта једнога – дрyгога (Зав).

отвори му се грцман изр. *їочeїши халаїљиво и безобзирно јесїи за заједничком пїрїезом.* – Отвори ли му се грцман, волa пeченога че изедe (Држ. Вој).

oтїeгне свр. фиг. *їоднеїши (шeрeї, муку).* – Која је чeрка покре башту и мајћу, она највише отeгне (МСв).

отéдевка ж бот. мала линџура *Gentiana cruciata* i *G. Verna* L. – С отéдевку смо лечили овцу (ВРж).

отежáло с дрвена руда (између јарма и њлуга; између јарма и њереѡа). – Тај руда од јерѡм до плуг, кáжемо у отежáло (Ста).

отéзaљђа ж оно шѡо заѡеже задње враѡило на разбоју. – Повртáљђа је на дéсну рúку, а оној што отéсамо, отесáљђа је на лéву рúку (П – Пж, Орљ, Бз).

отéни се рáбота изр. ѡривршиѡи се главни ѡслови. – Е натáм, ка се отéни рáбота, че сврнем да си поорáтимо (Вој. Пир).

отерéтен, -а, -о трп. пр. оѡѡереѡен; који неѡресѡано обавља ѡежжак физички рад. – Јá сам отерéтен човéк, све рáботе јá мóра да завршáвам (Сук. Јал. ВЈ).

óтет, -а, -о трп. пр. својеглав; оѡак. – Билá је óтета свекрвéтината, изазивáла ме је (Гос).

отíде му од дúшу изр. лакнуѡи. – Звáл сам те, дошъл си ми; отишло ми óдушу (Б – Км).

отíде од пáмет изр. заборавиѡи; ѡревидеѡи. – Ошло ми од паметýт да че дњнс гóсје да ми доóде (ТД).

отклембúси свр. оѡиѡи ѡлоако, одхрамаѡи. – Пóрано че пóјдем, да отклембúсим до мрáк до селó (К – ББ, Ш).

отклучí свр. ѡоднеѡи клечање. – За тíја дњн íма да отчучíш, отклучíш, отседíш, ама че претрпíш (Вој).

отклóни се врéме свр. ѡресѡаѡи лоше време (мраз, међава, честá киша). – Чéкамо да се отклóни времéто да мóж да излázимо у пóље (ПРж. Сук).

откóпчује несвр. оѡкојчаваѡи. – Немој се откóпчујеш, голém је стýд (Бс. Пир).

отлúцује несвр. нехоѡице се јáко удараѡи у косиѡ (ѡрсѡа, лакѡа, колена, ѡеванице) уз јак бол. – Тíја кáмик да извáдиш из калдармúту да се децáта не соплíтају од њега и не отлúцују (При).

отовáнка ж бот. мала линџура *Gentiana cruciata* i *G. Verna* L. – Отовáнку бéремо у ивáкат; она је нáјбоља кад се осúши за чáј и за дрýго (Бе).

отпíра зéмљу изр. исѡираѡи и односиѡи (оранични слој). – Водáта отпíра землúту и она после постањује пóсна (БЧ).

отпрámка свр. одлазиѡи говореѡи неразумљиво. – Катунарé дојдóше, а јá и искарá; они отпрамкáше надóл низа – селó (Гос).

отпúши се свр. изложисѡи се диму (ѡчелињак, ѡчеле). – Отпúши се пóвече кре óчи да ме не ујéдају пчéле (Зс).

отрвé свр. одвојиѡи од целине (зрно, делић). – Свáк отрвé по зрño – двé од тíја клás, причéсти се (Дој. Гос).

отрвѐ се свр. *ослободиѝи се некога*. – Она, да се отрвѐ од њѐга, рекла му иди кудѐ очеш (Брл). Да те бѓг сачува од писмену будалу, од њу се не мож отрвѐш никад (Рс).

отрештý му се бочи изр. *избуљиѝи очи*. – Очи му се отрештý, не мѓж да заспи; мисли на једнѓ, па на дрýго, па на трѐћо (ТД).

оѝѝрса несвр. *ѝомерайѝи; оѝѝклањаѝи; удаљаваѝи*. – Отрсај лѐво – дѐсно све, напрáј ми пýт да мињýјем (Пет. БЧ).

отрѝне свр. бас. *уклониѝи лоѝаѝом (ашовом, вилом)*. – Девѓјче откѓпа, момчѐ отрѝне (При).

отсѐвује несвр. *сејаѝи до ѝоѝребне количине*. – Отсѐвујем брáшно, јýтре лѐб че мѐсимо (ВЈ. Кр. Чин).

отсѝита свр. *одлуѝаѝи; оѝиѝи без најаве (и без циља)*. – Отсѝита мýж, а мѐн остаѝи и деца нá – руѝе и сву рáботу (Јал).

отсѝита се свр. *наскиѝаѝи се; науживаѝи се луѝања и живоѝа без обавеза*. – Нѐје се избурцáло, нѐје се још отсѝитáло (Орљ, Ку).

оѝсýкује несвр. изр. *ѝреко мере ошѝиро одговараѝи, брецаѝи се*. – Каквѓ – год да љу пѝта мýжат, она му ѓдма отсýкује (Пл. Чин).

отýри једнý жýглý изр. *смањиѝи оѝѝеређење на ѝола*. – Чѐрку ожени, једну – жýглý сам отури́л (Пок).

отфикари свр. *оѝсеѝи као бриѝвом*. – Јá га отфикари́ са – срп (Рс. Пир).

отчѝиви свр. *извуѝи чивију и ослободиѝи резу*. – Отчѝиви резýту и пýшти га да улѐзне да се огреје (Км. Вој).

отчучѝ свр. *издржаѝи чучање*. – За тѝја дѝн че отчучѝиш, откљечѝиш, отседѝиш, ама че претрпѝиш (Вој).

ѓтввно-дѓтввно изр. *неѝрекидно, од свануѝа до мрака*. – Свѐ – сам ѓтввно-дѓтввно на рáботу (Трњ).

отѓд прил. **1.** *оѝшуда*. – Отѓд је бил тѝја чѓвѐк, али нѐје бил лѓш (Вр). **2.** *од ѝада*. – Отѓд сам га замрзѐла и нѐчу да ми у кýћу навр́та (Ос).

оѝебáси се свр. *виснуѝи; не ѝомерайѝи се*. – Оѝебасѝл се ко тѝква на плѓт (Вој).

оѝелавѐл, -а, -о *који је сав у ранама*. – Оѝелавѐл, па оборѝл главýту нѝско, срáмота га што текá изглѐда (Пок).

оѝерли се свр. рет. *ѝогрбиѝи се*. – Лѐдена ѝиша ме ўби, ўби дýшу, па сам се оѝерли́л (К – Ћу, Пир).

оѝѝика свр. *брзо исеѝи; брзо ошѝишаѝи*. – Јá офѝика́ тројѝца, че бýду свадбарѐ (ДД).

ѓхо узв. при мушком одазивању: *ѓво ме, ѝу сам*. – Мýшко јављање је ѓхо или ѓј, а жѐнско ѓј (Зс).

очáнчен, -а, -о трп. пр. фиг. *својеглав; уврнуӣ*. – Башта́ му је ма́лко очáнчен, а оно́ је детéнце за мерáк (Сре).

очáнчи (се) свр. *изобличиӣ (се); искривиӣ (се); извӣо̄ӣериӣ (се)*. – Ба́бата држи́ дево́јченцето за́ – руку, а оно́ се очанчи́ло, оти́ма се (ВЛк).

оче – не́че, оче не́че изр. *ма како било, ӣи́ак ће (ӣо̄ћи, ӣомо̄ћи, учиниӣ)*. – Оче – не́че, оче – не́че, си́н ти је, колко – го́д да се ка́ра с те́бе, па че те пригле́да (Вој. Чин).

очеја́л р. пр. *хӣеӣи*. – Не зна́м какво́ би ти очеја́л од ме́не (Ру).

очи. 1. да́ва му́ очи изр. *савеӣоваӣи; учиӣи га занай̄и; школоваӣи*. – На твоје дете́ немóј да да́ваш очи́, ако оч да те гле́да (Б – Са, Гњ). **2.** изр. **орóни си́ очи́ дуго́ йлакаӣи**. – Очи́ сам си оронíла, бра́т ми мла́д умрé (МЈ).

очигле́дац м рет. *очевидац, сведок*. – Иши́ кра́ву, она́ ле́же и о́тели се; то́ва сам бил очигле́дац (Гос).

очи́пен, -а, -о трп. пр. *оиӣе̄ћен, скра̄ћен*. – Ово́ва ўво ми је ма́лко очи́пено од гра́ње (Д – ВО, Пир).

очу́ка свр. *истӣресиӣ (од йрашине, йе̄йела, сламе)*. – Убрашња́вил си си ка́путу, очу́кај љу (Држ).

очу́ндрак м **1.** *окресано с̄ӣабло (без грана и врха)*. – Од сли́вете оста́ли само очу́ндраци, вет́рат љи све покрши́л (Јал). **2.** фиг. *с̄ӣара и немо̄ћна особа*. – Оста́ли смо с ба́бу са́ми, два́ очу́ндрака, не мо́жемо више са́ми да се слу́шамо (Вој. Бер).

очу́ндри свр. *йоломӣи дрвеӣу врх и (све) гране*. – Очундри́ле козéте мла́дата дрвја (Вој).

ошавлѝк м *(разноврсно) во̄ће*. – Ошавлѝк се раца́ло у мојé село́ Јáловик Изво́р (К – ЈИ, Цер).

ошáнчује несвр. *огра̄живаӣи шанцем (јендеком)*. – Ошáнчујем њи́вуту да ми с ко́ла не проóде преко њу (Сук. Изв).

ошви́ца ж *руб одеће у висини груди*. – Го́ре је ошви́ца на́ – груди, а надóл је пола́ (ТД).

ошкѝд прил. *још оӣкада*. – Ошкѝд дојде́ и не казу́јеш за какво́ си дошѝл (Ос).

ошӣӣӣе свр. арх. *оӣкинуӣи (лисӣ, йеро)*. – Работи́мо у лóзје у на́дницу, па не сме́јемо да ошти́пемо лу́к, че речу́ да смо ајду́ци (К – Ћу, Пир).

оштрѝбен, -а, -о *који́ је окр̄њен (йосуда, зуб, рог)*. – Ка́жемо цре́пња, а црепу́ља је ако је оштрѝбена (ТД).

ошӣйуре̄ӣина ж *глӯйак; склеро̄ӣична особа*. – Не́чу там да и́дем, не́чу се распра́вљам сас оштуре̄ине (ВРж).

ошу́шка се свр. *скине се окласак са кукурузног клӣа*. – Ка се ошу́шка мору́за, зеленци́ се ва́ре (Д – Бр, Пир).

о̀брбља̀к м који је у̀йро̀йаѝшен услед ѝреѝтеране у̀йо̀й̀ребе (ѝредмеѝ, брав, особа). – Тетка стану̀ла о̀брбља̀к, упропастила се од голему̀ ра̀боту дѣн – ѝздѣн (Чин). Ја̀ ти да̀до но̀ву ка̀нту, а тѝ ми са̀ врта̀ш о̀брбља̀к (Цер).

П

па̀далиште с арх. на̀йу̀шиѝен ѝлац. – Та̀м је било̀ наше па̀далиште, па смо га прода̀ли (Ор).

падѝкоса ж бот. љу̀йѝић *Ranunculus repens*. – Падѝкосу немо̀ј да бѐреш, од њу опа̀да коса̀ (ВСв).

ѝја̀ј прил. ѝйак. – Па̀ј ме позна̀ваоше па ме пуштѝше (Д – Сн, Пир).

пала̀па̀шник м велики кома̀д хране (хлеба, сира, меса, красѝваца). – Да̀де ми тето̀лћи пала̀па̀шник од сланѝнуту (Бер).

пала̀рѝја м мтз. од паралѝја ѝрѝеза кру̀жног облика (са ѝодигну̀иим рубом као ко ѝеѝсије). – Пала̀рѝја је трпѣза оди др̀во, и има подѝгнут ру̀б исто ко ко тепсѝја, и има на четри – мѐста ножѝце, и ту̀римо у насрѐд со̀бу (Соп).

пала̀рѝна ж огрѝшач који ѝѝѝи од кише. – Ја̀ им придр̀жим жѐнѣци и пала̀рѝне и мен замѝне бѝјењето (Пн).

ѝа̀лка несвр. ѝреѝѝава̀ии. – Па̀лка ми по цѐпове, пребр̀кује ме, узима ми па̀ре (Пет. Вој).

ѝа̀меѝ. 1. изр. до кудѐ че стѝгне сас ту̀ја па̀мет не види да иде у ѝогрешном ѝравцу и на своју ѝѝеѝу. – Не зна̀м, си́не, до кудѐ че стѝгнеш сас ту̀ја па̀мет, стра̀ ме ва̀ча (Вој). 2. изр. до̀јде му у па̀мет сеѝѝи се. – Са̀д ми до̀јде у па̀мет да смо за̀једно ишлѝ у Ба̀рсѣ лива̀де (Зс). 3. изр. ѝде му па̀мета̀ ин-ѝтересова̀ии се за неѝио и лако га схва̀иа̀ии. – Ако му и́де па̀мета̀ и кудѐ га вучѐ ср̀це, там че га да̀вам на зана̀т (Држ). 4. изр. на жѐдну па̀мет су и жѐдан и дру̀ги су својегла̀ви и ѡакну̀ии. – Онѝ су на жѐдну па̀мет, ако рѐше селото̀ че запалѐ (Јал). 5. изр. разбѝва па̀мету̀ неѝо̀й̀ребно мислѝи на вишѐ сѝвари. – Не разбѝвај па̀мету̀, не иди на мло̀го стра̀не (Зав).

па̀па, па ка̀ка изр. деч. шаљ. ѝрекор мла̀ђој генера̀цији која је ѝреузела дома̀ћинс̀иво: ѝосле доброг дошло лоше. – По̀напред ова̀м било̀ па̀па, а са ка̀ка (ТД).

паму̀клѝја ж горњи ха̀еѝшак обло̀жен ѝамуком. – Паму̀клѝја имаше, горња дрѣ̀ја, носиле су и жѐне. Паму̀клѝја, па кра̀тко, па про̀слук, и мо̀же сас ћѐбе или бес – ћѐбе (МСв).

па̀пирѝна ж аугм. и пеј. од па̀пир велики (изгужвани, ѝраѝња̀ви) ѝаѝир. – Ондѐ у онѣ̀ј па̀пиринѐ сам га зату̀рил (Гњ).

па̀прат м биљна за̀једница на̀вале и бу̀јади. – Па̀прат или па̀пратак ка̀жемо мѐсто кудѐ расту̀ за̀једно бу̀јад и на̀вала (Мр).

пáпратарíца ж бот. арх. *дивља грахорица*. – Папратарíца је окала грао-рициту једна – вражалица из селó, тóв је старó íме за туј траву, она́ íде уз пáпрат, а нéгде у кáжу и секíрица (Гос).

папúчи. **Íде му на папúчи** изр. *иде са осећањем кривице; додвораваíи се*. – Че му íдеш на папúчи, изгледа ми, нéче ти он тóва лéко опрóсти (Пир).

пáйци м мн. *íлейена обућа за сíиоíала са ојачаном ивицом за креíање íо кући*. – Пáпци су чарáпци кадá се нóсе без гóрњишта (Пн).

пáројак м *друго ројење једне íчелиње зајднице у íоку године*. – Рóј, парóјак и бéле пчéле, трí – пути у íсту гóдину ако се рóје, штó је врло рéтко (Вој).

пастíрштина ж *íасíирски живóи*. – Já сам билá сítна, мýнечка, утлчена од рáботу, пастíрштину, па несéм моглá да порастéм (Гос).

пáиши несвр. *умножаваíи сíоку; сíицаíи*. – Тíја не пáти, него распáчује, растúра дóм (СГл).

пáишњак м пеј. *деíе*. – Мúжа сам водíла колко да начúвам пáшњаци, деца́ (Гњ).

педéпсује несвр. жарг. *шúћи*. – Мóра да те педéпсујемо, да те наúчимо на рéд (Дој).

пекáч м *íосуда од íечене земље у којој се íече месо, јело*. – На вáшар си кúпи пекáч и сá све у нeга печéм мéсо (Пир).

пеливáнче с хип. (*вољено*) *мушко деíе*. – А мојé пеливáнче, што нéчеш да слúшаш (Вој).

пéљушка ж мет. рет. *слаб снег који íада или је íао на голу земљу*. – Пéљушка је слáб снeг на голу зeмљу, а лóпчуг је пóјак и мóкар снeг, големé бáрле (Зс).

пензúк м в. пенúр. – Игрáли смо се са – свíнсћи пензúк, али он прсне усрeд игру́ (Б – Ц, Гњ).

пензионíсује несвр. *уживаíи íензију*. – Гúстим овíја свeт да íма пóвише нáрод и пензионíсујем (Пир).

пенúр м анат. *мокраћна бешика свиње*. – Надúвамо пенúр од свињу́ и íграмо се с нeга док не пúкне (Пс).

пења́ва ж *íоњава (за íокривање)*. – Убíју га, па га увíју у пења́ве и остáве у пóдрум (Ос).

пењорáк м *íена*. – Пењорáк íма на водúту одозгóре, нéчиста је (Чин). Пењорáк ђи íзби кад почéше да кóсе (Пл).

пепелчíца ж дем. *íеíео*. – Тúрим пепелчíцу у ћeску и спúштим ђу у блáгото винó (Вој).

пéйeлáв, -а, -о *свеíлобео, íеíеласí*. – Не допáда ми се цeмперат, млóго пепељáв (Пир). Дивјé кокóшће као пепељúђе, пепељáве дóјду, а íма мáлко и белó (Бе).

пепеља̀ви (се) несвр. *ḡрља̀ӣи (се) ḡей̄елом.* – Немој си пепеља̀виш ру̀ћете, тека̀ че си упепеља̀виш и дрѣ́јете (Пет, Држ).

пепеља̀р м шаљ. *онај који је ḡей̄еља̀стио обојен (грло с̄иоке).* – Теј кокóшће, пепеља̀рете, јереба̀сте како јеребице, а има и и д̄и́ђе, црне како гавран, цр̄и́ће; са̀ма се изведе у плев̄њу и излѣ́зне с пи́личи (Мр).

ḡей̄ељу̀га ж 1. бот. *вр̄сӣа коро̀ва ḡо башѝама и њивама.* – Има једна – трава̀ пепеља̀ста по гради́не и по њиве, зове́мо ју пепељу̀га (П – Крм, Пир). 2. *коза ḡей̄еља̀стие боје.* – Ка̀њеста коза̀ има црно́ и црвенó, а пепељу̀га је пепеља̀ва скроз (Ру).

перó лу̀к (не врѣ́ди) изр. *ḡредме̄и без вредностӣи.* – Не́чу да њим се ца̀бе трти́м за перó лу̀к (Зав).

перó на плу̀г изр. *део ḡлуга.* – Перó на плу̀г превр́та земљу̀ту (Вој).

ḡе́роша ж бела коза, која ḡонегде има ма̀ње црне ша̀ре у виду ша̀ке или ḡира̀ке. – Пе́роша је белá коза̀, а има не́где црно́ као ша̀чка или тра̀ка (СГл).

ḡеру̀шка ж *ḡеро (живине, ḡӣица).* – Иде бр́зо као перу̀шка (Пир).

песка̀љив, -а, -о *ḡесковӣи; који садр̄жи много ḡеска.* – Млóго песка̀љива та̀ја земља̀ (Рс. Зс).

пест̄в̀ка ж зоол. *ḡаст̄рма.* – Пест̄в̀ка ри́ба има у реку̀ту, лóвимо у са – сркме́ или с ко̀ш, та́м куде́ водата́ иде на ско́к (Зс).

петлет̄и́ја с мн. бот. в. петлóвчичи. – Кокóшчице и петлет̄и́ја рáно излѣ́зну, идемо да и бѣ́ремо (Пок).

петлóвчак м бот. *весник ḡролѐћа.* – Петлóвчак је белó, мóж ви њѣга да зо̀вете кривдеда (Бер, Км).

ḡей̄лóвчек м бот. *весник ḡролѐћа који има црвену, розе, ḡлаву или белу цвас̄и у виду ḡагоде, личну али с̄ӣнију него код кокошчице.* – Кокóшчица има крупнач̄к цвет̄к, па како на шóпчице, и главичица́ уземе, а белó цвѣ́ти, а петлóвчек има сличан али ма́лко помалеч̄к цвѣ́т, а цвѣ́ти црвенó, рóзно, белó, сва̀какво (Соп).

ḡей̄лóвчичи м мн. бот. *весник ḡролѐћа који има цвас̄и који донекле ḡодсѐћа на кинеску ḡагоду; уп. петлет̄и́ја.* – Кокóшчице су плаве́ и црвенé, а петлóвчичи само црвенí и слични на кокóшчице (Мр).

ḡей̄о̄и́рс̄ӣица ж бот. *лековӣиа ḡрава са лис̄иовима од ḡо ḡей̄и реж̄њева Potentilla argentea.* – Петопр̄стица, с њу смо запóвљували од óчи, она́ има пѣ́т цвѣ́та (Гос). Петопр̄стица је лѣ́к од прóлив (Б – Сл).

печалбар̄и́на ж најамни рад на с̄и́рани на дуже време. – Ишли́ смо сви по печалбар̄и́ну, да мóж да преживља̀вамо (Бс).

печѣ се на жера̀вицу изр. *на великој је му̀ци.* – Печѣ се на жера̀вицу она́ у ти́ја дóм (При).

пешáчка ж *врста народног кола*. – Чáчак и пешáчку смо играли у кóло (Соп).

пéшичáв, -а, -о *мршав*. – Кáже се пешíчав и за мýшко и за жéнско, али пóвише за мýшко. Поглéдај га, вíснуле му панталóнете, пешíчав је одзáд (Тм).

пијáнштина ж пеј. *пíјаница*. – Све се збрáли пијáнштине (Пн). Ако úзнеш ту́ја пијáнштину, че си вр́жеш гла́ву (Гњ).

пíјáчка ж *женска особа која пòдноси пíће и досíа пíје*. – Несъм нéкоја пијáчка, али пíнем чáшу – двé саш – човéка (При).

пíли-пíли узв. при вабљењу пилића и кокошака. – Пíли – пíли, иш чúжда! (Вој).

пíлки -пíлки – пíлки узв. при вабљењу пилића и кокошака: *пíрипíше, дођипíше!* – Мáме се кокóшке: – Т́к-т́к, ц́р-ц́ър, пíлки-пíлки – пíлки! И онé се збéру (Мр).

пíлчичи ж мн. обич. *пíлићи*. – Кóлко íскре тóлко јáганчичи, пíлчичи... (ГД. Гос).

пипéрак м *пòкошене сíабљике пíрикe*. – Чинíле смо и у пипéрак, и тóва смо пробáле (ВЈ. Сре).

пипéрчек м дем. од пипéр *пíрика*. – Донесъм солчíцу и пипéрчек, ту́рим на астáл (Сук).

пíска ж фиг. *реч*. – Пíску му једнú несъм реклá, да сам му проклéла детé (Сук, Чин).

питáра ж *јáбука која је пòгодна за пíшу*. – Јáблан је јáбука питáра (Пир).

плáв качún м бот. *каћун Colchicum autumnale*. – Ѐма жíт качún и плáв качún (Мр).

плáвкес, -та, -то *плавичасí*. – Петрóв крс, јед́н дóјде жíт, а дрúги дóјде плáвкесто (Зс).

планцíка ж ирон. *жена која пíрезвено води пòслове у домаћинсíву не бринући сувише за пíрадиционалне обрасце пòнашања*. – Онá је големá планцíка, не мóжемо ни сас нју да се мéримо (Држ).

пíлапóли несвр. *дрхíапíи, пíрейерипíи; ле́ршапíи се*. – Онó све плапóли на н́и кад íграју (Сре).

пíлас м мн. плáстови, зб. плáсје *пíласíови сена*. – Плáс се дéне прíвремено, а после се плáсје вóзе и дéну у стóг (Дој. Брл. Јел)..

пласт́к м мн. **пластóвчичи** *мали пíласí сена*. – Сабрáли смо сенóто на гúвно да се сýши, после га претрíшамо и сабéремо га на плáстовчичи (ВЛк).

плáтна с мн. *врста пíримипíивног крова на пòјапíама и надсíрешиницама за сíоку*. – Плáтна су кóсо постáвен крóв на рáсове, на двá, да брáни од ћíшу а донéкле и од слíнце и ветáр, и пómалечк је него шупрón. Не затвáрају се óвце у плáтна, кúрјак мóже да прокóпа (Ру).

плацѣк м дем. од плац *мало сѣанишиѣ, ѿлац за кућу*. – Плацѣк му дал да има куде кућу да си направи (ПРж).

плесњаѿв, -а, -о *ѿлеснив*. – Какó почé да се мéље, осетí да је житóто плесњаѿво (Трњ).

ѿлétика на смétове изр. *врсиа ѿлétења*. – Плétка на смéтове је кадá се склáпају два бóда и óнда се дóда нóви бóд (Пир).

ѿлétчка ж анат. *ѿлétчка; лоѿаѿиѿца*. – Їма задња плéчка и прédња плéчка. Плéчка је на жíво, а кад закóлемо кáжемо лопáтица. Напрéd је плéчка, а на зад је бóт и плéчка (ТД).

плéчна кóс ж анат. *ѿлétчка, лоѿаѿиѿца*. – Кáжемо кóкала, цовáра, плéчна кóс (Дој, Јел).

плíни гузíцу изр. пеј. *халаѿљиво јесѿи*. – Оне глédају само да има да плíне гузíцете, дрúго не глédају (Цер).

плóсан -сна, -сно *ѿљоснаѿи*; уп. плóсан. – Плóсан је свонѿцат (Зав). Донéси ми плóсан кáмик (Вој).

плотарíна ж аугм. *груба ограда или колиба од дугих ѿѿаних облиѿа*. – Плотарíна од ѿпáниѿе се направи и тáм су стока и лúди (Б – ЦЈ).

плтóше се несвр. *ѿосѿајаѿи исѿи као*. – Плтосáл се све на мáјћу си од зајнатлѣк (Зав).

плét м *кожа; ѿѿлесни мирис*. – Окупемо се заједно, али не мóж до њу да седíш, плét вој мирíше (Б – Са, Пир).

ѿљишиѿр м *недорасла особа (дечак, девојѿиѿа)*. – Квó че га жéнимо, онó је још пљиштáр, детé (Држ).

плóсан, -на, -но в. плóсан. – Нájди ми плóсан кáмик, и да је ширóк (Држ. Рас). Трлáк, загон и столóве оди трúп или плóсни кáмик (ТД). Цибáн: чáмово, затвóрено, плóсно, мáленко као буретíћа, дéсет до петнајес ћíла млекó у њéга, мóж се нóси на грбíну или на коњá (Зс).

ѿо предл. **1.** *ѿрема*. – Ако чéмо по прáвицу, он трéбе да добíје пóвише од тéбе (Вој. Пир). Мóј дéда је бил богатáш по стоку, по њíве, по ливáде, по све (Гос). **2.** *због*. – Їдем по рáботу, нéмам врéме за поседѣк (Сук).

побéгал му пúпак изр. нар. мед. *сѿусѿиѿи се сѿомак*. – Подíгла сам тéшко, па ми је побéгал пúпак (Пир).

ѿобéре свр. *ѿокуѿиѿи*. – Кóј побéди, он побéре сви кашѿци (ТД).

пободé главу изр. *оборѿи главу*. – Не мóж само да пободéш главу и да ћутиш (Пир).

побúни се свр. *збунѿи се, ѿмесѿи се*. – Јá се побунí, не знáм кво да рáботим (Зав).

пóвала ж **1.** *хвала, ѿохвала*. – Пóвала је стáра рéч, то је кадá повáлиш нéкога и дадéш му вољу за живóт (Кр). **2.** *Тóва нéје за големú пóвалу* изр. *брука*

је, срамоѿа је. – Тová што сте ишли по чужда лозја за грóзје нејé за голему пóвалу (Вој).

пóвáchкује (се) несвр. *дрѿаѿи; радо доѿушиѿаѿи дрѿање* (о девојци, жени). – Почéше да ђу пóвáchкују момчетијата, и она њим почé стоји (Сук).

пóвívкa ж посл. *ѿелена.* – Каквó је у пóвívку, теквó је у стáрос (Пир).

пóвívлушка ж *ношење већег ѿерейѿа окаченог о моѿки, удвоје.* – Сьњујем: онѿ ка се рѿпише, па ка ме лáпише и однéсоше ме на пóвívлушку (Зав).

пóвívрује се несвр. *снебиваѿи се; бесѿосличѿи.* – Самó се по кúћуту пóвívрујем, нѿгде мéсто нéмам (Гра).

пóвиш прил. *ѿодосѿа, (само мало) више; ѿреѿежно.* – Онѿ чúвају по пóвиш децá (Ш). Já издáдо пáре пóвиш на лéкови (Бз).

пóвлáчљив, -а, -о *који се неуредно облачи и обува; који се не закоѿчава.* – Момчé си, сѿне, немóј да си пóвлáчљив, урeди се (Кп. ВЛк).

пóвлчé се свр. фиг. *ѿоћи неѿозван и нежељен.* – Пóвлчло се тúва па свáко јúтро висѿи и óка дáјте кавé, дáјте цигáре (Зав).

пóвод м рет. *ѿоводањ.* – Двеѿладе и четврту бéше голем пóвод, тьг сам се нáјвише уплашила (Цр).

пóвратѿѿ м бот. *једна лековиѿа билка.* – Пóвратѿѿ је лековѿт, бéру га за чáј (К – ЦВ, Пир).

пóврзлó с арх. *ѿлеѿен женски каиш из народне ношње.* – Плéтен жéншѿи каиш смо окáле пóврзлó (Рс).

пóгáна дúма изр. *оѿсцена реч.* – С погáне дúме ми је дéвер досадѿл (Кр).

пóгáнчек м дем. од погáнац *миш.* – Сѿтно ко погáнчек (ВЈ).

пóгмúрне свр. прип. *угураѿи; убаѿиѿи.* – А Србѿин пóгмúрне у рибóљат (Зс).

пóгонѿч м *ѿомоћник главног овчара.* – Ђејá је глáвни пастѿр, погонѿч му је помоћник, а бачијáр жѿви на бачију и сѿри млекó (Мр).

пóгоре-пóдоле изр. *оѿѿриликe, грубо одмеравање.* – Пóгоре – пóдоле, немóј тóлко да истънчујеш бьш у динар (Вој).

пóгрéпци м мн. *сѿѿна влас која оѿѿада ѿри чешљању кучина.* – Кадá чéшљамо клчѿшта, отпáдају погрéпци (Пет, Држ).

пóд зóр изр. *ѿод ѿриѿиском, ѿрисилно; у невољи.* – И бúку смо растѿли под зóр (Пк).

пóдбел м бот. *ѿодбел.* – Пóдбел зову мáрта у нáше селó, бéре се за лéк (ВЛк).

пóдбéцује несвр. *окирвљаваѿи, оѿѿуживаѿи.* – Женáта га пóдбéцује (да) по курварлѿк ѿде (К – Ђу, Пир. Зс).

пóдбьзгује се несвр. *учесѿивоваѿи у недолѿичним (оѿсценим) играма.* – Сáми јурите врáпци и пóдбьзгујете се, а за нѿкакву се рáботу не вáчате (Об).

пóдведé свр. *ѿодвући.* – Пóдведém две – дрвја под плáс (Бе).

подвѝра вода́ изр. *сливаѝти се вода (сѝално и ѝомало) исѝод (сѝога, земљѝишѝа)*. – Свла́чиште, ѝма там свлачо́тине, подвѝра вода́ (Вој).

ѝодеврѝан, -а, -о ѝодвезан, *који има слабо изражен сѝомак (човек, брав)*. – Дóрес ко́нат, у́бав, подврѝан, до́бар за јаше́ње (ТД).

подврѝска ж *конац, део чараѝе, за њихово замоѝавање ѝри одлагању или ѝо назувању*. – Подврѝска је педесет до седамдесет са́нтима, с њу замо́тамо ча-ра́пе када́ ји исплетемо. Мо́же да се исплете́ од јед́н ко́нѝа, а мо́же и ша́рена подврѝска. Замо́тује се окол но́гу на панталóне или испод њи. Мо́мци су после носѝли без подврѝске (Б – Са, Пир).

ѝодву́цне свр. *ѝргнуѝти се (журећи), брзо обавиѝти ѝосао*. – За све ја мо́ра сас ду́пе да подву́цнем (ВЈ).

подгळे́да свр. *ѝраѝиѝти развој младе особе*. – Несѝм имáла ма́јђу, не́је имáло ко́ј да ме подгळे́да; све сам работѝла, и шу́му сам растѝла (Пк).

ѝодгребе́ свр. *фиг. силовиѝо ѝојуриѝти (већи број)*. – Подгребоше га пцетáта и одјурише по ње́га (Зс. Тм).

подгре́вује несвр. *зайѝоѝлаваѝти, грејаѝти краѝико (на ѝихој ваѝри)*. – Јá ма́нцу не подгре́вујем (ВЈ).

подгри́ба несвр. *фиг. захваѝаѝти (веѝар)*. – Ако је за́ветно ме́сто, подгри́ба овце́те југат, разви́је се и ва́не и угре́вушка (ДД).

подесу́је (се) несвр. *ѝодешаваѝти*. – Подесу́је се да се о́ре длбоко́ с тој др́во што ѝде уз ра́ло (Д – Пг, Пир).

подсѝда́ свр. *зидом ојачаѝти сѝрану која ѝоѝушѝа*. – Подсѝдај о́градуту одоздо́ле да се не смѝкне на пу́тат (ТД).

подѝгне ми́шће изр. *унаѝредѝиѝи домаћинсѝво*. – Сѝнат, он ти је подѝгал ми́шће, и врѝдан и па́метан домаћѝн поста́де (НМл).

подиду́пњак м *ѝодмеѝач на сѝолици или клуѝи*. – Ту́ри си подиду́пњак на столѝчкуту, по́згодно че ти је (Пир).

подја́кне свр. *ојачаѝти, развиѝти се, ѝорасѝти*. – Јá подја́кнү, порáсто и почé да им пома́гам (ТД).

подједé свр. *ѝојесѝти део нечи́јег следовања*. – Госту́шање вр́ну на́шата го-ве́да да и не подједу́ (Зав).

подла́жује несвр. *обављаѝти ѝрву ѝосеѝу као ѝоложајник*. – Цѝганка је подла́жувала сви у на́шу малу́ (П – Шљ, Пн).

подлѝшчек м бот. *коѝиѝњак*. – Подлѝшчек плаво́ цвѝтѝ, а најнапред цвѝтѝ и коко́шчицата (Ста).

подлѝсни свр. *учиниѝти ѝогоднијим*. – Траву́ту ту́рете одоздо́ле, па да подлѝсните санéте, да мо́ж тепсѝјата да стојѝ ра́вно (ВЛк).

подméта несвр. *йравиџи сийне йакосџи са циљем да се неко омаловажи и наљуџи*. – Волёл сам да подméтам, да се подигравам с човека, али не умéјем да напрајм дáмбу на човека (Д – Ви, Јал).

подми́ца човека изр. *доводиџи некога у нейријаџан йоложај; йодваљиваџи*. – Јá човека да подми́цам нéчу; јá само пра́вицу óчу (Бз, Ш).

подмóча се свр. рет. *йосџаџи мокро и љигаво месо йри одмрзавању или кварењу*. – Подмочáло се месóто и почéло да смрдí (Пир).

йодму́љује несвр. *лукаво враћаџи лошији йредмеџи уместио йозајмљеног*. – Немóј ми тóва подму́љујеш, јá си познавам мóјити послужéвник (Вој).

подна́шка ж *дрвена йаџучица на йкачком разбоју која омогућава оџварање зева*. – Подна́шке на разбóј да им врже (Кс).

пóдолеко прил. комп. *даље*. – Свí смо се распрштáли; кóј откудé је – пóдолеко је (ДД, Гра).

подочéкује свр. *(срдачно) дочекиваџи гостџе у више махова*. – Мојá сестрá је млóго госпóду подочéкувала (Гос).

йодóчестџа овцá изр. *овца која има испод ока круџињу црну белегу*. – Дóчка, подóчеста овцá, йма испод óко црнó колко с прс да пíпнеш (Зс).

подóчњааци пуштíл изр. *склон је крађи и злу*. – Позна́ва се кóј је лопóв; пóчне ли да модреје под очíти, подóчњааци пуштíл ли је, че крадне (Ос, Орљ).

подрéпњак м *улизица најгоре врсте*. – У предузéће бéше голéм подрéпњак и л́ко дојдé до стáн (Пир. Брц).

подрíткује несвр. *не уважаваџи; одбациваџи*. – Подрíткују ме, заклáпају капи́ју од мéн (Тм).

поду́вушка травá ж бот. *йодубица Teucrium chamaedrys*. – Травá поду́вушка или подубица у бáре растé, а цвёт мерíше као на цóцан (Дој).

подудáрена овцá изр. *овца која има заџаљење вимена; овца која има ошџећено виме од заџаљења*. – Подудáрена овцá затврднéје њóј вíме и млекó се сасíри унóтра, па мóже да остáне једнострáњеста (ТД). Упала вíме, подудáрена овцá. И ако се не удáри с барúт, вíме се сасúши и отпáдне, дíмат га удáри (ТД).

подудáри (се) свр. *ошџећи (виме, дојка)*. – Тај овцá подудáрена, подударíло ју, затврднéло ју вíме и сасирíло се млекó унóтра; спíшка се вíме и мóра да мре́ ако се óдма не лéчи (ТД). Подударíло у, нéје м́зена на врéме, нéје сísана (ТД). Ако се овца не измлу́је до крај, она се подудари

поду́ж прил. *йо чийáвој дужини*. – Клáсат окру́њен пóдуж (ТД).

подь́њушка ж **1.** *йредах*. – Ајде да пра́јмо подь́њушку, ократéше ми нóђе (Бе). **2.** *место йредаха на йуџи*. – До мојú појáту у Рóвиње йма трí подь́њушше, текá и óкамо тај мéста (Гос).

п̄ожд̄ӣӣ свр. *п̄очет̄ӣ вређа̄ӣӣ и омаловажава̄ӣӣ у свакој ӣрилиц̄и*. – Пождипише га и не дадоше му мӣрак док га не уморише (Пир).

пожењушка/пожењувашка ж *други брак, ӣреудаја*. – Пожењушка је крпена кошуља (Пет). Пожењувашка је теква: свакому трѣбе, свако вуче на своју страну, свако има деца (Д – Пг, Пир).

п̄освѣри се свр. *п̄очудӣӣӣ се*. – П̄освери се, п̄освери па се врну (Пет).

позадевојчи се свр. *п̄очет̄ӣӣ се п̄онаш̄а̄ӣӣ као одрасла девојка*. – Девојче почело да излази на сокак, позадевојчило се (При).

позајчера/п̄озајчера прил. *накјуче, ӣре ӣри дана*. – Кажемо јутре, зајутре и п̄озајутре, и кажемо јучера, зајчера и позајчер (Зав). Доодише позајчера и за чѣрку ми донесоше убав поклон (Нш, Пир).

позамрзне (се) свр. *ӣрилично се замрзнӯӣӣ (земљиш̄ӣе, река, језеро)*. – Позамрзла земљага, м̄ож да идеш и направо преко њивуту (Сук).

позашашави се свр. *ошамӯӣӣӣ се од ӣића*. – П̄инем м̄алко ређијицу, позашашавим се, п̄олк живот да ми је (Чин).

поздрчка се свр. *п̄освађа̄ӣӣ се око с̄ӣилице*. – Поздрчкамо се, поскарамо се, али бијење неје било (Сре).

поздүши се свр. *ӣриближ̄ӣӣӣ се једно другом, навићи се једно на друго*. – Пољка, да се науче на тебе, да се поздүшите (ВС).

позѣвује несвр. *ӣрозева̄ӣӣ се*. – Позѣвује бравче да прими ваздук, кад је задиљиво (Дој, Јел, Брл).

п̄оизгд̄ӣчка свр. *п̄оголиц̄а̄ӣӣ (жѣну)*. – Вани га, поизгд̄ӣчкај га, нек се изрита да му је добро (Зав).

поизнадооде свр. *доћи у више махова у великом броју*. – Доста ви госје поизнадоодише (Пет).

п̄ојас м *мушки п̄ојас*. – Појас је црвен по боју, окол пѣт метра је д̄лг и широк је окол дванајес – тринајес с̄антима, и има ресне на крај, подвѣва се. Муж никад не иде бес – појас, он му обухвати све стомак (Брл).

п̄оја̄ӣа ж *п̄оја̄ӣа као целина*. – Цѣла појата има колибу, куде живе овчаре; кошару, која је затворена от – све стране и може да буде за овце, или говѣда, коњи; поткапчину, која је отворена од једну страну; платно, оно иде косо, и трљак или јегрек, који може да буде и у саму појату или однадвор, а поред појату је и раниште, ако нема јасле, али се текá гүби сѣно (Дој, Брл, Јел).

п̄ојѣ несвр. *фиг. одзвања̄ӣӣ; врађа̄ӣӣ ехо*. – Мила Цајко се одзове у Лѣлчу: – Оооо! и изјекту венцити, поју венцити као свонци; това бѣше живот (Бе).

поједнред прил. *донекле је ӣако; п̄осма̄ӣрано са ӣе ӣачке могло би да буде да је ӣако*. – Поједнред оно си је текá како што рече старцат (Вој).

појучер прил. *ӣрекјуче*. – Кажемо јучер, зајучер и појучер (Пир).

покаже се свр. *јавиџи се (неочекивано) (болесџи, џроклейџиџво)*. – Неће да му се одма покаже проклетџија, него после, па нема да видимо (П – Шљ. Бла).

покара ветар изр. *џочейџи јакџо и дуго дуваџи ветар*. – Било џопавџо време, па покара север, па се на старца смрзне гуња и осебне (ГД).

поклапач м прип. *нож џреклапач који се савија у корице*. – Наносџ се шџла и огњџла, и нож поклапач (Брл).

покорава се несвр. *указиваџи на некога као на лош џримџер; ругаџи се*. – На Попокаче се покоравају у селџо, потсмџвају им се (Гос).

покрпи (се) свр. фиг. **1.** *углавном џокриџи своје основне џоџребе*. – Беше сџшна гџдината, нерџдна, јџдва се покрпџмо да преживџмо (Бе). **2.** *корисџиџи јџш џокоју џрилику за радџси џред сам крај живоџи*. – Неје мџлого добрџо, ама те да покрпџмо јџш мџлко сас старцаџога, онџо ни време веч дошџло (Пир).

покрстица ж *месџо где се укрџиџају две џейџље џри џлейџењу или везењу*. – Тија бџдове куде се укрџтају кџжемо покрстица (Сре, Кр).

пола – бас /полабас м *дувачки музички инсџтрументџ*. – Пола – бас, тџј што Цџгање држџу напред када свџре (ГД).

полагат, -а, -џо *који има мали нагиб; који је благо нагнуџ*. – Ако је полагат кров на голџму зграду, неје добрџо; притџсне ли га голџм снег, џче да га обџри (Б – ЦЈ, Гњ).

полџгује несвр. *џовременџо џрилеџи*. – У Равни жлџб џремо и почџ крава да полџгује (Гос).

поџица на јерџм изр. *доњи деџ јарма*. – Јерџм џма рамењџчу одозгоре и поџицу одоздџле (Ру).

поџишује несвр. *сувише шџиџиџиџиџи; мазџиџи*. – Поџишујџш ли детџе, нема да испџдне дџбар чџвџек од џега (Об. Црв).

џолоџи свр. *заразџиџи се (народ, деџа, сџиџадо)*. – Мџне стрџ црвје че полџве овџете (Пк).

џолоџина ж *крџиџа*. – Мџн ми неје добрџа половџната, јџдва џдим (Соп. Пир).

положџс, -та, -то *џодмукао; снисходџлив*. – Пазџи се од положџсти; онџи ти џбавџо причају бџш када ти злџо праве (Пн).

полонбџтка ж *руџиџа на џлейџиву као грџшка џри џлейџењу*. – Кад се испџшта преврџткано, па увџтиш на грџшку само јџдџн – конџц с иглџту, а друџџи испџштиш, направиш полонбџтку, џстане дџпка (ГД).

поџакџје несвр. *обавџаџи џџсаџо чувара џџља*. – Три – гџдине сам поџакувџл да мџгу сирџтинска деџа да прерџним (Сук).

поџже (се) свр. *џодлеџи ласкању (момка); заџубџиџи се. (момак, девојка)*. – Польгџло ју момчџе. Польгџло се девојџчетџо по џега (Пн).

џџље с *обрадива земџа (у аџтару; у домаџинсџиву)*. – Нџмају поџје, нема куде да им се рџди, па џду по наџдницу и у печџлбу (Гњ).

пољска змија бот. *врста змије која живи у низији и у пољу*. – Има пољска змија, живи у поље, по њиве, црвена змија има, шарена змија има, и има камењарка, отровница, пазимо се од њу (Ста).

помина свр. фиг. нег. *(не) проћи без последица*. – Мálко му је това бијење, нече текá да помине, че га бијемо још (Вој).

помомкује свр. *уживаћи дуг момачки живој*. – Карe си ћев, помомкуј си још мálко (Вој).

помути се свр. *настајати збрка, пољуља се систем вредности*. – Почé рат, помути се све (Бла).

понављачка ж руг. *ученица која је понављала*. – Понављачка тачка, манастирска мачка (Вој).

понаврже године изр. *постајати већ стар, остаријати*. – Понаврзала си доста године и ти, ако си ш – чérку ми врснаца (Пир).

понадвечери се свр. *приближити се вече*. – Оно се веч понадвечери (Јал. Чин).

побанавамће прил. хип. *још ближе, сасвим близу*. – Стáni побанавамће да мóж и онí да се укаче (Пет. Вој).

понапије се свр. *подоства појити, понајити се*. – Понапимо се на свáдбу-ту, залетемо úбаво и једва се дóm врнумо (Пет).

понацрвје свр. **1.** *постати црвенкаст у лицу (од боје)*. – Стрљамо од божур цвет и намажемо се, понацрвјејемо (Дој). **2.** *поцрвенијати (од стида, љубави, радости)*. – Када ме срéтне това девојче, оно понацрвјеје и обрча главу на дрúгу страну (Сук).

поњури се свр. *оборити главу и савити леђа*. – Де мálко исправи грбицу-ту; немóј си се тóлко поњурила (Пир).

поњурљив, -а, -о *који загонејно ћути и држи оборену главу*. – Поњурљиво некакво, само ћути и глeда надóле (Пир).

поовесели се свр. хип. *развеселијати се (донекле)*. – Мíла се поовеселил, бeше тóван (Гос).

поокóпа свр. хип. *(углавном) окојати (и ојрашијати)*. – Поокóпај, чérко, цвећето, и сипни му водíцу, че му дошкóди сúшата (Сук).

поокопнеје свр. *окојнети, почејати се појити (снег)*. – Када доста поокопнеје, пуштамо овцете у пáшу, па каквó најду (Км).

поокóси свр. *покосити мању повшину; привршијати сезону косидбе*. – Óчу мálко да поокóсим окол кућáрат (Пок).

пооноди свр. хип. *чинити нешто око нечега (надгледајати, гајити)*. – Идó да поонодим парадáјз, да га пооплeвим, поокóпам, навадим (Ос. Вр).

пооплeви свр. хип. *ојлевити*. – Пооплeвете градину, травољакат ћу ујашíл (ВЈ).

поопóрит, -а, -о комп. *їврђи, оїїорнији*. – Чим је поопóрито дрво, оно је на слнце и на ветар рáсло (Зс).

поотр́сан, -сна, -сно *оїресий, ошїпроуман; сазрео*. – У туја кућу има поотр́сна децá, порáсла веч (ВРж). Тъг сам веч бил поотр́сан, бéјо завршил четв́рти рáзред оснóвну шкóлу (Рос).

поплýне свр. хип. *їљунуїи (у добром расїоложењу)*. – Поплýни си два-три пути на руће и заврши једампút туја рáботу (Гос).

попóдруће прил. *не гледајући обављаїи ручни рад*. – Плетém попóдруће, не мóра да глédам, не трéбе ми вїдело (Пир).

попоклéцне свр. хип. *клецнуїи*. – Стáрцат љу посéцне, бáбата попоклéцне, нóђе љу не држý (Пет).

попрај квасьц изр. *освежїи квасац сїварањем услова за ново врење*. – Одвечер попрајмо квасьц, а ујутро рáно размéсимо (Орљ).

попрекрáти свр. хип. *(мало) скраїиїи*. – Да вој мáлко попрекрáтиш језїкат (Пир).

попрепр́жи свр. *добро исїржїи; їоново исїржїи (на слабијој ваїри за краће време)*. – Попрепр́жим јечъм, и с брашњцé, па дáвам на децáта да једý (Вој).

попреср́еди свр. *раичисїиїи; (углавном) їовраїиїи їређаињи ред*. – Она попреср́еди, прéпра, прéчисти све и тија дóм зáличи на кућу, а и у двóрат чїсто, мéтено (Ос).

попречїсти се свр. *їосїаїи уреднији; їосїаїи лейиши и здравији*. – Како девојђа не бéше нїкаква, ама сá нáраца децá па се попречїсти, па сá ўбава (Бла).

попривáрцује несвр. хип. *чуваїи (децу, сїоку, виноград)*. – Стáрцат попривáрцује овцéте, нéма штéта од њéга (Пл. Км).

поприглéцује несвр. хип. *їазїи; неговаїи*. – Бáбичката поприглéцује децá, прашчїна, кокóшће, цвéће у градїнче, а тумáра се и окол кóшнице (Сук).

попримїри се свр. *умириїи се; оїусїиїи се*. – Полќка с њу, она че се попримїри па че ти све кáже (Км).

попримл́ца свр. *їихо їрогунђаїи*. – Бáбичката попримл́ца па се óђута (Кр).

попримóли се свр. хип. *їихо замолиїи*. – Попримóли се, егá ти дадý ћїло – двé брашно (Јал).

попристїгоше свр. *(гоїово) досїићи; їриближїи се*. – Попристїгоше децá, трóшак, бриђе, свáко тражи (Рас).

попритв́ара несвр. *зайвараїи (али не сасвим)*. – Јá попритв́арам и једнá и дрýга врáта, пázим сóбата да се не лáди, бебéнцето да не сéбне (Сук).

попритвóри свр. *зайворийи (али не сасвим)*. – Попритвóри и врата и пѣнцере, млого ми студено у sóбуту (НМл. Кр. Км).

поприцр̀ни свр. *добийи загасийу боју*. – Слнцѣто те поприцр̀нило, не мóгу те познáјем (МЈ).

поприцр̀њен, – а, – о трп. пр. *који има загасийу боју; уй. йойрицр̀њен*. – Мáлко си поприцр̀њен, калайсан, закачил си од Цигањѣте (НМл. Кр).

поприцр̀њет, – а, – о трп. пр. в. поприцр̀њен. – Ако óчеш да је поприцр̀њето, тýра се карá бојá у орејóво, а и јáсен бóји поприцр̀њето (Д – Ви, Пир).

поприштѣје свр. *йокрийи се бубуљицама йо йелу*. –

Поприштѣла децá, само им се дрѣјете цр̀вију (К – Ђу, ТД).

попрокúпе се свр. хип. *окуйийи се*. – Йдем да се попрокúпем, почѣ ме једѣ снагá (Вој).

йойријује несвр. **1.** *йовремено йрднуийи*. – Стáрцат попр̀цује, чѣсто му се омáкне (Рс. ДД). **2.** фиг. *љуийийи се без разлога; јогунийи се; йравийи се ва-жан*. – Де, немóј да попр̀цујеш, знáмо те и којí си и од којí си (Изв).

попу́ца свр. *йочейи йуцаийи; йочейи се расйадаийи*. – Свáта јáјца попуцáла од голѣм стýд (Гос. МЛк).

йóйушка ж **1.** *махуна уойийи*. – Васу́лат обра́мо на по́пушће (Цр). **2.**

махуна йайрике. – П́ним по́пушће, слáва доóди (ВЛк. Тм).

йоразíја ж **1.** *безвредан йредмей; безвредан брав*. – Преночíле слíвете у кóвуту и станóле поразíја (Сук. ВЈ). **2.** фиг. *безвредна личносíи; бескарактерна особа*. – Óн је поразíја, за нíкакво нѣје (НМл. Кп).

поразјáсни свр. *йосийийи јасно, разјаснийи се*. – Какó је пропатíла му́ће големѣ, њóј се поразјаснило каквó је добрó а каквó лóше (Дој).

поразмр̀да се свр. *олабавийи се (заглавка, кајла, майица, йочак)*. –

Áрне се поразмр̀дало, тражи мајстора (Пет).

пóраншће прил. *мало раније*. – Јá једѣм пóраншће, па йдем на рáботу (Бер). Пóраншће дојдѣте да си мóж поорáтимó (Чин).

порѣзује несвр. *ойорезиваийи (у новцу; у найури)*. – Порѣзували су и да дáвају жíто, морóзу (П – Крм, Пир).

порíтује несвр. *ударайи ногом; йонижаваийи, одбациваийи*. – Нѣче по́ново да се жѣни да љу жѣњети пáсторци не псу́ју и не порíтују (Км).

порóже с *крайак конойац као йоводац за говеда*. – Порóже, крáтак конó-пац, вѣжемо за б́ку и љу́љамо се (Д – Ву, Гњ).

йóрша ж *йлейене врайинице на обору*. – Пóрта је на замѣт и пóрта су пр́ва врата, она су плѣтена, а на кошáру и коли́бу вратáта су од дѣсѣ (Дој).

пóсебито прил. *йосебно*. – Требáло је пóсебито да закáжем за њи, да љи ува́жим (Бла).

поседѣк м дворишѣ са кућом и осталим зградама. – Наш поседѣк је бил најубав у селó (Д – Лу, Мл).

посецóтина ж *пирзавица; нерашчишћени односи и рачуни*; уп. посецушка. – Нечу да íмам посецóтине с брајћалѣк и да íдем по сýдове (Сук).

посецушка ж в. посецóтина. – Имáл сам посецушће, тужíли ме да íдем на сýд (Држ. Сук. БЧ).

посíпе (се) са – жáр изр. *обрукайи (се); осрамойиши (се)*. – Женáта ме тáм пред нáрод пóсипа са – жáр (Гра).

пóсийан, -тна, -тно комп. *сийнији*. – Мишé је пóситно од јесéнку, белó је, а íма и рóзе (Мр).

пóсле веч изр. *пóсле пóга*. – Пóсле веч примíше и нѣга там да рабóти (Пир).

пóслешањ, -шња, -шњо **1.** *пóследњи; крајњи*. – Влáсен растé на бýсен, и лís му је на послéшњо као црвенó (Зс). **2.** *фиг. најбезначајнији*. – Стану́л си послéшањ човéк у селó (Вој).

послóвачћи прил. *(шиямáно) слово пó слово, основачки*. – На сина у вóјску послóвачћи сам писáла пíсмо, свé штáмпана слóва, а óн ми пíше áзбуку (МЛк, ВЛк).

послужíчка ж *млада девојка која је пóзвана да пóслужује гостíе*. – Девóјчице смо веч, и јéдва чéкамо да ни óкну комшíје да смо послужíчће за слáву или свáдбу, да вíди нáрод каквé смо (Пир). Ёбава, мláда и вéсела послужíчка девојка понóуди гóсти (Пир).

посóвује се несвр. *пóпкрадайи*. – Посóвује се у чýждо, научíло рúку (Вој).

пóсийавлív, -а, -о *више склон сáвању (и ленсйовању)*. – Трњáнци су поспавлívи од Алачéвци; највредни су Алачéвци у нáш крај (Кр).

поспржи свр. *исйржиши*. – Умéјем да си поспржим, да на брзíну (ДД).

посрбí свр. **1.** *засврбейи пá пресйайи*. – Нéма – нéма, па ме посрбí кадá се знóјим (Сре). **2.** изр. *дúпе љу посрбí јави јој се жеља за мушкарцем*. – Кадá љу дúпе посрбí, óдма óка мојéга мýжа да њим помóгне (Кр, Вој).

постáвка ж рет. *пáйно*. – Чéмо, ткáјемо, постáвка је кад се изачé (П – Пж, Орљ).

пóстан качамáк изр. рет. *качамак без масноће*. – Нáјвише смо јéли пóстан качамáк (Ру).

постéља се несвр. *просйрйи*. – Постéљамо прво шúму па се преко њу дéне стóг (Дој).

пóстид м *срамошá; брука*. – Да те селó знáје каквó ти је у кућу, тóва је нáјгори пóстид (Дој).

постíсне свр. *сйиснуйи прилично*. – Постíснем цедúљћуту да излáзи пó-више сóк (Пет).

постјисне се свр. фиг. *смањити њрохџеве и њрошкове*. – Ка не́ма кво да бе́remo, а ни́ се постјиснемо и помјнемо, не купу́јемо (ВРж).

постојано прил. у *њросеку, без много колебања броја, нормe*. – Ја сам ши-шала́ постојано до педесé и óсам óвце на дњн (Бс).

пострви се свр. фиг. *њостјити забораван; излајетити*. – Са́ сам се пострвѝл, не мо́гу се сѣтим како́ бѣше (Д – ТО, Пир).

посуља свр. рет. пеј. *лоше се обући; обући њредугу одећу (деџе, девојка, момак)*. – Она́, су́лћа, посуљала́ капутат до́земи, сра́м да бу́де ма́јћу њој (Пк).

пóтамњи, а, о *онај који је мало даљи*. – Пóтамњијат снóп ми донéси (Вој).

потѣнчује се несвр. *њреџварити се у џенца*. – Бѣше се потѣнчувал једбн у Чѝвлик, па су се сви плашѝли (Вр).

потѝкује несвр. *губити; остјајати без*. – Ја́ не́мам на́меру да се по́ново жéним и да си потѝкујем децá (Нш).

потѝча свр. *њоџицаџити*. – Óн потѝча од ту́ја вамѝлију из коју́ је моја́ ба́ба покóјна (Км. Трњ).

њоѝка́же свр. *издаџи џајну џобож случајно; наговесѝти неџио о не-коме или нечему*. – Óн си сáм потказáл да је нашѝл зláто на тóва мéсто (Дој).

поткапút м *хаљѝшак који се носи исџод каџуџа, ѝрслук*. – Баштá ми је носѝл поткапút (БС).

њоѝка́џчина ж *велика надсѝрешница у оквиру џојатѝе без унуџрашњег дужег зида*. – У појáту су трља́к и поткапчина, куде́ овцете́ ѝду слóбодно (Дој).

пóткар м **1.** *њомоћ џољском раднику џоред себе да не заостјаје иза других у радној груџи*. – Ја́ сам од ба́ту имáла пóткар и у копа́ње мору́зу и у жéтву (Рс). **2.** *њомагање суседној џкаљи ѝри џкању џилима*. – Не́је њој да́ла пóткар у ткање́, па застáла млóго (Пир).

поткóпује несвр. *њоџкоџаваџити*. – Рекáта почéла да поткóпује ку́ћуту (Ру).

њоѝкрѝи се свр. *снабдеџи се неоџходном количином (новца, брашна) и џако ублажѝти оскудицу*. – Узó úбаве парѝце од ту́ја ра́боту, че́ ѝма да се поткрѝим (Сре, Вој).

поткѝсена женá изр. рут. *жeна која носи врло краѝке сукње и хаљине*. – Да́ му је Јéлка поткѝсена женá, вѝди се; да – ли́ га вáра, не вѝди се (Пир).

потплетé свр. *џлѝшењем џродужџити (рукаве, чараѝе, џемѝер, сукњу)*. – Крáтћи рукавete, па џи она́ потплете́ да џи продужѝ (Изв. ВЈ). Потплето́ вѝр на ступáло, сцeпѝло се (Пир).

потпудáлђа ж зоол. *њреџелица Cotumix communis*. – Тра́жимо јáјца од потпудáлђе да прџимо (Пк. Гос).

потпѝча несвр. *згушњаваџити кувано јело додаџним загревањем у рерни*. – Потпѝчам џувéцат, још ма́лко па че ручу́јемо (Пир).

потпúт – натпúт изр. *са обе сѝране љуѝа*. – Потпúт – натпúт људи насéда-ло, Мѝта Гага јáришта че купúје (Гос, ВЛк).

потпúшује несвр. *излагáѝи диму ради лечења*. – Сѝтне бубáчће úпролет једу крáве по вѝме, па потпúшујемо говéда (Бз).

пóтрес м *душевни љоѝрес*. – Какó доби́ пóтресав, све сам изаборављáла (Ос).

потрéбе свр. *зайребаѝи*. – Каквó да ми потрéбе, а нéмам га, с њино се услúшам (Пет).

потсѝле прил. *ѝрисилно; невољно*. – Потсѝле се врчам у кућу, сирочé, мláд, а при чѝчу више не мóгу, па смо са – сестру́ почéли наш дóм (Бс).

потсмејáва се несвр. *ѝодсмеваѝи се*. – Потсмејáва ми се тáја копилáрка (Зав).

потстри́жа несвр. *обављаѝи ѝодсѝриг (оваца, коза)*. – Лóше потстри́жаш овцéте (Сук).

потђáјá м в. потђиá. – Потђáјá је замењеник на ѣáју. Одрéде ѣáју за óвце, ѣáју за кóзе и бáча да сѝри млекó (Км).

потђиá м *заменик главног овчара*; уп. потђáјá. – Били́ смо четвóрица с тѝја буљúk: ѣиá, потђиá, чирак и искáрувач (ДД).

ѝоѝурња́к м *одбачени комад одеће који се ѝовремено корисѝи*. – Нéмам ни аљѝну, ѝмам само потурња́ци (Пир).

потурóтине ж мн. *оѝрцани веш који се све ређе корисѝи*. – Потурóтине су стáре дрéје које пóчнемо да подврљúјемо час тáмо час овáмо и само ји по-нéкад корѝстимо (Цр). Мáмо, до кадá че јá теј потурóтине да нóсим и обúвам; вѝ све на дáду купúјете и прáвите (Соп).

потчѝстује несвр. *чисѝиѝи биљку од бочних изданака*. – Кад потчѝстујеш цвећето, че ми дадéш пéлцерје (Тм).

потши́је свр. *само ѝонегде ѝрихваѝиѝи иглом; окрѝиѝи*. – Јá потши́ сцé-пено колéно на панталóнете на мóјетога дрнóсанога сѝна (Држ. Пир).

потши́јен тарлѝк м мн. *ѝлеѝени или сукнени наглавак за сѝоѝало са јáко оѝлеѝеним рубом као обућа у кући и ван ње*. – Нéмамо опѝнци, него потши́јени тарлѝци са – стáре пртенице, па с њи ѝграмо, па вртѝмо кóло (Рс).

потши́лене тáрабе изр. *ѝарабе са шиљасѝим врховима*. – Óграда од пот-ши́лене тáрабе да не прескáчу псéта и вúци (Б – ЦЈ, Гњ).

потштумѝ се свр. *зайариѝи се (вуна, одећа)*. – У жéжак зевнѝк овцéте прáве пашкулѝе, онé се потштумѝ од жешчинúту (ТД).

поћецóш м *сѝаривање, сношај*. – Ыма ли поћецóш? (Брц).

поћѝма свр. хип. **1.** *(мало) махаѝи*. – Онá поћѝма, али онѝ ѣу не приметѝше и заминúше ѣу с колáта (Рс). **2.** *фиг. (мало) косѝиѝи*. – Мѝлко, мѝло име, ако óчеш још поћѝме, помóгни ми да докóсим (Дој).

поћину си пúловети изр. *поћинући се*. – Немој ме дираш да си не поћинемо пúловети зачас (Пир).

поцрни образ изр. *обрукајти (се)*. – Пази, немој си поцрниш образ (Пир).

пóчас м *чаићавање; поноуда*. – При мене кој је дошъл без пóчас неје излэзал (Рос, ВРж).

почэшкује се несвр. в. *почэшује се*. – Почэшкује се куде у не срби (Бс).

почэшује се несвр. *повремено се чешајти*; уп. *почэшкује се*. – Деца́та се почэшују, да видиш да несú вшће ванула (Јал).

поширин прил. *на брисаном поштору; на поштору*. – Овца која иде поширин не може да добије мукáвицу; она се оди топлóту доби́ва (ДД).

поштра́нкује несвр. *неодлучно полазијти; газити у месту*. – Поштра́нкува, поштра́нкува па се врну́, не смеја да вој íдем на врата (Држ, Трњ).

поьрга свр. кл. *побијти сирелом (чума)*. – Чу́ма и поьргала што ми пуштају у ливáдугу (Бе).

пра́в дѐл изр. в. *права дѐлка*. – Мај́на ми је се чешља́ла на пра́в дѐл (Брл).

пра́ва дѐлка изр. *чешљање на раздељак који иде симетрично од чела ка шемени*; уп. *пра́в дѐл*. – Пра́ву дѐлку но́се поштéне жéне, гáздине (Нш. Ру).

пра́ви здра́во изр. *поздрављајти по сусрећу*. – Видóмо се, правíмо здра́во (Изв. Чин).

по̀рави́на ж *права линија; правац*. – Копље има две крилца да му држу правíну (ТД).

по̀раг м *хоризонтални делови разбоја који поведују леву и десну ситрану(2)*. – Разбој има но́ђе и прагове (Бе).

пра́ј ра́боту изр. *одговарајти по потреби*. – Тишата пра́ј ра́боту, мору́зете има да се изгóје (Кр).

пра́јен с плу́нку изр. вулг. *закржљао; слабог ајетити*. – Пра́јен с плу́нку, не мо́гъл да порасте́ (Зс).

пра́јен у шу́пља́р изр. вулг. *глујак*. – Разбра́ га ја́ и реко му: – Де пољка, несъм пра́јен у шу́пља́р! (Брл, Пир).

пра́ји – чини изр. *итрудијти се да се заврши неки посао; чинити све да се реши неки проблем*. – Пра́ји – чини́, какво не пра́ји и ништа не на́праји (Сук, Чин).

пра́се сиса́лче изр. *пра́се до два месеца ситаросити*. – Пра́се сиса́лче је до два – месеца највише, а после је до шес – месеца свињче́ (ТД). Ѐмам праши́на сиса́лци за про́даву (ВЈ).

пра́ши се несвр. *излагајти се прашици*. – Помэри се од вршáчкуту да се не пра́шиш (Пет. При).

пра́шња́в, -а, -о *који има много прашице, прашиво*. – Дре́јете му пра́шња́ве, íде од гúвно (ВЈ).

їрвѣ прил. *наїїре*. – Нареди конѣц првѣ, па у вѣду га спушта, па га диса (Б – Ос).

првѣнствено прил. нов. *їре свега, наїїре*. – Не мѣже текa: првѣнствено че кѣпимо аљїну на девојчето (Пир. Вој).

први мрaк изр. *сумрак*. – Врнумо се у први мрaк, пред вечеру (Пк).

їрво и їрво изр. *наїїре, їре свега*. – Прво и прво, да си ми врнеш парѣте, па после мѣж да орaтимо за дрѣго (Сре. Км).

їреaби се свр. *ошїеїїїї се ошїїрица; изломїїї се врх алаїке*. – Нѣжат се преабїл, нѣче да сечѣ (Вој). Преабїло се глетѣто (Сук).

їреaїује (си) ўснице изр. *(нервозно) сїављaїї зубе час їреко једне час їреко друге усне; грисїї усне*. – Најадовїло се, па си само преaпује ўснице (Зав. Пет).

прѣбалaлїкује несвр. *їражїїї їемелно, їа однеїї оно вредно*. – Тїја истришѣја само прѣбалaлїкује по крѣденчето и по крѣветити, тражи шићѣр (Рс).

їрѣбир м бербa *їосле бербѣ, сакуїљaње (омашком) неубраних їлодова*. – Градска децa по рaтат ишла су у прѣбир по стрнїшта, сабирaла су класѣве (Пир).

прѣбрaздује несвр. *їомерaїї међу їреоравaњем*. – Тї ми, комшијѣ, почѣ прѣбрaздујеш њївуту. Да – лї очеш да се бїјемо или парнїчимо (Сук).

прѣбрзи свр. *учинїїї нешїїо неїромишљено; їочейїї вређaїї без већег разлога*. – Прѣбрзи женaта понѣкад, претрчї (ТД).

їрѣбрка свр. рет. *їреїїражїїї јело мешањем и извући из њѣга комаде мѣса*. – Претрѣсли, прѣбркали јѣдењѣто и ништа несѣ оставїли за нас (Пок).

прѣвaљa га брїга изр. *савладавaїї велика брїга*. – Прѣвaљa ме брїга за чѣрку ми, млого је бѣлна (Зав).

прѣвaне га свр. рет. *узейїї некога їод своје, уїрављaїї са неким као са їсом*. – Сїнат ми нѣје лѣш, али га прѣванула женaта (СГл. ЦД).

їрѣвaча се несвр. рет. *благовремено їадаїї кишa, снег*. – Са се прѣвaча, мѣж се рѣди, а јутре не (Кп).

прѣвѣвује несвр. *їоново вејaїї, їревејавaїї*. – Ветѣрат нaруси васуљат па га мѣра прѣвѣвујем (Пет).

прѣвесѣли се свр. *науживaїї се у радосїї и игри*. – Знaм си јa оној, мојѣ брїгу, али мѣра да се прѣвесѣлим и да се изїграм (Б – Сц, Вр).

прѣвїје нѣгу изр. *савїїї ногу, їредахнуїї од ходања и їосла*. – Цѣл дѣн несѣм нѣгу прѣвїла (Зав).

прѣвїљак м пеј. рет. *ружна и лоша жѣна*. – Тѣга ли прѣвїљака че ўзне, она јѣ саранїла до са двојїца мѣжа (Држ).

п̄реврѣи́и свр. *п̄ремоѣи́и*; *ӯпрестѣи*. – Ўзнеш си две – жи́чће па преврѣиш на вретѣно (ВЛк).

прегáзује несвр. *п̄релазѣи́и* (реку). – На брód прегáзујемо реку́ту (Брл).

п̄регладнѣје свр. *јáко огладни́и због изосѣанка оброка*. – Да је дѣн – два па че прегладнѣје, па че дóјде да једѣ (Пир. Грш).

преглóбица ж *оши́ар п̄регѣб на ѣу́у* (усек, ру́а, дубока локва са водом и бла́иом). – Їма преглóбица на лѣвуту стрáну, глѣдај да љу омѣнеш (Кр).

прегно́ји свр. *ош̄вори́и се гно́јна рана, изгно́ји́и*. – Јѣл фафарóнће и чѣр му прегно́ји, пукне и све искáра, и óн оздравѣје (Гос).

прегња нога́ изр. анат. *п̄редња нога*. – У јáгње ѣма сáгња колѣнца, кашѣк у сáгња колѣнца, прегња ногá, рáмо, колѣно, цовáра, чáпоњак (ДД).

прегњи пра́г изр. рет. *п̄редњи јасѣук на за̄прежним колима или саоница-ма*. – На прегњи пра́г на љáволсће сáне, а онѣ су само за грѣде, тѣри се дејáк, па се урѣже на сáнћете (ВЛк).

прегóрен, -а, -о трп. пр. *који је излаган п̄ламену, ва̄ири* (шећер, зрна жи́иарица, зрна махунарки). – Тлчѣмо рж прегóрен у чѣтару, за кáфу (Соп).

п̄регори́ свр. *одсѣојáи́и у ш̄оку једне фазе обраде*. – Здѣнемо грснице у гомѣлу да прегорѣ (ВЛк).

прегору́ ру́ће изр. *оши́еѣи́и се руке услед п̄рења п̄ри наглом сѣуши́ању низ коноѣац*. – Кáт – се спѣштам с коно́пац тѣрим крѣпе да ми не прегору́ ру́ће (Ру).

п̄регрáбује несвр. *п̄реѣерива́и* (п̄овремено) у јелу или ѣи́у. – Нѣје пијáница, ама прегрáбује кадá отѣде на весѣље (Изв. МЈ. Пир). Прегрáбује, једѣ кво не бѣ требáло и кóлко не бѣ требáло (Цр).

прегрѣби свр. *п̄огрѣи́и у п̄онашању или говору, уврѣи́и*. – Прегрѣбила сам мáлко, нáне, немóј ми замѣриш, наљу́тише ме комши́ће (ВРж. ВЛк).

прегѣсти свр. *учини́и гуши́им (јело)*. – Прегѣсти́ла си мánцуту (Пир).

п̄редводница ж *овца која иде п̄рва и води сѣадо*. – На Цѣрцовден венѣц се тѣри на овцѣ п̄редводницу (МЛк).

предѣ да изр. *п̄ре него шѣо*. – Предѣ да дóјду госѣти ми постáвимо столóве и сви се нарѣдимо да и дочѣкамо (Зс).

п̄редјутро прил. у *сви́ање*. – Да не отѣдем за дрѣгога, п̄редјутро дојдѣ да ме тра́жи с навацѣје (Ор).

п̄редњо повртáло изр. *дрвена п̄олуга на разбоју којом се п̄овремено п̄о-ѣуши́а, окрѣе и задрѣжава п̄редње вра́и́ло п̄ри п̄икању*. – Разбóј ѣма п̄редњо и зádњо повртáло (Гњ).

п̄редругојáчи се свр. *п̄осѣа́и сасвим различѣи́, сасвим се п̄ромени́и*. – Врѣме ка се мѣња, онó се предругојáчи (Пир).

преживи свр. рет. *доживеџи; ѿоднеџи*. – Преживели смо ја и мујж и добро и лоше, али је било повише лоше, мука, зло големо (Пок).

преживљај м (*мучан*) *доживљај*. – Ја памтим сваки преживљај што сам преживела у село (Гос).

пресебњује несвр. (*честѿо*) *ѿревише зейсѿи*. – Девојчетијата себну и пресебњују у тњи дреје, али млада, оче да су ѿбава (Сук).

пресипкује се несвр. *ѿреврѿаѿи се ѿреко главе*. – Деца́та се играју, пресипкују се и само се ребечу (Пет).

пресипује се несвр. *ѿреврѿаѿи се ѿреко дуже сѿране (ѿољага)*. – Пресипујемо се с тојађе и ја ѿвек победим (Вој).

презове свр. *ѿрозваѿи*. – Кад не научим, млого ме стра́ да ме не прозове наставникат (ВЛк).

прейде свр. нег. (*не*) *иѿи честѿо*. – Ја несѿм млого преишла́ у село (Дој).

прейцује несвр. мет. *ѿресѿајаѿи ѿадаѿи (киша, снег)*. – Ћишата дњи́с не́ма на́меру да прейцује (Вој).

презмѿсли свр. рет. *досеѿиѿи се извуѿи корисѿи из нечега*. – Свако по-нешто презмѿсли према за́кон, да искорѿсти (Ш).

прекалбаси се свр. *ѿресавиѿи се ѿреко нечега и виснуѿи*. – Прекалбасил се преко бици́клуту и не мрда; ѿшијас га тревѿл (Пир).

прекара стра́ове изр. *ѿреѿреѿи велике сѿрахове*. – Стра́ове сам прекара́ла, две́те о́чи сам отвара́ла (Изв).

прека́рци. На прека́рци изр. у мањим *грујама*. – Појдо́мо си на прека́рци (ВРж).

преко ши́ју ко́си изр. *високо косиѿи косом*. – Ко́си га преко ши́ју, само обѿра цветат (ВЛк).

преко́вка ж **1.** (*ѿоѿречно*) *ѿрикована кованица, лейѿва*. – Ржена сла́ма се на кро́в врзу́је с преко́вђе (ТД). **2.** *водоравни носач на огради од ѿараба*. – Поста́ве се две преко́вђе, зако́ву се на ко́лци (сту́бове), па се после на ѿи накову́ и нани́жу та́рабе (Зс).

прекоглі́не свр. (*нервозно*) *гуѿаѿи наѿразно*. – Ја само́ прекоглі́ну и ни реч му не ре́ко (Вој).

прекомѿ́ља се свр. *ѿокушаваѿи ја́че сѿтегнуѿи лоше ѿовезан оѿасач*. – Лоше се обле́кла и опасала́, па не мо́же да се прекомѿ́ља, да се уре́ди и да се стѿгне (Пир).

прекостра́шно прил. суп. *најсѿрашније*. – Оно́ је стра́шно, стра́шно, па прекостра́шно (Држ. Пир).

преми́ца се несвр. *ѿогрешно се сеѿаѿи; бркаѿи ѿок догађаја*. – Ти се мо́ж преми́цаш, преба́цујеш, не́је он мо́ј бра́т (Б – МБњ, Пир).

п̀ремишља́ва несвр. *мисли́ти о нечему; сећа́ти се*. – Ја си све премишљавам за моја деца када отидем у печалбу (Ста). Съњувала сам зеленó, премишљавам на злó (ВЛк).

п̀ремлазиште с *месџо на коме се, у време лејџње исџаше, музу сџада*. – Премлазиште, там су некада мџзли на̀ши овцџте (ЦД, Црв).

п̀ремџкне свр. прип. *п̀ревући п̀реко; п̀рећи п̀реко нечега*. – Дадү му да премџкне преко рибља́кат (Зс).

п̀ренамóра свр. рет. *п̀ринуди́ти*. – Пренаморáл сам га да пристáне, а после ни Божáна на̀прави да се ска́рамо (Мр).

п̀ренóси свр. *носи́ти п̀уђу и сџару одеђу и обуђу*. – Ја сам преносџла дрџе оди тџтку ми (Соп).

п̀ребтне свр. *п̀реоџе́ти*. – Преотџла вој му́жа (Пет).

п̀ребџује несвр. *п̀релазџи́ти*. – Пази да ти млекóто текá не преџџује, штџта је (При, МСв).

п̀репа́да свр. *п̀ресџа́ти п̀ада́ти (киша, снег)*. – Чџкам да препа́да ћишата (НМл).

п̀репаза́ри свр. *изнова се п̀огађа́ти п̀осле обављене куйо̀п̀родаје*. – Снаáта издáла тáјну из ку́ћу и он чџје и препаза́ри овүја ку́ћу тегáја (Дој, Пир).

п̀репа́лка га изр. *добро оџи́јати; п̀реп̀ражџи́ти п̀рсџима*. – Прџпалка ми џџпове и торбу да вџди да – ли́ ймам цџгáре (Вој, Сук).

п̀репџвује несвр. *п̀ревџше йи́ти; оџи́јати се*. – Ја не препџвујем, знам си мџру (Рас).

п̀реплет м *йлоџ као йодуџирач и зашџи́ти код складџи́ења кабасџе сџочне хране*. – Прџплет тџримо са – стрáне да заштџтимо сџно, слáму или надрвџак (Мр).

п̀реплитóтина ж **1.** *одевни п̀редмеџ од п̀ређе добијене расџли́јањем сџарог одевног п̀редмеџа*. – Расплџто му стáр џџмпер и од преплитóтинете му после исплџто чарáпци и рукавџце (Сук, Вој). **2.** *фиг. замршени међусобни односи*. – При нас преплитóтине па не мóж да распрáвиш, а трџбе да се разгóдимо (При, Пет).

п̀репџоје свр. *фиг. не моћи више йева́ти (немоћи, нерасџолошења, гласа)*. – Препојáла је веч, остарџла, огрубџла (МЛк).

п̀репредџ (се) свр. *у̀рсџи́ти*. – Прџпредџ се, увр́тка се óдве или óтри (Пир). Трџ вретџна зајџдно, па препредџм (Пс).

п̀репрóс, ста, сто *п̀рип̀росџ; скроман*. – Прџпрóсто јџло во́лим, пóсначко (ТД).

п̀репүпа свр. деч. *п̀рејесџи́ти*. – Ублaжи ти се јџдењето, пази да не препүпаш па да одболүјеш (Кр).

препу́цује се несвр. *надме́таи́ти се*. – Препу́цујемо се на колéду кој че скú-пи више ора́си (Пн).

прерабо́ти по́ље изр. *заврши́и́и сезонске њо́љске њослове*. – Да прерабо́-тим по́ље лéтос, па че íдем у гра́д (Кр).

прераспо́лoви свр. (*ѡривремено*) *враи́и́и особу на самрѡи у свесно сѡање; омесѡи самрѡи́ника да мирно умре*. – Прерасполовила сам ју кад сам тéла да ју разборáвим, да ожíви (Ос).

прерѡпувач м фиг. *особа која лако мења нацију, ѡарѡију, друшѡиво, класу*. – Ђма прерѡпувачи из пáртију у пáртију (Об. Сре).

пресéцује несвр. фиг. *кришом ѡрисвајајѡи део ѡо део заједничке имовине*. – Осéти снаáта да че ѡу искáрају и пóчне да пресéцује све што довáти (Пир).

прескака́ло с пеј. шалъ. *оно шѡо омеѡа слободу креѡања и миран живоѡи*. – Че се жéним да си доведéм прескака́ло (При).

пресбл м *расо; саламура; слани расѡвор у коме се држе сир, куѡус, ѡуришија уоѡише*. – Кúсамо расóл од зéље (Зс).

пресртѡ свр. *изгуби́и́и време у чекању или на мучном ѡослу*. – Бабиштето ми слáбо, бóлно. Че слáзим од појáту у селó да пресртѡм једън дън на дрвнѡ-кат, да у испрáтим у грóбишта (Јел).

престрáда свр. *ѡреѡрѡеѡи велику муку*. – Ђн прéстрада од оперáције (Гос).

пресу́ши се свр. *ѡросуши́и́и се; осуши́и́и се (о одеѡи, ѡосѡељини)*. – Ако је ѡиша прекó – ноч, пресу́шимо се у појáту (Зс).

пресъѡје свр. *одсањаѡи*. – Свé сам пресъѡувáл што смо работѡи с њу (ТД).

ѡреѡáка се несвр. *ѡремоѡаваѡи*. – Конóпац кад се претáка, он се квáри (Пок).

претáка на пáмет несвр. *ѡокушаваѡи се сеѡиѡи*. – Нéчу си претáкам на пáмет каквó је билó (ТД).

претáка се нáрод изр. *иѡи мношѡиво народа у два суѡроѡна смера*. – Са-бóр у Пáдеш на Сédми ју́ли, претáка се нáрод цéл дън (Пет).

претáпка се свр. *ѡасѡи као ѡрошѡац лицем ка земљи*. – Одједампúт се претáпка девојче, пóклопи се, пáде, а јá га осипá с водѡцу и спасѡ га (Гос).

претв́рди свр. *наѡравиѡи ѡврѡим него шѡо ѡреба*. – Пазѡ да не прет-в́рдиш качема́кат (ВРж).

претечé рéч изр. *замолиѡи за дозволу онога ко уѡраво говори за краѡику наѡомену*. – Че ти претечéм рéч, видóмо се с њéга јучéра и он ми све íсприча по рéд (Сук, Чин. Гос).

прéтич м *ѡреѡицање; ѡакмичење*. – Áј да се íграмо трчање на прéтич (Сук).

претрљује (се) несвр. *ѿресецати ѿрљањем (конац, врџу, жицу)*. – Стáni с колатá, дэсни прэгњи тóчак закáча конопацат и почиња да га претрљује (Сук).

претупе се нође изр. *ѿремориџи се од ходања и сџајања*. – Цéло јутро стојим па ми се нође претупише (Гњ).

претурџи се свр. *ѿреобуђи се*. – Једно нóси до – плáдне, једно óт – пладне, па се претурџи (Вр. Цр).

претутњи свр. *ѿрођи уз џуџањ (облак, међава, воз)*. – Претутња óблак, пројдé (ЦД).

префрџшак, -шка, -шко нов. *сасвим свеж*. – Гáзда човéк, плáти úбаво, али óче да му је све префрџшко (Пир).

пречáница ж *ѿѿречна греда уѿџише*. – Надрвњак мóже на једну соу с пóдлђе рáсове, и на средџну пречáница (ТД).

пречáпка свр. *(бос) ѿрегазиџи ѿлиџку воду*. – Рекáта плитка, па џу пречáпкамо (Трњ. Сук).

пречáпкује несвр. *(бос) ѿрелазџи ѿреко ѿлиџке воде*. – На брóд пречáпкујемо рекуту (Брл).

пречџни адéт изр. *обавџи обичај*. – Трéбе да пречџни тџа адéт, да се ожéни док сам жџв (Пир).

пречџни се свр. *учџниџи се*. – Тéбе се пречџнило да је она́, а оно́ је билá њóњата сестрá (Вој).

пречџстен брáв изр. *уџџројено грло*. – Пречџстено ми је прасéто, óчемо да га гóјимо (Зс).

прештáпује се несвр. *корисџиџи два џџаџа ѿри ходању*. – Млóго остарé, прештáпујем се сас два – штáпа (Зав).

преёрска свр. *сажсвакаџи оно џџо хрска (руб хлеба, краџко сџабло на коме је главица куџуса)*. – Детéто преёрска цéлити кочáн (ВЛк).

прџи тојáгу изр. *излаже ѿламену џољагу ѿосле украшавања резбарењем*. – Тојáга се прџи на óгањ, запрџи се (Зс).

прџбадња ж *ѿодуџирач*. – Прикупља лџсник као камáру и тóра му прџбадњу или прџплет (Ру).

ѿрибџва несвр. **1.** *ѿрибџџи*. – Прибџвај дьсћéте пó уз дýварат (Јал). **2.** *фиг. (жесџоко) обављаџи сношáј*. – Óн прибџва оздóле, јá озгóре и направџмо си с мýжа ћéв (Гос).

прибóцује несвр. *ѿрибадаџи*. – Вџла се овáка прибóцује да не испáдне из колатá (Пет. Вој).

ѿривџва несвр. *сџављаџи (на рану) у виду облоге*. – Прививáл сам лескóву шу́му кад змијá уједé (ТД).

привој м јака кожна њрака или омча, ширине 10 – 15 цм, која сјаја јарам са рудом или ралом. – Привој је каиш, круг се савије у осмицу. Кожа, па се дуплира, једно испред а једно иза јеръм, као дисаси. Ту је штипка, проз јеръм се провре заворња. Циљ је да ублажи угао да би плуг морал равнo да оре. Сада има гвoздени привоји (Ру).

приврзује несвр. фиг. жении, уводии у брак и њако везиваи за кућу. – Време је веч да га приврзујемо, да почне да мисли на дом и на породицу (Држ).

привукује несвр. привлачии. – Косата привукује грoм (Нш).

привуцкује несвр. замуцкиваи. – Имаше једн Трајко, привуцкујеше кад орати (ТД).

пригревује несвр. јако грејаи (сунце, ваира). – Слнцето арне пригревује (Пет).

пригусту свр. фиг. њочеи недосјајаи време да се обави њосао, њрипрема. – Веч пригустило, ближи се дн (Брл).

придавује несвр. њовећаваи; раси; дебљаи. – Дн почне да придавује од Андрејин дн (Трњ).

придобрје свр. њосијаи јако њријаино, њробудии се жеља. – Када ме почне тека гледа онo ми придобрје, придобрје и oдма би му пристала (Сук. Јал. Држ).

придружује се несвр. њравии друшиво; њридружииваи се. – Придружувале су ми се сестре од чичу, несъм имала другу oдбрану (Пе).

прижижа несвр. јако зрачии и грејаи (сунце, ваира). – Слнцето почо рано јутро да прижижа (Трњ).

присинђује несвр. жељно гледаи некога ко једе и њије. – Нечу да ме никој присинђује када једем, да ми не гледа у глoдна уста (Вој).

призбодe свр. њобии, забоси. – Призбодемо испред трљак три или чeтри соје с чапорје и закачимо котличи, дисаси, све (ТД).

призетак м домазей. – Призетак је, али боље поштује башту ми, него што синове поштују (Дој).

призeчује се несвр. њрелазии у женин дом, њосјајаи домазей. – Ја не знам за квo се призeчувал кат – си има убаву кућу (При).

приказ. За приказ изр. њпример за (лош) углед. – Мој дом је за приказ, све има, а за приказ че бoде кад га униште синовете (Пет).

прикапе му (на пaтку) изр. зажелейи се жене. – Ка – му прикапе на паткуту он че се врне дома, при женуту (Сук).

прикара се свр. јавии се жеља за свађом. – Прикарало вој се па ме само закача (Пет. При).

прикаџује несвр. *изазиваџи загоревање; загореваџи*. – Тај шерпа прикаџује млекото (Држ. Брц).

приквџаца свр. фиг. *доџирајаџи*. – Приквџацало, кајдисало, џрне дотрајало, трајжи ново (Зс).

приклиџује несвр. *џримамљиваџи (џозивањем, џонудама, џубављу)*. – Деца си приклиџуј и зарејжи сви остали (Сук).

прикџпче свр. *закоџчаџи*. – Чеке да прикџпчем кџпчетата на сџкњуту (Пир).

џриџлазан, -зна, -зно фиг. *који је џрисџуџачан сваком ко му се обраџи за савеџи или џомоћ*. – Он је говорљив, има добру дџшу и приџлазан је (Рс).

приљџпа свр. *замазаџи жиџџком масом*. – Понесо мџлтер да приљџпам неколко рџпе на дџварат (Гњ. Пк).

приљџпује несвр. *замазиваџи жиџџком масом*. – Неје доста само да приљџпујеш калиштето, него га замаџуј како трџбе (Изв). Дољџпује, приљџпује отџд – одовџд, праџи кућу (Дој).

приморно прил. рет. *џод џриџџском*. – Оженили џу приморно за гџупаво момче, текџв бил закџн (Рос).

прилиће ж мн. **1.** *лош узор*. – Какџ проџде убавете, черко, имаш прилиће; памет у главу мора да имаш (Чин). **2.** *џрагична судбина*. – Има свакакве прилиће, свакакве сџдбине, чџвек мора све да претрпџ (Вој).

приџди свр.

приџкује несвр. *џозиваџи*. – Приџкувале су ме да слџжим када им дџјду гџсти (СГл). Комшиџе бабе су ни приџкувале: погџчу леб даде, па ни збере, деца (Д – Ис, Пир).

припадљив, -а,-о *који је склон (негаџџивном) узбуђењу*. – Она је припадљива, џдма се узнемири када чује текџ лоше (Пет, Држ).

џриџлав м *сџрах; џреџлашеносџ; велика неугџносџ*. – Чџвек се по џчи познава, и дџјде, ако не ваља, као приплав (да има) и гледа пџбрже да побегне (Д – Лу, Мл).

приплаџује несвр. *говориџи (као) кроз џлач*. – Приплаџујем ја, приплаџује сџн ми, па каже: – Тџте, неси гџупав чџвек, најди си жену да не живиш сам (К – ЦВ, Пир).

џриџлеџе свр. *исџлесџи (кике)*. – Од свилу деца приплету перчињети (Гос).

припџњује (се) несвр. *џуниџи (се) скоро до врха*. – Кантата се веч припџњује, помџри џу да се не расџпе (Кс).

припраји свр. рет. *обавиџи свечаносџ (свадбу, криџење)*. – Припрајимо сирџтџнску свџдбу без мџзику (Зав).

џприрањује се несвр. *даваџи јарму, џрихрањиваџи; добро храниџи*. – Ако се прирањује, овџн, мџже да измрџа и до седамдесе џвце (Зс).

пририта́л, -а, -о р. пр. од пририта *на умору је*. – Пририта́л ста́рцат, гото́в је (Сук, Чин).

приро́вује несвр. *говори́ти уз њригушен њлач*. – У́трча дете у со́бу и поче́ да приро́вује (Зс).

приси́нен, -а, -о трп. пр. *усвојен, усвојена*. – Приси́нен је бил Јелéнко (ТД).

приси́ни се свр. *њосњањи усвојеник*. – Ја́ се приси́ним у туј ку́ћу (ТД).

приси́пе свр. *досњањи, долињи*. – Ши́љер или комиња́к, ко́лко ото́чиш, то́лко приси́пеш (Чин, Пир).

присте́ње свр. *њригушено загунђањи*. – Ста́рцат не́шта присте́ња, не допа́да му се тека́ да бу́де (Пет. Цр).

прису́мња се свр. *њосумњањи*. – Ако се не́шта укра́дне, о́дма се прису́мња на ти́ја што кра́дну (ДД).

притва́ра несвр. *зайварањи (али не сасвим)*. – Дечи́штата утрчу́ју, изла́зе, па ула́зе, врата́та не притва́рају, а ме́н студенó (Гра).

притежа́ва несвр. *бринуњи о својини над земљишињем, зградама*. – О́н притежа́ва то́ва има́ње (Чин).

притесни окол ши́ју изр. *сњезањи се врањи; осећањи се неугодно (због умора, сњрењње, сњраха, болесњи)*. – Притесни́ло ме окол ши́ју па јéдва ди́шем (ПРж).

притисне с ра́боту изр. *захњевањи сњалан и њежак рад да би се њосњи-гао ци́љ*. – Чи́ча притисну с ра́боту, па трсе́ње, па ора́ње, па о́вце, па гнојéње; три́јес и шéс éктара је де́да имáл (Д – КВ, ЦД).

притишті свр. *заболењи од умора (рука, нога)*. – На не́колко чове́ка су ко́лена притишті́ала покре њу; збира́ла је му́жје (Ор).

притопља́ва се несвр. *њосњајањи све њоњлије (време)*. – Почé да се притопља́ва време́то (Пир).

притра́жи свр. *зайражњи*. – Ови́ја ми притражи́ше више па́ре (Влк).

њрињу́жљив, -а, -о *који изазива сажса́ење (и њлач), њужан, мучан*. – Она́ има мло́го приту́жљив гла́с, а ме́н ми не́је до вика́ње (Држ). Ората́та му до́јде приту́жљива, па ми до́сади да га слу́шам (Чин).

притв́њен, -а, -о *загасњи*. – Ма́њето ти је мло́го притв́њено (Пир).

приты́ткује несвр. *везивањи за себе (љубављу, васњињањем, бригом)*. – Де-те́то приты́ткује и оно́ у слу́ша и мло́го у во́ли (ТД).

причéша му се изр. *њиражи бањине*. – Те́б ти се причешáло, приср-бе́ла те грби́на (Пир).

причли́ја м/ж *њричалица*. – Ја́ сам причли́ја чове́к, ја́ не во́лим да се дру́жим сас њутли́ју (Јел).

пришумка свр. *њушнуњи*. – Не́какво при́шумка у плéвњу́ту и у́рипа се; ка погледа́, оно́ мо́јето шлэ́же (ТД).

прлѐнта. **Врже шами́ју на прлѐнту** изр. *везајѝи мараму високо да не омеѝа рад*. – Врзало шами́ју на прлѐнту, па се само слу́ша (ВРж).

прља́вштина ж *неморалносѝи*. – Када́ му́ж иде сас дру́гу жену́, то је прља́вштина (Бе).

прљу́га ж рет. *слаба њива; кржљава шума*. – Распродáл најубавото, а остáле му само бреголáзине, врголáзине и прљу́ге (Цер).

прмђало с *гунђало*. – Ти си прмђало, теквѝе никој не уважа́ва (Пир).

провр́ви свр. *ѝровуѝи конац или канай*; уп. проврвóри, проврвóрчи, проврвóшти (1). – Ѐма две подно́шће, па на једну́ страну провр́виш ни́тћете (ТД).

проврвóри свр. в. провр́ви. – Провр́ви, проврвóри или проврвóрчи, исто је; проврвóрим конѝц и уткајем га (Пир).

проврвóрчи свр. в. провр́ви. – Да́ј ми ши́лото да мо́гу да проврвóрчим врцу́ту (ВРж).

проврвóшти свр. **1.** в. провр́ви. – Проврвóшти врцу́ту кроз свѝте жа́пће (Рс). **2.** фиг. *брзо урадиѝи, макар на рачун квалиѝеѝи*. – Ја паприкуту пропѝко, проврвóшти ѝу на брзину (Јел).

прову́ка зу́би изр. *јавиѝи се размак између левог и десног секуѝиѝа, код овце у шестој или седмој години, у виду лаѝинског слова V, шиѝо је знак да ће овца све ѝеже да ѝасе и да се одржава*. – Таја овца́ провукáла зу́би, проретѝли вѝч (Дој, Брл).

прога́зује несвр. *иѝи мимо ѝуѝа (ѝреко негаженог снега, неѝожњевене ѝишенице, неѝокошене ѝраве)*. – Кат – па́дне голѝм снѝг прога́зујемо га сас ко́њи, текá прáјмо пртину (Рс. Рос).

прода́вује несвр. (*честѝо*) *ѝродаваѝи*. – Не прода́вуј си текá баштини́јуту, после че гладујѝш (Сук).

продр́нка свр. *завонииѝи (са више звончиѝа)*. – Продр́нкаше деца́ сас свончети́ја и замину́ше надóле (Пет).

проср́га жену́ изр. *кришом и бесѝидно вириѝи исѝод женске одеће (муш-карац)*. – Ѐма не́који који су проср́тали жену́ кад се наведѝе или кад то́чи во́ду на извор (Б – Са, Пир).

прозу́кне свр. *добииѝи болестѝан изглед (човек, живоѝиѝа, биљка)*. – Црвик улѝзне у гору́н, ако је гору́н прозу́кал, ако ѝма кроз црвен бели́ конци (Ру).

ѝро́јде свр. *видѝи свѝт; ѝроживѝи свој живоѝѝ (ваљано)*. – Прóјдете живóт како́ трѝбе, ѝдете по свѝт, мѝшајте се с наро́д (ТД).

пројектѝ свр. *одјекнуѝи; јако одзвонииѝи*. – Кáд сам извѝкла, то Пажáрат је пројектѝл (Бе).

прока́ра детѝ изр. *ѝобациѝи (жена)*. – Женá ми про́кара детѝе, у му́ку смо голему́ (ДД).

проко́пљев ме́д изр. мит. *мед који је издвојен из саћа на њразник Свејџи* – *Прокој*. – Проко́пљев ме́д се узима на прázник Свети – Прóкоп и за (од) про́бод је; ако кúснеш или лизнеш тија медьк, онó мáne, дóста је за лéк (Зав).

проко́сује несвр. *кошењем ошварайџи ѡролаз (крóз ѡраву, ѡшеницу, висок коров)*. – Проко́сујем да мóж да улéзнемо у појáту (Брл).

ѡромáзни свр. фиг. *исѡглаџи*. – Промáзни ми панталóнете нáдве – нáтри, пропéглај ђи (Пир).

промамíја ж рет. *курва*. – Немóј сас њу да ѡгрáш, онá је промамíја (Брц).

про́метан, -тна, -тно рет. *ѡслован*. – Височка сéла су про́метна сéла, про-óди нáрод од све стрáне (Гос). Вáско је бил про́битан, про́метан и ўметан човéк (Бла).

про́мично вре́ме изр. мет. *време које дошуйџи да се ѡднесе оскудица (у храни, огреву)*. – Још про́мично времето, још не кладéмо (Цр).

промрждóри ѡишица изр. мет. *ѡочейџи ѡадаџи ѡа ѡресиџи слаба киша*. – Промрждóри мáлко ѡишица, само кóлко да збéре прашийштето (Пл).

промьциња сéно изр. *шѡедеџи сéно захвалујуџи ѡвољном времену за ѡашу*. – Јóш је снéг, не мóже овцéте да збíру корењáче, да промьциња сéно, нестáњује сéно (Зав).

пронесé на грóбишта изр. обич. *изнеџи мрѡвом на гроб*. – На грóб да ти пронесú теја кру́ше (Рс).

проњúшка свр. *ѡрериџи ѡражеџи ѡвољну храну*. – Говéдо свóто сéно проњúшка, траџи чемерику, њу вóли (ТД).

прооно́цује несвр. *ѡродираџи; бушиџи (шилом, иглом)*. – Пешкири се тkáју: с иглу прооно́цујеш и са – свилу прештéпујеш, пребéреш (Дој).

проо́цује се несвр. **1.** *ѡочињаџи ходайџи (деџе, болесник)*. – Почé болникат да проо́цује, сáм се веч слúша (Грш). **2.** *шеџаџи се*. – Проо́цуј се, мíни крз сéло да те вíде да си жíв (Пет). Проо́цујем се, не седím само уз огњíште (Јал). **3.** *ѡодносиџи оскудицу*. – Кáд ѡмам шúму на лисници, пóдобре се проо́цује кад пóчне да нестáњује сéно (Чин).

пропáдло (му) дúпе изр. *(чесѡ) ѡрдеџи*. – Кáд некој чéсто прдí, кáжемо пропáдло му дупéто, садé сврца (Зс).

пропиштí свр. *наџи се у великој невољи, залелекаџи*. – Ако се неје научил сáм да је, сá че пропиштí (ПРж).

проплéска свр. *грубо изравнаџи (мазањем, равнањем или дељањем)*. – Мáлко га дéлни, проплéскај га, да мóж говéдата да лежú на њéга (Соп).

проплéскан, -а, -о *који је грубо ѡравњан*. – Он је цеплénка расцéпена само, али неје проплéскана (дељањем) (Соп)

пропúцује несвр. *гонийџи (засѡрашивањем, силом), ѡроѡриваџи*. – Ўсе-ли се тáја женá у чúжду ку́шу и почé да му пропúцује децáта (Сре).

пропу́ши се свр. *одаџи се љушењу*. – Пропи́ли се, пропу́шили се и мла́ди помре́ли (ДД).

пропцу́вује несвр. *љочињаџи (се учиии) љсоваџи*. – Унучето веч пропцу́вује, че га б́уде, му́шко (Пет).

прорчу́је несвр. *уклањаџи нечистиоћу и оџвараџи љуџи (води у цеву, диму у чунку)*. – Са – сајлуту прорчу́јем и оно́ се отпи́ши куде́ је запело (Сук).

просвешта́ва несвр. **1.** *враџи свесџи (болесног, љовређеног)*. – Просвешта́вамо га с ла́дну во́ду, и с ређи́ју, и квó – све не пра́вимо (Вој).

2. фиг. *љросвеђиваџи; учиии љисменосџи*. – Тџи си учитељ стану́л, че просвешта́ваш овџа наро́д (Пет. Чин).

љросеве́ри се свр. *расаниџи се*. – Че́кај ма́лко да се просеве́рим, са́ се ди́го из црђете (МЈ).

просе́вује несвр. *љросејаваџи*. – Пр́во се на прóток просе́вује па после на реше́то (Вој. Сук).

прóсено з́рно ми не́је дошлó изр. *ни мрвицу нисам добио*. – Прóсено з́рно ми не́је дошлó од њи, а ако је и дошлó, оно́ је шу́шљаво (Кр, Вој).

просџча мору́зу изр. **1.** *љроређиваџи кукуруз у време када се реси*. – Просџчамо мору́зуту, прорéтимо у ма́лко (Зс). Просџча мору́зу дњ́с, џма мло́го главњџца у све́те мору́зе (Вој). **2.** *љросецаџи љуџи кроз кукуруз у време бербе*. – Ёзни ср́п и просе́чи мору́зуту да мо́ж да ми́немо с кола́та (Вој).

љросџира́ч м *радник коџи љросџице и суџи цигле*. – Када́ се пра́ве цџгле, ћерпџч, јед́н је калци́ја, јед́н простира́ч, јед́н сека́ч и јед́н је колича́р (Пн).

љрóсџо. Не́ма за прóсто изр. *сасвим је недовољно (за дочек гостџију)*. – Сас то́ва ја́гне не́ма да мо́гу ни пет – го́ста да доче́кам, не́ма за прóсто, него че ќупим ја́гне да мо́ж да доче́кам бар два́јес чове́ка (Соп. Зав).

љрóсџре се свр. фиг. *љрихваџиџи велики џереџи (у љородици)*. – Ја́ сам се прострела, приста́ла сам да но́сим те́рет и да рабóтим за дру́гога (ЦД. СГл).

прóструга ж **1.** анат. *(веђи) размак између секуџиџа*. – Прóструга је размак између зу́би, ако су разма́кнути (Рос). **2.** фиг. *љосечени део шуме (окужен високом шумом)*. – Прóструга је када́ се усрéd голему́ шуму исече́ ши́ба (Мр).

просту́да ж *велики назеб, дуга љрехлада чииавог џела*. – Прóстуда када́ је, загре́је се вода́ да се ле́чи (Мл).

простудџи се свр. *јако назеџџи*. – Простудџи́л сам се, гре́јте ми ча́ј, гре́јте ми цџглу (Вој).

протиштџи се свр. **1.** *одсџојаџи љосле љриџреме и ослободџи се влаге (хлеб, љогача)*. – Протиштџа́л се ле́бат, са́ га мо́ж ло́мимо (МСв). **2.** фиг. *добро се одморџи*. – Ја́ се љбаво протиштџи́м по ручџк и после наста́вим рабóту (МСв).

љроџосџнђер м *високо свеџџено лице*. – Че́сто тра́жиш ле́б, дете́, асли си протосџнђер (Брл).

протроби свр. *пробушии ударцем*. – А која неје чесна, када појде на – воду, стовнута протроше одоздол (ТД. Соп).

процејче с рет. *врйешка за намошавање пређе на калемове*. – Кажемо процепче, али почество га кажемо рамче, това што с њега мотамо рамцето, прецуту (Зав).

прочистује свр. *чишићењем олакишаваи пролаз, проишцање, коришићење*. – Прочистујем га, прорчкујем, млого се саца навачало (МЈ).

прошара се свр. *йочети се йоийи снег и йојављиваи земља*. – Прошара се, топи се снег, ај да пуштамо овцете да оде (Зс).

прошета ж рет. *(краћа) шейња*. – Йдем малко у прошету (Зав).

прошивује несвр. *овлаш сјајаи иглом и концем, или жицом*. – Прво га прошивујемо сас бел конџ, па га после шијемо на машину (Пир).

прошкрáкан, -а, -о фиг. *йрошаран, нецеловий, невалийейан*. – Нема здраве јабалће, прошкрáкане (Д – ГК, Пир).

прошљачина ж пеј. *йросјак*. – Стоји некаква прошљачина пред вашу капију (Сре).

прошљачина ж гл. им. од прóси *йросјачење*. – Йде у прошљачину (Пир). Про-пило се и дошло до прошљачину (Км. Чин. Сре).

прошйиче свр. фиг. *изгубии дах*. – Млого си голем терет понел узбрдо, че прошйпчеш нагоре (Вој).

прпњори несвр. рет. *гунђаи*. – Бабичката прпњори, нешта ву неје право (Држ).

прпуран снег изр. рет. *млад и расйресий снег*. – Кад је прпуран снег зец не може млого да бега, стигнем га (ЦД).

йрс м 1. *йрси*. – Боли ме тија прс (БЧ). 2. изр. **с прс у нос** *йразних руку*. – Дошла на големо гóсје с прс у нос, а тетка је на младожењу (Рас. Грш).

прскаво с поим. прид. *оно шйо се одваја од целине; шарй, ойиадак*. – Прскаво, отпадак, од њег сам изткала тија ћилим сиротинсћи (Пир).

пртвјеје несвр. *сйоро се развијаи; не расйи*. – Нече да ми пртвјеје това цвеће, не знам зашто (ВС).

прутџ м део *ћилимарског йрибора*. – Ус – ћилим су потребни два пружа (Пир).

пувáлник м део *гајда у који се дува*. – Пувáлник йма пис, а на гајдуницу с прсти се враже (Пн).

пудерисује се несвр. *шминкаи се йудером*. – Само се пудерисује ко да неје баба, него девојћа за женидбу (Изв. Пир).

пузав, а, о *несйрейан; сйор*. – Таја девојћа је пузава, нема од њу голема слушка (Трњ).

пук сиромá изр. *йуки сиромах, онај који баш нишиџа нема*. – Ожени се веч и она, отóди у пук сиромá (Рос).

пуканче с *врсиџа цвейне йправе Silene vulgaris*. – С пуканче се йграмо, удáримо се с цвёт по челó и óн пукне (Вој).

пукне дупе изр. *йрднуџи*. – Пушти га, утече му, сврцну, пуче дупето (Зс).

йул м рет. *мало дугме (на кошуљи, блузи)*. – Пул је на кошуљу, а дугме је на цёмпер или капут, дугме је поголемó (Б – Са, Пир).

пүлен литáк изр. *дуга женска хаљина од неваљаног сукна, без рукава, украшена дугмадима и ойшивена жуџим шириџима*. – С моју сестру́ смо се сликувáле у пүлени литáци (Д – Вч, Км, Пир). Пүлени литáци смо облачили́е за на сабóр (Д – Др, Пир).

йуй узв. *йодражавање йуџог ударца (о земљу, воду)*. – Врљиш кáмик у вóду, онó рече пүп, кљомбрцне (Пир).

йуйáк. На пүпак му је порáсал изр. *досадила му исџа храна*. – Онó ми је на пүпак порáсал тџа васуљ; сваћи дбн васуљ па васуљ (Вој).

пупуњáк м, мн. пупунци́, пеј. *(мала) деца*. – Што – че ми тóлко мáлечка да ми нарáца пупунци́ (Изв).

пүпчица ж дем. од пупка, анат. *брадавица дојке*. – Сас ређију пүпчиците на пáзукуту да масира женá којá йма маститис (Чин).

пурдáње с *йровейправање йшела љуљањем хаљине или њених делова*. – Ознојим се на рáботу на њиву, па кадá сам сáма јá се с пурдáње лáдим (Рос).

пүстиња ж *женски йолни орган; йолни орган уойиџи*. – Йма да га ритнем у пустињу́ту и че га исћелáвим (Б – Ки, Бер).

пуши́лница ж *йчеларски йрибор за димљење йчела*. – С пуши́лницу на-дймимó пчелете (Сук).

пүшта мўје изр. *лагайи; обмањивайи*. – Пүшта му мўје да че се сели из селó у град и да че продава све што йма (Пет).

пүшта се у рáботе изр. *уџиџиџаџи се у сумњив йосао; йочињаџи неџио без йреџходног йромишљања*. – Нечу се упүштам у теквe рáботе, нечу да ймам никакву кóрис (Изв).

пчелице мáми изр. *говориџи умљайио*. – Кад орати, че речеш пчелице мáми (Сук).

йшешкóдрен м бот. *йасјакovina Rhamnus catartica*. – Пшешкóдрен, шиб, црне му бóбице, расте у грмање (Ш). Пшешкодрeн је у виду дрeн, йма два – цвeта као близáнци, текв му рóдат (Зс).

пшeшђи, шка, шко *йсеђи*. – Пшeшђи лóј је лeк од туберкулóзу (К – Цв, Пир).

йбнђало с *гунђало*. – Свекрвeтината је пнђало големó, не мóгу да сам никада мйрна од њу (Грш).

п̄ћ м *п̄труџац на дрвљанику*. – Сече́мо дрва на п̄ћ (Рс).

п̄њџга ж аугм. пеј. *део извађеног њања*. – Изврту́ рупе у п̄њџгу и набџју клиње, и ту́рају со́л; по́густо клиње да је, да не иска́рују со́л (Зав. Ру).

п̄њџшка ж *остџаџак малог њања у земљи*. – П̄њџшка је у́зем што је оста́ло од сџтно др́во (Мр).

п̄пне се свр. фиг. *убаџиџи се*. – Ёзмеђу двојџца у́бави ка сам се п̄пнула и с њи сам игра́ла (Цер).

п̄с, ма́чко, п̄шџт! изр. *бежи мачко одавде*. – П̄с ма́чко, п̄шџт, а́јде на вра́та (Вој).

Р

раатли́ше се свр. *домоћи се богаџсџџа, лагодног живоџџа и уџивања*. – Те́ла је да се раатли́ше, да у́зне ку́ћу (Зав).

ра́боџа. **Теква́ ли је ра́бота** изр. (*у љуџињи*) *зар џако; ако је џо разлог да; ако џако намераваш*. – Теква́ ли је ра́бота? Ка́жеш да ти несџм дал па́ре на за́јем?! (Чин. Вој).

ра́бушка ж *белег засечен на увеџу брава*. – Ра́бушка, беле́г на у́во, засече́ се; не́ки однапре́д, не́ки поза́ди одре́жу у́во (Мр).

ра́ван м *ход коња дресираног да се креће наизменично десним џа левим ногама; брз коњски ход краџким кораџима, кас*. – Кад ко́њ џде ра́ван, не́ма да кљо́ца, не дру́са (Мр).

равни́чка ж дем. *зараван; џроџланак*. – Че́кај ме поди пу́тат на равни́чку (Бер).

ра́вно прил. *једнако*. – Би́л им је о́чув и башта́, васпи́тувал и ра́вно и не́је гледáл ко́је чи́о је (Брл).

равнџц м *хајдучка џрава*. – Ё́ма бе́л и џма жџт равнџц; бе́лити ле́чи посечо́тину или беро́тину, а жџт равнџц је до́бар за апетџт (СГл).

равнџц м бот. *висока бела хајдучка џрава*. – Равнџц бело́ цвџтџ, ле́чи се сва́ка ра́на с ње́га, и пи́ју га, а жџт равнџц је до́бар за по́д – груди кад бо́ли, од жељу́дац ле́чи (Гос).

ра́деник м *вредна и радна особа*. – Из мо́је село́ Берџловци сам си дошла́ ра́деник голџм за сва́ку ра́боту (Брц, ПРж, ВЈ).

ра́дица ж бот. *баџиенско цвеће звездан*. – У́век смо сади́ле звездáн, а зо́ве́мо га и ра́дица, у гради́ну (Ш).

ража́би свр. *раскинуџи као жабу*. – Јá че те ража́бим, че те рашче́пим (ВРж, Пир).

раже́њен, -а, -о *разведен*. – Же́њено, па раже́њено, и сџг џде о́д – руку на́ – руку (ВЛк).

ражењује несвр. *разводишии*. – Ни – стé ме женили ни – мé има ражењујете (Пир. Трњ).

раживи се свр. рет. *йресйаиши биши близак, йрекинуши йријаишельсйиво*. – До са смо си убаво живували, а са има да се раживимо, и нечу ти више праг прéјдем ни очу да те видим праг да ми прескóчиш (Пир).

разбáчка свр. *разбиши, расйуриши*. – Разбачкаше стóгат, разнёсоше сенóто, све растурише (ДД).

разбашкари се свр. *ойусйиши се, йрейусйиши се уживању*. – Дошъл њим на́-госје, па се разбашкари́л, па заборави́л кудé је његов дóм (Пир).

разбéли се свр. *йочейи свишайи*. – Пре него штó се разбéли, сьњујем дошли Бугари да ме кóљу (Пир).

разбéре свр. *йочейи сазнавайи, йамйиши, мислиши (о дейейу)*. – Ја кад сам разбрáл бéше рат и голéм стра́ од Бугарéти (Рс).

разбрéје се свр. *йочейи јако блејаши (о овци)*. – Кад удáрим овцу́ на жéгу она́ се разбрéје и поду́је (ТД).

разбр́кује несвр. *мешањем разбијаши (уз додайак йечностйи)*. – Разбр́кујем крéч, че крéчим сóбете (Кр). Ја разбр́кујем крéч, а он рабóти мајсторсће рабóте (Сре).

разбрóвља несвр. в. разбрóвљује. – Óкну жену́ која знаје за гоца́ да разбрóвља (Кс). Разбрóвљују ћенáр, разбрóји за једно́ кросно́ којéто да бóде тњко, а кóлко онóв дрýго (Кс).

разбрóвљује несвр. *разбрајаши*; уп. разбрóвља. – Жичка, дилка, чишальћа. Чишальћа у разбóј, када разбрóвљују (ВЛк).

разбýја се несвр. *развеселиши се и йочейи играши, йеваши*. – Дебелáне, кво си се тóлко разбујáл (Пок).

развáди свр. *начейи суд са конзервираном храном (сир, урда, йуришија, йекмес)*. – Нéчу да развáдим кáцу сирење само за једну – грúчку (Изв).

развала ж *неумерено йрошење, расийање*. – Никóј нéма пáре на рáзвалу (Пс).

развáli се свр. *развесиши се*. – Развали́ла се и врну́ла се код башту́ и мајћу (ТД).

развéва свр. *развејавайи*. – Не качи́ се гóре да не развéваш сенóто (Зав).

развéвује се несвр. *намейайи се журбом или убрзаним йокрейшма*. – Развéвује се по кúћуту: све она́ мóже, све она́ умéје (Вој).

разведé очи изр. *чудно гледаши, имаши неусмерен йоглед*. – Дојдé дóма пијáн, разведé очи, поткрвавиле му, и почé да псу́је нáша деца́ (Пс).

развéденче с нов. *дейе разведених родишельа*. – Не мóже развéденче́то да се йгра с вас (Тм).

развезе се свр. 1. *одвесити на разне сѣране, расѣириити гомилу*. – Када прегорѣ, ђубре се развезе по њѣве (Км. НМл). 2. *фиг. расѣричитѣ се; ѣричитѣ ѣриче једну за другом*. – На седенѣу се распричамо, развезе се, нема крај у причање (Рс).

развѣјан, -а, -о *који не уме да шѣеди*. – Сви смо циције, сиромá човек не мѡж да бѣде развѣјан (ЦД).

развѣје се свр. рет. *ѣросѣриити се; биити ѣредуг*. – Развѣјал се ко лѣтњи пѣтак (Јел).

рѣзвесан, -сна, -сно *савесѣан, ѣрезвен, ѣамеѣан*. – Баштá ти бѣше рѣзвесан човек, умејал је и да посаветује и да помѡгне човека у невољу (Пок).

развѣје се свр. мет. *ѣојачаити се (о веѣру)*. – Подгребе овцѣте југат, развѣје се и вáne и угрѣвушка (ДД).

развѡзен, -а, -о трп. пр. *који је вожен на разне сѣране*. – Вѡзено и развѡзено а тáм а овáм, па се разнизáло од климкáње и трускáње (Кр).

разврѣљује несвр. *извлачитѣ конац (из ѣлеѣива, ниске); уѣ. разврѣјуе*. – Детѣто разврѣљује плѣтењето, њему до игрú (Пет).

разврѣјуе несвр. в. разврѣљује. – Разврѣјем стар цѣмпер, од њег че плетѣм чорáпци (Сук).

разврѣје се свр. рет. *ѣочѣити се множитѣ; најѣредоваити*. – Дојде зѣт у туј кѣћу, нáстави се после дѡм, рѣзврза се, почѣше да се млѡже, да стѣцају (Д – Љу, Пир).

разврѣјуе крајѣшта изр. *расѣричитаити се и не умеити ѣресѣаити*. – Немѡј да разврѣјеш крајѣшта, него казúј за кво си дошъл, мен чѣка работа (Чин. Пир).

разврѣне свр. мет. мит. *ѣромениити ѣравац (о времени)*. – Разврѣни га, Цѣрмане, нека ѣде у пúсту гѡру (Пок).

разврѣитѣ свр. *бушитѣ вѣѣѣѣи (сврдло, нож, колац)*. – Нѡж држитѣ, па разврѣитѣ мáлко, направитѣ рúпу (ТД).

разврѣти се свр. *ѣочѣити ѣрошитѣ ѣреко мере*. – Онѣ, разврѣтели се како кáца без днѡ, и тѡв не мѡж да наплѣнитѣ (Изв).

разврѣча несвр. *више ѣуѣа ѣолазитѣ ѣа се враѣаити*. – Áјде ѣди, не разврѣчај се више, вáркам се (Пир).

разврѣчује вѡду изр. *скреѣаитѣ ѣравац ѣока воде у сѣоредне ѣравце*. – Не разврѣчуј ми водúту, не видѣиш ли да навацúјем (Вој).

разврѣша се несвр. *ѣочињаитѣ ѣрошитѣ залѣху хране*. – Кад се стѡг разврѣша, пренесѣмо га у две – плѣвње и под сáјвање (Ру).

разгáлен, -а, -о *размажен*. – Разгáлено детѣ не знáје нѣкакав рѣд, и нѣкога не слѣша и не почѣтује (Пл. Сре).

разгáли несвр. *размазиѝи*. – Јединче, па га разгалили, па нече да ђи слúша (Чин, Грш).

разгла́вља изр. *садиѝи расад зашиљеним и ѝовијеним комадом дрвеѝа*. – У гради́ну разгла́вљамо пипёр, зелéни лúк и зéље (Сук).

разглéзи свр. *размазиѝи*. – Разглéзе и, децáта, па и пóсле бију што и не слúшају (Гра).

разгло́ба се свр. *ѝреѝворииѝи се у жиѝику масу, блаѝо*. – Пада љопчúг, љигав снéг, бáрле големé, па се разглобáл (Зс).

разгóвњи се свр. *разнежиѝи се; олењииѝи се*. – Каквó си се тóлко расѝишкáл и разговњíл (Пир). Почéле да жíве у град па се разговњíле, не вáчају више матíку ú – руку (Бз).

разгóди децá изр. *(ѝравилно) ѝоделиѝи имовину својим ѝоѝомцима*. – Тра́же децá да ђи разгóдим, ама не смéјем, че ме искáрају после (Кр).

разго́леми се свр. *ѝорасѝи, ѝосѝаѝи велик одрасѝао човек*. – Разголеми́л се, па на́расал, момчé голéмо (Сук).

разгóни свр. *разјуриѝи*. – Стáрцат óче да ми разгóни гóсјéти (ДД).

разгóрује (се) несвр. *расѝаљиваѝи (се)*. – Огъ́нат се разгóрује, че бúде (ВЈ).

разгра́бан мајстор изр. *врло ѝражен и ѝрезаузеѝ мајсѝор*. – Сá сам ста-нúл разгра́бан мајстор, нéмам врéме ни лéб да једéм (Пир).

разгра́ден, -а, -о трп. пр. фиг. *особа која олако ѝроши сѝечено*. – Јá сам от-ишлá у сиротíњу; били су врédни и несú разгра́дени били́ (Гос).

разгра́њен, -а, -о *разгранаѝи*. – У штíпку се дéне у разгра́њено др́во, па кóлко стáне (Пк).

разгрéва несвр. *загреваѝи (јело, хлеб)*; уп. разгрéвује. – Разгрéвам мánцуту, обíчам жéжачко да је (Сук).

разгрéвује несвр. в. разгрéва. – Не разгрéвуј га, че се ола́ди док до́јду на ручьк (Држ). Не разгрéвујте мánцуту да се не поквáри (Јал).

разгрчу́је несвр. *оѝкриваѝи; разгрѝаѝи*. – Кóпај и разгрчу́ј му жíлете, корењéто, да мóж да га извáдиш (Пет).

разгúгли се свр. *скинуѝи гуглу, кайуљачу*. – Де пр́во да се разгúглим, да ме видите ко́ји сам (ДД).

разда́вушка ж *расѝурање имейка неумереним давањем ѝомоћи*. – При њи је разда́вушка големá, затóва и нéмају (Држ. Пир).

раздвóји свр. рет. *разликоваѝи*. – У чíсто жíто не мóж да раздвóјиш (сéме) ливадáр од жíто (Зс).

раздóми се свр. *нађи свој дом; одомииѝи се*. – Сви су се мо́ји сíнове раздо-ми́ли и сви íмају úбаве кúће (Дој).

раздрáзни свр. *раздражииѝи*. – Раздрáзни ме само, па óн зáспи а јá се свѝи-вам ко кúче (ДД. Зав).

раздрѣбан, -а, -о *огроман, сѣасиѣ*. – Муж раздрѣбан, крупан, акъл нѣма, куротрѣсина големá (Бла).

раздрѣпа свр. *ѣокидаѣѣ на комаде*. – Раздрѣпáше лѣбат глáдна децá (Ру).

раздрѣпáви се свр. *ѣосѣѣѣ дроњав*. – Раздрѣпáвила ти се женáта, нѣма кој да ѣу закрѣпи (Држ. Гњ).

раздрѣсује несвр. *изазиваѣѣ лучење млека јачим ударцима главе (дојенче)*. – Телѣто ѣу прво раздрѣсује, после ѣу млзѣм (Пет).

раздужáва (се) несвр. *враћаѣѣ дугове*. – Тѣја човѣк се óдма раздужáва, нѣма га чѣкаш за парý (Тм).

раздѣни се свр. **1.** *свануѣѣ*. – Кадá да појдемо онó се веч раздѣни, оспáли смо се (Јал). **2.** *фиг. освесѣѣѣ се*. – Какó ме ѣстрља, онó ми се раздѣни (Пир).

раздѣњује се несвр. *раздањиваѣѣ се*. – Чѣкамо да почне да се раздѣњује, па да поóдимо (Вој).

разѣтеле реч. *срећом*. – Сврну чѣча ми, разѣтеле, и дáде ми пáре да га кúпим (Рс).

разѣва се свр. *ѣочѣѣ се ѣрозеваѣѣ*. – Разевáмо се двáта и рѣкомо: – Áј да се стýрамо да си лѣгамо (Зав).

разѣде се свр. *развесѣѣ се*. – На сѣлу и саставѣше, ама се после разидóше (К – ЈИ, Цер).

разѣдује несвр. *разиђиваѣѣ*. – Што онѣ зѣдају дѣњу, онó нóчу нѣшто разѣдује (ВЛк).

разјáгни се свр. *ѣочѣѣ се груѣно јáгњѣѣ (сѣадо оваца)*. – Разјáгниле се овцѣте, свáку нóч спѣм на појáту (Гос. Зав).

разјáдóше се свр. *разбеснеѣѣ се*. – Дојдѣ, па се разјáдоса, па разјáдоса и нас (Пир).

разјáсни се свр. *мет. разведриѣѣ се*. – Разјáснило се времѣто, че попáри сланá градѣнете начѣс (ВЈ).

разјѣри кóсу изр. *рашчуѣѣ се; ѣоћи неочешъан*. – Разјѣрил кóсу а пошъл на сабóр девојѣе да га глѣдају (Гра).

разлáби (се) свр. *олабавѣѣ (се)*. – Разлáбили се мáлко конóпцити, де ѣи претѣгни (Трњ).

разлагом прил. *ѣолако, разговѣѣно, јасно*. – Óн разлагом говорѣи и с ѣѣга се човѣк зачáс мóж разбѣре (Трњ). На разлагом смо оратѣли; јá питýjem, а он одговáра полѣка (Пир).

разлáје се свр. *ѣочѣѣ лајаѣѣ*. – Штóм се пцетáта разлáју, че се растрчѣмо (Кр).

разлáнси се свр. *раскоѣѣѣ кошуљу и оѣкриѣѣ груди (мушкарáц)*. – Разлáнсил се свáтат, длáкави грúди, и текѣв дојдѣ да ми је гóс, а јá сáма у кúћу (Јал).

разлења́ви се свр. в. разле́њи се. – Са́ сам се бѣш разлења́вила, само би спála (Кр).

разле́њи се свр. *олењийи се*; уп. разле́њи се. – Када́ се он разле́њи ни́какво ока́ње не пома́га, ама кáт – се ува́ти у ра́боту мло́го урабо́ти (Грш).

разле́чује несвр. *лечийи нао́йако, њогоршавайи болесий*. – Којé лечи, којé разле́чује, бађим се у тра́вђе разб́ира (БЧ).

разли́не свр. *расу́йи (кашасиу масу)*. – Ма́јћа ми с качемилкуту разли́не качема́кат да б́уде т́нак ко лист́к (Зав).

разли́чава несвр. рет. *разликовайи*. – Несмо́ различава́ли на́род, исти смо на́род (Б – Па, Гњ).

разли́чес, -та, -то *различий*. – Да́му и́грамо с разли́честа з́рна (Б – ЦЈ, Гњ).

разло́жи се свр. *раси́роси́рйи (у њанком слоју)*. – Разло́жи се се́но да се су́ши (Рс).

разлу́пује (се) несвр. *лу́йийи (се)*. – Разлу́пује ми се ко́жа (Вој). Немо́ј да разлу́пујеш ра́нугу да се не подлу́ти (Грш).

разља́а се свр. *разлийи се*. – Разља́ла се река́та по њи́вете (ВЛк).

разљи́гави се ме́со изр. *ису́сийиийи влагу и њосийийи влажан и клизав (месо, сир)*. – Ка се размр́зне ме́со оно се разљи́гави, па се подмо́ча (Пир).

разло́ви се свр. *мењайи длаку*. – У то́ва вре́ме разло́ве се ку́рјаци, раскубу́ се и врљу́ ту́ја дла́ку (Гос).

разма́вује несвр. *размахивайи се*. – Немо́ј се то́лко разма́вујеш да ти се не́кој не оте́па (Пет).

разма́гује несвр. *одугвлачийи; оклевайи; си́оро радиийи*. – Немо́ј се разма́гујете, ћи́ша че па́дне и че намóкри óткосјети (Рс).

разма́зљак м **1.** *маза*. – Му́шкото дете́ њим је голéм разма́зљак (Грш). **2.** *неодговорна и нерадна особа*. – Жену́ довел, деца́ му нараца́ла, а он разма́зњак како́ што – си́ је и бил (Сук).

разме́си свр. *обликовайи хлебо́ве од си́асалог њестиа*. – Кад разме́сим, после сас струга́лђу остружéм њчв́ити оди тестóто (Држ).

разми́њују се на ребро́ изр. *разилазийи се на бок (ћу́йке, инацијски)*. – Не ора́тимо сас му́жатога, веч не́колко д́на се разми́њујемо на ребро́ (ВРж).

размла́чи се свр. *учини се млаким*. – Млекóто се размла́чило, стопли́ло се веч (Пир).

размл́зена овца изр. *овца коју су њочели да музу њре јагњења*. – Ђмаше једна – овца́ размл́зена преди јагње́ње (Кр).

размлэ́ свр. *њочейи мусийи овцу која се није јагњила или је њобацила*. – Иштетила се бéше овца́, али у размл́зо́мо, и дава́ла је помáлко млекó (Пк).

размрдује се несвр. *крей̑а̑и̑и се, разгибава̑и̑и се*; уп. размрдује се. – Мора се размрдујем да не осебнем (ДД). Размрдујемо се да се загревамо, да не осебнемо (Пок).

размрзеје свр. *изгуби̑и̑и вољу; йрес̑а̑и̑и чини̑и̑и*. – Че завршавам туја работу док ме неје размрзејало (Пир). Леле, што ме размрзејало (Ста).

размрзотина ж *лењивац*. – Он је станул голема размрзотина (Вој).

размрсује несвр. **1.** *рас̑ей̑а̑ава̑и̑и замршене конце*. – Цело јутро размрсујем концџи, глава ме заболé (Кр). **2.** *йойрав̑а̑и̑и йоремећене међуљудске односе*; уп. размршује. – Сами сте мрсџи, са сами размрсујте, напрајте да се па саживите, брајћалк сте (Сук).

размрцује се несвр. в. размрдује се. – Не могу млого да седим, него се дџсам да се размрцујем (Пет).

размршује несвр. в. размрсује (2). – Сама си га мрсџа, сама си размршуј (К – Ћу, Зс).

разнизује несвр. *рас̑ав̑а̑а̑и̑и на делове (буре, огрлицу, йочак)*. – Немој ми разнизујете огрличкуту (БЧ).

разноразан, -зна, -зно *разнорс̑ан*. – Ймам разноразне работе по кућу (Чин. Трњ).

разносач м *радник који разноси (и йрос̑и̑ире) обликоване комаде глине*. – У цигларџ сам бил простирач. а у црепарџ разносач (Пн).

разоглави свр. *олабави̑и̑и, разлабави̑и̑и*. – Разоглави дрвата да могу да и стурам (Пк).

разоноцује се свр. **1.** *шири̑и̑и се; разлива̑и̑и се; одс̑и̑у̑а̑а̑и̑и од жељеног облика*. – Нема да се разоноцује бојата ако љу текá напрајиш (Пир). **2.** *ради̑и̑и без журбе; губи̑и̑и време и не завршава̑и̑и йосао*. – Немој се разоноцујете, таја работа мора дњнџ да се заврши (Вој).

разргује несвр. *нарушава̑и̑и целови̑и̑ос̑и̑; йробија̑и̑и, ойвара̑и̑и йу̑и̑и йро̑и̑ицању (воде, ваздуха)*. – Разргујем с тојагу да може да истџча повише вода на туја рупу (Изв).

разрџди свр. в. разрџти. – Разрџдете морузуту да може да врзује класове (ВС).

разрџти свр. *учини̑и̑и ређим, йрореди̑и̑и*; уп. разрџди. – Разрџти малко васуљат, сџпни му водицу, да йма за сви да се наједу (Кр). Кажемо разрџти маңцуту, али кажемо разрџди морузуту (ВС).

разрешава се несвр. *йрива̑а̑а̑и̑и ризик*. – Разрешавам се да продадем воловете и да купим туја њиву (Пет).

разрешљив, -а, -о *одлучан*. – Она разрешљива, одлучна женá (При). Башта ми беше разрешљив човек (Црв).

разрѝза несвр. **1.** *расецаѝѝ (на комаде, кришке, кашиеве)*. – Разрѝзај га нáдлго, на шушенице (Сук). **2.** *расѝодељиваѝѝ задужења у новцу или радној снази*. – Разрѝзали су кој кóлко жѝто да даде́ (Вој).

разрѝпује се несвр. *ѝочињаѝѝ весело скакаѝѝ (младунче сѝоке)*. – Телéто се разрѝпује када́ га пúштим, а ѝсто и јáгништата (Сук).

разровé свр. *изазваѝѝ ѝлач, расѝлакаѝѝ*. – Ба́ба кад се развѝка, разровé сви (Зс).

разрогáвчи свр. жарг. *ѝреѝуѝи*. – Бе́јоше га разрогавчи́ли, јéдва си је до́ма дош́л (Дој).

разрóди се свр. удаљити се од родбине (непосеђивањем, неуважавањем, непомагањем, свађом). – Она га је разродила са – сви у његову фамилију (Гос).

разу́зне свр. *ѝоделиѝѝ; разделѝѝ (имање, робу која се ѝродаје, ѝоклоне који су донетѝѝ)*. – Сéстре му имање све разузóше, за њéга ништа не оста́де (Цр).

разу́чује несвр. *одвикаваѝѝ (ѝод ѝриѝшском)*. – Ма́јћа ме учѝла тóлко гóдине како́ да ора́тим, а ти че ме пак са́ разу́чујеш (Сук. Дој).

разьнáва несвр. **1.** *ѝочињаѝѝ ѝамѝиѝѝ и схваѝаѝѝ, разабираѝѝ (деѝе)*. – У три – чéтри гóдине, па и пóрано, детé пóчне да разьнáва (Чин). **2.** *једва расѝознаваѝѝ (у мраку, магли)*. – Мра́к, јéдва разьнáвамо пúтат кудé ѝде (Вој. Км).

разьркóри се свр. *расаниѝѝ се, ѝробудиѝѝ се; освесѝиѝѝ се*. – Још ми се спи́, сачéкај да се разьркóрим па тьг че ѝдемо (Рс).

рајá. Нéје рајá изр. *није како ѝреба*. – Она́ нéје рајá са – жѝвци и све њóј нéшто нéје пра́во (Дој).

рали́чи несвр. *браздаѝѝ између редова ѝосебно ѝодешеним ѝлугом, коѝа чицом*. – Рали́чим њѝве ѝзмеђу рéдови с копа́чицу (ВСв).

ра́м м фиг. *го косѝур изгладнеле или болесне особе*. – Од ра́боту, а и од глáд, бе́јо омршавéл; бе́ше остáл само ра́мат од мéне (Пет. Трњ).

рамања́ча ж в. рамења́ча. – Јер́м и поли́чка, рамања́че двé, жьгле двé, приво́ј, заворња на воѝште (Ру).

ра́мац м *врѝа музичког инсѝтруменѝа који се носи о рамену*. – Пь́клешѝи музика́нти има́ли су два́ пóлубаса, ра́мац, кларинéт, тру́бу и тупáн (Дој).

рамења́ча ж *нейокреѝна ѝалица на јарму ѝосѝављена верѝикално*; уп. рамања́ча, ремења́ча. – На јер́м ѝма рамења́ча и поли́ца; рамења́ча ѝде нѝзбрд (Ру).

рамѝште с пеј. *раме*. – Де ми завѝ рамѝштето (К – Ћу, Пир).

ра́мња́к м *музички инсѝтруменѝ, велика ѝруба*. – Он је свѝрил у ра́мња́к, али и у дру́ђи инструме́нти (Д – Сл, Пир).

ра́мсџи ба́с изр. *дувачки музички инструменти*. – Ра́мсџи ба́с се но́си на ши́ју, Ци́гање сви́ре у ње́га (ТД).

рамуни́ће ж мн. *хармоника*. – Научи́л да сви́ри у рамуни́ће (Рс).

ра́мчи несвр. *слагати́и гранчице лисника на нарамке њогодне за љреношење, сушење и дењење*. – Ра́мчимо шу́му це́л дѣн, сла́гамо у у нара́мци (ВЛк. Гос).

раниче́ с *љрво младунче у сезони млађења (јагње, јаре)*. – Раниче́ је које се прво ојагњило, а сугаре́ је које се касно ојагњило (Дој, Јел).

ра́нишиџе с **1.** *месџо љоред сеника где се, на љрави или снегу, љолаже сџоци кабасџа храна*. – Раниште́ је куде́ овце́те ра́нимо без ја́сли на́ – шири́н (Дој, Јел). **2.** *оброк сџоци на љрави или снегу*. – Кад поокопне́је сне́гат, само једна́ ра́ништа ту́рамо (ДД).

ра́но на саба́ле изр. *врло рано изјуџра*. – Че по́јдемо ра́но на саба́ле, да-ле́ко је Ви́длич (Рс. ВРж).

ра́но – ра́но изр. прип. *врло рано; у свиџање*. – Волела́ сам шко́лу и ишла́ сам ра́но – ра́но сва́ко ју́тро (Пир).

ранобу́дник м *раноранилац*. – Ја́ сам ранобу́дник, ди́сам се преди сви и све услу́шам док се оста́ли ди́гну (Вој. ПРж).

ранче́ с **1.** *деџе које се љрерано родило; деџе зачеџо љре брака*. – Мло́го трчу́ по твоју́ уба́ву че́рку, мо́ж се де́си да чу́ваш ранче́тија (Нш). **2.** в. рани́че. – Ситна́ је ви́на од шљеже́тина, па и ре́тко и ши́шамо, а ра́нчета́ обично ши́шамо (ВЛк).

рапацџк м *арџаџик*. – Рапацџк идо́ те купи́, че са́дим црвѣни лу́к (ТД).

рапо́нџа ж бот. *реџа Rapfatus sativus*. – Мло́го сам на́благо гризал рапо́нџе (Дој).

ра́с м *сџас, физиономија*. – Обојџца си́на су ми висоџи́и и уба́ви на ра́с (ТД).

раса́дник м *леја на сџаџњаку*. – Ра́садник је на џубре, а леја́ је на́зем кад га пра́јмо (П – Пж, Орљ, Бз).

раса́ља несвр. *смањиваџи со у јелу*. – Раса́љам ма́нцуту сас ва́рени ко́мпи-ре (Сук. Пир).

расви́ри се несвр. *џочџи свираџи и не љресџаџиџи*. – Расви́рили се сви-ра́чи, расви́рил се и младоже́њата, уба́во заврши́л ра́боту сас невесту́ту (Рс).

расе́вује несвр. *расејаваџи*. – Трава́ се сама расе́вује (Км).

расе́цује на́род изр. *грабиџи и немџице разносиџи џуџу својину*. – Расе́цује на́род, све покра́доше; она́ удови́ца с ма́лечка деца́ не мо́ж да бра́ни (Сук).

раси́пује несвр. *чиниџи жесџоко, немџице*. – Лопов́ голѣм, ајду́к, кра́дне па раси́пује (Ру). Би́је па раси́пује (Грш).

раска́нта се свр. *развесџи се*. – Бо́ље да се раска́нтате, него да се ка́рате и би́јете (Сук).

раскладé свр. *угасиџи ваџиру (у огњишиџу)*. – Да раскладéш огњиштето, па после да излáзиш (Јал. Вој).

раскла́па несвр. *орáџи кружењем од обода љрема средини њиве*. – Какó раскла́па он затрúпује с браздúту мецéте и текá љи мáлко помáлко помéра, ши́ри си њíвуту (Сук).

расклапа́ње с *орање кружењем које љочиње од међа љрема средини њиве*. – Када се óре на расклапа́ње последња браздá усрéd њíву неје покрíјена, остане вадица (Вој). Мóже да се óре њíва на склапа́ње и на расклапа́ње (Сук).

расклíнчи свр. фиг. *развезаџи, размрсџи; разрешиџи љроблем; раиши-сџиџи*. – Тúже се за мецú не́колко гóдине и јóш не мóж да расклíнче (Вој).

расклíња несвр. *љониџи ваџи клеџву аниџклеџвама и одређеним љоџсџиџицама*. – Јетрва љу клне, а она́ расклíња, трља кáмење, прíча не́што у сéбе (Вој).

раскломбáца (се) свр. *разљуљаџи (се) у основи, љоџусџиџи (рабаџијска кола)*. – Раскломбáцáла се колáта по камења́цити (Јал).

раскмéти свр. *смениџи сеоског љоглавара, кмéџа*. – Ђмајомо кмéта, онí га раскмéтише (Вој).

раскóв м бот. мит. в. раскóвиње. – Ђма травá раскóв, стáрцити љу знáју којá је, с њу се наóди злáто, ако неје лжá (Чин).

раскóв м мит. *љрава расковник*. – Раскóв, то не растé где пíле појé, то растé у затúлене плáнине (Д – Рк, Грш).

раскóвиње с бот. мит. *расковник*. – Ђма раскóвиње травá, њу да нáјдем да мóгу до злáто да дóјдем (Држ).

раскóлац м *један од чеџири дрвена сџиџица коџи држе канаџе или лоџре на заџрежним колима или саоницама*. – Мí кáжемо рáсколац, а овáм у Гњíлан кáжу слапáц (Б – Го).

раскóлник м в. раскóлница. – Кру́пицу сóл тúримо у рáсколник и намéстимо да мóже овцéте да лíжу (Зав).

раскóлница ж *дрвена најрава у коџој се држи камена со, љодешена да може више оваца исџовремено да љровлачи главу и да лиже*; уп. рáсколник, рáсколњак. – Раскóлница се прáви од гáбар или цёр, у њу се тúри краљак сóл (Зс). За кру́пицу сóл је големá рáсколница, тúрамо у њу кру́пице; за краљци, краљчéта је помалечка (Ш). Раскóлница је од четале́сто дрво за дава́ње сóл на óвце (Пк).

раскóљњак м в. раскóлница. – Извртú рúпе у пь́њугу, набíју кли́ње, напрáје рáскољњак и тúрају сóл óвце да лíжу (Ру).

раскóмса свр. *искидаџи на врло фине комадиће; усџиџиџи и изгњечџиџи (кувано месо, љоврће)*. – Свáрим бéлото мéсо па га пóсле раскóмсам (НМл).

раскóпује несвр. *раскоїаваїи*. – Їма лопóви који раскóпују грóбове у грóбишта, злáто да нáјду (НМл).

раскóпче свр. *раскоїчаїи*. – Óче да ми раскóпче блúзуту и да ми тóри рúку у пáзуку (Трњ).

раскóпчује несвр. *раскоїчаваїи*. – Не раскóпчуј се тóлко, че те олади ветърат зачáс (Км).

раскóсује несвр. *косиїи око зграда и у дворишиїу*. – Раскóсил стáрцат да се не плáшимо од змијетéрине (Пет).

раскóшáва се несвр. *расїураїи се, разносиїи се*. – Сéно се удíпли да се не раскóшáва, да се не растóра (Пк). Сéно се дéне на дíпле или се товáри на дíпле да се не раскóшáва (Бе. ВЛк).

раскрváви се свр. *їоїеїи крв услед їовреде*. – Раскрвавíло си детéто нóс (Јал).

раскркља се свр. *расїавиїи їолне органе їосле коїїуса*. – Закркљáли се, па се не мóж раскркљају, па њи одвэзли при дóктура (НМл).

раскрсина ж рет. в. рáскрсиште. – Видó га на раскрсинуту, чéкаше децáта (Зав).

рáскрсиште с *раскрсница*; уп. рáскрсина. – Бајáла му бáба на рáскрсиште (Мр).

раскрстóше се свр. *їородиїи се без веїе невоље*. – Чéкамо да се невестицата раскрстóше и да ни рóди здрáво унóченце (Рас).

раскрчмује несвр. *расїродаваїи*. – Купúје свíње, кóље њи и раскрчмује месóто; тека зарáчује (Пир).

рáскрштина с в. рáскрсиште. – Че найдеш на рáскрштину, па пóјди после лéво (Ш).

раскубé се свр. *раичуїаїи се*. – Нéколко óвце ти се раскубле, немóј да су шúгаве (ВЛк).

раслав цвéће м бот. *врсїа башїенског цвeїа*. – Раслáв цвéће цвтї, па зíне кад се расцвтї, зéвало кáжемо (ВЛк).

раслетї се свр. *дахїаїи, убрзано дисаїи (од жеге, узбуїења, умора, болесїи)*. – Овцá кад се раслетї, њóј је за пуштáње крв (ДД).

расовáто дрво изр. *дрво од две, реїе више, ракље*; уп. рáсово дрво. – Расовáто дрво је из две – грáне, а каракáто растé кадá прáви широкú крошњу (Ш).

рáсовача ж *ракља (обично од два крака)*; уп. рáсовачка. – На рáсовачу на-тóрам сéно и свлáчим га до кóла (Бз).

рáсовачка ж в. рáсовача. – Дрэн їма згóдну рáсовачку, дóбар је за мотовíло (Зс).

рáсове м мн. анат. *меїуножје*. – Висоїи чарáпци на женú до рáсове їду (ТД).

расовес, -та, -то *разгранай̄и*. – У Драђијину њиву има два – камика расовести (ВСв).

расово дрво изр. в. расовато дрво. – Крaкљесто дрво је чапуресто, има више, а расово дрво је када су два – чапура (ДД).

расбди се свр. *џрошеџай̄и се*. – Не могу да прекарам ноћ од реуму, а ако се расодим, оно олаби (Грш).

расолаца ж *крушка љогодна за џурицију*. – Расолаца крушка је добра за у чабрицу (Бз).

расопекљује се несвр. *скидаџи џанџалоне*. – Кад се он почé расопекљује, ја му побéго (ВЛк).

распадија ж *оронула зграда*. – Купише кућу, распадију некакву (При).

распадинка ж геогр. дем. *мала кориџасџа џадина*. – Цвеће цурцил мóжеш да најдеш и у гору куде је по распадинке (Гос).

распадотина ж **1.** *комад одеће или обуће који не може више да се крџи*. – Нóси некакве распадотине, стануло прошљак (Вој). Нéчу више да крпим теја распадотине (Сук). Оно несу ципеле, него распадотине (Пир). **2.** изр. **распадотина женá дроњава и џрљава жена**. – Оно неје женá ко женá, него распадотина (Пет).

распаранден, -а, -о трп. пр. *дроњав; неуредно обучен*. – Никад несџм ишљл распаранден (Бла).

распáри (се) свр. *загрејаџи грло врелим најџџком (чајем, врелим вином, грејаном ракијом)*. – Де, свáте, да се прво распáримо сас грејану ређију (Јал).

распáрује (се) несвр. *загреваџи грло врелим најџџком (чајем, врелим вином, грејаном ракијом)*. – Распáрува кáшљицуту саш – чај, ама не помáга (Вој).

распáрца се свр. рет. *џоделиџи имовину*. – Распáрцамо богáт дóм и постáдомо сиротиња (Ста). Распáрцамо имóт, брáђња, поделимо се (Ста).

распáчује несвр. рет. *не сџвараџи веђ џрошиџи сџворено*. – Неје да пáти, óн нече ништа да запáти, него распáчује (Б – Из, Пир).

распечáти свр. *оџџечай̄иџи*. – Распечáтили млíнат, па млéли, и пóново га запечáтили (Зс).

расплáмсује несвр. *расџламсаваџи*. – Не пали слóгат, ветџрат че га расплáмсује па че запáлиш цéло пóље (Зав).

расплује се свр. *расџасџи се; исџрулиџи*. – Крушка се расплује на мрзлицу; погледај како се расплуéла (Ста). Тíквете се расплуле (Цр).

расџљáчка свр. *оџљачкаџи, разнеџи нечију имовину*. – Распљачкáше све штó је остáло од шкóлу, разнесоше (Брл).

распогліја м *бахай̄; својеглав; расџџник*. – Сíнат му је распогліја, а и не трéзни се (К – Ћу, Пир).

распóличав, -а, -о који је у две различитије групе. – Располичава јагништата, несú се једнóг јагнила (Рс).

распóмера свр. *промениши место предметима непажњом или припреувећивању*. – Све распóмерано, не могу си најдем алатат (Пир).

распóнка ж део кола *подешених за превоз сена који одваја лошере*. – Распóнка држи литре да се не саставе (ВЛк).

распóпњак м *распои*. – Има у Пирот једн распóпњак, ама неје човек за пример (Соп).

распóчиња несвр. *почињашаши прошиши залиху кабасије хране*. – Немóј да распóчињате лисникат, јóш нестé потрошили онова (Вој).

распóравује несвр. пеј. *распóрављашаши, оцењивашаши и савешовашаши*. – Каквó че ти распóравујеш влашће пátће и че саветујеш пóпаметни од тебе (Чин. ВС. Пир).

распóраји се свр. фиг. *породиши се*. – Јá се распóраји, раскрсти се и роди úбаво детенце, мушко (Рс).

распре (се) свр. *расећи (се), пробуразити се*. – Козáта си распрлá лóву сиску (Ста).

распревеси се свр. *скинуши вео невести*. – Распревесе невесту на дрвник (ВЛк).

распремени се свр. *скинуши (нову) одећу; преобући се*. – Штóм дојдó из град, распремени се и óдма отидó на њиву (Сук).

распрéча свр. *уклониши пeиeо са жарá, распрéчашаши вапору*. – Распрéчам жáр и турим мáлко огризину да се распáли, да завáнем óгањ (ТД).

распржи свр. *испржеш*. – Нéma дрво да распржи пржено, а јá тражим од њéга да кúпим дирéци (ВЛк).

распродаде свр. *распродашаши*. – Распродадоше úбаве њивице да плáте бáштини дугове (Трњ).

распрída (се) несвр. *издвајашаши се поика из лоше завезаног краја ћилима*. – Кад се ћилим заврши, основá се исечé мáлко дуже и завéзује се у чвóрове, да се ћилим не расткáвује, да се не распрída (Пир).

распрскан, -а, -о трп. пр. *распресити*. – Свибáк има црни грóздови ко на аб́д, само је више распрскано (Гос).

распршиши се изр. *разићи се (деца), напóушиши родителски дом*. – Сви смо се распршáли; кој одкуде је, пóдолеко је (ДД).

распродава несвр. *продавашаши једно за другим*. – Почéл си распродава имање, жену́ту да си излéчи (Трњ).

распúт ж в. распúтје. – Распúт је куде се пúтове грáнају и састáвљају (ВРж).

распúтје ж *раскрсница*. – Идемó у Распúтје за здравац, ђурђевац и за млáду бúкову шúму (Пк).

распуцује несвр. *иџераџи* (засџираџивањем, силом), *иџогањаџи*. – Маџава њим, па џи распуцује, че мора́м да џу искарам (НМл).

распушта се несвр. бот. *џириџи се на иллу*. – Тџква се распушта а каџи се и на плот (Бе).

распуштенаџ м *онаџ коџи се развео*. – Ёма муџје удовџи, распуштенаџи, свакакви ёма (Зав, Пир). Распуштенаџ ли је, момче ли је, жењен ли је, удовџ ли је, не знам (ДД).

распушти џиђе изр. *иуџиџи бале*. – Остарело, распуштило џиђе, неје више чове́к (Бе).

распџра свр. *оџераџи иџиџе; иуџиџи голубове и иџи иџом их храниџи*. – Распџрам голу́бови и нара́ним џи (Пир).

раста́вич м бот. *расџавиџ*. – Та́м уз реку́ту само ра́ставич расте (Пк).

раста́вује несвр. *расџављаџи*. – Неје добро́ да раставују мла́ди (Сук).

раста́вче с бот. *расџавиџ Equisetum arvense*. – Поди Врело́ мла́го расте ра́ставче, њег ко́њи пасу́ (Вој).

расџи́ка се свр. **1.** *иџоџаџи дом (умирањем или наџуџиџањем)*. – Кој ти се надал да че се текџв до́м растџка, текџа ку́ћа гаџдинска (Пир, ДД). **2.**

умреџи. – Растџкаше се ста́рџити, не́ма коџ да њим овџете пасе́ (Пк).

раџи́кан чове́к изр. *немоџан и излаџео сџараџ*. – Ја сам раџи́кан чове́к, моје је вре́ме прошло́ (БЧ).

раџка́ва несвр. *извљачиџи иџоџку, раџаџкаваџи*. – Које погрџеши у џили́м, оно́ мора да раџка́ва (Пир).

раџка́вује несвр. в. раџка́ва. – Ка́д се џили́м заврџи, осно́ва се сече́ ма́ло ду́же и завезује се у чво́рове, да се џили́м не раџка́вује, да се не распрџда (Пир).

раџка́је свр. *раџаџкаџи*. – Погрџеши ли у ткање́, о́дма се раџка́је; џили́м мора да бу́де без грџешку (НМл).

раџто́вина ж *храсџово дрво, храсџовина*. – За бџдња́к у́век да је раџто́вина (Зав).

раџто́љује (се) несвр. *умноџаваџи се боџорењем*. – Када́ је џи́ва у́баво наџубрена, житото́ се раџто́љује па се зџусти (Цр).

раџтомла́чи свр. *иџоџумачиџи*. – Сџн че ти поџа́же, само ако зна́јеш да га раџтомла́чиш (Гос).

раџто́пује несвр. (*иџоџеџено*) *расџавараџи*. – У това́ котле́ раџто́пујемо мо́дри ка́мик (Вој).

раџт́рвљује несвр. в. раџт́рвује. – Паџи́ да не раџт́рвљујеш сирењето́, па́да ти из у́ста на́земи (Кр).

раџт́рвује несвр. (*иџомало усџуџи*) *губиџи, расџураџи*; уп.раџт́рвује. – Паџи́ да не раџт́рвујеш житото́, сипу́ј га у заџрпени ца́кове (Вој).

растрéбување с гл. им. од растрéбује *враћање све на своје месџо у једној љросџорџи*. – Не пазе кудé каквó че па у растрéбување по кућу гúbим млого врéме (Држ).

растрéбује несвр. *расџремаџи, уклањаџи неџоџребне љредмеџе и враћаџи све на своје месџо*. – Ђдем да растрéбујем голéму сóбу (Јел).

растришóја м особа која воли да љреврђе џо собама љиражеџи неџиџо за себе (*храну, новац*). – Растришóјо ти јéдан, тџ си изéл бомбóнете што сам за децáта купџла (ВРж).

расџрóји свр. *џодешаваџи укус џечне хране додавањем воде, млека, киселог млека, сирђеџа или јајеџа*. – У џисалото млекó сџпи прéсно да га растрóјиш (Пир. Вој).

расџури се свр. **1.** *разиџи се*. – Рáстури се џина слóга и џина бачџја, сá си пасу овцéте посебно (Рс). **2.** изр. **растури се сас жену / сас мужа развесџи се**. – Најстарити сџн ми се растури са – жену, она одвéде унучетата (Зс, Пир).

растуран, -рна, -рно *расџршен (село, љредео); рељефан; који има слабу љуџину мрежу*. – Наше село растурно (Мр). Наше је пóље растурно (Гос. Дој).

растыџиња несвр. *џригуџиваџи ваџру; гасџи ваџру измицањем жсера-вица*. – Не растыџињај огђњат, че вáрим тџкве (Сук).

расџита се свр. *оџиџи из дома на разне сџране (деца)*. – Расџитáла се децáта, децá сиротџнска без родџтељи (Сре. ВС).

расџишкáви се свр. *слиниџи; биџи болешљив (због назеба)*. – Расџишкáвила сам се, бóлна сам, евé, нéколко дђна (Вој).

расџопáви се свр. *џочеџи храмаџи*. – Расџопáвила се говéда, докарáли и при албáтина Сáнду (МЛк).

расцéпци м мн. *бочни љорез, има их два, леви и десни, на беневрецима, џанџилонама од абе из народне ношње, ркмач*. – Бревенéци џмају расцéпци, да мóж муж да се услуша кадá га припне зóр (ВЛк).

ратџја ж *харџија; џаџир уоџиџе*. – Увџ ми бомбóнете у ратџју, џулавку напраји (Рс).

ратџшан, -шна, -шно *који је од џаџира, џаџирнаџи*. – Ратџшне пáре почéше да дáвају драјини, да џдемо на џину стрáну (Зав).

ратлџсан, -а, -о трп. пр. *слободан, комоџан*. – Направи си све што ти трéбе, па да будеш ратлџсан док си жџв, да си кóмотан, слóбодан (Б – Вј, Пн).

ратобóрник м *обешењак; несџашко који брзо цеџа одеђу и обуђу*. – Кад бéше детé, бéше голém ратобóрник, градолéсник, све сцéпи што обује (Држ).

рачуна се несвр. *фиг. смаџраџи се, убрајаџи се*. – Сестрá се рачуна туђе детé и дáва вој се мирáз (Кс).

рашебáчи се свр. *раџириџи се (у ходу)*. – Текá се рашебáчи ка óди; ко телевизор му мешљáкат (Зав).

раштрокави се свр. *лоше се умитӣӣ ња зајрља̄ӣ све са чим дође у додир*. – Раштрокавило се, а поставља ми ручџк, кани ме да једём (Зав).

рашчегóли свр. *рашчејрка̄ӣӣ горњи слој (њејела, земље)*. – Рашчегóли, да видим да ли мóже да се сéје (ПРж).

рашчепрља свр. *разрӣӣӣ (ногама, њушком)*. – Там све рашчепрља́ле ко-кошке (Б – Кђ, Бла).

рашчејуља ж вулг. *женска особа уо̄ӣӣӣе*. – Каквó ровеш, рашчепуља, нé-мамо пáре и не мóж ти га кúпимо (Пир).

рашчéша свр. *њовредӣӣӣ чешањем*. – Немóј да рашчéшаш рáнуту да се не подљу́ти (Пет).

рашчéшује се несвр. *чеша̄ӣӣ се*. – Огладнéјем, и само се рашчéшујем (СГл).

рашчíњује несвр. *рас̄ӣура̄ӣӣ мађије*. – Ђура и сін му Дра́га су рашчíњували, а несú бајáли (ЦД).

рашчовéчи се свр. *њочей̄ӣӣ се недос̄ӣојно њонаша̄ӣӣ*. – Оно се понéкоје рашчовéчи па óче да си íде, да бéга од мúжа (Гос).

рашчумáви се несвр. в. рашчúми се. – Не очешља́ло се, рашчумавило се, асли́ плаши́ло, како чúма да улéзе при госјéти (Црв). Рашчумавила се, штрóка-ва, грóзна, да љу не погледаш (Ста).

рашчúми се свр. фиг. *рашчӯӣа̄ӣӣ се*; уп. рашчумáви се. – Рашчумила се, рас-кúбла се, па ко да је из морúзете излéзла (Вој).

рвот м *гласови сукобљених дивљих живо̄ӣӣња*. – Изидé рвот, уватíле диву́ ма́чку па се здавί́ле (Гос).

рга у óчи изр. фиг. *бос̄ӣӣ очи некоме*. – Он њим рга у óчи што умéје и да рабóти, и да стíча, па га Присјáнци íч не трпú (ЦД).

ргне свр. фиг. шаљ. *до̄ӣре̄ӣӣ, ос̄ӣарӣӣӣ*. – Ргнула сам у деведесéто; у деведесéто (гóдине) веч ргам (Бс).

ребéче се несвр. **1.** *весело фрк̄ӣа̄ӣӣ (коњ)*. – Ребéче се ко коњ за зóб (ТД). **2.** пеј. *сла̄ӣко и будалас̄ӣо се смеја̄ӣӣ на нечији рачун*. – Дáвај пáмет на тво́јуту жену́, немóј по мéне текá да се ребéче, несъм ја још стану́л за шегу́ (Сук. Вој).

рэбра обíра изр. *шиба̄ӣӣ, ба̄ӣина̄ӣӣ*. – Нéчу више да дозво́лим да ми та́ја ала́ рэбра обíра (Сук).

ребърџ м зоол. *сӣӣна водена живо̄ӣӣња која живи у хладним изворима*. – Пази́, сине, да не завáтиш ребрца́ у кла́денац (Бз).

ревén м бот. *вр̄с̄ӣа њовр̄ћа слична рену*. – Рén íма чéтри лíста, а ревén íма два́, или бéше обрну́то (ТД).

рéd м **1.** *ред, њоредак*. – На кошу́ту на рéдови цвéтовити, једън до дру́ђи, а ова́мо на глúмку (Зс). **2.** изр. *по једън рéd гледано са ње̄ њачке гледиӣӣа*. – По једън – рéd оно си је и текá (Вој).

редáк м *реџика и висока шума*. – Јá сам у редáкат нашъл úбаво дрво за теја работе (Бер).

реденик м *ниска дукаџа*. – Нам су украли реденик гóлемé жлтице (Изв).

ре́ди свр. *говориџи као из књиге; реџиџоваџи*. – Бије овцúту по прљицу и ре́ди, понáвља: – Дáј ми сóл! – Há! Дáј ми сéно! – Há! (Брл).

ре́ди се несвр. *йравиџи колону*. – Рéдете се, де́ца, одóвде (Пир). Селó се зáцрни од рóвови и војници се ре́де на чесмú за во́ду (Д – Пш, Чин).

резáч м *особа која реже џесџером*. – Че ми најдеш два – резáча, íдем да обáрам шúму (Пет).

резенé с бот. *ароматична биљка која се сџавља у ракију *Folniculum vulgare**. – Резенé тúрамо у ређију; намéстимо да течé крз њéга (ВЈ).

резéтла ж бот. *лезеџира*. – У саксију мушкáтла, лóзица, резéтла, покрívка, зéвалце (Гос).

рэзик м *ризик*. – Јá ништа не рабóтим на рэзик (Пет).

рэзикује несвр. *ризиковаџи*. – Че рэзикујем, па цá или бú (Бла).

рэзично прил. *ризично; ојасно*. – Рэзично је за женú да íде сáма крз гóру кудé у нáрод не познава (Пк).

резник м *ласџар винове лозе који је резан йреџходне године*. – Резник на љижу је тóва што је рэзано лáни (Бла).

ре́јава овцá изр. *овца са грубим и ојвореним руном*. – Рудé óвце íмају гúсту, крáтку и сабијену в́ину, а ре́јаве íмају отворено рúно и више стра́дају од студенú љишу, лáдно њим (Дој, Јел).

ремењáча ж в. *рамењáча*. – Јеръм íма две ремењáче (ВЛк).

ренáт, -а, -о *райав*. – Млóго је ренáто, гребé ми ру́ће (Рос).

рендíсује несвр. *сеђи на врло џанке лисџиће (реџу, кромџир, чичоку)*. – Рендíсујем на јáганци ре́пу и крómпир свé док не проједú (Зс).

рeп м *врџа коро́ва у окојавинама*. – Рeп је кру́пан и растé кудé је љубре, а чичьк је пóситан од рeп и мóже да растé кудé је по – пóсно (Пк).

рeп да стíсне изр. *йокориџи се*. – Че мóраш рeп да стíснеш, да се по-кóриш (ВЛк).

рэпа ж бот. *биљка са најширим лисџовима, која расџе йоред сеновиџих шумских йоџока*. – У Ра́годеш га кáжемо рeпа, тóј што ти зовéш чобáнка (Рг).

рэпава лíска изр. *райава йлочаста сџена*. – Рeпава лíска је рáпав плóчас кáмик, стенá од тьнџи лíстови (ТД).

репóль м бот. **1.** *самоникла биљка йо корену и лисџовима слична реџи*. – Јéли смо репóль, кадá смо са – стоку па глáдни; онó íсто рeпа, једéмо у кóренат (Зс). **2.** *йодземно сџабло реџе (и беле цвекле)*. – Цвеклó íма репóль што се једé, рендíсујемо га па га једéмо (Мр).

репу́в м бот. *вишегодишња биљка врло широких лисџова која растје уз њошје и уз сеновијте ивице шума*. – Репув има лис као тикву, али млого широк (ТД).

репутља́к м *комади леда на улици*. – Окол Бањицу репутља́к, лед, разгазила га говеда (Соп).

репу́шје с бот. *репушина, чичак *Lappa major Gartin**. – Репушје или чичък, лекови́то је, расте на ђубре у градину, личи на стратор, главице бцкаве (П – Пж, Орљ, Бз).

реси се несвр. **1.** *избијаји ресе*. – Леската се реси веч (Брц). **2.** *фиг. украшавати се ресама; расидаји се на ресе (ишканина)*. – Реси се поставата, поче се на ресе распада (Пир).

реска́ ж 1. бот. *реса на неким биљкама (кукуруз, леска, орах, врба)*. – Реска поче да избива, запролети се веч (Зс). **2.** *кожни набор у виду ресе испод браде коза и (неких) оваца, каикада и на ушима неких оваца*. – Имали смо овцу сас ресче и млого смо ју мазили (Ста).

реску́ша ж бот. *власиаста трава *Agropyron repens*, која је зелена и у другој њоловини леиа и њогодна иаша за овце (и говеда)*. – Рескуша у реку расте; она је као пир, па се распушта, и држи се као на бустови (Зс). Рескуша расте у планину и кад се исуши друга трава преко лето, па у овцете пасу (ВЛк). Рескуша, Гостушање у зову бробињарка, расте куде је камик и црна земља, на бробињало расте, високо расте; клас као на жито, за говеда је добра, а овца има да умре од – глади, нема да у пасе (ВЛк).

ресна ж *украсна реса (на овчаревој торби; на њојасу)*. – Јенцък је кожена торбица сас ресне на преклапач (Зс). Појас има ресне на крај, подвива се да се не свлачи (Брл).

рети се несвр. *проређивати се (услед мрза, влаге, суше, болести)*. – Кадá је сува мрзлица, рети се жито (Сук).

рети́ па́прат бот. *бујад*. – Там расте рети́ па́прат, одма до шуму (Мр).

решишља́к м пеј. *лоша ракија*. – Смрдиш на решишља́к, на патоку, почел си да се трујеш (Бе. НМл).

реу́ша ж *овца са грубим и ошвореним руном*. – Рејаву овцу зове́мо реу́ша, она́ има рејаво руно (Зс).

ре́цкав, -а, -о *назубљен*. – Слпчеивац, трава за живци и стра, жућкасто цвти, јако ситни цвџови, лис јако ситан и ре́цкав, као резџтла, а грана се као храст (ТД).

ре́цне свр. *резнуши, илшико засећи*. – Ре́цнул га мálко како́ се врџил с ножат (Вој).

речли́ка ж 1. *женска особа која са лакоћом каже шџа жели*. – Оно́ је текво како њи, речлика, чувателно, како́ да су они снауту родили (Гра).

2. пеј. *женска особа склона оговарању и вређању*. – Мајһиштето је реч-лика, а и чѣрката нече да б́уде п́одобра (Држ. МЈ).

решетáрка ж она која *йродаје решейта*. – Бајá ми Цыганка решетáрка (Кр).

рж м бот. *раж*. – Планинскáта сѣла су п́овише рж сејáла (Вој).

ржáва ж *залеђена гранчица брстá са ледом око ње*. – Ржáва, на грáнку као лéd, т́га не смéјеш кóзе да п́устиш (Зс).

ржени́ца ж **1.** бот. *раж*. – Сéјемо рженицу там кудé ж́ито мóже да измр́зне (Дој). **2.** *ражсена слама*. – Од рженицу се от́имају кóњи, ама у једý кадá су глáдни (Рос, Д – Сн).

рженичáв лéб/рженичав лéб изр. *хлеб од ражи*. – У глáдне гóдине рженичав лéб смо јéли, а билó је и лéб промéшан сас ов́с (Зав, Пок). – Рженичав лéб дóјде мóдар (ТД).

рзалија м *йрека и сйособна особа*. – Он је рзалија: л́ут и спóсобан човéк (Сук).

рибóль м прип. *вулва (девојчице, девојке)*. – Дадý му да премéкне преко рибóљат на девојчето (Зс).

ридáк м геогр. *већи наноси речног майеријала који вуре из кори́та реке*. – У реку́ту ридáк, шодерл́ак, и онý се тáмо ванýли меци рíдовети, па тој човéк кад глéда онó ко две – пцéта (Зав).

ридáрчек м геогр. дем. *край́ка коса; хум*. – На ридáрчекат станýла па кад је затрубéла: – Мóј Стáнко! Мóј Стáнко! (Д – ТО, Пир).

рильáч м радник који риља. – Рильáчи плáчам, не мóгу да изр́иљам град́ину (Рос).

ри́пче с дем. и хип. *риба*. – Рипчети́јата вр́чам у реку́ту (ВЛк).

ри́тнула га бурмá /ри́тнуло га б́уре изр. *о́йшо се*. – Немóј да те је рíтнула бурмá, јéдва óдиш (Пир). Рíтнуло га б́уре, па се почé вáља нис – п́ут (Јал).

ри́чко ж *рић мушкарац*. – Не мóгу, тáте, за тóга рíчка, не об́ичам га (Зав, Гос).

ри́цав, -а, -о *рић*. – Кóчка је овцá којá је кóчава, ри́цава (Гос). Видó свéкра у ри́цаву дрéју, планинскý (Гњ).

р́ка несвр. *фркйáйи (коњ)*. – Успрáје се пастýви ко човéци, па само р́ку јед́н на дрýгога (ТД).

р́льбтина ж *исйљувак са слином*. – Згад́ило ми је се оди теј твојé р́льбтине (Гос).

р́мка несвр. мет. *йихо йадайи (сийна киша), ромињáйи*. – Из маглúту р́мка сйтна һ́иша (ТД).

р́мче несвр. **1.** *грисйи у слайи уз йосебан звук, хрскайи*. – Вóлим кад ми у зýби р́мче кóрица лéб или кочáн од зéлђу (Гос). **2.** рет. фиг. *йовремено се чудно*

оглашаваџи, икриџаџи. – О, Бóg те убíл у чешмúту те текá рмчеш, ршчеш (ДД).

робíња ж **1.** *ройкиња*. – Жéне робíње, причáла ми је бáба, отíду ли у рóпство не врчу се (Чин). **2.** *фиг. мучена особа*. – Já сам у овúј кућу црна робíња, само траже да влачим и да се не бúним кад óкају по мéне (Кс).

ровајечи прил. од *рове љлачући*. – Кад отíдем при чéрку у Нíш, мúж остáне ровајечи, не умéје сам да спрéми да једé (Бз).

рóвот м *чудни и неўриџаџни звуци (људи, живоџиња)*. – Кад тáмо, рóвот голéм, умрл Вóја (Гос).

рóг м **1.** *геогр. ошћар засек на коси*. – Гóре на рóгат íма глóg (Гра. Пок). **2.** *држач на дрвеном делу косе (каћкад од рога)*. – Косá íма косíло, на косíлото рóг за држáње, косú и забóжник којí стéса косúту (Зс). **3.** (мн). *шилци на љоїречним љалицама на лоїрама*. – Лítре за сéно, снóпје, шушће, онé íмају рóгови рéдом одозгóре (Цр). – На лítре рóговчици на пречáнћете да држú снóпје (Вс). **4.** (мн). *џање гредe у кровној консџрукцији*. – Једнí мертéци у кров зовéмо рóгови (ТД). **5.** *изр. рóгови да нéма да не буде оговарања*. – У селó трíјес удовíце, шеснáјес удовцá, нíкој не íде код нíкога да нéма рóгови (Дој).

рогачíца ж бот. *коров код сџирнина на слабим њивама чије семенке имају бодље, Turgenia latifolia*. – Рогачíца се вáта за чарáпе у жéтву и бодé (Пк, ВЛк. Дој).

рогожáн м *врсџа зубуна, дуге женске хаљине љосџављене љамуком*. – Рогожáн заб́н íма крупне шáре (Сре, Кр).

родáк м *роћак*. – Óн ми је родáк, ўбаво че ми чúва овчíцете (Пок).

родíца м хип. (*драги*) *роћак*. – Баштíца – родíца, текá се кáже (Пн).

рóжница ж *дрво које љовезује лоїре*. – Рóжница повéзује óба лítрила, íма шилб́к (Зс).

рóзан-бéл, -а,-о *свеїлорозе*. – Јед́н рóзан – бéл на цвёт, а дрúги више плáв (Гос).

рóља м/ж *фиг. вулг. 1.* *љрљава и дроњава особа*. – Тíја рóља íма да те дрóља, за њег че íдеш (Дој). **2.** *изр. извлечé рóљуту обрукаџи се (заїечен је љри сношају са љућом женом)*. – Нéч се жéни, ама кá – га затечú нéгде, ка извлечé нéгде рóљуту, óн че вíди (Јел).

рóљав, -а, -о *љрљав; дроњав*. – А óн рóљав, нарúжен, пáрцав човéк (Дој).

рóпав, -а, -о *наборан; смежуран; који има исџуичења*. – Óн рóпав у лицé, грóзан дóјде (Дој). Рóпаво облéкла, сá је теквó у мóду (Дој).

роїóнћа ж бот. *врсџа цвекле*. – Ропóнћа или ропóњ је као ћишíр, лís као на кúпус, ўзема као рéпа. И тó смо јéли, не кúва се а једé се, ўкусно; садíло се, а нéма га дíвље (Јел).

рѳталија м 1. *огромна и снажна особа, грмаљ*. – Он беше рѳталија, голѳм и јак човѳк, па смо га звали Рѳта (Соп). 2. *фиг. особа која незаустављиво напредује*. – Он је рѳталија, што замисли направѳи и само иде напред (Рс. БЧ).

рѳшкав, -а, -о *рајав (кожа, лице)*. – Рѳшкава му кѳжа и лице, не допада ми се (Тм).

рѳне свр. *заикријати (под ногама)*. – Рѳну снег, стигоше тројѳца (кѳрјака) на нашу појату, уплашимо се (ДД).

ррр – с узв. којим се подражава ломљење (стакла, тањира, црепа). – Све падло, све рекло само ррр – с, и црепат нема кој да збѳре (Трњ).

рставичје с бот. *растивѳћ*. – Там мѳкра земља, расте рставичје (Мр).

рѳи м геогр. *исѳучени део земљишта (хумка, брежуљак, краћа коса)*. – Гѳре на рѳат станул дѳда и ѳка ме (Бе. ВРж).

рѳања ж геогр. в. рѳ. – Поди рѳањуту лѳгал и заспал (ВРж).

рѳи се несвр. *јуначѳи се*. – Немѳј тѳлко да се рѳиш: и снага и богатство су прѳлазни (Брл).

рѳика. **Гѳбла рѳка** ж *девојка без девојачке сѳреме*. – Кад се жениш, немѳј да узнеш голу рѳку (Трњ).

рѳљаќ м геогр. *брисани ѳрѳѳор; коса*. – Гѳре на рѳљаќат је наше мѳсто, там лежѳ ѳвце, ѳѳбре (Вр).

рѳѳ м *кика*. – Сплетѳмо рѳѳове, тека смо се носѳле у младо време (Д – ЈД, НМл).

руда ж *рачваста греда која ѳовезује јарам и човрме, куку са два клина, која се набије у дрво или други ѳерѳѳ, који се вуче*. – Дрво или друг тѳрет, руда се заќачи за човрме, а онѳ има два – клина и набијено је у трѳпат којѳ че влаќимо (ТД).

руда за плѳг изр. *дрвена гредица која сѳаја јарам са ѳлугом*. – Рудѳ за плѳг зѳвѳмо јѳш и цѳвга, стрѳќја или влачѳг (Кс).

рудаќа печѳрка ж бот. *рудњаќа*. – Рудаќу печѳрку сам најволѳла да печѳм, а јѳла сам и и живе (ВЛќ).

рудинсќа трава ж *биљна зајѳдница слаќких ѳрава, од којих сѳѳока даје више млека*. – У Равно бѳќје ѳвце помалко трѳше зѳби, там је рудинсќа трава (Дој).

рудинсќи метѳљ м зоол. *мали мѳѳѳљ*. – Рудинсќи метѳљ спѳмињамо у Пѳклешицу, има га коди нас (Пќ). Рудинсќи метѳљ је сѳтан и неје тѳлко ѳпасан, а онај лѳснати, крупан метѳљ је ѳпасан (Дој).

рудинсќи млѳч м бот. *рудински млѳч*. – Рудинсќи млѳч има над шќѳлуту, ѳдма до пѳтат (ВЛќ).

рѳжа ж бот. *велика георгина*. – Голѳмото зѳвѳмо рѳжа, а помалечќото стамбѳл, а онѳ ѳсто изгледа (Гос).

рúжа лозјарска ж бот. *виноградарска њеруника, ирис*. – Лозјарску рúжу сáдимо у лóзје да задржава зéмљу, да у вода не односи (Бз).

рúжа столíста ж бот. *врсиа башиџенске руже*. – Рúжа столíста гúсто цвѣтí, црвени мóрави цвéтове (Гос).

рúжица месечáрка ж бот. *врсиа башиџенског цвeћа*. – Рúжице месечáрџе да ми дадeш да си насáдим у градíнче (Пир).

рúжица сítна ж бот. *нарџис*. – Ѐма рúжица сítна, она јe плава или жлтá (Гос).

ружнá ж рет. *грдња*. – Дeда се само понасмејe по нас и речe: – Дeца, па-зeте, немóј ме нeгде обрúкате! И то је билá сва ружнá (Гос).

рúјев, а, о *јаркоцрвен*. – Рúјева бојá се користíла у старó врeме, несмó имáли пáре да купујемо бóје (Пн).

рујница печурка бот. *врсиа њечурке оџвореноцрвене боје*. – Ѐма и рујнице печурџе, и њи смо брáли (ВЛк).

рúјно жíто изр. *џшеница њред само зрење*. – Житóто ни зрeло ни зеленó, зарујнeло веч (Вој).

рукавчeк м мн. рукавчичи, дем и хип. од рукав м *рукав на дeчијем хаљeџку*. – Исплeла сам му úбави рукавчичи, па сам и и извeзла (Соп).

рукоша ж пеј. *женско чeљаде које нерадо ради и које не уме да ради*. – Жeнско којe нeче и не умeје да рабóти, кáжемо да је рúкоша (Соп, Тм).

рукујe несвр. *уџрављаџи (закуџљеним земџишџем, имовином, џрибором, машином)*. – Рукúј га, ако је мојe, својí смо и дај кóлко дадeш за њeга (Гос).

рума несвр. *грисџи јакó и чујно*. – Глáдна децá припáдоше на зeљђуту, само рúмају, гризу ли гризу (Рс). Кáжемо рómче, а кáжемо и рúма кочán (НМл).

румúnка ж бот. *врсиа билке*. – Сејáли смо жíто румúnку, а чул сам íма и нeкаква травá румúnка (ВЛк).

рунса несвр. пеј. **1.** *џлакаџи и кукаџи; ридаџи*. – Дeтиштeто почe да рúnса, óче и онó да пóјде нá – гóсје с нас (Рс). **2.** *скиџаџи*. – Женáта му само рúnса по град, а óн гладúје на појáту у Рóвиње (Гос).

рунце с *вeћи комад сабивеног руна (оџран, али нечешџан)*. – Рúnце за нóђе за бебe од плíставо рúно, пeре се и пóново се корíсти (Гос).

рупа ж нов. *рударско окно*. – Ѐма рúпа у Понóј стрáну, там су копáли úгаљ, бeше рúдник (ВЛк).

рупа несвр. *грисџи у сласџи, хрскаџи*. – Улeзнемо у градíнете, набeремо зeљђe, после кочањe рúпамо; тóв ни је и игрá и јeдењe (ТД).

руџавица ж *врсиа џрешње круџних и чврсџих џлодова*. – Рúпавице црeшње, мóж се нóсе у торбú (Ру).

рупчáга ж аугм. *џеђина*. – Алá жíви у рупчáгу (МЛк).

рúсне свр. *йошкройиши босиљком*. – Рúсну ме с босиљакат по челó и да́де ми да целивам ќрс (Вој).

ручáло с део *гајда*. – Ручáлото на гáјдето сучи́ сууу – у, а дóле гајдуница́та појé диду – лиду, ди́ – дý – ли́ – дý (Зс).

ручѝк м *йрви већи јуѝарњи оброк у йољу око 9 часова*. – Домаћи́цата за́бави ручѝкат (Пет). – На њиву су три́ обрóка: ручѝк, пла́дне и вечéра (Јел).

рѝавило с *рђа*. – Увáти ли рѝавило јексéр, óн нејé дóбар, не мóж га заковéш какó ти óчеш (Чин).

рѝља́к м *зарђао и безвредан йредмеј*. – Што – чé ти ти́ја рѝља́к по поли́цу, вр́љи га (Грш).

рѝочá ж *йрљава и зайуши́ена особа*. – Рѝочá бéше у селó, а сá се оправи́ла у гра́д (Гос).

рѝља́в, а, о *који је здравсѝвено зайуши́ен; слинав; који има зайушен нос*. – Мí кáжемо Ђрљава овцáта, а Лукáнци кáжу рѝљава овцáта (Пк).

рѝнђа ж *ноздрва*. – Ситне мýје налéзну на говéда у рѝнђе и говéдата липсýју од њи (Бз).

С

саб́ира (се) несвр. *сакуйѝаши*. – Саб́ира се разнéсено, а неразнéсено се зб́ира (Цр).

савáѝ м, мн. саватје *суваѝ; йросѝрано (йланинско) исѝасишиѝе*. – Плáнина је шумови́та, а савáт је шíрина (Дој, Јел).

саведé се свр. *сагнуѝи се*. – Савéдо се да зб́ирам мани́ста (Пир).

сави́ва се рáна изр. *смањиваѝи йовршину и зарастѝаѝи (рана)*. – Почéла да се сави́ва рáната, скóро че зарастé ако љу пáзиш (Гра).

сави́је се свр. фиг. *йокориѝи се; йривиѝи се уз некога*. – Стáр си, мóра се нéгде сави́јеш, не мóже само какó ти óчеш (Соп).

сажалéје свр. *сажалиѝи*. – Сажалéло се на волá за телé, па мýцнул (Соп).

сажалéње с гл. им. од сажáли *самилосѝи; разумевање и йомагање невољнику*. – Ако оно́ йма сажалéње, йма; ако нéма, нéма; јá се нéче скáрам (Зав).

сáја ж *свечана горња женска хаљина*. – Сáја је као аљ́ина, везé се напред и насáд, разрéзана је изнад колéна и драп је по бóју (Б – Са, Пир).

сáјван м *оѝворени део у склойу куће, йтераса*. – Сáјван је ћóшка, терáса (Пн).

сáк м *врсѝа рибарске мреже*. – Сáк је од три́ рáсове, као вила дрво од три – слпђе, и поста́ви се мрежа на њега кóлко држý слпђете, окол мéтар í – пол, и отéгне се (Ста).

сакладисује се несвр. *бринуџи, секираџи се*. – Млого се сакладисувала, њоње брије су големе, и те, са оболела (Пет). Немој се много сакладисујеш, све че си дојде на своје место (Кр, Чин).

салатисује се несвр. *изводиџи обред, обичај*. – Тека су се стари салатисували, изводиџи обичај (Б – Са, Пир).

салош м рет. нов. *амбар*. – Имам плин салош с морузу (Јал).

салтиње с *слуз са семеном (у џикви, дињи, красџавцу, лејки)*. – Стрино, што је на овуж жену толко стомак голем? – Млого је јела од тикве салтиње (Пир).

сам по себе изр. *џо својој вољи (без наредбе, џринуде)*. – Када је облачно и скоро че мрак, овце се саме по себе врчу на појату (Зс).

самеје се несвр. *живеџи сам (и немоџан)*. – Старејемо, деца отишла, самеје се у празну кућу (Кс).

саможивњак м *себичњак*. – Саможивњак је она, гледа само да има за у њону гузицу и на њону гузицу (Пир). Ми смо наџрмњаци, саможивњаци, саможивни; само да живим ја, да не живиш ти (Ш).

самороче с *једино (и мало) деџе*. – Шкробну у тија бузальк и не могу да излезнем, а дете у љуљћу, самороче (Дој).

самосудница ж *женска особа која мисли да све зна и да само она зна*. – Она беше жена самосудница, не мож до реч да дојдеш; она све знаје и само она знаје (ДД).

самоџок м *вино у комини без додаџика воде*. – Кад ми дојде брат на – госје тражи да пије самоток (Чин).

самоцрнка пртенице изр. *небојено сукно од вуне од црних оваца*. – Од црне овце самоцрнка пртенице (Зс).

самбчак, -чка, -чко *који је (сасвим) сам*. – Била сам сама самбчка у појату, а ноц, ветар гуди, целу ноц несџм заспала (Брл).

сане ж мн. *џовар кабасџе хране на заџрежним саоницама од око 300 кг*. – Сане су од једну до две вејће или пласа, а то је окол триста кила, а може да џде и до песто (ТД).

сањеста коза изр. *коза свеџлосивог лица и загасџе боје џела*. – Сањеста коза је низ длаку црна и бела, па дојде голубова када џу гледаш одалек (СГл. Бер).

саџ м мн. *сапове, сапови дрвени држач на металном џредмеџу који се навлачи*. – Срп, нож, сабља, имају дрвену дршку, сап (Пет, Вој).

сарџав, -а, -о *џеџеластџа боја са зеленим, црним или жуџим џреливом*. – Сарџава боја дојде како зелена, црна, жлта (Мр).

сарѣк м дуга, *ѣрава* (и *дебела*) *моѣка* за разноврсну *уѣоѣребу ѣрилагођена ѣреношењу ѣерейѣа* (*сена, сноѣова, казана, коѣла*), *сушењу* (*веша, ѣаѣрике*) или *бранану*. – Сарѣк, и *опаше се*, и *влачи се* (*њѣва*) с *волѣве* (Ор).

сасѣѣи се свр. *накнадно се сесѣѣи*; *досесѣѣи се*. – Причам на деца да *заспу*, *кво да се сасѣтим*, *причам* (ВРж).

сасѣѣав м (*блиска*) *родбинска* или *љубавна веза*. – Сас њи *немамо никакав састав*, *несмо род* (Ш).

свадбарѣѣја м рет. *свадбар*. – Музика се *усвирила*, *свадбарѣѣје ѣду* на *нашу капију*, *радос голема* (Пл).

свадбина ж рет. *свадба*. – *Заврши се свадба*, *саде што дојдо од свадбину* (ДД).

све помалко и помалко изр. *сваким даном све мање*. – Све *помалко* и *помалко сам кадѣр да се слушам* (Вој).

свѣ, свѣ (да је билѣ) изр. *шѣо год да се десило друго мање би ѣгодило*. – *Свѣ, свѣ*, али да ни не *беше текá скосило* (ТД).

свѣди главу и глѣде си рабѣту изр. *не обрађај ѣажњу*. – *Свѣди, чѣре, главу* и *глѣде си рабѣту*, *не мѣшај се* (Сре).

свекрва ж *редуша која у ѣоку једне седмице меси хлеб и одређује шѣа да се кува и једе*. – *Која мѣси туј недељу*, она *свекрва*; она *командује за ту недељу с јѣло и лѣб* (Вр).

свѣт га нема изр. *ѣако добар (лош) не може нигде да се нађе*. – То је *капѣчка убава, убава, свѣт ѣу нема* (Пир).

светевнѣ дрво изр. *миро, заѣис*. – *Отсѣкли светевнѣ дрво* у *Гѣрњу Корѣтници* и *стѣгло* и *злѣ* (П – Лш, Пир).

свѣсти свр. *ѣовраѣѣи у свесно сѣање*. – *Беше млого пијан, јѣдва га свѣстѣмо с конштраци* и *сас расѣл* (Пет).

светијѣвановска трава ж бот. **1.** *ивањско цвеће*. – *Ума жлтá и плава светијѣвановска трава* (Вр). **2.** *ѣраве које се беру о Ивањдану (хајдучка ѣрава, каниѣарион, мајчина душица и друге)*. – *Свака травка коју набѣремо на Свети – Јѣван Биљѣбер је светијѣвановска трава и лековѣта је* (Цр).

свакакве áле и ѣѣле изр. *неѣожѣне и изѣачене особе*. – *Там доде свакакве áле и ѣѣле, неје ти мѣсто да си у теквѣ дрѣство* (Вој).

светѣња ж *црква, манасѣир, оброк, заѣис*. – *Не дѣрај у светѣњу да те бѣг не казни* (Б – МБњ, Пир).

свѣтлијаш м рет. *јѣло од млека и ѣиринча, суѣлијаш*. – *За Бѣле покладе правѣмо ѣбавезно свѣтлијаш* (Соп).

свечáрњак м *свећњак*. – *Купѣла сам си у цркву свечáрњак*, да *ѣмамо, ми смо домаћинска кѣћа* (Км).

свиба́к м бот. *шиб са црним гроздасѝим ѝлодовима*. – Свиба́к ѝма црни грóздови ко на абѝд, само је више распрскано (Гос).

сви́в (у колéно) изр. *ѝрегиб у колéну*. – Сви́вци су испод колéно (ДД).

сви́ли се несвр. *избацаиваѝи сви́лу (кукуруз)*. – Сви́ли се мору́зата, сви́ла почéла да избѝва (Зс).

сви́на́к м бот. **1.** *врѝа жбуна сличног грабу који расѝе на исѝиом сѝаншиѝу*. – Сви́на́к је ма́лен, сѝтан, бѝцка и гребé, и не сечé се за брѝтѝну (ТД). **2.** *црни граб*. – Цр́ни га́бар и сви́на́к, ѝсто је; мо́же високо́ да растé али не мо́же дебéл да бѝде (Зс).

сви́нђу си ка́ра с њéга / с њу изр. *не уважаваѝи; ругаѝи се у свакој ѝрилицѝи некоме*. – Снаа́та си ка́ра сви́нђу с ме́не, не посматра́ва ме (Вој).

сви́ња од чо́вéка изр. *необуздани ѝросѝак који силом све ѝокушава да реши*. – Това́ не било чо́вéк, това́ било сви́ња од чо́вéка (Д – ЈД, Пир).

сви́ња́рлѝк м *ѝосао око сви́ња на исѝаши*. – Бѝл сам гла́дно сирочé, сви́ња́рлѝк ме нејé замину́ло (Сук).

сви́њѝгар м зоол. *ѝѝица сеница*. – Сви́њѝгар тѝче, цѝганска му ра́са, тека́ ка́же башта́ ми што (о́н) ѝма црно́ (ТД).

сви́њокóља ж *сви́њокóљ*. – Сви́њокóља је мло́го ва́жна преко зи́му; уску́ичу се сви́ње по селó (Дој).

сви́ти га изр. кл. *клеѝва ѝрема имену: да се савије у клуѝко*. – Вита́, бeс да га сви́ти, па да се ви́тне, да се не ви́ди (Изв).

сви́ткалица ж зоол. *сви́тац*. – Пред са́му жéтву по́чну сви́ткалице да лету́ (Кс).

свля́да свр. *савладаѝи; намеѝнуѝи се*. – Зéт дошѝл у ку́ћу, растрѝгал ма́чку преди – њѝ да и уплаши и тека́ и свладáл да га слѝшају (Пк).

сво́јбина ж *род; рођак*. – Сво́јбина смо с њéга (Ру).

свра́ка ж *јело од свежe ѝрокуване суруѝке у коме има и урде и воде*. – Свра́ка је оди сѝрутку или цвѝк. Ёзне и ѝпне га, па ѝма и вурда и вода́. Не ѝисéли се, него тазé (ТД).

свр́же га изр. *ожениѝи и ѝако ѝпринудиѝи да мисли на дом и ѝородицу*. – Уну́катаго да опр́лим, да га свр́жем да не лу́та (Зав).

сврѝти се свр. *изравнаѝи се са неким*. – Сврѝти́л сам се с њéга и мо́ж га и прѝсти́гнем са – сто́ку (Дој).

сврѝт. **Нѝгде сврѝт нéма** изр. *(неѝрекидно) луѝаѝи, нигде се не задржаваѝи*. – О́н је нeра́дник и нѝгде сврѝт нéма (Гос).

сврчу́је несвр. *ѝозиваѝи у госѝе*. – Сврчу́вала ѝју, кројѝла ву сѝкна, кошу́ље (Сук).

севда́ му изр. *ѝо воли*. – Севда́ ми је да ѝмам лóзје, па да си бeрем грóзје у мојé (Јал, Вој).

сéвер м мет. *северни ветар*. – Покáра сéвер, па се на старца смрзне гуња (ТД).

сeвтeлишe рúкy изр. *йочейи нешйю лоше чинийи йо навици (красйи, йушйи)*. – Севтелисáл рукúту, почéл да збíра чуждо и дóм да си донóси (Држ. Сук). Севтелисáл рукúту, почéл да си бíје женúту (Јал).

седéв м бот. *малено, зељасто и зимзелено врйно цвеће које (не) мирише и не мрзне*. – Кóлко да је мрзлица, седéв не мрзне; нíкад не измрзйња (Зав). Седéв у лóзје, óн забóрљиво мерйше, лéк је за од зúби кад болú и главá кад болй (Соп).

сédне на перó изр. *сесйи бочно на ивицу (сйолице, клуйе, кревейа)*. – Дóјде и сédне на перó, ко да је сирочé (Пир. Гњ).

сејáли и жéли изр. *добро йролазийи; биийи срећан*. – До – сá смо и сејáли и жéли, ама сá злó врéме дојдé (Гра).

секáч м *радник који у оквиру радне груйе сече (сирну масу йри изради качкаваља; йрийремљено блайю које се налива у калуйе йри изради цигала)*. – Йдемо све заједно – калција, количáр, секáч и простирач (Пн).

сељакуша ж пеј. *женска особа рођена и одрасла на селу*. – Учен си, сйне, ама мóж да залетйш у женйдбу; úзни сељакушу да те слúша (При).

сенáрка ж *женска особа која сакуйља сено*. – Дњнбс че смо сенáрће у Мóдрeж (Гос).

сенидър м зоол. арх. *сеница*. – За сеницу је старó йме сенидър, од дéду сам чул (Пир).

сéно с *велики сйог сена на месйу складийишења*. – Сéно се на крај дéне уз појáту у сењак и мóже да бúде и преко иљадо ћила (Рс).

сеновйто мéсто изр. *месйю у коме има сенки, хлада*. – Сеновйто мéсто, йма лúгове, добрó за стоку и пастйри (Нш, Брц).

серенђйја ж *смеша свих боја (код ћилима)*. – Свé смо серенђйје, измешáле смо све бóје (Пир).

сертовйт, -а, -о *вредан; уредан*. – Мájћа ми је билá сертовита за рáботу (Брц).

сéстричан м *сесйрин син, нећак*. – Сестрá и сéстрични че ми дóјду нá – госје (Пет).

сéти свр. рет. *йодсейийийи*. – Тй ме сéти, заборавйл сам кудé смо т́га ишли (Зав).

сéти се свр. *досейийийи се*. – Јá че се сéтим какó че ћу прóстрем и обрúкам, да вој врнем злó за злó (Вој).

сећин-докúз м *невољник*. – Óн је сећин-докúз, само глéда главу да спáси (ТД).

сечен ка́мик изр. *ӣсан камен*. – Направили кућу голему, убаву, све сечен ка́мик (Брц).

сеци́мка ж *удвоси́ручена (или учейвороси́ручена) врџца; краи́ак кана̄и; ӣтањи коно̄ица*. – Сеци́мка је врца спрегнута отчетри (ТД).

сивоша ж *сива коза*. – Сивоша је клот сива коза (ДД).

си́ла прил. *одлично, баш како ӣреба*. – Си́ла ме чувају уну́ци; никој нема текви уну́ци како ја (Д – Нш, Гњ).

си́ла же́на изр. *одлична жена у сваком ӣогледу*. – Тетка ми беше си́ла жена у сваку ра́боту, билó у кућу билó у поље (СГл).

сини́гарин м зоол. *сеница*. – Сини́гарин је као врабац голем, а онака као ласес дојде, црне и белé пруге од челó до кљу́н, а окол óчи сивкасто – жућкасто – белкасто (Зс).

сини́герин м зоол. в. сини́гарин. – Сини́герин је ситно тиче, отима од коко́шке једење (Зав).

синци́р м *ӣанак и дугачак ланац*. – Тњак ланац је синци́р, а дебел ланац је коларсџи ланац (Зс).

си́њи óгањ изр. *ӣлаховӣи*. – Óн је си́њи óгањ за жену́; чим плáne, ја се оћутим и не ка́рамо се (П – ГГл, Пир).

си́њи́гар м зоол. *сеница*. – Си́њи́гар је ма́ло, као врабџц, има белó испод гу́шу и окол óчи, а стома́к жлт (Гос). Си́њи́гар је ма́ло, сивó – жлтó, по́ситно од вра́пца (Гос).

си́пель м геогр. *сий*. – Под венци́ти у Видлич има си́пели (ВРж).

сӣӣӣӣ несвр. *ӣресијава̄и се од ле̄ио̄ӣе (лице, одећа)*. – Све сӣтӣ на њу, све убаво (Сре).

си́ренће с дем. и хип. в. *си́рењице*. – Дај, ба́бо, си́ренће! Дај, ба́бо, месце́ (Зав).

си́рењице с дем. и хип. *сир*. – Си́рењице ми нај́благо (Цер).

си́ришл̄иво млекó изр. *ӣрво млеко ӣо млађењу, колоси́рум*. – Ско́ро се околи́ла коза́та, још је млекóто си́ришл̄иво, нечу га ру́чам (Пет).

си́ришӣе с бот. *биљка која се корис̄и за ӣо̄ӣсиравање млека*. – Има си́риште, тра́вка, ли́сјети вој широ́и па ша́рени, дојде како млéч; у си́риште смо туј тра́вку тура́ли (Ру).

си́рње с *сир*. – Во́лим качама́к са – си́рње (Ру).

си́ромáто изр. *онај си́рома̀шн*. – Си́ромáто се згужвџл, скрсти́л ру́ће (ДД).

си́ромáшче с дем. хип. од си́ромá *де̄ӣе ӣуког си́рома̀ха*. – Билó си́ромáшче, па зава́тили ра́тове, чу́дине, а немáл оп̄нци (ЦД).

си́рџк м *ӣогача лоја, воска*. – Óвчи ло́ј се саси́ри на си́рџк и чу́ва се (Рс).

си́тан ја́вор м бот. *врсӣа ниског ја́вора*. – Си́тан ја́вор има, óн је твр́д и до́бар је за ложи́це (Зс).

скокотѣн, -тна, -тно *фиг. шкрѣи*. – Онѣ су скокотнѣ, при њи нѣма големо гостување (ПРж).

сколѣбѣца *ж коврѣца, локна, зулуф*. – Спуштѣл и шѣшѣ, сколѣбѣце (Соп).

скопетрѣља *свр. рет. с муком састѣавѣиѣ крај са крајем; с муком обезбѣдиѣи; с муком заврѣиѣи*. – Да глѣдате да га нѣкако скопетрѣљате дѣнѣс, јѣтре ѣмамо дрѣгу рѣботу (ДД, Пир).

скопса *свр. жарг. ѣреѣуѣи*. – Скопсѣли га, затѣкли га крѣдне им сѣно (Дој).

скоравѣје се *свр. добиѣиѣи кору*. – Скоравѣју се после палачѣнѣете па несѣ блаѣје (Трѣ).

скорѣња/скорѣја *ж омоѣ од сукна или шѣвљене коже који шѣиѣиѣи ноге ѣастѣира од влаге и хладноѣе, као и руке везача снойѣа од убода и жуѣања*. – Скорѣње су носѣли и овчарѣ и козарѣ, од мокрѣж и ладноѣу да чуѣају ноѣје (ДД).

скорује се *несвр. добиѣаѣиѣи кору*. – Мокрѣж, па после мрѣлица, и почѣше се дрѣјете скорују на мѣне (Чин. Пир).

скрѣкља *ж дугоног и висок мушкарац који хода круѣним кораѣима*. – Тѣва је скрѣкља, он ѣде навѣм (Рс. Јал).

скрѣжи га *изр. залѣдиѣиѣи се (мокар снег, блаѣо, мокра одеѣа)*. – Скрѣжило га, голѣма мрѣлица, нѣче да је добрѣ за житѣта (Нш).

скрѣѣѣ *м бот. јесѣива гљѣва у виду свиѣског уха *Amanita cesarea**. – Скрѣѣѣ се бѣше вѣтѣл на орѣј, па голѣм, ѣѣбѣчас, слѣдак (ВЛк).

скуѣа се *свр. свѣѣи се (као лоѣѣа, камен)*. – Нѣшто се скуѣа, вѣчи се тѣјо, онѣ билѣ вѣк (ТД).

скуѣи ноѣје *изр. ѣрикуѣиѣиѣи ноге (брав)*. – На Крстѣвдан: ако крѣве скуѣѣе ноѣје че бѣде лѣдна зимѣа, а ако и опрѣже, че бѣде тѣпла (Ос. Цр).

скуѣчен, -а, -о *који је ѣѣешко ѣрѣходан*. – Млѣго скуѣчено да се слѣзи од Бѣрску лѣваду до рекѣту; млѣго крѣвѣне и млѣго трѣње и кѣмење ѣма. (Зс).

скучѣ *несвр. 1. скѣѣиѣи (свиѣа, ѣрасе)*. – Глѣдна свиѣа грѣѣи или пиштѣи, скучѣ за јѣдење или за прашчѣнѣата, а кад у вѣнѣш она пиштѣи (ТД). 2. *рет. шкрѣѣаѣиѣи*. – Мѣжемо тѣчак с катрѣн, да не скучѣи (Зс).

скѣкче *несвр. сѣкѣѣаѣиѣи (од ѣѣѣине, бѣса)*. – Папрѣка кад је ѣѣта, скѣкчеш, скѣкчеш, па јѣдѣш (Зав).

слабужѣк, -шка, -шко *који је слабе ѣѣелесне граѣје; болѣшљѣв*. – Бѣше слабужѣк и у млѣде гѣдине, али нѣджѣви женѣту, а она бѣше сѣлна, јѣка (Пир).

слѣга *несвр. рет. сѣѣѣѣаѣиѣи ниже (осоѣу, ѣрѣдѣѣѣи)*. – Не знѣм какѣѣо да прѣвѣм сас тѣбе, нѣтѣи ме слѣгаш нѣтѣи ме уздѣзаш (Пн, Бла).

слѣга нѣ-срѣе *изр. сакуѣѣѣаѣиѣи горчѣну*. – Само слѣгам нѣ-срѣе и трѣпѣм, а до кадѣ че, не знѣм (МСв).

слагај се куде је ниско изр. посл. *слушај оне којима мораш да се њокораваш*. – Слагај се ниско, сине, од њи млого зависиш (Зав).

сладун м бот. *сладун, врста храсна*. – Благун и сладун, стока им не једе лис, нече да обрска лисковаче, и сладун лоше гори (Ру).

сламењача (колиба) изр. *колиба њокривена сламом*. – Оно су некада куће све биле колибе сламењаче (Рос).

сланеж м *сланоси*. – Сланеж у саламуру се измери сас јајце (ВРж).

сланобијав, -а, -о *кога је њојарила слана*. – Сланобијаве шушпете, која добра, која неје (ВС. Пк).

сланобијавка (круша) изр. бот. *крушка која сазрева њосле њрвих слана*. – Имали смо круше сланобијавхе, оне зреју када њи попари слана (Јел).

слапџи м *један од чеџири дрвена сџиџа који држе или лоџре на заџрежним колима или саоницама*. – Слапџ код слпчате сџне неје пререзан, него продужен и зашџљен (Зс).

слијен, -а, -о трп. пр. *саливен*. – Све ко да је слијено, као да се не познава да има руб све што су моје руће работиле (Пк).

слимџе несвр. *снимаџи*. – Све је слимувал, све је слимено у Дебели дел, еве слиће (Зав).

слпчејвац м бот. *ниска зељасна биљка са сџиџним рецкавим лисџовима у виду храсџове гране и са врло сџиџним жџућкасџим цвџевима, корисџи се као лек од нервозе и од сџираха*. – Слпчејвац је трава за живци и од стра. Цвџти жућкасто, врло сџтни цвџетови, ниска је и има сџтан и рецкав лис као рџзџтла, као – кад се грана храсџт (ГД).

слџга ж *слуга*. – Нема светџ слџга нигде; када сам бил момџк у јасли сам спџл (Зав). Две слџђе смо испратџли у војску (При).

слушџчка ж *она која њослџжује (уз свџчану џирџезу)*. – Їмам слушџчхе за свџдбуџу, а има које и да запојџу (Зав).

смакне се свр. *сџусџиџи се клизаџем; џасџи*. – Смакнџл сам се из ора, сџдама мџтра висџна (П – Сц, Вр).

смеђав, -а, -о *смеђ*. – Мој мџж је бил смеђав, ни црн ни бџл (Брл).

смеј – оратџ изр. *разговор џун смеха и радосџи*. – Смеј – оратџ, смеј – оратџ, али се све прекотџра, сџнко, све пројде, и свџка мџка, и свџка радос (Држ).

смесно с *сџекџар боја на џилиму*. – Које су све боје на џилим, кажемо га смесно (Пир).

смешљџв, -а, -о *склон шали и веселом расџоложеџу, шаљив*. – Вида Томанова је смешљџива, развесџли свџкога (МЈ).

смешџје (се) несвр. *џомешџџи више буљџка у један*. – Смешџју се оџвце у бџиџу (Зс).

смилí се свр. *сажалии́и се*. – Смилé ми се за дечи́цата па им да́до да рúчају и да си понесу́ (Вој).

смирја́ва несвр. *смириваи́и*. – Ѐдем да смирја́вам деца́та (Кр).

смленó с поим. прид. *браино*. – Ѐмамо смленó за два – ме́сеца (ПРж).

смлзé свр. *йомуси́и*. – Кој највише смлзé млекó, óн пр́ви узíма млекó од бачи́ју (Зс).

смоли́ше свр. *уйројаси́иши мољци йканину*; уп. смоли́ше. – Че се смоли́шу сукна́та по ко́вчезити (ВРж).

смоли́ше свр. в. смоли́ше. – Не зна́м колко го́дине стоју́ но́ве панталóне од пртени́це и још несу́ смоли́сане, а чи́њене су у орејóву шу́му (Брл).

смои́на ж бот. *смоква*. – Купу́јемо смои́не за Ба́дњу ве́чер да й́ма (Цер).

смои́ца ж *змија смок*. – Смои́ца или смóк је дебелá, дл́га шéс до се́дам мэтра и й́ма две – гла́ве (Гос).

смрдеља́на ж *йрљава и зайуи́ишена женска особа*; уп. смр́дна. – Смрдеља́но, смрдеља́но, оно́ и пцетáта бе́гају од те́бе кад те срéтну (Зав).

смрдли́ка ж бот. *јаребика*. – Божјó дрвце́, божјé дрвце́ или смрдли́ка, а у шу́мско га зову́ јаребика, рéтко га й́ма у на́шу шу́му. Растé колко сли́ва, али й́ма рéтко гра́не, и рóд й́ма црвенé бо́бице на ћитку (ТД).

смр́дна ж в. смрдеља́на. – Окупи се и опéри, смр́дно, па тьг до́јди да оговáраш једно́га – дру́гога (Зав).

смр́знут, а, о трп. пр. фиг. *йрехлађен*. – Дојде смр́знут, би́ли га ћи́ша и ве́тар (Гос).

смр́кче несвр. **1.** *шмр́кче*. – Осéбал, па само смр́кче (Изв. Вој). **2.** *халайли́иво йи́иши (свиња)*. – Свиња́та смр́кче рéткото (ТД).

смр́ша свр. *омршави́и*. – Јá сам смр́шала ко леси́ца (Зав).

смúван, -а, -о трп. пр. *који је лоше найравле́н; који је лошег й́елесног скло-йа*. – Мале́чко, смúвано, ни́какво нејé на гледу́ (Држ).

смúља свр. фиг. *уйројаси́иши иси́рањем (бујица)*. – Муљóтина је нýва коју́ је вода́ испрала, смуља́ла (Гос).

смутелы́сан, -а, -о трп. пр. *који се физички и й́елесно лоше осећа*. – Малак-са́ла сам, сва сам смутелы́сана (Нш, Брц).

смúиши свр. *лукаво йоси́уи́иши; йодвали́иши*. – Јá че смúтим, а ти́ не́ма да й́маш ни́какву криви́цу (Зс).

смькља́на ж *алькаво обучена женска особа*. – Смькља́но, лы́гно, оно́ ме га́д да те погле́дам (Пет, Држ).

смькне меши́ну изр. *омршави́иши*. – Смькну́л меши́нуту, увати́л се у ра́боту, згра́ду запраји́л (Сук).

смькне му ко́жуту изр. *сасвим личи́иши (на мајку, оца́, деду́, бабу́, ујака)*. – Ли́чи на не́га, смькну́л му ко́жуту (ТД).

смькнѣж м бот. *кантарион; ѿѿонац*. – Нї кантарионат о́камо смькнѣж, а ви па о́кате свла́кат, све рáзно по нáрод (Вој).

снавѣва свр. фиг. *кињийи*. – Она́ га мло́го снавѣва, љубо́морна, мѣсли да он ѿде по же́не (Зс).

снада́ле ж мн. мтз. од санда́ле *гумени оѿанци (без кашике)*. – При нас се ка́жу опѣнци, а Рсовчање о́кају снада́ле гумења́ци без каи́шку (ВРж. Дој).

снајѣца ж хип. од снаа́. – Нек по́јде с те́бе мѣлата снајѣца (Пир).

сневѣл, -а, -о перф. *који је оболео*. – Са́ и Го́рка сневѣла, а бе́ше мло́го убава и здрава же́на кад бе́ше мла́да (ВЛк).

снесѣ (се) изр. фиг. *ѿодераѿи (кожсу, одећу, обућу); ѿокидаѿи; уѿроѿастѿиѿи*. – Огу́ли се у игру́, снесѣ се, снесѣ но́ве дре́је и све зача́с упропа́сти (Чин. Вој).

соблече́ се свр. фиг. *смакнуѿи кошуљѿицу (змија)*. – Ја́, соблече́ла се змија́ одвде́, кошу́ља од змију́ (Зс).

со́л не ли́же изр. *ѿошѿена је, не скиѿа (удовица, жена уѿишѿе)*. – Ова́ј удови́ца со́л не ли́же (К – ЈИ, Цер).

сому́рка ж *слинавка, балавица*. – Ти́ да ћути́ш, сому́рће; прво си ци́вћете обри́ши (Пир).

сопрѿотива прил. *насуѿроѿи; насѿрам; ѿреко ѿуѿа; близу*. – На́шата ку́ћа је сопрѿотива њ́нуду, комши́је су ми (При).

сопуља́т, -а, -о *балав, слинав*. – Сопуља́та деца́, с класи́њак че им бри́шем но́с (Цер).

соѿња́ ж, мн. соѿње *соѿона*. – Изла́зе соѿње у чивли́чко, плаши́ле су ме (Вр).

соча́к м бот. *врѿа шиба?* – Ђма једно́, зове́мо га соча́к, расте́ као гр́м (Гос).

сѿа́дне свр. **1.** *свуѿи се*. – Спа́доше вра́тата, не мо́гу да ћи затвáraм како тре́бе (Гра). **2.** фиг. *(нагло) омриавиѿи*. – Бо́шко до́ста спа́дал, закасáл с бо́лку (Пир).

спасѣв, -а, -о песн. *који је у вези са Сѿасовданом*. – Цвѣте́ло цвѣће ѿу́рђево, цвѣте́ло цвѣће спасѣво (Км).

спе́ља га свр. рет. *сѿеѿѿаѿи, урадиѿи некако*. – Да спе́љамо некако ту́ј ра́боту, па да ру́чамо (Гос).

спи́ на ме́ку меши́ну изр. *засѿаѿи гладан (нема хлеба, ѿрѿи казну)*. – Ако не послу́шаш башту́ си че спи́ш на ме́ку меши́ну (Вој).

спла́чује несвр. *уорѿачиѿи се*. – Сплачу́јемо гове́да сас њи кад оре́мо (Пет).

сплто́сује се несвр. *ѿосѿајаѿи иѿѿи као*. – Деца́та се сплто́сују све на њо́нуду вамѣлију и по сна́гу и по па́мет, па су свáта и грѿзна и глупава (Сук).

спопа́дне свр. *наѿи се; заѿеѿи се*. – Спопа́дла сам ту́ва, не́мам ѿзлаз (Д – Др, НМл).

сїоїрчи свр. *їприсилиїи; їпринудииїи*. – Спопрчиїли га милицајцити и он све признал (Бе. Пир).

споречé се свр. *размениїи їокоју увреду или замерку*. – Моја свекрва је била мачава на мýжа; несмо́ се спорéкле никад (Вр).

спотьциња се несвр. *с муком ходатиїи; храматиїи; сїоїициатиїи се*. – Остарé, почé се спотьцињам ка óдим (Чин. Об).

спрчка́ једење изр. *брзо згоїиовиїи јело без насїојања да буде квалиїейно*. – Спрчка́ некакво једење на брзи́ну, варка́ се (Пир).

срам-їтрава́ бот. *врсиа корова који расїе у сїїрницама, комїозиїиа са белом цвасїи, слична кукуїи, у облику їлиїиког левка са црном їачком у средини*. – Срам-трава́ је као цвелика, али пра́ви грм; одавна билó све црно, само белó óколо (Зс).

сра́ма ж деч. рет. *їолни орган девојчице*. – Покри́ си, чéре, сра́муту (Зав).

срамни́че с шаљ. *їоследњи комад у заједничком їањиру*. – Послéгњото парчé је срамничé, че га ўзне кој нéма мло́го срам (Пир).

средїчка ж рет. *средина хлеба*. – Извади ми средїчку, да́ј ми мéкачко, нéмам зу́би (Цр).

средњи летáч изр. *врсиа голуба*. – Средњити летáчи не лету́ мло́го високо́ (Пир).

средопóс м обич. *средња седмица ускршњег їосїиа*. – Средопóс је срéгњата нéдеља преко ўскршњи пости́ (Зс).

сретњу́је несвр. рет. *сусретиатиїи*. – Не сретњу́јем ју више, нéма ју, остарéло, не изла́зи (Зс).

сре́ћа петрóва изр. ирон. *губиїи́ник*. – Е, ти́, сре́ћо петрóва, од ко́цку че се за́треш (Гњ. Сук).

срмá – марáма изр. *врсиа мараме из градске женске ношње*. – Купи́ше ми срму́ – марáму за туј свáдбу (Пир).

срмен, -а, -о који је од срме; који је украшен срмом. – Имаше срмено на – груди наши́јено (Ру).

срóв м мала гомила (камења, земље). – Врљи на змију́ту срóв камање (Зс).

срóвиште с скровишиїе. – Та́м је на лиси́цете срóвиште (ЦД).

срómче свр. *изгрисїи у сласїи (кору хлеба, коцку шећера)*. – Даду́ ми шићер у ко́цће и ја óдма срómчем све (Гра).

сртéјечи прил. *сїїрїиво и їиїаво радећи*. – Тека́ сртéјечи изгубим цел дб́н, а мálко извезéм (Пет. ВЈ).

срúбен, -а, -о трп. пр. *који је оши́ро їресечен (у више делова)*. – Лéбат срúбен од дветé стране (Пир).

срце га ко́па изр. *їоїсїииче га неши́о изнуїира (да ради, бежи, воли)*. – Не мо́гу да седїм, срце ме ко́па да ра́дим (Ос).

срце само кáпе изр. *дубока је њаиња*. – Патња голема, мука; срце само кáпе, чéрку сам изгубíла (Држ).

срченик м *срчани болесник*. – Он је срченик бил и од тоја је умрел (Пс. Пн).

ста́лпен, -а, -о *који је нађрављен од грубих дасака (ђалии)*. – Ста́лпена колиба: од б́ку цепáнице и једно́ и дрúго, па се истáлпи (ТД).

ста́н м *део њлуга*. – Ста́н држи бразду́ (Вој).

ста́не свр. *ђочети*. – Нађубаву девојђу ста́ну да залáте по́рано (Пир).

ста́ре гóдине изр. *дубока ста́роси*. – Тóв су ме веч ста́ре гóдине сти́гле (ДД).

ста́ређи, -а, -о *ста́рији*. – Ста́ређи сам од њега и мóра да ме слúша и по́штује (Б – ЦЈ, Гњ).

ста́ређство с рет. в. старешинство. – По ста́ређство га слúшају сви у кúћу (Гњ).

ста́решинство с *ста́решинство (ђрема одмаклим годинама)*. – За трпéзу смо седели по старешинство (Ру).

ста́рине. **За ста́рине** изр. *у ста́ро време, врло давно*. – За ста́рине је това́ билó, дéда ми је причáл да му је његов дéда причáл (Б – ЦЈ, Гњ).

ста́ро лалé бот. *врети нарциса наизглед сличног лали*. – Ста́ро лалé прáви трúбицу и жлтó цврти (Дој. Пк).

ста́ровина трава́ изр. *ђирава која ѓредходне године није кошена*. – Ста́ровина трава́ је која лáни неје кóсена, па заостáло (Дој).

ста́родија ж рет. (*зађушиена*) *кућа склона ѓаду, ста́рађара*. – Кад сам отишла у његов дóм, ста́родија је билó, само што неје пáдло; и после напра́вимо кúћу, огаздéмо (Д – Пг, Пир).

ста́рудија ж *дођрајали ѓредмеђ; ста́ро ѓосуђе; ста́р алађи*. – Циција и ста́рудија у кућу, тóв иде заједно (Пир). Кúпи, бре, нóво, немóј се више слúжиш сас теквú ста́рудију (Сре. Вој).

ста́руди́на ж **1.** *ста́ра и оронула зграда*. – Ста́руди́не кúће још има у селó (Соп). Куђáрат ста́руди́на, само што неје пáдло (ДД). **2.** *фиг. ста́ра и оронула особа*. – Стану́л сам веч ста́руди́на, тегљи ме земља́та (Нш).

ста́ра лъже́ изр. *лагађи*. – Не ста́рам лъже́, не мóгу; само прáво че ти говóрим (Зав, МЛк).

ста́рег м *ракљаси́а грана којом се зађеже (ђовар на колима, врх лисника, врх ста́ога)*. – Кад здéнем надрвњак, ўзнем стéг, од рáсову слпку стéг, па гóре óбе рáсове сави́јем и превр́жем (ТД).

ста́гне свр. *ђођравиђи и ѓреуредиђи (зграду, кола, кацу, буре)*. – Требе да ста́гнемо сúдове да има у квó да бéремо грóзје и чу́вамо вино́ (Гњ. ПРж).

ста́еља ж *ђоњава испод седла*. – Ста́еља је поња́ва испод седлó на коња́, штити му лéђа (ТД).

сти́гла му рука́ изр. *йоћи за руком; йосџићи, усџейџи*. – Сти́гла му рука́, огаздѣл, спаси́л се од сироти́њу́ту (Вој).

сти́гне га изр. *сусџићи га (заслужено) зло; сусџићи га йроклейсџиво*. – Који зара́ди, после проклетѣја сти́гне њего́во пото́мство (Мр). Проклетѣја и сти́гла, помре́ше (ВЛк).

сти́йжан, -жна, -жно *који је имућан, који може да куји шџа йожели*. – Сироти́ња смо били́, несмо́ били́ сти́жни, несмо́ били́ могу́ћни (ТД).

сти́йскавац м фиг. *йврдџца*. – Ти́ја сти́скавац нече́ чове́ку да даде́ ни сли́ву да си раскв́аси у́ста (Сук).

стл́чен човѣк изр. *глу́ја; брижна и несрећна особа*. – Доо́ди ми че́сто на́ -госје – једна́ сестра́ стл́чена (Зав).

стисноча́ ж *йврдџчлук; йврдџца*. – Код њи́ је голема́ стисноча́ (Цер). Она́ је голема́ стисноча́ (Тм).

стовнѣнце с дем. и хип. од сто́вна *йшесџија*. – Куде́ је стовнѣнцето, во́лим из њѣга да се напи́јем во́ду (Мр).

стоглѣ с дем. од сто́г. **1.** *куйа саденуџог сена*. – Оста́де ми само још једно – стоглѣ се́но за не́дај – бо́же (Сук).

сто́жи несвр. *сџварайџи, уздизайџи*. – Ку́рва до́м не сто́жи (Брц.ПРж. ВЈ).

сти́ојачѣвина ж *дрво које се осушило (и још сти́оји) на корену*. – Стојачѣвина је дрво ако је исѣ́ло на ко́рен (Ру).

сти́обл м *седџиџе йкаџе на хоризонџиалном разбоју*. – Седѣ́м на сто́л када́ ткајем, ка́жемо и на́ – ногу (Бе).

столовња́к ка́мик изр. *камен сџанац, сџена*. – У моју́ њџиву́ йма столовња́к ка́мик (Ста).

столчѣ с **1.** *мала сџолицџа*. – Примѣ́кни столчѣто навáм, о́чу на њѣг да се-дѣ́м (Рс). **2.** изр. *че седнеш и ти на това́ столчѣ доћићеш и џи на ово неугодно месџо на коме сам ја сада*. – Че седнеш и ти на това́ столчѣ, па че ви́диш како́ је (Рс).

сти́оџи́ник м *врџа кукуруза са крайком вегџиацијом од око сџо дана*. – Башта́ ми је највише сади́л стотни́к мору́зу, она́ на вре́ме пости́гне да узре́је при нас (ВЛк).

сто́чна цвѣкла ж бот. *сџочна рейа*. – Шећерна цвѣкла се једе́, а сто́чна цвѣкла се не једе́, она́ је за сто́ку (Зс).

страљѣв, -а, -о *йлашљив*. – Ја несѣ́м мло́го страљѣва (К – ЦВ, Гњ).

сџира́. **Преузѣл га стра́** изр. *има чесџе найаде сџираха*. – Преузѣл га стра́ па га почѣ́мо во́димо по ба́бе да му ба́ју (Пк, ВЛк).

стра́ница на разбо́ј изр. *бочна сџирана рама на разбоју*. – Разбо́ј йма две – стра́нице, ле́ву и де́сну (Бз).

страшна па ра́бота изр. ирон. *велика сѝвар*. – Страшна па ра́бота, дете си избѝл и са си стану́л голѝм јуна́к (Вој. Чин).

сѝрашник м бот. *Inula helenium*. – Страшник жу́то цвѝта и прáј чулу́мчице, после скло́пи чулу́мчицуту. Бе́ремо га за деца́ да се не пла́ше, ста́вља се под ја́стѝк. (Гос).

стрѝви имање изр. *усѝињаваѝи ѝосед домаћинсѝва*. – Да – им се не стрѝви имање, он си узѝл ро́днину (Грш).

стрвнѝе/стрвѝѝе. Оти́де у стрвнѝе/оти́де у стрвѝѝе изр. *умањѝиѝи се количи-на због многобројних (сиѝињих) давања*. – Имам ја́ганци, оставѝл сам; до́јде ти сѝн, до́јде ти родá, оти́де у стрвнѝе, у стрвѝѝе (Ру).

сѝтрѝви свр. *ѝогодиѝи*. – Па́де шѝрпа, вода́ ћипелѝц, али не́је ми но́гу стре-ви́ло, него ме само попрска́ло (Зав).

стрѝја у стрѝју изр. *блиске комиѝје, додирују им се сѝтрехе*. – Комшѝје смо били́, стрѝја у стрѝју, и мло́го смо у́баво живува́ли (Чин).

строшљѝтина ж *јако оронула зграда*. – Купѝли смо јѝдну – строшљѝтину, јѝдну – пу́стињу, и у њи смо се насели́ли (ВЛк).

стрѝпен – спáсен изр. *онај ко ѝоднесе муку, сѝасава се*. – Стрѝпен – спáсен, чѝрко; претрѝпи, попу́шти; ко́ји је пáметан он попу́шта (Гос).

струја́рсѝи, -ска, -ско *који ѝриѝада мајсѝорима елекѝричарима и елекѝричној мрежи*. – Лупнуше струја́рска врата́ на áуто на тѝја ко́ји опра́вљају стру́ју (Пе).

сѝтрука́ ж *сѝабло; јѝдно од неколико сѝабала која ѝаралелно расѝу из јѝдног корена*. – Зми́јино грóзје напра́ви чулу́мку, јѝдан плóд на струку́, ѝсто као шишáрка од бóр (Ру).

струкли́ја ж **1.** *женска особа са виѝким ѝелом и ѝанким сѝруком*. – Струкли́ја сам билá девојћа́ (Гњ). **2.** *фиг. (кафанска) флаша са дугим врати́ом*. – На сва́ћи аста́л у кавену́ту стојѝ дѝга вла́ша струкли́ја (Пир).

струња́ на језѝк изр. *има ѝосебан нелагодан укус*. – Ву́рдата струња́ на језѝк, у њу је мору́зно бра́шно ту́рено (Држ).

струња́ча цр́га изр. *ѝросѝирка од козје косѝирѝи, ѝогодна за одвајање зрна од ѝодлоге*. – Цр́ђе струња́че, ве́је се на њи, онѝ сла́бо осѝљ прѝмају, то им је добра́ страна́, а на њи се и жѝто су́ши (ТД).

сѝѝукне свр. *фиг. заусѝавиѝи нечи́је најредовање*. – Запали́ли ни да ни стукну́ (К – Ста, Пир).

сѝѝуѝа несвр. *ѝочињаѝи*. – Башта́ ми рече: – У́месно га кро́јиш, Ру́жо, до-бро́ ступаш за домаћѝцу! (Гос).

ступали́на ж *ѝлеѝена сѝѝоѝама са ѝојачаним ивицама, ѝонека са везом*. – Ступали́не иду преко ступáло и мо́гу да бѝду ма́ло плѝтене ма́ло вѝзене (Б – Са, Пир).

стѣвни дѣн изр. *дочекаѣи крај дана*. – Дóјди да поорáтимо, да стѣвнимо дѣнат (Пир).

сѣйтна ж *женска особа која скиѣа; курва*. – Тáја сѣйтна само овѣва ўлицете и кавенете, а деца штрóкава и глáдна сáма дóм (Пир. Вој).

сувáр м *нејосечено суво дрво*. – Сýво дрво на кóрен није зовемо сувáр, а Ракíта стојачевац (Д – Ву, Пир).

сувомлзеста која даје врло мало млека; која има краѣку лакѣацију. – Меринѣ о́вце су сувомлзесте и млóго су јéшне (Зс).

сувоѣзда ж зоол. *зоља, мушица која у ѣролеће наѣада сѣоку (и људе), ѣа сѣока мршави од ње*. – Сувоѣзда те угризé кадá је жéга, зáпара (Ос, Бз).

судѣћа м хип. *судија*. – Судѣћата је бил на његову стрáну, помогну́л му (Рос).

сузѣма несвр. *обузимаѣи (хладноћа, дрхѣавица, језа, сѣрах, лудило)*. – Почé ме сузѣма грозница, не знáм каквó ми је (ВЈ).

сукнáр м *кројач који шије сукна и лиѣаке за жене*. – Имáло си је сукнарé у Кáменицу и Слáвињу, којѣ шију само сýкна и литáци (Брл).

сукнó литáк изр. *део народне ношње, дуга сукнена женска хаљина без рукава, оѣерважена гаѣјаном и украшена шљокицама*. – Ёма сýкна литáци и забѣње литáци; лѣскаво по њéга цик – цак дóле (Зс).

сукрвична травá ж бот. *лековиѣа ѣрава за лечење рана*. – Сукрвична травá, кáжемо у и сукрвѣца, плавá дóјде, лéчи рáну, растé на орáницу, а лисѣична је дрýго (Зс).

сулиндáр м фиг. *висуљак слине*. – Сулиндáр му ѣде, пуштѣл сулиндарé из нóс (Рс).

сумљив, -а, -о *сумљив*. – Онá ми је сýмљива, онá све пренóси што вѣди и чýје у нáс (ПРж, Вој).

супрашица ж мет. *краѣка и слаба киша која само ѣокуѣи ѣрашину*. – Пáде супрашица, штрóкава ћиша, не можé да одмије прашѣштето од колáта (Цер).

суѣрóѣив(а) прил. *уочи*. – Идóмо супрóтива понедéлник и видóмо се (Бз).

сурѣне свр. фиг. *уназатѣиѣи, уѣроѣасѣиѣи*. – Сѣн ни је нестáл, па ни је он сурину́л (Пир).

сусретно прил. *насуѣроѣи, од једне сѣране ка другој*. – Кукљáј вржемо, или сусретно, да се мáње вѣди (Б – Са, Пир).

сцѣпеншко прил. хип. *дроњаво*. – Текá сам навѣкал, у сцѣпеншко се облáчим кад намиравам стоку (Сук. Чин).

сѣви зам. рет. *сви*. – Уз астáл смо сѣви пáметни (Изв).

сѣвне. **1.** изр. **сѣвне време разведриѣи се**. – Чéкамо да сѣвне време па да ѣдемо по њѣве да рабóтимо (Сук. ВЈ). **2.** изр. **сѣвне пролет ѣочѣи ѣролеће, оѣоѣлиѣи**. – Ка сѣвне пролет искарúјемо о́вце у пáшу (Вој).

с́дно мѐсто изр. *неїприсїуїачно мѐстїо међу сїїенама*. – Висїбабе кан-дїлчичи, једнї плаві, једнї белї, једнї црвенї, трѳи цвту прѳолети, расту у јако с́дно мѐсто, не мѳж да прїде чѳвѳк испод стѳену или у стѳену (Гос).

с́здан, -а, -о трп. пр. *саздан, сїворен*. – Чѳвѳк је за мѳку с́здан (Пет).

с́к – с́к – с́к узв. *којим се їодражава звук косе їри косидби*. – Кѳсим, кѳсим, кѳсим, а косата дѳма с́к – с́к – с́к, море (бѳше) живѳт́к! (Рс).

с́клетїсује (се) несвр. *їуговаїїи; осеђаїїи мучнїну*. – Не с́клетїсуј се тѳлко, неје само тебе тревїла таја мѳка (Брл). Немѳј да се с́клетїсујеш, па да вїкаш д́н – їзд́н (Дој).

с́нїште с пеј. *сан; сновїђење*. – С́нїште погаца некако чѳвѳка (Бла).

с́њева несвр. рет. *сниваїїи*. – Не знам да ли сам с́њевал или сам ств́рно видѳл (ДД).

с́їеї, -а, -о фиг. *невешїї; сїор; несналажљив; їриглуї*. – Она је с́пета у руђете, нече да мѳж да ти бѳде добра домаћїца (Сук). Ако ти дѳјде некоје с́пето у куђу, че мѳра повише ти да слѳшаш (ВЈ. Вој).

с́петњїчав, -а, -о *невешїї; несїгуран у їослу*. – Васко је бил мѳло с́петњїчав (Брл).

с́пнїа́чка ж *оно чиме је живоїїња саяїеїа (коноїац, ланац, їоводац)*. – На говѳдо тѳрим с́пнїа́чку и пуштим га да пасѳ преко – ноч, текá не мѳж да отїде долѳко (Пет).

с́їре се свр. фиг. *сїоречкаїїи се; їосвађаїїи се*. – Са – жену не мѳж да бѳде да се не с́премо, да се не скáрамо, али брзо прѳјде (ТД).

с́рска свр. *саясвакаїїи уз хрскање*. – Мѳло сам обичáла да с́рскам ко-чán, неје имáло нїшта поблáго од њѳга (Јал).

с́сѳча се несвр. **1.** *їрисеђаїїи се*. – Кад прїчам пол́ка, ја се с́сѳчам ўбаво како је билѳ (Грш). **2.** *домишљаїїи се*. – Он се све с́сѳча како да се нашáли, ама шáли се с мѳру (Вој).

с́сїїгне се свр. *сїеђи, усїеїи*. – Тїја се с́сїїже, напраји си ка́мено ко-рїто, снајѳте му надвѳрка пѳру (Рос).

с́с́кне (се) свр. *наїјдаїїи їсе*. – С́с́кну се псѳта да се дáве (ТД). С́с́ка пцетáта на мѳне (Бс).

с́сѳцїња (се) несвр. *їујдаїїи їсе*. – С́сѳцїња се да се дáве п́сове, да вїдимо чијї је пѳјак (ТД).

с́її м **1.** *бок, сїїрана*. – Рѳди цїглете на с́т, да се пѳбрже осѳше (Сук). **2.** изр. *на с́т їде вуче у сїїрану (во у јарму); нарушаваїїи ред*. – Тїја вѳл све їде напред и свѳ на с́т їде (ТД).

с́ђе с *сађе*. – Спуштїла дечїштата с́ђето надѳле и кра́ла мѳд (Пир).

Т

табáчница м *ћурчиска радионица за обраду и складишишење кожда*. – Табáчница је била у Рођинци код мós (Брл).

таблé с зан. *ишиика корйица у виду већег шањира за држање конца за украшавање*. – Таблé малечко ко шáчће, ко тепсичé, за канурчице úбаве (Пир).

таблétичарка ж руг. *она која сйално корисйи шаблейе и друге лекове*. – Брука снауту: – Таблétичарко, таблétичарко, не трéбеш ми у кúћу (Пир).

тáван м **1.** *шаваница*. – У íжу немáло тáван, дím је ишбл на све стрáне и излазил је прáво на крóв (Кп). **2.** *йод изнад йодрума*. – Милóсав Бéнин кад се женил тáван се сурíне у зевник, па кој ујашил бúре, кој се на врата истракаљал (ВЛк).

тавáшка ж *мала йољага*. – Тавáшку че ти направимо; íма да мáмиш овцéте и да и пасéш (Ос).

таврá ж *целокуйна (свечана) одећа и обућа*. – Таврá су и ципéле, и чарáпе, и капúт, и шúбара, све зáједно је таврá (Км).

тавралисује се несвр. *кицошиши се*. – Ти се млóго тавралисујеш, млóго се тáвриш (Сук). У једно ако се премéни, кáже се: – Áла се тавралисује! (Км).

такмýк прил. рет. *йросечно*. – Врéчете су такмýк окол сто ћила (Рос).

талóга ж *йалог*. – Пазí да га не размúтиш, дýса се тáлога (Цр. БЧ).

тáм и тáм изр. *и йамо и овамо, на оба месйа*. – Чу íдем и тáм и тáм (ВЛк).

таманлија ж *врсиа зелене мараме обрублене шарама*. – Једнá íмаше млóго úбаву марáму таманлију (Рас).

тáмоте прил. *у йом йравцу; йамо*. – Тáмоте íдете и че га срéтнете (Вој).

танићé с *зарћали йлех; йредмей сличан зарћалом йлеху*. – Врљи тóва танићé, да си не посечéш рúће с њега (Трњ).

тáнте за кукурíгу изр. *йо йи је за оно, сада смо изравнали рачун*. – Тáнте за кукурíгу, бýш за бýш, сá смо изравња́ли рачу́н (ПРж).

тањíрко м подр. *домазей*. – У мој крај зéта у кúћу зовéмо тањíрко (Б – Бг, Пир).

та́па – тýпа изр. *подражавање звука воза у покрету*: – Та́па – тýпа, та́па – тýпа, стíгомо с вóзат у Пíрот (При).

таранá ж нејасно значење: – Мли́вото крúпно ко таранá (Зс).

таранчýг м рет. *љуйко сйворење*. – Вéсело и úбаво детéнцието, трчи ко таранчýг (Цер).

тарлаише (кашкава́љ) несвр. *сушиши на сунцу койурове качкава́ља йред йаковање*. – Преди да пакујемо кашкава́љ, првó га тарлаишемо да се озно́ји и осу́ши (Пк).

тáрлица ж **1.** *дрвено седло за коња.* – Тárлица је дрвено седло сас рáсову за коња́ (ТД). **2.** *дашчице на коњском седлу.* – Дрвено седло́ има облук прѣдњи и зádњи, а дашчиците су тárлице, једна́ прѣдња, једна́ зádња (ТД).

тáрлѣк м *ѿлеѿени наглавак за стѿоѿало са оѿлеѿеним рубом; сукнени наглавак за стѿоѿало са оѿлеѿеним рубом.* – Ѐма тарлѣци плѣтени, и од прте-ниѣце (Д – Кв, ЦД).

тáслица ж *ѿоруб на крају рукава (кошуље, кайуѿа).* – Саку́, дѣг капут без тáслице, имáли су мој баштá и деда – Ђѣла (Вој).

тáчи несвр. *даваѿи ѿредносѿи, исѿицаѿи.* – Тачѿили га да им бóде сѿн (Сре).

ташнáр м пеј. (*високи*) *чиновник, он обично носи тѿашну.* – Ташнáрити дошли́ Ђоку да спашáвају да га не искáрамо (Пир).

твр́д нá – уши изр. *наглув.* – Já стану́ твр́д нá – уши, вану́ да не дочу́вујем (Држ. При).

тѿвр́дáк м бот. *водоѿица Cichorium intybus.* – Твр́дáк или гологу́за, она́ је за од прóлив и при љу́ди и при сто́ку (Д – ВО, Пир).

твр́дѣје несвр. *ѿосѿајаѿи све тѿвр́ђи.* – Покрѿи лѣбат сас месáљ да не твр́дѣје (Пет. Пир. Изв). Сирењето твр́дѣје ако је мло́го солтá (Грш).

твр́до мѣсто изр. *ѿесковѿио земѿишѿе.* – Чељадѿнђе расту́ у кру́г, и у твр́до мѣсто, песковѿито до́јде (Пок).

твр́докóрка ж *слаѿка тѿиква тѿвр́де коре, најчешѿе се једе кувана.* – Свињáрђе тѿкве су мекокóрђе и твр́докóрђе, вáримо и и једемо и (Ш). С ко́ру од твр́докóрку бра́шно гребемо (Ру).

твр́доку́роња м бот. вулг. *шалъ. бели лук.* – Бѣли лу́к зовемо твр́доку́роња, он је до́бар за ону́ја рáботу (Зс).

твр́дóљ м *сасушен и тѿврд комад хлеба.* – Не једѣ твр́дољете, него ѿи вр́ља (Вој).

тѿвр́дѣц м бот. **1.** *враѿи Lolium temulentum љуљ, оѿѿровна влаѿиасѿа ѿрава, коров ѿшенице.* – Твр́дѣц у жѿито ѿма мло́го твр́до зр́но, и дѣго ко на ѿрже-ницу; љу́љају се љу́ди коѿи једу́ лѣб у коѿи је бра́шно од ѿега (Бз). **2.** *једна од ѿрава које заусѿављају ѿролив.* – Твр́дѣц травá, чáј од ѿега за од прóлив (Тм). Твр́дѣц поло́жен до́јде, а плáв цвѣт ѿма; за од прóлив је (Дој).

твр́дѣц узвик, благослов и поздрав женама када праве црепуље: *да вам буду тѿвр́де црепуље!* – Кој прóјде кáже твр́дѣц, а женете му одговóре железѣц, да бóду црепњете твр́де и цвр́сте ко желѣзо (Орљ, Бз, Гос).

тѣ реч. *ево, еѿо.* – Те сам јá, те на бра́та ми сѿн, па питу́ј кво си намислѿл (Пн).

тѣгет прид. индекл. *тѿамноѿлав.* – Бѣјо се облѣкла у тѣгет аљѿину и тѣг сам му се мло́го допáдла (Држ).

теглач м *ишежак њредмеѝ на саоницама или на нечему ишѝо клизи, кори-
сѝи се ѝри намошшавању ѝређе на врашѝило разбоја*. – Једна навѝва на кросно,
а двојѝца сецају, или теглач туре па закаче (Рс).

тегли коцку изр. *бацаѝи коцку*. – Брајђа тегле коцку када се деле (Д – Пш,
Чин).

теговно прил. *иешко, са најором, са слабим учинком*. – С њега иде тај
работа млого теговно, тешко се мѝж разберемо кој какво ѝче (Б – Дч, ЦД).

тезђал м рет. *сирарски сѝо за цеђење сира*. – Тезђал је за цедѝе сѝр; ши-
рока дьска па сведено с дышчице, напрајено како шоборка (Зс).

теквова зам. **1.** *неишѝо ѝако; ѝако некако*; уп. теквоваја. – Ја немам бьш
теквова, али че си набавим (Вој). **2.** *ѝаково*. – Теквова лоше детѝште несъм
видѝла (Пир. Држ).

тека прил. *све више*. – Какѝ малѝемо у село тека се мрзимо и једѝмо (ВЛк).

теквоваја зам. в. теквова (1). – Даде ми теквоваја (Зс). Рече ми теквоваја (Зс).

текмѝ с *чеѝверѝасѝо дрвено коришѝо за мешење хлеба*. – Лѝб мѝсимо у
копању, текмѝ или у њчви (ТД). **телиште** с пеј. *ишеле*. – Телиштето утрча у
градѝнуту (Пет).

текѝвја, текваја/текваа, теквоја/теквоа зам. (*баи*) *ѝакав*. – Ѓн је текѝвја:
улѝзне ли ти у кућу, мора нешто да ти украдне (Пк). Текваја ми је работа, све
се умажем окол стокуту (ДД. Гра). Не трѝбе ми теквоа, нечу чуждо, ѝмам си
какво ми трѝбе (Дој. Гос).

темељато прил. *ишемељно; мирно*. – Детѝто је сталожно, че је темељато,
нема да брзга (СГл).

тѝнтаво прил. *са муком, иешко*. – Тѝнтаво удара, нема снагу (Ос).

тѝнтује несвр. *ѝодносѝи ишереѝи*. – Тѝнтувал му је, замѝт му правѝл, млого
му настоувал (Гос).

терало с фиг. *унуѝраишња духовна ѝошреба да се неишѝо уѝорно чини, мо-
ишв*. – Ѓма си терало, да работи и да учи (Бри).

терђѝја м *завежљај (оѝреме) ѝривезан за задњи део седла*. – Терђѝја је
тов што трѝбе на коњаника у пѝт и што – је врзано насад за седло; у пѝсму се
каже: – Коњу на терђѝју! (Км).

ѝшереѝи несвр. (*сѝално*) *радиѝи ишешке ѝослове*; уп. теретује. – Једно пѝши,
једно терѝти, па омршавѝл је ко мѝтка (Бе).

терѝтно прил. *иешко се обавља*. – Ѓмамо две – краве, трѝ телца, терѝтно
за чување (ВЛк).

ѝшереѝује несвр. в. терѝти. – Млого деца у кућу, терѝтувала сам да ѝи очувам
(Пет. Сук).

терка си изр. *уживаѝи у угодном живоѝу и не много иешком раду*. – Тер-
ка си ѝн помалко, живѝи си; средѝл си живѝт (Држ).

тесліми свр. фиг. *поклониџи; продаџи будзаџиџо*. – Тесліми волóвете, морáл сам да напрајм пáре за свáдбу (Сук).

теткóсује се несвр. *ословљаваџи са џеџко без основа*. (Исто: стринóсује се, ујнóсује се, багóсује се, дадóсује се). – Каквó се теткóсује тáја зáмлата кад знáје да му несáм теткa (СГл).

теткúша ж она која личи на неку своју џеџку. – Тí си теткúша, млóго личиш на тетку си (Пир. Трњ. При).

тéчица м хип. рет. *џеџак, џеџа*. – Тéчице ми детéто кáже кад ми се рáдује, а течóтино ми кáже кад ме задíркује (Пир).

течóтина ж пеј. в. тéчица. – Течóтина на врáта, дојдé пијáн, почé да пцúје (Пир).

тéшката бóлка изр. **1.** *џуберкулоза*. – Ёбаво, ама кусурљиво. Ёма си кúсур, тéшката бóлка, јéвтиката (Чин. Зс). **2. рак**. – Умрé оди тéшкуну бóлку, тáмо њéму уватíло и циђерицу, и све (Пир).

тíја рéд изр. у *џо време (дана, вечери, месеца, годишњег доба)*. – Једни – пúти тíја рéд заличи травá, а сá нéма влáга (ВЛк).

тíјајте, тáјајте, тóвајте зам. **1.** *џај*. – Тíјајте па не знáје нíкакав рéд, нéма обрáз (Сук, Вој). Тáјајте алá пијána пак бíје женицуну (Држ). **2.** изр. **тíја рéд / тíјајте рéд** у *ово доба (дана, нођи)*. – Јучéра тíјајте рéд стíгоше (ТД).

тíјо прил. *џихо, нечујно*. – Нéшто се скулá, влáчи се тíјо (ТД).

тíка несвр. *зубиџи*. – Пазí, немóј да тíкамо козéте (Јал).

тикá и тикá изр. и *џако и онако*. – Мóж да бúде и тикá и тикá (Цр).

тикíрка ж *врсџа голубова*. – Ђн је чувáл гóлуби тикíрђе (Пир).

тињáје бóлка изр. *сџоро се лечиџи; не мођи се излечиџи*. – Закасáла млáда женá: бóлката тињáје, ни текá ни текá (Сук, Чин).

тињáрка рíба ж *врсџа рибе која може да живи у муџиној води*. – Тињáрђе рíбе наватáмо (Гра).

тињóсује несвр. рет. *џриџремаџи се за рад а ниџиџа не радиџи*. – Коњóсује, капóсује, тињóсује, какó óче да рабóти па нíшта не рабóти по цéл дџн (Брл).

тисáг м *једна од двеју џорби бисага*. – Рáлникат ми процепíл тисáгат (Гос. Бе. Зс).

тиђе прил. *џек џада*. – Довéдо снау и засá је добрé, а ако се измóта клу-бéто тиђе, лóше че бúде (Пн).

тíчиште с мн. тíчишта, аугм. пеј. *џиџица*. – Тíчишта мóж да се кúпу там (Зав).

тíчја рúжа ж бот. *врсџа цвеђа које се гаји у врџу*. – Цвеђе из градíнче тíчја рúжа, то су нарцисí сítни (Пк).

тíчо прóсо с бот. *гроница*. – Тíчо прóсо ёма зрнце белкó, а на вёр мáлко црнкó (Гос).

ткање ж мн. *разне врсте ткања*. – Зна́м пре́бир, па сам и ткање́та пре́бир уводи́ла на дру́ђе же́не (Ор).

тла́цка несвр. в. тла́чка. – Тла́цка, љу́ља или кла́цка, исто је. Тла́цкам кљу́чеве у ру́ку (Зс).

тла́чка несвр. *љуља̀и; цу̀йка̀и дѐи*; уп. тла́чка. – Немо́ј да тла́чкаш стовне́то, че га уда́риш да се стрóши (Тм. Зс).

тлечóр м мтз. од телчóр *ше́лад*. – Сабра́ла се тлечóр у зевни́к (ТД). Имамо тлечóр у трља́к, на па́шу (ТД).

тл́став, -а, -о *који има много маси́и, лоја*. – Тл́става в́лна најбо́ље че мо́ж да запи́ши воду́ту (Бе).

тл́ч и мл́ч изр. *йучак и чу́шура*. – Тл́ч и мл́ч су о́н и она́, тл́чник и чу́тура, начисто су затл́цани (Дој).

тл́чи – мл́чи изр. шаљ. *ован у време о́йлодње*. – На оно́га тл́чи – мл́чи, рога́тога, намета́ла се све ја́ганци (Ру).

тму́л, -а, -о *йо́ймуо*. – Има́м тму́ли бо́лови од ле́вуту стра́ну у ќкат (Км).

то́а зам. *йо́; оно*. – Ка́жемо то́а, то́ва, а ста́рцити ка́жу и то́ва (Гос). Не зна́м да – ли је то́а било́ на Йгњатов д́н (Гос).

тов зам, в. то́а. – Не мо́ж тов тека́, не́чу да дозво́лим да ме а́рате (Пет. Вој).

то́ваја зам. в. то́а. – Турíмо то́ваја у семе́то (Зс).

товариче́ с дем. рет. *сандуче или йосуда за йо́йшебе раба̀ије, уз ја́рам на само́м йочей́ку руде*. – Раба̀и́је су има́ли ма́лечко товари́че за на је́рџм, окол два – ли́тра (Кр).

йо́ј зам. *йо*. – То́ј си је твоја́ криви́ца, ти че пла́тиш туј штéту (Рг).

тојага́р м шаљ. пеј. (*омања*) *йо́љага*. – Да́ј ми тојага́рат да се по́тпрем (Чин, Вој).

то́ли се несвр. *бокори́и се; умножава́и се бокоре́њем*. – Оно́ се житóто у ја́ку њ́иву то́ли (ВЛк).

то́лко ми ч́ни изр. *свеједно ми је; не йиче ме се; баш ме бри́га*. – О́чеш ли, не́чеш ли, че йдеш ли, не́ч ли, то́лко ми ч́ни (Вој).

то́п глава́ изр. прип. *кваси́и главу*. – Реќл на пи́јац на ту́ја го́спођу то́п глава́, потсети́л љу када́ је билá сеља́нка и билá вшы́ва, топи́ла гла́ву с о́двару од чемери́ку (Изв. Држ).

то́п па́ре изр. *гомила новца*. – Да́до му тетóлћи то́п па́ре да си ку́ћу напра́ј (Гос).

топéж м фиг. *бри́га, секира́ција*. – Ако са́њам да га́зим ве́лики снéг, топéж че је, секира́ција (Пир).

йо́йка ж **1.** *ло́йиаси́а грудва; ло́йиа*. – Ту́римо то́пку ма́сло дорíстрашну у млеко́ и после пр́жимо (Рс). **2.** *ло́йиаси́а цваси́*. – Ти́ја љи́љак йма ма́лечко лис́је, до́јде како амре́ла; само пра́ви цвéт на то́пће како грóнће (Зав, Гра).

ӣо̄ӣлӣк м *мес̄ио на коме снег брзо око̄ӣни*. – Види се ујутро како̄ излази пара из рупу; ако млого̄ гӯсто излази мьгла̄, текво̄ место̄ кажемо топлик, а понемо̄кој каже и вунара (МЛк).

то̄пчица ж дем. од топка *мали свежањ расада*. – Дај ми једну – то̄пчицу расад од паприку (Ос).

то̄р м **1.** *сӣајњак од оваца и коза*. – Купи то̄р из Држину и нађубри си њиву, па ми моруза роди налудо (ПРж). **2.** *изме̄и овце или козе на цедӣлки ӣри цеђењу млека*. – Када̄ цедимо млеко̄, остане то̄р на цедӯлху или талога (Мр. Кп. Бе).

торба̄љ м пеј. *ӣорба*. – Торба̄ље закачени и у њи натурано једно – друго (Бс).

торбеља̄к м пеј. в. торбџина. – Цедило, диса̄си, торбеља̄к, једно се но̄си кад се по̄јде на по̄јату

торбџина ж пеј. *ӣорба*; уп. торбеља̄к. – Она̄ ме све згъете на седиштето, понела у град једне – торбџине големе (Јел).

торомџеста жена̄ изр. *жена са јако израженим ӣуром*. – Торомџесте жене су дупесте жене, а шишкаве жене су друга раса (Д – Нш, Пир).

тороче несвр. **1.** *ӣроизводӣӣи јак и неӣрија̄ӣан звук*. – Тороче ко тарана (Цер). **2.** *неӣрес̄ӣано брбља̄ӣи*. – По цел дѣн садѣ тороче, а работата си му стоји (Рас. Пк).

то̄тола – **то̄тола** узв. *ӣодражава̄ња кло̄кѣа̄ња ӣри ис̄ӣја̄њу надушак*: – Довати чӯтурицуту и то̄тола – то̄тола, целӯ хӯ испи (Вој).

точка̄р м *ма̄јсӣор који о̄правља бицикле (и мо̄ӣоцикле)*. – Идем при точка̄ра да ми оправи то̄чак (Изв).

ӣрва̄ од змӣје бот. *једна од ӣрава којима се лечи од змӣјског уједа*. – Трава̄ од змӣје има бодље, лечим овце с њу (ВЛк). Трава̄ од змӣје неје лисичина, него има шиља̄сто лисје, оно се залѣпи за̄земи (ТД).

травичка ж хип. од трава̄ *ӣравчица*. – По вѣздан збира травичће да њи однесе на козу и на овцу (Пк).

ӣравник м зоол. *кр̄ӣељ Ixodes ricinus*. – Има крлеж, а има и травник; травник је пожлт и помалечък (Дој). Крлеж је велики а травник је мали (Мр).

тра̄к м мн. тракови *једна од двеју уӣоредних ӣрака на уӣрӣачу (цедӣлу) или на ӣла̄ӣненој љуља̄шки*. – Љуља̄ и цедило имају тракови (Бз). Љуља̄ има тракове (Пк). Цедило има тракове (ВЛк).

тра̄кавица тра̄ка изр. песн. нејасно значење. – Тра̄кавица тра̄ка /Мене во̄ли свака (Сук. Пир).

тра̄мпав, -а, -о рет. *онај који је за̄ӣус̄ӣо своје имање, неодговоран и нерадан*. – Тра̄мпав хӯ је мӯжат, нерадан и сиромá, а има добро̄ имање (Дој).

трапале́с, -та, -то рет. вулг. *чворновай̄, лоше уобличен; ѿревише дебео (о ѿенису)*. – Трапале́сто, џамбрле́сто, па не́че да улéзне (Зав).

тра́пне се свр. рет. *намеѿнуѿи се (као гостѿ)*. – Не ѿде да се тра́пнеш чо-
ве́ку у ку́ћу кад му го́сти доо́де (Пир).

тра́пушка ж дем. геогр. *край̄ика коса; брежуља́к; хум*. – Е на тра́пушкуту
там искарај јаганцити, на отради́ју да и ли́ди ве́тар, овде́ че се запале́ (Зс).

трапчѣ́к м в. тра́пушка. – Поја́ту су има́ли на трапчѣ́кат (Зав).

тра́ска несвр. *ѿрескаѿи*. – Какво́ тра́скаш, де́те, това́ ти не́је за игру́ (Трњ).

тра́сне (се) свр. *јако ударѿиѿи уз каракиѿерисѿичан звук, ѿреснуѿи*. –
Тра́сну плéкат и ѿсплаши овце́те (ПРж). Тра́сну се од ко́вуту и повре́ди си
но́гу (Кр).

трбуља́с, -та, -то *који има изражен сѿомак, ѿрбушасѿи*. – О́н бе́ше
трбуља́с чо́век (Б – ЦЈ, Гњ).

трга́ несвр. *сѿресай̄и (класје, сноѿове, грожђе)*. – Житото́ трга́но, све је
било́ изм́љено, сронѿло се, отпа́дла з́рна (Ш, Мр).

тргне́ језѿк изр. *одузей̄и моћ говора*. – Ку́рјак се залетѿи па те удари да те
упла́ши и да ти се тр́гне језѿк (Бла).

ѿргне́ се свр. **1.** *фиг. освесѿиѿи се*. – Дошло́ је вре́ме да се тр́гнеш, да се
осве́стиш, неси́ више дете́ које мо́же да рабо́ти какво́ о́че (ТД). **2.** изр. **тргал
вој се језѿк није у сѿању да говори**. – Од голéм стра́ тргал вој се језѿк и само
ћути́ (Вој).

трепетља́ка ж бот. *јасика*. – Растѿили смо и трепетља́ку, метловину не́мамо
(Пк).

трепњу́је несвр. *ѿреѿиѿаѿи (свеѿлосѿи, сунце)*. – Че до́јде када́ сьнцето́
пóчне да трепњу́је, да зао́ди (Зс).

тресу́ му се дрéјете изр. *ѿлашиѿи се*. – Тресу́ ми се дрéјете од ту́ја а́лу, не
обѿчам ни да га срéтнем (Вој. Трњ).

трешчора́к м зб. *иверје*. – Донéси трешчора́к, клечора́к, да потпа́лимо
огњѿат (Држ. Вој).

тријéри несвр. *ѿомоћу ѿријера одвајай̄и семе ѿшенице од семена коро-
ва, ломљених зрна и нечисѿоће*. – Излéзоше тријéри и почéмо да тријéримо
жѿито́ (Вр).

трињора́к м *ѿрина (од сена, од исѿрулелог дрвеѿа)*. – Из шупљу́ бую́
су́во, трињора́к, брзо се зава́ти с огњѿиво и кре́мик (Дој, Рс).

триста́ и тријесе́ бр. мит. *ѿрисѿа и ѿридесей̄и*. – Триста́ и тријесе́ си рекла́,
али ни једно́ ти не́је та́чно (Пир). Оно́ сам и ја видéла триста́ и тријесе́ (Сук).

трича́рка ж *ѿорба или врећа за мекиње за ѿсе, од иѿшављене јажњеће или
јареће коже*. – Брашњеница́ је за бра́шно, а трича́рка је за три́це за поми́је
(ТД). У трича́ркуту ма́лко ѿма, кучето́ че оста́не гла́дно (Пк).

трка грснице изр. *млаїиїи коноїљу*. – На њино гувно тркам грснице (Тм).
трка дрѓнци изр. *їрайи веш (на їоїоку, реци) (уз коришћење їракљаче)*.
 – Тркамо дрѓнци све на рекуту (Тм).

тркећи рет. прил. сад. *їрчећи*. – Ѐдем тркећи с коња и на једну и на другу страну (Зс).

їрљавица ж болови у *стїомаку који се (наводно) ублажавају їрљањем*. – Ѐма кратка трљавица, стомак боли па се трља с чашу, и има силна трљавица, јако ка заболи стомак (Гос).

їрљаќ м део *їојаїи без надстїрешнице*. – У појату трљаќ и потќапчина, куде овцете їду слободно (Дој). Ринусте ли трљаќат (Орљ). Трљаќ їма заѓон за мїзење, бројење ѓвце и за шишање (Зс).

трљне свр. обич. *замазайи руком; їогладиїи; їроїрљаїи; застїругайи їредмеїом*. – С бѓдњаќ, када угасне, сваку овцу трљнемо по чало (Зс).

їрмешка се несвр. *ваљаїи се (їо їейелу, їраїињи, слами)*. – Купемо се у рекуту па се после трмешкамо у песьќат (МЛќ).

трмќар м рет. *їчелар*. – Он је бил најпознат трмќар у нашјат Висок (Рос, ВРж).

трновача круша изр. *врсїа стїаринске неќалемљене крушке*. – Трноваче круше две – сорте їма: једне загрљчесте, а друђеће малќо поѓлђе; у вршу зреју и ни једну годину нема да не роде (Грш).

трногрм м бот. *зечји їрн Ononis spinosa и Ononis repens*. – Наѓазим трногрм с босе нође, па нешто извадим ѓдма, а нешто чеќам да загноји па да га извадим. Кажемо трногрм, али се чује и грмотрн (Зс).

трнска стѓвна изр. *неглеђосана їесїїїја која їма само један широкї оївор*. – Трнска стѓвна їма само дулуч и добра је за на њїву, водата по ладна у њу (Држ).

трнција м *особа која не враћа їозајмљени новац или їредмеї*. – Трнција је кој воли да затрњи, да ўзне а да не врне (Пир).

трње гази прекѓ – главу изр. *їрїейїи велике муке у їоку (дела) живоїїа*. – Она је остала млада удовица и трње је газїла прекѓ – главу (Гос).

трњорак м мн. трњораци *їрњаќ*. – Заглавиле се овцете у трњоракат (При. Јал).

троаљ м мн. троаље *осїаїїаќ комадића хлеба (са їрїезе)*. – Они једу и пїју, а на деќа давају само троаље (Пир. Вој).

трѓвка ж *женсќа особа која се губила*. – Беше се губїла, спала на њїву, па ђу крстїмо трѓвка (Сук. Вој).

тројанќа ж **1.** *која је омладила їри младунца*. – Тај ми је овца тројанќа и млого је млечна (Нш). **2.** *која їоїїиче из легла са їри младунца*. – Немѓј да чуваш тројанќу, слаба је у снагу, недосисала (ДД). **3.** *їри срасла їлода*

(*шљиве, брескве*); уп. тројанћа (1). – Двојанће и тројанће праскове или сливе се не једу, неје добро (Држ).

тројањаћа ж 1. в. тројанка (3). – Тројањаћуто немој да једеш, неје добро (Зав).

2. *воћка са њри рачве*. – Која слива има две – гранће, кажемо двојанка, а ако има три кажемо тројањаћа (Зав).

тројанче с мн. *који њојиче из легла са њри младунца*. – Кажемо тројанче или тројанче, када тројани овца или коза (Гра).

њроји, -е, -а мн. *њри њара; њри врџе*. – Има кандилчици: једни бели, једни плави, једни црвени, троји има, троји цврту пролети (Гос).

трокира свр. в. трокне. – Машиницата ми трокира, че купујем нову (Пир).

трокне свр. *њресџаџи обављаџи своју функцију, оџказаџи (део аџараџи, аџараџи)*. – Неки – пут оче да трокне, да трокира; остарело веч (К – Ђу, Пир).

тромбол м *дувачки инструменти*. – Тромбол, дува се у њега, има чаркови, пулови за свирење с прсти (ТД).

троп м геогр. рет. (*краћа*) *коса*. – Излезомо горе на тропат и почемо да га окамо (Цер).

тропало с фиг. *брбљивац*. – Това па тропало, досади ми (Сук. Вој).

тророга ж *дрвена вила са њри рога*. – Виле дворође за мање сено, а трорође кад требе да подигнеш више сено (ТД).

троскалица ж *звечка од рачвасџог дрвеџа са комадима џлеха које и најмањи веџар џокређе, корисџи се да џлаџи џџице у винограду или на њиви*. – Троскалица, а кажемо у и гроталаћа, плаши тичи у лозје, ветар како у дува (Соп).

трошкарџи несвр. *издржаваџи*. – Ја немам паре да те трошкарџим да се шеташ по Ниш, ти си там отишъл да учиш (НМл).

трпеза ж *врџа сџаринског сџола за обедовање, џрпеза*. – Јастегач је како круг, а трпеза има полукруг и дугачко дојде (Сук).

трпезан м *даска на џрему која служи, џоред осџалог, и за обедовање*. – Клас се износи на ћошку, там има дска трпезан, па се на њу остави (К – Кл, Пир).

трсачџна ж *крчење*. – Трсачџна, џдем да трсим, њиву да правим, за леб да орем (СГл).

џрџи се несвр. фиг. *неџрекидно и дуго нагнуџ радиџи*. – Ја се трти тамо, два – дџна реза лозје (Држ. ВС).

тртла ж пеј. *женска особа са јако исџуреном задџицом*. – Тртло, истртџла си се, грозно да те човек погледа (Грш).

џрубељ м *ароматџчна биљка јаког неџриџаџиног мириса*. – На трубељ је цвелика дебела, па има слпће (Зс).

трѹбица ж *цвѣтї* у облику уског цилиндра. – Старо лалѣ прѹви трѹбицу и жлтѹ цвѣтї (Дој. Пк).

трубунка ж бот. *врстїа ишїтѹме шївїве дугуљастїог илѹда*. – У Брлѹг теј слїве ѳкају брдѹнѹе и шебѣци, а мојї у Рѹсомач и ѳкају трубунѹе и шїљѹрѹе (Рос, Брл).

трѹјен, -а, -ѹ трп. пр. *иїрован*. – Трї – пути сам трѹјена, големѣ сам муѹе имѹла у живѹт (Пир).

трѹјење гл. им. од трѹје *иїровање*. – И трѹјењето боли, и бесѣњето боли, не знам кво да прѹвим (Зав).

иїрѹло магаре изр. *дѣча игра засакања*. – Играмо трѹло магаре, навѹчамо се једѹн на дрѹгога (Чин).

трѹљав, -а, -ѹ *иїруѹ*. – Трѹљаве теј дѹске, не одговѹрају за туј рѹботу (Б – Ц, Гњ).

иїрѹи м *краишак дѣѹ иѹиїрѣчно исеченог сїабла*. – Цеплѣнка је длїго дрѹво, а трѹп је краткѹ дрѹво (Цр).

трѹпац м зан. *глина која је обрадом доведена до највѣѹе иїласїичностїи*. – Кад земљѹ бѹде плѹстична, исечѣмо трѹпац на сїтно да га пѹљко увѹљамо у лѹптице, гѹк (Кр).

трѹпне се свр. пеј. *леѹи и не иїмератиї се*. – Ка дѹјде мужат онѹ се трѹпне у кревет, направи се бѹлна и лежї (Цр).

трупчѣ с мн. трупчѣтїја/трѹповчичи *врло краиїки комади иїѹиїрѣчно исеченог дрвѣиа*. – Дај ми трупчето да седнем (Држ). Дрвѹта исѣчена на трѹповчичи, па че и цѣпимо на цеплѣнѹе (Цр).

трѹс – трѹс – трѹс узв. којим се подражава ударање машицом. – Мајѹа ми ме почѣ бїје с машѹ, трѹс – трѹс – трѹс (Рос).

трѹска (се) несвр. *иїруцкаиїи се*. – Нѣчу колѹта да ме трѹскају низ камењѹкат, бѹље че си ѳдим (Јал. Вој).

трчка несвр. *иїрчкараиїи*. – Само трчкају по телѣто, рѹдују му се (Кп).

иїрчѹбало с фиг. *гужва; врло честїе иїосѣије*. – Онѹ, у ѹнїну куѹу трчѹбало; једнѹ доѳди, дрѹго ѳѳѹди (Вој).

тршљѹк м *искрѣчена иїовршина (са сїиїним расїињем)*. – Улѣзле ѹгѹве ѳвце у тршљѹк и онї га затѣчу и утѣпају (При, Пет).

туберкулѹзичав, -а, -ѹ *иїуберкулѹзан*. – Мојѹ бѹба је билѹ туберкулѹзичава (Зс).

тѹва нѣгдева изр. *иїу негде*. – ѳн је тѹва нѣгдева, иїдем да га потрѹжим (Вој).

тѹвајте прил. *ѣиѹ иїу; ѣво ѳвде*. – Вѹдѹта је тѹвајте, поди лештѹкат (Пс. СГл).

туглѹра ж *зграда зидана ѹѣрїишчѹм, неїїеченом циглѹм*. – Билѣ су пѹвише куѹе туглѹре, ѹѣрпичѹре, сирѹтїншѣ куѹе, нїсачѹе (Пир).

тужан, -жна, -жно *који је мучно – сладак (о воћу, колачима)*. – Јабалће има ра́зне; једне су сипкаве, дру́ђе водне, а једне па ту́жне (Зав).

џуџни́к м бот. *слајка џајрај*. – Има у гору́ ту́жни ко́рен (ВЛк).

тужни́к м бот. *слајка џајрај*. – Тужни́к и ту́жни ко́рен, исто је; оно́ блага, жвака́л сам га (Нш).

џуџни́к м *црвенило и свраб око усџа*. – Ди́гал ти се тужни́к окол у́ста, не́кој тугу́је за те́бе (Пет, НМл).

ту́жно прил. *мучно – слајко*. – Ту́жно је за једење бџмуж (Зс).

ту́л м *мешално лежиише џочка у који улази крај осовине*. – Ту́л има то́чак, там куде ула́зи осови́ната (Зс).

џу́лица ж бот. *џурица Galium aparine*. – Ту́лица, ситачко, бело́, врзу́јемо га на Руса́лницу да ни не боли́ грби́на (Мр).

џулу́м м мн. *тулумје врси́а звона за овце*. – Тулу́м је за овцу́, а за козу́ голџм клопотар (Зс).

тулумче́ с *врси́а звона за овце*. – Тулу́м је по́голем и он је за говџда, а тулумче́та су по́малечка и она́ су за о́вце (Зс).

тумарџика ж *вредна, умешна и самојоузана жена*. – За готвење на свџдбу по́требне су же́не тумарџи́ће, које́ о́че да за́пну и да га урабо́те како́ тре́бе (ЦД).

ту́мба несвр. *ваљаји (буре, каџу, џразан суд, камен)*. – Тумба́ла сам га ко бу́ре, не мо́гу га поди́гнем (Нш).

тумбачџк м деч. фиг. **1.** геогр. *хумка; врло мало узвишење на равной џовршини*. – Куде не́када бе́ше кру́шата оста́ло само тумбачџк (Пок). **2.** фиг. *дечја брада; брада уојиише*. – На сва деџа по крајџк /А на де́ду тумбачџк (Зс).

ту́мбес, -та, -то *ваљкаси*. – Ту́мбесто, дугуља́сто, ле́к од шу́гу у њџга (Гос).

тумџт. Го́ни му тумџт изр. *џрогаџаји због (измиише) кривице; киџији*. – Го́ни му тумџт, не да́ва му да ди́гне гла́ву (ВЛк).

тупа́ загла́вка изр. *глуџа особа неџогодна за сарадњу*. – Ега́ најдеш тупу́ загла́вку која́ не́че да тра́жи да њој препи́сујеш ако до́јде за тебе (Зав).

тупа́к м *ограничена особа, будала*. – Ду́шко је тупа́к, не уме́је ни па́ре да разли́кује (ВЛк).

тупа́ло с *дрвени џруиши са лојиом од филџа или коже на крају, којим удара бубњар*. – Тупанџи́јата ко́лко ја́ко удара с тупа́лото, ја́ ми́слим че сџџпи тупа́нат (Пк).

тупељи́в, -а, -о рет. *заобљен*. – Тупељи́в ка́мик је ло́птас и када́ га вода́ ва́ља, он не звóни (Бе. Дој).

ту́ра грџбенци изр. *џодмеџаји кривицу*. – Да не џдемо та́мо, да ни после не ту́рају грџбенци (Соп).

ту́ра капáк одозго́ре изр. *настојајџи рећи последњи; иресудиџи свакоме без обзира на чињенице*. – Нави́кло на сва́ку орату́ да ту́ра капáк одозго́ре (Чин. Вој).

ту́ра се у свѣт/ту́ра се у рѣд изр. *жениџи се, удаваџи се*. – Турџи смо се и ни́ у свѣт, да ни́ има на брџ (Бла). Вре́ме је да се ја́ и ти́ ту́рамо у рѣд и да се до́мимо (Пн).

ту́ра си је́рѣм на ши́ју изр. *жениџи се, удаваџи се*. – Не́чу си ту́рам је́рѣм на ши́ју ка ми не́је зџр (Пк).

ту́рање на сто́ку изр. *полагање хране стоци*. – Ране́ње, ту́рање на сто́ку тре́бе да бу́де на вре́ме и да се гле́да да сто́ка не гладу́је (Мр).

ту́рска ба́ница изр. *џиџа са сиром од киселог џестџа у виду џрака које се кружно савијају у џеџи*. – Ту́рска ба́ница се не су́че са – сука́лџу, него се одво́ј од џисало те́сто када́ ме́симо ле́б и у џега се ту́ре ја́јца и сире́ње, која́ кво́ има, и опе́че се за́једно с ле́бат у ву́рњу, а мо́же и у цре́пњу по́себно (Вој).

ту́рџи се́д изр. *седење (на џоду) са џрекришџеним ногама*. – Кроја́чи су кад рабо́те седе́ли ту́рџи се́д с укрстене но́ђе (Вс).

џу́рџиџа ж бот. *биљка у џиџу вилиног сиџа*. – Ту́ртиџа има џубичасто – бе́личас цве́т, си́тан, ма́ли, али као череме́тка (Брл).

ту́тмер м геогр. *џланинска коса; џревој*. – Најдо́мо га го́ре, на ту́тмерат бе́ше заспа́ло (ДД).

ту́тње несвр. **1.** *џоџмуло одјекиваџи*. – Ту́тње откуда О́доровци, че бу́де ло́ш об́лак с гра́д (Вој). **2.** фиг. *неџрекидно џрчкараџи и џако завршаваџи џослове*. – За кво то́лко женѣте це́лу но́ч тутња́ше (Пет).

ту́тње га изр. *грдиџи, кињџи*. – Па ме држа́, па ме тутња́, па му на кра́ј све ре́ко (Вој).

ту́тубѣја ж *глуџа, лења и невешџа особа*. – Снаа́та тутубѣја, сувору́кава, ленчу́га, отсѣле ју ру́ѣте, ни́шта не́је работџла (Пк).

ту́тулу – ту́тулу узв. којим се подражава пијење из посуде са уским отвором. – У́зне стовне́ с вино́ и ту́тулу – ту́тулу, пи́је кри́шом (Држ).

ту́ту́че несвр. *звонџи џуџо и риџмички*. – Телефо́нат само зво́ни, само туту́че (Пир).

тѣ – тѣ – тѣ узв. при вабљењу живине: *дођи, дођи!* – Тѣ – тѣ – тѣ, ба́бини пи́личи (Всв).

тѣгѣшањ, -шња, -шњо *џадашњи*. – Тѣгѣшњото вре́ме не́ма се врне́, а бе́ше у́баво (Сре).

џѣк(ѣ) – џѣк(ѣ) узв. при вабљењу пилића и кокошака: *дођи, дођи!* – Ма́ме се коко́шке: Тѣк-тѣк, цѣр-цѣр, пи́лки-пи́лки – пи́лки! И онѣ се збе́ру (Мр). Тѣк – тѣк, пи́ли-пи́ли – пи́ли, пи́л, – пи́л, – пи́л (Вој).

тњак литак изр. *дуга женска хаљина од тњанке љређе и неваљаног сукна, без рукава, најчешће украшена шљокицама и оишивена жућим ширишима.* – Пред ратат су тњак литак све жене носиле, и старе. Тњко се преде у два – нита и лито се ткаје (Брл).

тње несвр. рет. *тјонути.* – Поче да тњем у воду (Д – Ву, Пир).

тњнка црева изр. анат. *тњанка црева.* – Има тњнка црева и има дебела црева (ТД).

тњковјјес, -та, -то *који је тњанак у сјруку, вижљаси.* – Тњковјјеста девојћа је када је висока и мршава (Гњ, Држ).

тњкошијес, -та, -то *тњанковраи.* – Волат тњкошијес, не допада ми се (Сре).

Ћ

ћаћи несвр. нег. *(не) тјошћоваиши, (не) уважаваиши.* – Његовити се жале да и ич не ћаћи (Пк).

ће прил. *тјек онако, усјуи.* – Ја ће мину да те видим (ЦД).

ћеа м главни *тјасћир који одговара за сву сјоку на тјанинској исјаши.* – Ћеа, како он нареди, слушамо (ТД, Мр). С говеда су ишли ћеа, поћеник и погонич (Зс).

ћебе с *дуг сукнени мушки кајуи (до колена).* – Памуклија, па кратко, па прослук, и може сас ћебе или без ћебе (МСв).

ћев. Неје ми ћев што је текá изр. *тјо ми се не доиада, није у реду шјо је тјако.* – Черка ми побеге за удовца, неје ми ћев што је текá (ВСв).

ћевлика ж *женска особа склона тјићу.* – Она је често ћевлика, пропила се (Изв). Имало је у наш комшилк неколко жене ћевлиће (Пир).

ћевјј несвр. фиг. *узалуд гунђаиши; узалуд галамиши.* – Што – ти се врљи, тој ти је доста; мој около само да ћевтимо (Зав).

ћел – тугá/ћелтугá ж *дубока тјуга (са разлогом или без разлога) тјраћена одсјивом било какве жеље.* – Уватила га ћел – тугá па само спи (Пир).

ћела ж арх. *рана.* – Имаше ћеле по – руће, по лице, гад да те је да га погледаш (Зав).

ћелепш м бела *тјлаићнена каишица која се носила исјод барле.* – У град се носило ћелепш испод барлу, бела капица оди платно (Пир).

ћелепшњак м *сјара, тјрљава и изобличена каја (код сјаре и зајушћене особе).* – Турила на главу ћелепшњак, некакв качкет (Пир).

ћемана ж рет. *виолина.* – Свирило се у моје време у цовáру, дудук, двојће, гáјде, дајре, ћеману (ВЛк, Пир).

ћенка несвр. *говориши тјлачним гласом (уз тјренемагање, тјо навици).* – Мајћа ми нешто ћенка, жали се, болна је (ТД).

ћерај м *келнерај*. – У ћерај смо спали у стару кућу (ВСв).

ћесап м посл. *ћрићремљена сума новца за кућовину*. – Јесап, ћесап, торба и штап, това је трговина (Пир).

ћесери несвр. *досађиваји гунђањем и неоснованим ћриговорима*. – Немој, жено, више да ме ћесериш да те не бијем (Км. Цер).

ћећече несвр. *ћихо мекећаји (коза)*. – Коза мрмрче кад је за јаренце, ћећече кад је полка и врека кад је јако (ТД).

ћијанка ж шаљ. према глаголу ћија несвр. *кијати учесћало кијање у друћићу*. – Кад се неколико ћи исћијају, чула сам на седенћу, каже се: – Ама се исћијасте, направите голему ћијанку (Пк).

ћијовска глтка изр. *велики гућљај*. – Дај малко да пинем, да отпијем ћијовску глтку (Вој).

ћико прил. рет. *како*. – Е, ћико пројде на пазар? (Об).

ћилавци м мн. *безвредне сћвари*. – Ћилавцити твојити да си узнеш, смитају ми (Дој). Пошли смо сас мужа за ћилавци по ћиве (ВС).

ћилерче с дем. **1.** *собичак за чување веша*. – Ја се у ћилерчето преоблћим (Гњ). **2.** *ћрозор од иже ћрема ћераси*. – Некој насрну из ћилерчето, виде ме да краднем, и ја побего (Пн).

ћилибар м *огрлица од ћилибара са разнобојним ћерлама*. – Ћилибар, маниста бела и жлта на огрлицу, носила се само кад се појде у цркву на голем празник (Пир).

ћилим м *ћоњава са ћоћком од разбијених крћа*. – Ћилим је црга с натку од дрндано (Км).

ћилимар м *ћрговац ћилимима*. – Кривошија је бил поштен ћилимар (Пир).

ћилка несвр. пеј. *сћоро се враћаји и млаћараји ћредмећом за који су га ћослали*. – Не ћилкај мањето, одма ми га донеси (Пир).

ћилц м мн. ћилци м мн. *немоћне и безвредне особе*. – Пошли смо с мужа на ћиву ко ћилци, нам неје место там, стари смо (ВС).

ћима несвр. **1.** *махаји*. – Она му поче ћима из вóзат (Брц). **2.** *фиг. косићи*. – Цел дћн сам ћимал, руће ми отпадоше (Дој).

ћине се от – срце изр. *родићи*. – Неје ћој се ћинуло от – срце, па да у боли за ћу (ВЛк. Вој).

ћипелк м *кућућа вода; врела вода*. – Оно жега, (као) ћипелк, а она пошла на пијац (Пир).

ћипи у кућу изр. *фиг. сваћаји се (чесћо)* – У ћину кућу поче да ћипи, да се бију (Пк).

ћипне му крв изр. *јачо се наљућићи, ћобеснећи*. – Готóво, ћипнуло ми је крв, са че се бијемо, мужу, па кво бóде (Зав).

ћиримиција м *циглар*. – Ћиримиција сам постао у петнајес године, да се мож преранимо (Кс).

ћисак м бот. *велики киселац Rumex acetosa*. – Ћисак, тесни му листовети, искара сукат, жвачемо копат (Соп).

ћисала врба ж бот. *ракија*. – У моју Јању рећиту окамо ћисала врба, ја си у и сџ текá окам (К – Јњ, Ста).

ћисала чорба изр. *чорба од расола са њајриком и другим додацима*. – Ћисалу чорбу од расол често смо јели (Нш).

ћисалка круша ж бот. *врста дивље крушке*. – Ћисалка круша је добра за оцџт (Вс).

ћисалкова шума изр. *лише дивље јабуке намењено бојењу пређе*. – За чинилку ћисалкова шума се користи а дрво не (ТД).

ћисалковина ж *дивља јабука (сјабло, кора, лише)*. – Ћисалковину смо користиле за чинилку (ТД).

ћисало месо изр. пеј. фиг. *женска особа*. – Деда ми је рекл да немам рабóту с ћисало месо, него да си гледам школицу (Брц).

ћисало на – нос (иде) изр. *јадити се и ћушати*. – Оно ми иде ћисало на – нос, иде, иде, ама си прећута (Вој).

ћисало цедено млекó изр. *цеђењем угушњено кисело млеко*. – Ћисало цедено млекó, óвчо или крáвљо, млого је добро мезе за пред гóсје (Брл).

ћисалџ м бот. *киселац Rumex acetosa i Rumex acetosella*; уп. ћисељак. – Ћма ћисалџ, па дивó зелје, па штављак (Дој).

ћиселица ж бот. *дивља јабука*. – Од ћиселице прáјмо оцџт (Сук. Јал. Вој).

ћисер м *шесла, кесер*. – Кóпа корито сас ћисер (ТД). Сас глетó и сас ћисер га длбé (Ру).

ћиџка ж **1.** *кија (цвећа)*. – Невéста нóси ћитће на пáзуће (ВРж. Рос). **2.** фиг. *вуна на глави овце као украс*. – Ћма óвце које не кáрају ћитку и шију, онé су гúљаве (Зс). **3.** **ћитка големá** изр. фиг. а. *џрилика за гордоси, њонос*. – Завршил њим сџн школе големé, ћитка је големá (Кр. Пир). б. ирон. *велика срамоџа*. – Чéрката њу че рóди а још девојђа; тоvá је, за њу дигноглавесту, ћитка големá (Пир).

ћитнаста кокошка изр. *кокошка са израженом ћубом на глави*. – Ћмам једну ћитнасту кокошку (Б – Са, Гњ).

ћитчица. Истружé на ћитчице изр. *скине младу кору (леске) у виду рас-џреситих лоџица*. – Бељáк оди лесковину истружé на ћитчице и јáганци га рúчу сџрово (ТД).

ћићја ж рет. *нож џреклаџач; сџар нож*. – Јá си нóсим ћићју за појáс, да пúштам крв на овцу (Нш).

ћиу-ћиу, ћиу-ћиу узв. при подражавању пушчане паљбе. – Ћиу-ћиу, ћиу-ћиу, почеше мѣткове да пролаће окол мѣне (Јал).

ћиша́во паче́ изр. пеј. *болешљиво и нејако сѣворење*. – Она́ је ћиша́во паче́, све бо́лна, на ра́боту у по́ље не изла́зи (Пн).

ћишалка ж *мера од тѣри ниѣи у љређи са моѣовила*; уп. ћишалка. – Тријес жичће у паса́мце, а три́ у ћиша́лку; де́сет чи́шалће у паса́мце (Ру).

ћиша́лѣа ж в. ћишалка. – Три́ концá у ћиша́лѣу, а де́сет ћишлѣе у паса́мце (Бе).

ћишеља́к м в. ћиса́лѣц. – Ћишеља́к жва́камо па ни ћисѣ́ (К – ЦВ, Пир).

ћишка несвр. рет. *говорѣи уз ѣлач*. – Бо́лно, па си по́више ћишка, и ка ора́ти ћишка, све зави́кује (Цр).

ћокне свр. *ударѣи рогом; убосѣи*. – Кра́ва ме бе́ше ћокнула па сам лежа́ла у бо́лницу (Б – Км, Пир).

ћорави днѣ́ м мн. *дани немоћи, сѣаросѣ*. – Че зачу́вам па́ре за ћорави днѣ́ да ѣма (Зав).

ћоравци м мн. арх. **1.** *краѣковиде очи*. – Почеше ми дрља́веју ћоравцити (Чин. Сук). **2.** *шаљ. наочаре*. – Да́ј ми ћоравцити да уде́нем иглу́ (Пир).

ћорачѣ́и прил. сад. **1.** *на слеѣо, не гледајући*. – Напи́па га, најдо́ га ћорачѣ́и (ВРж. Кр). Слу́шам се ћорачѣ́и (Држ). **2.** *фиг. без сѣида, без ѣошиѣовања реда*. – Дошла́ сам ћорачѣ́и, ништа несѣ́м донѣла (Јел).

ћорламѣ́. На ћорламѣ́ изр. *невољно; срдиѣо*. – Не да́ва ми га како́ се да́ва, него ми га да́ва на ћорламѣ́ (Рс).

ћорлук м *ѣриѣајен ѣркос којим се изазива и ѣонижава друга сѣрана*. – Уда́ра му ћорлук, као сра́мује се од му́жа пр́ву но́ч (При).

ћорѣц м мн. *ћорѣи немоћна (и ѣолуслеѣа) сѣара особа*. – Ти не́чеш да не ѣдеш при текви́ја ћорѣи да ти пра́ве сме́шку (Гос).

ћорша м **1.** *слеѣац*. – Ћорша се у теб загледа́л (СГл). **2.** *фиг. глуѣак; не-сѣреѣина особа*. – Ћоршо ћорави, што си не гледаш пре́д – но́ђе?! (Пн).

ћосавац м зоол. *мала црна ѣѣица која наѣада грозе́ђе, кос*. – Ћосавац је црн, а грозја́рѣц сур (Вој). Ћосавац је црн, ѣма по́кратку кљуни́цу од шморца́ и једе́ по једно́ зрно, а жи́ви више на гли́сте и на сли́ве маца́рђе (Ру).

ћош м *ѣераса; балкон*. – Ту́ смо спава́ли на ћош (П – Кр, Пир).

ћоше́. Држѣ се за ћошѣти́ја изр. *ѣијан*. – Почѣ се че́сто држѣ за ћошѣти́јата и почѣ да би́је жену́ту (При).

ћошнѣца (ку́ѣа) изр. *ку́ѣа са ѣерасом*. – Њего́ва ку́ѣа је ку́ѣа ћошнѣца, пр́ва надо́л, че у ви́диш (Бз).

ћошѣчанин м *веѣар који дува из ѣравца села Ћушѣице*. – Дувају два ве́тра – ћошѣчанин и кривѣ́ц, али је кривѣ́цат по́опасан, најде све ру́пе и све жи́во раскрѣ́ва (Зс).

ћуало с, мн. ћуала, в. ћувало. – Ћуала се ућутала, буће се ујечале, па је страшна на планина, стра ме да замркнем (К – Ћу, Пир).

ћувало с мн. ћувала зоол. *ћук*. – Ћувало се оглашава *ћу – ћу, ћу – ћу* (Ста).

ћулавчица ж дем. *кујасџиа љаџирнаџиа кеса, фишек*. – Тате, купи ми онова што – је како жлџка у ћулавчицу (Влк).

ћуџе с *кујасџии лимени жижак на љеџролеј или зеџџин, са фиџџиљом и без сџакленог цилиндра*. – Башта ми је на ћупе целу ноћ правил тишљарај (Д – Сн, Пир).

ћуприја ж основна греда, носач кровне конструкције. – Това је дрво отскал за ћуприју на кћуту, поди њега су нашлџ некоји тепсију злато (Вој).

ћурументџа ж *врсиа минералне смеше којом се лечи сџока (коњи, свиње)*. – Ћурументџа је лек за црвени ветар (Пн).

ћустек м мн. ћустеци делови рибарске мреже у виду џеџова, џамо где је олово. – Ёмам мрежу с ћустеци, с њу ловим рибу (НМл).

ћутлија м рет. *особа која нерадо говори*. – Ја сам причлија човек, ја не волим да се дрђжим сас ћутлију, сас човека који само ћути (Јел).

ћуџук м фиг. *глуџак; незналица; невешџиа особа; особа без занџиа или школе*. – Остал сам ћутук, без ништа, без занат (Рос).

ћутурес, -та, -то рет. *који има велику главу*. – Његов овџн је по – ћутурес од нашего (Зс).

ћућуковац м **1.** зоол. *мала шарена џџиџа која се оглашава са ћук – ћук – ћук, џуџавац *Urara erors**. – Ћућуковац чџни ћук – ћук – ћук, његова песма таква (Зс). **2.** руг. *Тоџлодолац*. – Топлодољци се облаче шарено а неукусно, па и зовемо Ћућуковци, а они се џуте, псују (Зс).

У

у предл. **1.** *за; џо*. – Ёдемо у сено (Ста). **2.** *од*. – Ёде ко старц у сто – године (ДД). **3.** *са*. – Док – је бил у брајџа све је он овчар бил (Пк).

уаленица ж *размажено женско чељаде*. – Она је уаленица, че требе ти њу да слџшаш, не она тебе (Брл).

уалина ж геогр. *угнуџии део, увала*. – Уалина местото, убава трава там расте (Јел).

уаме свр. пеј. *ожениџии, удаџии*. – До – га не уаме, па после че се и он навџкне на мџкуту како и ни (Кр).

уапсе се за дџпе изр. *касно увидеџии своју круџну грешку, џокаџаџии се*. – Че се уапеш за – дупе, ама че бџде доцкан (Држ, Трџ. Кр. Пир).

уара се свр. *џџроџасџџџии се; џовредџџии се*. – Уара се човек с голему работу, упропасти се (Бе). Уараше ми се прџти на – руће од комџнете (Пк).

убавачѝк, чка, чко *леѝушкастѝ*. – Бѝше ѝбавачка женица, вредна, мѝрна, ама умрѝ без врѝме (Ор). Појѝ се у пѝсму да је најѝбавачка девојачка млѝдос (Соп).

убавѝл м рет. шаљ. *леѝоѝан*. – Мѝјат убавѝл продал јѝгнето а требѝл је на дѝктурутога да га донесѝ (Д – Пг, Км).

убансѝви се свр. *олењѝѝи се*. – Тија банса кад се убансѝви не мѝж га покрѝнеш (Пир. Држ).

убѝје (се) свр. *ѝовредѝѝи (се)*. – Какѝ да затвѝри вратишата, оштипу га, убѝје си прѝс (Јал). Пази да ме са – срѝовете не убѝјеш (Изв).

убѝје дѝшу изр. *ѝремлаѝѝиѝи*. – Умодрил га, убѝл дѝшу (у ѝѝега) (Ш).

убѝјен, -а, -о трп. пр. фиг. *оѝѝѝећен усев (од заѝаре, града, мраза, слане, јаке росе, биљне болестѝи)*. – Убѝјено, шмркнуто, нѝма ништа од лѝк овѝј гѝдину (ВСв).

убѝјен кѝњ изр. *коћ чија је леђа ѝовредило седло или самар*. – Убѝјен кѝњат, огулило га седлото. Кѝњ или магаре тѝшко заздравују кад се убију, не здравѝје засвет (ТД).

убѝковѝ се свр. *укруѝѝиѝи се; не ѝрихваѝѝаѝи чићенице; суѝросѝѝављаѝи се већини*. – Добѝл кѝнску пѝмет, па се убѝковѝл, па ни натам ни навам (Пир).

убѝло га брѝје изр. *бриге су га саѝрле*. – Убѝло га брѝје, чѝрка му јединица зађинула у најбоље гѝдине (Об).

ѝближѝи, а, о *близак*. – Он је ѝближѝи комшија твој, че му однесѝ аманѝт (Брл).

убоклуцаѝви свр. *заѝрља смећем и ѝрашином*. – Пази да не убоклуцаѝвиш ѝѝмперат окол плѝвуту (Вој).

убрѝни свр. *одбраниѝи*. – Зѝлуду га брѝниш кад не мѝж да га убрѝниш, големѝ је злѝ направѝл (Сук, Вој).

убрѝшни се свр. *заѝрљаѝи (се) брашином*. – Лѝле, убрѝшнила сам се све (Држ).

убрѝбѝсти свр. *рећѝ одједном много и неразумљиво*. – Она нѝшто убрѝбѝсти на врата и отѝде (Бз).

убрѝди свр. *усѝравиѝи*. – Бѝше убрѝдѝл јексѝр да пробѝши гѝму (Рс).

ѝбрдо прил. *навѝше*. – Лѝје, ћѝвка кѝче ѝбрдо (Мр).

убрѝчи се свр. шаљ. *кочоѝерно се држѝѝи (бркаѝ мушкарац)*. – Убрѝчил се, дѝгал главу високо и прѝти (Цер).

убуђѝје се свр. *убуђѝавѝѝи*. – Не остаѝљај га на полицу; онѝ се там убуђѝје и ишчамрѝје (Б – ЦЈ, Гњ).

убучѝви се свр. *очешљаѝи се изазовно, раичешљаѝи се*. – Те текѝвја, убу-чавѝл се бѝше, ѝбаво момчѝ (Зав).

убѣзди се свр. *йочейѿи* *шириѿи нейријаѿан мирис*. – Запраји се да сам за-спала, и он леже до мен, убѣздел се на ређију (Бла).

увалица ж **1.** геогр. *угнуѿо месѿо*, (*мала*) *увала*. – У увалицуту легло и за-спало, там га најдомо (Вр). **2.** *угнуѿо месѿо на ѿелу као йоследица йовреде*. – Тув има увалицу куде се бѣше убил (Вр). **3.** анат. *сузна јама код овце*. – Ува-лица испод око на овцу што има, там с нож бѣцкамо да капе крв (Д – Рд, Пир).

увезе му се у главу/увезе му се у мѳзак изр. *намеѿнуѿи се* (*слика, мисао*). – Грожљива ствар је оно било; тов ти се увезло у главу (Зав). Бѣше љута, и то ми се увезло у мѳзак (Тм).

увеје се свр. *йочейѿи јако вејаѿи снег*. – Увеја се, упада се снег и ми раз-манумо да идемо по навацилк у Присјан (Пир).

увеличава несвр. *хвалиѿи*. – Млого увеличава синатога, затова вој се смејемо (Пет).

увѣти се свр. *искрзаѿи се од уйоѿиребе и сѿајања* (*комад одеће*). – Уветила ми се вутарката, трѣбе ми нова (Цр).

увијалче за ногу изр. *кожни умеци или крѣ у оѿанку и око ноге*. – Увијалчета за ногу од кожу, а могу и од крпе (Мр).

увисне се свр. *окиѿиѿи се йлодовима* (*воћка, йарадајз, боранија*). – Пре-родило, па се увиснуло, само што се не скрше гране (Пс).

увити (се) свр. рет. *омршавиѿи* (*од глади, болесѿи, бриге*). – Арне увитила, не знам от – какво је закасала (Сук).

увитли га изр. *йринудиѿи; сѿрого усмериѿи*. – Увитлимо га веч, очемо да га жѣнимо (Гра).

увѳдљив, -а, -о *сѿидљив*: *йослушан*. – Срамежљива је, увѳдљива је, а нам теква трѣбе да ни слуша (Вој).

увредно прил. *увредљиво*. – За њѣга је увредно што га на свадбу нестѣ по-звали (Кп). Мало је може увредно, али че кажем (Зав). Увредно му реко, пре-груби малко (ВЛк).

уврља се свр. *йочейѿи разбацаваѿи йпредмеѿе на све сѿране*. – Кад се рас-пуца, па кад се уврља, чудо напраји (Цр).

уврсти се свр. **1.** *уѿариѿи се*. – Уврстил се с Гордану, отидоше нагоре као замјани (Зав). **2.** *йоћи заједно; йосѿаѿи оно шѿо и вршњаѿи*. – Да имаш менђушѿе, па кад отидеш на – оро да се уврстиш у девојѿе (Изв).

уврти свр. пеј. *зайрљаѿи руке или ноге* (*блаѿом, ѿесѿом*). – Увртеља ноѿе, па узѣла опѿнциѿи у – руѿе (Гра).

уврти се свр. *уѿресѿи се*. – Власата вѿната, лоша, дѿга, на витѿљи се увр-теља (ТД).

уврчи се свр. *йочейѿи фијукаѿи*. – Уврчу се тојаѿѿе, бију се момчетѿја у Висѳчѿи Одоровци (Д – Рд, Пир).

увуња́ри се свр. **1.** *усраи́и се.* – Напи́л се на сва́дбу, па се увуња́рил уз аста́л (Сук). **2.** фиг. *обрука́и се.* – О́н се увуња́рил, погази́л реч и дру́гому прода́л њиву́ту (Вој).

уга́сал перф. од уга́сне, фиг. *би́и́и јако болесѝан, јако се ѝриближио смрѝи.* – Ста́рцат веч уга́сал, че́кају га да испу́шти ду́шу (Сук. Ру).

уга́си се свр. фиг. *ѝрезеи́си; ѝредуго гладоваи́и; ѝремори́и се.* – Це́л дѝн га́зимо реку́ту па уга́сомо оди сту́д (Пк).

уга́сне свр. фиг. *умреѝи; несѝаи́и.* – Изле́земо на зла́к, че ни бу́де, да не уга́снемо (Зс).

угла́ба се свр. **1.** *ѝону́и.* – Їди по на су́во, немо́ј то́лко да угла́баш кола́та (Вој). **2.** фиг. *суви́шим најрезањем ѝосѝиже суѝроѝан резулѝаи́и.* – Што – се ви́ше пра́вдаш, ви́ше се угла́баш (Пет).

углаве́ прил. *са врховима насуѝроѝи сасѝављеним сѝаблима или мерѝецима.* – Коша́ра је поја́та за о́вце и ко́њи, углаве́ и сво́дасто изведена одозго́ре, са – сла́му покри́јена и не́ма унутра́шњи зи́д, сли́чна на ве́јник (Мр).

угло́би се свр. *ѝоѝону́и (у блаѝио, дугове, бруку).* – Угло́бил се до́ – гушу у ду́гове (Држ, Трњ).

угре́вује несвр. *жусѝиро и кочоѝерно ѝокушаваи́и намеѝнуѝи своју вољу.* – Она́ гла́дна, само́ угре́вује, само́ тѝпче (Вој).

уго́тко прил. *угодно; ѝо вољи.* – Кад ми не́је не́што уго́тко с деца́, ја им ка́жем и она́ ми се не лју́те (ТД).

угу́жва се свр. *изгужсваи́и се.* – Куде́љћуту намота́мо да се не угу́жва (ВЛк).

уда́ра се несвр. рет. *ѝодудараи́и се, ѝоклаѝаи́и се.* – Го́дина с го́дину се не уда́ра (Пир).

уда́ри усóви изр. вет. *добии́и заѝаљење (дојки, вимена).* – Уда́ри усóви у ви́ме, па́зимо га да је чи́сто (Мр).

удлбѝн прил. *дубоко.* – Па́дал је удлбѝн окол два́јес ме́тра (СГл. Бла).

удлбу́је се несвр. фиг. *заљубљиваи́и се.* – Како́ се удлбу́је у њу, она́ почи́ња да га во́ди за но́с (Вој).

удова́ља несвр. *чини́и некоме ѝо вољи, угађаи́и; уп. удово́љује.* – Неве́ста мо́ра сва́кому да удова́ља да не ѝде ока́ње по њу (Тм).

удово́љује несвр. в. удовоља́ва. – Све́ у је де́да купува́л, удово́љува́л у је у све́ (Гос).

удóмује несвр. *налази́и дру́ги дом, удаваи́и.* – Женéте ју, удóмујте ју (Црв).

удрѝви ре́п изр. *ѝодићи и ѝако задржсваи́и реѝ (ѝас).* – Куче́то удрѝви ре́п и о́трча преди овце́те (ТД).

удрѝви цига́ру изр. пеј. *ѝушиѝи.* – Са мла́де же́не удрѝве цига́ру, пи́ју кавети́ја и оговара́ју се (Рас, НМл).

удроња се свр. *обући много дроњавих хаљеџака*. – Што – си се тека удроњала ко баба (Чин).

удума свр. **1.** *уговорити (веридбу)*. – Удумамо, Каја че ни буде снаа (Вој). **2.** рет. *иревидеџи; заборавити*. – Договарамо се убаво, ама ја сам това удумала (Дој).

удбгне свр. *иодуџреџи*. – Кад нешто притурџи да потпре, да боље стојџи, кажемо дбгне га, удбгне га (Соп).

уђињује несвр. *џроџадаџи; боловаџи и умираџи*. – Слабо врба уђињује код нас (Зс).

ужегава се несвр. *загреваџи се; знојџи се (од рада, одеђе, џоџлог време-на)*. – Че стурџм цџмперат, да се не ужегавам док сечџм (ВЛк).

ужџли се свр. фиг. *сиџеџи џоверење и џосџаџи врло близак*. – Да џдем сас џега две – три вџчери, да се уџџлим, па че видиш како че ме џзне (Зав).

ужбгли свр. *уџрегнуџи, ујармиџи*. – Ужбгли воловети, одма че поодимо у дрва (Цр).

џзбаша ж *џредсџавник села у време џурске власџи*. – Бџмбаша је кмџт у село, а џзбаша је прџседник (Рос).

џзбрдо прил. *џраво навџше*. – Једна смрака, џма у само у Брџзовик, она растџ џзбрдо (Зс).

џзбујала рабџта изр. *лудовање; забава; обављање сношаја*. – Не стављамо се (само) за џзбујале рабџте; стављамо се да се договарамо (Брц).

џзбује свр. рет. *џзнемириџи*. – Гаџа се у кошницете и џзбује пчелџте (Рг).

џзвишно прил. *навџше*. – Пдем џзвишно, нечу да слазим у села (Зс).

џзгладан, -дна, -дно *гладан*. – Дојдо џзгладна и најеџо се за двојџца (Б – Дч, ЦД).

џзравица, исполајте! изр. *наздрављање џри нуђењу гостџију за сџолом џред џочџџак обрџка*. – Ајде, гџсти, добре дошли, џзравица, исполајте (ТД).

џзђњује несвр. *џздисаџи*. – Само лелџче, само џзђњује, и кад џма зашто и кад нема зашто (Бер).

џзел м мн. џзелје **1.** рет. *чвор на дрвеџу*. – Дрвоџо џма млоџо џзелје, че тупи трупачат (Дој). **2.** фиг. *чвор нас конџу, канаџу, коноџу*. – На зџл џзел врзано, прекотруп (ВРж).

џзимал лопату џ – руђе изр. *радио је џеџшке физџчке џослове*. – Питај га прво да ли је џзимал лопату џ – руђе, па после оџени да – ли мџже да ти буде зџт (Пн).

џџми свр. *засџџџџџџџи од мрџза одлагањџм у џраџ или џодрџм (кром-џир, реџу, лук)*. – Ја џзџми кромпир да не измрзне (Дој).

џзнак прил. *наузнак, џолеђушке*. – Лџгне џзнак и тека му прџђе дџн (МЈ). Кад – би се унџцити заџенили ја би лџгал џзнак од радџс (ТД).

узноји се свр. *ознојиџи се*. – Де да се одмóримо, да испрајм грбњакат, ја се узноји (Тм).

узрџа се несвр. *загледаваџи се, џиљџи*. – Научило да се узрџа у жéне (Орљ).

ујгра свр. *џочейџи нервозно иџи назад (и најред) (о коњу)*. – Кóњ када ујгра, ујгра, ујплаши се од свирџије (ЦД).

ујда несвр. **1.** *уједаџи*. – Не плаши се, окучило се на Блáговес, не ујда (ВЛк). **2.** *нагризаџи*. – Турила сам крпу са – сол преко кору́ту. Солта ујда, једé дрвóто, кору́ту (Д – Пг, Пир).

ујане с ко́ла изр. *џреџи колима џреко џреџреке*. – Ујане с ко́лата знакат и ко́лата се преврну (Бла).

ујарми свр. фиг. *оженџи и џако обавезаџи да сџвара дом и џородицу*. – Ујармише и џега, оженџи га (Држ).

уједé свр. рет. *џојестџи*. – Ћутете дéца, че дóјде баба – рóга да ви уједé (Јел).

уједé се свр. *усџроџиџи се; одбиџи сарадњу*. – Дéвер ми се уједé па нéче да иде на мóс, а ја по њи прегази реку́ту, а билá сам привремџла (ТД. Сон).

уједé се време изр. мет. *џогоршаџи се мейеоролошко време*. – Бóже, што се уједé овóј време, не дава ни да кóсимо ни да жњéмо (Бз).

ујерџми свр. *уџрегнуџи (заџрежна говеда)*. – Ујерџми волóвете и прати детéто у воденицу да докара брашно (Вој).

ујестри се свр. пеј. в. ујóстри се (1). – Ујестрило се детé на тарáбе и бéре прéшње (Рас).

ујейџ, -а, -о *несџособан; несџреџан; сџор у џослу*. – Оно ујето, нити разбџра нити мóже брже да рабóти (Држ).

ујéта ж *шаре на грудима на кошуљи*. – Ујéта зовéмо шáре на груди на кошуљу (Вр).

ујечџ се свр. *џочейџи јако зујаџи (о мувама)*. – Пладницете се ујечáше, опéче жешчáва (ВРж).

ујóстри се свр. пеј. **1.** *џојейџи се; уп. ујестри се*. – Ујóстрил се дéда у кру́шту да бéре кру́ше с ру́ће, текá му пóблађе (Пир. Бе). **2.** рет. пеј. *џојейџи високо*. – Ујóстрила паницете високо, не мóгу џи докáчим (Пк).

ука́ра се свр. рет. *џочейџи се свађаџи*. – Када се ја укара, не знам што све рéко, да простиш (ТД).

уковé свр. фиг. *оногоуџиџи џокреџе, џаралисаџи*. – Уковáло ме па не мóгу да мрднем (Пир).

уковé га изр. *добро се замрзнуџи (блаџо, снег, лед)*. – Студ голéм, уковáло га (Сук. Км).

укоња́ри се свр. *одуџираџи се џриџиску да сџуџи у брак*. – Укоњари се, нéче се жéни, оратá не помáга (Гос).

уко̀ћи се свр. рет. пеј. *очврсну̀ти*. – Са ме климакс пројде, са сам се уко̀чила и ништа ме не боли, са мо̀гу да вла̀чим (Држ).

укопéша се свр. рет. *йреврйаѝти се йри йарењу (о змијама)*. – Змијете се укопéшале, са̀мо се превр̀тају једна̀ преко дру̀гу преко здра̀вацат и преко руз-марйнат (ДД).

уко̀си свр. рет. *жигай̀ти, болей̀ти*. – Све ме укосило, уребрило и уболело од ра̀боту (Зав).

уко̀сти се свр. мит. *очврсну̀ти (йенац, вамйир)*. – Када та̀ја душá у пр̀ви четйрес д̀на на̀јде вино̀, пи́јење и једење, она̀ се уко̀сти, увампири се (Пк).

уко̀тнчи се свр. рет. пеј. *укочий̀ти се*. – Осéбо, па се од тйја ветар уко̀тнчи (При, Пн).

укр̀ља се свр. *удебља̀ти*. – Удебелила се, па се укр̀љала, па се л̀уља сла-нината на њу (ВЈ).

укр̀сно свр. рет. *увесйи основу у разбој*. – Оснóвуту после уведу̀ у разбој, укр̀сноне љу (Пир).

укр̀ши се свр. *окиййѝти се мношйвом йлодова (о во̀шки)*. – Кајсијете ро-дйле, па се укр̀шиле (Пет). Кру̀ше, сли́ве, укр̀шило се све од род (Изв).

уку̀мри се свр. *заћуйаѝти и намриййѝти се*. – Укумрила се нѐшто комши-ката, а не казу̀је зашто̀ (Рос).

уку̀ткује несвр. *држай̀ти на окуй̀, у целини*. – Нестé да се поже́ним, него уку̀ткува, уку̀ткува, па ми сьв имот остáде на сйнатога (Држ).

улéзне у брзйну изр. шаљ. *оиййѝти се и йочей̀ти неодмерено и много йрича-йи*. – Са је улéзал у брзйну, са че чу̀јеш од њéга какво̀ ти се не слу̀ша (Пир).

у́леле узв. очајања. рет. *јао мајко!* – Оно ми је дошло̀ до у́леле (Бла).

улења̀ви се свр. *олењий̀ти се*. – Млóго се је улења̀вила, и удебелила, више не лйчи на у́баву жену̀ (Бер, НМл).

ули́тено прил. *глайко, јако клизаво*. – Оно је тóлко ули́тено да не сме́јем да ста́нем на лédат (Пир).

уло̀ви га кь̀ша изр. шаљ. *олењий̀ти се*. – Мány га, улови́л га кь̀ша, не пу̀шта га на нйкакву ра̀боту (Кр).

уља́је свр. *йойрскай̀ти (водом, сирћей̀том, зејйином)*. – Уља́јемо зéмљу с во́ду па изметéмо, за од бь́ле (Дој).

умéкчи се свр. *омекшай̀ти; учиний̀ти да омекша*. – Сипува́л во́ду да се умéкчи земља́та (Сук).

у́мецу прил. *између*. – У́мецу њи йма не́каква расправйја големá, али не зна́м за какво̀ (Б – Др, Пс).

умéша орату̀ изр. *йобркай̀ти личностйи и йок догађаја*. – Почé да прйча па у́меша орату̀ и не разбрáмо га какво̀ је тел да ка́же (Јал. Сук).

умéшује се несвр. *мешаџи се*. – Швика, óка, умéшује се на људи у кућу (Зс).

уми́ља се несвр. *уми́љаваџи се*. – Кад ти се уми́ља Цóлин човéк, пази се; ти́ја че ти подвáli (МЛк).

јуми́и м *грабова мейла, мейла од ѿрућа*. – Ўмит је дрвена метла за трља́к и за двóр да метéмо (Зс).

умлáти свр. *ѿремлаџиџи*. – Изльгáше га да сам ја крив и óн ме ўмлати за ни́шта (Гњ).

умл́сти свр. *ѿремлаџиџи*. – Премлáте поп – Сáнду, умл́сте га (Км).

умоломóчен, -а, -о трп. пр. *који је на измаку снаге (болесџан, уморан, гладан)*. – Цéл живóт сецáло, работи́ло, а сá умоломóчено седи и чéка смрт (Пк. Рас).

умоломóчи (се) свр. **1.** *ѿремориџи (се); исцрџиџи се*. – Умолочимó се сас жену́ту од рáботу, јéдва се дóм врну́мо (ВЛк). **2.** *одузетџи снагу (човеку, живоџиџи); угњавиџи; убиџи*. – Од големó милува́ње децáта умолочи́ше мачéто (Кп).

умори́ја ж рет. *велики умор; смрџи*. – Тóва је умори́ја, смрт, да се дрва на-беру нóчу и да се одвезу́ у Пíрот (ДД).

умргóтина ж *намигуша; ѿдрузљивица*. – Оно́ несú жéне ко жéне, него све умргóтине, вáжне се прáве, умргу́ју се једнá на дрúгу и на свáкога кој прóјде (Пир).

умрда се свр. *ѿочетџи се креџаџи у свим ѿравцима (народ, сџока, змије, инсекџи)*. – Прóлетњо врéме, умрдáло се сто́ка и нáрод по пóље (МЈ).

умр́зне свр. рет. *смрзнуџи се; заледиџи се*. – Обрну́ло врéме лáдно и на Цурцовдén умр́зла сто́ка (Гос).

умр́л, -а, -о *умро*. – Ти́ја стáрц је умр́л, замину́л је (СГл. Гос).

умртвóше се свр. пеј. *умртвиџи се (од ѿића, болесџи)*. – Напи́ју се па се умртвóшу, па не знајеш да ли си прошáл поред кáцу или поред човéка (Об).

унасáди свр. *уназациџи*. – Бóлка унасáди човéка (Пк).

уни́же свр. *нанизациџи*. – Жлти́це уни́зане од пúпак до гúшу (Бла).

уни́зи свр. *ѿонизиџи*. – Сáд нéма за кво да га пóштујем, не во́лим га, че га уни́зим још – пóвише (Б – Сц, Пир).

уни́ти кóнци изр. *ѿовезациџи конце (ѿри ѿкању)*. – Унитимó кóнци кад ткајемо ћили́м (Пир).

уокóлен, -а, -о трп. прид. (*јасно*) *заокружен*. – На кру́пниту сáдину дóјде чулу́мката више уокóлено (Зс).

убóчи се свр. рет. *наџастџи изблиза гледајући у очи*. – Óн се ўочи у мéне, не мóгу да се спáсим од нéга (ТД).

у́пад м *женидба* – удадба која нарушава поштовање ситејена сродства.
– Има у́пад понегде између сродне фамилије (Ос).

у̀пепеља̀ви (се) свр. *зајрља̀ти (се) њејелом*. – Како се то́лко у̀пепеља̀ви да ти се само о́чи ви́де (ВС. Рас).

у̀пѣре́жи се свр. *п̀рип̀ремѝти се за свађу*. – Мо́ж се уперѣжи и да до́јде пак да се ка́ра (Сре).

у̀песті́љи се свр. *у̀чинѝти одузе́тим, њаралиса̀ти*. – Стреви́ло у на њ́иву, та́м се у̀песті́љи́ла, улогаві́ла се одједну́ш (СГл).

у̀петлі́чи се свр. *п̀оче́ти се кочојѣри́ти*. – Упетлі́чи се, па рабо́ти и оно́, а пија́но (Кп).

у̀пито́ви се свр. *п̀рип̀и́томѝти се*. – Лиси́ците се упитові́ле, оне́ сас козѣте све (се дру́же) (Јел).

у̀пламте́је свр. *расі́алѝти се; жесі́око боле́ти*. – Љу́то, љу́то, па ми се у̀пламте́ло у жељу́дац оди љу́то, па боли́ оди љу́то (Зав).

у̀платка свр. *нехо́ице по́љува̀ти п̀ричају́ћи дуго изблиза*. – При́ча, при́ча, при́ча, па ме све у̀платка (Пир. Гњ).

у̀плив м *удео; ѡ̀право на боравак*. – Ма́лко наса́ди ко́лко да има у̀плив у гради́нете (МСв).

у̀пљу́вана ра́бота изр. *лоше обављен ѡ̀сао, брука*. – Куде́ – год да пратим моја́ деца́, не́је ми у̀пљу́вана ра́бота (Бла).

у̀посли свр. *зајосли́ти*. – Ба́ба ни сви у̀посли́ла, не́ма ца́бе седење (ВЛк).

у̀прасно прил. *нај̀расно*. – У̀прасно умре́, срце́то му отказа́ло (Пк).

у̀прашља̀ви (се) свр. *зајрља̀ти (се) ѡ̀рашином*. – Улази́л при сто́куту с но́в капу́т и све га у̀прашља̀вил (Изв. Трњ).

у̀прдопáси се свр. *осили́ти се, не ѡ̀иш́ује никаква ѡ̀правила ѡ̀нашања*. – С ње́га не́ма ора́та, мло́го се у̀прдопáсил (Пк).

у̀пре га пу́т изр. *дове́сти ѡ̀уи́; омогу́ћиши случај*. – Упрл ме пу́т да ви́дим и тво́јуту жену́ (ДД).

у̀пре́са се несвр. фиг. *п̀реузима̀ти велику обавезу*. – Немо́ј там да се зе́тиш и у̀пре́саш, то́ва је голѣм јерѣм (Км). Жени́ се, у̀пре́са се, тура́ јерѣм на ши́ју (Изв).

у̀пркља́ се свр. *у̀п̀ри́ти ѡ̀рејѣи, нај̀овари се*. – Упркља́ше се, натовари́ше се и одне́соше брашно́во (Ш).

у̀прло коса́ у ка́мик изр. *не мо́ћи (ићи) даље*. – Упрло́ коса́ у ка́мик, не мо́же више напре́д (Бе).

у̀пролет прил. *сї́ролећа*. – Ти́ да до́јдеш у Дебѣли дел у̀пролет, да ви́диш кво је ца́внуло по лива́де (Зав – ддл).

у̀прчка́ се свр. пеј. *умеша̀ти се и ѡ̀реме́тиши (ред, односе)*. – До́к се не заже́ниш, до ту́ва је живо́т; после се дру́ђи у̀прчкају́ (Пок).

упу́сти се свр. *доу́спити́и* *можку оно иш́о се не сме, уи́усити́и се у сексуални однос*. – Девојћа се упу́сти, младос је то́ва, и после до́јде до зло́ (Соп).

у́пут м *савеи́; уи́уисити́во; васи́ишање*. – Да́ј у́пут на дете да уме́је после да се упрáвља (Ос).

у́ра – су́ра узв. *галама; свађа*. – У́ра – су́ра, му́ж у би́је, ју́ри, пи́јаншина (П – Сц, Вр).

уре́бри свр. *болеи́и у и́ределу ребара*. – Све ме укоси́ло, уребри́ло и убо́лело од ра́боту (Зав).

ури́и́је несвр. **1.** *фиг. неи́ромиш́ено се уи́уиша́ии у ризичан и́осао*. – Немо́ј да ури́пујеш тека́, те́ја па́ре че мо́ра да врча́ш (Вој). **2.** *изр. ури́пује у голéм бумбак* *изр. улази́и у велики ризик; срља́ии*. – Са́ ури́пује у голéм бумбак, не зна́м да – ли́ че да испли́ва (Рс).

ури́та се свр. *и́очейи́и ри́иша́ии*. – У́рита се ко́њат, не мо́ж га потковéмо (Кп).

ури́ца се несвр. *и́реузима́ии обавезу; обећава́ии*. – Не́је се урица́ла да че га у́зне (При).

у́рнебес м *велика галама; гужва; свађа*. – Ди́саш у́рнебес бес – по́требу; не́је све тво́је, него́ је и на́ше (Држ).

урни́сано мéсто *изр. уи́роиша́иена и́лодна и́овршина*. – Што – га́ је мéсто урни́сано за те́ја ку́ће; ту́в је било́ трава́ или се раца́ло бере́ћет (ДД).

урни́ше се свр. *сам себе уназади́ии*. – Ти́ си се урни́сал сас ти́ја креди́т; у́баво ти реко́мо да га не узима́ш (Дој).

урнчи́и́и *и́итће* *изр. пеј. и́онейи́и ки́ице; оки́иши́и се*. – Ле́ле, урнчи́мо и́итће, заи́тити́мо се и појдо́мо на ерó на перó (Дој).

урóби свр. *зароби́ии*. – Ја́ уроби́ два војни́ка и откарá ђи у кома́нду (Изв).

уро́њен, -а, -о трп. пр. рет. *зако́иан; сахра́нен*. – Троји́ца си́на су ми жи́ви, а ти́ја си́н ми је уро́њен, уро́њен, не мо́же гла́ву да ди́гне (Кп).

уро́чишта у бро́чишта *изр. бас. нека иде зло и́шамо одакле не може да се вра́ии*. – Нек и́ду уро́чишта у бро́чишта, а ти да си жи́ва и здра́ва (Рос. ВРж).

уру́б м зан. *јединица мере код сти́арих абаши́ја*. – У седлóто два чере́ка, јед́н уру́б, два гре́ја (МСв).

уру́бница ж *лажна невестиа́ са којом се изводи и́редсвадбени обича́ј (уру́бница, лада, дена)*. – Уру́бница је она́ј девојка која́ је била́ пр́ва девојка на младоже́њу (Рос. Д – Мо, Пир).

уру́тка ж *сав ала́и и и́рибор који је и́ои́ребан да се изведе одре́ђени и́осао*. – Мо́ј бра́т док попра́ви сву уру́тку, па после че ми оре́ (Цер).

упу́тује несвр. *уи́уи́ива́ии, усмерава́ии*. – А́ко је сто́ка, тра́жи да ђу упу́тујеш (Д – Пг, Пир).

усади клік изр. *йовредийи кук; ишчашиийи кук*. – Усадила сам клик па не могу да одим (Чин).

усева се свр. фиг. *йочейи жесйока йуцњава*. – Усева се борба, Бугари пуцају на нас и ни на њи (Сук).

усере рабoту изр. *обрукайи се*. – Мани, немóј њега да во́диш, че усере рабoту (Зав).

усили свр. **1.** *йрисилийи (йрейњама, наговарањем)*. – Усилише ме, припремише ме и зачас ме оженише (Ор). **2.** изр. **усили бoлка** *йојачаийи се болесйи*. – Усили ме бoлка, не могу да мрднем (Пк).

усиљава се свр. *йојачаваийи се (вайра, жезга, болесйи)*. – Усиљава се бoлка проклета, не знам какъв лек да тражим (Пет, Вој).

ускачује се несвр. *йейи се (уз дрво, зид, сйену)*. – Ускачујемо се уз дрвја, тражимо гњездала (Вој).

ускоруша ж бот. *оскоруша*. – Ускорушу смо имали, тој сам мло́го волела да једём (П – Шљ, Пн).

ускрци м мн. **1.** *оийадак од йлайна йри кројењу*. – Мајсторат од ускрци направи капу за моје сиротинско дете (Пир). **2.** *оийадак од конца йри йкану*. – Кад доткавујемо од основуту остану ускрци (Вој). **3.** *оийаци и други мајтеријал који могу да се искорисйе за израду разних йроизвода*. – Там ускрци има, машине (Рс).

ускуйче се свр. *йочейи скичаийи (свиње)*. – Свињокoља је, ускуичале се свиње по селo (Дој).

ускупно прил. *заједно; целовийо*. – Наше селo неје ускупно, него на мале (Ш). Сенoто довеземо и зденемо на једно мeсто, да је ускупно за зиму (Соп).

ускутњак м *мушко дейе из куће или блиске родбине које се даје невестийи да га йомилује, йoљуби и дарује, йре него шйо уђе у нови дом*. – Он ми је бил ускутњак, братанац је на мојeга мyжа (Зав. ВЛк. Цр).

усметe рабoту изр. *зайейљаийи се; не умейи решийи йроблем; наћи се у великој ойасносйи*. – Кад се чoвeк уплaши, и мeн се това дешавало, он усметe рабoту, па на нигде (Грш. Сук).

усмради рабoту изр. *изневерийи очекивања; не ойравдаийи йoверeње; лоше обавийи йосао*. – Тй усмради рабoту, oбрука ме, немoј више за ништа да ме мoлиш и кyмиш (Чин, Вој).

усмрдeлњак м *загађен комад веша*. – Нeчу више залуду да ти пeрем усмрдeлњаци (Сук. Вој).

усни се свр. *задремаийи; засйаийи*. – Усни ми се с њeгoво валење; садe он знаје и има, а нeма за кво кyче да га вaне (Пк. Рас).

успарина ж мет. *зайара*. – Успарина времeто, све ме боли и нeмам вoљу за ништа (Гњ).

успáрљиво вре́ме изр. мет. *заїара*. – Успáрљиво времето, доóде лóши óб-
лаци и ветрaт се почé обрча; че слáзи бóг нáзeми (Вој).

успíевује несвр. *успíевати*. – Плítка нíвaга, не успéвује мору́за у њу (Пок).

успíра несвр. *зауспíављати*; *задржаваћи*. – Наидóше дивé свíње прáво у
загóн, гóне и лóвци; јá и несéм успира́л (Зав).

успрáји (се) свр. *успрáвићи се*. – Бýдњакaт успрáји уз ку́ћу до врáта (Ш).
Успрáји се, брани се, не дáвај да те гáзе (Мр).

ýсравци м мн. *који је заїрљан измеїом; који је слаб, закржљао*. – Остáла
ми само двá – три јáганци ýсравци (Гос).

успрá је изр. *гневан је*. – Кад је јaдовít, кад је успрá, óче да ме ошамáри
(ЦТ – Грацко, Гњ).

успáа. На свá úста изр. *сви о їоме їричају*. – Шьпчем ти да нíкој не чу́је,
да нејé на свá úста (Чин. Пир).

устáл, а, о имперф. рет. *їораспáо (деїе, девојка, момак)*. – Кад смо устáле
големé девојће почéле смо да нóсимо мајчин литáк венчáлни (Д – Вч, Км, Пир).

усталамбáси се свр. *намеїнући се (као гостї, садруг)*. – Усталамбáси се
па све уз мéн, не мóгу да се курталишем од њeга (Вој).

ýстрану прил. *скраја, їо сїрани*. – Запéреста козá је белá козá са црнý
мáлу шáру којá иде као úстрану (СГл).

успрáшљив, -а, -о *їлашљив*. – Бїл сам детé и бїл сам мáлко успрáшљив
(ТД).

ýстребан, -бна, -бно *їоїребан*. – Ако ти је úстребан, че ти га дадém (ТД).

ýструпица ж *скок из месїа*. – Јá úструпицу рїпну, ústrupачћи, и надрипи
га (Д – Ву, Пир).

устрúчи се свр. *уїарићи, їоспáвићи їаралелно (гредїцу, їоњаву)*. –
Устрúче се двé рúде, двé струћé за сáнће за прéвоз (Гос).

усту́је свр. *їокушати уклонићи*. – Црвик кад улéзне у дрво ти му не мó-
жеш нїшта; мóж га устúјеш, мóж све да работиш, óн си врти (Бла).

усту́цује несвр. *задржаваћи; враћати назад; сїречавати у намерама*. –
Почéмо да усту́цујемо невесту, млóго брљíва, не знаје за мéру и границу
(Пет).

усúкан, -а, -о трп. пр. фиг. *мршав; слаб*. – Усúкан дојде, рећíјата га усукáла
па станúл ко вретéно (НМл).

усúне се свр. фиг. **1.** *їокрићи се; увући се*. – Усунúл се у гúњу, само му се
óчи вїде (При, Пет). Усунúла се кришом у црђете и там заспáла (Јал). **2.** *кришом*
ући (лоїов). – Усунúл се у їжу́ту и укрáл погáчу из црéпњу на тétку си (Пк).

усупрóтиво прил. *насуїрої; насїрам; їреко їући; близу*. – Нашата је кућа
усупрóтиво њeгову́ту (Бе).

усу́че се свр. фиг. **1.** *йовезаџи се неразмрсивим везама.* – У деца́ сам се тџ била́ усукáла, млого́ ситна деца́ (Држ). **2.** *имаџи йревише разних йослова.* – Усукамо се у ра́боте, не зна́јемо коју прво да рабóтимо (Сре. Кр).

уџа́ври свр. пеј. *йремлаџиџи.* – Увати́ли га у лóзје и утаври́ли га, јéдва се је дóм врну́л (Цр).

утамáни свр. фиг. *йојесџи (без осџаџка).* – Ба́ницата бéше жéшка и ни џу све утамани́мо (Пир).

утана́би свр. рет. *униџиџиџи, саџиџи.* – Са́ че се све утана́би, уни́шти, за́тре, све што смо ствара́ли (Ру).

утвр́ди свр. *уверџи се* – Ја́ се заклé и она́ у́тврди да не л́жем (ЦД).

утвр́ди се свр. *йосџаџи йврд.* – Цре́пње кад га́зе, вре́ве: Да се утвр́ди, да се утвр́ди, да се утвр́ди! (Зс).

утегáри се свр. **1.** *укочиџи се.* – Утегарíло ме, не мóгу бе – шта́п да óдим (Кп). **2.** *сџиснуџи се, сџегнуџи се.* – Утегáри се оди стúд (Пк).

утéпа пúт изр. *йремориџи се на дугом йуџу (йешак).* – Оно́ те утéпа онíја пúт, далéко, а у Нишóр ми се (кад одмáрам) придрéме, и текá сам пропушíл, научí се у мúкуту (Гос).

утéпана земља́ изр. **1.** *ораница йод униџиџеним усевом йосле града или врло дуге и јаке кише.* – Утéпана земља́та од џишу големú (ПРж). **2.** изр. *уга-жсена ораница.* – Земља́та утéпана од газéње, мињува́ло сто́ка, наро́д (Трњ).

утечé му изр. *безвољно обавиџи нужду (и у нейо́годној йрилицџи).* – Пушти га, утéче му, свр́цну, пúче дупéто (Зс).

ути́ви се свр. *навадиџи се.* – Утивíле се жéне у селó и највише кúде најубаву дево́јџу (Брц).

ути́к м *йословна сарадња.* – Пра́је си ути́к, родá су бли́жња (Вој).

ути́ка се у ра́боту изр. *йремориџи се од многобројних йешких йослова.* – Утика́ла сам се у ра́боту, нéмам вре́ме ни да једéм ни нóс да си обрíшем (Бер. Пет, Држ).

ути́ка сто́ће изр. *расџродаџи сџоку.* – Ути́камо сто́ће, не мóжемо с ба́буту да рабóтимо како́ – што смо могли́ (Пр).

ути́м прил. *баи џада, уџом.* – Ути́м дојде ми тáта из Шугрín (Ш. Мр).

ути́скује несвр. *йриџискиваџи; смањиваџи живоџни йросџор; гуџиџи.* – Сви́ ни ути́скују са́ све стране, да ни мóре, највише Америкáнцити (Рос, ВРж).

ути́снут, -а, -о *йриџешњен, гурнуџи у сџрану, йоџиснуџи, уђуџкан.* – Ја́ сам била́ ути́снута, несéм смеја́ла ни рéч да кáжем (ВЛк).

ути́ча мóчка изр. *не мођи конџролисџи и задржсавџи мокрење.* – На стáрцатога почé мóчка да ути́ча (Зав).

утлџан човѣк изр. фиг. *човек у великој невољи*. – Утлџан човѣк: жена му умрѣла, сиромá, деца млого (Кр).

утмѹрен, -а, -о *наѹмурен; нерасѹоложан*. – Убијен у пѹт, утмѹрен, ѹморан дојдѣ (Зс).

утоварáч м *уѹоваривач (човек, машина)*. – Повѣл сам два утоварáча за дрва (Јел). Товáримо с утоварáч голѣмете бѹђе (Дој).

уѹбѹи свр. фиг. *ѹоѹрошиѹи све ради осѹваривања циља*. – Утопил сѹв имот само тѹј кѹђу да направи (При).

уѹрáѹи свр. *намеѹнуѹи некоме да носи (у руке)*. – Утрапи ми бебѣ ѹ – руђе, да вој чувам, а она се вáну оро да играје (Сук).

ѹтре се свр. *ѹроѹасѹи, несѹаѹи*. – Ўтр се таја кѹђа, нѹкој не остаде по њѣга (СГл).

ѹтрка свр. *изгладѹи (међусобним) ѹрењем*. – Утркам љи, кѣштеници, да се сјајѹ (Пет, Брц).

уѹркување с пл. им. од утркује се *уѹркивање*. – Унѹкат ме побѣцује у уѹркување, па ми се смејѣ, рáдује се (Рас).

утрпѹ свр. **1.** мет. *ѹрођи без ѹадавина*. – Времето се гѹши, гѹши, ама че утрпѹ (Чин). **2.** *уздржѹаѹи се уѹркос (великом) изазову*. – Не могла да утрпѹ, него се издрдња́ла (Сук, Вој).

уѹрскује се свр. *кочоѹерѹи се*. – Утрскује се бáбичката да иде на свáдбу и она (Вој).

уѹрчује несвр. *уѹрчавѹи; ѹоново улазиѹи уѹркос неѹрихваѹању*. – На једна врата да те бијѹ, ти на другáта утрчуј (Рас).

утурáсује се несвр. пеј. *намеѹаѹи се*. – Штó – се, бре, утурáсујеш тѹва, кá – те несмó звáли да си ни гóс (Дој).

ѹтутук прил. *убрзо*. – Дојдоше ѹтутук по вечеру, врнѹше се на време (Рос. ТД).

утњоше се свр. вулг. *ѹнхо ѹусѹиѹи веѹар*. – Нѣма – нѣма, па се утњоше (Пир).

уђѹтка се свр. *окиѹиѹи*. – Ка би работѹл у бáнку на мене би билѣ уђѹткане пáре, а не кóнци (Пир).

уђѹша м/ж *онај који личи на ујака*. – Ти си уђѹша, на њѣга ли́чиш (Пир).

уђѹка се свр. *ѹреѹлаѹиѹи се*. – Какó ме видѣ да идем, он се ѹфука и све ми ѹсприча какó је билó (Рос).

уђáка се свр. *ѹочѹи гракѹаѹи јáѹо (сврака, врана, дроздова)*. – Учакáјѹ се грозјарци, а јá óкам и лѹпам у кáнту да љи одбијем (Вој).

учвáка свр. *замазѹи ѹљувачком ѹри ѹубљењу; изљубиѹи*. – Не чвáке више детѣто, све че га учвáкаш (Вој).

учели́чи се свр. фиг. *очеличи́ти се, ојача́ти*. – Порáсте, у́челичи се и ра-
бóти барабáр с мéне (Кп. ДД).

учи́та се свр. *зане́ти се у чи́пању*. – Já се нéшто ова́мо учи́та и заборáви
да по́јдем (Пир. Чин).

учу́рише свр. *охрабри́ти некога да учини неши́о недолично или ши́еи́но*.
– Пази́ да те не учу́рисују дру́ђи злó да пра́виш (Рс).

уца́млика се свр. *йочей́ти кука́ти и йреклиња́ти за йомо́ћ*. – Укúка се,
у́цамлика се и ја́ му да́до (ПРж).

у́ци прил. *йрину́ђен сам да*. – У́ци, нéмам те кúде, мóра ти дадém (Цр).

уци́па се свр. *йочей́ти се йраћка́ти*. – У́ципа се козетéрината, не мóж у
удрж́имо (Зав).

у́ш реч. *йобоже, бајаги*. – У́ш заспáл бéше (Пир).

уши́је свр. *уйрегну́ти говеда у јарам*. – Уши́ говеда и појдо́ да орém (Гос).
Йди уши́ волóвете (Б – Са, Пир).

уши́ка се свр. *оий́ти се*. – Младоже́њата се у́баво ушика́л, че обру́ка не-
вéстицуту начéс (Пир).

уши́љи уста изр. *исйури́ти сйисну́ије усне*. – Глéде кóлко је ушили́л уста,
какó глéда у вино́то (Рс).

ушља́ми се свр. *израс́ти много бу́ног коро́ва и зайвори́ти йролаз*. –
Ушља́мило се бурја́н окол поја́гуту, не мóж да ми́неш (ДД).

уштаво́ри свр. *смежура́ти се (кожа сйаре особе)*. – Бо́лка ме увати́ла,
то́лко да сам се уштавори́ла (Пк).

уштли́бочи се свр. *йрейречи́ти йу́и некоме*. – Уштли́бочи се будáла и не
да́ва ми преко нйвуту да му ми́нем с ко́ла (Кр).

уштро́ви (се) свр. *уши́проји́ти*. – Уштро́ви се говéдо, ко́њ, овб́н, а чу́ка се
када́ му се пре́йне жи́ла с ударáње (Пок. ЦД).

ушчу́ди свр. *зачуди́ти; зайрейасйи́ти*. – Цéл дб́н ви́кам за те́бе, комши́льк
ушчу́ди (Гњ).

ушб́шка свр. *усйавай́ти*. – Йдем да ушб́шкам детéнцето па чу се вр́нем (Кп).

уб́рмка (се) һи́шица изр. *йочей́ти нейреки́дно йада́ти (сийна) киша*. –
Уб́рмка һи́шица, че си йдем (ТД).

Ф

фа́јга несвр. *йрска́ти водом и сирће́иом уйраво изай́кан һилим*. – Кад
завр́шимо һили́м, чи́стимо га, пр́скамо га с во́ду (Пир).

фалéло је изр. *недосйа́јати*. – Ма́лко је фалéло да га оплéнсим, жи́вога да
га одéрем (ВЈ, Пир).

фíрмација м власник фирме; *пословна особа*. – Башта́ ми је бил фирмација, богáт човéк, а после рáт све однéсе (Пир).

X

ха́ус м нов. *неред, хаос*. – Оно́ напра́јено ха́ус там кудé су пíли (ВЛк).

хѣ м жарг. *час*. – Сéдам хѣ је, јóш неје врéме за аутобúсат (Пир).

Ц

ца́јзла ж *пíишца која живи у че́штинарским шумама и нешпíо је мања од врайца, обично има браон или црвену кайицу, пíамнозелено пèрје са жу́тлом пругом пèреко средине*. – Ца́јзла је помалечка од штíглицу и од врапца́, а поголема од царíфа; има тамно – зелено пèрје сас жу́ту прúгу ни(з) – средину, обично браон капицу, а једна́ има црвену капицу (Пир).

ца́кан, -а, -о *лей; драг*. – Ти си ца́кано девојченце, ти си ба́бино најмило (Пир. Вој).

ца́лав, -а, -о **1.** *пíриглуи, али добар и весео, и не брине ни о чему*. – Он је ца́лав, наглупњичав а добар ко душа́, и увек вéсел, и за ништа се не се́ћира (Тм). Када́ ка́жемо да је ца́лав више се на глúпос одно́си, него на брљивос и дру́го (Цр). **2.** *који не уме да се пíонаша и који нема самокони́ролу*. – Ца́лаво је које не зна́је рéд и не зна́је када каквó че ка́же, да – ли́ је безобразно или не́је, ора́ти си рéдома (ДД).

ца́па-ту́па, ца́па-ту́па узв. којим се подражава корачање: – Цапа-ту́па, ца́па-ту́па, у́морни стíгомо до́ма усрéd нóч (Пн).

ца́пка се несвр. *пíрепурати се; пíреврпати се*. – Змија́ се почé ца́пка пред мéне, исплаши ме (Рс).

ца́пне свр. *фиг. ухвапши́и болеснi (за део пíела)*. – Ца́пну ме грип бш у нóсат, свитће ми излетéше (Зав).

ца́пне се свр. **1.** *пíеврнуши се пèреко главе (особа, брав, змија, пíољага у игри ца́йкања)*. – Саплéто се и ца́пну се, па́до насрéd пúт (Гос). Ца́пне се преко тра́кторат и мло́го се повредí (Пир). Ца́пне се змија́ преко гла́ву (Зс). **2.** *пíасши у несвеснi*. – Ја́ се ца́пну, па́до у нéсвес (ТД).

царéвина ж арх. рет. *оно шпíо се да́је ономе ко влада (пíорез, разне дажбине)*. – Која́ да је влас, царéвина се увек плача́ла (Гос).

цáревица ж кукуруз. – Ми́ зовéмо куку́руз цáревица (Б – БД, Пир. Д – Ж, Пир).

цáревчичи м мн. заг. *цáреви синови, пíринчеви*. – Сви цáревчичи у црвенó, а са́м ца́р у зеленó (*дрен*) (При, Пн).

цáровање с гл. им. од цару́је *цáревање; уживање у моћи, власнi*. – Мíну и твоје цáровање, са́ че смо си пак рóднине ка́ко – што смо си не́када билí (Сук, Вој).

царчѐ с дем. и хип. прип. *царевих*. – Царчѐто се игра́ло сас деца́ (Гос).

ца́стри се свр. *грубо се чешаји*. – Само се ца́стри ко шу́гав (Б – Дч, ЦД).

цати́ несвр. рет. *цвейтаји*. – Ка́жемо цвеће́то цяти́, али сам чу́л од ста́ри да ка́жу цвеће́то цати́ (Зс).

ца́царка ж *велика храсѝова шишарица*. – То́ва што ти зовѐш ду́длен ми зовѐмо ца́царка или ца́царка (Гос).

цвекло́ с бот. *цвекла*. – Цвекло́ или ћиши́р има репо́љ што се једе́; ренди́сујемо га па га једе́мо (Мр. Рс). Цвекло́ је ше́ћерна ре́па (Ру).

Цвекло́ је ли́сјето, зелѐното што бе́ремо за чорбу́, а оно́ва што је у́земи о́камо ћиши́р (Вој).

цвели́ка ж в. цволи́ка (1). **1.** бот. *кукуѝа*. – Цвели́ка расте д́лшка, бело́ цвѣти́ (Ру). Т́нак ко цвели́ка (Зав). Цвели́ће има ра́зне: једна́ је кру́пна, ми́рисна, има шу́пље ста́бло и жу́те пе́ге на ста́бло. Има и ситна цвели́ка, она́ је најотровна (Зс). Цвели́ка има од две – три стру́ће (Брл. Дој). Сра́м – трава́ је као цвели́ка, али пра́ви грм; по́рано је било́ све црно́, а само бело́ о́коло (Зс). Цвели́ка, тој је по́себно, а сра́м – трава́, тој си је дру́го (Зс). Цвели́ка мла́да је најотровна, по́ од чемери́куту (Зс). Мла́ду цвели́ку смо дава́ли сто́ка да једе́, она́ не́је то́лко о́тровна док је мла́да (Зав). Дво́је цвели́ће зна́м: једне расту́ големе́, једне ма́лечће. Од голѐмото деца́ пу́шће пра́је (П – Пж, Орљ, Бз).

2. *шуйѐ сѝабло зељасѝе биљке*. – Пра́вимо прстење од ста́бло од цвели́ку, оно́ је шупљикасто (К – Вр, Ш). Цвелика за шпри́цеви, пра́вимо шпри́цеви од њу (Мр). Цвели́ка дебѐла, па има сл́пће, па га зовѐмо тру́белъ (Зс).

цвеѝѝес, -та, -то *који је једнобојан и са белом шаром на глави (коњ, говече)*. – Цвѣтко че је коњ који има цвѣтесту ша́рку на гла́ву; а ако је коби́ла че је Цвѣта (ТД). Цвѣта коби́ла, цвѣтесто којѐ је (ДД).

цвету́ља ж *девојчица која се развија и израсѝа у леѝу девојку*. – Цвету́ља ва́што девојче веч, почѐло се разви́ва (Пир).

цвеѝѝк м мн. цвѣти́чи *мали цвеѝ, цвеѝић*. – Бело́ цвѣти́, ма́лечћи цвѣти́чи, држи́ се за́земи (Зс).

цвећа́рка ж *она која негује цвеће у врѝу у дворишѝу*. – За девојче ка́жемо кад се ро́ди да че бу́де водоно́ша, цвећа́рка, а за му́шко да че је војни́к, овча́р (ДД).

цвећеѝѝја с мн. *разне врѝе цвећа (у врѝу, букеѝу, вази)*. – Отћ́нем по цвѣт од по́више цвећѝѝја и заћ́нитим ку́ћу на ти́ја д́н (Гра).

цвећѝѝѝе с пеј. од цвеће *цвеће*. – То́ва цвећѝѝѝе ми па не́што омр́зе, че са́дим дру́го (Црв).

цви́к м **1.** *суруѝка*. – И си́руткуту о́камо цви́к, кој – како́ (ТД). **2.** *кувана суруѝка по́сле издвајања урде*. – Си́рутку ва́римо, па се одво́ји ву́рда и оста́не

цвиќ (Нш. Мр). Кад се сирутка ва́ри доби́је се вурда, и то́в што оста́не је цвиќ (Цр).

цвиќне ветар изр. мет. *йочейи јако дуваџи ветар*. – Ова́м кад цвиќне ветџрат, па сече́ (Зав).

цволиќа ж **1.** *кукуџа*; уп. цвелиќа (1), цвелиќа. – Цволиќа, има у о(д) – две – ру́ђе: по́големата је окол ђубре и о́тровна је, а ситната је у шуму и једе́ у сто́ка, блага́ је као тужни ко́рен (Гос). Који́ је не́искусан овча́р, мо́ж да натру́је о́вце да полипшу све оди цволиќу, жлтеницу и дџтелину (Дој. Јел). **2.** *шуйље сџабло зељасџе билке*. – И крз цволиќу се измлзе́ једна́ овца́ (Б – ГК, Пн).

цволичаќ м *биљна заједница у којој џреовлађује кукуџа*. – Отидо́мо да ко́симо окол поја́ту, оно́ само цволичаќ (Гос).

цврќ м **1.** *млаз млека из вимена џри једном сџиску*. – Сувомлџџеста овца́та, не́ма два́ цврќа млеко́ (ТД. Мр). **2.** *йоследњи млаз млека на крају муже*. – Послџдњи пу́т када́ стџснем, то́ва млеко́ је цврќ (ВЛк).

цврќање с гл. им. од цврќа (*весело*) *крџање, џодврџкивање*. – На свадбу́ту цврќање, веселба́ (Кп). Цврќањето не би́ (после на) а́рно (Брл).

цврќне свр. **1.** *крџнуџи на уво оно́м ко се јако уџлашио да би се ослободио сџраха*. – Уплаши́ло се детџто, цврќни му на́ – уво (Пл). **2.** дем. *измусџи, музнуџи*. – Де цврќни му ма́лко млеко́ у око́то, боли́ га окце́ (Цр).

цврќни си на до́ду изр. вулг. *не обрађај џажњу, гледај своја џосла*. – Не јаду́ј му. Цврќни си на до́ду, и се обрњи, и гледе́ си ра́боту (Дој. Пир).

цврќољ м (*йоследњи*) *млаз млека*. – Млзни ми је́дњн – цврќољ млеко́ (Зс).

цврќори несвр. дем. хип. *крџаџи од радосџи (деџе)*. – Цврќори детџто, ве́село, заигра́ло се не́шта са́мо (Вој).

цврста дрва изр. *дрва која имају високу енергеџску вредности*. – Габрџва дрва, цврста дрва, то́в су дрва (Пир).

цврсто прил. **1.** *јако*. – Цврсто уда́рај с ту́пицуту да не́ма (џилимат) це́рђе (Пир). **2.** *мно́го*. – Псе́та се улају цврсто кад ви́де ку́рјака (Б – Ц, Гњ).

цврчи́ несвр. **1.** *йијукаџи џек исџиљени џилићи*. – Кад су ма́лечка пи́личи, тамбн се извџла, ка́жемо цврчу́ пи́личи, а кад поодрасту́ тџг (ка́жемо) пи́јучу (Цр). **2.** *цврчи́ од џисало* изр. фиг. *јако кисело; у џоку је алкохолно врење (у млеку)*. – Млеко́то џисало, па цврчи́ (Црв). Цврчи́ млеко́ џисало када́ престоји́ (Цр).

цвќот м **1.** *цвркуџи*. – Ра́збуди ме на поја́ту цвќот, ти́чичи по́чну да поју́ у сџвиња́ло (Јал). **2.** *граја*. – Дечи́шта се разигра́ла, иде́ цвќот, иде́ окање, обџчам да џи слџшам (Сук, Вој).

це́в м/ж рет. це́в. – Да́ј ми ти́ја це́в, че ми тре́бе за не́што (Пет). Нагура́л покло́пац у цевту́ (Сук).

цевара ж *шуйља свирала у облику цевџ, цовара*. – Ти́ја ста́рц је свџрил у цеварау (Цр).

цеварка ж анат. бас. *цеваница, ѿѿколеница*. – Беге стра́ из ступала, беге из цеварће (МЈ).

цѣвчи несвр. пеј. аугм. *ѿиѿи без мере (воду, алкохолно ѿиће)*. – Немој то́лко да цѣвчиш во́ду, че те боли меши́на (Км. Вој).

цѣгар м *луксузна ѿорба, ѿлеѿена од ѿрућа слична ѿлаѿненој ѿорби, цегер*. – Ја́ си на панаѿур у́бав цѣгар купи́, за на́ – госје кад по́јдем, или за у гра́д (Вој).

цѣди́лка ж *крѿа за цеђење (млека, чаја, воћног сока)*. – Цѣди́лка је крпа за цѣђење. Си́рње кад че ту́римо, намо́кримо цѣди́лкуту, да се не ва́ча си́рењето (Зс).

цѣди́лница ж *меѿална или ѿластѿична цѣди́лка; цѣди́лка уѿиѿиѿе*. – Цѣди́лница је меѿална или пла́стична цѣди́лка (Зс).

цѣди́лце с фиг. **1.** *мала уѿрѿиња́ча као играчка за девојчицу*. – На девојче напра́вимо цѣди́лце и оно́ се уврзу́је у њега, игра се, о́че у све да је како њена мајка (Цр). **2.** *део ѿраћке од канаѿа или гуме, ѿодешен као лежѿиѿиѿе за камен*. – За пра́чку упредѣ поворку и напра́ви цѣди́лце са три́ чво́ра (К – ЈИ, Пир).

цѣдник м *меѿална цѣди́лка од жице или сиѿастѿо избушеног ѿлеха*. – Цѣдник је оди жи́цу, плѣк, а од крпу́ је цѣди́лка. Цѣди́лка је и за си́р (ТД).

цѣл, а, о *цео; сав; чиѿав*. – Те га цѣл Јова́н, ако њега тра́жиш (Вој). Цѣло ле́то сам бил слуга́ у њи (Соп). Цѣлу зи́му неси́ сврча́л у нас (Сук). Цѣлу је́сен си је текá, ни здрав ни бо́лан (ДД).

цѣлакоби́је ж мн. рет. *народни лекови*. – Ба́је и да́ва некакве цѣлакоби́је да оле́чи оно́га који́ је бо́лан (Б – ГК, Бла).

цѣлко́ с мн. целка́ **1.** *мањи злаѿник; сиѿан злаѿни новчић*. – Целко́ је ма́лечка жлтѿичка како но́к (Вој). **2.** *сребрн ѿурски новац као украс на невѣстѿинској каѿи, кајѿи*. – Кајѿа је ка́па украсена с па́ре, коланчетѿја има и на њи сребрне па́ре, целка́ (ВЛк. Рс. Вој).

цѣлција́т дѣн изр. *чиѿавог дана*. – Цѣлција́т дѣн једе́ и рашѣту́је се, а ка до́јде му́жат она́ се тру́пне у кре́вет па лежи́ (Цр).

цѣњен и у́вредан изр. *држаѿи до себе и лако се вређаѿи*. – Он је цѣњен и у́вредан, осѣтљив је на ша́лу и у́вреду (Зав).

цѣпарѿкаво лице́ изр. *кошчаѿо и гломазно лице*. – Цѣпарѿкаво лице́ је големо́, кошча́то и грóзно, а ми́зесто лице́ је које́ је ма́лечко, окрúгло и у́баво (Сук).

цѣѿѿенка ж в. *цепленка (1, 2, 3) цѿѿаница; будала*. – Ви сте цѣпѿѿе сви́ти тројѿца; не мо́жете ви да су́дите на на́род (Км).

цѣперѿкав, -а, -о *који има грубо ѿело и ружну главу*. – Цѣперѿкаво, бу́аво, нек је богáта колко о́че, не́чу да ме цѣл живо́т она́ во́ди по́д – руку (Пок, ДД).

цѣпкав, -а, -о који се лако усиїњава цѣйкањем (дрво). – Најбољи бојацк је од ћисалку; она је тврдо дрво и неје цѣпкаво (Зс).

цѣплѣнка ж; уп. цѣпѣнка **1.** цѣпаница од 1 до 5 м или више, код љриїремљених огревних дрва за љродају. – Цѣплѣнка кајемо дрво припрѣмено за продаву за огрев, од метар до чѣтри – пѣт метра и више (Ру). Цѣплѣнка је дїго дрво а труп је крѣтко дрво (Цр). **2.** цѣпаница од країко исеченог сїабла дрвѣїа, љрилагођена огњїшїу или шїорейїу. – Дрвѣта исѣчена на труповчичи, па че и цѣпимо на цѣплѣнће (Цр). **3.** фиг. будала, шїуїак. – Ти испѣде најголемѣ цѣплѣнка у твоју вамїлију (Пет).

цѣплѣнка метровска изр. дуга цѣпаница (од једног метїра); велика будала. – Тї си цѣплѣнка метровска, немам јѣ каквѣ да распрѣвљам сас тѣбе (Вој).

цѣпѣц за разбѣј изр. љрибор љри љїкању који који омогуђава да су конци основне размакнїшї. – Цѣпѣц: да се одбїра зевтѣ на цѣпѣцат; зевтѣ да се отвѣри (Рс). Цѣпѣц држїу платнѣ да је размїкнута (Влк). У кроснѣто се тїри цѣпѣц и се одбїра и навїва на кроснѣто (Рс).

цѣрезубав, -а, -о који има круїне реїке зубе који шїїрче. – Онї све црвењѣсти љїђе, и цѣрезубави (Зс).

цѣтка ж метїална цѣдїљка (за млеко, чај). – Дѣј ми цѣткуту да процѣдим чѣјат (Пир).

цїв – цѣвѣра ж песн. дувачки инстїрументї, цѣвара. – За појас ти цїв – цѣвѣра / Под појас ти ваклѣ јѣгне! (Ру).

цївка / цѣвка ж арх. врло уска цѣв; сламка. – Пїје полїка реїїју на цївку, а кају и на цѣвку, од паздѣр, или на слѣмку (Цр).

цївкѣн м слинавко; онај који је назѣбао ља слини. – Јѣ станїу цївкѣн, евѣ неколко дїна држї ме големѣ кашљїца (Јел).

цївкѣна ж слинавка; балавица. – Стѣну веч девѣјћа а їмаше си све цївћѣ, клѣбуци и гмурцї на – уста, па смо љу окѣли цївкѣна (Пир).

цїврїк м рет. слина. – Обесїл си цїврїк ко Слѣва Вїденћин (Цр).

цїга – мїга изр. **1.** руг. на рачун просјачења Цигана: – Цїга – мїга, товарї га (Вој. Пет). **2.** узв. којим се подражава звук виолїне: – С цїгїљѣ се усвирїли: цїга – мїга, цїга – мїга (ПРж. НМл).

цїганин м зоол. **1.** врсїа малѣ црне љїшїце. – Цїганин, црнѣ као врабѣц (Зс). **2.** фиг. врабац. – У Гостїшу врапцѣ ѣкамо цїганин, што је црн, шѣлимо се (Гос).

цїганска вурїна изр. сунце. – Припѣче цїганската вурїна, нек се понагрѣју осѣбли (Пир).

цїганско пѣдалиште изр. усїуїно коначишїе скиїница; љрљава и заїушїїена кућа. – Че попрѣкрѣчимо малко кућуту, понапушїили смо љу лѣтоска, станїла цїганско пѣдалиште (Сук.Чин).

циганџи пџж м зоол. рет. *џуж голаћ*. – Гóлити пџжови зовемо циганџи пџжови (Зс).

циганче с зоол. *мала црна џиџица која најада џиџеницу*. – Циганчета су мálечка и црна, и мlóго прáве штéту у зрело жíто (Пк).

цигáрка ж хип. *цигареџа*. – Ёдем да си кúпим цигáрће (Зав). Нитí цигáрку нитí пи́је, добрó момчé (Бе).

цигúља ж **1.** *џредмеџ на коме може да се свира, џодешен или не (играчка од кукурузовине, лисџ џиџенице, лисџ харџиџе, чешаљ, даска на враџиџма)*. – Свири́ла сам у цигúљу, у лис од жíто зелено; децá, џграмо се (Чин). Цигúља мóже да бúде чешаљ, лис од рети́ју, или кáд се трљају врата с прс (Кр). Сџг чу ти покажем како смо свирили на цигúљу од ша́шку од морúзу (ТД). **2.** *било који џримџиџван музички инсџруменџ домаће израде*. – Сáми си прáвимо цигúље рáзне и свíримо, џграмо се (Цр. Чин). **3.** *свирала уоџиџе*. – Цигúља кáжемо свé у каквó се свíри (Зс). **4.** *жичани инсџруменџ; виолина*. – Виоли́ну смо оkáли цигúља (ВЛк).

цијúка несвр. *цијукаџи*. – У áмбарат цијúкају погáнци (ПРж).

цијúче несвр. *цијукаџи (мишеви, џаџови)*. – Једнí кáжу: – Цéлу нóч цијúкају погáнци! Дру́ђи кáжу: – Цéлу нóч цијúчу погáнци! Вáжи се и једнó и дру́го (Пир).

ци́ма се несвр. *џрзати се; џуљаџи се*. – Пређíне се вóл оди тéрет; цíма се, цíма, липше и готóво (ТД. Цр).

цинíгар м зоол. *сеница; царић*. – Тој тиче зовемо цинíгар, у књíге је цáрић, гледáл сам (Ста).

ци́нка ж *слина*. – Малијатог само би́ју, а онó пúшта цин́ће дó – уши (Рг).

ци́нка несвр. *уњкаџи; џригушено џлакаџи*. – Научíло да цин́ка, све ми кроз нóс говорí (Цр).

цинкулáр м *циркулар*. – У сáло украли цинкулáр (Ос).

ципéлће ж мн. хип. *циџеле*. – Ајд се жени, сине, док су ми нóве ципéлћете, да не купúјем дру́ђе (за свáдбу) (Пир).

ципелја́ци м мн. пеј. аугм. *циџеле*. – Ципелја́цити сецáше баштá ми, натáкне џи на нóђе (Пир). Кóлко сам џим само ципелја́ци почистíла (Пир).

ци́ци га изр. *ударџи џесниџом или лакџом (у нос, чело, џоџиљак)*. – Кáд би те, дéте, ци́цила ти би се бр́зо оћутáло (Б – Ос, Пир).

цицијáр м *шкрџиџа*. – Онí су цицијáри, коди џи се нéма наједéш (Зав).

ци́цка се несвр. *сакуџаџи се, гомилаџи се (вашке)*. – Вьшћете се ци́цкају окол ушíти и на тíлат (Јал).

ци́цири га изр. *џажљиво џосџуџаџи; држати као на длáну (о особи)*. – Цицирише џу, мазише џу, држáше снау́ту на длáн, а она побéже за дру́гога (Пир).

ци́цири (се) несвр. фиг. **1.** *весѝи (врло) сѝи́не шаре.* – Не во́лим да везѐм, трѐбе мло́го да се ци́цири, без о́чи оста́нем (Држ). **2.** *ѝисаѝи сѝи́но (и леѝо).* – Кад пи́сује, о́н ци́цири, ци́цири, ци́цири, ко да ни́же мани́ста (Сук, Вој).

цова́ра ж **1.** анат. *цеваница*; уп. цовари́ца. – Ко́кала су кру́пне ко́сѝе – цова́ра, плѝчна ко́с (Дој. ДД). За́дња нога́ има цова́ру, кљу́ч, бу́тну ко́с и у њу је кашѝк (Јел). **2.** *буѝна косѝ и цеваница.* – Ѐспод ко́лено је до́лња цова́ра, а ѝзнад ко́лено го́рња цова́ра (ТД). **3.** *дувачки музички инсѝруменѝ, цовара.* – Ја сам прави́л цова́ру од орло́ву но́гу (Зс).

цовари́ца ж в. цова́ра (1). – Бо́ли ме цовари́цата, удари́ се оди др́во (МЛк).

цова́рка ж анат. *цеваница.* – Цова́рка је кошчи́на од ко́лено до до́ле (Јел. Дој).

црвачѝи бе́га изр. *бежаѝи (кричеѝи) главом бе́з обзира.* – Она́ бе́га црвачѝи од њѝга (Вој).

црве́је – модре́је изр. *меѝаѝи боју ѝод уѝицајем јаких емоѝија (беса, сѝраха, сѝида, бола).* – Ра́збеснеја се, па црве́ја – модре́ја, али преѝута́ (Цр). О́н црве́ја – модре́ја, па ре́че: – Бо́ље да си ме уби́л, него што́ си ми то́ва рекѝл (Пир). Кад му ре́коше за че́ркуту, о́н црве́ја – модре́ја, па до́рим позелене́ оди срáм што́ га је мло́го обрукáла (Соп).

црве́н зве́здан м бот. *врсѝа лейѝирѝаче у ѝиѝу звездана.* – Ту́ј тра́ву, што њу цве́т ли́чи на о́вчуту срамо́ту, о́камо овча́ пи́чка или црве́н зве́здан (Јел).

црве́н качу́н м бот. *мрзовац Colhicum aututpnale.* – Црве́н качу́н по́чне да изла́зи по́дјесен, слана́ кад по́чне да се јавља (ДД).

црвена́ бу́ка ж бот. *буква Fagus sp.* – Од црвене́ бу́ку не пу́ца држа́ље, шини́к, копа́ња, растака́лѝа, вретено́, ложи́ца (Зав – ддл). Црвена́ бу́ка за ку́ћу, ја́ча је и у њу не ѝде црвик, али да не доби́ва вла́гу (Ру).

црвена́ сараѝи́ца ж бот. *врсѝа шљиве.* – Црве́нете сараѝи́це су ја́ко сла́тке и добре́ су за реѝи́ју (Гос).

црвѝначѝи, чка, чко *црвенкасѝ, румен.* – Цурѝи́л има кру́пан црвѝначѝи цве́т као божу́р (Нш).

црвѝни ве́тар м *болесѝи која се одликује црвеним круговима на кожи.* – Црвѝни ве́тар је това́, штом се јављу црвени́ кру́гове на ко́жу (Кр).

црвѝни грао́р м бот. *врсѝа лейѝирѝаче у ѝиѝу грахори́це као коров у ѝше-ниѝи који се ѝење ѝреко класја и цвеѝа црвено.* – Црвѝнјат грао́р мло́го изла́зи на ту́ја њѝву и гу́ши му жи́то (Пк).

црвѝни́кав, -а, -о *црвенкасѝ; муѝно – црвен; кафене боје.* – Црвѝни́каво до́јде парче́то, каве́ – реѝи́ја, не допа́да ми се за су́књу (Об. Чин).

црвѝница ж **1.** рет. *врсѝа ѝрешње црвених ѝлодова.* – Ѐма цре́шње црѝи́це, бели́це, црвѝи́це, у шу́му све расту́ (Зс). **2.** *ѝрошлогодишње лиши́е ѝо грмовима као ѝаша за овце у рано ѝроле́ће.* – Овце́те зби́ру црвѝи́цуту по грма́њети (ТД).

црвенічава земља изр. *ѿиѿи земљиѿиѿа са наглашенијом црвеном бојом*. – Земља́та црвенічава там, али на обрис, убаво ми жито раца та́ја њіва (Гос. Пок).

црвенічина земља изр. в. црвенічава земља. – На́ша њіва там црвенічина земља́, по́сно, ја́лово, се́мето не мо́ж да в́рне (Пн, МСв).

црвѣнкав, -а, -о *црвенкасѿи*. – Видова трава́: једна́ плава́, му́шка, за му́шке, а црвѣнкава же́нска трава́ за дево́јче (П – Пж, Орљ, Бз).

црвѣнкес, -та, -то *црвенкасѿи*. – Кокóшчице, ма́лечћи цветічи, држі се за́земе, и бело́ и црвѣнкесто цвѣту́ (Зс).

црвеншкó с поим. прид. *руменило*. – Ми́ смо црвѣншкото изгубіли ода́вна, пожитѣли смо, потьвнѣли (Цр).

црвеншѣк, -шка, -шко *црвен*; *румен*. – У́бав човѣк, црвеншѣк у лице́ (Чин. Вој).

црвења́с – жлтуња́в, -а, -о *који има ѿособну оѿворено – црвену боју*. – Же́нска видова трава́ је црвења́ста – жлтуња́ва по бо́ју (ВЛк).

црвења́кав, -а, -о *црвенкасѿи*. – Ми́шко не́је бил чісто црн, бил је по-ма́лко црвења́кав (ВЛк).

црвија́рка мува́ зоол. *врсѿа муве која иде на месо*. – Црвија́рка мува́ је крúпна, на месо па́да и се́ре црвчичи (Зав).

црвѿик м, мн. црвје, црви, црвици зоол. **1.** *црв*. – Овој ле́то оди црвје за́каса-мо, напа́доше (говѣдата) и у пло́дови; кра́вете под о́паш, волóвети на мо́ч (Зс). Ме́не стра́ црвје че поло́ве овце́те (Пк). **2.** *ларва (у ѿлоду, брашну, месу, сиру, земљи)*. – Сирење́то вану́ло црвје (Јал). **3.** *сиѿине црволике живоѿиѿиње у води*. – Црвици́ има́ разни у воду́ту (Зс). **4.** изр. *има да ва́не црвје биѿи јако несѿрѿљив*. – Не мо́гу да седім це́лу зи́му, има да ва́нем црвје (При).

црвјо́ше свр. **1.** *уцрвљаѿи; ѿосѿиѿи неѿѿоѿребљив*; уп. црвљо́ше. – Сли́вете цврјоса́ле, че и врљим (Пет). **2.** *фиг. умреѿи расѿадајући се ѿосѿеѿено*. – Не́ка га не пу́шту ота́м, та́м у тьвни́цуту да црвјо́ше (В).

црвља́ци м мн. *уцрвљали ѿлодови*. – Да́ла си ми црвља́ци ле́шници (Бе).

црвљо́сује несвр. *ѿосѿеѿено се расѿадаѿи (због црва, ларви, ѿаре) (греде, дрва, кожа)*. – Црвљо́сују гредѣте од па́руту што іде од говѣдата (При, Пет).

црвљо́ше свр. в. црвјо́ше (1). – Месóто црвљоса́ло (Цр). Сирење́то че црвљо́ше ако га не ре́диш како тре́бе (Соп). Штро́кава си, не́прана, па си се црвљоса́ла ко црвја́ва ја́балка (Гњ).

црвју́ља ж *крава црвене боје*. – Імаше црвју́ља, црвенá кра́ва, њој сам се највише ра́дувал (ГД).

црвѿик м мн. црвје, дем. мн. црвчичи. *црв*; *ларва*. – Црвија́рка мува́ на месо па́да и се́ре црвчичи (Зав).

црга козиња́вка изр. велика њоњава од козје длаке (њогодна за вејање њшенице). – Црђе козиња́вће за жито кад се врше, па вејемо жито на њу, не набíва се прашина и осíљ у њу (ТД).

црга на поли́чће /на вр́це изр. врси́а њоњаве ѡрема начину израде и изгледу. – Црђе на поли́чће на вр́це: једна ткаје сас совел́ћу а једна с поли́чку од дрво (Бз).

цреварí м мн. **1.** неíзовани гостíи, који, њо свадбеном обичају, долазе заједно са сòругарима, који ѡакође нису ѡзовани, да ѡједу остíаи́ке са свадбе. – Ўвечер, на крај на свадбу, саберу се не́звани гóсти цреварí и стругарí и траже да им се да́ва да једу́ и пíју од тој што је остáло (Цр). **2.** руг. варошанин, онај који једе оно шíио сеља́ци бацају, црева. – Дошли́ цреварí из гра́д, они во́ле му́вте да једу́ (Мр).

црѐвмуж м бот. сременш, медвеђи лук *Allium ursinum*. – Já сам јел црѐвмуж у Ђушти́цу; он мерíше на бели́ лук, íма јак у́кус и тра́жи јак стома́к (Бз).

цревушл́а́ци м мн. пеј. црева. – Крчу́ ми не́шта цревушл́а́цити, не зна́м кво ми је (Вој). – Болу́ га цревушл́а́цити (Цр).

цревушн́а́к м зб. пеј. црева. – Ўзни ма́чкуту, па че збíраш цревушн́а́к да у рáниш (Зав).

црѐвца 1. ж бот. баштíенски коров *Portilaca oleracea*. – Црѐвца је кóров у башчу́; укрпí ко пипѐр (П – Пж, Орљ, Бз). **2.** с мн. бот. баштíенска коровска биљка која има сийне беле цвейшове. – Црѐвца су сítна, бело́ цвѐтају и у гра́дину расту́ (Зс).

црѐмуш м бот. сременш, медвеђи лук *Allium ursinum*. – Врáни лук и црѐмуш íмају слíчан лís, али је на црѐмуш пóширок, како на зеље, једу́ се (ТД). Црѐмуш на бáре íма. Слíчан на бели́ лук, íма цвѐт; као бели́ лук шíре и дóле (Зс).

цремúшница ж врси́а крушке сийног и слашкóг ѡлода. – Крушка цремúшница íма сítни и слáтки плóдови (СГл).

црепн́а́ша ж земља ѡгодна за израду црепúља. – Црепн́а́ша земл́а íма у Кука́лину парасíну (Ру).

црепúља ж оштíећена црепúља. – Кáжемо црепн́а, а црепúља кáжемо ако је оштр́бена (ТД).

црепúл́ка ж дем. и хип. од црепúља. – Пѐкли смо лѐб у црепúл́ку (П – Ч, Пир).

црепу́рина ж **1.** аугм. и пеј. од црепúља црепúља. – Тѐшка црепу́рината, не мóгу у подíгнем (ВЛк). **2.** кри од црепúља, ћерамида, грнчарије. – Црепу́рине у зѐмљу наодимо там кудѐ је млекáрата (ВЛк).

црепутл́а́ци м мн. **1.** искрзани и окрњени судови од грнчарије (шестíије, ибрици, ручконоше, ѡањири, шоље). – Че кúпим нóви судо́ве, не́чу црепутл́а́ци да ми кра́се ку́ћу (Пок). Тóв црепутл́а́ци, старудíја, не́че си кúпе

но́ве стóвне (МЛк). **2.** *кри од цреїуља, ћерамида, грнчарије.* – Окол водúту има црепутља́ци, на́род живи́л, во́ду точи́л (Пок).

црешња́р м *врси́а иїицие која се храни иїрешњама.* – Једно – тиче иде на црешње, о́камо га црешња́р (При).

црешњóва реїи́ја изр. *ракија од иїрешања.* – Пékли смо и црешњóву реїи́ју, а сýг нéма кој да бéре, пропáдају црешње (Пр).

црешњóвка ж в. *црешњóва реїи́ја.* – Црешњóвка је у́бава реїи́ја, пékли смо, пiл сам (Ру).

црквени́к м *црквено двориши́е, иорси́а.* – Сабра́мо се у црквени́кат, чéкамо попáтога (Брл).

црквénсћи, -ска, -ско *црквени; који се односи на црквене иослове.* – До-не́се ми си́нат црквénсћи календа́р (Пн).

цркне свр. **1.** *црћи; умреи́и.* – Кад ли́пше бра́в, ка́жемо цркло (ТД). Овца́ липса́ла од бо́лку, цркла одједну́ш (Мр). **2.** изр. **цркло је детé на у́ћу да се мéтне деца,** *суи́роїно очекивању, најчеи́ће личе на ујака, женину родбину.* – Цркло је детé на у́ћу да се мéтне, тека́ највише ка́жу свекр́вете, лúте се (Кр).

цркльо́ше свр. руг. *црћи; умреи́и.* – Сеља́к си, сеља́к че си цркльо́шеш (Брл).

црмошњи́ца ж *врси́а слаи́ке крушке која је си́оља зелена.* – Црмошњи́ца кру́ша, зелена́ је однадво́р, а уну́тра је гни́ла и блага́ како мéд (Д – КВ, Пир).

црн пели́н м бот. *врси́а иели́на.* – Пели́н је од две – стру́ће: има бéл пели́н и има црн пели́н (Чин. Мр).

црна́ бу́ка ж бот. *врси́а букве Fagus sp.* – Црна́ бу́ка је за осови́не, про́цеп, јер́м, да му дру́га дрвја не опо́ју врат (Зав – ддл).

црна́ вьшкá на васу́љ ж зоол. *инсекати́ који наи́ада иасу́љ на корену.* – Има црне вьш́ће, иду на васу́љ (Гос).

црна́ габрóвина ж бот. *црни граб.* – Има сви́наковина, бéла габрóвина и црна́ габрóвина (Зс).

црна жлтéница изр. мед. *болеси́.* – Обо́лела невéстата од црну́ жлтéницу, од нéкакву стра́шну бо́лес (Вој).

црна́ змија́ ж зоол. *врси́а ои́ровне змије која се одликује црном бо́јом.* – Шару́ља, краторéпка и црнете зми́је су óпасне; само воднете несú óпасне (Ста).

црна ли́ша изр. мед. *врси́а гљивичног обо́љења коже.* – Кóј има црне ли́ше, на Цурцовдéн оти́не туј тра́вку, и ба́ју му, и ли́ша óдма нестáне. Не пáмтим да ли бéше растáвичје (П – Сц, Вр).

црна са́дина ж бот. *врси́а влаи́аси́е ираве која раси́е у виду бусена.* – Црна са́дина иде гу́сто нагóре, а бéла са́дина је пóниска (Ру).

црна тру́ба ж бот. *врси́а јеси́иве иечурке.* – Има печу́рка црна́ тру́ба, и она́ се једé (ВЛк)

црна черемика ж бот. мтз. од чемирика *врсиа чемерике* *Veratrum nigrum*. – Црна черемика не цвѣтї, а оно што цвѣтї је отровно (Соп). Чемерика црна и белá, обе су отровне (Ру). Црна чемерика је опасна (Зс). Црна черемика трује стоку и сузбїва шугу. Кўвамо, па с крпу мажемо шугаву овцу, и добро лечи (Зс).

црне очи. Не иде за црне очи изр. *не ићи без циља и без њосла*. – Ти не идеш там за црне очи, него наро̀д да научиш (Зав).

црни брес м бот. *врсиа бресїа*. – Главина је добра од црни брес, њему гранће иду надоле, а на бели брес гранће иду нагоре и он је ломав, неје добар за јерѣм (Ру).

црни габар м бот. *врсиа ниског и жилавог граба* *Ostria caprinifolia*. – Црни габар је нїсак, жилав и добар за ўмит (ТД).

црни гавез м бот. *врсиа гавеза*. – Црни гавез плаво цѣвти и има зво̀нас цвѣт (К – Ћу, Пир).

црни глог м бот. *врсиа глога чији се њло̀д и лишће корисїе за лек*. – Црни глог је за од срчане ма̀не, башта ми га користи (Цр).

црни граор м бот. *врсиа легуминозе у њшеници која се њење њреко и обара је*. – Лїскавка или црни граор, исто је, он ујаши жїто и обори га (Пк).

црни јасен м бот. *црни јасен*. – Црни јасен је сїтан и добар је за вѝле, а бели јасен високо расте и мо̀ж се од њега трупове режу за дѣсће (Зс).

црни трн м бот. *врсиа њрна који расїе ниско и има гусїе бодље*. – Црни трн је за брану̀ најбољи (Мр).

црни ћос м зоол. *њишица кос*. – Пїтоми ћос, то̀ј се мо̀же рўча, а црни ћос не (Ш).

црниљњак м фиг. *одећа која се носи у жалосїи*. – То̀лко ми је натежало од овїја црниљњак да не мо̀гу главу да подїгнем (Цр). Чекам да мѝне година на свѣкра ми, да се спасим од овїја црниљњаци (ВЛк).

црнка (кокoшка) изр. *црна кокошка*. – Има кокoшће дїлје и црне како гавран, зовемо и црнће; са̀ме се изведу у плевњу и излѣзну с пїличи (Мр).

црнка вїна изр. *власна вуна од црне овце*. – Црнка вїна је добра за чара̀пе (Брл).

црнкo с поим. прид. *црна боја; круг црне боје*. – Кад се срáмувал наро̀д срáм – трава̀ је имала више црнкo, са̀ има ма̀ње (Гос). Тичо про̀со има зрнце белкo, а на вѣр ма̀лко црнкo (Гос). Калушка овца̀ ўши калушѣсти има: по̀ла бели, по̀ла црни, или окре очи има црнкo (ДД. Ру. Зс).

црно трње с бот. в. црни трн. – Там куде расте црно трње, у трњети се заглавила овца̀та (Гос, ВЛк).

црновлáтица ж бот. *црнкасиа влаїасїа њправа коју казивач не њознаје*. – Чу̀л сам да има црновлáтица трава̀, али ја не знам ко̀ја је (Пк).

црновршка ж бот. *врста љрава којом се лечи кашаљ*. – Црновршка је лек од кашљицу (Б – Сл, Пир).

црновршче с бот. *вранилова љрава *Origana vulgaris**. – Црновршче је лековића трава за од кашљицу, а и за од друго (Зс).

црноклásiца ж бот. *влашасџа љрава у љиљу безосног власена*. – Црноклásiца је слична на овуј траву коју ти окаш безосни власен. Она има мали класовичи, има плаво, наоколо цвџти, а високо расте (Влк). Црноклásiца, говџда у јџду, клас тамноцрвенкасте боје и као сабијена метлица уз вретџно, као вијук, власен (Гос).

црномустаџититестачџк, чка, чко брз. *онај који има црне бркове*. – Ајде рџчи: – Црн човџк црномустаџититестачџк (Пн).

црнољирица ж бот. *љревина *Triticum repens**. – Црнољирица дава добро сџно, али да ти нџје комџица уз љиву (Гос). Има црнољирица, а башка је љир (Бз). Сенџто од црнољирицу, товаримо га с виџе како – гџд жице за бициклу (Б – ДС, Бла). Црнољирица је за од град; клас као на јџжевицу (Рг).

црнољирка ж бот. в. црнољирица. – Разликујемо љир и црнољирку, ни јџдно од љи нџје добро у љиву да ти се усџли (Ш).

црџа несвр. *цркаваџи; умираџи као живоџиџа*. – Тека че црџамо, бабо, сами у куџуту, ко стока (Пок).

цршавчџ с дем. *чаршав*. – Дај ми цршавчџто да га прџстрем на асталчџто (Вој).

цџка несвр. *сисаџи*. – На детџ дадо прс, оно цџка, цџка (Брл).

цџлач м љенис *брава (овна, јарџа, бика)*. – На цџлачат овџнат ванџл црџје (Зав).

цџр – **цџр** изр. *иде; љолако иде, али наљредује*. – Цџр – цџр, че бџде, посачџкај јџш мálко (Пир).

цџџа несвр. *клаџкаџи*. – Дај ми унџчетата да џи цџџам на колџна (Рс).

цџџне свр. фиг. *оџиџи на љраво мџџо и заврџиџи важан љосао*. – Нџма кој да љде да цџџне, да траџи; нџче ти никој ниџшта донесџ (Брл).

цџка несвр. **1.** *љџкеџиџи (лед, сџакло)*. – Цџка стáклото како гáзимо по љџга (Пет). **2.** *куџаџи (саџи)*. – Штом саатат мáne да цџка, јá се џдма разбџдим (Рс. Кр). Само цџка саатат цџк – цџк – цџк, цџка – цџка – цџка (Цр).

цџка пиџичи изр. *вабиџи љиџиџе*. – Цџкам пиџичи да дџјду да и нараним (Гос). Баџи ни лџшници и орџси и цџка ни цџк – цџк – цџк (Гос).

цџка – цџка – цџка узв. којим се подраџава куџање часовника. – Дџн – нџч, саатат чџни цџка – цџка – цџка, не оџџуџе се (Нш).

цџклаве џчи изр. *бисџре очи, радџзнале; очи љуне радџџи*. – Деџата им бџстра, љмају цџклаве џчи (Пн).

цѣклес, -та, -то *који је радознао*. – Он млого цѣклес, оче све да види и да знаје (Брл).

цѣкли несвр. *биѣи ѿун сјаја, свейлосѣи; ѿресијавати се*. – Жѣга голема, па пугат дорим цѣкли (Пир).

цѣкъ – цѣкъ – цѣкъ – цѣкъ узв. који се више пута понавља при вабљењу кокошака: *дођи, дођи!* – Кокóшће мáмимо цѣкъ – цѣкъ – цѣкъ – цѣкъ или тѣк – тѣк – тѣк (Цр).

цѣнка ж хип. *црна овца*. – Цѣнка ми је млого умиља́та овца́ (ДД).

цѣр – ѣр, цѣк – цѣк – цѣк узв. при вабљењу кокошака. – Цѣр – ѣр, цѣк – цѣк – цѣк, пѣли – пѣли – пѣли, тека́ мáмимо кокóшћете (ТД).

цѣти в. цати. – Гороцвѣт жлтó цѣти́ (Зс).

Ч

чаавáња ж в. човáња. – Кáжемо чаавáња тóј што с њѣга гребѣмо брашно (Ру).

чáв – чáв – чáв узв. којим се опомиње онај који заостаје у послу забављајући се причањем и посматрањем пролазника. – Чáв – чáв – чáв, само се зачáвујеш и ора́тиш, ама не рабóтиш (ВС).

чавáња ж в. човáња. – Чавáње сам правѣл оди др́во, с њу гребѣмо брашно из мýчник (Ру).

чавгáр м *безоѣасан ѿас који честѣо кевѣ*. – Кáжемо да је кучето чавгáр, само ца́вка (Цр).

чáвезан, -зна, -зно *ѿамейан; свестѣан; ѿрибран*. – Несѣм чáвезна с гла́ву од бри́ђе (Зав).

чáвка (чáвкава) изр. хип. *беба која радознало ѿосмаѣра оне који је окружују*. – Чáвко ти, чáвко чáвкава, како́ ме ўбаво глѣткаш (Пир).

чавчáг м **1.** *шуѣаљ ваљкасѣи дрвени ѿредмеѣ за захваѣање брашина, оѣворен са ѿредње и горње сѣране*. – Чавчáг је грѣпка са – дршку, до́де као издубљен таѣир са – једну – дршку (Тм). **2.** вулг. *вулва*. – Кáд се ша́лимо, жѣнскуту рабóту óкамо мокрúља или чавчáг (Зс).

чáвка несвр. *галамиѣи; мољакаѣи*. – Заштó да идеш да чáвкаш, да ца́мличеш сва́кога (Зав).

чавчáљ м *дрвена ѿасѣирска чаши*. – Овчáр си сам напра́ви чавчáљ, дрвѣну ча́шу, и с њу си пѣје во́ду (Пк, ВЛк).

чавчѣ ба́бино изр. *бабина драга нука*. – Чавчѣ ба́бино, онó си ба́бу во́ли (Вој).

чавчица ж дем. хип. *вулва (код мале девојчице)*. – Чавчицата ти се види, дево́јћо, покрѣ се (Сук, Чин).

чáвчичи. Глeдa у чáвчичи изр. *звeрaйтии*. – Енe гa тáм сeдaл и глeдa у чáвчичи (Пир).

чáгaв, -a, -o **1.** *кoји имa мaну у очимa*. – Чáгaвa је, íмa мaну́ у очити (Рoc, ВРж). **2.** *кoји имa црну шaру нa глaви (овaн)*. – Ов́н кoји íмa црну́ шáру нa глáву, кáжeмo чáгaв ов́н (Зс).

чáди се несвр. *излaжe сe димy, зaдимлaвa сe*. – Чáдим мeсoтo нaд огњиштeтo, дa ми зaмeришe мáлкo нa дим (Соп).

чáј зa грлo бот. *лeкoвиџa биљкa зa лeчeњe грлa *Delfinium consolida**. – Нa бeрeм си чáј зa грлo дa си íмaм прeкo зíму (Гoc).

чaйр м турц. рет. *ливaдa*. – Дeцáтa излeзну нa чaйрaт дa сe íгрaју клíсу (Пир).

чaјí несвр. **1.** *шишиџаитии сирово дрво у огњишију, љушиитии се, и (сџоро) горетии*. – Чaју дрвáтa, сíрoвa су (ВРж). **2.** *фиг. нe љoмeрaитии сe; дaнгубиитии*. – Сeднe уз огњиштe и чaјí, тoвá му је цeл дьн рáбoтa (Вoj).

чáкaвaц м зоол. *дрoзд *Turdus iliacus**. – Чáкaвцити слeтý у лoзјe и зaчáс нa прáвe гoлeмý штeтý (Пет). Чáкaвци и грoзјaрци, íстo је (Држ).

чáкaнaц м *кocачeв чeкић зa oкивaњe кoce*. – Зa кocý зa кoвáњe нoсим нáкoвaњу и чáкaнaц (Грa).

чaкмáрa ж *згрaдa од кoвaницa љуњeних блaйтoм; сџиaринскa кућa од чaйт-мe*. – У Сoпoт слáмњa кóчинa, слáмњи крoв, плeвњa и чaкмáрa кућa (Рy). – Чaкмáрa је згрáдa од пруђе (ВЛк).

чaкр(e)тáлo с дeо вoдeницe кoји џaндрчe у дoдиру сa вoдeничним кaмeнoм кoји сe oкрeћe, чeкeџaлo. – Кoј – кaкó, кáжeмo чaкртáлo, чaкрeтáлo, чeкрeтáлo (Чин).

чaкýн м мет. *кaћун *Colchicum autumnale**. – У Дoјђинци кáжeмo чaкýн, a овáм у Пьклeшицу кáжeмo кaчýн (Дoј, Пк). Чaкýн је стáро íмe зa кaчýн (Гoc).

чaлaбрц м нов. *брзo oбeдoвaњe с нoгу*. – Чaлaбрц је тићe óд – нoгу, нa грaбьц (Пир).

чaлдíшe свр. *жeсџoкo удaриитии клис у вaздyху у игри клисa*. – Удáриш клíсaт и óн oтскóчи, пa гa сустигнeш с мoткyтy, пoгóдиш гa и чaлдíшeш гa дa одлeтí кóлкo мóжe пóдaлeкo (Пир).

чaлe с *џрeђa нa мoџoвилу*. – Прeцa нa вртeшку, тoј кáжeмo чaлe (Бз)

чáлкa сe несвр. *извoдиитии игру чaлкáњe, гaђaњe рyиe љрeдмeџoм из рyкe*. – Чaлкáњe, чáлку сe дeцá, бáцaју из рýкy дa сe пoгóди рýпa; кoјe пoгóди, пoбeдíлo је (ВЛк).

чaлкáњe с гл. им. од чáлкa сe *дeчјa игрa гaђaњa*. – Чaлкáњe сaм нáјвoлeл дa сe íгрaм, свáкoгa сaм пoбeђувaл (МЛк, Пир).

чaлмá ж **1.** *лoџиaсџи oблик кудeљицe нa имџрoвизoвaнoј кудeљи*. – Влну вржe нa чaлмý, пa прeдe (Брл). **2.** *пeј. фризурa у виду вaљкaсџиo љрeсaвијeнe*

косе која њодсећа на каију. – Чалмата ти млого добро стоји на – главу (Пир). **3.** изр. **че му туре чалму на – главу** ирон. *наградиши; високо њодићи.* – И кво са: он си брата издал, а они че му туре чалму на главу (Вој).

чалнута година изр. *изојачена година; неродна година.* – Дојдоше чалнута године, сушне, неродне, немамо леб децата да изранимо (Зав. ДД).

чалó с анат. *чело.* – С бѣдњак, када угасне, сваку овцу по главу трљнемо, по чалó (Зс).

чалобрѣне свр. нов. **1.** *кришом узетиши; украсиши.* – Воли да чалобрѣне у туђе (Ш). **2.** вулг. *водиши љубав ван брака.* – Нема – нема, па чалобрѣне у чујдо (Брл).

чалће прил. *без чараиа, на босу ногу.* – Обул се на чалће (Зав).

чам м *бор; боров њруиац.* – Довезал сам неколко чамá за дѣсће (ГД).

чамá ж **1.** *ѡиѡиуносѡи, целокуѡиносѡи; неоѡиѡећена целина.* – Стáрцат више неје у чаму, ишчамрејал (ВЛк). **2.** изр. **у чаму с памет излаѡеѡи.** – Сѣднем па си тумлáчим, тумлáчим: ја сам у чаму с памет (Зав).

чамба се несвр. *куѡиѡи се у реци са уживањем.* – Отѡидемо на рекуту и чамбамо се и ѡграмо по цел дѣн (Рс. НМл).

чамѡиш м мн. чамѡише *неуравноѡежена женска особа.* – Закасáмо од тѡја чамѡише, само ни оговáрају по селó (Вој).

чамóвина ж **1.** *ѡруѡиац или даска од бора, желе.* – Требе ми чамóвина, амбар прáвим (Нш). **2.** изр. **мерѡше на чамóвѡину ѡриближава се смрѡном часу.** – Стáрцат веч мерѡше на чамóвѡину, дошло му крај (Цр).

чампав, -а, -о рет. *ѡраѡав, несѡреѡан;* уп. чáплав. – Чампави двојѡцата, и он и она, ама је она пóвише чампава, испáдају вој чáше ѡз – руће (Соп).

чампурѣс, -та, -то *нескладан, ружан.* – Јáгнето чампурѣсто, бѡје на áлу, неје ѡзмично, згýрено ко клу́вче (Зс).

чаму́га ж (*украшени*) *врх каѡе или шѡѡаѡа у виду кићанке, лѡѡише.* – Владáика ме крстѡл у брлóшку цркву, он је из Доћинци; имáл је златну чаму́гу на штáп (Брл).

чангрљѡв, -а, -о *брљѡв; неодмерен.* – Чангрљѡво, брљѡво, óдма ти казује у óчи и каквó мѡсли и каквó не мѡсли (Мр).

чандѡјáр м *врсиа голуба коѡи ниско леѡи.* – Чандѡјáрити су нисколѡтáчи, чувáл сам и њѡ (Пир).

чапарѣс, -та, -то *ракљасѡи; чворновáѡи.* – За свѡнћу је добро чапарѣсто дрво од леску, бую или гáбар, по три крака да ѡма (Бе).

чапарѣсто пошлó изр. *ѡочѡиши (суѡроѡно очекивању) лоше.* – Óдма је чапарѣсто пошлó, несу моглѡ да се слóже кој че комáндује а кој че слуша (Дој).

чáпес, -та, -то **1.** *коѡи ѡма велике шаѡе (о ѡсу).* – Чáпесто је куче које ѡма белó на шапу, или ако је белó, ѡма дрóгу шарку на шапу (Пет). Нáшето куче

има големé ша́пе па га крстíмо Чáпа (Сук). **2.** *који има су̀йро̀ѝно обо́јену њо̀-
њ̀коленицу или кичицу (њас, овца, коњ).* – Óкамо овцу́ чáпа ако има ша́рку од
колéно надóле (Јал). Чáпес ко́њ има како пр́стен на но́гу, како чара́пу да је
обу́л (Рос, ВРж).

ча́пљав, -а, -о в. ча́мпав. – Млóго си ча́пљава, по́троши ми ча́шете (Соп).

ча́поњак м мн. ча́понци, ча́поњци *ња̀њак код ња̀њкара.* – Големí ча́поњци
додíрују зéмљу, а ма́лечњи ча́поњци не додíрују (Мр).

ча́поњња ж *ња̀њак код ња̀њкара.* – Чíжмоша је белá овца́ на коју́ је једна́
нога́ до изнад колéно обо́јена, од ча́понњу нагóре ко да је чíжму обу́ла (При,
Км).

ча̀њор м в. чапур. **1.** *чвор на дрвѐњу који шњ̀рчи, ња̀њрљак о̀њсечене ракле.*
– Ча̀њор је чвóр на дрво́ који штрчí; мóж да бóде кад отсечéш гра́ну, или се
пречéпи ластáр па зака́ча но́гу, а мóж да бóде и високо́ кад се гра́на пречéпи
(Цр). **2.** *закуцан клин (у дрво, зид) ради вешања њредмѐња.* – Ча̀њор је кли́н
који набíвамо да нéшто задржа́ва, да држí (Зав).

ча́праг м **1.** *њовремено њрављење размака на зу̀њцима њесњере у њоку
рада како би лакше резала.* – Развóдим зу̀пци на тестéру, пра́вим ча́праг (ЦД).
2. изр. **пра́ј ча́праг олакшава̀њи, убрзава̀њи.** – Да́ј мезé, да пра́јмо ча́праг за
пíјење и јéдење (ЦД).

ча̀њур м **1.** *чвор на дрвѐњу; ња̀њрљак гране, рачва.* – Остро́га за у дубáр
има више чапúра, а с́брани (да су) више под в́р (Зс). **2.** *клин.* – Набíју се у
трúп чапур́је, кли́ње, да држú солту́ (Зав. Ру).

чапура́г, а, о в. чапурéс (1). – Дрвóто чапура́то, не мóже за ту́ја ра́боту (ВРж).

чапурéс, -та, -то **1.** *ракљасњ; чворнова̀њ; груб, неуглађен (о дрвѐњу).* –
То́ва дрво́ чапурéсто (Вој). Че ў́знем чапурéсто дрво, све че да те смлáтим
(Пир). **2.** пеј. *њврдодглав; њњредвидив.* – Чапурéста жената ми: твр́да, не по-
пúшта, несавла́дива (ДД).

чапури́т, -а, -о *који има више ракле (о дрвѐњу).* – Кра́кљесто или чапу-
ри́то дрво́ има више, а ра́сово дрво́ је када́ су две – ра́сове (ДД).

чапýк м мн. ча́пци деч. *чара̀ња.* – Детéто си изгубíло чапýк па се развикáло
(МЈ, Кр).

чаралéја м заг. *раба̀њија.* – Чéтри четíрка /Два́ бењíрка /И једýн чаралéја
/И једýн баралéја (Цер).

чарапéс, -та, -то *који им њрсњенасњу шару на нози (њас, коњ, овца, ко-
кошка, њѐњао).* – Имáли смо чарапéстога петла́, а има и чарапéсте коко́шње,
ко́њи, óвце, кúчишта (Соп).

чарапéтина ж аугм. пеј. од чара́пак, чара́пок *чара̀ња.* – Удáрен сас сврљíшку
чарапéтину (Цр).

чара̀њка ж дем. од чара́па *чара̀ња.* – У голéм стрá на чара́пњете побéгал (Ру).

чарапчѐпина ж аугм. пеј. в. чарапѐтина. – Таја чарапчѐтина се почѐ расплѐта (Бе. Зав. Гњ. Цр).

чарапчичи с мн. дем. и хип. од чарапа *дечје чарайе*. – Ўбави си му чарапчичи исплѐла (Цр).

чарапчѐтина ж аугм. пеј. в. чарапѐтина. – Ја сам момчѐ, нѐчу теквѐ чарапчѐтине да нѐсим (Пс).

чарба ж рет. **1.** *сок из љода*. – Чарба од вѐчѐ излѐзне (Ру). **2.** *чорба*. – Чарбу смо правѐли од ливадско зѐље, лѐбоду, спанак, печурѐе, кѐмпир, лук (Ру).

чардак м **1.** *џераса (део куѐе)*. – Ѐспред кућу чардак, там лѐти спѐмо (ВЛк). **2.** *саденуѝ лисник у дрвѐйу и на соје око њега*. – Дѐнемо шу́му на чардак у големо́ дрво и ту́римо соје около (Зс). У дрво надрвњак дѐнемо, а кажемо га и чардак (Мр).

чардоше свр. *омађијаѝи*. – Чардосала га да се (не) ожѐни (ДД. Пк).

чаренѐ да изр; уп. чѐрене да. **1.** кл. *дај боже да (не); не верујем да*. – Чаренѐ да не ѝдеш, и ти да не појдеш (Цер). **2.** *вероваѝно не; дај боже да не*. – Чаренѐ да је билѐ, прошљл (При). Чаренѐ да неје билѐ (Цер).

чаркови м мн. *дугмад за свирање ѝрсѝима на дувачком инсѝруменѝу ѝромблону*. – Трѐмблон ѝма чаркови, по њи се свѝри с прѝсти (Пир).

чаршија ж *улица са радњама*. – Чаршија је там кудѐ занатлије и трговци држу радње и ѝмају муштерѝе (Пир. Гњ).

час. **1.** изр. *ѝдем час зачас*. – Ѐдем час до сестру́ ми да пита́м (Пк. ВЛк). **2.** изр. *не – бѝ тија час убрзо*. – Не – бѝ тија час, ѐн дојдѐ (Цр). **3.** изр. *неје по туја час не уѝушѝаѝи се у недолѝчне ѝослове*. – Краца, лгање, прѐваре, ја несѐм по туја час (ТД. Км. Об). **4.** изр. *у тија час ѝренуѝно, у магновењу*. – И дѐси се у тија час, рѐзби се (Цр). **5.** *час и чѐс* изр. *часѝ и ѝошѝовање, свака часѝ*. – Њѐму час и чѐс, спасѝл ме је главу да не изгубим (Цр. Вој).

часан, -сна, -сно *часѝан; невин*. – Снаа ми је дошла часна у кућу (Кп). Пази си лице, девојѝо, часна да отѝдеш при му́жа (При). – Ан је часан чѐвѐк, нѐче ти подвѐли (Сук).

чатрљаво прил. *грубо*. – Рабѐтиш и орѐтиш чатрљаво, срѝит си нѐшта (Сре).

чауж м **1.** *шерѝи на свадби; учесник свадбе који има улогу да засмејава гостѝе*. – Ан је бил чауж на мло́го свадбе, умѐје да развесѐли на́род (ВЛк). **2.** изр. *ѝрави се на чаужа*. – Немѐј се правѝш на чаужа, него слѝшај каквѐ ти кажем (Цр).

чауш м *вођа свайѝова; весник који ѝре свадбене ѝоворке сѝиѝе у младожењин дом*. – Чауш вѐди свѐтовете и трчи (с коња) да јави да свадбата с невесту́ту веч стѝса (Сук, Вој).

чаш-чу изр. *каснѝе ѝу*. – Чаш-чу дојдем, не мо́гу бѝш ѐдма (Вој).

ча́ша ж бот. *тшкџа лејка*. – Овчар си носи воду с њега у ча́шу са – стиснуту дршку (Мр). Крату́нка је крива́, а ча́ша је пра́ва (Гос). Крату́нка је кра́тка а ча́ша ду́га; вода се носи, врже се дршка на крату́ну (или ча́шу) (Ру). Ча́ша је сас пра́ву дршку, а крату́нка је сас загрлчесту дршку (Ру). Ка́жемо крату́нка или ча́ша. Крату́нка је сас кра́тку и дебелу, а ча́ша је сас т́нку и д́гу дршку (ВЛк).

ча́шка ж дем. **1.** анат. *зглоб; део коси́и који улази у зглоб*. – Кошчи́не су ко́шће које ула́зе у големí згло́бове, и куде се саста́вљу ча́шће (Јел. Дој). **2.** *ча́ша за ракију*. – Ча́шће су за ре́ију а ча́ше за вино́ (МЛк).

ча́шурка ж *дуга лејка*. – Свири́л је у ча́шурку (Пок. Гос). Ча́шурка íма стиснуту дршку на сре́дину, па у там просечу́ и отвóре, и мо́же там да се заврже, на сре́динуту, и да се носи на грб́ину (ВЛк).

чва́ка несвр. **1.** *мљаца́иши; жвака́иши безубим усџи́ма*; уп. чва́ти. – Чва́кам га, чва́кам, ама не́мам зу́би, не мо́гу га згризе́м (ПРж, Трњ. Цр). **2.** *фиг. пеј. љуби́иши*. – Не чва́ке више дете́то, све че га учва́каш (Вој).

чва́та несвр. в. чва́ка (1). – Чва́та или чва́ка, ка́жемо кој – како́, кад не́маш зу́би а жва́чеш (Цр). Учвата́ла се ба́бичка: чва́та и пи́је, само смр́кче ре́ткото (ТД).

чвата́ње с пл. им. од чва́та *мљацакање; жвакање безубим усџи́ма*. – Оно́ ми се смучи од њего́во чвата́ње (Цр).

чва́ти несвр. в. чва́ка (1). – Чва́тим, чва́тим, дошло́ време́ бе – зу́би да се рани́м (ЦД).

чво́р м *йаи́рљак гране*. – Чво́р ка́жемо тој што оста́не на др́во кад отсе́чемо слп (Зс).

чвора́йв, -а, -о *који има много чворова*; уп. чворљ́ив. – Несмо́ се текá договорили: ти си ми дове́зал све чвора́йва др́ва (Пк. Вој).

чворљ́ив, -а, -о в. чвора́йв. – Чворљ́иво дрвóто, не́је уба́во и те́шко је за рендиса́ње (Кр).

чвору́гљав, -а, -о *који има чворугу*. – Били га не́где, глава́та му све чворугља́ва (Зс).

чвр́ка несвр. (*чесџо*) *обавља́иши ну́жду (због йролива)*. – Чвр́кам на сва́ћи саат, да́ј ми ле́к не́какв (Пир).

чвр́кне свр. **1.** *йомусџи један млаз, шџи́рцуи́и*. – Чвр́кне по не́колко пу́ти и пу́шти овцу́ недомл́зену (Пк, ВЛк. Рос). **2.** *йосраи́и се одједном (због йролива)*. – Дете́то чвр́кну насре́д со́бу, а у со́буту плíно го́сје (Пир).

чврко́љ м в. *йоследњи млаз млека йри мужи*. – Још је́дн чврко́љ и гото́во мл́зење (Рос. Пк. Гос).

че́ несвр. рет. *йика́иши*. – Че́мо памучно платно́. Ни́ти, набр́дила, че́мо сас њи (П – Пж, Орљ, Бз).

че ми је тóлко изр. *довољно ми је*. – Че ми је тóлко (дóста), не тóуре ми више (Пир. Соп).

чебрé с *мали чабар*. – Ѐмамо си пóсебно чебрé за кíсело млеко за зíму, усрéd зíму за свáдбу (Зс).

чебри́ца ж дем. *чабар*. – Кајмак од сметáну у чебри́цу сипу́јемо (Ру).

чебрња́к м 1. *дебља мојка родешена за ношење ререти́а удвоје (каце, бурети́а, чабра, казана, великог којла)*. – С чебрња́к нóсимо котъл напови́лице (Б – Лс). 2. *дрвена ролуга за мешање млека које вррје у казану*. – Чебрња́к је дрво с које мéшамо млеко које грéјемо у голém казán (Пк, ВЛк). 3. *крива рољага за игру свинђе*. – Чебрња́к је кривá тојага за играње свинђу (Б – Лс).

чебрр м *чабар*. – Чебрр је пóтесан од качé (Зс).

чегалрва рáбота изр. *рирав росао који се срирриво ради*. – Чегалрва рáбота, тéшка и прпава (Сре).

чегáри несвр. *рури*. – Че те чегáрим, једну́ш да се ођути́ш (Зав).

чегр́че свр. 1. *шкрирари*. – Када́ дува вéтар па се трља слрп од слрп, онó чегр́че, пла́ши деца́ преко нóч (Пл). 2. *грејсри нокрима*. – Погáнац нéгде чегр́че (Цр). Чегр́че ма́чката, ама не мóж да увáти погáнцатога (Дој). 3. *фиг. ревари гласом који родсеђа на шкрирање (О ррици)*. – Чегр́че прле нéкакво, рáзбуди ме (ДД. Вој).

чезрја. На чезрје изр. *на махове*. – Пáда ћи́ша на чезрје, како на снóпове, текá се врди (Брц).

чезнéје несвр. *руговари*. – Нéчу да ми дете́ рде долéко, да не чезнéјем (Кр).

чекáрче с *мало рљоснарио звонце од рлеха за коње и магарце, мала клере-руша*. – На козу́ту што и вóди вр́жем чекр́че (ТД).

чéклес м рет. *врсра вларасрире рраве у риру ларици; ларици*. – Ѐма травá чéклес, како лати́ца је (Пк, ВЛк). Чéклес и лати́ца, рсто је (Бла).

чекмáра ж *зграда од кованица руњених бларом, сраринска куђа од чарме; рлерара*. – Чекмáра: ту́риш дирéци, исплетéш плóт па измáжеш плóтат. Чекмáра се плетé, као да се успрáве лесé, па измáже (Зс).

чéкмеце с *кеса са новцем, зларом*. – При ри је чéкмецето, парéте (НМл). Ѐма он у чéкмецето пáре, за ри се пла́ши (Сук, Чин).

чекрлрја м *разрока особа*. – Он бéше чекрлрјес, разóкав, па смо га окáли Мрја Чекрлрја (Пир). Чекрлрја је које рма ману́ у óчи (ВЛк).

чекргáлђа ж *наррава која рлаши ррице (у винограду, кукурузу)*. – Чекргáлђа др́нка, тресé и трчи бéгају, пла́ши и (Зс).

чекъл м *рлирка ораница са много срриног камења, осерљива на сушу*. – Чекъл је осéтљив на сýшу; сртан кáмен рма млóго, па га изорáвамо, трéбимо (Орљ).

челá ж зоол. *йчела*. – Лукања и Бела кажу чéле, а Пáклештица и Гостуша кажу пчéле (Гос. Зс).

челади́нка ж бот. *сийна јестива гљива са израженим шеширом, розе на наличју*; уп. челединка, чељадинка. – Челадинка печурка: ситна, има широк шешир, по млого расту заједно, рóзе на́личје, драпаста по боју (Цр. ТД. Јел).

челеб́рка несвр. *загађивајши храну мешајући (йрљавим) рукама йо њој*. – Не челебркај тува по шерпугу да те не бијем (Пир. НМл).

челеди́нка ж в. челадинка. – Челединће печурће, и онé се једу; исте као рудњача, али бело́ на́личје (Гос).

чељади́нка ж бот. в. челадинка. – Чељадинће печурће у Шугрин се зову играорће; као у ко́ло да су се уватиле па играју, тека расту (Ш). Чељадинће расту у кру́г и у тврдо мéсто, пескови́то које до́јде (Пок).

чеља́та коза́ изр. *коза која се удаљава од сџада и йрави шйеиу*. – Козá бéше чеља́та, прегризе млада са́дена дрвја док трéпнеш, па у заклáмо (Мр).

чељати́чк, -чка, -чко *йрилично свадљив*. – Свекрва ми је чељатичка, али је добра домаћица, пáметна, збирáла је до́м (ДД).

чеља́то с поим. пр. *бес; йрека нарав*. – Напéл је се, че му пр́сне жлчката од чеља́то (ВРж).

чеља́че /чељачé с рет. *(млада) особа*. – Било је мирно чељачé; од мирно неје умејало по пуг да о́ди (Зав). Чёрка ми је била чељачé без грéшку (К – Вр, Ш). Уну́ка му, побоље чељачé не́ма (К – Ђу, Пир).

чеља́то бравчé изр. *нейокоран брав који йрчи у шйеиу*. – Тај коза́ бéше чеља́та, пáкосник, штетник, кáчи се уз дрво, по стéне (ТД).

чељни се несвр. **1.** *свађајши се*. – Она́ се само чéљи с једну – дру́гу, не умеје мирно да орати саш – човéка (Гос). **2.** мит. *кревельиши се и говориши изојачено*. – Он га помамил: – Дéдино јарéнце! а онó почéло да му се чéљи и да понавља: – Дéдино јарéнце, дéдино јарéнце! О́дма видéл да је со́тона (Кп).

чељу́ска ж рет. *(горња и доња) чељуси*. – Кáжемо горња чељу́ска и до́љња чељу́ска, и кáжемо чељу́сте ме болу́ (ВРж).

чељусти́на ж *чељуси*. – Кáд је била јарéнце, искривили њу чељусти́нугу и после постаде грóзна коза́ (Д – Ви, Јал).

чемб́ер на ко́су изр. *ојачани руб косе*. – Изéл се чемб́ерат на ко́су (Вој. Рос).

чемери́ка ж бот. *чемерика*. – Йма чемери́ка црна́ и белá; црната је óпасна а белата йма цвёт жл́т (Зс). Чемери́ка црна́ и белá, обе су óтровне (Ру). Чемери́ка, једна́ је класáта, а дру́га се не клáси (Зс). Чемери́ка једна́ до́јде тњка, а дру́га лéбна (Зс). Чемери́ка тру́је на шећерину а не на горчину, пробáл сам у (Зс). Чемери́ка, док је млада, óровна је (Зс). Да ти свáрим чемери́ку да те

отрујем, да те не гледам (Мр). Чемерику ва́ре па ча́пкају гове́да од ва́шке и шу́гу; нато́пи и натрља́ с ва́рену чемерику (К – Вр, Ш. Бз. ТД).

чемери́чав, -а, -о *који је закржљао (и има слаб айеишии)*. – Чемери́чаво ја́гне као недоспе́лац, ка́жемо пра́жено с плу́нку (Зс). Кра́вата чемери́чава на једење, че љу прода́вам (ВСв. ВС).

ченабе́т прил. индекл. *који је лош; који не одговара*. – О́н је ченабе́т чове́че, о́тето, ло́ше, за́дрто (Пир).

че́йав, -а, -о пеј. **1.** *искривљених удова (или усана, лица)*. – О́н има че́паве но́ђе, вла́чи де́снуту (Зс). **2.** *склон свађи и нарушавању реда*. – Че́паво дете́ште, у́пропасти ми та́рабете (Мр. Трњ).

че́йаво прил. *изобличено; ишчашено; не ѿошијује ред*. – Та́ј овца́ све ѿде че́паво, само по њу трчи́м (Бе).

че́йа́йо прил. *зло*. – Све га рабо́ти чепато́, наинат́ (ДД).

че́пе му се уста́ изр. *изобличаваиши се усѿа*. – Бо́г му че́пи устата́, искривише се на – двапути (Зав).

чеперес, -та, -то *који је изузејних сѿособности за ѿенѿрање, која уме да користи́ и најмања избочења као могућности*. – Де́ла је мло́го чеперес чо́век, уз најма́зно дрво се мо́ж ука́чи, или уз стѿну, кро́в (Рс).

че́йи се несвр. **1.** *шириши́ ноге без ѿособне ѿошребе и ѿако оѿкриваиши сѿишне делове ѿела (женска особа)*. – Че́пи се, изази́ва му́жје који проо́де по пу́тат (Рс). **2.** пеј. *ругаиши се (уз ѿодругљиву гримасу)*. – Како́ која́ жена́ зами́не по пу́т, она́ се све че́пи по њу и опа́да љу (Држ. Рс. НМл).

чепља́зи се несвр. *ѿенѿраиши се ѿамо где је оѿасно (сѿиена, високо дрво)*. – Це́л дѿн се чепља́зимо по шумакат да насече́мо шу́му за овце́те (Пк. Рас). Чепља́зи се дете́то, чепља́зи, па ти́е дру́сну на́зема (Пк).

чепља́нси се несвр. пеј. **1.** *дречаиши, викаиши*. – Немо́ј се чепља́нсиш да те још не би́јем (Рос. ВРж). **2.** *кревельиши се*. – Она́ се само чепља́нси на једно́га – дру́гога, о́че да ка́же да је најпа́метна (Јел).

чепља́ц м *особа која се (ѿо навици) сваком кревельи, руга, ѿодсмева*. – До-о́ди ми да уте́пам тога чепља́ца, че́пи ми се пред на́род (Пир).

чепра́к м **1.** *квадрајни метални оквир са ѿлазицом, иглицом на кашу (оѿанка, оѿасача)*; уп. чепра́шка, чепре́шка. – О́тѿину ми се чепра́кат, не мо́гу да се зако́пчем (Брл). **2.** *ѿроугласиши оѿвор између два зуйца ѿесѿере*. – Подеси ми чепра́кат, позатупи́ла се тестерата (Дој. Брл). **3.** изр. **отва́ра му чепра́к за орату́** *ѿружа му ѿрилику да се расѿрича*. – Ма́ни га там, нек ѿде; не отвара́ј му чепра́к за орату́ (Брл).

че́йра́шка ж в. чепра́к (1). – Че́прашка на каи́ш је метални о́квир с иглицу́ (Брл).

чепре́шка ж; уп. чепра́к (1). – Че́прешка или плази́ца, она́ ула́зи у каи́ш (Ру).

чепрљуш. На чепрљуш изр. *мимо очекивања; није како требало*. – Оно све пошло на чепрљуш при њи, само се карају (НМл). Свџат си отиде на чепрљуш (Држ). Дојде силан, поче да прѣти, али зачас излетѣ на чепрљуш (Трњ).

чепрња ж *глеђосан бокал од ѡечене земље*. – Чепрња је глеђосана, има шопу за сипување; бокал је исто, ама има фигуру, више украшен. У Власотинце чепрњу зову оке. Кажу: – Пијемо из окчичи (Б – ВБњ, Пир).

чепурлијав, -а, -о **1.** *који је неѡгодан (за обраду)*. – Дрвото чепурлијаво, има млого чворове, неје добро за рамове (ВРж). **2.** *фиг. који је шежак за сарадњу*. – Ти си чепурлијав, не можемо ти и ја заједно да се ваџамо за теквју работу (ВРж).

чѣпчи се несвр. пеј. **1.** *викаѡи; ѡлакаѡи без ѡсебног разлога*. – Само се нешта чѣпиш на мене, а не знајеш ни за каквѡ ни за штѡ (Пет). **2.** *(кришом врѡећи усѡа и) ѡравиѡи ѡдсмешљиву гримасу*. – Навѡкло да се чѣпчи, да врѡи уста, да мења глас ко да че тија час умре (Цр).

черана ж, в. черица (1, 2). – Дѡста сам те трпѣла, не може текѡ више, черано (Вој).

черѡа ж **1.** *сѡѡало и горњи део чараѡе заједно*. – Само преко черѡпе да су ступѡлѡе, кад се обѡвам за у собу (Ру, Цер). **2.** *део чараѡе уз ногу*. – Черѡпа има ступѡло и черѡпу, черѡпа је уз нѡгу (Ру, Цер).

черѣк м *сѡаринска абаѡиска мера за дѡжину*. – У седлото два – черѣка, једн рѡб, два грѣја (МСв).

черемѣтка ж бот. *вилино сѡѡо*. – Черемѣтка је млого блага, јѣли смо од цвѣтат (Брл Гос). Тој кажемо копѡва или черемѣтка (ГД).

черемѡка ж бот. *чемерика Veratrum album, V. nigrum*. – Једна черемѡка је класѡта, а ѡтровната има два или три листа и бес – цвѣт је (Пк).

черемѡчав, -а, -о *који је слаб, болешљив (особа, брав)*. – Черемѡчаво ми детето нешто, ослабѣло (Брл).

черѡца ж пеј; уп. черана, черица **1.** *жена жену у свађи: женска особа која на-рушава ред*. – Не може текѡ, черѡце, нечу ти дозволим (Вој). Кажемо черѡце, черкано или черано, на теквѡ које ѡче да бѡде нади сви (Пет, Вој). **2.** *жена жени при оговарању: (кочѡерна) женска особа*. – Јѡ тѡја черѡца, нѡ – прсти се дѡса да бѡде поголемѡ од нас (Пл).

чѣс м **1.** *часѡи; ѡшѡѡвање*. – Нѣма обрѡз, нѣма чѣс како чѡвѣк домаћин (Чин). **2.** изр. **вѡди чѣс / прѡви чѣс** *исказиваѡи ѡшѡѡвање*. – Несѡм јѡ млада невеста да ви вѡдим чѣс (Пир). Млада невеста мѡра да вѡди чѣс на сви (Цр). Куѡм је, прѡве му чѣс (Км, Јал).

чѣс, -та, -то *чѣсѡи*. – Чѣската њим чѣста госѡанка (Цр).

чѣстити свр. *чѣсѡиѡѡи*. – Срѣто га и честитѡ му невесту (Сук. При).

честитује несвр. честитавати. – Чули сви да жéнимо унуку, доóде, честитују (Изв). Стáрцат њим сá честитује, мило му (Пир).

чéсто прил. *зусио*. – Житóто чéсто никло, неје га мрзлициата мло́го оште-ти́ла (ВРж).

чeтaљeс, -та, -то **1.** *рaчвасӣ*. – Раскóлница је од чeтaљeстo др́во за давáње сóл на óвце (Пк). **2.** *рaзгрaнaӣ*. – Мóрскo кáмeњe, чeтaљeстo, ситно теквóа, у Дрезгú смо наодíли (Сук).

чeтвeркa ж *увиишeс̄тyрyчeнa зaйрeгa кoјa вyчe шeжaк шeрeӣ*. – Чeтвeркa је кaдá двá или вишe пáрa вúкy голéм тeрeт (Мр).

чeтвeричкa бр. дем. *чeтвeрo*. – Мí смо си чeтвeричкa у кúђy, пa смо си мло́го ўбaви (Цр).

чeтвeрoнóгa ж кл. *брaв*. – Дa нe вíдиш чeтвeрoнóгy у пoјáтy (Гос).

чeтíркa бр. **1.** дeч. *чeтíри*. – Чe ми дaдeш и тíјa, дa си íмaм чeтíркa (Вој). **2.** зaг. *чeтíри*. – Чéтри чeтíркa /Двá бeђíркa /И јeдýн чaрaлeјa /И јeдýн бaрaлeјa (Цер).

чeтíњa ж *чeкињa*. – Змíјe у бóр скóрo дa нeмa, чeтíњe од бóр њoј смíтaју (МЛк).

чeтмáрa (кúђa) изр. *згрaдa од кoвaницa иуњeних блaӣом, сīaринскa кúђa од чaӣмe; илeӣaрa*. – Їдe нa чeтмáру кúђy пa бúши рúпe (Ос, Бз).

чeтpипáркa ж *сīaри бaкaрни нoвчиӣ од двe ӣaрe*. – Чeтpипáркa је бaкрéна и вpeдeлa је двe – пáрe у тóвa врeмe (Рс. НМл).

чeћíјa ж **1.** *нoжиӣ ирeклaйaч (кoји сe нoси o ӣoјaсy)*. – Нoсил сaм чeћíјy, нóж пpeклaпáч у кoрицe од рóг и сa – зaврнут вёр, врзaн зa пóјeс (Пет). Чeћíјa је кoвáчii нóж зa у цeп, a брítвa је кúпeн нóж кoји сe склáпa (Пк). **2.** *иуӣ нoж; зaрђaо нoж*. – Тóлкo чeћíјe, нeмa с квo дa зaкóлeм свињу (Пир).

чeшa несвр. **1.** *чeшлaӣи (кoсy, вyнy, кyчинa)*. – Јúтрe чe чeшaмo влну, чe доóдe жéнe дa ни пoмáгу (ВЛк). **2.** пeј. *иуӣи*. – Їмa дa тe чeшa зeт; óн пoвишe грeбe нeгo штo чeшa (Дој).

чeшa сe од њeгa изр. *иeцкaӣи; изaзивaӣи*. – Нe чeшaј сe од мeнe, нe зaкáчaј сe, нeмóј дa си смрáдим рúђe дa тe бiiјeм (Цр. Стa. Грш).

чeшлa гoвeдa (кoњá) изр. *ишмaриӣи*. – Гoвeдa сe чeшлaју сaш – чeшáлo (ВЈ. Сук). Кoњ сe чeшa сaш – чeткy a тимáри с чeшáгијy (Грa).

чeшaљ м фиг. (*нaсилaн*) *мyшкaрaц*. – Aкo дóјдe лóш мyшкaрaц у кúђy, óн свe прoчeшлa у њy, пa гa зoвú чeшaљ (Б – Сa, Пир).

чeшaљhа зa пoвeсмa изр. *чeӣкa зa кyчинa*. – Чeшaљhа зa пoвeсмa је од свiнскy длáкy (Вој).

чeшкa сe несвр. *чeшaӣи сe (рaздрaжливo)*. – Мóрe, дeтeтo сe нeштo мло́гo чeшкa, мóж дa íмa вiшhе (Цр).

чeшлa сe несвр. *ишмaриӣи*. – Кoњ сe тимáри a гoвeдa сe чeшлaју (Мр).

чешљика ж бот. *чешљика Dipsacus fillorum*. – Чешљика прáj високо бѣцкаву чулу́мку ко палами́да (Гос. СГл).

чешљак м хип. *чешаљ*. – За уну́куту сам купи́ла чешљак и огледа́лце (Цр).

чѣбрав, а, о *слаб, мршав, без айейишиа*. – Детето млого чѣбраво, не једе му се и не напредује (ВРж).

чибуклóвина ж бот. *врстиа шиба*; уп. чибуков прут. – Од чибуклóвину се прáве чибу́ци (Пк).

чибуков прут изр. бот. в. чибуклóвина. – Од чибуковѣ прутје прáве се чибу́ци (Гос).

чибу́чинка ж *биљна заједница разноврсног шибља и дрвећа (дрен, граб, горун, цер, буква) које брстиа козе, ња оно не може да расѣе*. – Чибу́чинка је грмањак од дрѣн, гáбар, горун, цер, буюку, који не мóже да порасте зато што га стално брстују ко́зе (Ру).

чѣв. 1. м мн. арх. *ѡар*. – О, он богáт, ѡма два – чѣва говѣда (ВЛк. Пк). Говѣда и óвце, купувáло се на чѣв, рѣтко на нѣпарно, а ко́зе и свѣње на нѣпарно (Јел). Абе, како ѡде ценáта на овцете? Пет – бáнће је чѣват! (Јел). Исплѣла сам два – чѣвта чарáпци (Цр). **2.** бр. *два*. – Кóлко зрнца држим у руку́ту, чѣв или тѣк? (Вој).

чѣвесан, -на, -но (*није ѡамейан; (није) свесѣан; (није) ѡрибран*. – Нѣје чѣвесан, нѣје саш – чѣсту памет (Пок). Чѣвесан (не)је, али је бил óпасан ѡјак, најбољѣи (К – Ст, Ш).

чѣвијарлѣк м *склоностѣ ка обманамá и ѡодвала*. – Коди туј вамѣлију све је чѣвијарлѣк, пазѣ се оди њѣи (ВЛк).

чѣвѣл м *угурсуз*. – Он бѣше чѣвѣл, баксуз, звáли смо га у селó Тоза Чѣвѣла (Бз).

чѣвѣћа ж дем. *мали (дрвени) клин*. – Тóлка чѣвѣћа на ѡобѣк, и нѣкој не отвáра, нѣкој не крáдне (Вр).

чѣвична рѣч изр. *нѣпрѣстиојна рѣч*. – Нѣма да казује чѣвичну рѣч, домаћинсѣи васпѣтано (Зав).

чѣвлик ж *чѣфлик*. – Обрѣновац је бил чѣвлик у турско врѣме (Об).

чѣвтáра се несвр. *риѣѣѣи, ударѣѣи задњом ногом (коњ, магарац)*. – Дóрча се чѣвтáра, немóј те закáчи кад се не нáдаш (Кр. Рс. ТД).

чѣвѣ врља изр. **1.** *ударѣѣи задњом ногом (коњ, магарац)*. – Пазѣ се, тѣја коњ врља чѣвтѣ (Јал). **2.** *браниѣи се галамом; ѡуѣѣѣи се без разлога*. – Кóј се ѡјавол врљаш ко коњ чѣвтѣ (ТД). Немóј цáбе да врљаш чѣвтѣ (Ста. Вој).

чѣвтѣтѣја с мн *ѡурске ѡушке*. – Имáли су шеснáјес чѣвтѣтѣја, пушкѣ у турско врѣме (Ор).

чивтоше свр. *ударити задњом ногом (коњ)*. – Пазі се да те коњат не чивтоше (Пет).

чигра ж *игра (на леду) са чигром; чигра*. – Чигра се бије сас кант, а врнда-ло окреће од два комада макарé (Ру).

чигра женá изр. *јакó вредна и окрејина жена*. – Она је чигра женá: и знаје, и умéје, и зачáс све урабóти (Цр. Соп).

чик прид. индекл. рет. *лей; најбољи у нечему*. – А ја сам билá девојћа чик: најубава, најубаво облчена, вéсела, најбоље íграм, и најбогата, и мáсаџика (Зав).

чика се несвр. *ћакмичити се (весело)*. – Па се чикамо, па се чикамо, па се претичамо кој че пóбрже кóси (Јал).

чилáгер м жарг. хип. *мушкарац средњих година, чича*. – Дóбар си ти чилáгер, дáваш ми црéшње (Вој).

чилé с (*рачвасити*) *део вићла за намоћавање íређе*. – Тúримо памúк на чилé, а кáжемо га и процéп на витáл (П – Пж, Орљ, Бз).

чилкáње с тојáгу изр. *дечја игра ћољагама*. – Чíлкамо се с тојáђе или се прерíпујемо да не осéбнемо (ВЛк. Пк).

чиљáй, -а, -о (човек, брав) **1.** свадљив; напрасит; прек. – Ѐма чиљáто или сéрт говéдо, овцá, човéк (ТД). Чиљáт, па че му прсне жлчкa (ТД). **2.** *йргав, жуситар (човек, брав)*. – Чиљáто, све íде напред, све насéт íде (ТД). Једно трóмаво, дрúго чиљáто, мóра да променујем волóви (ТД). **3.** *нейослушан*. – Кадá овцá бéга у штéту зовéмо у чиљáта овцá (Зс).

чíни си парéте изр. *вреди, добро је*. – Скúпо, скúпо, ама чíни си парéте, врéди (Чин, Вој).

чíни ти човéк изр. посл. *йружсаити йомоћ, зашитишу*. – Ка ти чíни човéк, че му чíниш и ти њéму (Вој. Пир).

чíнимисће реч. *изгледа ми*. – Чíнимисће мáлко крéну напред (Бла. Вој).

чíњен, -а, -о трп. пр. *бојен*. – Ѐмам белó мáње и ймам чíњено (ТД).

чíй, а, о **1.** *крайкоух*; уп. чипес. – Чипá овцá йма крáтће ишчуљене úши (Дој, Брл, Јел). **2.** *крайкосиса (овца, крава); која йма мало виме*. – За крáтће úши кáжемо чипá, а за вíме кáжемо чипава, чипаве сísће (Км). Кáжемо чипава, по úши, и кáжемо чипкава по вíме (Д – ГД, Пир). **3.** *фиг. крайтак уоитише*. – Чíпаво, нéма травá за пáшу дáко је кéј (Ру).

чипáр м **1.** *ракља*. – Донéси ми дрво с три чипáра (ВРж). Чипáр је расовáто дрво, па с њега стúрамо шушенíце (Рс). **2.** *крайки рог на дрвеној вили*. – На вíлуту се прéби чипáрат (Кр. Вој).

чипес, -та, -то в. чип (1). – Чíпеста овцá, úши мáлечћи; и чипí јáрци је имáло (Пет).

чѝпка ж овца са краѝким сисама. – Од чѝпку не остављам домазлѝк (ГД. Мр).

чѝпкав, -а, -о краѝак, низак. – Кáрај камто Прчевицу куде је по – чипкаво, пónиска трава́ (Зс).

чѝпкаво мѝсто изр. *ѝлийко земљишѝе*. – Чѝпкаво местóто, плѝтко, не ра́ца (Рг).

чѝпѝе ж мн. *чийке*. – И чѝпѝе су поставци, има ји рáзличите: нáброне, прáве, насли́кане (мотѝви од сли́ѝе), и има нáбрани поставци (Б – Са, Пир).

чѝрѝз м *ѝлеѝеница од ѝесѝа (за свадбу)*. – Чѝрѝз правимо, плетеницу од тѝсто (Пир).

чѝрѝк м *ускришњи хлеб који доноси кума венчаној куми долазећи код ње на ручак*. – Чѝрѝк се носѝло при кумѝцу на Велигден (ВРж).

чѝрене да изр. в. чаренѝ да (1, 2) *дај бoже да није; сумњам да није*. – Чѝрене да га несѝ видѝла (Цер).

чѝриклó с рет. *сѝирашило*. – Правѝли смо чѝриклó на тојáшку, пла́шило у њѝву (НМл).

чѝри́чав, -а, -о *који нема айѝшѝа; који је закрѝљао*; уп. чѝри́чав. – Ово́ја јáгње чѝри́чаво, не зна́м каквó му је (Пк, ВЛк).

чѝри́чкав, -а, -о в. чѝри́чав. – Кад нѝче да једѝ прáсе или јáгње, кáжемо да је чѝри́чкаво (ВРж. Пк, ВЛк).

чѝсаљѝа ж *ѝри одбројана конца ѝри одбројавању за основу*. – Кáжемо пáсамце и чѝсаљѝа; у пáсамце дѝсет чѝсаљѝе има (Мр).

чѝста погáча изр. *ѝогача од ѝшеничног брашна*. – Омѝсимо чѝсту погáчу и чѝкамо кúм да дóјде (Нш. Пок).

чѝстѝна ж *брисани ѝросѝор; чѝсѝ ваздух, здрава живоѝна средина*. – Овдѝ је чѝстѝна, овдѝ је убавѝло, текá кáже сваѝи кад дóјде у селó на дѝн – два (Гос, ВЛк).

чѝсто прил. *сасвим; једнако*. – Мѝшко нѝје бил чѝсто црн, бѝл је помáлко првењѝкав (ВЛк). Чѝсто сам заборавѝла да че ми дóјде тѝтка нá – госје (Брл).

чѝсто врѝме изр. мет. *ведро време, без облака и измаглице*. – Кад је чѝсто врѝме, од Доброглѝд вѝди се и Цáриброд скóро (Ру).

чѝѝа несвр. фиг. *нейрекидно и ѝреѝерано савѝоваѝи; брбљаѝи без ѝресѝанка*. – Цѝл дѝн лáје, цел дѝн чѝта, и мóра или да се бѝјеш или да бѝгаш да те нѝма (Зав, Гра).

чѝчер м *мало узвишење (са расѝињем)*. – Излѝзал гóре на онѝја чѝћѝр и мáми пцетáта (Чин. ВС).

чѝчени́к м бот. *врѝа ѝправе*. – Чúла сам да има трава́ чѝчени́к; не зна́м да ли има или сам јá лóше чúла (Пк, ВЛк).

чичџк м **1.** бот. *џреїежно шумска биљка врло широких листїова, која расїе уз џоїшоке*. – Од чичџк се правїло лџк да не опада коса (Дој). **2.** *врсїа џлода односно семена разних биљака; џлод у види заобљеног ваљка са бодљама*. – Кад бџду големе џїше џпролет, па после на пџтат за Сџлиште излџзне чичџк, не мџж да мїнеш (Вој). Рџп је крупан, расте куде је џџбре, а чичџк је пџситан рџп и мџже да расте и куде је пџпосно (Пк). Чичџк је једџн, плџд му како васџљ и їма бџдље (Пк). Ако џч да се освџтиш на момче или девојче, само му наплїни с чичџк главу (Цр).

Пма трновїти чичковџе разни (Зс). Пма трї чїчка: сїтни, крупни што расте поред вџду и још једџн крупан, којї кад се увати за вуњен параман не мџж га стџриш. Тај треїи расте поред зграде где је џџбриво и плџд му је окрџглији; тџрамо га на папрїку да у брани од пацџви (Зс).

чїшалка ж в. чїшалџа. – Чїшалка їма трї концја, а пасамце трїјес концја, дџсет чїшалџе; на мотавїлку мџтамо (Гос. Брл).

чїшалница ж **1.** в. чїшалџа. – Чїшалница је од трї концја, а од шџс су две чїсалнице, а пасамце је од дџсет чїшалнице (Б – Са, Пир). Чїсалница је од трї концја, а пасамце је од дџсет чїсалнице, трїјес концја (П – Цч, Гра). **2.** пеј. *оговарача*. – Дџјде једна чїсалница по кџћу, џче да збрка, све да ти помџти по кџћу (Б – Са, Пир).

чїшалџка ж *їри одбројана конца їри одбројаванџу за основу*; уп. чїсалџа, чїшалница. – Кажемо чїшалџка, пасанце, лџк (ВЛк, Пк. ВРж. Соп). Чїшалџка, кад одбројавамџ конци, по трї (Нш). Жїчка, дїлка или чїшалџа. Чїшалџа у разбџј када разбрџвљују (ВЛк).

чїшељак м бот. *киселац Rumex acetosa i R. acetosella*. – Кад сам жџдан, ја жваќам чїшељак (Гос).

члавџљї несвр. недовољно јасно и вулгарно значење: *уврїаїїи; врдаїїи*. – Немџј да члавџљїш ко маче џво (Орљ).

чмајї на огњат изр. *їїїїїаїїи на ваїїри; дуго сїајаїїи на їїхој ваїїри, не мора да крчка*. – Нек почмајї манцата на огњат (Цр).

чмајџше несвр. *дрџдаїїи; губиїи време*. – Само чмајџшемо, седїмо, рџсамџ се, и нїшта не рабџтимо (Трњ).

чобанка ж **1.** бот. *вишегодишња биљка врло широких листїова, која обично расїе уз џоїшок или на ивици сеновиїе ивице шуме*. – Чобанка тражі ладовїну и влажно (Пк). Чобанка расте поред вџду (Брл). Чобанка, лїс голџм, смрдї кад га отџїнеш (Сук). **2.** бот. *весник їролеђа у їїїїу висїбабе*. – Чобанка расте само у шџму, рано се расцвџти; за неку кажу да је скроз бела као чобанка (Мр). Чобанка је као висїбаба, їма млџго цвџтови од корен (Ру). Чобанка је тој – штџ ти зовџш крївдеда, а висїбаба је пџсебно (Бз). На кукуљдеду су пџситни лїстови, а на чобанку су и лїс и цвџт пџкрупни (Дој, Јел, Пк). Чобанка, їсто

висибџаба, саамо је крупнији лис и цвет (К – Вр, Ш). **3.** изр. **разврже чобанће** рећи нешто; *расиричаји се*. – Ајде Цветанће, развржи твојете чобанће (Км).

чобаноша ж фиг. име козе чија је длака сасвим бела. – Која је коза скроз бела као чобанка, зовемо ју чобаноша (Мр).

човањ м в. човања. – Дрвен суд човањ, тлчејоше лук у њега (Вр).

човања ж **1.** дрвена здела; уп. човањ. – Човања је дрвена паница (Влк. Зс. Ру). **2.** велики дрвени суд *лојџасте шуљине који се користе при исхрани сивоке, свиње или њаса*. – Зоб смо давали на стоку у шиник или у човању (Ру). **3.** грубо издубљен њањ за храњење њаса. – У човању смо псета ранили (Цер). **4.** њосуда за преручивање брашна, као и зрнастиог и њрашкастог материјала, обично њолукружна на њресеку и са дршком (као њрибор у воденици); уп. чавања, чавана. – Човања је дрвена паница, поплитка од паницу, за гребење брашно (Влк). С човању се гребе брашно, полуокружна је на пресек, и има дршку (Мр). **5.** фиг. велика будала. – Асли си човања, ништа не знајеш (Цер).

човек из /од место изр. личности достојна њоштовања. – Он је човек из место, ретко се најде теква душа широка (Вој). Бил је човек од место, ама нестаде и он (Пир).

човесан, -сна, -сно рет. њамешан, савешан, њрибран. – Он је човесан човек, мој те посаветује за све и нече да ти подвали (Цр).

човечак м анат. в. човечек (3). – У гушту има човечак испред ждрело, ресица (Орљ).

човечек м дем. и хип. **1.** беба; мало дете. – Стануло човечек, порасло и оно (Сук). **2.** пеј. *кржљава особа малог расија*. – Жгурав једн човечек, че речеш будала, ама што знаје, има се чудиш (Дој). **3.** анат. *јабучица грла; ресица у грлу, нејце*; уп. човечк (3). – Човечекат че ти извадим (Тм. Вој). Човечек је код непце (Дој, Јел. Зав). Човечек је ресица у грло (Вој).

човеченце с хип. *мало и лејо дете*. – Какво је човеченце убаво, мани се (Зав).

човечк м анат. в. човечек (3). – У човечкат је муката, там ме боли (Зс).

човка ж рет. пеј. глава. – И ја имам нешто у човкуту да запамтим и да урадим (ВРж).

човрме с кука са два клина њомоћу које се за руду закачи дрво или други њтереш који се вуче. – Човрме има два клина, с њи се закачи терет за руду да га може волџви влече (ТД). У трупат се набије човрме, железан клин у челџ. За човрмето си има искључиво скрапуша од избушено железо (Зс).

чџгав, а, о који има ману у очима (о овну). – Чџгав тија овн, има ману у очити (Пк, Влк. ДД).

чо́ка (се) несвр. *луїаїи; куцаїи; куцакаїи*. – Чо́ка се ш-ча́ше, а чу́ка се саш-чукле́ или сас ка́мик (Цр). Ка́жемо: – Де́тево чо́ка по те́глете. Али ка́жемо: – Ш-ча́ше се чу́камо (Тм).

чо́кало с **1.** *дрвено сїпрашило*. – Чо́калото са́мо чо́ка, бра́ни на́ше ло́зје (Пир). **2.** пеј. *брбљива особа*. – Ї́де оно́ј чо́кало у нас, гла́ву че ни разми́ри с њо́но вреве́ње (ТД).

чо́кара – чо́кара – чо́кара узв. којим се подражава звук који производи дрвено страшило на ветар: – Чо́калото само чо́ка чо́кара – чо́кара – чо́кара (Пир).

чока́рче с *метални висуљак у виду игле у звоницу или клеїеїуши*. – Чока́рче је висуљак у клопотар или звонџц (Мр).

чо́киш узв. магарету да стане: *сїој!* – Чо́киш ма́рко, да одмо́римо ма́лко у пу́т (Рс).

чо́крк м арх. *чекрк*. – Чо́крк се врти́ с ру́ку како тријер, а с длан се врти́ сука́ло (Зс).

чо́кун м бот. мтз. *каһун Colchicum autumnale*. – Ми́ качу́н зове́мо чо́кун (Ш).

чо́лїав, -а, -о *који има ошићеһене їрсїе, сакаїи*. – Ти́ја ста́рц їмаше чо́лтави пр́сти, сака́т бе́ше у прстїти (Зав).

чо́лте ж мн. *крїљени оїанци*. – Напрајїло чо́лте, обу́ло се, пошлó на појату́ по снéг (Км).

чома́чек м хип. *нога малог деїеїа*. – Изéла ти ба́ба чома́чек (Вој).

чо́мбав, -а, -о анат. *који је лоше констїиїуције; асимейричан*. – Чо́мбав до́јде, ло́ше скрóјен а кру́пан (Зс).

чо́мне свр. *украстїи*. – Не оста́вљај че́ркуту ту́ва да љу не́кој не чо́мне (Брл).

чо́мрзга ж *задебљање у виду чворуге (на смуку, їољаги)*. – Ка́д се наљу́ти сму́к, напра́ви чо́мрзгу на ре́п, задебљање (Соп).

чо́перкује се несвр. *кочоїерїи се*. – Чо́перкује се петл́ кад слéзне од коко́шку, коко́ши се (Мр).

чо́пне свр. **1.** *шчейаїи; угрїстїи (їас)*. – Чо́пну ме кúче за но́гу (Бе). **2.** фиг. *изненада оболеїи*. – Чо́пну га бо́лка, па́де одједну́ш (Нш).

чо́прка несвр. *(їокушаваїи) месїи хлеб*. – Ўчи се девој́чето, чо́прка, мéси (Пк).

чо́пршка (се) свр. *куїаїи се (у їрашини, сувој земљи, сувом їеску, їлеви, їїрини)*. – Чо́пршка се ко коко́шка у праши́ну (Мр).

чо́пурат, -а, -о *чворноваї; грубо издељан; неуглађен*. – Та́ј дрвја све чо́пура́та, не одговáрају ми (Бс. Пк).

чо́пурато прил. *не одговара; мучно*. – Ўбаво се догово́рїмо, ама после испáде чо́пурато́ (Бе).

чорав, -а, -о арх. **1.** *ћорав*. – Чораво човече, не види си пред – нође (Зав). **2.** изр. *нема ни чораво ни слејаво нема никога; нема нишиџа*. – Стануло пустоод, нема ни чораво ни слéпаво (Зав).

чорáпак м мн. чорáпе. – Јá у чорáпак пáре не чувам (Б – Цр, Гњ). На свáдбу чорáпе на рóгове на тај говéда што вóзе невесту; тој се врши тија зáкон (Зс. Мр. Пет. При. Км. Бер). Кад пројдеш влáсен се назабада у чорáпе (Ру).

чорáпок м мн. чорáпци, чарáпци *чарáџа*. – Невéста тóри јáболку у чорáпок и прáти на младожéњу (Зав. ВЛк. Пк. Чин). Сýга или сýрка, сýгава овца, ни црна ни белá, за чорáпци в́лна од њу (Гос).

чорáџес, -та, -то *који њодсећа на оџвор чарáџе*. – Чорáпéста у устáта, она вој од ўво до ўво (Вој).

чорбá. **Нéма чорбý у глáву** изр. *глуџ је; неодмерен је*. – Ђн нéма чорбý у глáву, мóж ни запáли зачáс (Пет). Да ѓмаш мáлко чорбý у глáву не би текá напрајџл (Цр).

чорбáвџт, -а, -о *чорбáсџ*. – Јá вóлим чорбáвџт васу́љ (Цр).

чорбáс, -та, -то, в. чорбáвџт. – Вóлим васу́љ чорбáс, нáгусто, с пипéр (Ру).

чорбáџџа м фиг. *онај који лако даје, часџџи, кавáљер*. – Стáнимир је бил голéм чорбáџџа: што стечé, све раздадé (Вој).

чоротнџк м *ружна особа*. – За тóга ли чоротнџка óчеш да се жéниш? Текá кáжемо, тóва је нáша п́клешка рéч за грóзнога човéка или жену́ (Пк).

чóчав, -а, -о рет. закржљао. – Чóчава, нџкаква нéје, а свáком се потсмџва (Ру). Тáмо нéма ни трн ни грман, нџкло (па) чóчаво (Ру).

чркáг м мтз. *крчаг; ибрик*. – Чркáг зовéмо ибрик, шу́ле (Зс).

чýбрица ж бот. *рџџањски чај *Origanum vulgare**. – Бели лóк, душичџина и чýбрица се тóрају у мéсо, чорбý (Ру).

чубу́р м бот. в. чýбрица. – Чубу́р бéремо за чај и за мéсо кад печéмо (Рг).

чубурџсана кýђа изр. *куђа од кованица омазана блаџом, у које се, док је свежје, убадају џарчиђи бџгра, како би могла да се малџтерџше*. – Чубурџсана кýђа је од кóванице и бла́то; а у бла́то се тóрају парчиђи од бџгър, да мóж да се малтерџше (Цр).

чуван, -а, -о *који је очуван, здрав*. – Мóј мýж је ўбав мýж, чуван мýж (Пир).

чувáт, -а, -о *чуваран*. – Чувáт је бил, и рáдан, и умејáл је дóм да дóми (К – Ст, Рг).

чувáтелник м *шџедљџва особа*. – Ако несџ рáботан и ако несџ чувáтелник, нéма да ѓмаш (Сук. Чин. Вој. Пир).

чувáч м мн. чувáчé **1.** *чувар; зашџџџџник*. – Имáли смо две – псéта ко кóњи. Нá – шџирин спý, и не смéју кýрјаци да дóјду. Бџли су ўбави чувáчé (Зс). **2.** *шџедљџва особа*. – Дéда и бáба су бџли голéми чувáчé и умејáли су да стџчу (Тм).

чүвци. **Чүвци га изэли** изр. кл. *клейивена реч йрема речи чува, брине.* – Чүвци, да бóg да, те изэли, ако је това чување (НМл).

чүд. **У чүд се турíл** изр. *јакó се узнемириши; не знаши како изаћи из невоље.* – Ја сам се у чүд турíл, не знам више каквó да правим (Дој). У чүд сам се турíла, не знам каквó че испáдне (Рас).

чүдан, -дна, -дно рет. *лоше изгледаши; биши лоше одевен.* – О, сине, млого сам чүдна станула, остарела сам, бóлна сам, почела сам да се нóсим ко стáра баба (Рг).

чудес м *мношиво.* – Чудес нóђе минуле по туј пртíну (Бз).

чүдила с мн. **1.** *велика мука, невоља.* – Урнисала се, па се прегрбила, убила ђу чүдила па се изгубíла (Нш). И мён умрe мўж, па ме убише чүдила (Зав). **2.** *брука, срамоша; оно шио изазива велико згражавање.* – Дéца, немóј си изнóсите чүдилата, да се нáрод (не) звéри (Пир). Тí не знајеш нашата чүдила, нашете бруће и нашете бриђе (Цр).

чүдине ж мн. **1.** *нарушавање реда; сйрахоше.* – Билó сиромáшче, па заваћили рáтове, чүдине, а немáл опънци, па од овцу опънци направи (ЦД). **2.** **чүдине прáви** изр. *йонашаши се недолично, нарушаваши ред.* – Не смéјем да га глeдам кад се напијe и кад прáви чүдине (Чин).

чүдна рáбота изр. *нешшо шу није јасно.* – Чүдна рáбота, ја, бре, не знам каквó ми тој причаш час овак час онак (Цр).

чүдно чүдо изр. *чудна ми чуда.* – Чүдно (ми) чүдо, побéгла девојћа за момчe (Сук).

чүдо с **1.** *мука; невоља.* – Убило га чүдо, смрт, мрење (Нш). **2.** *брука; срамоша.* – Да óче да умрем, чүдото да ви не глeдам, а ви после јашeте бели кóњи ако óчете (Зав). Изидe големó окáње у њи, не знам каквó се чүдо направи (Држ). **3.** изр. **тури се у чүдо збуниши се, йомесиши се; избезумиши се.** – Турíмо се у чүдо, чeрка побeже за ожeњенога (Цр). **4.** изр. **удари чүдо у главу йогодиши невоља.** – Удари ме чүдо у главу, не мóгу се сврнем (ВРж).

чүдо прил. **1.** *много.* – Понeл чүдо пáре у град (Грш). **2.** *лејо, йогодно.* – Мeко местóто, убаво та чүдо (Вој).

чуждинсће пáре ж мн. *йуђи новац; сйрана валуша.* – Имáл је чуждинсће пáре, сйн му прачáл из Нeмачку (Пир).

чүждица ж **1.** *йчела из шиуђе кошнице.* – Чүждица је пчелá из чүжду кóшницу (Рс). **2.** *сйранац, йуђин.* – Дојдe чүждица у нашу куђу, тражи баштú ми (ВРж).

чүје се рeч изр. *нейовольна обавешшења о нечијем йонашању.* – Нeје му се чүло рeч да се швалерíше (Зав).

чүјен, -а, -о *йознаш; славан.* – Баштá му бeше чүјен човeк (Чин. Вој. ВСв).

чүјење с *слух.* – Попúшта ми чүјењето, áрне оглувe (Чин).

чүк – **мајстор** изр. *невешӣ мајстӣор; лош мајстӣор*. – Тӣ си, бре, чүк – мајстор, никакав мајстор, а тражиш големé пáре да направиш прóсту ствáр (Вој).

чүка ж геогр. *ошӣар врх сӣене, брда*. – Мáла чүка, па чүка, па брэг, па брдо, па плáнина (Ш).

чүка се несвр. *куцайӣи се (чашама)*. – Ш – чáше се чүкамо, а чóкамо у стáкло, у плéк (Тм). Чóка се ш – чáшу, а чүка се саш – чуклé или сас кáмик (Цр).

чүкала с мн. **1.** *ӣрибор уоӣшӣе*. – Понеси и чүкала за косӣлбу (Зс). Дá(ј) – ми чүкалата да наковém косúту (Зс). **2.** изр. *надӣгне чүкалата йонесе сав йрӣӣьаг са собом*. – Збрáла си неvéстата чүкалата и отишлá си (Цр). Надӣгли чүкалата и отишлӣ (Рос). **3.** изр. *чүва чүкала чувайӣи лоше йриӣлодњаке*. – Твóјти овнóве нáјбољи, а кво мӣ, чүвамо чүкала (НМл. ВЛк).

чүкало с **1.** фиг. *йенис; йолни орган уоӣшӣе*. – Оно дрӣльһа тóвајте, дрӣльһа, па се истӣни кóжата, па остáне само чүкалото (ВЛк). **2.** фиг. *курва*. – Мӣшиното чүкало почéло да трчӣ по нáшетого сӣна (Пет).

чүкан, -а, -о трп. пр. фиг. *ојаловъен йуцањем мошњи*. – Чүкају се јáрци, а овнóве и бӣкови, па и кóњи, мóгу да се чүкају или вију; кóњи и магáришта се óбично штројéвљају (Брл. Мр. ТД).

чукáр м геогр. *чука; каменийо йле*. – Тáм чукáр, не рáца се морúза (Грш. Цр).

чукарчé с геогр. *мала чука*. – Гóр на чукáрчето заспáло детéнцето (Бе).

чуклénце с *врло мали чекић*. – Да се не стрóши, тӣ га излбко удáри га с чуклénцето (Вој).

чүкне се ў-главу изр. *накнадно се сеӣшӣи како је йребало; ойамейӣшӣи се*. – Чүкнул се ў-главу, сá се сетӣл да поштује родитељи (Држ. НМл). Че се чүкне ў-главу, ал че бúde дóцкан (Црв).

чүкнуло га ў-главу изр. кл. *сӣићи зло*. – Чүкнуло га ў- главу што текá прáј с нáрод (Дој).

чукóри несвр. хип. од чүка *радийӣи мајстӣорске йослове (чекићем)*. – Мајстор – Лáца још чукóри помáлко, ама мáну веч да чүка, остарé (Држ. Чин).

чукúnче с *чукунунук*. – Ймам три – сӣна, пéт унúчета и једнó чукулúnче (Б – Го, Гв).

чукúр м *гомила расквашене земље за йрављење цигала*. – Припрéмимо мóкру зéмљу за цӣгле, кáжемо һу чукулúр (ПРж).

чүли ўши изр. *ћулийӣи уши*. – Кóњат нéшто приметӣл, чүли ўши (Мр).

чулумáс, -та, -то *који има ћубу на глави*. – Чулумáсто је, йма чулумку нá – главу (ТД).

чулумéнка ж *кокошка која има ћубу на глави*. – Немóј чулумéнку да кóљеш, она ти крáси кокóшћете (Гос).

чулѹмка ж **1.** *цвасѹи или ѹлод у облику главице на цвѹином вреѹиену.* – Ѐма чулѹмка од лѹк, од паламѹду (Цр). На кру̀пну са̀дину до̀јде чулѹмката више уоко̀лено, него на бѹволско чело̀ (Зс). Лѹскавка је на шу̀ше, а коко̀л на чулѹмку (Зс). Змѝјино гро̀зје напра̀ви чулѹмку, јед̀н пло̀д на струку̀, као шиша̀рка од бо̀р, исто (Ру). Рѐп пра̀ј чулѹмѹе поголе́ме од мѐтар, окру̀гле као ло̀птице (ВЛк). **2.** (*сѹара*) *вуна на глави овце.* – Овца̀ је ѳ̀мица ко̀ја ѹма чулѹмку од ста̀ру ву̀ну (СГл).

чулѹмчица ж дем. од чулѹмка. **1.** *клас; лоѹицасѹа цвасѹи.* – Та̀ј трава̀ чулѹмчице пра̀ви, у обло̀жине растѐ, мага̀ре једѐ бѹцко̀лѹети (ВЛк). Ливада̀р ѹма чулѹмчице и уну̀тра зр̀но ко жѝто да је, бо̀ји ле́б модро̀, па поцрнѐје ле́б (Зс). Страшнѹк као жу̀то цвѹета и пра̀ј чулѹмчице, а после скло̀пи чулѹмчицу (Гос). **2.** *ѳ̀ба на глави у виду киѳанке (код овце и козе).* – Коза̀ бѹлоша: чулѹмчица напра̀д, а на чело̀ ѹма белу̀ длаку̀. Мо̀же и црна̀ коза̀ да ѹма чулѹмчицу. Овца̀ бѹлоша, чулѹмчице напра̀д, на чело̀ ѹма белу̀ длаку̀, а мо̀же и црна̀ да ѹма чулѹмчицу (СГл).

чу̀љ м *ѹрокраки ѹредмеѹи од дрвѹа ко̀ји се удара ѹло̀агом ѹри игри чуле.* – То̀ј што уда̀рамо с то̀јаѳе ка̀да се ѹграмо чу̀љу, зове́мо чу̀љ (При).

чу̀ља м *брав ко̀ји ѹма кра̀ику или ошѹиѹену ушну шко̀лку (или ошѹиѹене рогове).* – Чу̀ља је чу̀л овѹн (ВЛк).

чу̀љи несвр. *не укла̀јаѹи се у целину, шѹирчаѹи.* – Ло̀ше си натовари́л, оно̀ ма̀лко чу̀љи од ову̀ја стра̀ну (Вој). На ту̀ја стра̀ну чу̀љи ти блѹзата, намѹсти ѳ̀у ѹбаво (Пир).

чу̀ља̀ се несвр. *играѹи се чуле, ѹасѹирске игре ѹло̀агама.* – А̀јде да ѹдемо да се чу̀ља̀мо, да не осе́бнемо (При).

чу̀ма ж **1.** бот. *биљка са ѹлавим цвѹиом, иначе ѹпаразиѹи (на сѹаблу) зѹла̀сѹих биљака.* – Чу̀ма ѹма пла̀в цвѹет и ѹде узи струк, паразит је (Ру). **2.** ж пеј. *ѹр̀лава жена; оѹака жена.* – Та̀ја чу̀ма до̀јде, па ни за̀тѹр ку̀ѳу (Цр).

чу̀п – чу̀п – чу̀п узв. ко̀јим се подражава куца̀ње. – Чу̀п – чу̀п – чу̀п, не́кој ѹде у нас (Дој).

чу̀пгу̀љ м *ѹаѹр̀лак од оѹсечене гране на сѹаблу.* – У дрво̀то оста̀ли само чу̀пгу̀ље (Вој).

чу̀ндрак м в. чу̀пгу̀љ. – Чу̀ндрак оста̀ло само од дрво̀то (Б – ЦЈ, Бла).

чу̀ѹи м *окрѹена шѹѹица ко̀ја се корисѹи за сирѳе, чува̀ње зрнѐља и друго.* – Чу̀п је од сто̀вну, а ѳ̀п је вр̀чва (Нш). Цѐл чу̀п сам збра̀ла се́ме (Пн). Чу̀п је кад стро̀шимо сто̀вну, кад у окр̀нимо, а вр̀чва је за рецѐљ, пе́кмез, туршѝју (Ру). Чу̀п па̀ре вода̀ однѐла, и згра̀ду што је пра̀вил (Ру).

чу̀паво дрво̀ изр. *дрво са гусѹиом круном.* – Чу̀вали мору̀зу од ме́чѳе у чу̀паво дрво̀, да не мо̀ж ме́чка да се ука̀чи (ВРж).

чу̀ѹе с хип. *млада дево̀јка.* – Ва̀што чу̀пе че бу̀де ѹбава дево̀јѳа (Пир. Вој).

чуїи несвр. **1.** *кидаїи йомало; чуїкаїи.* – Детето је чупило земљу па јело, гладно, сирото (Кр). **2.** *извлачиїи садржај (из махуна, ораха).* – Чупила сам васуљ (Рос). Чупимо ореси дњџс (Чин).

чупка ж *овца са слабо развијеним роговима.* – Чупка је овца која има маненћи рогови, чуповчичи (Гос).

чупџк м мн. чупчичи, чуповчичи *рошчићи, закрџљали рогови.* – Искарало чуповчичи, че буде рогато (Бе). Овцата има чупчичи (Влк).

чурав, -а, -о **1.** *їруо.* – Немој ми даваш теј чураве дџџе, не одговару ми за туј работу (Зс). **2.** *фиг. болесїан.* – Ти си чурав у главуту, с теб се не могу разберем (Зс).

чури се несвр. *излазиїи дим, димиїи се.* – Још се чури куде је запалено сеното (Јал).

чуриљак м *дрво йогодно за мешање и йодсїицање ваїре у огњишїу.* – Чуруљћу да најдем, чуриљак, да се распале дрвата (Брл).

чуриљат, -а, -о *који има изобличене усне.* – Ако му се усне подвале, или једна, кажемо да је чуриљат (Зс). – Детето убаво, ама чуриљато (Зс).

чуриљњак м *дрвена мешалица са чеїири йера на једном крају, йодешена за дробљење куване хране (їасуља, шљива, коїрива, скроба).* – Свекар ми направи убав чуриљњак за мешање варене покрїве (Влк).

чурка (се) несвр. **1.** *излагаїи јачем мешању.* – Чурка се млеко у шерпу (Цр). **2.** *разбијаїи йри мешању (кувано воће, зрнеље, коїриве).* – Ш – чуркало чуркамо варен боб, лечу, васуљ, покрїве (Јал). **3.** *фиг. слаїи некога, не увек са добрим разлогом, час їамо час овамо.* – Чуркају га те иде околу на терен, а понапред почесто сврчаше (Бе). – Не дозвољај да те жената чурка натам – навам, нема њу угодиш текá (Ру).

чуркало с пеј. *їуїак, будала.* – У, чуркало једно. Станула си асли чуркало (Зс).

чурљавина ж *велики дим; облак йрашине.* – Оратише, оратише, па све испаде на чурљавину, све се растури (Пир).

чурњава. **Даде му чурњаву** изр. *їринудиїи.* – Ти ми даде чурњаву, голем зор, и ја заврши туј работу (ЦД).

чурó с рет. вулг. *особа недосїојна дома из кога йоїице и свог йорекла, исїрдак, изрод.* – Од какву лозицу какво чурó испаде (Зс).

чурукљив, -а, -о **1.** *їруо; доїтрајао, изломљен, неуїоїребљив.* – Свити мертеци чурукљиви, несу за моју работу (При). **2.** *болесїан (особа, брав).* – Това говедо чурукљиво, нема га буде (ГД). Свиња ми болна, чурукљива (Мр).

чуруљћа ж в. чуриљак. – Чуруљћа и чуриљак, кажемо и једно и друго, а исто је (Брл).

чутара ж дубока, уска дрвена њосуда од њирешњиног сѣабла за њуцање (ражи, њшенице, њиринча, њањрике, соли), дрвена сѣуѡа. – За кавѣ тлчѣмо прегорѣн рж у чутару (Соп. Ор).

чуѡурѣс, -та, -то фиг. масиван. – Ако су на краву нође чутурѣсте нѣма да бѡде добра млекѡља (Изв).

чѡчѣста овца изр. краѡиконога (и широка) овца. – Чѡчѣста овца је која је мала и кратка (ВЛк).

чѡчка ж **1.** ниска сѣолица (код ћилимарки). – И ћилимарћете седѡ на теквѡ столицу како и ја, на чѡчку (Сук. ВЈ). Даж чѡчкуту да сѣднем (Пир). **2.** ѡдметѡач (у виду јасѡучѣѡа) на (ниској) сѣолици. – Чѡчка је јастѡче на столицу, кажемо га и столоварка (Б – Са, Пир). Чѡчка је подметач на столицу за сѣдење; бабичће обѡчају да седѡ на њу (Пир).

чѡчуљ м **1.** оно ѡѡо је на самом врху; ѡѡљастѡ врх. – Прајѣни опњнци ѡмају чѡчуљѣ (Ру. Зс). **2.** фиг. важна каѡа за досѡѡјансѡивеника. – Кој на народ угоди трѣбе чѡчуљ да носи како петљ (Пир). **3.** фиг. особа која се намеће да буде изнад свих. – Ёпа не мѡжеш ти да бѡдеш чѡчуљ одозгоре (Цр). Оче да бѡде чѡчуљ, све да је нади нас (Ку, Црв). **4.** изр. тојага с чѡчуљ ѡољага са благо ѡовијеним дебљим крајем. – Тојага с чѡчуљ прави се, крива доле, направѣно, да ѡграмо свѡнћу (Зс).

чѡчуљѡг м дика, ѡнос. – Дѣдино Лѡке, дѣдин чѡчуљѡг! тека ме је дѣда окал када ми се радѡје (Б – Вв, Пир).

чѡчуљћа ж (исѡакнуѡи и украшен) врх на оѡанку (од коже). – Опњнци: врца, жапће, а мама им направѡ чѡчуљће, вѡрове (ВЛк).

чѡчумѡж м ћорава бака, врсѡа дѣче игре завезаних очију. – У празну појату ѡграмо се чѡчумѡж (Брл).

чѡчѡрчица. Печѡрчица – чѡчѡрчица изр. хип. драго мало дѣѡе. – Ђбаво бабино. Бабина печѡрчица – чѡчѡрчица, бабино злато (Пир).

чѡшка се несвр. фиг. сваћѡѡи се; ѡѡћи се. – Чѡшкају се за мецѡ, карају се за јѣдну – штрапку зѣмљу (Зав).

чѡкна ж ћакнуѡа женска особа. – Чѡкно јѣдна, ти ли си нашла да ми памет даваш (Нш).

чѡкне се свр. фиг. задѣнуѡѡи се. – Чѡкне се кѡлко да заради бијење (НМл. Изв).

чѡнчало с гунћало. – Које је теквѡ ко ти, кажемо да је чѡнчало или пѡнћало, све му нѣшто неје право (Пл, Чин).

чѡпурѣсто прил. **1.** ѡѡешко реѡиво. – Че га рѣшимо нѣкако, ама са – за – са дѡјде чѡпурѣсто (ВРж). **2.** руг. муцавцу, понављањем поздрава: неугодно. – Како си Блашко? Чѡ – ѡ, чѡ – ѡ, чѡпурѣсто! (Ми, Пир).

чѡршав м чаршав. – Изѡткала сам чѡршавје за у дар (Цр).

ч́чкав, -а, -о који *и́пражи времена и сѝриљења, и́и́ав*. – Чистење лешници је млого ч́чкава ра́бота (Цр). Сѝтно, ч́чкаво за ткање (Пир).

ч́чкалица ж *чачкалица*. – Што – че му ч́чкалица, има трње окол мене за ч́чкање зу́би (Пн).

Ц

ца́в – ца́в, расправља́ше се изр. *бучно се договара́иши*. – Тува стануше и ца́в – ца́в, расправља́ше се, договара́ше се (Брл).

ца́вга несвр. **1.** *кеви́аиши (и́ас)*. – Кучето ца́вга целу но́ч, остадо бе – спање (Пн). **2.** пеј. *досађива́иши и́онављањем захѝева; честѝо и́рекорева́иши*. – Де, немој да ца́вгаш, са́м си знајеш да си ти крѝв (ВЈ).

ца́вгаљ м *безоѝасан и́ас који сѝално кевѝе*. – То́ва куче је ца́вгаљ, ца́бе једе поми́ју (Гос).

ца́вка несвр. фиг. *гунђа́иши; досађива́иши честѝим (неумесним) захѝевима*. – Немој ми ста́лно ца́вкаш, до́сади ми (Пир). Ца́вка цел д́н, само ми пр́пње (Кр). Не ца́вке млого, него се ва́чај за ра́боту (Пир).

ца́вне свр. **1.** *закеви́аиши, и́а и́ресѝаиши, лану́иши (и́ас)*. – Пала́шката ца́вну и и́скара за́јека из гр́м (Пир). **2.** фиг. *умреѝиши*. – Деда – Ра́нча ца́внул, чу́сте ли (Вој). **3.** фиг. *укра́сиши*. – Мо́ж ни не́кој ца́вне бици́клуту, дру́га ни пр́тка и не тре́бе (Зав, Гра).

цаврли́ја м *неодмерена особа; и́одругљивац*. – Он је цаврли́ја, зач́ас чо́века убоде у о́чи (Цр).

ца́гара – ца́гара узв. којим се подражава дечја граја: – Ми́ деца́, ца́гара – ца́гара, не мо́ж да спу́ од нас (Пл. Сук).

цака́ње с гл. им. од ца́ка *галама*. – И́де цака́ње, све једно – исто (Гос).

цамада́н м *и́радиционални мушки и́рслук са једним џеѝом*. – Цамада́н је пру́слук сас је́дн – це́п (Вој).

ца́мба се несвр. в. ча́мба се. – У ти́ја ви́р на Ниша́ву највише смо се ца́мбали (Пир).

цамбрље́с, -та, -то рет. вулг. *чворнова́и, лоше уобличен; и́ревише дебео (о и́енису)*. – Трапаље́сто, ца́мбрље́сто, па не́че да улэ́зне (Зав).

цанари́ка ж бот. арх. *шљива цанарика*. – Цанари́ће је по́старо име за теј сли́ве, а ја́ралиће по но́во (Цр).

ца́нгаза́ ж *ћудљива, неодмерена, и́река и неодговорна особа*. – Немој с њега да има́ш ра́боту; оно́ је ца́нгаза́, сурту́к, серсе́м, пр́гаво, не́згодно, брљѝво чо́вече (ВРж, Дој, Вој, СГл).

ца́нгаљ ме́сто изр. *јалова и́еичана или каменѝа и́овршина*. – Куде́ је пескарљѝво, ца́нгаљ ме́сто, овце́те не́ма какво́ да пасу́ (Зс). Туј ца́нгаљ, не́ма какво́ овце́те да пасу́ (Зс).

џангаљив, -а, -о *који је њесковић, каменић, њлићак и јалов (о земљишићу)*. – Садина расте по лоше место, по џангаљиво, остро, плитко, пескалајиво, по орштине (К – Вр, Ш).

џанђа се несвр. *бучно се расцрављаћии*. – Какво се толко џанђате, што се мирно не договорите (ВЛк).

џанкавица ж *ракија од шљива џанарика*. – Ајде, пробај нашу вучуделску џанкавицу (Д – Ву, Пир).

џанкање с гл. им. од џанка *мољакање; ѡпросјачење*. – Досади ми твоје џанкање дѣн-издѣн (Вој).

џанкач м *особа која ѡрекљињањем и мољакањем изнуђује ѡклоне и услуге*. – Оно џанкач, само тражи, сваћи дѣн те џанка (Грш).

џајне се свр. фиг. *жесѡоко најасѡии*. – Кад вој спомену това што је ревила, а она кад се џајну на мене, очи да ми извади (Цр).

џаран м *ђерам. Бучка на џаран* изр. *бућкалица на ѡринцићу ѡлуге (као код ѡрма)*. – Имали смо бучку на џаран, с њу се пољко бучка кад је млого млеко (Зав).

џау. **Дава му џау** изр. *налазићии некоме више ѡсла*. – Давај му џау, нек трчи по стоку, нек спрѣма дрва, па че ти буде миран (ВРж).

џврсне свр. жарг. *жесѡоко ударићии*. – Пијано, плашим се да ме не џврсне с некој камик да ме утепа (Зав).

џевљик м *рачва као део рала*. – Џевљик је расовао дрво за рало (Зав).

џевше (се) свр. пеј. **1.** *изгубићии (се)*. – Куде се џевосаше маказицити? (Рс. Гњ). **2.** *оѡићии незнано куд*. – Џевосало се негде детѡште, тражише га цел дѣн (Пир. НМл).

џврда несвр. *храмаћии, мучно ходаћии (због немоћи, сѡаросѡии)*. – Још џврду сас бабуту, стоку чуву (Рс).

џезме прил. *редом; ѡречицом; не базирући се много на околносѡии*. – При њѣга је све џезме, и кад иде преко поље, и кад орати, и кад пцује (ВРж).

џелѣпин м рет. *сѡочар који има много сѡоке; велики ѡрговац сѡоком*. – Црновљнац, џелѣпин бил голѣм, он је држал тија саватје (Дој).

џембар м *(ојачана) кружна ивица у виду венца (код ѡесѡије, цреѡуље, било ког суда)*. – Пљни котлове до џембар (Соп).

џембер м арх. *џемпер*. – Наши старѡи су џемпер окали џембер (Дој).

џепле с дем. од џеп *мали џей*; уп. џепле. – У џеплето да си туриш парѡцуту (Пет).

џепленце с дем. в. џепле. – На торбицуту сам му направѡла и џепленце (Сук).

џерѡма ж мит. прип. *неѡићо велико, јако, незајажљиво; ала*. – Дошла некак-ва џерѡма и однѣла га долѣко (НМл. Рс).

џибáн м **1.** дрвена њосуда за кишелѣње веће количине млека (на леџњој *исџаши*); уп. џибанчѣ. – У џибáн смо млекó кваси́ли, да имамо у плáнину кво да једемо (ВЛк). **2.** дрвена њосуда за ношење млека (*ручно или на коњу*). – Џибáн је дрвен сýд за носење млекó (Зс). **3.** *дугуљасџи чабар са њоклоџцем на коме су један оџвор за џуњење и један за џражњење, жбан*. – Џибáн је од чáмово дрво за млекó али и за во́ду, затвóрено, плъсно́, као буретиџа мáленка да мóж да се нóси на грбину, на коња́, дѣсет до петнајес џила (Зс).

џибáнче с дем. од џибáн, в. џибáн (1, 2). – Мáлечко, дебѣло, асли џибанчѣ (Цр).

џибљџкав, -а, -о *мршав*. – Мојѣ крáве су мáло џибљџкаве, тњџе, а овај рáса има бѣдре (Гос).

џивгáр м зоол. фиг. *вработ*. – У Бѣровицу кáжу вработ, а у Јáлботину кáжу за вработ да је џивгáр (Јал).

џиврáк м рет. **1.** *честџар*. – У џиврáкат има змије (Цр). Џиврáк је сџтна шúма, трњáк (Цр). **2.** *гомџла сувџх грáна и грáнчиџа; суво џрње и шибље*. – Донѣси ми оди џиврáкат да си напáлим вурњу (Вр).

џџвца мáс изр. *мазиво*. – Џџвца мáс је пóдмаз, трѣбе мáлко а кóшта мло́го и тѣшко се наóди, па мáјстор прѣти на лóшега чирака: – Че ти вáдим џџвцу мáс, ако ме не слúшаш! (Пир).

џџда с *коџље*. – Џџда је кóплѣ, текá сам чýл, али несѣм сџгуран (Пир).

џџдáви несвр. *киџиџи, украшавáџи*. – Свáдба, џџдáвимо венџц (Гос).

џџлџџка ж *џемџер без рукава, џуловѣр*. – Џџлџџка је пúловѣр (ВЛк). Џџлџџка је плѣтено јелечѣ без рукавѣ (Пк).

џџлџп м бот. рет. *вработ*. – Лѣскóвчáње вработ кáжу џџлџп, па га и јá почѣ текá зовѣм на шáлу (Пир).

џџлџџка ж в. џџлџџка. – Пúловѣр кáжемо џџлџџка, а Лукáнци га кáжу џџлџџка или јелечѣ (Гос).

џџлџџне (се) свр. **1.** *одскочџиџи (џџољáга у игри)*. – Мóјта тојáга се нáјвише џџлџџне кадá се џграмо драњѣш (Пк). **2.** *одлѣџџиџи кáо сџрѣла џри баџању (џџољáга, крај коноџџа)*. – Кадá се џџлџџкамо с тојáџе јá мóјуту тојáгу нáјдалѣко џџлџџнем (Цр). Óн џџлџџтну јѣдњн крај на јужѣто до мѣне (Пир).

џџлне (се) свр. **1.** в. џџлџџне (се) (2). – Јá се џџлнем с мојú мáзну лѣскóву тојáгу и побѣдим свџтѣ (Јал. Вој). **2.** *џџуриџиџи кáо сџрѣла*. – Јá се џџлну по џџега, увáтѣ га и úбаво му се отѣпá (Вој).

џџмбáр м (*звóздена*) џолуга којом се џџџрѣчно рáсџѣже џáнко џлáџно џри џџкању на рáзбоју. – Џџмбáр је прúчка за зѣв, за рáзáпињáње (Рс).

џџџка се несвр. *игрáџи џáсџџрску игру џџџкање*. – Џџџкамо се с тојáгу (СГл).

ципкáње с гл. им. од ципка *йасийирска игра са савийљивим шьољагама, ири чему шьољага одскочи и више йуиџа се ирвэрне йо дужини*. – Кадá је убаво и суво време играмо се на некую нибрдицу ципкáње с тојáђе (Пн).

цирне свр. *силовиџо заљуљáйи онога који се љуља на љуљашки*. – Цирне га на љуљáшку, бутне га с конопац (ГД).

цока м (неки) *одевни ирредмеџ*. – Вучуделци окају једну – дрéју цока, не знам бьш коју (Гњ).

цомáк м *задебљање; кврга, чвор*. – Тојáга с цомáк за свинћу је најбоља (Б – Бг, Пир).

цондáрин м мн. цондáре *жандар*. – Дојдóше два цондáра и уапсише То́ку (Гос).

цóрило с ром. *сйрашило*. – Já плáшилото óкам цóрило, по цигансћи, шáлим се (Бе).

цубé с **1.** *крайџак кайуџи йосйављен јáгњећом кожом*. – Цубé је крáтак капут поставен изнутра с јáгњећу ко́жу (Вр. Влк). Цубé је од пртенице, али потплáтено с ко́жу (Ру). Цубé је од пртенице, за рáзлику од капут, има кóси цéпове са – стрáне и дóле је поширокó (Зс). **2.** *горња свечана женска хаљина од абе*. – Цубé је женска дрéја с рукавé, укрáсена с гајтањé (Влк). **3.** *свечана горња мушка или женска хаљина од сукна или коже*. – Цубé се некада правило у Брлóг, носиле су га стáре жéне, неје билó од пртенице, имáло је гајтáн с крзно окол пóјас и крзно на тáслице (Брл).

цуглúк м **1.** *ћубре које смрди*. – Боклúк и цуглúк, боклúкат не смрдí а цуглúкат смрдí (Дој. Пир). **2.** изр. *цуклук и боклук груџа безврeдних особа*. – Збрáло се там цуклúк и боклúк; које пије, које пцује, које штíпе жéне које ми́ну (Сук. Пир).

цумка ж *ћуба од сйаре вуне на глави овце*. – На најубаву овцу дéда остављаше цумку на гла́ву, она је од стáру, нешишану вúну (ЦД).

цури́евак м бот. *биљка са жуџиом цвасйи у виду главице*. – Цури́евак цвџти окол Цурцовден, бéремо га за у вџнци (Рос).

цури́ево цвџе бот. в. цури́евак. – Цури́ево цвџе бéремо за Цурцовден (Ш).

цуриил м бот. в. цури́евак. – Цури́евка, а кáжемо га и цури́ил, óн цџвне за Цурцовдџн; мóж га најдеш и у гóру кудé је по рáспадинке (Гос).

цџпне свр. рет. *зграбийџи*. – Штó ме текá цџпну за – груди, стóко ти покрáрена?! (Зав).

Ш

шаварáк м *шевар; месйо где расйе шевар*. – Там шаварáк, само мóж ко́њи да пасу́ (Јал. Орљ).

шаворáк м в. шаварáк. – Немóј да накáрујеш овцете у шаворáкат (Зс).

шáвлес, -та, -то *који има њодвијене усне њрема сѝоља*. – Брнсава, шáвлеста, а неје млóго ни пáметна (Рос).

шавóљ м *дрвена њосуда, обично од десетѝак лиѝара, у ѝиѝу ведра, али неѝио шира и нижа*; уп. шавóљче. – Сири́ли смо у котáл, а после и у шáвољ (ТД).

шавóљче с дем. в. шавóљ. – Има́ли смо шáвољче, дрвено, сири́ли смо у њега (Соп).

шаврáдес, -та, -то *који има широка усѝа и усне њодвијене њрема сѝоља*. – Дурлеста девојђата, шаврáдеста, има ражљéбене уснице и несклóпена уста (Зс). – Нечу га, где кáв је шаврáдес, има големá уста (Зав).

шавраћела ж *женска особа великих и оѝворених усѝа; њодругљивица и оговарача*. – Тóва су све шавраћеле. Устáта отвори́ле да се потсмíвају, да се потшегúју, да ти најду манú и да те оговóре. Шавраћела је, има големá уста, широка́ (Гос).

шакламá ж *ћакнуѝа особа*. – Он је големá шакламá, никакв човéк неје (Пир).

шакламáнин м *ћакнуѝа и необузdana особа, склона насиљу*. – Ти́ја је шакламáнин, аловит човéк, развéјан, би́је без вéзе, óче на сѝлу (Дој).

шáкоѝис м *рукоѝис*. – Неје млóго писмен бил, али је имáл млóго úбав шáкопис (Сук, Чин).

шáлав, -а, -о *ѝричљив; који је неодмерен у ѝричању*. – Já сам шáлава, казúјем га како га знам, па не́к се лúти кој – óче (ВРж, ВЛк).

шалáви несвр. *брукаѝи, грдиѝи; говориѝи без мере о свему и свачему*. – Снаáта шалáви, шалáви, брука и, орати свáшта, и добрó и лóше (Зав).

шаланци́ја м в. шалапáндрија. – Шаланци́ја је бил голém, дружи́ли смо се (Км).

шалапáндрија м *шалѝивица*; уп. шаланци́ја. – Тóза Брдáр је шалапáндрија, језикат (му) орати и каквó трéбе и каквó не трéбе (Зав).

шáлвас, -та, -то *који је ѝревелик ѝа не одговара (о обуђи)*. – Неквé ми шáлвасте ципéлете, дѝје, големé (Зав).

шамíја ж *дугачка марама, део народне ношње*. – Шамíја је големá марама (ВЛк). Марáма је кратка и врже се само једампúт, а шамíја је поголемá и преврже се двá – пути окол врат (Пир). Шамíја, насáд се врзúје (Ру).

шампóне ципéле изр. *врсиа луксузних (женских) ципела*. – Шампóне ципéле, млóго úбаве, боја теква́, носíле се пре рáта (Сре).

шанкутлíја забън изр. *врсиа зубуна, дуге женске хаљине њосѝављене ѝамуком, наранцасѝе боје и са сѝи́ним белим шарама*. – Шанкутлíја забън: наранцасто, са – ситне белé жичће (Сре, Кр). Шанкутлíја забън, цигла боја у тамне и свéтле штрафте (Сре, Пир).

шáнӣправ, -а, -о фиг. *искривљен; који се не креће њ правилно*. – Колáта ти шáнтрава, тра́же ма́јстора да ји постéгне (Цр).

ша́п м вет. *болесѝ сѝоке*. – Ша́п ударѝл коња́ у – но́ђе (Мр). Кривочá и ша́п не́је бѝш ѝсто: кривочá је кад улéзне земља́ у ша́пете, љубре, калиште, раскрѝви се, а ша́п је бóлес (Дој, Брл, Јел). Неко́ја свиња́ ако закрѝви, ка́жемо ша́п наишѝл (Мр). Жа́бица, ша́п. Ва́не ли га ша́п за два́ – три са́ата готóво, а ва́не га у језѝкат (ТД). Ша́п је дру́го, кривочá је дру́го. Ша́п га ва́не у језѝкат и мо́ра да црца у на́јскоро вре́ме (ТД).

ша́па ж *сѝојало*. – Ша́пата ме до́ле боли́, на лéвуту но́гу (Зс). Ко́жине ту́рамо само на ша́пу́ту, на стопáлото (Зс). Ша́па је стопáло код чо́века (ТД).

ша́па несвр. *ѝружаѝѝи руку; хваѝаѝѝи шаком*. – Деца́ ша́пају, узѝмају ба́ни-цу, не че́кају да се ола́ди (Јел).

шапа́р м мн. шапа́ре нога́ ѝса. – Ча́па ѝма шапа́ре големé (Гос, Зав).

шапарéсто прил. *широко; које се јако бокори (о сѝирнини)*. – Житóто растé шапарéсто, широко́ (Дој).

ша́р-ша́р узв. при вабљењу и терању стада оваца: *хајде, хајде!* – Само што по-мамиш ша́р-ша́р, овца́ воду́ља с гломотáр поведé трѝста óвце (ТД).

ша́ра ж *бела овца са круѝнијим кружним шарама ѝо усѝима и носу*. – До́чка је до́чекста овца́, ѝма сѝтне ша́ре по ўста и но́с, а ша́ра ѝма по́крупне зрнасте ша́ре од по́ла са́мтим до са́мтим големé (Дој).

ша́ра на плéтиво изр. *разноврсне шаре на ѝлеѝиву*. – Ша́ре на плéтиво ѝма на дўвђе, ви́јен бóд, на ко́ла. Ко́ла или на кру́гови мо́же на чора́пе, а мо́же и на цéмпер, а измисли́ле смо га и за на блу́зе. Ша́ра за вéзене чора́пе мо́же да се плетé а мо́же и да се тка́је (Б – Са, Пир).

ша́рен, -а, -о вулг. *који је склон курвању*. – Та́ј и та́ј ша́рена, при њу да ѝдеш за туј ра́боту (Пн).

ша́рен забѝн изр. *врсѝа зубуна, дуге женске хаљине ѝосѝављене ѝамуком*. – Ша́рен забѝн смо ока́ли бóрдо кадивé с белѝ цвёточичи (Сре, Кр).

ша́рена змија́ ж зоол. *змија шарка; било која змија која има шаре*. – Ы́ма у Бе́лаву ша́рена змија́ камења́рка, отро́вница, пази́ се (Ста).

шарени́какав, -ква, -кво *који је чудно шарен; чије шаренило није ѝо укусу*. – Купѝла сам си шарени́какву блу́зу, не́је ми по во́љу (Цр, Вој).

ша́реншѝк, шка, шко хип. вулг. *који је склон курвању*. – Пази́ се од њéга, дево́јћо, ти́ја је ша́реншѝк, че те изнесé на глас (Пир).

ша́рка ж **1.** *овца која има ѝега у виду зрнаца ѝо лицу*. – Бе́ла овца́ са – ша́рће по лице́, óкамо љу ша́рка (ВС). **2.** *кучка која има ве́ће шаре ѝо ѝелу*. – Шарка је кучка која́ ѝма ша́рће по сна́гу (Сук, Чин, Зав). **3.** *мусѝира*. – Ша́рка мо́же да бۇде и у вéзење, и у плéтење, и у ткање́ (Цр).

шаркав, -а, -о *који има веће зрнастије шаре њо лицу (овца)*. – Ако је шаркава овца по бело лице, че је зрна, ако су шарћете ситне и густе, а шара че је ако су покрупне шарће ко зрнца (Км). Пешоша је бела коза шаркава по лице, а пипће ситне и крупне (ВЛк). Коза кањоша или кања дојде малко шаркава, напрскана по снагу (Зс).

шарко м **1.** *који је његав њо белом лицу (човек, брав)*. – Дадомо му прекор Шарко, што је много кочкав у лице (Вој). **2.** *који је шарен њо телу (брав)*. – Имали смо шарено куче, окали смо га Шарко (Пет).

шаркује несвр. вулг. *курвајши се*. – Шаркује му жена, а он трпи, има деца сас њу (Дој).

шарне свр. **1.** *написаши*. – Нека шарне и нека ми прати писмо, али мужат да не знаје (Пир). **2.** *шврљнуши; нацрпашши*. – Шарну ми на њртију, оче да нацрта бабу (Цр).

шаротина ж *земљиштије на коме се, у виду шара, ошито снег*. – Кад има големе шаротине пуштамо овце у пашу (Зс).

шарће за кола изр. *окови којима се њовезују делови рабацкијских кола (ојлен са осовином)*. – Шарћете држу опленат и облогу (Чин).

шатица ж зоол. *џловка*. – Имају воду там, чуву шатице (Трњ. НМл).

шаће ж мн. **1.** *шаке као мера за заиремину*. – Дадо вој три шаће брашно да нап्राј на децата качемак (Пет). Дадо њој једне – шаће васуљ (Цр). **2.** *мера за њовршину*. – Малечко ко шаће, ко шаће, плитко тепсиче за канурчице убаве (Цр).

шачће пљаште изр. деч. *џљескаши длановима*. – Унученцето се радује, па и оно пљаште шачће (Зав).

шашавија ж *неразумно њонашање; бес; лудоси*. – Деца, немој да пражте пак некакве шашавије, немој да брукате родитељи (Кр).

шашавштина ж в. *шашавија*. – Сами си правите шашавштине па ви после боли глава (Пок).

шашање стојачево изр. *нејосечена кукурузовина на њиви*. – Шашање стојачево имамо на њиву, појдомо да га исечемо (Кр).

шашардише свр. *џочешши се сулудо њонашашши; шенуши*. – Шашардисал од узбујало па не знаје какво оче (Пир. Сук).

шашарма ж *неразумно њонашање*. – Ватило љу шашарма па не знаје какво бланта (Пир).

шашењак м пеј. *кукурузовина; обршиена кукурузовина*. – Шашењак има по њивете, идем да га приберем (Вој). Че имате ли јоште од шашењакат (Гра).

шашење с *сасушена кукурузна штабла; џлевице са кукурузног клија*. – Има крупно шашење од морузу, њега денемо да има за стоку преко зиму;

има и ситно ша́шење, од клáсовети, с њега рáнимо сто́ку, а пл́нимо и ја́стџи (ВРж).

шашѝт м рет. *глуѝа и неуредна особа*. – У те́ја ста́ре дрѣје ти си се напрајѝла асли́ на шашѝта (Вој, ВЛк).

ша́шљак м *неразумна особа; неодговорна особа*. – Оно́ ша́шљак, не мо́гу да се разбе́рем с њѣга (Вој).

шашо́не ж мн. *сокне*. – Исплѣла ми сестра́ шашо́не (Пк, ВЛк).

ша́шће с *суве сѝабљике кукуруза*. – Ка́жемо ша́шћето реза́мо, а ка́жемо и ша́шње превозимо (Зав). Да ску́там ша́шћето (Ру). Да́до им сно́п ша́шће, на кра́вете (Соп).

шашѝк м *касно ѝоѝодне; време за ужину*. – Кад поогладне́јемо по обе́д, че́камо шашѝк да је́днемо још ма́лко (Пк, ВЛк).

ши́ узв. грлу при упрезању у јарам. – Ши́, Бу́ле, о́у ши́, кѝш-кѝш-кѝш (ТД).

швалѣ́р м *врѝѝа цвећа које ноћу јако мирише*. – Їмам сва цвећети́ја, па ѝмам и једно́ које не́маш, о́кају га швалѣ́р (Пир).

швалѣ́рово о́ко с бот. *врѝѝа собног цвећа*. – Ку́рвинско о́ко или швалѣ́рово о́ко, ѝсто је (Пир).

шви́ка несвр. *звиждаѝѝи*. – Шви́ка, о́ка, уме́шује се на љу́ди у ку́ћу (Зс).

шви́кало с *ѝиѝѝѝаљка*. – Де́да купи́л на сва́ко дете́ по шви́кало, па село́ размири́мо сас шви́кање (Дој).

шви́ркало с в. шви́кало. – На ва́шар ми купи́ше шви́ркало, несú има́ли по́више па́ре за ме́не (Цер).

шви́сне свр. *ѝибнуѝѝи*. – Шви́сни га с прúтат да се оћути́ (Мр). Када́ те шви́сне с пололе́јникат, с коно́пчето, оно́ ти свѝтће искóче на́ – очи (Зав).

шволѣ́раш м *швалѣ́р, љубавник*. – Би́л је ўбав чо́век и добар домаѝи́н, али је бил голѣм шволѣ́раш (Цр).

швољѣ́рка ж *љубавница*. – Швољѣ́рка на моје́га сина зу́би ми укра́де (Пир).

швра́ка ж зоол. *сврака*. – У Крупѝц ка́жемо швра́ка, а ова́м Чинѝгловчање ка́жу свра́ка (Кр, Чин).

шврѣ́дав, -а, -о *ѝреврѝљив, несигуран (особа)*. – Сна́јката ма́лко шврѣ́дава, врдала́ма је (Вој).

шебе́к м *врѝѝа шљиве круѝнога ѝлода слична сѝенлејкама*. – Їмамо сли́ве шебе́к, кру́пне, и до́јду како стенле́јћете (Брл, Пир). Сли́ва шебе́к је крупна, жлта́, а ѝма и црвени́ шебе́ци, ѝсто бе́лвице (Брл). Їмамо сли́ве брдан́ће и шебе́ци (Брл).

шебе́че се несвр. *ѝијано ходаѝѝи; заносиѝѝи се у ходу*. – Не зна́м да ли је пијан или се шебе́че (Зс).

ше́ва несвр. фиг. **1.** *ѝири́ниўѝѝицом; недолично се ѝонашаѝѝи*. – Бе́ше добро́ момче́, ама са́ почѣ мло́го да ше́ва (НМл, Гњ). **2.** *завараваѝѝи ѝраг*. – На-

учило да ше́ва, па не мо́гу да га разбе́рем када ми при́ча куде́ је бил и какво́ је работи́л (Чин).

шеварља́к м в. шаварља́к. – У шеварља́кат му се удави́ла овца́ (Рос, Д – Сл).

шеве́рница ж вет. **1.** кл. *болесѝ коза, када се коза креће кривудаво и када неїрекидно мекеће.* – Шеве́рница да ви уло́ви, ду́шу ми извади́сте вре́кавци (Зс). Коза́ од шеве́рницу вре́ка и иде́ како зашаша́вена (Зс, ТД). **2.** *болесѝ оваца, када је овца узнемирена ња мрда враїом, реїом, лежи, усїаје, иде назад, не даје да је ухваїе, не може да стоји мирно.* – Ка́д је овца́ бо́лна од шеве́рницу она́ мрда с вра́т и с ре́п, ди́гне се па ле́гне, иде́ наса́д и напре́д, не да́ва да ју уло́вим и не мо́же да стоји́ ми́рно (Дој, Јел. ДД).

шеве́рњичав, -а, -о који је оболео од шеве́рнице, болесѝи оваца и коза. – Шеве́рњичава овца́ је неми́рна овца́ (ВЛк). Коза́та шеве́рњичава, ово́ј вре́кавица голема́ (Зс). Шеве́рњичаво је вртогла́во, иде́ па се заноси. После извртоглаве́је или иде́ на́стран па се ко́лне и па́дне (ТД).

ше́вне свр. фиг. *їочейи се сулудо їонашаїи.* – Ше́внула ма́лко, тека́ кажу за ме́не (Пир).

шеврду́ља несвр. **1.** *ићи цик – цак, кривудаїи (їочак).* – Ле́ви са́гњи то́чак поче́ да шеврду́ља (ВРж). **2.** фиг. *врдаїи; одусїајаїи од договора.* – Немо́ј после да шеврду́љаш и да ка́жеш да се несмо́ тека́ догово́рили (ВРж).

шеврља́ несвр. *курваїи се.* – Почела́ и она́ да шеврља́ сас шумаре́ти (ВРж).

шевтелија́ ж бот. **1.** *сїара сорїа кајсија сїїнијих їлодова.* – Има́ли смо три́ шевтелије́ у на́ше ло́зје, одједемо́ њим се (Пет). **2.** *кајсија.* – Ми́ зове́мо шевтелије́ и ди́вете, сїтнете, старе́те, а и кале́мене кајсије́ што набави́мо из расадник (Ш). Кале́мене шевтелије́ у дебелїште добро́ расту́ (Ру). **3.** ж бот. *шљива џанарика (са жуїим їлодовима).* – Ми́ ди́вете шљїве зове́мо шевтелије́ (Б – Рц, Бла).

шевуља́р м вулг. *курвар; курва.* – Сестра́ ми је шевуља́р, иде́ куде́ се ни пџ не завла́чи, а му́ж у трпи́ (Зав, Пир).

шевуљи несвр. *не ићи їравим їуїем; їражиїи їрави їуїи у їоку креїања.* – Шевуљи́ли, шевуљи́ли, а магла́ било́, и пре́ду грани́цуту (Брл).

шевуљћа́ ж луж од їозлаћеног шириїа око усека на сукну на грудима. – Имаше́ сукна засече́на сас две́ шевуљће́, па чџк и сас три́ шевуљће́, а имаше́ и пра́ва сукна сас три́ шевуљће́ (Брл). Сас две́ шевуљће́ је сукно́, или сас једну́ шевуљћу (ВРж).

шега́ ж *ругање; брука.* – На́ште ше́је дру́ђи ви́де, а ми́ ви́димо чу́ждете (Бе).

шегацїја́ м/ж/с рет. *їодсмевало, їодругљивац.* – Шегацїја́ је, а у село́ је он за на́јголему шегу́ (Дој).

шегљив, -а, -о *їодругљив*. – Шегљив је бил, куражил се, важан се правил (Зав).

шегобијан м *їодсмевало, їодругљивац*. – Он је шегобијан, а бш је он за најголему шегу (Пир).

шеремѣйка ж бот. *вилино сиїо Carlina acantifolia All.* – Ми и Доћинчање кажемо шеремѣтка, а Гостушање кажу копава (Пк). Пóчесто туј траву што личи на четку, зовемо копава, али у зовемо и шеремѣтка (Зс). Најдо копаву, заслади се (Зс).

шerpéљ м *врсиа кецеље*. – Шerpéљ је од вљнено кецеља без валте (При).

шесїа несвр. *оцењиваїи; мерїи очима (їовршину, їросїор)*. – Ја глѣдам, шестам, ако дојде до невољу накуде да бѣгам (Јал. Сре).

шестó прил. *їуно*. – Чула сам да кажу да је шестó када је довољно, плно, али несъм бш сїгурна (Пк, Пир).

шестоóкав, -а, -о *који добро све уочава; који се са лакоћом руга оном шїо није како се їриказује*. – Он је шестоóкав, све види зачас, и добро и лоше, и насмеје се па каже комé каквó фали (ВРж).

шестóше свр. *биїи озбиљно болесїан; добиїи надун (брав)*. – Шестосал ми овънат, не мóж да гóни овцете (Бс. ДД. Пк).

шѣтају – орате изр. *забављаїи се; водиїи љубав (момак и девојка)*. – Почѣли да шѣтају – орате и свѣ су заједно, и свѣ се глѣдају у вѣр у óчи (Сук, Чин).

шѣталица ж *їокреїни дубак, їодешен їрема деїеїу које се учи да хода*. – У дубак детé стоїј, а у шѣталицу їма óтвор за нође (Цр).

шећерїна ж в. шићерїна. – Чемерїка трўје на шећерїну а не на горчїну, пробал сам у (Зс).

шїба м **1.** (*їосечено*) *шїбље*. – Шїба је габрак, трњак, свинак (Зс). Шїба су сїтна дрва исечена за грејање (К-Ћу, Ш, Цер). **2.** изр. **направи на шїбу изгрдїи**. – Ја сам овчари направил на шїбу (Ру).

шїбак м (*їосечено*) *шїбље или грање са високог дрвећа*. – Шїбак сечемо за вурњу (Цр. Мр).

шїба се несвр. фиг. **1.** *размѣїаїи се*. – Шїба се нис – пút у нóвуту вутарку, óтиде надóле (Цр). **2.** *їревише їрошиїи*. – Откуде им паре да се шїбају тóлко (Пир).

шїбљак м *ластїар из корена дрвїа*. – Шїбљак, тóва је ластар покре дрво (Цр).

шїбова шўма изр. *ниско расїиње, чесїар*. – Там је пóвише шїбова шўма, добра за козе да у пасу (Гос).

шивач м *онај који шије у фабрици одеће; кројачки радник*. – Запослише се да су шивачи у фабрику Први мај (ДД, Пир).

шива́чки, -ка, -ко *кројачки*. – Купимо шива́чку маши́ну за дево́јћу да се учи да ши́је (Рс). Купи ми шива́чке игле (ВРж).

шија́ви се несвр. *јогунити се*. – Шија́ви се синат, јединац, о́че све да бу́де по његово, да га слу́шамо (Об, Пир).

шија́чка ж *кројачица; радница у текстилној индустрији*. – Била је шија́чка у фа́брику преко тријес године (Пок).

ши́ле с в. шилег. – Шлэже, а кажемо и ши́ле, је до једну – годину (Дој). Када се ши́ле оја́гни, кажемо копилило (Дој, Брл).

шилэг м мн. шилежетина *шиљеже*. – Липца́ ми шилег, штету́ има́м у овце (Пет).

шилега́р м *џастир који чува шиљежад*. – Бил сам и шилега́р, и овча́р, и говеда́р, неје ме прескочи́ло ништа (Мл).

ши́љ, -а, -о арх. **1.** *шиљаси*. – Ђобек: шиљо́, па се зака́чи реза́, па се ту́ри чиви́ја; на дру́гу стран има дувку (Зс). Шиљо́то иде напред и семе́то се ва́та за чара́пе (Ру). **2.** изр. **шиљо́ дупе шиљаси́а, слабо развијена карлица**. – Кравата има шиљо́ дупе, сла́бо развијено (Цер. Ш).

ши́љав човек изр. *мршава и висока особа*. – Беше у́бав и ши́љав човек, и увек ве́сел (Цр). Ши́љава жени́ца, вре́дна, добра́ (Ку).

ши́љав шта́вљак бот. *врста шта́вљака *Rumex obtusifolius**. – Ши́љав шта́вљак горчи́, а они́ја дру́жити не горчи́ (Јел).

ши́љава ка́па изр. *шиљаси́а шубара, носили су је млађи мушкарци*. – Ши́љаву ка́пу су носили по́млади му́жје, а округлу шубару или ба́рлу, исто је, ста́ри људи су носили (МСв).

шиљава́рка ж **1.** *шиљаси́а њлејена колиба њокривена бусењем*; уп. шилева́рка, шилева́рска колиба. – Шиљава́рка колиба, у њу спи́мо, а испред њу дрво с четалји, остро́га (ВЛк). **2.** *шубара са шиљаси́им врхом*. – У́бав човек беше и но́сеше шилева́рку шубару (ТД).

ши́љави опњци изр. *опјанци од говеђе коже које је најравио обућар*. – Држеше се високо́ и на сабо́р је излази́л увек обу́јен у ши́љави опњци, пра́јени (Цр).

ши́љавшк у лице́ изр. *мршав у лицу*. – Беше ши́љавшк у лице́ и по́више си ћутеше кад је у наро́д (Зав).

шиља́рка ж бот. рет. *врста њи́јоме шљиве у њи́ју њожегаче*. – У Брлог ка́жу брданће и шебе́ци, а моји́ у Росомач и ка́жу трубу́нће и шиља́рће (Рос, Брл).

шиља́т, -а, -о *шиљаси́; мршав; који има главу дивље живои́шње*. – То́ва пра́се шиља́то, дивља́ раса, не́ма да мо́ж да га ура́ниш (ТД).

шилева́рка ж в. шилева́рка (1). – На по́рту су укрстене преко́вће на и́кс, а код шилева́рку дрвја се збо́ду на ја́рци, а мо́же и с преко́ве (ВЛк).

шиљевársка колиба изр. в. шиљевársка (1). – Шиљевársка колиба је покрíјена сас па́прат, сла́му или се́но (Гос).

шиљер м *слабо вино од воде која је сíајала са дрождином ñосле оíакања вина, комиња́к*. – Шиљер или комиња́к: ко́лко отóчиш, то́лко присíпеш (Чин. БЈ). Комиња́к, сто́ји вода́ у коми́ну ко́лко да ју покрíје; шиљер је íсто, али се ўбрзо пíје, и íма више во́ду, и по́слаб је (Цр).

шиљка ж *шиљасíа шубара*. – Íма шиљка ка́па и íма ка́па тупáча (Мр).

шиљћа се/рет. **шиљка се** несвр. *губиíи време, бесíосличíи*. – Оне се по це́л дьн шиљћају, а башта́ и ма́јћа са́ми на жéтву (Сук, Чин). Само се шиљќа ната́м-навáм и ни́шта не ра́ди (Цр).

шиљовърес, -та, -то *који има шиљасí врх (ўредмеí, биљка, лисí)*. – Íма жи́лав вла́к шиљовърес, он је му́шћи, и íма као с окрúгал лís, он је жéнсћи (Зав).

шиљогу́з, -а, -о *мршав (о особи)*. – Шиљогу́з, али о́кретан и вре́дан човéк (Пир).

шиљогуза́н м *мршав човек*. – Шиљогуза́не, ти си јéдва панталóнете но́сиш, а о́чеш да се би́јеш с ме́не (Нш. Тм).

шиљонóсав, -а, -о *који има шиљасí нос (о особи)*. – Це́лата фáмилија, све шиљонóсави (Брл).

шиљопръес, -та, -то *који има шиљасíу губицу (о браву)*. – Нéчу да чу́вам теквó шиљопръесто говéдо, че ми грóзи она́ја другáта (ВЈ).

шиљћа несвр. *изоши́праваíи врх (коца, клина)*. – Шиљћам др́во за кобáсице (Брл).

шиљћав, -а, -о *који је ñанак а висок*. – Шиљћаво дево́јчето у сна́гу, не зна́м каква́ ма́јћа че бу́де (Рс).

шиљћав у лице́ изр. *који има дуго и мршаво лицу (и изражену браду)*. – Он до́јде шиљћав у лице́ (Вој). Шиљћаво је ко́је íма дíггавесто лице́ и шиљаву бра́ду (Пир).

шиљќк м мн. шиљци/шиљци **1.** *шиљасíи и заи́прављени део међе*. – На сва́ћи шиљќк пíр íма, тре́бе да се очíсти (Ру). **2.** *шиљак; ñањи крај нечега*. – Надéни га на шиљќкат и опéчи га (Изв). **3.** рет. *(шиљасí) ñласí*. – Íма два шиљћа се́но, два пла́ста (Пок). **4.** рет. *сíог са сíожилом и и́рии́кама*. – Намалé сенóто, íмам само још једьн шиљќк се́но сас прítће и сто́жило (Пок). **5.** изр. **надéнут на шиљци** у *и́ешком ñоложају*. – Мí смо надéнути на шиљци, нéмамо ни пару́ ни здравé (Јал). **6.** изр. **уда́ра шиљци** *изазиваíи; вређаíи*. – Сва́ћи дьн му уда́ра шиљци, ду́шу му ва́ди (Цр. Тм).

ши́ница ж *краи́ко, дуго и ñанко и́арче ме́нала*. – Зако́ви нéколько ши́нице одозго́р и отстрану, да га држу́ (Чин. Сре).

ши́нда ж *шиндра*, *даска којом се покрива (кућа, таван) или израђује ковчег за девојачку сирему*. – У старо време сас шинду се покривало таван (ВЛк. Пк). Ковчег од шинду је за премѣну (Зав – ддл).

шинича́р м мн. *шиничар је мајстор који прави и продаје дрвене мериче*. – Поштирање окамо шиничарѣти. Те – и, дојдоше шиничарѣти (ТД). Поштирање су правили шиници, наћве, ковчези, па ји зовемо шиничарѣ (Мр).

шињер м *шињел*. – Дали му црн шињер, стар (Ру).

ши́й м **1.** *сѣуб који држи тарабе*. – Тарабе држу шипове, да не падну (ЦД. СГл). **2.** *једно од три веришкална јојачања на коњској јошковици*. – Шип је плѣкче на конску плочу, иде уз копиту, да држи, да коњ не окрњи копиту (ТД). **3.** *дуга игла за везање старинске чипке*. – Плѣла сам на шип (Бла, Кс). На шип смо везле старинске чипке (Сре, Кр). **4.** *игла у јунђи*. – Шип је игла у јунђу (Сре, Кр). Шип: жицу савијемо одве, па у нагрѣјемо, па после навѣјемо косуту уз жѣцуту, кажемо навѣјене ларме. Закопчемо сас шнале, а жѣцуту извучемо (Гос).

ши́йар м **1.** *мушјак свиње пре полне зрелости, шийарац*. – Имамо једнога шипара, че га чувамо (Црв). **2.** *млада свиња, шийарица*. – Младу свињу кажемо шипар или шипарица (ВЛк. Зс).

шипара́к м *шипразје*. – Заглавиле се овце у шипаракат (Ру).

шипари́чка ж дем. и хип. од шипарица. – Шипаричката убаво једе (Пс).

ши́йарче́ м мн. *шипарци мушко трасе; мушко или женско трасе по одабирању за прилод*. – Прво је шипарче малечко, а кад поодрасте оно је шипар, ако је мушко, или шипарица, ако је женско (ДД. Мр).

ши́йарѣц м **1.** *мушјак свиње пре полне зрелости*. – Ако је мушко, шипарѣц је; ако је женско, шипарица је док се не прегони (НМл). **2.** *фиг. шал. млади момак*. – Бил сам веч шипарѣц; тѣг од дѣчка прејдо у шипарѣца (Зс).

шипора́к м *чештар, шипраг*. – Оно њивата урасла све у шипорак (ТД).

ши́ри се несвр. **1.** *несмејано чиниши; слободно живеши*. – Че останеш сам у кућу па че се после сам шириш (Цр). **2.** *изр. шири му јерѣм повлађиваши некоме како би се сагласио*. – Од башту сам чул: – Ширѣ му јерѣм да не рѣка! (МЈ).

ши́рина ж **1.** *просѣранство; просѣрано исѣасишиѣ*. – Стока у планину добѣје ширину, има куде да се напасе (Дој, Јел). **2.** *изр. ване ширину одскишати, ошѣти негде*. – Ване муш ширину, а ја сву рабату сама завршавам (Вој). **3.** *изр. излѣзне на – ширин: а) преселиши се на нов и широк ѣлац (на рубу насеља)*. – Излѣземо на – ширин, а брат ми остаде у старуту кућу (Трѣ). б) *изаћи на брисани просѣтор, на видиковац*. – Кад излѣзнем на – ширин, лѣкне ми и отвори ми се апетит (Јал).

широкó на стóвну изр. *шири оџвор на ѿесѿији*. – Стóвна има пис и широкото. Оно на писат свѿри ка пѿјеш на ширóкото (ВЛк).

широкогрудóња м онај који има врло широке груди. – Волéла сам који је широкогрудóња и који има рúтаве грудѿи (Гос).

широкопрѿстес, -та, -то који је склон расѿинишиѿву. – Он је широкопрѿстес, не држи парú (Пир).

ши́рома прил. *широм*. – Отвóрете вратáта ши́рома (Вој).

широ́һи прѿсти има изр. *расѿи́ник је*. – Има широ́һи прѿсти, ништа му не остањује (Цр).

широчѿк, -чка, -чко ѿрилично широк; ѿрилично ѿросѿиран. – Местóто широчкó, нéма њѿве, и зарáвњено (Дој).

ши́һа ж сѿуб који држи кайѿу. – Ши́һа је дрво које држи капијуту (Дој. Пк, ВЛк).

шићерѿна ж *јачина сласѿи; ѿроценáи шећера*; уп. шећерѿна . – Грóзјето има úбаву шићерѿну, че бúде добрó винóто (Вој. Држ).

шићерѿк м хип. од шићер *шећер*. – Шићерѿк, оризѿк, накупува́ си све квó ми трéбе (Зав).

шићерчѿк м в. шићерѿк. – Кúпим си шићерчѿк у кóцће да има каквó да си тúрим у úста (Цр).

ши́цка се несвр. *изазивáи мушкарце заводљивим ходом*. – Мúж у Нéмачку на печалбу, а она́ се ши́цка по гра́д, само мéша с но́ђе да мúжје глéдају по њу (Пир).

ши́ш м **1.** *жица за набадање меса ѿри ѿчењу на скари*. – Дај ми ши́шат, óчу да печéм мéсо на ска́ру (Пир). **2.** изр. **да не горѿ ни ши́ш ни ћебáп да не ѿрѿе ши́еѿу ни једна ни друга сѿрана**. – Че га прáјмо текá, да не горѿ ни ши́ш ни ћебáп (Пир).

шишанé с *врѿиá сѿаринске ѿушке*. – Имáло нéкада нéкаква пúшка шишанé (Пир).

шишáње с гл. им. од ши́ша *шишање уоѿиѿи*; *сѿрижа оваца*. – При нас че је дьнѿс шишáње óвце, че печéмо јáгње (Мр).

шишáрка ж *шишарица*. – Од цѿр сѿтното је шишáрка а крúпното је цѿцарка (Гос). Има големá и мánенка шишáрка (Ру). Од дубѿцу бéремо шишáрће и дúдлени, голéмото је дúдлен (Вој).

шишéнце с мн. шишéнцета, шишетѿћа, дем. и хип. од шише́ с *флашица*. – Донéси ми десетѿна шишетѿћа да си збѿрам сéме за цвéће у њи (Цр).

ши́шкав, -а, -о *здеѿасѿи, јак и омањег расѿа (особа)*. – Дéда му бéше ши́шкав, óмалечѿк и јáк човéк (Чин, Об. Цер. Цр).

шишóне ж мн. в. шошóне. – Љи́ána Вучудéлка сóкнете óка шишóне (Пир).

шкóдно прил. *шїеїно* (*їо здравље*). – Кад дојдем у град óдма ми шкóдно од овїја вáздук грацїи и главá ме пóчне боли (ВЛк).

шкóља ж *школа*. – Ишла сам чéтри рáзреда у шкољу у селó (Рс). Óбичаји су били добрá шкóља за децá, рéд нау́че (Зс).

шкрáбав, -а, -о прил. *који је неуредно заїсан; који је лоше нацрїан*. – Ѐма шкрáбав шакопис (Држ).

шкрáбаво прил. *лоше нацрїано; лоше руком наїсано*. – Ти млóго шкрáбаво црташ; де да ти покáжем какó се цр́та (БЧ).

шкрáка несвр. *смешно ходаїи, као скакавац (деїе, болесник, хрома особа, особа са врло дугим ногама)*. – Детéто почéло да шкрáка, нéје више бебé (Цр). Оздравéл, па почéл да шкрáка (Ста).

шкрáпа несвр. зоол. *високо дизаїи сїоїала у їоку хода, газїи из висока*. – Немóј да шкрáкаш нависокó, че ти се смéју (Пок).

шкрáпља ж зоол. *велика гусеница живих боја, са рошчићем на носу* *Gastropacha quercifolia*. – Скрáпља је како гусéница, їма млóго нóђе, али је поголемá (Ш).

шкр́к м зоол. *рода*. – Кáд је једнó кáжемо шкр́к, а кáд су више кáжемо штркóви (Ста).

шкрóбне свр. *сїаїи, нагазиїи*. – Сáмо што шкрóбну у пúтат, јá се сети кудé сам и излéзо из маглúту (ВЛк).

шкрóкне свр. *коракнуїи*. – Сáмо што шкрóкну, змијá ме ујéде (Ста).

шкр́ца несвр. *шкрїаїи*. – Мрзал снéг, па шкр́ца под нóгу (Зав).

шлéг м мн. шлeжетїна / шлeжетїна *шлeже*; *одрасло јагње (од одабирања до укључивања у їрїиод)*; уп. шлeже, шлeг, шлeже. – Црче ми једьн – шлéг (Јел, Брл).

шлéже с в. шлeг. – Јáгне којé одбéремо за домазл́к, онó је шлéг или шлeже до једну – гóдину (Дој, Брл).

шл́ака несвр. шаљ. *газиїи (босоног) їо жиїком блаїу и води*. – Јá си цéл дьн текá с нóђе мóкре по двóр шл́акам (Зав).

шл́акне свр. жарг. *ошамарїи*. – Шл́акну ме баштá ми ўбаво, пáмет да ми дојде (Дој).

шл́ама несвр. пеј. *халаїљиво јесїи*. – Бéго млóго огладнéл, па придó и шл́амá, шл́амá, шл́амá, и ўбаво се најéдо (ДД).

шл́амóти несвр. фиг. **1.** вулг. *говориїи скаредно*. – Каквó па тáја алá шл́амóти, онó срáм не знáје (Сук, Држ). **2.** *їричаїи смислено и бесмислено*. – Шл́амóти, блéзга, орати што нéје за у нáрод (Пир). Онó и јá млóго шл́амóтим, а не – бї́ требáла (Зав).

шља́нак м рет. *размак између два њрсиена на сѣаблу (код њрешње, жи-ѣарица, неких биљака), чланак*. – Сѣтна цвелика, она је најотровна, трјује с гасови и има сѣтни шља́нци (Зс).

шља́п – шља́п – шља́п узв. којим се подражава плускање по води, лош ход, плескање длановима: – Шља́пче по воду́ту шља́п – шља́п – шља́п (Цр).

шља́пи несвр. рет. *ѣљуснуѣи (ѣадајући у воду)*. – Одједну́ш шља́пи дете́ у воду́ту, једва га извади́мо (Д – Ву, Гњ).

шља́пи́к м *врсиа сѣине рибе, ѣлаѣица, ѣлиска*. – Налови́ли само сѣтну рибу, шља́пи́к (Трњ).

шље́г м в. шлѣг. – У Изво́р кажу шље́г, у Су́ково шиље́же, а у Лукању слѣже за ја́гне до једну – го́дину (Вс). Шље́г је му́шко, а шље́же је же́нско (Зс). Му́шко, док се не одво́ји за домазлѣк, оно́ је ја́гне, а после је шље́г, рѣтко ка́жемо шље́же, и после је двѣшче́ (Тд). Кад одби́јемо ја́гне и по́чне само од па́шу да жи́ви па до го́дину дѣна, оно́ је шље́г, било́ му́шко било́ же́нско, а после је двѣска док се не оја́гни (Дд). Му́шко ја́гне, па шље́г, па двѣзѣц, па ма́торац (Мр). Слѣже, шље́же или шље́г, ѣсто је (Пк, Влк). Одозго́р баба́н шље́гове, ши́роћи ко аста́лат (Пк). Ска́рај шље́говети да пи́ју во́ду (Рос).

шљега́рица ж *ѣастѣрица која чува јагњад и шиљежад*. – Била́ сам коза-рица, овчари́ца, шљега́рица, а и коса́ч сам била́ (Дој).

шље́же с в. шлѣг. – Ја́гне је дого́д се не одво́ји за домазлѣк, преко ле́то је шље́же, а кад га у́јесен одлу́чим из шљежината, поста́не двѣзѣнце (Тд). Одби́јена ја́ганци преко ле́то су ја́гништа, а у́јесен су шљежетѣна. Шље́же је једно́, а кад су мло́го ка́жемо шљежетѣна (Мр). За му́шко ка́жемо му́шко шље́же, шље́г или овне́; за же́нско ка́жемо шље́же или двѣска, овца́ на го́дину (Ру).

шљема́к м *кабасѣа нечисѣоћа коју наносе вода или веѣар*. – Нанѣла во-да́та шљема́к и затвори́ла пролаз, не мо́же да отѣча у реку́ту (Вр).

шлѣѣча м пеј. **1.** *онај који иде ѣуѣем не обазирајући се на блаѣо и лок-ве*. – Шља́пчо ма́мин шља́пави, умаза́л си се до – гушу у кали́ште (Вој). **2.** фиг. (*неуредан*) *глуѣак*. – Гле какѣв сам шља́пча испа́дал, превари́ло ме дете́ ма́лечко (ПРж).

шлѣѣче м пеј. *онај који ѣљуска ѣри ходу*. – Ђде посре́д пу́т и на́право шља́пче преко кали́штето (Пет).

шлѣѣс м в. шлѣѣче. – Са́ми си напра́јмо како ски́је, о́камо га шлѣѣчу́је, шлѣѣче́ или шлѣѣс, и по це́л дѣн се во́зимо на ле́дат (Влк).

шлѣѣсне свр. *реско одјекнуѣи; закључаѣи браву*. – Шлѣѣсну им кључа́нка, не пушѣише ме да улѣзем уну́тра (Дој).

шлѣѣчка се несвр. *клизаѣи се*. – Бе́ше се река́та заледи́ла па смо се преко њу шлѣѣчка́ли (Брл).

шљичће ж мн. *крайике дрвене клизаљке (скије), ручне израде*. – Сами смо си прајили шљичће (Кс).

шљова (се) несвр. фиг. *оговараџи*. – Само се шљовају од једнога – другога (Рос).

шљове несвр. пеј. *халайљиво гуџаџи (без жвакања)*. – Кришом узне шёр-пугу и само шљовé у ћошé (ВЛк). Немóј да шљовéш тóлко, немóј се после кајеш (ВЛк). Само шљовé, нагњита у ўста, не глéда да – ли че има и за нас (Јел, ВРж).

шљóг м кл. *одузетјостј, шлог*. – Нéма поголéма рђа од њéга; нестé тóва кўче шљóг да изедé, да липче (Зав).

шљогіра свр. *одузетји се*. – Она си манўла мўжа, шљогирáл; те пáре кво рабóте (Зав).

шљóдочка ж рет. *ласџар; изданак из корена дрвџа*. – Извадї и пресади́ три шљóдочће од слїве сараџице (ВЛк).

шљóпација м **1.** пеј. *онај који маже зидове блаџом, мајсџор најнижег ранга у дунђерској груџи*. – Шљóпација је који је лóш зидáр, па му давамо калиште да се распрáвља и да мáже зїдови (Ста). **2.** *(лош) молер*. – Дрáган бéше лóш мóлер и рабóтеше само на пијáно (НМл. ВЈ).

шмандрóше свр. пеј. *заџуриџи*. – Мóра да је óн ћесерат пак нéгде шмандросáл (Зав. Рс).

шминга несвр. *шминкаџи*. – Шмингáла сам једнога старóга човéка с кармін, то се не скида (Б – Км, Пир).

шморьц м зоол. *џиџица која врло агресивно наїада грожђе и брзо га обара*. – Шморци́ їду по лозјá на їљаде, на јáта. Шморьц има по óблик їсту кљунїцу као ћосавац, али има поголемá ўста и пóдлгу кљунїцу, па по три – зрна једé одједнуш (Ру).

шмркне се фиг. *смањїџи се обим и џуноћа зрна їред зрење*. – Шмркнул се клáсат мáлко (ВС). Житóто шмркну нéшто, жéга големá дьн – їздьн (НМл). Ўпролет нéшто у Бáрје мóра да шмркне житóто (Км).

шмркнут, -а, -о трп. пр. *ошїећен усев (због заїаре, мрaза, јаког сунца, јаке слaне, биљних болестїи)*. – Убїјено, шмркнуто, нéма ништа од лўк овўј гóдину (ВСв).

шмрчка несвр. *увлачїџи на усџа и нос, шмркаџи*. – Од медунику цвётóвете шмрчкамо (ВЛк).

шмўга несвр. фиг. *јесїи брзо и не жвакаџи*. – Загладнéл, па само шмўга, нéма врéме да жвáче (Рс. Изв).

шмўгне свр. *жигнуџи, їробосїи, изненада јако заболейи*. – Жмўгну ме у колéното и јá само сéдо (Гњ).

шнајдерáј м *кројачки занáј, кројачки њосоа*; уп. *шнајдерлџк*. – Башта ни је издржавáл од *шнајдерáј* (Пир).

шнајдерлџк м в. *шнајдерáј*. – Башта ми ишџл по *шнајдерлџк* па излџгáл мáјћу ми и довел у дóма (Бе).

шнóла ж *укосница, инала*. – Já си сас шнóле намéштам кóсу (Пет, Држ).

шњéва несвр. *сањáйи*. – Шњéвам цéлу нóч и све стрáшно шњéвам (Ос. Цр). Ка зáспим, цéлу нóч шњéвам (Рг, Ку). Шњéвáла сам, нáрод издоодíло пíно (Цр).

шóбарка ж *цев са које њече вода*. – Сéкнула водáта на шóбаркуту, помáлко íде (Зс).

шољњáчи се несвр. *шалџи се*. – Сабéру се па се шољњáче, а кадá пíну пóвише пóчну и да појú (ДД).

шољњобíја м/ж *шалџивица; њодругљивац*. – Óн је голéм шољњобíја, али пóвише на тúђ рачúн (Пс).

шóна ж **1.** *крайке чарáйе*. – Че даде чарáпци, че даде шóне, дáр (Зс. Цер. Ру. ВЛк). **2.** вулг. *она која се уџишава (крава, жсена)*. – Шóне јéдна, мóчно јéдна, каквó óчеш од мéне (Дој).

шóпа ж *цев на чесми*. – Цевкá на íзвор вóду, кáжемо шóпа (Бе).

шóпурка ж *олучастá камена њлочица, ћерамида или кора дрвеџа на извору, њодешена за захвáйање воде за џиће*. – Шопúрку од кóру, или од ћеремíду, кáмик, цéв, тúре на клáденац кудé истíча водá, да мóже нáрод да пíје или да тóчи вóду (Цр).

шóпчица ж дем. од шóпка *цев или жлеб са кога исџиче вода; жлеб уоџиџе*. – Кокóшчица íма крупначџк цвéт, па како на шóпчице (Соп).

шóца несвр. вулг. *курвáйи се*. – Твојá женá се шóца сас мојéга мúжа, искáрај ћубре из кúћу (Пир).

шошóнће ж мн. *крайке чарáйе, доколенице*. – Плетéм шошóнће, че íдем на вáшар (Зав).

шпáјез м *осџава, шџáјз*. – Имáли смо шпáјез и лéтњу кúјну (Пир).

шпáралија м/ж *шџедџа*. – Óн је дóбар домаћин, шпáралија је (Соп).

шпéнатче с *игла њрибадача*. – Сас шпéначе ми приборé ћиткуту, заћити ме (ДД).

шпíгла ж рет. *џеџно огледало*. – Кáд сам бил мóмак у цéп сам носíл шпíглу (Б – Бг, Пир).

шпíцеста бакарíја ж *врсџа голуба бакарне боје која има бео реј*. – Имáл сам и шпíцесту бакарíју гóлуби, волéл сам и тúја рáсу (Пир).

шприцује несвр. *давáйи њеџције*. – Дњнџ ветеринарити че шприцују гóвэда (Ста).

шџáвен, -а, -о *ушџавџен*. – Опњнци оди штáвену кóжу пóвише трајú (Кр).

Бил је Ђиздав, носио је штáвени опњци на сваћи сабор (Сре).

штá-га (ли) је изр. *много је; зар није много*. – Штá-га ли је мéсто урнисано, тув би било травá или би се рацáло берећét (ДД).

штáка ж мн. в. штáкла. – На штáће пређи́гам Јέρму и прéјдем у Братáју (Сук).

штáкла ж *шйула*; уп. штáка, штáкла. – Оди́ли смо на штáкле, а óкамо ћи и штáкље и штáће (Вој).

штáкља ж в. штáкла. – Закасáл с но́ђе, но́си штáкље (Вој. Држ). Са – штáкљу óди (Рас). Мо́ј му́ж је ишýл на две штáкље (Б – Грн, Пир).

штáла ж *сйаја за круйну сйоку*. – Кошáра и трља́к је за óвце, а за говéда штáла (Ру). Штáла је када́ је одво́јена згра́да, али и када́ је у скло́пу ку́ће, а севни́к је ако је за на́мирнице а не за сто́ку (Зс).

штедли́ја м/ж *шйарач*. – Му́ж ми је штедли́ја чо́век (Зав). Штедли́је су били́ Вéлковци (Кс).

штéта ж *особа која погрешно ради и и́ако наноси шйеи́у*. – Какво́ рабóти ова́ј штéта та́мо, погледа́ј (Ру).

штéти несвр. **1.** *ошйећиваи́и, наноси́и шйеи́у*. – Штéти ме, поди́да ме, а не́че ништа да ме помо́гне (Јал). Не́чу да штéтим чо́века (Вој, Држ). **2.** *неи́равлно корисйи́и*. – Не́ма да и са́дим да не штéтим местóто (ВЛк).

шйеи́ник м *брав који и́рчи у шйеи́у*. – Та́ја овца́ коња́р, висо́ће но́ђе има, и штетни́к, пра́ви штéту (ДД).

штíмкава вла́с изр. *гусйа и край́ка саби́јена вуна*. – Рудá овца́ има гýсту, кратку и саби́јену вл́ну; не́ма вла́с па је штíмкава, па иде на штíм, а ма́ње се ва́ди вла́с (Дој, Јел).

шйи́йка ж **1.** *лисник у рачвасйом дрвеи́у*. – Шу́ма се де́не у др́во с две – гра́нће, расова́то, а на штíпку се де́не се́но (Зав). **2.** *лисник у високом и разграна́иом дрвеи́у*. – Штíпка се у др́во де́не, па ко́лко ста́не, у разгра́њено др́во; ка́жемо на штíпку, у др́во штíпка (Пк). **3.** изр. **штíпка на ра́стоку** изр. рет. *и́роугласи́и део задњег дела зайрежних кола, која је клином, и́реко срчанице, и́овезана са и́редњим делом*. – На штíпкату на за́дњити тра́п има кли́н, који́ у повéзује с ра́стоку (ВЛк).

штíпка несвр. *шйи́иайи́и*. – Дете́ на шáлу штíпкају, па му ка́жу: – И́маш б́гле па те и́штем! (Пет).

штíпће. Ка́ко крзи штíпће и́ешко, мучно, једва. – Прооди́ла је како крзи штíпће, једва (Гос).

штирýк м бот. хип. од шти́р *коров у око́йавинама Aramanthus retroflexus*. – Девóјчето рече: – Бе́рем си штирýк за праси́ћи! (Бз).

штирýц м *онај који не може да о́лоди, јаловак (човек, брав)*. – О́н је бо-лува́л оди заву́шће и не́ма деца́, штирýц је (ВЛк).

штѝтник м онај који *штѝштѝи* (особа, *ѝпредмеѝи*). – Он појде с наѝс да нам бѹде штѝтник, да ни заштићује (Зс).

штѝца ж *даска*. – Омалечку дѝску зовѝмо штѝца (Пир).

штѝчѝц м нејасно значење: – Идѝмо при једнога штѝчца, човѝка, стоку да кѹпимо (Бе).

штѝб зам. *оно штѝо*. – Зимѝ приѝди, штѝо си нанѝл, че једѝш (Пн).

штѝо-гѝ ли (си) је изр. **1.** *врло много*; уп.што – гѝ си је. – Што-гѝ ли (си) је слива, што-гѝ ли (си) је круша, што-гѝ ли (си) је грѝзје наврзѝло (Чин). **2.** *велико мноштѝво*. – Што-гѝ ли (си) је нѝрод надѝшлѝ, притиснѹло све окол манастират (Вој).

штѝо-гѝ си је изр. в. што – гѝ ли (си) је (1, 2). – Лѝле, што-гѝ су си набрѝли морѹзу (Вој).

штѝо је изр. *да је*. – Не видиш ли штѝо је стока овѝм, не плашићу (ДД. Кр).

што-ли је изр. *колико је само*. – Што-ли је рѝботу завршила, што-ли га је помагѝла, што-ли му је пѝре надавала, и он не признава (Зав).

што-чѝ му изр. *није му ѝоѝребно*. – Што-чѝ му женѝ ѹбава, самѝ за сеѝирацију (Јал).

штрѝбне свр. *штѝрѝнуѝи*; уп. штрѝбне. – Дѝј само мѝлко да штрѝбнем од лѝбат, нѝчу пѝвише (Цр).

штривлѝта ж *ѝаѝуче, као ѝоклон за невестѝу*. – Штривлѝта се дѝва на невесту, бабѝ – ми је тека звала (Пир).

штрѝне свр. в. штрѝбне. – Дѝј да штрѝпнем оди сирењето мѝлко, а нѝје лѝше и пѝвише да ми дадѝш (Пет, Вој).

штрѝвѝлине ж мн. *ѝраг(ови) крађе* (у воћњаку, винограду, бѝсѝану, башѝи). – У градину тѝма штрѝвѝлине, брѝл ми од нѝкој пипѝрат (ВЛк. Кп).

штриблѝта ж нов. *кожна обућа у виду цѝпела*. – Носѝла сам штриблѝте; дѝјде како цѝпеле, и од кожу је (Гос, ВЛк).

штривлѝта ж *дубоке собне цѝпеле*. – Штривлѝте су длбоћѝ собне цѝпеле; носѝло се у старѝ време, видѝл сам (Рс, Зав).

штрикаћа (машѝна) изр. *машѝна за ѝлѝење*. – Билѝ је штрикерка, имѝла је штрикаћу (машѝину), лѝко се оженила у богѝт дѝм (ВРж).

штрѝк-штрѝк узв. којим се узнемиравају говеда на паши како би бежала као од штрѝља: *бежи!* – *Сѹ – сѹ – сѹ*, штрѝк – штрѝк, кажемо када ѝчемо да се говѝда штрѝкљају (СГл).

штрѝка се несвр. *штѝркѝаѝи се, обадаѝи се (говече, магарац)*. – Штом кажемо зѹ – зѹ – ууу, говѝдата се ѝдма штрѝкљу, бѝгу ко лѹда, нам до игрѹ (Јал).

штрѝкаљ говѝци м зоол. *говѝћи штѝркаљ*. – Када је задѹшчина, задѹшно време, говѝда се млоγο штрѝкљају, бѝгају од говѝци штрѝкаљ (Кп). Кажемо ли сѝър, штрѝкаљ, говѝда се уштрѝкљају, не мѝж и нѝјдемо по шумѝцити (Гос).

штркља м *дугоног, висок и мршав дечак*. – Штркльо, чији беше? (НМл. Пет).
штркљавица ж кл. *безглаво бежање говеди од обада, обадање*. – Кленмо говеда: – У бре, штркљавица те ванула (Гос). Говеда се штркљају, кажемо уловила и штркљавица (Цр).

штркољ м зоол. **1.** *говећи ширкаљ*. – Сугрци су црви од штркоља на грбину на говеда (Ста). **2.** *говећи обад*. – Штркољ је говећи обад, ја текá знам (Рс). Штркољ код говеда је обад, он им пије крв кад је запара (Ста). **3.** *буба златица*. – На штркољ туримо сламку у дупе и он летí (Ста).

штркљаје се несвр. фиг. *штрчкараиши, журиши се (деца у игри)*. – Деца, немóј прво да се штркљајете па после да улазите у водуту (Гра).

штровљевач м *штројач*. – Једно белско момче је штровљевач у нашта села, и чиста му работа (ВЛк).

штрóјен, – а, – о трп. пр. *уширојен(а) вађењем јајника, мошњи*. – Вепрат је штрóјен, почемо да га гојимо (Ста). Пастув може да буде вијен, чуќан или штрóјен, исто и бик (Мр).

шипрокави несвр. *шрлаиши*. – Ја по њега одма штрокавим, добро да је, да прекречим (ВЛк).

штрокљоше свр. *сасвим занемариши чистиоћу шела и одеће*. – Штрокљосала толко да њој се штрóката залепила за кожуту, ко корá црно (Цр).

штрóкне свр. рет. **1.** *шроиши на екс*. – Ја се примкнó па и ја штрóкне рећију (Цер). **2.** фиг. *јакó удариши; шришиснуши*. – Са да ми је да ју либнем, да ју марнем, да ју штрóкнем (Цер).

штрокуљаци м мн. *врло шрљава одећа; велика шрљавишина на одећи*. – Најнечисте су жене у Нишор; какви штрокуљаци у Бањицу сперу (Нш).

штрóпи свр. *коракнуши, шоћи најред; нагазиши*. – Какó штрóпил, змија излезла из травуту (ВРж).

штрца свр. *бригаиши*. – Направил штрцало па штрца воду у једнога – другога (Брл).

штóрав, -а, -о **1.** *шразан (махуна, клас)*. – Васуљат штóрав, шушћете му празне (Бе). Класовети штóрава, испила и маглата (ВЛк). **2.** фиг. *шразноглав; сенилан*. – Штóрно штóрава, до када че тува блајиш, иди нешто работí (Пир).

шишурка несвр. **1.** *шочињатиши ходатиши (деише)*. – Детенцето почело да штурка, проодило (Пир. Сре. Цр). **2.** *ићи са муком, храмаиши*. – Штуркају старцити по двóрат, и једн и дрући на четири – ноће (Рс).

штóрне свр. *шобећи; одједном нестиаиши*. – Куде па таја са штóрну, побéже да не тражимо да иде с нас на работу (Пир).

штуротије прáј изр. *чиниии нешиио недолично*. – Штуротије почела да прáј, брука си родитељи (Чин). Ка се напије мџат прáви после штуротије, глупости (Сук).

штурочá ж **1.** *излајелосӣ*. – Гóдине ме састíгоше, штурочáта дојде и до мен (Трњ). **2.** *неумешина и њразноглава особа; сенилна особа*. – Таја штурочá све погубила алáтат (Вој).

шӣу́рча м *глуџак*. – Штúрчо штúр, онí те лџу (Вој). Штúрча један, он дошбл да ми дáва пáмет (Вр).

штúца по свѣт изр. *неѡрагом несѡјајатӣ; скиѡатӣ*. – Јá че штúцам по свѣт, с овúја пијáницу не мóгу више ни дбн (Зав).

шúба ж арх. *крзно*. – Билá је големá гóспођа, шúбу је носила (Пир).

шúбара ж *шиљасѡа шубара*. – Шúбара је шиљаста и мóже árне да се зашиљи, млади су љу носили, а пóстари су носили рáвне шúбаре, кáжемо тупáча кáпа (Брл).

шúга ж **1.** пеј. *коза*. – Шúго, шúга да те улóви, шúгу ти јá твојú (Зс). Кóзе зовемо шúга, а онé нéмају никад шúгу (Гос). **2.** подр. *сиромашина особа која сѡално мољака, ѡреклиње за ѡмоћ*. – Јучér сам морáла да се задúжим у једну – шúгу, у најшúгаву женú; пáре нéмам, а нéмам кудé да најдем (Зав).

шúжба ж *скуѡ махуна са једне цвасѡи*. – На шúжбуту су попушше на зельис бíље, онé штíте од мéтак (К – ББ, Пир. К – Ћу, Пир).

шúжбурка ж **1.** *ѡлода ораха*. – Збíрамо шужбурће од ореси, че чинимо мање (Брл). **2.** *фиг. ѡразна* глава. – Ако си се напил, неси си испил шужбуркуту (Рс).

шúждав, -а, -о *који има сѡино и лоше зрно*. – Житóто шúждаво, испијено, нéма ништа од зрно (Бла). Васуљат шúждав, нéче да бúде дóбар за варење (Вој).

шуклúк / шúk-лúk м *лоше главице лука; оѡѡад од лука*. – Лúкат живиничав, па млóго шуклúк испáде (Пк).

шúле с **1.** *мањи кондир за ракију*. – Кондир и шúле су за ређију; кондир је пóголем а шúле пómалечко (Цр. Пир. Вој). Мáло је шúле, а големó за ређију је јебрик или га кáжемо кондир (Дој. Гњ). **2.** *мала ѡесѡија за воду*. – Стовне за воду за деца óкамо и шúле (ВЛк, Гос).

шúм-шúм узв. којим се подражава шум лишна донешеног бадњака: – Кад га донесém, кáжем: – Шúм-шúм, íдем! И уз кúћу успрáјм бэдњак (Ру).

шúма ж **1.** *лиснаѡа грана; лишиће уоѡиѡе*. – Какó га је сланáта закачила, опáдло шúма (Цр. Вој). Брстíна је зímња ранá, штó се сечé или не сечé за стоку, а шúма је лéти, кад брстúје стока, или се сечé за брстíну (Јел, Дој). **2.** *лисник*. – Отишли да сечú шúму за стоку (Цр). Шúма за стоку је добрá од границу и горún, а сéкло се и од кín, врбú, топóлу (Ру). Шúма се дéне у дрво с

две – гра̀нће, расова̀то, а на штíпку се дeне сeно (Зав). Шúма, на снóпове се врзу̀је, али снóп нeма посебно íме; лисник се ка̀же и када́ је на зeмљу и када́ је у дрво (Дој, Јел).

шúмав, -а, -о јако шуй̀љикав (хлеб, ñогача, сир). – Да̀де ми тетка – Ђурга шúмав леб, úбав, шупл̀јикав (Б – Км, Пир).

шумади́нка ж бот. *врста баши́енског цвећа, које расíе у виду грма, са лисíовима величине длана и круи́ним лóйиасíим ñавим, љубичасíим или белим цвеíовима.* – Шумади́нка је цвеће које се нóси на мр̀тви (ВРж. ВЛк).

шумáн м *хризанíема.* – Једна́ Космóвчанка гми́тровче зовe шумáн, а овáм у Пíрот голeмото зовeмо јесeнче а малóто мишe (П – Кр, Пир).

шумáчек м дем. и хип. од шúма *шумарак.* – У онíја шумáчек úтрча за́јак (Гос).

шúмица ж дем. и хип. од шúма *лиши́е.* – Ивáнско цвеће, сítна му шúмица, цвeт жл́т, óбичан (Зс).

шúмка ж **1.** *лисí дрвeи́а; лисí шиба; (већи) лисí биљке уо́йиши́е.* – Нађубрено, па на малинете шúмће, ко ша́ка (Об). По лис, по шúмћете се разликују та́ја цвећети́ја (Гос). **2.** *гранчи́ца храсíа или родног дрвeи́а, реи́ко букве, коју коледар или ñоложа́јник уноси у дом ко́ји ñосеи́и.* – Са – шúмкуту промeшамо жа́р и оста́вимо у до огñиштето (При. Пн). Шúмку унесe од родно дрво и у шпóрет ба́је (Ру).

шумоглáвeс, -та, -то *ñакну́и; узнемирен.* – Óдим ко шумоглáвeста, мíр нeмам (При).

шúмсћи погáнац м зоол. *шумски миш.* – Шúмсћи́ти погáнци, и онí наóде у шúму од каквó да жи́ве (Зс).

шúмка ж мн. шúмће **1.** *лисí (дрвeи́а); лисна́иа гранчи́ца.* – Вет́рат на-нeл шúмће по двóрат (Сре). **2.** *фиг. шума.* – Завóјцити плíзнули по шúмћете, печу́рће бeру (Бе).

шунто́ри несвр. шаљ. *ради́иши било које ñослове, забавља́иши се радећи.* – Пóчнем од саба́ле да шунто́рим (Гос).

шúња несвр. *лу́иаи́и као месечар.* – С мр̀тви сам се расправља́ла у сьн, шúњам ко занeсено (Зав).

шúњало с *особа ко́ја се о́йрезно или чудно креће и ñојављу́је ñамо где је не очеку́ју (лои́ов, скии́ница).* – Óн је голeмó шúњало, тиће искр́сне кудe му се не на́даш (НМл).

шуй̀eља ж **1.** *шуй̀љика (у хлебу, сиру);* уп. шúпка. – Обíчам т́пкану погáчу и сирeње на шупeљће (Чин). **2.** *музички инст́рументí од ñечене глине, окари́на.* – Научíл нeгде да сви́ри у шупeљћу, онó од пeчену зeмљу (Вој).

шуй̀и (се) несвр. *фиг. не укла́иаи́и се како ва́ља, не ñрилегаи́и једно уз друго.* – То́ва не мóже с онóва, че се шúпи које́ је подебело (Зав). Нејe úбаво лeгло, шупí на лeвуту стра́ну (Јал).

шўпка ж в. шупеља (1). – Лебат на шўпће, млого ўбав (Пир). Обичам жешку погачу и сирење на шўпће (Вој).

шўпкано сїриње изр. *сир са много шуйљика*. – Млого шўпкано сиринево, прозўкло оди врућинуту (П – Пж, Орљ, Бз).

шуйљар м *шуйље живо дебело дрво (у шуми)*. – У шупљар живе осе, пчеле, стршеље, а живили су и овчари и ајдўци (Ру). Стршеље сам наодил у шупљар, па и разрчкам и ме изеду; има и осе, али осе имају осило и ўзем (Зс).

шуйљеје несвр. *йосїајаїи све више шуйље*. – Шупљеје дрвото, че овисне и нема да роди (Гос).

шупљїна ж *размак између два секуїића код овце*. – За три – четри године равнају се зуби, а после кад почне да се јавља шупљїна мецу предњити зўби овца се све полоше напасује, па у продадемо (Дој, Јел).

шупљїкас, -та, -то *шуйљина у сїаблу (зелеасїе) биљке*. – Правимо прстење од шупљїкасто стабло, играмо се (К – Вр, Ш).

шупрѓн м *сајван; део йојаїе који је ойворен йрема њеној средини*. – Терај кола под шупрѓн, па(к) наїде ћиша (Ру).

шутак м *шуйи ован*. – Имали смо и шутаци и сас рогове овнови, и бију се (Ру).

шућурче с рет. *украсна йиква*. – Шућурче је тиквица, малечка тиква за ўкрас (Гра).

шўшина ж **1.** *йокривени йросїор уойшїе*. – У шўшинуту најлоње се веју, сўше се (Д – Ви). **2.** *йокривени део йојаїе који има дугу ойворену сїрану*. – Појата је затворена од све стране, а шўшина је отворена и испред појатуту је (Зав).

шўшка ж **1.** *махуна лейїирњача*. – Овам у Лукању кажемо попушка за шўшпу од пипер, а ако је од багрена кажемо шўшка (ВЛк). **2.** *махуна йаїрике, йлод*. – Пипер је биљка и млевено, а плод је шўшпа, а Сїња Главá каже попушка (При). За плод оди паприку Гостушање кажу шўшка, Луканци кажу попушка, а у Пќклещицу кажу шўшпа (Пк). Шўшћете ўбаво наплњене с месо, али проћисле (Гос). Брложање ўпролет купују расад, а ўјесен шўшће (Гос). **3.** *йлевица кукурузног клиїа*. – Шўшће је од клас ка лупимо, сїтно шўшће (Ру, Цр). Кажемо, шашиње од морузу и шўшће оди клас (Ру). **4.** *суво сїабло кукураза*. – Турї на говедата шўшће да једу (Црв). Йдемо по њїве, врзујемо шўшће (Цр). Сїтно и крупно шўшће, и обрстено стабло, све је шўшће (Цр). Шашка је стабло од кўкуруз, кукурузовина, а шўшка је тој што олупимо од клас (Рг). Стабла од кўкураза кажемо шўшће, а онј што олупимо од клас кажемо сїтне шўшће (Вр).

шушка несвр. **1.** *одвајајти зрневље од махуна.* – Шушкам васуљ цел дѣн дѣнѣс (Гра). **2.** *фиг. радијти (наизглед) безначајне њослове.* – Шушкам, рабѣтим, залуд не седѣм (Брл).

шушкав, -а, -о *који има махуне; који шушијти (када је сув).* – Мртва покрѣва је најстара у све траве, шушкаво па цвѣтѣ плавкѣ, сува нагѣре, има на шушѣ бѣцковчичи (Гос).

шушкавче с бот. рет. *шушкавац, ѡросак Rhinanthus minor; ниска ѡрава жуѡиѡга цвѣѡа, најѡпаснији коров на ливадама и у ѡиеници.* – Шушкавче или шушњар неје добрѣ за ливаде и житѣ, а беремо га за украс за зиму (Вр).

шушко вулг. *ѡѡишанко.* – Не давај ми бар ти, шушко, памет; ти се јѡш умѣчујеш (Зс).

шушљав, -а, -о **1.** *ѡрашњав, који је ѡун сувог смеѣа.* – Шушљав васуљат па га превѣвујем (Цр). **2.** *који је зајрљао одећу (ѡрашином, ѡлевом, ѡрином, сѡруѡином).* – Нѣ смо си шушљави, све смо покре стѣкуту (ЦД).

шушљак м **1.** *пеј. безвредна особа; неморална особа.* – Ѣн је шушљак голѣм, с ѣга нечу да ѡмам рабѣту (Сук. Пл. ВЈ). **2.** *зб. пеј. гѡмила безвредних и неморалних особа.* – Трѣбе се најѡри тѣја шушљак све (Сре). Сабрѣло се там све ашљѣци, вѣшљѣци и шушљѣци, чувај бѣже! (Зав).

шушна гѣдина изр. посл. *сушна година.* – Шушна гѣдина не глади, а ѣишна глади (ТД).

шушњар м **1.** *једна лейѡирњача.* – Ливадар ѡма плав цвѣт и цвѣтѣ како граѣр, а шушњар је жѣт (ВЛк). Шушњар се бере за лѣк (ТД). **2.** *врѣѡа баѡиѡенског цвѣѣа из фамилије Composita, које цвѣѡа жуѡиѡ, наранѡасѡи и жуѡиѡнаранѡасѡи, ѡа се осуѡи и сѡавља у вазу.* – Шушњар цвѣѣе из градѣну, суво и после гѣдину дѣна стојѣ у вазу, вода му не трѣбе (Гос. Пир). Шушњар је суво цвѣѣе за у вазу које шушѣ (Брл).

шушпе сас сѣрење изр. рет. *врѣѡа конзервираног јѣла (за мезе).* – Шушпе сас сѣрење: узну се свеже бабѣре, па се сѣпе млекѣ у тѣја суд и тури се маја, и све се потсѣри (Рс).

шушпа ж пеј. *глуѣак.* – Шушпо, шушпо, немаш ништа у главѣту (Чин, Вој).

шуштѣкла ж *ѡкан, хеклан или везен мањи комад украсног ѡлајѡна, шу-сѡишѣла.* – Натурѣла тканѣ шуштѣкле и украсѣла целу кѣћу (Пир).

шушулика несвр. *шѡиѡѡѡи; ѡговараѡи.* – По цел дѣн шушуликају, целѣ сѣло прѡтресѣ (Држ. Пир). Ѣна само шушуличе од кѣћу на кѣћу (Пир).

шушулише – мушулише изр. *ѡговараѡи, клеветѡѡи; ѡравиѡи смиѡали-це.* – Ѣна шушулисѣла – мушулисѣла и одбѣше ме, не дадоше ми рабѣту (Пир).

шумѣга ж *лоше одевена особа.* – Ѣма жѣне шумѣѣе, не умѣју да се облѣчу (Пир). Све се збрѣли шумѣѣе, пѣјди да украсѣш свѣдбуту (Пет).

шушурбина ж фиг. (*йразна*) глава. – Прошло ми је из шушурбинуту, заборайл сам (Зс).

шущица ж дем. *мала махуна дивљих лейицирњача*. – Ливадар има бела ситна зрнца у сваку шущицу, по једно или две (Брл).

шушурњак м *мали йразан клий кукуруза*. – Малечак клас бе – зрна кажемо шушурњак (ВРж).

шчэпи свр. **1.** *извући из зглоба (йрсѝ, руку, ногу); сломийи*. – Оћути се да ти не шчэпим рúку (Цр). Че ти шчэпим браду па че идеш грóзан по свѣт (Соп). **2.** *йоломийи (се)*. – Родило и преродило, па се на некоје струће савиле дóземи а на некоје се шчепиле (Цр). Падал из дрво и шчепил нóгу (Ру).

шчэпује несвр. *ломийи; кидайи*. – Ја како кúрјак, глѣдам óтстрану и íдем óтстрану, па када ми падне ја шчэпујем óдма (Јел).

шчетирес бр. *око чейрдесей*. – Има шчетирес гóдине, нѣма пóвише (Бер. Држ).

шчóйа свр. *шчейайи*; уп. шчóпи. – Шчопáli му књíгугу и побéгли (ДД).

шчóпи свр. в. шчóпа. – Óн ме шчóпи и óдма почѣ да ме бíје (Бз).

шчýва свр. *сачувайи*. – Евѣ пѣшес гóдине, шчувáл бóг, нѣмá злó у нáшу кúћу (Јал. Вој).

шб́. **1.** изр. *мáлко је шб́ ћакнуѝ је, лакоуман*. – Ја сам мáлко шб́, л́ка с пáмет (Зав). **2.** изр. шалъ. *шб́ без п́шашав и без йамейи*. – Óн је мáлко шб́ без п́ (Пир).

шб́к узв. којим се подражава прдеж. – Нóгу дíгнеш, пшб́ /Дрúгу дíгнеш, шб́к / Óјле – бóјле /Чúк (При, Пн).

шб́нтав, - а, -о *глуѝ; неугледан*. – Каквѝ шб́нтави, све постадоше дóкторуи (Тм).

шб́пца несвр. рет. *шайиайи*. – Мájћа ми је шб́пцáла каквó да рабóтим (Пн).

шб́ћу – шб́ћу – шб́ћу, ћý – ћý – ћý – ћý, ћбу – ћбу – ћбу узв. којим се тера и управља стадо оваца. – Шб́ћу – шб́ћу – шб́ћу, ћý – ћý – ћý – ћý. ћбу – ћбу – ћбу, бѣке – бѣке, дѣ – ч ти Зрно (ДД).

Ь

ьвѣ реч. *ево*. – ьвѣ га, чѣрко, на плóтат закáчено (Чин).

ькх́ – Ё, Ђкх́ – Ђузв. при терању паса, курјака: *мари, бежи!* – Ђкх́ – Ё, Ђкх́ – Ё, мáрш тáм, бѣс те ватíло (Вој).

ёр м мн. Ёрове геогр. арх. рет. *крайика коса*. – Кáжемо ёр, р́т, рíд или трап, кој – какó (Гос, ВЛк). Ёмам појáту у Тънћи ёр (Бе).

ёр м мн. Ёрове, Ёрови. арх. рет. *ийшала за коње; шийшала за круйну сийоку везану за јасла*. – Бáте, из онíја ёр кудѣ је кљúчат? Тáм кудѣ га тáта тýра у цепóтинуту мецу дирѣцити (Зс)

Ѕрга несвр. **1.** *босѝи; ѝробадаѝи.* – Ѕрга ме у слабинуту како – год с иглу (Вој). **2.** *ѝераѝи рибе ка мрежи.* – Једн Ѕрга испод камање и корењаѝи у рекуту, рибеѝе бегају и ја и ваѝам у мрежу (Рс). **3.** *фиг. иѝи насумиѝе ѝо мраку; луѝаѝи.* – Он Ѕргал пијан с колата у народ (ТД).

Ѕрга се несвр. арх. вулг. *курваѝи се.* – Ѕргала се сас геометрити, сас шума-рети, са – свакога кој најде у селу (Цр).

Ѕргало с *моѝка ѝодешена за ѝерање риба у реѝи.* – Ѕзни Ѕргалото и поѝни одозгоре да Ѕргаш, а ја чу и чеѝам доле на тесноту (Рс).

Ѕргне свр. **1.** *ѝогодиѝи у осеѝљиво месѝо, сѝрефиѝи.* – Ѕргну ме како с ноѝ (Сук). **2.** *налеѝеѝи; слеѝо кренуѝи; изненада уѝасѝи.* – Белити облаци се промиѝчу камто појатуту, че Ѕргне облак (Зс). Не гледа куде оѝи, неѝо Ѕргну па се утепа (Цр).

Ѕрж м бот. *раж.* – Када се орало с рало, јело се Ѕрж, Ѕржениѝа (Вој. Бз).

Ѕржен, -а, -о *ражан.* – Ѕржен сноп, па одврѝем, па распрострем; неје било ни рогоѝа, и тека спѝм на појату (Ш).

Ѕржиште с мн. Ѕржишта **1.** *ѝалиѝа на лоѝри, заѝиљена са горње сѝране.* – Литрила су кривата дрвја, а Ѕржишта су пречеѝе, тојаѝше (ВЛк). **2.** *ражањ за ѝреношење сноѝова.* – Направи Ѕржиште за носење снопове (Ру).

Ѕржњ м мн. режњови, Ѕржњове **1.** *ражањ.* – Опечеѝо јагне на Ѕржњ (Бе). **2.** *режањ, дугуѝастѝи одрезак (меса, сланине, ѝшкве, лубениѝе, воѝке).* – Даде ми једн – Ѕржњ месо да опечем на деѝата (МЛк). Тѝква печенка се на Ѕржњове сече за реѝел (Ру).

Ѕрј-Ѕрј-Ѕрј узв. којим се терају овце, козе, свиње: *хајде, бежи!* (Мр).

Ѕрја-Ѕрја узв. којим се терају овце, козе, свиње. – Ѕрја-Ѕрја, беке, беке (Вој). Ѕрја-Ѕрја, коз – коз (Вој). Ѕрја! дѝр-дѝр-дѝр! ош, – ош! (ТД. Цр).

Ѕрка несвр. **1.** *њѝиѝаѝи (коњ, кобила).* – Коњат Ѕрка (ТД). Кобилата насети-ла нешто и поче да Ѕрка (ТД). **2.** *слиниѝи и дуваѝи на нос (овѝа).* – Метиљава овѝа пушта ѝѝвѝе, Ѕрка на нос (ТД). **3.** *издуваваѝи нос; избаѝиваѝи слуз из грла.* – Немој тува да Ѕркаш, помери се малко на – страну (Црв). **4.** *хркаѝи.* – Ѕрка у сѝн, не могу да спѝм од ѝега (Цр).

Ѕркман м пеј. рет. *својеглава будала.* – Не може тека, Ѕркмане, кој че те јутре рани (Чин. Вој).

Ѕркољ м мн. Ѕркоље *исѝљувак слине, слузи.* – Насред собу испљује Ѕркољ, па га згази (Сук).

Ѕркољѝна ж мн. Ѕркољетине аугм. *велики исѝљувак слине, слузи.* – Пљује зади кревет, бразде напрај од Ѕркољѝне (Зав).

Ѕрљав, -а, -о *мршав, слаб, здравѝивено заѝуѝиен; који је заѝушеног носа.* – Ми кажемо Ѕрљава овѝа, а Луканѝи кажу рљава овѝа (Пк). Ѕрљава, бољно, једва оѝи (Цр).

Ѕрљавац м пеј. *слаба и мршава овца*; уп. Ѕрљавица. – Ѐмам пёт Ѕрљавца за продаву (МЛк. Пок). Тија Ѕрљавци забодоше главу ўзем, запладнише (ТД).

Ѕрљавица ж **1.** в. Ѕрљавац. – Теја три Ѕрљавице че закољем да ми не грóзе стадо (ДД. ВЛк). **2.** фиг. *мали ѓриход, цркавица*. – Са свака удовица има по једну Ѕрљавицу, па не мóра да се пожењује, не мóра некого само да слўша и да ћути (ТД).

Ѕрмбав, -а, -о *нескладан; ружан*. – Момчёто Ѕрмбаво, неје ти прилика (ТД). Не знам на кога су текви Ѕрмбави (Пир).

Ѕрмбалија ж *снажна и глуѓа особа; амалин*; уп. Ѕрмбација. – Срётко је бил Ѕрмбалија, млого је сецал и работил, а ништа неје створи́л (Пир).

Ѕрмбација м в. рмбалија. – Нечу да сам Ѕрмбација само, очу да се одмóрим, доста сам работил (Гра).

Ѕрмка ћиша изр. мет. (*ѓолако*) *ѓадаѓи киша*. – Ѓиша Ѕрмкало, они седели под венѓц (ТД).

Ѕрнка ж мн. Ѕрнѓе *ноздрва*; уп. Ѕрнѓа. – Ѕрнка једна и друга, заједно су Ѕрнѓе (Дој, Јел).

Ѕрнѓа ж мн. Ѕрнѓе, в. Ѕрнка. – Овај Ѕрнѓа ми се óгули (Зав). Исёрке си Ѕрнѓете (ВРж).

Ѕрпацѓк ж *арѓаѓик*. – Ливадар има црно зрно на Ѕрпацѓк лўк, као лѓча (Гос).

Ѕрска несвр. *шкриѓаѓи; хрскаѓи*. – Само Ѕрска сѓ – зуби комто ѓу (Вој).

Ѕрт м в. Ѕр (1). – Е на Ѕртат гóре га остави́ (Пк). Слѓзем прво у селó па идем у тија Ѕртове; нема куде да идеш, наше је мѓсто слóжно (Гос).

Ѕрѓа ж *рѓа; ѓрљавиѓина; жуѓа нежељена нијанса на вешу*. – На кошўљете излѓзла Ѕрѓа, трѓбе да се избѓле (Цр).

Ѕрѓоше се свр. *заѓусѓиѓи се; олењиѓи се*. – Ѕрѓосало се па се напрајило на Ѕрѓу (Цр).

Ѕршче ў-груд изр. *шкриѓаѓи у грудима*. – Ѕршче ми ў-груд, ѓмам некакав кўсур, по цел дѓн кашљем (Пет. Трѓ).

Ѕр-Ѕр узвик при терању оваца: *хајде, крени!* (Цр).

Ѕрн-таталија м арх. *гунѓало*. – Оста́ла турска рѓч Ѕрн-таталија, ти си тија, само нешто прпњеш (Пир).

Ѕрѓѓр узв. којим се терају овце, а понегде и козе: *хајде, крени!* – Кажемо Ѕрѓѓр! пóстари овчарѓ на óвце да крену, а са помлади само кажу ѓј! и óвце крену (ТД).

Ѕшу узв. при терању кокошака: *бежи!* – Ѕшу, пѓпка ви вати́ла, каквó тражите у лејўту? (Пок).

Ѕшь, ѓјде узв. овцама да крену или да ўју у појату, тор: *хајде!* – Кад на овцѓте кажем Ѕшь, ѓјде! онѓ крену или улѓзну куде и ка́рам (Ру).

ЪРЪРЪР, ЪР-ЪР узв. при терању оваца: *хајде, иди!* – ЪРЪРЪР, ЪР-ЪР, тека́ тѣрамо ѓвце (Цр). Ми смо тера́ли ѓвце њрњр, а са мла́ди овчаре́ само ка́жу ѓј-ѓј, ѓј-ѓј (ТД).

ЪЪРП-ШЪЪТ, е-еје! ееј! узв. при терању оваца: – Др́та, ѓЪРП шЪЪТ, е-е – ѓје! ееј! (ВЛк).

ЪЪРП-ЪЪЪРП узв. којим се подражава звук који производе магарци гулећи кору са оборене букве: – ЫЪРП, ЫЪЪРП, по целу но́ч мага́риштата стружу́ бу́кову ко́ру (ТД).

Ъ-Ъ, Ы-Ы узв. при терању пса: *бежи, иди даље од мене.* – Дошло́ једно – мини-че́, приоди́ му. И он се у́плаши па поче́ да орати́: – Ы-Ъ, Ы-Ъ оту́ка (Пир).

